T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

ASANBEK STAMOV'UN ÇÜY BAYANI HİKÂYESİ ÜZERİNE BİR DİL İNCELEMESİ (AKTARMA-İNCELEME-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
CEM CEBECİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLSİNE UZUN

TEMMUZ, 2018
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

ASANBEK STAMOV'UN ÇÜY BAYANI HİKÂYESİ ÜZERİNE BİR DİL İNCELEMESİ
(AKTARMA-İNCELEME-DİZİN)

CEM CEBECİ

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 10.07.2018
Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 05.07.2018

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nergis BİRAY
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLİMCİ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

TEMMUZ, 2018
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 06/06/2018 tarih ve 84/13 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **24/6** maddesine göre, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Cem Cebeci'nin "Asanbek Stamov'un Çüy Bayanı Hikâyesi Üzerine Bir Dil İncelemesi (Aktarma-İnceleme-Dizin)" adlı tezini incelemiş ve aday 05/07/2018 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine oybirliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN

Üye
Prof. Dr. Nergis BİRAY

Üye
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLİMCİ

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Asanbek Stamov'un Çüy Bayanı Hikâyesi Üzerine Bir Dil İncelemesi (Aktarma-İnceleme-Dizin)" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/07/2018

CEM CEBECİ

İMZASI

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : CEBECİ

Adı : CEM **Referans No: 10199898**

TEZİN ADI

Türkçe : Asanbek Stamov'un Çüy Bayanı Hikâyesi Üzerine Bir Dil İncelemesi (Aktarma-İnceleme-Dizin)

Y. Dil : A Language Study On The Çüy Bayanı Story Of Asanbek Stamov's (Transfer-Examination-İndex)

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans ● **Doktora** O **Sanatta** O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Uzun, Gülsine

Ünvanı : Dr. Öğr. Üyesi

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe **TEZİN SAYFA SAYISI: 816**

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Aktarım

2. Dil İncelemesi

3. Dizin

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Kırgız Türkçesi

2. Hikâye

3. Dil İncelemesi

4. Aktarım

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Kyrgyz Turkish
2. Story
3. Language Examination
Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum **O**

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir **●**

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir **O**

Yazarın İmzası : **Tarih :** 10/07/2018

ASANBEK STAMOV'UN ÇÜY BAYANI HİKÂYESİ ÜZERİNE BİR DİL İNCELEMESİ
(AKTARMA-İNCELEME-DİZİN)

ÖZET

Bu çalışmada Kırgız Edebiyatının önemli yazar ve aydınlarından Asanbek Stamov'un 2001 yılında yayımlanan Çüy Bayanı adlı hikâyesi üzerine bir dil incelemesi (aktarma-inceleme-dizin) yapılmıştır. Çalışmamızın amacı, Kırgız Edebiyatında önemli bir yere sahip olan "hikâye" türünü, A. STAMOV' un Çüy Bayanı hikâyesini ele alarak ülkemize tanıtmak ve hikâyenin dil yapısını inceleyerek, Kırgız Türkçesinin gramer özelliklerini ortaya koymaktır. Çalışmamızın giriş bölümünde Kırgız Edebiyatının gelişimi hakkında genel bilgiler; yazarımız A. Stamov'un hayatı ve edebi kişiliği, Kırgız Edebiyatındaki yeri ve Kırgız Hikâyecilik geleneği hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde hikâyenin transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarımı, ikinci bölümde hikâyenin ses ve şekil bilgisi özellikleri, üçüncü bölümde ise gramatikal dizin ve sözlük incelemesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Hikâye, Dil İncelemesi, Aktarım

A LANGUAGE STUDY ON THE ÇÜY BAYANI STORY OF ASANBEK STAMOV'S (TRANSFER-EXAMİNATİON-İNDEX)

ABSTRACT

In this study, a language examination (transfer-examination-index) was made on the Çüy Bayanı story of Asanbek Stamov, a author and intellectual of the Kyrgyz Literature, published in 2001. The aim of this study, that was important the story type of Kyrgyz Litarature, we introduce our country and reviewing the structure of the story language Kyrgyz grammer proporties with using the Çüy Bayanı story of the Stamov's general information about development of Kyrgyz Litarature. İn the our work introduction; our author's of life and literary personality, self identification in the location of Kyrgyz Literature and provides information about the Kyrgyz story tradition. The first chapter of the story transcription and transfer to Turkey Turkish, the second part is the story's sound and shape information properties, the third part is carried out the gramatikal directory and dictionary review.

Keywords: Kyrgyz Turkish, Story, Language Examination, Transfer

ÖN SÖZ

Bugün çoğunluğu Kırgızistan'da yaşayan Kırgız Türklerinin konuştuğu bir lehçe olan Kırgız Türkçesi, Türk lehçelerinin tasnifinde Kıpçak grubu lehçeleri arasında yer almaktadır. Kırgız Türkçesi tarihi olarak üç gelişim devresi (Eski Kırgız Türkçesi 7.-9. yy., Orta Kırgız Türkçesi 10.-15. yy., Yeni Kırgız Türkçesi 15. yüzyıldan sonra) içerisinde ele alınmaktadır. Kuzey, Güneybatı ve Güneydoğu olmak üzere üç diyalekti vardır. Kırgız edebi dili, Kuzey diyalektine dayanmaktadır. Kırgız Türkleri 1924-1928 yılları arasında Arap alfabesini, 1928-1940 yılları arasında Latin alfabesini, 1940'tan sonra da Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır. Günümüzde de halen Kiril alfabesini kullanmaya devam etmektedirler. Kırgız aydınları son olarak kullandıkları bu alfabe ile şiir, roman, hikâye türlerinin yanı sıra birçok edebi türde eserler neşretmişlerdir.

Çalışmamızda Kırgız Edebiyatının önemli yazar ve aydınlarından Asanbek Stamov'un 2001 yılında yayımlanan Çüy Bayanı adlı hikâyesi üzerine bir dil incelemesi (aktarma-inceleme-dizin) yapılmıştır. Çalışmamızın amacı, Kırgız Edebiyatında önemli bir yere sahip olan "hikâye" türünü, A. STAMOV'un Çüy Bayanı adlı hikâyesi doğrultusunda ülkemize tanıtmak ve hikâyenin dil yapısını inceleyerek de Kırgız Türkçesinin gramer özelliklerini ortaya koymaktır. Eser yüz on dört sayfadan oluşmaktadır. Kırgız gençlerinin yaşayış tarzını, gelenek ve göreneklere bakış açılarını sunması ve dönemin kültürel özelliklerini yansıtması açısından önemli bir hikâyedir.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kırgız Edebiyatının gelişim sürecinden genel hatlarıyla bahsedildikten sonra, A. Stamov'un hayatı ve edebi kişiliği, Kırgız Edebiyatındaki yeri ve Kırgız Hikâyecilik geleneği hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümle ilgili kaynaklar ülkemizde sınırlı sayıda olduğundan Kırgız Türkçesi ile yazılmış kaynaklara ulaşılmaya ve aktarımları yapılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde hikâyenin transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. İkinci bölümde Kırgız Türkçesinin ses ve şekil bilgisi metinden alınan örneklerle geniş bir şekilde sunulmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise hikâyedeki söz varlığını gösteren bir dizin ve sözlük çalışması yer almaktadır. Yapılan bu çalışmanın Türkiye'de Kırgız Türkçesi üzerine araştırma

yapmak isteyen lisans ve lisansüstü öğrencilerine kaynak teşkil etmesi bakımından faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Gerek bu tez çalışmamı oluşturmamda gerekse lisans ve lisansüstü eğitimimde doğru çalışma tekniklerini edinebilmemde bana desteklerini esirgemeyen, başta danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Gülsine UZUN olmak üzere, Dr. Öğr. Üyesi Ali Abbas ÇINAR, Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLİMCİ, Doç. Dr. Ekrem AYAN ve tüm bölüm hocalarıma, ayrıca bu süreç içerisinde her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Cem CEBECİ

Muğla

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ I

İÇİNDEKİLER III

KISALTMALAR XIX

GİRİŞ 1

1. KIRGIZ EDEBİYATININ KISA BİR TARİHİ 1

2. KIRGIZ HİKÂYECİLİK GELENEĞİ 5

2. 1. SOVYET DÖNEMİ ÖNCESİ 6

2. 2. 1920'Lİ YILLAR 8

2. 3. 1930'LU YILLAR 14

2. 4. SAVAŞ YILLARI (1940'LI YILLAR) 19

2. 5. 1950-1980'Lİ YILLAR 24

2. 6. BAĞIMSIZLIK SONRASI 29

3. ASANBEK STAMOV'UN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ 32

3. 1. ASANBEK STAMOV'UN KIRGIZ EDEBİYATINDAKİ YERİ 41

BİRİNCİ BÖLÜM 44

METİN VE AKTARMA 44

1. "ÇÜY BAYANI" HİKÂYESİNİN TRANSKRİPSİYONU 44

2. "ÇÜY BAYANI" HİKÂYESİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI 140

İKİNCİ BÖLÜM 235

DİL İNCELEMESİ 235

I. SES BİLGİSİ 235

1. ÜNLÜLER 235

1. 1. Kısa Ünlüler 235

1. 1. 1. /a/ sesi 235

1. 1. 2. /e/ sesi 235
1. 1. 3. /ı/ sesi 236
1. 1. 4. /i/ sesi 236
1. 1. 5. /o/ sesi 237
1. 1. 6. /ö/ sesi 237
1. 1. 7. /u/ sesi 238
1. 1. 8. /ü/ sesi 238
1. 2. Uzun Ünlüler 239
1. 2. 1. /aa/ sesi 240
1. 2. 2. /ee/ sesi 241
1. 2. 3. /oo/ sesi 241
1. 2. 4. /öö/ sesi 242
1. 2. 5. /uu/ sesi 243
1. 2. 6. /üü/ sesi 244
2. ÜNSÜZLER 245
2. 1. Dudak Ünsüzleri: /b/, /p/, /m/ 245
2. 1. 1. /b/ sesi 245
2. 1. 2. /p/ sesi 246
2. 1. 3. /m/ sesi 246
2. 2. Diş Dudak Ünsüzleri: /v/, /f/ 247
2. 2. 1. /v/ sesi 247
2. 2. 2. /f/ sesi 247
2. 3. Diş Ünsüzleri: /d/, /t/, /n/, /z/, /s/ 248
2. 3. 1. /d/ sesi 248
2. 3. 2. /t/ sesi 248
2. 3. 3. /n/ sesi 249
2. 3. 4. /z/ sesi 249
2. 3. 5. /s/ sesi 250
2. 4. Diş Damak Ünsüzleri: /c/, /ç/, /ş/, /j/ 250

2. 4. 1. /c/ sesi 250
2. 4. 2. /ç/ sesi 251
2. 4. 3. /ş/ sesi 251
2. 4. 4. /j/ sesi 252
2. 5. Ön Damak Ünsüzleri: /l/, /r/, /y/, /g/, /k/ 252
2. 5. 1. /l/ sesi 252
2. 5. 2. /r/ sesi 252
2. 5. 3. /y/ sesi 253
2. 5. 4. /g/ sesi 253
2. 5. 5. /k/ sesi 254
2. 6. Arka Damak Ünsüzleri: /ġ/, /ķ/, /h/, /ñ/ 255
2. 6. 1. /ġ/ sesi 255
2. 6. 2. /ķ/ sesi 255
2. 6. 3. /h/ sesi 255
2. 6. 4. /ñ/ sesi 256
3. SES UYUMLARI 256
3. 1. Ünlü Uyumları 256
3. 1. 1. Damak Uyumu (Kalınlık İncelik Uyumu) 256
3. 1. 1. 1. Kalın Ünlülerde 257
3. 1. 1. 2. İnce ünlülerde 258
3. 1. 1. 3. Alıntı Kelimelerde Ünlü Uyumu 260
3. 1. 1. 3. 1. Kalın Ünlülerde 260
3. 1. 1. 3. 2. İnce Ünlülerde 261
3. 1. 1. 4. Birleşik Kelimelerde Damak Uyumu 262
3. 1. 1. 4. 1. Uyuma Giren Türkçe Birleşik Kelimeler 262
3. 1. 1. 4. 2. Uyuma Girmeyen Türkçe Birleşik Kelimeler 262
3. 1. 1. 5. Eklerde Damak Uyumu 262
3. 1. 1. 5. 1. Türkçe Ekler 262
3. 1. 1. 5. 2. Alınma Ekler 263

3. 1. 2. Dudak Uyumu (Düzlük Yuvarlaklık Uyumu) 263
3. 1. 2. 1. Düz Ünlüler 264
3. 1. 2. 2. Yuvarlak Ünlüler 265
3. 1. 2. 3. Alınma Kelimelerde Dudak Uyumu 267
3. 1. 2. 3. 1. Düz Ünlüler 267
3. 1. 2. 3. 2. Yuvarlak Ünlüler 267
3. 1. 2. 4. Birleşik Kelimelerde Dudak Uyumu 268
3. 1. 2. 5. Eklerde Dudak Uyumu 269
3. 1. 2. 5. 1. Türkçe Ekler 269
3. 1. 2. 5. 2. Yabancı Ekler 270
3. 2. Ünsüz Uyumu 270
4. SES OLAYLARI 271
4. 1. ÜNLÜ DÜŞMESİ 271
4. 2. ÜNLÜ TÜREMESİ 272
4. 2. 1. Kelime Başında Ünlü Türemesi 272
4. 2. 2. Kelime İçinde Ünlü Türemesi 273
4. 2. 3. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi 273
4. 3. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ 274
4. 3. 1. Ünlü Kalınlaşması 274
4. 3. 1. 1 e > a 274
4. 3. 1. 2. e > ı 274
4. 3. 1. 3. i > ı 274
4. 3. 1. 4. ü > u 274
4. 3. 2. Ünlü İncelmesi 275
4. 3. 2. 1. â > e 275
4. 3. 3. Ünlü Düzleşmesi 275
4. 3. 3. 1. u > ı 275
4. 3. 4. Ünlü Yuvarlaklaşması 275
4. 3. 4. 1. a > o 275

4. 3. 4. 2. â > ö 276
4. 3. 4. 3. e > ö 276
4. 3. 4. 4. i > ü 277
4. 3. 5. Ünlü Genişlemesi 277
4. 3. 5. 1. i > a 277
4. 3. 5. 2. i > e 277
4. 3. 5. 3. î > e 278
4. 3. 5. 4. u > a 278
4. 4. İLERLEYİCİ BENZEŞME 278
4. 4. 1. l ünsüzündeki Benzeşmeler 278
4. 4. 1. 1. l > d 278
4. 4. 1. 2. l > t 279
4. 4. 2. m Ünsüzündeki Benzeşmeler 280
4. 4. 2. 1. m > b 280
4. 4. 2. 2. m > p 280
4. 4. 3. n Ünsüzündeki Benzeşmeler 281
4. 4. 3. 1. n > d 281
4. 4. 3. 2. n > t 282
4. 5. GERİLEYİCİ BENZEŞME 282
4. 5. 1. -b- > -m- 282
4. 6. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ 283
4. 6. 1. Tonlulaşma 283
4. 6. 1. 1. Damak Ünsüzlerinde Tonlulaşma 283
4. 6. 1. 1. 1. -ķ- > -ġ- 283
4. 6. 1. 1. 2. -k- > -g- 283
4. 6. 1. 1. 3. -h- > -y- / -h > -y 284
4. 6. 1. 2. Dudak Ünsüzlerinde Tonlulaşma 284
4. 6. 1. 2. 1. -p- > -b- 284
4. 6. 2. Tonsuzlaşma 285

4. 6. 2. 1. -b > -p 285
4. 6. 2. 2. -ġ > -ķ 285
4. 6. 2. 3. ġ- > ķ- 285
4. 6. 3. Süreklileşme 285
4. 6. 3. 1. b- > m- 285
4. 6. 3. 2. -d- > -y- 286
4. 6. 3. 3. g > y 286
4. 6. 4. Süreksizleşme 286
4. 6. 4. 1. h > ķ 286
4. 6. 4. 2. f > p 287
4. 6. 4. 3. f- > b- 287
4. 6. 4. 4. v > b 288
4. 6. 4. 5. y- > c- 288
4. 6. 5. Akıcılaşma 288
4. 6. 5. 1. -d- > -l- 288
4. 6. 6. Ünsüz Tekleşmesi 289
4. 6. 7. Ünsüz Düşmesi 289
4. 6. 7. 1. h > ø 289
4. 6. 7. 2. -t > ø 290
4. 6. 7. 3. v- > ø 290
4. 6. 8. Ünsüz Türemesi 290
4. 6. 8. 1. y türemesi 290
4. 6. 9. Yer Değiştirme 291
II. ŞEKİL BİLGİSİ 291
1. YAPIM EKLERİ 291
1. 1. İsimden İsim Yapım Ekleri 291
1. 1. 1. +L_3IK, +L_3UK (L= l, d, t) 291
1. 1. 2. +L_3UU 292
1. 1. 3. +sIz, +sUz 292

1. 1. 4. +GI, +GU 293
1. 1. 5. +çI, +çU 294
1. 1. 6. +çIl, +çUl 295
1. 1. 7. +çA, +çO 295
1. 1. 8. +L_3Aş, +L_3Oş 295
1. 1. 9. +gıy 296
1. 1. 10. +OO 296
1. 1. 11. +(I)nçI, +(U)nçU 296
1. 1. 12. +ke 296
1. 1. 13. +key 297
1. 1. 14. +ek 297
1. 1. 15. +(I)rAAk, +(U)rOOk 297
1. 1. 16. +man 297
1. 1. 17. +çan 298
1. 1. 18. +DAk 298
1. 1. 19. Alıntı Kelimelerde İsim Yapımı 298
1. 1. 19. 1. +Ger 298
1. 1. 19. 2. +kor 298
1. 1. 19. 3. +î > +Iy 298
1. 1. 19. 4. bî+ > be+, bey+ 299
1. 2. İsimden Fiil Yapma Ekleri 299
1. 2. 1. +A-, +O- 299
1. 2. 2. +L_3A-, +L_3O- 299
1. 2. 2. 1. +L_3A-n-, +L_3O-n- 300
1. 2. 2. 2. +L_3A-ş-, +L_3O-ş- 301
1. 2. 2. 3. +L_3A-t-, +L_3O-t- 301
1. 2. 3. +I-, +U- 301
1. 2. 4. +Ik-, +Uk- 302
1. 2. 5. +Ay-, +Oy- 302

1. 2. 6. +Al-, +Ol- 302
1. 2. 7. +GAr-, +GOr- 302
1. 2. 8. +r-, +Ar-, +Or- 303
1. 2. 9. +sI-, +sU- 303
1. 3. Fiilden İsim Yapma Ekleri 304
1. 3. 1. -OO, -UU (< (I)G) 304
1. 3. 2. -mA, -mO 304
1. 3. 3. -(I)m, -(U)m 305
1. 3. 4. -(I)ş, -(U)ş 305
1. 3. 5. -mAk, -mOk 306
1. 3. 6. -(I)k, -(U)k 306
1. 3. 7. -Ak, -Ok 306
1. 3. 8. -GI, -GU 307
1. 3. 9. -GIç, -GUç 307
1. 3. 10. -ç 307
1. 3. 11. -çAk, -çOk; -çAAk, -çOOk 307
1. 3. 12. -GAk, -GOk 308
1. 3. 13. -GIn, -GUn 308
1. 3. 14. -(I)n, -(U)n 308
1. 3. 15. -mIş, -mUş 309
1. 3. 16. -AlAk 309
1. 3. 17. -l 309
1. 3. 18. -(I)t, -(U)t 309
1. 3. 19. -gA 310
1. 4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri 310
1. 4. 1. -BA-, -BO- 310
1. 4. 2. -n- 311
1. 4. 3. -l- 311
1. 4. 4. -ş- 312

1. 4. 5. -DIr-, -DUr- 312
1. 4. 6. -(I)t-, -(U)t- 313
1. 4. 7. -GIz-, -GUz- 313
1. 4. 8. -Ar- 314
1. 4. 9. -Ir-, -Ur- 314
1. 4. 10. -kIr- 315
1. 4. 11. -Iz-, -Uz- 315
1. 4. 12. -AlA- 315
2. İSİM 315
2. 1. ÇOKLUK EKİ +L_3Ar, +L_3Or 315
2. 1. 1. Ünlüyle ve /r/, /y/ ünsüzleriyle biten isimler; +lar, +ler, +lor, +lör 316
2. 1. 2. Tonlu ünsüzle biten isimler; +dar, +der, +dor, +dör 316
2. 1. 3. Tonsuz ünsüzle biten isimler; +tar, +ter, +tor, +tör 317
2. 2. İYELİK EKLERİ 317
2. 2. 1. Teklik Şahıs İyelik Ekleri 318
2. 2. 1. 1. I. Şh. Teklik İyelik Ekleri 318
2. 2. 1. 2. II. Şh. Teklik İyelik Ekleri 318
2. 2. 1. 3. Nezâket 319
2. 2. 1. 4. III. Şh. Teklik İyelik Ekleri 319
2. 2. 2. Çokluk Şahıs İyelik Ekleri 320
2. 2. 2. 1. I. Şh. Çokluk İyelik Ekleri 320
2. 2. 2. 2. II. Şh. Çokluk İyelik Ekleri 320
2. 2. 2. 3. III. Şh. Çokluk İyelik Ekleri 321
2. 3. HAL EKLERİ 321
2. 3. 1. Yalın Hal 321
2. 3. 2. İlgi Hali 322
2. 3. 3. Yükleme Hali 323
2. 3. 4. Yönelme Hali 325
2. 3. 5. Bulunma Hali 326

2. 3. 6. Çıkma Hali 327
2. 3. 7. Vasıta Hali 328
2. 3. 8. Eşitlik Hali 329
2. 3. 9. Yön Gösterme Hali 330
2. 4. İSİMLERDE SORU 330
3. SIFAT 331
3. 1. Niteleme Sıfatları 333
3. 2. Belirtme Sıfatları 333
3. 2. 1. Sayı Sıfatları 334
3. 2. 1. 1. Dereceleme Sayı Sıfatları 334
3. 2. 1. 2. Üleştirme Sayı Sıfatları 335
4. ZAMİR 335
4. 1. Şahıs Zamirleri 335
4. 2. İşaret Zamirleri 338
4. 3. Belirsizlik Zamirleri 339
4. 4. Soru Zamirleri 339
4. 5. Dönüşlülük Zamiri 340
5. ZARF 340
5. 1. Zaman Zarfları 341
5. 2. Yer ve Yön Zarfları 342
5. 3. Tarz Zarfları 343
5. 4. Miktar Zarfları 344
5. 5. Soru Zarfları 345
6. FİİL 346
6. 1. ŞAHIS EKLERİ 346
6. 1. 1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri 346
6. 1. 2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri 348
6. 1. 3. Emir Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri 349

6. 2. FİİL ÇEKİM EKLERİ 350
6. 2. 1. BASİT ÇEKİMLER 350
6. 2. 1. 1. ZAMANLAR 350
6. 2. 1. 1. 1. -DI/-DU Ekli Görülen Geçmiş Zaman 350
6. 2. 1. 1. 2. -GAn/-GOn Ekli Görülen Geçmiş Zaman 351
6. 2. 1. 1. 3. Âdet İfadeli Geçmiş Zaman 352
6. 2. 1. 1. 4. Duyulan Geçmiş Zaman 353
6. 2. 1. 1. 4. 1. -(I)ptIr/-(U)ptUr 353
6. 2. 1. 1. 4. 2. -(I)p 354
6. 2. 1. 1. 2. Şimdiki Zaman 354
6. 2. 1. 1. 2. 1. Basit Şimdiki Zaman 354
6. 2. 1. 1. 2. 1. 1. -A-, -O- 354
6. 2. 1. 1. 2. 1. 2. -y- 355
6. 2. 1. 1. 2. 2. Birleşik Şimdiki Zaman 355
6. 2. 1. 1. 2. 2. 1. -(I)p, -(U)p 356
6. 2. 1. 1. 2. 2. 2. -A, -O 356
6. 2. 1. 1. 3. Gelecek Zaman 356
6. 2. 1. 1. 3. 1. Kesin Gelecek Zaman 356
6. 2. 1. 1. 3. 2. Belirsiz Gelecek Zaman 356
6. 2. 1. 1. 4. Geniş Zaman 357
6. 2. 1. 2. KİPLER 358
6. 2. 1. 2. 1. TASARLAMA KİPLERİ 358
6. 2. 1. 2. 1. 1. Emir Kipi 358
6. 2. 1. 2. 1. 1. 1. -(A)yIn/-(O)yUn 358
6. 2. 1. 2. 1. 1. 2. -GIn/-GUn 358
6. 2. 1. 2. 1. 1. 3. -(I)ñIz/-(U)ñUz 359
6. 2. 1. 2. 1. 1. 4. -sIn/-sUn 359
6. 2. 1. 2. 1. 1. 5. -ylI/-ylU; -AlI/-OlU 359
6. 2. 1. 2. 1. 1. 6. -GIlA/-GUlA 360

6. 2. 1. 2. 1. 2. Şart Eki 360
6. 2. 1. 2. 1. 3. İstek Eki 361
6. 2. 1. 2. 1. 3. 1. -GI/-GU 361
6. 2. 1. 2. 1. 3. 2. -mAkçI; -mOkçU 362
6. 2. 1. 2. 1. 4. Gereklilik Eki 363
6. 2. 2. BİRLEŞİK ÇEKİMLER 363
6. 2. 2. 1. HİKÂYE 364
6. 2. 2. 1. 1. Geçmiş Zamanlarda Hikâye 364
6. 2. 2. 1. 1. 1. -DI/-DU ele 364
6. 2. 2. 1. 1. 2. -GAn/-GOn ele 365
6. 2. 2. 1. 2. Şimdiki Zamanda Hikâye 365
6. 2. 2. 1. 3. Gelecek Zamanda Hikâye 366
6. 2. 2. 1. 3. 1. -A/-O; -y+t ele 366
6. 2. 2. 1. 3. 2. -Ar/-Or; -r ele 366
6. 2. 2. 1. 4. Tasarlama Kiplerinde Hikâye 367
6. 2. 2. 1. 4. 1. Şart Kipinin Hikâyesi 367
6. 2. 2. 1. 4. 2. İstek Kipinin Hikâyesi 367
6. 2. 2. 2. RİVAYET 368
6. 2. 2. 2. 1. Geçmiş Zamanda Rivayet 368
6. 2. 2. 2. 1. 1. -GAn/-GOn eken 368
6. 2. 2. 2. 2. Şimdiki Zamanda Rivayet 368
6. 2. 2. 2. 3. Gelecek Zamanda Rivayet 369
6. 2. 2. 2. 4. Tasarlama Kiplerinde Rivayet 370
6. 2. 2. 2. 4. 2. İstek Kipinin Rivayeti 370
6. 3. SIFAT FİİL 370
6. 3. 1. -GAn/-GOn 370
6. 3. 2. -r; -Ar/-Or 372
6. 3. 3. -BAs/-BOs 373
6. 3. 4. -GIs/-GUs 373

6. 3. 5. -mAk(çI)/-mOk(çU) 374
6. 3. 6. -OOçU/-UUçU; -çU 374
6. 4. ZARF FİİL 375
6. 4. 1. Basit Zarf Fiiller 375
6. 4. 1. 1. -A/-O; -y 375
6. 4. 1. 2. -(I)p/-(U)p 377
6. 4. 2. Birleşik Zarf Fiiller 378
6. 4. 2. 1. -GAnçA/-GOnçO 378
6. 4. 2. 2. -GIçA/-GUçA 379
6. 4. 2. 3. -GAndA/-GOndO 379
6. 4. 2. 4. -GAndAy/-GOndOy 380
6. 4. 2. 5. -GAndAn/-GOndOn 382
6. 4. 2. 6. -GAnI/-GOnU 383
6. 4. 2. 7. -mAyInçA/-mOyUnçA 384
6. 4. 2. 8. -ArdA/-OrdO; -rdA/-rdO 385
6. 4. 2. 9. -BAstAn/-BOstOn 385
6. 5. FİİLLERDE SORU 386
7. BAĞLAÇ 387
7. 1. Sıralama Bağlaçları 387
7. 1. 1. cana “ve” 387
7. 1. 2. menen “ile” 388
7. 1. 3. da “ve” 388
7. 2. Denkleştirme Bağlaçları 389
7. 2. 1. ce “veya, ya da” 389
7. 2. 2. ce bolboso “veya, ya da” 389
7. 3. Karşılaştırma Bağlaçları 390
7. 3. 1. emes “değil” 390
7. 4. Cümle Başı Bağlaçları 390
7. 4. 1. al emi “ama” 390

7. 4. 2. antkeni “çünkü” 391
7. 4. 3. ce “yoksa” 392
7. 4. 4. balkim “belki” 393
7. 4. 5. birok “fakat” 393
7. 4. 6. eger, egerde, egerim “eğer, şayet” 394
7. 4. 7. oşonduktan “bu yüzden” 394
7. 4. 8. bolboso “yoksa” 395
8. EDAT 396
8. 1. Çekim Edatları 396
8. 1. 1. Yalın Halle Bağlanan Edatlar 396
8. 1. 1. 1. arkıluu “ile, sayesinde, vasıtasıyla” 396
8. 1. 1. 2. boydon “gibi, olarak” 396
8. 1. 1. 3. boyu “boyu” 396
8. 1. 1. 4. boyunça “göre, üzerine, doğrultusunda” 397
8. 1. 1. 5. cönündö “hakkında, konusunda” 397
8. 1. 1. 6. dep “diye, için” 398
8. 1. 1. 7. katarı “olarak” 399
8. 1. 1. 8. menen “ile” 399
8. 1. 1. 9. sayın “her, -dIkçA” 399
8. 1. 1. 10. sıyaktuu “gibi” 400
8. 1. 1. 11. üçün “için” 401
8. 1. 2. Yükleme Haliyle Bağlanan Edatlar 401
8. 1. 2. 1. közdöy, közdöp “doğru” 401
8. 1. 3. Yönelme Haliyle Bağlanan Edatlar 402
8. 1. 3. 1. caraşa “uygun, göre” 402
8. 1. 3. 2. çeyin “kadar” 403
8. 1. 3. 3. karaganda “göre” 403
8. 1. 3. 4. karata “göre” 403
8. 1. 3. 5. karay “göre, -a,-e doğru” 404

8. 1. 3. 6. okşoş “benzer, gibi” 404
8. 1. 4. Çıkma Haliyle Bağlanan Edatlar 404
8. 1. 4. 1. başka “başka” 404
8. 1. 4. 2. kiyin “sonra” 405
8. 1. 4. 3. murun, murda “önce” 405
8. 2. Pekiştirme Edatları 406
8. 2. 1. bolso “ise” 406
8. 2. 2. da “da, de” 407
8. 2. 3. dagı “da, de, dahi, bile” 407
8. 2. 4. dele “da, de” 408
8. 2. 5. ele “da, de, daha, sadece, öylesine” 408
8. 2. 6. beken “mi ki?, mi acaba?” 409
8. 2. 7. gana “sadece, yalnız” 409
8. 2. 8. go “da, de” 410
9. ÜNLEM 410
9. 1. Duygu Ünlemleri 410
9. 1. 1. a “a” 410
9. 1. 2. oy “vay, oy” 411
9. 2. Gösterme Ünlemleri 411
9. 2. 1. mına “işte” 411
9. 2. 2. tee “ta” 411
9. 3. Sorma Ünlemleri 412
9. 3. 1. kana “hani” 412
9. 4. Cevap Ünlemleri 412
9. 4. 1. ooba “evet” 412
9. 4. 2. cok “yok, hayır” 412
9. 4. 3. ıras “doğru, gerçekten” 413
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 414
GRAMATİKAL DİZİN VE SÖZLÜK 414

SONUÇ.....808
KAYNAKÇA.....811
ÖZGEÇMİŞ.....816

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
a-f	Arapça-Farsça
anat.	Anatomi
Ar.	Arapça
Ar.-K.	Arapça-Kırgızca
bk./bkz.	Bakınız
bot.	Botanik
bsk.	Baskı
Bulg.	Bulgarca
coğ.	Coğrafya
çev.	Çeviri
Çin.	Çince
çok.	Çokluk
dn.	Dini Kelime veya Tabir
E.Moğ.	Eski Moğolca
edl.	Fiilin Edilgen Şekli
es.	Eskimiş
ET.	Eski Türkçe
ett.	Fiilin Ettirgen Şekli
Far.	Farsça
f-k	Farsça-Kırgızca
ger.	Gerundium Eki

ik.	İktisat Terimi
iye.	İsim Yapan Ek
işt.	Fiilin İşteş Şekli
karş.	Karşılaştırınız
k-f	Kırgızca-Farsça
Krg.T.	Kırgız Türkçesi
kuş.	Kuşlar İçin
Kzk.T.	Kazak Türkçesi
mec.	Mecazi
mit.	Mitoloji
Moğ.	Moğolca
nez.	Nezaket
Özb.T.	Özbek Türkçesi
Rus.	Rusça
s.	Sayfa
Srp.	Sırpça
ss.	Sayfa Sayısı
şh.	Şahıs
tar.	Tarihi (Tarihe karışmış söz)
Tat.T.	Tatar Türkçesi
tek.	Teklik
TK.	Türkçe
TT.	Türkiye Türkçesi
Ukr.	Ukraynaca

Uyg.	Uygurca
vs.	Vesaire
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

1. KIRGIZ EDEBİYATININ KISA BİR TARİHİ

Kırgız edebiyatının 1900-2000 yılları arasındaki yüz yıllık dönemi genel kabul gören tasniflere göre beş döneme ayrılmaktadır. Söz konusu bu başlıklar altında öncelikle ilgili dönemdeki genel toplumsal ve medeni durum, ardından döneme ait eser türleri (nazım, nesir, tiyatro ve sinema yazarlığı) değerlendirilmiş, son olarak ise o dönemde ürün veren şair ve yazarların hayatları, sanatları, eserleri hakkında bilgiler göz önüne alınarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Kaçkınbay Artıkbayev'in XX. yüzyıl Kırgız edebiyatı tasnifindeki dönemlerin başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

1. XX. Yüzyılın Başındaki Kırgız Edebiyatı (1900-1917)

2. Sosyalizme Geçiş Sürecinde Kırgız Edebiyatının Ortaya Çıkışı ve Şekillenmesi (1917-1940)

3. İkinci Dünya Savaşı ve Ondan Sonra ki Dönemde ki Kırgız Edebiyatı (1941-1960)

4. 60'lı-80'li Yıllardaki Kırgız Edebiyatı (1961-1984)

5. Yeniden Yapılandırma ve Kapitalizme Geçiş Dönemindeki Kırgız Edebiyatı (XX. Yüzyılın Sonlarındaki Dönem) (Ekici, 2014, s. 421).

20. yüzyıla kadar yazılı edebiyatları olmayan Kırgızlar zengin bir sözlü edebi geleneğe sahiptir. Halk edebiyatı türleri arasında destan ve halk hikâyelerinin önemli bir yeri vardır. Destanlar içerisinde "Manas"[1], "Kurmanbek", "Er Tabıldı", "Kedeykan", "Olcabay Menen Kişimcan" (Buran, 2015, s. 188) gibi destanlara ilaveten, eski geleneklerle hayat pratikleri hususunda şiirler, bilmeceler, atasözleri, kahramanlık destanları, hikâye, masallar, efsaneler, dini ve lirik şarkılar Kırgız folklorunun önemli türleri olarak kabul edilir.

Manas üçlemesi başta olmak üzere yirmiye yakın destanın ve çok zengin halk edebiyatının ufak türlerinin sahibi olan Kırgız halkı bunlarda geçmişlerinin tüm özelliklerini birer tarihî ve edebî eser olarak yaşatmışlardır. Manas Destanı asırlarca yaşayan Kırgız halkını ve onların yaşamlarının her yönünü, inişli çıkışlı zamanlarındaki kayıplarını, elde ettiklerini, dilini, tarihini, felsefî ve ahlaki

[1] Beş yüz bin beyitten oluşan "Manas" destanı dünyanın en büyük destanı kabul edilir (Kallimci, 2002, s. 5).

değerlerini, dünya anlayışını, aile ve toplum ilişkilerini, gelenek göreneklerini, halk sanatlarının tüm türlerini, inançlarını anlatan önemli bir eserdir (Borsokeeva, 2010, s. 33). Fakat 1920-1930 yılları arasında hükümetin halk edebiyatı ürünlerine bilhassa da Manas Destanı'na karşı tutumu olumsuz yönde olmuştur. Manas destanı Sovyet hükümetinin başlangıcından beri tehlikeli ve sakıncalı olarak değerlendirilmiştir. Destanın Kırgız halkının millî ve dini duyguları beslemesi ve canlı tutması Sovyet hükümetini rahatsız etmiştir. Hatta ilerleyen yıllarda destanı yasaklamışlardır. Manas destanı Kırgız halkının ulusal kimliğinin sembolü olarak nitelendirilmektedir. Kırgızlar için oldukça büyük öneme sahip olan bu eserin yazıya aktarılması için kurulan heyetlerde yer alan, Manas destanı ile ilgili çalışmalarda bulunan, Manas destanını öven edipler, araştırmacılar, Sovyet hükümeti tarafından çok ağır cezalara maruz kalmış, halk düşmanı ilan edilmiş, tutuklanmış, hatta ölüm cezasına bile çarptırılmışlardır. Cengiz Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov'un başkanlığını yaptığı Manas destanının yazıya aktarılması için kurulan heyette yer alan bütün araştırmacılar 1937-1938 yıllarında Stalin'in baskı döneminde çok da ehemmiyeti olmayan sebeplerle tutuklanmış, ölümle cezalandırılmışlardır. Maar Bayciyev, "Manas Destanı Kalbimin Ağrısıdır" adlı makalesinde, Manas destanı ile ilgili çalışan araştırmacılara Sovyet hükümetinin gerçekleştirdiği soykırımı dile getirmiştir (Duman, 2016, s. 427). Manas destanı sözlü olarak günümüze kadar Keldibek, Maymanbay, Timbek, Sagımbay Orazbakoğlu, Sayakbay Karalayoğlu gibi önemli manasçılar tarafından getirilmiştir (Buran ve Alkaya, 2012, s. 320).

Kırgız akınlarının (ozanlarının) şiiri de halk edebiyatına bağlı klasikleşmiş bir tür ortaya koymaktadır. Akın şiiri, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişme göstermiştir. Bu dönemde, Bekmurat, Esenaman, Çoñdu Aytıke, Naken, Sartbay Kalmırza vs. gibi akır zaman ve ezüüçüler ile hesaplaşan altmış kadar ozan vardır (Öner, 2013, s. XLV).

1900-1917 yılları arasında halkın yerleşik hayata geçmeye başlaması ve Rus edebiyatının etkisi yerli edebiyatta değişiklikler meydana getirmiştir. 1917'de Kırgız Türklerinin Sovyetler Birliği hâkimiyeti altına girmesiyle Kırgız edebiyatı üzerinde Rus edebiyatının etkisi oldukça artmaya başlamıştır. Kırgız Sovyet edebiyatının ilk yazarları ise gelenekten gelen anlatı türleri ile ilgili birçok malzemeden faydalanıp, onları kendi sanat tarzlarına göre eserlerinde kullanmışlardır. Nitekim ilk Kırgız

hikâyeleri ve romanlarında, Rus romanından alınan unsurlar ile sözlü kültürden alınan unsurları karşılaştırdığımızda sözlü kültürün etkilerinin daha fazla olduğu görülmektedir.

1924 yılında Türkistan Halk Eğitim Komiserliğinin bünyesinde yapılandırılan Kırgız İlim Komisyonu, Taşkent'te tahsillerine devam etmekte olan Kırgız gençlerinden oluşturulan Kültürel Eğitim Topluluğu üyelerini yaz tatilinde Kırgız halkının sözlü geleneklerini derlemeleri için görevlendirmiştir. Bilhassa bu yıllarda sözlü geleneğinin derlenmesine ağırlık verilmiş, 1922-1926 yılları arasında "Manas" destanı yazıya aktarılmıştır (Kallimci, 2002, s. 9).

Kırgızlarda yazılı edebiyat 1920'lerden sonra gelişme göstermeye başlamıştır. Kırgız yazılı edebiyatı, 1924'te millî alfabenin kabul edilip, Erkin Too gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla ilk eserlerini ortaya koymuştur (Yılmaz, 2014, s. 514). Kırgız Türkçesi ile yazılan ilk eser Moldo Kılıç Şamırkanuulu'nun "Zilzila" adındaki ırlar kitabıdır. Toktogul Satılganov ve Togolok Moldo Sovyet Kırgız Edebiyatının ilk şairleri olarak kabul edilir (Buran, 2015, s. 188). Bu şairler arasından Moldo Kılıç, Rus yönetiminin bölgedeki politikalarını ve düzendeki değişikliklerini olumlu değerlendirmiştir. Bu hususta Kılıç, "*Bu Rus'a baksan, mühendis gönderip toprakları aldı. Kısraktan doğan yeri aldı, bu Rus'a baksan suyu suya karıştırıp beğ etti*." ifadeleri ile Rus başarısının temelinin teknik bilgi olduğunu, Kırgız otlaklarının işgal edildiğini ve getirilen göçmenlerin yönetici oldukları gerçeğini, halka eserlerinde anlatmaya uğraşmıştır. Okullardaki okuma kitabı eksikliklerini gidermek için el yazması hikâyeler yazmıştır (Güngör, 2016, s. 67). İlk edebiyat ürünleri gazetelerde çıkmıştır. Bu yıllarda Kırgız edebiyatının öncüleri S. Karaçev, K. Tınıstanov, A. Tokombayev, M. Tokobayev, M. Elebayev, C. Cangırçiyev, C. Bökönbayev, K. Malikov gibi yazarlar olmuştur (Yılmaz, 2014, s. 514). Halkların kardeşliği, Ekim ihtilalinden sonra Kırgız Türklerinin siyasi ve sosyal alanda kaydettiği ilerlemeler, toplum yararı için fedakârlık yapma, feodal bağlardan ve burjuva adetlerinden kurtuluş gibi meseleler, 1920'li ve 1930'lu yıllarda neşredilen eserlerdeki ana temalardır.

1930 ve 1940'lı yıllarda hemen hemen edebî türlerin hepsinde eserler neşredilmiştir. Bu dönemde daha önce Kırgız şiirinde rastlanmayan manzume örneklerini K.

Tınıstanov “Cañıl Mırza” (1922-1924), Temirkul Ümötaliyev “Aysuluu” (Frunze 1941), A. Tokombayev “Tan Aldında” (Frunze 1947) adlı eserleriyle kaleme almışlardır. Yine bu yıllarda K. Bayalinov’un “Acar” (Frunze 1928, hikâye), M. Elebayev’in “Uzak Col” (Frunze-Sermerkant 1936, uzun hikâye), K. Cantöşev’in “Kanıbek” (I-III, Frunze 1939-1948, roman) ve “Karaçaç”ı (1928, piyes) gibi hikâye, uzun hikâye, roman ve piyes türünde eserler yayımlanmıştır. Fakat bu eserler çoğunlukla 1917 İhtilali’ni, Lenin ve sosyalist düzenle alakalı konuları içeren siyasal propaganda ürünleri niteliğindedir. Nesir ve tiyatro türünde ele alınmış eserlerde daha çok sosyal konular işlenmiştir. Kadın erkek eşitliği, zenginlerin zulmü gibi meselelere özellikle ağırlık verilmiştir (Yılmaz, 2014, s. 514). II. Dünya Savaşı yıllarında propagandacı üslûba kahramanlık, vatanperverlik gibi yeni temalar eklendiği görülmektedir. S. Eraliyev, E. Uzakbayev, S. Cusuyev ve Rusya’yı, Rus insanını konu alan şiirleri ile dikkatleri üzerine çeken A. Osmanov bu dönemin önemli isimleri arasında yer almaktadır (Buran, 2015, s. 188). Şiirde mektup tarzında eserler ortaya çıkmıştır. Nesirde belgesel ve otobiyografik denemeler yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Kırgız edebiyatının gelişmesinde klasik Rus ve Sovyet edebiyatının yanı sıra diğer Türk edebiyatları ve dünya edebiyatının da büyük katkısı olmuştur. Bu devirde C. Aşubayev, M. Elebayev, C. Turusbekov, K. Esenkocayev gibi güçlü şair ve yazarlar savaşa katılıp ölseler de Kırgız edebiyatı gelişmesine devam etmiştir (Yılmaz, 2014, s. 514). 1950’li yıllarda Kırgız edebiyatında gelenekçilik ve yenicilik konuları tartışılmaya başlamıştır. Bazı yazarlar ve eserler tenkit edilmiştir (Buran ve Alkaya, 2012, s. 321). Bu yıllar Kırgız edebiyatının kendi özüne dönüş yılları olmuştur. Kırgız edebiyatını dünyaya tanıtan Cengiz Aytmatov ilk eserlerini bu yıllarda sergilemiştir. Eserlerde kaleme alınan siyasal propaganda temaları yerini barış, dostluk, insan hayatı ve psikolojisine bırakmıştır. Savaş sonrasında cephede ve cephe gerisinde yaşanan hayatı konu alan başarılı eserler arasında C. Aytmatov’un “Betme-Bet”i (1957) ve U. Abdukaimov’un “Maydan”ı (I-II, Frunze 1961-1966) gösterilebilir. 1960’tan itibaren C. Aytmatov (Birinçi Mugalim, Frunze 1962), T. Kasımbekov (Adam Bolgum Kelet, Frunze 1960), Z. Sooronbayeva (Astra Gülü, Frunze 1973), K. Kaimov (Atay, Frunze 1961), A. Saspayev (Iyık Sezim, Frunze 1985) gibi isimler Kırgız nesrine verimli bir dönem yaşatır. Ayrıca roman türünde gelişmeler yaşanır. C. Sadıkov (Ubada, Frunze 1958),

R. Rıskulov (Caz, Frunze 1959), O. Sultanov (Too Kündörü, Frunze 1961), T. Kocomberdiyev (Kızıl Alma, Frunze 1965), M. Abılkasımova (Çolpon, Frunze 1962) gibi şairler başarılı eserler ortaya koyar. Yine 1960'lı yıllardan itibaren Kırgız mizahı gelişme gösterir ve tiyatro alanında eserler verilir. 1960-1990 yılları arasında yabancı dillere yapılan çevirilerle birlikte Kırgız edebiyatı dünyaya açılmıştır. Roman türü bakımından verimli geçen 1970-1980'li yıllarda C. Aytmatov "Kılım Karıtar Bir Kün"ü (1980), T. Kasımbekov "Sıngan Kılıç" (Frunze 1966) adlı eserleri yayımlamışlardır. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Kırgız edebiyatında bir duraklama yaşansa da Kırgız şair ve yazarların özgür arayış yoluna girdikleri söylenebilir. Kırgız genç şair ve yazarlar arasında üslûp açısından yenilikler görülmektedir. Günümüz Kırgız edebiyatı hayatın yeni ve beklenmedik gerçeklerine alışma sürecini geçirmektedir. Kırgız edebiyatının en güçlü yazarlarından Cengiz Aytmatov'a ilaveten tarihî romanlarıyla ünlü T. Kasımbekov, eserlerinde hayatın gerçeklerini kendine özgü tarzıyla kaleme alan K. Cusubaliyev okuyuculara yeni romanlar kazandırmaktadır. S. Eraliyev ve R. Rıskulov gibi şairler de Kırgız şiirini şekil ve muhteva açısından zenginleştiren isimlerdir (Yılmaz, 2014, s. 514).

2. KIRGIZ HİKÂYECİLİK GELENEĞİ

Bir metnin veya eserin hikâye türüne ait olabilmesi için metnin bir veya iki ana karakterli, tek bir olayı anlatmak üzere kurulmuş, anlam bakımından sıkıştırılmış kısa düzyazı eseri olması gerekmektedir. Bu doğrultuda hikâye türünün epik edebiyatın küçük türü olduğu kabul edilmektedir. Bir hikâyede bulunması gereken en önemli şartlar şu şekilde sıralanabilir:

- Hacminin kısa olması;

- Konusunun tek bir olay dâhilinde gelişmesi;

- Karakter sayısının az olması;

- Dilinin sivriliği ve kelimelerinin oldukça yüklü olması;

- Her bir ayrıntının özel ifade taşıması;

- Sade, anlaşılır kelimeler kullanılması vs. (Kulamshaeva, 2008, s. 6).

Bu doğrultuda Kırgız edebiyatının hikâyecilik geleneğini tarihi dönemlere ayırarak incelemeyi uygun gördük:

2. 1. SOVYET DÖNEMİ ÖNCESİ

19. yy'ın sonu ile 20. yy'ın başında eski usul eğitim veren dini ocaklarda, yeni usule göre eğitim veren Cedit mekteplerinde ve Rusça eğitim veren irili ufaklı okullarda okuyan Kırgız halkının sayısı önemli bir dereceye ulaşmıştır. Bu mekteplerde eğitim alanların tam olarak kaç kişi oldukları, kendi dönemlerinde ve daha sonraki dönemlerde tespit edilememiştir. Fakat 1913 yılına ait yazılı belgeler dikkate alınacak olursa, o sırada Kırgız halkının %0,6'sı okuma yazma bilmektedir. Eğer o dönemde Kırgız halkının toplam nüfusunun 800.000 olduğu varsayılırsa, 4800 kadar Kırgız'ın okuma yazma bildiği sonucu tahmin edilebilir. Ancak Çarlık rejiminin verilerine güvenmek pek mümkün değildir. Çünkü bilgiler, her belgede farklı verilmektedir. Söz konusu olan dini mekteplerde, Cedit okullarında ve Rusça eğitim veren kurumlarda okuyan Kırgız gençlerinin genel sayısının binden fazla olmadığı birçok araştırmada ifade edilmektedir. Maalesef gerçek olan şudur ki, 20. yy'ın başlarında Avrupalıların ilk, orta ve lise seviyesindeki mekteplerini bitiren insanların sayısı, okuma yazma bilmeyenlerden fazla olup yükseköğrenim görenleri de ayrı bir sosyal sınıf oluştururken, Kırgız halkının ise sadece %1-2'si okuma yazma öğrenmiş, bin kadarı orta seviyede eğitim almıştır. Medreseden başka yüksek eğitim kurumlarını bitiren bir tek Kırgız da bulunmamaktaydı (Koç, 2015b, s.79).

Sovyetler Birliği döneminde, Çarlık idaresi altında yaşayan Kırgız halkının medeni hayatıyla ilgili olarak sürekli ileri sürülen resmi görüşlerden birisi: Sovyetler Birliği dönemi öncesi Kırgız halkının, kendilerine ait bir yazı dili ve neşredilmiş yazılı eserleri olmadığı yönündedir. T. Usubalyev'in "*Sovyet Dönemine kadar Kırgız halkının kendisine ait bir yazı dili yoktu"* ifadesinde de bu görüş net bir şekilde desteklenmektedir. Fakat buna rağmen Sovyetler Birliği devrinde, bu resmi görüşün aksine K. K. Yudahin, İ. A. Batmanov, B. M. Yunusaliyev, S. Kudaybergenov gibi tanınmış dilbilimciler, Kırgız aydınlarının çarlık döneminde Arap alfabesini kullanarak çeşitli eserler yazdıklarını somut delillerle ifade etmektedirler. Eskiden Arap alfabesinin Kırgız aydınlarca eserler vermek için kullanıldığı yönünde bazı bilgiler D. Aytmambetov, S. S. Daniyarov, V. M. Ploskih gibi tarihçilerin eserlerinde de ortaya konulmuştur. Moskovalı Türkolog E. R. Tenişev "O Kırgıskom Literaturnom Yazıke v Donatsionalnıy Period" (Milletleşme Döneminden Önceki Kırgız Edebi Dili Hakkında) adlı makalesinde, bu konuyla ilgili olarak; 1917 Ekim

İhtilalinden önce Kırgızlar arasında okuma yazma bilen küçük bir topluluğun var olduğu ve topluluğa mensup bazı aydınların, Arap alfabesi kullanan edebi Türk dillerini öğrendiklerini ve hem bu dillerde hem de kendi dillerinde birçok yazılı eser neşrettiklerini ifade etmektedir (Koç, 2015b, s. 81).

Kırgız Türkleri, 1928 yılına kadar Arap alfabesini kullanageldiler. 1924 yılında Eşenali Arabayev, Arap alfabesini Kırgız Türkçesine uyarlayarak yeni bir alfabe meydana getirdi. 1928 yılında Kasım Tınıstanov, Latin harfleriyle yayımlanan "Ene Tilibiz" adındaki gramer kitabını yazdı. Böylece kısa bir süre Latin alfabesini kullanan Kırgızlar, Rusların baskısıyla, 1940'lı yıllardan itibaren Sovyet idaresindeki diğer Türk devletleri gibi Kiril alfabesini kullanmak mecburiyetinde kaldılar. Günümüzde de hala Kiril alfabesinden uyarlanan alfabe kullanılmaktadır (Başdaş ve Kutlu, 2016, s. 15). Fakat Kazakistan'ın Latin alfabesine geçeceğinin açıklanmasının ardından, Kırgızistan'ın da Latin alfabesine geçmesi teklifi yapıldı. Ata Meken Partisi Milletvekili Kanıbek, Kırgızistan'ın da 2040'dan itibaren Latin alfabesine geçişi teklifini sundu. Meclis'te konuşan İmanaliyev, "Biz de er ya da geç Latin alfabesine geçmeliyiz. Şu anda bu değişimi karşılamak maliyetli olur. Ancak şimdiden uzmanları hazırlamaya başlamalıyız. Tabii ki, Kiril alfabesinden de vazgeçmemeliyiz çünkü bu bizim entelektüel zenginliğimizdir. Fakat Kırgızistan'ın 2040'tan itibaren Latin alfabesine geçmesi gerekiyor." demiştir (www.turkyurduhaber.org)[2].

Sovyetler Birliği döneminden önce Kırgız dilinde Moldo Niyaz, Togolok Moldo, Moldo Kılıç, Osmonalı Sıdıkov, Aldaş Moldo, Belek Soltonoyev, Isak Şaybekov, Eşenalı Arabayev ve Abılkasım Cutakayev gibi isimler eserler vermişlerdir. Bu isimler arasında altısının bugüne ulaşan eserleri tamamen şiir türündedir. Bunlardan Osmonalı Sıdıkov ile Belek Soltonoyev birkaç şiir hariç diğer eserleri nesir türünde kaleme almışlardır. Bu dönemde hikâye türünde eser ise yok denilecek kadar azdır (Koç, 2015b, s. 83). Çarlık döneminde genel olarak fakir ve dağınık bir biçimde göçebe hayatı yaşamalarının yanı sıra, İslam dinini ve eğitim meselesini tam olarak kavrayamamış olmaları ve Rus tipi Avrupa medeniyetini de benimsemek

[2] https://www.turkyurduhaber.org/haber/26208/kirgizistandan-latin-alfabesi-adimi.html (Giriş Tarihi: 04.06.2017)

istememeleri gibi nedenlerden ötürü Kırgız dili yazı dili haline gelememiştir. Başka bir değişle ana dil, siyaset, ilim, edebiyat, eğitim dili olamamış ve daha çok konuşma dili olarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla bu dönemde Kırgız edebiyatında nesir ve hikâye türü gelişme gösterememiştir.

2. 2. 1920'Lİ YILLAR

XX. yy'ın başlarında Kırgız yazarları, yazılı edebiyata geçiş sürecinde modern edebiyatla çeşitli yollarla tanışmış ve bunun sonucunda nesir türünün örnekleriyle de karşılaşmıştır. Böylece yüzyıllardır süregelen şiir geleneğinin yanı sıra Kırgız edebiyatında nesir geleneğinin de ilk adımları atılmıştır. Edebi türlerin çeşitlenmesiyle ilk adımlar Sovyet döneminde gerçekleşmiştir. Sovyet döneminin ilk yıllarında şiir daima ön planda olmasına rağmen nesir türünde de gelişmeler meydana gelmiştir. Ancak, Sovyet döneminin ilk yıllarında Kırgız Türkçesi süreli yayın olmadığından genç kalemler ilk eserlerini Kazak ve Tatar dillerinde yazmışlar ve yayımlamışlardır. Bu eserlerin ilki Tatarca Cedit okulunda eğitim almış olan Sıdık Karaçaev'in "Kömök"[3] gazetesinde yayımlanan "Üylönüüdön Kaçtı" (Evlenmekten Kaçtı) adlı hikâyesidir (Koç, 2015a, s. 61). 1919 yılında Tatar dilinde yayımlanan bu eser, Kırgız yazarlarının imzasını taşıyan ilk hacimli uzun hikâye olarak edebiyat tarihine geçmiştir (Özgen, 2008, s. 72). 1919-1924 yılları arasında Taşkent'te yayın hayatına giren "Ak Col" gazetesinde, "Şolpan", "Caş Kayrat" dergilerinde genç Kırgız yazarlar K. Tınıstanov, S. Karaçev, O. Lepesov, A. Tokombaev, K. Bayalinov, C. Tülögabılov, İ. Kudaybergenov, M. Bayçerikov'un hikâyeleri yayınlanmaya başlamıştır (Söylemez, 2013, s. 122).

1924 yılında Taşkent'te Kazakça basılan "Caş Kayrat" (Genç Gayret) dergisinin ilk dört sayısında yayımlanan Kasım Tınıstanov'un[4] "Köl Ceeginde Marıyam Menen" (Göl Kıyısında Marıyam'la) adlı eseri, tamamen Kırgız dilinde yazılmış olan ilk hikâyedir. Bu hikâyede konu olarak eski Kırgız toplumundaki kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmaması ve hor görülmesi işlenmiştir. Bu konu o yıllarda siyasi bir anlam taşıdığından, Sovyetler Birliğindeki Türk edebiyatlarında oldukça fazla

[3] Bu gazete 1919-1924 yılları arasında Alma Ata'da Kazakça olarak basılmıştır (Söylemez, 2013, s. 122).

[4] Türkçü aydınlardan olan K. Tınıstanov 1937 yılında Stalin'in malum direktifleri sonucu katledilmiştir (Aşlar, 2015, s. 89).

kaleme alınmıştır (Koç, 2015a, s. 62). Sıdık Karaçev'in "Erksiz Kündördö" (Hürriyetsiz Günlerde), "Erktin Tanı" (Hürriyetin Şafağı) adlı eserleri de Kırgız dilinde basılan ilk hikâyeler arasında yerini almıştır (Özgen, 2008, s. 73). Yazar "Erksiz Kündördö" hikâyesinde zenginlerin baskısı altında kalan kadınlara yapılan hukuksuzluğu, Zuura adında bir genç kızın yaşlı ve zengin Mamırbay ile zorla evlendirilmeye çalışılırken, Zuura'nın bu evliliğe razı olmaması ve sevgilisi Çolponbay'a gitmek için evinden kaçarken dağ arasında kalıp, kurtlara yem olmasını acıklı bir şekilde anlatmıştır (Söylemez, 2013, s. 129). İlk Kırgız yazarlarının hikâyeleri, modern edebiyatın nesir alanındaki gelişiminde önemli bir etken teşkil etmiştir ve hikâye geleneğinin temelinin atılmasını sağlamıştır.

S. Karaçayev ve K. Tınıstanov'un ilk hikâyeleri, Orta Asya haklarının Sovyet ideolojisinde yaratılmış basın ve edebiyatına tamamen bağımlı olmadan ve hükümet politikasının gözetimine girmeden önce yayımlanmıştır. Fakat yine de onlar, Sovyet siyasetinin, düşünce yapısının güncel özelliklerine destek vermek için yazılmıştır.

Sovyet döneminin ilk yıllarında yazarlar, üslûbu, kullandığı dil ve birçok olağanüstü olayları anlatmasıyla destana yaklaşmaktadırlar. Örneğin, yazar ve şair Aalı Tokombaev'in 1923 yılında destandan uyarladığı "Kurmanbek Baatır" adlı manzum hikâyesi, Kazak dergisi Şolpan'da yayımlanmıştır (Borsokeeva, 2010, s. 34). Cigitov'a (2006) göre ise ilk hikâyeler kaleme alınırken Kırgız destanlarında faydalanılan olaylar zincirinden, tasvir şekillerinden veya kahramanların konuşma tarzlarından yararlanılmamıştır. Bu nedenle Kırgız hikâyeciliği Kırgız halk edebiyatının uzantısı olarak ortaya çıkmamış ve gelişimdeki temeller hiçbir zaman folklorik özelliklere sahip olmamıştır (s. 19). Fakat birçok görüş ise çağdaş Kırgız edebiyatının, halk edebiyatı temelleri üzerine kurulmuş bir edebiyat olduğu konusunda hem fikirdir. Örneğin Kasımalı Bayalinov'un 1927 yılında yazdığı "Çabalekey menen Cılan" (Kırlangıç ve Yılan), "Tülkü menen Suur" (Tilki ile Dağ Sıçanı) adlı hikâyeleri, halk edebiyatı etkisinde yazılmış eserlerdir (Duman, 2016, s. 428).

İlk yazarlarımızın en büyük eksikliği kendilerinden önce örnek alabilecekleri bir temelin olmayışıdır. Temeli onlar attığı için eğitim aldıkları yıllarda, ders kitaplarında Kırgız edebiyatı diye bir kavramla karşılaşmamışlardır. Modern bir

şekilde eğitim almamaları kişisel olarak düşünme yeteneklerinin çeşitli nedenlerden dolayı gelişmemesi, düşünmek denilen olgunun insana verdiği hazzı ve bu hazzı kâğıt üzerine dökme çabasıyla uğraşmamaları gibi eksiklerine rağmen milli bir edebiyatın temelini onlar atmışlardır. Kırgız nesrinin temelini atan nesil içerisinde birkaç kalem hariç Rusçayı bilen olmadığından bu yazarlar ilk kaleme aldığı eserleri, Kazak, Özbek ve Tatar dillerinde yazılan orijinal hikâyelerin veya bu dildeki çevirilerin etkisinde kalarak icra etmiş, yazdıkları edebi metinleri bu dillerde yazılan eserlere benzetme çabası içeresinde olmuşlardır.

Edebî nesrin teşekkülü ve gelişmesi, o halkın yazılı kültürüne, edebi gelenek ve tecrübeye sahip olmanın yanı sıra süreli yayına sahip olmasıyla ilişkilidir. Kırgız edebiyatının kullanabileceği millî bir basın yayın organının olmayışı, modern edebiyat alanı için büyük bir eksiklikti. Bu nedenle Kırgız nesrinin de gelişmesi, Kırgız halkının millî bir basın yayın organına kavuşmasına bağlıydı.

Bu doğrultuda 7 Kasım 1924 tarihinde Kırgız gençlerinin arzuyla istedikleri gazetelerinin "Erkin Too" adıyla yayın hayatına başlaması, modern Kırgız edebiyatındaki bu eksikliği gidermiştir. Böylece yetenekli gençler artık ana dilleriyle kaleme aldıkları eserlerini gazete ve dergilerde yayımlama imkânına erişmişlerdir. Eğitimli gençler, hikâyelerle birlikte şiir, makale, piyes gibi edebî türlerde eserler ortaya koymaya başlamışlardır (Özgen, 2008, s. 74). Ayrıca Üniversite öğrencileri de "Erkin Caş" adında bir duvar gazetesi ile "Tunguç Adım" adında el yazısı ile çoğaltılarak yayınlanan dergi çıkardılar. Bu gazete ve dergilerde genç Kırgız yazarların kısa hikâyeleri yayınlanmaktaydı (Söylemez, 2013, s. 122).

Kırgızistan'da ilk eğitim merkezi olan Kırgız Eğitim Enstitüsü 1925 yılında açılmıştır. Sovyet iktidarının ilk yıllarında Kırgızistan'da yüksekokul ve üniversite olmadığından Kırgız gençleri, Taşkent ve Alma Ata gibi şehir merkezlerinde eğitim görmüşlerdir. 1927 yılında "Kızıl Uçkun" edebi derneği, Bişkek'teki Eğitim Yüksekokulunun öğrencilerini bir arada toplamış, daha da yaygınlaşarak diğer eğitim merkezleri edebi derneklerin kurulmasını sağlamanın yanı sıra gelecekteki yazarlar birliğinin temelini atmıştır. "Kızıl Uçkunun" o dönemdeki aktif üyeleri arasında; M. Elebayev, K. Bayalinov, K. Cantöşev, C. Turusbekov, A. Osmanov, T. Sıdıkbekov gibi isimler gösterilebilir (Kallimci, 2002, ss. 9-10).

Kırgız dilinde hem süreli yayınların artması, hem de eğitime önem verilmesi ve bu işlerin ülke genelinde ele alınması nedeniyle siyasî, sosyal ve kültürel açıdan, dar veya geniş kapsamlı edebî eserler yazılması ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle ders kitaplarında kullanılması için edebî metinler ve özellikle çocuklar için eğitici çeşitli hikâyeler yazılmıştır. Böylece Kırgız Türkçesi yazılmış ilk ders kitaplarında tekrardan kaleme alınmış folklorik eserlerin yanı sıra diğer dillerden tercüme edilmiş edebî metinler ve Kırgız yazarların didaktik hikâyeleri de yer almaktadır. Basılan kitaplara "Okuu Kitebi" (Okuma Kitabı) (1924), "Cazuu Colunda Saamalık" (Yazma Yolunda Yenilik) (1925), "Okup Caza Bil" (Okuyup Yaz) (1927), "Caŋılık" (Yenilik) (1928), "Ene Tili" (Ana Dili) (1928), "Caŋı Ayıl" (Yeni Köy) (1929) gibi eserler örnek verilebilir (Özgen, 2008, s. 74).

Sovyet rejiminin istediği düşünce tarzının yerleşmesi için çalışmaların yapılması ve "ideolojik yanlışların düzeltilmesi" ihtiyacına yönelik olarak, 1925 yılında Rusya Komünist Partisi Bolşevik Merkez Komitesi, partinin edebiyat siyasetini belirlemiştir. Bu doğrultuda tasvip edilecek ve edilmeyecek edebiyatın hatları çizilmiştir. Merkezin bu görüşünü kurumsallaştırmak ve uygulamaya koymak için bütün Sovyetler dâhilinde yazar dernekleri ve edebî dernekler açılmıştır (Naskali, 1996, s. 60).

1928 yılında yayın hayatına başlayan "Caŋı Madaniyat Colunda" (Yeni Medeniyet Yolunda) dergisinde de nesir eserlere yer verilmiştir: Mayıs 1928 ve Ekim 1929 tarihleri arasında basılan on sayıda, hikâye türünde şu eserler yayımlanmıştır: Satıbaldı Naamatov "Barsa Kelbes Sapar"[5] (Gitse Gelmez Sefer) (1928-1929), Raykan Şükürbekov "Carkınay" (1929) (Özgen, age., s. 77).

Matbaanın gelişmesi, kişisel kitapların da yayınlamasına hız kazandırmıştır. Elbette bu durum, modern Kırgız edebiyatının ve hikâyecilik geleneğinin gelişme sürecini de hızlandırmıştır. Kasımaalı Bayalinov'un "Acar" (1928), "Murat" (1929) (Koç, 2015a, s. 65); Sıdık Karaçev'in "Erksiz Kündördö" (Hürriyetsiz Günlerde) (1928),"Erik Taŋında" (Hürriyet Şafağında) (1929) adlı eserleri, ayrı ayrı kitap olarak yayımlanan hikâye türünde eserlerdendir. Bu eserlerin çoğunluğunda Ekim ihtilali öncesi sosyal adaletsizlik, sınıf farklılıkları, batıl inançlar, kadınların sosyal

[5] Bu eser "uzun hikâye" olarak değerlendirilmektedir.

eşitsizliği gibi konulara yer verilmiştir. Örneğin Raykan Şükürbekov'un "Carkınay" eserinde kadınların durumu kaleme alınmış ve on dört yaşındaki Carkınay'ın hikâyesi anlatılmıştır. Bu konuya Sıdık Karaçev de "Erksiz Kündördö" eserinde dikkat çekmiştir. Ancak bu eseri diğerlerinden farklı kılan, o dönemin üst tabakası olarak bilinen zenginlerin çevresindeki kadınların haklarının işlenmiş olmasıdır. Çünkü nesir türünde yazılan eserlerin çoğunda kadın kahramanlar halk arasından çıkmıştır (Özgen, age., s. 78). Hikâyede, Kırgız halkının Çarlık Rusya'sına karşı millî mücadelesi, bu isyanı Rus ordusunun acımasızca bastırması sonucunda büyük bir yıkımla karşılaşan halkın başka bölgelere sürülmesi ve açlığın artması gibi hadiselerden de kısaca bahsedilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde devlet, Kırgız edebiyatını ve bu edebiyat dâhilinde eserler inşa eden yazarları her açıdan desteklemişse de bu destekle birlikte edebiyat üzerinde sürekli olarak nitelendirilebilecek bir sansür baskısı da oluşturmuştur. Bu dönemde Kırgız edebiyatı Sovyet hükümetlerinin başlattığı kampanyaların propagandasını yapan siyasi bir kol olarak kullanılmıştır. Bu yüzden Kırgız hikâyeciliği Sovyet birliği döneminde dış dünyadan habersiz kalmıştır. Bu kapalılığın ve sansürün sonucunda ise edebiyat sosyal yapının, hayallerin, arzuların kısaca hayat gerçekliğinin aynası olmaktan uzak kalmıştır.

Bu dönemki eserlerin temeli ideolojik konulara dayansa da, gerçek hayatta yaşanan olayları içeren, gerçek sanat coşkusu ile yazılan birkaç tane hikâye bulunmaktadır. Bunlardan Kasımalı Bayalinov'un "Acar"[6] adlı uzun hikâyesi Kırgız hikâyecilik geleneğinin en başarılı örneği olarak kabul görmektedir (Koç, 2015a, s. 68). Hikâye 1916 yılındaki Ruslara karşı gerçekleştirilen isyanda yenik düştükten sonra Çin'e kaçan Kırgız halkının ölümle yüz yüze geldikleri günleri, bilhassa kadınların acınacak hâllerini konu alır. "Acar" hikâyesi bir bakıma silahlı büyük bir kuvvet karşısında isyana kalkıp kırgına uğrayan, kendi vatanından ve topraklarından kaçarak her şeyini kaybeden ve yabancı diyarlarda zorluk çeken, hor görülen Kırgız halkının trajedisidir. Bu uzun hikâye, yazarın bizzat yaşadığı yoksulluğu, çekilen cefayı ve adaletsiz günleri kaleme alan realist bir eserdir. Ayrıca psikolojik niteliklere sahip ilk

[6] "Acar" yabancı ellerde hürriyet yolunu arayan; ancak aksine zulmün kurbanı olan bir genç kızın hikâyesidir (Özgen, age., s. 79).

önemli çalışma olan bu eser Rus, Fransız, Alman ve Çek dillerine çevrilmiştir. Kırgız Türkçesinden yabancı dillere çevrilen ilk hikâye olması bakımından da Kırgız edebiyatında önemli bir yere sahiptir (Özgen, age., s. 79).

Yirmili yılların hikâye türünde daha çok eski dönem hayatı ele almanın yanı sıra yazarlar yeni ideolojik istekler doğrultusunda, yeni dönemin değişimlerini konu olarak işlemişlerdir. Genç kalemler, çoğu eserde ihtilal sayesinde gerçekleşen yeni hayatı, gençlerin eğitime olan arzularını, halkın yeni dönem hakkındaki olumlu düşüncelerini, eskiyle yeni hayat arasındaki mücadeleleri ele almışlardır. Kasımaalı Bayalinov "Murat" adlı eserinde, Sovyet döneminin ilk yıllarındaki Kırgız halkının batıl düşüncelerden temizlenip, adaletsizlikten kurtularak yeni bir hayata geçiş yapmasını, gençlerin eğitime olan ilgilerini konu edinmiştir. Şarip Kökönov "Bizdin Kündördö" (Bizim Günlerde), Sıdık Karaçev "Erik Taŋında" (Hürriyet Şafağında), Satıbaldı Naamatov "Tınımkan" (Tınımkan) hikâyelerinde, ihtilal sonrası köylerde gerçekleşen faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan gelişmeler ve ilerlemeleri işlemişlerdir. Hatta bazı kahramanların ifadeleriyle Sovyet döneminin özellikleri sunulmuştur: Şarip Kökönbayev'in (Kökönov) "Bizdin Kündördö" hikâyesinin kahramanı öğretmen Akmat, derste öğrencilerine Ekim ihtilalini, Sovyet iktidarını, Komünist Partisi ve onun siyasetini, sınıf çatışmalarının nedenlerini, zenginlerin kurnazlıklarını, fakirlerin kendi cehaletinden dolayı ezilmekte olduklarını anlatmaktadır (Özgen, age., s. 80). Bu hikâyelerde genel itibarıyla sınıf ayrımından dolayı ezilen fakir kızların ve delikanlıların, özellikle yetimlerin, Sovyet yönetiminin yardımıyla, kölelikten ve zulümden kurtularak eğitim almaları ya da fabrikalarda çalışmaya başlamaları, genç erkeklerin askerlikte başarıya ulaşmaları, yeni bir toplum kurmak adına canını feda etmeye hazır Sovyet kadrolarına dönüşmeleri işlenmiştir.

Yirmili yılların sonlarına doğru ele alınan eserlerin gerçek olayları yansıtması, kahramanların psikolojik durumları, karakterlerin sunumu, tiplerin tahlili, olayların belli bir düzende verilmesi, dilin kullanımı gibi konularda ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Bu başarılar hem genç Kırgız yazarlarının tecrübelerinin daha da arttığını, hem de modern Kırgız hikâyeciliğinin gelişmeye başladığını göstermektedir.

Sonuç olarak, yirmili yıllarda Kırgız edebiyatında hikâye türünde genellikle ihtilal öncesi ve sonrası hayat şartlarındaki değişiklikler, kırsal kesimlerdeki sınıf çatışmalarının artışı, zenginlerin iktidarı kaybetmemek adına gerçekleştirdiği çalışmalar, yeni iktidarın faaliyetleri, halkın siyasî bakış açılarının değişimi, kadınların eşit haklara kavuşması gibi konular ele alınmıştır. Hikâye türündeki eserler güçlü bir ideolojik silah olarak partiye ve sosyalist rejime hizmet etmiştir. Bu dönem edebiyatı, her ne kadar siyasî bir amaç gütse de, bu zaman dilimindeki tarihî ve siyasî olguları, bölgedeki halkın duygu ve düşüncelerini yansıtmasında ve modern Kırgız edebiyatında hikâye türünün teşekkülünde önemli rol oynamıştır.

2. 3. 1930'LU YILLAR

Otuzlu yıllar sınıf çatışmalarının, kolektifleştirme çalışmalarının, ekonomik ve teknik alanda yapılanmanın arttığı bir dönemdir. Bu dönemde gerçekleşen yenilikler, kırsal kesimde yaşayan halkın düşünce yapısında, günlük yaşamlarında, yeni sisteme bakış açısında rejime yönelik değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Günlük hayattaki bu gelişmeleri ve değişimleri yansıtabilmek için de edebiyata büyük görevler düşmektedir.

1930'lu yıllar, bütün ülkede Sosyalist düzenin geniş bir sahaya yayılmasıyla geçmiştir. Endüstrileşme hareketinin ve sanayi bölgelerinin artmaya başladığı yıllarda Komünist Parti ve Sovyet hükümeti köy ekonomisini tekrardan yapılandırılması gerektiğini düşünür. Kolektif ekonomiye geçme isteği, köy hayatının yüzyıllardan bu yana süregelen klasik biçimini değiştirmekle sınırlı kalmayıp, köylülerin de psikolojisini etkilemiştir. Bu büyük değişimler Kırgız edebiyatı ile hikâyeciliğinin temelini oluşturacak niteliğe sahiptir (Kallimci, 2002, ss.11-12).

1930'lu yıllarda millî olan her şey kasıtlı bir şekilde eskicilik, gericilik olarak nitelendirilmiştir. Sovyetlerin hâkimiyeti altında yaşayan insanlara millî kültür unutturulmak istenmiştir. Millî unsurları eserlerinde konu edinen yazar ve şairler Stalin'in cezasına çarptırılmış ve hapse attırılmıştır. Neşredilen eserlerin hepsi Komünist Partisi tarafından denetlenmiş, içerikte millî unsurlar barındırmıyorsa ancak yayın izni verilmiştir. Bu nedenle birçok yazar ve şairler geçmiş kültürünü inkâr etmek zorunda kalmıştır. İnkâr etmeyenler de ağır bedeller ödemişlerdir.

Örneğin, Kasım Tınıstanov'un Kırgız halkının tarihini konu alan eserleri hayatına mal olmuştur (Borsokeeva, 2010, s. 36).

Genç yazarlar, Sovyet döneminin ilk yıllarında olduğu gibi bu dönemde de yazdıkları hikâyeleri çoğunlukla milliyetçi ve zengin kişileri ifşa etmek için yazmışlardır. Otuzlu yılların ilk dönemlerinde yazılan eserlerin çoğunda konu ve kompozisyon bütünlüğü bulunmamaktadır. Olaylar arasındaki bağlantıları, çatışmaları somut bir şekilde değil de üstünkörü olarak vermek bu dönemdeki Kırgız hikâyelerine özgüdür. Kısacası bu dönemin hikâyeleri hem yapı açısından hem de edebî açıdan şartlı bir şekilde hikâye safında yer almaktadır (Özgen, age., s. 133).

Aalı Tokombayev modern Kırgız edebiyatının gelişme sürecinde diğer türlerde olduğu gibi uzun hikâye türünde de ön plana çıkar ve otuzlu yılların başında kolektifleştirme dönemindeki sınıf çatışmalarını işlediği "Capardın Kanı"[7] (Capar'ın Kanı) isimli eserini yazar (Özgen, age., s. 134). Kubanıçbek Malikov da "Ayluu Tündö" (Aylı Gecede), "Caş Calın" (Genç Alev), "Açılgan Ayıp" (Meydana Çıkan Kabahat), "Kamış Kulak" (Dik Kulak), "Kızıl Alay" (Kızıl Alay), "Sarala Kozu" (Sarı Benekli Kuzu) gibi hikâyelerinde, otuzlu yıllarda köy ve kasabalarda yaşayan halkın günlük yaşamlarında gerçekleşen değişimleri anlatır (Kallimci, 2002, s. 15). Bu eserlerin çoğunda yüzeysel bir ifadenin kullanılması, karakter ve tiplemelerin yetersiz kalması, konunun gerekçeleri, dönemin özellikleriyle ilgili detayların kullanılması gereken kısımlarının seçilmemesi gibi edebî açıdan eksiklikler söz konusudur.

Nesir eserlerin bu dönemde fikir ve estetik bakımdan gelişememesindeki en önemli faktör elbette ki devlet ideolojisine aşırı bağlılık ve başka objektif ve sübjektif nedenlerdir. İdeolojik talimatlara bağlı kalmaksızın siyasete ait olmayan hayati konuları hikâye ile tasvir etmeye çalışan A. Tokombayev, M. Elebayev ve K. Malikov oldukça başarılı olmuşlardır. Mukay Elebayev'in "Boroondu Künü", "Coldo" (Koç, 2015a, s. 72), "Malay Arteli" ve Kubanıçbek Malikov'un "Sarala Kozu" adlı hikâyeleri bu dönemin edebi eksikliklerinin giderildiği ve realist

[7] Eser 1932 yılında "Çabuul" dergisinde tefrika edilmiş; ancak bu tefrika yarım kalmıştır (Özgen, age., s. 134).

hikâyeciliğin özelliklerine cevap veren eserlerin başında gelmektedir (Özgen, age., 135).

1934'te Moskova'da gerçekleştirilen bütün Sovyet yazarlarının katıldığı birinci kurultayından sonra edebî nesir türlerinden uzun hikâye türünde çalışmalar hız kazanmıştır. Bu kurultaya bir grup Kırgız yazarının da katılması, yazarları edebî faaliyetlerinde kurultayın sunduğu materyaller eşliğinde edebî nesrin temelinin atılmasında ve edebî hayatın canlanmasında önemli rol oynamıştır (Özgen, age., s. 135). Bu dönemde Aalı Tokombayev'in "Dnester Tereñ Denizge Kuyat" (Dnyester Derin Denize Dökülür), "Caralangan Cürök" (Yaralanan Yürek), Cekşen Aşubayev'in "Tereñ Keçüü" (Derin Geçit) gibi uzun hikâyeleri yayınlanmıştır (Borsokeeva, 2010, s. 34).

Komünist Parti'nin Kırgızistan Bölge Teşkilatı 1935 yılında "Kırgız Sovyet Yazarlar Birliğinin Görevleri" hakkında birçok kararlar almıştır. Bu kararlarda Kırgız yazarları eser meydana getirirken dikkat etmeleri gereken birinci ve asıl görevleri belirlemişlerdir. Eserlerin Komünist ideolojiye uygun bir biçimde, sosyalist realizm yöntemi kullanılarak yazılması; yazarların edebi becerilerini geliştirmeleri, kültürel seviyelerini arttırmalarını; bey ve ağa yanlılarıyla, devrim karşıtı ideoloji, hareket ve kalıntılar ile özverili bir şekilde mücadele etmesi gerektiği bu kararlarda vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra sosyalist düzeni öven eserler kaleme almak için ve prensipli bir biçimde edebi eleştiriyi geliştirmek gerektiği de tekrarlanmıştır (Kallimci, 2002, s. 14).

Bu dönemde Aalı Tokombayev'in "Küünün Sırı" (Ezginin Sırrı), "Daat"; Mukay Elebayev'in "Boroonduu Kün" (Tipili Gün), Kubanıçbek Malikov'un "Sarala Kozu" (Sarı Benekli Kuzu); Kuseyin Esenkocoyev'in "Sayakatçı Bala" (Gezgin Çocuk), "Üçüngü Şar" (Üçüncü Küre), "Rodina'nın Uulu" (Rodina'nın Oğlu), Cusup Turusbekov'un "Bir Bolgon İş" (Olan Olay) hikâyeleri yayınlanmıştır (Özgen, age., s. 136). Bu eserler, bir yandan otuzlu yıllarda edebî hikâye türünün Kırgız edebiyatında daha fazla yer almaya ve gelişmeye başladığını ve sanat değeri bakımından da ilerleme kaydettiğini göstermektedir.

"Malay Arteli" (Hizmetçi Arteli), "Açılgan Ayıp" (Açılan Ayıp), "Kızıl Alay", "Düşmandar" (Düşmanlar) gibi hikâyeler özel tarım çiftliklerini güç ve baskı

kullanılarak kolektifleştirme faaliyetlerini yansıtmak için kaleme alınmıştır. Bu hikâyelerde kurnazlık ve açıkgözlük ile kolhoz ve sovhozlara üye olup, hatta yöneticilik görevine kadar yükselip, ortak çiftliklerin işlerini harap etmek için çalışan zengin ve bey buyruklarına karşı dürüst kolhozcuların, fakir hizmetçilerin mücadelesini ve yaşadıklarını anlatır. Tabi ki böyle sınıf mücadelelerinde iyi kahramanlar kötü kahramanların ahlaksızlarını gün ışığına çıkartarak başarılı olurlar, Sovyet düşmanları ise cezalandırılır (Koç, 2015a, s. 67). Kubanıçbek Malikov da "Sarala Kozu" adlı hikâyesinde, kolektifleştirme ve bunun teşkilatlandırılması, onun birçok alanında çalışanlarını, sorumluluklarını yerine getirirken yaptıklarını yüceltme hususuna değinmiştir (Özgen, age., s. 137). Bunun yanı sıra "Kızıl Ay" adlı hikâyesi de 1934 yılında yayımlanmıştır (Koç, 2015a, s.65). Cusup Turusbekov "Bir Bolgon İş" (Olan Olay) adlı hikâyesinde kolhozlaştırma sürecinin sonlanmasından sonra eski ve yeni çatışmasını işlemiştir (Özgen, age., s. 137).

Aalı Tokombayev "Akay Mergen" (Avcı Akay) adlı hikâyesinde avcı Akay ile tarihî bir şahsiyet olan Baytik arasında geçen olayları anlatmıştır; "Col Comogu" (Yol Destanı) adlı eserinde ise hikâyeyi yazara ihtiyar bir yolcu anlatır. Yazar hikâyede kendi isteği dışında karaktersiz bir kişiyle evlendirilen ve bu şekilde yaşamaktansa ölmeyi yeğleyen, yaşamak istemeyen bir genç kızın dramını konu edinmiştir (Özgen, age., s. 137). Aalı Tokombayev'in o yıllarda yazdığı "Küünün Sırı" (Ezginin Sırrı), "Col Comogu" (Yol Destanı), "Akılmandın Coobu" (Bilgenin Cevabı), "Daat" (İmdat) gibi hikâyelerinin temel kompozisyonu yaşlı insanların, bilge insanların beyanatları çerçevesinde şekillenmiştir. Anlatıcı olarak yaşlı ve bilge insanları seçmiştir. (Borsokeeva, 2010, s. 35). Aalı Tokombayev'in "Küünün Sırı", "Daat", "Akılmandın Coobu" adlı hikâyelerinde romantizm ile realizm birlikte yoğrulmuştur. "Malay Arteli", "Sarala Kozu", "Bir Bolgon İş", "Akay Mergen" adlı hikâyelerde ise realizm akımının etkileri görülmektedir (Özgen, age., s. 138). Bu eserler otuzlu yıllarda hikâye türünün Kırgız edebiyatında yer aldığını ve açıkça geliştiğini göstermektedir.

Kırgız edebiyatında uzun hikâye türündeki edebî eserler, otuzlu yılların ikinci yarısında daha fazla görülmeye başlanmıştır. Kubanıçbek Malikov'un 1934'te yazdığı "Azamattar" adlı eserinde Narın ve At Başı tarafındaki Kırgızların 1916 yılındaki ayaklanmaya katılmalarını konu edinmiştir. O yıllarda bu Millî Bağımsızlık

Ayaklanmasının yıldönümlerinin ülke çapında anılması, halkı siyasî ve düşünce açısından eğitmede bir gelenek hâline gelmiştir (Özgen, age., s. 139). Yazarların çoğunluğu (Aalı Tokombayev, Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov vb.) 1916 ayaklanmasına bizzat tanık oldukları için, bu tema onlara oldukça yakın gelmektedir.

Mukay Elebayev "Kıyın Kezeñ" (Zor An) (1938) adlı uzun hikâyesinde başkahraman Kabıl, Ürkün'den yeni dönen, onu nelerin beklediğini bilmeyen bir karakterdir. Fakat yazar bunun üzerinde durmamıştır. O daha ziyade Kırgız gençlerinin ve Rusların o dönemdeki ilişkilerini vermeye çalışmış, aralarındaki çetin ilişkileri, anlaşmazlıkları, dönemin zıtlıklarını resmetmek için çabalamıştır (Özgen, age., s. 140).

Sovyet dönemi Kırgız edebiyatında biyografik hikâye ve uzun hikâye türünde eserler kaleme alınmıştır. Örneğin Aalı Tokombayev'in "Caralangan Cürök" (Yaralı Yürek), "Mezgil Uçat" (Zaman Akıyor), "Aşırbay"; K. Bayalinov'un "Baktıluu Cılkıçı" (Mutlu Çoban), "Atkarılgan Ant" (Yerine Getirilen Söz); S. Sasıkbayev'in "Nurlan" gibi hikâye ve uzun hikâye eserleri biyografik özelliklere sahiptir (Aşlar, 2015, s. 86). Bu dönemde yazılan bu eserlerde yer alan kahramanların özellikleri genellikle sosyalist sistemin benimsenmesinde emeği geçmiş emek kahramanlarıdır.

Bu yıllarda Kırgız edebiyatında öğrenciler için edebi kitaplar yayımlama ihtiyacı da doğmuştur. Bu durumdan dolayı Kırgız genç yazarlar çocuklar için kısa hikâyeler ve mecazi hikâyeler kaleme almışlardır. Bunlara K. Eşmambetov'un "Caratılış Sırları" (Doğa Sırları) (1931); M. Abdukarimov'un "Kızıl Emgek" (Kızıl Emek) (1932); K. Malikov'un "Bakıtlı Kız" (Mutlu Kız) (1935), "Sarala Kuzu" (Sarı Kuzu) (1935); K Esenkocoyev'in "Sayakatçı Bala" (Gezgin Çocuk) (1938), "Üçüncü Şar" (Üçüncü Küre) (1938), "Şarşe" (1939) adlı eserleri örnek verilebilir (Koç, 2015a, s. 64).

Otuzlu yıllarda Kırgız nesir türünün gelişmeye başlamasıyla bu alanda yeni türler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bilim kurgu türünde yazılan hikâyeler buna örnektir. Bu türde yazılan ilk eserler, Kuseyin Esenkocoyev'in "Üçüncü Şar" (Üçüncü Küre) (1939) ve "Rodinanın Uulu" (Rodin'in Oğlu) (1939) adlı hikâyeleridir. Özellikle "Rodinanın Uulu" hikâyesi, Kırgız nesrindeki bilim kurgu türünün ilk örneği olarak kabul görmektedir. Bu eserler genel olarak genç okurlara seslenmektedir. Yazar burada gençlere akılcı, çevik, cesur, uyanık, ileri görüşlü kişiler olmaları için

nasihatler verir. Vatanı sevme ve vatan için hizmet etme, hikâyelerin ana temasını oluşturmaktadır. Yazarın bu doğrultuda ele aldığı "Sayakatçı Bala" (Gezgin Çocuk) (1937) adlı eseri ise bir avcının maceralarının aktarıldığı bir hikâyedir (Özgen, age., ss. 141-142).

Otuzlu yıllarda Kırgızların yazılı nesrinde meydana gelen bir yenilik de güldürücü, kısa, mizahî hikâyelerin gazete sayfalarında yayınlanmaya başlamasıdır. Bu mizahi hikâyelerin ortaya çıkışında mizah ustası Şarşen Termeçikov'un etkisi çok büyüktür (Kallimci, 2002, s. 16). Şarşen, mizahî hikâyelerini ilk etapta doğaçlama söylemiş, daha sonra yazıya geçirmiştir. Bunlar "Şarşen'din Çıgarmaları" (Şarşen'in Eserleri) adı ile 1937 yılında ve "Şarşen" adı ile de 1939 yılında yayımlamıştır. O hikâyelerinde şahsî tiplemeleri kullanmıştır. "Küyöö Coldoş" (Yoldaş Damat) adlı eserinde kız, yenge, anne karakterlerini, onlara özgü sözlerle kaleme almıştır. Halkı kandırarak dine çeken, kendisi için onlardan fayda sağlayan bakşının (Bakşıkeldi), Sopu'nun tiplemelerini mizahî bir şekilde işlemiştir. Şarşen, insan hayatındaki zıtlıkları, insan karakterinin çeşitli yönlerini, arka planda kalan görünüşlerini ustaca yorumlamıştır (Özgen, age., s. 142).

Edebî hayata nazım ile başlayan genç Kırgız kalemleri, ilk örneklerini yirmili yıllarda verdikleri hikâye ve uzun hikâye türlerindeki çalışmalarını otuzlu yıllarda da devam ettirmişlerdir. Bu dönemin yazarları hikâye türünde onlarca eser yazmışlar ve bu türün gelişimine katkı sağlamışlardır.

2. 4. SAVAŞ YILLARI (1940'LI YILLAR)

Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nde yirmi milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş, birçok kişi sakat kalmış, aileler parçalanmış, ekonomik yönden fakirleşen halk kederli bir dönem yaşamıştır. Savaş yıllarında halkın psikolojisini güçlendirmek ve cesaretlendirmek, şair ve yazarlara düşen önemli bir görevdir. Bu amaçla, A. Tokombayev, C. Bökönbayev, K. Malikov, A. Osmonov, K. Bayalinov, T. Sıdıkbekov, K. Cantöşev gibi isimler eserler kaleme almaya devam etmişlerdir (Kallimci, 2002, s. 17).

1930'lu yılların sonlarına doğru birçok Kırgız yazar yarı şekilde veya tamamen nesir yazmaya yönelip, bu yolda başarılı hikâyeler kaleme almanın yol ve yöntemlerini pratik olarak öğrenerek, az çok başarı elde etmişlerdir. Artık onların önünde yeni

hayati bilgileri acele etmeden mükemmel olarak işleme, akılda kalıcı şekilde karakterler oluşturma, sanatkârlığını daha da geliştirme hedefleri vardı. Fakat onların acele etmeden gerçek anlamda sanatla uğraşmalarına Sovyetler Birliğinin II. Dünya Savaşına katılması engel olmuştur. Bu nedenle işgalci Alman kuvvetlerinden ata yurdu koruma ve savunma, Sovyet askerlerinin kahramanlıkları ve cephe gerisindeki mücadeleler, savaş dönemindeki Kırgız edebiyatı hikâye türünün ana teması olmuştur.

Bu dönemde Kırgız hikâyeciliğinin gelişme süreci kendine has özelliklere sahiptir. Savaş hâli, etkili bir tür olarak nitelendirilen hikâye türünün aktif bir şekilde faaliyet göstermesine imkân sağlamaktadır. Hacimli eserleri yazmak için vaktin olmayışı, iyi bir gözlem yapmak için zamanın darlığı yazarları bu türe yöneltmiştir.

Savaş yıllarında Kırgız yazarlar vatanın, yani Sovyetler Birliği'nin korunması konusuna ağırlık verirler; T. Sıdıkbekov "Tarbiya" (Eğitim), "Eköö" (İkisi), "Zambirekçiler" (Tüfekçiler); K. Bayalinov "Köl Boyunda" (Göl Boyunda), A. Tokombayev "Aşırbay", "Uluu Agabız Orus Eli" (Büyük Ağabeyimiz Rus Halkı) hikâyelerini kaleme alırlar (Kallimci, 2002, s. 17).

Süreli yayınlar, savaş konulu eserleri sayfalarında daima yayımlamıştır. Gazetelerde "Kırgızdın Ataktuu Baldarı" (Kırgızın Ünlü Gençleri) başlığı altında seri olarak hikâyeler yayımlanır (Özgen, age., s. 183). Bu hikâyeleri birer edebî eser olarak nitelendirmek mümkün olmasa da, dönemin özelliklerini yansıtması bakımından bir belge niteliği taşıdığı söylenebilir. Bu eserler, cephe ve cephe gerisinde yaşananları bildirir, askerlerin kahramanlıklarını halka iletir; aynı zamanda askerleri kahramanlığa, emekçileri çalışmaya davet ederek eğitici bir rol üstlenmektedir.

"Kırgızdın Ataktuu Baldarı" başlığı altında yayımlanan hikâyelerde kahramanların fizikî ve psikolojik özellikleri, olaylar arasındaki bağı üstünkörü anlatılır. Olay örgüsü, olayların özüne inmeden yüzeysel bir şekilde verildiğinden eserin kahramanı savaşa katıldığı andan itibaren kahramanlık örneği sergiler, düşman kendiliğinden orakla biçilmiş gibi kırılır. Bu hikâyelerde kahramanlar tek yönlü olarak ele alınmıştır. Hikâyelerdeki olay akışında savaşın başlamasıyla düğüm noktasının kurulduğu görülür. Kahraman orduya davet edilir. Eserlerin hemen hepsinde kahramanlar istihbaratçı olarak kaleme alınmıştır. Fakat istihbaratçının kişilik

özelliklerinden önce kahramanlığı ön plana çıkartılır. Bütün hikâyelerde olaylar aynı şekilde başlar, gelişir ve sona erer. Çünkü savaş dönemi yazarlara aynı malzemeleri sunmaktadır. Yazarların hepsi elinden geldiğince savaşa katılan askerlerin portresini çizmeye çalışır (Özgen, age., ss. 183-184).

Savaş yıllarında (1941-1945) nesir yazmakta olan yazarlar, zamanın ideolojik ihtiyacını karşılamak için çoğunlukla kısa hikâyeler yazmak zorunda kalmışlardır. A. Tokombayev "Kütülbögön Belek" (Beklenmeyen Hediye); T. Sıdıkbekov "Erdik" (Kahramanlık); T. Samançin "Boordoştor" (Kardeşler), "Komsomol Bileti" (Komsomol Kimliği), C. Aşubayev "Aylasız Kezigişüü" (Çaresiz Buluşma) adlı hikâyelerinde savaşmakta olan askerlerin başarılarını, olağanüstü kahramanlıklarını, kendi aralarındaki dostluklarını, diğer vatanseverlik faaliyetlerini tasvir etmeye çalışmışlardır (Koç, 2015a, s. 73). Savaş dönemindeki hikâyelerde düşmanın karakteristik özelliklerinin işlendiği eserler de ortaya konulmuştur. Cusup Turusbekov'un tezli hikâyesi "Aylasız Kezigişüü" (Kötü Karşılaşma) buna örnektir. Yazar bu hikâyede Partizan tarafından yakalanan yaralı bir askerin, Rihor'un tiplemesini kaleme almıştır. Bir başka örnek ise Tügölbay Sıdıkbekov'un "Zambirekçiler" (Topçular) adlı hikâyesidir. Yazar burada Kaçkınbay'ın kendinden beklenilmeyen kahramanlıklarını anlatmıştır (Özgen, age., s. 185).

Bu dönemdeki eserlerin olayları, kahramanları ve diğer içerik özellikleri savaş yıllarındaki Kırgız halkının hayatında yer alan eski ile yeni arasındaki mücadelesini, cephe gerisi ve cephe ilişkisini, parti yönetiminin serüvenini yansıtmakla birlikte Sovyet vatanseverliği, halk dostluğu, kolektivizm düşüncelerini ilan etme amacına bağlı kalmıştır. Bu düşünceler ise savaş ve savaştan sonraki dönemde devlet propagandasının kaynağının temelini oluşturarak, her gün yinelenmiştir.

Savaş yıllarında Kırgız yazar ve şairleri vatanı korumanın yüceliğini ve savaşa giden Kırgız askerlerinin kahramanlığını anlatırken, savaş meydanındaki askerler destan unsurlarından gelen bazı motiflerle süslenmiş, bazı eserlerde Sovyet askerleri aslan, kaplan, yırtıcı kuşlar, çınar ağacına benzetilirken, düşmanlar da yılan, ejderha, aç kurt, köpek vs. benzetilmiştir. Bunlar folklor ürünlerinden alınan motiflerdir (Borsokeeva, 2010, s. 37).

1945 yılında yapılan Kırgızistan Yazarlar Birliği 2. kurultayında, 1. kurultaydan o tarihe kadar yayımlanan eserlerin değerlendirmesinin yapılmasının yanı sıra bu tarihten sonra neşredilecek eserlerde tüm hayatını, gücünü sadece Sovyet sistemi, sosyalizm, halkın ve toplumun çıkarları için harcayan örnek insanları kaleme alan edebi eserler yazılması gerektiği ifade edilmiştir (Aşlar, 2015, s. 88). Bu kurultaydan sonra tarihte yer almış tarihi şahsiyetler (sadece rejimin kabul ettiği şahsiyetler) ve dönemin emek kahramanlarını anlatan tarihi ve biyografik türde eserlerin yayımlanmasında önemli bir artış gerçekleşmiştir.

Kasımalı Cantöşev "Çolponbay" adındaki belgesel hikâyesinde Çolponbay Tüleberdiyev'in kahramanlığını gerçekçi bir şekilde ortaya koymuştur. Yazar, kahramanın başından geçen olayları açıkça dile getirmekle yetinmeyip, düşman siperlerini bozguna uğratmak için komutandan aldığı görevi gerçekleştirirken yaptıklarını tüm ayrıntısıyla kaleme almıştır. Çolpanbay'ın ecelle burun buruna kaldığındaki ruh hâlini hissettirmeye çalışmıştır (Özgen, age., s. 185).

Kasımalı Bayalinov'un "Al Emi Cetim Emes" (O Şimdi Yetim Değil), Cusup Turusbekov'un "Taza Cüröktör Sokkondo" (Genç Kalpler Çarptığında) adlı hikâyelerinde de cephe ve cephe gerisinde yaşanan olaylar anlatılmıştır. Kasımalı Bayalinov'un bu hikâyesi, belgesel tezli hikâye olarak da değerlendirilmektedir. Çünkü kahramanların ad ve soyadları, adresleri eserde olduğu gibi verilmiştir. Leningradlı küçük bir kız olan Lilya Osipova, annesi öldükten sonra kendisi gibi yetim kalan çocuklarla beraber Kırgızistan'a gelir. Isık Köl'ün Saru köyünde Kuybuşev kolhozunda muhasebeci olarak çalışan Amantur'un eşi tarafından evlatlık olarak alınır. Bu hikâyede Sovyet halklarının bir aile oldukları düşüncesi, bu küçük kızın macerasıyla birlikte anlatılmak istenmiştir (Özgen, age., s. 185).

Savaş zamanında cephe gerisinde yaşanan olayların kaleme alındığı eserler arasında Mukay Elebayev'in "Soñku Bir Tün" (Son Bir Gece) ve "Coldo" (Yolda) adlı hikâyeleri; Tügölbay Sıdıkbekov'un "Paydaga Çeçilgen Çatak" (Kâr ile Biten Kavga) adlı hikâyesi yer almaktadır. Cusup Turusbekov'un "Taza Cüröktö Sokkondo" adlı hikâyesinde ise, Saparbek ile Aycan'ın savaş öncesi başlayan aşkları ve Saparbek'in cepheye gidip orduya katılması anlatılmıştır (Özgen, age., s. 186).

Tügölbay Sıdıkbekov'un "Soguş Kündöründö"[8] (Savaş Günlerinde) adındaki ilk hikâye antolojisi 1943'te yayımlanmıştır. Antolojide yer alan hikâyelerin çoğunda köy hayatı işlenmiştir. Bu hikâyelerde kaleme alınan tipler, sıradan insanlardır. Onlar cepheye yardım etmek, oradakilere destek olmak ve zafere ulaşmak için tüm güçleriyle çalışmaktadırlar. Tügölbay Sıdıkbekov'un "Abısındar" (Eltiler) adlı hikâyesi de bir dergide yayımlanmıştır. Yazarın hayattan kısa kesitler sunduğu "El Oozunda" (Halkın Dilinde) hikâyesinde hangi millete ait olursa olsun ve hangi dilde konuşursa konuşsun, Sovyet halkının isteklerinin aynı olduğunun ve SSCB halklarının dostluğunun hiçbir zaman bozulmayacağının mesajını vermektedir. "Muzdakta" (Soğukta) adlı hikâyesinde ise Sovyet ordusunun zaferi için çalışan Rakıya'nın hayatını kaleme almıştır. "Sagınbadımbı" (Özlemedim mi) hikâyesinde yazar, ismi belirtilmeyen bir çocuk ve bir annenin tipini verir ve savaşın en şiddetli günlerini kaleme alır. "Kütüü" (Bekleyiş) hikâyesinde ise zaferin ilk günlerini canlandırmaya çalışmıştır (Özgen, age., ss. 186-187).

Kırgız halkının savaştan sonraki hayati görüşlerini hikâye türünde yansıtma çabaları, zamanında çok az yapılmıştır. Fakat o çabalardan gözle görülecek biçimde başarı elde edilmemiştir. Bazı hikâyelerde, örneğin, A. Toktomuşev "Uzun Kıştak" (Uzun Köy) ve "Emgek Azamattarı" (Emek Delikanlıları) (1947) hikâyelerinde, o yıllarda Kırgız köylerinin, hiç üzüntüsü, kederi yokmuş, huzur içinde hayatlarına devam ediyormuş gibi tasvir etmeye çalışmıştır (Koç, 2015a, s. 77).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra asıl savaş edebiyat dünyasında başlamıştır. Yazarlar birbirlerini milliyetçi eserler yazmakla suçlamış, edebiyat dünyasında tekrardan ateşli tartışmalar görülmeye başlamıştır. İkinci Dünya Harbinden sonra, "ideolojik temizlik" adı altında sözlü gelenekte var olan Manas destanı gibi eserler, milliyetçilik fikrini tetiklediği gerekçesiyle yasaklanmıştır. Kırgız yazılı edebiyatının 1924'te başladığı, bu tarihten önce yazılı eser verilmediği ilan edilerek bu görüşü kabul etmeyen Tazabek Samancın, Taşım Bayayev, Ziyaş Bektenov gibi yazarlar tutuklanarak sürgüne gönderilmişlerdir (Duman, 2016, s. 429).

[8] Bu eser, yazarın 1947'de yayımlanan "Bizdin Zamandın Kişileri" (Bizim Zamanın Kişileri) romanının yazma aşamasındaki ilk basamaktır (Özgen, age., s. 186).

Kısacası, Kırgız yazarları savaş döneminde meydana getirdiği hikâyelerin tümünde aynı konuları işlemiştir. Yazarlar cephe ve cephe gerisinde yaşananları; halkın Sovyet ordusuna katılmasının ve zaferi kazanmanın önemi, halkların kardeşliği gibi konuları çok açık bir anlatımla okuyucuya ve halka sunmuşlardır.

2. 5. 1950-1980'Lİ YILLAR

Savaş sonrası edebiyatta cephede ve cephe gerisinde gerçekleşen kahramanlıklar kaleme alınırken, 50'li, 60'lı ve 70'li yıllarda edebiyatçılar zafer yolunda karşılaştıkları zorlukların üstesinden nasıl geldiklerini ve Sovyet harp esirlerinin hayatlarını anlatmaya çalışmışlardır.

Kırgızistan Komünist Partisinin VI. Kongre (1952) kararlarında Kırgız edebiyatının eski vaziyetine ve üstlendiği rollere dikkat çekilir; Kırgız edebiyatının Sovyet okuyucusunun "yüksek dereceli isteklerine" yanıt verildiği ve ilgi gördüğü ifade edilir. Kırgızistan Komünist Partisinin II. kongre (1952) kararlarında bazı eserlerin önemli ideolojik yanlışlar içerdiği gerekçesiyle tenkit edilmesi hususu yer almaktadır (Kallimci, 2002, s. 19).

1950'li yıllarda gelenekçilik ve yenilikçilik meseleleri tartışılmaya başlanılarak, bazı yazarlar ve eserler tenkit edilmiştir. Altmışlı ve yetmişli yıllarda ideolojiye ve Lenin'e duyulan hayranlık tekrardan kaleme alınmaya başlanmıştır. Seksenli yıllarda Sovyet temaları, Kırgız Türklerinin edebiyatından çıkmış ve geçmişteki yanlışlıklar eleştirilmiştir (Söylemez, 2013, s. 127).

Kırgız edebiyatında savaşı konu eden hikâye türü bu dönemde gelişme göstermiştir. Bu doğrultuda K. Bayalinov'un "Bakıt" (Baht) adlı uzun hikâyesi 1947 yılında yayımlanmış, 1952 yılında ikinci cildiyle beraber "Köl Boyunda" (Göl Boyunda) adıyla okuyucuya takdim edilmiştir (Kallimci, 2002, s. 19).

T. Abdumomunov'un "Cakşı Adamdar" (İyi Adamlar); A. Ubukeyev'in "Cırgal" (Zevk), "Koyçuman" (Çoban), "Sayakat" (Seyahat); K. Malikov'un "Soñku Coluguşu" (Son Buluşma), "Adaşuu" (Ayrılık); Ş. Beyşenaliyev'in "Ukuk" (Hukuk); S. Sasıkbayev'in "Tañkı Gudok" (Sabah Düdüğü); M. Abdukarimov'un "Üzülbögön Ümüt" (Tükenmeyen Ümit); K. Bektonov'un "Too Arasında" (Dağ Arasında); N. Baytemirov'un "Akıl"; C. Aytmatov'un "Obon" (Ezgi) adlı kitaplarında yer alan

hikâyeler bu türün ellili yıllarda sayı bakımının yanı sıra vasıf bakımından da ne denli geliştiğinin bir işaretidir (Kallimci, 2002, s. 25).

1950'li yılların başında, Kırgız edebiyatına şiir değil de nesir alanında eserler yazarak başlayan gençler katıldı. Onların arasından Cengiz Aytmatov ile Kasım Kaimov ilk hikâyeleri itibarıyla geleceği parlak görünen yazarlar olarak görülüyordu. Çünkü o hikâyeler, siyasi propagandanın sesi ve ideolojik ilkesinin edebi resmi doğrultusunda değil, gerçek hayatın hayalde yeniden işlenmiş görüntülerinin yansıması olarak yazılıp, bu zamana kadar Kırgız hikâyeciliğinde sağlam bir biçimde kök salmayan anlatım, niteleme, tasvir yöntemleri ile kaleme alınmışlardı (Koç, 2015a, s. 78).

Bu dönemlerde Cengiz Aytmatov'un başını çektiği genç yazarlarla beraber veya hemen sonrasında Tölögön Kasımbek de daha olgunlaşmamış kaleminden çıkan kısa hikâyeleriyle edebiyat arenasına adımını atmıştır. T. Kasımbek yazarlığa başladığında, ondan sadece otuz yıl kadar önce gelişmeye başlayan Kırgız edebiyatında nesir, Avrupai tarzda gelişememiş, T. Kasımbek de dâhil olmak üzere, yeni genç kalemlerle birlikte yavaş yavaş gelişip, belli bir seviyede profesyonel bir kalıba girmiştir. Yani milli edebiyatın temelini atanlar ve hemen onların ardından çıkanlar 1955-2000 yılları arasında hikâye, uzun hikâye türünde onlarca mensur eserler ortaya koymuşlardır (Koç, 2015a, s. 78).

1950-1980'li yılların hikâye türünün kuşkusuz en etkili ismi Kırgız Edebiyatının en önemli yazarı olan C. Aytmatov'dur. Cengiz Aytmatov halk kültürü kaynağından yararlanan, eserlerinde folklorik değerleri işleyen ve bunlara geniş anlamlar katan bir sanatçıdır (Çınar, 1999, s. 63). Aytmatov 1952'de Japon çocuğun hayatını anlattığı "Gazeteci Dzyudo" adlı hikâyesini kaleme alır. Daha sonra "Aşım", "Gece Sulaması", "Rakipler", "Zor Geçit" eserlerini yayımlar. İlk hikâyelerinde bile yazarın derin psikolojik çözümlemedeki ustalığı Kırgız hikâyeciliğine yeni bir soluk katmaktadır. L. Aragon Fransızca'ya çevirdikten sonra dünyaca tanınan "Cemile" (1958) hikâyesi, kahramanın kuvvetli ve özgür karakterini hayat çizgisindeki değişikliklerle gün ışığına çıkartır. Yazar, ataerkil dönemden kalma gelenekler ve sıra dışı kadın tipini Kırgız Edebiyatına polemik yaratacak biçimde sokmuştur. C. Aytmatov'un yenilikçiliği, Sovyet devrinde doğan Kırgız kadınının yeni karakteristik

özelliklerine dikkat etmesindendir. Lirizm ve romantik coşkunluğu ile hikâye geleneğinden farklı bir yön çizmektedir. C. Aytmatov'un kahramanları emekçi insanlar: şoför, traktörcü, öğretmen, kolhozcu vs. sıradan insanlardan oluşmaktadır. "Selvi Boylum Al Yazmalım", "İlk Öğretmen", "Deve Gözü" gibi hikâyeleri buna örnektir. C. Aytmatov genellikle eserlerinde keskin çelişkiler yansıtır ve olumlu kahramanları düşmanlarıyla karşı karşıya getirir. "Saman Yolu" eserindeki ihtilafın temelini, insan yaşamı ve savaştan sonra kazandığı zaferin geride bıraktığı acı izler oluşturur. 1966'da yazar "Gülsarı" hikâyesini kaleme alır. Bu hikâye ile yazarın yaratıcılık tarzı daha da karmaşık şekilde derinlik kazanmaya başlamıştır. Daha önceki romantik ve ihtiraslı tarzın yerini maddeci ve gerçekçi bir tarz almıştır. Eserin kahramanlarından Tanabay adlı yaşlı adam, hayatın çileli ve sert okulunu görür. Savaş öncesi ve savaş sonrası yaşantısındaki değişiklikleri sürekli sorgulamaya devam eder. Bu sıradan bir çoban farklı görüş ve değerlendirmeleriyle Kırgız hikâyeciliğinin daha önceki birçok kahramanından ayrılır (Sadıkov, 1982, ss. 360-372)

Hikâye türünde öyküleme zamanı, genelde öykü zamanına gerçek, fizikî zamana göndermede bulunmaktadır. Fakat öyküleme zamanının öykündüğü fizikî zaman kurmaca fizikî bir zaman da olabilir. Kırgız hikâyeciliğinde "zaman" konusunun Cengiz Aytmatov'un eserlerinin esas kategorisi olduğunu varsaymak, aslında, çok doğru bir saptama sayılamaz. Fakat Aytmatov'un yazarlık değeri, diğer özelliklerine ilaveten, eserlerinde zamanı tasvir etme tarzından da ortaya çıkmaktadır. Yazarın öykü zamanını öyküleme zamanı eksenine yansıtma hususunda oldukça başarılı bir tercih yapmış olduğu "Atadan Kalgan Tuyak" hikâyesinden anlaşılmaktadır. Yazar, kendi anlatıcısına hikâyede geçen olayları olduğu gibi anlattırmayıp, zamanda geriye dönerek veya ileriye sıçrayarak, zamanı hızlandırarak veya durdurarak vs. birçok biçimde oynama yaptırarak anlattırmıştır. Bu hikâyede öykü zamanı anlatının ana kahramanı olan çocuğun ve annesinin yaşadığı geçmiş ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde geçen günlük hayat zamanıdır. Cengiz Aytmatov, hikâyesini oluştururken, zamandan oldukça ustalıkla yararlanmış, geçmiş ile şimdiki zamanı iç içe harmanlayarak, tam manasıyla zikzak şeklinde kurgulamıştır. Ayrıca, yazar anlatısının öyküleme zamanını şimdiki ve gelecek zamanın hikâyesi, görülen geçmiş zaman eki kullanarak hikâye zamanından kesin bir hat ile ayırt etmiştir

(Kulamshaeva, 2008, ss. 247-250). Fakat tüm bunlara rağmen, bu hikâyeyi Artıkbayev XX. yy. Kırgız Edebiyat Tarihi (2004) adlı kitabında "hikâye türünün isteklerini karşılayamayan, hikâyeden çok "betimlemeye" yakın olarak yorumlamaktadır (Kulamshaeva, 2008, s. 5).

1950'li yılların ortalarında, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XX. Kongresi yapılmış ve burada gerçekleşen tartışmalarda, otuz yıla yakın bir zaman dilimi içerisinde başta bulunan Stalin ideolojisinin acımasız baskıcı rejimi sert bir biçimde eleştirilmiştir. Bunun sonucu olarak üzerinde baskı oluşturularak korkutulan, cezalandırılan Sovyet toplumu rahatlamış, geçmişine eleştiriyle bakabilme özgürlüğüne kavuşmuş, hür düşünceye yönelik ilk adımlarını atmaya başlamıştır (Kallimci, 2002, s. 20).

1955'ten sonra genelde şiir yazan M. Elebayev, T. Sıdıkbekov dram sanatı ile uğraşan K. Cantöşev gibi yazarlar mensur eserler yazmaya başlamışlardır (Koç, 2015a, 69).

SSCB Komünist Partisinin 20. ve 21. kongrelerinin kararlarına uyarak Şubat 1959'da Kırgızistan yazarlarının üçüncü kongresi gerçekleştirilir. Şiirde lirizm, nesirde ise söz kalabalığından kurtularak hayatın gerçeklerine yönelmenin önemine değinilmiştir (Kallimci, 2002, s. 21). Sosyalist realizm yönteminin edebiyat üzerinde varlığını arttırmak için yapılan bu uygulama aynı zamanda edebiyat konularının yelpazesini daraltmış oluyordu. Bu şekilde duygulardan arındırılmış, kuru ve yavan eserlerin çıkmasının temeli atılıyordu.

1960'lı yıllar Kırgız hikâyeciliğinde orijinalliğin yakalanmaya başlandığı yıllardır. Elbette ki, 1960'lı yıllardan itibaren hikâye türünde orijinalliği yakalan Kırgız yazarlarının başında Tölögön Kasımbek gelmektedir. 1950'li yıllarda henüz üniversite öğrencisiyken yazarlığa başlayan Tölögön Kasımbek ilk hikâyelerini bu yıllarda kaleme almıştır. Yazarın "Yetim" adlı hikâyesi Kırgız nesrinin orijinalleri arasında yerini almaktadır (Koç, 2015a, s. 80).

Kırgız hikâyecileri, yeni dönemin hayat gerçeklerini eserlerinde bir hayli işleyen Sovyet yazarlarından etkilenmişler, kendi eserlerinde Sovyet insan tipini oluşturmak, insanları bu yöne çekmek ve eğitmek için uğraşmışlardır. Tabi ki bu uğraş tüm Kırgız yazarların eserlerine başarıyla yansımamıştır. Öyle olsa da savaştan sonra

oluşan yeni dönemde gerçek hayatta rastlanan güçlükleri ve acıları, gerçekçi bir bakış açısıyla eserlerine yansıtma çabası 60'lı ve 70'li yılların nesir yazarlarının birçoğuna, bilhassa genç yazarlara ait bir durumdu (Kallimci, 2002, s. 22).

A. Tokombayev "Biz de Askerdik" (1965) hikâyesinde, komsomolcuların sömürücü sınıfın kalıntıları ile mücadelesini anlatmıştır. Bu hikâyenin kahramanları olan Çalkar ve Seyitbek tüccar Nepmanın maskesini giyen eski dönemi sorgulamaktadır. Hikâye özellikleri itibarıyla otobiyografiye benzer. Bu dönemde şahıs ağzından hikâye tarzını sıkça kullanan yazarlara O. Danikeyev, K. Cusupov, B. Cakiyev örnek verilebilir. B. Cakiyev'in "Ağabeyim Benden Daha Genç" hikâyesi (1969) ile Kırgız hikâyeciliğinde psikolojik tahlil farklı bir nitelik kazanmıştır. Kırgız nesrinde bu dönemin yetenekli yazarları olarak A. Saspayev, A. Stamov, K. Aktamatov, M. Gaparov, S. Cetimişev, M. Murataliyev gibi isimleri sıralayabiliriz. Aman Saspayev edebiyatta yaratıcılığını, yeteneğini ve ustalığını "Kibritler", "Bir Avuç Tuz", "Çarşaf" adlı küçük hikâyelerinde sergilemiştir. "Dövüş" (1964) hikâyesinde ise C. Aytmatov'un Cemilesi gibi, kendi mutluluğunun peşinde hak ve hukuku için savaşan, asırlarca süregelen geleneklere karşı çıkan Zakeş adındaki kahramanın başından geçen olayları kaleme almıştır (Sadıkov, 1982, ss. 360-372).

1966 yılında Kırgız yazarlarının dördüncü kongresi gerçekleştirilir. Burada nesir edebiyatının canlandırılmasının gerekliliği hususu konuşulur. Kırgız edebiyatı ile SSCB halklarının yakınlığı ve ortak özellikleri bildirilir (Kallimci, 2002, s. 22).

60'lı ve 70'li yıllarda Kırgız edebiyatında roman, hikâye ve diğer nesir türlerinde yazılan eser sayısında bir patlama olmuştur. Ortaya konan eserlerin sayısı Kırgız Sovyet edebiyatının ilk dönemleri ile karşılaştırılamayacak kadar artış göstermiştir. Bu eserler arasında edebi alanda ve okuyucular arasında talep gören hikâyeler şunlardır: K. Kaimov'un "Cigit Baratat" (Yiğit Gidiyor), "Kış Irgaktarı" (Kış Yansımaları), "Belgilüü Erkek" (Bilinen Erkek); Ş. Beyşenaliyev'in "Danaker" (Yüce); C. Mavlyanov'un "Turmuş" (Hayat); A. Stamov'un "Keç Küzdö" (Kış Ortasında), "Cañı Tuugan" (Yeni Akraba), "Çüy Bayanı" (Çüy Hikâyesi), "Nöşördön Kiyin" (Sağanaktan Sonra); Ö. Danikeyev'in "Kızdın Sırı" (Kızın Sırı), "Kızıl Aska" (Kızıl Tepe); K. Cusupov'un "Caşoo Kumarı" (Yaşama Heyecanı), "Karagayçılar" (Ormancılar); M. Bayciyev'in "Çıyır" (Çığır); S. Sasıkbayev'in

"Ecenin Ömürü" (Ablanın Ömrü); S. Bölökbayev'in "Çındık" (Gerçek); M. Murataliyev'in "Cañı Konuş" (Yeni Mekân); S. Cetimişev'in "İçki Kayrıktar" (Duygular); K. Akmatov'un "Eki Sap Ömür" (İki Mısra Ömür); E. Otunçiyev'in "Altın Kazık" (Kallimci, 2002, s. 23).

1970'li yıllarda Sovyet edebiyatında folklorik unsurlara yönelme daha yoğun biçimde görülmektedir. Hem manzum hem de mensur eserlerde yazarlar, arayışlarında folklorik unsurlara başvurmuşlardır (Borsokeeva, 2010, s. 39).

1989 yılında Ala Too dergisinin üçüncü sayısında Tügölbay Sıdıkbekov'un 1972-1973 yıllarında Kırgızistan Komünist Partisi'nin Genel Müdürü Usubaliyev'e, ikinci müdürü Tartışev'e yazdığı iki mektup, bu mektupların yazılış amaçları ve bizzat yazarın kendi açıklamaları yayımlanır. Yazar bu makalesinde Kırgız halkının millî unsurlarına yönelik birçok hususu bildirmiştir: "*Her şeyi açık söylemek hepimize yararlı olacaktır. Bugüne kadar biz kendi tarihimizi, kültür miraslarımızı hep yeğledik. Kendi kendimizi aşağıladık, yaban, eğitimsiz olduğumuzu ileri sürdük. Millî değerlerimize sahip çıkacağımıza onları yok ettik. Çok eskiye dayanan tarihimizin olduğunu, V-IX. yüzyılları arasında kendimize ait Runik harfli yazımızın olduğunu, sonrasında Arap harflerini kullanarak eserler yarattığımızı her zaman inkâr ettik. Kültür miraslarımıza sahip çıkmadık. Ben bile kendi çocuklarımla Rusça konuşmak zorunda kalıyorum. Bunun için Ruslar mı suçlu?*" diyordu. Ancak maalesef partinin yönettiği siyaset bu mektupların sahibini partiye ihanetle suçlamıştır (Borsokeeva, 2010, s. 40).

50'li ve 80'li yıllar arasında tarih, devrim, ahlâk, töre ve savaş konularında birçok hikâye yazılmıştır. Bunlara, T. Kasımbekov'un "Mücadele Günlerinde", "Olgunluk"; O. Orozbayev'in "Cehennem Köprüsü"; K. Kaimov'un "Kış Motifleri"; S. Beyşenaliyev'in "Mirasçılar; S. Ömürnayev'in "Altın Yıldız", "Telegey"; C. Mavlanov'un "Açık Gökyüzü", "Ömür"; S. Abdıramanov'un "Güzlazık", "Köylüler"; A. Stamov'un "Yeni Akraba", "Çüy Hikâyeleri"; İ. Mansurov"un "Beyaz Geyik" eserleri örnek verilebilir.

2. 6. BAĞIMSIZLIK SONRASI

1980'li ve 1990'lı yılların edebiyatı ile alakalı çalışmalar henüz tam manasıyla tamamlanmamış durumdadır. Bu nedenle bu yılların edebiyatı ile ilgili bir

değerlendirme yapmak güçtür. Ancak ilk bakışta, estetik ve muhteva bakımından, önceki dönemlerde yazılması gerçekten zor olan eserlerin, bu dönemde kaleme alınmaya başlandığı göze çarpmaktadır (Kallimci, 2002, s. 25).

1991 yılında Kırgızlar bağımsızlığını kazanmıştır. Artık millî değerler ve inkâr edilen gelenek görenekler rahatça eserlerde konu edinmeye başlanmış, Sovyetler döneminde yazılan ancak komünist düşünceye uymadığı gerekçesiyle yayınlanamayan, yayınlansa da, sonradan toplatılıp yakılan eserler tekrar baskıya verilmiştir (Borsokeeva, 2010, s. 40).

Bağımsızlık sonrasında Kırgız nesrinde en çok ele alınan konulardan biri 1916 Kırgız Ürkün olayıdır. Sovyet döneminde bu olay komünist ve sosyalist ideoloji çerçevesinde değerlendirilirken bağımsızlık sonrası Kırgız hikâyesi eski tutucu ve ideolojik bakış açısından arınmış görünüyordu. Sovyet döneminde Hokand hanının Çarlık Rusya'sı ordularına karşı savaşmaya çağırdığı Kırgızlar savaşmak istememiş ve hanın çağrısına yanıt vermeyerek Çin'e göç etmişlerdir. Yeni eserlerde Hokand hanları daha gerçekçi ve Kırgız halkının birliğini sağlamak için uğraşan olumlu tipler olarak tasvir edilmektedir. Kırgız tarihi, dili ve gelenekleri daha fazla ön planda tutulmaktadır (Ulutaş ve Soldan)[9].

Bağımsızlık sonrasında Kırgız hikâyesi eskiden yazılmış hikâyelerin yeniden basıldığı Sovyet dönemi hikâyecilerinin yeni eserler yazdığı, yeni isimlerin eser vermeye başladıkları bir dönemdir. Hikâyelerin konularında sosyalist ideolojinin belirlediği dar çerçevenin dışına çıkıldığı, özellikle aşk, sevgi, romantizm konularının sıkça işlendiğini görüyoruz.

Bağımsızlık sonrası kültürel, ekonomik ve sosyal ilişkilerde yeni değerler ortaya çıkmıştır. Bu yeni değerler Kırgız toplumunda birtakım zorlukları ve kriz beklentilerini de beraberinde getirmiştir. Edebiyat dünyasında bu yeni dönemin yansımaları da net bir şekilde hissedilmiştir. Komünist dönemde yazarların devletten aldığı maddi desteğin bağımsızlık sonrasında kesilmesi hepsinden önce yazarların sosyal yaşamlarında bir standart düşüşüne sebep olmuştur. Bu düşüş kitap yayınlama sürecinde de sorunlara yol açmış ve kitap çeşitlenmesinde, kitap kalitesinde düşüşler

[9] http://www.aytmatov.org/tr/bagimsizlik-sonrasi-kirgiz-romani-ve-hikayesine-genel-bir-bakisdoc-dr-ismail-ulutasogr-gor-ugu (Giriş Tarihi: 13.06.2017).

yaşanmıştır. Maddi sorunlar yaşayan yazarların devlet desteği olmadan hikâyelerini yayımlamaları zorlaşmıştır. Yine bu yazarlar yazma işlerinin dışında hayatlarını idame ettirmek için başka işlerde çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bağımsızlık sonrasında en büyük sıkıntılardan biri de yazar kitabını bastırmış olsa bile dağıtımda yaşadığı zorluktur. Maalesef Kırgızistan'ın başkent dışındaki yerlerinde, istekli okuyucu için bile yeni yayımlanan kitaplara ulaşmak çok zor bir hadisedir. Ekonomideki kriz yüzünden de pek çok edebiyat dergisi kapanmak zorunda kalmıştır. Yayınevleri yazarların eserlerini yayımlamak için masraflarını kendilerinin gidermelerini şart koşmuştur. Bu da yeni eserler yazmanın ve bunları okuyucuya ulaştırmanın önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Kitap fiyatlarındaki artış ve Kırgız ekonomisinin pek iç açıcı olmayan vaziyeti potansiyel okuyucu sayısının düşmesine yol açmaktadır. Bağımsızlık sonrası Kırgız nesrinde en büyük problem, yazılan eserleri yayımlama zorluğu olarak düşünülse de artık kitap bastırmak için yazarların Komünist Partisinin iznine ihtiyacı yoktur. Bu dönemin yazarları konu belirlemekte ve bunları kendi yazarlık yetenekleri doğrultusunda geliştirip kaleme almalarında serbest hale gelmişlerdir. Bu da bağımsızlık sonrası Kırgız hikâyesinin gelişmesi açısından umut verici bir durumdur (Ulutaş ve Soldan)[10] .

1991 yılında Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra özellikle yakın Kırgız tarihinde önemli roller üstlenmiş ve Sovyet döneminde hiç gündeme taşınmamış birçok tarihi şahsiyete ilgi ve merak artmıştır. Bu ilgi de biyografik hikâye türünün gelişme göstermesini sağlamıştır.

Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra bağımsızlığını elde eden ülkelerin edebiyatlarında genellikle Marksizm, Leninizm gibi düşüncelerin yerini yeni düşünceler almaya başlamıştır. Kırgızlar da kendi millî gelenek ve göreneklerine başvurarak, Manas Destanı'ndaki ideolojik düşüncelerden faydalanmaya başlamışlardır (Borsokeeva, 2010, s. 41).

Günümüz Kırgız edebiyatı, üstündeki yorgunluğu atma safhasındadır. Kullanılagelen edebi kuralların bir çırpıda edebiyat üzerindeki etkilerinden kurtulmak olağan

[10] http://www.aytmatov.org/tr/bagimsizlik-sonrasi-kirgiz-romani-ve-hikayesine-genel-bir-bakisdoc-dr-ismail-ulutasogr-gor-ugu (13.06.2017).

değildir. 1990 yılından itibaren Kırgız edebiyatında ve nesrinde tematik açıdan bir zenginlik görülmektedir (Kallimci, 2002, s. 25).

Salican Cigitov'a (2006) göre Kırgız yazı dili taşradaki ilköğretim okullarında, az da olsa üniversitelerde, yüksekokullarda ders olarak okutulmakta, haber alma ve basın yayın organları tarafından işlenmekte, bazı devlet daireleri tarafından kullanılmaktadır. Fakat ana dil, siyaset, din, diplomasi, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve kültüroloji gibi alanlarda işlenmemekte, daha doğru bir tabirle kullanılmamaktadır. Yani Kırgız yazı dili ile konuşma dili birbirinden hala uzaklaşmış değildir, yani gelişmiş bir yazı dilinden beklenen şartlara cevap vermekten uzaktır. Bu durum Kırgız dilinin gelişmiş bir yazı dili olarak oluşumunu hala tamamlamadığını ve bu oluşum sürecini yaşadığını göstermektedir. Neticede edebi metinlerin, yazı dilinin leksikolojik, morfolojik ve üslup repertuarına biriktirdiği betimleme, ifade etme ve etkileme özelliklerinden yararlanılarak ortaya konulduğu kabul edilmelidir. Yazı dili olma sürecine girmiş, fakat tam anlamıyla kemale ermemiş Kırgız dilinde ise ilmi, siyasi ve dini üslup özellikleri oturmadığı için Kırgız edebiyatı ve hikâyeciliği genellikle konuşma dilinin sınırlı imkânlarına dayanarak ortaya konulmuştur. Sonuç olarak Kırgız edebiyatı gelişimini konuşma diline dayanarak sürdürmektedir (s. 15).

3. ASANBEK STAMOV'UN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Asanbek Stamov 28 Ağustos 1938'de şimdiki Çüy şehrinin, Moskova kasabasına bağlı olan Çoñ Arık köyünde kolhozcu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (Kayıpov, 2005, s. 239). 1957 yılında Moskova şehrindeki Budennouskoya ortaokulunu, 1962 yılında Kırgız Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesini bitirdi (http://old.kabar.kg)[11]. Yazarın çalışma hayatı 1962 yılında Tokmok şehrindeki Toktogul adındaki okulda öğretmen olmasıyla başladı (www.azattyk.org)[12]. 1964 yılında Cumhuriyetin Radyo Komitesinde haberci, 1967 yılında yazı işleri müdürü olarak çalıştı. 1969 yılından 1971 yılına kadar Kırgızistan'ın Komünist Partisinin merkez otoritesinde yer aldı. 1971-73 yıllarında "Kırgızistan" matbuasının müdürü olarak çalışmasıyla kariyeri ilerleme kaydetti. 1973 yılından itibaren yazar Kırgız SSCB Devlet müsteşarı, 1985 yılından itibaren de Kırgız SSCB Devlet Televizyon

[11] http://old.kabar.kg/kyr/society/full/10238 (Giriş Tarihi: 14.08.2017).

[12] https://www.azattyk.org/a/2122207.html (Giriş Tarihi: 06.08.2017).

ve Radyo Komitesi başkanı olarak çalıştı (http://old.kabar.kg)[13]. 1987 yılında Kırgızistan Yazarlar Sendikasının Güzel Sanatlar Propaganda Bürosu müdürü, 1989 yılı "Çalkan" (Isırgan) dergisinin yazı işleri müdürü, 1992 yılından emekliliğe ayrılana kadar "Uçkun" (Kıvılcım) devlet konsorsiyumunun başkanı olarak çalıştı (www.azattyk.org)[14].

Yazar yaşamı boyunca birçok sendikaya üye oldu. Bunlara 1965 yılı SBKP, 1967 yılı SSCB Gazeteciler Sendikası, 1969 yılı SSCB Yazarlar Sendikası üyelikleri örnek verilebilir. Ayrıca Stamov 1971-1989 yılları SSCB Yazarlar Sendikasının Genel Kurulunun üyesi ve o yıllarda düzenli olarak Kırgız Yazarlar Sendikasının Genel Kurul üyesi olarak çalıştı (www.azattyk.org)[15].

Stamov yaptığı çalışmalar sonucu "Şeref Madalyası" ödülleri ve SSCB Yüksek Sovyet diploma ödülleriyle ödüllendirildi. 1985-90 yılları Kırgız SSCB Yüksek Sovyet'inin 9. Konseyinde, Frunze şehrinin Halk Temsilcileri Kuruluna milletvekili olarak seçildi (http://old.kabar.kg)[16].

Asanbek Stamov 7 Ağustos 2010 tarihinde 72 yaşında vefat etti (Bolat, 2014, s. 5). Yazarın vefatıyla ilgili "Stamov'a 9 Ağustos 2010'da veda ve cenaze töreni düzenlendi. Bişkek'teki opera ve bale tiyatrosunda saat onda Kırgız Cumhuriyetinin yazarı ve devletine emek veren iş adamı, Manas nişanı kavalyesi Asanbek Stamov'a veda edildi. Ünlü yazarın vedasına yetkili temsilciler, siyasiler, sanatçılar ve kültür çalışanlarının yanı sıra yazarın hayranları da geldi. Onun na'şı Bişkek'teki Ala Arça mezarlığına defnedildi" (www.azattyk.org)[17] şeklinde Kırgız gazetelerinde haberler yayınlandı.

Asanbek Stamov'un eserleri 1960 yılından itibaren basılmaya başladı. 1961 yılında "Ata" (Baba) hikâyesi "Ala Too" dergisinde yayınlandı. Yazarın hikâyelerden oluşan "Taanışuu" (Tanışma) adlı ilk kitabı 1966 yılında basıldı (http://old.kabar.kg)[18]. Bu

---

[13] http://old.kabar.kg/kyr/society/full/10238 (Giriş Tarihi: 14.08.2017).

[14] https://www.azattyk.org/a/2122207.html (Giriş Tarihi: 06.08.2017).

[15] https://www.azattyk.org/a/2122207.html (Giriş Tarihi: 06.08.2017).

[16] http://old.kabar.kg/kyr/society/full/10238 (Giriş Tarihi: 14.08.2017).

[17] https://www.azattyk.org/a/2122207.html (Giriş Tarihi: 06.08.2017).

[18] http://old.kabar.kg/kyr/society/full/10238 (Giriş Tarihi: 14.08.217).

kitabında “Ata”, “Taanışuu”, “Sapar Çeçüü (Sefer Seçme)”, “Mektep”, Caş Kurbular (Genç Akranlar)” adlı hikâyeleri ve “Ubada (Vaad)” denemesi yer alır. Yazarın kahramanları ortaokulun üst sınıflarının öğrencileri, çalışan genç vatandaşlar ve üst öğrenim görmüş öğrencilerden oluşur. Yazar genç insanların iç dünyasında yaşadığı ruhi ve psikolojik süreçlerinin, her türlü ihtiva hasretlerinin, meşakkatlerinin, inançlarının ve düşüncelerinin diyalektiklerini göstermeye çalışır. Yazarın eserlerindeki kahramanlar, gençliğinden beri hayata akıl ile bakan, duyguya erişen tiplerdir. Bu yüzden “Ata” hikâyesinin başkahramanı Mar’ın çocukluk hissi, hayali, çevresindekilere ilişkin davranışları noktası noktasına planlanmıştır. Çocuğun psikolojisini, kendisini kuşatan görünüşlerini renkten renge katışı, dayanışmayı üst bir seviyede tutan sanatkârlığı göz kamaştırır. O, hayatın dönüm noktalarındaki gerçekleri iyi bilir ve onları eserlerinde sanatkârane ve estetik bir üslupla gerçekliğe dönüştürmeye gayret gösterir (http://students.com.kg)[19].

Yazar “Keç Küzdö” (Sonbaharın Sonlarında) (1968), “Cañı Tuugan” (Yeni Akraba) (1973), “Nöşördön Kiyin” (Sağanaktan Sonra) (1976), “Çüy Dastandarı” (Çüy Destanları) (1978), “Col Boyunda Calgız Tam” (Yol Boyunda Yalnız Duvar) (1985) adlı hikâye, uzun hikâye türlerinde sevgi, aile hayatı, emek vb. temaları işlemiştir (Baycigitov, 2002, s. 279).

Yazar “Keç Küzdö” (1969) adlı hikâyesinde insanlık sıfatı ve hasiyetlerinin içinden onun muhtevasına, insanlık dünyasının gerçek gibi duran işaretlerinin kendi imkânlarına, yeteneğine ve maharetine sırasıyla değinmeye çalışır. Eser başlıca toplumu, hayatı, bizzat kendisine yapılan davranışları yansıtır. Hikâyenin başkahramanı Akılbek, davranışı, duygusu, düşünme imkânları bakımından kendisine benzeyen akranlarının geneline uyan bir tiptir. O idealleştirilen nefes değildir, bu yüzden onun tarzı ve mizacı gerçektir. Akılbek’in kendi konumu, gelenekçiliği, temizliği, onurlu amaçları, ince görüşü, eylemleri bize yeni göze çarpan sade yöntemlerle tasvir edilir. İç dünyasındaki karmaşık ve sırlı süreçleri kendince sanatkârane şekilde ele almış olmasıyla zamanın sanatkârane talebine layık bir eserdir. Akınbek geniş kültürlü, entelektüel, romantik ve zengin iç dünyası ile hayata, topluma kendince bakmaya çalışan günümüzün canlı ve sanatkârane bir

[19] http://students.com.kg/publ/insandar/asanbek_stamov/1-1-0-198 (Giriş Tarihi: 18.07.2017).

tipidir. Yazarın bu hikâyesi, insan psikolojisinin derinine indiği, estetik anlamda analizlere başvurduğu bir eserdir (http://students.com.kg)[20].

"Cañı Tuugan" (Yeni Akraba) (1973) hikâyesinde keskin içtimai çelişki, konunun bilinen dönemeçleri ve olaylarında düşünce kaygısı yoktur. Yazar hepsinden önce kahramanlarının fıtratındaki, psikolojisindeki sürece vurgu yapar. Eserin amacına ulaşamayan insan kaderi, ölüm, azalmayan sevgi temaları göz kamaştırır. Hikâyenin konusu basit ve gerçek olaylardan oluşur. Kahramanların imajı, psikolojisinde yatan doğal gelişime sahiptir (http://students.com.kg)[21]. "Cañı Tuugan" (Yeni Akraba) hikâyesinde insanlığın en sağlam sıfatlarının birbiriyle mübadelesi, birleştirme ideası, yüreğin asıl sıfatlarını saklamaya, zenginleştirmeye yön gösteren emekçi halkın arzuları, ümitleri, hayatın unutulan anları, hisleri yerinden oynatan, duyguları harekete geçiren haline imrenerek bakan, akıldan çıkmayan samimiyet ile yazılmıştır. Hikâye o zamanki Kırgız'ın genç nesrindeki bilindik, güçlü eserlerden birisidir. Elbette, Asanbek önceden de birçok akılda kalan hikâye, uzun hikâye yazmıştır. Bu hikâyelerde ilk anda köy hayatını bilmesiyle göz kamaştırmıştı ve çoğunda, yerli, güzel eser yazmaya yarayan özelliklerle karşılaşılır. Gerçekten de genç yazar, estetik ve ideolojik açıdan yeni akıma uygun büyük bir adım atmıştır. Hikâyenin dilinin zenginliği, halkın diline yatkınlığı, kahramanların karakterlerini tasvir etmesi, ele alması, özel tarzda fikir yürütmenin başarısı daha yukarı seviyeli okuyucuları tatmin etmiştir (Askarov, age., ss. 154-155). "Cañı Tuugan" adlı hikâyesi için 1975 yılında Cumhuriyetin Lenin Komsomolu ödülü verildi (Baycigitov, 2002, s. 279). Kırgız edebiyatının ünlü çevirmeni, akıllı ustası, edebi takipçisi L. İ. Lebedeva bu hikâye hakkında "Drucba Narodov" (Dostluk Halkı) dergisinde yayımlanan makalesinde "*... Hikâye akıllıca yazılmıştır, çünkü ondaki insanların karakterleri bizi kendi özümüze çekip, onların canlı özelliğiyle meydana getirilmiştir*." diyerek olumlu düşüncelerini ifade etmiştir (Askarov, age., s. 155).

Yazar "Çüy Bayanı" (1975) ve "Nöşördön Kiyin" (1977) hikâyelerini kendi tarzında ele almıştır. Gerçekten bu eserler, daha önceki "Keç Küzdö" (1969) hikâyesinden sonra ideolojik tema, sanat estetikliği ve tarzını doğal bir şekilde birleştirmeyi

[20] http://students.com.kg/publ/insandar/asanbek_stamov/1-1-0-198 (Giriş Tarihi: 18.07.2017).

[21] http://students.com.kg/publ/insandar/asanbek_stamov/1-1-0-198 (Giriş Tarihi: 18.07.2017).

başarmış bir tecrübenin ürünleridir. Yazarın bu yeni hikâyelerinde genç insanın yetişmesi, kalp sırlarını açma gibi hususları sanatkârane bir şekilde tasvir etme bakımından da gelişme gösterdiği açık bir şekilde ifade edilebilir (http://students.com.kg)[22].

Bu isimlerde veya başka eserlerde her türlü meseleler, kahraman tipleri, onların yaşam tarzlarını yazarın okuyucuyu etkileyen "Han Teyiş" romanında ölçülü şekilde yahut manada, çok katmerli tarihi ideolojik tasvirlerle kendisinin şikâyetlerini anlatır. Bu romana uzmanlar tarafından Kırgız edebiyatındaki yeni söz, yeni büyüklük ve estetik bulgular olarak değer biçildiği halk tarafından bilinmektedir. Roman gerçekten de Kırgız halkının yarını hakkında yazılan büyük adımlı görkemli bir ansiklopedi olarak kabul edilebilir (Askarov, age., s. 156). Bu romanda Kırgız tarihi 16. yüzyıldan bu yana ele alınmıştır (https://www.azattyk.org)[23]. Burada Kırgızların önceden beri eskimeyen adetleri, gelenekleri, medeniyeti, her türlü batıl inançları, psikolojisi, başından geçtiği tarihi olayları, komşu halklar ile sosyalleşme, siyasi cemiyet ilişkisi okuyucuların kalbinde pıhtılaşmış gibi gösterilir, eser gerçekten zevk ve arzuyla göz kamaştırır. Örneğin, Kırgızların ezelden beri Kalmuklar ile çarpışıp, savaştığını anlatan tarihi malumatlardan, halk destanlarından, görkemli hikâyelerden oluşur. Yazar o zamanlarda iki halkın basit yahut akıllı insanlarının, sert yumruklu, cesur yürekli kahramanlarının savaşırken, aynı zamanda birbiriyle dostça davranışlarda bulunabilmesini, kız verip kız almasını, yan yana yaşayabilme meziyetlerini takdir eder. Bunun gibi olaylar, gerçekler Asanbek'in romanında genişçe ve kendisine itimat edilen adamın hususiyetleriyle resmedilir ve yüksek görkemlilikle göz kamaştırır. "Han Teyiş" romanında işlenen problemler, kahramanların düşünceleri, dilekleri en uç bir tarzda anlatılır ve eski zamanlardaki bazı toplumların yaşadıkları olayları ve süreçleri dile getirir. Bunun kanıtı romanda bundan 400-500 yıl önce geçen olayların resmedilmesidir. Ve yazar o olayları bugünkü duygu ve düşünceyle çeşitli şekilde anlatmaya çalışmıştır (Askarov, age. s. 156). Bundan dolayı roman bugünkü okuyucuların sevgisine sahip olmuş, kuvvetli sanatkârane bir eser olarak değer kazanmıştır.

---

[22] http://students.com.kg/publ/insandar/asanbek_stamov/1-1-0-198 (Giriş Tarihi: 18.07.2017).

[23] https://www.azattyk.org/a/24974280.html (Giriş Tarihi: 11.08.2017).

“Han Teyiş” romanının estetik ve felsefik itibarının, ideolojik ve sanatkârane derinliğinde düğümlenen yazarlık faktörleri ele alınır. Romanın özü, giriş sözünde belirtildiği gibi, tahsis edilen “denginin” çerçevesi ile yetinmesine rağmen, tarihi olayların, sürecin ölçülü ve çizgili resmedilen neticesinde; onda gösterilen bazı yaşam gerçekleri, değişiklikleri ayrı zamanlarda başka halkların tarihinde, geleneklerinde, psikolojisinde rastlanan dünyaya tanıdık gelenek, yaşam adetleri ve trajedisiyle ifade edilir. Örneğin, önceki zamanlarda Kırgızların hayatlarında evin sahibi, evin reisi öteki dünyaya göç ederse, onun dul kalan eşinin yüzü perişan edilip, kanatılır. Bu trajedi durumunu anlatmanın bir şekli, formülü, “mahareti” olur. Bu eski, önceki devrin tersine, medeniyete karşı gelen yol ve yönteme bahane bulunup, kenara atılsa da, bu gelenek sadece Kırgızlar gibi göçmenlerde ahlaklı olmayan şahıslarda, tiplerde görülebilir. Stamov’un romanında anlatıldığı gibi Köküm han öldüğünde Samsur denen beyin emri ile onun dul kalan eşinin yüzü perişan edilir. Bu şekilde matem tutma geleneğine başka halkların tarihinde, trajedisinde rastlanması da ilgi çekicidir. Milattan önce 965-928 yıllarında İsrail Yahudi padişahı Solomon’a yapılan gözündeki leke buna örnek verilebilir. Evin reisi dünyadan göçtüğünde kadınının yüzünü perişan etme geleneği gerçekleştirilir. Yahut eski Mısırda da şanlı insanlar öteki dünyaya yola çıktıklarında kadınların yüzünü perişan edip ağladığında, matem tutmasına izin verilir. Buna benzeyen olayları bilen Stamov dünya edebiyatını da iyi öğrenip, yazarlık tecrübesinde kullanmak için bunlardan faydalanır. Bundan dolayı yazar önceden Kırgızlar Kalmuklara karşı savaşıp, düşmanı kovalama siyaseti yürütmesiyle, alışveriş, dostluk, komşuluk ilişkileriyle ilgisini belirli seviyede tutmayı uygun görür (Askarov, age., s. 157).

Eserin ideolojik manasına güzellik katıp, onun halk muhtevasının heyecanını güçlendiren şiirsel araçların besleyiciliğinden faydalanıldığı da görülür. Örneğin, olayların gelişimini şiirsel söz yoluyla açıklayıp, duygusal ifadelerle tasvir eden halk şarkılarının sanatkârane örneklerini de kullanmıştır:

Geçitten aşan arkarın (dağ koyunun dişisi)

Çatal tırnaklı izi var.

Sabırkan Köküm’ün

Sevgi cihetten işi var.

Tahta otursam bir parça gözüküp,

Kafayı hafifçe çıkaran nasıl hareket eder.

Halka bildirmeyen

Kaş çatan nasıl hareket eder.

Akşam olduğunda uğraşırım, diye

Söz söylersin cariyene,

Ben kurbanın olayım

Bülbül gibi sesine.

Zor oldu gerçekten,

Kızaran güneşin batması,

Hayal meyal görünür gözüme

Sarılıp yatması.

Kuğu gibi boynunu hatırlatan

Boynundan, Sabırkan.

Sarı altın gibi temayülüm

Sana verdim.

Ateşle yanan kömürde

Yandım tutuştum.

Dönülmez irademden

Bana tenin görünür.

Bu şarkıyı han Köküm, Sabırkan adlı güzele ithaf etmiştir. Şarkının halk şiirinin gelenekleriyle yazılması, icra edilişi romandaki başka şarkılar ile birlikte olayların hikâyeleneşine, gelişmesine görkemli bir etki yapar. Han olsun, bey olsun sonu gelip sevgi denen ulu hisse baş eğip aydınlanır. Asanbek'in "Han Teyiş" veya başka eserlerinde dikkat çekilen halk yaşamının panoraması yazarlığının ressamlık potansiyelinde görüldüğü, ciddi bir şekilde ispat edilir. Onun zekice sanatkârane

eserleri Kırgız halkının, ruhani ve psikolojik olarak zenginleşmesine büyük katkı sağlamıştır (Askarov, age., s. 158).

"Cogolgon Bala ce Çoñdorgo Arnalgan Nasıyat" (Kaybolan Çocuk ve Büyüklere İthaf Edilen Nasihat), "Col Boyundagı Calgız Tam" (Yol Boyundaki Yalnız Duvar) (1983) adlı hikâyeleri okuyucunun düşünce yapısında bir basamak oluşturur. 90'lı yılların başında yazarın sanat atölyesinin yönü başka kanala dönüp, araştırma aralığını genişleten tarihi hikâyeler ele almasına "Cortuul" (Yağma) (1992) romanı örnektir (http://students.com.kg)[24]. 320 sayfadan oluşan bu roman 1992 yılında "Uçkun Yayınevi" tarafından Bişkek'te yayımlanmıştır. Roman dört temel hikâyeden oluşmaktadır. Romanın son bölümünde ise bu dört hikâyenin dışında üç tane kısa hikâye yer almaktadır (Bolat, 2014, s. 6). Yazar bu esere kadar yazdığı hikâyelerin karakterlerinin sanat galerisini oluşturmaya kendi arzusunu katmış ve onlarda geleneksel tasvirlere yer verse de, en sonki tarihi temayı, felsefik ve dini mirasları tekrar işleyip yazmaya önem vermiştir. Buna "Cortuul" romanının inşasını oluşturan "Kargabay Kanakçı" (Yaşlı Eşkıya), "Sarıtay Mırza" (Sarı Bey), "Cusup Adilet" (Yusuf Adalet) ve "Üç Meerim" (Üç Sohbet) adlı hikâyeleri örnektir. Kitabın "Yazardan" adlı bölümünde hatırlatıldığı gibi "romanın o safhasında biten eser olarak hatırlamak doğaldır", bundan dolayı bu eserler hakkında yekûn fikirleri ortaya koymak için erkendir (http://students.com.kg)[25]. Yazarın tarihi hikâyelerden oluşan "Cortuul" (Yağma) romanı sanatkâranelik derecesi, olayları tasvir etmedeki ustalığı ile farklılık gösterir (Baycigitov, 2002, s. 280).

Yazarlığının son zamanlarında yazılan eserlerinin içinden yalın ve Asanbek'in yazarlık tecrübesinde olmayan, bu yüzden şimdiki halk edebiyatımızın sancak tepelerinde ayrı duran güzel eserleri de gözlenir. Özelikle "Egiz Tal" (Ulu Bademi Söğüdü) (Cüröktögü Calın "Yürekteki Ateş") hikâyesinin temelini XX. asrın ikinci yarısında veya ondan önceki zamanlarda yaşanan siyasi ve sosyal olaylar, ekonomi işleri, cemiyet organlarının arasındaki her türlü ıstırap, cevaplanamaz münasebetler daha bunun yanı sıra kadınların güzelliği, onun dış görünüşüyle iç dünyasının hayatta çok karşılaşılmayan harmonisi, böyle sıfatın insan takdirini alan etkisi hakkında aşırı

[24] http://students.com.kg/publ/insandar/asanbek_stamov/1-1-0-198 (Giriş Tarihi: 18.07.2017).

[25] http://students.com.kg/publ/insandar/asanbek_stamov/1-1-0-198 (Giriş Tarihi: 18.07.2017).

eğlenceli hikâyeler, fikir yürütmeler, hayal kurmalar oluşturur. Özellikle kahramanların karakterleri, görüşü, edişleri ve gidişleri, adetleri hikâyelerde akıl ile duygunun yoğrulan şekillerini göz kamaştıran seviyeye yükseltir. Ayrıca ay çehreli kız Maral ile bölge rehberi Kaseyin'in arasında yaşanan aşk hissinin ihtirası, ateşi, bin renkten renge giren görünüşleri, bin şekle giren boyaları resmedildiğinde imrenerek bakılır, can sıkıntısını gideren resimler yaratır: "Kaseyin gece eve bakmaya gittiğinde, nedendir birden Maral aklına düştü. Taşmat atları yerleştirmeye özen gösterirken arka tarafta kalır. Güneşin kızılı batıp, karanlık çöktü. Gökyüzünde yeni küpe gibi genç ayın gövdesi titriyordu. Durgun ay yağmurlu olurmuş, diye rahatsızlandı Kaseyin. Evin yakınında, Maral'a burada izin verme dediğini hatırlayıp, içi yandı. Hemen hemen kötülük yaptım. Sunduğu çaydan başka onun ne zararı olurdu. Böyle düşünürken evin kapısını açtığında, demliği kaldırıp getiren Maral mırıldanırken Kaseyin'in önüne yıkıldı. Şaşakalan Kaseyin eğilip Maral'ı kolundan sevip kaldırırken ve dalından sevip kolunu koyarken:

- Bir yerin ağrıdı mı? Affet beni, diye rica edip, ona acıdı.

Bu yumuşak ses, yumuşak söz, sıcak avucu onun tarafına düştü, gönlü eriyen Maral bedenini Kaseyin'den uzaklaştırmadı. Fakat nedense titreyip durdu…" (Egiz Tal, "Cüröktögü Calın (Yürekteki Ateş)"). Böyle örnekler Asanbek'in başka eserlerinde çoğaltılabilir. Örneğin "Sayraştın Takdırı" (Ötmenin Takdiri), "Karalcın Cooluk" (Kara Mendil), "Çüy Dastandarı" (Çüy Destanları), "Üç Meerim (Üç Sohbet)" vb. hikâye, romanları (Askarov, age., ss. 155-156).

Stamov'un "Çüy Dastandarı" (Çüy Destanları) (1978), "Üç Meerim" (Üç Sohbet) (1990), "Cortuul" (Yağma) (1992) gibi hikâyeleri, romanları sadece Kırgız dilinde değil başka dillerde de yayımlanmıştır. Yazar hikâyeleri ve uzun hikâyelerinin külliyatı Kırgız, Rus ve Ukrayna dillerinde yayınlandı. Ayrıca Stamov, Şefrig Hanst'ın "Kırgızdarda Konokto" (Kırgızlarda Misafir) adlı hikâyesini çevirdi (http://old.kabar.kg)[26].

Yazar Rusça eserler de kaleme almıştır. Bunlara "После Ливня" (Duş Sonrası) (1978), "Ивы-Близнецы" (Söğüt-İkizler) (1985), "Поздней Осенью" (Geç

[26] http://old.kabar.kg/kyr/society/full/10238 (Giriş Tarihi: 14.08.2017).

Sonbahar) (1986), "Три Доброделя" (Üç Dobradel) (1992) adlı romanları örnek verilebilir (Bolat, 2014, s. 6).

Yazarın "Kışında Çardagan Bakalar ce Kızıl Gül Bayan" (Kışın Öten Kurbağalar ve Kırmızı gül Hikâyesi) adlı hikâyesi ve "Bişkek Baatır" (Bişkek Kahramanı) adlı romanı diğer eserleridir (https://www.azattyk.org)[27].

3. 1. ASANBEK STAMOV'UN KIRGIZ EDEBİYATINDAKİ YERİ

Kırgız Edebiyatının önemli isimlerinden olan Asanbek Stamov "Cañı Tuugan" (Yeni Akraba) adlı eseri için 1975 yılında Cumhuriyetin Lenin Komsomolu ödülünü (Baycigitov, 2002, s. 279) almanın yanı sıra yaptığı çalışmalar sonucu "Şeref Madalyası" ödülleri ve SSCB Yüksek Sovyet diploma ödülleriyle ödüllendirilmiştir (http://old.kabar.kg)[28].

Yazarlık hayatının son on on beş yılında Asanbek Stamov'un yazarlık yeteneğinin, görkemli tasvir kapasitesinin pekiştiğini, tam kuvvete erişip, öncekinden daha yüksek zirvelere çıkan tasvir etme yeteneğini, takip eden okuyucular dünyası iyi bilir. Asanbek'in bu zamanlara kadar yazdıklarını o büyüklüğe çıkarmaya hazırlayan azmi, yazarlık yeteneği görevini başarmasına vesile oldu (Askarov, age., s. 154).

Asanbek Stamov'u söz ustası olarak gösterilmesini sağlayan bir özelliği de, onun günlük hayatta geçen siyasi, sosyal vb. olayların ve süreçlerin daima kaynağında yaşamasıydı. Bundan dolayı onun hikâye, uzun hikâye ve romanları okuyucuların sevgisine sahip olup, toplum düşüncesini tertip etme uğraşındadır. Onun tarzı eserlerine gönül verip okuyan her bir insanı anlatan (kullanan), resmeden karakterlerin akılda kalması ve canlı renklerin iç dünyalarını gönlü ile kabul etmesidir (Askarov, age., s. 157).

Stamov Kırgızistan'daki aralık olaylarına ilham kaynağı olmuştur. Almatı şehrinde kamunun bazı temsilcileri 1986 yılındaki kanlı Celtoksan (Aralık) olayını hatırlayıp, küçük bir miting düzenledi. Totaliter dönem ile aydınlığın arasındaki çatışmanın devam ettiği günlerde Komünist Partisinin Kremlin'deki üstleri Dinmuhammed Kunaev'in yetkisini elinden alıp, onun yerine Cumhuriyete adı sanı bilinmeyen birini

[27] https://www.azattyk.org/a/24974280.html (Giriş Tarihi: 20.07.2017).

[28] http://old.kabar.kg/kyr/society/full/10238 (Giriş Tarihi: 14.08.2017).

getirdi. G. Kolbin seçildi. Bu olay Almatı öğrencilerini rahatsız edip, onları sokağa çıkmaya zorladı. Protesto faaliyeti üç gün sürdü. Bu mitingi tertibat asker bölüklerinin erleri güç kullanarak bastırdı. Celtoksan (Aralık) olayına Kırgızistan'daki halk da kayıtsız kalmadı. Yıllar önce Almatı'da gerçekleşen bu olay Sovyetler Sendikasını zayıflatmaya başladı. Kremlin üstlerinin ülkeyi bilerek idare etmesinin halk tarafından kabul edilmeyen bir yöntem olduğu kanıtlandı. Yerli halkın düşüncesi hiç hesaplanmayan 16 dakikalık toplantıda Kazakistan'ı çeyrek asırdan ileri taşıyan Dinmuhammed Kunaev'i yetkilerini elinden alma, şimdiki düşünce ile devlet devrimine denk olan olaya, Asanbek Stamov gibi bilirkişiler hep değinmiştir. İşte bu aralıktaki kanlı olay üzerine Kırgız gençleri, aydınları Almatı'daki gençlerin eylemlerini güçlendirip, onlara yardım etmeye çaba göstermişlerdir. O sırada Bişkek'teki öğrenci yurtları gece gündüz öğretmenler tarafından teftiş edilip, öğrencilerin ağzından "Almatı" diye söz çıkmaması için kontrol edildiler. Buna karşılık Kırgızistan'ın ünlü yazarlarından Asanbek Stamov ile Mırza Gaparov Almatı'yı takip ettiler ve destek verdiler. O sırada "Almatı'daki gençlerin dalgasını güçlendirmeye yardım ederler" diye asker hizmeti geçen 18 yaşındaki Kırgız yiğitleri askere alınmak istendi. Ayrıca Almatı'daki Celtoksan (Aralık) olayı hakkında yazan veya konuşan isimler cezalandırıldı. Kırgız Devlet Üniversitesinin öğretmeni Davles Aykeev'in partinin bünyesinden çıkartılıp, hizmetten alınması buna örnektir. Yıllar önceki Celtoksan (Aralık) olayına Kırgızistan'daki insanlar da kayıtsız kalmamış, komşu Kazak halkının esrarengiz olayını kollayıp, çektikleri azaba, uğradıkları haksızlığa kederlenip, yüzyıllar boyu süren dayanışmaya bir kez daha sahip çıkmışlardır (https://www.azattyk.org)[29].

Kırgızistan'da Asanbek Stamov adına edebi bir kulüp kuruldu. Yerli halkın çabasıyla kurulan kulübün amacı üretken gençleri bir araya getirmektir. Açılış törenine yazarın eşi ve çocuklarının yanı sıra Kırgız yazar Melis Abakirov, dil biliminin doktoru Sanarbek Karımsakov gibi isimler katıldı. Devlet dil alanındaki ulu komisyonunun bölüm başkanı Aalı Moldokanov törende bölgedeki Kırgız dilinin gelişmesine katkı sağlayanlara diploma takdim etti (https://www.azattyk.org)[30].

[29] https://www.azattyk.org/a/1217644.html (Giriş Tarihi: 23.07.2017).

[30] https://www.azattyk.org/a/24974280.html (Giriş Tarihi: 11.08.2017).

Asanbek'in ölümünden üç yıl sonra yazarın adına kitap sergisi düzenlendi. Bişkek'teki Halk Kütüphanesinde yazar A. Stamov 75. Yılına ithaf edilen "Güzel Sanatlar Dünyasının Danışmanı" adlı kitap ve resim sergisi düzenlendi. 17 Eylül 2013 tarihinde düzenlenen sergi hakkında bilgiler kütüphanenin basın hizmetlerinden bildirildi. Sergiye devletin içtimai iş adamları, Yukarı Keñeş'in mensupları, şair ve yazarlar, kültür çalışanları ve öğrenciler katıldı (https://www.azattyk.org)[31].

[31] https://www.azattyk.org/a/25107019.html (Giriş Tarihi: 20.07.2017).

BİRİNCİ BÖLÜM

METİN VE AKTARMA

1. "ÇÜY BAYANI" HİKÂYESİNİN TRANSKRİPSİYONU

ÇÜY BAYANI

Tokmok bir körgön adamdın kupuluna tolbonsugan kunarsız şaar. Cıl ötkön sayın körkünö çıga ösüp catkan Frunzege cakın turgandıktanbı, al dıykandın cañı salgan tamının canıñdagı eski tamı sıyaktuu degele közgö öön uçurap, oşondon ulam Frunzeden çıgış taraptı közdöy, bet alıp cönögön cürgünçülör Tokmoktun canınan ötüp baratkanın kaparlarına da alışpay, tüz ele Balıkçıga cetip bir toktoyt. Balıkçının şamalı koyun-konçuna kum şıkap, beti-başın kaarıganına kayıl bolgon cürgünçülör arı-beri basışıp, buttarının uyugan taramışın cazışsa, ayrımdarı aşkanaga kirip tamak içişip, ce cüz grammdan sogup alışat da, paltolorunun cakasına murundarın kata may kuyganı ketken avtobustu kütüşöt. Kee biröölörü pristanga çeyin çurkap barışıp, buurkanday ceekti çelip catkan köldün ak köbüktüü kuyrugun körüp kelüügö da ülgürüşöt. Ayrımdarı şamalduu şaardın kaarına çıdabay, emi ele ketken avtobustu bir ayça kütüşkönsüp açuuların şoferdon çıgarışat.

Köldün alkımınan, Narın taraptan keletkan cürgünçülör da Balıkçıga kayrılbay ötüşpöyt. Alardın içinen da kee biri aşkananı közdöy çurkaşsa, kee biri avtobustan kalıp kalbayın degen kıyazda avtostantsiyanın canında kazıktay kakayıp, kolu-baştarın uşalay: "Frunzege çeyin eki saattık col kaldı" – degen koşunasının sözün demöör kılıp, cürögü elep-celep bolot. Oşentip, Frunzeni eñsegen cürgünçülör avtobuska oturar zamat ürgülöy tüşöt da, Tokmoktun canınan ötüp baratkanı alardın sanaalarına da kelbeyt. Eger oşo kezde maşinanın şoferu: "Tuugandar, Tokmokto cumuşuñar cok bele?" Ayarlay ketsek kantet? – desinçi. Anda ele baleege kalganı: "Tokmokto emne suutup koyupturbu, Tokmoktu emne körböy cürüptürbüzbü. Tokmoguñ özüñö ele buyursun. Bizdi Frunzege tezireek cetkirip koygun da anan maga deseñ, kayra kelip Tokmoguña konup al" – deşip tolgon-tokoy kep aytuuga ülgürüşöt. Birok, özü cönündö oşonçoluk kadırsız söz ukkanday Tokmok emne kıldı eken deersiz. Künöösüz turup kee bir adamdar uşakka kabılıp algan sıyaktuu. Tokmok şaarı cogorudagıday nasiya çemeni köp ugat. Anan kalsa oşo cemelegen

adamdardın biröö da balkim Tokmokto bolgon emestir. Eger alar Tokmoktu cakşı bilişken bolso, kimde-kim Tokmokto bir az cılça caşap, anın caz-cayın, kış-küzün körsö, Tokmoktun tınç köçölörün aralap, Çüy suusun boylop bassa, bazarın kıdıra şirin koonunan cep, şaardın tündük tarabındagı Kara-Toosuna çıksa, anda al adam şaar cönüñdö cogorudagıday böödö ceme aytmak turgay ömür boyu Tokmokko kuştar bolup cürüp ötmök. Ara-çolodo canınan ötüp baratkañda aga kayrılbay koymok emes.

Antkeni, Tokmok ak peyil baybiçe sıyaktuu kançalık cupunu bolso, al oşonçoluk meerimdüü da şaar. Tokmokko caz kelgen uçur özünçö bir keremet. Algaç kar keteeri menen daraktar büçür baylap, cer kööp, kögüş buu kötörülüp turat. Memirey tiygen kündün ilebi ötö ısık da emes, ötö meelüün da emes, köñüldü ergite, sanaadagı katıluu cürgön ümüttü oboloy uçurat. Toolor mañkayıp, asman köpkök, tunuk bolot. Beykabar catkan şaardın üstündö oyun kurgan ak kögüçköndör kuuşup oynop baratıp, kudu aşıktarday öbüşö ketişse, birde kanattarın sabap köktün tereñin közdöy süñgüşöt. Butaktan butakka cay uçup kongon ileeñdi baktekter uya saluunun kamın körüşüp, adamdan kıpınday da korkup koyboy taman aldından kuu calbırak tiştey uçsa, terek butagının koyuu cerinen tarançılar çırp-çırp etişip, şaardın çet cakasındagı kamıştuu kölmölördön kaz-ördöktör karkıldayt; keede uy mööröp, it ürö, Tokmok tütün cıttanıp kudu özübüz çoñoygon karapayım kıştaktın da elesin beret. Mındayda karalcın tartkan bak-daraktuu Tokmoktun üstündögü bozomtuk kögüş tütün kün nuruna çayılıp, kirinip, şaar ansayın beykutçulukka tunup, körkünö çıgıp, kögüş büçürlördön kögüş calbıraktar kıltıyıp; örük-alma güldöp, anan aga udaalaş alça ak badırak sıyaktuu ak gül açat. Şaardın mına uşul cemiş güldögön cazgı uçuru esi-köönüñdön ketkis eles kaltırıp, örük cıgaçının kızgılt gül açkan butagının arasınan capayı aarılar dıñkıldasa, ar kıl tüstögü kooz köpölöktör çark aylana, - kudu ele kolhozdun cemiştüü bagının arasında cürgöndöy köödönüñ kubanıçka tunup, bet aldıñdan tuş kelgen ele adamdı sıga kuçaktap süygüñ kelet. Anan kalsa Tokmoktun eli arı coomart, arı meerimdüü boluşat. Senin kaydan kelgeniñ menen, senin kim ekeniñ menen işi cok. Daroo ozunup salam berişip, üyünün canından ötüp baratkan bolsoñ: “Naar ooz tiye ketiñiz” – deşip koroosunun oozun açıp, meerimdüü cılmayışat. Eger siz tacrıybasızdık kılıp, kokus meymandos adamdın üyünö kayrıla kalsañız, anda ele “şoruñuzdun” kaynaganı. Al mart adam sıy tamagının baarın

aldıñızga caynatıp, can-alı kalbay sizdi konoktogongo şaşat, anan anın özündöy coomart, karapayım koşunaları “Balança akemdikine meyman keliptir” – deşip üstünö üzülüp tüşüp, birinen sala biri üyünö çakırat. Al ak köñül adamdardın köñülün kaltırbayın dep oturup, cekşembinin kanday ötkönün bilbey da kalasıñ.

Oşentip, kee bir adamdardın kurulay cemesine kabılganına karabastan Tokmok başka öz teñdüü şaarlar sıyaktuu ele ösüp, cañırıp, anın çıgış tarabındagı köp etacduu kooz üylördö coomart, kabagı carık adamdar caşayt. Alar dele tañ erteñ menen çıyrak basıp kızmatına cönöşsö, saal çarçañkı tartıp, keç kurun üylörünö kelişet.

Tokmok cergebizdegi eñ eski degen şaarlardan bolso al oşonçoluk caş şaar. Mından elüü cıl murda al dalay tataal, kaarduu okuyalardın kübösü bolup, Tokmok cönündö oşonçoluk köp cazışsa, al bügünkü kündö unutulgan karı cuban sıyaktuu adabiyatçılardın kaleminin cazdımında kalıp, al gana emes cogoruda biz eskertkendey kee bir adamdardın beyçeki cemesin da uguuda. Aytmakçı, bir çeti cönököydöy körüngön uluu turmuştun tüyşügü tokmoktuktar üçün da cat emes. Ras, turmuş bar cerde: ölüm-ömür, aşıktık-acıraşuu cana ökünüç menen kubanıçka okşogon ömürdün tüyşüktüü sırları eriş-arkak bolo aralaş cüröt emespi.

Emes mından on beş cılça murdaraak Tokmokto ötkön bir okuyanı silerge bayan etüünü pars kördük, zamandaştar. Bu okuya biz kep kılgan Tokmoktun tündük çıgış cagındagı Kara-Too etegindegi Çüy suusunun nugun boyloy öskön çıtırman tokoydun çetindegi mektepçede bolgon.

I

… Uzun, carık koridordo mışıkça cıla baskan mekteptin okuu bölümünün başçısı dım çıkpagan klasstın sırtınan ayarlay kaldı da: “Bu emne, baldardı taratıp cibergenbi?” – degen kıyazda kaalganı kıñır açtı. Kalemsaptarının uçu menen kezek-kezegiñde gana sıya çelekterin tık-tık çokugan okuuçulardı körüp, köñülü caylana tüşkön al, şek aldırbay eşikti caba koydu. Eşiktin açılıp cabılganın okuuçular da, adabiyat sabagının mugalimi Abdiyev Dıykanbek da sezgen cok. Klass içi murdagıday ele tımıp, dubalga ilingen kara doskada caykı kanikul tuuraluu cazılgan soçineniyenin planı. Okuuçulardın ayrımdarı murundarın şor tartıp, partaga öböktöy tüşüp cazıp catsa, ayrımdarı közdörün añtarılta şıptı tiktey, keesi kalemsaptarının tübün tişi menen kacıp oyluu; al emi keesi koşunasının depterine köz kıyıgın saluu

menen alek bolo beyçeki şıbıraşuusuz, altınçı klasstın okuuçuları soçineniye cazıp cattı. Abdiyev klassta olturgan okuuçularga nazar salgansıganı menen öz sanaası menen alek bolo kişi boyunan biyik, kün çıgıştı karagan terezeden narı betinde tügü cok, kuur tondoy cılañaç Kara-Toonun etegine carmaşa öskön çer tokoydon közün albay bir kızık kıyaldın ceteginde baylanıp kalgansıyt.

Sentyabr ayı cañı ele cañırsa da, calbıraktar bir cerde çoktoy kızara, bir cerde sarı cibektey süyküm tartıp, ülp etken sıdırım cürsö, şırt ete sabagınan üzülüp tüşüp, butka çalıngan asemdüü koñur küzdön ali darek cok, kala berse tabiyattın bekem ökümünö iride baş iygen örük calbıragı da sargaybay, mekteptin aldındagı kara coldon arı karay sozulup catkan tokoy capcaşıl ele boydon. Koyuu calbıraktardı közöp ötkön caşıl nurga erkeleppi, ce kış kamılgasın tez körüünün araketibi, aytor, kızgılt, şamdagay kumurskalar darak boorunda karşı-terşi çubaşıp, kölçüktön caşıl bakalar baş sozso, bücüñdögön ak çandır kirpi içke colunda şiltey, türküm tilde ün salgan beykut kuştar kezeginde kars ete sıngan kuu butaktın dobuşunan selt ete uça kaçıp, tokoy içi sırduu, sürdüü.

Birok, Abdiyev bet aldıñdagı caşıl düynönü kunt koyup tiktep turgansıganı menen anın koynundagı tiriliçikti kaparına da albay, anın kupuya sırduu körkünö suktangan da cok. Al gana emes mına bul tike mañdaydındagı kol sozso cetçüdöy, atayı asem üçün koygonsugan bir çeñgel apakay buluttu da tañazar ala turgan emes. Anın köönü başkada ele. Bir tuugan ecesinen kat alganına üç kün bolup, Abdiyev al kattı açıp okuuga cürögü daabay, oşondon beri saal kirdey tüşkön konvertti birde çöntögünö salıp, birde koluna koomay karmap buşayman boluuda. Akırkı cıldarı ecesinen kat algan sayın al uşunday abalda bolot. Uşintip ileñ-salañ bolup cürüp akırı, kattı açıp okuganga moynu car berbey, al unutkarılıp ketçü da, oozu açılbagan konvertti stolunun suurumasına salıp koyçu. Mına uşuga okşogon okulbagan kattardın bir kançası stolunun tartmasıñda catkanın anın özü da bilbes. Birok, Abdiyev ecesinen kelgen kattardın mazmunun okubasa dele catka bilem dep tüşüngöndüktön, kattı okup salaasın kirdetkisi kelbey, coop cazganda da özünün den soolugun kıskaça bayanday salıp, köñülün alagdı kılış üçün tokoy aralay calgız basıp ketçü. Appak kayıñdar capayı tal, şilbige okşogon türkün daraktar aralaş öskön çer tokoydun nımduu taza cıtı meesin sergitip al kayra mektepti közdöy şaydoot kele turgan.

Bügün sabagı keçireek baştalaarın estep, al erteñ menen adattagısınday tañ zaardan turgan emes. Uykusu kelbese da cıluu töşöktö mına turam menen ileñ-salañ bolup cata berdi. Oygonoru menen ele al sanaasındagı belgisiz kusalıktı sezgen. Birok, anın sebebin izdebey, eç nerse oylogusu da kelbey, töşögündö köpkö çeyin cön gana cattı. Kaçan Abdiyev turup, cuunup, bir çını ayran içip eşikke çıkkanda arkan boyu kötörülgön kün çatıray, cay uçurundagısınday ısık tiyip turuptur. Asman köpkök, tuptunuk bolçu. Al tokoydun çetindegi şüüdürüm cegen calgız ayak col menen kelattı. Nariste baladay tunuk tabiyat taasir ettibi, aytor erteñ menen azazildey ileeşken kusalık oydon çıgıp, Abdiyev mektepte köñüldüü kirdi. Al mugalimder oturçu bölmönü koomay açıp, oturgandarga ooz uçunan akırın salam ayttı da, eç kimisine kol berbesten tör cakka ötüp barıp, eski kara bulgaarı divanga köçük bastı. Bölmödö buurul çaç, sıltıp baskan tarıh sabagının mugaliminen başka üç ayal mugalim oturuptur. Ortodogu çoñ tegerek stoldun eşik cakkı çetinde oturgan botanika mugalimi Ayna Abdiyev başbagar zamat çiyenin aşınday kızara tüşüp, kayra anısın sezdirbeske arakettendibi, suluu içke kaşın serpip algan boyunça başı aldına şılk dey tüşüp, kitebine ogo beter üñülümüş bolo kaldı. Kızuulanıp süylöp catkan tarıh mugaliminin añgemesine alaksıgan kartsımak mugalim ayaldar Aynanın al-abalın baykaşkan cok. Tarıhçı eki kolun ulam öydö serpip, bir tentek okuuçunun corugun aytıp catkan ele. Abdiyev anın añgemesine kıpınday da köñül bölböy köz kıygın ciberip, Aynanı karoo menen alek. Al dagı kolundagı kitebine üñülgönü menen Abdiyevdin taasirdüü köz karaşın sezip, ansayın kımırıla, akır çıdabay kettibi, ordunan turup, añgeme tıñşagan bolup tigil üçöönün canında bir paska turdu da, eşikke çıgıp ketti. Ayna çıgıp, ketkenden kiyin Abdiyevdin özü da üstündögü oor cüktü biröö alıp ırgıtkanday kadırese ceñildey tüştü.

Köptön beri Aynaga colukkan sayın tımızın sürdöp, nımşıy tok urganday kanı dir ete, kulagı tuna tüşçü. Oşol abalın Abdiyev Aynanın özünö da sezdirbes üçün eldin közünçö açık cana şar körünüügö arakettençü. Al bul tatınakay kelindi cakşı körüp kalgandıgın moyunga algañdı namıs körüp, oşondon ulam kee bir özü teñdüü caş mugalimderdin tamaşasına Abdiyev kadırese çıçalay, uruşkanga çeyin barçu. Oşol sebepten mugalimder közdörünçö söz kıluudan aybıgışsa da, közdörü cok cerde eki sözdörünün biri ele Ayna menen Abdiyev cönündö bolup, dalay tınımsız uşaktardı da taratıp ciberişken ele. Birok alardın birin da Abdiyev bilçü emes.

Ayna eşikke çıgıp ketkenden kiyin Abdiyev sanaasının tereñinde kadırese koñultuktay, birok daroo anın artınan eerçiy çıkkandı eröön körüp, canı cay albay çeti zerige, kıyladan kiyin gana koltuguna curnaldı kısıp, ordunan turdu. Mına oşol maalda koñguroo kagıldı da, mekteptin tegereginde çuruu-çuu tüşkön okuuçular birin-birin türtkülöy, topurap klasstardı közdöy kire baştadı. Baldardın kirip bütüşün kütüp, Abdiyev klassın közdöy şaşkan cok. Oşol kezde al koridordogu çoñ terezeden narı üç caşar balanın canında turgan Aynanı körüp, bir çeti içi cılıy, bir çeti anı kimdir-biröödön kızganıp koydu. Bul kıyal Abdiyevdin köñülünö köz irmençilik ubakıttın içinde gana bolup öttü. Birok, al kıyalınan daroo baş tartıp, al Aynanı közdöy uturladı. Antkeni, üç caşar balanın atası Baltabay Aynanı kızganuuga arzıbay turgan, koy oozunan çöp albagan momun, caşı otuz beşterdegi mugalim. Al matematikadan sabak berçü. Ayalı töröttön kaza bolgonuna üç cılça bolup, ansız da momun beçaranın menti tayıp, cüdöp cürgön kezi ele. Oşonduktan, anın mektepke kezeginde balasın eerçite kelgenine direktor da bilmeksen bolup unçuktu emes. Ayalının küyütü koşul-taşıl bolup, öz boyuna karabay enöö tartıp ketken Baltabay menen balasına Ayna köptön beri köz kırın salıp, balasının kiyim-keçesin cuup berip, keede kolu boşoy kalsa anı oynotuu menen da alek bolçu. Al emes kirpigi salbıragan momun Baltabaydı çıyraltuunun kamın körüppü: “Ölgöndün artınan koşo ölgön eç kim bolgon emestir. Andan körö kayrat kılıp, boyuña karabaysıñbı, atañdı pedagog deyt. Uyalsañar bolo elden…” dep aytkan uçurları da bolgon. Ansayın nımışıp, borguldana terdegen Baltabaydın oozuna söz kirbey ogo beter şölbüröy tüşçü. Ooba, uşunun baarın Ayna Baltabaydın tagdırına booru oorugandıktan iştööçü. Oşonduktan, mugalimder alardı ayıñ kılışmak turgay kayra Aynanın bul coruguna ıraazı bolup kalışar ele. Munu Abdiyev da bilçü. Oşonduktan, al Aynanı Baltabaydan kızgançu emes. Birok, keede Aynanı alıstan imere karagan Baltabaydın kılıgın caktıra berbegen Abdiyev: “Munun dımagın” – degençelik kılıp içinen aga sıntagıp koyçu. Azır canına kelgen Abdiyevden murunkuday sürdöböy kalgan Ayna:

- Ekinçi eldin közünçö canagintip tiktebey cürçü, - dep alda kaçantan beri kadır-köñülü ötüşkön adamça cımıñ etti. Aynanın carooker nazduu ününö ergiy tüşkön Dıykanbek:

- Antsek emne bolot eken? Kıyıktaysızbı? – dep tiyişe coop berdi. Beşenesi caynagan Ayna Dıykanbekti aldırtan nazduu tiktedi. Uşu tapta Ayna ayabaganday suluu bolo

tüştü. Özünün apakay abalın özü tuyup, ansayın Dıykanbektin kanın tutandıra kıyladan kiyin çeçkindüü ün kattı:

- Apam Frunzedegi uulunukuna ketti. Bir cumaça turup kelem deyt. Degi üygö toktoboyt carıktık. Kartayganda adamdın baarı ele ayılçı bolup ketebi deym. – Aytarın aytıp alıp, kulagına çeyin kızargan al daroo klassın közdöy katuu bastı. Dıykanbek da anın artınan cay uturlay öz klassına kirgen.

Mına azır eki ayrılış coldun tüyünö gelip, kay cagın közdöy basarın bilbey başı mañ bolgon comoktogu beçara sıyaktuu terezeden közün albagan Dıykanbektin sanaası taruuday birindep, Ayna cönündö, ecesi cönündö oyloy, birok cürögün öyügön, cürögün ısıtkan oydun tübünö cete albasın bilgen al soçineniye cazıp catkan okuuçuların aralay bastı. Iras, Ayna enesinin şaarga ketkenin beker aytkan cok. Al bügün keçinde Dıykanbekti kütöt. Oşondon ulam: “Barsambı ce barbasambı?” – degen tüpöyül kıyaldın çegine çıga albay alpuruşup catkanda koñguroo kagılıp, bayatan beri baştarın salıp oturgansıgan okuuçular dürgüy tüştü. Mına uşul koñguroonun gana kagılışın çıdamı kete kütkönsügön Dıykanbek okuuçulardan soçineniye cazgan depterlerin cıynatıp alıp, curnaldı bir okuuçudan berip ciberdi da, biröö anı etekten daroo karmap kalçuday mektepten atıp çıktı. Bügün anın mından başka sabagı cok ele. Oşonduktan, koluna ceñil plaşçın karmay tike mañdayındagı Kara-Toonu közdöy bet aldı.

Çañkay tüş çen bolgonduktan kün ısık tiyip turuptur. Köktö bir çımçım bulut cok, şamal cürböy, aylana cay mezgilindegidey dumuga üp bolup turdu. Al mekteptin aldındagı çoñ kara coldon ötüp, tokoydun çetine cetkende artınan: “Agay, agay!” – degen ün çıktı. Dıykanbek can-alı kalbay çurkap kelatkan okuuçusu Çolpondu körüp, ıraazı bolo ayarlay kaldı.

- Agay, mına bul kattı stoluñuzdun üstünö unutup ketipsiz, - dedi közdörü oynokton kız demikkenin basa albay.

Anın türü kudu oyun salıp oyt berip ketçü cayloodogu kulun sıyaktuu koomay ele. Dıykanbek arı şaydoot, birok bir nerseden şekşingendey arı kıtmırıraak karagan okuuçusuna ün katpastan ecesinin katın anın kolunan şart alıp, içi uygu-tuygu bolo, al, Çüy suusunun boyuna kelip gana demin bastı da, tartılıp kalgan tunuk suunun tübündögü caşıl balır çayıgan kooz taştardı tiktep köpkö çeyin turdu. Çüy suusunun

arkı öyüzündö cıgılsañ betke urunar kuurayı cok, kara şagılduu capıs, kırka too cattı. Mına uşul körksüz, arı kudaydın kaarına kalgansıgan cılañaç Kara-Toonu Dıykanbek emnegedir cakşı körö turgan. Dıykanbek bul toonu kançalık cakşı körüp, cıldın tört mezgilinde teñ birdey köp kattasa, başkalar bul toodon acıdar körüşkönsüp oşonçoluk az kattaşçu. Kesipteşteri Dıykanbektin bul corugun caktıra berbey, kerek bolgon uçurda anı tappay kalışsa: "Anı tigil Kara-Toonun kolottorunan izdegile" – degen tamaşasın dalay colu kulagı çalgan. Birok al mınday mıskıldardı kaparına da albay, erteli-keç kolu boşoy kalganda bul delebesin kozgogon keremettüü toogo çıgıp kelmeyinçe özünün da sanaası cay alçu emes.

Dıykanbek bul Kara-Toogo birinçi colu cazga cuuk, Çüydö örük güldögön maalda kelgen. Anda özü da uşul mektep-internattın bosogosun birinçi colu attagan. Oşondon beri Çüy boorundagı algaçkı caz mına uşul Kara-Toodon baştaların al cakşı bilet. Cañı kelgen iymençek kelindey, algaçkı cazdın uuz cıtınday, körkündöy keremet kaydan bolsun. Kançalık caaganı menen kara şagılduu toonun küñgöyünö kar kışında da toktoboy, kündün murutu cılt etse ele közdön kayım bolup erip ketet. Oşonduktan, Kara-Toonun etegindegi cerdin kırtışı kıştın ayazduu künündö da ançalık toñ tiştebey, anın künöstüü koktu-kolottorunan kıltıya baş bakkan kök çöptü körüügö bolor ele. Al emi Kara-Toonun Kazakstanga tanaptaş teskey cagına dayıma kar tereñ tüşüp, al kürtkü çayıgan cayık better kışkısın lıca tebüügö ötö ıñgayluu bolgonduktan, Dıykanbek cekşembi sayın internattın testiyer baldarın eerçite çıgıp, oşol teskeydin betterinen lıca tepişip kumardan çıga, kaş karaygan çende gana mañdaylarınan ırıstarı caynagan alar çarçaganın da sezişpey, arı kuculdaşa, arı biri-biri menen kuuşup oynoy, bügünkü kündün tamaşasın tolgon kep kıla mektepke kelişçü. Mınday kündörü keçinde Dıykanbek cazdıkka başı tiyeri menen tırp etpey uktap, erteñ menen kündün uzun şoolası terezeden şıkaalaganda gana bir oygonçu da, tapka kelgen kırgıyektey özün şaydoot, ceñil sezgen al mektepke köñüldüü kele turgan.

Kara-Toonun küñgöy-teskeyinin koyon catagına çeyin bilgen Dıykanbek uşul toonun eesi calgız özü sıyaktuu sezip, keede capadan calgız toonun kırın kıdıra, anan anın Kemindin kan cayloolorına barıp takalçu alkımına çeyin cetip, taştan taşka sekirgen kekilik-çildin corgo basıgına suktana, birde colunan tülkü kaçırıp, keede kara şagıldardan tik ıldıy soygolonup, conu-başınan beri kara buu çıkkanına kayıl bolo,

kıyalga batıp, özünçö ele kubana calgız cürgöndü cakşı körö turgan. Bara-bara Kara-Toonun koynu, anın cılgacıbıttarının baarı közünö ısık körünö, al özü da uşul too-taştar menen koşo caralganday, miñ cıl caşagan karıday sezip ketçü. Özgöçö bul cerdin cazı anı birotolo sıykırdap alar ele. Kara-Toonun etegindegi, anın cılgalarındagı cıldızday bacıragan ak sargıl bayçeçekeylerdi kızılı kızıl, agı ak köpölöktör cayınça tooruy konso, ansayın cazgı kün memirey cagımduu tiyip, nımduu iyinden soylop çıkkan cılandar küngö boorlorun kaktay, şamdagay keskeldirikter oyt berip, kekiliktin tınımsız sayraganı birde ötö cakından, birde ötö alıstan ugulsa, kolottordogu bozomtuk şilbiler çiyeler candanıp, kögüş büçür baylay, kızgılt tobulgalardın da acarı ogo beter açılıp, cılañaç kögüş askalardın carakasınan temenenin başınday kögüş tunuk tamçılar sızıla, alda kaçan soolup kalgan töö közündöy uyañ bulaktar candanıp, atam zamandan beri eñilçek baskan kara taştardın betine da kök çıgıp, toborsuy elek nımduu cerden köktün, cazdın uuz cıtı kelip, cürögü ansayın bulkup, kıyalı ala kaçıp, bir tattuu, cagımduu vino içkendey kadırese mas bolo, uşu kezde caşoo degendin rahatın andan başka bir da can tuybaganday, özünçö ele eelige kıykırgısı, çurkagısı kelçü. Oşentip, bayagı çarık ciptin uçunday kıltıygan kök ırañ caykalgan kök şiberge aylanıp, köktö torgoy sayray, Kara-Toonun etegine koyçular köçüp kelet.

Kaşkaygan kök asmandan balbıldap tiygen kün ayabay ısıp, anın ülbürök uzun, arı arçanın çogunday taptuu nurları kan tamırlarıñdı cirey, cürögüñö çeyin cetip, tuylagan, elirgen cürögüñ samolettun ot algan motoru sıyaktuu, seni kökkö alıp uçup ketçüdöy eeliktirip, terebel ulam körktönö, acarlana beret da, kanattarınan nur çagıla, miñ bir araketke tüşö tıbıray sayragan torgoydun bıdıldagan kümüş ünü tabiyattagı canduu, cansız nersenin baarın sıykırlap, oşondon ulam kança miñ cıldan beri solk etpegen taştardın cürögü da cibip, taştarga can kirip, bul caadıragan suluulukka cılmaya karagansıyt. Kök kuugan koylor uuz sütkö toygon kozularına okurana kılçaktayt. Birok, cañıdan telçikken kozularının beykapar oyun salışına içi cılıy, kayra kıltıygan köktü kurç tişteri menen iskektep kiret. Beykaruu, uzun şıyraktarı tartaygan apakay kozular birde oyt berip, kıyla cerge çeyin dürgüy tüşsö, kayra ızıçuu bolo maarap, enelerin közdöy camırap cönöşöt da, anan alardın uuz tolgon celinin balkıldata sorup kirişet. Kuyruktarın tıbırata uurtunan uuz tamgan kozulardı körüp turuunun özü kançalık keremet. Kök kuugan koylorgo oolaktan köz salgan

koyçu cigit koydun nak cuuratına toygon boorun kötörö albay, nıksırap kök maydan üstündö beykapar uktap catkansıyt. Bayatan beri anın canında bük tüşkön döbötü, eesin oygotuunun amalın kılabı bir-eki colu cer çapçıy erine ürgön bolup koy ketken çaktı karay kulagın tikçiytet. Oşondo gana közün uşalay, başın kötörgön cigit ezelki bir eldik ırdı ukkuluktuu obongo salıp, ıraaktap kelgen koy artınan tüşöt. Koyçunun mından başka ırı takır ele cok sıyaktuu, al bul ırdı erteli-keç ce tüştü da ırday bermey adatı bar. Bul ırgaktuu, arı mukamduu ırdı uşul Kara-Toonun koynunda çoñoygon kimdir biröö çıgarsa kerek, oşonduktan ırdın maanisi da uşul Kara-Toonun tabiyatına caraşıp turgansıyt. Dıykanbek bul kızıl cüz, koñur ün koyçu menen bet alışıp süylöşpösö da, erteli-keç ırdı köp ukkandıktan, kapkaçan ele anı cattap algan. Anan özü da eç kim cok cerde koyçunun obonuna salıp ırdap kalçu:

Kara bir toonun kıyası,

Kakıra kuştun uyası.

Kakişim canda bir cürsö,

Kaygırgan canım ıraazı…

Kerme bir toonun kıyası,

Kekilik-çildin uyası.

Kakişim canda bir cürsö,

Keyigen canım ıraazı…

Oşentip, koñur ündüü koyçu ulam alıstap, maaragan koy-kozunun ızı-çuusu da ıraaktay beret. Kün bolso go beter çatırap, terebel ansayın köşülö, tetigil Saylık kıştagının çetindegi cüzüm açıp cürgön kızıl şayı köynökçön kızdardın ırdaganı ogo beter talaanın körkün çıgarıp, kara cerdin boorun tilgen traktorlor kökkö tütün bürkö, meenetkeç dıykandın kolu tiygen sayın iyigen süttüü uy sımak Çüy talaasının berekesi ulam arta, caz ansayın acarlanıp, keede tünü boyu kara nöşör tögüp, kürkürögön kündön kara cer teñ bölünüp ketçüdöy cürögüñ alkımıña tıgıla aylañ ketet. Birok erten menen ele kün çayıttay açılat da, eşik aldındagı çuñkurlar kölmölöp, artıktardagı suular alkına keçee ele bozomuk tartkan tal-terekter cap-caşıl bolup çıga kelet, Kara-Toonun etegindegi Çüy suusunan sürdüü ün çıga kire baştayt. Mına uşul mezgilde torgoydun tili kata, bulbul sayragan, kükük tañşıgan güldüü ay

kelet. Tokoy içindegi nım toborsuyt. Kök calbıraktuu butak arasınan kuştar ün salat. Kükük taştayt. Tañdır-keçtir kükük tañşıgan sayın suular küküktöp kiret. Kök irimdin üstünö salañdagan taldın butagına kurkulday uya salat. Kün ansayın açuu tiyip, Kara-Toonun etegindegi köktün kanı kaça, kala berse ayrım cerlerdin çöbü sargaya, kaldırkanday cuka şagıldar kün tartıp, andan betti albırtkan ısık aptap urup, kara taştardın betindegi saymaluu eñilçekterdin öñü öçö, carıla baştayt. Uşu kezde teskey Ala-Toonun etekteri cap-caşıl bolup körüngönü menen Kegetinin, Şamşının alkımındagı karagayluu çerlerdin karı arañ kozgolup, kök muz kaptagan bulaktardın közü açılbay too öñdörü muzdak, too içi çıkıroon bolot. Kasiyettüü Çüydögü cazdın bir körünüşü mına uşunday. Birok, Çüydögü ar colku caz biri-birine okşoşpoy, al Dıykanbektin kumarlanuusun ogo beter arttıra berçü.

Dıykanbek bügün da Kara-Toonun iñir çende kayttı. Kuuragan şıbaktı, ermendin açuu tütök cıtı, kara şagılduu toonun koñur kurgak taza abası kıyalın sergitip, üyünö köñülü kuunak kirdi. Sanaasın kirdetken ecesinin katı da esinen çıgıp, al kudu tsirkten oyun körüp çıkkan naristeçe beşenesi caynap turdu. Mektepten ança alıs emes cerdegi bir bölmölüü üyün Dıykanbek taza tutçu. Bölmösündö beyçeki buyumdardın catkanın camal körçü. Basa, anın cakşı körgön on çaktı kitebinen başka oozgo alarlık buyumdarı dele cok ele. Bala kününön beri öz betinçe turmuş ötkörüp kalgan Dıykanbek öz boyun tıkan tutup, sergek cürö turgan. Birok, akırkı bir cıldan beri al keçkisin üyündö calgız otura albay, körünbögön nazik iynelerdin uçu bütkön boyun kıtıgılap catkanday koñultuktap, ansayın özü da kimdir biröödön uyala, tutalanıp ketmey adat payda bolgon. Bul sezimden uyala turgan eç nerse cok, al bar bolgonu gana küçkö tolgon cigittik kuraktın bir kürdööldüü uçuru ekendigin Dıykanbek kaparına albay cürdü. Al mintip canın koyorgo cer tappay buulugup turgan çakta eşik çertilip, eşiktin çertilişine anın özü da süyünüp ketçü. İnternatta iştegen caş balaluu tarbiyaçı ayaldar uyalgan, muñayım ün menen: “İ,i üydö ekeniñ ıras bolbodubu… Emçektegi uuluma suuk tiyiptir. Tünü menen ıylap çıktı ele, sanaam çıdabay catat. Decurstvo bütköngö köz salıp koyçu baldarga. Anın üstünö menin üyüm da şaardın çetinde emespi” – deyt. Ayrımdarı: “Üygö meyman keliptir, - dep çının aytışat. – Küyööm ulam telefon çalıp canımdı koyboy koydu. Bir ele saatça baldardın canında bolup berseñ”. Dıykanbektin karşı bolbosun bilgendikten alar oşonçoluk tez-tez kelişçü. Oşentip, al kudaydın kuttuu künü internattın arı şok,

arı şayır baldarı uktamayınça üyünö kelçü emes. Anın üstünö okuuçulardın baarı Dıykanbekti karış cıldırbay, al baldardın ötünüçü boyunça türdüü comok aytıp berip, keede alar menen koşulup oynoy, baldar ansayın kumardan çıgar ele. İşembinin keçi bolgonduktan Dıykanbek tamak içüügö köönü çappay zerigip turdu. Ütüktölgön taza köynök, şımın kiygen al eşik caktan şırp etken dobuş çıkkan sayın kulak türüp, ulam ordunan tura kalıp catkandıgın emi gana sezdi. Mektep caktan üzülüñkü ugulgan okuuçulardın ünü anın delebesin kozgop, çakırıp cattı. Birok eç kim çakırbasa ele özü mektepke barıp, catar maalda okuuçulardı alagdı kılgısı kelbey, şımın çeçip, sport kostyumun kiydi da, divanda çalkasınan tüşüp, koluna Lermontovdun tomun aldı. Añgıça mektep caktagı çuru-çuu tıp basılıp, beypil tınçtık öküm sürö kaldı. “Saat on boldu” dep oy corudu Dıykanbek. Ondo gana tarbiyaçılar baldardı catakanalarına alıp kirişerin bilet. Emnegedir kitep okuuga moynu car berbey Dıykanbek ordunan turup, terezege keldi. Cıldız tolgon aysız karañgı tün. Dıykanbek çındap zerikti. Uykusu kaçıp, bir asıl buyumun kayda katkanın bilbey sanaası alagdı bolgon adamdan beter kaysalaktayt. Birok, unutkan nersesin estey albay bayagı kanın düülüktürgön buşayman abal kayra kelip, beti albırıp çıktı, uşu tapta köçö caktan kızdardın ırdaganı büdömük ugulup, cogotkon asıl buyumun kokustan taap algasıgan Dıykanbek süyünüp ketti da, kayradan şaşıp kiyine baştadı. Köz aldına Ayna kele kaldı. Aynanın kütüp oturganın ester zamat Dıykanbektin cürögü düküldöy, bütkön boyu albırıp, kıyalı ala kaçtı. Eşikte köönörgön kapkara tün. Küzdün alma cıttangan koñur salkın tünü. Karalcın barkıtka çögörülgön kauhar sedep sıyaktuu cımındagan açık cıldızdar asman betin berbeyt. Dıykanbek Tokmoktun kün çıgış tarabındagı cüzüm sovhozun közdöy bet aldı. Tokoydun çetindegi kaşka suu kuldurttagan arıktı boyloy kıyla col basarın bilet. Oşonduktan, çıgınıp tez-tez kadam tıştagan Dıykanbek muzdak çanduu col menen karañgı, nımduu tünt tokoygo kirip ketti. Dıykanbek tokoydon çıkkanda ayıldın çeti körünüp, itter ürö baştadı. Mına uşul cerden kimdir biröö anı mañdayınan nukup eskertkendey tık toktodu. Anan al oşol toktogon ordunda nes bolgon adamdan beter kıylaga çeyin turdu da, anı biröö soyul alıp kuup keletkanday artın közdöy çurkap cönödü…

Ayna menen ılım sanaşıp ketişine coltoo bolgon sebepterdin biri ecesi bolso, ekinçisinin tamırı andan da tereñ ele. Dıykanbek oşol ekinçi sebepti estegende cürögü ısıy, közünön caş kılgırıp, düynö tarıy tüşçü. Anın uşul Tokmokko kelişine

da, turmuşunun tüz baratkan nugunun buzuluşuna da oşol ekinçi sebep kedergi boldu. Mına emi kün ötüp, cıldar aylangan sayın Aruukenin elesi unutulmak turgay kayra al cürögünö ogo beter tereñ batıp, kanına siñe, bötön biröö üçün sanaasınan takır orun berbey, büt dilin çırmap aldı. Söögünö çeyin batkan bul cönököy adamdık mamilenin küçünö Dıykanbektin özü da tañ kalçu. Al birde sonun tüş sıyaktuu cark ete kalıp kıyalın ergitse, birde al koldon tüşkön kut sıyaktuu ekinçi kayrılıp kelbesin estegende, Dıykanbektin zamanası çındap tarıçu. Dıykanbek tuş bolgon mahabattın küçü mına şunday ele. Anı özünön başka bir da can bilçü emes. Bul mahabat menen al mından eki cıl murda kokusunan kezdeşip, anan kokusunan kol cuudu.

… Dıykanbek instituttu bütörü menen ele borbordun özündö körköm fonduda iştep kaldı. Oşol borbordun iştegen eki cıldın içinde, al sanaasına kelbegen iygilikke ee boldu. Tartkan sürötünün baarı oozgo alınıp tursa, caş talapkerge mından artık taalaydın keregi emne. Özgöçö, Dıykanbektin üç emgegi caş sürötçülördün körgözmösündö ayabay maktaldı. Maktagandardın arasında ataktuu sarı murut sürötçünün özü da bar ele. Al Dıykanbektin emgegi menen taanışkandan kiyin: “Civopisçinin keleçegi aykın” – dep, pikirin gazeta betine ayttı. Oşondon kiyin üç sürötün teñ muzey satıp alıp, zobolosu kötörülgön Dıykanbek tuş-tuştan zakaz alıp, işke baş-otu menen battı da kaldı. Al gana emes, Dıykanbekti sürötçülör Soyuzuna kandidattıkka alışıp, kiçinekey masterskaya da bölüp berişti. Eger uşu colunan taybagan Dıykanbekten çın ele cakşı sürötçü çıkmak. Al köp iştep, köp izdençü. Süröt iskusstvosunun tarıhın da durus özdöştürüp, ayrıkça Levitandı cakşı körö turgan. Oşonduktanbı, aytor özü da peyzacga köbüröök kızıgıp, tartkan etyuddarında boyoktu tak, taasın berüügö arakettene, tehnikanı da kıyla özdöştürüp kalgan. Özgöçö al kündün nurun, abanı cakşı tartçu. Orus realist sürötçülörünün colun özdöştürüü gana iygiliktin birden-bir bulagı dep tüşünüp kalgan. Birok, keede al caştık kılıppı, tabiyattın tışkı koozduguna köbüröök kızıgıp ketçü. Anısın özü da daroo sezip, bul tuura emes ıkmadan kaçuunun araketin casay turgan.

… Keede adamdın colu açılganda ıras özü ele kelet. İygilikke colto bolçu eç nerse coktoy sıyaktanat. Aruuke menen da al oşol cılı may ayında taanıştı. Al künü Dıykanbek kiçinekey masterskoyunda calgız oturgan. Asman açık ele. Caşıl kiygen Frunze ogo beter körktönö, taza aba, caz demi adamdardın carpın caza, köçölör şañga tolup turgan. Özgöçö Dzercinskiy Bulvarı seyildep çıkkandarga batbay, suluu

kiyingen suluu kızdardın katkırıgı canga tınçtık berbey, tegeregindegi tuş keldi çaçılgan etyuddarga köz çaptırganı menen Dıykanbektin iştöögö moynu car berbey, al ayabay zerigip oturgan. Mındayda Dıykanbek etyudnigin kötörüp alıp, Ala-Arça öröönü tarapka ketkendi cakşı körö turgan. Cañıdan kire baştagan Ala-Arça suusunun sürü, şañı korkunuçtuu bolot. Adamdın kuçagı cetkis ak taştardı toptoy agızıp, agıp baratkan taştar biri-birin süzgöndö ança açık emes dülöy ün tez-tez çıgıp, oşondon ulam suunun sürdüü şarı alda kayda ugulat. Kızgılt tal arasınan bulbul sayrap, emi ele açık turgan kündün betin terdiktey kara bulut caba ötkün ötüp ketet. Anan kayra kün nuru ısık tiyet da, tetigil cakın ele cerden kögüş-caşıl bolup kündün celesi körünöt. Mına uşul örööndün kooz elesi Dıykanbektin delebesin kozgop, çakırıp cattı. Birok, al orduna şart turup ketüügö moynu car berbey, ileendi abalda turgan kezde eşik çertildi. Bayagı köp dostordun biri go dep oynogon Dıykanbek ordunan kozgolgon da, unçukkan da cok. Birok eşik açılıp, ömüründö körbögön kız eerçitken çaldın kirip kelişi Dıykanbektin tañgaluusun ogo beter arttırdı. "Adaşıp kirse kerek" – dep oylodu. Birok al ızaat kıla ordunan tura kaldı. Çaldın kolunda çaar ala kurcunu bar ele.

- Balam, sen Abdının uulusuñbu? – dedi. Çaldın ünü ötö işenimdüü, biyik ele. Aldında ker murut cigit emes, bir karapayım bala turgansıp, anın ançalık tañazar albagansıp degi ele erkin turuşu Dıykanbekke ança caga bergen cok. Çal cumuru ak sakalçan, orto boyluu eken. "Boyunun kodoluguna karabastan ününün biyiktigin" degençelik kılıp, tañ kalıp koydu Dıykanbek. Birok, kiçinekey boyuna caraşpagansıp, çaldın kolunun mancaları uzun cana ayabaganday coon ele. Dıykanbektin sürötçülük baamçıldıgı munu zamatta baykay koydu. Çaldı içinen ança caktıra berbegeni menen Dıykanbek emnegedir taysalday, elpek coop berdi.

- Ooba, aksakal, men Abdiyevmin. Oturuñuz. – Kızıl taar menen cabılgan cañı divandı közdöy kol cañsadı. Men sizdi taanıbayt ekenmin degençelik suroo turdu.

Çal kurcunun oşol koygon ordunda kaltırıp, divanga köçük bastı da, kalpagın alıp, kolgo casalgan kögüş barkıt topusunun çetinen sızılgan terin sürtö baştadı. Çaldın çeçinip koyup, cayluu oturuşu atayı ele Dıykanbekti izdep kelgenine kübö boldu. Uşuga çeyin ulaga cakta turgan kızga ızaat körsötpögönünö ökünö tüşkön Dıykanbek aldastap kaldı: "Keliñiz, bıyakka, bıyakka" – dep, baş-alaman süylöp, divan çaktı körsöttü. Al perinin kızınday suluu ele. Dıykanbek kızdın butunan başına çeyin köz

cügürtö salıp, bir saamga nes bolo tüştü. Al butuna laktalgan appak şpilka tufli kiyiptir. Boyuna kuyup koygondoy caraşkan kögüş açık güldüü köynögünön torsoygon töşü çıñap turat. Kapkara çaçın kinolordogu suluu aktrisalarça kırktırıp, iyinden arı taştap koyuptur. Anısı eki dalısın caap, caraşıp turat. Kızdın cüzü ak sargıl, moymolcugan koyuu kara közdüü, kirpikteri uzun ele. Dıykanbektin taasirdüü karaşın tuygan anın eki beti tamılcıy tüştü.

- Al karındaşıñ bolot. Kızım Aruuke, oturagoy.

- Çal oñ cagın körsöttü. Dıykanbek kızdı köbüröök tiktep, çekilik ketirgenin sezip, uyala tüştü. Kız iyilip barıp, başın çulguy oturdu. Nazdangan turpatında erkeligi bilinip turdu. "Atasına köp okşoboyt" – dep, baamdadı Dıykanbek. Cürögü kabınan ırgıp ketçüdöy tuylap, birok Dıykanbek toktoo körünüügö arakettendi. Uşu tapta çal Dıykanbek menen eki köçönün çetinen turup süylöşüp catkanday bek unçuktu:

- Bizdi taanıbay turgan cönüñ bar, balam. Emese elden murda öz canıbızdı tüşündürölük. Anan sen öz cayıñdı süylöp berersiñ. Menin atım Şoruk. Saga bötön emesmin. Atañ Abdının tamırı bolom. Bir çeti söök elek. Menin kempirim menen atañ eköö bir uruudan. Ramatılık atañ ekööbüz teetigi Çüydün başındagı Arpa-Tektirden dalay dıñ buzbadıkpı. Adepki cılı oşo Arpa-Tektirge kartoşka aydadık. Kartoşkabız tim ele ayaktay-ayaktay boldu. Küzündö Tokmoktun bazarına alıp barsak, körgön orustar: "Uşunday da çoñ kartoşka bolobu?" – dep işenişpeyt. Açuum kelgeninen canımdagı şamşarımdı suurup alıp, bir kartoşkanı bölö çapsam, tim ele şabdalıga okşop, sapsarı şiresi çıga tüştü. Oşondo kartoşkabızdı orustar carım saatka cetkirbey talap ketişken. Akçanı can çöptökkö tultuykan ekööbüz, aşkanaga kirip dungandın mantusunan alıp koyup, pivogo bir toyduk deysiñ. Bir duulaylık dep çeçkenbiz. Kızıp kalıptırbız, arabanı kantip çekkenibizdi bilbeym, tün ortosu oogondo üygö kelsek, "bazarlık alıp kelişet" – dep üydögülör uktabay kütüp oturuşuptur. Bazarlık turgay, can çöptöktögü akçabız tübü menen cok. Oşondon kiyin atañ oozuna eç nerse albay koygon. Bozo da iççü emes. Anda sen coksuñ. Cañıdan kommuna uyuşup catkan kez. Basa, bozo demekçi, atañ kızık adam ele. Arpa-Tektirge taruu da aydooçubuz. Danın kötörö albay taruubuz cıgılıp, cıyıp aluuga şaabız cetpey kalçu. Kışında atañ taruunun şagınan sarı kaymak bozonu kordop taştap, eşiginin aldına ordo kurup koyor ele. "Abdıkemdin bozosu ay" – deşip kereli-keçke beker bozo içişip, alaküü bolgon ele el. "Uşunça eldi beker bozo menen

bagıp, canıña emne küç keldi?" – deçübüz. Anda atañ: "Elden aylanayın. Elden ayagan tamaktı it içsin" – dep mulcuñ etip basıp ketçü. Baykuşum, tim ele köl ele go. Soguş baştalgandan bir cıldan kiyin anı raboçuy batalongo alıp ketti. Ayakka barganda da kırman basa turgançılap degele kebelip koyboyt. Tuugan cerden tuz-nasip buyurbaptır, oşondon arı bötön cerdin topuragın camındı. Aruuke, mına bul kurcundagı tamak-aştı çıgar. Kün ısıp çıktı. Kana cıldızım, bol tez. Tamak büksüp ketpesin.

Dıykanbek kök çaynekti çaykap, eletr plitkasına çay koyup, Aruuke stoldun üstün irettep, tamak-aştı caynatıp ciberdi. Dıykanbek tumboçkanın içinen boş stakan izdöö menen alek bolso da, Aruukeden közün algan cok. Kız Dıykanbekti baykamaksanga salıp cattı. Birok, anın baskanında, kıymıldaganında nazdangandık, cigittin köönün özünö buruuga araket kılgandık bar. Kançalık Dıykanbek caktı karabay, stolgo üñülgönsügönü menen kızdın tuyuk sezimi cigittin büt al-ahvalın cana da anın kirpiginin kıymıldaganına çeyin tuyup turdu. Anın kırçınday suluu kelbeti ansayın Dıykanbektin canın örttöp cattı. Alardın tımızın oyun Şoruk karıya buzdu. Bayatan beri al Dıykanbektin masterskoyun imere karap, anın dubalga cönölgön etyuddarın körüp oturgan. Emi al sürötçünün emgegin tuura baalagan adis adamdan beter çeçkindüü süylödü:

- Al bali. İşke carapsıñ, uulum. Bularıñdı atañ, körsöbü, sözsüz caktırmak. Tetigi sürötüñ Kegetinin alkımındagı kızıl carlardın özübü. Özü, tim ele özü. Tetigi sarı cayık çabındı go. Tim ele özün tartıptırsıñ, ıya! Bu kaysı cer? Ataganat, bee baylasa bolçuday. Uşunundun bir cerine kulunduu bee tartıp koyçu, balam. Munuña can salıp koygonsup, kıymıldap turabı. Şorduu Abdı, seni özümdöy dıykan bolot dep, atıñdı Dıykanbek koygon. Al askerge keterdin aldında senin tiliñ buuday kuurup, çurkap cürgön balasıñ. Seni atañday dıykan emes, sürötçü bolot dep kimdin oyuna keliptir. Bolsun, bolsun. Munundu körsöbü atañ sözsüz kubanmak. Sen atañdın özün tartıpsıñ. Atañ şırduunun bir kızık münözü bar emes bele. Al dagı cer-suunun körkün cakşı körö turgan. Keede kuldurttap akkan kaşka bulaktı tiktep otura berçü. "Oy saga emne boldu? – dep surasañ: "Ee işiñ bolbosun" – dep muluñdap koyçu. Kızık, bir kurday ekööbüz kıştoogo çöp çapkanı bardık. Çöptör güldöp, kıştoonun tolup turgan kezi eken. Gül açkan düyüm çöptün üstündö köpölök, aarı degender batbayt. Gül cıttangan kıştoonun tütök cıtınan tim ele başıñ köçöt. Kün kılkıldap, keç beşim

bolgondo men köynöktü çeçip ırgıtıp, çalgını şartıldata kirdim. Erteden beri oygo batıp, çabındını tooruy karap, çet cakta cürgön atañ: “Çaptırbaym, çaptırbaym” – dep betinen tügü çıga koluman çalgını alsa bolobu. “Ey urgan, saga emne boldu?” – dedim. Bir çeti kurç çalgı kardımdı carıp kete cazdaganına ızam keldi. “Uşuga kantip koluñ barat. Çöptördün gülü tüşsün. Dagı bir cumadan kiyin kelelik” deyt. Arañ catıp ınandırgam. Anda çöptün özögü katıp ketip, malga aş bolumduu bolboy kalbaybı. Tünündöçü… kızık. Çoñ taşka çıgıp alıp, aydı karap şoñşoyup otura berer ele. Oşondo canına barıp birdeme deseñ: “Naadan”, - dep uruşa ketçü. Köbünçö özübüz da baykamaksan bolup koyçubuz. Sen nakta atañdı tartıpsıñ. Atañ, seni tüşünmök.

Dıykanbek ısık buu bürkkön çaynekti kötörüp kelip, stoldun çetine koydu. Aruuke kiçinekey ak çaynektin için kaynak suu menen çaykap, çay demdey baştadı. Emi Dıykanbek atasının ezelki kurbusuna üyür alışıp, kala berse anı cürögünö cakın körüp ketti. Şoruk karıyanın ırayı ötö meerimdüü. Altımıştan aşıp kalganına karabastan çaçının agı azıraak eken. Külbösö da közü külmüñdöy, kıyalı caydarı adam ekeni körünüp turat. Cuka, karalcın betinin terisi söögünö cabışıp, bul dıykan adamdın dayıma kündö, abada bolorun bilgizip, taramıştuu çoñ kolunda ali da bolso küç barday, kıskası, Şoruk cer menen çoñoygon, emgekke bışkan adam ele. Emi üçöö bir üy-bülönün adamdarınday stoldu tegerektey çay içüügö olturuştu. Dıykanbektin masterskoyu sürötçülör üyünün tüştük tarabının eñ üstüñkü etacında bolgonduktan, kuuş bölmönün içine kün nuru tolup, tamdın bet aldındagı caşıl daraktın arasınan tarançının çırıldaganı, köçö tarapta katar baratkan kız-cigitterdin katkırık-şañı daana ugulup, biyik terezeden arı kümüş çayıgansıgan mañkaygan möñgülüü toonun çokusu alda kaydan körünüp, stoldun üstündö tuuralgan et, kızıl boorsok dodolonot, ısık buu bürkkön çaynekke cakın oturgan Aruuke çay sungan sayın içke ak bilegi cark ete, turpatı nazik, oturuşu tıkan. Çeke terin ak coolugu menen cay sürtünö çay uurtay beykapar oturgan Şoruk karıyanın cüzü da meerimdüü, kaadaluu, arı sıpaa. Açık fortoçkadan cazdın cıtı dembe-dem urup, alar bir saamga tımıy, bul beypil çöyrögö üyür alışa tüşkön Dıykanbek oygo batıp ketti. Ata-ene meeriminen erte acıragan al köz açkanı köl tarapka turmuşka çıkkan ecesinin kolunda tarbiyalanıp, oşondon kiyin tuugan cerine bir dagı kayrılıp bargan emes. Cakın tuugandarı cok bolgonduktan, Dıykanbektin artınan da eç kim izdep barbay, al ata konuşunan alıs çette östü. Oşonduktan, ansız da kıyalkeç Dıykanbek mına bul bet

mañdayında oturgan atasın körgön, atasın menen moyundaşa öskön Şoruk karıyanı kadırese meder tutup, aga içinen erkeley, anın apakay kızı Aruukeni ulam dit bagıp karagan sayın cürögü elcirep, içi cılıy, emi özün bir kezde cakşı körgön eesin eerçip cürüp adaşıp kalgan küçük can alaketke tüşkön maşakattan kiyin gana kokusunan eesine kabılganday, tuulgan uyasın taap alganday sanaası tına, baktıluu bolup oturdu. Bul taalay, bul meerim emi andan ömür boyu acırabooçuday, kunduz çaçtuu suluu Aruuke ansayın arbap, Dıykanbektin kumarlanuusun arttırıp cattı.

- Daynındı gazetten okutup uktum, - dedi Şoruk.

- Dıykanbek karıyanın sözünö nazar sala karadı.

- Okutsam, atı-cönüñ taanıştay. Adegende: "Bayagı şorduu Abdıdan bir tuyak kalbadı bele. Oşobu?" – dep oylop koydum. Suraştırsam çın bolup çıktı. Anan mına bul karındaşıñ Frunzeden kelgen sayın: "Barıp colukçu" – desem, köşörüp bolboyt. "Kantip deyt?" Uyalba, al degen agañ bolot dedim. Anan özüm çıgınbasam eç nerse çıkpooçuday. O kayda, bir topton beri dalalat kıldım. "Elin sagınbas er bolboyt". Boldu emi, el-ceriñden kol üzbö. El oozuna kirip, azamat boluptursuñ. Baykuş Abdının akıbeti kayttı. Büt aymakka atın çıgardıñ. Örkönüñ ösö bersin, calgızdan kalgan tuyak. Mından arı Dıykanbekti üygö eerçitip kelüü senin mildetiñ. – Şoruk kızı Aruukeni surooluu tiktey, özü ısık kızıl çaydan uurtap-uurtap koydu.

Oşol künü keçke çeyin al üçöö şaar kıdırıp, muzeylerde boluştu. Al emes Şoruk karıyanın ötünüçü boyunça ökmöt üyünün bet mañdayında güldüü fontandın canında sürötkö tüşüştü. Karıyanı ortogo alıp sürötkö tüşüp catkan Aruuke menen Dıykanbekti ötüp baratkandar suktana karap: "Kelişken cubaylar eken. Kapıray kelinçeginin suluusun. Irıstuu karıya da. Kelin-uul mintip urmattap, köñülün kötörgönün?" – deşti. Munu kulagı çalgan Dıykanbek içinen cımıñdap, Aruukenin cüzü tamılcıp uyalsa, Şoruk karıyanın meerimi caynap, terisine sıybay baktıga tunup turdu. Al içinen bul eki caşka ömür, taalay tilep, "Ataganat, çın ele küyöö balam bolup kalsa kana" – dep eldin sözün cakşılıkka coruy berdi. Al keçke cuuk gana Tokmoktu közdöy bet aldı. Üyü Tokmoktun üstündögü çakan kıştakta ele. Oşonduktan bir tört çakırım cerge cöö barsa ceterin estep, şaşkan cok. Anı taksige oturguzup catıp Dıykanbek col kiresin taksistke bergenden kiyin "üyünö çeyin

cetkiz" – dep ubadalaştı. Şoruk karıya dilinde ıraazı bolup ketti. Al kemtigi tolgondoy kubanıp ketti.

Oşondon kiyin Dıykanbek menen Aruuke tez-tez coluguşa baştaştı. Universitette okugan ak maralday sınduu, nazduu kızga oşol tapta dalay studentter aşık bolup, artınan tüşüp cürgön kez boluçu. Birok Aruuke alardın birine da söz karmaktan emes. Oşondoy ele kese coop berip eç kimisinin köñülün da kaltırbay kayra al cigitterdin ümütün kozgop, ayrımdardı menen coluguşuuga çıgıp da koyçu. Kıskası, top cigittin artınan tüşüp cürüşün özü da caktıra turgan. Kaalagan ubakta biröönü çetinen çertip turup tandap alarına özünün da közü cetçü. Ümütkör cigitter ansayın kızdın sarı izine tüşüp, instituttagı keçelerde Aruuke kayda bolso oşo cerde cürüşör ele. Anan kalsa tabiyat Aruukeden müçö-baştı ayabagan bolso, anın oşondoy ele nazik, mukam ünü bolo turgan. Al ırdaganda studentter alakandarı örttöngönçö kol çaap, kızdı stsenadan ketirbey köpkö karmaşar ele. Mınday çakta Aruuke özü da tartınbay cadırap-caynap ketçü. Cakşı sanaalaş kızdardı: "Koyçu Aruuke, mintpey cürçü, sadaga! Eldin közü tiyet!" – deşken kündörü da bolgon. Ansayın Aruuke nazdana cılmayıp, baktıga tunsa, bir çeti coldoştoru aga iç tarlık kılıp catkanday körör ele. Oşentip, Aruuke menmensinip turgan çagında Dıykanbekke coluktu. Dıykanbek kiçine ele kolu boşoy kalsa universitettin catakanasın közdöy çapkılayt. Aruukeni eñseyt. Aruuke catsa-tursa da köz aldınan ketpeyt. Anın aşıktıgı kündön-künö cürögünö batpay, cürögü tuylap, cürögü titirep, kudu çart etip carılıp kete turgansıp arañ çıdooçu. Anan kalsa Aruuke bir dagı colu Dıykanbektin ilebin kaytargan cok. Al kaçan barbasın, kayda cür debesin Aruuke tartıngan cok. Aruukenin biylegeni, Aruukenin ırdaganı Dıykanbektin can düynösün cibitip, köksösü ansayın artıp, aşık otu cana berdi. Aruukenin ayınan universitettin çoñ zalında ötçü keçelerdin birinen da kalçu emes. Keçenin artında biy baştalçu. Anan çimiriktey erip, Aruuke menen Dıykanbek biyge tüşüp, al tim ele atayın dasıkkan balerinadan beter valstı uşunçalık tak, ceñil biyley turgan. Muzıkanın sıbızgı ünü kıyalın mas kılıp, biyge tüşkön Dıykanbektin kolu Aruukenin belinen iye karmaganda al alakanına kudu kızıl kalkan köpölök kondurup alganday, kolu kaltırap, kolu ısıp, ansayın özün ceñil sezip ketçü. Dayıma Dıykanbek menen cürögün körüp, bayagı Aruukenin sarı izine çöp salgan cigitter da ança aga batına albay kalıştı. Kız öz süygönün tandaganın sezişti. Anın üstünö alar adegende bul

toktoo, salabattuu cigittin ömür bayanın bilüügö kızıgıştı. Anan alar bul öz çöyrösündö atagı çıkkan caş sürötçü Abiyevdin özü ekenin bilişkenden kiyin ekөönün artınan akmalagandarın takır ele koyuştu. Oşentip Dıykanbek tilegine cetkensidi. Birok, kançalık erdemsise da Aruukeni bir öbüügö al batına algan cok. Uşuga kubatı cetpööçüdöy, uşuga kelgende Dıykanbek apkaarıp, Aruukenin aldında özün caş baladay oldokson, uyañ sezip, Aruuke Dıykanbektin bul çeçkinsizdigin caktırçu emes. Birok al anısın bilgizbey Dıykanbektin oldokson araketin akırın sekip koyçu. Aruuke kıyalında, Dıykanbek menen aykalışa öbüşköndü kaalooçu. Uşunu estegende közü tumanday, al cıgılıp kete cazdooçu. Sırtınan bilgizbegen menen Aruukenin sezimtalı boş ele. Keede uşunusuna özünün da cini kelçü.

Bir kurday Dıykanbek Aruukeni tünkü saat on bir çende catakanasına cetkirdi. Tuulgan künü bolgonduktan oşol keçte anı Dıykanbek birinçi colu restoranga eerçitip bargan. Birok, aldına kelgen tattuu şampanskiyden karamança tatpay, Aruuke ooz tiybegenden kiyin Dıykanbektin özü da şampanskiy kuyulgan bokalga kol sozgon cok. Oşogo karabastan alar restoranda ayabay köñüldüü oturuştu. Stoldun nak ortosundagı hrustal vazada cañı açılgan mandalaktın cıttuu kızıl güldörü turdu. Al ottoy aloolongon kızıl güldün biröönü Aruuke töşünö da sayıp koydu. Aldındagı şokolad koşulgan kokteylden kamış tütük menen kılkıldata sorgon sayın, bir altın dan cutkansıp, ak tamagı bolk ete, mas bolgon adamça közü moymolcuy, koyuulanıp, uşu tapta Aruuke sırduu, al arı nazduu ele. Ekөönün karekteri biri-birine magnittey tartılıp, ansayın közdörünön ot çagılışa, Dıykanbek bir çeti çıyralıp, bir çeti aldan tayıp, alkımın kıskan, alkımın kıçıştırgan bir tattuu eñsöödön közü karañgılay, uşu azır özünün cigittik abalına karuusu cetpööçüdöy, buulugup, al kudu kökürögü menen oktos bergen bulaktın oozun basıp turganday birok, al bir azdan aldan taygan Dıykanbekti togoloto koyup, şart ete sırttı közdöy atıp çıkçuday sezip ketti özün. Uşunun baarın Aruuke tuyup koygonsup, oşol abalınan ulam Dıykanbek bir çeti uyalıp, sürdöp cattı. Birok oşol kezde Aruukenin özü da keremettüü sezimge aldırıp koygon… Alar taksige oturuşup, emnegedir catakanaga cetkenge çeyin unçuguşkan cok. Aruuke taksiden köñülkoş tüştü da, catakanasının eşigin cay açа berip, al Dıykanbekke akırın gana sırduu cılmaydı: “Koş emi. Bar es alagoy…” Andan arı artına kılçaybay, şar ketti. Dıykanbek oşol ordunda şaldaya bir topko çeyin turdu. Anan kimdir biröödön ayabay tokmok cep, emi gana esine kelgensip, cüdögön,

sıltıgan abalda artın közdöy buruldu. Şaar tımıp, el ayagı suyulup kalgan ele. Asmandagı tolgon ay kılgırıp, köşülüp, kıymılsız. Bulutsuz, cıldızsız agış nur çalgan keñ asman kerile, ülbüröy Dıykanbektin samoosun ogo beter küçöttü. Kirsiz, maşakatsız, cıpcıluu maydın tünü.

Cigit cürögündö süyüü çaçıp, cigit cürögünö tınçtık berbegen tün.

Oşol tünü Dıykanbek kızdardın catakasınan alıs kete albay, bir asıl nersesi unut kalgan adamdan beter ulam kılçaktap, kıyalga mas bolo, universitettin bet aldındagı caş kayıñ arasında köpkö çeyin basıp cürdü. Al bügün üyünö barıp tınç uktay albasın bildi. Aruukenin bilegindegi içke, appak kayıñga çala süyönüp, al turgay anın apakay cılmakay kabıgına akırın erdin tiygizip bir-eki kurday ööp da koydu. Ansayın denesin ceñil tok urganday kanı dür ete, köödönü ısıp, cürögü lakıldap çıktı. Kezeginde gana avtobustardın dür etken ünü ugula, al kayra bir tübü cok biyik cardan arı kulap ketkendey tıp basılat da, alıstan, alıstan it ürüp, şaar da kupuya tınçıp, kömöç kazanga capkan nanday kızgılt tegerek ay dagı köşülö, ürgülöp baratkanday sezilet. Catakanalardın terezelerinen anda-sanda körüngön carıktar öçüp, eşik aldındagı baskandarın da ayagı tıyıldı. Şaar tattuu uykuga kirdi. Şaar karamança tınçıdı. Aşıktık cürögün cara teep, köödönün tıtkılay, Dıykanbek calgızsıray Aruukenin kuçagına cıgılıp, ıylagısı keldi. Aruukege erkelegisi keldi. Uşu tapta oyuna bir nerse kılt etti. Azır cürögün ezgen tattuu sezim sırtka çıkpasa, al uşu boyunça tütöy berip, anan şart aloolunup küyüp ketçüdöy sezdi. Arı çeçkindüü tür menen barıp, Aruukenin catakanasının eşigin kaktı. Tün ortosu ele. Dayıma sak catçu Marfuşa ceñe ordunan kozgoldu. Birok al şaşpay, ileñdi basış menen eşik aldına keldi da: “Massıñbı, saattı karaçı” – degendey bilegin körsöttü. Al catakanada köptön beri iştegen baraanduu ayal. Birok kızdarga kelgen cigitterge açuu kıykırıp, bak-bak etkeni menen, ötö ak köñül adam. Munu bilgen cigitter da, Marfuşa ceñenin decurstvosunda kızdarga köp kelişçü. Birok, al catakanaga kızuu kelgen cigitterdi çını menen ele cek körüp: “Ekinçi bul cerden senin karaanıñdı körböyün” – dep kuup ciberçü. Oşonduktan, cigitterdin özdörü da al cerge vino içip kelişçü emes. “Zarıl cumuşum bar ele açsañız?” – dep Dıykanbek muñayım ün menen caloorudu. Birok al: “Ukpaym sözündü. Erteñ kel” – degensip arı bastı. Dıykanbek caldırap ketpey koydu. Al pol cuup catkan şvabranı karmay bir topton kiyin kayra keldi da, eşik açıp: “A nuka, paren, dıhni” – dedi. Dıykanbek uşunu gana kütkönsüp, canının bardıgınça

demin sırtka çıgardı. Cigittin turpatın körüp, çın ele mas emes ekendigine közü cetkenden kiyin başın çaykay: “Çto tebe nado?” – dedi. Dıykanbek musapırdan beter caloorup ciberdi. Anın Aruukede bir zarıl cumuşu bar ekendigin, eger anı azır aytpasa, erteñ keç bolup kaların eskertti. Sözünün ayagında “Men anın tuuganımın, agasımın” – dep da ciberdi. Kızdarga kelgen cigitterdin baarı oşentip aytışçu. Munu cakşı bilgen Marfuşa ceñe Dıykanbektin anısına köp işengen cok. Birok, cigittin şölbürögön musapır abalın tüşüngöndöy boldu. Uşunday turup tur degendey kol cañsap koyup, unçukpay üstüñkü etacdı közdöy çıgıp ketti. Al kayra gelip Dıykanbek cakka karap da koygon cok. Şvabrası menen türsüldötüp, küşüldöp pol cuuy baştadı. Aruukeni eskertip kelgenin estep, Dıykanbektin çıdamı kete, cürögü türs-türs sogup cattı. Kütüü özünçö ele kılımga aylanganday boldu. Bir maalda üstüñkü etacdan tüşüp kelatkan ceñil dabış uguldu. Al Aruuke ele. Dıykanbek uturlay bastı. Aruukenin cüzü uşunçalık tatınakay, arı meerimdüü eken. Al Dıykanbekti körüp tañgalgan da cok. Kayra al buga içinen süyünüp, cımırılıp oturganday boldu. Aruuke kooz kızıl çaar halatının cakasın sol solu menen uuçtay karmap, Dıykanbektin aldına kelgende al bir çeti erkeley, bir çeti ötö çeçkindüülük menen başın Aruukenin töşünö taştap ciberdi. Aruuke uşunu gana kütkönsüp nazik, cumşak kolu menen Dıykanbektin başın töşünö kısıp, çaçın cay sılay erkelete, kızdın cıpar cıttangan cıluu töşü bütkön boyun kaltıratıp, anın kolu çaçınan sılagan sayın tok urganday tamanına çeyin dürküröy, emi Dıykanbek özünün sezimin başkaruuga karamança karuusu kelbey, oozuna bir da söz kirbey, kızdın appak töşünön, alkımınan, erdin, közün öpkülöy, közünön caşı salaalanıp ıylap ciberdi. Al özünün bul abalınan kıpınday da uyalgan cok. Bul kubanıçı kökürögünö sıybagan, taalayluu adamdın ıyı ele. Aruuke dagı özün aldırıp koydu. Al cüzü-başın aymalagan Dıykanbekke eç karşılık kılbay, kayra özü da anın ısık çekesinen süyüp: “Makoo! Kantet, kantet?” – degenden başka söz aytuuga çaması kelgen cok. Birok, al oşol Aruukenin oozunan çıkkan cönököy sözdör ötö nazik, ötö cagımduu, dubananın sözündöy sıykırduu ele. Anan eki magnit biri-birine şap kelip cabışkanday Aruuke menen Dıykanbektin erinderi biri-birine çaptala tüştü. Anday şirin, anday ısık erin Aruukede gana bolmok. Bul aykalışkan eki aşıktın cüröktörünün kagışınan başka eç nerse ugulbay, cer şarı aylangan ogunan toktop, dülöy cımcırttık öküm sürüp kaldı. Dıykanbek bul bir minuttuk sonun uçurdun kılımga aylanışın samadı. Al uşul taalayluu uçur menen koşo kılımga siñip ketkisi keldi. Al özünün taalayına arı işene berbey. “A kuday bul tüşüm bolboso

eken” – dep da oylop ciberdi. Birinçi colu Aruuke esine keldi. Anan al eki cagın karabay, Dıykanbektin caşın alakanı menen sürtüp, kayra anın közünön öptü. Mına uşul uluu okuyanın kübüsö bolgon Marfuşa ceñe da turgan ordunda katıp, özü da caşıp, coolugunun uçu menen közün sürtüp turgan. Al bul eki aşıktın mamilesinin uuzday taza ekendigi tüşündü. Cürögü elcirep enelik meerimin çaçıp ciberdi. Marfuşa ceñeni emi gana körüşkönsügön tigil eköönün kısıla tüşkönün tüşünö koygon al alardı sooroto: “Tigil kızıl burçka barsañarçı” – dedi. Dıykanbek andan keçirim suraganday Aruukenin eşikke çıgıp kelüüsün ötündü. Marfuşa ceñe unçukpay baş iykep koydu da, bölmösün közdöy ketip baratkan Aruukege karap: “Cıluurak kiyin” – dedi, Marfuşaga rahmat aytışkan al eköö eşikke çıgıştı. Ay töbödön oop kalıptır. Tün ortosu ele. Alar universitettin tömön cagındagı botanika bagına kirip ketişti da, tañ atkança oşo baktın arasında basıp cürüştü. Tünt bak için aydın maylanışkansıgan sarı şoolası közöp, bak içi salkın, bak içi gül cıttanıp, biri-birine ataandaşkanday, öçöşköndöy bulbul tañşıp catıştı. Şüüdürüm cegen muzdak kök şiber arasınan kezeginde bödönö bıtbıldıktap, arı caktagı karoolçunun üyünön caş balanın ıylaganı ugulat. Bul aşıktar gana üçün caralganday maydın gül cıttangan ayluu tünü ulam köşülö berdi. Kezeginde gana bak çetindegi kuçak cetkis kök terekterdin şuuduray tüşkönü ugulat. Oşentip, Dıykanbek bul may tünündögüdöy baktıluu bolgon emes. Aruukenin çaçınan sılay, közünön, alkımınan ööp, özünün uşunçalık çeçendigine tañ kaldı. Al keleçek cönündö kıyaldandı. Eköönün uşunçalık baktıluu boloorun eskertti. Aruuke da bayagısınday ele “makoo” – dep erkelete çaçınan sılagandan başka aşık söz aytkan cok. Alar tañ agarganda catakanaga kelişti da, Dıykanbektin kolun karmap turup, Aruuke entige-entige süylödü:

- Aytçı canım, süyüünü kirdetpey, kantip taza saktoogo bolot? Süyüünü eskirtpey, caşıl arçaday köpkök karmay turgan küç cokpu tabiyatta? Adam ömüründö süyüünün bir neçe türün keziktiret deyt. Oşol çın bolup, birinçi süyüü eskirse, al esten çıksa, anda men caşoogo naarazımın. Inak süyüşüp cürüp baş koşkondordun ortosundagı süyüü da eskirip, könümüş corukka aylanat deyt. Eger oşol çın bolso, anda süyüü degenbiz calgan nerse eken da… Aytışat: eskirbey, adamdı dayıma oygo salgan süyüü bul- biri-birine arzıy, birok cetpey kalgan süyüü- dep… Eger, al çın bolso eköobüz uşintip süyüşüp turup baş koşpoy armanda kalabızbı? Andu bul düynödö süyüünün cırgalın körgön kim? Aytçı, Dıykanbek, emne üçün süyüü cañı boyunça

turbayt? Emne üçün süyüü taza boyunça kalbayt? Kel, canım, süyüü degen bul calgan nerse emes ekendigin dalildeylik. Süyüübüzdü kirdetpey, kartaytpay, taza tutuu üçün ant berişelik. Ömürlük boluş üçün ant berişelik. Makulsunbu uşuga? Oşondon kiyin eköö tattuu öbüşüp turup acıraşıştı.

II

Şoruk karıyanıkına Dıykanbek caydın tolup turgan kezinde keldi. Uylar badadan kaytıp, kün kılkılday uyasına batıp baratkan maal ele. Toonun alkımın közdöy ketken asfalt coldun eki cagına iretsiz salıngan çakan kıştak a degende Dıykanbektin közünö ötö cupunuday sezilip, birok, köpkök şalbaadagı karkıldagan kaz-ördöktördü körüp, emnegedir anın köñülü tına tüştü. Iras, çakan kıştak içine çooçun it kelse da sezilip turganday, badadan kaytkan uyların közdögönü çıkkan ayıldıktar Aruukeni eerçiy Şoruktukuna kirip baratkan Dıykanbekti: "Bu beytaanış cigit kim?" – degendey tañdana karaştı. Şoruk üyündö cok ele. Al kıştaktan alda kança oboçorook kumdak cerdegi cele algan koondordun arasında cürgön. Oşonduktan, ötkür Aruuke enesi menen uçuruşkandan kiyin azıraak da tınım aldırbay Dıykanbekti eerçitken boyunça atasın çakırganı talaanı közdöy cönödü. Akırkı cıldarı Şoruk takay kolhozdun koonun bakkandıktan el da anı koonçu Şoruk deşe turgan. Çüy boorunda Şoruktun şirin koonun tatpagan adam çanda çıgar. Cer toborsup, koş çıkkandan tartıp, koñur küzgö çeyin al oşol koon aydalgan talaadan çıkpay, kezeginde gana üyünö kelip, tiriçilikke karalaşpasa köbünçö özü casagan kiçinekey çöp alaçıkta tünöp, şamal cıttana, ter cıttana arık tüzötüp, cele taştagan koondordun arasındagı kekireni culup, Şoruk bir minut da tınım alçu emes. Şoruk meenetten kaçkan adamdı caman körüp, al özü kışkısın casoogo iş tappay kalsa, keçke başın kötörböy eşik aldında üyülüp catkan örüktün cumuru dümürün caruu menen alek bolçu. Keede eşik aldına ötüp baratkan bekerpoz boz cigitter maşakatsız tura albagan çaldın canına kayrıla kalışıp: "Ee, carıktık dese, takır ele canıñız tınbayt. Tetigi üyülgön otundu kim cagat? Kana, baltañızdı beriñizçi? – deşip, birok kara küçkö salıp, örüktün dümürün bölö albay ubaralanışçu. Anda başınan kara buu çıkkan cigittin kolunan baltasın alıp catıp: "Örüktün dümürün carsa bir akılduu carat, ce bolboso akmak carat" – dep kıt-kıt külüp koyçu. Emgekçil, arı coomart Şoruktun dagı bir kızık münözü al calgız tamak içkendi eröön körüp, eger üyündö kiçine ele daamduu tamagı bolso köçögö cılıp

çıgıp, biröönü eerçitip kelçü. Çalının anısına ilgerten köngön momun kempiri Marka apa kazan askanda tamaktı eki-üç kişige aşık casay turgan.

… Alar kıştaktan çıgar zamat kızgılt gül açkan bede ayantının tak ortosundagı calgız ayak colgo tüşüştü. Bet aldılarında birde kögüş, birde sargıç, birde kızgılt tarta kubulcuy kolhozdun köz cetkis meykin talaası meltireyt, kuçak cetkis balbıldagan kün gorizontko belçesine çeyin çögüp, anın kızgılt sarı koyuu nuru karekterge çagılıp, terebel köşüp, ürgülöy, celargı toktop, nıksıragan cerden bal cıttuu ısık ilep kelip, tabiyat ıñkıp turdu. Tegiz baş algan bede ayantının üstündö erteden beri çark aylanıp cürüp kanattarı talıgansıgan apakay kalkan köpölöktör gül açkan bedenin kızgılt togolok uçuna bükkön boyunça ürgülöy tüşkönsüp, emi alardın orduna çoñ kursak sarı tampıstar, ileendi iynelikter caynay, saratandın ünü ansayın talaanı keremetke tundurup, ansayın kuttuu talaaga can kirip, al özünçö bir kaytalangıs obondu sozup cattı. Kıpkızıl gül açkan talaa gülkayırının kılda çokusunda salañday ilinip oturgan sarı aygır çımçık da "çürüldük, çürüldük" – dep sayray, biri-birine ataandaşkanday bödönölör bıtpıldıktap, asmanda oyun kura top tarançı uçup cürdü. Tee oboçodo çalgı öñörgön calgız atçan barattı. Calkoo basıgı bar atının tizginin taştap koyup, kecigesi salañdagan al sıyagı ürgülöp baratkansıyt. Andan arkı kızgılt kıştan salıngan uzun Burananın canındagı kızılça talaasındagı ayaldardın şayır ünü ulam ıraaktap, Aruuke menen Dıykanbek cürüp oturup suu kaptagan kolotko cetkende iñir kirdi. Bayatan beri alar biri-birine unçuguşpay, tabiyattın kupuya sırduu suluuluguna suktangan Dıykanbek: "Ka-ap, etyudnigimdi ala çıkpay" – dep içinen ökünüp kelatkan. Kolottun çetine kelip toktogon Aruuke appak bilegin Dıykanbektin moynuna arta salıp:

- Az kaldı. Tetigi top karandız öskön döbögö cetsek atamdın alaçıgı körünöt, - dep erkelep ciberdi.

Dıykanbek unçukpastan, Aruukeni booruna kısa öpkülöy, anan alardın çoktoy ısık erinderi biri-birine cabışa, aşıktar köz irmençilik saamga cansız bolo tüşüştü. Uşul kezde aydın carkın booru kötörülüp, Ala-Toonun öndürünön sıdırım celargı cürö, ayıl üstündö kuu tezektin tütünü cıttanıp ketti. Oşondo gana özü tuulgan cerinin topuragın tepsep turganın estep, Dıykanbektin kirpikterinen caş kılgıra, Aruukenin çaçınan sılay çögölöy kaldı da, ötö etiyattık menen tüktüü cerge erdin tiygizip:

- Kasiyettüü tuugan cer! Ata-babamdın ıyık konuşu, saga canım kurman. Seni unutkan çürpölördü kusuruñ ursun, - dedi.

Oşondon kiyin bir ıyık mazardın aldında sıyınıp turganday alar bir topko çeyin unçuguşkan cok. Ay kötörülö terebeldegi agış nur çayıp, kolottogu kök şiberdi caypay agıp catkan kaşka suudan bakalar çarday baştadı. But kiyimin çeçip, şımın coon baltırına çeyin türö salgan Dıykanbek Aruukeni booruna balaça sıga kuçaktay kolottun öyüzgü kırına çeyin kötörüp bardı. Çaçı Dıykanbektin iyinine arı kuyulup, al Dıykanbektin moyununan sıga kuçaktay, közün cumup uktap kalgansıdı. Adamdın boyunan uzun karandızdı aralay ötkön cigit kolottun kırına çıkkança arañ çıdadı. Cıñaylak cürgöngö könbögön tamandarı düülügüp, al Aruukeni aldına alıp otura ketti. Aruukenin suluu kirpikterinen nur taamp, al kudu suu perinin kızınday magdırap, cibek çaçın cel üylöy çın ele ürgülöp ketkensidi. Dıykanbek anın ısık erdin cay ööp:

- Aruuke tur. Turagoy, - dedi. Antkeni koşkurgan dobuşu ugulup, alardı közdöy biröö bastırıp kelatkansıdı. Alar çın ele koon aydalgan añızdın çetine kelip kalışkan eken. Atçan tetigi bedeni közdöy bastırgansıdı. Ordunan tura kalgan Aruuke:

- Atam. Atam eken. Ata-a! – dep kıykırdı.

Atçan tizgindi alardı közdöy burçu. Çoñ kursak bee tuş-tuş cagındagı bedeni çalıp alıp, kütürötö çaynap kelattı. Çukul bastırıp kelgen Şoruk Aruuke menen Dıykanbekti taanıy koyup, süyüngönün caşıra albay kaldastap kaldı.

- Mına emese. Künügö kelet dep col karaybız. Közdön uçtuñar. Bu siler emne kempir-çaldı sınaylık dediñerbi. Iras bolbodubu. Kana cürgülö üydü közdöy.

- Üygö barganda emne kılabız, - dedi Aruuke erkeley.

- Botom, emne kılabız degeni kanday? Kozu soyobuz. Meymandı konoktoboybuzbu. Kana cürgülö…

- Kozuñuzdu erteñ soyuñuz, ata. Bügünçö caşay tursun. Andan körö alaçıgıñdı körgöz.

- Alaçıkta emne, suutup koyupturbu. Erteñ kelip körörsüñör. Alaçık bir cakka kaçıp ketpeyt. Koon bışa elek. Cañıdan tüyüldü. Erteñ emes, kozumdu bügün ele soyom. Erteñkinin öz ırıskısı bar.

- Keçireek bolup kaldı go, - dep Dıykanbek sıpaykerçilik kılmakçı boldu ele, Şoruk aytkanınan kaytpay turgandıgın bışıktagansıp bak-bak etti.

- Biz meymanga etti ürkör töbödön oomoyunça bersek ıraazı bolboybuz. Konok kütüünün kaadası oşol. Bülk-bülk kaynagan kazandı tiktep koyup, koburaşıp oturganga ne cetsin. Oşentkende gana meyman etke da toyot, kepke da toyot. Kana emese, soodalaşpay col arbıtalık. Basa cürgülö alaçıktı közdöy. Cöö-calañdabay ele, arabanı çege koyoyun. Cumşak kök bedenin üstünö oturup alasıñar.

Alar cıldız bülbüldögön ayluu tündö cayma kök bede salıngan calgız attık arabanın üstünö oturuşup, kıştaktı közdöy col tartıştı. Tuş-tuştan baka çarday, bödönö bıtpıldıktap, ayluu tün köşülüp, cıttuu kök bedenin üstündö catkan Dıykanbektin canı cay ala ürgülöp ketti. Anın başın tizesine koyup Aruuke cigittin çaçınan sılap barattı.

Tündö keç catkanına karabastan Dıykanbek erteñ menen erte turdu. Terezenin tübündögü örüktün butagınan tarançılar çırıldap, it ürö, took kakılıktap, koroz kıykırsa, uy mööröp bul özü könbögön bötön cay ansız da uykusu sak Dıykanbektin közün umaçtay açtı. Uykusu da kanıp kalgansıptır. Al eşikke çıkkanda çar tarap capcarık bolup, çıgıştan aloolono kündün kızıl murutu çaçırap kelatkan. Arabadagı kök bedege toygon çoñ kursak toru bee okuranıp, kulagın capırıp beykapar. Tündö cazdıkka başın koybogon adamdan beter Şoruk karıyanın turpatı kambıl. Al samoor koyup catıptır. Tütögön samoordu körüp Dıykanbektin çay içkisi keldi. Kiyinip çıkkan Dıykanbekke karap, Şoruk ökünüp koydu:

- Ata-a balam ay, kiçine uktay tursañ bolmok eken. Ali erte. Samoor kaynaganda özüm oygotpoyt belem.

Şoruktun ogorodu kolot sıyaktuu oyduñ cerde bolçu. Tamdı al kolottun çetindegi tektirçege salıptır. Dıykanbek kolotçonun çeti menen öydö bastı ele, kolottun baş cagı tuyuk eken. Andan arı buta atım cerde temir col sozulup catat. Mına uşul maalda tovar tartkan kızıl vagondor Bıstrovka taraptı közdöy şuu etip ötüp ketti. Temir col solkuldap poyezddin kuyrugu üzülgönçö al karap turdu da, artına kayrıldı. Too taraptan cel sogup, aba kadırese salkın ele. Şoruktun eşiginin aldı büt alma bagı, berki çette erte bışçu cıttuu ak almanın şagı iyilet. Al emi koroonun kalgan cartısına büt bede sebiliptir. Uruk kıla turgansıp emne üçün uşul ubakka çeyin çappayt dep oy corudu. Şüüdürüm cegen koyuu kök bedenin üstündö birin-serin köpölöktör uçup

cürdü. Katuu cel sokkondoy boldu. Daraktın çokusu dirildep biylep catkansıdı. Almanın şagındagı bışkan mömölörü dıbırap cerge tüşüp, Dıykanbek beş-altını terip ala, biröönü köynögünün koltuguna sürüp-sürüp alıp, kaçırata çaynap kirdi. Şoruk arabanı çegip koyup, Dıykanbekti kütüp turuptur. Marka apa uy saap catkan. Alar bir-eki piyaladan ısık çay içişip, arabaga oturarda, Dıykanbek etyudnigimdi alıp alayın dep üygö kire, törkü tuyuk bölmödö uktap catkan Aruukenin eşigin akırın açıp, butunun uçu menen cıla basıp bardı da, Aruukenin appak uurtunan ööp, açılgan töşün şeyşep menen kımtılap koydu. Aruuke Dıykanbektin munusun sezbegendey urtunan külkü oynoy uktay berdi. Dıykanbek şart eşikke çıgıp arabaga oturdu da, Şoruk toru beege şapalak üyürdü.

Şoruk karıyanın arabasına tüşüp Dıykanbek eki-üç kün cürdü. Mına uşu kündördün içinde Şoruktun Dıykanbekke körsötpögön ceri kalbaganday, alar ata-babanın eski kıştoolorunan tartıp, Çüydün talaaların büt kıdırışıp, tetigil Tokmokto cakın Kara-Toonun tübündögü cüzüm sovhozunda da boluştu. Şoruk köp süylöp, bul cerde ötkön dalay tarıhıy okuyalardı, çabıştardı añgemeley, Çüy cergensidegi aydoo aymaktarının cayın, egin aydalgan, cemiş öskön, bakça öskön kırtıştardın sırın okumuştuu adamdan beter kıldat bayandap, karapayım karıyanın ezelki ata-babadan kelatkan dıykançılıktın tacrıybasın büt özünö siñirip algandıgına Dıykanbek tañ kaldı. Al özü koon aydalgan ayantçasın cöö körsötüp çıkkandan kiyin caşıruun sır aytçu adamdarday Dıykanbektin kulagına şıbıradı:

- Uşul aymaktın ceri cüz gektarça bar. Birok, bul cerdi teñirim calañ koon üçün gana caratkan. Başka dan ösümdüktörü menen caşılçalar öspöyt. Bu cerge cemiş bagın da sayuuga bolboyt. Buuday da aydap körgönbüz. Buuday kiçine ele kelet da, baş algan çende kıl maya bolup, danı da çürüşüp mayda bolup kalat. Arpa da naçar ösöt. Al dagı başı kıltıyıp ele kombayndın tişine ilinbey kalçu. Dalay agronomdor baş katırışıp, anan bul cer sepken tüşümün da aktabayt eken deşip kısır kaltırgan ubaktarı da bolgon. Caykı saratandın ubagında baş algan buuday küyüp ketip, ayrım başkarmalar işten da alıngan. Bul cer cönündö kolhozdun aktivderi saattuu cer dep da aktanışkan. Munun baarı kalp ele. Alar cerdin sırın bilbegendikten oşentip cürüştü. Maga bergile, uşul cerden men kolhozgo dohod alıp berbesem, murdumdu tuurasınan kesip bereyin. Cerde ayıp cok dedim başkarmaga. Agronomu canında eken, meni oluraya karap, caman kördü. Başkarma cakşı adam ele, karşı bolgon cok. Kıskası,

menin tacrıybam işke aşpasa anın eç nersesi koromok emes. Oşentip, on beş cıldan beri bul cerdin eesi menmin. Calañ gana uşul cerden tüşkön dohodgo kolhozdun kapçıgı toldu. Cerdin sırın bilbegen kişini baba dıykan mazaktap koyot. Aytmakçı, uşul cerdin topuragı mayda, kumdak kelet. Suunu köp kerekteyt. Cerdi kandıra sugarmayınça egin bolboyt. Al emi caykı ısıkta ança suu kayda. Basa Çüy boorunun başka cerine salıştırganda bul cerde kün özgöçö taamay, tigireek tiyet. Anan kalsa cerdin özü da kırmanga okşop, tuş tarabınan baarı açık. Şamal toodon sokso da, kıbıladan sokso da mına uşul tasıraygan aymaktın betine kelip urunat. Bul cer toodon da alıs, Tokmokton alıs, özünçö çöl. Dıykan cerdin uşul cagın esepke alış kerek. Üstünön açuu tiygen kündün nuru sabasa, tuş-tuş cagınan celargı üylösö, suu degen cetpese, anan bul kumdakka emne ösöt? Oşonu bilgen ata-bababız ilgerteden ele bul cerge koon aydooçu. Ak-Çöldün koonu dep, munu kırgızda cebegen adam cok bolgondur. Teñirim bul cerdi koon üçün gana caratkan. Topuragı da, şartı da calañ koonduku. Koon üçün bir kiçine kulak suu cetet. Aydın carıgına salıp, beş-altı kündö sugarıp alam. Kündün nuru bolso cetişet. Künü köp cerdin koonuda şirin bolot emespi. Cakında andelek bışat, anan kunan koydun kurugunday şirin basıp aldılar cıt añkıtat. Oşondo körüp al, balam. Talaanın üstündö cıpar añkıp, toodogu canagı aarı büt uşu cakka uçup kelet. Mına uşul cerdin koonuna ayılga birdi ele alıp barsañ, büt aymakka cıttanat. Frunzege barıp kördük: Mırza-Çöldün koonu dep kıykırıp koyup, kara tordomo koon satıp catışkan eken. Diñkiyip çoñdugun aytpa. Birok, aşkabaktan ayırması cok. Cıt da cok, daamı da supsak. Oşo kantip koon bolsun. Anın sırın da bilip turam. Salmagın arttırış üçün suunu ayagan emes. Semirtiş üçün cerge balakettin baarın tökkön boluş kerek. Akçanın artınan tüşkön şıluundar da. Men ömür boyu koondun ayantına cer semirtkiç töktürgön can emesmin.

Bayatan beri Şoruk karıyadan közün albay tıñşap oturgan Dıykanbek tañdanıp koydu:

- Anda cer arıktap, tüşüm berbey kalbaybı. Cer semirtkiçti cerüü, bizdin kündün talabına tuura kelbeyt.

Şoruk kebelgen cok:

- Ugup tur, Dıykanbek uulum. Anıña coop bereyin. Iras, üstünön tüşpöy mine berse at da arıktayt. Cıl sayın üstü-üstünö tige berse cer da arıktayt. Ömür boyu topurak

çeñgeldep cürüp anı kantip bilbeylik. Özgönçö koon aydalgan cerdi semirtüünüm colu başka. Tömönkü caykalgan kök bedeni kördüñbü. Al kırk gektirçe kelet. Al cerdin bedesine tört cılça boldu. Küzdö al bedeni buzdurup, mına bul koon catkan cerge bede septirip koyom. Tigil bedenin añızına emi koon oñko turat. Azır al cerdegi bedenin tamırı kartaya elek. Buzganga oñoy. Cakşılap baksa bede cer tandabayt. Kotoruşturup aydoonun natıycasında kırtış buzulbayt. Tokmoktun bazarına bizdin Ak-Çöldün koonu tüşköndö, kızıl kulaktardın koonuna eç kim coloboy kalat. A uulum, Ak-Çöldün koonunday koon kaydan bolsun. Bizdikindey şirin koondu Frunzeden arkı Ak-Suusun etegine öskönün körgöm. Emi alar da aydabay, Mırza-Çöldün koonun cep kalıptır dep uktum.

Alar arabaga oturuşup, Arpa-Tektirge baratışkan. Kün çıyıldap ısık tiyip turdu. Bir maalda oyluu baratkan Şoruk bocunu cıyıp, arabadan cigittey ıkçamdık menen sekirip tüştü da, sen da tüş degendey Dıykanbekke işaarat kıldı. Dıykanbek Şoruktu eerçiy kiçinekey döñsöögö çıktı. Döñsöönün çöbü katıp, kodo karandıstın calbıragı da kuuray baştaptır. Alar döñdün çokusuna çıga bererde çegirtkeler dır koyup, iymeleñdep bir kulaç kara çaar cılan ayaktay koñulga kirip ketkende, Dıykanbektin denesi cıyrılıp, sestee kaldı. Şoruk oşol cılan kirgen koñuldun canına barıp toktodu da, kaparsız süylödü.

- Cerdi urmattagan, sıylagan adam anın sırın da biliş kerek. Al emi sırın bilip urmattasañ, kara cer akıbetiñdi sözsüz kayratar. Atañ oşondoy adam bolçu. Sarı özön Çüydü kasiyettüü cer dep, ata-babadan beri aytıp kelgen. Kasiyettüü Çüygö, cazga maal kuu tayaktı sayın koysoñ da önüp çıgat deşip aytışar ele karılar. Birok topurak çeñgeldegen dıykan cerdin sırın bilmeyinçe, emgek üzürün körö albayt. Aytmakçı, mına bul eski tuura arıktın nugun kördüñbü. Oşondon tömön karay koon bışat. Al emi mına bul arıktan bir çat cogoru karay koon aydaçı. Koonu güldöp cele alganı menen bışpayt. Paçkilenip kalat. Mına uşundan öydö: kızılça, buuday, kartoşka, cürögü – baarın ayday ber. Özgöçö bıyakka canagı kızıl alma, aport cakşı bolot. Tetigi cogorku kök etek aporttun mekeni. Bir almasın bir adam cep tügötö albayt. Al emi cıtıçı? Bul kızıl alma bizdin ayılga, Tokmoktun çet cakasında dele ösöt, birok alardın daamı cıtı mına bul too tübündögüdöy bolboyt. Özü da ança çoñoyboyt. Algaç körgön adam munu baykabayt. Antkeni, öröön bir, birok, cakşılap baykasañ ar bir terdiktey cerdin özünçö şartı, sırı bar, kızık uşunda…

Törtünçü künü keçinde gana alar üygö kelişti.

Dıykanbek koon bışkança Şoruktukunda cürdü. Keede özü calgız kızılçaçılardın, çöp çapkandardın arasına barıp, bir top etyuddar cazdı. Ayıldıktar da aga üyür alıp, al Aruukenin cana Şoruk karıyanın portretin tartıp, murda Dıykanbekten çoçulagansıgan balabakıra menen kempir-çaldar iştep catkan Dıykanbektin canına kelip cardana karay, al gana emes ayrım kempirler: “Balam, mına bul çürpömdü bir cerine çiyip koyçu” – deşip ötünö, murda özü sezbegen zor ergüü Dıykanbektin iştegisin ogo beter keltirip, aga kündördün ötkönü bilinbey, keede al işke baş-otu menen berilip ketken uçurda Aruuke canına kelip:

- Canım, kiçine es alçı. Bayatan beri seni karap oturup özüm da zeriktim. Degele een çöldö cürgöndöy eç kimdi baykabay kalat ekensiñ – deçü.

Oşondo gana Dıykanbek mayluu boyoktorun cıynap, Aruukenin canına basıp kelçü da közünön etiyat ööp, anın öz kolu öz kolu menen casagan tamagın içkenden kiyin, alar koon aydalgan añızdı közdöy cönöşçü. Aruuke menen Şoruk dıykandın portretin Dıykanbek can-dili menen berilip tarttı. Birok toluk büttü dep eseptebegeni menen portretter öz köñülünö tolgonsudu. Kalgan kemçildigin Frunzeden toluktaym dedi. Öz portreti Aruukege cakkan cok. Al adatınça nazdana, erkeley süylödü:

- Men senin közüñö karapayım ele kızday körünömbü. Cañılasız, süygönüm. Siz degen öz koluktuñuzdun suluu ekendigin bilbeyt turbaysızbı. Aytmakçı, suluu bolbosom top cigit artımdan tüşöt bele… Meni suluu kılıp tart. Öz turmuşumdan kılday da kemitpey, aşırıp koy. Körgöndör tamşanganday bolsun. Aylançıktap canınan kete albaganday bolsun…

- Sulууluk adamdın cüzüñdö emes. Men senin cürögüñdögü sulууluktu körgüm kelet. Portretiñdi bekerinen “Kolhozçunun kızı”, - dep atagan cokmun. Şaarga bargandabı, senin portretiñdi başkaça kılıp tartam. Anı “Stundentka” dep ataym. Anda aldagı moynuñ ak kuunukunan uzun, camalıñ kardan ak bolot. Ataktuu artistkalar bıyakta ele kalsın – dep, Dıykanbek tamaşalap koyçu.

Koon bışkan maal da keldi. Kün ısık, tüş çen bolçu. Çöp alaçıktın kölökösündö kömürköyün canına koyup alıp, eski kayış basmayılın köktöp oturgan Şoruk:

- Toodon capayı aarılar kele baştaptır. Andelekter bışa baştagan go, baldar. Barıp karagılaçı, - dedi.

Uşul sözdü köptön beri kütüp cürgön Aruuke koon aydalgan añızdı közdöy çurkap ketti. Dıykanbek eşik aldındagı mamını aylanıp uçup cürgön beş-altıday sarı aarını kördü. Añgıça Aruuke muştumdan çoñ sarı andelekterden üzüp keldi. Kolun cuup taktay sekiçege kelip oturgan Şoruk kadimki koy soygon adamdan beter bata kıldı da, dayıma canında cürçü bolot şamşarın kınınan suurup, andelektin bir tilimin oozuna salıp körüp, anan közün cumup magdırap kaldı:

- Barakelde, cetilip kalıptır. Emi beş-altı kündön kiyin koon kıygaç bışat. Kana, ooz tiygile.

Aytkanday andelek abdan şirin eken.

III

Arabasın çegip catkan Şoruk Aruukege buyruk bere süylödü:

- Keçinde üydö bolgula. Koroo-cay een kalabsın. Apañ ekööbüz Bıstrovkaga kettik. Bayagı Karmış kudanın kempiri kaza boluptur. Erteñ koyot eken.

- Anda erteñ ele barsañar emne bolot,- dedi Aruuke koş köñül.

- Oşo kantip bolsun. Toodoy-taştay kudagıydın söögünün üstünö bir tünöbösök şermendebiz çıkpaybı. Biyakka bügünçö başka karoolçu cibertem.

Şoruk arabasına kök bededen basıp, cürüp ketti. El orunga oturgan çende Aruuke menen Dıykanbek da kıştakka kelişti. Ay tolgon maal boluçu. Emnegedir oşol künü Aruuke keçke çeyin oyluu, suz cürdü. Coldo kelatkanda da unçukkan cok. Töşök salıp bergenden kiyin çeçinip catkan Dıykanbektin canına kayra kelip, anın erdinen öptü da:

- Uktay koy, - dep sırduu cılmaya bölmösün közdöy basıp ketti.

Uuzday sargıç tartkan aydın koyuu şoolası üydün için şam cakkanday carkıratıp, Dıykanbek közün cuump, kançalık uktoogo arakettense da, uykusu kelbey çabalaktay, eşikte şamal dir etken sayın, ak terekterdin calbıragı tıbırçılap, şagı iyilgen almalardın kıl çokusundagı bışkandarı cerdi közdöy top-top kulayt. Ansayın Dıykanbektin cürögü zırp etip, kıyalı çabıttayt. Bir tattuu ısık nerse alkımın kısat. Köödönü ısıyt. Terezenin tübündögü kark toygon uy ulam ıntıgıp, bışıldap, kezeginde alıstan-alıstan emçektegi bala ıylap basılat da, kara ayluu tün köşüp ketet.

Tulku boyu çımırap, ısuulagan Dıykanbek şeyşepti teep taştap kömkörösünön tüştü. Uşu kezde Aruukenin dobuşu çıktı da, Dıykanbek dem albay tıñşap kaldı. Kıyazı, Aruuke ordunan turup, terezenin fortoçkasın açkan boyunça dımıp kaldı körünöt. Dıykanbektin cürögü elire turmakçı bolup, birok sıykırdap koygondoy başın kötörö albay, al cürögünün uşunçalık katuu sokkonuna özü da tañ kala, örttönüp baratkanday ısuuladı. Akırı eşik açılıp, Aruukenin kaltıragan, cumşak ünü çıktı:

- Oygo catasıñbı?

Coop kütpöstön cigittin canına basıp keldi. Ordunan daroo tura kalgan Dıykanbek Aruukeni bilekten ala, kuçagına bekem kısıp, tamanı basıp turgan cer çaypala tüştü da, eköö teñ birdey aldan tayıp, elirgen sezimderin başkaruuga kuduretteri cetpey, calındagan dilderin biri-birine koşup ciberişti. Dıykanbek Aruukeni taptak kötörüp, özünün krovatına alıp bardı. Al kıpınday da karşılık körsötpöy, Dıykanbekten carakör ötündü: “Anan şoktonçu bolbo, canım…” Tün murdagıdan da cooşup, dirildegen daraktın calbıragınan başka eç bir dobuş çıkpay, Dıykanbektin küydürgü ısık sözdörü kızdı ogo beter arbap, aldan taygan Aruuke ürgülöy tüştü. Çoktoy ısık erdinen dembe-dem süygön sayın Aruuke boşop, ogo beter ergip, ogo beter kamıgıp al oşol uçurda kız zatına taandık sezimin başkaruuga kubatı cetpey, şaldaydı. Dıykanbektin araketine eç bir karşılık kılbay, bul aloolongon sezimdin arı cagınan dagı bir sıykırduu, tattuu ümüttü küttü. Birok, kütüünün çegi coktoy, anan kız aylası kurugan ün menen caloorup ciberdi: “Canım ay, kıynabaçı…” Bul zor ergüü menen aytılgan sözdün tereñinde kapalanuu cok ele. Oşondon kiyin cigittin kolu, tulku boyu oldokson kaltıray, közü tumanday tüştü da, esinen birotolo tanıp, oozunan ısık calın çıga, anan asman-cer birige aylanköçök atıp, özü da anın bir tamçısı sıyaktuu erip baratkanday, belgisiz bir sonun düynönü közdöy sapar tartıp baratkanday sezdi…

Tün ortosu bolso kerek, koroz kıykırdı. Aydın nuru emi alardın krovatının üstündö tiyip turuptur. Aruuke uypalangan çaçın ondoy oor üşkürdü da, kayra közün cumdu. Dıykanbek anın erdinen akırın öptü. Anan bir azga unçuguşpay kalıştı. Dıykanbek ayabay çañkap kelip, bir kerden kımızdı tartıp cibergenden kiyin esi ooy tüşkön adamdan beter şaldaydı. Al kızdın aldında künöölüü bolup, kantse da anın köñülün cubatkısı keldi. Birok emne deerin bilbey Aruukeni özünö imere tartıp, öpmökçü boldu ele, al anın kolun akırın türtüp taştap, dagı üşkürdü. Emi Dıykanbek tura kalıp, Aruukenin cüzünö üñülö calbarıp, uşundan kiyin Aruuke katuu ıza körgön adamdan

beter şoloktop ciberdi. Al köptön beri degdep, bir sıykırduu sonun uçurdu kütpödü bele. Birok, ayagında kelip, köñülün irencitken kıyalga aldatıp koyorun kaydan bildi. Oşondon ulam katuu, katuu eçkirip ıylay baştadı. Kız ömürünün bir sonun uçuru menen koştoşup cattı. Emi mından kiyin ömürdün tünt tokoydoy sırduu, başka bir maşakattuu uçuru baştalmak. Şoloktoy ıylagan al kıyladan kiyin gana basıldı. Andan kiyin alar eşikke çıgışıp, arıktagı muzdak suuga cuunup kayra kelişti da, tañ agargança uktaşkan cok. Bul sapar Aruuke murdagıdan bölögüröök tattuu sezimge tuş bolgonsudu. Oşondon kiyin gana bugu çıkkan Aruuke kün arkan boyu kötörülönçö uktadı. Uydu badaga Dıykanbek koşup keldi.

Koon bışıp, Şoruktun çöp alaçıgının canınan adamdardın karaanı üzülbögön maal da keldi. Bul uçurda koonçunun barkı ogo beter kötörülüp: “Şoke, Şoke” – deşe karıyanı kötörö çalıp maktagandar köböyüp, al bolso bayagısınday ele beykapar, basmırt, koşomatçılardın maktoosun kaparına da albay, sır berbey, alaçıktın canındagı nugu tereñ arıktan koon aydalgan añızdı közdöy cay basıp barıp, bir çoñ koondu etiyattık menen üzüp kelet da, taktanın üstünö carıp salıp: “Kana, algıla!” – deyt.

Kunan koydun kuyrugunday ezile bışkan şirin koon tañdayına tiygen sayın rahattangan kumarpostor, bekerpostor koonçunu ogo beter kökölötö maktayt. Birok al maktoolordun özünö tiyişi coktoy, kulagının sırtınan ketirgen Şoruk murdagısınday ele koşpeyil, cüzündö kıpınday da kötörülüünün izi cok, caybarakat, baskanı kambıl, birok içinde emgeginin üzürünö ıraazı bolo kımırılıp, ergip turat. Aldılarındagı tilingen koondu aymap cibergenderdi koş köñül karap, arı caktan kayra birdi kötörüp kelet da:

- Kana, toygonuñarça cegile, birok üygö alıp ketebiz dep ümüt kılbagıla. Bul degen kolhozdun mülkü. Kolhozdun kontoruna barsañar cazıp beret, anan kampadan algıla. Kadırıñar can bolsun. Başkarmanın özünö da bul cerden koon bere elekmin, - deyt. Şoruktun sırın bilgen ayıldaştarının özdörü da, anın sözünö taarınışpayt. Koongo toygon kursaktarın sılay akırın cılıp cönöşöt.

Koon bışkan mezgilde kün da bürkölböy, asman kögüş tartıp turdu. Ansayın cıpar cıttuu basıp aldılar, muştumday bolgon sargıç andelekter, aşkabaktay dañkaygan kışkı tordomo koondor añız üstünö say taşınday bıkırap, cıpar añkıgan kuttuu

talaanın tüsündö köpölöktün ne bir türlörü menen capayı aarılar batpay ketet. Koon üzüügö Şoruk bötön kişini katıştırbayt. Kündöp-tündöp koondu al özü gana üzöt. Bödönö toorugan adamça bışkan koondu bir topko çeyin imere karap turat da, anan koondun anık bışkanına közü cetkenden kiyin gana makisi menen çırt ettire kesip alıp, anı arıktın ceegine çıgarıp koyot. Al emi cardamga kelgender oşol Şoruktun öz kolu menen özgöndörün gana alaçıktın canına taşıy berişet. Eger oşol uçurda kokus biröö eenbaştık kılıp celedegi koondon öz betinçe üzüp alsa, anda ele baleketke kalganı. Oşol zamat Şoruk anı ceperine cetkire sögüp, koon aydalgan añızdan kuup çıgat. Al kişi ekinçi colu koonçunun alaçıgının canına kelgis bolot. Koondu kampaga ötkörüüdö da Şoruk ayabay tak cana sak. Alaçıktın canındagı tarazaga koondu özü salıp, anan eski bloknotuna bir nerseni çiyip koyot. Şoruk sabatsız adam. Birok bloknotundagı çiyilgen belgisinen ölsö da adaşpayt. Oşonduktan kolhozdun kampaçıları Şoruk menen talaşuunun paydasız ekenin cakşı bilişçü. Şoruk kampaçılarga da kem tartıp berçü emes. “Tarazadan aldagan adam taşbaka bolot”, - deçü çın-tögündün ortosunda.

Mına oşol koon üzgön maalda Dıykanbek künü-tünü Şoruktun çöp alaçıgının canınan alıs ketken cok. Aruuke da al cerde bolup, atası menen Dıykanbekke ısık tamak casap berip, keede tünöp da kalçu. Dıykanbek etyud artınan etyud tartıp, Şoruk eköö koon üzüp, koon taşıp, bul sonun uçur anın carpın cazdı. Al calañ koondon turgan natyurmort tarttı. Koondun türlörün, özgöçölügün üyröndü. Koondordu al erteñ menen kündüz, iñir arasında da, al emes aydın carıgına salıp da tarttı. Anın bul araketine Şoruk karıya tañgalmak turgay kubattap: “Kapıray tim ele can kirgizip koyduñ go”, - dep maktap, al emes bir neçe colu özü da cadabastan üyülgön koondun canına turup berip, sürötün tartuuga uruksat kıldı. Bir künü Dıykanbek erteñ menen kündün murdu cañıdan çaçırap kelatkan da üyülgön sarı koondun canına turguzup koyup, Aruukenin sürötün tartıp catkan. Tünü menen camgır caap, al tañga maal gana basılgan ele. Batış caktagı üksüygön kara buluttardın tımtırakayı çıgıp, kündün booru kötörülgön sayın, alaçıktın betindegi kögüş togolok şüüdürümdör koyulup, koon aydalgan añızdan agış buu çıgıp, aylana nım cıttanıp turdu. Şoruk kök bede basılgan arabaga koondon cıkcıyma cüktöp, kıştaktı közdöy cönögön catkan. Mına uşul uçurda mençik sur “Volga” aydagan cigit şuu etip kelip, çöp alaçıktın canına toktodu. Tünü menen camgır aldında turganbı ce

cigit biyakka çıgarda cuup çıkkanbı, sur “Volga” küzgüdöy carkırayt. Al “Volganın” eşigin cay açıp, şaşpay basıp kelatkan kalıbında, alıstan ün kattı:

- Assalomaleykum, çal. Atayın arzıp meymanga kelatsak, bizden kaçıp keteyin dep catkansıñar go. Bu kanday… At-kölüñör amanbı. Tündö üyüñörgö bargam. Keçinde kelgenden çoçudum. Anan kalsa camgır çakalap kuyup turdu. Kapıray, avgustta da camgır uşunçalık caaybı. Kalp aytpasam tün ortosunda kün kürkürödü körünöt.

Çaçın artın közdöy salaası menen dembe-dem sılagan çooçun cigit salabattuu basıgın buzbastan Şorukka kol berdi da, anan Dıykanbektin canında turgan Aruukeni bir sıyra maaşırlana karay: “İ-i çoñ kız kanday?” – dep erkelete suradı. Kistisin koluna karmagan kalıbında kıymılsız turgan Dıykanbekti karamança baykamaksanga salgan al açık kaşka tişinin ortosunan çıyt tükürö, uzun törö papirostu salaasına kooz çımçıp, oñ kolun Şoruktun dalısına koomay koygon kalıbında çöp alaçıktın aldındagı taktanın çetine barıp oturdu. Otuzga çıga elektigine karabastan etkeel, orto boyluu, birok ak sargılınan kelgen bul suluuça beytaanış Dıykanbekke emnegedir caga berbey, emi anın oroyuraak coon ünü çıkkan sayın kuykası kuruşup, cana anın Aruukeni sugun arta tikteşi, içi örttönüp baratkan soyku ayaldardıkınday ününün elcirep nazigireek çıgışı namısın kozgop, kızganuusun ogo beter küçöttü. Kokusunan biröönün şıldıñına kabılıp, adamdık namısıñ kordolup catkanday, oşondon ulam Aruuke da anı tiktep catabı degen küdük kıyazda, tegeregin şart karay berdi. Aruuke al tegerekte cok boluçu. Alaçıktın içinde olturgan. Sanaası bir az tına tüşkön Dıykanbek çooçun cigittin aldında beykapar, kala berse sürdüüröök körünüügö arakettenip, etyuddun ar kaysı cerine boyok sürtkön bolup cattı. Munusu karanday gana özün cootkotuu bolçu. Antkeni, kisti karmagan kolu emnegedir kalçılday, oyu kımguut bolup, bir cerge toktoboy, al özün ali cetkileñ toktoo cigittin abalında karmay bilbegendigine naarazı boldu. Kanday gana abalda bolbosun özün salkın kanduu, toktoo tutuu cigittiktin birden bir belgisi dep tüşüngönünö karabastan Dıykanbek bul sapar dilinde mokoy tüşkönsüdü. Aruuke cigitti murda ele bilgendikten anı algaç körgöndö cüzü kızarıp ketken. Aruukenin albıran cüzün Dıykanbek köz aldına keltirdi. Alardın murdatan taanış ekenine közü cetti. Emi kayradan köödönü ısıp, kızganuu canın cay aldırbay alaçıgının cogoru cagındagı kalmak döbönü közdöy bastı. Dıykanbek booruna cış karandıs öskön döböçönün kıl çokusuna barıp oturmakçı boldu ele, kuuragan karandıstın sargıç calbıraktarın tünkü

camgır ezip taştagandıktan alar biri-birine solugan tamekinin calbıragında battaşıp, anın kiyim-keçesine cabışa berdi. Birok açuusu kelgen, ızası kelgen Dıykanbek baarına kayıl bolo döñgö çıkkandan kiyin gana demin bastı. Tuş tarabındagı terebel alakanga salganday mañkayıp, ıkçam tiygen kündün nurunan ulam kögüş tunuk şüüdürüm tıs-tıs etip karandıstın kuuragan özögü ıldıy kulanıp, birok Kegeti taraptan ızgaap ilep kelip turdu. Tündö Ala-Toonun başına kar caaptır. Mına uşul cerde bir az küngö cılınıp oturgandan kiyin köñülü tına, emne üçün mınçalık açuulanganına özü tañgalıp, kala berse bir az uyala, köñülü tına tüşkönsüdü. Iras ele ançalık tutalanganday anı kim ıza kılıptır? Degi ele ançalıkka bara turganday Aruukenin kılmışı kaysı? Uşulardı oylondo kurulay iç tardıkka ceñdirip, tarbiya körgön adamdın coruguna sıybay turgan adepsizdik ketirgenin emi sezip, bul oldokson corugumdu Aruuke baykasa uyat boldum go degen kıyazda Dıykanbektin çekesinen mayda ter sızıldı. Emi Aruuke eköönün mahabatına bir kudaydın özü da coltoo kıla albayt, aga kudaydın da alı cete albayt. Ooba, oşol uuzday tündön kiyin al eköönün tagdırı acıragıs bolgon… Uşul oy-sanaasına kelgende Dıykanbek çındap ele süyündü.

Al alaçıktı közdöy kelatkanda sur “Volganın” ünü çıgıp, kıştaktı közdöy ketken kara coldo sızıp baratkan karaanın kördü. Dıykanbektin köz aldına kayradan beytaanış cigittin elesi tartıla, tunuk kıyalına kir cuguzgan anı Dıykanbek çındap ele caman körüp ketti. Iras ele aga cigittin ıksız soykulugu, tapandıgı cakkan cok. Al ünün atayı coon çıgara tamagı menen süylöp, ak sakalduu kişige “çal” – dep tekeberdüü mamile kılışı, al emi Şoruk karıya anın törö kıyal mamilesine terikmek turgay, kayra kaçankı eski kurbusun körgöndöy anı menen ezilişe süylöşkönü Dıykanbektin köñülün irencitip, al çöp alaçıkka cetkençe kayradan muştumdarı karışıp, kıcırı kele baştadı. Cayılgan molberttin aldında karalagansıgan Dıykanbekti közdöy basıp kelgen Aruuke bir çeti erkeley, bir çeti cootkoto süylödü:

- Bayatan beri körünböy kayakta cürösüñ? Atam dagı seni izdep tappay, azır ele kıştakka ketti. Canagı bölösü menen taanışıp alsa bolot ele deyt. Özü uşul ayıldık. Adamdın içi-koynuna kirgen ayabaganday tıñ, degi bir baleket neme. Caş canına karabay el da ayabay kadırlayt anı. Mına bu caktagı bir portrebsoyuzdun başçısı deyt. – Aruuke kolu menen çıgış taraptı cañsap koydu. – Özü da bir coldon suurulgan şıluun. Canagı “Volganı” cakında satıp alıptır.

- Ayalı bar beken? – dep Dıykanbek kakşıktay süylödü.

- Ciñdi dese… - Aruuke erkelete külüp koydu. – Anın ayalı menen bizdin işibiz emne. Bolso bolor… - Anan bir azga unçukpay kalıp ün kattı. – Ayal ala elek deşet, anın da oylogonu bardır…

Oşondon kiyin alar tüşkö çeyin biri-birine unçuguşkan cok. Çak tüştö alar alaçıkka kirişe koon cemekçi bolup, uzun-uzun tilingen basıp aldıdan bir tilimden alışkanda alardın közdörü çagılışa tüştü da, köödöndörü albırgan aşıktar biri-birine magnitçe tartılışıp, aykalışa öbüşüp kalıştı. Ertesi, sentyabr ayı cañırarına ün kün kalganda alar Frunzege kelişti.

Berekelüü Çüy booruna keremettüü koñur küz keldi. Tabiyattın uşul tatınakay mezgilinde Aruuke menen Dıykanbek tunuk mahabatınan acıradı. Ömürünün oşol sonun uçuru köz aldına kelgende Dıykanbektin özögü örttönüp, nariste balanın cıpar cıtınday mahabatınan kol cuup kalışına birden-bir künöölüü özümmün dese, oşondoy ele aylası kurugan uçur Aruukede da bolup, al dagı öz baktıma özüm gana kedergi boldum dep keyip ketçü. Kiyin alar takır coluguşkan cok. Oşogo karabastan eköönün sanaası dayıma bir cerden çıkçu. Mahabattarının ötöösünö çıga albagandagı üçün alar eç kaçan biri-birin künöölöçü emes. Ooba, alardın bul tıyanagına cöndüü dep tüşünsök da bolmok. Birok, turmuştun eç kimdin erkine baş iybey turgan özgöçö bir kasiyeti bar ekendigin eske alsak, anda bul eki aşıktın biri-birinin aldında künöölüü bolo turgan dele cönü cok bolçu. Alar çapoo attın tizginine alı cetpegen öspürüm sıyaktuu, albuut mahabattın tizginin başkara albay kalıştı. Tolkunda kalgan kayıktı er cürök cigit başkarsa, anın sıñarınday calınduu mahabatka tuş bolgon çalpoo caştıktı salkın kanduuluk başkarmak. Korkuunu başınan ötkörbögön adam eç kaçan erdik kıla albagan sıyaktuu, nakta süyüünü başınan ötkörbögön adamdın can düynösü çektelüü kelet. Anday adamdın cürüm-turumunda mayda coruktar köp bolot. Al aktık-adaldık cönündö köp aytıp, kolunan uluu iş kelbeyt. Cigittin böksö cerin tolturup turgan bul ayaldın süyüüsü. Egerde, ayaldın süyüüsü aşıp-taşıp, tögülüp baratsa aga col berbey turgan cigittin erki. Emese, Aruuke kanday can ele deersiz?.. Tabiyat Aruukege tatınakay öñ bergen bolso, aga oşogo tete kumarpos dil da bergen dedik. Aruukeni eç kaçan bir adamdın mahabatı kanattandıra algan emes. Öz kuyrugun özü kubalagan mışıktın oyunkaraak balası çılap, Aruuke dagı öz kelbetine köp suktanıp, cigitterge kalganda kumarpos ele. Iras, oşo münözünün artınan al künöögö sıya turgan coruktu körö dele alçu emes. Birok, Aruukedey ayaldar birinçi

mahabattın barkın keç tüşünüşöt. Ayal zatı cigitterdin delebesin kozgop, anın kumarlanuusun arttırıp turbasa, ayaldın köz karaşınan cigittin denesi, ceñil tok urganday dür etip, kanı başına çıga nımışıy tüşpösö, anda anın emnesi ayal. Suluu ayaldın tabiyatı cönündö Aruuke uşintip oylooçu. Al öñgögö karaganda özünün nazduu ekenin erte tüşüngön bolçu. Oşentip, şırp etken dobuşka kulak türüp, bılk etken nerseni basa kalçu mışıktın şok balasınday süyüügö şıktuu kezinde Dıykanbekke coluktu. Birok, al Dıykanbekke can-dili menen berilip, keleçegin aga bagıştaganı menen cigittin can düynösün köp tüşünö berçü emes. Al Dıykanbektin caydı-caylata tartkan etyuddarına maani bergen cok. Aga Dıykanbektin kereli-keçke molberttin aldına maşakattanganınan körö aykalışa öbüşüp, ce ogoroddogu caykalgan kök köpkö bedeni aralay kuuşup oynogonun cakşı körçü. Ooba, anda Aruukenin süyüügö toyboy turgan kezi emes bele. Dıykanbek da Aruukenin tabiyatın tüşünböy cürdü. Al kezde Dıykanbektin cürögü süyüügö kark bolup, oşondon ulam baktıga tuna şıgı ulam artıp, iştegisi kelip turgan. Tabiyat bergen kömüsködögü şık Aruukege colukkandan kiyin Dıykanbektin kökürögün teep sırtka çıktı. İştöö al üçün ayabay ceñil, kızık da boldu. Tartkan boyoktoru ordu orduna kele tüşüp, öz ömürünö bolgon kızıguusu ulam arttı. Anan kalsa oşol Çüy boorundagı koñur küz Dıykanbektin can düynösün bütündöy biylep, al kudu comoktogu bir sonun ölködö cürgöndöy kumarlanuusuna çek koyo albay kaldı. “Koyçulardın koñur küz” – dep ilgerteden Çüy boorundagı uşul keremettüü mezgilge kimder gana suktanbagan…

… Koñur küz. Terim bütüp, teetigi kan cayloodogu maldar too etektey, andan akırındap cakaga tüşöt. Sarı tak bolgon buudaydın boşogon añızınan kütürögön koroo-koroo koylor maarap, too etegindegi kolottordon cılkı kişeneyt. Kök asmanga kılaygan bulut toktoboy kün ısık tiyet. Aba koñur kurgak bolot. Tünküsün da çöptör şüüdürüm tiştebey, kupuya cıluu tündö eşikte tünögön adam da üşüböyt. Özgöçö beykut ayluu tündö Çüy talaası köşülüp, keremettüü öröön kuçagın cazgan keñ peyil ene sımal, anın koynunan tokçuluktun, coomartçılıktın cıtı kelet. Iş cıttangan, tezektin tütünü cıttangan, koyçunun boz üyünün tegereginde cibek cündüü ak koylor cuuşayt. Köktö koyçunun maylanışkan sarı çarasınday tolgon ay köşülüp, arı kıymılsız, nazduu. Mınday koñur küzdün tünündö koyçu koroo küzötpöyt. Al çürpösünün cıtın iskep, boz üydö uktayt. Uykusu tınç bolot. Kolomtodogu öçüp baratkan arçanın çogunan tıs etip üzülgön uçkun tündüktü közdöy atılat. Koylor da,

tize bükkön boyunça tañ atkança kıymılsız memireyt. Terge kanıkkan, küngö kanıkkan koydun cıtına maaşırlangan koyçuda tañ kulanöök salmayınça oygonboyt. Uşul tapta Çüy öröönündögü cıttı eç nersege salıştıra albassıñ… Mında: tütüngö aralaş mayga bışırılgan nan cıttansa, aga ele udaalaş almanın, buudaydın, cerdin cıtı kañılcarıñdı carat. Kündüzdü sarı temgil talaa üstün boz çalıp, üyülgön çoñ sarı con caldardın üstündö şoñşoyup-şoñşoyup: tokpeyil, beykapar taz corular oturat. Uşul kezde Çüy öröönündögü bak-daraktın baarı müldö sargayıp, al teñdeşsiz suluulukka çulganat. Özgöçö Ala-Arçanın öndüründögü küzdün uşul mezgilin Dıykanbek ayabay cakşı körçü. Kolottordogu ak kayıñdardın calbıragı sarı cibektey ülbüröp, cel dir etken sayın sabagınan kübülüp, ansayın Dıykanbektin cürögün kıtıgılay, caydı-caylata kürüldöp-şarıldap kazanday taştarı toptoy agızgan özöndögü too suusu tartılıp, ünü ançalık sürdüü da emes, alıska ugulbayt. Emi say boyloy kuçak cetkis ak taştar caynap kalat. Kögüş balır çayıgan suunun tübündögü karalcın çabaktar oyun kura, sarı köpölöktör biyik uçat.

Oşol suluu küzdü Dıykanbek kançalık öñündö körsö, al oşonçoluk tüşünö da kirip, oşonduktan cürögü ısıy, sanaası kaydadır ala kaçıp, al cürögündögü ergüünü kötörö albay özün kudu çart carılıp ketçüdöy sezgeni menen münözü oor tarta, kıyalında beykutçuluktu, calgız boluunu eñsep, iştegisi kelip kalgan. Iras, uşu tapta Dıykanbek mömösü bışkan bir tüp alma daragına okşoş bolçu. Çeñgel cetkis kızıl almalardı kötörö albay butaktar cerdi közdöy çart iyilgen sıyaktuu, anın dagı şıgı aşıp-taşıp turdu. Cel dir etken sayın kızıl alma top etip kulayt. Ansayın darak ceñıldey tüşöt. Akırı mömösün kübügön alma daragının butagı kökkö umtulat da, kün nurunan cıluuluk izdeyt. Kala berse al oor cüktön kutulganına ceñildegensiyt da, ogo beter menmensinet. Denesine cıluuluk çogultat. Kayradan büçür bayloonun kamın köröt. Dıykanbek dagı Ala-Arçanın boyundagı küzdün kooz kelbetin körgüsü kelip, cürögü degdey berdi. Al dagı tabiyattın oşol suluulugun boyuna siñirip, kooz suluuluk kisti arkıluu kayradan etyudnikke tammak. Alar Dzercinskiy bulvarında basıp cürüştü. Ekööteñ oygo batıp, biri-birine unçuguşkan cok. Bulvardagı daraktardın calbıraktarı tegiz açılgan gül sımal ne bir kızgılt sarı tüskö tunup, çayıttay açık kün aldında butka ileeşe, bulvar ansayın körkünö çıgıp, eerçişe öydö-tömön seyil kurgandar tınbayt. Celargı cürgön sayın seyil kurgandardın koyun-koyunçuna toltura calbırak caayt. Al emi Dıykanbek bolso tünt. Kıyladan kiyin gana al: erteñ menen Ala-Arça tarapka

bararın, bir cumaga çeyin al cakta bolup, küzdün uşul maalın sürötkö tartarın ayttı. Aruuke meltirep, unçukkan cok. Bir azdan kiyin al: “Barbagın”, - dep ötündü. Ünü calooruy, nazik çıktı. Andan arı bir cumaga çeyin kantip Dıykanbeksiz kün ötköröörün ayttı. Birok, Dıykanbek köşörüp, aytkanınan kaytpay, Aruukenin bul karşılıgın al ayal zatına gana taandık kecirlik dep corudu. Kala berse anın çıgarmaçıl adamdın tabiyatın tüşünbögöndügünö çıñdap naarazılandı. Bul Dıykanbek menen Aruukenin ortosundagı ekinçi pikir kelişpestik boldu. Ertesi Dıykanbek kerektüü emerekterin tañıp, too taraptı közdöy bet aldı…

Dıykanbektin til albay ketip kalışı Aruukenin namısın kozgoy içi küyüp, köñülü tüpöyül tarttı. Kala berse sanaasında kızganıç payda bolup, bara-bara al cönündö köp oylogonduktan aga özü da işenip ketti. Dıykanbektin etyud tartam degeni cönököy ele şıltoo sıyaktandı. Bolboso, Aruukenin calooruganın körüp, eñ kur degende bir-eki kün ayarlabayt bele, al antmek turgay, kayra Aruukeden kutulgança şaşıp, anı kandaydır kimdir-biröö kütüp catkanday tuyuldu. Aşıgının köñülü suuy tüşkön sebebin Aruuke tereñden izdey, kantse da oşol oy anın sanaasınan ketpey turup aldı. Ooba, kız Dıykanbekti ketpegin dep çın peylinen aytkan ele. Uşu tapta al üçün Dıykanbektin şaarda bolgonu oñ bolçu. Birok Aruuke oşonu tüşündürö albadı. Alar şaarga keleri menen Kadır Aruukenin catakanasına dembe-dem kelip, Aruuke bolso Kadırga boy salbay, birok da köñülünün tereñinde eki ancı bolup cürgöndö mintip Dıykanbektin ketip kalışı anı bir kıyla oygo sala, ketkende da al cürögü suugan adamça suz ketişi Aruukenin namısına tiybey koygon cok. Kança cigitter artınan tüşkönünö karabay Aruukenin köñülü calgız Dıykanbekti arzıbadı bele. Emi bolso al mintip boy salbay oturat. Aruukenin ketpe dep ötüngönünün dagı bir sebebi anın bölösü Kadırdın ötkürdügü, arı taymanbastıgınan boldu. Kadırdın tike karap, sarı izine tüşüşü Aruukenin köñülüñdö bir caman cışaandı tuudura, bir çeti kız özü da andan çoçulap cürgön. Birok, Kadır Aruukeni oñoy menen kolgo tüşürö albasın bilgenden kiyin başkaça ayla izdey, oşol tapkan aylası anın özünö orunduuday köründü. Emi al Aruukeni cayına tim koyup, anın kurstaş, bir bölmödö catkan kurbu kızdarı menen mamilesin cakşırtuunun kamın kördü. Baarına belek-beçkek alparıp, orunduu tamaşalay, orunduu külüp, bat ele kızdarga cagıp da aldı. Kızdar bolso Kadırdın cigitçiligin, martçılıgın, kala berse anın adamgerçiliginen öydö künügö oozdorunan tüşürüşpöy tolgon-tokoy söz kılışsa, ansayın Aruukenin Kadırga bolgon

kızıguusu kozgolo berdi. Kadır oşonun baarın özü üçün casap catkanın Aruuke bir çeti tüşünüp da turdu. Uşul cerden Aruukenin sanaasında bir cakşı oy payda bolup, Dıykanbek cokto al Kadır menen bir-eki kurday kinolop koyuunu tuura kördü. Munu bilgen Dıykanbek ekinçi colu Aruukenin canınan karış çıkmak tursun, kayra al namısına kelip, kızganuu payda bolmok. Oşentip, Kadır Aruukenin kıyalın akırındap biyley baştagan. Buga okşogon coomart, arı adamgerçiliktüü bölösünün çoo-cayın tartıp koyso emne eken. Oylogonunday ele eki kurday Aruuke coldoş kızdarı bolup, Kadır menen kinogo barıp keldi. Bul corugunan Aruuke kız zatının kadırına söz tiygize turgan eç kanday öön nerse körö algan cok. Aytkanday ele Kadır ötö ele sılık, arı iş bilgi cigitterden eken. Al Aruukege öydö karabay anı menen sıy mamilede boldu. Al kızdardın baarın şokolad menen sıylap, gül satıp berip, bir tınımga da alardı zeriktirgen cok. Kinodon çıgışkandan kiyin alardı kafege eerçitip bardı. Birok al murda süylöşüp koygonduktan, aldırtkan tamagı restorandıkınan kem bolgon cok.

Cekşembi künü Kadır erteñ menen erte keldi. Cañıdan turgan kızdar cuunup-taranıp catışkan. Al sılık, birok işenimdüü unçuktu: “Bügün küngö dem alış eken. Siler menen bir seyildep kelelik. Eşikte maşinem dayar”, - dedi. Kızdar cım dey tüşüştü. Aruuke dagı karşılık kılgan cok. Kızdar Kadırdın carkıragan “Volgasına” oturup, Kara-Baltanı bet alıştı. Aruukeni canına oturguzup, ruldu Kadır özü başkardı. Açık terezeden kızdardın saamayı celge ırgalıp, carpı cazıla katkıra külgön alar Kara-Baltaga kanday cetkenin bilbey da kalıştı. Baarınan da Aruukenin köñülü kuunak boldu. Al coldu katar ırdap bardı. Maşinesin restorandın aldına toktotkon Kadır: “Elden murda tamaktanıp alalık”, - dep ötündü. Anın sunuşuna eç kim karşı bolgon cok. Stoldun üstündö kızdar murda körbögön ne bir içkiliktin türlörü, tamak-aş batpay “Munun baarın kim içip, ceyt” – deşti tañgalganın caşıra albagan kızdar, “Kadırıñar can bolsun. İçilbese kalar. Silerdey tatına karındaştarım üçün kerek bolso bödönönün sütün zakaz berem” – dep caydarılandı Kadır. Birok al sözün kızdarga karap calpı aytkanı menen: “Baarı sen üçün, senin kadırıñ üçün…” degen kıyazda al Aruukeni ümüttüü tiktey, bölösünün anısın murda ele tuygan Aruuke bolso kurbularının aldında daracası ogo beter kötörülüp, kıyalında Kadırga ıraazı bolup, al ıraazıçılıgın bildiriş üçün tattuu şampandan azıraak içip koyuuga argasız boldu. Restorandan çıgarda Kadır kızdardın közünçö tok peyil tür menen boosu çekilbegen kızıl akçanı ofitsiantkalardın aldına sanabastan taştap koydu. Mınday martçılık

ofitsiantkalardı, kızdardı tañ kaltırbay koygon cok. Saal kızıy tüşkön kızdar col boyu caaktarın cana ırdap, Aruuke dagı özün köpölöktün kanatına oturup kelatkanday ceñil sezip, baktıga tuna, bölösünö çındap ele ıraazı bolup kelattı. Aga Kadırdın sıpaykerçiliktüü münözü caktı. Murda anı bilbey, tüşünböy ele sırtın salıp cürgönünö uyalıp: “Kadır durus cigit tura”, - dep koyot içinen. Tattuu şampanga magdıragan kızdar şaarga kelgende maşina kök temir darbazanın aldına toktop, mıktap salıngan tamdın eşik aldı toltura kızıl gül, koroosu taza, kenen da eken. Korgondun tübündö asılgan çoñ kazandagı toltura kaynap catkan etke karalagansıgan suluu, caşsımak ayaldı “Apam” – dep taanıştırdı Kadır. Nazduu ayaldın turpatında arı menmensinüü cana tokpeyildüülük bar bolçu. Al kaşın kaga, cılmayıp koydu:

- İi, Aruuke sensiñbi, kagılayın. Körüşpögöndün işi da, bolboso siler menen biz ötö cakın söökpüz. Boygo cetip, tim ele suluu kız bolgon tura. Bagıñ açılsın, sadaga. Kadıkem üygö meyman kelet degeninen kiçine kamınıp koygonbuz. Kirgile içkeri. Meyman demekçi, özübüzdün kızdar turbaysıñarbı. Sürdöbögülö, sadagalar…

Düyüm cemiş, tamak-aştı kötörö albay stol titireyt. Çala kızuu, birok azıraak sürdöy tüşkön kızdardı stolgo oturguzup catıp, Kadırdın suluu enesi kayradan meerim çaça cılmaydı:

- Öz üyüñördöy körgülö sadagalar. Bul cerde bötön biröö cok. Menden uyalbagıla? Cumuşum çıgıp kaldı, bir azdan kiyin özüm da ketem. Kısılbay erkin oturgula. Silerdi tigi Kalıyça ceñeñer konoktoyt. Ulaga cakta ak samoor kötörüp kelatkan süyrü bet kelindi körsöttü. Oşondon kiyin Kadırdın enesi körüngön cok.

Maşinesin koroogo kirgizgen Kadır emi murdagısınday tartınbay içe baştadı. Andan arı plastinkalar oynolo, biy baştalıp, Aruukenin başı aylana bir sonun düynödö cürgöndöy, Kadır menen biylep cürdü. Muzıkanın sıykırduu ünü koşul-taşıl bolup, tattuu şampan başına çıkkan Aruukenin alı ketip, emi al birotolo öz erkin başkaruuga kudureti cetpey butu çalıştap, ansayın nazik külö muzıkanın sıbızgı ünün eerçiy ogo beter çimirile biylegensip cattı. Oşol uçurda alardın canına basıp kelgen bayagı süyrü bet kelin:

- Moldo bala, kız kiçine es alsınçı – dep, Aruukenin ekinçi bir casalgaluu, arı sırduu küñürt bölmönü közdöy cetelegende, al kelindin araketine karmanaça karşılık körsötö algan cok…

Erten menen Aruuke oygongondo başı ayabay oorup, al özünün kayda catkanın bilbey añ-tañ boldu. Iras, al eki kişilik ak şeyşeptüü töşöktö catkan. Canındagı orun ali cıluu eken. Kimdir-böröönün emi ele turup ketkeni bilinip turat. Oyunda bir caman nerseni büdömök sezgen kızdın zamanası kuurulup, cazdıktı atkıp aldı da, bütkön boyu kaltıray kantse da oşol makröö çındıktı moyunga aluuga argasız boldu. Ansayın denesi muzdadı. Denesi çımıradı. Daroo kiyine salgan Aruuke eşikkke çıgıp, koroodo bayagı süyrü bet kelin menen kamırabay süylöşüp turgan Kadırdı kördü. Müşküldüü okuyanın cagdayın emi anık tüşündü. Koroodo alardan başka eç kim cok bolçu. Emi esine kelgensigen Aruuke bayagı eköönü karay ciyirkengen tür menen kıykırdı:

- Aldamçılar! Uyatsızdar dese!

Kadır oşol zamat arı karay basıp ketti. Süyrü bet kelin daroo cetip kelip, calbarıp ciberdi:

- Koy antpe, sadagañ boloyun. Koy antip aytpa, öpkö-cürögümdü çabayın. Baarıbız ele uşintip kelin bolgonbuz. Kız degendin tagdırı oşondoy. Taş tüşkön cerinde oor. Moldo bala emne eken. Senin teñiñ. Esiñe kel, berekem.

- Namısı cok! – Aruuke başka söz ayta albay kalçıldayt. Kelin dagı calbardı:

- Koy, antpe dedim go, carıgım. İş bütköndön kiyin da oşentet beken. Cüz açuulansañ da anıñ paydasız. Sabır kıl dedim go, sadagañ boloyun…

- İş büttü deysiñbi? Kantip? – Aruuke tañgalıp koydu. Anan kayra canının bardıgınça küç menen ayttı. – Menin cigitim bar. Süygönüm bar. Kadırıñardı cek köröm. Anıñar uyatsız. Ayttım go, süygönüm bar. Men aga koşulup koygom. Menin erim bar…

Bayagı süyrü bet kelindin ünü kayra uguldu. Birok, bul sapar arı kekerlüü, mıskılduu çıktı:

- Antip ekinçi aytçu bolbo, kelin bala! Ali başıñ caş turbaybı. Moldo bala özü ıraazıçılıgın bildirdi… Moldo bala özü ıraazı. Mından arı canagı süydüm degen nemendi unut. Tay tuylap taktaga çıkpayt. Buyruk degen uşul. Baarıbız ele sençilep kelin bolgonbuz. Kız degen ozungandıkı. Kız balanın tagdırı uşunday. Üygö kir andan körö. Anın üstünö elge da aytılıp ketti. – Süyrü bet kelin arı basıp baratıp koburadı: - Moldo baladay er talaada catıptırbı…

Zamanası tarıgan Aruuke içkeri burulup, bosogonu süyöndü da, burkurap-burkurap ıylap ciberdi. Eki böyrögü ansayın solkuldap, öñgöçün tarta al birotolo küm-cam bolgon taalayın, mahabatın coktop cattı. Aruuke oşol ele künü Kadır menen Zagska bardı.

Oşondon eki kündön kiyin Aruukeni oyloy sanaası tınbagan Dıykanbek şaarga keldi da, catakanasına barıp, Aruukenin cakın sanaalaş kurbusu Ayşaga coluktu. Uşunun baarına özün künöölüdöy sezgen Ayşanın bütkön boyu kaltırap, bolgon okuyanı bir topko çeyin ayta albay, bir caman kabardı cürögü sezgen Dıykanbek terdep ketti. Anan al okuyanın çın-tögünün taktagandan kiyin bir bergen suroosuu uşul boldu:

- Öz kaaloosu menen ketti dep çın aytıp catasıñarbı?

Bir çeti Dıykanbekten korkso, bir çeti künöönü özünön alıstatuunun aylasın kılgan Ayşa kalp aytuuga argasız boldu. Antkeni, Kadırdı Aruukenin aldında cer-suuga tiygizbey maktagan, kala berse süyrü bet kelindin ötünüçü boyunça uktata turgan darı koşulgan şampandı Aruukege şıkap içirgen uşul Ayşanın özü bolçu. Kadırdan belek-beçkek alıp, anın tilegin büt bilgen da uşul Ayşa bolçu. Emi al karamança kalp ayttı.

- Murda ele ubadaları bar eken, - dedi al. – Siler cokto kança colu coluguştu alar. Üyünö barganıbızdan kiyin cooluk salışkanda özü ele unçukpay oturup kaldı. Takır karşılık kılgan cok. Özü makul bolup catsa, biz emne demek elek…

Ayşanın sözünö kançalık işenip ce işenbey tursa da, Dıykanbek Aruukege barıp bir coluguunu tuura taptı. Ayşadan algan adres boyunça al oşol ele künü Aruukege coluktu.

Kök darbazadan beri çıgıp kelgen Aruuke Dıykanbekti körüp, bir azga seldee tüşüp, anan eç kançalık sürdöböstön, meltirep turup süylödü. Ünü dagı kaltırabastan işenimdüü, birok kurgak çıktı. Al ıylagan da cok. Aruukeden mınday kaydıger coop ugam degen oy Dıykanbektin sanaasına da kelgen emestir.

- Uşintip üy-cayluu bolduk, - dedi al. Bir esi cok kızga kurulay çarpılgan ekenmin dep tüşün. Basa, men Kadırga öz kaaloom menen keldim. Uşunu bilip koy. Al meni ala kaçıp algan eken dep oylobo. Kadır anday namıssız cigitterden emes. Men öz tagdırıma ıraazımın. Meni mından arı cayıma koy… Tınçımdı alba. – Al oşondon kiyin “koş” – dep ooz uçun kıbırattı da, Dıykanbekten coop kütpöstön üyünö kirip

ketken boyunça darbazanı caap aldı. Namıs üçün dedibi Dıykanbek da başın cerge salbay şar ketti. Anın basıp baratkanı tıkan, kaparsız adamdın keypindey ele…

Aruukeden acıroo Dıykanbek üçün oñoy bolgon cok. Cürögü sızdap, bassa-tursa al köz aldınan ketpeyt. Köñülü çögö ayabay arıktap, ömür sürüü kızıkçılıgın cogotkondoy, kündör büdömük tartıp baarınan da al murdagısınday çöyrögö, tabiyatka suktana albay turmuşu solgunday berdi. Kündör biri-birine koyondoy okşoş, kündör kunarsız ötüp, cürögü sızday beret. Öpkö-cürögün biröö suurup taştaganday, köödönü kooldoyt. Keede cürögü açışıp, kökürögün bir odono nerse öyköp catkanday tuyulat. Iras ele anda kökürögü tütöp küyö albay catkan körük sıyaktuu ele. Al özü tartkan süröttörünö, etyuddarına murdagısınday kızıkpay, kançalık özün zordop körsö da iştey albayt. Baarınan korkunuçtuu uşul bolçu. Al molberttin aldında on beş münötçö tursa ele cadap, izdegen boyogun taba albay tutalana, kimdir-biröögö açuusu kelet. Dıykanbek baarın esten çıgarıp, özün alaksıtkısı kelip, öz teñdüü sürötçülör menen koşulup vino içip, alardın şañduu keçelerine da katışıp kördü… Mınday köñül açuu öz tabiyatına sıybay turgan nerse ekenin al tüşünüp, ekinçi buga okşogon keçege bargan cok. Köñülün cubata turgan bir gana arga-aga işteş kerek bolçu. Birok, iştöögö kudureti cetpey, Dıykanbek uşunday buşayman ahvalda cürgöndö: “Erteñ eksperttik komissiya cınalat eken” – dep, sürötçülör dürböp kalıştı. Komissiya sürötçülördün madaniy ministerstvosunun atayın zakası boyunça tartkan işterin kabıl almak. Dıykanbektin da ministerstvo menen tüzgön kelişimi bar bolçu. Kelişim boyunça al bir cıldın içinde tsement zavodundagı emgektenüü uçurdu tartıp bermek. Dıykanbek al goszakazdı tartıp bütmök turgay, aga cakşılıktuu dayardık körbönü emi esine tüştü. Iras, bir neçe colu al zavoddo bolup, etyud tartıp da körgön. Birok, tartkandarı cürögün cılıtpagandan kiyin körörmün degen kıyazda taştap koygon. Oşo Dıykanbektin cürögünö çiy bolgon tema Aruukege colukkandan kiyin karamança esinen çıgıp ketken. Dıykanbekten başka kambıl biröö bolso çımırkana al zakazdı eptep tartıp koymok. İşi kılıp süröt kabıl alınsa boldu. Kiyin anın muzeyge koyulganı menen kimdin kanday işi bar. Aga okşop zakaz boyunça tartılgan süröttördün dalayın çañ basıp, muzeylerdin fondusunda catpaybı… Buga sürötçünün içi da oorubayt. Al emi ministerstvonun kızmatkerlerine: “Öndürüştük temaga arnap cazılgan balançaday süröt kabıl aldık” – dep otçet berilse cetiştüü. Birok, Dıykanbek özünün ıyık kesibine

antip doo ketirçü sürötçülördön emes bolçu. Buga bir çeti anın tacrıybasızdıgı toskool bolgondur. Antpedegeñde, Dıykanbek dagı kee bir kesipteşteri sıyaktuu oşol zakazın köz cumduga salıp bütürö koyuuga kudureti cetmek. Antkende til ukmak bıyakta kalsın, çöntögü da akçaga tolup, keleçektegi ışkısın kozgogon polotnosun cazuuga, kemkarçsız kirişmek. Sürötçülördün kee birinin bul aylasın eçak ele tüşüngön al eç kaçan cürögünö cetpegen temanı köz cumduga salıp iştebes üçün özünö alda kaçan ubada berip koygon. Kupulga tolbogon çıgarmanın carık körö turgan kanday akısı bar? Al cürötçü bolobu, işi kılıp çıgarma menen alek bolgon adamdardın iştey turgan temasın cürök gana döngö salış kerek. Oşondoy gana çıgarma köpçülüktün kubattoosuna ee bolot. Mezgildin sının oşol gana çıgarma kötöröt, - dep oylogon Dıykanbek komissiyanın kelerin murda uksada kamırabay beykam cürgön. Oşonduktan, al komissiya aldında eç kanday coop da kamdagan emes.

Ertesi masterskoyloruna erte kelişken sürötçülör ösüp ketken sakal-muruttarın asemdüü kırdıra, çaçtarın suluu taratıp, kala berse ayrımdarı galstuk tagınışa cañı kostyum kiyip kelişip, degi ele kamduu cürüştü. Eksperimenttik komissiyanın müçölörü da sürötçülördün özdörünö okşop köp süylöbögön, oyçul, arı salabattuu adamdar. Alar kupuldarına tolgon çıgarmanı sürötçünün közünö ele daroo kabıl alışçu da, mınday ubakta külmüñdöşö, iç-ara baş iykeşip, birin-biri kubattay – al gana turgay öz ara azildeşe ketişip, kiyinki sürötçünün masterskoyuna köñüldörü kuunak kirişe turgan. Egerde, sınga tolbogon çıgarmaga kez boluşsa oşo zamat dımıy tüşüp mındayda şarttı daroo baamdagan sürötçü akırın eşikke çıgıp ketkenden kiyin özdörü gana kalışkan komissiya süröttün kemçilikterin taldoogo ötüşçü. Birok, alar adattagıday pikirlerin tak, kıska gana aytışıp, köp süylöşçü emes. Kokusunan al cerde eki aça pikir tuulup kalsa, ekspert komissiyanın predsedateli özü cıyıntıktap kelip, ayagında kolgo saluu menen köpçülüktün pikiri kabıl alınçu. Komissiyanın müçölörü masterskoyuna kirgende eç nerse oyloboy beykam oturgansıgan Dıykanbek ordunan tura kalıp, al emi anı zakazın bütpöy kaldı dep künöm sanaşpagan alar dayar orunduktarga kiçine köçük basıştı da, emi ele kabıl alıngan süröttün taasiri cönündö kep kıla baştaştı.

Al caşı kırktardı çamalap kalgan ayal sürötçünün “Enenin tilegi” – degen seriyadagı eñ mıktı işterinin biri bolçu. Sürötçü al işin eç kimge körsötpöy cıldar boyu can

ayabay emgektenip, kıyalının tereñinde çıgarmaçılıgına buruluş casay turgan bir çoñ emgektin üstündö iştep catkandıgın cürögü tuyup tursa da, birde öz küçünö özü işenbey alda neçen tündördö kirpik irmebey tüyşük tarta, neçen colu komissiyaga koyom – dep çıgınıp kelip, oşol zamat sürötünün tolgon kemçildigin körö, kayra-kayra iştegen uçurları köp bolbodu bele. Emi mintip eksperttik komissiyanın müçölörünün bir oozdon çıkkan kuttuktoosunan kiyin kubanuunun orduna, al ogo beter sanarkap, calgızsıray, emnegedir kaydıger adamdın keypin kiyip, özünçö ün çıgarbay akırın ıylap cattı. Sürötçünün ante turgan cönü da bar bolçu. Sebebi, oşol on cılga cakın ubakıttın içinde al birde sanarkap, birde çeksiz kubana can alaketke tüşüp cürüp, özü da çarçagan ele. Oşentip al masterskoyunda tımızın ıylap catkanda komissiya anın sürötünün keleçegi cönündö kep kılıp oturuşkan. Taanımal skulptor cigit murda pikirin açık aytpay kaparsız cürgönsügönü menen azır al bayatan beri cıyıntıktap kelgen oyun ortogo salgansıdı:

- Emki cılkı çoñ sılıkka tatıktuu mından ötkön emgek bolbos. Kapıray, ene kudureti uşunçalık taasın açılgan eken. Bul polotno bir körgön adamdın köz aldınan oñoy menen kete turgan emes. Emgek dep uşunu ayt. Dayıma ele uşunday bolup tursa gana, ataganat…

- Bizdin kesipti bilbegender tilsiz kesip deyt, coldoştor. Iras, biz az süylöp, köp işteşibiz kerek. Birok simfoniyalık muzıkanın tili menen civopistin tili birdey. Bir ele caraksız nota bütündöy cakşı muzıkaga doo ketirgen sıyaktuu, bir ele odono boyok bütündöy çıgarmanın tabiyatın bulgap koyot. Anday çıgarmanın kançalık tögörögü töp kelip turgansıganı menen oşol kemçilikti cürögüñ sezip turat. Men özüm kanday gana çıgarma bolbosun ideyanın açık koyuluşun cakşı köröm. Nastroyoniyesiz süröt adamdı oygo salbayt. Siler, caştar, emnegedir adamdın cüzün küügümdötüp koyçu bolduñar. Anıñardı novatorduk dep tüşündürösüñör. Bizdin oyubuzça adamdın obrazın attın kaşkasınday kılıp, açık taasın bere albasa al sürötçünün gana caramsızdıgı dep tüşünöm. İdeyanı caşırıp koyuunun keregi emne? Al emi cakşılap baykasa cerde catkan kotur taşta da suluuluk bar. N… enenin cüzündögü meerimdi cakşı beriptir. Al degendin özü ene emespi. Oşonduktan enenin tabiyatın sonun tüşüngön. Uşu kezge çeyin al kişiçelik eneni eç kimibiz tüşüngön emes ekenbiz. İskusstvo degen cañılık açuu degen söz. Basa, cana sürötçü degen az süylöp könüş

kerek – dep ayttım bele. Emi kayra özüm babırap süylöp catıp algan turbaymınbı. Karıyt degen uşul. Oy, mırza, emnege dulduyasıñ. Kana körsötpöysüñbü işindi.

Sarı murut sürötçü kıt-kıt külüp, kıpılday ordunan turdu. Al külgön sayın mañdaykı orsok tişi ogo beter açılıp, mañday tırıştarı andan beter kattalıp, kekirteginen beri kızara cüzü meerimdüü körünüp ketçü. Demeyde anın öñü abdan sert ele. Caştardın içinen al Dıykanbekti özgöçö cakşı körörün sürötçülördün köbü bilişçü. Oşonduktan eksperttik komissiyanın müçölörü Dıykanbekti meerimdüü tiktep kalıştı.

Dıykanbek eç coop aytpastan bir saamga cansız tınçtık öküm sürö kaldı.

- Bu sen emnege maalkatasıñ, caş cigit… Birdemeñ barbı? Bolso körsötpöysüñbü? – Sarı murut sürötçü başın çulguy kolun arkasına algan kalıbında köktü tiktegensip, arı-beri basa baştadı. Birok, ünündö açuulanuu cok ele. Degi anın demeyde açuulanıp ce tamaşalap catkanın bilüünün özü kıyın bolçu. Egerde al çındap açuulansa, anda anın aldına eç kim tura alçu emes.

- Ülgürböy kaldım! – dedi kamırabagan Dıykanbek.

Turgandar caalap ketişti:

- Emne sebepten ülgürgön coksuñ?

- Kolundan kelbegen işti emne üçün alasıñ?

Mına uşul sözdördön kiyin Dıykanbek kokusunan çooçun ayıldın tentek baldarının kurçoosunda kalıp, ıza körgön bir üydün erke balasınday çıyrala tüştü da, emi alarga sür körsötüünün colun izdey kabak tüydü:

- Iras ayttıñar, koluman kelgen cok. Eldin baarı ele birdey kıyın bolboyt tura…

Tımızın aytılgan kakşık komissiyanın müçölörünün namısın kozgop, emi alardın baarısı bir caat bolo tüşüştü da, beşikten beli çıga elek catıp kır körsötkön nemenin nazarın sındırıp koyuu maksatın közdöşüp, birok, kantse da sarı murut sürötçüdön aybıgışkandıktan:

- Emiten kıyınsınat. Emiten kayaşa aytat. Mına ıksız maktoonun paydası, - deşti.

Sarı murut sürötçü alardın kübür-şıbırın tañazar albay, çındap ele Dıykanbekke can tarta süylödü:

- Bütpösöñ möönötüñdü uzartıp berebiz. Degi etyuddarındı körsötçü. Fragmentteriñ bardır…

Dıykanbek etyuddarın körsötsömbü degen kıyazda azıraak oylono tüştü da, kıyalındagı kecirlik, köktük ceñip ketip, anan uuru kılıp catkan cerinen karmalgan adamdan beter terdey, birok kese coop berdi:

- Etyud cazgan emesmin. Bir-eki kurday zavoddo bolgom. Birok, tema köñülümö cakpagandıktan, araket kılgan cokmun. Emne kılsañar da öz erkiñer, - andan arı unçukpay turup aldı.

Ministerstvonun ökülü aldıga öttü da:

- Abdiyev menen bolgon bizdin kelişim buzulsun. Algan avansañızdı tölöp beresiz. Ekinçi colu sizdey coopkerçilikti tüşünbögön adam menen mamilebiz bolboyt. Estüü cigit eken dese… - Al açuulanganın caşıra albay elge buruldu.

Komissiyanın müçölörünün baarı anın çeçimine bir oozdon boluşup, çala bolot saga deşkendey Dıykanbekke sır körsötö eşikke çıgıştı. Sarı murut sürötçü Dıykanbekke can tartkanday kayra dagı bir karap alıp, birok unçukkan cok. Cüzü da murdagısınday, bayagı kebelbegen tür menen koldu arkasına algan boyunça köpçülüktün artınan ketti.

Oşondon kiyin Dıykanbek bir ayça ileñ-salañ bolup, masterskoyu menen kvartirasının ortosunda cürdü. Al oşo tapta kokusunan butu tayıp katuu cıgılıp, emi oşonun saldarınan cakşı oñolo albay cürgön adamdan beter baskan-turganı oor tapta, köpçülük uçurda masterskoyunda tünöp kalıp, birok kançalık arakettense da, murdagısınday ele iştöögö moynu car berçü emes. Uşunday abalda cürgön al bir colu erteñ menen masterskoyundagı divanda çeçinbesten bükülüü catkan. Eşik şart açılıp, Aruuke kirip keldi. Aruukeni körgön Dıykanbek emnegedir tañ kalgan cok. Aruuke üñülö kalıp, Dıykanbektin çekesine muzdap kalgan kolun koydu da:

- Seni menen koştoşoyun dep keldim, Dıykanbek, - dedi. – Biz azır kölgö köçüp baratabız. Okuunu bolso taştadım. Kıyazı, sırttan okuym go… - Andan kiyin Aruuke Dıykanbekti sözümdü ugup catabı degendey tıñşap kaldı da, anın kaydıger cüzün bir tiktey keyip ketti. – Senden çındap acıraganımdı estegen sayın köñülüm karañgılap, canım açıyt. Beçara başım añdabay cürüp, tuzakka özü çalındı. Senin kasiyetiñdi emi tüşündüm. Men üçün sen emi sanaa cetip, kol cetpegen çolpon sıyaktuusuñ,

Dıykanbek. Özündü saktay bilip, önörüñö kir cuguzba. Mından arı men dilime cat adam menen ömürdün tataal, arı tüyşüktüü colun basam. A sen bolsoñ kaçandır okulgan cakşı kiteptin baragında sargarıp, ulam ıraaktay bermekçisiñ. Balkim bir ubakta takır esten da çıgarsıñ. Birok, munu meni ayap, maga booruñ oorusun dep aytıp catkan cerim cok. Senden keçirim surap, aldından ötüp koyoyun dep keldim. Möltür süyüübüzgö kir cuguzgandıgım üçün keçir… Adam kötörbögön, adam çıdabagan azap bolboyt. Adamıbız da, kötördük başka tüşköndü. Koş bol, menin asılkeçim…

Aruuke sulk catkan Dıykanbekti oldokson kuçaktay erdinen akırın öptü da, eşikti közdöy şaşıp cönödü. Aruukenin kelip-ketkeni Dıykanbek üçün bir körgön cakşı tüş sıyaktuu boldu. Al köpkö çeyin ordunan kozgolgon cok. Terezeden kündün nuru şıkaalap, baktın butagınan tarançılar çırıldap, oşogo alaksıgan Dıykanbek turup barıp terezeni açkanda üydün içine cazdın cıtı tolo tüştü. Mından eki kün murda sarı kar caaganına karabastan, koroo içinde cılkıçı çımçıktar uçup cürüşüptür. Mından arı al köñülü ala kaçıp, Aruukenin kelişi cürögündögü toñgon muzdu kozgop koygonsudu. Ooba, al eşikti tiktep turup, "şaardan ketiş kerek" – dep oylodu. Bul oy sanaasına kelgende cürögü bulkup-bulkup aldı da, emnegedir Dıykanbek özün şaarga kayra kayrılıp kelbestey sezdi. Alıstan-alıstan bir belgisiz ümüttün uçkunu cılt etti. Al şaşıp kiyine baştadı. Mından arı Dıykanbek şaarda bir kün da kala almak emes. Al kesibin almaştıruunu çeçti…

VI

Tokmokko mugalim bolup kelgenden beri Dıykanbektin ecesi Sono menen mamilesi kelişpegensip, oşol oyuna tüşkön sayın al çındap sanarkooçu. Birok alardın biri-birinen köñülü kalganday dele çatagı cok ele. Dıykanbek calgız ecesine kayaşa aytmak turgay, öydö karagan can emes. Anı tarbiyalap okutkan, uşul daracaga cetkizgen da ecesi bolgon. Oşonduktan Dıykanbek ecesinin aldında özün ar dayım mildettüü sezse da, künöölüümün dep eseptööçü emes. Köpçülük ubakta cakın adamdardın ortosundagı çatak uşintip baştalat da, anan öz ara tüşünükkö kelişkençe, kaygıluu cıyıntıkka tuş boluşup, oşondo gana alar barmagın tiştep: "Beker kılıptırmın" – dep ökünüp kalışat. Aga çeyin coruktarınan kılday künöm sanaşpay, eki tarap teñ biri-birinin aldında özdörün künöölüü sezgisi kelişpeyt. Sononun inisi Dıykanbekke doomat koyo turgan cönü bar sıyaktançu. Antkeni, al tagdırına taarınıp,

özün baktısızıraak sezgen ayaldardan ele. Sono özün baktısız sezgendiginin sebebi, ookatı ötpöy kalgandıgınan emes, kert başına baylanıştuu bolçu. Al kızıl güldöy açılgan on altı kuragında atasının köldük tamırı Kapalbaydın calgız uuluna turmuşka çıkkan. Küyöösü Canıbek nur cüzdüü, işteşe kolunan iş kelgen cigittin gülü dep aytarlık adam ele. Sono anı menen ceti cıl ömür sürdü. Ceti cıl taalayluu boldu. Tokoyçunun okuusun bütürüp kelgen Canıbek Çolpon-Atadan öydö teskeylüü toonun öndüründö karagay başı bolup iştep cürüp, oşol soguş çıgaar cılı, al, tolkusa bürkkön tamçıları terezeni caba tüşçüdöy körüngön köldün buluñundagı tektirçege mıktı tam salgan. Oşentip, soguş baştalıp, askerge ketti da, oşo boyunça dayını çıkkan cok. "Öldü" degen kara kagaz kelbegeden kiyin Sono da ümüt üzböy kütüp cürö berdi. Anın üstünö karıp kalgan kayın atasın kıyıp kete algan cok. Kayın atası da Sononu kelin katarı eseptebey kızınday körçü. Sononun ömüründögü dagı bir kıyın uçur, soguş bütör cılı calgız kızı çarçap kalıp, birok kayıl bolgon al ümütkö gana işendi. Birok, ümüttün da çegi bolot emespi. Kütö-kütö Canıbegi kelbey ümütünö keç kirdi. Ümüt karıganda adam kaygıçıl bolup kaların Dıykanbek tüşüngön emes.

Dıykanbek sürötçülük kesipti taştap, mektepke mugalim bolup iştep catkanın ukkan ecesi Sono kubanıp kat cazıptır. Adegende ecesinen mınday coop ugam dep anın sanaasında da kelgen emes. Kayra al uşunça cılı Moskvaga çeyin okup, akırı kesip kılar kızmatıñ mugalimdik bolso, ançalık eldi ubara kılbay ele Prcevalskiden instituttu bütüp alsañ bolmok. Moskvadan çoñ okuu bütüp keldi. O-o, emi al bakanday kızmatker bolot dep koşunalarına coburay berçü. Azır eldin betin kantip karaym – dep beymazalanat go degen. Ecesi antmek turgay: "Oşol taktay maylagan malyardın kesibine okşogon kızmatıñ maga baştatan ele cakçu emes. Senin köñülüñ kalat dep unçukçu emesmin. Cakşı kılıpsıñ, karaldım. Azıraak çıdap tursañ rayono menen süylöşüp, özübüzdün ayılga kotortturup alam. Üstündö üyüñ bar. Tamak-aşıñ dayar. Maga emi senin baldarıñdı çoñoytup gana tınç ömür sürüü" – deptir. Dıykanbek mektepke öz kaaloosu menen keldi. Cakşı körgön kesibinden baş tartkın dep anı eç kim zordogon cok. Oşonduktan, bir tuugan ecesinin bul pikirin bilgenden kiyin al kubansa bolmok, birok antmek turgay kayra bir top küngö çeyin anın sanaası kirdep, buşayman bolo, kala berse sıyıngan mazarın beybaş biröö kordop ketken adamdan beter al özün caman sezip cürdü. Tekke ketken kıyaldar, kıyaldar deçü

içinen. O-o, kaçandır mından bir top cıl murda al Frunzedegi sürötçülördün körköm okuu cayında okup cürgöndö ele keleçekti közdöy tımızın umtula, öcörlük menen köp iştep, köptü bilüügö kızıgıp, akırındap okuuçulardın, pedagogdordun arasında oozgo alışıp, oşondo da kıyalına tınçtık berbey cürögün ezgen tilegin eç kimge bilgizbey basmırt cürdü. Al emi Moskvada okugan cıldarı Dıykanbek öz küçünö ogo beter işenip, oylonbogon, okubagan kitepteri kalbay, aalam alptarının emgekterin muzeylerden kayra-kayra körgön sayın andagı uluulukka, cönököylükkö suktangandan közü caşıldanıp, neçen tündördü kirpik irmebey sanası çabıttay berçü. Oşondo al tura kalıp, bir uluu emgek caratçuday cürögü bulkup-bulkup alar ele. Birok uluu nersenin baarı cönököy, elge cetimdüü bolorun al oşondo ele tüşüngön. Oşol özü erte tüşüngön cönököylükkö cetiş üçün zor emgek, erk, talant, adamgerçilik cana da bilim kerektigin, cönököylüktü ömür boyu izdep, aga cetiş üçün köp araket kerektigin Dıykanbek emi tüşünüp oturat. Dañkka cetüünün oñoy colun izdep, dalay talanttardın cok bolup ketkendigin da al cakşı bilçü. Azır bolso özü kança cıldar boyu kıyaldın ceteginde aldanıp cürgöndügün estep keyip, oşonço alptardın içinde al özün bir beçara sezdi. Kala berse al özündö oşol cürögündögü bülbüldögön uçkundu tutandıra turgan erktin, çıdamkayluuluktun coktugun emi tuydu. Ömür sürüü degen ötö kızık. Anın adamdı azgırgan tattuu caktarı köp. Oşonun köbünön baş tartıp, erkti tarbiyalamayınça çınıgı iskusstvo caralbayt. Dıykanbek mından arı oşol özü tuygan çındıktı okuuçularına tüşündürüp, alardı tuura colgo salmak. Canın kıynagan oydon arıluunun birden-bir davası uşul bolmok…

Dıykanbek üçün mektepke iştöö, caşoo ulam kızık bolo berdi. Al okuuçularga sürötkön cana çerçeniyeden sabak beret. Oşogo ele katar dekretke çıkkan ayal mugalimdin orus til sabagın da direktor Dıykanbekke cüktöp koygon. Adegende Dıykanbek bul özünö takır taanış emes sabaktı kantip berem dep çooçusa da, bat ele könüp ketti. Al turgay programmaga ılayık kitepter menen taanışam dep cürüp, al cazuuçulardın çıgarmaların köp okuy baştadı. Uşul cerden Dıykanbek özü üçün murda baykabagan cañılıkka tuş boldu. Özgöçö, klassik cazuuçulardın çıgarmaları menen zalkar sürötçülördün polotnolorunun ortosunda bir belgilüü tabigıy okşoştuk, birdeylik bar ekendigin sezdi. Oşol kokusunan açkan cañılıgı anı bara-bara ayabay kızıktıra berdi da, al akırı iskusstvonun barlık türlörünün ortosundagı kandaydır bir organikalık baylanıştı sezdi. Demek, iskusstvonun bardık türlörünün tabiyatı birdey

eken dep da oylop, emi aga orus til sabagın okutuu korkunuçtuu bolmok turgay kayra bargan sayın cürögünö cakın bolo berdi. Oşondon ulam universitettin filologiya fakultetine sırttan okumakçı boldu.

Cürüm-turumu salabattuu, kesibine berilgen bul cigit bat ele mugalimder içinde kadırga ee bolup, alınıp ketti. Mekteptin direktoru üçün Dıykanbek özünçö ele bir tabılga boldu. Közömöldöp tursa, okuuçularga estetikalık tarbiya berüüdö al bir top iş kılıp bererine direktordun közü cetti. Oşentip, caykı kanikul baştalgança Dıykanbek tez ele mugalimder arasında öz kişi bolup kaldı. Ulgaygan mugalimder, direktor baş bolup Dıykanbekti üylörünö meymangada çakırıştı. Dıykanbek pedagogdor arasında özün çooçun sezbey, murdagı kesibin oyloboy, al uşintip cañı kollektiv, cañı kızmattın kızıgına batıp cürüp, Aruukenin küyütün gana unutup cön bolboston, ecesin da esinen çıgarıp koygon. Al emes anın eki katına coop cazbagandıgın bildi. Birok, coop cazbaganı cönündö kamırabay oşol kezde Dıykanbek özünö azıraak ele boş bolup kaluuga mümkünçülük bergen cok. Sabakka dayardanıp, sabaktı kızıktuu ötkörüünün kamın körüü, okugandarının ar birinin tabiyatına özünçö baykoo cürgüzüp, alarga oşogo caraşa mamile kıluuga okşogon tolgon-tolgon işter kün sayın çıgıp, egerde azıraak ubaktısı bolup kalsa, al koltuguna cakşı körgön kitebin kıskan boyunça too tarapka çıgıp ketçü. Anda al bir da colu özü menen koşo etyudnigin ala cürçü emes. Bara-bara buga özü da könüp, murdagısınday eki cakka etyudniksiz çıgıp kalsa karbalastaganın koydu.

Uşintip özü tuş bolgon cañı düynönün kızıgına batıp, ubakıttın kanday ötkönün bilbey cürgöndö okuu toktop, okuu cılının ayaktaşına baylanıştuu ötkörülgön pedsovette Dıykanbek kızık okuyanın kübösü bolup, birok, oşol okuyanın tegeregiñde bolgon talaştı al köpkö çeyin tüşünö albay cürdü. İnternatta caykı kanikul uçurunda barar ceri cok tomolok cetim baldar-kızdar da bar eken. Mına oşolor üçün mektep şaardın çetindegi on gektarça cerdegi alma-baktuu cayga lager uyuşturup, cetim okuuçular oşo cerde sentyabrga çeyin es ala turgan. Lager uyuşturuuçu caydın tabiyatının koozdugu Dıykanbekke murda ele cakkan. Antkeni, al cazında bir neçe mugalim, okuuçular menen barıp, al cerdin arıktarın tazalay, alma-örüktördün kuuragan butaktarın kesişip, tübün cumşarta, cañıdan gül açıp kelatkan daraktardı darılaşıp, dalay colu kumardan çıgışkan. Al caydın çar tarabı melmildep cay akkan kara suular menen kurçalıp, batış-tündük cagı bolso kelişimdüü

mayda kölmölörgö tolgon bul cer kimdi bolbosun kıyaldantıp, caşoogo bolgon kızıkçılıgın arttırat. Uşunday sonun cerge barıp okuuçular menen iştöönü mugalimder kaalabay, ar kanday şıltoo aytışıp, direktordun ayabay açuusu kelip, eki caş mugalimdi macburlay baştadı. Alar kayaşa aytıp: "Cıl sayın ele biz bara berebizbi. Bizdin dagı üy-bülöbüz menen çoguu es alsak degen planıbız bar" – dep köşörüp catıştı… "Cıl sayın uşu, - dedi direktor keyip. – Anan silerdi es alat dep cetimderdi karoosuz kaltırat belek. Bügün prikaz dayar bolot. Oşondo iştebegeniñerdi köröbüz. Üç ayga grafik tüzüp, kim kimden kiyin işterin takta" – dep zavuçka ayttı da, pedsovetti cıyıntıktay baştadı. Atı çıkkan mugalimder naarazılıgın açık ayta albay, birok öz ara küñk-mıñk bolup catışkanda Dıykanbek ordunan turdu da:

- Bolot İdrisoviç, sözüñüzgö aralcı bolgonum üçün keçiriñiz. Eger ar kim öz kaaloosu menen barbasa, al işten ança natıyca çıkpayt. Kaalabagandardı kınap keregi cok. Okuuçular menen caydı caylata men birge bolom. Meni cazıp koygula.

Mugalimder uu-duu bolup oturgandardın içinen kimdir-biröö:

- Calgız iştemek bele. Dagı bir tarbiyaçı koşup berüü kerek, - dedi.

- Calgız iştese emne eken. Calgız dele iştep berem. Cogorku klasstın okuuçuları cardam beret. Kam sanabay ele koygula. İşteybiz, - dedi Dıykanbek.

Direktor Dıykanbektin ak niyet münözünö ogo beter ıraazı bolup, birok calgız işteym dep anın tacrıybasızdık kılıp catkanın tüşündü da:

- Cok, calgız iştöö bir kişi üçün oor bolot. Balanın işi bala. Uzun kündö oşonço balanın arasında kurup kalabız. Rahmat sizge, Dıykanbek. Bıyaktan biz oylonup turup bir tarbiyaçı koşup berebiz, - dedi.

Ubadası boyunça direktor Dıykanbek menen iştöö üçün bir kişi koşup berdi. Koşup bergen tarbiyaçısı Ayna bolup çıktı. Birok, munu direktor atayı iştedibi ce murda Dıykanbekti tımızın tiktey berçü Ayna özü kaaladıbı, aytor, oşol cayda Dıykanbek menen Ayna lagerde birge iştep kalıştı.

Çüydögü oşol cılkı caz ayı abdan caançıl, ısık, boldu. Kündüzü çar tarap carkırap, suluu may kunduz saamay on beştegi kızça tarana, kır-kırlardın betinde, oyduñdardın tüzöñündögü caşıl şiberlerdin arasınan ottoy cangan coogazından gülü baş bagıp,

anan aga ele udaa bir az kündön kiyin müldö tüzöñdörgö, bütündöy too koynuna kan çaçıp taştaganday kazgaldaktar caynap çıga kelet. Gül caynagan, gül cıttangan terebeldin kök şiberinin koltuguna erteñ menen buurçaktay togolok kögüş tüstüü şüdürüm ilinip anan kündün murutu çaçırarı menen oşol kögüş togolok şüüdürümdör cibi üzülgön şuruday cerge kübülö, cerden kögüş tütün sıyaktuu suyuk buu kötörülüp, kanat sermegen kızıl kalkan köpölöktör abaga kötörülöt da, te alıstagı suu boyundagı caşıl taldardın arasınan kükük tañşıyt. Too taraptan canıñdı sergitken salkın cel dır etse, köktögü terdiktey kara bulut sebelep ciberet. Kündün nuru külüp turganına karabastan ötkündün togolok ak tamçıları eşektin kulagınday deldeygen karandızdın calbıragın dabırata sabap iyip, ötkün kançalık tez baştalsa, al oşonçoluk tez basılıp, Kara-Toonun caşıl etegine cezkempirdin celesi turup kalat. Anın caşılı caşıl, kızılı kızıl kooz tüsü çıbık mingen sekelekten tartıp, es tartkan öspürümgö çeyin özünö çakırıp, sıykırlap, anan oşol estüü, esi coktun baarı cezkempirdin celesin karmaybız dep öyüzdü közdöy çu koyuşat. Alar cakındagan sayın cele zakımdap, alıstap közdön kayım bolot. Comok uşintip baştalat. Ömür sürüü oşonçoluk kızık bolot. Bir pasta magdıragan kooz terebeldin keremettüü kelbeti emi kayra başka türgö ötöt. Aytmakçı, tüş ooy Kara-Toonun eñ biyik çokusu Berik-Taştın üstün kılaygan ak bulut çulgayt. Birok, Çüy öröönünün andan başka tuş-tarabınan tomuktay da bulut körö albaysıñ. Kün nuru çatırap, terebel köşüy beret. Oşogo karabastan cergiliktüü el “Berik-Taştın çokusun bulut çaldı. Camgır caayt eken” – deşet da, özdörü cazgı kara nöşördön saktanuunun kamın körö baştaşat. Murda Çüydö caşabagan adam oşol şiş çokunun başına orongon tomuktay bulut camgır alıp kelet dep sanaasına da kirbeyt. Aytkanday ele kün kızarıp batat da, kaydan caydandır asmandı üzüktöy kara buluttar çulgap, aba üp bolup, şamal cürböy, camgır cıttana tokoy içi dımıp, kuştar sayrabay, can-canıbardın baarı bir cakka citip ketişkensip, kögüçköndör tamdın çatırının capsarına korgoloşot. Adegende köktön tüşkön seyrek koyuu tamçılar çatırçalardın üstün tırs-tırs sabay, bir maalda asman teñ bölünüp ketkendey çart etken ün çıgat da, terezeler kaldırttap, bul oor sokkunu kötörö albay cer çaylanıp ketkendey sezilet. Kara nöşör kuya baştayt. Kara-Toonun koktularınan kıyan cürüp, cañıdan kire baştagan. Çüy darıyası bir zamatta kirgil tarta, bayagı cüröktü titiretken çagılgandın ogu cakın ele cerde – Kara-Toonun askasına barıp sayılganday oşondon ulam too tomkorulup kayradan taman aldındagı cer çaypalgansıyt da, kardı carılgansıgan kara koçkul buluttardan camgır çakalap kuyat.

Oşol kezde sen içirkenip, üydö oturganına kubanıp, anan uşul camgırga kalıp üşügön biröögö emnegedir booruñ oorup kala berse uşunday nöşördö uy kaytarıp cürüp, şümtüröp suu bolgon bala çagıñ esiñe kelse, ansayın üşüp, mınday çakta atañdın kara tonuna oronup alıp cıluu üydö uktagan kezindi estey, senin kalp ele tınoo tartıp uktamış bolgon betiñdi açıp, üstüñö üyrülgön baykuş eneñdi estep ıylagıñ kelet. Cürögüñ opkolcup, kökürögüñ ısıp, oşol bala çakta eñendin tilip albay beymaza kılganıñ, ıylatkanıñdı estep özüñdü cemeley, ceke eneñ emes bütündöy aalamdın aldında künöö kılganday sezesiñ. Ansayın terezeden sarıkkan caandın suusu eneñdin köz caşına okşop, sızılıp tınımsız aga beret. Baykuş ene, uşu kezde senin döbö üstündögü eñilçek baskan boz moloñdu kıyan cuup, tütüktöy içke iyindin oozuna senin catkan nımduu, karañgı cayıña camgırdın kirgil, muzdak suusu tolup, bir kezde nur cüzdüü cigittin cürögün titiretken kelbetiñ, şamal tiyse cibektey kulpungan oloñ çaçtuu, akılga cetik altın başıñ muzdaktı da sezbey, aptaptı da sezbey, cerdi düñgüröktön çagılgandın ünü menen da işi cok, dülöy cımcırttıkka tunup, kapkaçan kara cer menen koşo cer boldubu? Meerimdüü enem, meni tapkan asıl cürögüñ muzdadıbı? Döñgöçkö can kirgizgen sıykırduu koluñ, kuuragan cıgaçtın senek butagında cansız catkanına küyöm. Uktay ber, baykuşum. Uktay ber, meerman enem. Sen düynögö ölbös bolup caralgansıñ. Sen tamırı kuurasa da, danegi kalgan mömölüü darakka okşoşsuñ. Aalamga uruk çaçkan ayal zatın sıylaylı. Ayaldı kordop, anı ıylatkan adamdın üyü küysün. Ayaldın künöösün keçire albagan adamdın booruna cara çıksın. Cürögü düküldöp, közünön caş kılgırgan Dıykanbek terezeden közün albay uşintip özünçö koburay berdi. Oşentken al sanaasında Aruukenin baskan izin ööp, oşogo bakıt, ömür tilep cattı.

Bayagı üzüktöy kara buluttar taragansıp, emi asman betin agış boz çalıp kaldı. Camgır ak caanga aylandı. Bul maydalap caagan ak caan bir top küngö çeyin basılbası belgilüü. Birok, bul maydın ayagında caagan ak caandı, dıykandar: “May caan” – dep ataşat. Suu eñsegen ösümdüktün baarı bul caandan kiyin soyolonup kündü közdöy boy sozot.

May ayının ayagındagı kara nöşör akırkı camgır boldu. Andan kiyin Çüy boorundagı kadimki caykı aptap baştaldı. Mına uşul uçurda Dıykanbek okuuçular menen lagerge köçüp keldi. Kara-Toonun kaldırkan kara taştarı kün tartıp, andan taş kömürdün çogunday ısık ilep kelip, eger oşol ısık kaynagan uçurda atalgan toonun taşın karmap

körsöñ tim ele çok karmap alganday kalakaylap taştap iyesiñ. Saratan ızıldap, Tokmoktun üstün munarıktagan boz çalıp, çakçaya töbödön tiygen kündün ısık aptabına çıdabay can-canıbardın baarı kölökö eñsey, al emes tarançılar da kanat sermebey suu boyundagı karagandın sayabanına korgoloso, erteñ menen talaaga cortup çıkkan colbun it da tilin salañdatıp karandıstın calbıragına başın katıp, ansayın üp etken cel cürböy, çañduu ısık coldun üstündögü çegirtkeler ayak ulagan dobuştan ulam taşka tiyip, tuş-tuşka bıtıragan aynektin sınıgınday kuuragan çöptördün arasına barıp sayılışat. Çüy talaası kançalık ısık tursa lager turgan cer oşonçoluk salkın cana da kooz ele. Eki kişinin kuçagı cetkis çınar terekter kök melciyt, anın kıl çokusundagı kümüş calbıragı kaydandır özünö cel çakırıp, oşondon ulam şuudurap, kudu bir nazik tilde kimdir-biröö menen süylöşüp catkansıp, al emi oşol ele çınar terekterge katar butagınan iynedey da kündün nuru ötö albagan karalcın coon dubdar dımıp, anın tübündö bir az köynökçön oturgan adam kadırese çıyrıga tüşöt. Oşol kölökösünön kün körünbögön daraktardın tübündögü arık menen ün çıgarbay tunuk kara suular tımızın agıp oturup lagerdin kün çıgış cagındagı kamıştuu kölmölörgö barıp kuyat. Caşıl kamış öskön tunuk kölmölördün çet cakasın barkıttay tüktüü caşıl, sargıç balırlar çayıp, oşol kök kamıştın arasın caykısın capayı kaz-ördöktör mekendep, keede al cerdegi kamıştuu sonun düynönün keremetine azgırılgan bakma çoñ kursak kazdar da süzüp barışıp, bir azdan kiyin emnegedir karkıldaşa, kanat sermep kaçıp çıgışçu. Sıyagı şamdagay kara moyun capayı ördöktör balapandarın korupbu, aytor, bul beytaanış meymandardı öz mekeninen alıs kuup taştaşçu. Keede Dıykanbek internattın testiyer baldarınan kezek-kezegi menen eki-üçtön özünö koşup alçu da, karoolçunun uzun, oor kayıgına oturuşup, kamıştuu caşıl düynönün arasına kirip ketçü. Özgöçö kün kılkıldap uyasına batıp baratkan maaldagı bul caydın suluuluguna suktanuudan Dıykanbek toyçu emes. Emne degen gana keremet, mayda köldördün üstün kudu ört alıp, küyüp catkanday balbıldap, ak karduu toonun kıl çokusun da kızıl nur çalıp, ızıldagan saratanduu caydın keçi melmildegen talaanı körkkö bölöp, kızıl aynekterden oloñ çaç kızdar şıkaalap turgansıyt. Caşıl balır arasınan bülk-bülk etip süzüp çıkkan andatrlardın töbösü birde canınañ körünsö, birde teetigil köldün ortosuna barıp, biri-biri menen kuçaktaşa küröşüp catkansıp, kiçinekey karalcın, şamdagay baldarın eerçitip köl üstündö capayı ördök süzsö, arıtada köl üstündö bilinbey, caaday tüz suu cılan süzüp baratkansıyt. Bayagı balaluu ördök şıpıldap cılandın artınan kuup cönöyt da, kamış çetindegi caşıl balır üstünö

baka sekirip çıgıp, şoñşoyup otura kalıp, alkımın bılkıldatıp çardap iyet. Uşu kezde toonun çetinen aydın carkın denesi şıkaalayt. Too ıldıy muzdak şamal cürüp, bayagı üp bolgon, seleygen kamış arası şuudurap sırduu, sınduu, ayluu tün öküm sürö, mına oşondo köl üstündö ak çabak oynop, al çabaktar cıluu köldün koynunan ısuulaganday cogoru atıp çıgıp, kayra top etip kölgö tüşöt. Belgisiz kubanıç cüröktü biyleyt. Belgisiz cılmayuu cüzündü çayıyt. Bir turup kıyalıñ ala kaçıp, cüröktü kıtıgılagan, cürökkö tınçtık berbegen muñayım oy sanaañdı biylep, ömür degendin çegi coktoy, oşol tügönbögön tattuu ömürdü koçuştap çaçkıñ da kelet. Caşagıñ kelet. Belgisiz bir ay camalduu kızga aşık bolguñ kelet.

Oşol cayda Dıykanbek baldardı tarbiyaloodogu özünö gana taandık bir metodu boldu. Al baldardı eerçitip alıp talaadan talaa kıdırıp, kirip catkan Çüy suusunun arkı öyüzü menen berki öyüzünö kulaç urup çıgıp, korkok baldarga süzüünü üyrötüp, sarı cılan, kirpi, baka, aytor, ar kanday aybanattardan karmap kelişip, kala berse kök melcigen çınar terekterdin uçuna çeyin çıgıp barışıp, biri-birinen şamdagay, korkok emestigin maktap, al emi caydın ayluu tündörü baldar bolup cañı çabılgan çöptün üstündö eşikte uktap cürüştü. Üyür alışkan baldar da Dıykanbektin canınan karış cılışpay, caydın ayluu kıska tünündö köpkö çeyin uktabay, ne bir korkunuçtuu comoktordon kep kılışıp cata berişçü.

Oşol kezge çeyin Dıykanbek birge iştep catkan Aynanın al cerge bar ekeni menen işi cok sıyaktuu köñül bölgön emes. Kala berse erteli-keç salamdaşkandan başka süylöşüp da koyboy, Aynada bul türköy cigitti kaparına albagansıp, sır berbey cürsö da anı sırtınan tımızın tiktep, akırın üşkürünüp, cigittin kıyal-corugun köp cagı özünö cakpaganı menen, anın başka cigitterdikine okşobogon münözü kelindi bara-bara kızıktırıp, oy-düynösün biyley baştagan. Kıyalınan ketpegen bul oydu Ayna köpçülük ubakta özünön oolaktatuunun da aylasın kıldı. Anan kantsin, aşıktık degen erkke baş iybegen tabigıy küç ekendigin al cañıdan tuya baştagan. Antkeni, al bir erden çıkkanına karabastan çınıgı mahabattı başınan ötkörö elek boluçu. Ayna bala çagınan açılıp katuu külböy, tüntüröök östü. Boy tartıp cogorku klassta okup cürgöndö da, özü teñdüü kızdarçılap boz baldarga aşık bolup, alardın cazgan katına karekteri kadala, nımşıgan, beti albırgan kezi bolgon emes. Iras, Aynaga erte es kirip, kurbu kızdarının obu cok çoyoktogon külküsün, boz ulandardı körüp, közün süzüp ce alar menen kubalaşa ketken uçurun körgöndö: “Silerdin atıñardı okuuçu deyt. Silerdi

kız deyt. Köp calcaktabagıla", - dep zekip, özü da oşol coruguna caraşa, tiyişken boz baldardın adebin bere, muzday mostoyup koyçu. Al universitettin birinçi kursun bütüp ayılına kanikulga kelgen cılı, köçönün başındagı kızıl cüz cılkıçı Almambet ala kaçıp ketti. Ayna onunçu klassta okup cürgöndö al dalay kat cazıp, kızdan coop alalbay keede corgosun tıbırçılatıp üyünün canınan ötçü da, terezesinen közün albay, biröölörgö kalp ele bak-bak unçugup – al gana emes, bir colku toy-tamaşada ala kaçıp baratkan kök börüsün Aynanın açık turgan eşiginin bosogosunan aşıra taştap ketken. Oşondo töbösünön buu çıgıp, kıl çaynagan Almambet Aynanın enesinin batasın alıp, öpkösü-öpkösünö batpay, corgosunun oozun düköndün aldına barganda gana bir tartıp, bir şişe araktı çalkalay tüşüp oozunan cuttu da oşo boyunça corgonun calına oñdu-soldu çaypalıp, arakka, kıyalga mas bolo Kara-Koonun cılgasındagı bir üyür cılkısına cetip toktodu. Oşo boyunça tañ atkança kırdan kır aşıp, kirpik irmebey içinen: "Ayna buyurbasa da menin katınım bolosuñ" – dep özünö-özü ant berip cattı. Antkanında ele al keçkurun Aynanın suuga bargan cerinen eki coldoşup eerçite çıkkan Almambet üyün közdöy cetelep cönögön. Bul ölörman cigitterdin dalalatına Ayna kayaşa aytıp, açuulanganı menen alar azır öz bilgenin berbey turgandıgın bilgenden kiyin Almambettin üyünün bosogosun attagança köp karşılık kılgan cok. Alardın coruguna bir çeti Ayna mıyıgınan külüp, şıldıñdap barattı. Çını menen ele ala kaçıp baratkan cigitterdin corugu kızdın özünö tamaşaday köründü da, kezeginde alardı karap: "Uyat bolup kalasıñar, koyo bergile" – dep eskertip koyot. Uşu boyunça barıp ele unçukpay cooluk salınıp oturup kalbasın bilgen Aynanın açuusu kaynap, aytkanday ele Almambettin üyünün bosogosun attarı menen başına cooluk salabız degenderdi canına colotpoy katuu cañcal saldı. Canına kelgenderdi betten alıp, ayıldın barktuu baybiçelerinin da sözün ukkan cok. Aytor cigittin uruktuugandarının namısı kelip, aylaları kuruganda, kabar kızdın enesine cetti. Kızı başına cooluk salınbay oşo boyunça üygö kelse özü caman attuu bolup, cigitti da sözgö sınırıp salttan çıgarın, kuttu üydün kargışına kaların bilgen kekse ırımçıl kempir tayagın süyröp, cañcal çıkkan cerge cetip bardı. Eşik aldına toptolgon kalıñ el bir aytkanına kaytpagan, kayrattuu kempirge calınıp ciberişti:

- Aylanayın baybiçe, tüptüü curttun saltın buzbaylık. Ata-babanın saltın buzbaylık. Arbaktardın kusuru urbasın. Uulubuz kepke kemtik bolbosun. Üyübüzdön kut ketpesin. Abiyiribizdi caap ketiñiz. Batañızdı berip ketiñiz. Uulubuzdun kılday

kemtigi cok. Özüñörgö kol bala bolup beret. Başıbız tartuu. Kutmanduu baybiçe, batañızdı beriñiz.

Tuş-tuştan çıkkan ündörgö coop berbey, kempir aza tayagı menen kak cerdi bir ura, unçukpastan içkeri kirip ketti. Bayatan beri çaçı-başı ürpöyüp, adamdık namısın koyo berbey kaarına kelip kalçıldagan Ayna enesin körüp kubandı. Köp duşman menen calgız soguşup catıp, alsıragan erge cardam öz ubagında kelgendey, öçüp baratkan ümüt tutanıp, şaydoot bolo tüşkön Ayna enesin körüp, anı közdöy talpındı. "Apa", - dedi aptıga. Cüzünön suru kaçkan enesi özün közdöy talpıngan kızının nazarın sındıra kagıp taştap, işenimdüü cana açuulu süylödü:

- Kök bet dese, emnege kuttuu üydün bosogosun attap alıp, çır çıgarasıñ. Iras, bosogo attagandan kiyin, mañdayıña cazgan uşul eken dep bek otur. Taş tüşkön cerinde oor. Erge tiybegende cerge tiymek beleñ. Akırı barar ceriñ er. Öz ırıskındı özüñ kıyba. Uktuñbu? Kayra kelem dep ekilenet ekensiñ, betindi tilip taştaym. Bosogonu bir attagandan kiyin artıña kılçayba. Boldu cetişet. Köşögöñ kögörsün…

Aynanın enesi Kanışbekti murdatan el kadırlay turgan. Anın cön bilgiligi, kayrattuulugu cakçu elge. Uşul colku corugunan kiyin kempirdin dañkı ogo beter çıgıp: "Aylanayın kasiyettüü ene. Sen cönököy adam emes, ayaldın sırttanısıñ. Baskan izindin kasiyetinen aylanalık", deşti cigittin tuugandarı. Oşentip, el içinde bul sapar kempirdin cıldızı dagı bir colu kötörüldü. Ayna enesinin sözün eki kıla albay, oşo boyunça kelin bolup kaldı. Kızdın özögü örttöndü. Muñaydı. Sanaasında kiri cok, möltür bulaktay Aynanın cıldızdı tömön tüşüp, köñülünö cat Almambettin ayalı boldu. Al özünün ayaldık gana mildetin atkarganı bolboso cürögü oşo boyunça cılıgan cok. Bayagı kız kezindegi suz münözü kelin bolgondon kiyin ogo beter tünördü. Cılkıçı cigit ayalının cürögün cibite albay al özün da, Aynanı da baktısız kıldı. Birok, eköönün ortosunda çatak da çıkkan cok. Kaydıger muzdak cürögü cibibesin bilgen Ayna oşondon eki cıldan kiyin keçinde cazdıkka cañıdan başı tiygen küyöösünö:

- Almambet, sen eköobüz baktısız turmuş sürüp catabız. Uşunu tüşünüp cürösüñbü, - dedi. Başında ele ayttım ele. Bolboy koyduñ. Özüñ künöölüüsüñ. Men saga bul ditim menen bala töröp berbeym. Büt dilim menen berilip, ayal da bolboym. Uşul kezge

çeyin saga bir dagı erkelegen cokmun. Bir da colu cibigen cokmun. Bizdin otubuz küyüşpöy kaldı. Birge tura albay kaldık. Biri-biribizdi kıynaşpaylık…

Aynanın bul oyun Almambet tüşündü. Alar çataktaşpay acıraşıştı.

Bulardın biri-birine öydö karaşpay cürüp ele acıraşıp ketkenine Almambettin tuugandarı tüşüngön cok. El da tüşüngön cok. Uşunun baarı cönündö kızınan bir ooz ukpasa da, Kanışbek ene tüşündü. Bir kezdegi ketirgen kataçılıgın bilip, al öz içinen keyip da cürçü. Oşondon kiyin kızı Ayna da enesi menen sırdaşpay, enesi içinen küptüü bolup, kızına çındap booru ooruçu. Al bir colu koluna kelgen Aynanın saamayınan sılay muñaydı:

- Ubalıña kaldım. Beker kılıpmın, karaldım. Men kuruyun… Ekinçi coluña bögöt bolboym. Emi taalayıñdı özüñ tap. Kanday kılam deseñ özüñ bil. Col seniki…

Çaçı kuuday bolgon enesin oşo zamat kuçaktay kalıp, Ayna ıylap ciberdi. Oşondon kiyin al enesinin künöösün keçip koygon. Oşentip, köptön beri Aynanın izdep cürgön, kütüp cürgön kişisi Dıykanbek ele. Birok Ayna özü kütkön, özü izdegen kişinin kelbeti, münözü Dıykanbektikindey bolot dep eç kaçan elekstetken emes. Oşonduktan, al cürögünö tınçtık berbegen kıyalına işenbey, köpkö çeyin oşol oydun tegereginde alp uruştu. Birok Dıykanbek kündön-küngö sanaasın biylep, ansayın cigit kelinge kenedey da köñül burbay, Ayna oşogo ızalanıp, tutalanıp, cigitke açuusu kelip cürgön. Neçen colu bul menmensingen cigitti kagıp taştap, bugun çıgargısı kelgen Ayna kayra ele canına kelgen Dıykanbekke cagınuunun aylasın tappay böypöñdöp, aldına tamak-aşın caynatıp, bat ele murdagı açuusu tarap ketçü. Oşondo da Dıykanbek aldına koygon tamagın unçukpay cep, anan akırın rakmat aytıp, ordunan turat. Bul colu Dıykanbek tüş çende baldar menen kirip catkan Çüy suusuna tüşüp kelişip, emki cumada Şamşı kapçıgayı tarapka cürüşkö çıgarın aytkandan kiyin baldar canalı kalbay süyünüp, palataların közdöy uktaganı ketişti. Oşol uçurda öñü kumsara çette turgan Ayna Dıykanbektin canına basıp kelip:

- Siz emne üçün meni menen akıldaşpaysız. Emne üçün öz bilgeniñizdi işteysiz. Men dagı sizge okşoş tarbiyaçımın. Baldar birdeme bolso men dagı coop berem. Siz pedagogduk etikanı saktabay catasız. Meni işten çettetip koyduñuz, - dep ünü dirildey ıylap ciberip, öz palatasına çurkap ketti.

Adegende Dıykanbek emne deerin bilbey, turgan ordunda seldeydi. Çın ele bir çoñ çekilik kılganday, künöö kılganday sezdi özün.

Aynanın ıza bolup ıylaganının çın sebebi baldardı tarbiyaloogo baylanıştuu emes bolçu. Al köptön beri içine cıyıp cürgön bugun sırtka çıgardı. Al kelindin cürögündögü kusa boluu ıyı ele. Al cürökkö tınçtık berbegen sagınıçtın, kütüünün aşıktıktın ıyı ele. Bul ıy kaçandır bir kezde çıgış kerek bolçu. Al ıy sırtka çıkmayınça Aynanın canı cay almak emes. Munu Dıykanbek kaydan tüşünsün… Kızık… caştık, aşıktık dayıma kez kelbeyt. Töp kelbeyt. Al dayıma kayçılaş ötöt. Bir cürök sen dep sokso, ekinçi cürök başka dep sogot. Eger eki aşıktın tilegi dayıma bir cerden çıgıp, alar birge ömür sürsö, anda aşıktardın demi düynönü kuykalap cibermek. Oşonduktan tabiyattın öz tarazası bar. Al dayıma eki calındagan cüröktü birine-birin koştoyt. Teñdep turat. Bul ömürdün uluu zakonubu dep oyloybuz.

Esin cıygan Dıykanbek Aynanın artınan alaçıkka çurkap kirdi. Al oşol uçurda betin basıp kadimkidey ıylap oturgan. Iylaganda suluu bolo tüşkön, cüzünö ıy caraşkan ayaldar da bolot. Ayna oşondoy ayaldardan eken. Uşul cerden al birinçi colu Aynanı baykadı. Al demeydegi körüp cürgön Aynaga takır okşoş emes boluçu. Bul tatınakay ayaldı murda emne üçün körgön cokmun degen kıyazda Dıykanbek Aynanın canına bardı da, akırın çaçına kolun tiygizip, caloorup ciberdi:

- Iylabaçı, emi? Çekilik menden ketiptir. Ekinçi antpeym. Mından arı saga akıldaşpay eç iş kılbaym. İşenip koyçu. Ayna! Keçirip koy meni. Kördüñbü, men moynuma alıp catpayımbı… Ayttım go, ekinçi saga akıldaşmayınça eç nerse kılbaymın.

Cigittin ünü cumşak, nazik çıktı. Bul sözdördü Dıykanbek emnegedir çın dilinen ayttı. Al karındaşına mamile kılganday cıluu süylödü. Çınında ele dilindegi bir uyup catkan meerim oygondu. Aynanın cumşak kara çaçına kolu tiygen sayın bütkön boyu kaltırap, kaçandır bir unut kalgan sezim oygondu. Ansayın Ayna şoloktop ıylay berdi. Kökürögü cibip ketti. Al nakta taza ayaldık abalına emi keldi. Cigittin kolu tulkusun kaltırattı. Al ogo beter cibip, mınday ahvalga kelgendigine özü da tañgalıp, düynönün kenendigine, düynönün sonunduguna, akırı kelip mahabat degen ıyık, nazik nersenin bar ekenine közü cetti. Emi al tagdırına işenip, Dıykanbek uşu kalıbın buzbay, canınan karış cılboosun samap, aga taalaydın bülbüldögön uçkunu cılt

etkensidi. Oşol künü Ayna özünçö ele kokusunan olcogo tuytungan adamday kubanıp, Dıykanbek eköönün ortosunda cakındaşuu, tüşünüşüü baştalgansıdı. Dıykanbek bara-bara Aynaga üyür alıp, anı kokusunan taarıntıp albayın degensip, aga çeberçilik menen mamile kıla, birok cigittin seziminde sıyloodon başka oy cok bolçu. Ayna bolso azırınça tagdırdan mından baskanı kütkön emes. Emi kelindin tüntüröök münözü açılganday, cürüm-turumu tıkan, özü da arı şaydoot tartıp, öñü acarlana suluu bolo baştagan.

Oşentip düynö acaygan cüzün açsa, köñülü kuunak cürüp catkan cigit bir künü ecesi Sonodon katarı menen üç kat alıp, cürögü opkolcuy, al kattardı okugança şaştı. Ecesinin algaçkı eki katı alda kaçan kelip, Dıykanbek cañı adresin tapkança, poçtalondo arbınıraak karmalıp kalgansıyt. Üçünçü kattı ecesi keçee cakında gana cazsa kerek. Murdagı eki katında Sono anı caykı kanikuldu Isık-Köldün boyunda ötkörgöndön kiyin rayonun ubadası boyunça aylındagı orto mektepke kotorulup aluusun ötünüptür. Andan arı özünün köptön beri oorup cürgöndügün – ayrıkça başı oorup, tünü boyu uktabay çıgarın calgız boy canı çarbasın kütüügö kubatı cetpey, anan kalsa işi da kıçap, kereli-keçke ayagı talırın, egerde Dıykanbek bıyakka birotolo kelip, turuktuu orun alıp, üylönsö, tilegi kabıl bolgon Sono cılas algırdın dükönün ötkörüp berip, tınç ömür sürüünü gana eñsep cürgöndügün aytıptır. Akırkı ubakta caşı eki müçölüdön aşıp kalgan Dıykanbektin kelinçek alışın Sono köbüröök eskerte baştagan. Al emi Aruukeden acıragandan kiyin üylönüü Dıykanbektin sanaasına kirbey turgan iş ekendigin al kaydan bilsin. Ecesinin adepki eki katın okup çıgıp: “Ar kaçan turmuşka naarazı, ar kaçan ooruluu ekendigin cazat” – dep, içinen küñküldögön Dıykanbek, emi anın üçünçü katına köz cügürtüp çıkkandan kiyin kalçıldap, terdep ketti. Basmırt körüngön cigittin mınçalık açuulanganın murda eç kim körgön emestir. İrdüü tamgalar menen cazılgan kattı al togoloktoy çeñgeline mıcıgıp, kekirtegindegi küröö tamırınan öydö kızarıp, çok basıp alganday tıbırçılap, arı-beri basıp cürdü.

Dıykanbektin ançalık açuusu kelgendey ecesi katında emne cazdı eken deersizder? Aşıkpagıla, okuuçularım. Anın sırın azır bilesizder. Men añgemenin cipke tizgen şuruday öz kezegi menen ulanuusun cakşı köröm.

İnisinin caykı kanikulda kelbey turgandıgın bilgenden kiyin Sono abdan kapa boldu. Anan kantsin, közgö basar inisinen başka anın karmanar, sıyınar kimisi bar… Çaçına

ak kirip, caşı elüünü tayanıp kalgan aga mına mınça düynönün: zañgıragan tam, şagı iyilgen alma-baktuu karoo-cay, bodo cana mayda candıktın keregi kança… Iras, calgız başına mınça mülktün bir tıyınça keregi cok. Özü aytkanday ölsö körünö ala ketpeyt. Uşunun baarın al inisi Dıykanbek üçün cıyıp cürböybü. Dıykanbek ecesinin oşonusun tüşünsö bolo. Anın taş boorluguna içi küyöt. Dıykanbektin üyünö kelip dayar tamak-aşın gana cep, bir az kaşında bolso, Sonogo oşo meder. Kıskası, anı cürögü Dıykanbekten bir tuugançılık sıydı talap kılıp catkan. Emi al kelbese caydı-caylata kantip çıdayt. Kantip kün körüp, kantip tañ atat… Açuuga cendirgen Sono kantse da, inisinin sesin alıp koyuunu çeçti. Boz cigittin kuragındagı Dıykanbek al üçün bayagısınday ele bala boyunça bolçu. Oşonduktan, özünçö burkan-şarkan tüşüp oturup "Egerde işindi ötkörüp berip, ayılga kelbeseñ katuu cañcal çıgat. Taş boorlugundu, adamgerçiligindin coktugun aytıp üstüñön arızdanam. Rayondun çoñdoruna çeyin kirem. Bolboso gazetaga açık kat cazam. Koomçuluk aldında abiyiriñ ketet" – deptir.

Mına uşintip korkutsa ele inisin cetip kelet dep oylogon. Al süyüünü, sıyloonu macburloogo bolboy turgandıgın bilgen emes. Sono uşul cerden cañılıp, bir sırduu inisinin köñülün oorutup aldı. Oşondon kiyin al, özünün cazgan kattarına beyköñül mamile kıların bilgen cok. Aytkanday, karamança köşörüp, açuusu kelgen Dıykanbek ecesinin al kattarının birine da coop cazbay, baldarga bergen ubadası boyunça Şamşı kapçıgayın közdöy pohodgo çıgıp ketişti.

Toogo kelgenine eki kün bolgon, alar tokoyçu Abdıralı Kerimbaydın tamına cakın karagaylardın arasına palatka tigip alışkan. Too suusunun şarı kapçıgay içine kündür-tündür tınçtık berbeyt. Buurçaktay kök möltür tamçılar ceekti közdöy serpilip, oktos bergen çoñ suu colundagı üydöy taştardı küü menen kelip süzgöndö, kapçıgay içi teñsele tüşkönsüyt da, anan tömöndö ak şarkıratmalar bıc-bıc ete kaynap, birde kök irim añtarılıp, tiktep oturgan adamdın kumarın caza miñ kubulat. Suu uşunçalık muzdak bolgonduktan uurtap körsöñ tişiñ kakşayt, koluñ salsañ muzdaktıgı söögüñö cetet. Kapçıgaydın küñgöy-teskeyleri caşıl karagayluu çerler. Suu boyundagı mayda sazdaktardın tegeregine bütündöy töönün tamınday çemirçek, taruuday mayda cörgömüştör ösüptür. Kiçine ele töş tayangan adam cıttuu baldırkandın arasına süñgüp kiret. Andan arı koonun içi menen atçan bastırsañ, atkulaktan körünö turgan emessiñ. Kızıl askalardın tübü solkuldagan ışkındarga toltura.

Bir colu Dıykanbek Ayna eköö kordonçu menen birgeleşip, okuuçulardın pohodgo çıguuçu marşrutun tüzüp catışkanda baldar: “Agay, agay, tetigini karañızçı”, - dep çuruldap ciberişti. Körsötkön caktı karay salgan Dıykanbek carım çakırım tömöntö karagayluu betten beykapar tüşüp kelatkan eliktin kıpkızıl kuranın kördü. Torpoktoy kıpkızıl elik eki cagın sergek karap koyup, darıyaga cetip toktogondo, ceelikken baldar kıykırıp orundarınan tura kalıştı ele, Dıykanbek alardı tıyıp koydu. Eki cagın bir az karap turup, suudan mookumu kangança şimirgen kayberen şaşpay, kayra murdagı kelgen colu menen kıyalay, karagayluu çerge kirip ketti.

- Bul cerde elik köppü? – dep suradı Abdıralı Kerimbaydan Dıykanbek. Suu içkeni kelgen elik emnegedir anın da delebesin kozgop koygon.

- Elikten köömö cok. – Kordonçu kebelbeyt. – Atuuga uruksat emes. Anın üstünö men özüm bıyakka mıltık kötörüp kelgenderdi cakın colotpoym. Mıltık ünün ukpagandıktan elikter da adamdan köp çooçubay kaldı. Özgöçö elikter teetigil caşıl koktunun alkımındagı badaldın arasında köp. Çaarçıktardı caş. Oşonduktan bıyakka köp kelişpeyt.

… Tokoyçu Abdıralı menen Dıykanbek ertesi tañ kılaya elekte uuga çıgıştı. Köktögü cıldızdar suyulbay, kapçıgay öndüründö muzdak şamal cürüp turuptur. Darıyanın şarınan süylöşkön sözdörü arañ ugulat. Keçeki makuldaşkan boyunça kordonçu bülbüldögön şiş çokunu cañsay bakıldap koydu:

- Bet aldındagı şiş çokunu karool kılıp cürüp otursañ, tüz ele men aytkan caşıl koktunun alkımına barıp takalasıñ. Koktunun alkımı ötö kuuş. Kündün murutu çaçıragança oşol kuuş alkımdı basıp oturup kalsañ, men koktunu ördöy tik öydö çıgıp, sen tarapka elikterdi ürkütüp berem. Birok, tandap at, uulum. Balaluularına tiybe. Balaluuları özü dele eñ artında çıgat. Sen, baştap çıkkandı kurandı koyo berip, ekinçisin at. Koonun alkımına çıga bergen cerde bir tüp dolono bar. Dolononun capsarında tursañ ele baarı alakanga salganday körünüp turat. Mına bul kır menen gana cürüp otur. Kır seni tüz ele caşıl koktunun alkımına alıp barat. Sen cetkençe men özüm da elikterdi aydabaym. Aydagan çende elikterdin bara turgan andan başka colu da cok. Koktunun eki cak beti tik calama zoo. Anı özüñ da körösüñ. Merçemdüü cerge cetkende aska ıldıy ayaktay taş kulatıp ciber. Oşondo men seni cetken eken dep tüşünöm.

… Tokoyçu aytkan karool döbö kol sozso cetçüdöy körünüp, Dıykanbek al cerge bir çay kaynatımda çıgıp barçuday sezdi özün. Töş tayana cürüp oturup, kırga carmaşa bergende conu-başınan çıpıldap ter aga baştadı. Dıykanbek toogo çıguu kançalık kıyın bolso, toodon tüşüü oşonçoluk azap dep – aytkan karıyalardın kebin eske tüşürdü. Al ulam çekesinin terin şıpırıp koyup, kırdın tuu beline cetkende cerge carık kirdi. Anın bolcolu boyunça mından arı da bir saattık col bar. Buloolonup ter çıkkan töşün açıp taştap, ak karluu çoku ıldıy sokkon muzdak celge kökürögün toskondo, Dıykanbekten bir buta atım ele alıs cerdegi kızıl eñilçektüü taştın üstünö kekilik sekirip çıgıp sayrap ciberdi. Bul koroz kekiliktin başkalarga: "turgula, turgula tañ attı" – dep aytkanı bolso kerek. Oşondon kiyin corgologon kekilikter kuuşup çıgıp, bir taş üstünö çıgıp sayrasa, kalgandarı birinen-biri aşıp, oy taraptı közdöy ketip catıştı. Baarınan da Dıykanbekti tañ kaltırgan çilder ele. Kızıl tumşuk çilder ança alıstabastan anı tañ kalganday tiktep turuştu da, özdörünö zıyan kıla turgan niyeti cok ekendigin bilişkenden kiyin betegelerdin tübün çokulap, ottoy baştadı. Arı caktan kiçinekey boz balapan eerçitken mekiyan çil çıktı. Dıykanbek kıymıldabay kança balapanı bar eken degendey içinen sanap cattı. Birok, öz ara ayabay okşoş kiçinekey balapandardı tak sanoogo mümkün bolboso da, Dıykanbek bir çilde otuzga cakın balapan bolso kerek dep baamdadı. Añçılar, biri-birine çildey küyümdüü kanattuu bolboyt. Egerde kıl tuzakka bir ele çil tüşsö, andan anı çıgarıp alabız dep catışıp, başkaları büt tuzakka tüşöt. Oşol sebeptenbi, biri-birine küyümdüü tuugandardı el içinde: "çil boor" – dep koyuşat. Çil tuzakka suktugunan tüşpöyt, al özü murda körbögön nersege abdan kızıgıp, kanday da bolbosun anı tumşugu menen çokup körgüsü kelet da, zıyanı coktuguna közü cetse oynop ketkenden kayra tartpayt. Emi Dıykanbekten korkpoy, üyür alışa tüşkön çilder al oturgan taştın tegereginde oynoy, kızıl tumşuk korozu moyundarı koykoygon suluu mekiyandardı öz tilinde "sak bolgula" degendey keesin cıga teep da cattı. Dıykanbek taştan tüşüp, alardı baykabagan kişi bolup, aldıga baskanda, bayagı balapan eerçitkeni oydu közdöy uçup ketti. Kalgandarı böcöñdöy bir top cerge çeyin çurkap barışıp, artına kılçaybay basıp baratkan Dıykanbekti eerçiy karap, özdörünün sonun, nazik tilinde sayray berişti. Toonun oy-kırı kuştardın sayraganına tolup ketti. Kuyrugu soroktogon ala sagızgan birde alıstan, birde cakından şakılıktap: "saktangıla, saktangıla" – dep too içindegi can-canıbardın baarına kabar berüüdö. Too koynundagı aybanattardın sakçısı sagızgan. Egerde, sagızgan katuu-katuu şakıldasa, bir korkunuç bar ekenin

sezgen can-canıbarlar caşınıp kaluuga ülgürüşöt. Mergençiler da sagızgan cürgön cerde coluñ bolboyt deşet. Dagı carım saatça baskan Dıykanbektin cürögü dikildep, açışkan öpkösün basış üçün şayıday cumşak betegenin üstünö çalkasınan cata ketti. Köpkök aba tunup turgan. Mınçalık cagımduu, taza aba menen al eç kaçan dem albagandır. Bir az es algandan kiyin cürögü cay, bir kalıpta kaga baştadı. Uşu kezde bet mañdayındagı uyaday tegerek koktuçadan cıluu cıt keldi. Kursaktarı kazanday bolgon beş-altı uy cuuşap catkan ele. Enelerinin canında üylöp koygon çanaçtay torpoktoru. Birok al tegerektegi cakın cerde boz üy cok bolçu. Bul çölkömdö özdörünön başka baktıluu can coktoy, murundarı menen toonun salkın şamalın iskep, artkı buttarın kezeginde serpip, uşul rahatın buzgusu kelbey memireşet. Baarı teñ kısır uylar ekenin Dıykanbek tüşündü. Eesi cumasına bir gana colu közömöldöbösö, alar kündür-tündür uşul cayloodo bolso kerek. Iras, çoguu cürgön uylar karışkırga aldırbayt.

Dıykanbek bolcogon cerge cetkende kündün nuru çaçıradı. Tömön cagı adam cürö algıs karagay çerlüü tünt caşıl koktu. Tegeregi al özü murda körbögön ne bir düyüm gül. Adamdın butu tiybegen bul cer keremettüü düynönün özü bolçu. Al kömkörösünön catıp, düyüm gül, baş algan kök caşañ çöptün cıpar cıtına mas bolo, cürögü bir kalıpta açık sogup, kıyalı alıp uça, aalamdagı birden-bir baktıluu adam özüm dep tüşünüp, uşul bir minuttuk keremettin kılımga aylanışın samay, kala berse anı uşul kalıbınan özgörtpöy karmap turuu Dıykanbektin öz erkindegi gana nersedey köründü. Kün nuruna cuungan tiktep oturup, miñdegen suluu köz calgız gana aga kadalganday beti albırıp, çın uyalganday közün cumdu. Uşul kooz kerametti caratkan teñirge bir saam işenip ketti. Bet mañdayında bir ele sekirse cetçüdöy appak möñgülüü tektirçeler catat. Andagı kün nuruna çagılışkan ak möñgünün tazalıgın, aktıgın Dıykanbek eç nersege salıştıra albay koydu. Butu basıp turgan gül caynagan cumuru too aalamdın borboru, aalamdın kindigi sıyaktanat. Uşul gül caynagan caşıl düynönün acaygan suluulugun bir körüp, anan ömür sürüü degendin rahatın tuyup, özündön kiyin da uşunday sonun düynö kaların bilip turup ölsöñ emne arman. Kızıl çaar kalkan köpölöktör, oşol miñ kubulgan güldün özünö okşogon: caşıl, sarı ak, kızıl ne bir türkün köpölöktör tolup ketti. Dıykanbek kayradan çalkasınan tüştü. Sarı tüktüü capayı aarılar, bayagı kooz köpölöktör gülgö magnittey tartılıp, bal cıttangan çöptün tütök cıtın iskey, anın kulagına tabiyattın miñ kubulgan ünü ugulup, canduu,

keremettüü tabiyat ırdap, Dıykanbek çalkasınan tüşkön boyunça bılk etpey obondu tıñşay berdi. Anan alıstan, alıstan kükük tañşıdı. Caydın nak ortosunda tili kata elek kanday kükük degensip Dıykanbek kayradan kurgak, koyuu kök çöpkö başın katmakçı bolgondo, mıltık atılıp, kükük ünü tıp basıldı da, Dıykanbek biyakka emne üçün kelgendigin estedi. Daroo tura kalgan al too ıldıy taş kulatmakçı bolup, birok tegereginen muştumday da taş taba albay ubaralana, bayagı kordonçu aytkan dolono özünön on metrçe ele cerde ekenin kördü. Dolononu közdöy baskanda çer tokoydu kaçırata ördöp kelatkan dobuş çıgıp, Dıykanbek murdagı orduna kömkörösünön cata kaldı. Katuu kelatkan dobuş elüü metrçe cetpey toktodu. Oşol maalda kün kiçine şaşke bolup kalgan. Şamal cürböy aylana tına tüştü. Dıykanbekti közdöy kelatkan eliktin kuranı kıymıldabay, anın açakey müyüzünün uçu körünüp turdu. Öz boyun capkan çöptün arasına soylop ketken Dıykanbek emi bet aldındagı kara kıyaktı kolu menen akırın açıp, anan dem da çıgarbay sulk catkan. Eç kim coktuguna işengendey elik dagı on kadam şiltedi da, cıt añdıp kara tumşugun tike tostu. Çooçun cıt coktuguna közü cetkenden kiyin "çıy" degendey bışkırıp koydu da, kökürögü menen alga karay bir-eki sekirgende elikter Dıykanbekten cogoruraak dagı on kadamça barıp toktodu. "Uşul abiyir boldu", - dedi al içinen. Emi kokus cel cürsö da, anın cıtı elikterge cetmek emes. Elikter bul düynönün erke balası calgız gana özdörü ekenine közdörü cetip uşunçalık işeniçtüü, beykut tür menen tuş-tarabın mañkaya karap, böyröktörü gana azıraak solkuldap, alardın kuu müyüzdüü kuranı tim ele boyop koygondoy kıpkızıl, al emi urgaaçılarının cünü mala kızıl bolçu. Koyuu çöptön eliktin çaarçıktarı körüngön cok. Kuu müyüz kuran dagı bir bışkırıp, özü alga bastı. Bul elikterdin öz tilinde: "siler orduñardan cılbagıla" – degeni bolso kerek. Berkileri kozgolgon da cok. Biröö köçügün möñgü cakka karatıp, mañdayın Dıykanbekke burdu. Aldında çaarçıgı catkan sıyaktandı. Azır anın calcıldagan közü Dıykanbekke daana köründü. Mınday suluu közdü, kooz turpattı al murda eç kaçan körgön emes. Calcıldagan koyuu, karalcın köz. Düynögö uşunçalık taza karagan suluu köz. Kızgılt içke moynu da suluu. Tize aldında catkan çaarçıgın bir nerse dep catkansıp, karalcın uurtu bülküldöy, kezeginde kiçinekey tokol kuyrugun şıypap koyot.

Dıykanbektin bütkön boyu kalçıldap, kançalık özün karmoogo araket kılsa da, cürögü bulkup-bulkup cattı. Aalamdagı eñ suluu degen ayaldın közü da bul eliktin közünö teñgelbes – dep oylop koyot. Aalamda cok suluu turpat. Dıykanbek çögölöy

kalıp, bul tabiyattın özündöy taza kayberendin calcıldagan közünön öpküsü kelip, suluu köz anı arbap, sıykırdap cattı. Ayalı suluu deybiz, al emi eliktey körktüü, eliktin közündöy sulууluk tabiyatta cok çıgar. Bulardın tuulgan cerleri, mekendegen çöyrösü suluu. Alardı oşol keremet sulууluk caratkan. Bul suluu canıbardın elesin karegine siñirip, bul sıykırduu suluu köz Dıykanbektin kanı menen koşo aylanıp, anın cürögünö barıp kadalgansıdı. Calcıldagan suluu köz arbap, anı özünö ulam kuştar kılıp cattı. Bir maalda ar caktan kurandın bakırgan ünü çıgıp, elikter oşo zamat közdön kayım boldu. Alar tuyagının tübündö adam catkandıgın, can algıç catkandıgın tuybay ketkendigi cakşı boldu. Dıykanbekten başka biröö bolso, muzdak korgoşun cürögün aralamak. Al turup barıp, elikter tepsegen cerdi taptı. Alardın taştı oyo baskan temir tuyagı sarı güldördü kırça basıp taştaptır. Al cer elik cıttanıp turdu. Dıykanbek eñkee kalıp, eliktin tuyagı turgan cerden kırçılgan sarı güldördü üzüp alıp, kayradan çalkasınan tüştü. Oşentip al aalamdın kindigi uşul dep eseptegen cerge kayra cambaştadı. Kala berse özün bir bötön planetadan kelgendey sezip, asman menen cer birigip kalgan. Kün ısıp, al kayradan bul kooz, nariste tabiyattı tıñşay, bayagı miñ kubulgan muzıkanın ünün kulagı kayra ilip aldı. Aalamdagı birden-bir baktıluu, kişi menmin dedi. Çooçun planetadan kelgensigen Dıykanbek magdırap, cürögü da bir kalıpta açık, taza sogup, beşenesinen taalayı koyulup cattı…

Küyükkön tokoyçu Abdıralı kelgende Dıykanbek kulaçın cazıp çalkasınan catkan.

- Oy uulum, degi soosuñbu? – Sopsoo boyunça, cüzü külüñdögön cigittin canına bir az turup, al kayradan tañ kalıp koydu. – Coldo kelatıp men seni bir cerin kokustatıp aldıbı, - dep korkpodumbu. Mına tamaşa. Degi aytçı, emnege ok çıgargan coksuñ, ıya? Canıña bir karış kelgen elikti atpaganıñ emne? Caş sorpo içip cırgabayt belek. Azırkı eliktin eti tim ele örük emespi. Karaçı, erteden beri beker ubara kıldıñ…

- Mıltıgımdı oktoboy kalıptırmın, - dedi kalp ele Dıykanbek. – Elik canıma kelgende, mıltıktı oktoym dep kaçırıp ciberdim. Uuluñuz Irısbek menen Talipke uyat boldum. Elik atsam çükösün berem degen elem.

Tokoyçu Abdıralı Dıykanbektin coobuna kançalık işengenin kim bilet, eköö unçuguşpay oşol gül cıttangan, çöbü adamdın kekirteginen çıkkan tokol con menen öydö cürüp oturuştu.

- Mına kün çoñ şaşke boluptur. Elikter tünt badalga kirip ketişpedibi. Emi alarga calınsañ da çıgışpayt. Col bolboy kaldı. Ketelik üygö.

Kordonçu menen Dıykanbek toktogon biyik adırdan arı meltiregen Kök-Cayık catkan. Oşol karagayluu caşıl cayloonun alkım cagında eki-üç üyür cılkı cürgön bolçu. Andan beri karagayluu aydöştö boz üylör körünüp turdu. Cılkıçılardın ayılı dep oylodu Dıykanbek.

- Aksakal, siz üygö bara beriñiz! Men keçke cuuk baram. Keçiksem izdebegile, - dedi Dıykanbek.

Kordonçu conundagı azıgın Dıykanbekke çeçip berip catıp, koburap koydu:

- Cılkıçılardın aylına bargıñ kelse, üydön at minip çıksañ dele bolot. Kordondon öydö tüz ele cılkıçılarga ketken col bar. Egerde cılkıçılarga barsañ karagayluu tokoydun içine kirbe. Köbünçö kır boylop cür. Tokoydo ayuu bar. Ayuu go adamga özü kabılbayt. Capayı kamandan sak bol, uulum. Kamanday öcör ayban bolboyt. Bıyakta capayı kaman köp…

Dıykanbek Abdıralı aytkanday kırdı boylop cürüp oturdu. Kaçan çokuga cetip, tömön tüşö baştaganda ayabay kıynaldı. Eki tizesi uyup, tik tüşüü azap boldu. Al kızıl askanın kaptalındagı tektirçege oturup, mıltıgın canına koydu da, conundagı azıgın aldı. Kün çak tüş bolçu. Birok, butaktarı tartaygan capalak arçanın kölökösü tiyip turgan cer ayabay salkın ele. Suusagan Dıykanbek kol çanaçtagı muzdak ayrandan cutkandan kiyin közü açıla tüştü. Suusunu kangan al çarçaganın emi sezip, uykusu kele baştadı. Oşo kezde anın oñ cagınan özün közdöy kimdir-biröö taş ırgıtıp catkansıdı. Dıykanbek uyugan butun sunup, eç nerseni eles albay şaldayıp, bütkön boyu memirep, es aluunun rahatına batıp baratkan. Emi tompoydoy taş cakın ele cerge kelip tüştü. Kordonçu kelip tamaşa kılıp catat dep oylogon al taş ırgıtkan caktan eç kimdi körö algan cok. Çanaçının oozun baylap catıp kordonçu: “Tokoydon abaylap cür, ayuu bar” debedi bele, emi meni tamaşa kılıp özü caşınıp kelse kerek dedi içinen. Kordonçuga sır aldırgısı kelbey kayra ürgülödü. Oşol maalda boş ırgıtılgan taş dagı Dıykanbekke on kadamça cetpey top dey tüştü da, tömön kulap ketti. Taş ırgıtılgan caktı calt karagan Dıykanbek öz körgönünö işengisi kelbey şaldaydı. Kırk kadam gana arı kalıñ karagattın tübündö köçügü menen oturup alıp, özünön köz albay tiktep turgan küröñ ayuunu kördü. Birok, anın oturuşu bekem

sıyaktandı. Emne kılar eken degensip, ayuu da andan közün algan cok. Kulap ketpeyin degensip, al kolu menen karagattın tübünön tutamdap alıptır. Dıykanbek anın cakın cerde üñkürü, mamalagı bar ekenin tüşündü. Ayuunun köz karaşında: "sen maga tiybe, men da saga tiybeyin. Seni birinçi körsöm da katılgan cokmun. A seni közdöy taş ırgıtkan sebebim, cön gana eskertkenim. Kel, baatır, cayınça acıraşalık. Menin caman niyetim cok. Ketkin" – degensip, Dıykanbekten közün albayt. Dıykanbek tizesi kalçıldap, adegende esi çıgıp ketse da: "Ayuu eç kaçan adamga özü katılbayt, korkpo" – dep, anan al ordunan turdu da ayuunu körmöksöngö salıp, mıltıgının oozun ıldıy karata asındı. Ayuu da anı kıymıldabay karap turgan. Dıykanbek artına akırın kayrıldı da: "Mınakey, mıltıktın oozun atayın ıldıy karatıp aldım. Saga zıyan kılbaym". Koş degendey ayuuga kol cañsadı. Al cigittin oyun tüşüngöndöy oñ kolundagı muştumday taştı cerdi közdöy boş ırgıtıp koydu da, birok ordunan kozgolboston Dıykanbekti tiktep tura berdi. Sıyagı al kayra caşınıp kelip, kol salabı degen kıyazda boldu körünöt. Al emi Dıykanbek özünün alıstap baratkanın ayuu körüp tursun degendey, oşol karagayluu çerdin üstün kırkıp tüz kete berdi. Al Kök-Cayıktı bet aldı. Oşondon kiyin gana ayuu karagayluu badalga kirip ketti.

Dıykanbek Kök-Cayıktagı cılkıçılardan tün ortosunda kayttı. Ayna bolso şamdı öçürböstön uktabay oturgan eken. Eger, Dıykanbek kelbese al tañ atkança da uktamak emes. Keç kirgenden beri tınçı kete baştagan Ayna azır Dıykanbektin dobuşun ugup, eşikke çıga kaldı. Köp baskandıktan butun tartuuga arañ carap, alı ketip tursa da, Dıykanbektin köñülü ayabay kötörüñkü ele. Al Aynanın özün kütüp, uktabay oturganın bilse da:

- Uşul ubakka çeyin uktay eleksizbi? – dedi.

- Sizdi emne keçikti dep korkup… Tamak içpeysizbi?

- Menin keçikkenimdin sebebi boldu, - dedi caydarılangan Dıykanbek. – Anı erteñ aytıp berem. Azır butumdu tarta albay kaldım. Cılkıçılardın ayılınan kelatam. Kursagım tok. Basa, keçigip demekçi… Ayuuga colugup, ayuu menen süylöşüp oturdum. Caydır-kıştır toodo calgız cürüp zerigip kalgan eken beçara. Degi ele ketirbeyt. Emne, işenbey catasıñbı? Çın ele ayuuga coluktum. Anın kızıgın erteñ aytıp berem. Andan körö ÇP cokpu? – Dıykanbek Ayna menen koştoşup, öz palatasına uktaganı ketti.

Caydın kıska tünündö Ayna andan kiyin da bir topko çeyin uktay albay ısuulap, sanaası alıp-uçup, canında turgan baktısına sıymıktandı. Toogo kelgenden beri Dıykanbek eköönün mamilesi murdagıdan ayabay cakşırıp, bayagı adepki Dıykanbektin münözünün biri cok. Ayna cönündö kamkorduk kılıp, Ayna dagı Dıykanbektin aldına aşın koyup, cüzü albıra, emne kılar aylasın tapay kalçu. Iras, alardın mamileler, azırınça eki bir tuugandıkınday ele. Anan kalsa Ayna cönündö kamkorduk kıluu cigittin özünö da caga baştagan. Erteli-keç kartoşka aarçıgan Aynanın canına otura kalıp, kartoşka aarçışıp, toogo çıksa Ayna üçün atayın kocogat, gül tere gelip, keede: "Çarçagan coksuñbu?" – dep cumşak ün menen surap, anısı eki beti alırgan Aynaga caga berbey kalçu. Cigittin uşunday mamilesinen kiyin Aynanın köñülü agarıp, cüzü nurdana, bayagı toñursak münözü da özgörö baştadı…

Kokusunan köñülün oorutup aldı dep çooçudubu ce cazgan kattarına coop alalbay sanarkagandıktanbı, aytor, Dıykanbekter toodon kaytkandan kiyin ecesi Sono da Isık-Köldön cetip keldi. Ecesi kelip kalat dep Dıykanbek kütkön emes. Birok, ecesin körüp, al tañgalgan da cok. Kaçankı bir taanış adamdar köp cıldan kiyin gana kezdeşip: "Öñüñ ele cıluu uçurayt, sen balança emessiñbi, ıya?" – dep biri-birine batına albay turuşkansıp, eki bir tuugan da büşürköy, cay uçuraşıştı. Kıskası, eköö teñ cımırılışıp, içindegi naarazıçılıktarın bildirişken cok. Mee kaynatkan aptapga çarçap arañ kelgen Sono muzdak suuga cuunup, bir az salkındagandan kiyin cüzündögü adepki muñayım, açuu cogolup, çınar terektin tübündögü kölöködö magdıray, Dıykanbek menen Ayna tamak-aş dayardap, cantalaşa çurkap cürüştü. Dıykanbek özü cakşı körgön koyuu, kızıl vinodon alıp kelip, arıktagı muzdak suuga salıp koygon. Özgöçö Ayna dilgir baladan beter beşenesi caynap, Dıykanbektin ecesinin aldında tünkü şamdı çark aylangan parvana köpölöktöy kaldastayt. Sono bolso Aynanın anısın kaparına albagansıp, birok köz kıyıgın sala, beymaal oturdu. Kaçan alar tamak içişip, bayatan beri çay kuyup berip, kımırınıp oturgan Ayna aşkana cakka çıgıp ketkende, Sono Dıykanbekti kekete suradı:

- Özü aytat eken dese, bilmeksenge salıp ele unçukpaysıñ. Bu kim? Kelinçegiñ bolso maalkatpay taanıştırbaysıñbı… Ce emne maga aytpay üylönüp algandıgıñ üçün uyalıp catasıñbı?

Dıykanbektin kanı düülügüp, başına çıktı. Açuusu kelgenin ecesine bilgizböögö arakettenip, al emes bir oroy söz aytıp albayın degendey sol kolu menen sanın

mıcıgıp-mıcıgıp aldı. Canatan beri ecesi Aynaga köz kıyıgın salıp, surdana, anı caktırbay, açuusu kelgenin arañ caşırıp oturganın emi baykadı. Birok, künöösü cok biröönü beker cerinen kapa kılıp koybosun degen kıyazda Dıykanbek:

- Al dagı maga okşogon ele tarbiyaçı, eceke! Sizge akıldaşpay turup kantip kelinçek alayın. Tim ele tükşümöldöy beresizbi?

- Künöösü bar eme beken?

- Künöösü menen acıraşıp ketiptir.

- Iya, çın ele oşondoybu? – dedi, Dıykanbektin coobu Sononun köñülün tındırdı. Oşo kezde kömöç kazanga kuurulgan tooktun etin alıp kelgen Aynaga Sono meerimdüü cılmayıp:

- Özüñ da tınç alıp oturup, tamakka karaçı, sadaga. Mına üstöldün üstü tolup ketti. Cetişet emi. Oturagoy. Kelçi, andan körö mına bul tamaktı içip ciberelik, - dep vino kötördü.

Tamak içilip bütköndön kiyin, Sono bir ele küngö suranıp kelgendigin, işi çaçtan köp ekenin aytıp, Dıykanbektin bir tünöp ket degenine bolgon cok. Dıykanbek ecesin keçkurun Tokmoktun avtostantsiyasına cetkirip keldi. Sono emne cumuştap kelgendigin aytkan cok. Al turgay Dıykanbekti aylına kotorul dep da surabadı. Bir tuugandardın içterindegi naarazılık oşo boyunça sırtka çıkpay, eldeşkensip acıraştı. Kün batıp baratkan çende Dıykanbek lagerge keldi. Birok cürögü tızıldap, kandaydır bir buşayman oy sanaasın basıp, kamıgıp turdu. Kançalık özün alaksıtuuga arakettene vino içip, suu boylop calgız bassa da, bayagı sanaasındagı kamıkkan oy ketpey koydu. Emnegedir ecesin ayap, ecesine booru oorup, al köz aldınan ketken cok. Aga ecesinin turpatı ooruluuday, cüdögöndöy körüngön. El içinde, köp içinde bolso da, calgızçılık canına batkan ecesin Dıykanbek tüşüngöndöy boldu. Ecesin avtobus kelgiçe kütüp, avtobuska oturguzup koyup ele kelbegendigi üçün özün cemeley, çekesinen nımşıgan ter çıgıp, bir çoñ çekilik ketirgenin emi tüşündü. Oşo zamat velosipedge mindi da, avtostantsiyanı közdöy çu koydu. Al terdep-çardap avtostansiyaga cetkende küügüm kirip kalgan. Bayatan beri avtobus kütköndör suyulup, bufetçi aşkanasın caap catıptır. Al cerde ecesinin daynı çıkpay, alda kaçan ele ketip kalgandıgın tüşüngön Dıykanbek biröö-carımdardan suragandı eröön kördü da, velosipedin ceteley kayra colgo çıktı… Köktö oroktoy bolgon cañı tuugan ay

büdömük tartıp, too taraptan cel cürüp, baş algan bede cıttandı. Anan Dıykanbek too taraptı karay azıraak turdu da, kıyalında Aruuke menen cürgön cerlerdi köz aldına elestetti.

… Eki künçö Dıykanbek kayradan Ayna menen süylöşkön cok. Al calgız boluunu samap, cürögün ezgen aşıktık kayradan kıynap bir kezde Aruuke menen cürgön cerlerdi körüp kelmeyinçe sanaası cay albay turgandıgına közü cetti da, velosipedin minip, keç beşim çende colgo çıktı. Adegende Şoruktun çöp alaçıgın körgüsü keldi. Andelek bışa cazdap kalgandır dep oylodu. Cürögü dikildey çurkagısı kelip, özün arañ toktotup barattı. Al temir coldu ceektey cürüp oturup, cıldız kılayıp, küügüm kirgen çende özünö taanış koon aydooçu Ak-Çöldö boldu da, bir kezde Aruukeni kötörüp ötkön suu akkan karandıstuu cılgaga cetkenden kiyin kiçinekey döbögö çıga, eki cagın karay demin basıp, azıraak oturdu. Köñülgö cat dumukkan caydın keçi. İt ürö, tütün cıttangan ayıl keçi. Sarı tampıstar bayagıday uça baştaptır. Bödönö bıtpıldıktap, alıstan-alıstan ot algan traktordun ünü tıp basıldı. Tün koyuuluna, terebelde bütkön boydu tınç aldırgan cımcırttık öküm sürö tüşkönsüdü. Bayatan beri közgö taanış alaçıktı uçurata albay, köñülündö kusaluu oy payda bolgon Dıykanbek bet aldı bastı. Birok çöp alaçıktan darek cok ele. “Adaşım kaldımbı” – degendey kayradan otura kalıp, terebelge köz çaptırdı. Cer taanış, al emes suu cürgön tereñ arıktın boyundagı at baylooçu kuu mamı menen arıkka tuura salıngan eski köpürö öz ordunda eken. Köpürönün tömönkü kaptalı urap kalıptır. Emi cürögü alıp uçkan Dıykanbek murdagı koon aydooçu cerlerdi aralay çurkap, alaçık bıyakta tursun, al cerdin bıyıl töşü çiyilbegenine közü cetti. “Kantip ele oşondoy bolsun”- degen kıyalda dagı bir top cerge çeyin çurkay berdi. Çınında ele bıyıl “koondun atası” – dep, koyçu, Ak-Çöldün müldö bir cerine da sokonun tişi tiybeptir. Ak-Çöldün kumduu çaptarının kee bir cerlerinde suu içpey kuuragan: çogoyno, ermen, şıbak kamgakka okşogon kuuray attuunun baarı öskönün körüp “beçara Şoruk soo emes ko” – dep, al bayagı velosipedin kaltırgan kuu mamının canına kayra kelip, özü oylogondoy oşondon on kadam arıtadan alaçıktın ordun taptı. Curttun tegeregindegi kuuragan calbırak kaldırap, bıltırkıdan kalgan koondun küngö kakşıgan kabıktarı catıptır. Kañırıgı tütögön Dıykanbek “Şoruk soo emesko” – dep oyloy ayıldı közdöy cönödü. Eç kim kattabagandıktan bir kezegi adam üzülbögön çanduu kapkara coldun betine da çöp çıgıp, ayrım cerlerin kıyan cep ketiptir.

Ayılga kirgende ar kaysı üydün eşik aldınan ot cıltıldap, birok itter da ürböy, Dıykanbekke eç kim da köñül burgan cok. Şoruktun terezesinen bülbülbödögön carık çıgıp turganı bolboso eşik aldı tınç, bular bir cakka köçüp ketkenbi dep aytarlık. Şoruktun çoñ baş döbötü arı caktan bir ürdü da, kayra başın bayagı cazdangan kuu çöpkö taştap koydu. Dıykanbek kirgende çırak cagılgan üydün içi küñürt bolçu. Cazdıkka çıkanaktay tördö atkan Şoruk "Sen kimsiñ?" degendey başın kiçine burup, Dıykanbektin salamına akırın küñk etip koydu da, catkan ordunan kozgolgon cok. Cün tıtıp oturgan kempiri, bir karap alıp:

- Sen kimsiñ, botom, - dedi. Anan Dıykanbekti taanıy obdula berip ordunan turdu da, betinen ööp, caşıp ketti. – Çal, çal deym. Botom, kiçine başıñdı kötörçü. Dıykanbek turbaybı. Dıykanbek keliptir. Taanıbay catasıñbı? Tur, kiçine başıñdı kötör. – anan özü çalınıp koltugunan cölöy baştadı. Dıykanbek eñkee kalıp kol berdi.

Şoruk Dıykanbektin kolun köpkö çeyin koyo berbey anan:

- Atañ körü dese, keldiñbi? – dep ünü azıraak kargıldana tüşkön al kayra cazdıkka başın koydu.

Nımşıgan, ter cıttangan Şoruktun seyrek sakal-murutu ösüp, beti-başındagı tırıştarı ogo beter köböyüp, kartayıp, menti tayıp kalgan eken. Anın uşunçalık tez kartayıp, töşöktön tura albay kalganına Dıykanbek içinen tañgalıp, bir çeti keyip oturdu. Şoruktun kempiri kazan-ayakka karalamış bolup catıp küñk etti:

- Cılas algırdın eliktiri küyüp ketiptir. Canagı çeçekterge ayttım ele. Oñdoşpoyt. Sokur bolup kaldık. İlgeri kara çırakka kantip çıdap cürgönübüzdü bilbeym. Anın üstünö çal dagı soo emes. Ala şalbırttan beri nookas… Özü bolso da mintpeyt bele. Vraçı ulam kelip atat. Cakşı bolo albay koydu. Balnisasına cat dese makul bolboyt. Ömürü bir cerim degen can emes ele. Kurgurum, ooruga aldırıp, menti tayıp kaldı.

Süylöşö turgan sözü kapkaçan bütkönsüp, Şoruk şıptı tiktegen boyunça cata berdi. Dıykanbek eköö unçuguşpay bir topko oturuştu. Şoruk tuncurap, öz oyu, kıyalı menen alek bolup cattı körünöt. Ooruluu çaldı kezeginde karaganı menen Dıykanbek dagı öz kıyalı menen alpuruşup, bir kezde Aruuke eköö baktıluu bolgon kuttuu üy emnegedir murdagısınday bolboy, kunu kaçıp kalganına keyip oturgan. Canında oturgan Dıykanbekti unutup koygonsup, Şoruk bayagı catkan kalıbınan kozgolboy:

- Bayagında meni tartkansıdıñ ele go, uulum. Oşo sürötüm barbı? Bolso katıp koy. Bir koluñ boşogondo alıp kelip berersiñ. Mına bul saatkı ooru gana kıynap turat. Bolboso köñülüm bayagısınday ele. Kiçine cakşı boloyunçu. Oşondo Ak-Çölgö kayradan koon aydaym. Koon bışkan çende konokko kel. Süröt tartasıñ, ekööbüz bışıkçılık bütköngö birge bolobuz. Basa, men keç bışçu şirin koondun urugun taptım. Koondun çoñdugu aşkabaktay bolot. Al emi şirindigin basıp aldıdan kem kalbayt. Kışka çeyin saktasañ da, buzulbagan koon. Şaşpa, Dıykanbek balam. Oşondo ekööbüz bir kumardan çıgabız…

- Ata, men süröt tartkandı koygom. Azır Tokmokto mugalim bolup iştep catam. Ekinçi koluma kisti karmabas boldum.

Şoruk çoçup ketti:

- Emne deyt. Antip aytpa, çunak. Oşo da bolot beken. Senin önörüñ, balam, ölböy turgan ıyık önör. Al adambız degendin baarının kuduretine sıybayt. Anı ıyık kesip deyt. Oñoybu, adamdın karegi kubangan körünüştün baarın canduu keypinen buzbay, can salıp koyot ekensiñ. Co-ok, men deseñ al önörüñdü ulant, Dıykanbek balam. Kıdır daarıgan cansıñ. Uşunu bilip koy, balam. Saga ak batamdı bergem. Iyık kesibindi taştaba. Ka-ap, koon cele alıp, koon güldögön maaldı kayra bir körsöm arman bolbos ele.

Oşondon kiyin alar unçuguşkan cok. Şoruktu tımızın tiktep oturgan Dıykanbek, anın bul oorudan cakşı bolo albasına közü cetip, mından arı al koon aydooçu kerdi körö albasın tüşündü. Kempirdin dayardagan tamagın Dıykanbek özün zordop bolso da cedi. Köñülün kaltırbayınçı dedi. Alar bir da colu Aruuke cönündö söz kılışkan cok. Şoruktun baamçıl cürögü baarın tüşünüp, al kançalık calgız kızın ayasa, Dıykanbekti da kıyalbay oturdu. Koştoşup çıgıp baratkan Dıykanbek çaldın közünön kiçinekey buurçak caştı kördü. Dıykanbek oylogondoy ele Şoruk oşol küzdö kaza boluptur. Al karıyanın ölgönün bir cumadan kiyin ugup, bir cumadan kiyin anın mürzösünö keldi…

V

Çañkay tüş çende kara cıgaçtın kölökösündö Lermontovdun tomun okup oturgan Dıykanbekke poçtoçu kat alıp kelip berdi. Kat ecesinen ekendigin al daroo tüşünüp, açıp okugança şaştı. Antkeni, aga kat caza turgan başka kişisi da cok bolçu. Kat kıska

cazılıptır. “Oorup kaldım. Töşöktö catam, tez kelip ket” dep ötünüptür ecesi. Esi çıkkan Dıykanbek baldardı Aynaga tabıştap koyup, oşol ele künü Tokmoktun avtostantsiyasınan taksige oturdu da, Isık-Köldü közdöy cönödü. Alda emne boldu degendey cürögü opkolcup, coldo katar taksistke tınım bergen cok. Al ak çaç bolup kartaygan ecesine booru oorup, ötkön colku taş boorduk kılganın estey, özün cemelep koyot. Al ecesinikine keç beşim çende cetti. Köl üstü kögüş tarta melmildep, köldün bışıp turgan kezi eken. Mınçalık tez cetip kelet dep oylobogon ecesi adegende Dıykanbekti körüp, tañgalganday daldayıp turup kaldı da, anan gana esine kelgendey kolunda uy saap catkan çakasın ırgıtıp ciberip, calınıp-calbara inisin közdöy uturladı. Katuu oorup kaldım dep inisine kat cazganı Sononun esinen çıga tüşkön bolso kerek. Anın keypinde katuu oorugan adamdın türü cok bolçu. Oşonduktan, Dıykanbek naarazı bolo küñk etti:

- Degi cayçılıkpı, carıktık. Oorumun degeniñizden esim çıgıp, coldo katar ayabay sarı sanaa boldum. Oşentip da kat cazat beken!..

Ooruluumun degenin ugup, inisinin tez cetip kelgenine bir çeti kubansa, bir çeti anın aldında aktanıp, keçirim suranganday böypöñdödü:

- Tigini tim ele… İşenbey turasıñ go. Köptön beri ooruluumun. Başım ooruyt. Oorubasa dele, cılına bir kelip uçuraşıp koysoñ emne bolot eken… Iras ele cürögüm ooruyt. Başım ooruyt. Oşol saga kat cazgan künü tañ atkança kirpik kakpay, kusup çıktım. Al emes dogduru kelip balnisaga cat degenine bolgon cokmun. Calgız boy kişinin işi kurusun. Oorup catıp alsam, momunça üy-ookattı kim karayt. Düköndün işi da özünçö azap. Kereli-keçke canım tınbayt. Sadagañ boloyun, Alım koşunamdın kızı erteli-keç karalaşıp, oşol canımdı tındırıp koyçu boldu. Kezeginde canımda tünöp da kalat. Tim ele kızdın altını. Col boyu çarçagandırsıñ, karaldım. Sen sülgünü alıp, kölgö bir çumup kel. Kelgeniñçe men tamak dayardap koyom.

Betinde çıbırala mayda tolkundar bolboso, köl dımıp, köl tunup, köl meltirep tınç. Dıykanbek köldün ceegindegi erke tolkun çayıgan may kumdu tepsey cılañayak, al emi cumşak, cıluu kum tamanın kıtıgılay, kezeginde anın kızıl aşıgın oşol cıluu tolkun serpip ketip, ansayın Dıykanbektin köñülü kubanıp, köñülü ala kaçıp rahattanıp kelattı. Al bala kezinen özü cakşı körgön kırçınduu bulañga cetkende kün keçtep kalgan. Buluñ murda kanday bolso, azır dele oşondoy capayı boydon eken.

Caykısın kölgö tüşkönü kelgender bul mayda korum taştuu buluñga ayarlaşpay, al cerden alda kança alıs, köldün kızıl kumu köşülgön keñ cayıktuu ceegin közdöy kaçırışat. Al cerdin künü ıkçam, kumu ısık suusu cıluu cana tayız kelet. Birok, Dıykanbek cakşı körgön kırçınduu kuuş buluñdun özünçö suluulugu bolo turgan. Dıykanbek kiyimin kırçınduu ceekke çeçip taştap, özü köldün tüpkürün közdöy eki cüz metrçe süzüp barganda, üydöy bolgon ak taştar kezikçü. Kança kılımdan beri tübün tolkun kemirgen soku taştardın üstü cılmakay, cayık kelip, suusu da köpkök, taza bolo turgan. Suuga mookumuñ kangança çömülgöndön kiyin ak taştın üstünö kelip catsañ kögültür köl menen kök asman betteşip kalganday, mındagı toolordun üstün da kögüş zakım çalıp, koluñ kökkö malınıp, özüñ bolso cer şarının biyik köldörünün birinin üstündö catkanındı estegen sayın kokusunan küçtüü tolkun oşol alkak toolordun bir cerin cıra koyup ketip, tömön caktagı caşıl örööndördü kıyan alçuday cürögüñ titireyt. Keede taş üstündö künöstöp catkan senin butuñdu tolkun calap, kün batıp baratkan çende tolkundar örttönüp baratkanday, kızıl keç köl üstün müldö kuçagına alat. Tee alıstagı kızıl tolkundar üstündö ak kuular süzüp, ak kuular öbüşüp, keede kudu aşıktarday biri-birinin moynuna moynun cazdap, al emi sen catkan ak taştın tegeregine ak çardaktar batpay ketet. Oşentip, köl birde tınç alıp, kızıl keç karekteriñdi saygılasa, keede köl tolkup, köl ontop, örköçtöngön kök tolkundar aralagan cürögüñ oozuña tıgılıp, birok karı enedey koynu cıluu köl saga zıyan kılbasın bilesiñ. Anın sürü, şarı korkunuçtuu körüngönü menen öz koynunda öskön balasın ar dayım erkeletip turat. Oşol maalda kün kızarıp batıp baratkan. Dıykanbek tolkun ciregen ak taştı közdöy süzüp barattı. Al köldün cıluu koynunan çıkkısı kelbey ulam arıladı, ulam tereñdi közdöy süñgüdü…

Dıykanbek kaş karaygan çende üygö kelgende ecesinin koşunaları tolup, koy soyula, bapırap kalgan eken. Ecesi Dıykanbektin kareginen kagılıp, calbarıp, ünü da şañduu, açık çıgıp, aga berer tamagın tappay, karbalastayt. Dıykanbek otko tüşüp ketçü cetim köpölöktöy kaldaktagan ecesin körüp, bir cagınan anı ayap, adep kelgendegi açuusu cogolup, özü da çeçinip taştap, kol kabış kılıp cürdü.

- Dıykantay kelip kalıptır. Karaldım uçuraşayın dep keliptir. Uşul mederimdin, calgızımdın urmatı üçün içip-cep ketkile. Kıbırap caşap cürgönüm da uşul üçün. Cınap-tergenimdin baarı uşunuku. Kagılayın, kagılayın…

Dıykanbek ot canındagı kızıl cüz, on segizdegi ıymanı ısık kızdı adep kelgende ele baykagan. Bul turpatı çıyrak körüngön kız Dıykanbek keleri menen öydö karay albay, sürdögön beçaranın kolunan karmagan buyum tüşüp, özü da nımşıp bolup kaldı körünöt. “Zakiş kantet. Aram dese. Buga emne bolgon, ıya” – dep, ecesi anı erkelete zekip, bul mandalaktay kızıl kızdın turpatına Dıykanbek akırın köz sala, ecesi anın kulagına ulam şıbırap ketip, kayra: “Aram dese, emne bölbüröyt bu, ıya” – dep, çaçınan sılap ketişinde bir sır bar ekenin sezdi…

Kızdın turpatı Dıykanbekke caktı. Al kudu toonun asmanına caraşkan, toonun capayı tabiyatınan caralgan cıttuu gülgö okşoş bolçu. Birok Moskvada okup, ömürünün köpçülügün şaarda ötkörgön Dıykanbek kızdardın, kala berse ayaldardın suluulugun özünçö tüşünüp, özünçö baalay turgan. Oşonduktan, bul tatına kızda Dıykanbekti kuştar kıla turgan sıpat cok bolçu. Kiyimindegi cana kıymıldaşındagı odonoluk anın möltürögön kızıl cüzünün sının tömön tüşürüp koyup cattı. Kala berse anın butu kıska, baltırları coon ele. Baarınan da ayal bolgondo anın kıska moynu tolup ketet dep tüşündü. Aruukenin sımbatın al eç kimge salıştıra alçu emes. Al perinin kızınday, söögü taza can emes bele. Uşunun baarın Dıykanbek cürötçülük köz menen sıpattap öttü. Iras, bul too gülündöy kızdın cüzü suluu eken. Degi al ayıldagı sınduu, suluu degen kızdardan bolçu. Ayıldagı boz ulandardın ışkısın kozgogon kızıl kız Dıykanbektin sürötün körüp, dayının köp ugup, al emes ecesi Sononun sözünö muyup, aga sırtınan aşık bolup cürgön. Ata-enesi da ıkka könüp, al emi kız bolso, baktımdan kördüm, meyli degendey tagdırına alda kaçan baş iyip, cigitti bir körüügö kumar bolup cürgön. Birok Dıykanbek keleri menen anı karamak turgay, beçara kulagına çeyin kızarıp, sürdöy, kıyalı çaçılıp, koluna karmagan buyumu tüşüp catkanı da oşondon.

El taragandan kiyin ecesi uktaganı çeçinip catkan Dıykanbekti canına çakırdı. Azıraak açuulanıp, erkelete süylödü. Stoldun üstünö kayradan tamak-aşın casap koyuptur. Ak baş şampandan birdi suurup çıktı da:

- Kiçine süylöşüp oturalık, - dedi. – Emne ele sırtıñdı salasıñ. Ansız dele kolgo tiybeysiñ. Bügün bir az maga ubaktındı bölüp koysoñ emne bolot. Kelegoy emi. Alçı momundan. Ekööbüz bir tuugandarça kagıştırıp koyoluk.

Eki bir tuugan şampan içip, unçukpay oturuştu. Dıykanbek ecesinin közün karay:

- Kana süylöböysüzbü, eceke, - dedi. Birok anın sözü emne cönündö bolorun bilip da oturdu. Emi ecesi sözün tok eterinen baştadı.

- Men kartaydım. Oorukçal bolup kaldım. Sen dep cürüp, seni çoñoytom dep cürüp uşu kurakka keldim. Eger meni bir tuuganım deseñ, meni sıylasañ, anda üylön. Caş emessiñ. Mintip boy cürgönüñ carabayt. Elge söz bolboy üylön. Men senin balañdı bagıp, üydö gana oturayın. Ookat-cayıñdın baarın kamdap koygom. Kemkarçıñ, bolboyt. Kördüñ go, canagı biröönün çolpondoy bolgon kızın. Emnesi cakpayt saga. Söz sende ele kaldı. Ayıldagı eñ mıktı degen kızdardan. Onunçunu bütüp bıyıl okuuga ötöm dep talpıngan cok. Men toktotup koydum. Akıl-esiçi sadagasının. Ayabaganday estüü kız. Ömürümdögü senden suraganım, ötünüçüm uşul. Tilimdi bir alıp koy.

Dıykanbekke ecesinin sözü tamaşaday uguldu. İçinen küldü. Birok ecesin taarıntıp albas üçün cay unçuktu:

- Men al kızıñdı birinçi körüp oturam eceke. Cakşı kız bolso, estüü kız bolso özünö. Anan biri-biribizdi bilişpey turup ele, baş koşup alsak kanday bolot. Uşul cagın oylonduñuzbu? Al kız tüşünböy caştık kılıp catkandır…

- Men dele cezdeñdi bir ele körüp, turmuşka çıkkam. Kiyin bir-biribizge öydö karaşkan emespiz. Sopsonun ele caşap ketkenbiz. Irısı cok eken, soguştan kaytkan cok. A men baykuş oşonu kütüp cürüp, mına saamayıma ak kirdi. Cezdeñdi kütüp, ümüt üzböy uşul caşka keldim. Bolboso maga dele biröö tabılmak. Men deseñ, tilimdi alıp koy, sadagañ boloyun. Közüm cetip turat. Cakşınakay ele caşap ketesiñer. Anın üstünö ata-enesi da ümüt kılıp kalıştı. Şagı sınbasın. Menin şagım sınbasın. Kız uyalıp kalat, sadagañ boloyun, makul dep koy…

Caydın kıska tünündö bir tuugandar koburaşıp oturup, tañ appak bolup atkanda gana orundarınan kozgoluştu. Andan kiyin eköö teñ uktabay, Sono koroodogu butka ileeşken tooktorgo cem çaçıp, anan kara kumgandagı suu menen kolun çaykadı da, uy saap kirdi. Asman ala bürkök bolçu. Köl üstü türmöktölüp, üyörlöngön ak tolkundar ceekti çelgen sayın şarpıldagan anın küüsü alda kayda uguluuda. Bütkön boyu salmaktangan, çarçagan Dıykanbek iynine ak sülgünü ilip, köldü közdöy cönödü. Köl üstün şamal cortup, köl suup muzdak tamçılar çaçıraganda Dıykanbek içirkene, ceekte bir kıylaga çeyin turdu. Kara koçkul tartkan köldün sürü, tirüü

adamdın cürögünün uşun alganday tunarat. Köl tolkup, köl açuulanıp cattı. Üyörlöngön ak tolkundar birinin artınan biri cantalaşa kuuşup kelatkanday, anan ceekke küü etip kelip sogulgandan kiyin gana öktöösü kanganday ontop ciberişet. Şarpıldagan tolkundar kuduretine can kirgizgensip, köl üstünö ak çardaktar batbayt. Emi kündün cebedey uzun, sarı nuru çaçırap, emnegedir calgız kızıl kalkan köpölök tolkunduu köl üstün közdöy çarpıldı. Sanaası kıcalat bolup, zerikken Dıykanbektin cürögü künöstüü Çüydü samap, köldün tayız buluñuna barıp, bir-eki çümküdü da, kayra ecesinikine kelip, çay içkenden kiyin Tokmoktu közdöy col tarttı. Eki bir tuugan bul colu da biri-birin tüşünüşö albay bölünüştü.

Andan kiyin ecesi kattı üstü-üstünö cazıp, cazgan kattarının baarında Dıykanbekti beymaza kıla berçü. Ecesinen kat algan sayın cigittin cürögü zırp etip, canın koyorgo cer tappay mazası ketkeni da oşondon. Ecesi kattarında ceke ele Dıykanbektin taş boordugun aytpastan, bir körgön Aynanı da künöölöp, beçaranı çındap ele cek körögönün caşırbay inisine ısık botkodoy cabışıp, anın başın aylantkan oşol kelin dep tüşüngöndüktön: “Egerde ele al kelinge üylönüp alsañ, tezinen acıraş. Bolboso bir tuugandıktan keçip, cüzündü körböym” – degen cerin okuganda Dıykanbektin küybögön ceri kül bolçu. Aynanın, özünün da künöösüz ekendigin katka cazıp tüşündürö albasın bilip, antkende bul beykünöödön kutularına közü cetpey, kattı çala okup ce okubastan taştap koyçu da, Aynanı körgön cerden anın aldında çoñ künöö kılganday terdep, kızarıp da ketçü.

Aynanın üyünö barbay kalgan tündün ertesi Dıykanbek mektepke caydarı keldi. Ayna kün sayın köñülün köbüröök eeley baştaganına al özü da tañ kala: “Bu kanday bolup ketti” – degen suroonun tüyünün çeçe albay çarpıla, mınday ahvalga kelem dep tük oylobogonduktan Ayna cönündö köbüröök kamkorduk körüp, anı öz karındaşınday sıylap, aga öydö karabay, oşol kamkorduk, sıydan kiyin özünün da köñülü kötörülüp, al üçün ömür sürüü kızık körünö baştagan. Birok, oşondoy sıy mamilede cürüşüp ele Dıykanbek kandayça Aynanın aldında beti açılıp ketkenin baykabay kaldı. Lagerden kelişkenden kiyin da eç nerse kaparında cok Dıykanbek mugalimderdin közünçö murdagısınday Aynanı sıylap, al cönündö kamkorduk kıla, köpçülük uçurda mektepten birge çıgışçu da, tokoy aralay anı aylına çeyin cetkirip kelçü. Oşondo da alar kançalık külüp, şañduu baratışkanı menen ortolorunda çekten aşkan tamaşa söz bolboy, köçönün çeti körüngöndö Dıykanbek artka kaytçu da,

Ayna andan arı üyünö calgız ketçü. Dıykanbek alardın üyündö bir da colu ceke özünçö bolgon emes. Ayna dagı anı üyündö calgız meymandaganga batına albagandanbı, Dıykanbekti başka mugalimderge koşup, tuulgan künün belgilöögö üyünö bir colu çakırgan. Anı murdaraak bilgen Dıykanbek kanday belek alıp baram dep başın katırıp cürüp, akırı Aynanın portretin tartıp berüünü ık kördü. Anısın Ayna ekөönön başka can kişi bilbes kerek bolçu. Oylogonunday ele tokoy içindegi kuu dümürgö oturguzup bir neçe colu seans kılgandan kiyin al Aynanın portretin oñoy ele tartıp koydu. Portret mıktı çıktı dep oyloboso da, anı kıynalbay ceñil tartıp cana portret Aynanın özünö cakkandıgınan ulam Dıykanbek içinen ıraazı bolup kaldı. Portretti Aynaga tapşırıp catıp: "Eç kim bilbesin" dep ötündü. Oşondon kiyin al kayra koluna kist karmagan cok. Birok, kokustan bütürgön işi anı oygo salıp koydu.

Uyañ sımak cigitti tamaşa kılabız dep catışıp, Ayna ekөönün betinin açılışına Dıykanbekke çamalaş caş mugalimder sebepçi boldu körünöt. Ayna cürögü süygön cigittin ötö sıy mamilesine ıraazı bolboy, sıydın artınan ümütünö dabaa bolçu mamileni kütüp cürgön. Oşol sebeptüü kurbularının açık tamaşasın al ulam ukkusu kelip, küyö albay catkan otko may tamızganday, Dıykanbekke tiyişe ketip, çalmanı anı közdöy birinçi colu özü ırgıtsa, anısı başka mugalimderge caga berbey kaldı. Dıykanbek murdatan ele daracaluu başının biröölördün tamaşasına kabıluusuna col berçü emes. Oşonduktan, bir-eki kurday kesipteşterinin Ayna ekөö cönündögü odono tamaşasın ukkan al alardı ekinçi ooz açkıs kılıp, kagıp taştagan. Açuusu kelgende buuday cüzü bözdöy bozoro tüşkön Dıykanbekti birinçi körüşköndüktönbü ce anın başkalardıkına okşobogon toñuraak münözünön ulambı, aytor, mugalimder da oşondon kiyin cigittin közünçö Ayna cönündö söz kılbay kalıştı. Nesi bolso da andan beri Ayna ekөö calgız bolgon cerden Dıykanbek emi aga özü tiyişe ketip, aga okşogon nazduu tiyiştüü Aynanın ümütünö can kirgize baştagan.

Dıykanbek mektepke cakındaganda eşik aldında Ayna menen süylöşüp turgan Baltabaydı dagı kördü. Baltabaydın Aynanı şınarlagan corugun Dıykanbek kaparına albasa da, ulam bargan sayın anı içinen caktırbay, ogo beter aga teñsinbegendey mamile kılıp, cıldızdı karşı bolo baştagan. Dıykanbektin munusun kızganuu dep eseptesek tuura bolbos. Aynanı momun beçaradan kızganuunu al başınan namıs körçü. Alardı alıstan körgön Dıykanbek cakındaganda sport zaldı közdöy kayrılıp ketmekçü boldu ele:

- Dıykanbek, beri bas, - degen Aynanın ünü çıktı. “Ka-ap, mende emne cumuşuñ bar ele” degendey al eköönün canına bardı.

- Emne kırındı salasıñ? Ce bizdi taanıbay kaldıñbı? – Ayna kıtkılıktap, cüzü kızara tüşkön cigitti tamaşalay baştadı.

- Silerdi kantip taanıbay kalayın. Taanıp ele, sözüñörgö coltoo bolombu dep oylodum.

- Coltoo bolguçun munun… Cootkotpoy ele koy. Baltabay agay ekööbüz baştañ tañıp catkan ceribiz cok. - Kirpik-kaşı dirildegen Ayna Dıykanbekti ansayın sırduu karap, anın cakasın oñdoy, tündö emne üçün kelgen coksuñ degensip ulam surooluu karap cattı.

Kelindin bul nazduu, kakşıktuu cılmayuusuna çıdabagan Dıykanbek köz kırın Baltabaydı közdöy ciberdi. Dıykanbek canına keleri menen borguldanıp terdep ketken Baltabay, emi al karagan sayın közün kayakka kataın bilbey muzoo kirpigi salañdap, kala berse aga uzun, şadıluu koldoru da coltoo bolup catkanday tınçı kete baştadı. Bul macüröö keyipti körüp turup, Dıykanbek bir çeti anı ayap, booru oorup ketti. Anan kalsa mınday basmırt turpat ak peyil, içinde aramdıgı cok adamda gana bolor dep oylodu. Baltabaydın calcıldagan uyañ köz karaşınan bütündöy adamdıgı tışka çıgıp turdu. Mınday kişi kalp aytıp, biröögö camandık kılıp, anın köñülün oorutpas. Kiyinki uçurlarda Baltabaydın sırtkı turpatı, içki münözünön öydö özgörö baştagan. Azır al cañı kostyumdun aldınan appak köynök kiyip, galstuk tagınıp alıptır. Al gana turgay başındagı şlyapası da cañı eken. Köptön beri Dıykanbek anı mınday abalda körgön emes. Cañı kiyimi denesine kooşpoy, oşondon ulam özü da cadap, cüdögönsügön al ogo beter Dıykanbekten sürdögöndöy, emne kılar aylasın tappagansıp, eptep ele alardın canınan ketip kaluunun aylasın kılıp cattı körünöt. Akırı al Dıykanbekten keçirim suragan tür menen:

- Men keteyin, - dep akırın unçuktu, aytarın aytıp alıp, kayra ilen-salañ bolo bir azga turup kaldı. Ketse cön ele kete berbeybi. Menden emnesin surayt degendey Dıykanbek unçukkan cok. Al oşo boyunça tetiri burulup baratıp, Aynanı ümüttüü karay saldı da: - Bakıt, Bakıt cürü kettik, - dedi.

Bala okçunuraakta, kumda oynop catkan eken. Iras, Baltabay bul cerde turgandan kiyin balası da cakın arada oynop turganın Dıykanbek emi estegensidi. Atasının ünü çıgar zamat daroo cetip kelgen üç caşar bala:

- Papa, sen kete ber. Men mamam menen kalam, - dedi. Oşondon kiyin al Aynanı koldon aldı da, oyun salgan kulun sıyaktuu turgan ordunda tıbırçılay kultuñdap cattı. Iymanı ısık naristenin bul sözünön kiyin üçöö teñ orundarında selee tüşüştü.

Bala bul ıyık sözdü bügün birinçi colu ayttıbı ce enesinin didarın körböy tili çıkkan nariste özün booruna imere tartkan Aynanı "çın ele apam uşu" dep tüşüngöndüktön murdatan ele anı bışıkulak kılıp koygonbu, aytor, Ayna sır berbey cüzü albıra, kala berse oşol söz aga caga berbey kaldı körünöt. Balanın "apa" degen ünü Dıykanbektin da kömüsködögü nukura sezimin kozgop koygonsudu. Birok calgız Baltabay gana balasının oozunan bir uyattuu söz çıkkanday, oşogo özü gana künöölü bolgonsugan tür menen murdagıdan da başkaça şölbüröy, terdey:

- Bakıtçik, cürö goy, - dep balasın koldon aldı.

Aynanın kolun koyo berbegen bala tırmışıp, kala berse ıylap ciberçü tür menen cer tepkilep otura kaldı.

- Men mama menen kalam. Mama menen kalam. Ketpeym.

Aynanın ünü dirildep, saal ökünggöndöy çıktı:

- Baltabay agay, sizder kete bergileçi… Menin sabagım tüştön kiyin bolot emessizbi? Bakıt meni menen kalsın. Kete beriñiz. – Özü ala koyup, balanı booruna kıstı.

Şölbürögön Baltabay, andan arı söz aytpastan klasska kirip ketti. Aynanın canında kalgan Dıykanbek aga emne deerin bilbey unçukkan cok. Oşol uçurda koñguroo kagılıp, Dıykanbek da içkeri klasstı közdöy baskanda, bala kötörgön Aynanı okuuçular tegerektep kalıştı.

Bügün Dıykanbek cetinçi klassta süröt sabagın ötkörmök. Okuuçulardı eerçitip çıkkan al Çüy darıyasının boyundagı tik carçaga cetkende toktodu da, süröt tartuuda naturadan kandayça paydalanuunun colun tüşündürö baştadı. Bet aldılarında kölökölüü Kara-Too catkan. Dıykanbek bügün birinçi colu özü menen koşo etyudnigin ala çıkkan bolçu. Molbertti cayıp, kistini koluna karmaganda cürögü katuulay sogup, kanı dür etip başına çıkkansıdı da, kaçankı cogotkon asıl buyumun

tapkanday kıyalı ala kaçıp ketti. Adegende okuuçularga körsötmö katarı sol cak ıptasın kölökö çalgan Kara-Toonun kolotun tartmakçı bolup çıgınganda ele, ar bir sürtkön boyogu ordu-orduna kele tüşüp, uşunçalık berilip ketkendikten teregindegi okuuçular esten çıga, ubakıttın ötkönü da bilinbey, özünön başka bötön eç nerseni sezbey, cantalaşıp iştey berdi. Kölökö oop, kara koktunun içi türün özgörtköngö tartıp kaluuga şaştı. Çıgarmaçılık ergüü daroo kelip, büt dili menen berilendikten "tezireek, tezireek" degendey ısıgan, tuylagan cürögü canına tınçtık berbey, bütkön boyu cibip, özü da oşo mayluu boyok menen koşo erip baratkansıdı. Al başın kötörgöndö, bayatan beri dım çıgarışpay canduu okuyanın kübösü bolgon baldar: "O-opiy, agay, siz naka sürötçü turbaysızbı", - deşip çuruldap ciberişti. Cüzü nurdangan Dıykanbek öz işine köptön beri birinçi colu ıraazı boldu. "Taptım" , - dedi içinen cımınday.

Çındap kubangan Dıykanbek saatın karadı da, kiyinki sabaktın baştalarına az ubakıt kalgandıgınan ulam, okuuçuların mektepke ciberip koyup, özü cardın çetindegi döbögö çıktı da, Ala-Toonu tiktep köpkö çeyin oturdu. Emnegedir, çokusun ak möñgü çalgan toonun arasındagı caşıl cayloo köz aldınan ketpey, andagı keremettüü sulууluk cürögün bütündöy biylep aldı. Kooz cayloogo Dıykanbek bıyıl da baldar menen barıp, cılına körgön sayın al cayloo suluu kız sımal anın köz kumarın kandırçu emes. Azır da Kök-Cayıktı eñsep, emne üçün oşondo etyudnigimdi ala cürbödüm dep öküngöndöy boldu. Birok, Dıykanbekke al kooz cayloonu sürötkö tartuu azır da keç emestey azır da anın, kelbetin kayra-kayra köz aldına keltirip, sürötkö tartuu üçün molbertti caydı. Emi toonu tiktegen aga Kök-Cayıktın acayıp koozdugu alakanında turganday daana elestedi. Möñgünün etegindegi Kök-Cayıktın aylanası alkak toolor menen kurçalgan. Toonun etekteri bütköndöy caşıl karagayluu çer. Al emi anın dal ortosu bolso adam suktanganday köpkök tüzöñdüü cayık. Çar tarabı bir at çabım caşıl tüzöñgö emnegedir malçılar boz üy tigişip, caylanıp oturuşpayt. Oşondoy ele al kök şiberlüü tüzöñgö mal da cayışpayt. Kök-Cayıktın sarı, kögüş güldüü kıska çöbün caydı caylata mal iskebey oşo boyunça küzündö gana suuk urup sargayat. Sıyagı malçılar bul kooz kök tüzöñdü atayı körk üçün saktaşkansıp, bar bolgonu caydın tolgon uçurunda bul cerge eki-üç colu gana malçılardın mayramı ötöt. Oşondo Kök-Cayıktın tak ortosunda kızıl celek celbirep, ar kanday oyun-zooktuu ızı-çuuga tolup ketet. Kımız cıttangan kızıl bet cılkıçılar

Kök-Cayıktın tiyak çeti menen biyak çetine bir çıgıp, kök börü tartışsa, dagı bir cerden küröşüp catkan balbandardı körüügö bolot. Al emi karagayluu betterden üyür-üyür cılkı kütüröp, cayloonun tüştük cagındagı küñgöyünön koyçulardın "çoy-çoylogon" ündörü terebeldi cañırtıp, koy maarayt. Kök-Cayıktın alkımındagı kızıl şagılduu toonun etegindegi çıtırman karagaydın caşıl balatılarının arasınan erteli-keç elik bakırat.

Özgöçö Kök-Cayıktagı keçki uçurdu körüp, ugup turganday, al köz aldına daana tartılıp, cürögü andan beter tuylagan Dıykanbektin koluna kisti özü kelip urunganday boldu. Ooba, al cön ele dekoratsiyaga okşogon cansız süröt emes, çoñ turmuştun canduu bir üzümü ele. Karagaylardın arasındagı cumuru döñsöögö tigilgen çakan ak boz üylördün tündügünön tüynöktöy içke kök tütün kökkö bulap, boz üydün eşik aldınan oboçorooktogu oyduñçaga tartılgan uzun celesin közdöy tüşüp kelatkan bir üyür cılkını kuyruk-calı tögülgön toru aygır çark aylanta imerip, el emi üyürgö kuyruk ulay kelatkan ukurukçan cılkıçının açuu kıykırığı bütündöy too için cañırta, karuularına çaka ilgen beykam kelinder celeni közdöy basıp kelatsa, toolordun kıl çokusun kündün kızıl nurları aymalap, celargı cürbögöndüktön Kök-Cayıktın tunuk, kögüş abası tunup, oşol celenin canındagı kolotko ak köbük çaçkan too suusu agıp, suu akkan kolottun çet cakası bütündöy cış caşıl karagaylar bolçu. Karagaylardın arasındagı çoñ-çoñ kızıl taştardın tübünön cülündöy bülküldögön bulaktar özöndögü ak çaç suuga canın koşot. Möl bulaktar koşulgan sayın too suusuna ogo beter can kirip, küç kirip, anın şañı bütündöy too öñdörün cañırtıp cattı. Celege kelgen beeler kulundarına imerilip, üyürdön bölüngön soyku boz baytaldı bayagı toru aygır kulagın capırgan boyunça kuup cönödü. Cayloonu körkkö tundurgan, memiregen beykut caydın keçi. Dıykanbektin nazarı eşiginin aldında üç coon karagay öskön calgız boz üydö boldu. Oşol döñsöröök cerge tigilgen boz üydön dembe-dem tütün bulay, birde al pastap barıp, kayra koyuulana, andan ötkön töş caktagı boz üylör anın fonunda kaldı. Negizgi planga oşol ak boz üydü koydu da, cürögü alıp uçup iştegen al kün batıp baratkan çende gana başın kötörüp, üyün közdöy kamındı. Dagı taktala turgan ceri köp bolso da, bügünkü işine ıraazı bolo ordunan turup, mektepki közdöy kadam koydu. Iras, Dıykanbektin sanaasında cayloonun keç mezgilindegi tunuk, kıymılsız abasın tak cazuu cetişpey catkansıdı…

Al künü da Dıykanbek menen Ayna sabaktın ayagında mektepten çoguu çıgışıp, alar Aynanın ayılın közdöy ketken kara colgo çeyin çoguu barıştı da, anan unçukpay bir azga turup kalıştı. Kün ançalık ısık da emes keç beşim çen bolçu. Koñur kurgak aba kögüş tartıp, kara col çañ cıttana, col ceegindegi içke arıkta kuldurttay kaşka suu agıp, Çüygö nakta koñur küz kelgen uçur ele. Özgöçö koñur küzdö gana köpölöktör cay mezgilindegidey köp bolot. Oşonduktan, mekteptin aldındagı kızıl-tazıl gül öskön ayantçada, arıktın ceegindegi bürü kata elek çöptördün üstündö köpölöktör batpay ketiptir.

- Emnege bul cerde turup kaldık. Kettim, - dedi aylın közdöy kadam taştay turgan kişidey körüngön Ayna. Çınında al Dıykanbektin canınan karış cılgısı kelbey turgan.

Dıykanbek anı eerçiy tokoydun çetine çeyin bardı. Anın cürögün belgisiz kubanıç ezip, sanaası cayında ele. Köñülü kötörüñkü al, Aynanın közünçö kıyalındagı çıgarmaçılık tabılgasın bölüşküsü kelip, birok tüşünö koyor deysiñbi degendey kayra unçukpay kalıp cattı. Mına üç kündön beri özünün uşul sonun oyu menen gana alek bolup cürgön. Ayna dagı Dıykanbektin kıyalındagı kubanıçın sezbey öz cürögün ezgen oy menen alek bolçu. Oşonduktan Dıykanbekke taarınganday:

- Emne üçün baya künü kelgen coksuñ, - dedi, ünü taarıngan kişinikindey emes, erkelegendey nazik çıktı. Dıykanbek kolun akırın Aynanın beline tiygizip, caydarı külüp koydu.

- Korktum… Közgö saysa körüngüs karañgı tündö kantip baram. Andan körö kündüz ele colugup cürölüçü. Dıykanbektin kakşıgına Ayna daroo coop berdi:

- Korksoñ ay çıkkanda kel. Azır ay oturup çıgıp kaldı.

Aytarın aytıp alıp Ayna manattay kızardı. Apası kele elek eken go dep oylodu Dıykanbek. Oşo boyunça eköö unçuguşpay cürüp oturuştu. Tokoydun içi kurgak calbırak cıttanıp turuptur. Eköö appak kayındardıñ arasına barıp toktoştu. Aynanın közü calcıldap, kudu katuu çurkap kelgen adamday demigip, anın kılçañdagan, kamıkkan türü magnit talaasının taasirindey Dıykanbekke da ötüp, al dagı kalçılday, ısıp çıktı da, çatıragan, tuylagan cürögünö ee bolo albagansıp, Aynanı ebi cok kuçaktay ööp koydu. Aynanın cüzü ısıp, albırıp bütkön boyu kalçıldap ogo beter demigip çıktı. Dıykanbek andan kiyin eki kolu menen ısık caagınan sılay, başın kökürögünö imere tartıp bir az turdu.

- Kel bügün. Kütöm, - dedi Ayna Dıykanbektin kuçagınan çıgıp çurkagan boyunça ketti.

Cıldız tolgon karañgı tün. Bir karaganga terebel cımıyıp, tabiyat tattuu uykunun kuçagında termelgensiyt. Dıykanbek bayatan beri tokoy içindegi calgız ayak col menen kelatkan. Emi közü karañgılıkka üyür alıp, al bir bılk etken kıymıldı, karaandı daana acıratıp, şaşpastan ayarlay colgo kadam taştoodo. Oşol col ceegindegi içke ak kayıñdardın bülbüldögön agış booru şam sıyaktuu colunan carık bergensiyt. Tokoydun başka daraktarına karaganda alar cigittin cürögünö cakın sezilip cattı. Kançalık özün baatır sezgen adamga da tünt tokoy içi karañgıda sürdüü, korkunuçtuu körünöt emespi. Dumukkan tokoy kançalık tınç körünsö oşonçoluk andagı sokur karañgılıktan seni bir belgisiz korkunuç tiktep turgansıyt. Erkin kurçutkusu kelgen adam karañgı tündö tokoy aralap, too-taştın arasında tünösün. Demeyde, een tamda calgız tünögön adam da cürök zaada bolot. Sanaasına korkunuçtuu okuyalar tünöyt. Al emi tokoy içinde calgız baratkan adamga, ar bir karaan canduuday, sürdüüdöy sezilet. Birok, Dıykanbek korkkon cok. Al bul tokoydun koyon catagına çeyin bilgendiktenbi, aytor, ar bir daraktı özünö karaan tutup, too caktan çıkkan suunun şarı da sanaasın tınçıtıp cattı. Tündö da tokoy içinde canduu, sırduu turmuş öküm sürüp turat. Oşol tapta cakın ele cerden daraktın şagı kaçıray tüşüp, çırıldagan kanattuunun ünü çıktı. Capalak ükünün tırmagına ilingen canıbardın boorunan kan aktı. Uyalarında ürgülögön başka kuştardın da tınçı ketip, çukuranganday ün salıp ciberişti. Bir azdan kiyin tokoy içi kayra tınçıdı. Kayradan ükünün küüldögön korkunuçtuu ünü çıktı. Uşu kezde Dıykanbek tokoydun çetine çıgıp kalgan. Ayıl caktan tütün cıttanıp, itterdin kañırık ürgönü ugula, alar too taraptı közdöy çurkap cönöşkönsüdü. Kara-Toodon took uurdaganı tüşüp kelgen tülkünü kuup ketişti körünöt. Dıykanbek otura kalıp, cer tıñşaganday ayıl caktı tiktedi. Aydın kümüş booru carkıray terebel kadimkidey carık bolo baştagan. Tün kayradan köşülüp, tırs etken butaktın ününö çeyin ugulup turdu. Muzdak çanduu coldo kadam koygonu ugulbay, Dıykanbek ayılga cakındadı. Aydın nuru terebeldi ogo beter carkıratıp, itterdin ürgönü daana uguluuda. Ulam ayılga cakındagan sayın Dıykanbektin cürögü lakılday baştagan. Al Aynanın üyünö cetkende demin basa otura kaldı. Cürögünün sokkonunan başka eç nerse ugulbay aylana cımcırt. Azıraak köñülü tıngan al Aynalardın eşiginin aldındagı cügörünün orula elektigin körüp süyünüp ketti da, uuru

kılgan adamdan beter çurkap barıp, cürögünün arasına kirdi. Çooçun dobuştu ulay kartañ döböt küñk ete bir ürgönsüdü da, kayra tıp basıldı. Uuruga kelgen adamdan beter Dıykanbek aptıkkan demin basıp, cügörünün içinde bir dalay oturdu. Cürögü kayradan tük-tük etip, oşol türsüldögön cürögünün dobuşun biröö ugup koyçuday oozun bet aarçısı menen basıp, tamdın aldınan közün algan cok. Terezenin carıgı kapkaçan öçüptür. Ömürü biröönü kappagan kartañ döbötü da üydön okçun, örüktün tübündö baylanıp turat. Ansız da ileendi döböt cıluu tündö başın kötörör türü cok. Aydın kümüş booru körünüp al cürögünün için da kündüzgüdöy carık kıldı. Aydın carıgı Dıykanbekke cakpay, murdagı orununan kozgolboy bürüştü. Döbötkö cakın baylangan uy bışıldap, butun serpip, andan cıluu cıt kelüüdö. Köçönün başınan acılday itter ürüp, it ürgön caktan koburagan ün çıgıp, kayra basıldı. Ay ötö carık tiyse itter köp üröt. Sıyagı alar tañdın atkanın acırata albay kalışsa kerek. İtterdin çarçañkı başalaman ürgönünö udaa, bir kança colu koroz kıykırıp toktodu. Saatına karabay tün ortosu go dep bolcoldodu Dıykanbek. Too caktan cel cürgönsüp, cügörülör şuudurap, terekterdin başı tıbırçılay berdi da, arı cakta şagınan kızıl almalar küülüp tüşüp cattı. Alma cıttangan, cügörü cıttangan ayluu tün kayra tınçıy, kayra köşüy tüştü. Uşu uçurda cügörüdön çıkkan Dıykanbek özün biröö tiktep turganday kalçıldap, arıktın ceegine kelip oturdu. Kaytadan bütkön boyu ısıp, aptıga baştadı. Kimdir-biröödön uyalganday, kimdir-biröödön sürdögöndöy Dıykanbek ordunan tura albay, atayı arzıp kelgen Ayna kapkaçan uktap, eç nerseden kaparsız catkansıdı. Ooba, alardın üyü cabık, terezesi karañgı ele. Aydın uşunçalık carık tiygenine kayra naarazı bolo, uuru cılış menen ordunan turup, ayarlay, terezenin tübünö cetti da, cürögü carılıp ketçüdöy tüküldöp, cürögü oozuna tıgılıp, Dıykanbek dım çıgarbay seleydi. Emi çındap ele korkup, anık uuruga kelgen adamdın keypin kiydi.

Dıykanbek dubaldın booruna cabışa, demin da tartpay kolun terezeni közdöy sundu. Kolu terezenin muzdak aynegine tiygende tulku boyu tok urganday çımırap, kayra tartıp aldı. Kamıkkan canday terdep, conuna köynögü cabışa, anın uşu tapta öz corugun taldoogo kudureti cetpey kalgan. Oyu da çarcayıt bolup, kokusunan arakettene, başı ısıp, al özün sokur sezimge biyletip koydu. Mındayça aytkanda, anın ar bir kıymılı cansız avtomattın mildetin atkarıp cattı. Kayradan kolun sozup, aynekti biliner-bilinbes çertti. Coop bolgon cok. Çıdamı ketken al “uktap kalsa kerek” dep

oylodu. Terezeni katuu çertüügö cürögü daabay, içinen bekitilbegen eşikti barıp açuu anın oyuna da kelgen cok. Antüügö Dıykanbektin kudureti da cetmek emes. Al üçüngü colu çeçkindüü türdö terezenin aynegin sıypaladı. Bu colu da coop bolgon cok. Birok kimdir-biröö cötölüp ordunan turup catkansıdı. Uşul uçurda gana Dıykanbek öz abalın tuygansıdı. Bul uuru kılgansıgan araketin al özü cek körüp, cürögü çiyki may cegendey tüpöyül tarttı. Kala berse bulganç buyumdu karmap turganday ciyirkenip, tabiyatındagı ıyık, sonun sezimine şek keltirip catkanday tuydu. Cark etip Aruukenin elesi kayra keldi. Sanaası kımguut bolgon cigitke, ekinçi bir ün: “kayt artka” degensidi. Oşo boyunça al toktoo berbey köçö cakka buruldu da, çañduu kara coldo dikildep üyünö kelattı.

Oşol tündön kiyin Dıykanbek menen Aynanın ortosun tutaştırıp turgan közgö urunbas cibek ciptin tüyünü çort üzülgönsüdü. Emi alar biri-birinin cüzün karoodon aybıgışıp, colukkan cerde eköönün teñ kirpikteri salañday teskeri burulup ketişçü. Dıykanbek al odono, arı uyattuu corugun estegen sayın canın koyorgo cer tappay tutalanıp, Ayna bolso andan beş beter ızaga küyüp cürdü. Al Dıykanbektin kılıgın terezenin arı cagınan tuyup catkan. Dıykanbektin caşınıp kelip, caşınıp ketkeni Aynanın namısına şek keltirdi. Çındap ele anın adamdık kuduretin Dıykanbek kordop ketkensidi. Özü cakşı körüp, sargara kütkön adamı mintip ketkenden kiyin Ayna töşögünö üstömöndöp tüşüp, burkurap ıylap aldı da, tañ atkança kirpik irmegen cok. Ertesi mektepke anı biröö zordop alıp kelatkanday muñayım suz keldi.

Dıykanbek tündö ürkör töbödön oogondo catıp, ertesi keçireek turdu. Uykusu kanıp kalıptır. Tün içinde beykut uktagan adamday baktıluu eç kim bolboyt. Anday adam köpçülüktün közünçö ılayım ooz açıp körbögönü menen özünçö calgız bolgondo sözsüz ırdayt. Sakal-murutun alıp catkan Dıykanbek mahabat tuuraluu mukamduu bir obondu ulam sozgon sayın ünü açılıp, obondun kayrıktarı da özünö caga berbey, oşonduktan kayra-kayra ırdap, büt sanaası Aynanı közdöy talpınıp cattı. Aynanın aldında ketirgen çekiligin azır da estey, emi anın taarınıçı uzakka sozulbasın cürögü sezip turgan. Ayna eköönün mamilesin oñdoy turgan bir gana çara bar ekendigin tüşüngön Dıykanbek köp oylop, baş oorutkandan kiyin gana tündö aga baş koşuu kerek degen cıyıntıkka kelgen. Sunuşuna Ayna can-dili menen makul boloruna kılday da künöm sanabagan cigit, köptön beri sanaasına tınçtık berbegen oydun tüyününün oñoy çeçilişine çın peylinen kubanıp, anın azırkı caydarı abalda ırdap

oturuşu da oşogo baylanıştuu. Adegende özü üçün abdan maşakattuu körüngön üylönüü degen söz emi Dıykanbekke cönököy ele okuya sıyaktuu sezilip, sanaası kökölöy al bayagı köñülünö cakkan obondun ulam başınan tüşüüdö. Oşol kezde eşik çertilip, Dıykanbek kaalganı açkanda, bosogonun tübündö kara sumkaçan poçtoçu turuptur. "Kat kelse kerek" dep oylop koydu al. Kat orduna telegramma alıp, birok al telegrammanı açıp okubastan stolunun üstünö taştap koydu da, murdagısınday ele kamırabastan sakalın ala, kayradan ırdap cürdü. Telegrammanın kançalık maanilüü ekendigin al esine albay, ecesinen kelgendigin bilgen Dıykanbek: "köp bolso kelip ket" degendir. Uşintip oylodu da, kebelgen cok. Ansız da özünün üylönö turgandıgına baylanıştuu al ecesi menen akıldaşıp, anın sanaasın tındırıp, on çaktı künçö üyündö cürüp kelmekçi bolup catkan. Dıykanbek eki cıldan beri otpuska ala elek emespi. Otpuska surasa direktoru karşı bolbosun bilet. Telegrammanı okuuga şaşılbaganının dagı bir ekinçi sebebi, al mından eki ay murda ecesinen: "Oorup catam. Tez kel" degen telegramma aldı da, oşol ele künü avtostantsiyanı közdöy cönögön. Taksige oturup col cürögü catsa, ecesinin koşunası, bir çeti anın küyöösünün tuuganı Niyazalı colugup, cay suraşa ketti. Al cañıdan ele bufetten çıgıp kelatıptır.

- Oy, kuda bala, bu kayakka şaşıp baratasıñ? Bir az ayarla. Cüzdöşölü, - dedi.

Dıykanbek şaşılış türdö Isık-Kölgö baratkanın aytıp, ecesinin telegrammasın aga körsöttü da degi abalı cakşıbı dep büşürköy kaldı ele, eki iyni daldaygan Niyazalı kebelbey, birok katırıp kaldı:

- Sono saga ece bolso, bizge cakın ceñe. Bir tuuganı senin go. Kanday oydo ekenindi bilbeym. Biz ceñebizdin sırın cakşı bilebiz. Oşentip, biröögö sır körsötüp almayınça ceñebiz Sononun şakıyı basılbayt. Seni bir tamaşa kılıp, erkeleteyin degen eken. Bolboso uşintip da telegramma berebi. Men keçee ele ayılda boldum. Kempir-çaldın çayın içkenden kiyin rayongo kelatıp, eceñdin dükönünö kayrıldım. Üydö arak içseñ çal caman körörün bilesiñ özüñ. Magazinden cüzdü sogup alayın dep oylogom. Sono ceñem printsipialnıy kişi go çirkin. "Kuyup satpaym. Çoñdorum körsö uruşat", - dep köşörüp koydu. Ayla kança, altı som berip, bir bötölkö aldım. Mayda bergen cok. Dagı altı som bergenim cakşı boluptur. On som bersem da al maga kayra kayrıp bermek emes. Dünüyönün baarın bastı. Üyündö kilem menen şırdak batpayt. Al emi malı menen karoo-cayıçı. Kassadagı akçası kança deysiñ. Andan körö, kuda bala,

katın al. Oşentken menen baykuş özü mart. Sen degende baarın tögüp taştayt. Katın al, kuda bala. Baarıbız senin arkañ menen bir cırgaylık. Anda sono ceñebiz araktı suuday agızıp taştayt. Toyuña taman çıkkan bee soyot. İşenip koy oşentpese murdumdu tuura kesip bereyin. Emi taksindi koyo ber. Bargıñ ele kelse, taksi tabılar. Andan körö cürü restoranga barıp, cüzdön sogoluk. Seni başınan cakşı körçümün. Mınday kezdeşüü seyrek bolot. Kana kettik, kuda bala. Emne, işenbey turansıñbı. Ayttım go, eceñ sopsoo ele cüröt. Kalp aytsam erteñ kantip senin cüzüñdü karaym.

Oşentip, Dıykanbek Isık-Kölgö barbay kaldı. Çın ele başkalar arkıluu da taktap körüp, ecesinin sopsoo iştep cürgönün bildi. Kapıray, bul emne önörü degendey, Dıykanbek anda da bir colu ecesine naarazı bolgon. Bügün telegrammanı açıp okuuga şaşpaganı da oşondon. Al mektepke baratkanda gana telegrammaga köz cügürttü. “Bügündön kalbay kel. Eceñdin abalı abdan naçar”, - dep bötön kişi kol koyuptur. Sononun küyöösünün kıyır tuugandarının atınan kelgen telegramma Dıykanbekti katuu çoçuttu. Mektepke çeyin çurkap barıp, direktordon on küngö uruksat aldı da, Aynaga colukpastan oşol ele künü Isık-Köldü közdöy cönöp, keçke cuuk ecesinin üyünö cetip bargan Dıykanbek armanduu okuyanın üstünön çıktı. Ecesi tün içinde kaza bolup, el-curt Dıykanbekti gana kütüp catışkan eken. Zamanası tarıgan Dıykanbektin kökürögü tütöy, ecesinin söögün koygondon kiyin anın üyündö dagı üç tünödü. Ölüm degen akırı bir kara başka kelçü çındık ekendigin al oşondo gana tüşündü. Aga çeyin Dıykanbek ömür menen ölümdün eriş-arkak bolo birge cürörün eske alçu emes. Dıykanbektin cürögün sızdatkan nerse ecesi ekөönün akırkı cıldarı biri-birin tüşünüşö albay kalgandıgı. Ecesinin ooruluu ekendigin aytıp, zar kakşaganının sebebin Dıykanbek azır tüşünüp oturat. Töşöktö catıp kalbagandan kiyin al ecesin ooruluu dep eseptebegen. Oşol cañılıştıgı üçün özün kayra-kayra cemeley berdi. Ömürdün oor cügün kötörgön Sono katuu ooruluu bolso da, al cazdıkka başın koyboy ölörmandık kılıp basıp cürgönün Dıykanbek bilgen emes. Sononun kanının basımı cogoru bolçu. Egerde, Dıykanbek ecesinikine tez-tez kelip, cakşıraak mamile kılganda mümkün al uzagıraak caşamaktır. Adamdar kızıkpız. Biri-biribizdi dayıma ölgöndön kiyin gana tüşünöbüz. Oşondo gana anın tübölük catçu cayına bir çımçım topurak salıp: “Cakşı adam ele”, - dep etegibizdi kagıp, ordubuzdan turabız. Uşul kantip ızattoo bolsun. Adamdar kızıkpız…

Dıykanbek törtünçü künü colgo kamındı. Ecesinin een tamında kaluu al üçün ötö kıyın bolup, attanar aldında kolhozdun partorgun çakırttı da, özü mömölüü baktın arasına kirdi. Çınıday kızıl aporttordu kötörö albay, almanın butaktarı iyilet. Bak içi alma cıttanıp, sarı calbıraktar tüşüp, kün memirey cıluu tiyip turgan. Dıykanbek bir kızıl almanı üzüp alıp, bet aarçısı menen sürtköndö almanın öñü çıykanday kızara tüştü. Ortosunan cara bölüp, şirelüü kızıl almanı kaçırata cegen sayın emnegedir Dıykanbektin köñülü bir az tınçıgansıdı. Oñ cagında melmildegen Isık-Köldün mayda, kooz tolkundarı ceekke şarp-şurp urunuuda. Kuu döñgöçtün üstündö künöstöp oturgan Dıykanbektin canına partorg basıp kelip, uçuraşkandan kiyin unçuguşpay bir az turuştu.

- Aba, - dedi Dıykanbek bir maalda. – Oçor-baçar bolup, bir kezde bul üydö ırıstuu adamdar caşagan. Ecemdi bolso kömdük. Emi baykasam kuttuu üy een kalçuday. Şagı iyilgen mına bul kızıl almalardı mından arı kim küzöyt? Men bügün ketemin. Öz colum, öz tilegim bar. Siz menen akıldaşayın dedim, aba. Kuttuu üydü een kaltırbay taza tutuu sizderdin mildetiñer. Mından arı bul üy kolhozdun mençigine ötsün. Bala bakçanı uşul cayga köçürüp keliñiz. Ansız da cañı bala bakça kurabız dep catıpsızdar. Üydün eelerinin atı öçpösün. Dünüyösü menen toluk ötkörüp alıñız. Sizde menin başka ötünüçüm cok.

Közü caşıldangan estüü adam ordunan turdu da, unçukpay basıp kelip, Dıykanbektin çekesinen öptü. Anan partorg üydün açkıçın aldı da, Dıykanbekti kan colgo çeyin uzatıp koydu.

Emi Dıykanbektin coldo katar oylogonu Ayna boldu. Aynadan başka anın meder tutar adamı cok ele. “Ömürümdö cañılıştıktar köp boldu. Emi cañılbaym. Mından arı öz baktımdı koldon çıgarbaym” dep kelattı. Avtobus Tokmoktun avtostantsiyasına kelip toktogondo kaş karayıp kalgan. Al üyünö taksi menen kelip, kol çemodanın koydu da, cuunup, ak köynök kotorup kiygenden kiyin tüz ele Aynanın üyün közdöy cönödü. Azır al bayagısınday çoçup, eki cagın karangan cok. Tınım albay tüz cürüp oturup, Aynanın üyünö cetti da, alardın eşigin tarttı. Uruksat surabastan kirip bargan Dıykanbek tördö calgız çay içip oturgan Aynanın enesin körüp, bir saamga seleydi. Çoñ kara kempir Dıykanbekti tigile karap, al plaşçın çeçpesten kempirdin canına barıp koomay oturdu da:

- Esensizderbi, ene! – dedi.

- Esençilik, botom, özüñ kimsiñ. Taanıbay atam. Bu bizdin ayıldık baldardan emessiñ go.

- Ene, men Ayna menen birge işteym. Atım Dıykanbek. Aynada zarıl cumuşum bar ele. Oşonduktan, uruksatsız ele kelip kaldım. Ayıp etpeñiz…

Dıykanbektin coobunan kiyin kempir kolundagı çınısın cerge koydu da, ün katpastan memirep kaldı. Kempirdin bul corugunan kiyin Dıykanbek eç nerse tüşüngön cok. Kempir aga çay iç dep da aytpay, eköönün ortosunda cansız tınçtık öküm sürdü. "Caman körüp kaldı körünöt, beker keliptirmin", - dep oylodu Dıykanbek. Oşonduktan, keçirim suraganday dagı ozundu:

Ene, men mektepke kayrılgan cok elem. Özüm cañı ele Isık-Köldön keldim… - Ecesinin ölgönün estep, cürögü ısıdı. Aytıp cibere cazdap toktodu. – Ayna mektepten kele elekpi?

Kempir Dıykanbektin sözün ukpaganday, emi esine kelgendey kaldastap ordunan turdu da, tasmaldın üstünö cañırtıp tamak-aş koyo:

- Al, balam, tamaktan. Keçki nasipten ooz tiy. – Oşondon kiyin Aynanın enesi sıpayıkerçilik üçün çaydan bolor-bolbos uurtagan Dıykanbekten közün albay sırduu tiktey berdi da, anan özü menen özü süylöşüp catkan adamça koburadı. – Ayna emi bargan cerinen bak tapsın. Köşögösü kögörsün. Kız balanın üydö köp oturganı orunsuz bolot. Kuday kızdı törkününün kolunda kalgılık kılbasın, balam.

Dıykanbek çurkap oturup, tokoydun tünt cerine kelgende gana toktodu da, coon ak kayıñga çekesin süyöp, eç bir uyalbay, eç bir tartınbay eçkirip-eçkirip ıylap aldı. Al küyüp baratkan cürögü basılgança muzdagança ıyladı. Dıykanbek ceke ele Aynadan acırap kalgandıgı üçün aylagan cok. Ecesin, Aruukeni coktodu. Ecesinin söögü çıkkan cerde al özün bekem tutup, köp ıylay algan emes. Emi een cerde, tünt tokoy içinde cürögün kamıktırgan küyüttün kartın sıyrıp aldı. Al ömürdün bir kaytalangıs uçuru menen koştoşup cattı.

Buulukkan Dıykanbek emi ordunan turup, tokoydun ortosundagı içke, muzdak çanduu col menen şaardı közdöy çurkap kelattı. Ooba, al mınçalık şaşıp, kayda baratat dep oylorsuzdar. Dıykanbek Baltabaydın üyün közdöy kelatkan. Birok anın

oyunda emne bar ekendigi azırınça bizge belgisiz ele. Aytor, al ölörman adamça oylogon oyunan tarta turgan türü cok bolçu. Emnegedir al Baltabay menen Aynaga coluguunu özü üçün pars körüp kelatkan. Birok alarga colukkanda da emne deerin özü bilgen cok. Oşentip, köşökörlöngön al tündü cirep cürüp oturdu. Küyükkön, çarçagan Dıykanbek Baltabaydın üyünö cakındaganda gana kadamın akırındattı. Murdagı buulukkan abalı emi bastap, özü da alda kança cooşup kalgan. Baltabaydın üyünö şar kirip bargandan aybıktı. Alardın üyün alıstan imerip, pardası tartılbagan çoñ terezenin tuşuna toktodu. Taza cuulgan terezeden üydün içindegiler toluk körünüp turuptur. Ortogo koyulgan çoñ stoldu tegerektey bul ırıstuu üy-bülö tamaktanıp catışkan ele. Baltabay tereze cakka dalısın salıp, Aynanı karap oturat. Üç caşar Bakıttı aldına alıp oturgan Ayna bir kolu menen ak çaynekten çay kuyup, Baltabayga sundu. Kamduu oturgan Baltabay Aynanın kolunan çaydı dilgirlik menen ala koydu da, Aynaga bir nerse dep ayttı körünöt, Ayna akırın külüp kaldı. Al uşunçalık taza, baktıluu külkü ele. Bul baktıluu üy-bülönü karap oturup, Dıykanbek bir çeti suktanıp, bir çeti kubanıp koydu. Ayna öz baktısın tapkanına közü cetip, Baltabayga tuş bolgon ayaldın kor bolbosun emi tüşündü.

Cıldız tolgon kapkarañgı tündü cirey Dıykanbek üyünö kelattı. Tün salkın, tün beykut bolçu. Tokmoktun tündük-batış cagındagı kazaktın keñ talaasının üstündögü kara buluttardın arasınan iymeñdegen çagılgandın uçkunu cark ete, kayra oşo zamat cok boldu da, kıyladan beri cürögünö tınçtık berbegen tüpöyül sanaanı kimdir-biröö iskek menen suurup taştaganday, Dıykanbektin köñülü çayıttay açıldı. Anın cürögündögü tütöp küyö albay catkan uçkun kapiletten canıp ketkendey, cürögü alıp uçup, kökürögü ısıp, kala berse Dıykanbektin kökürögünö toltura çok şıkap taştaganday ceeliget. Anın közünö düynö uşunçalık capcaş, cañı bolup köründü. Özünün koyuu, mayluu boyoktorunun cıtı murduna urunup, anın iştegisi kelip, cürögü ogo beter degdey berdi. Too caktan sokkon salkın celge kökürögün toso, özünçö ele kıykırgısı, ırdagısı kelip, tamanı cerge tiybey, özün salmagı cok bir çım-çım pahtaday ceñil sezip barattı. Azır ele cetip bararı menen molbertti caya iştep ciberçüdöy kaydan-caydandır payda bolgon ergüü büt tabiyatın biylep algan. Cürögü ansayın ısıp, özünün taanış, sonun düynösün közdöy çakırıp cattı. Dıykanbek mından arı Tokmokto bir da kün kala almak emes. Al özünün maşakattuu, tataal kesibinin

artınan tüşmök. Emi anın akırkı kıyalı kayradan Aruukege barıp takalıp, anı ayap, aga bakıt tiley özünçö koburay berdi.

"… Suluuga suktangandar köp bolot. Uşu turpatıñ menen sen dagı dalaydı özüñö kuştar kılarsıñ… Dalaylar seni süyöm dep karaanıñdan kagıla, akırı saga cetip, baktıga tunar. Alardın ayrımdarına minuttuk cırgal bergen sen, ayrımdarın dalayga çeyin ümütkör kılarsıñ. Al emi saga cetpey öküttö kalgandar seni eñsep üşkürör, ökünör. Saga cetken oşol esi cok bir körgön cakşı tüş sıyaktuu seni daroo unutar. Ce bolboso ceñişke ee bolgon uçuru cönündö al ergul dalay cerde ooz köptürüp maktanar. Seni eç kaçan unutpas, ar dayım cürögündö saktap, elesinde ıyık tutçu calgız menmin. Calgan külküdön, calgan caloorudan sak bol. Andaylarga köz karaşından karmatpa. Çıdamduu bol, sadaga. Sürdüüröök bol, canım…

Senden köñülü kalbagan – calgız menmin. Mençelik seni eç kim süybös. Keede çooçun biröönün terdüü kolu senin apakay cüzüñdü sılap turganday körüp, oşogo ıza bolom. Oşol cönündö oylosom cürögüm oorup canım açıyt. Kayda cürsöñ da, özüñdü saktay bil. Adamdık kasiyetiñdi baarınan cogoru tut. Eç kaçan çökpögün. Saga cetken esi cok erdemsinbegendey bolsun. Ayalga sıntagıp, ayaldın süyüüsün kordogon adamdan pas eç kim bolboyt. Oşondoylordon sak bol, canım. Bir kündük cırgaldın, miñ kündük keyişi bolot. Uşunu esiñden çıgarba, sadaga. Ekööbüzdün ortobuzda adam dit bagıp karay algıs tik kıya kaldı. Birok, baktıluu kündördü esten çıgarbaylı. Oşogo kaniyet kılalık. Çıdamduu bol, canım. Sürdüüröök körün, sadaga…"

Oşentip, uşul eki cıl içinde Dıykanbek ömürdün maşakattuu bir uçurun başınan ötkördü. Emi aldıdagı uzun, tataal, arı tattuu ömürdün carkın elesi cigitti çakırıp, ulam ümüttöndürö berdi. Al azır oşol sonun ümüttüü cañı düynönü közdöy sapar tartmak…

2. "ÇÜY BAYANI" HİKÂYESİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

ÇÜY HİKÂYESİ

Tokmok görenlerin ilk etapta beğenmediği bir şehirdir. Yıl geçtikçe büyüyen Frunze'ye yakın olduğundan mı, çiftçinin evinin yanına yaptırdığı müştemilat misali göze acınacak gibi görünür, ayrıca Frunze'den doğuya doğru yol alan gezginler Tokmok'un yanından geçmekte olduklarının bile farkına varmadan doğrudan

Balıkçı'ya ulaşırlar. Balıkçı'nın rüzgârıyla baştan aşağıya kumla dolarak, gözden kaybolan yolcular, Balıkçı'nın rüzgârı koyunlarına kum doldurup, yüzlerini yaktığı için gözden kaybolan yolcular, oraya buraya kaçışarak uyuşmuş ayaklarını açarken, bazıları aşhaneye girip yemek yiyip veya bir kadeh içki içip, paltolarının yakasına burunlarını sokarak deposunu doldurmaya giden otobüsü beklerler. Yine birileri iskeleye kadar koşarak, sel gibi akan kıyıyı, rüzgârın savurduğu gölün ak köpüklü sonunu görmeye yetişebildi. Bazıları rüzgârlı şehrin kahrına dayanamayıp, daha demin giden otobüsü sanki bir aydır beklemişler gibi öfkelerini şoförden çıkarırlar.

Gölün eteğinden, Narın tarafından gelen yolcular da Balıkçı'ya uğramadan geçmezler. İçlerinden yine birileri lokantaya doğru giderken, diğerleri otobüsü kaçırmamak maksadıyla otogarın yanında kazık gibi dikilip, ellerini ovalayıp: "Frunze'ye kadar iki saatlik yol kaldı." diyen yol arkadaşının sözünden cesaret alıp, heyecanlandı. En sonunda, Frunze'ye gitmek isteyen yolcular otobüse oturduğu an uyuklamaya başlar, Tokmok'un yanından geçtikleri akıllarına bile gelmez. Şayet o sırada arabanın şoförü: "Arkadaşlar, Tokmok'ta işiniz yok muydu? Acele etmeden gitsek, ne olur?" isteğinde bulundu. O anda sıkıntılı biri: "Tokmok'ta ne işiniz var. Tokmok'u görmeden gidemez miyiz? Tokmok'a kendin git. Bizi Frunze'ye bir an önce götür de ondan sonra geri dönüp Tokmok'unda kal!" diyerek karşılıklı ağız dalaşına girişirler. Fakat kendisi hakkında o denli itibarsız söz duyacak kadar Tokmok ne yapmıştı akılsız. Günahsız birinin arkasından iftira atıyorlarmış gibi. Tokmok şehri yukarıdaki gibi yersiz azarları çok duyar. Böyle iftira eden insanların bir tanesi bile belki Tokmok'ta bulunmuş değildir. Şayet onlar Tokmok'u iyi bilseler, her kim Tokmok'ta bir süre yaşayıp, onun yazını, kışını görse, Tokmok'un sessiz sokaklarında gezip, Çüy deresi boyunca yürüse, pazarını dolaşıp tatlı kavunundan yiyip, şehrin kuzey tarafındaki Kara Dağa çıksa, o zaman o insan şehir hakkında yukarıdaki gibi beyhude söz söylemek şöyle dursun, ömür boyu Tokmok'a âşık olmalı. Fırsat buldukça yanından giderken ona uğramadan geçmez.

Zira Tokmok iyi huylu kadın gibi, ne kadar sadeyse, o kadar güzel şehirdir. Tokmok'a yaz geldiği zaman kendine has bir güzellik. İlk karın kalkmasıyla ağaçlar tomurcuklanıp, toprak canlanıp, mavimsi buhar kalkmaya başlar. Tam bir sükûnet içinde olan güneşin sıcaklığı aşırı yakıcı da değil, aşırı beyin yakan da değil, gönlü coşturup, düşüncelerdeki ümitsizliği yok eder. Dağlar görkemli, gökyüzü masmavi,

dupduru olur. Habersiz duran şehrin üstünde oyun kuran ak güvercinler birbiriyle oynaşıp, tıpkı âşıklar gibi öpüşseler, bir de kanatlarını çırpıp göğün derinliklerine doğru süzülürler. Daldan dala konan pasaklı kumrular yuva yapmanın endişesiyle, insandan azıcık bile korkmadan, yerden kuru yaprak dişleyip uçarken, ağaç dallarının sık yerlerinde serçeler cır cır öterken, şehrin kıyı yakasındaki kamışlı göletlerde kaz ve ördekler öter; bazen de inekler mölerken, köpek havlarken, Tokmok is kokularının içinde tıpkı kendimizin büyüdüğü mütevazı kasabanın siluetini verir. Böyle siyaha çalan ağaçlı Tokmok'un üstündeki soluk mavimsi buhar, gün ışığına yayılıp, yıkanıp, şehir birdenbire sakinleşip, güzelliği artıp, yeşil tomurcuklardan yeşil yapraklar çıkıp, elma ve erik çiçeklenip, ondan sonra sıralanmış kiraz ağacı patlamış mısır gibi beyaz çiçek açar. Şehir işte böyle meyve çiçekleri açan yaz zamanı aklı başından alan bir izlenim bırakırken, erik ağaçlarının kırmızımsı çiçek açan yapraklarının arasından yabani arılar vızıldadığında, bin bir çeşit renkteki güzel kelebekler daire çizer, tıpkı kolhozun meyve bağının arasında yürüyormuş gibi insanın içine ferahlık verip, önüne çıkan insanı sarıp kucaklayıp sevesin gelir. Üstelik Tokmok'un halkı hem cömert, hem mütevazıdır. Senin nereden geldiğinle, senin kim olduğunla işi olmaz. Hemen öne atılıp selam verip, evinin yanından geçip gidecek olsan: "Buyurun yemek yiyiniz" deyip evinin kapısını açıp, mütevazı bir şekilde gülümser. Şayet siz tecrübesizle, tesadüfen misafirperver insanın evine uğrarsanız, işte o zaman "sıkıntı" çekersiniz. Öyle mert adam ikram edilecek yemeğinin hepsini önünüze serip, hali kalmadan sizi ağırlamasıyla şaşırtır, ondan sonra onun kendi gibi cömert, mütevazı komşuları "Falanca amcasına misafir gelmişmiş" diyerek gıpta edip, birinden biri evine çağırır. O iyi kalpli insanların kalbini kırmayayım diye oturup, pazar gününün nasıl geçtiğini hiç anlamazsın.

Böylece bazı insanların yersiz iftiralarına bakmadan Tokmok kendisine benzer başka şehirler gibi büyür, yenilenir, onun doğu tarafındaki çok katlı güzel evlerde cömert güler yüzlü insanlar yaşar. Onlar özellikle sabah erkenden dinç bir şekilde işine gidip, yorgun bir şekilde geç vakitte evlerine gelirler.

Tokmok çevremizdeki en eski şehirlerden olsa da yine de genç şehirdir. Bundan elli yıl önce o oldukça güç, çetin olaylara tanık olmuş, Tokmok hakkında o kadar çok şey yazılsa da, o şimdi unutulan yaşlı kadın gibi edebiyatçıların yazıklarında kalmış, yalnız o değil yukarıda söylediğimiz gibi bazı insanların yersiz iftirası da akıllarda.

Ha, bir ucu basit gibi görünen koca hayatın meşgalesi Tokmoklular için de yabancı değil. Doğru, hayatın olduğu yerde: ölüm kalım, kavuşma ayrılık ya da pişmanlık ile sevince benzeyen hayatın sıkıntılı sırları birbirine dayanarak birlikte yaşanmaz mı?

Bundan on beş yıl kadar önce Tokmok'ta geçen bir olayı sizlere anlatmayı uygun gördük, arkadaşlar. Bu olay bize anlatılan Tokmok'un kuzeydoğu tarafındaki Kara Dağ eteğindeki Çüy nehrinin yatağı boyunca büyüyen gür ormanın kenarındaki küçük okulda gerçekleşmiş.

I

… Uzun, geniş koridorda kedi gibi hareket ederek yürüyen okul müdürü ses çıkmayan sınıfın önünde yavaşladı: "Bu ne, çocukları dağıtıp göndermişler mi?" diye düşünerek kapıyı araladı. Kalem sapının ucu ile ara sıra hokkalarına tık tık batıran öğrencileri görünce, gönlü rahatlayan müdür, şüphe etmeden kapıyı kapadı. Kapının açılıp kapandığını öğrenciler de, edebiyat dersinin öğretmeni Abdiyev Dıykanbek de fark etmedi. Sınıfın içi önceki gibi sessiz, duvara asılan kara tahtada yaz tatili hakkında yazılan kompozisyon planı. Öğrencilerin bazıları burunlarını sıkıntıyla çekerken, sıraya dayanıp yazarken, bazıları gözlerini çevirip tavana bakıyor, bazıları kalem saplarının ucunu dişi ile gevşetme düşüncesinde: ve yine bazıları arkadaşının defterine göz ucuyla bakmasından telaşlanıp bir şeylerle uğraşarak gereksiz bir şekilde sessiz, altıncı sınıf öğrencileri kompozisyon yazıyordu. Abdiyev sınıfta oturan öğrencilere bakarken kendi düşüncelerinden endişelenerek insan boyundan büyük, güneşin doğduğu tarafa bakan pencerenin öte yüzünde tüysüz, eski kurumuş, buruşuk kürk gibi çıplak Kara Dağın eteğine sarılıp büyüyen gür ormandan gözünü alamayarak güzel bir hayalin içine dalar.

Eylül yeni gelse de, yapraklar bir yerde püskül gibi kızarıp, bir yerde sarı ipek gibi güzelleşip, efil efil esen hafif ve serin rüzgâr çıksa da, hışırtıyla sapından kırılıp düşen, ayağa takılan zarif serin bahardan henüz haber yok, hatta tabiatın sağlam hükmüne herkesten önce boyun eğen erik yaprağı da sararmamış, okulun önündeki kara yoldan öteye doğru uzanan orman boylu boyunca yemyeşil idi. Koyu yaprakları delip geçen yeşil ışığa umut bağlamak mı, yoksa kış hazırlığını hızlandırma çalışması mı, kısacası, kızılımsı, hızlı karıncalar ağaç gövdesinde birbiri ardınca gidiyor, gölcükten yeşil kurbağalar başını çıkarıyor, korkunca büzülen beyaz karınlı kirpi

kendi yolunda devam ediyor, türlü dilde ses çıkaran sakin kuşlar aniden çatırdayarak kırılan kuru dalın sesinden irkilip uçarak kaçıyor, ormanın içi sırlı, heybetli.

Ancak, Abdiyev önündeki yeşil dünyaya dikkat kesilip gözlerini dikerek bakarken onun koynundaki yaşamı da aklına gelmez, onun gizli, sırlı güzelliğine imrenmez. Yalnız o değil işte bu karşısındaki el uzatsa değecek gibi, özellikle zarafet için koyulmuş gibi görünen bir pençe gibi gösterişli beyaz bulutu da dikkate almaz. Onun gönlü başka şeylerdeydi. Ablasından mektup alalı üç gün olmuş, Abdiyev o mektubu açıp okumaya cesaret edememiş, o zamandan beri kirlenen mektup zarfını kâh cebine koyup, kâh çıkarıp çekinerek elinde tutup endişelendi. Son yıllarda ablasından mektup aldıkça bu hale geliyordu. Böyle isteksizce davrandıktan sonra, mektubu açıp okumayı canı istemediği için, unutulup giderdi ve ağzı açılmayan zarfı masasının çekmecesine koyardı. İşte buna benzer okunmamış mektupların kaç tanesinin masasının çekmecesinde durduğunu kendisi de bilmez. Fakat Abdiyev ablasından gelen mektupların konusunu okumasa da ezbere bildiğini düşündüğünden mektubu okuyup düşüncelerini kirletmek istemez, cevap yazdığında da kendi sağlığından kısaca bahsedip, oyalanmak için ormanın içine girip tek başına yürürdü. Bembeyaz kayınlar, yabani söğüt, hanımeline benzeyen türlü türlü ağaçlar yetişen gür ormanın nemli temiz kokusu kafasını rahatlatınca, tekrar okula doğru dinç bir şekilde geldi.

Bugün dersinin geç başladığını hatırlasa da, her sabah olduğu gibi seher vaktinde uyandı. Uykusu gelmese de sıcak yatakta öylece durayım diye istemeyerek yattı. Uyanması ile o aklındaki belirsiz özlemi hissetti. Fakat sebebini anlamayıp, her neyse düşünesi de gelmeyip, yatağında uzun süre öylece yattı. Ne zaman ki Abdiyev ayağa kalkıp, yıkanıp, bir kâse ayran içip kapıya çıktığında gördü ki yaklaşık on metre yükselen güneş parlıyor, yaz zamanındaki gibi sıcak vuruyordu. Gökyüzü masmavi, dupduruydu. Ormanın kenarındaki çiy düşen patika yoldan yürüdü. Küçük çocuk gibi saf tabiattan etkilenince, sabahleyin şeytan gibi ilişen özlemi aklından çıkaran Abdiyev okula istekli bir şekilde gitti. Öğretmenlerin oturduğu odayı isteksizce açıp, oturanlara ağız ucuyla selam verdi ve hiç kimseye el uzatmadan başköşeye geçip eski siyah öküz derisinden yapılmış divana oturdu. Odada kır saçlı, aksayarak yürüyen tarih öğretmeninin dışında üç kadın öğretmen oturuyordu. Ortadaki büyük yuvarlak masanın kapı tarafında oturan botanik öğretmeni Ayna, Abdiyev kendisine bakınca vişne reçeli gibi kızardığını fark ettirmemek için

hareketlenip, güzel ince kaşını titreterek başını önüne hızlıca eğip, kitabına bütün dikkatiyle baktı. Sinirli bir şekilde konuşan tarih öğretmeninin hikâyesine dikkat kesilen daha yaşlı öğretmenler Ayna'nın durumunu fark edemedi. Tarihçi iki elini sürekli yukarı kaldırıp, yaramaz bir öğrencinin yaptığını anlatıyordu. Abdiyev onun hikâyesiyle hiç ilgilenmeden gözlerini çevirmiş, Ayna'ya bakmakla meşguldü. Ayna elindeki kitabına bütün dikkatiyle bakarken Abdiyev'in etkili bakışlarını tekrar hissedip, iyice utanarak, sonunda dayanamayıp, yerinden ayağa kalkıp, hikâye dinleyen diğer üçünün yanında bir müddet durduktan sonra kapıdan çıkıp gitti. Ayna gittikten sonra Abdiyev'in kendisi de üstündeki ağır yükü birine atmış gibi hafifledi.

Çoktan beri Ayna ile her karşılaştığında afallayıp, terleyip, elektrik çarpmış gibi kanı titreyip, kulağı kızarıyordu. Abdiyev bu halini Ayna'ya hissettirmemek için insanların yanında rahat görünmeye çalışırdı. Bu güzel genç kadını beğendiği için göz kulak olmayı vazife bilir, bu yüzden kendisi gibi genç öğretmenlerin şakasına, Abdiyev oldukça sinirlenip, onlarla kavga etmeye kadar gidiyordu. Bu yüzden öğretmenler onun yanında söz söylemekten çekinse de, arkalarından iki sözlerinden biri Ayna ile Abdiyev hakkında olup, durmaksızın dedikodularını yaparlardı. Fakat Abdiyev onların birini bile bilmezdi.

Ayna kapıdan çıkıp gittikten sonra Abdiyev aklının derinliklerinde kendisini oldukça yalnız hissetmiş, ama onun peşine takılıp gitmeyi de, yadırgayarak, bunu içine sindiremeyip, rahatsız hissetti, bir müddet sonra yine koltuğuna sınıf defterini kıstırıp, yerinden kalktı. İşte o sırada zil çaldı ve okulun ortasında koşuşan öğrenciler birbirlerini itip, gürültü ile sınıflarına doğru gitmeye başladı. Çocukların girip yerleşmesini sağlayan Abdiyev sınıfa girmek için acele etmedi. O sırada koridordaki büyük pencerenin ilerisinde üç yaşındaki bir çocuğun yanında duran Ayna'yı görünce, bir yandan imrenip, bir yandan kıskandı. Bu hayal Abdiyev'in gönlünden geçip gitti. Fakat o hayalinden hemen sıyrılıp, Ayna'yla karşılaşmak için ona doğru gitti. Çünkü o üç yaşındaki çocuğun babası Baltabay, Ayna'yı kıskanmamaya çalışan, sessiz kendi halinde olan iyi niyetli, yaşı otuz beşlerde bir öğretmendi. O matematik dersi verirdi. Eşi doğumda öldüğünden beri üç yıldır, iyi niyetli biçarenin yüzü solmuş, zayıflamıştı. Bu yüzden onun okula çocuğunu yanında getirdiğini müdür de görmezlikten gelip ses çıkarmazdı. Eşinin üzüntüsü onu darmadağın etmiş, kendine bakmayan dalgın bir şekilde yaşayan Baltabay ile çocuğuna Ayna çoktandır

göz kulak olup, çocuğunun giyeceklerini yıkayıp, bazen de eli boş kaldığında onunla oynamakla meşgul olurdu. Öyle acınacak durumda olan iyi niyetli Baltabay'a moral verip: "Ölenle ölünmez. Bundan sonra daha da gayret edip, kendine bakman gerekmez mi, sana eğitimci denir. Utanın halktan…" diye söylediği zamanlar da oldu. Her seferinde soğuk terler döken Baltabay'ın ağzından söz çıkmayıp daha beter üzülürdü. Evet, bunun hepsini Ayna Baltabay'ın alın yazısına ciğeri yandığı için yapıyordu. Bu yüzden öğretmenler onlara iyilik yapmaya çalışan Ayna'nın bu uğraşından memnun olurlardı. Bunu Abdiyev de bilirdi. Bu yüzden o Ayna'yı Baltabay'dan kıskanmazdı. Fakat bazen de Ayna'yı uzaktan izleyen Baltabay'ın davranışını beğenmeyen Abdiyev: "Bu düşünceni" diyecek gibi olup içinden ona kızardı. Yanına gelen Abdiyev'den önceki kadar çekinmeyen Ayna:

— İnsanların içinde biraz önceki gibi bakıp durma, diyerek samimi bir şekilde tebessüm etti. Ayna'nın sevecen nazlı sesine heyecanlanan Dıykanbek:

— Öyle yapsak ne olurmuş? Rahatsız mı olursun? diyerek cevap verdi. Yüzü aydınlanan Ayna Dıykanbek'e göz ucuyla nazlı nazlı baktı. O anda Ayna oldukça güzel görünüyordu. Güzelliğinin kendisi de farkına varıp, her seferinde Dıykanbek'in kanını kaynatan kararlı bir sesle:

— Annem Frunze'deki oğluna gitti. Bir hafta durup gelirim dedi. Öteki eve gitmez göz nuru. Yaşlandığında insanların hepsi tembel olur mu diyorum. – Söyleyeceğini söyleyip, kulağına kadar kızararak hemen sınıfa doğru hızlı bir şekilde yürüdü. Dıykanbek de onun arkasından sakince gidip kendi sınıfına girdi.

İşte şimdi iki ayrı yolun kavşağına gelip, hangi tarafa doğru gideceğini bilmeyen kafası karışan hikâyedeki biçare gibi pencereden gözünü alamayan Dıykanbek'in düşüncesi darı gibi dağılıp, Ayna hakkında, ablası hakkında düşünüp, fakat yüreğini rahatsız eden, yüreğini yakan düşüncenin derinine inemeyeceğini bilir şekilde kompozisyon yazan öğrencilerin arasında dolaştı. Hakikaten, Ayna annesinin şehre gittiğini boşuna söylemedi. O bugün akşam Dıykanbek'i çağırır. Bu yüzden sürekli: "Gitsem mi gitmesem mi?" diye rahatsız eden düşüncenin içinden çıkamayıp uğraşıp dururken zil çaldı, deminden beri kafalarını koyup oturan öğrenciler koşuşmaya başladı. İşte bu zile ve koşuşturmaya sabrı tükenen Dıykanbek öğrencilerin kompozisyon yazılı defterlerini toplayıp, sınıf defterini bir öğrenciye verip gönderdi

ve birisi onu eteğinden yakaladığı gibi okuldan çıktı. Bugün onun bundan başka dersi yoktu. Bu yüzden eline hafif yağmurluğunu alıp tam karşısındaki Kara Dağa doğru yöneldi.

Tam öğle vakti olduğundan güneşin sıcaklığı yakıyordu. Gökyüzünde bir tane bulut yok, rüzgâr esmiyor, hava yaz zamanındaki gibi nefes alınmayacak gibiydi. Okulun önündeki büyük kara yoldan geçip, ormanın kenarına geldiğinde arkasından: "Hocam, hocam!" diye ses geldi. Dıykanbek can havliyle koşarak gelen öğrencisi Çolpan'ı görüp, rahatlayıp yavaşladı.

— Hocam, işte bu mektubu masanızın üstünde unutmuşsunuz, dedi gözleri yerinden çıkan ve nefes nefese kalan kız.

Tıpkı bir tür oyun oynayıp kaçıp giden otlaktaki tay gibi insanlardan uzaklaşıyordu. Dıykanbek hem çevikçe, fakat hem de şüphelenmiş gibi kurnazca bakan öğrencisine bir şey söylemeden ablasının mektubunu onun elinden birden alıp, karmakarışık olup, Çüy nehrinin kıyısına gelip yine soluklandı ve çekilmiş olan berrak suyun dibindeki yeşil su yosunu saran güzel taşları seyrederek uzun süre durdu. Çüy nehrinin öte tarafındaki kıyısında uzandığında eteklerinde ağacı olmayan, siyah taşlı alçak, sıra dağlar uzanıyordu. İşte bu güzelliği olmayan, sonra Allah'ın gazabına uğramış gibi çıplak Kara Dağı Dıykanbek nedense beğeniyordu. Dıykanbek bu dağı çok sevip, yılın dört mevsiminde aynı derecede ziyaret etse de, başkaları bu dağdan ejderha görmüş gibi, az ziyaret eder. Meslektaşları Dıykanbek'in bu davranışını beğenmeyip, lazım olduğunda onu bulamazlarsa: "Onu orada Kara Dağın çukurlarında arayın" diye şakaları kulağına birçok kez çalındı. Fakat o böyle şakaları önemsemez, sabah akşam fırsat bulduğunda heyecanını artıran güzel dağa gidip gelmeyince rahatlayamazdı.

Dıykanbek Kara Dağa ilk kez bahara doğru Çüy'de ağaçlar çiçek açtığında gelmişti. O zaman kendi okul yurdunun kapısına ilk kez adım atmıştı. O zamandan beri Çüy yamacındaki baharın işte o Kara Dağdan başladığını iyi bilir. Yeni gelen utangaç gelin gibi, ilkbaharın ağız sütü güzelliği gibi güzellik nereden gelir. Ne kadar yağsa da kara taşlı dağın güneyinde kar kış mevsiminde de durmayıp, güneşin ışığı aniden parladığında gözden kaybolup eriyip gider. Bu yüzden Kara Dağın eteğindeki toprağın yüzeyi kışın ayazlı gününde bile o kadar don tutmaz, güneşli vadide ucu

azıcık baş veren yeşil otlar görünmeye başlardı. Fakat Kara Dağ'ın Kazakistan'a sınır güneş görmeyen tarafına daima kar daha fazla yağar, kar yığını kaplayan ovalar kayak yapmaya aşırı elverişli olduğundan, Dıykanbek her pazar yurdun genç çocuklarını peşine takıp, o güneş görmeyen ovalarda kayak yapıp, eğlenip, karanlık çökmeye başladığında mutlulukları yüzlerinden anlaşılan öğrenciler yorulduklarını da hissetmez, hem çene çalıp, hem de birbirleriyle koşuşturup, bugünün eğlencesiyle dolu sözler söyleyerek okula gelirlerdi. Böyle günlerin akşamında Dıykanbek başı yastığa değmesiyle kımıldamadan uyuyup, sabahleyin güneşin parıldayan ışığı pencereden içeri girdiğinde uyanırdı ve av arayan atmaca gibi kendisini atik, hafif hisseder, okula istekli bir şekilde giderdi.

Kara Dağ'ın güney tarafını tavşan inine kadar bilen Dıykanbek, o dağın sahibi sadece kendisiymiş gibi hisseder, bazen yalnız başına dolaşıp, sonra Kemin'in han yaylalarına, dağ eteğine kadar gider, taştan taşa atlayan kekliğin, yorganın yürüyüşüne imrenerek bakar, bazen yolda tilki kovalayıp, bazen de siyah kayalıklardan aşağıya akan, kara suların inmesini seyredip, hayale dalar, kendi kendine mutlu olup, yalnız yaşamanın iyi olduğunu düşünürdü. Zaman geçtikçe Kara Dağ'ın eteğinin, dere yataklarının hepsi gözüne içten görünüp, kendisini de o dağlar taşlar ile yaratılmış, bin yıl yaşamış ihtiyar gibi hissederdi. Özellikle buranın yazı onu daima büyülerdi. Kara Dağ'ın eteğindeki, derin vadilerindeki yıldız gibi parlayan civciv sarısı kardelenlere kırmızısı kırmızı, beyazı beyaz kelebekler yavaşça fırsatını bulup konduğunda, bahar güneşi gittikçe azalıp, güzelleşirken, rutubetli ininden sürünerek çıkan yılanlar güneşlenir, kertenkeleler hızlı bir şekilde etrafa kaçışırlar. Kekliklerin durmaksızın ötüşleri kâh yakından, kâh uzaktan duyulurken, dağ deresindeki soluk hanımeliler, yabani vişneler canlanıp, tomurcuklanıp, kırmızımsı çalılıkların yüzleri de gittikçe açılıp, çırılçıplak mavimsi kayalıkların yarıklarından çuvaldız başı gibi mavimsi berrak damlalar süzülür. Artık çoktan kuruyan deve gözü gibi hassas pınarlar canlanıp, eskiden beri yosun tutan kara taşların yüzü de yeşillenip, daha kurumamış nemli topraktan yeşilin, yazın ağız sütü kokusu gelir. Yüreği sürekli çarpıp, hayale dalıp, tatlı, hoş bir şarap içmiş gibi adeta sarhoş olup, o anda hayat denen mutluluğa ondan başka insan değmemiş gibi, daha fazla heyecanlanıp haykırası, coşası gelirdi. Böylece eski çarık ipinin ucu gibi baş

veren yeşil otlar, gösterişli yeşil otlara döner, gökyüzünde turgay öter, Kara Dağ'ın eteğinde çobanlar gezerdi.

Ağaran gökyüzünde alevlenen güneş aşırı ısıtıp, ince uzun ardıç ağaçlarının parlak renkteki kan damarlarını yarıp, yüreğine kadar gelip, hoplayan, coşan yüreğin uçağın alevlenen motoru gibi, seni göğe uçurur gibi heyecanlandırır, etraf daima güzelleşerek, mutluluk saçar ve kanatlarından ışık saçarak, bin bir hareket yaparak, yerinde durmadan öten turgayın yankılanan gümüş sesi tabiattaki canlı cansız her şeyi büyüleyip, orada bin yıldan beri yerinden oynamayan taşların da yüreği çözülüp, can gelir ve bu yağan güzelliğe tebessümle bakılır. Otlanan koyunlar ağız sütüne doyan kuzularına başlarını çevirip melerler. Fakat yeni adım atmaya başlayan kuzuların oyun oynamak hoşlarına gider, yeni yeni baş veren yeşil otları keskin dişleriyle koparırlardı. Kuvvetsiz, uzun bacakları uzayan bembeyaz kuzular, oradan oraya koşturup, uzaklara gittiklerinde, canhıraş şekilde meleyip, annelerine doğru tekrar gelerek, onların süt dolu memelerini sallayarak emerler. Kuyruklarını sallayıp ağızlarından süt damlayan kuzuları görmek ne kadar hoş. Otlanan koyunları uzaktan takip eden genç çoban koyunun halis yoğurduyla doyan göbeğini kaldıramayıp, mayışıp çimenlerin üstünde habersizce uyuyordu. Epeydir onun yanında kıvrılıp duran köpeği, sahibini uyandırma isteğinden mi, bir iki kez yeri eşeleyip sahibine havlayıp koyunların gittiği tarafa doğru kulağını dikiyordu. O sırada gözünü ovalayıp başını kaldıran çoban eski bir halk şarkısını kulağa hoş gelen bir ezgiyle söyleyip, uzaklaşan koyunların arkasından gider. Çobanın bundan başka şarkı bildiği yok gibiydi, o bu şarkıyı sabah akşam yahut uyurken bile söyleme âdeti vardı. Bu hareketli, ahenkli şarkıyı Kara Dağ'ın koynunda büyüyen birisi çıkarmış olmalı. Bu yüzden şarkının manası da Kara Dağ'ın tabiatına uyuyordu. Dıykanbek bu kızıl yüzlü, hoş sesli çobanla karşılaşıp, konuşmasa da, sabah akşam şarkıyı çok duyduğundan, çoktandır onu ezbere biliyordu. Sonra kendi de kimsenin olmadığı yerlerde çobanın ezgisine uyup şarkıyı söylerdi:

Kara bir dağın yamacı,

Turna kuşunun yuvası.

Kakişim yanımda yürüse,

Tasalanan canım mutlu olur…

Uzun bir dağın yamacı,

Kekliğin yuvası.

Kakişim yanımda yürüse,

Kaygılanan canım mutlu olur…

Hoş sesli çoban uzaklaştıkça, meleyen koyunların patırtısı da uzaklaşır. Güneş daha fazla sıcaklık yayıp, çevre gittikçe sakinleşir, ötedeki Saylık kasabasının kenarında üzüm toplayan kırmızı ince kumaşlı gömlek giyinmiş kızların şarkı söyleyişleri kasabanın güzelliğini daha da arttırır, kara toprağın bağrını delen traktörler gökyüzüne duman salarken, çiftçinin elinin değdiği sütü bol inek gibi Çüy vadisinin bereketi durmadan artar. Her bahar şenlenip, bazen de gece boyu sağanak yağmur yağıp, yakan güneş yüzünden çatlayan toprak gibi yüreğini ağzına getirir. Fakat berrak bir gün doğunca, kapı önündeki çukurlar göllenip, arklardaki sular taşıp önceki gün soluk olan söğütler yemyeşil olur. Kara Dağ'ın eteğindeki Çüy nehrinden ihtişamlı bir ses çıkmaya başlar. İşte bu sırada turgayın dili açılır, bülbüller ötüşür, baykuş öterken ay çıkar. Orman içindeki nem kurur. Yeşil yapraklı dallar arasından kuşlar ötüşür. Baykuş öter. Gece baykuş her öttüğünde sular kükremeye başlar. Mavi girdabın üstüne sarkan söğüdün dalına çulha kuşu yuva yapar. Güneş her açtığında, Kara Dağ'ın eteğindeki yeşilin kanı kaçıp, hatta bazen yerdeki otlar sararıp, kanatları rengârenk, iri kelebek gibi ince çakıllar güneş alır, sonra yüzü kızartan bir güneş vurur, kara taşların yüzündeki nakışlı yosunların rengi solup, parçalanmaya başlar. O zaman güneş görmeyen Ala Dağ'ın etekleri yemyeşil olup Kegeti'nin, Şamşı'nın eteğindeki köknarı çok olan ormanların karı yavaş yavaş erir, mavi buz kaplayan pınarların gözü açılmaz, dağın yüzü serin, içi aşırı ayaz olur. Bereketli Çüy'deki baharın görüntüsü işte böyledir. Fakat Çüy'deki her bahar birbirine benzemez, bu Dıykanbek'in arzusunu daha fazla arttırırdı.

Dıykanbek bugünde Kara Dağ'dan akşamın alacakaranlığında döndü. Kuruyan kır pelininin nefes darlığı çektiren kokusu, kara çakıllı dağın hoş kuru temiz havası zihnini rahatlatıp, evine gönlü huzur dolu bir şekilde girdi. Zihnini meşgul eden ablasının mektubu da aklından çıkmış, tıpkı sirkte oyun izleyen bebek gibi yüzü parlıyordu. Okuldan biraz uzaktaki bir odalı evi Dıykanbek yeni tutmuştu. Odasında gereksiz eşyaların olmasını sevmiyordu. Ha, onun beğendiği on kadar kitaptan başka

kayda değer başka eşyası da yoktu. Çocukluğundan beri kendi kendine yaşayan Dıykanbek kendini yetiştirip, basiretli bir şekilde yaşadı. Fakat bir yıldan beri akşamları evinde yalnız kalamıyor, vücuduna iğne batıyormuş gibi gıdıklanıp, durmadan herkesten utanma, öfkelenme âdeti ortaya çıktı. Bu histen kimse utanmaz, bunun gençlik çağının bir meselesi olduğunu Dıykanbek aklına getiremedi. O böyle kendini koyacak yer bulamayıp, canı sıkıldığı anlarda kapının çalmasına sevinirdi. Yurtta çalışan çocuklu mürebbiyeler utangaç ve mülayim bir sesle: "Evde olduğun iyi oldu… Kundaktaki oğlum üşüyor. Bütün gece ağladı, dayanamadım. Nöbetçi göz kulak olur musun çocuklara. Bir de üstüne benim ev şehrin kenarında" dedi. Diğerleri: "Eve misafir geldi, dediler. – Kocam telefon edip halimi sormadı. Bir saat kadar çocukların yanında durur musun?" – Dıykanbek'in karşı çıkmayacağını bildiklerinden hemen gelirlerdi. Böylece Allah'ın her günü yurdun kimi muzip, kimi neşeli çocuklarını uyutmadan eve gitmezdi. Bu yüzden öğrencilerin hepsi Dıykanbek'i hiç yormaz, o çocukların ricası üzerine türlü kahramanlık destanları anlatıp, bazen de onlara katılıp oyun oynardı, çocuklar durmadan eğlenirlerdi. Cumartesi akşamı olduğundan Dıykanbek'in canı yemek yemek istemiyor, sıkılıyordu. Ütülediği gömleği ve pantolonu giyerken kapı tarafındaki çıtırtıya kulak verip, yerinden kaldığında daha fazla hisseti. Okul tarafındaki öğrencilerden gelen ses onun heyecanını arttırıp, çağırdı. Fakat hiç kimse çağırmasa da kendisi okula gidip, yatmaya yakın öğrencileri oyalamak istemeyip, pantolonunu çıkarıp, spor kıyafetlerini giyip, divana sırtüstü uzanıp, eline Lermantov'un kitabını aldı. O sırada okul tarafındaki gürültü kesilip, derin bir sessizlik hakim oldu. "Saat on oldu" diye düşündü Dıykanbek. Onda mürebbiyelerin çocukları yatakhanelerine götürdüğünü bilir. Nedense kitap okumaya isteği olmayan Dıykanbek yerinden kalkıp, pencerenin yanına gitti. Yıldızlı, aysız karanlık gece. Dıykanbek ciddi bir şekilde bunaldı. Uykusu kaçıp, değerli bir eşyayı nereye sakladığını hatırlayamayan bir insan gibi telaşlandı. Unuttuğu şeyi hatırlayamayıp, eski kanı çekilmiş endişeli hali geri gelip, yüzü kızardı, o sırada sokak tarafından kızların şarkı söyleyişleri belirsiz bir şekilde duyulurken, kaybettiği kıymetli eşyayı tesadüfen bulan insan gibi Dıykanbek sevindi ve tekrardan aceleyle giyinmeye başladı. Gözünün önüne Ayna geldi. Ayna'nın beklediğini hatırladığı an Dıykanbek'in yüreği çarpıp, bütün bedeni kızarıp, hayale daldı. Kapıda köhneleşen kapkara bir gece. Güzün elma kokan hoş serin bir gece. Siyaha çalan kadifeye konulmuş inci gibi parıldayan yıldızlar yüzünü vermez.

Dıykanbek Tokmok'un güney tarafındaki üzüm tarım işletmesine doğru yöneldi. Tokmok'un kıyısındaki gürül gürül akan ark boyunca bir hayli yol gideceğini bilir. Bu yüzden gayretlenip hızlı hızlı adım atan Dıykanbek serin tozlu yoldan karanlık, nemli gür ormana girdi. Dıykanbek ormandan çıktığında avulun kenarı görünüp, köpekler havlamaya başladı. Köpeklerden biri onun yüzünü hatırlar gibi birden durdu. Sonra olduğu yerde nutku tutulan adamdan daha çok kaldı ve onu birisi sopa ile kovalayacakmış gibi arkasına doğru koştu.

Ayna ile yakınlık hissetmesine engel olan sebeplerden biri ablasıysa, ikincisinin kökü ondan daha derindi. Dıykanbek o ikinci sebebi hatırladığında yüreği yanıp, gözünden yaş akıp, dünya ona dar gelirdi. Onun Tokmok'a gelişine de, hayatının düzgün giden akışının bozulmasına da o ikincisi sebep oldu. Yıllar geçtikçe Aruuke'nin gölgesini unutmak bir kenarda dursun yeniden o yüreğinde daha fazla derine batıp, kanına nüfuz edip, başka biri düşüncesine katiyen yer vermeyip, bütün yüreğini sarıyordu. Kemiğine kadar batan bu sıradan insanlık ilişkisinin gücüne Dıykanbek kendisi de hayret ederdi. O bazen güzel bir rüya gibi parlayan hayaliyle heyecanlanıp, bazen de o elinden birşey gelmediğini hatırladığında, Dıykanbek çaresiz kalırdı. Dıykanbek'in içinde olduğu aşkın gücü işte böyleydi. Bunu kendinden başka kimse bilmiyordu. Bu aşk ile bundan iki yıl önce tesadüfen karşılaşıp, sonra tesadüfen mahrum kaldı.

…Dıykanbek enstitüyü bitirmesiyle başkentte sanat fonunda çalıştı. Başkentte çalıştığı iki yıl içerisinde, aklına gelmeyecek başarılara sahip oldu. Çizdiği resimlerin hepsinin bilinmesi, genç bir adayı daha fazla mutlu edemezdi. Özellikle Dıykanbek'in üç çalışması genç ressamlar sergisinde çok fazla övüldü. Methedenler arasında meşhur sarı bıyıklı ressam da vardı. O Dıykanbek'in çalışmasını gördükten sonra: "Ressamın geleceği açık" şeklinde fikirlerini gazete sayfasında dile getirdi. Ondan sonra üç resmini aynı müzeye satıp, saygınlığı artan Dıykanbek arka arkaya teklif alıp, tamamen bu işin içine girdi. Yalnız o değil, Dıykanbek'i ressamlar Birlik Üyeliğine alıp, küçücük bir atölye de verdiler. Eğer bu yolundan çıkmazsa Dıykanbek'ten gerçekten iyi bir ressam olabilir. O çok çalışıp, çok araştırıyordu. Resim sanatının tarihini de iyi öğrenip, özellikle Levitan'ı beğeniyordu. Bu yüzden midir, kendi de peyzaj ile daha fazla ilgilenip, çizdiği etütlerde boyaya çok açık, anlaşılır bir şekilde vermeye çalışıp, tekniğini de oldukça iyi öğrenmişti. Özellikle o güneş ışığını, gökyüzünü iyi çiziyordu. Rus realist ressamların tarzını öğrenme ve

başarının birbirinin kaynağı olduğunu düşünürdü. Fakat bazen de o acemilik yapıp, tabiatın dış güzelliğiyle daha fazla ilgileniyordu. Onu kendisi de hemen fark edip, bu doğru olmayan yöntemden kaçmaya çalışırdı.

Bazen insanın yolu açıldığında kendini bulur. Başarıya engel olacak hiçbir şey yok gibidir. Aruuke ile o yıl mayıs ayında tanıştı. O gün Dıykanbek küçücük atölyesinde yalnız oturuyordu. Gökyüzü açıktı. Yeşile bürünen Frunze daha da güzelleşip, temiz bahar havası insanları neşelendirip, sokaklar şenlenmişti. Özellikle Dzercinskiy Bulvarına hava almaya çıkanlara karışmıyor, güzel giyinen güzel kızların kahkahaları ruhuna huzur vermiyor, etrafına saçılan etütlere göz gezdirirken Dıykanbek'in çalışma arzusu da kaçıp, çok fazla sıkılıyordu. Bu nedenle Dıykanbek çalışmasını kaldırıp, Ala Arça deresi tarafına gitmenin iyi olacağını düşündü. Yeniden canlanmaya başlayan Ala Arça deresinin heybeti, görkemi ihtişamlıydı. Kucak dolusu beyaz taşlar toplanıp dökülürken, akıp giden taşlar birbirlerine vurdukça çok anlaşılmayan kulakları sağır eden ses hayli hızlı bir şekilde çıkıyor, oradan gittikçe suyun heybetli uğultusu her yerden duyuluyordu. Kızılımsı dallar arasından bülbüller ötüşüp, yeni parlayan güneşin yüzünü keçe gibi kara bulut kapatıp, geçip gitti. Sonra tekrardan güneş ısıtıp, diğer tarafta toprak yemyeşil olup güneşin ışığı görünür. İşte o derenin güzel gölgesi Dıykanbek'in heyecanını arttırıp, çağırırdı. Fakat yerinden hemen kalkıp gitmeyi istemeyip, uyuşuk bir halde durduğu anda kapı çaldı. Eski dostlardan biri galiba diye düşünen Dıykanbek yerinden kımıldanırken, seslenen de olmadı. Fakat kapı açılınca, daha önce hiç görmediği kızı peşinden sürükleyen ihtiyarın gelişi Dıykanbek'in şaşkınlığını daha da arttırdı. "Yolu şaşırmış olsa gerek" diye düşündü. Fakat o saygıyla yerinden kalktı. İhtiyarın elinde ala renkli heybesi vardı.

— Çocuğum, sen Abdı'nın oğlu musun? dedi. İhtiyarın sesi aşırı güvenilir ve gürdü. Önünde kahverengi bıyıklı delikanlı yokmuş, sıradan bir çocuk duruyormuş gibi, onu önemsemeden rahat duruşu Dıykanbek'in çok hoşuna gitmedi. İhtiyar yumru aksakallı, orta boyluydu. "Boyunun kısalığına bakmadan sesinin büyüklüğünü" diyecek gibi olup, hayret etti Dıykanbek. Fakat kısa boyuna yakışmayan, ihtiyarın parmakları uzun ve oldukça kalındı. Dıykanbek ressam anlayışıyla bunu hemen fark etti. İhtiyardan o kadar hoşlanmasa da Dıykanbek nedense kaçınmayıp uysal bir şekilde cevap verdi.

— Evet, ihtiyar ben Abdiyev'im. Oturunuz. – Kırmızı kilimle kaplanan yeni divana doğru eliyle işaret etti. Ben sizi tanıyor muyum diye soracak gibi oldu.

İhtiyar heybesini koyduğu yerden kaldırıp, divana geçti ve beyaz kalpağını çıkarıp, elle yapılmış yeşil kadife takkesinin kenarından süzülen terini silmeye başladı. İhtiyarın soyunup, rahat oturuşu özellikle Dıykanbek'i aradığını gösterdi. O ana kadar giriş tarafında duran kızı buyur etmediğine pişman olan Dıykanbek mahcup oldu: "Geliniz, buraya, buraya" diye gelişigüzel söyleyip, divan tarafını gösterdi. O peri kızı gibi güzeldi. Dıykanbek kızı tepeden tırnağa süzüp, bir süre afalladı. O ayağına vernikli bembeyaz tokalı ayakkabı giymişti. Vücuduna dikilmiş gibi yakışan yeşil açık çiçekli gömleğinden kabaran göğsünü çekip duruyordu. Simsiyah saçı sinemalardaki güzel artistlerinki gibi kesilmiş, omzundan aşağı bırakmıştı. İki omzuna yayması yakışmıştı. Kız beyaz yüzlü, parlak koyu kara gözlü, uzun kirpikliydi. Dıykanbek'in etkili bakışlarını hisseden kızın yanakları kızardı.

— O kardeşin olur. Kızım Aruuke, otur.

— İhtiyar sağ tarafını gösterdi. Dıykanbek kıza sürekli bakarak yanlış yaptığını fark edip, utandı. Kız eğilip, kafasını sallayarak oturdu. Nazlı görünüşünün altındaki şımarıklığı ortaya çıktı. "Babasına çok benzemiyor" diye düşündü Dıykanbek. Kalbi yerinden sıçrayıp, gidecekmiş gibi atıyordu, fakat Dıykanbek ağırbaşlı görünmeye çalıştı. O sırada ihtiyar Dıykanbek ile ikisi karşılıklı konuşurken yüksek sesle:

— Bizi tanımamakta haklısın, çocuğum. O zaman memleketten önce kendimi anlatalım. Sonra sen kendini tanıtırsın. Benim adım Şoruk. Sana yabancı değilim. Baban Abdı'nın yakını olurum, bir nevi akraba gibi. Benim hanım ile ikisi aynı sülaleden. Rahmetlik babanla ikimiz ötedeki Çüy'ün başındaki Arpa Tektir'den bayağı toprak sürdük. Önceki yıl o Arpa Tektir'e patates ektik. Patatesimizi rahatlıkla bitirdik. Güzünde Tokmok'un pazarına gittiğimizde, gören Ruslar: "Bu kadar büyük patates olur mu?" diye inanmıyorlardı. Sinirlenerek yanımdaki bıçağı çekip, bir patatesi kestiğimde, tıpkı şeftali gibi sapsarı şiresi çıkardı. O zaman patatesimizi Ruslar yarım saat geçmeden talan ederdi. Paralar cebimizi şişirirdi ikimizin, restorana girip küçük saksağan mantısından alıp, biraya bir doyardık. Biraz eğlenirdik. Eğlenip arabayı nereye çektiğimizi bilmezdik, gece yarısı olduğunda eve gittiğimizde, "pazarlık getirirler" diye evdekiler uyumayıp beklerlerdi. Pazarda

kazandığımız, cebimizdeki paralar tamamen bitti. Ondan sonra baban ağzına hiçbir şey almazdı. Boza da içmezdi. Ha, boza dediysek, baban iyi insandı. Arpa Tektir'e darı da ekerdik. Ekinden kaldıramadığımız darımız yıkılır, yığmaya gücümüz yetmezdi. Kışında baban darının dalından sarı kaymak birası yapıp kapının önüne çadır kurardı. "Abdıkem'in birası hey" diyerek sabah akşam bedava bira içip, sarhoş olurdu halk. "O halka bedava bira verecek, ne canı var?" derdik. O zaman baban: "Halkıma kurban olsun. Halktan esirgenen yemeği köpek yesin" diye yüzünü ekşitip basıp giderdi. Zavallı, gerçekten sabırlıydı. Savaş başladıktan bir yıl sonra onu işçi taburuna aldılar. Sonuna geldiğinde de harmancılıktan başka bir şey yapmadı. Doğduğu yerden nasibini almak kısmet olmamıştır, bu yüzden bütün yerini, toprağını ter etti. Aruuke şu heybedeki yemeği çıkar. Öğlen oldu. Haydi, yıldızım, çabuk ol, yemek bozulmasın.

Dıykanbek yeşil çaydanlığı yıkayıp, elektrikli ocağa çay koyarken, Aruuke masanın üzerini düzenleyip, yemekleri koydu. Dıykanbek çekmeceden boş bardak aramakla uğraşırken, Aruuke'den gözünü alamıyordu. Kız Dıykanbek'in baktığını hissetti. Fakat onun yürümesindeki, hareket etmesindeki işve, delikanlının gönlünü kendine çevirmeye yönelik hareketlerdi. Her ne kadar Dıykanbek kadar bakmayıp, masaya dikkatlice baksa da kızın belirsiz hissi delikanlının tüm halini adeta onun kirpiğinin kıpırdamasına kadar fark etti. Onun genç güzel görünüşü gittikçe Dıykanbek'in canını yakıyordu. Onların gizli oyununu Şoruk ihtiyar bozdu. Deminden beri o Dıykanbek'in atölyesine bakınıp, onun duvarda asılı çalışmalarına göz gezdiriyordu. Şimdi o ressamın emeğini doğru değerlendiren bir ustadan daha kararlı konuşarak:

— Bravo. İşe yararsın, oğlum. Bunları baban görseydi, mutlaka beğenirdi. Şu resmin Kegeti'nin dağ eteğindeki kızıl yarlar mı. Kendisi, ta kendisi. Diğeri de sarı ova çayırı muhtemelen. Tam da aynısını çizmişsin, ya. Bu neresi? Keşke, kısrak çizse olacakmış. Onun bir yerine yavrusu olan kısrak çiz, çocuğum. Buna can verip, hareketlendirmez mi. Zavallı Abdı, seni kendi gibi çiftçi olur diye, adını Dıykanbek koymuş. O askere gitmeden önce sen tüy bitmemiş, sağa sola koşuşan çocuktun. Senin baban gibi çiftçi olmayıp, ressam olacağın kimin aklına gelirdi. Olsun, olsun. Bunu görse baban mutlaka sevinirdi. Sen babanın resmini çizersin. Zavallı babanın iyi bir karakteri vardı. O da yeryüzünün güzelliğini severdi. Bazen gürleyerek akan duru pınara bakıp otururdu. "Oy sana ne oldu?" diye sorsan. "Ey (hiç) işin olmasın"

diye sessizce sevincini belli ederdi. İlginç, bir defasında ikimiz kışlağa ot biçmeye gittik. Otlar çiçeklenip, kışlağın dolup taştığı zamandı. Çiçek açan bazı otların üstüne kelebek, arı konmaz. Çiçek kokan kışlağın nefes kesen kokusundan başın döner. Güneş batıp, akşam olduğunda ben gömleği çıkarıp, tırpana başladım. Sabahtan beri düşünceye dalıp, çayıra doğru bakıp, kıyı tarafına yürüyen baban: "Biçmiyorum, biçmiyorum" diye hırslanarak tırpanı almaz mı. "Ey, sana ne oldu?" dedim. Bir tarafı keskin tırpan karnımı yaracak gibi olduğunda sinirlendim. "Ona elin nasıl varır. Otların çiçeği düşsün. Bir hafta sonra tekrar geliriz." dedi. Güçlükle ikna ettim. Orada otun özünü saklayıp, hayvana yem yapmak güzel olmaz mı. Gecelerdi… ilginç. Büyük taşa çıkıp, aya bakıp yukarı doğru sivrilerek dururdu. O anda yanına gidip bir şey desen: "Cahil", diye çıkışırdı. Genellikle biz de anlar gibi yaparız. Sen gerçekten babanı çizersin. Baban seni anlamalı.

Dıykanbek sıcak buhar çıkan demliği kaldırıp, masanın kenarına koydu. Aruuke küçücük beyaz demliğin içini temiz su ile çalkalayıp, çay demledi. Artık Dıykanbek babasının eski arkadaşına alışıp, hatta onu kendisine yakın hissetti. Şoruk ihtiyarın tavrı aşırı sevecendi. Altmışını aşmasına rağmen saçının beyazı azdı. Gözlerinin içi gülüyor, mizacı neşeli insan gibi görünüyor. İnce, esmer yüzünün derisi kemiğine yapışan, bu çiftçinin daima güneşte, dışarda olduğu anlaşılıyor, damarlı büyük elinde hala güç var gibi, kısacası, Şoruk toprakla büyüyen, emekle pişen adamdı. Şimdi üçü birlikte aynı evin insanları gibi masanın etrafında çay içmeye başladılar. Dıykanbek'in atölyesindeki ressamlar evinin güney cephesinin en üst katında olduğundan, dar odanın içine gün ışığı doluyor, duvarın önündeki yeşil ağacın arasından serçelerin cıvıldayışı, sokak tarafında art arda giden kız ve erkeklerin kahkahaları açıkça duyulup, büyük pencereden gümüş gibi parlayan endamlı ve kocaman görünen buzla kaplı dağın zirvesi her yerden görünüyordu, masanın üstünde doğranmış et, kırmızı bavursak yemeği yığılı, sıcak buhar çıkan demliğe yakın oturan Aruuke her çay sunuşunda ince beyaz bileği titriyor, görünüşü kibar, oturuşu derli topluydu. Alnının terini beyaz mendil ile silip çay yudumlarken habersiz oturan Şoruk ihtiyarın yüzü de sevecen, asaletli, kibardı. Açık vasistastan baharın kokusu anbean vururken, onlar bir süre sessiz kalırken, bu huzurlu çevreye alışan Dıykanbek düşünceye daldı. Anne ve babasının şefkatinden erken yaşta kopan o gözünü açtığında göl tarafında erken yaşta evlenen ablasının elinde büyüyüp, daha

sonra doğduğu yere bir daha dönmedi. Yakınlarını olmadığından ve Dıykanbek'i kimse aramadığından, babasının komşularından uzakta büyüdü. Bu yüzden zaten hayalperest olan Dıykanbek işte bu önünde oturan babasını gören, babası ile birlikte büyüyen Şoruk ihtiyarı kendine dayanak görür, ona içi ısınır, onun bembeyaz kızı Aruuke'yi cesaretle bakıp yürekten sevmesinden mutlu olur, kendisini bir anda sevdiği sahibinin peşinden giderken yolunu kaybeden köpek yavrusu gibi can telaşına düştükten sonra tekrar tesadüfen sahibine rast gelmiş gibi, doğduğu yuvasını bulmuş gibi hissedip, mutlu oldu. Bu mutluluk, bu şefkat artık ondan ömür boyu ayrılmayacakmış gibi, kunduz saçlı güzel Aruuke gittikçe büyülüyor, Dıykanbek'in heyecanını arttırıyordu.

— Haberini gazetede okudum. dedi Şoruk.

Dıykanbek ihtiyarın sözüne dikkat kesildi.

— Okuduğumda, adı tanıdık gibi. Her şeyden önce: önceden zavallı Abdı'nın bir oğlu yok muydu. O mu?" diye düşündüm. Araştırdığımda doğru çıktı. Sonra işte bu kardeşin Frunze'den geldiğinde: "Gidip bakalım" dediğimde inat etmedi. "Nasıl olur?.." Utanma, o ağabeyin olur dedim. Sonra kendim çaba göstermesem hiçbir şey çıkmayacak gibiydi. O nerede diye uzun bir süre çabaladım. "Memleketini özlemeyen erkek olmaz." Yeter artık, memleketinden elini çekme. Halkın ağzında kahraman olursun. Zavallı Abdı emeğinin karşılığını elde etti. Bütün memlekete adını duyurdun. Şöhretin artsın, biricik oğul. Bundan sonra Dıykanbek'i eve peşinden getirmek senin görevin. – Şoruk kızı Aruuke'ye sorar gibi bakıp, sıcak kırmızı çaydan yudum yudum içti.

O gün o üçü akşama kadar şehri dolaşıp, müzeleri gezdiler. Yalnız o değil Şoruk ihtiyarın ricası üzerine hükümet binasının önündeki çiçekli fıskiyenin yanında fotoğraf çektirdiler. İhtiyarı ortaya alıp resim çekinen Aruuke ile Dıykanbek'in önünden geçenler imrenerek bakıp: "Muazzam çiftmiş. Ay gelin de güzel. İhtiyar da şanslı. Gelin ve oğlu da hürmet edip, gönlünü alıyor" dediler. Bunları işiten Dıykanbek içinden sevinip, Aruuke'nin yüzü kızarıp utanırken, Şoruk ihtiyar mutlu olup, içi içine sığmadı. O içinden bu iki gence ömür, mutluluk dileyip, "Keşke, gerçekten damadım olsa" diye halkın sözünü hayra yordu. Onlar akşama yakın Tokmok'a doğru yöneldiler. Evi Tokmok'un yukarısındaki küçük köydeydi. Bu

yüzden dört kilometrelik bir yere yayan yürüyeceğini hatırlayıp, acele etmedi. Onları taksiye bindirip Dıykanbek yol ücretini taksiciye verdikten sonra "evine kadar götür" diye sözleşti. Şoruk ihtiyar gönlünce razı oldu. O eksiği tamamlanmış gibi sevindi.

Daha sonra Dıykanbek ile Aruuke sık sık görüşmeye başladı. Üniversite okuyan beyaz ceylan gibi güzel, nazlı kıza birçok öğrencinin âşık olup, peşine düştüğü zamandı. Fakat Aruuke onların hiç birine söz vermezdi. Öyle cevap verip kimsenin gönlünü de etkilemez, fakat o delikanlıların ümidini de sıcak tutup, başkalarıyla görüşmelerine de müsaade etmezdi. Kısacası, birçok gencin peşine düşmesinden kendi de hoşlanır. İstediği zaman birisini etrafına çekip içlerinden beğendiğini seçip alacak kadar kendinden emindi. Ümitkâr delikanlılar durmadan kızın peşine düşüp, enstitüdeki akşamlarda Aruuke nereye giderse onlar da oraya giderlerdi. Eğer yaradılış Aruuke'den uzuvlarını istemiş olsaydı, onun ancak bu kadar narin, etkileyici sesi olurdu. O şarkı söylerken öğrenciler avuçlarını birleştirip, el çırpıp, kızı sahneden indirmemek için uğraşırlardı. Böyle anlarda Aruuke kendi de çekinmeyip, eğlenirdi. İyi anlaştığı kızların: "Bırak Aruuke öyle yapma, canım! İnsanların gözü değer!" dedikleri günler de oldu. Devamlı Aruuke nazlanarak gülümseyip, bundan mutlu olsa da, bir yandan arkadaşlarının ona kıskançlık yaptığını düşünürdü. Böyle Aruuke kendini beğendiği çağlarda Dıykanbek ile karşılaştı. Dıykanbek birazcık fırsatını bulduğunda üniversitenin yatakhanesine doğru aceleyle koşardı. Aruuke'yi özler. Sabah akşam Aruuke gözünün önünden gitmezdi. Onun aşkı günden güne yüreğine sığmayıp, yüreği fırlayıp, yüreği titreyip, adeta çatırdayıp yarılacak gibi zar zor dayanıyordu. Üstelik Aruuke'yi hiçbir zaman Dıykanbek incitmez. Nereye giderse gitsin, ne zaman giderse gitsin Aruuke çekinmezdi. Aruuke'nin dans etmesi, Aruuke'nin şarkı söylemesi Dıykanbek'in ruhunu eritip, heyecanını arttırıp, aşk ateşini yakıyordu. Aruuke'nin üniversitenin büyük salonuna gittiği akşamların hiçbirinden geri kalmadı. Akşamın sonunda dans başlıyordu. Sonra topaç gibi dönüp, Aruuke ile Dıykanbek dans ederken, o özellikle çok tecrübeli bir balerinden daha iyi daha hafif bir şekilde dans ediyordu. Müziğin hafifçe duyulan sesiyle sarhoş olup, dans eden Dıykanbek'in eli Aruuke'nin belini sardığında avucuna tıpkı kırmızı kelebek kondurumuş gibi, elini kaldırdığında, eli terler, eskisinden daha hafiflemiş hissederdi. Sürekli Dıykanbek ile birlikte olduğunu görüp, önceden Aruuke'nin peşine düşen gençler de artık ona cesaret edemedi. Kızın

kendi sevdiğini seçtiğini hissettiler. Bunun üstüne onlar her şeyden önce bu ağırbaşlı, heybetli delikanlının hayat hikâyesini merak ettiler. Sonra onlar kendi çevresinde şöhret olmuş genç ressam Abdiyev'in kendisini tanıdıktan sonra ikisini takip etmeyi bıraktılar. Böylece Dıykanbek'in isteği gerçekleşti. Fakat ne kadar yiğitlik taslasa da Aruuke'yi bir kez bile öpmeye cesaret edemedi. Ona gücü yetmemiş gibi, o an geldiğinde Dıykanbek apışıp kalıyor, Aruuke'nin önünde kendisini çocuk gibi beceriksiz, utangaç hissediyordu, Dıykanbek'in bu acemiliği Aruuke'nin hoşuna gitmezdi. Fakat bunu fark ettirmeden Dıykanbek'in bu beceriksiz davranışından sonra koşup giderdi. Aruuke'nin hayalinde Dıykanbek ile kucaklaşıp öpüşmek vardı. Bunu düşündüğünde gözü dumanlanıp, yıkılacakmış gibi oluyordu. Dışından fark ettirmese de Aruuke duygusaldı. Bazen buna kendisi de öfkeleniyordu.

Bir defasında Dıykanbek Aruuke'yi akşam saat on birde yatakhanesine getirdi. Doğum günü olduğundan o akşam onu Dıykanbek ilk kez restorana götürmüştü. Fakat önüne gelen tatlı şampanyadan hiç içmeyen Aruuke'den sonra Dıykanbek de şampanya kadehine elini sürmedi. Ona bakmadan onlar restoranda oldukça mutlu oturdular. Masanın tam ortasındaki kristal vazoda yeni açmış kokulu kırmızı laleler duruyordu. O ateş gibi alevlenen kırmızı çiçeğin bir tanesini Aruuke yakasına taktı. Önündeki çikolata karışımı kokteylden pipet ile hüpleterek içerken, değerli bir tahıl yutup, beyaz boğazı titrerken, sarhoş olan insan gibi gözleri mahmurlaşıp, bulanıklaşırken, Aruuke gizemli ve çok güzeldi. İkisinin karakteri birbirini mıknatıs gibi çekip, devamlı gözlerinden ateş çıkıyordu, Dıykanbek bir yandan cesaretlenip, bir yandan da ondan çekinip, boğazını düğümleyen, boğazını kaşındıran tatlı bir istekle gözü kararıyordu, o şuan cesaretinin kırıldığı için canı sıkılıyor, tıpkı patlayan pınarın ağzında yürürmüş gibi fakat birazdan ondan kayıp yuvarlanıp, bir anda dışına atılacakmış gibi hissetti kendisini. Bunların hepsini Aruuke'nin fark ettiğini düşünerek, bu halinden Dıykanbek gittikçe utanıp, çekinmeye başladı. Fakat o sırada Aruuke'nin kendisi de güzel hislere kapılmıştı… Onlar taksiye binip, neredeyse yatakhaneye kadar hiç konuşmadılar. Aruuke taksiden mutlu bir şekilde indi ve yatakhanenin kapısını açıp, Dıykanbek'e gözaltından gizlice gülümseyerek: "Hoşça kal. Git dinlen…" dedikten sonra arkasına dönmeden, hızlıca gitti. Dıykanbek yerinde ne yapacağını bilmeden bir süre kadar bekledi. Sonra birinden aşırı dayak yiyip, şimdi aklı başına gelmiş gibi, perişan bir halde hafifçe aksayarak arkasına

doğru döndü. Şehir sessizleşip, el ayak çekilmişti. Gökyüzündeki dolunay parlak, durgun, hareketsizdi. Bulutsuz, yıldızsız beyazımsı ışık saçan geniş gökyüzü gerilip, gevşerken Dıykanbek'in arzusu daha fazla arttı. Temiz, sıkıntısız, apaydınlık bir ay gecesi.

Delikanlının yüreğine sevgi saçarken, delikanlının yüreğine huzur vermeyen gece.

O gece Dıykanbek kızların yatakhanesinden uzaklaşamayıp, değerli bir eşyayı unutan insan gibi ikide bir dönüp bakıp, hayaliyle sarhoş olup, üniversitenin karşısındaki yaş kayın ağacının arasında uzun süre yürüdü. O bugün evine gidip rahatça uyuyamayacağını anladı. Aruuke'nin bileği gibi ince, bembeyaz kayına sırtını dayayıp, öyle dururken onun bembeyaz pürüzsüz kabuğuna yavaşça dudağını değdirip, bir iki defa öptü. Durmadan bedenine hafifçe tak diye vurur gibi kanını harekete geçirip, vücudunu ısıtıp, kalbi hızlıca çarptı. O sırada otobüslerin birdenbire hareket sesleri duyulup, o tekrar dibi olmayan büyük uçurumdan aşağı düşecekmiş gibi adım adım yürürken, uzaktan, uzaktan köpekler havlıyordu, şehirde gizemli sessizlik olup, pide kazanına basılan ekmek gibi kızılımsı yuvarlak ay da sakinleşip, uyuklar gibi hissediliyordu. Yatakhanelerin penceresinden ara sıra görünen ışıklar sönüp, kapı önünde yürüyenlerin de ayak sesleri kesildi. Şehir tatlı uykuya daldı. Şehir büsbütün sessizleşti. Aşk yüreğini delip, bedenini tırmalarken, Dıykanbek yalnız hissederek, Aruuke'nin kucağına uzanıp, ağlayası geldi. Aruuke'ye nazlanmak istedi. O sırada aklına bir şey geldi. Şuanda yüreğini ezen bu tatlı hissi dışarı çıkarmazsa, öylece çürüyüp, sonra bir anda alevlenip yanıp söneceğini hissetti. Ardından kararlı görüntüsüyle gidip, Aruuke'nin yatakhanesinin kapısını çaldı. Gece yarısıydı. Daima gözü açık olan Marfuşa yenge yerinden kıpırdadı. Fakat acele etmeyip, yavaş yavaş yürüyerek kapının önüne geldi ve: "Sarhoş musun, saate bak" diyerek bileğini gösterdi. O yatakhanede uzun süredir çalışan tecrübeli kadındı. Fakat kızlara gelen gençlere öfkeyle bağırıp, söylense de, oldukça temiz kalpli kadındı. Bunu bilen delikanlılar da, Marfuşa yengenin nöbetinde kızlara çok gelirdi. Fakat o yatakhaneye biraz sarhoş gelen delikanlılardan gerçekten nefret edip "ikinci kez burada senin yüzünü görmeyeyim" diye kovardı. Bu yüzden delikanlılar da oraya bira içip gitmezlerdi. "Mühim bir işim vardı açar mısınız?" diyerek Dıykanbek yumuşak bir sesle yalvarırcasına baktı. Fakat o: "Duymadım. Sabah gel" diyerek geri döndü. Dıykanbek ısrar etmedi. O yer paspasını alıp bir süre sonra geldi ve kapıyı

açıp: “Haydi bakalım delikanlı üfle” dedi. Dıykanbek onu beklermiş gibi, canının yettiğince nefesini dışarı verdi. Delikanlının görünüşüne bakıp, gerçekten sarhoş olmadığını anladıktan sonra başını sallayıp: “Ne yapabilirim?” dedi. Dıykanbek garibandan daha fazla yalvarırcasına bakıyordu. Onun Aruuke ile önemli bir işi vardı, şayet onu şimdi söylemezse, sabah geç olacağını ifade etti. Sözünün sonuna: “Ben onun kardeşiyim, ağabeyiyim” diye de ekledi. Kızlara gelen delikanlıların hepsi böyle söylerdi. Bunu iyi bilen Marfuşa yenge Dıykanbek’in söylediğine inanmadı. Fakat delikanlının perişan gariban halini düşünür gibi oldu. Burada bekle dermiş gibi eliyle işaret edip, ses çıkarmadan üst kata çıktı. O tekrar gelip Dıykanbek’in olduğu yere bakmadı. Paspas ile küt küt ses çıkarıp, ağır ağır nefes alarak zemini silmeye başladı. Aruuke’yle konuşmaya geldiğini hatırlayıp, Dıykanbek’in sabrı tükenip, kalbi küt küt atmaya başladı. Beklemek sanki yüzyıl geçmiş gibi geldi. Bir anda üst kattan gelen hafif ses duyuldu. O Aruuke’ydi. Dıykanbek yanına gitti. Aruuke’nin yüzü çok güzel, bir o kadar da sevecendi. O Dıykanbek’i gördüğüne şaşırmadı. Hatta buna içinden sevinip, gülümser gibi oldu. Aruuke güzel kırmızı benekli bornozunun yakasını sol eliyle tutup, Dıykanbek’in yanına geldiğinde bir yandan nazlanıp, bir yandan büyük bir isteklilikle Dıykanbek başını Aruuke göğsüne yasladı. Aruuke onu karşılarken narin, yumuşak eliyle Dıykanbek’in başını göğsüne yaslayıp, saçını yavaşça okşayıp, şımartırken, kızın mis kokan sıcak bağrı bütün vücudunu titretip, onun eliyle saçını her okşadığında tak diye vurur gibi ayağına kadar titreyen, Dıykanbek artık kendi hissini kontrol etmeye tamamen gücü yetmeyip, ağzından tek bir kelime çıkmayıp, kızın bembeyaz göğsünden, boynundan, dudağından, gözünden birkaç defa öpüp, gözünden yaşlar akıtarak ağlamaya başladı. O kendisinin bu halinden tatlı bir sevinç duyup, utanmadı. Bu sevinci göğsüne sığmayan, mutlu insanın ağlamasıydı. Aruuke de kendisini kaptırdı. O yüzünü koklayarak öpen Dıykanbek’e hiç karşı gelmeden, kendi de onun sıcak alnını severken: “Aptal! Ne yapıyorsun, ne yapıyorsun?” demekten başka söz söylemeye gücü yetmedi. Fakat Aruuke’nin ağzından çıkan basit sözler oldukça sevimli, oldukça sempatik, dervişin sözü gibi büyülüydü. Sonra iki mıknatıs aniden birbirine yapışır gibi Aruuke ile Dıykanbek’in dudakları birbirine yapıştı. Öyle tatlı, öyle sıcak dudaklar sadece Aruuke de olmalı. Bu sarmaş dolaş olan iki aşığın kalplerinin atışından başka hiçbir şey duyulmayıp, yeryüzünün dönmesi ok gibi kesilip, sağır sessizlik hüküm sürdü. Dıykanbek bu bir dakikalık güzel zamanın

yüzyıla dönmesini istedi. O bu mutlu zaman ile birlikte yüzyıl sürmesini istedi. O kendisinin mutluluğuna inanamayıp: "Ey Tanrı bu rüya olmasın" diye de düşündü. İlk olarak Aruuke aklına geldi. Sonra o etrafına bakmayıp, Dıykanbek'in yaşını avucuyla silip, tekrar onun gözünden öptü. İşte bu yüce olaya tanık olan Marfuşa yenge de durduğu yerde gizlenip, kendisinin de gözleri yaşarıp, mendilinin ucuyla gözlerini sildi. O bu iki aşığın ilişkisini ağız sütü gibi saf olduğunu düşündü. Yüreği ezilip annelik şefkatini gösterdi. Marfuşa yengeyi şimdi orada gören ikisi utanıp saklanmayı düşünürken, o onları teselli ederek: "Öbür kırmızı köşeye gidin" dedi. Dıykanbek ondan af diler gibi Aruuke'nin kapıya çıkıp gelmesini rica etti. Marfuşa yenge ses çıkarmadan başıyla onayladı ve odasına doğru giden Aruuke'ye bakıp: "sıkı giyin" dedi. Marfuşa'ya teşekkür eden o ikisi kapıya çıktı. Ay tepeden aşıyordu. Gece yarısıydı. Onlar üniversitenin aşağı tarafındaki botanik bahçesine girdiler ve şafak sökene kadar o bahçenin içinde yürüdüler. Sesiz bahçe içini ayın parıldayan sarı ışığı deliyor, bahçe içi serin, bahçe içi çiçek kokup, birbiriyle atışır gibi, kızar gibi bülbüller ötüşüyordu. Çiy düşen yeşil serin otlar arasından art arda bıldırcınlar ötüşür, öteki taraftaki bekçinin evinden ufak çocuğunun ağlaması duyuluyordu. Sadece bu âşıklar için yaratılmış gibi mayıs ayının çiçek kokan aylı gecesi gittikçe sakinleşti. Ara sıra yine bahçe kenarındaki kucak dolusu yeşil ağaçların hışırtısı duyuluyordu. Bu şekilde Dıykanbek bu mayıs gecesindeki kadar şanslı olmamıştır. Aruuke'nin saçından okşayıp, gözünden, boynundan öpüp, kendisinin bu kadar hikmetli oluşuna hayret etti. Gelecek hakkında hayale daldı. İkisinin ne kadar mutlu olacağını düşündü. Aruuke de önceki gibi "aptal" diyerek nazlanıp saçını okşamaktan başka aşk sözü söylemedi. Onlar tan ağardığında yatakhaneye gitti ve Dıykanbek'in elini tutup, Aruuke ağır ağır soluyarak söyledi:

— Söyle, canım, sevgini kirletmeden, nasıl temiz saklayabilirsin? Sevgiyi kirletmeyen, yeşil ardıç ağacı gibi yemyeşil tutan güç yok mu tabiatta? İnsan ömründe sevginin birçok türüyle karşılaşır derler. Eğer doğruysa, ilk sevgi eskirse, unutulursa, o zaman ben yaşamayı kabul etmiyorum. Gerçekten sevip evlenenlerin arasındaki sevgi de eskiyip, alışkanlığa dönüşüyormuş derler. Şayet o doğruysa, o zaman sevgi dediğimiz şey yalanmış… Derler ki: eskimeyen insanı daima düşünceye salan sevgi bu birbirine âşık olup, fakat kavuşmayan sevgi derler… Şayet, o doğruysa ikimiz birbirimizi sevip kavuşamazsak içimizde ukde kalır mı? O zaman bu

dünyada sevginin keyfini alan kim? Söyle, Dıykanbek, ne için sevgi yeni kalmaz? Ne için sevgi temiz kalmaz? Gel, canım sevgi denen bu şeyin yalan olmadığını kanıtlayalım. Sevgimizi kirletmeden, eskitmeden, temiz tutmak için ant içelim. Ömürlük olması için ant içelim. Kabul ediyor musun bunu? Ondan sonra ikisi tatlı bir şekilde öpüşüp ayrıldılar.

II

Şoruk ihtiyarın yanına Dıykanbek yazın tam ortasında geldi. İnekler sürüden dönüp, güneşin hareketlenip, yuvasına battığı vakitti. Dağın eteğine doğru giden asfalt yolun iki tarafına düzensiz yerleşen küçük köy her şeyden evvel Dıykanbek'in gözüne çok sade gibi geldi, fakat yemyeşil sazlıktaki vak vak diye ses çıkaran ördekleri görünce, nedense gönlü rahatladı. Gerçekten, küçük köyün içine yabancı köpek de gelse fark edilir, sürüden dönen inekleri karşılamaya çıkan köylüler Aruuke'nin peşinden Şoruklara gelen Dıykanbek'e: "Bu yabancı delikanlı kim?" diyerek tanımaya çalıştılar. Şoruk evinde yoktu. O köyden epeyce uzak kumlu yerde yetişen kavunların arasındaydı. Bu yüzden atılgan Aruuke annesi ile görüştükten sonra hiç nefes aldırmadan Dıykenbek'i peşine takıp babasının çağırdığı tarlaya doğru yöneldi. Son yıllarda Şoruk sürekli kolhozun kavununu yetiştirdiğinden halk da ona kavuncu Şoruk diyordu. Çüy topraklarında Şoruk'un tatlı kavununu tatmayan insan nadire çıkar. Toprak kuruyup, sürülmeye başlanmasından, serin güze kadar o kavun yetiştirilen tarladan çıkmayıp, ara sıra evine gelip, geçime yardım etmediğinde, genellikle kendi yaptığı küçücük keçe evde geceleyip, rüzgârı koklayıp, toprağı koklayıp, ark düzeltip, yetiştirdiği kavunların arasındaki peygamber otunu yoluyordu, Şoruk bir dakika bile dinlenmezdi. Şoruk işten kaçan insanı beğenmeyip, o kendi kışlığını yapmaya iş bulamazsa, akşam başını kaldırmadan kapı önünde yığılan eriğin gövdesini, kütüğünü parçalamakla meşgul olurdu. Bazen kapı önünden geçen aylak gençler işsiz durmayan ihtiyarın yanına gelip: "Ey mübarek söylesene hiç mi dinlenmiyorsun. Ötede yığılı odunu kim yakacak? Haydi, baltanızı verin?" derler, fakat güç gösterip, eriğin kütüğünü parçalayamayıp uğraşırlardı. Orada sinirleri tepesine çıkan gencin elinden baltasını alıp: "Eriğin kütüğünü parçalasa bir akıllı parçalar yahut ahmak parçalar" diye kıs kıs gülerdi. İşkolik, oldukça cömert Şoruk'un güzel bir huyu da, yalnız yemek yemeyi sevmeyip, eğer evinde birazcık lezzetli yemeği varsa sokağa çıkıp, birini peşinden getirirdi. İhtiyarın bu özelliğini

eskiden beri kabul eden iyi niyetli karısı Marka teyze fazladan iki üç kişilik yemek yapardı.

… Onlar köyden çıktıkları an kırmızı çiçek açan yonca tarlasının tam ortasındaki patika yola çıktılar. Önlerinde kâh mavimsi, kâh sarı, kâh kızılımsı açıp renkten renge giren kolhozun göz alabildiğine geniş tarlası uçsuz bucaksız görünüyor, büyük parıldayan güneş ufuk çizgisinin ortasına kadar batıp, onun kızılımsı ışığı insanın göz bebeklerine değiyor, etraf sakinleşip, uyuklayıp, ılık rüzgâr durup, gevşeyen topraktan bal kokulu sıcak hava geliyor, tabiat gittikçe güzelleşiyordu. Büsbütün baş veren yonca tarlasının üstünde sabahtan beri pervane olup kanatları yorulan bembeyaz büyük kelebekler çiçek açan yoncanın kızılımsı yuvarlak ucuna konarak uyuklarken, şimdi onların yerine büyük karınlı sarı mayıs böcekleri, pasaklı yusufçuk böcekleri kondu, ağustos böceğinin sesi kırı güzelleştirip, durmadan kutlu kıra can verip, kendine has eşi benzeri olmayan bir melodi sunuyordu. Kıpkırmızı çiçek açan kırın hatimi çiçeğinin doruğundan aşağı doğru sarkan sarıasma kuşu da "çürüldük, çürüldük" diye ötüşüp, birbiriyle atışır gibi bıldırcınlar bıtbıldayıp, gökyüzünde oyun kuran serçeler uçuyordu. Öteki taraftaki küçük tepede ekinini atının önüne yükleyen yalnız atlı gidiyordu. Yavaş yürüyen atının dizginini çekip, boynu aşağı eğilen o, galiba uyuklayarak gidiyordu. Ondan sonra kızılımsı tuğladan yapılan uzun Burana'nın yanındaki pancar tarlasından kadınların neşeli sesleri gittikçe uzaklaşırken, Aruuke ile Dıykanbek yürüyüp su kaplamış uzun dereye ulaştıklarında akşamın alacakaranlığı çökmüştü. Deminden beri birbirleriyle konuşmazken, tabiatın gizli sırlı güzelliğine imrenen Dıykanbek: "Tüh tüh, çalışmamı getirmedim" deyip, pişman oldu. Dağ deresinin kıyısına gelen Aruuke bembeyaz bileğini Dıykanbek'in boynuna atıp:

— Az kaldı. Ötedeki andız otu büyüyen tepeye gittiğimizde babamın keçe evi görünür, diyerek şımardı.

Dıykanbek ses çıkarmadan, Aruuke'nin kucağına sarılıp öptü, sonra onların alevlenen sıcak dudakları birbirine yapıştı, âşıklar gözlerini kapatıp bir müddet hareketsiz kaldılar. O sırada ayın ışığı dağın yamacından yükselip, Ala Dağ'ın vadisinden akşam rüzgârı esmeye, köyün üstünde kuru tezeğin tütünü kokmaya başlamıştı. O anda kendi doğduğu yerin toprağına bastığını hatırlayıp, Dıykanbek'in

kirpiklerinden yaş süzülürken, Aruuke'nin saçına dokunup diz çöktü ve büyük bir itina ile toprağı öptü:

— Kutsal! Doğduğum toprak! Babamın kutsal yurdu, sana canım kurban. Seni unutan çocuklar vebal altında kalsın.

Ondan sonra mübarek bir mezarın önünde dua ederken, bir süre konuşmadılar. Ay yükselip, etrafa beyaz ışık yayarken, deredeki yeşil otları saran duru suda kurbağalar vıraklamaya başladı. Ayakkabısını çıkartıp, pantolonunu dizlerine kadar sıvayan Dıykanbek Aruuke'yi çocuk gibi kucaklayıp derenin karşı tarafına kadar götürdü. Saçı Dıykanbek'in omzuna dökülürken, Dıykanbek'in boynuna sarılıp, gözünü yumup uyuyacak gibi oldu. İnsan boyundan uzun andız otunun arasından geçen genç derenin kenarına çıkana kadar zar zor dayandı. Yalınayak yürümeye alışık olmayan ayakları kaşınıp, Aruuke'yi yere indirip oturdu. Aruuke'nin güzel kirpiklerinden nur damlayıp, tıpkı su perisi gibi gevşeyip, ipek saçını rüzgâr savururken gerçekten uyuyor gibiydi. Dıykanbek onun sıcak dudaklarından öpüp:

— Aruuke kalk. Kalk, dedi. Çünkü kişneyen atın sesini duyup, onlara doğru birinin geldiğini gördü. Onlar sahiden kavun yetişen tarlanın kenarına gelmişlerdi. Atlı ötedeki yoncaya doğru gidiyordu. Yerinden kalkan Aruuke:

— Babam. Babammış. Babaa! diye bağırdı.

Atlı dizginin onlara doğru çekti. Büyük karınlı kısrak karşı taraftaki yoncayı otlayıp, gevşeyerek çiğniyordu. Ansızın gelen Şoruk, Aruuke ile Dıykanbek'i tanıyıp, sevindiğini gizlemeden ne yapacağını şaşırmıştı.

— İşte böyle. Her gün gelirler diye gözleriz. Gözden kayboldunuz. Size birileri bu yaşlı karıkocayı deneyin mi dediler. Doğru değil mi. Haydi yürüyün eve.

— Eve gidince ne yapacağız, dedi Aruuke şımararak.

— Yavrum, ne yaparız ne demek? Kuzu keseriz. Misafiri ağırlamaz mıyız. Haydi yürüyün…

— Kuzuyu yarın keseriz, baba. Bugünlük yaşasın. Keçe evini görmek istiyoruz.

— Keçe ev ne, dinlendiniz mi. Yarın gelip görürsünüz. Keçe ev bir yere kaçmaz. Kavun olgunlaştı. Yeniden toparlandı. Yarın değil, kuzuyu bugün keselim. Yarının kendi rızkı vardır.

— Geç oldu ya! diye Dıykanbek nezakette bulunur gibi oldu, Şoruk söylediğinden vazgeçmediğini onaylar gibi söylendi.

— Biz misafire eti, ülker yıldızı çıkmadan verirsek memnun oluruz. Misafir ağırlamanın kuralı bu. Fokur fokur kaynayan kazana bakıp, laflayarak oturana ne yeter. Böyle misafir ete de doyar, söze de doyar. Haydi, o zaman pazarlık etmeden yol alalım. Yürümeye başladılar keçe eve doğru. Kimi yaya kimi atlıydı, arabayı çekiyordu. Yumuşak yeşil yoncanın üstüne oturdular.

Onlar yıldız parlayan aylı gecede serilmiş yeşil yonca koyulan tek atlı arabanın üstüne oturup, köye doğru yol aldılar. Her yandan kurbağa vıraklayıp, bıldırcınlar ötüşüp, aylı gece sakinleşirken, kokulu yeşil yoncanın üstünde yatan Dıykanbek'in içi geçip uyuklamaya başladı. Onun başını dizine koyan Aruuke delikanlının saçlarını okşadı.

Gece geç yatmasına rağmen Dıykanbek sabah erken uyandı. Pencerenin dibindeki eriğin dalında kuşlar cıvıldarken, köpek havlıyıp, tavuklar, horozlar ötüp, inek böğürürken, bu alışık olmadığı yabancı yer zaten uykusu da hassas olan Dıykanbek'in gözlerini açtı. Uykusunu da alamamış gibiydi. Kapıya çıktığında her taraf apaydınlık olmuş, doğudan alevlenen güneşin kızılımsı ışığı saçılıyordu. Arabadaki yeşil yoncadan yiyen büyük karınlı yağız kısrak kişneyip, kulağını sallıyordu habersiz. Gece yastığa başını koymamış insan gibi Şoruk ihtiyar hazırlıklı görünüyordu. Semaveri yakmıştı. Tüten semaveri gören Dıykanbek'in çay içesi geldi. Giyinip çıkan Dıykanbek'i gören, Şoruk üzülerek:

— Aa çocuğum ay, biraz daha uyusaydın. Daha erken. Semaver kaynadığında ben uyandırmaz mıyım.

Şoruk'un bahçesi vadi gibi çukurdaydı. Evi derenin kıyısındaki küçük tepeye yapılmıştı. Dıykanbek küçük derenin kenarından yukarı yürüdü, derenin baş tarafı geçişsizmiş. Oradan öte bir adım yerde demir yolu uzanıyordu. İşte o sırada yük taşıyan vagonlar Bıstrovka tarafına doğru siren çalarak geçiyordu. Demir yolunda süzülen trenin kuyruğu kaybolana kadar baktı ve geriye döndü. Dağ tarafından rüzgâr estiğinden, hava oldukça serindi. Şoruk'un kapısının önü büsbütün elma bahçesi, öteki kenarda erken olgunlaşan kokulu elmanın dalları eğilmişti. Ancak avlunun kalan yarısına tamamen yonca saçılmıştı. Tohum ekerken ne için o vakte

kadar yolmamış diye düşündü. Çiy düşen koyu yeşil yoncanın üstünde ara sıra kelebekler uçuşuyordu. Sert rüzgâr esmeye başladı. Ağacın tepesi sallanmaya başladı. Elmanın dalındaki pişen meyveler koparak yere düştü, Dıykanbek beş altı tane toplayıp, bir tanesini gömleğinin koluna silip, ısırarak yedi. Şoruk arabayı çekip, Dıykanbek'i bekledi. Marka teyze inek sağıyordu. Onlar bir iki fincan çay içip, arabaya bindiklerinde, Dıykanbek çalışmamı alayım diye eve girip, başköşedeki kapalı odada uyuyan Aruuke'nin kapısını aralayıp, ayaklarının ucu ile ilerledi ve Aruuke'nin bembeyaz yanağından öpüp, açılan döşünü çarşaf ile örttü. Aruuke Dıykanbek'i hissetmemiş gibi tebessüm edip uyumaya devam etti. Dıykanbek hemencecik kapıya çıkıp arabaya bindiğinde, Şoruk yağız kısrağa kamçı vurdu.

Şoruk ihtiyarın arabasıyla Dıykanbek iki üç gün gezdi. İşte o günlerin içinde Şoruk'un Dıykanbek'e göstermediği yer kalmadığı gibi, onlar atalarının eski köylerine gidip, Çüy'ün kırlarının hepsini dolaşıp, öteki taraftaki Tokmok'a yakın Kara Dağın dibindeki üzüm tarım işletmesine de gittiler. Şoruk çokça konuşup, bir yerden geçerken tarihi olayları, savaşları anlatıp, Çüy bölgesindeki çiftçilerin toprağını, ekin ekilen, meyve yetişen, bahçe kurulan yerlerin sırrını okumuş insandan daha fazla dikkatle anlatıp, mütevazı ihtiyarın eski atalarından gelen çiftçiliğin tecrübesini tamamen benimsemesine Dıykanbek hayret etti. O kendi kavun yetiştirdiği tarlayı yürüyerek gösterdikten sonra gizli bir sır söyleyen insanlar gibi Dıykanbek'in kulağına fısıldayarak:

— Bu arazinin toprağı yüz hektar kadar var. Fakat bu toprağı Allah'ım sadece kavun için yaratmış. Başka tahıl ürünleri ve sebze yetişmez. Bu toprağa meyve bağı da kurulmaz. Buğday da ekildiğini gördük. Buğday küçük yetişir ve baş verdiğinde tamamen anız olup, hububatı da çürüyüp taneleri ufak olur. Arpa da kötü yetişir. O da baş verdiğinde biçerdöverin dişine takılmaz. Birçok ziraat mühendisi kafa yorup, sonra bu toprak ekilen ürünü de temizlemez diye işlemedikleri zamanlar da oldu. Yazın çok sıcak olduğu dönemde başaklanan buğday yandığında, devlet çiftliği müdürü de görevden alındı. Bu toprak hakkında kolhozun memurları kusurlu toprak diye de şikâyet eder. Onların hepsi yalandı. Onlar toprağın sırrını bilmediklerinden böyle söylerler. Bana bıraksalar, o topraktan ben kolhoza kazanç sağlamazsam, burnumu ortasından kesip veririm. Toprakta kusur yok dedim başkana. Ziraat mühendisi yanındaymış, kötü kötü bakıp, beğenmedi. Başkan iyi insandı, karşı

gelmedi. Kısacası, benim tecrübem işe yaramazsa, onun hiçbir şeyi eksilmez. Bu yüzden on beş yıldan beri bu toprağın sahibi benim. Sadece şu yerden gelen kazançla Kolhoz'un kasası doldu. Toprağın sırrını bilmeyen kişiyle baba çiftçi alay eder. Dediğim gibi, o yerin toprağı ufak, kumlu olur. Su çok gereklidir. Toprağı doyuncaya kadar sulamazsan ekin olmaz. Ancak yazın sıcağında o kadar su nerede. Ha Çüy yamacını başka yerlerle karşılaştırdığında buraya güneş özellikle doğrudan ve daha dik açıyla düşer. Üstelik toprağın kendisi de harman yerine benzeyip, her bir tarafı açıktır. Rüzgâr doğudan esse de, kıbleden esse de işte o açık olan tarlanın yüzüne gelip vurur. Bu toprak dağdan uzak, Tokmok'tan da uzak, kendince çöl. Çiftçinin toprağın o tarafını hesaplaması gerek. Üstüne fazla güneşin ışığı değerse, her taraftan rüzgâr eserse, su da yetmezse, sonra bu çölde ne yetişir? Bunu bilen atalarımız eskiden buraya kavun ekmişler. Ak Çöl'ün kavunu deyip, bunu Kırgızistan'da yemeyen insan kalmamıştır. Allah'ım burayı kavun için yaratmış. Toprağı da, şartları da sadece kavuna uygun. Kavun için bir miktar ark suyu yeter. Ay ışığına bırakıp, beş altı günde bir sularım. Güneş ışığında yetişir. Güneşi çok alan yerin kavunu da tatlı olmaz mı. Yakında küçük kavunlar olgunlaşıp, 2-3 yaşındaki koyun kuyruğu gibi tatlı büyüyüp, altları mis kokar. O zaman gör, çocuğum. Kırın üstünde mis koku yayınca, dağdaki az önce anlatılanların hepsi o tarafa uçar. İşte oranın kavunundan birini alıp köye gitsen, bütün çevreye koku yayar. Frunze'ye gidip gördük: "Mırza Çöl'ün kavunu diye bağırıp, çizgili kavun satılırmış. Büyüklüğüne diyecek yok. Fakat balkabağından farkı yok. Kokusu da yok, tadı da lezzetsiz. O nasıl kavun olsun. Onun sırrını da bilirim. Ağırlığını arttırmak için suyu esirgemezler. Beslemek için toprağa her türlü hile katmak lazım. Paranın peşine düşen sahtekârlar. Ben ömür boyu kavun tarlasına gübre döktürmüş adam değilim.

Deminden beri Şoruk ihtiyardan gözünü almadan dinleyen Dıykanbek hayretle:

— Orada toprağın zayıflayıp, mahsul vermediği oldu mu. Gübreyi esirgeme bizim günün şartlarına uygun olmaz.

Şoruk umursamadan:

— Dinle, Dıykanbek oğlum. Buna cevap vereyim. Doğru, üstünden inmeden binilirse at da zayıflar. Her yıl üst üste ekersen toprak da zayıflar. Ömür boyu toprağı avuçlayarak yaşayıp onu nasıl bilmeyiz. Özellikle kavun yetiştirilen yeri

gübrelemenin yolu başkadır. Aşağıda hoş bir şekilde sallanan yoncayı gördün mü. O kırk hektar vardır. Oranın yoncası dört yıldır var. Güzün o yoncayı yolup, işte o kavun yetişen yere yonca ekerim. Ötedeki yoncanın anızında şimdi kavun büyümez. Şimdi oradaki yoncanın kökü kocamıştır. Bozulması yakındır. Tokmok'un pazarına bizim Ak Çöl'ün kavunu geldiğinde sahtekârların kavununa hiç kimse yaklaşılmazdı. A oğlum, Ak Çöl'ün kavunu gibi kavun nerede olsun. Bizimki gibi tatlı kavunu Frunze'den sonra Ak Su'nun eteklerinde yetiştiğini gördüm. Artık onlar da ekmezler, Mırza Çöl'ün kavununu yiyorlarmış diye duydum.

Onlar arabaya binip, Arpa Tektir'e gittiler. Güneş parlayıp sıcak vuruyordu. Düşünceli giden Şoruk bir anda arabanın ipini çekip, arabadan delikanlı gibi hızlıca zıplayıp indi ve sen de in diye Dıykanbek'e işaret etti. Dıykanbek Şoruk'un peşine takılıp küçücük tepeye çıktı. Tepenin otları kurumuş, kısa andız otunun yaprağı da kurumaya başlamış. Onlar tepenin yukarısına çıkarken çekirgeler kaçışıp, sürünen bir kulaç uzunluğundaki siyah benekli yılan ayak kadar çukura girdiğince, Dıykanbek irkilip, korktu. Şoruk yılanın girdiği çukura gitti ve aldırış etmeden söyledi:

— Toprağa hürmet eden, değer veren insan onun sırrını da bilmeli. Ancak sırrını bilip hürmet edersen, kara toprak emeğinin karşılığını mutlaka verir. Baban böyle insandı. Sarı ırmak Çüy bereketli yer diye, atalarımızdan beri söylene gelmiştir. Bereketli Çüy'e, ilkbahara yakın kuru sopa diksen bile yetişir derler ihtiyarlar. Fakat toprak gübreleyen çiftçi toprağın sırrını bilmeyince, emeğinin karşılığını alamaz. Ha, bu eski geniş arkın yatağını gördün mü. Oradan aşağı doğru kavun yetişir. Ancak işte bu arktan bir adım yukarı doğru kavun yetişmez. Kavun çiçeklenirken, rüzgâr alırsa olgunlaşmaz. Kelek kalır. İşte oradan yukarısı; pancarın, buğdayın, patatesin, kalbi – hepsini ek. Özellikle burada az önceki elma iyi yetişir. Ötede yukardaki yeşil tepe kırmızı elmanın mekânı. Bir elmasını bir adam yiyip bitiremez. Ama kokar mı? Bu kırmızı elma bizim köyde, özellikle Tokmok'un kıyı tarafında büyür, fakat onları tadı, kokusu işte bu dağın dibindeki gibi olmaz. Kendisi de o kadar büyümez. İlk önce gören adam bunu fark etmez. Çünkü dere bir, fakat güzelleştirip, dikkat edersen her bir keçe serilen yerin kendince şartı ve sırrı vardır. Güzelliği bunda…

Dördüncü günün akşamı yine onlar eve geldiler.

Dıykanbek kavun olgunlaşana kadar Şoruk'la gitti. Bazen kendi başına pancarcıların, ot toplayanların arasına girip, bir süre resim çizdi. Köylüler de ona alıştı, Aruuke ve Şoruk ihtiyarın portresini çizerken, önceleri Dıykanbek'ten çekinen gençler ve yaşlılar çalışan Dıykanbek'in yanına gelip hayretle izlediler, hatta bazı yaşlı kadınlar: "Oğlum şu benim bebeğimi de bir yere iliştir" diye rica etti, daha önce hissetmediği şahane ilham Dıykanbek'in çalışma isteğini daha fazla arttırırken, günlerin nasıl geçtiğini anlamadı, bazen de işe tamamen kendisini verdiği anlarda Aruuke yanına gelip:

— Canım, biraz dinlen. Deminden beri sana bakıyorum, ben bunaldım. Sanki ıssız çölde yürür gibi hiç kimseyi fark etmiyorsun derdi.

O sırada Dıykanbek yağlı boyaları toplayıp, Aruuke'nin yanına gelirdi ve gözünden itinayla öpüp, onun kendi eliyle yaptığı yemeği yedikten sonra, kavun ekilen tarlaya doğru giderlerdi. Aruuke ile Şoruk çiftçinin portresini Dıykanbek büyük bir istekle çizdi. Fakat tamamen bitmese de portreler hoşuna gitti. Eksiklikleri Frunze'de tamamlarım dedi. Kendi portresini Aruuke beğenmedi. O her zamanki gibi nazlanarak, şımararak söyledi:

— Ben senin gözüne sıradan bir kız gibi mi görünüyorum. Yanılıyorsun, sevgilim. Sen kendi sevgilinin güzelliğini bilmiyor musun. Ha, güzel olmasam bu kadar delikanlı peşime düşer miydi… Beni güzel çiz. Kendi hayatımdan detayları yakala ve eksiltme, çoğalt. Görenlerin ağzı sulansın. Bırakıp yanından ayrılamayacak gibi olsun…

— Güzellik insanın yüzünde değildir. Ben senin kalbindeki güzelliği görüyorum. Portreni boşuna "Kolhozcunun kızı" diye adlandırmıyorum. Şehre gider gitmez, portreni farklı çizerim. Onu "Öğrenci" diye adlandırırım. O zaman ondaki boynun beyaz kuğununkinden uzun, yüzün kardan beyaz olur. Ünlü artistler şurada dursun diye, Dıykanbek şaka yapardı.

Kavunun olgunlaştığı zaman geldi. Gün ısınıp, öğle oldu. Keçe evinin gölgesinde araç gereç çantasını hazırlayıp, eski kayış kemeri diken Şoruk:

— Dağdan yabani arılar gelmeye başlamıştır. Kavunlar olgunlaşmaya başlamıştır artık çocuklar. Gidip toplayın, dedi.

Bu sözü çoktandır bekleyen Aruuke kavun ekilen tarlaya doğru koşarak gitti. Dıykanbek kapı önündeki direğin etrafında uçan beş altı tane arı gördü. O sırada Aruuke yumruktan büyük sarı kavunlardan koparıp geldi. Elini yıkayıp tahtadan sekiye oturan Şoruk aynı koyun kesen adamdan daha fazla dua okudu ve daima yanında bulundurduğu hançeri kınından çekip, kavunun bir dilimini ağzına götürüp, sonra gözünü yumup rahatladı:

— Maşallah, olmuş. Şimdi beş altı gün sonra kavun tamamen olgunlaşır. Haydi, yiyin.

Söylediği gibi kavun gerçekten tatlıymış.

III

Arabasını çeken Şoruk Aruuke'ye emir verir gibi söyledi:

— Akşam evde ol. Evde yalnız kalacaksın. Annenle ikimiz Bıstrovka'ya gideceğiz. Evvelki Karmış akrabanın hanımı vefat etmiş. Yarın defnedilecekmiş.

— O zaman yarın gitseniz ne olur, dedi Aruuke gönülsüzce.

— O nasıl olsun. Dağ taş gibi akrabanın üstüne bir gece kalmazsak ayıp olmaz mı. Buraya bugünlük başka bekçi gönderirim.

Şoruk arabasına yeşil yonca yükleyip, gitti. Köylü evine döndüğü sırada Aruuke ile Dıykanbek de köye geldiler. Ayın doğduğu andı. Nedense o gün Aruuke akşama kadar düşünceli ve keyifsizdi. Yolda gelirken de konuşmadı. Yatağı serdikten sonra soyunup yatan Dıykanbek'in yanına tekrar gelip, dudağından öptü ve:

— Uyu, deyip gizemli bir şekilde gülümseyerek odasına doğru gitti.

Ağız sütü gibi sarımsı olan ayın koyu ışığı evin içini mum yakmış gibi aydınlatırken, Dıykanbek gözünü yumup, ne kadar uyumaya çalışsa da, uykusu gelmeyip debelendi, kapıda rüzgâr her estiğinde, kavak ağaçlarının yaprakları sallanıp, dalı eğilen elmaların en tepesindeki olmuşları yere doğru top top düşüyordu. Gittikçe Dıykannbek'in kalbinin atışı hızlanıp, hayale dalıyordu. Tatlı bir sıcak şey boğazına takıldı. Vücudu ısındı. Pencerenin dibindeki çok doymuş inek böğürüp, burnundan solurken, ara sıra uzaktan uzaktan kundaktaki bebek ağlayıp susarken, aylı gece yeniden sessizleşiyordu.

Vücudu kaşınıp, hararet basan Dıykanbek çarşafı ayağıyla itip yüzüstü döndü. O sırada Aruuke'nin sesi duyuldu ve Dıykanbek nefes almadan dinledi (kulak kesildi). Galiba Aruuke yerinden kalkıp, pencerenin havalandırmasını açarak sessizce durdu gibi görünüyor. Dıykanbek'in kalbi yerinden çıkacakmış gibi olup, ancak büyü yapılmış gibi başını kaldıramayıp, kalbinin o kadar hızlı atmasına kendisi de şaşırdı, yanıp tutuşacak gibi sıcakladı. Sonra kapı açılıp, Aruuke'nin titreyen, yumuşak sesi geldi:

— Uyuyor musun?

Cevap vermesini beklemeden delikanlının yanına geldi. Yerinden çabucak kalkan Dıykanbek Aruuke'nin bileğinden tutup, kucağına alıp, yürürken yer sallanıyordu ve ikisi de aynı şekilde hallerinden çekinerek, yerinde duramayan hislerini yönetmeye güçleri yetmeyip, yanan yürekleri birbiriyle birleşti. Dıykanbek Aruuke'yi doğruca kaldırıp, kendi yatağına götürdü. O en ufak bir şekilde karşılık vermeyip, Dıykanbek'ten sıcakkanlı bir şekilde rica etti: "Bu kadar şakacı olma, canım…" Gece öncekinden de sessizleşip, sallanan ağacın yapraklarından başka hiçbir ses çıkmıyordu, Dıykanbek'in şakacı samimi sözleri kızı daha fazla heyecanlandırıp, halinden çekinen Aruuke'nin içi geçti. Alevlenen sıcak dudaklarını nefes nefese öpen Aruuke gevşeyip, daha çok heyecanlanıp, o anda kız sıfatına ait hissi yönetmeye gücü yetmeyerek, dermanı kalmadı. Dıykanbek'in hareketlerine hiçbir karşılık vermeyip, bu alevlenen hissin öte tarafından da büyülü, tatlı bir ümide sahip oldu. Fakat sahip olmanın sınırı yok gibi, kız çaresiz bir ses ile yalvarırcasına bakarak: "Canım ay, lütfen rahat bırak…" Bu büyük bir ilham ile söylenen sözün derininde üzüntü yoktu. Ondan sonra delikanlının elini vücudundan yavaşça kaldırıp, gözü buharlandı ve aklından tamamen inkâr edip, ağzından sıcak ateş çıkarken, yeryüzü birleşip, girdap olup, kendisi de onun bir damlası gibi erircesine, belirsiz güzel bir dünyaya yolculuk yapıyormuş gibi hissetti.

Gece yarısı olmalı, horoz ötüyordu. Ayın ışığı şimdi onların yatağının üstüne düşüyordu. Aruuke dağılan saçını düzeltip derin bir iç çekti ve tekrar gözünü yumdu. Dıykanbek onun dudağından yavaşça öptü. Sonra bir süre konuşmadılar. Dıykanbek oldukça susayıp, kâseden kımız içtikten sonra başı dönen adamdan daha fazla halsiz düştü. O kızın önünde kendisini suçlu hissedip, ne yapsam da onun gönlünü alsam diye düşündü. Fakat ne söyleyeceğini bilmeden Aruuke'yi kendine döndürüp, öpecek

gibi oldu, Aruuke onun elini yavaşça kaldırıp, tekrar iç çekti. Şimdi Dıykanbek doğrulup, Arruke'nin yüzüne dikkatlice bakarak yalvardıktan sonra Aruuke çok fazla mahcubiyet hisseden insandan daha fazla hüngür hüngür ağladı. O çoktan beri arzuladığı büyülü güzel bir ana sahip olmamış mıydı. Fakat sonunda gelip, gönlünün hoşlanmayacağı hayale aldanacağını nereden bilsin. O yüzden tekrar hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Kız ömrünün güzel bir anıyla vedalaştı. Şimdi bundan sonra ömrünün gür orman gibi sırlı, başka bir sıkıntılı zamanı başlamış olmalı. Uzun süre hıçkıra hıçkıra ağladıktan sonra duruldu. Sonra onlar kapıya çıkıp, arktaki soğuk suda yıkanıp tekrar geldiler ve tan ağarana kadar uyumadılar. Bu sefer Aruuke öncekinden daha farklı tatlı bir hisse kapıldı. Ondan sonra içi rahatlayan Aruuke güneş yaklaşık on metre yükselene kadar uyudu. Dıykanbek inek sürüsünü koştu.

Kavun olgunlaşıp, Şoruk'un keçe evinin yanından insanların gölgesinin eksik olmadığı zaman geldi. Bu zamanda kavuncunun değeri daha da artıp: "Şoke, Şoke" diyerek ihtiyarı pohpohlayarak övenler çoğalır, o da önceki gibi kaygısız, serseri, dalkavukların övgüsüne önem vermeyip, sır vermez, keçe evinin yanındaki dere yatağının derin arkından kavun ekilen tarlaya doğru yavaşça gidip, büyük bir kavunu özenle koparıp, tahtanın üstünde kesip: "Haydi, alın!" der.

2-3 yaşındaki koyunun kuyruğu gibi olgunlaşan tatlı kavun damaklarına her değdiğinde mutlu olan sahtekârlar, bedavacılar kavuncuyu daha fazla pohpohlayıp övmeye başlarlar. Fakat övgülere aldırmadan, kulağının arkasına atan Şoruk önceki gibi hoşgörülü, yüzünde sevinme ve böbürlenmenin iz yoktur, sakince, ağırbaşlı, fakat içinde emeğinin karşılığını almanın rahatlığı vardı. Önlerindeki dilimlenmiş kavunu çabucak yiyenlere hoşgörüyle bakıp, öte yandan başka bir tanesini getirerek:

— Haydi, doyana kadar yiyin, fakat alıp götürürüz diye ümit etmeyin. Bu kolhozun malı. Kolhozun bürosuna giderseniz yazın, sonra ambardan alın. Canınız sağolsun. Başkanın kendisine de buradan kavun verirdim, dedi. Şoruk'un huyunu bilen köylüler de onun sözüne darılmadılar. Kavuna doyan karınlarını sıvazlayıp yavaşça yol alıp gittiler.

Kavunun olduğu zaman hava kapanmaz, gökyüzü masmavi olur. Yumruk kadar olan sarı kavunlar durmadan mis gibi koku yayarken, bal kabağı gibi büyük görünen kış ki ağ gibi çizgileri olan kavunlar anız üstünde büyük bir taş gibi durur, mis kokan

bereketli kırların rengindeki çeşit çeşit kelebekler ile yabani arılar uçar. Kavun toplamaya Şoruk herkesi çağırmaz. Gece gündüz kavunu yalnız başına toplar. Bıldırcın avlayan adam gibi olgunlaşan kavun tarlasını gezip, bakar ve sonra kavunun tam olmuşunu gözüne kestirerek çakısı ile cart diye kesip, onu arkın kenarına koyar. Ancak yardıma gelenler Şoruk'un kendi eliyle kestiklerini keçe evin yanına taşırlar. Şayet o sırada tesadüfen birisi yaramazlık yapıp ağdaki kavundan kendince keserse, onun felaketi olur. O zaman Şoruk ona sövüp sayıp, kavun ekilen tarladan kovar. O kişi ikinci kez kavuncunun keçe evinin yanına gelemez. Kavunu arabaya götürürken de Şoruk çok hassastır. Keçe evin yanındaki tartıya kavunu kendi koyup, sonra eski not defterine bir şeyler karalar. Şoruk okuma yazma bilmeyen adamdır. Fakat not defterine yazdığı şeylerden ölse de yanılmaz. Bu yüzden kolhozun ambarcıları Şoruk ile tartışmanın faydasız olduğunu iyi bilirlerdi. Şoruk ambarcılara da eksik tartıp vermemiştir. "Terazide yalan söyleyen adam kaplumbağa olur", denir doğru mu yalan mı ortada.

İşte o kavun toplanan zamanda Dıykanbek gece gündüz Şoruk'un keçe evinin yanından ayrılmadı. Aruuke de orada olup, babası ile Dıykanbek'e sıcak yemek yapıp, bazen de geceledi. Dıykanbek resim ardına resim çizip, Şoruk'la ikisi kavun toplayıp, kavun taşırken, bu güzel anlar onu neşelendirdi. O sadece kavun olan natürmort resimler çizdi. Kavun türlerini özellikle öğrendi. Kavunları sabah, öğlen, akşamın alacakaranlığında, hatta ay ışığında da çizdi. Onun bu davranışını Şoruk hayretle destekleyerek: "Ay, ne kadar canlı çizdin ya" diye övüp, bir süre sonra kendi de usanmadan yığılan kavunun yanına gidip, resmini çizmesine izin verdi. Bir gün Dıykanbek sabahleyin güneşin ışığı henüz doğmaya başladığında yığılan sarı kavunun yanında durup, Aruuke'nin resmini çizdi. Geceleyin yağmur yağarken, tan ağarana kadar yürüdü. Batıdan süzülen kara bulutlar parçalanıp, güneş her yükseldiğinde, keçe evin yüzündeki mavimsi çiyler kaybolup, kavun ekilen tarladan beyazımsı buhar çıkıp, etraf nem kokardı. Şoruk yeşil yonca koyulan arabaya kavunu ağzına kadar yükleyip, köye doğru yöneldi. İşte o anda özel gri "Volga" süren delikanlı burnundan sık sık soluyarak gelip, keçe evin yanında durdu. Geceleyin yağmur altında durduğundan mı veya delikanlı buraya çıkarken yıkadığından mı gri "Volga" ayna gibi parlıyordu. O "Volga'sının" kapısını açıp, acele etmeden yürüyüp gelirken, uzaktan seslendi:

— Selamünaleyküm, ihtiyar. Özellikle söyleyip misafirliğe gelirsek, bizden kaçıp gidersin dedik. Bu nasıl… İyi misiniz. Gece de evinize giderim. Akşam gelenden korkarım. Üstelik yağmur bardaktan boşalırcasına yağdı. Yahu, ağustosta bu kadar yağmur yağar mı. Yanılmıyorsam gece yarısı da gök gürleyecek. Saçını arkasını doğru parmaklarıyla sık sık atan yabancı delikanlı ağır yürüyüşünü bozmadan Şoruk'a el uzattı ve sonra da Dıykanbek'in yanında duran Aruuke'ye bir defa memnuniyetle bakıp: "Büyük kız nasıl?" diye şımararak sordu. Boya fırçalarını elinde tutup olduğu yerde hareketsiz duran Dıykanbek'i görmemezlikten gelen delikanlı arası açık ön dişlerinin arasındaki çiğidi tükürüp, uzun sigarasını parmaklarının arasında gösterişli bir şekilde tutarken, sağ elini Şoruk'un omzuna yavaşça koymuş şekilde keçe evin önündeki tahtanın kenarına gelip oturdu. Yaşının otuzlara gelmesine bakmadan etine dolgun, orta boylu, fakat sarışın olan bu sempatik yabancıdan nedense Dıykanbek hoşlanmayıp, şimdi onun kaba gür sesi her çıktığında yüzü buruşup, yine onun Aruuke'ye hoşnutsuz bakışı içi alev alev yanan hafifmeşrep kadınlarınki gibi sesinin işveli çıkışı sinirini bozup, kıskanmasını daha da arttırdı. Tesadüfen birinin kusuruna denk gelip, insanlık gururu incinmiş gibi, bu sebepten Aruuke de ona bu şekilde mi bakıyor kuşkusuyla, etrafına hemencecik bakındı. Aruuke etrafta yoktu. Keçe evin içinde oturuyordu. Düşüncesi biraz sakinleşen Dıykanbek yabancı delikanlının önünde kayıtsız, hatta daha heybetli görünmeye çalışıp, etüdünün çeşitli yerlerine boya sürmeye başladı. Bu tamamen onu oyaladı. Zira fırça tutan eli nedense titreyip, aklı karışıp, yerinde duramayıp, hala ağırbaşlı delikanlıyı önceden tanıyamamasına kafası takıldı. Nasıl o halde olmasın kendi soğukkanlı, ağırbaşlı gençliğinin birdenbire belirmesi düşüncesine bakmadan Dıykanbek'in bu sefer kalbine bir korku düşer gibi oldu. Aruuke delikanlıyı daha önce tanıdığından onu ilk gördüğünde yüzü kızardı. Aruuke'nin kızaran yüzünü Dıykanbek gördü. Onların önceden tanıştıklarını anladı. Şimdi tekrardan vücudunu sıcak basıp, kıskançlık içine rahatlık vermeyip, keçe evin yukarısındaki kalmak tepeye doğru yürüdü. Dıykanbek yamacında gür karandız büyüyen tepenin en zirvesine gidip oturmak istedi, kurumuş karandızın sarı yapraklarını geceki yağmur ezdiğinden birbirine rengi solmuş sigara yaprağı gibi yapışıp, onun giysisine yapıştı. Fakat öfkelenen, keyfi kaçan Dıykanbek hepsine razı olup tepeye çıktıktan sonra sadece soluklandı. Karşısındaki manzara avuçlarına bırakılmış gibi endamlı görünüp, sıcaklık yayan güneşin ışığından dolayı mavimsi şeffaf çiyler eriyip karandızın

kurumuş gövdesinden aşağı düşerken, Kegeti tarafından rüzgâr esiyordu. Gece Ala Dağ'ın tepelerine kar yağmıştı. İşte orada bir süre güneşte ısındıktan sonra gönlü sakinleşip, ne için bu kadar öfkelendiğine hayret edip, hatta biraz utanıp, içi rahatlar gibi oldu. Gerçekten o kadar hırslandırır gibi kim onu utandırıp öfkelendirmişti? Aslında Aruuke'nin suçu ne? Bunları düşündüğünde boşuna derde düşüp, eğitim almış bir insanın davranışına yakışmayan bir edepsizlik yaptığını yeni fark edip, bu kaba davranışı Aruuke fark ederse rezil olurum diye Dıykanbek'in alnından biraz ter süzüldü. Aruuke ile ikisinin aşkına Allah da bir engel çıkaramaz, ona Allah'ın da gücü yetmez. Evet, o ağız sütü gibi geceden sonra ikisinin kaderi birbirinden ayrı olmaz… Bunu düşündüğünde Dıykanbek gerçekten sevindi.

O keçe eve doğru geldiğinde gri "Volga'nın" sesini duyup, köye doğru giden kara yolda süzülerek gittiğini gördü. Dıykanbek'in gözünün önüne tekrardan yabancı delikanlının silueti gelip, temiz düşüncesine kir bulaşıp, Dıykanbek gerçekten öfkelendi. Gerçekten delikanlının uygunsuz hafifmeşrepliği, uyanıklığı hoş değildi. O sesini bilerek gür çıkarıp gırtlaktan konuşup, aksakallı adama "ihtiyar" diyerek kibirli davranışı yüzünden Şoruk onun emrivaki davranışına gücenmiş olmalı, eski kadim arkadaşı gibi onunla konuşması Dıykanbek'i iğrendirdi, keçe eve gittiğinde tekrardan yumrukları kaşınıp, öfkelenmeye başladı. Yayılmış çizim sehpasının önünde bir şeyler karalayan Dıykanbek'e doğru gelen Aruuke bir yanı şımarık, bir yanı doğruyu söylemekten kaçınır gibi:

— Deminden beri görünmüyorsun, nerelerdeydin? Babam da seni arayıp bulamadı, şimdi köye gitti. Az önceki kuzen ile seni tanıştırmak istiyordu. Kendisi şu köyden. İnsanın içinde olan merhametsizlikten daha kötü bir şey olabilir mi. Genç yaşına bakmadan halk da çok saygı gösterir ona. İşte bu taraftaki ihtiyaç birliğinin amiri denir. Aruuke eliyle doğu tarafı işaret etti. Kendi de elden çıkartan bir sahtekâr. Az önceki "Volga'yı" yakında satacakmış.

— Eşi var mı? diye Dıykanbek alay eder gibi sordu.

— Deli… Aruuke şımarıkça güldü. – Onun eşiyle bizim işimiz ne. Olursa olur… Sonra bir süre sessiz kaldıktan sonra konuştu. – Evlenecekmiş diyorlar, onun da düşüncesi vardır…

Ondan sonra onlar öğleye kadar birbirleriyle konuşmadı. Tam öğle vakti onlar keçe eve girip kavun yemek istedi, uzun dilimlenen kavundan bir dilim aldıklarında onların gözleri parladı ve bedenleri alevlenen âşıklar birbirlerine mıknatıs gibi yapışıp, sarılıp öpüştüler. Eylül ayının gelmesine üç gün kala onlar Frunze'ye geldiler.

Bereketli Çüy'e güzel sonbahar geldi. Tabiatın bu güzel zamanında Aruuke ile Dıykanbek'in temiz aşkları birbirinden uzaklaştı. Ömrünün o güzel zamanı gözünün önüne geldiğinde Dıykanbek'in içi yanıp, küçük çocuğun mis kokusuna benzer aşkının birdenbire elinden kaymasının tek suçlusu benim diye düşünürken, böyle çaresiz anlar Aruuke'de de olur, onun da kendi bahtıma engel oldum diye keyfi kaçardı. Sonra onlar hiç görüşmedi. Buna rağmen ikisinin düşüncesi daima aynıydı. Sevgisinin gerekliliklerini yerine getirmeye çalışmadıkları için hiçbir zaman birbirlerini suçlamadılar. Evet, onların bu tutumunu yerinde diye düşünmeliyiz. Fakat hayatın hiç kimsenin iradesine boyun eğmeyen kendine özgü bir varlık olduğunu düşünürsek, o zaman bu iki aşığın birbirine karşı suçlu olmaya hakkı yoktu. Onlar ürkek atın dizginine gücü yetmeyen ergen gibi, ateşli aşkın dizginini yönetemediler. Fırtınada kalan kayığı yürekli birinin yönetmesi gibi, onun gibi aşka düşen korkak gençliği, soğukkanlılık idare etmeli. Korkusunu yenemeyen adam hiçbir zaman yiğitlik yapamayacağı gibi, temiz bir sevgiyi yaşamayan insan da ruh dünyasını sınırlar. Böyle adamın hayatında önemsiz işler çok olur. Hak hukuk hakkında çok fazla konuşup, elinden iş gelmez. Delikanlının eksik tarafını dolduran kadının sevgisidir. Kadının sevgisini aşamayan delikanlının iradesidir. O zaman Aruuke nasıl insandı dersiniz?.. Tabiat Aruuke'ye güzel ömür vermişse, ona göre de ihtiraslı bir kalp vermeli. Aruuke'yi hiçbir zaman bir insanın aşkı kanatlandıramaz. Kendi kuyruğunu kovalayan kedinin yaramaz yavrusu gibi karışık olan Aruuke kendi görünüşüne çok güvenip, delikanlılara gelince de ihtiraslıydı. Gerçekten o mizacının ardından günahkâr hayatı görüp de yaşamak istemedi. Fakat Aruuke gibi kadınlar ilk aşklarının varlığını geç fark ederler. Kadın dediğin erkeklerin coşkusunu, heyecanını artırmazsa, kadının bakışları erkeğin bedenine hafifçe tak diye vurur gibi birdenbire titretip, kanını başına çıkartıp terletmezse, o zaman onun neresi kadın. Güzel kadının tabiatı hakkında Aruuke böyle düşünürdü. O başkalarına baktığında önce kendisinin değerli olduğunu düşürdü. Çıtırdayan sese kulak verip, kıpırdayan şeyi kovalayan

kedinin yaramaz yavrusu gibi sevgiye istekli zamanında Dıykanbek ile karşılaştı. Fakat Dıykanbek'e tüm kalbini verip, geleceğini ona adamasına rağmen delikanlının ruh halini çok düşünmezdi. Dıykanbek'in yerli yerinde çizdiği etütlere anlam vermezdi. O Dıykanbek'in sabah akşam çizim sehpası önünde uğraşmasına bakarken sarılıp öpmeyi veya bahçede serilen yeşil körpe yoncanın arasında koşuşup oynamayı severdi. Evet, o zaman Aruuke'nin sevgiye doyduğu anlar değil miydi. Dıykanbek Aruuke'nin kendisini düşünmedi. O sırada Dıykanbek'in yüreği sevgiye doyup, bu yüzden mutluluğa erip arzusu daima artarken, çalışası gelirdi. Karakterindeki gizli arzu Aruuke'yle karşılaştıktan sonra Dıykanbek'in göğsünün dışına çıktı. Çalışmak onun için çok kolay ve eğlenceli olurdu. Sürdüğü boyalar yerli yerinde olup, kendi hayatını daha çok sevmeye başladı. Üstelik o Çüy yamacındaki sonbahar Dıykanbek'in ruh halini tamamlamış, tıpkı masallardaki güzel bir ülkede yaşıyormuş gibi isteklerine sınır koyamıyordu. Eskiden beri "Çobanların sonbaharı" diye adlandırılan Çüy yamacındaki bereketli zamanı kimler beğenmez…

… Sonbahar. Toplama işleri biter, ötedeki han yaylasındaki hayvanlar dağ eteğinde yayılıp, sonra yavaşça kıyıya inerler. İyice sararmış buğdayın boş kalan anızının üstünden geçerken küt küt ses çıkaran koyun sürüsü meleyip, dağ eteğindeki vadilerde atlar kişner. Gökyüzünde parça parça olan bulutların arasından güneş durmadan sıcaklık yayar. Hava serin, kuru olur. Gecesinde de otlara çiy düşmez, gizemli ılık gecede kapıda geceleyen adam da üşümez. Üstelik huzurlu aylı gecede Çüy kırları sakinleşir, bereketli vadiyi kucağına seren cömert anne gibi, onun koynunda bolluğun, cömertliğin kokusu gelir. İs kokan, tezeğin tütünü kokan, çobanın evinin çevresinde ipek yünlü beyaz koyunlar yıkanır. Gökyüzünde çobanın yağlanan sarı kabına benzeyen dolunay sakinleşip, hareketsiz, nazlı dururdu. Böyle sonbahar gecesinde çoban koyun sürüsünü beklemez. Bebeğinin kokusunu koklayarak, evinde uyur. Uykusu rahat olur. Ocakta sönen ardıç ağacının korundan cos ederek çıkan kıvılcım evin bacasına doğru yükselir. Koyunlar da dizlerini büküp boylu boyunca tan ağarana kadar hareket etmezler. Tere alışan, güneşe alışan, koyunun kokusundan rahatsız olmayan çoban da tan ağarana kadar uyanmaz. O andaki Çüy vadisinin kokusunu hiçbir şeye değişmezsiniz… İşte: tütüne karışarak yağda pişirilen ekmek kokarken, onun peşi sıra elmanın, buğdayın, toprağın kokusu genzinizi yakar. Gündüzki sarı benekli kırın üzeri beyaza çalarken, dağın sırtındaki

eğilen sarı otların üzerine kabarıp kabarıp: gözü doymuş, kaygısız akbabalar konar. O sırada Çüy vadisindeki ağaçların hepsi büsbütün sararıp, eşsiz bir güzelliğe bürünür. Özellikle Ala Arça vadisindeki güzün o zamanını Dıykanbek çok severdi. Deredeki beyaz kayınların yaprakları sarı ipek gibi güzel görünüp, her rüzgâr estiğinde sapları silkinirken, tekrar tekrar Dıykanbek'in yüreğini gıdıklarken, yerli yersiz gürüldeyen kazan gibi taşları döken deredeki dağ suyu çekilir, sesi o kadar da heybetli olmayıp, uzaktan da duyulmazdı. Şimdi nehir yatağı boyunca kucağa sığmayan beyaz taşlar dolup taşar. Yeşil yosun kaplayan suyun dibindeki siyahımsı küçük balıklar oyun oynayıp, sarı kelebekler yüksekten uçar.

Bu güzel güzü Dıykanbek gerçek hayatta ne kadar görse, bir o kadar da rüyasına girer, bu yüzden yüreği ısınıp, aklı gider, yüreğindeki ilhamı kaldıramaz, ortadan ikiye yarılacakmış hissiyle tabiatı ağırlaşıp, hayalindeki sakinliğini, yalnızlığını özleyip, çalışası gelirdi. Gerçekten o anda Dıykanbek meyvesi olgunlaşan bir tür elma ağacına benzerdi. El yetmeyen kırmızı elmaları kaldıramayan dalların yere doğru eğilmesi gibi, onun da isteği taşardı. Rüzgâr estikçe kırmızı elmalar top top düşer. Ağaçlar gittikçe hafifler. Sonra meyvesi dökülen elma ağacının dalları göğe yükselir ve güneş ışığında sıcaklık arar. Hatta ağır yükten kurtulup hafiflemiş gibi daha fazla böbürlenir. Gövdesindeki sıcaklık artar. Tekrardan tomurcuk bağlamaya hazırlanır. Dıykanbek de Ala Arça'nın yamacındaki güzün güzel endamlı görünüşünü göresi gelip, arzulardı. Tabiatın bu güzelliğini benimseyip, o güzel coşku, fırça yardımıyla etüde damlamalı. Onlar Dzercinskiy Bulvarına gitti. İkisi de aynı düşünceye dalıp, birbirilerini unutmamışlardı. Bulvardaki ağaçların yaprakları tamamen açılmış çiçek gibi bir çeşit kırmızımsı renge bürünüp, büsbütün açık güneşin altında yürürken, bulvar gittikçe güzelleşip, birbiri ardınca aşağı yukarı gezinenler bitmez. Rüzgâr gezinenlerin koyunlarına yaprak doldururdu. Ancak Dıykanbek oldukça sessizdi. Epeyce sonra tekrar o: sabahleyin Ala Arça tarafına gideceğim, bir hafta kadar orada olurum, güzün bu zamanının resmini çizerim dedi. Aruuke sesiz kalıp, konuşmadı. Biraz sonra o: "Gitmesen", diye rica etti. Sesi yalvarır gibi ve nazikti. Sonra bir hafta nasıl Dıykanbeksiz gün geçiririm dedi. Fakat Dıykanbek inat edip, söylediğinden dönmeyip, Aruuke'nin bu tepkisini kadınların bilindik nazlı tavırlarına yordu. Hatta onun sanatçı kişiliğini düşünmemesine üzüldü.

Bu Dıykanbek ile Aruuke'nin arasındaki ikinci fikir ayrılığıydı. Ertesi gün Dıykanbek gerekli eşyalarını alıp, dağ tarafına doğru yöneldi…

Dıykanbek'in dinlemeden gidişi Aruuke'nin gururunu incitip, içi yanıp, kalbi kırıldı. Hatta aklında kıskançlık oluşup, gitgide onun hakkında çok düşündüğünden buna kendi de inanıyordu. Dıykanbek'in etüt çizeceğim demesi basit bir bahane gibiydi. Hiç olmazsa Aruuke'nin yalvarmasını görüp en boş bir iki gününü ayarlayamaz mıydı. O şekilde davranıp, Aruuke'den kurtulur gibi acele etmesinden, onu birileri bekliyormuş gibi hissetti. Aşığın gönlünün soğumasının sebebini Aruuke derin bir şekilde düşünüp, ne yapsa da o düşünce aklından gitmedi. Evet, kız Dıykanbek gitmesin diye gerçek fikirlerini söylemişti. O sırada onun için Dıykanbek'in şehirde olması doğru olurdu. Fakat Aruuke onu düşünmedi. Onların şehre gelmesiyle Kadır Aruuke'nin yatakhanesine nefes nefese geldi, Aruuke Kadır'a ilgi göstermezdi, fakat gönlünün derininde kararsız olup, Dıykanbek'in gitmesi onu bir süre düşünceye salıp, giderken de yüreği soğuyan insan gibi süzülüp gidişi Aruuke'nin gururuna dokunuyordu. O kadar delikanlının peşinden koşmasına bakmayan Aruuke'nin gönlü sadece Dıykanbek'i arzulamamış mıydı. Şimdi ne yapacağını bilmiyordu. Aruuke'nin ona gitmemesi için rica etmesinin bir sebebi de kuzeni Kadır'ın ısrarı, öte yandan çekinmemesiydi. Kadır'ın sürekli bakıp peşine düşmesi Aruuke'nin gönlünde kötü bir his doğururken, bir yandan da kız ondan korkuyordu. Fakat Kadır Aruuke'yi kolay bir şekilde ikna edemeyeceğini anladıktan sonra farklı bir yöntem aradı, daha sonra bulduğu yöntem kendisine uygun görünüyordu. Aruuke'yi rahat bırakıp, onun sınıf arkadaşları ve aynı odada kalan arkadaşlarıyla arasını iyi tutmaya çalıştı. Hepsine hediyeler alıp, uygun şakalar yapıp eğlendirerek, hızlı bir şekilde kızların gözüne girdi. Kızlar Kadır'ın delikanlılığını, mertliğini hatta onun insanlığını her gün ağızlarından düşürmeden dolu dolu anlattıkça, Aruuke'nin Kadır'a olan ilgisi artmaya başladı. Kadır'ın bunların hepsini kendi için yaptığını Aruuke bir yandan da düşündü. Bu yüzden Aruuke'nin aklına iyi bir fikir geldi, Dıykanbek'i denemek için Kadır ile bir iki defa sinemaya gitmeyi doğru buldu. Bunu öğrenen Dıykanbek bir daha Aruuke'nin yanından karış ayrılmak dursun, yine onun gururuna dokunup, kıskançlığı ortaya çıkmalı. Böylece Kadır Aruuke'nin düşüncesini gitgide idare etmeye başladı. Böyle cömert, bir yandan da insancıl kuzeni durumunu idare etse ne olurmuş. Düşündüğü gibi iki defa Aruuke kız arkadaşlarını da yanına alıp, Kadır ile

sinemaya gitti. Bu davranışında Aruuke kendisine bir söz getireceğine dair hiçbir kötülük görmedi. Söylendiği gibi Kadır çok kibar, bir yandan işini bilen delikanlılardandı. O Aruuke'ye çok bakmayıp onunla mesafeli oldu. Kızların hepsine çikolata ikram edip, çiçek alıp, birazcık bile onları sıkmadı. Sinemadan çıktıktan sonra onları kafeye götürdü. Fakat o önceden konuştuğundan, hazırlattığı yemeğin restorandakinden eksiği yoktu.

Pazar günü Kadır sabah erkenden geldi. Henüz kalkan kızlar yıkanıp, saçlarını tarıyorlardı. O kibar ve güvenilir bir şekilde: "Bugün güneşe doyalım. Sizlerle bir gezi yapalım. Kapıda arabam hazır" dedi. Kızlar hazırlanmaya başladı. Aruuke de karşı gelmedi. Kızlar Kadır'ın parlayan "Volga'sına" oturup, Kara Balta'ya yöneldiler. Aruuke'yi yanına oturtan Kadır direksiyonu kendi kullandı. Açık camdan kızların saçları rüzgâra kapılıp, neşelenip, kahkahalarla gülerken Kara Balta'ya nasıl geldiklerini anlamadılar. Bütün bunlardan Aruuke de neşelendi. O yol boyunca şarkı söyledi. Arabayı restoranın önüne çeken Kadır: "Köye gitmeden önce yemek yiyelim" diye ricada bulundu. Onun ricasına hiç kimse karşı gelmedi. Masanın üstünde kızların daha önce görmedikleri içki türleri, yemekler sığmıyorken "Bunların hepsini kim yiyip, içecek" dediler şaşkınlıklarını gizlemeyen kızlar. "Canınız sağ olsun. İçilmezse kalır. Sizin gibi güzel kardeşlerim için gerekirse kuş sütü sipariş ederim" diyerek neşelendi Kadır. Fakat o sözünü kızlara bakarak söylerken: "Hepsi senin için, senin mutluluğun için…" niyetiyle Aruuke'ye bakmaktı, bunu kuzeninden önce hisseden Aruuke arkadaşlarının önünde itibarını daha fazla arttırıp, düşüncesinde Kadır'a razı olup, memnuniyetini bildirmesi için tatlı şampanyadan biraz içmek zorunda kaldı. Restorandan çıkarken Kadır kızların yanında gönlü zengin görünüşüyle destesi açılmamış kırmızı parayı garsonların önüne saymadan koydu. Bu mertlik garsonları, kızları şaşırtmadı değil. Biraz sarhoş olan kızlar yol boyu şarkı söylerken, Aruuke de kendini kelebeğin kanatlarında uçuyormuş gibi hafif hissedip, mutluluğa doyup, kuzeninden gerçekten memnun oldu. Kadır'ın kibar kişiliği hoşuna gitti. Daha önce bunu bilmeyip, düşünmeyip, yüz çevirmesinden utanıp: "Kadır dürüst delikanlıymış" diye içinden geçirdi. Tatlı şampanya içtikleri için gevşeyen kızlar şehre geldiğinde araba yeşil demir bahçe kapısının önünde durdu, güzel inşa edilmiş evin kapısını kırmızı güller doldurup, avlusu temiz ve genişti. Duvarın dibindeki büyük kazanda kaynayan ete bakan güzel, genç kadını

“Annem” diye tanıştırdı Kadır. Nazlı kadının görünüşünde misafirperverlik ve gönlü zenginlik vardı. O kaşını kaldırıp, gülümseyerek:

— Aa, Aruuke sen misin, canım. Görüşmesek de, sizler ile biz yakın akrabayız. Boyun uzamış, gerçekten güzel kız olmuşsun. Bahtın açık olsun, canım. Her an eve misafir gelir diye hazırlıklıyızdır. Gelin içeri. Misafir dediğimiz, kendi kızlarımız. Çekinmeyin, canlar…

Her çeşit meyve, yiyecek eksik olmayan masa sallanıyordu. Yarı sarhoş, fakat biraz çekinen kızları masaya oturtup, Kadır’ın güzel annesi tekrardan şefkat saçarak gülümsedi:

— Kendi eviniz gibi düşünün canlar. Burada yabancı kimse yok. Benden mi çekiniyorsunuz? İşim çıktı, ben de birazdan giderim. Çekinmeden rahat oturun. Sizi diğer Kalıyça yengeniz ağırlar. Giriş tarafından beyaz semaver getiren ince yüzlü gelini gösterdi. Daha sonra Kadır’ın annesi görünmedi.

Arabayı avluya çeken Kadır şimdi önceki kadar çekinmeden içmeye başladı. Sonra onlar plaklar çalıp, dans ederken, Aruuke’nin başı dönüp, güzel bir dünyaya yürür gibi, Kadır ile dans etti. Müziğin sihirli sesi anlaşılmaz olup, tatlı şampanya başına vuran Aruuke’nin gücü azalıp, kendini yönetmeye gücü yetmeyip, ayakları dolanırken, gittikçe daha fazla gülüp, müziğin belli belirsiz çıkan sesini takip edip daha fazla dönüp dans eder gibi oldu. O sırada onların yanına gelen ince yüzlü gelin:

— Akıllı çocuk, kız biraz dinlensin. diyerek, Aruuke’yi ikinci süslü, öte yandan gizemli karanlık odaya doğru elinden tutup götürürken, gelinin hareketine hiç karşılık vermedi…

Sabahleyin Aruuke uyandığında başı çok ağrıyıp, kendisinin nerede yattığını anlamayıp afalladı. Gerçekten o iki kişilik beyaz çarşaflı yatakta yatmış. Yanı hala sıcaktı. Kim olduğunu bilmediği birinin henüz kalkıp gittiğini anladı. İçinde kötü, belirsiz bir şey hisseden kız, sinirlenip, yastığa sarıldı ve bütün vücudu titreyip, ne yaptığını ve o günah gerçeği kabul etmeye mecbur kaldı. Gittikçe vücudu buz kesildi. Gittikçe vücudu karıncalandı. Çabucak giyinen Aruuke kapıya çıkıp, avluda ince yüzlü gelinle konuşan Kadır’ı gördü. Üzücü olayın gerçeklerini şimdi tümüyle anladı. Avluda onlardan başka kimse yoktu. Şimdi aklı yerine gelir gibi Aruuke ikisine nefretle bağırdı:

— Yalancılar! Utanmazlar!

Kadır öteye doğru kaçtı. İnce yüzlü gelin hemen gelip, yalvararak:

— Öyle söyleme, kurbanın olayım. Öyle konuşma, canım. Hepimiz böyle gelin oluruz. Kızların kaderi böyledir. Taş düştüğü yerde ağırdır. Akıllı çocuk neydi. Senin dengin. Kendine gel, bir tanem.

— Namussuz! – Aruuke başka söz söyleyemeyip titriyordu. Gelin tekrar yalvardı:

— Öyle söyleme dedim, hayatım. İş bittikten sonra böyle yapılır mıymış. Öfkelensen de bunun faydası yok. Sabret dedim, kurbanın olayım…

— İş bitti mi diyorsun? Nasıl? – Aruuke hayretler içerisindeydi. Sonra tekrar canının yettiğince bağırdı. – Benim erkek arkadaşım var. Sevgilim var. Kadır'dan nefret ediyorum. O utanmaz. Dedim ona, sevgilim var. Ben onunla beraberim. Benim erkek arkadaşım var…

İnce yüzlü gelinin sesi tekrar duyuldu. Fakat bu sefer kinayeli ve alay edercesine idi:

— Öyle ikincisini söyleme, gelin! Hala aklın yerine gelmedi mi. Akıllı çocuk senin de razı olduğunu söyledi… Akıllı çocuk kendi kabul etti. Bundan sonra az önceki sevgilim dediğini unut. Tay sıçrayıp tahtaya çıkmaz. Emir böyledir. Hepimiz senin gibi gelin oluruz. Kız dediğin erken yol alır. Kız çocuğunun kaderi budur. Eve gir o zaman gör. Bunun üstüne halka da söylendi. – İnce yüzlü gelin öteye gidip söylendi: - Akıllı çocuk gibi erkek köyde var mıdır…

Öfkelenen Aruuke içeri gidip, kapı eşiğine sırtını dayadı ve hıçkıra hıçkıra ağladı. İki omzu durmadan titreyip boğazı kuruyup, tamamen paramparça olan talihine, aşkına ağladı. Aruuke o gün Kadır ile evlendirme dairesine gitti.

Bundan iki gün sonra Aruuke'yi düşünüp aklından çıkaramayan Dıykanbek şehre geldi ve yatakhanesine gidip, Aruuke'nin yakın arkadaşı Ayşa'yla karşılaştı. Olanların hepsinin kendi suçu olduğunu bilen Ayşa'nın bütün vücudu titreyip, bütün olayı söyleyemedi, kötü bir haber olduğunu hisseden Dıykanbek terledi. Sonra o olayı noktası noktasına öğrendikten sonra bir soru sordu:

— Kendi isteğiyle gitti diye doğru söylüyorsun değil mi?

Bir yandan Dıykanbek'ten korkup, bir yandan da günahın kendisinden gitmesini isteyen Ayşa yalan söylemeye mecbur kaldı. Çünkü Kadır'ı Aruke'nin yanında yere göğe sığdıramayıp öven, hatta ince yüzlü gelinin ricasına uyup ilaç koyulan şampanyayı Aruuke'ye zorla içiren Ayşa'nın kendisiydi. Kadır'dan hediyeler alıp, onun isteğini tamamen bilen de Ayşa'ydı. Şimdi büsbütün yalan söyledi.

— Önceden muhabbetleri varmış, dedi. – Siz yokken birkaç kez görüştü onlar. Evine gittikten sonra başörtüsünü çıkarmasına kendisi de ses çıkarmadı. Hiç karşı gelmedi. Kendisi kabul ediyorsa, biz ne diyelim…

Ayşa'nın sözüne inanıp, inanmama konusunda kararsız kalan Dıykanbek Aruuke'yi bulup görüşmek istedi. Ayşa'dan aldığı adres doğrultusunda o gün Aruuke ile görüştü.

Yeşil bahçe kapısını açıp gelen Aruuke Dıykanbek'i görüp biraz rahatlayıp, sonra hiçbir şekilde çekinmeden, sakince konuştu. Sesi de tamamen güvenilir, fakat az çıktı. O ağlamadı da. Aruuke'den böyle gönülsüz cevap alacağı Dıykanbek'in aklına gelmemiştir.

— Böyle evlendik, dedi. Aklı olmayan bir kıza boşuna çarpıldım diye düşün. Ha, ben Kadır'a kendi isteğimle geldim. Bunu bil. O beni kaçırdı diye düşünme. Kadır öyle namussuz delikanlılardan değil. Ben kendi kaderime razıyım. Beni bundan sonra rahat bırak… Rahatımı bozma. – O ondan sonra "hoşça kal" diye ağzının içinde mırıldandı ve Dıykanbek'ten cevap beklemeden eve girip bahçe kapısını kapattı. Gururu için Dıykanbek de başını yere eğmeden hızlıca gitti. Onun gidişi düzgün, aldırış etmeyen insan gibiydi…

Aruuke'den ayrılmak Dıykanbek için kolay olmadı. Yüreği sızlıyor, sabah akşam o gözünün önünden gitmiyordu. Yüreği çöküp çok zayıflayıp, yaşama sevinci yok olur gibi, günler sıradanlaşıp, hepsinden önce eskisi gibi çevreye, tabiata imrenerek bakamayıp, hayatı yavaşlar gibi oldu. Günler birbirinin aynısı gibi, sıkıcı geçip, yüreği sızlıyordu. Yüreği yerinden çıkacakmış gibi olup, göğsünde boşluk hissediyordu. Bazen de yüreği sızlayıp, göğsüne sert bir şey batıyormuş gibi oluyordu. Gerçekten o zaman göğsü dayanıp yanmayan demirci körüğü gibiydi. O çizdiği resimlerinden, etütlerinden eskisi gibi zevk almayıp, ne kadar kendisi zorlasa da çalışamıyordu. Hepsinden kötüsü bu oldu. O çizim sehpasının önünde on beş

dakika durup baksa da, aradığı boyayı bulamayıp sinirlenip, bir şeylere öfkeleniyordu. Dıykanbek hepsini aklından çıkarıp, kendisini oyalamak ister gibi, kendi akranı ressamlarla buluşup bira içip, onların meşhur gecelerine de katıldı… Böyle kalbine acı veren kendi karakterine sığmayan bir şey olduğunu düşündüğünden, ikinci kez buna benzer geceye gitmedi. Gönlüne teselli olacak tek çare – onun çalışması gerekti. Fakat çalışmaya gücü yetmeyip, Dıykanbek böyle endişeli haller yaşarken: "Yarın uzmanlık komisyonu toplanacakmış" diye, ressamlar telaşa düştü. Komisyon ressamların kültür bakanlığının özellikle isteği üzerine yapılan işleri kabul etmeli. Dıykanbek'in de bakanlık ile kurulmuş bir anlaşması vardı. Anlaşma üzerine o bir yıl içinde çimento fabrikasındaki çalışma zamanını çizmesi gerekliydi. Dıykanbek o devlet emrini yerine getirmesi gerektiğini ama onun için doğru dürüst hazırlık yapmadığını şimdi hatırladı. Gerçekten bir süre fabrikada bulunup, etüt çizmişti. Fakat çizdikleri içine sinmediğinden sonra yaparım niyetiyle bırakmıştı. Dıykanbek'in yüreğine dert olan bu konu Aruuke'yle görüştükten sonra tamamen aklından çıkıp gitti. Dıykanbek hazırlıklı biri gibi gayret gösterip o siparişi bir şekilde çizmeli. İşi yapıp resmin kabul edilmesi yeterli. Sonra onu müzeye koyduktan sonra kim ilgilenir, ona benzeyip sipariş üzerine çizilen resimlerin birçoğu tozlanıp, müzelerde yatmıyor mu… Bunu ressamın kendisi de dert etmez. Ama bakanlığın memurlarına: "Üretim konusuna ithafen falanca resmi kabul ettik" diye rapor verilirse yeter. Fakat Dıykanbek kutsal mesleğine böyle yaparak leke getiren ressamlardan değildi. Buna bir yandan da onun tecrübesizliği engel olmuştur. Oysa Dıykanbek de bazı meslektaşları gibi o siparişe göz yumup, bitirmeli. Böylece laf işitmek bir tarafta dursun, cebi para dolup, geleceğe dair isteğini uyandıran tuval çizmeye rahatlıkla başlamalı. Ressamların bazıları bu çareyi çoktan düşünmüş, hiçbir zaman içine sinmeyen temaya göz yumup çalışmamak için kendilerine söz vermemişlerdir. Tamamen tatmin olunmayan eserin ışık vermeye ne kadar hakkı var? Öyle ressam olur mu, işi yapıp eser ile yaşayan insanlar, çalışıp konusunu yürekten ve hakkıyla yapmalı. Öyle eser halktan da destek bulur. Zamanının eleştirisini o eser kaldırır, diye Dıykanbek komisyona gelmeden önce buna uysa da umursamayıp kaygısızdı. Bu yüzden o komisyona karşı hiçbir zaman cevap da hazırlamadı.

Ertesi sabah atölyelerine erken gelen ressamlar, uzayan sakal ve bıyıklarını güzelce kesip, saçlarını güzelce tarayıp, hatta bazıları kravat takıp yeni kıyafet giyip gelmiş,

özellikle hazırlanmışlardı. Uzmanlık komisyon üyeleri de ressamlar gibi, çok konuşmayan, düşünceli, öte yandan saygın insanlardı. Onlar tamamen tatmin oldukları eseri ressamın önünde hemen kabul edip, o anda gülümseyip, aralarında kafa sallayıp, birbirlerine destek olup, yine kendi aralarında şakalaşıp, sonraki ressamın atölyesine gönülleri neşe dolu bir şekilde girerler. Eğer eleştirilecek bir eserle karşılaşırlarsa o zaman susup, durumu hemen anlayan ressam yavaşça kapıdan çıkıp gittikten sonra yalnız kalan komisyon üyeleri resmin eksikliklerini analiz ederler. Fakat onlar adet edindikleri üzere fikirlerini net ve kısaca söyleyip, çok fazla konuşmazlar. Tesadüfen orada iki farklı görüş oluşursa, bilirkişi komisyon başkanı sonuçlandırmak için kendisi gelip, oylama yapıp sonunda çoğunluğun fikrini kabul eder. Komisyon üyeleri atölyeye girdiklerinde hiçbir şey düşünmeden kaygısızca oturan Dıykanbek yerinden kalkarken, daha siparişi bitirmemiş diye şüphelenen üyeler hazır sandalyeye oturdular ve hemen kabul edilen resim hakkında konuşmaya başladılar.

O yaşı kırklara yaklaşan kadın ressamın "Annenin dileği" adlı resmi, serideki en sağlam çalışmalardan biriydi. Ressam o çalışmasını hiç kimseye göstermeden uzun yıllar boyu çok fazla emek verip, hayalinin derininde yaratıcılığının dönüm noktası olan büyük bir emeğin üstüne çalıştığını yürekten hissettiğinde, bir de kendi gücüne kendisinin inanamadığı birçok gecede, kirpiğini oynatmadan uğraşıp, tam vaktinde komisyona götüreyim, diye çaba gösterirken, o sırada resmin eksikliklerini görerek, tekrar tekrar çalıştığı zamanları çok olmamış mıydı. Şimdi bilirkişi komisyon üyelerinin hep bir ağızdan kutlamalarından sonra sevinmenin yerine, o daha fazla düşünceye dalıp, kendisini yalnız hissedip, nedense gönülsüzce, hatta ses çıkarmadan ağladı. Ressamın yemini vardı. Sebebi, o yaklaşık on yıldır kâh düşünceye dalıp, kâh sınırsız sevince doyup can telaşına düşüp, yorulmuştu. Bu şekilde atölyesinde sessizce ağlarken komisyon onun resminin geleceği hakkında konuşuyordu. Ünlü heykeltıraş ilk önce fikrini açıkça söylemeyip aldırış etmeyen tavırlarıyla deminden beri neticeye vardığı düşüncelerini şimdi ortaya söyledi:

— Bu yılki inceliğe layık bunu geçecek çalışma olamaz. Vay, anne kudreti bu kadar anlaşılır olabilirdi. Bu tuvali gören insanın gözünün önünden kolaylıkla gitmez, vay. Çalışma diye buna denir. Keşke hep böyle olsa, vay…

— Bizim mesleği bilmeyenler dilsiz meslek derler, arkadaşlar. Gerçekten de biz az konuşup, çok çalışmalıyız. Fakat senfoni müziğinin dili ile ressamlığın dili birdir. Yararsız bir nota yamayıp iyi müziğe leke getirmek gibi, biçimsiz bir boya yamayıp resmin tabiatı kirletilir. Böyle eserin her ne kadar çevreye uysa da eksikliğini yürek hisseder. Ben eserin nasıl olması gerektiği düşüncesinin açık olmasını beğeniyorum. Ruhu olmayan ressam insanı düşünceye salmaz. Siz gençler nedense insanın yüzünü karartıp bırakıyorsunuz. Bunları yenilikçilik olarak yansıtıyorsunuz. Bizim düşüncemize göre insanın sureti atın akıtması gibi yapılır, açık, anlaşılır olmazsa, o ressamın beceriksizliği diye düşünürüz. Düşünceyi saklamanın gereği ne? Ama iyi tarafları anlatılırsa yerde yatan çıplak taşta da güzellik vardır… Annenin yüzündeki şefkat iyi verilmiş. O kendisi de anne değil mi. Bu yüzden annenin tabiatını güzel düşünmüş. Bu zamana kadar o kişilikli anneyi hiçbirimiz düşünmüş değil miyiz. Yaratıcılık denen yenilik acı bir söz. Ha, ressamın az konuşması gerek diye söylememiş miydim. Şimdi kendim çok konuşan olmuyor muyum. İhtiyarlamak denen şey bu. Ey, efendi neden inat ediyorsun. Haydi, göstermesin mi çalışmasını.

Sarı bıyıklı ressam kıs kıs gülüp, hareketlenip yerinden kalktı. O güldükçe ağzındaki çıkık dişleri daha fazla açılıp, alnının kırışıklıkları daha fazla artarken, boğazına kadar kızaran yüzü sevecendi. Genellikle onun dış görünüşü çok sertti. Gençlerin içinden Dıykanbek'i beğendiğini ressamların çoğu bilirdi. Bu yüzden bilirkişi komisyon üyeleri Dıykanbek'e hoşgörüyle bakıyorlardı.

Dıykanbek hiç cevap vermeden bir süre hareketsiz kaldı.

— Bunu sen neden geciktiriyorsun, delikanlı… Bir şeyin var mı? Var da göstermiyor musun? – Sarı bıyıklı ressam kafasını sallayıp ellerini arkasına atarak yukarı bakıp, ileri geri yürümeye başladı. Fakat sesinde öfke yoktu. Doğrusu onun genellikle sinirlenip, öfkelendiğini kendisi de biliyordu. Şayet o gerçekten sinirlenirse, o zaman onun karısında hiç kimse duramazdı.

— Yetiştiremedim! dedi umursamaz bir tavırla Dıykanbek.

Oradakiler azarlayıp:

— Hangi sebepten yetiştiremedin?

— Elinden gelmeyecek işi neden alıyorsun?

İşte bu sözlerden sonra Dıykanbek tesadüfen yabancı bir köyün serseri çocuklarının kuşatmasında kalan, bir evin utangaç şımarık çocuğu gibi sinirlendi ve şimdi onlara korkutmanın yolunu arayarak kaşlarını çatıp:

— Doğru söylediniz, elimden gelmedi. Memleketin hepsi de usta olmuyor…

Kinayeyle söylenen bu serzeniş komisyon üyelerinin gururuna dokundu, şimdi onların hepsi bir taraf olup, küçük bir çocuğu korkutmak ister gibi kötü gözlerle baksalar da, sarı bıyıklı ressamdan çekindiklerinden:

— Şimdiden cesaret göster. Şimdiden ters cevap ver. İşte yersiz övmenin faydası, dediler.

Sarı bıyıklı ressam onların lakırdılarını dikkate almayıp, gerçekten Dıykanbek'e içtenlikle söyledi:

— Bitirmediysen süreni uzatırız. Diğer etütlerini göster. Fragmanların vardır…

Dıykanbek etütlerimi göstersem mi niyetiyle biraz düşünürken, aklındaki inatçılık hafifleyip, sonra hırsızlık yapmış da suçüstü yakalanmış adamdan daha fazla terlerken, cevap verdi:

— Etüt yapmaz mıyım. Bir iki defa fabrikaya gittim. Fakat konu içime sinmediğinden yapmadım. Ne yaparsanız kendi iradeniz, sonra konuşmadan bekledi.

Bakanlık temsilcisi öne geçti ve:

— Abdiyev ile olan anlaşmamız iptal edilsin. Aldığın avansı da ödersin. Bir daha da sizin gibi sorumluluğunu düşünmeyen adam ile işimiz olmaz. Akıllı çocukmuş desene… - O öfkesini gizlemeden ötekilere döndü.

Komisyon üyelerinin hepsi onun seçimini bir ağızdan kabul edip, oh olsun sana der gibi Dıykanbek'e boyayı gösterirken kapıya çıktılar. Sarı bıyıklı ressam Dıykanbek'ten yana olur gibi tekrar bir kez daha baktı, fakat bir şey söylemedi. Yüzü de öncekisi gibi umursamaz bir tavırla ellerini arkasına koyup topluluğun arkasından gitti.

Ondan sonra Dıykanbek bir süre sürüncemede kalıp, atölye ile dairesinin arasında gidip geldi. O sırada tesadüfen ayağı takılıp sertçe düşüp, onun etkisiyle iyileşemeyen adamdan daha fazla yürürken zorluk çekiyor, topluluk zamanında

atölyede geceleyip, ne kadar uğraşsa da, eskisi gibi çalışmaya arzusu olmuyordu. Böyle devam ederken sabahleyin atölyede divanda uzanmadan kıvrılmış yatıyordu. Kapı hızlıca açılıp, Aruuke girdi. Aruuke'yi gören Dıykanbek nedense şaşırmadı. Aruuke dikkatlice bakıp, Dıykanbek'in alnına buz gibi elini koydu ve:

— Seninle görüşmeye geldim, Dıykanbek, dedi. Biz artık nehir tarafına taşınıyoruz. Okulu bıraktım. Niyetim, dışardan okumak… - Ondan sonra Aruuke, Dıykanbek sözümü dinliyor mu diye sessizce bekledi. Onun gönülsüz yüzüne dikkatlice bakıp üzüldü. – Senden gerçekten ayrıldığımı hatırladıkça gönlüm kararıp, canım acıyor. Çaresiz başım anlamadım, tuzağa kendim düştüm. Senin değerini şimdi anladım. Benim için sen artık düşüncede olup, el yetişmeyen çoban yıldızı gibisin, Dıykanbek. Kendini korumayı bil, sanatına leke sürdürme. Bundan sonra ben kalbime yabancı bir adam ile hayatın ıstıraplı, öte yandan zahmetli yoluna çıkıyorum. Sen uzun süredir okunan iyi bir kitabın yaprağı gibi sararıp, sürekli uzaklaşır gibisin. Belki bir zaman da aklından çıkartırsın. Fakat bunu bana merhamet edip, bana yüreğin acısın diye söylemiyorum. Senden özür dileyip, önünden geçip gideyim diye geldim. Temiz sevgimizi kirlettiğim için affet… İnsanın kaldıramayacağı, insanın dayanamayacağı dert yoktur. İnsanız da, katlandık başımıza gelenlere. Hoşça kal, benim kıymetlim…

Aruuke hareketsizce yatan Dıykanbek'i kucaklayıp dudağından yavaşça öptü ve kapıya doğru aceleyle gitti. Aruuke'nin gelip gitmesi Dıykanbek için güzel bir rüya gibiydi. Uzun süre yerinden kımıldamadı. Pencereden güneşin ışığı parlayıp, ağaçların dallarında serçeler cıvıldarken, onlara bakınan Dıykanbek yerinden kalkıp pencereyi açtığında evin içine baharın kokusu doldu. Bundan iki gün önce kar yağmasına rağmen avlunun içinde mavi kuşlar uçuyordu. Ondan sonra gönlü burulurken, Aruuke'nin gelişi yüreğinde donan buzu eritti. Evet, o kapıya bakıp, "şehirden gitmeliyim" diye düşündü. Bu fikir aklına geldiğinde kalbi küt küt attı ve nedense Dıykanbek şehre tekrar dönmeyeceğini hissetti. Uzaktan uzaktan belirsiz bir ümit kıvılcımı parladı. Aceleyle giyinmeye başladı. Sonra Dıykanbek şehirde bir gün bile kalmadı. Mesleğini değiştirmeyi seçti.

VI

Tokmok'ta öğretmen olduğundan beri Dıykanbek'in ablası Sono ile ilişkileri gelişmemiş gibiydi, o aklına geldikçe gerçekten düşünmek istiyordu. Fakat onların

birbirlerinde gönülleri kalacak, özellikle bir kavgaları olmamıştı. Dıykanbek ablasına ters cevap verip, kendisini üstün gören biri değildir. Onu eğitip okutan, bu dereceye getiren de ablası olmuştu. Bu yüzden Dıykanbek ablasının önünde kendisini her daim borçlu hissetse de, suçlu olduğunu düşünmezdi. Çoğunlukla insanların arasındaki kavga böyle başlar ve karşılıklı düşününce, üzücü sonuçlarla karşılaşılıp, o zaman yine onlar pişman olup: "Boşuna yapmışım" diye üzülürler. O zamana kadar davranışlarından kıl kadar şüphe duymayıp, iki taraf eşitken birbirlerinin yanında kendilerini suçlu hissetmezler. Sono'nun kardeşi Dıykanbek'i şikâyet etmeye hakkı var gibi. Çünkü Sono kendi kaderine boyun eğip, kendisini şanssız hisseden kadınlardandı. Sono'nun kendisini mutsuz hissetmesinin sebebi, geçinememesinden değil, yalnız başına yaşıyor olmasındandı. O kırmızı gül gibi açılmış on altı yaşında babasının göl tarafındaki ahbabı Kapalbay'ın tek oğluyla evlendi. Kocası Canıbek nur yüzlü, elinden her iş gelen delikanlının hası diye adlandırılan adamlardandı. Sono onunla yedi yıl ömür sürdü. Yedi yıl kısmet oldu. Ormancılık okulunu bitiren Canıbek Çolpan Ata'dan yukarıda güneş görmeyen dağın vadisinde ormancı olarak çalışıp, savaş çıktığı yıl, dalgalandığında dalga püskürten suların penceresini kapatıp, durgun gölün köşesindeki küçük tepeye sağlam bir duvar yaptı. Sonra savaş başlayınca sava gitti ve daha sonra haber alınamadı. "Öldü" diye kâğıt gelmedikçe Sono da ümidini kesmedi. Ondan sonra garip kalan kaynatasına merhamet eden de olmadı. Kaynatası Sono'yu gelini gibi değil, kızı gibi görürdü. Sono'nun hayatındaki zor bir zaman da, savaş bittiği yıl tek kızının vefat etmesi oldu, fakat o razı olduğu umuduna inandı. Fakat umudun da bir sınırı olur değil mi. Gittikçe Canıbek'i bekleme umudundan vaz geçti. Umut azaldığında insanın daha kaygılı olduğunu Dıykanbek düşünmez.

Dıykanbek'in ressamlığı bırakıp, okulda öğretmen olarak çalıştığını duyan Sono, sevinip mektup yazmıştı. Önce ablasından böyle cevap alacağı Dıykanbek'in aklına gelmemişti. "Onca yıl Moskovalara kadar okuyup, sonra öğretmenlik yapıp, o kadar halka hizmet edip Prcevalski'de enstitüyü bitirmiş olmalı. Moskova'da büyük okulu bitirdi. Şimdi o sırık gibi memur oldu" diye komşularına anlatıyordu. "İnsanların yüzüne nasıl bakarım" diye canı sıkılıyordu. Ablası şöyle yapmış olmalı: "O tahta gibi yağlanan boyacıların mesleğine benzeyen işini baştan beri sevmiyorum. Senin gönlün kalır diye ses çıkarmadım. İyi yapıyorsun, yavrum. Biraz daha sabret, ilçeyle

konuşup kendi köyümüze aldırırım. Üstümde evin var. Yemeğin hazır. Bana şimdi senin çocuklarını büyüteceğim huzurlu hayat gerek" demiştir. Dıykanbek okula kendi isteğiyle geldi. Sevdiği mesleğinden vazgeçmek için onu kimse zorlamadı. Bu yüzden ablasının fikrini öğrendiği için sevinmiş olmalı, fakat öyle yapmak birçok gün onun zihnini meşgul edip, endişelendiriyor, hatta mezarlıkta yaşayan bir serseriyi hor gören adamdan daha fazla kendisini kötü hissediyordu. Boşuna kurulan hayaller, hayaller derdi içinden. Bundan yıllar önce Frunze'deki ressamların sanat okulunda okurken geleceği için yavaşça bir tarafa yönelip, hırsla çok çalışıp, çok öğrenmeye ilgi duyup, zaman zaman öğrencilerin, eğitimcilerin arasında sohbet ederdi, o sırada düşüncesine huzur vermeyip yüreğini ezen isteği hiç kimseye söylemeden keyifsiz yaşardı. Ama Moskova'da okuduğu yıllar Dıykanbek kendi gücüne daha fazla inanıp, düşünmediği, okumadığı kitap kalmayıp, dünya kahramanlarının yaptıklarını müzelerde tekrar tekrar gördükçe onlardaki büyüklüğe, alçakgönüllülüğe imrendiğinden gözleri dolup, birçok gece kirpiklerini oynatmadan isteklerini gözlemledi. O anda ayağa kalkıp, büyük bir araştırma yapmak ister gibi kalbi küt küt ederdi. Fakat büyük şeylerin hepsi sade, halkın anlaması yeterli olur diye düşünmüştü o zamanlar. İlk önce düşündüğü sadeliğe ulaşmak için büyük emek, irade, yetenek, insanlık ve bilgi gerektiğini, sadeliği ömür boyu arayıp, ulaşmak için çok çalışmak gerektiğini Dıykanbek düşünüyordu. Şöhret olmanın kolay yolunu arayan birçok yeteneğin yok olup gittiğini iyi biliyordu. Şimdi o yıllar boyu kendi düşüncesinin iradesine aldandığını anlayıp, bunca kahramanların içinde kendisini çaresiz hissetti. Hatta yüreğinde alevlenen kıvılcımı yakan iradenin, dayanıklılığın yokluğunu şimdi fark etti. Ömür sürmek çok güzeldir. Onun insanı yoldan çıkartan tarafları çoktur. Bunların çoğundan vazgeçip, iradeyi eğitmedikçe gerçek sanat yapılamaz. Dıykanbek bu yüzden hissettiği gerçeği öğrencilere aktarıp, onları doğru yola yönlendirmeli. İnsanı üzen düşünceden temizlenmenin tek ilacı bu olmalı…

Dıykanbek için okulda çalışmak, burada yaşamak gittikçe eğlenceli olmaya başladı. Öğrencilere resim ve çizim dersi veriyordu. O sırada uzaklaştırılan kadın öğretmenin Rus dili dersini de müdür Dıykanbek'e vermişti. İlk önce Dıykanbek tamamen yabancısı olmadığı bu dersi nasıl veririm diye korksa da hemen kabul etti. Programa uygun kitaplar bulmaya çalışıp, yazarların eserlerini çok okumaya başladı. O sırada Dıykanbek fark etmeden bir yenilikle karşılaştı. Özellikle klasik yazarların

eserleriyle ünlü ressamların portrelerinin arasında belli bir doğal benzerlik, aynılık olduğunu fark etti. Tesadüfen ortaya çıkan yeniliği gittikçe çok beğendi ve sonra sanatın tüm türleri arasında nedense organik bir bağ olduğunu fark etti. Yani, sanatın tüm türlerinin tabiatı birmiş diye düşünüp, Rus dili dersini okutmaktan korkmak bir kenarda dursun, kendisine yakın hissetti. Bu yüzden üniversitenin dil fakültesinde dışardan okumayı düşündü.

Davranışları mütevazı, mesleğine kendisini veren bu delikanlı, çabucak öğretmenler arasında takdir edilip, güven kazandı. Okulun müdürü için Dıykanbek'in ayrı bir önemi vardı. Onu gözlemlerken, öğrencilere estetik dersi vermek için uzun süre çalıştığına tanık oldu. Bu yüzden yaz tatiline kadar Dıykanbek çabucak öğretmenler ile yakın arkadaş oldu. Yaşlı öğretmenler ve müdür bir olup Dıykanbek'i evlerine misafirliğe çağırdılar. Dıykanbek eğitimciler arasında kendisini yabancı hissetmeyip, önceki mesleğini düşünmeden, yeni topluluğa, yeni işinin eğlencesine dalıp, Aruuke'nin üzüntüsünü de unutup, sükûnetle, ablasını da aklından çıkardı. Hatta onun iki mektubuna cevap yazmadığını da hatırladı. Fakat cevap yazmaması hakkında aldırış etmeyen Dıykanbek'in o sırada kendisine boş vakit ayırmaya imkânı yoktu. Derse hazırlanıp, dersi eğlenceli geçirmenin yollarını arayıp, öğrencilerin her birinin karakterlerini tanımaya çalışıp, onlara yarayan davranışlar gösterme gibi birçok işle her gün uğraşıyor, eğer biraz boş bir vakti olursa, koltuğuna sevdiği kitabı kıstırıp dağ tarafına çıkıyordu. O zamanlar bir kez bile etüdünü yanına almadı. Zamanla buna kendisi de alışıp, eskisi gibi her tarafa etütsüz gittiğindeki telaşa düşmelerini de bıraktı.

Böylece karşılaştığı yeni dünyanın eğlencesine dalıp, vaktinin nasıl geçtiğini anlamadan yaşarken okul bitip, eğitim yılının sonuna gelindiğinde gerçekleştirilen öğretmenler toplantısındaki güzel olaya Dıykanbek tanık oldu, fakat o olayın çevresindeki münakaşayı pek düşünmedi. Yurtta yaz tatilinde gidecek yeri olmayan yetim çocuklar da vardı. İşte bunlar için okul şehrin kenarında on hektarlık yerdeki elma bahçelerine kamp kuruyor, yetim öğrenciler burada eylüle kadar dinleniyordu. Kamp kurulmak istenen yerin tabiatının güzelliğini Dıykanbek önceden beğenirdi. Çünkü o yazın birkaç öğretmen ve öğrenciyle gidip, oranın arklarını temizleyip, elma ve erik ağaçlarının kuruyan dallarını kesip, diplerini sulayıp, yeniden çiçek açan ağaçlarını ilaçlarken oldukça eğlenmişti. Oranın dört bir yanı sakin, yavaş akan kara

sular ile kuşatılmış, kuzeybatı tarafı ise gösterişli ufak göllerle dolan bu yer kimi olsa hayale daldırıp, yaşama olan sevincini arttırır. Böyle güzel bir yere gidip öğrencilerle çalışmayı öğretmenler istemeyip, her türlü bahane uydurup, müdürü aşırı sinirlendirdiklerinden, müdür iki genç öğretmene zorunlu kıldı. Onlar ters cevap verip: "Her yıl biz mi gideceğiz? Bizim de ailemizle tatil planımız var", diye direndiler… "Her yıl bu," dedi müdür üzülüp. – Sonra sizler tatil yapacaksınız diye yetimleri sahipsiz mi bırakalım. Bugün emir hazır olur. O zaman çalışmayanları görürüz. Üç aylık grafik oluşturuldu, kimin kimden sonra çalışacağı belli" diye müdür yardımcısına söyledi ve öğretmenler toplantısını sonlandırdı. Adı çıkan öğretmenler memnuniyetsizliklerini açıkça söylemeyip, aralarında mırın kırın ederken Dıykanbek yerinden kalktı ve:

— Bolot İdrisoviç, sözünüzü böldüğüm için affediniz. Eğer kimse kendi isteğiyle gitmezse, o işten pek netice çıkmaz. İstemeyenleri zorlamanın bir gereği yok. Öğrencilerle yeri ayarlamaya ben giderim. Beni yazın.

Öğretmenler arasında uğultu başlayıp, oturanların arasından biri:

— Yalnız çalışmak mı. Bir eğitimci daha vermek gerek, dedi.

— Yalnız çalışmakta ne var. Yalnız da çalışırım. Üst sınıfın öğrencileri yardım eder. Endişelenmeyin. Çalışırız, dedi Dıykanbek.

Müdür Dıykanbek'in iyi niyetli karakterinden daha fazla memnun oldu, fakat yalnız çalışırım diyerek onun tecrübesizlik yaptığını düşünüp:

— Yok, yalnız çalışmak bir kişi için ağır olur. Çocuğun işi çocukluk. Uzun günler boyunca çocukların arasında yorulursun. Teşekkürler sana, Dıykanbek. Buradan biz düşünüp bir eğitimci daha ekleriz, dedi.

Söylediği gibi müdür Dıykanbek ile çalışmak için bir kişi daha ekledi. Eklediği eğitimci Ayna'ydı. Fakat bunu müdür özellikle mi yaptı yoksa önceden Dıykanbek'e gizlice bakan Ayna kendisi mi istedi, kısacası orada Dıykanbek ile Ayna kampta birlikte çalıştılar.

Çüy'de o yıl bahar ayı tamamen yağmurlu ve sıcaktı. Gündüz her taraf parlıyor, güzel mayıs ayı kunduz saçlı on beş yaşındaki kız gibi taranmış, kırların yüzünde, vadilerin düzlüklerindeki yeşil otların arasında ateş gibi yanan lale çiçeği baş vermiş,

birkaç gün sonra onun peşi sıra bütün vadilerle bir bütün haline gelen dağ eteğine kan verir gibi ördekler toplanmıştı. Çiçek açan, çiçek kokan etrafın yeşil otların dar boğazına nohut gibi yuvarlak mavimsi renkte çiy ilişip, sonra güneşin ışığının parlamasıyla o mavimsi yuvarlak çiyler ipe düzülen boncuk gibi yere dökülüp, yerden mavimsi duman gibi buhar kalkarken, kanat çırpan büyük kelebekler havalanıyor, ta uzakta su boyundaki yeşil otların arasından baykuş ötüyordu. Dağ tarafından içini serinleten rüzgâr estiğinde, gökyüzünde keçe gibi kara bulutlar süzülürdü. Güneş parlamasına rağmen yağmurun yuvarlak beyaz damlaları eşeğin kulağı gibi kocaman görünen karandızın yapraklarına patır patır düşüp eğiyordu, yağmur ne kadar hızlı yağarsa, o kadar çabuk diner, Kara Dağ'ın yeşil eteğinde gökkuşağı duruyordu. Onun yeşili yeşil, kırmızısı kırmızı güzel rengi, çubuk binen küçük kızdan, akıllanan ergene kadar yanlarına çağırıp, büyüleyip, sonra akıllı, akılsız hepsi gökkuşağını arıyoruz diye kıyıya doğru giderler. Onlar yaklaştıkça gökkuşağı rüzgâr esip, uzaklara doğru gözden kaybolur. Kısa zaman içinde sakinleşen güzel etrafın hoş görünüşü şimdi yine farklı şekle bürünür. Ha, öğlen Kara Dağ'ın en büyük tepesi Berik Taş'ın üstünü kaplayan beyaz bulutlar sarar. Fakat Çüy nehrinin ondan başka hiçbir tarafında dizkapağı kadar bulut göremezsiniz. Gün ışığı parlayıp, etraf sakinleşir. Buna rağmen yerli halk "Berik Taş'ın tepesini bulut sardı. Yağmur yağacak" derler ve baharın sağanak yağmurundan saklanmaya hazırlanırlar. Daha önce Çüy'de yaşamayan insan o sivri tepenin başını saran dizkapağı gibi bulutun yağmur getireceğini aklına getiremez. Güneş kızarıp batarken, gökyüzünü örtü gibi kara bulutlar kaplayıp, hava sıcak olup, rüzgâr esmezken, yağmur kokan ormanın içi sakinleşip, kuşlar ötmez, canlıların hepsi bir tarafa kaçışırken, güvercinler evin çatısının örtüsünde korunurlar. İlk önce gökyüzünden seyrek bir şekilde düşen damlalar çatıların üstüne çıt çıt vururken bir anda gökyüzü ikiye ayrılıyormuş gibi cart diye ses çıkar ve pencereler sallanır, bu ağır darbeyi kaldıramayan yer, yarılıyormuş gibi hissedilir. Sağanak yağmur başlar. Kara Dağ'ın çukurlarında seller dolup taşar. Çüy nehri bir süre bulanıklaşır, o yüreği titreten şimşeğin oku yere yakın – Kara Dağ'ın kayalıklarına değerken, kar yağıyormuş gibi olan bulutlardan yağmur dökülür.

O sırada sen irkilip, evde oturduğuna sevinir, sonra o yağmurda kalıp üşüyen birisine nedense üzülür hatta o sağanakta inek güdüp, üstü başı perişan olan, su olan

çocukluk çağın aklına gelir, gittikçe üşüyüp, işte o çağda babanın siyah montuna sarılıp sıcak evde oturduğun zamanı hatırlar, senin yalandan soluma sesini duyup yüzünü açıp, üstüne titreyen zavallı anneni hatırlayıp ağlayasın gelir. Yüreğin korkup, göğsün ısınır, o çocukluk çağında anneni durmadan yaramazlık yapıp, ağlattığını hatırlayıp kendine kızıp, yalnız annen değil bütün dünyanın önünde günah işlediğini hissedersin. Gittikçe pencereden akan yağmurun suyu annenin gözyaşına benzeyip, süzülür durmadan ona benzer. Zavallı anne, o anda senin yosun tutan mezar taşını sel basıp, boru gibi ince oyuktan yattığın karanlık yerine yağmurun bulanık, serin suyu dolup, bir anda nur yüzlü delikanlının yüreğini titreten dış görünüşü, rüzgâr estiğinde ipek gibi güzelleşen gür saçlı, akıllı altın başın soğuğu da hissetmez, güneşi de hissetmez, yeri gümbürdeten şimşeğin sesiyle de işin olmaz, sağır sessizliğe doyarsın, çoktan kara toprak oldun mu? Şefkatli annem, beni bulan asil yüreğin üşüdü mü? Kütüğe can veren sihirli elin, kuruyan ağacın kasılmış dalı gibi cansız yatmana yanarım. Dinlen, zavallım. Dinlen, şefkatli annem. Sen dünyaya ölümsüz olarak geldin. Sen kökü kurusa da, çekirdeği kalan meyve ağacına benzersin. Dünyaya ruh veren kadınsın. Kadını hor görüp, onu ağlatan adamın sesi yansın. Kadının suçunu bağışlamayan adamın bağrında yara çıksın. Yüreği küt küt atıp, gözünden yaş gelen Dıykanbek pencereden gözünü alamayıp kendi kendine konuştu. O sırada aklına gelen Aruuke'nin yürüdüğü izi öpüp, ona şans, ömür diledi.

Eski örtü gibi kara bulutlar dağılır gibi olup, gökyüzü beyaza çaldı. Sağanak yağmur sicime döndü. Bu hafifçe yağan yağmurun birkaç güne sakinleşeceği bellidir. Bu mayıs ayının sonunda yağan hafif yağmuru çiftçiler: "Mayıs yağmuru" diye adlandırır. Suya doyan bitkilerin hepsi bu yağmurdan sonra çıkan güneşe doğru boy verir.

Mayıs ayının sonunda yağan sağanak son yağmur oldu. Ondan sonra Çüy yamacında yaz tamamen başladı. İşte o zaman Dıykanbek öğrenciler ile kampa geldi. Kara Dağ'ın teneke gibi kara taşları güneş çekerken taş kömürü artıp sıcak olur, eğer sıcaklık arttığında söylenen dağın taşını tutarsan, gerçekten kor tutmuş gibi ah diye atarsın. Ağustos böceği vızıldayıp, Tokmok'un üstüne gir bir pus çöküp, kabaran tepeden gelen güneşin sıcaklığına dayanamayan canlıların hepsi gölge arayıp, hatta serçeler de kanat çırpmayıp su boyundaki çalılıkların gölgesinde saklanırlar, sabahleyin kıra rüzgâr gibi eserek çıkan köpek de dilini sallandırıp karandızın

yaprağının altına başını koyar, gittikçe hava ısınıp rüzgâr esmezken, tozlu sıcak yolun üstündeki çekirgeler takip ettikleri ayak seslerinden kaçarak taşa atlayıp, zaman zaman çıtırdayan camın kırılması gibi kuruyan otların arasına girerler. Çüy kırları ne kadar sıcak olursa, kamp kurulan yer o kadar serin ve de güzel olur. İki kişinin kucağı yetmeyecek kadar geniş olan çınar ağaçları göğe yükselir, onun en tepesindeki gümüş gibi parlayan yaprakları bir yerlerden kendisine rüzgâr çağırdığından hışırdayıp, tıpkı kibar bir dilde biriyle konuşuyormuş gibi olur, ancak o çınar ağaçlarına benzer dalından iğne gibi güneşin ışığı geçmeyen siyahımsı meşe ağacı susup, onun dibinde sadece gömlek giyip oturan adam oldukça serinler. O gölgesi güneş almayan ağaçların dibindeki ark ile ses çıkarmayan duru sular gizlice akıp kampın doğu tarafındaki sazlığa dökülür. Yeşil sazlık büyüyen durgun göllerin kıyısını kadife gibi tüylü, yeşil, sarı yosunlar kaplayan sazlıklar arasında yüzen yabani ördekler yuva yapıp, bazen de oradaki sazlıklı dünyanın güzelliğini yaşayan evcil büyük karınlı kazlar da yüzerken, bir süre sonra nedense vak vak diye ötüp, kanat çırparak kaçarlar. Görünüşü atik siyah boyunlu yabani ördekler yavrularını koruduğundan mı, bu yabancı misafirleri yuvalarından uzak tutmaya çalışıyorlardı. Bazen Dıykanbek yurdun genç çocuklarını da sırayla iki üç tanesini yanına alıp, bekçinin uzun, ağır kayığına oturtup, sazlığın yeşil dünyasının içine giderdi. Özellikle güneş süzülerek yuvasına battığı andaki güzelliğini beğenen Dıykanbek buraya doyamazdı. Nasıl bir güzellik, ufak göllerin üstünü tıpkı ateş alıp, yakıyormuş gibi alevlendirip, beyaz karlı dağın en tepesinde kırmızı ışık saçılırken, vızıldayan ağustos böcekleri yaşayan yerin akşamı, sakinleşen kır güzelliğe bürünüp, kırmızı camlardan uzun saçlı kızlar gözetler gibi olur. Yeşil yosunlar arasından sıçrayarak çıkan misk sıçanlarının tepesi kâh yeniden görünürken kâh uzaktaki gölün ortasına gidip, birbiriyle güreşen küçük kara atik yavrularını peşine takıp gölün üstünde yabani ördekler yüzerken, ötede gölün üstünde bilinmeyen, yay gibi bir su yılanı yüzüyordu. Az önceki yavruları olan ördek fırlayıp yılanın ardından kovalamaya başlarken, sazlığın kenarındaki yosunların üzerine kurbağa sıçrayarak çıkıp, kabarıp boğazını hafifçe titreterek vıraklıyordu. O sırada dağın kenarında ayın parlak gövdesi görüldü. Dağdan aşağı serin rüzgâr esip, az önceki sıcak, baygın bir şekilde duran sazlık hışırdamaya başlarken sırlı, güzel bir aylı gece hüküm sürüyordu, işte o sırada gölün üstünde beyaz çapak balığı oynarken, gölün koynunda ısınmış gibi yukarı zıplayıp, tekrar pat diye aşağı düşüyordu. Belirsiz bir mutluluk yüreğini sarar.

Belirsiz bir gülümseme yüzünü kaplar. Birden aklına girip, yüreğini gıdıklayan, kalbine huzur vermeyen hoş düşüncenin etkisiyle, ömür denen şeyin sınırı yokmuş gibi, o tükenmeyen tatlı hayatı avuçlayıp serpesin gelir. Yaşayasın gelir. Belirsiz bir ay yüzlü kıza âşık olasın gelir.

Orada Dıykanbek çocukları eğitirken kendisine göre bir yöntem kullanıyordu. Çocukları peşine takıp kırdan kıra gezdirip, akan Çüy nehrinin arka kıyısı ile bu taraftaki kıyısına yüzdürüp, korkan çocuklara yüzmeyi öğretip, sarı yılan, kirpi, kurbağa, kısacası her türlü hayvanları yakalatıp, hatta göğe yükselen çınar ağaçlarının tepesine kadar çıkartıp, birbirinden atik, korkak olmayanları övüp, hatta oranın aylı gecelerinde çocuklarla olup yeni biten çimenlerin üstünde kapıda uyuyordu. Alışan çocuklar da Dıykanbek'in yanından karış ayrılmayıp, oranın aylı kısa gecesinde çok geç vakitlere kadar uyumayıp, birbirlerine korkunç masallar anlatıyorlardı.

O zamana kadar Dıykanbek ile birlikte çalışan Ayna'nın varlığı ile yokluğu hissedilmedi. Hatta sabah akşam selamlaşmadan başka konuşulmadı. Ayna da bu cahil delikanlıyı umursamıyormuş gibi yapıp, belli etmese de onun arkasından gizlice bakıp, sessizce of çekiyordu, delikanlının karakterini çok beğenip kendisine yakıştırmasa da, onun başka erkeklerinkine benzemeyen karakteri kızın gittikçe ilgisini uyandırıp, düşüncesini meşgul etmeye başladı. Aklından gitmeyen bu düşünceyi Ayna uzun bir süre kendisinden uzaklaştırmanın yolunu aradı. Sonra ne yapsa da, aşk denen iradeye karşı gelemeyen doğal gücü yeniden hissetmeye başladı. Çünkü o bir erkekten ayrılmasına rağmen gerçek aşkı yaşamıştı. Ayna çocukluk çağında çok gülmeyen, içine kapanık bir kızdı. Büyüyüp üst sınıflarda okumaya başladığında da, kendi akranı kızlar genç çocuklara âşık olup, onlara yazılan mektuplara göz ucuyla bakıp, terleyip, yüzü kızardığı zamanlar olmadı değil. Gerçekten Ayna erken olgunlaşıp yaşıtı kızların yersiz şımarık gülüşlerini, genç delikanlıları görüp, gözleriyle süzüp veya onlar ile koşuştuklarını gördüğünde: "Size öğrenci denir. Size kız denir. Yerli yersiz sırıtmayın", diye azarlayıp, kendi de o davranışına yakışır şekilde ona sataşan delikanlılara terbiye verip, buz gibi somurturdu. Üniversitenin birinci sınıfını bitirip köye tatile geldiği yıl, sokağın başındaki kızıl yüzlü yılkıcı Almambet onu kaçırdı. Ayna onuncu sınıfı okurken Almambet ona birçok mektup yazıp, kızdan cevap alamadığı zaman da atına binip

evinin yanından geçerdi ve penceresinden gözünü almazdı, birilerine bak bak diye ses çıkarttırır, hatta bir seferinde bir eğlencede gerçekleştirilen geleneksel at oyununda Ayna'nın açık duran kapısının eşiğinden atlamıştı. O sırada sinirlenen, öfkelenen Almambet Ayna'nın annesinin duasını alıp, öfkesi öfkesine sığmayıp, atının dizginini dükkânın önüne gittiğinde tekrar çekip, bir şişe votkayı kafasına dikerek içti ve yine atın yelesini sağa sola sallayıp, votkayla sarhoş olup Kara Dağ'ın vadisindeki bir sürüye atını kattı. Tan ağarana kadar kırdan kıra dolaşıp, kirpiğini oynatmadan içinden: "Ayna istemesen de benim kadınım olacaksın" diye kendi kendine ant içti – söylediği gibi akşama doğru Ayna suya giderken iki arkadaşını peşine takan Almambet evine doğru kolundan tutup götürdü. Bu azgın delikanlıların zorlamasına Ayna'nın ters cevap verip, sinirlenmesiyle onlar şimdi rızasını alamayacaklarını anladıktan sonra Almambet'in evinin kapısının eşiğinden atlayana kadar karşılık vermediler. Onların davranışlarına bir yandan Ayna bıyık altından gülüp, alay etti. Gerçekten kaçırırken delikanlının kötü davranışı kıza eğlenceli geldi, o anda onlara bakıp: "Utanın, bırakın" diye uyardı. Bir süre ses çıkarmadan gidip örtüsünü çıkarıp oturmayacağını bilen Ayna sinirlenip, söylendiği gibi Almambet'in evinin kapısının eşiğinden atlaması ile başına örtü takarız demelerini içine sindiremeyip şiddetli bir kavga çıkardı. Yanına gelenleri karşısına alıp, köyün kıymetli yaşlı kadınlarının da sözünü dinlemedi. Kısacası delikanlının akrabalarının gururu incinip, çareleri tükendiğinde, haber kızın annesine gitti. Kızın başına örtü takılmadan, o şekilde eve geldiğinde adının kötüye çıkacağını, delikanlının mahcup olup geleneğin bozulup, kutlu eve lanet geleceğini bilen bilge gelenekçi ihtiyar kadın değneğini sürüp, kavga çıkan yere gitti. Kapı önüne toplanan kalabalık, söylediğinden dönmeyen, inatçı ihtiyara yalvardılar:

— Kurbanın olayım ana, asil yurdunun geleneği bozulmaz. Ataların geleneği bozulmaz. Ölmüşlerinin vebalini almayalım. Oğlumuzun sözü eksik olmasın. Evimizden bereket gitmesin. Kusurumuzu affedin. Duanızı veriniz. Oğlumuzun kıl kadar eksiği yok. Sizin de çocuğunuz olur. Başımız üstüne. Kutlu ana, duanızı veriniz.

Karşıdan gelen seslere cevap vermeden ihtiyar kadın değneğiyle kuru toprağa bir kez vurup, konuşmadan içeri gitti. Deminden beri saçını başını dağıtıp, insanlık gururuna sığmayacak şekilde öfkelenen Ayna annesini görünce sevindi. Birçok düşman ile tek

başına savaşıp, yorgun düşen yiğide yardım tam zamanında gelir gibi, sönen umut alevlenip, güçlenen Ayna annesini görüp, ona doğru atıldı. “Anne”, dedi. Yüzünün rengi solmuş annesi kendine doğru atılan kızının bakışını görmezden gelerek omuz silkip, güvenilir ve sinirli bir şekilde:

— İnatçı, niye kutlu evin kapısının eşiğinden atlayıp, huzursuzluk çıkartıyorsun. Hak etmişsin kapı eşiğinden atladıktan sonra alın yazım buymuş diye sessizce otur. Taş düştüğü yerde ağırdır. Erkeğe dokunmadığında yere mi dokunursun. En sonunda gideceğin yer erkek. Kendi kısmetini kendin kapama. Duydun mu? Tekrar döneceğim diye ısrar ediyorsun, kapı dışarı ederim. Kapı eşiğinden bir kez atladıktan sonra dönme. Olan oldu. Evlenip mutlu olursun…

Ayna’nın annesi Kanışbek’e önceden beri köyde saygı gösterirlerdi. Onun doğru bilgeliği, kudreti, beğenilirdi. Bu seferki davranışından sonra yaşlı kadınların sesi daha fazla çıkıp: “Kurbanın olayım kıymetli ana. Sen sıradan insan değilsin, cesur kadınsın. Yürüdüğün kıymetli ize kurban olayım”, dedi delikanlının akrabaları. Böylece halk içindeki bu yolculuk yaşlı kadının yıldızını bir kez daha yükseltti. Ayna annesinin sözünü ikiletmeyip, onun doğrultusunda gelin oldu. Kızın içi yandı. Kederlendi. Aklında kir olmayan, temiz pınar gibi Ayna’nın yıldızı kayıp, gönlüne yabancı olan Almambet’in eşi oldu. Kendisinin kadınlığını ve isteğini gerçekleştirecek olan o olmadığından yüreği ona ısınmadı. Genç kızlık zamanındaki keyifsiz görünüşü gelin olduktan sonra daha fazla karardı. Yılkıcı genç, kadının yüreğini yumuşatamayıp, kendini de, Ayna’yı da mutsuz kıldı. Fakat ikisinin arasında kavga da olmadı. İsteksiz, soğuk yüreğinin ısınamayacağını bilen Ayna iki yıl sonra akşam yastığa başını koyan kocasına:

— Almambet, senle ikimiz mutsuz bir hayat sürüyoruz. Bunu düşünmüyor musun, dedi. Başında söylemiştim. Olmaz bırakın. Kendin suçlusun. Ben sana bu düşüncem ile çocuk yapamam. Bütün kalbim ile kendimi verip, eşin de olamam. Bu zamana kadar sana bir kez ısınamadım. Bir kez yumuşayamadım. Bizim ateşimiz söndü. Beraber olamadık. Birbirimize eziyet etmeyelim…

Ayna’nın söylediklerini Almambet düşündü. Onlar tartışmadan ayrıldılar.

Bunların birbirine karşı gelmeden ayrılacaklarını Almambet’in akrabaları düşünemedi. Halk da düşünemedi. Bunların hakkında kızıyla konuşmasa da,

Kanışbek ana düşündü. Bir süre sonra unutulacağını bilse de, içinden üzüldü. Ondan sonra kızı Ayna da annesiyle sohbet etmezken, annesi içinden kederlenip, kızına gerçekten bağrı yandı. O bir seferinde eliyle Ayna'nın saçından okşayarak:

— Günahına girdim. Boşuna yapmışım, anladım. Ben kahrolayım… Bir daha karışmam. Artık kısmetini kendin bul. Nasıl yapayım dersen de sen bilirsin. Yol senin…

Saçı ağaran annesini o an kucaklayarak Ayna ağlamaya başladı. Ondan sonra annesini affetti. Bu şekilde Ayna'nın çoktandır aradığı, beklediği erkek Dıykanbek'ti. Fakat Ayna kendi beklediği, aradığı erkeğin dış görünüşü, karakteri Dıykanbekinki gibi olur diye hiç düşünmemişti. Bu yüzden o yüreğine huzur vermeyen düşünceye inanmayıp, uzun süre o düşüncesinin etrafında savaştı. Dıykanbek günden güne düşüncesini sardı, fakat delikanlı kıza kene kadar dikkat etmediğinden, Ayna buna horlanıp, sinirlenip, delikanlıya kızıyordu. Birkaç kez bu kendini beğenen delikanlıyı azarlayıp, sinirlenen Ayna, tekrar yanına gelen Dıykanbek'e yaranmanın yolunu bulamayıp, yaltaklanıp, önüne yemek koyduğunda, hemen önceki öfkesi dağılırdı. O sırada Dıykanbek önüne koyduğu yemeği ses çıkarmadan yiyip, sessizce teşekkür edip, yerinden kalktı. Bu sefer Dıykanbek çocuklar ile akan Çüy nehrinde yüzdükten sonra bir sonraki hafta da Şamsı vadisi tarafına yürüyerek çıkacaklarını söylediğinde çocuklar çok fazla sevinip, çadırlarına doğru uyumaya gittiler. O sırada benzi solup kenarda duran Ayna Dıykanbek'in yanına gelip:

— Siz neden bana danışmıyorsunuz? Niçin kendi bildiğinizi yapıyorsunuz. Ben de sizin gibi eğitimciyim. Çocuklar bir şey sorarsa ben de cevap veririm. Siz eğitimci etiğine uymuyorsunuz. Beni işten uzaklaştırdınız, diyerek sesi titreyip ağladı ve kendi odasına çadırına koşarak gitti.

İlk önce Dıykanbek ne söyleyeceğini bilemeyip, olduğu yerde dona kaldı. Gerçekten büyük bir yanlışlık yapmış gibi, suç işlemiş gibi hissetti kendisini.

Ayna'nın öfkelenerek ağlamasının gerçek sebebi, çocukları eğitmekle alakalı değildi. Çoktan beri içinde birikenleri dışarı çıkardı. Kızın yüreğindeki hasret çekme gözyaşıydı. O yüreğe huzur vermeyen hasretin, beklemenin, aşkın ağlamasıydı. Bu ağlamanın zamanı geldiğinde çıkması gerekiyordu. O ağlama dışarı çıkmadıkça

Ayna'nın içi rahat etmezdi. Bunu Dıykanbek nereden bilsin… Güzel…gençlik, aşk her zaman denk gelmez. Doğru gelmez. O daima teğet geçer. Bir kalp sen diye atsa, ikinci kalp başkası diye atar. Eğer iki aşığın dileği daima bir yerde buluşup, birlikte ömür sürerse, o zaman aşklarının nefesi dünyayı yakmalı. Bu yüzden tabiatın kendi terazisi vardır. O daima alevlenen iki yüreği birleştirir. Denk getirir. Bu hayatın büyük kuralı mı diye düşünürüz.

Aklını toplayan Dıykanbek Ayna'nın arkasından keçe eve koşup girdi. O sırada Ayna yüzünü asmış aynı şekilde ağlıyordu. Ağladığında güzel olan, yüzüne ağlamak yakışan kadınlar da vardır. Ayna o kadınlardandı. Orada Dıykanbek ilk kez Ayna'yı süzdü. O her zaman gördüğü Ayna'ya benzemiyordu. Bu göze hoş gelen kadını önceden neden fark etmedim tavrıyla Dıykanbek Ayna'nın yanına gitti ve yavaşça eliyle saçına dokunup, yalvarırcasına baktı:

— Ağlama artık! Kabahat bendeymiş. Bir daha öyle yapmam. Bundan sonra sana danışmadan hiçbir şey yapmam. Lütfen inan. Ayna! Affet beni. Gördün mü, suçumu kabul etmiyor muyum… Dedim ya, bir daha sana danışmadan hiçbir şey yapmam.

Delikanlının sesi yumuşak ve kibardı. Bu sözleri Dıykanbek gerçekten kalbinden söyledi. O kardeşine davranıyormuş gibi samimiydi. Gerçekten kalbinde uyuyan şefkat uyandı. Ayna'nın yumuşak kara saçına eli değdikçe bütün bedeni titriyor, ne zamandır unuttuğu his uyanıyordu. Ayna durmadan hüngür hüngür ağladı. Bağrı ezildi. O saf, temiz kadınlık haline şimdi döndü. Delikanlının eli bedenini titretti. Daha fazla sakinleşti, bu hale geldiğine kendi de şaşırıp, dünyanın büyüklüğüne, güzelliğine, eninde sonunda aşk denen kutsal, hoş şeyin varlığına inandı. Şimdi kaderine inanıp, Dıykanbek o tavrını bozmadan, yanından karış ayrılmamasını isteyip, ona mutluluğun sönen kıvılcımı parlar gibi oldu. O gün Ayna tesadüfen hazine bulan adam gibi sevinirken, Dıykanbek ile ikisinin arasında yakınlaşma, düşünce başlar gibi oldu. Dıykanbek gitgide Ayna'ya alışıp, birden küstürmemek ister gibi yakınlaştı, fakat delikanlının aklında saygı göstermekten başka düşünce olmadı. Ayna ise şimdilik kaderden başkasını beklemez. Şimdi kızın içe kapanık karakteri açılır gibi olup, hayatı düzenli, kendi de güçlenip, yüzü güzelleşerek güzel görünmeye başladı.

Bu dünya güzeli yüzünü açtığında, gönlü neşelenen delikanlı bir gün ablası Sono'dan artarda üç mektup alınca, yüreği hoplayıp, mektupları okuduğunda telaşa düştü. Ablasının önceki iki mektubu uzun zaman önce gelmiş, Dıykanbek'in yeni adresini buluncaya kadar, postacı çok gelip gitmiş anlaşılan. Üçüncü mektubu ablası dün yazmış olmalı. Önceki iki mektupta Sono, yaz tatilini Isık Göl'de geçirdikten sonra ilçeye onu köydeki ortaokula aldırmalarını rica etmiş. Sonra öte yandan kendisinin çoktandır hasta olduğunu – ayrıca başı ağrıyıp, gece boyu uyuyamayıp, tek başına dükkânı beklemeye gücü yetmediğini, hatta işi daha da zorlaşıp, sabah akşam ayağının uyuştuğunu, eğer Dıykanbek buraya kalıcı olarak gelip, burada ikamet edip, evlenirse, dileği kabul olacak Sono kökü kuruyası avcının dükkânını satıp, huzurlu ömür sürmeyi istediği hakkında yüreğindekileri söylemiş. Sonra yaşı yirmi dördü aşan Dıykanbek'in evlenmesinin Sono'yu daha fazla mutlu edeceğini hatırlatmıştı. Ama ablası, Aruuke'den ayrıldıktan sonra evlenmenin Dıykanbek'in aklına gelmeyecek bir iş olduğunu nereden bilsin. Ablasının önceki iki mektubunu okuyup: "Her zaman hayatından şikâyetçi, her zaman hastalandığını yazar" diye içinden söylenen Dıykanbek, şimdi onun üçüncü mektubuna göz gezdirdikten sonra titreyip, terledi. Ağırbaşlı görünen yiğidin bu kadar öfkelendiğini daha önce kimse görmemiştir. Büyük harflerle yazılmış mektubu buruşturup eliyle sertçe sıkıp, boğazındaki damardan yukarıya kadar kızarıp, kor basılmış gibi eli ayağı titreyip, oraya buraya yürüdü.

Dıykanbek'i böyle sinirlendirecek kadar ablasının mektubunda ne yazıyordu dersiniz? Acele etmeyin, okuyucularım. Onun sırrını şimdi öğrenirsiniz. Ben hikâyemin ipe dizilmiş boncuk gibi kendi sırasıyla devam etmesini severim.

Kardeşinin yaz tatilinde gelmeyeceğini anladıktan sonra Sono tamamen üzüldü. Sonra ne yapsın, kayda değer onun kardeşinden başka güveneceği, tutunacağı kimi var… Saçına ak düşüp, elliye dayanmış ona, işte bu dünyanın: parlayan evin, dalı eğilen elma bahçelerinin, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların gereği ne… Gerçekten de yalnız başına bunca malın, paranın gereği yok. Kendi söylediği gibi, ölse bakanı olmaz. Bunların hepsini kardeşi Dıykanbek için biriktirmedi mi. Dıykanbek ablasını biraz düşünse yeter. Onun taş yürekliliğine içi yanar, Dıykanbek evine gelip hazır yemeğini yiyip, biraz karşısında otursa, Sono'ya yeter. Kısacası onun yüreği Dıykanbek'ten kardeşlik vazifesini yerine getirmesini istiyor. Ama gelmezse, yazı

geçirmeye nasıl dayanır. Nasıl gün geçirip, sabah olur… Acısına yenilen Sono ne yapsa da, kardeşine gözdağı verse. Gençlik çağındaki Dıykanbek onun için hala çocuktu. Bu yüzden öfkeli bir şekilde: "Eğer işini bırakıp, köye gelmezsen kötü olur. Taş yürekliliğini, insanlığının olmadığını söyleyip şikâyet ederim. İlçenin büyüklerine kadar giderim. Yoksa gazeteye mektup yazarım. Toplum içinde rezil olursun" demiş.

İşte böyle korkutursa kardeşi gelir diye düşündü. O sevginin, saygının zorla olmayacağını bilemedi. Sono burada yanılıp, gizemli kardeşini üzdü. Ondan sonra yazdığı mektuplarına Dıykanbek'in gönülsüz davranacağını bilemedi. Dediği gibi, aşırı inat edip, sinirlenen Dıykanbek ablasının o mektuplarından birine bile cevap yazmayıp, çocuklara verdiği söz üzerine Şamşı vadisine doğru yürüyüşe çıktı.

Dağa geleli iki gün oldu, onlar ormancı Abdıralı Kerimbay'ın evine yakın köknarların arasına çadır kurdular. Dağ suyunun şırıltısı kanyona gece gündüz sükûnet vermiyordu. Nohut kadar mavi berrak damlalar kıyıya doğru süzülüp, aniden etrafta sıçrayıp, büyük su yolundaki ev kadar kayalara hızla çarptığında, kanyonun içi sallanır gibi olur ve sonra aşağı doğru beyaz şelaleler köpürerek dökülür, mavi bir girdap toprağı sürüp, dikkatlice bakarak oturan insanın keyfini kaçırıp, renkten renge sokar. Su çok soğuk olduğundan ağzına değse dişin gıcırdar, elinle dokunsan soğukluğunu kemiklerinde hissedersin. Vadinin güneş görmeyen yeşil köknarlı gür ormanların su boyundaki ufak sazlıklarının çevresinde bir bütün haline gelen devetabanı gibi çemirçekler, darı gibi ufak yabani dağ bitkileri büyümüş. Birazcık göğsünü dayayan insan kokulu baldırganların arasına dalar. Sonra çukurun içinde atla gitsen, atkulak otundan görünmezsin. Kızıl kayaların dibi salınan ışkınlarla doludur.

Bir seferinde Dıykanbek ile Ayna korucu ile bir araya gelip, öğrencilerle yürüyüşe çıkmak için güzergâh belirlerken çocuklar: "Hocam, hocam ileriye bakın" diye yüksek sesle bağırdılar. Gösterdikleri tarafa doğru bakan Dıykanbek beş yüz metre aşağıda köknarlı yerden kaygısızca gelen karacanın kıpkırmızı kuranını gördü. Tosun gibi kıpkırmızı karaca iki tarafına dikkatlice bakıp, nehre giderken, taşkınlık yapan çocuklar bağırarak yerlerinden koşmaya başladılar, Dıykanbek onları durdurdu. İki tarafına bir süre bakıp, sudan keyifle kanana kadar içen kayberen acele etmeden, tekrar az önceki geldiği yere dönüp, köknarlı ormana gitti.

— Burada karaca çok mu? diye sordu Abdıralı Kerimbay'a Dıykanbek. Su içip gelen karaca nedense onun da heyecanını arttırdı.

— Karacadan pek yok. – Korucu önemsemez. – Ateş etmeye izin verilmez. Bunun üstüne ben buraya tüfekle gelenleri yaklaştırmıyorum. Tüfeğin sesini duymayan karacalar da insandan korkmaz. Özellikle karacalar ötedeki yeşil vadinin eteğindeki çalılıkların arasında çok. Ceylan yavruları genç. O yüzden buraya çok gelmezler.

… Ormancı Abdıralı ile Dıykanbek ertesi gün tan ağarırken ava çıktılar. Gökyüzünde yıldızlar seyrekleşmemiş, vadinin içinde serin rüzgâr esiyor. Nehrin şırıldayan, söyleşen sesleri zar zor duyuluyordu. Akşamki anlaşmalarına göre ormancı silik görünen sivri tepeyi el hareketleri yaparak işaret etti:

— Karşıdaki sivri tepeyi gözetlersen, doğrudan söylediğim yeşil vadinin eteğine gidip beklersin. Vadinin eteği çok dar. Güneş ışığı yansırken o dar dağ eteğine gidip otururbut, ben vadinin yukarısına doğru çıkıp, senin tarafına doğru karacaları korkuturum. Fakat iyisini seç, oğlum. Yavrularına dokunma. Yavruları en arkadan çıkar. Sen önde çıkan kuranı bırak, ikincisine ateş et. Vadinin eteğine çıkan yerde bir tür akdiken ağacı var. Akdiken ağacının arkasında durursan, hepsi avcunun içine bırakılmış gibi olur. İşte bu kırdan yürü. Kır seni doğrudan yeşil vadinin eteğine götürür. Sen vardığında ben de karacaları salıveririm. Saldığımda karacaların gideceği başka yol yok. Vadinin iki tarafı dik, sarp kaya. Onu sen de görürsün. Belirlediğimiz yere gittiğinde kayalıklardan aşağıya doğru ayağınla taş yuvarla. Böylece ben senin vardığını anlayayım.

… Ormancı söylenen tepeye el sallamaya gider gibi görünürken, Dıykanbek oraya bir çay kaynatımda çıkarmış gibi hissetti. Dağın yamacına doğru yürüyüp, kıra tırmanırken alnından damla damla ter akmaya başladı. Dıykanbek dağa çıkmak ne kadar zorsa, inmek de o kadar zordur diye – söyleyen ihtiyarın sözünü hatırladı. Alnındaki teri silip, bayrak çukuruna gittiğinde yere ışık saçıldı. Onun tahmin ettiği üzere bundan başka bir saatlik yolu vardı. Sıcaklayıp ter akan bağrını açtığında, beyaz karlı tepeden aşağı esen serin rüzgâr göğsüne çarptı. Dıykanbek'ten bir adım uzaklıktaki kırmızı yosunlu taşın üstüne keklik zıplayıp ötmeye başladı. Bu horoz keklik diğerlerine: "kalkın, kalkın" diyor olmalı. Ondan sonra yürüyen keklikler koşup, bir taş üstüne çıkıp ötünce, diğerleri birbirini geçip, ova tarafına doğru gittiler.

İçlerinden Dıykanbek'i en çok hayrete düşüren dağ tavuklarıydı. Kırmızı gagalı dağ tavuklarının o kadar uzaklaşmamasına hayret eder gibi dikkatlice baktı ve kendilerine zarar vermeye niyeti olmadığını anladıktan sonra yabani otların diplerinde toplanıp, otlanmaya başladılar. Diğer taraftan küçücük beyaz civcivleri peşine takan dağ tavuğu çıktı. Dıykanbek kımıldamadan kaç tane civciv varmış diye içinden saydı. Fakat birbirlerine oldukça benzeyen küçücük civcivleri tam saymak mümkün olmadığından, Dıykanbek dağ tavuğunun otuza yakın civcivi olduğunu tahmin etti. Avcılar, birbirine dağ tavuğu kadar düşkün başka kanatlı olamaz derler. Eğer küçük tuzağa bir dağ tavuğu düşerse, sonra onu çıkartırız diye çalışırken, başkaları da büyük tuzağa düşer. Bu sebepten mi bilinmez, birbirine düşkün akrabalara halk içinde: "dağ tavuğu kardeşliği" diye söylenir. Dağ tavuğu tuzağa hırsından düşmez, ne olduğunu bilmediği bir şeyi gagası ile eşeleyip görmek ister ve zararı olmadığını anladığında oynadıktan sonra tekrar kapatmaz. Artık Dıykanbek'ten korkmayıp, alışan dağ tavukları onun oturduğu taşın etrafında oynarken, kırmızı gagalı horoz, boyunları ince ve zarif görünen güzel tavukların bazılarını kendi dilinde "dikkatli olun" der gibi uyardı. Dıykanbek taştan inip, onları takip etmeyerek, önünde yürüdüğünde, önceki civcivleri peşine taktıklarıyla ova tarafına doğru gitti. Kalanlar korkup bir yere kaçışırken, arkasına dönüp bakmadan giden Dıykanbek'i takip edip, kendilerinin güzel ve kibar dilinde ötüştüler. Dağın çevresi kuşların ötüşleriyle doldu. Kuyruğunu devamlı aşağı yukarı sallayan ala saksağan kâh uzaktan, kâh yakından şakıyarak: "dikkatli olun, dikkatli olun" diye dağ içindeki canlılara haber veriyordu. Dağ koynundaki hayvanların bekçisi saksağandır. Eğer saksağan şiddetli bir şekilde öterse, bir tehlike olduğunu anlayan canlılar saklanmaya çalışırlar. Avcılar da saksağan olan yerde yol olmaz derler. Yarım saat daha yürüyen Dıykanbek'in kalbi yine küt küt atarken, ağrıyan ciğeri için ince kumaş gibi yumuşak yabani otların üstüne uzandı. Masmavi hava durulmuştu. Bu kadar güzel ve temiz havada o hiçbir zaman nefes almamıştı. Biraz dinlendikten sonra kalbi yavaş bir ritimle atmaya başladı. O sırada karşısındaki yuva gibi yuvarlak vadiden burnuna hoş bir koku geldi. Karınları kazan gibi olan beş altı inek yıkanıyordu. Annesinin yanında üflenen tuluma benzer danalar vardı. Fakat yakınlarda çadır yoktu. Bu bölgede kendilerinden başka şanslı canlı yok gibi, burunlarıyla dağın serin rüzgârını çekip, arka ayaklarıyla ara sıra tepinip, rahatlarını bozmadan sükûnet içinde duruyorlardı. Hepsinin de aynı tür yabani inek olduğunu

düşündü Dıykanbek. Aklına başka bir şey gelmese de, onlar gece gündüz bu yaylada olmalı diye düşündü. Gerçekten birlikte yaşayan inekler kurttan korkmaz.

Dıykanbek belirlenen yere gittiğinde güneşin ışığı parlamaya başladı. Aşağı tarafta insan eli değmemiş köknarlı gür orman vardı. Etrafında daha önce görmediği bin bir türde çiçek. İnsan elinin değmediği bu yer güzel dünyanın kendisiydi. Yüzüstü yatıp, türlü çiçekler ile baş vermiş taze yeşil otların mis kokusuyla sarhoş olurken, yüreğini bir hale sokup, hayale dalarak uçup, âlemdeki tek şanslı insan benim diye düşünüp, bir dakikalık güzelliğin yüzyıla dönmesini isteyip, hatta onun bu şeklini değiştirmeden tutmak Dıykanbek'in kendi iradesindeki bir şeymiş gibi göründü. Gün ışığında yıkanıp, bakan binlerce güzel göz sadece ona bakıyormuş gibi yüzü kızarıp, gerçekten utanıyormuş gibi gözünü yumdu. O güzelliği yaratan Allah'a bir kez daha inandı. Karşısında bir uzansa yetişecekmiş gibi bembeyaz buzla kaplı tepeler yatıyor. Orada güneş ışığı değen beyaz tepelerin tazeliğini, beyazlığını Dıykanbek hiçbir şeyle kıyaslayamıyordu. Yürüdüğü çiçeklerle dolu dağ, dünyanın merkezi, dünyanın göbeği gibiydi. Çiçek kaynayan yeşil dünyanın muhteşem güzelliğini bir kez gördükten sonra ömür sürmenin mutluluğunu hissedip, kendinden sonra da böyle güzel dünya kalacağını bilerek ölsen ne üzücü. Kırmızı benekli iri kelebekler, bin bir renkteki çiçeğin kendine benzemiş: yeşil, sarı, beyaz, kırmızı bin bir çeşit renkteki kelebekle dolup taştı. Dıykanbek tekrardan sırtüstü uzandı. Sarı renkli yabani arılar, az önceki güzel kelebekler çiçeklere mıknatıs gibi yapışıp, bal kokan otların nefes kesen kokusunu içine çekip, onun kulağına tabiatın binlerce güzel sesi gelip, canlı, güzel tabiat şarkı söylerken, Dıykanbek sırtüstü uzanıp kımıldamadan müziği dinledi. Sonra uzaktan uzaktan baykuş öttü. Buranın tam ortasında öten nasıl bir baykuş acaba der gibi Dıykanbek tekrardan kuru, koyu yeşil otlara başını koyar gibi olduğunda, tüfek atılınca, baykuşun sesi tıp diye kesildi. Dıykanbek buraya ne için geldiğini hatırladı. Hemen kalkıp dağdan aşağı taş yuvarlamak istedi, fakat etrafta yumruk kadar taş bulamayınca uğraştı, daha önce ormancının söylediği akdiken ağacının kendisinden on metre uzaklıkta olduğunu gördü. Akdiken ağacına doğru yürüdüğünde gür ormanda katır kutur şeklinde bir ses yükselerek çıktı, Dıykanbek olduğu yerde yüzüstü uzandı. Şiddetli gelen ses elli metre uzaklaşmadan durdu. O sırada gün kuşluk vakti olmuştu. Rüzgâr esmeyip, etraf sessizdi. Dıykanbek'e doğru gelen karacanın kuranı hareket etmezken, onun çatallı boynuzunun ucu göründü.

Kendi boyu kadar olan otun arasında yürüyen Dıykanbek karşısındaki şalgam otunu eliyle yavaşça açıp, sonra nefes almadan sessizce tekrar uzandı. Hiç kimsenin olmadığına inanmış gibi karaca da on adım yürüdü ve koku ararken siyah burnunu doğruca önüne uzattı. Yabancı koku olmadığını anladıktan sonra "cıyk" der gibi hafifçe aksırdı, göğsü ile öne doğru bir iki kez zıplayan karacalar Dıykanbek'ten daha yukarıya on adım kadar gidip durdu. "O ürktü" dedi içinden. Şimdi aniden rüzgâr esse de, onun kokusu karacalara gitmez. Karacalar bu dünyanın şımarık çocuğunun sadece kendileri olduğunu zannedip, oldukça güvenilir, sakin, çehresiyle endamlı görünür, yanları hafifçe titrer, onların beyaz boynuzlu kuranı gerçekten boyanmış gibi kıpkırmızı, ama dişilerinin tüyleri koyu kırmızıdır. Sık otlardan karacaların yavruları görünmüyordu. Beyaz boynuzlu kuran da bir kez aksırıp, ileriye yürüdü. Bu karacaların dilinde: "siz yerinizden oynamayın" demek olsa gerek. Berikileri uyandıran da yoktu. Birisi arkasını buzlu dağ tarafına çevirip, önünü Dıykanbek'e döndü. Önünde ceylan yavrusu yatıyor gibiydi. Şimdi onun parlayan gözü Dıykanbek'i kesin gördü. Böyle güzel gözlü, güzel çehreyi o daha önce görmedi. Parlayan koyu, simsiyah göz. Dünyaya bu kadar temiz bakan güzel göz. Kırmızımsı ince boynu da güzel. Dizinin önünde yatan ceylan yavrusu bir şey diyecekmiş gibi, siyahımsı yanağı parlayıp, ara sıra küçücük kemiksiz kuyruğunu sallıyordu.

Dıykanbek'in bütün bedeni titrerken, ne kadar kendisini tutmaya çalışsa da yüreği küt küt attı. Dünyadaki en güzel kadının gözü bu karacanın gözüne denk değildir, diye düşündü. Dünyada olmayan güzel çehre. Dıykanbek diz çöküp, bu tabiatın kendisi gibi temiz karacanın parlayan gözünü öpesi geldi, güzel gözü onu büyüleyip, etkiledi. Kadına güzel diyoruz, ama karaca gibi güzel, karacanın gözü kadar güzellik tabiatta yoktur. Bunların doğduğu yer, yurt yaptığı çevresi güzel. Onları o kadar güzel yaratmış. Bu güzel canlının silueti gözbebeğine sinip, bu sihirli güzel göz Dıykanbek'in kanıyla birlikte dolaşıp, kalbine gidip saplanır gibi oldu. Parlak güzel gözler büyüleyip, onu kendine âşık etti. Bir anda her taraftan bağıran kuranın sesi yükselince, karacalar o an gözden kayboldu. Onların ayaklarının dibinde insan olduğunu, avcı yattığını hissetmemesi iyi oldu. Dıykanbek'ten başka birisi olsa, soğuk kurşunu yüreğine saplamıştı. Ayağa kalkıp, karacaların yürüdüğü izi buldu. Onların taşı kazıyan demir gibi pençeleri sarı çiçekleri ezmişti. Orası karaca

kokuyordu. Dıykanbek karacanın ayağının bastığı yerde ezilen sarı çiçekleri koparıp, tekrardan sırtüstü uzandı. Bu şekilde dünyanın merkezi olduğunu düşündüğü yere tekrar uzandı. Hatta kendisinin yabancı bir gezegenden geldiğini hissederken, gökyüzüyle yer birleşti. Gün ısınıp, tekrar güzel, narin tabiat dinlenirken, önceki bin bir türdeki müziğin sesi kulağına tekrar ilişti. Dünyadaki tek şanslı kişi benim dedi. Yabancı gezegenden gelmiş gibi Dıykanbek gevşeyip, yüreği de bir ritimde, açık, temiz atarken, yüzünden mutluluğu okunuyordu…

Nefes nefese kalan Abdıralı geldiğinde Dıykanbek kollarını açmış sırtüstü yatıyordu.

— Oy, oğlum iyi misin? – Sapasağlam yüzü gülen delikanlının yanında biraz durup, tekrardan şaşırdı. - Yolda gelirken senin bir yerini sakatladığımı, düşündüm. Bu ne keyif. Peki, söyle, neden ateş etmiyorsun, ha? Bir karış yanındaki karacaya neden ateş etmiyorsun? Taze et suyu içince çok mutlu olmuyor musun? Sonra karacanın eti tam erik gibi değil mi. Bak, sabahtan beri boşuna zahmet çektin…

— Tüfeğime kurşun doldurmamışım, dedi yalandan Dıykanbek. – Karaca yanıma geldiğinde, tüfeğe kurşun doldurayım derken kaçırdım. Oğlunuz Irısbek ile Talip'e rezil oldum. Karaca vurursam âşık kemiğini veririm demiştim.

Ormancı Abdıralı, Dıykanbek'in cevabına ne kadar inandı kim bilir, ikisi konuşmadan çiçek kokan, otları insanın boyunu aşan dağ sırtından yukarı yürüdüler.

— Gün tam öğle vakti oldu. Karacalar gür çalılıklara girdiler mi, artık onlara yalvarsan da çıkmazlar. Başka yol kalmadı. Eve gidelim.

Ormancı ile Dıykanbek'in ilerisinde büyük tepede sakin görünen Kök Cayık yatıyordu. O köknarlı yeşil yaylanın eteğinde iki üç atlı yürüyordu. Oranın berisi köknarlı, yukarı kısmı yayvan geniş yerde boz evler görünüyordu.

— Aksakal, siz eve gidin! Ben akşama doğru gelirim. Gecikirsem aramayın, dedi Dıykanbek.

Ormancı belindeki azığı Dıykanbek'e verip:

— Yılkıcıların köyüne gideceksen, evden at alıp çıksan daha iyi olur. Ormanın yukarısındaki düzlükte yılkıcılara giden yol var. Eğer yılkıcılara gidersen köknarlı ormanın içine girme. Daha ziyade kır boyunca yürü. Ormanda ayı var. Ayı insana

zarar vermez. Yabani domuza dikkat et, oğlum. Domuz gibi inatçı hayvan yoktur. Burada yabani domuz çok…

Dıykanbek Abdıralı'nın söylediği kır boyunca yürüyordu. Ne zamanki tepeye çıkıp, aşağı inmeye başladı çok yorulduğunu hissetti. İki dizi uyuşup, dik inmek eziyet oldu. O kızıl kayanın yanındaki tümseğe oturup, tüfeğini yanına koydu ve belindeki azığı çıkardı. Gün öğle olmuştu. Fakat dalları uzun olan ardıç ağacının gölgesi çok serindi. Susayan Dıykanbek'in tulumdaki soğuk ayrandan içtikten sonra gözleri açıldı. Susuzluğunu giderdikten sonra yorulduğunu hisseden Dıykanbek'in uykusu gelmeye başladı. O sırada onun sağ tarafından kendisine doğru birisi taş fırlatmış gibiydi. Dıykanbek uyuşan ayaklarını uzatıp, hiçbir şeyi aklına getirmezken yorgun düşüp, bütün vücudu sükûnet içindeyken, dinlenmek için rahatına baktı. Şimdi büyükbaş hayvanın âşık kemiği kadar büyük taş yakın yere düştü. Ormancı gelip şaka yapıyor diye düşünen Dıykanbek taş atılan tarafta kimseyi göremedi. Tulumun ağzını bağlarken ormancı: "Ormandan dikkat ederek git, ayı var" dememiş miydi, şimdi bana şaka yapmak için gizlenerek gelmiş olsa gerek dedi içinden. Ormancıya kendisini ele vermek istemeyip tekrar kestirdi. O sırada yavaşça atılan taş da Dıykanbek'e on adımlık mesafeye pat diye düştü ve aşağı yuvarlandı. Taş atılan tarafa hemen bakan Dıykanbek gördüğüne inanmak istemeyip telaşlandı. Kırk adım ötede gür frenk üzümünün dibinde poposunun üzerine oturmuş, kendisine gözünü almadan dik dik bakan kahverengi ayıyı gördü. Fakat onun oturuşu sağlam gibiydi. Ne yapacaksın der gibi, ayı da ondan gözünü almadı. Düşmemeyim diye, eliyle frenk üzümünün dibinden avuçlayarak tutmuştu. Dıykanbek ona yakın yerde mağarası, yavrusu vardır diye düşündü. Ayının bakışında: "Sen bana dokunma, ben de sana dokunmayayım. Seni ilk kez görsem de saldırmam. Sana doğru taş fırlatmamın sebebi, yönümü hatırlamak. Gel kahraman, sakince ayrılalım. Benim kötü niyetim yok. Git" der gibi, Dıykanbek'ten gözünü almadı. Dıykanbek'in dizleri titreyip, adeta aklı çıksa da: "Ayı hiçbir zaman insana dokunmaz, korkma" diye yerinden kalktı ve ayıyı görmemezlikten gelip, tüfeğinin ağzını aşağıya doğru çevirdi. Ayı da ona kımıldamadan baktı. Dıykanbek arkasına yavaşça dönüp: "İşte, tüfeğimin ağzını bilerek aşağıya çevirdim. Sana zararım dokunmaz". Hoşça kal der gibi ayıya el salladı. Delikanlının düşüncesini anlamış gibi sağ elindeki taşı yavaşça yere bıraktı, fakat yerinden kıpırdamadan Dıykanbek'e dikkatlice baktı. Galiba o tekrar gizlenip,

saldırır mı diye düşünüyordu. Ama Dıykanbek kendisinden uzaklaştığını ayı görsün diye, köknarlı gür ormanın üst tarafına doğru dönüp düz gitti. Kök Cayık'a yöneldi. Ondan sonra ayı da köknarlı çalılığa girdi.

Dıykanbek Kök Cayık'taki yılkıcılardan gece yarısında döndü. Ayna da mumu söndürmeden uyumayıp bekledi. Eğer Dıykanbek gelmese tan ağarana kadar uyumazdı. Geç oldukça huzursuzlanmaya başlayan Ayna şimdi Dıykanbek'in sesini duyup, kapıya çıktı. Çok yürüdüğünden ayaklarını zar zor basıp, yorulsa da, Dıykanbek çok mutluydu. Ayna'nın kendisini bekleyip uyumadığını anlasa da:

— Bu vakte kadar uyumadın mı? dedi.

— Siz niçin geciktiniz diye korkup… Yemek yemeyecek misiniz?

— Benim gecikmemin sebebi var, dedi Dıykanbek neşeli bir şekilde. – Onu sabah anlatırım. Adım atmaya halim kalmadı. Yılkıcıların köyünden geliyorum. Karnım tok. Ha, geciktim derken… Ayıyla karşılaşıp, ayıyla konuştum. Yaz kış dağda yalnız yaşayıp sıkılmış zavallı. Özellikle gitmez. Ne, inanmıyor musun? Gerçekten ayıyla karşılaştım. Onun eğlencesini yarın anlatırım. Onu gören yok mu? Dıykanbek Ayna ile vedalaşıp, kendi çadırına uyumaya gitti.

Yazın kısa gecesinde Ayna ondan sonra bir süre uyumayıp sıcaklarken, düşüncelere dalıp, yanında olan şansıyla gurur duydu. Dağa geldiğinden beri Dıykanbek ile ikisinin arası öncekinden daha iyi olup, Dıykanbek'in önceki davranışlarından eser yoktu. Ayna'ya karşı korumacı davranırken, Ayna da Dıykanbek'in önüne yemeğini koyup, yüzü kızarırken, nasıl davranması gerektiğini bulmuştu. Gerçekten onların arası şimdilik iki kardeş gibiydi. Hatta Ayna'ya karşı korumacı olmak delikanlının kendisinin de hoşuna gitmeye başlamıştı. Sabahtan akşama kadar patates soyan Ayna'nın yanına oturup, patates soyup, dağa çıktığında da Ayna için özellikle çiçek, gül toplayıp, bazen de: "Yorulmuyor musun?" diye yumuşak sesle sorduğunda iki yanağı kızaran Ayna'ya fırsat doğuyordu. Delikanlının bu davranışlarından sonra Ayna'nın gönlü ferahlayıp, yüzü ışık saçıp, önceki somurtkan görünüşü de değişmeye başlamıştı…

Birden gönlünü incittiğinden korktuğundan mı veya yazdığı mektuplara cevap alamayacağını anladığından mı, kısacası Dıykanbekler dağdan döndükten sonra ablası Sono da Isık Göl'den gelmişti. Ablasının geleceğini Dıykanbek beklemiyordu.

Fakat ablasını görünce şaşırmadı da. Nasıl ki tanıdık insanlar yıllar sonra karşılaşıp: "Yüzün tanıdık, sen falanca değil misin, ya?" diye birbirlerine cesaret edememiş gibi, iki kardeş de aynı şekilde düşünüp, yavaşça selamlaştı. Kısacası ikisi de aynı şekilde sakınarak, içindeki memnuniyetsizliği fark ettirmedi. Beyni yakan güneşte yorulan Sono buz gibi suda yıkanıp, biraz dinlendikten sonra yüzünde önceki üzüntü, öfke yok olup, çınar ağacının dibindeki gölgede rahatlarken, Dıykanbek ile Ayna telaşla yemek hazırladılar. Dıykanbek sevdiği koyu kırmızı şaraptan getirip, arktaki buz gibi suya koydu. Özellikle Ayna hevesli çocuktan daha fazla yüzü parlayıp, Dıykanbek'in ablasının önünde gece lambasının etrafında pervane olan kelebek gibi telaşa düşmüştü. Sono ise Ayna'yı dikkate almıyormuş gibi davranıp, fakat göz ucuyla bakıp, bir süre oturdu. Onlar bir süre yemek yediler, deminden beri çay döküp, eteklerini kısarak oturan Ayna mutfak tarafına gittiğinde, Sono Dıykanbek'e gözdağı verir gibi sordu:

— Kendin söylesene, bilmezlikten gelip, konuşmuyorsun. Bu kim? Eşin ise nazlanmayı bırak tanıştırmayacak mısın… Yoksa bana söylemeden evlendiğin için utanıyor musun?

Dıykanbek'in kanı çekilip, başına çıktı. Sinirlendiğini ablasına fark ettirmeyip, kaba bir söz söylememek için sol eli ile bacağını sıktı. Deminden beri ablası Ayna'ya göz ucuyla bakıp, öfkelenirken, onu beğenmeyip, sinirlendiğini zar zor gizleyerek oturduğunu şimdi fark etti. Fakat günahı olmayan birinden boş yere kaygılanıyorsun deme niyetiyle Dıykanbek:

— O da benim gibi eğitimci, ablacığım! Size danışmadan nasıl evleneyim. Gerçekten düşünebilir misiniz?

— Eşi var mıymış?

— Eşiyle ayrılmışlar.

— Ya, gerçekten mi? dedi, Dıykanbek'in cevabı Sono'nun gönlünü rahatlattı. O sırada ekmek kazanında pişen tavuğu getiren Ayna'ya Sono şefkatle gülümseyip:

— Sen de rahatça otur, yemek ye, canım. İşte masanın üstü dolup taştı. Yeter artık, otur. Gel, bundan sonra bu yemeği yiyelim, diyerek şarap kaldırdı.

Yemek yendikten sonra Sono bir günlük izin aldığını, işinin başından aştığını söylerken, Dıykanbek bir gece kal da git demedi. Dıykanbek akşama doğru ablasını Tokmok'un otogarına götürdü. Sono ne için geldiğini söylemedi. Dıykanbek'e köye aldırayım mı diye sormadı. Kardeşlerin içindeki memnuniyetsizlik dışarı çıkmayıp, barışır gibi ayrıldılar. Gün batarken Dıykanbek kampa geldi. Fakat yüreği cız edip, nedense endişeli bir düşünce aklına girerek, canı sıkıldı. Bir süre oyalanmak için şarap içip, su boyunca yalnız yürüse de, az önceki endişeli düşünce aklından gitmiyordu. Nedense ablasına acıyıp, bağrı yanarken, ablası gözünün önünden gitmedi. Ona ablasının görünüşü hastaymış gibi, zayıflamış gibi geldi. Halk içinde olsa da, topluluk içinde olsa da, yalnızlık canına tak eden ablasını Dıykanbek düşünür gibi oldu. Ablasını otobüse götürüp, bindirdiği için kendisine kızıp, alnından ter akarken, büyük bir kötülük yaptığını şimdi anladı. O an bisiklete bindi ve otobüs garına doğru hızlıca sürdü. Kan ter içinde otobüs garına vardığında akşam olmuştu. Deminden beri otobüs bekleyenler seyrekleşip, büfeye toplanmışlardı. Orada ablasını görmeyip, çoktan gittiğini anlayan Dıykanbek, birilerine sormayı gereksiz gördü ve bisikletin direksiyonundan tutup tekrar yola çıktı… Gökyüzünde orak gibi yeni doğan ay bulanık görünüyor, dağ tarafından rüzgâr esip, baş veren yonca kokuyordu. Sonra Dıykanbek dağ tarafına doğru döndü ve hayale dalıp Aruuke ile yürüdüğü yerleri gözünde canlandırdı.

… İki gün boyunca Dıykanbek Ayna ile tekrar konuşmadı. Yalnız kalmayı tercih edip, yüreğini ezen aşkı tekrardan eziyet ederken, bir an Aruuke ile yürüdüğü yerleri görünce, sakinleşemeyeceğini anladı ve bisiklete binip, akşamleyin yola çıktı. Küçük kavunlar olgunlaşmıştır diye düşündü. Kalbi küt küt atıp koşası gelirken, kendisini güçlükle durdurdu. Demir yolunun kenarı boyunca yürürken, gökyüzünde yıldız azdı, akşam olduğunda tanıdığı kavuncu Ak Çöl'dedir diye düşündü, o sırada Aruuke'yi kucaklayıp taşıdığı karandızlı çaya geldikten sonra küçücük tepeye çıkıp, iki tarafına bakarak soluklanıp, biraz oturdu. Gönlüne düşman, sıcak basan gece. Sarı mayıs böcekleri eskisi gibi uçmaya başlamış. Bıldırcınlar otururken, uzaktan uzaktan ateş alan traktörlerin sesi tıp diye kesildi. Gece kararırken, etrafta tamamen huzur veren sessizlik hüküm sürer gibi oldu. Deminden beri gözüne tanıdık keçe evi bulamazken, içinde tuhaf bir his peyda olan Dıykanbek karşıya doğru yürüdü. Fakat keçe evden eser yoktu. "Yolu mu şaşırdım" der gibi tekrar oturup, etrafa bakındı. Yer

tanıdık, su akan derin arkın boyundaki at bağlanan beyaz direk ile arka doğru giden eski köprü yerindeydi. Köprünün aşağı tarafı yıkılmış. Şimdi yüreği kalkan Dıykanbek önceki kavun yetişen yerleri dolaşıp koştu, keçe ev burada dursun, oranın bu dağ yamacını çizmediğini anladı. "Nasıl olur" diye düşünerek bir süre koştu. Gerçekten de bu yıl "kavunun babası" diyen çobanın, Ak Çöl'ün her yerine de sabanının dişi değmiştir. Ak Çöl'ün kumlu yamaçlarının bazı yerlerinde su içmeyen kurumuş: devedikeni, pelin otu, şıbak, kamgaka(çalı türü) benzeyen kuuray olarak adlandırılan bitkilerin hepsinin büyüdüğünü görüp "zavallı Şoruk sağ mı ki" diye, bisikletine binip at bağlanan beyaz direğin yanına gelip, kendi düşündüğü gibi ondan on adım sonra keçe evin yerini buldu. Yurdun etrafındaki kurumuş yapraklar uçuşup, geçen seneden kalan kavunun güneşte kuruyan kabukları yatıyordu. İçi sızlayan Dıykanbek "Şoruk sağ mı ki" diye düşünüp köye doğru yöneldi. Hiç kimsenin gelip gitmediği bir zamanda, insanların koparmadığı tozlu kapkara yolun yüzünde otlar çıkmış, başka yerlerini de sel süpürmüştü.

Köye geldiğinde birçok evin kapı önünde ateş parlayıp, köpekler havlamazken, Dıykanbek'e de hiç kimse dikkat etmedi. Şoruk'un penceresinden parlayan bir ışık süzülse de kapı önü sessiz olduğundan, bunlar bir yere mi göçmüşler diye söylendi. Şoruk'un büyük köpeği öte taraftan havladı ve tekrar başını az önceki yasladığı kuru ota koydu. Dıykanbek girdiğinde gaz lambası yanan evin içi karanlıktı. Yastığa dirseğini dayayıp başköşede uzanan Şoruk "Sen kimsin" der gibi başını biraz kaldırıp, Dıykanbek'in selamından sonra bir şeyler söyleyip, yattığı yerinden doğrulamadı. Örgü ören eşi bakıp:

— Sen kimsin, yavrum, dedi. Sonra Dıykanbek'i tanıyıp ileri doğru atılarak yerinden kalktı ve yüzünden öperken, gözleri yaşardı. – İhtiyar, ihtiyar diyorum. Ah babam biraz başını kaldır. Dıykanbek durmuyor mu, Dıykanbek gelmiş. Tanımadın mı? Kalk, biraz başını kaldır. – Sonra kendi basıp koltuktan yardım almaya başladı. Dıykanbek yay gibi elini uzattı.

Şoruk Dıykanbek'in elini uzun süre bırakmadıktan sonra:

— Babanı görmeye geldin değil mi? derken sesi biraz kısık olan Şoruk tekrar yastığa başını koydu.

Biraz terleyen, ter kokan Şoruk'un seyrek sakalları uzamış, yüzündeki kırışıklıklar daha fazla artmış, ihtiyarlamış, kuvvetten düşmüştü. Onun bu kadar çabuk yaşlanıp, yataktan kalkamamasına Dıykanbek üzülürken, bir yandan da keyfi kaçtı. Şoruk'un eşi kap kacak bakınırken bir şeyler söyledi:

— Kökü kuruyası avcının ceylanlarını bekliyormuş. Daha önce veletlere söylemiştim. Düzelmez. Göremez olduk. Eskiden siyah gaz lambasına nasıl dayanarak yaşadığımızı bilmiyorum. Bunun üstüne ihtiyar da iyi değil. İlkbahardan beri hasta… Kendi olsa da böyle yapmaz mıydı. Doktor sürekli geliyor. İyileşemedi. Hastaneye yat dese, uygun olmaz. Hayatta bir yerim olsun diyen insan değil. Zavallım, hastalığa yakalanıp, yaşlandı.

Konuşurken sözünü çoktan bitirmiş gibi, Şoruk tavana doğruca bakıp boylu boyunca yattı. Dıykanbek ile ikisi konuşmadan bir süre oturdu. Şoruk sessizliğe gömülüp, kendi düşüncesi, hayali ile uğraşıp yatıyormuş gibi görünüyordu. Hasta ihtiyara ara sıra bakarken Dıykanbek de kendi hayaliyle uğraşıp, bir anda Aruuke ile ikisinin mutlu olduğu kutlu evin nedense önceki gibi olmadığını hissetti, midesi kalkmış vaziyette oturdu. Yanında oturan Dıykanbek'i unutur gibi olup, Şoruk deminden beri yattığı şeklini bozmadan:

— Önceden beni çizmiştin sanırım, oğlum. O resmin duruyor mu? Duruyorsa ver. Fırsatın olduğunda alıp getirirsin. İşte bu saatteki ağrı eziyet veriyor. Yoksa gönlüm eskisi gibi. Biraz iyileşiyorum. Ak Çöl'e tekrardan kavun ekerim. Kavun olgunlaştığında misafirliğe gel. Resim çizersin, ikimiz ekinler bitene kadar beraber oluruz. Ha, ben geç olgunlaşan tatlı kavunun tohumunu buldum. Kavunun büyüklüğü balkabağınınki kadar olur. Ama tatlılığı katiyen eksik olmaz. Kışa kadar saklasan da, bozulmayan kavun. Acele etme, Dıykanbek oğlum. O zaman ikimiz birlikte doyarız…

— Baba, ben resim çizmeyi bıraktım. Artık Tokmok'ta öğretmen olarak çalışıyorum. Bir daha elime fırça almaz oldum.

Şoruk sıçrayarak:

— Ne diyorsun. Öyle deme, şom ağızlı. Öyle olur muymuş? Senin hünerin, çocuğum, ölmeyen kutsal hüner. O herkesin yapabileceği bir şey değil. Ona kutsal meslek denir. Kolay mı, insanın gözbebeğini, sevimli görünüşünün hepsini canlı

halini bozmadan, can veriyorsun. Yok, bence sen o hünerini devam ettir, Dıykanbek oğlum. Hızır değmiş insansın. Bunu bil, çocuğum. Sana hayır duası ediyorum. Kutsal mesleğini bırakma. Ah, kavun rüzgar alıp, çiçek açtığı zaman tekrar bir kez daha görsem seni olmaz mı.

Ondan sonra onlar konuşmadı. Şoruk'a sessiz bir şekilde bakan Dıykanbek, onun bu hastalıktan iyileşemeyeceğini anlayıp, bundan sonra onun kavun yetişen tarlayı göremeyeceğini düşündü. Yaşlı kadının hazırladığı yemeği Dıykanbek kendisini zorlasa da yedi. Gönlünüz kalmasın dedi. Onlar bir kez bile Aruuke hakkında konuşmadılar. Şoruk'un anlayışlı yüreği hepsini düşünüp, ne kadar garip kızına acısa da, Dıykanbek'i de düşündü. Vedalaşırken Dıykanbek ihtiyarın gözünde küçücük bir damla gözyaşını fark etti. Dıykanbek'in düşündüğü gibi Şoruk o güz vefat etti. İhtiyarın öldüğünü bir hafta sonra duyup, bir hafta sonra onun mezarına geldi…

V

Tam öğle vaktinde karaağacın gölgesinde Lermantov'un kitabını okuyan Dıykanbek'e postacı mektup getirdi. Mektubun ablasından olduğunu hemen anlayıp, açıp okuduğunda telaşlandı. Çünkü ona mektup yazan başka kimse olmamıştı. Mektup kısa yazılmıştı. "Hastalandım, yatakta yatıyorum, hemen gel" diye rica etmiş ablası. Aklı çıkan Dıykanbek çocukları Ayna'ya teslim edip, o gün Tokmok'un otobüs garından taksiye bindi ve Isık Göl'e doğru yöneldi. Acaba ne oldu diye yüreği korku hissederken, yol boyunca takside sakin kalamadı. Saçları beyazlayıp ihtiyarlaşan ablasına bağrı yanıp, geçen sefer taş yüreklilik yaptığını hatırlayıp, kendisine kızdı. Ablasına akşama doğru vardı. Gölün üstü masmavi parlayıp, gölün dalgalandığı andı. Bu kadar çabuk geleceğini düşünemeyen ablası ilk olarak Dıykanbek'i gördüğünde, şaşırır gibi olup, ne yapacağını bilemedi, sonra aklına gelmiş gibi süt sağdığı kovayı fırlatıp, yalvar yakarış kardeşine doğru gitti. Kötü hastalandım diye kardeşine mektup yazdığı Sono'nun aklından çıkmış olmalı. Onun görünüşünde kötü hasta olan insan hali yoktu. Bu yüzden Dıykanbek memnuniyetsizlik ile bir şeyler söyledi:

— İyi misin, mübarek. Hastayım dediğinde aklım çıktı, yol boyunca çok kötü şeyler düşündüm. Öyle mektup yazılır mıymış!..

Hastalandığını duyup, kardeşinin hemen gelişine bir yanı sevinse de, bir yanı önünde aklanıp, af diler gibi yalvarırcasına:

— O zaman gerçekti… İnanmıyorsun galiba. Çoktan beri hastayım. Başım ağrıyor. Ağrımasa da, yılda bir gelip uğrasan ne olurmuş… Gerçekten yüreğim sancılanıyor. Başım ağrıyor. Sana mektup yazdığımda tan ağarana kadar uyuyamayıp, kustum. Hatta doktor gelip hastaneye yat dediğinde kabul etmedim. Yalnız insanın işi değil. Hastalanıp hastaneye yatarsam, bu kadar ev işine kim bakar. Dükkânın işi de ayrıca dert. Sabah akşam dinlenemiyorum. Kurban olayım, Alım komşunun kızı sabah akşam yardım ediyor, o zaman dinlenebiliyorum. Bazen de yanımda kalıyor. O derece altın kız. Yol boyunca yorulmuşsundur, canım. Sen havluyu alıp, gölde yıkanıp gel. Gelinceye kadar ben yemek hazırlarım.

Yüzünde süzülen ufak dalgalar da olmasa, göl suskun, göl durgun, göl sakin ve sessizdi. Dıykanbek gölün kıyısındaki nazlı dalgayla yıkanan kuma yalınayak basıp, yumuşak kum ayaklarını gıdıklarken, ara sıra onun dizine kadar dalgalar çarpıyor, gitgide Dıykanbek'in gönlü ferahlayıp, rahatlıyordu. Çocukluk çağında sevdiği çalılıklı pınara gittiğinde hava kararmıştı. Pınar önceden nasılsa, şimdi de öyle el değmemiş haldeydi. Yazın göle girenler bu ufak çakıl taşlı pınarı tercih etmeyip, oradan epeyce uzakta, gölün kızıl kumu yumuşak, geniş düz kıyısına akın ederler. Oranın güneşi sıcak, kumu sıcak, suyu ılık ve derin değildir. Fakat Dıykanbek'in beğendiği çalılıklı dar pınarın farklı bir güzelliği vardır. Dıykanbek kıyafetlerini çalılıklı kıyaya çıkarıp koyup, gölün dibine doğru iki yüz metre yüzdüğünde, ev kadar olan beyaz taşlarla karşılaştı. Asırlardan beri dibini dalga kemiren soku taşların üstü pürüzsüz, düz olup, suyu da masmavi berraktı. Suya doyana kadar daldıktan sonra beyaz taşların üstüne gelip yatsan, mavi göl ile mavi gökyüzü birleşir gibi olur, buradaki dağların üstünü de mavimsi rüzgâr alıp, elini gökyüzüne kaldırıp, kendini yeryüzünün büyük göllerinden birinin üstünde yattığını sanırken birden güçlü dalga o halka dağların bir yerini yarar, aşağı taraftaki yeşil vadileri sel taşmış gibi yüreğini titretir. Bazen taşın üstünde güneşlenirken bacağına dalga çarpıp, güneş batarken de dalgalar yanacakmış gibi olur, kırmızı akşam göl üstünü tamamen kucağına alır. Ta uzaktaki kırmızı dalgaların üstünde ak kuğular yüzüp, öpüşüp, bazen de tıpkı âşıklar gibi birbirlerinin boynuna yaslanır ama yattığın beyaz taşın etrafına beyaz martılar konmaz. Böyle göl birden sessizleşip, kırmızı akşam gözbebeklerine devamlı

batarken, bazen de göl dalgalanıp, göl inleyip, tümseklenen mavi dalgalar yüreğini ağzına getirir, fakat yaşlı anne gibi ılık gölün sana zarar vermeyeceğini bilirsin. O heybeti, uğultusu, ürkütücü görüntüsü ile kendi koynunda büyüyen çocuğunu her zaman şımartır. O sırada güneş kızarıp batıyordu. Dıykanbek dalga vuran beyaz taşa doğru yüzdü. O gölün ılık koynundan çıkası gelmeyip daha da uzaklaşıp, daha derine doğru daldı…

Dıykanbek güneş batarken eve geldiğinde ablasının komşuları dolmuş, koyun kesilmiş, sohbet ediyorlardı. Ablası Dıykanbek'in gözlerinin içine bakıp, yalvarıp, sesi de neşeli, yüksek çıkarken, ona verdiği yemeği uzatamayıp, aceleyle telaşlandı. Dıykanbek ateşe düşen yetim kelebek gibi sallanan ablasını görüp, bir yandan ona acıyıp, önceki öfkesi yok olurken, kendi de üstünü çıkarıp, yardım etti.

— Köylü gibi geliyorsun. Selam vermeye gelmiş gibisin canım. Bu tek dayanağımın, biriciğimin hürmeti için yiyin, için. Onun için yaşıyorum. Toplanmamız, hepsi onun için. Kurban olayım, kurban olayım…

Dıykanbek ateşin yanındaki kızıl yüzlü, on sekiz yaşındaki, sıcak kızı tekrar geldiğinde fark etti. Bu çevik görünümlü kız Dıykanbek'in gelmesiyle başını yukarıya kaldırmayıp, çekinip, zavallı elinde tuttuğu şeyi düşürürken, terlediği görünüyordu. "Zakiş ne yapıyorsun. Kerata. Buna ne olmuş, ya" diye ablası onu azarlayıp, bu yaban lalesi gibi kırmızı kızın görünüşüne Dıykanbek yavaşça göz atarken, ablası onun kulağına fısıldayıp, tekrar: "Kerata, ne oldu buna, ya" diye saçından okşayıp gidişinde bir sır olduğunu hissetti.

Kızın görünüşünü Dıykanbek beğendi. O tıpkı dağın gökyüzüne yakışan, dağın el değmemiş tabiatında ortaya çıkan kokulu çiçeğe benziyordu. Fakat Moskova'da okuyup, ömrünün çoğunu şehirde geçiren Dıykanbek kızların, hatta kadınların güzelliğini kendince düşünüp, kendince değerlendirir. Bu yüzden bu tatlı kızda Dıykanbek'e istek uyandıracak sıfat yoktu. Kıyafetindeki ve hareketlerindeki özensizlik onun parıldayan kızıl yüzünün güzelliğini aşağı düşürüyordu. Hatta onun bacakları kısa, baldırları kalındı. Bunların dışında kadın olduğunda boynu kısa olur diye düşündü. Aruuke'nin güzelliği hiç kimseye benzemez. O peri kızı gibi, zayıf değil miydi. Bunların hepsini ressamlık gözüyle değerlendirdi. Gerçekten de dağ çiçeği gibi kızın yüzü güzeldi. Doğrusu o köydeki alımlı, güzel kızlardandı. Köydeki

delikanlıların âşık olduğu kızıl kız Dıykanbek'in resmini görüp, hakkında çok şey duymuş, hatta ablasının sözüne güvenip, ona uzaktan âşık olmuştu. Anne ve babası da uygun gördü, kız ise bahtıma razıyım, kabul der gibi kaderine çoktan boyun eğip, delikanlıyı bir kez görmeyi arzu etti. Fakat Dıykanbek'in gelmesiyle kendini kaybedip, zavallı kulağına kadar kızarıp, çekinip, düşüncesi dağılıp, elinde tuttuğu şeyi düşürdü.

Misafirler dağıldıktan sonra ablası uyumak için soyunan Dıykanbek'i yanına çağırdı. Biraz sinirlenip, nazlanarak konuştu. Masanın üstüne tekrardan yemek koydu. Beyaz şaraptan birini açtı ve:

— Biraz konuşalım, dedi. Niye arkanı dönüyorsun. Elini uzatmıyorsun. Bugün bana biraz vaktini ayırsan ne olur. Gel hadi. Al, rahatla. İkimiz bir kardeş gibi tokuşturalım.

İkisi bir kardeş gibi şampanyadan içip, konuşmadan oturdular. Dıykanbek ablasının gözüne bakarak:

— Haydi, söylemeyecek misin, ablacığım, dedi. Fakat onun sözünün ne hakkında olduğunu biliyordu. O zaman ablası söze tak diye başladı.

— Ben yaşlandım. Sık sık hastalanıyorum. Sen diye yaşayıp, seni büyüteyim diye yaşayıp, bu yaşa geldim. Eğer benim kardeşimsen, beni sayıyorsan, o zaman evlen. Genç değilsin. Böyle yalnız yaşaman olmaz. Halk içinde söz olmadan evlen. Ben senin çocuğuna bakıp, evde oturayım. Ev işlerinin hepsini yaparım. Bir ihtiyacın olmaz. Gördün, az önceki çoban yıldızı gibi kızı. Nesi yakışmaz sana. Söz sende. Köydeki en güzel kızlardan. Onuncu sınıfı bitirip, bu yıl okula gitmeye heves etmedi. Akıllı yavrum. Çok akıllı kız. Ömrümde senden isteğim, ricam bu. Söylediğimi dinle.

Dıykanbek'e ablasının söyledikleri şaka gibi geldi. İçinden güldü. Fakat ablasını gücendirmemek için konuştu:

— Ben o kızı ilk kez görüyorum ablacığım! İyi kız olsa da, akıllı kız olsa da, kendine. Sonra birbirimizi tanımıyoruz bile, evlensek nasıl olur. Bu tarafını düşündün mü? Kız düşünmeyip gençlik yapmış…

— Ben de enişteni bir kez görüp, evlendim. Sonra birbirimize saygısızlık etmiş değiliz. Güpgüzel böyle yaşayıp gittik. Kısmet değilmiş, savaştan dönmedi. Ben zavallımı bekledim, işte saçlarıma ak düştü. Enişteni bekleyip, umudumu yitirmeden bu yaşıma geldim. Oysa bana da birini bulabilirdik. Ben söyledim, beni dinle, kurbanın olayım. Görebiliyorum. İyilikle yaşarsınız. Bunun üstüne anne ve babası da umut bağladı. Şevki kırılmasın. Benim de şevkim kırılmasın. Kız utanır, kurbanın olayım, kabul et…

Yazın kısa gecesinde iki kardeş sohbet ederken, tan ağardığında yerlerinden kalktılar. Ondan sonra ikisi de aynı şekilde uyumazken, Sono ağılda ayaklarına yapışan tavukları yemledikten sonra siyah ibrikteki suyla elini yıkadı ve inek sağmaya başladı. Gökyüzü ala bulutluydu. Gölün üstü dalgalanıp, gürleyen beyaz dalgalar kıyıya vurdukça, şırıldayan melodisi her yerden duyuluyordu. Bütün bedeni halsizleşen, yorulan Dıykanbek omzuna beyaz havluyu atıp, göle doğru yöneldi. Gölün üstüne rüzgâr vurup, göl soğurken buz gibi damlalar saçtığında Dıykanbek üşüyüp titreyerek bir süre kıyıda durdu. Koyu kara olan gölün heybeti, insanın yüreğini alır gibi bunaltır. Göl dalgalanıp, hırçınlaştı. Şırıldayan beyaz dalgalar, birinin arkasından can telaşıyla koşuyor, sonra kıyıya ezgiyle gelip çarptıktan sonra tatmin olmuyormuş gibi titriyordu. Şırıldayan dalgalar gücüne güç katmış gibi, gölün üstüne beyaz martılar giremiyor. Şimdi güneşin ok gibi sarı ışığı saçılıp, nedense sadece kırmızı kalkan kelebeği dalgalı gölün üstüne doğru uçuyordu. İçi sıkılan, bunalan Dıykanbek'in yüreği, güneşli Çüy'ü arzularken, gölün sığ pınarına gidip, bir iki kez dalıp, tekrar ablasına gelip, çay içtikten sonra Tokmok'a doğru yola çıktı. İki kardeş bu kez de birbirini düşünmeden ayrıldı.

Ondan sonra ablası üst üste mektup yazıp, yazdığı mektupların hepsi de Dıykanbek'i bıktırdı. Ablasından mektup aldıkça delikanlının yüreği zonk edip, canını koymaya yer bulamayarak keyfi kaçardı. Ablası mektuplarında sadece Dıykanbek'in taş yürekliliğinden bahsetmeyip, bir kez gördüğü Ayna'yı da suçlayıp, zavallıdan gerçekten nefret ettiğini gizlemeyip kardeşine sıcak darı gibi yapışıp, onun başını döndüren o kız olduğunu düşündüğünden: "Eğer o kızla evlendiysen, hemen ayrıl. Yoksa kardeşlikten reddedip, yüzüne bakmam" diye yazan yeri okuduğunda Dıykanbek'in yanmayan yeri kül oldu. Ayna'nın günahsız olduğunu mektuba yazmayı düşünmeyeceğini bilip, ne yapsa da bu günahsızdan saklayamayacağını

anlayıp, mektubu hızlıca okur veya okumadan atardı, Ayna gördüğünde onun karşısında büyük günaha girermiş gibi terleyip, kızarırdı.

Ayna'nın evine gitmediği gecenin sabahı Dıykanbek okula neşeyle geldi. Ayna'yı gün geçtikçe sahiplenmeye başlamasına kendi de şaşırıp: "Bu nasıl oldu" diye sorusunun düğümünü çözemeyerek, bu duruma gelirim diye hiç düşünmediğinden Ayna'yı daha fazla koruyup, onu kendi kardeşi gibi görüp, ona saygı gösterip, böyle koruyucu ve saygılı olması kendisinin de hoşuna gidip, onun için böyle yaşamak eğlenceli olmaya başladı. Fakat böyle saygılı davranışta bulunan Dıykanbek nasıl Ayna'nın karşısında iç yüzünü açacağını bilemiyordu. Kamptan geldikten sonra, hiçbir şey aklına gelmeyen Dıykanbek, öğretmenlerin içinde öncekisi gibi Ayna'ya değer verip, onu koruyup kollayıp, çoğunlukla okuldan birlikte çıkıp, ormanın içinden onu köyüne kadar götürüyordu. O zamanlar onlar çokça gülüp, neşeyle giderken insanlar arasında laf çıkmasın diye, sokağın kenarı göründüğünde Dıykanbek geri dönerdi ve Ayna da ondan sonrasını evine yalnız giderdi. Dıykanbek onların evine bir kez bile tek gelmedi. Ayna da onun evinde yalnız misafir olmasını haysiyetine yakıştıramadığından mıdır, Dıykanbek'i başka öğretmenler ile birlikte, doğum günü kutlaması için bir seferinde çağırdı. Onu daha önce bilen Dıykanbek ne hediye alsam diye düşünürken, Ayna'nın portesini çizmeyi uygun gördü. Bunu Ayna ile ikisinin dışında kimsenin bilmesine gerek yoktu. Bu yüzden ormanın içindeki koyu kütüğe oturup bir süre seans yaptıktan sonra Ayna'nın portresini kolaylıkla çizdi. Portrenin iyi olduğunu düşünmese de, onu zorlanmadan yavaşça çizip yine portrenin Ayna'nın kendisine benzediğini gördükçe Dıykanbek'in içine sindi. Portreyi Ayna'ya takdim ederken: "Hiç kimse bilmesin" diye ricada bulundu. Ondan sonra eline fırça almadı. Fakat aniden bitirdiği işi onu düşünceye saldı.

Çekingen delikanlıya şaka yaparız diye düşünüp, Ayna ile ikisinin iç yüzünün ortaya çıkmasına Dıykanbek'e yakın öğretmenler sebep oldu gibi görünüyor. Ayna kendini seven delikanlının aşırı mesafeli davranışından hoşlanmayıp, saygının sonrasında umuduna deva olacak davranışı bekliyordu. O sebepten arkadaşlarının şakasına o da uyup, yanmayan ateşe yağ damlatır gibi, Dıykanbek'e sataşıp, ona ilk önce kendi göz koyup, diğer öğretmenleri beğenmiyordu. Dıykanbek daha önce gururlu başının birilerinin eğlencesine kapılmasına izin vermemişti. Bu yüzden bir iki defa meslektaşlarının Ayna ile ikisi hakkında kaba şakasını duymuş, bunun bir daha

olmasına izin vermeyip, azarlamıştı. Sinirlendiğinde buğday yüzü pamuk gibi beyazlayan Dıykanbek'i ilk kez gördüklerinden mi, bu yüzden öğretmenler daha sonra delikanlının yanında Ayna hakkında söz söylemediler. Nutku tutulsa da bundan itibaren Ayna ile ikisi yalnız olduğu yerde, Dıykanbek şimdi ona kendi sataştı, buna benzeyen nazlı dokunuşlar Ayna'nın umudunu canlandırmaya başlamıştı.

Dıykanbek okulun yakınındaki kapı önünde Ayna ile konuşan Baltabay'ı gördü. Baltabay'ın Ayna'ya yanaşma hareketlerini Dıykanbek önemsemese de, gittikçe bundan rahatsız olup, daha fazla ona uygun olmayan davranışlar yapıp, yıldızı barışmadı. Dıykanbek'in bu davranışını kıskançlık olarak düşünmek doğru değil. Ayna'yı iyi niyetli zavallıdan kıskanmayı başından beri gurur yaptı. Onları uzaktan gören Dıykanbek yakınlardaki spor salonuna dönüp gitmek istedi:

— Dıykanbek, buraya gel, diye Ayna'nın sesi duyuldu. "Allah Allah benimle ne işi var" der gibi ikisinin yanına gitti.

— Ne saklanıyorsun? Ya da bizi tanımadın mı? – Ayna kıs kıs gülüp, yüzü kızaran delikanlıyla eğlenmeye başladı.

— Sizi nasıl tanımam. Tanıdım, konuşmanıza engel olmayayım diye düşündüm.

— Engel olmak mı… Kıvırmadan söyle. Baltabay hoca ile ikimiz baş başa yemek yiyecek halimiz yok. Kirpikleri titreyen Dıykanbek'e durmadan gizemli bir şekilde bakıp, onun yakasını düzeltip, akşam ne için gelmedin der gibi soran gözlerle baktı.

Kızın bu nazlı, alaylı tebessümüne dayanamayan Dıykanbek gözlerini Baltabay'a çevirdi. Dıykanbek'in yanına gelmesiyle bol bol terleyen Baltabay, şimdi o baktıkça gözlerini ne tarafa çevireceğini bilemeyip uzun kirpiği aşağı doğru sarkıp, hatta onun uzun parmaklı elleri zorluk çekiyor gibi rahatı kaçmaya başladı. Bu güçsüz görünüşü gören Dıykanbek bir yandan ona acıyıp, bağrı yandı. Hatta böyle ağırbaşlı görünüşü gönlü zengin, içinde kötülük olmayan adam da az olur diye düşündü. Baltabay'ın yalvarırcasına mahcup bakışı insanlığını dışarı çıkartıyordu. Böyle insan yalan söyleyip, birine kötülük yapıp, onun gönlünü üzmez. Son zamanlarda Baltabay'ın dış görünüşü ve iç karakterinde önemli değişikler olmaya başladı. Şimdi o yeni kıyafetinin içine bembeyaz gömlek giyip, kravat takmıştı. Hatta başındaki şapkası da yeniydi. Çoktan beri Dıykanbek onu bu halde görmemişti. Yeni kıyafeti bedenine uymayıp, o yüzden kendi de rahatsız olup, huzurlanan Baltabay, daha fazla

Dıykanbek'ten utanır gibi, ne yapacağını bilemeyip, çareyi tamamen onların yanından gitmekte buldu. Sonra o Dıykanbek'ten af diler gibi:

— Ben gideyim, diye sessizce konuştu, sonra söyleyeceğini söyleyip, tekrar ağır ağır hareket ederek biraz daha durdu. Gitse uygun olmaz mı. Bana niye soruyor der gibi Dıykanbek ses çıkarmadı. O geriye dönüp giderken, Ayna'ya umutla baktı ve: - Bakıt, Bakıt yürü gidelim, dedi.

Çocuk daha uzakta, kumda oynuyordu. Baltabay burada durmaya başladıktan sonra çocuğunun da yakınlarda oynadığını Dıykanbek şimdi hatırladı. Babası çağırdığında hemen gelen üç yaşındaki çocuk:

— Baba, sen git. Ben annem ile kalırım, dedi. Ondan sonra Ayna'nın elinden tuttu ve oyun oynayan tay gibi olduğu yerde tepinirken sevinçten havalara uçtu. Çehresi sıcak küçük çocuğun bu sözünden sonra üçü de aynı şekilde olduğu yerde kalakaldılar.

Çocuk bu samimi sözü bugün ilk kez söylediğinden mi yoksa annesinin yüzünü görmeden konuşmaya başlayan küçük çocuğu kendi bağrına basan Ayna'ya "gerçek annem bu" diye düşünüp onu can kulağıyla dinlediğinden mi, ksacası Ayna'nın sır vermeyen yüzü kızarıp, hatta o söz hoşuna gitmedi gibi görünüyordu. Çocuğun "anne" deyişi Dıykanbek'in de kuytu köşesindeki gerçek hissini harekete geçirir gibi oldu. Fakat zavallı Baltabay da çocuğunun ağzından utanç duyulacak bir söz çıkmış gibi, bu yüzden kendisi de suçluymuş gibi az öncekinden daha farklı bir şekilde perişan olup, terledi:

— Bakıtçım, yürü, diyerek çocuğun elinden tuttu.

Ayna'nın elini bırakmayan çocuk tüm gücüyle gayret edip, hatta ağlayacak gibi olup yerinde tepindi.

— Ben annemle kalacağım. Annemle kalacağım. Gitmeyeceğim.

Ayna'nın sesi titreyerek, biraz üzülür gibi çıktı.

— Baltabay hoca, siz gidiniz… Benim dersim öğleden sonra değil mi? Bakıt benimle kalsın. Gidiniz. – Kendine çekip, çocuğu bağrına bastı.

Perişan olan Baltabay, ondan sonra söz söylemeden sınıfa gitti. Ayna'nın yanında kalan Dıykanbek ona ne diyeceğini bilemeyip sustu. O sırada zil çalarken,

Dıykanbek de içeri sınıfa doğru gittiğinde, çocuğu kucaklayan Ayna'yı öğrenciler kuşattı.

Bugün Dıykanbek'in yedinci sınıfa resim dersi vardı. Öğrencileri peşine takıp Çüy nehrinin boyundaki küçük dik yarlara gittiğinde durdu ve resim çizmede doğadan nasıl faydalanılacağının yöntemini öğretmeye başladı. Karşısında gölgeli Kara Dağ yatıyordu. Dıykanbek bugün ilk kez yanına etüdünü aldı. Çizim sehpasını açıp, fırçasını eline aldığında, yüreği şiddetli bir şekilde vurup, kanı çekilip başına çıkar gibi oldu ve çoktandır yok olan değerli eşyayı bulmuş gibi hayale daldı. İlk önce öğrencilere gösterdiği sırada sol tarafına gölge basan Kara Dağ'ın vadisini çizmek isterken, sürdüğü her bir boya yerli yerine düşüp, kendisini o kadar verdiğinden etrafındaki öğrenciler aklından çıkıp, vaktin geçtiğini anlamayıp, kendisinden başka hiçbir şeyi hissetmeyip, can havliyle çalıştı. Gölge bir yana çekilip, kara vadinin içi değişmeye başlayınca acele etti. Yaratıcılık ilhamı hemen gelip, bütün kalbiyle kendisini verdiğinden "çabuk, çabuk" der gibi ısınan, çırpınan yüreği içine huzur vermeyip, bütün bedeni gevşeyip, kendi de o yağlı boya ile beraber eriyormuş gibi oldu. Başını kaldırdığında, deminden beri ses çıkarmadan canlı olayın tanığı olan öğrenciler: "Oo, hocam, siz tam ressam olmuşsunuz", dediler gürültü koparark. Yüzü parıldayan Dıykanbek kendi işinden çoktandır ilk kez bu kadar memnun oldu. "Buldum", dedi içinden gülümser gibi.

Gerçekten sevinen Dıykanbek saatine baktı, sonraki dersin başlamasına az vakit kaldığı için öğrencileri okula gönderip, kendisi dik kayalığın kenarındaki tepeye çıktı ve Ala Dağ'a bakarak uzun süre oturdu. Nedense tepesini beyaz buzul kaplayan dağın arasındaki yeşil yayla gözünün önünden gitmeyip, oradaki muazzam güzellik yüreğini sarıyordu. Güzel yaylaya Dıykanbek bu yıl da çocuklarla gitti, yıl geçtikçe o yayla güzel kız kadar onun göz zevkini doyurmuyordu. Şimdi Kök Cayık'ı özleyip, niçin oraya etütlerimi alıp gitmedim diye pişman olur gibi oldu. Fakat Dıykanbek o güzel yaylayı resmetmenin şimdi de geç olmadığını düşünüp, onun heybetini tekrar tekrar gözünün önüne getirip, resmetmek için çizim sehpasını açtı. Şimdi dağa bakan Dıykanbek'in gözünde Kök Cayık'ın çevresi halka dağlar ile kuşanmıştı. Dağın etekleri tamamen yeşil köknarlı gür orman. Ama onunda ortası insanı imrendirecek kadar yemyeşil düz ova. Orman tarafı bir at koşturmalık yeşil düzlüğe nedense hayvancılar ev yapıp, yerleşmezler. Bu yüzden yeşil otlu düzlükte hayvan da

yayılmaz. Kök Cayık'ın sarı, mavimsi çiçekli kısa otlu yerinde yaz boyunca hayvan da koklamaz, ona güzün soğuk vurup sararır. Anlaşıldığı üzere hayvancılar bu güzel yeşil düzlüğü özellikle güzellik için saklayıp, yeşilliklerin bol olduğu zamanda burada iki üç kez de hayvancılar bayram yaptı. O zaman Kök Cayık'ın tam ortasında kırmızı bayrak dalgalanıp, çeşitli eğlenceli oyunlar düzenlendi. Kımız kokan kızıl yüzlü yılkıcılar Kök Cayık'ın bir o tarafından bir bu tarafına çıkıp geleneksel oyunlar oynarken, yine bir tarafta güreşen çocuklar görülür. Köknarlı kırlarda sürü halinde yılkıları sürüp, yaylanın güney tarafından çobanların "çoy çoy" sesleri etrafta yankılanıp, koyunlar meler. Kök Cayık'ın kırmızı taşlı eteğindeki gür köknarların yeşil küçük çam ağaçlarının arasından sabah akşam ceylanlar bağırır.

Özellikle Kök Cayık'taki akşam vaktini görüp, duyar gibi, gözünde tamamen canlanıp, yüreği daha fazla hisseden Dıykanbek'in eline fırça kendisi gelir gibi oldu. Evet, o basit bir sinema perdesine benzeyen cansız bir resim değil, gerçek hayatın canlı bir parçasıydı. Köknarların arasındaki ufak tepeciğe dikilen küçük beyaz keçe evlerin arasından ince gri duman göğe yükselip, keçe evin kapı önünün biraz ilerisindeki küçük vadiye çekilen uzun urgana doğru gelen bir atlı sürüsünün kuyruk yelesine dökülen yağız aygır pervane olup, sürünün kuyruğunu takip eden sırık gibi yılkıcının acı haykırışı bütün dağın içini yankılarken, tüm güçleriyle kova taşıyan kaygısız kızlar urgana doğru yürüdüğünde, dağların en tepesini güneşin kırmızı ışığı kaplayıp, rüzgâr esmediğinden Kök Cayık'ın sakin, mavimsi havası dinip, urganın yanındaki dereden beyaz köpük saçan dağ suyu akıp, su akan derenin kıyısında tamamen yaş yeşil köknarlar vardı. Köknarların arasındaki büyük büyük kırmızı taşların dibinden omurilik gibi patlayan pınarlar deredeki ak köpüklü suya can veriyordu. Duru pınarlar bir araya geldikçe dağ suyuna daha fazla can katıp, güç verip, onun ihtişamı bütün dağ eteğinde yankılanıyordu. Urgana gelen kısraklar kulunlarına döndürülüp, sürüden ayrılan hafifmeşrep boz kısrağın az önceki boz aygır kulağını çekip kovalıyordu. Yaylayı güzelliğe doyuran, tam bir sükûnet içinde bulunan huzurlu akşam. Dıykanbek'in bakış açısına göre kapının önünde üç gür köknar büyüyen tek keçe ev vardı. O küçük tepeye dikilen keçe evden anbean duman yükselip, birden alçalıp, tekrar çoğalıp, oradan başlayan dağın yamacı tarafındaki keçe evler onun arka planında kaldı. Esas plana o beyaz keçe evi koydu, yüreği uçuran o güneş battığı anda tekrar başını kaldırıp, evine doğru hazırlandı. Tekrar

kontrol edeceği yeri çok olsa da, bugünkü işinden memnun bir şekilde yerinden kalkarak, okula doğru yürüdü. Gerçekten Dıykanbek düşüncesindeki yaylanın akşam vaktindeki temiz, sakin havasını tam anlamıyla çizmeyi yetiştirememiş gibiydi…

O gün de Dıykanbek ile Ayna dersin sonunda okuldan birlikte çıkıp, Ayna'nın köyüne doğru giden kara yola kadar birlikte yürüdüler ve sonra konuşmadan bir süre durdular. Gün o kadar sıcak değilken akşam oldu. Serin kuru hava mavimsi olup, kara yol polen kokup, yol kenarındaki ince arkta gürül gürül duru su akarken, Çüy'e tam sonbaharın geldiği zamandı. Özellikle sonbaharda kelebekler yaz zamanındaki gibi çok olur. Bu yüzden okulun önündeki kırmızısı çok olan karışık renklerde çiçek büyümüş meydanda, arkın kıyısında yetişen otların üstünde kelebekler uçup duruyordu.

— Neden burada durduk. Gidelim, dedi, köye doğru adım atar gibi görünen Ayna'nın gerçekten de Dıykanbek'in yanından karış ilerleyesi gelmiyordu.

Dıykanbek onu peşine takıp ormanın kenarına doğru gitti. Onun yüreğini belirsiz bir mutluluk sararken, aklı yerindeydi. Neşesi yerinde olan Dıykanbek, Ayna'nın yanında hayalindeki yaratıcılık buluşunu paylaşmak isteyip, fakat hayal mi ediyorsun der diye ses çıkarmadı. İşte üç günden beri kendisinin bu güzel düşüncesiyle meşgul oluyordu. Ayna da Dıykanbek'in hayalindeki mutluluğu hissetmeyip kendi yüreğini ezen düşünceyle meşgul oldu. Bu yüzden Dıykanbek'e darılmış gibi:

— Niçin geçen gün gelmedin, dedi, sesi dargın insanınki gibi değildi, nazlanır gibi kibar çıktı. Dıykanbek elini yavaşça Ayna'nın beline koyup, neşeli bir şekilde güldü.

— Korktum… Göz gözü görmeyen karanlık gecede nasıl geleyim. Onun yerine gündüz görüşürüz. Dıykanbek'in alay etmesine Ayna hemen cevap verdi:

— Korkuyorsan ay çıktığında gel. Şimdi ay çıktı.

Söyleyeceğini söyleyen Ayna kırmızı kadife gibi kızardı. Annesi gelir mi ki diye düşündü Dıykanbek. Bunun üzerine ikisi konuşmadan yürüdüler. Ormanın içi kuru yaprak kokuyordu. İkisi bembeyaz kayınların arasına girip durdular. Ayna yalvarırcasına bakıp, tıpkı hızlı bir şekilde koşmuş insan gibi nefes nefese kalıp, onun çekinen kaygılanan görünüşü mıknatıs etkisi yapıyormuş gibi Dıykanbek'i de geçip, o da titreyip, sıcakladı ve çatırdayan, çırpınan kalbine sahip olamayıp, Ayna'yı sebepsiz yere kuçaklayıp öptü. Ayna'nın yüzü sıcaklayıp, kızarırken bütün bedeni

titreyip daha fazla nefes nefese kaldı. Dıykanbek ondan sonra iki eliyle sıcak çenesini okşayıp, başını göğsüne dayayıp bir süre durdu.

— Gel bugün. Beklerim, dedi, Ayna Dıykanbek'in kucağından çıkıp koşarak gitti.

Yıldızla dolu karanlık gece. Sanki etraf içinden gülümseyip, tabiat tatlı uykunun kucağında sallanıyor gibiydi. Dıykanbek deminden beri ormanın içindeki patika yolda yürüyordu. Şimdi gözü karanlığa alışıp, ani bir kıpırtı karanlığı yok edip, acele etmeden dikkatlice yolda adımlıyordu. Yol kenarındaki ince beyaz kayınların parlayan beyazımsı gövdeleri mum gibi yola ışık saçıyordu. Ormanın başka ağaçlarına baktığında onları delikanlı yüreğine yakın hissetti. Kendisini çok fazla kahraman hisseden adama da ormanın içi karanlıkta heybetli, korkunç görünür değil mi. Çok sıcak olan orman ne kadar sakin görünürse, o kadar oradaki kör karanlıktan sana belirsiz bir şey bakıyormuş gibi olur. Kendi gücünü göstermek isteyen adam karanlık gecede ormanda gezip, dağ taşın arasında gecelesin. Hatta ıssız evde yalnız geceleyen adam da korkar. Aklına korkunç hikâyeler gelir. Ormanın içinde yalnız giden adama, her bir karaltı canlı gibi, korkunç gibi gelir. Fakat Dıykanbek korkmaz. Bu ormanı tavşan inine kadar bildiğinden mi nedir, her bir ağacı kendisine dayanak tutup, dağ tarafından çıkan suyun uğultusu da düşüncesini sakinleştirirdi. Gece orman içinde canlı, gizemli hayat hüküm sürüyordu. O tarafa yakın yerde ağacın dalı çatırdayarak düşerken, cıvıldayan kanatlının sesi çıktı. Baykuşun pençesine takılan hayvanların hepsinden kan aktı. Yuvalarında uyuyan başka kuşların da huzuru kaçıp, uykudan uyanmış gibi ses çıkardılar. Bir süre sonra ormanın içi tekrar sakinleşti. Aniden baykuşun uğuldayan korkunç sesi çıktı. O sırada Dıykanbek ormanın kenarına geldi. Köy tarafından süzülen duman kokup, köpeklerin şiddetli havlamaları duyulurken, köpekler dağ tarafına doğru koşuyorlarmış gibiydi. Kara Dağ'dan tavuk ötüşlerine gelen tilkiyi kovalıyorlardı. Dıykanbek oturup, yeri dinliyormuş gibi köy tarafına dikkatlice baktı. Ayın gümüş gövdesi parlayıp etrafa tamamen ışık saçıyordu. Gece tekrardan sakinleşip, çıtırdayan dalların sesine kadar duyuluyordu. Soğuk, tozlu yolda adım atışları duyulmadan, Dıykanbek köye yaklaştı. Ayın ışığı etrafı daha fazla aydınlatırken, köpeklerin havlamaları tamamen duyulmaktaydı. Gitgide köye yaklaştıkça Dıykanbek'in kalbi hızlı bir şekilde atmaya başladı. Ayna'nın evine vardığında soluklandı. Kalbinin atışından başka hiçbir şey duyulmazken, etrafta çıt yoktu. Birazcık sakinleşen Dıykanbek, Aynaların kapısının

önünde mısır ekili olduğunu görünce sevinip, hırsızlık yapmış adamdan daha fazla koşup, mısırların arasına girdi. Yabancı sesi duyan yaşlı köpek birden havlar gibi oldu ve tekrar sustu. Hırsızlık için gelen adamdan daha fazla Dıykanbek nefes nefese kalarak, mısırların içinde bir süre oturdu. Kalbi tekrardan küt küt atarken, kalbinin sesini biri duyacakmış gibi ağzını mendiliyle kapatıp, evin önünden gözünü almadı. Pencerenin ışığı çoktan sönmüştü. Ömründe birisini yakalamamış olan yaşlı köpek de evden biraz ötede, eriğin dibine bağlıydı. Pasaklı köpeğin o ılık gecede başını kaldırmaya hali yoktu. Ayın gümüş gövdesi görünürken o mısırın içine gündüzmüş gibi ışık saçıyordu. Ay ışığı Dıykanbek'e yaramazken, az önceki yerinden kıpırdamadan büzüldü. Köpeğe yakın bağlanan inek burnundan sık sık soluyup, ayağıyla tepinirken, oradan ılık bir koku gelmekteydi. Sokağın başından hiç durmadan havlayan köpekler ara sıra ulurken, köpeklerin havladığı taraftan konuşma sesleri gelip, tekrar kayboldu. Ay aşırı ışık saçtığında köpekler çok havlar. Anlaşıldığı gibi onlar tan ağarana kadar kalırlar. Köpeklerin sırayla bitkin bir şekilde havlamasının ardından, birkaç kez de horoz öttü. Saatine bakmadan gece yarısı oldu galiba diye tahmin etti Dıykanbek. Dağ tarafından rüzgâr eser gibi olup, mısırlar hışırdayıp, kavak ağaçlarının tepeleri sallanmaya başlarken, diğer taraftan dalından kırmızı elmalar koparak düşüyordu. Elma kokan, mısır kokan aylı gece tekrar sakinleşip, sessizleşti. O sırada mısırdan çıkan Dıykanbek birisi kendisine dikkatli bir şekilde bakıyormuş gibi titreyerek, arkın kenarına gelip oturdu. Tekrardan bütün bedeni sıcaklayıp, nefes nefese kalmaya başladı. Birisinden utanıyormuş gibi, birisinden çekiniyormuş gibi Dıykanbek yerinden kalkamazken, bile bile razı olan Ayna çoktan uyuyup, hiçbir şeyden habersiz yatıyormuş gibiydi. Evet, onların evi kilitli, penceresi karanlıktı. Ayın o kadar ışık saçmasından tekrar memnuniyetsiz olup, hırsız gibi ilerleyişiyle yerinden kalkıp, dikkatlice pencerenin dibine gitti ve mısırı parçalayarak gidiyormuş gibi küt küt ses çıkarken, yüreği ağzına gelen Dıykanbek ses çıkarmadan apışıp kaldı. Şimdi gerçekten korkup, adeta hırsızlığa gelmiş adam görünüşüne büründü.

Dıykanbek duvarın ortasına yapışıp, nefes almadan elini pencereye doğru uzattı. Eli pencerenin soğuk camına değdiğinde, vücuduna tak diye vurulmuş gibi karıncalanırken, elini tekrar çekti. Sıcaktan bunalan insan gibi yine terleyip, gömleği vücuduna yapışırken, o sırada davranışlarını yönetmeye gücü yetmiyordu. Düşüncesi

de yorulup, birden hareketlenip, sıcaklarken, kendisi de kötü hissin etkisi altına girdi. Böyle bakıldığında, onun her bir hareketi cansız bir makinenin görevini gerçekleştiriyormuş gibiydi. Yeniden elini uzatıp, cama bilinir bilinmez bir şekilde vurdu. Cevap alamadı. Sabrı tükenen o "duymamış olsa gerek" diye düşündü. Pencereye sertçe vurmaya cesaret edemezken, kilitlenmemiş kapıyı açmak onun aklına gelmedi. Öyle yapmaya Dıykanbek'in gücü yetmez. O üçüncü kez kararlı bir şekilde pencerenin camına dokundu. Bu kez de cevap alamadı. Fakat biri öksürüp, yerinden kalkıyormuş gibi oldu. O sırada Dıykanbek kendi durumunu fark etti. Bu hırsızlık yapıyormuş gibi davranışından kendisi de nefret edip, yüreği pişmemiş yağ gibi rahatsızlık hissetti. Hatta pis bir şeyi tutmuş gibi iğrenip, tabiatın kutsal, güzel hissine şüphe düşürürmüş gibi hissetti. Birdenbire Aruuke'nin silueti gözünün önüne geldi. Düşüncesi karışan delikanlıya, ikinci bir ses: "geri dön" diyormuş gibiydi. Bunun üzerine o tekrar kontrol etmeyip, sokak tarafına yöneldi ve tozlu kara yolda hızlı bir şekilde yürüyerek evine gitti.

O geceden sonra Dıykanbek ile Ayna'nın arası bağlandığı deliğe karışan ipek düğümünün cart diye birden kopması gibi oldu. Şimdi onlar birbirinin yüzüne bakarken çekinip, karşılaştıkları yerde ikisi de aynı şekilde gözlerini kaçırarak başka tarafa bakıyorlardı. Dıykanbek o kaba, diğer taraftan utanç verici davranışı hatırladıkça canını koyacak yer bulamayarak öfkeleniyor, Ayna ise ondan daha beter mahcubiyet ile pişmanlık duyuyordu. O Dıykanbek'in yaptıklarını pencerenin diğer tarafından görmüştü. Dıykanbek'in gizlice gelip, gizlice gitmesi Ayna'nın gururuna dokunmuştu. Gerçekten onun insanlık gururunu hor görmüş oldu. Kendini beğenip, benzi sararan adam öyle yapıp gittikten sonra Ayna yatağına yüzüstü uzanıp, ağladı ve tan ağarana kadar uyuyamadı. Ertesi gün okula onu birisi zorla götürüyormuş gibi üzüntülü ve keyifsiz bir şekilde geldi.

Dıykanbek gece ülker yıldızı tepeden çıktığında yatıp, erkesi gün geç kalktı. Uykusuna kanmıştı. Gece huzurlu uyuyan insan gibi şanslı kimse olmaz. Öyle insan genellikle kimse görmeyip yalnız kaldığında sürekli şarkı söyler. Sakal ve bıyığını kesen Dıykanbek aşkla ilgili güzel bir melodiyi uzattıkça sesi açılıp, melodinin nakaratı da kendisine yakışmazken, tekrar tekrar şarkı söyleyip, bütün düşüncesi Ayna'ya doğru uçuyordu. Ayna'ya yaptığı yanlışı şimdi hatırlayıp, onun dargınlığının geçmediğini hissetti. Ayna ile ikisinin arasını düzeltebilecek bir çare

var mı diye düşünen Dıykanbek çokça akıl yürütüp, başı ağrıdıktan sonra yine gece onunla bir araya gelmesi gerektiği sonuca vardı. Teklifini Ayna'nın tüm kalbiyle kabul edeceğinden şüphe etmeyen delikanlı, çoktandır aklına huzur vermeyen düşüncenin düğümünün kolaylıkla çözülüşüne gerçekten sevindi, onun şimdi neşeli bir şekilde şarkı söylemesi bununla alakalıydı. İlk önce kendisi için tamamen zor gelen evlenme kelimesi, şimdi Dıykanbek'e basit bir olay gibi gelip, düşüncesi rahatlarken, az önceki sevdiği melodiyi tekrar söylemekteydi. O sırada kapı çalınıp, Dıykanbek kapıyı açtığında, eşiğin dibinde siyah çantalı postacı duruyordu. "Mektup gelmiş olsa gerek" diye düşündü, mektup yerine telgraf alıp, fakat telgrafı açıp okumadan masanın üstüne attı ve önceki gibi aldırış etmeden sakalını kesip tekrardan şarkı söyledi. Telgrafın ne hakkında olduğunu düşünmeyip, ablasından geldiğini bilen Dıykanbek: "çabuk gel" demiştir diye düşündü ve umursamadı. O da evlenmekle alakalı ablasını düşünüp, onun düşüncesini almak için on gün kadar evine gitmek istiyordu. Dıykanbek iki yıldan beri izin almamıştı. İzin istese müdürün karşı gelmeyeceğini bilir. Telgrafı okumak için acele etmemesinin bir sebebi de, bundan iki ay önce ablasından: "Hasta yatıyorum. Çabuk gel" diye telgraf alıp, o gün otobüs garına yönelmişti. Taksiye binmek için yola çıktığında ablasının komşusu, bir taraftan onun kocasının akrabası Niyazalı ile karşılaşıp, yer sormuştu. Sonra büfeden çıkıp gitmişti.

— Oo, dünür, bu aceleyle nereye gidiyorsun? Biraz yavaşla. Yüzünü göreyim, dedi.

Dıykanbek acele bir şekilde Isık Göl'e gittiğini söyleyip, ablasının telgrafını ona gösterdi ve durumu iyi mi diye düşündü, iki omzunu silken Niyazalı önemsemeyip, kahkaha atarak:

— Sono senin ablan ise, bizim de yengemiz. Kardeşi sensin, ne düşündüğünü bilmiyorum. Biz yengemizin sırrını iyi biliriz. Öyle birine gözdağı vermeyince, yengemiz Sono'nun baş ağrısı geçmez. Sana şaka yapıp, eğlenmiş. Yoksa böyle telgraf gönderir mi. Ben dün köydeydim. İhtiyarın çayını içtikten sonra ilçeye gidip ablanın dükkânına döndüm. Evde votka içersen ihtiyar sevmez, bilirsin. Dükkândan yüzlük alayım diye düşünüyordum. Sono yengemin prensibine göre o kişi kötüdür. "Satmam. Büyüklerim görürse kızar", diye inat etti. Fiyatı ne kadar, altı som verip, bir şişe aldım. Ufak vermedi. Bir daha altı som verseydim iyi olurmuş. On som versem de o yine bana vermez. Dünyanın hepsini gezdi. Evinde halı ile kilim

istemez. Ama hayvancılık yapıyor. Kasasındaki para ne kadar dersin. Ona göre dünür, evlen. Zavallı öyle çok merttir. Senin için hepsini döküp atar. Evlen, dünür. Hepimiz senin arkandan seviniriz. O zaman Sono yengemiz votkayı su gibi akıtır. Düğününe gelenlere kısrak keser. İnan öyle yapmazsa gerçekten sakalımı keserim. Şimdi taksiye bin. Gitmek istersen, taksi bulunur. Ona göre yürüyüp restorana gider, yüzlük içeriz. Seni başından beri sevdim. Böyle anlar az olur. Haydi, gidelim, dünür. Ne, inanmıyor musun. Söyledim ya, ablan sapasağlam. Yalan söylüyorsam, yarın senin yüzüne nasıl bakarım.

Bu şekilde Dıykanbek Isık Göl'e gitmedi. Gerçekten başkalarının yardımıyla netleştirip, ablasının sapasağlam çalışıp, yaşadığını anladı. Vay be, bu ne hüner der gibi, Dıykanbek orada bir kez daha ablasından hoşnut olmadı. Bugün telgrafı açıp okumak için acele etmemesi de bu yüzden. O okula giderken telgrafa tekrar göz attı. "Bugün hemen gel. Ablanın durumu çok kötü", diye yabancı bir kişi yazmış. Sono'nun eşinin uzak akrabasının adından gelen telgraf Dıykanbek'i çok korkuttu. Okula kadar koşup, müdürden on gün izin aldı ve Ayna'yla görüşmeden o gün Isık Göl'e doğru yönelip, akşama yakın ablasının evine varan Dıykanbek üzücü olayla karşılaştı. Ablası gece vefat etmiş, köylü Dıykanbek'i beklemiş. Çaresiz kalan Dıykanbek'in ciğeri yanıp, ablasının na'şını defnettikten sonra da onun evinde üç gün kalabildi. Ölüm denen sondan başka bir gerçek var mı diye düşündü. O ana kadar Dıykanbek yaşam ile ölümün birbirini kollayıp beraber yürüdüğünü aklına getirmemişti. Dıykanbek'in yüreğini sızlatan şey, ablasıyla ikisinin son yıllarda birbirlerini düşünmemesiydi. Ablasının hastalığını söyleyip, ukde ederek ağlamasının sebebini Dıykanbek şimdi anlıyordu. Yatağa yatmadıkça o ablasının hastayım demesine inanmadı. O yanıldığı için tekrar tekrar kendisinden nefret etti. Hayatın ağır yükünü taşıyan Sono kötü hasta olsa da, yastığa başını koymayıp gayretle yaşadığını Dıykanbek bilmiyordu. Sono'nun tansiyonu çıktı. Eğer Dıykanbek ablasına sık sık gelip, iyilikle davransaydı mümkün olduğunca çok yaşardı. İnsanlar ilginç. Birbirimizi öldükten sonra tekrar düşünmeyiz. Bu yüzden onun ebediyen yatacağı yere bir çimdik toprak atıp: "İyi insandı", diye eteğimizi silkip, yerimizden kalkarız. O nasıl hürmet etsin. İnsanlar ilginç…

Dıykanbek dördüncü gün yola koyuldu. Ablasının ıssız evinde kalmak onun için çok zor olup, misafirlerin karşısına kolhozun parti görevlisini çağırttı ve kendi meyve

ağaçlarının arasına girdi. Gerçekten kırmızı elmaları kaldıramayıp, ağacın dalları eğilmişti. Bahçe elma kokarken, sarı yapraklar düşüp, gün sakin ve ılıktı. Dıykanbek bir tane kırmızı elma koparıp, mendiliyle sildiğinde elmanın önü çıban gibi kızardı. Ortasından yarıp, tatlı elmayı gıcırdatarak yedikçe nedense Dıykanbek'in gönlü biraz sakinleşir gibi oldu. Sağ tarafında durgunlaşan Isık Göl'ün ufak, güzel dalgaları kıyıya şarp şurp vurmaktaydı. Beyaz kütüğün üstünde oturan Dıykanbek'in yanına parti görevlisi gelip, selamlaştıktan sonra konuşmadan bir süre durdular.

— Amca, dedi Dıykanbek bir anda. Eski ve oturaklı, bir zamanlar bu evde şanslı insanlar yaşamış. Ablamı da defnettik. Şimdi baksam kutlu ev ıssız kalmış gibi. Dalı eğilen işte bu kırmızı elmaları bundan sonra kim budar. Ben bugün gideceğim.. Kendi yolum, kendi isteklerim var. Size akıl danışayım dedim, amca. Kutlu evi ıssız bırakmayıp, canlı tutmak sizin vazifeniz. Bundan sonra bu ev kolhozun mülkü olsun. Çocuk bahçesini buraya taşırsınız. Buraya yeni çocuk bahçesi kurarsınız. Evin sahiplerinin adı unutulmasın. Servetinin tamamını alınız. Sizden benim başka ricam yok.

Gözleri dolan yaşlı adam yerinden kalktı ve konuşmadan gelip, Dıykanbek'in alnından öptü. Sonra parti görevlisi evin anahtarını aldı ve Dıykanbek'i han yoluna kadar geçirdi.

Şimdi Dıykanbek'in yol boyunca düşündüğü Ayna'ydı. Ayna'dan başka onun umut bağlayacağı kimse yoktu. "Hayatımda yanlışlar çok oldu. Şimdi yanılmıyorum. Bundan sonra kendi bahtımı elimden kaçırmam" diyerek geldi. Otobüs Tokmok'un otogarına gelip durduğunda karanlık çökmüştü. O evine taksi ile gelip, bavulunu bıraktı ve yıkanıp, beyaz gömleğini değiştirdikten sonra doğrudan Aynaların evine doğru gitti. Şimdi önceki gibi korkarak, iki tarafına bakmıyordu. Sakinleşemeden doğruca yürüyüp, Ayna'nın evine vardı ve onların kapısını açtı. İzin istemeden giren Dıykanbek başköşede tek başına çay içen Ayna'nın annesini görüp, bir süne dona kaldı. İhtiyar Dıykanbek'e dikkatlice bakarken, o yağmurluğunu çıkarmadan ihtiyarın yanına gidip çekinip utanarak:

— Nasılsınız, anne! dedi.

— İyiyim, yavrum. Sen kimsin. Tanıyamadım. Bu bizim köyün çocuklarından değilsin galiba.

— Anne ben Ayna ile birlikte çalışıyorum. Adım Dıykanbek. Ayna ile önemli bir işim vardı. Bu yüzden izin istemeden geldim. Mazur görünüz…

Dıykanbek'in cevabından sonra ihtiyar elindeki fincanı yere koydu ve ses çıkarmadan tam bir sükûnet içinde kaldı. İhtiyarın bu davranışından sonra hiçbir şey düşünmedi. İhtiyar ona çay iç de demedi, ikisinin arasında cansız bir sessizlik hüküm sürdü. "Hoşlanmadığı anlaşılıyor, boşuna gelmişim" diye düşündü Dıykanbek. Bu yüzden af diler gibi ileri atıldı:

— Anne, ben okula dönmedim. Kendim yeni Isık Göl'den geldim… - Ablasının öldüğünü hatırlayıp, yüreği yandı. Konuşurken duraksadı. Ayna okuldan gelmedi mi?

İhtiyar Dıykanbek'in sözünü dinlememiş, şimdi aklına gelmiş gibi telaşlanıp yerinden kalktı ve sofra bezinin üstünü temizleyip, yemek koyup:

— Al, çocuğum, yemekten. Akşamki nasipten ye. – Ondan sonra Ayna'nın annesi nezaketen çaydan olur olmaz yudumlayan Dıykanbek'ten gözünü almayıp gizemli bir şekilde dikkatlice baktı ve sonra kendi kendine konuşan insan gibi mırıldandı. – Ayna'nın şimdi gittiği yerde bahtı açık olsun. Evlensin. Kız çocuğunun evde çok kalması yersiz olur. Allah kızı kendi akrabalarının eline bırakmasın, çocuğum.

Dıykanbek koşarak ormanın gür yerine geldiğinde durdu ve geniş beyaz kayına alnını dayayıp, hiçbir şeyden utanmadan, hiçbir şeyden çekinmeden hıçkıra hıçkıra ağladı. Yanan yüreği sakinleşene kadar, buz tutana kadar ağladı. Dıykanbek sadece Ayna'dan ayrıldığı için ağlamıyordu. Ablasına, Aruuke'ye ağlıyordu. Ablasının na'şını gördüğü yerde kendisini tutup, çok ağlayamamıştı. Şimdi ıssız yerde, gür ormanın içinde yüreğini daraltan üzüntünün kabuğunu parçaladı. O ömrünün tekrar dönmeyeceği bir zamanıyla vedalaştı.

İçi sıkılan Dıykanbek şimdi yerinden kalkıp, ormanın ortasındaki ince, serin, tozlu yoldan şehre doğru koştu. Evet, o bu kadar hızlı nasıl gidebilir diye düşünebilirsiniz. Dıykanbek Baltabay'ın evine doğru geldi. Fakat şimdilik onun aklında ne olduğu bizim için belirsizdi. Kısacası, o inatçı adam gibi düşüncesinden çekinen görünüşü yoktu. Nedense o Baltabay ile Ayna'yla görüşmesini kendisine farz görüyordu. Fakat onlarla karşılaştığında ne diyeceğini kendisi de bilmiyordu. Böyle dalkavukluk eden geceyi yararcasına ilerledi. Nefes nefese kalan, yorgun düşen Dıykanbek,

Baltabay'ın evinin yakınlarında adımlarını yavaşlattı. Az önceki canı sıkılan hali durulurken, kendi de epeyce koşmuştu. Baltabay'ın evine hemen girmeye çekindi. Onların evini uzaktan gözetleyip, perdesi çekilmemiş büyük pencerenin karşısında durdu. Ortaya konmuş masanın etrafını kuşatan şanslı aile yemek yiyordu. Baltabay pencere tarafına omzunu dayayıp, Ayna'ya bakıyordu. Üç yaşındaki Bakıt'ı önüne alıp oturan Ayna bir eliyle beyaz demlikten çay döküp, Baltabay'a sundu. Hazırlıklı olan Baltabay Ayna'nın elinden çayı keyifle aldı ve Ayna'ya bir şeyler söylüyor, Ayna da kibarca gülüyordu. O kadar temiz, güzel gülümsemeydi. Bu şanslı aileye bakan Dıykanbek bir yandan imrenip, bir yandan da sevindi. Ayna'nın kendi talihini bulduğunu anlayıp, Baltabay'a eş olan kadının hor görülmeyeceğini düşündü.

Yıldızlarla dolu karanlık geceyi yararcasına ilerleyen Dıykanbek evine geldi. Gece serin ve sakindi. Tokmok'un kuzeybatı tarafındaki Kazakistan'ın geniş kırlarının üstündeki kara bulutların arasından çakılan şimşek parlayıp, tekrar o an yok oldu ve çoktandır yüreğine huzur vermeyen rahatsız düşünceyi birisi cımbızla alır gibi, Dıykanbek'in gönlü büsbütün açıldı. Onun yüreğinde tütüp yanmayan kıvılcım gafletten yanar gibi yüreğini alıp uçururken, göğsü ısındı, hatta Dıykanbek'in göğsünü dolduran kor sıkışır gibi taştı. Onun gözüne dünya o kadar genç ve yeni gözüktü. Kendisinin koyu, yağlı boyalarının kokusu burnuna gelirken, onun çalışası gelip, yüreği daha fazla arzuladı. Dağ tarafından esen serin rüzgâr göğsüne vururken, kendince haykırası, şarkı söyleyesi gelip, ayağı yere basmayıp, kendisini ağırlığı olmayan bir çimdik pamuk kadar hafif hissetti. Şimdi gidip çizim sehpasını açıp çalışmak ister gibi belirsiz bir yerden peyda olan ilham ruhunu sardı. Yüreği gittikçe ısınırken, kendisini tanıdığı, güzel dünyaya doğru çağırıyordu. Dıykanbek bundan sonra Tokmok'ta bir gün bile kalmadı. Kendisinin zor, sıkıntılı mesleğinin peşine düştü. Şimdi onun son hayali Aruuke'ye gidip, ona merhamet edip, şans dilemek diye kendince mırıldandı.

"… Güzele imrenerek bakan çok olur. O görünüşüyle sen de birçok kez âşık olursun… Birçok kez seni seviyorum diyenler birinden tecrübe kazanıp, sonra sana gelip, bahtına doyar. Onların bazılarına bir dakikalık mutluluk veren sen, bazılarına oldukça umut verirsin. Ama sana gelmeyip pişman olanlar seni özleyerek of çeker, üzülür. Sana gelen biri hatırlanmayan, görülen güzel bir düş gibi seni hemen unutur. Veya amacına ulaştığı zaman hakkında, o kahraman her yerde böbürlenip övünür.

Seni hiçbir zaman unutmayıp, her daim yüreğinde saklayıp, içinde sıcak tutacak olan sadece benim. Yalandan gülümseyen, yalandan yalvarırcasına bakana dikkat et. Daha güçlü ol, canım.

Sana gönlü kalmayan yalnız benim. Bence seni hiç kimse sevmez. Bazen yabancı birinin terli eli senin bembeyaz yüzünü okşarmış gibi görünür, ona öfkeleniyorum. Bunun hakkında düşündüğümde yüreğim ağrıyıp, canım acıyor. Nasıl yaşarsan yaşa, kendini korumayı bil. İnsanlık onurunu her şeyin üstünde tut. Hiçbir zaman azalmasın. Sana gelip aklı olmayan yiğitlik taslamasın. Kadına kötü davranıp, kadının sevgisini hor gören adamdan alçak kimse olmaz. Onlara dikkat et, canım. Bir günlük mutluluğun, bin günlük üzüntün olur. Bunu aklından çıkarma, canım. İkimizin arasına bir adam cesaret edip girdi. Fakat mutlu günleri aklımızdan çıkarmayalım. Bununla yetinelim. Sabırlı ol, canım. Daha güçlü görün canım…"

Bu şekilde o iki yıl içinde Dıykanbek ömrünün en zor günlerini geçirdi. Şimdi karşısında uzun, ıstıraplı, diğer taraftan tatlı hayatın sevimli yüzü delikanlıyı çağırıp, tekrar tekrar umutlandırıyordu. O şimdi güzel, umut vadeden yeni dünyaya doğru yolculuk etmeli…

İKİNCİ BÖLÜM

DİL İNCELEMESİ

I. SES BİLGİSİ

1. ÜNLÜLER

Kırgız Türkçesinde sekiz ünlü bulunmaktadır ve bu ünlüler Türkiye Türkçesindeki ünlülerle aynıdır: "a, e, ı, i, o, ö, u, ü".

1. 1. Kısa Ünlüler

1. 1. 1. /a/ sesi

Kalın, geniş ve düz bir sestir; arka damakta, geniş düz olarak ve açık telaffuz edilir. Ayrıca /a/ ünlüsünün ön damak ve diş ünsüzleri yanında, teşekkül noktası biraz öne kayarken arka damak ünsüzleri yanında da arkaya doğru çekilir (Öner, 2013, s. 2):

adam "*adam, insan, kişi*" (189)

ayal "*kadın*" (194)

asman "*gökyüzü*" (199)

aba "*hava*" (201)

taruu "*darı*" (206)

bada "*sürü*" (217)

ayant "*alan, saha, tarla*" (218)

apa "*ana, anne*" (221)

aktiv "*memur*" (222)

1. 1. 2. /e/ sesi

İnce düz ve geniş bir sestir; ön damakta, geniş, düz ve açık olarak telaffuz edilir:

baybiçe "*birinci karı; hatun; ev sahibi*" (190)

beykut "*sakin*" (193)

ceñil "*hafif*" (196)

teskey "*güneş görmeyen yer*" (198)

keskeldirik “*kertenkele*” (198)

kempir “*kocakarı*” (206)

eköö “*iki*” (206)

ene “*anne*” (217)

celargı “*rüzgâr*” (218)

bede “*yonca*” (218)

1. 1. 3. /ı/ sesi

Kalın, düz ve dar bir sestir; arka damakta, dar, düz, orta açıklıkta, diğer ünlülere nazaran daha kısa telaffuz edilir:

cıl “*yıl*” (189)

dıykan “*çiftçi*” (189)

ıñgayluu “*elverişli*” (198)

ıldıy “*aşağıya*” (198)

kıyal “*hayal*” (199)

ır “*şarkı*” (199)

tınçtık “*sakinlik*” (212)

cıt “*koku*” (217)

bıyak “*bu yan; bu taraf*” (225)

kayış “*kayış*” (225)

1. 1. 4. /i/ sesi

İnce, düz ve dar bir sestir; ön damakta, dar, düz ve kapalı olarak telaffuz edilir:

bir “*bir, tek*” (189)

it “*köpek*” (190)

ileñ-salañ “*yavaşça*” (193)

miñ “*bin*” (198)

işembi “*cumartesi*” (202)

beypil “*sükun*” (202)

kiçinekey “*küçücük*” (204)

iretsiz “*karışıklık, düzensiz*” (216)

cigit “*yiğit*” (217)

minut “*dakika*” (217)

1. 1. 5. /o/ sesi

Kalın, yuvarlak ve geniş bir sestir; arka damakta, yuvarlak yarı dar ve yarı açık olarak telaffuz edilir. Yuvarlak telaffuzu ve dilin arkaya doğru çekilmesiyle /ı/ ünlüsünden ayrılır:

oşondon “*oradan; Ona*” (189)

oşonçoluk “*o kadar*” (190)

doska “*tahta*” (192)

bozomtuk “*soluk*” (198)

koyçu “*çoban*” (199)

obon “*melodi, nağme*” (200)

torgoy “*tarla kuşu*” (200)

kino “*sinema*” (205)

okşo- “*benzemek*” (222)

1. 1. 6. /ö/ sesi

İnce, yuvarlak ve geniş bir sestir; ön damakta, yuvarlak yarı dar ve yarı açık şekilde telaffuz edilir:

ös- “*büyümek*” (189)

ömür “*ömür*” (190)

örük “*erik*” (191)

bölmö “*oda*” (194)

köpölök “*kelebek*” (198)

köçö “*sokak*” (204)

çöp “*ot*” (217)

köbünçö “*en ziyade, ekseriya*” (217)

ösümdük “*bitki*” (222)

1. 1. 7. /u/ sesi

Kalın, yuvarlak ve dar bir sestir; arka damakta, dar, yuvarlak ve kapalı şekilde telaffuz edilir, bu ünlünün telaffuzunda dudaklar büzüşüp öne doğru uzar ve ağız boşluğu genişler:

kunarsız “*akılsız, yetersiz; bereketsiz*” (189)

ulam “*her zaman, sürekli*” (189)

uyañ “*narin*” (199)

uya “*yuva*” (200)

murut “*bıyık*” (203)

uy “*inek*” (217)

cumuru “*yuvarlak*” (217)

kubulcu- “*renkten renge girmek*” (218)

ubakıt “*zaman, an, çağ*”(221)

murda “*önce, evvel*” (225)

1. 1. 8. /ü/ sesi

İnce, yuvarlak ve dar bir sestir; ön damakta, dar, yuvarlak ve kapalı şekilde telaffuz edilir. Bu ünlünün telaffuzunda dudaklar /u/ sesine nispeten daha önde büzüşürler:

cürgünçü “*yolcu*” (189)

tüz “*düz*” (189)

süyküm “*hoş, güzel*” (192)

ün “*ses*” (197)

tülkü “*tilki*” (198)

kükük "*guguk(kuş)*" (200)

cüzüm "*üzüm*" (202)

cürök "*yürek*" (203)

üyür al- "*alışmak, muhite ısınmak*" (208)

1. 2. Uzun Ünlüler

Kırgız Türkçesinin tipik özelliği bünyesinde uzun ünlüler barındırmasıdır ve bu uzun ünlüler Kırgız Türkçesi için karakteristik bir değere sahiptir. Uzun ünlüler, sadece asıl seslerin bir alt ses birimi veya bir ağız özelliği olmanın yanı sıra, dilin doğrudan doğruya şekil ve anlam alanına tesir eden bir yere sahiptir: Örneğin; cak "*yaka, taraf*" (267) / caak "*çene*" (239); can "*yan, taraf*" (245) / caan "*yağmur*" (265); er "*erkek*" (214) / eer "*eyer*" (195) vs. (Öner, 2013, s. 5). Kırgız Türkçesindeki uzun ünlülerin meydana gelişi şu yollarla oluşmuştur:

1. İki ünlü arasındaki arka damak ünsüzü düşmesi ve karşılaşan iki ünlünün, uzun bir ünlüye dönüşmesiyle: ET. bagatur > Krg.T. baatır "*kahraman*" (293); ET. sagım > Krg.T. saam "*bir sağam*" (269) (Buran, Alkaya, 2012, s. 323).

2. Hece sonundaki ünsüzün diftonglaşarak[32] ünlüye dönüşmesiyle: ET. tag > Krg.T. too "*dağ*" (277); ET. sub > Krg.T. suu "*su*" (277) (Öner, 2013, s. 6).

3. Krg.T.'de vurgulu kısa ünlünün uzun telaffuz edilmesiyle; Kzk.T. sadak > Krg.T. saadak "*sadak, okluk*" (Öner, 2013, s. 6).

4. Alıntı kelimelerde ünlüler arasında kalan /v/ sesinin düşerek uzun ünlü meydana getirmesiyle: TT. kavim > Krg.T. koon; TT. cevap > Krg.T. coop (223) (Buran, Alkaya, 2012, s. 323).

5. Alıntı kelimelerde ünlüler arasında /h/ sesinin düşerek uzun ünlü meydana getirmesiyle: TT. baha > Krg.T. baa; TT. şehir > Krg.T. şaar (190) (Buran, Alkaya, 2012, s. 323).

Talat Tekin, Kırgızca'nın uzun ünlü bakımından zengin olduğunu, fakat Kırgızca'daki ünlü uzunluklarının pek çoğunun ikincil olup, çeşitli ses gruplarının büzülmesi ile meydana geldiğini belirtmiştir (Uzun, 2006, s. 8).

[32] İkili ünlüleşmek.

Krg.T.'de yukarıda görülen sekiz ünlüye ek olarak, altı da uzun ünlü bulunmaktadır: "aa, ee, uu, üü, oo, öö".

1. 2. 1. /aa/ sesi

Kalın, düz ve geniş bir sestir; /aa/ sesi uzun telaffuz edilir:

şaar "*şehir*" (189)

kaarı- "*kızgın demirle yakmak; kızgın demirle damga basmak; yakmak; kavurmak*" (189)

sanaa "*şuur, fikir; keder, tasa*" (190)

kaarduu "*gazaplı*" (191)

saal "*azıcık, bir parçacık*" (193)

taasir "*tesir*" (194)

maal "*an, vakit, zaman*" (195)

ıraazı "*razı, memnun, mutlu*" (197)

maani "*anlam, mana*" (200)

talaa "*bozkır, kır, saha, tarla*" (200)

/aa/ ünlüsünün ortaya çıkışı şu şekildedir (Uzun, 2006, s. 8):

-aga-, -agı- > aa

ET.'de kelime içinde yer alan -aga-, -agı- ses grubundaki /g/ sesinin Krg.T.'de düşmesi sonucunda uzunluk meydana gelmiştir: ET. bagatur > Krg.T. baatır "*kahraman*" (293).

-añа-, -añı- > -aa-

ET.' de kelime içinde yer alan -aña-, -añı- ses grubu, /ñ/ sesinin düşmesiyle Krg.T.'de /aa/ sesine dönüşerek uzunluk oluşturmuştur: ET. yanak > Krg.T. caak "*yanak*" (239).

-aha- > -aa-

Alıntı kelimelerdeki /h/ sesinin düşmesiyle /aa/ uzunluğu meydana gelmiştir: Özb.T. şahar > Krg.T. şaar "*şehir*" (190).

1. 2. 2. /ee/ sesi

İnce, düz ve geniş bir sestir; /ee/ sesi uzun telaffuz edilir:

kee bir "*bazı, biraz*" (189)

ceek "*kıyı, sahil, yaka*" (189)

tezireek "*çabuk, hızlı*" (190)

mee "*beyin*" (193)

ee "*sahip*" (198)

eeliktir- "*heyecanlandırmak*" (199)

ileendi "*sünepe, pis*" (204)

bee "*kısrak*" (219)

ee ünlüsünün ortaya çıkışı şu şekildedir (Uzun, 2006, s. 9):

-ege-, -eye- > -ee-

ET. -ege- ses grubunda yer alan /g/ sesi /y/ sesine dönüşüp, daha sonra /y/ sesinin düşmesiyle Krg.T.'de /ee/ sesine dönüşerek uzunluk oluşturmuştur: ET. yegen, yegin > Krg.T. ceen "*yeğen*".

-eze-, -ede- > -ee-

ET. -eze-,-ede- ses grubundaki /d/ ve /z/ seslerinin düşmesiyle Krg.T.'de /ee/ uzunluğu oluşmuştur: ET. eder, ezer > Krg.T. eer "*eyer*" (195).

-eñe- > -ee-

ET.'de eñe ses grubunda yer alan /ñ/ sesi, önce /y/ sesine dönüp, daha sonra /y/ sesinin düşmesiyle Krg.T.'de uzunluk oluşturmuştur: ET. mene, meni, meyi > Krg.T. mee "*beyin*" (275).

1. 2. 3. /oo/ sesi

Kalın, yuvarlak ve geniş bir sestir; /oo/ sesi uzun telaffuz edilir:

koon "*kavun*" (190)

too "*dağ*" (190)

coomart "*cömert*" (191)

daroo “*çabuk, tez, hemen*” (191)

karoo “*ağıl*” (191)

sooluk “*sağlık*” (193)

oor “*ağır*” (194)

carooker “*okşayıcı*” (196)

coop “*cevap*” (196)

cayloo “*otlak*” (197)

/oo/ ünlüsünün ortaya çıkışı şu şekildedir (Uzun, 2006, s. 10-11):

-agı-, -agu- > -ow-, -oo-

ET. -agı-, -agu- ses grubu Kırgız Türkçesinin ağızlarında -ow ses grubuna dönüşürken Kırgız Türkçesinin yazı dilinde /oo/ sesine dönüşerek uzunluk oluşturmuştur: ET. agır > Krg.T. oor “*ağır*” (298); ET. agız > Krg.T. ooz “*ağız*” (300); ET. yagı > Krg.T. coo “*düşman*”.

-ogu-, -oga- > -oo-

ET.’deki -ogu-, -oga- ses grubu Krg.T.’de /oo/ sesine dönüşerek uzunluk oluşturmuştur: Uyg. kogun > Krg.T. koon “*kavun*” (217); ET. yogun, yogan > Krg.T. coon “*kalın*” (205).

-ag- > -ow-, -oo-

ET.’ deki -ag- ses grubu Kırgız Türkçesinin ağızlarında -ow- ses grubuna dönerken, Kırgız Türkçesinin yazı dilinde /oo/ sesine dönüşerek uzunluk oluşturmuştur: ET. tag > Krg.T. too “*dağ*” (277).

1. 2. 4. /öö/ sesi

İnce, yuvarlak ve geniş bir sestir; /öö/ sesi uzun telaffuz edilir:

öön “*keçenin, derinin, kumaşın kesilmiş ufak parçaları; eksiklik, kusur*” (189)

biröö “*bir tane, bir tek; birisi*” (189)

böödö “*beyhude, boşuna*” (190)

eröön “*kaygısızca*” (195)

töö “*deve*” (198)

küyöö “*güveyi, damat*” (201)

köön “*gönül*” (202)

köönör- “*eskimek, köhneleşmek; kocamak, ihtiyarlamak*” (202)

söök “*kemik; dünür; ölü, ceset*” (203)

öröö “*dere*” (204)

/öö/ ünlüsünün ortaya çıkışı şu şekildedir (Uzun, 2006, s. 11-12)

-egü-, -ege- > -öw-, -öö-

ET. kelimelerde yer alan -egü-, -ege- ses grubu Kırgız Türkçesinin ağızlarında -öw- ses grubuna, Kırgız Türkçesinin yazı dilinde /öö/ sesine dönüşerek uzunluk oluşturmuştur: ET. tege, tögö > Krg.T. töö “*deve*”; ET. küdegü > Krg.T. küyöö “*güvey, damat*” (210); ET. biregü > Krg.T. biröö “*biri*” (219).

-öñü-, -üñü- > -öö-

ET. kelimelerde iki ünlü arasında bulunan /ñ/ sesi Kırgız Türkçesinde düşüp /öö/ sesine dönüşerek uzunluk oluşturmuştur: ET. süñük > Krg.T. söök “*1. kemik, 2. boy, akraba*” (206); ET. köñül > Krg.T. köön, köñül “*gönül*” (207).

-ögü-, -öge-, -ögö- > -öö-

E.Moğ. kelimelerde yer alan -ögü-, -ögö- ses grubu Kırgız Türkçesine /öö/ şekline girerek uzunluk oluşturmuştur: E.Moğ. sögöm > Krg.T. sööm “*karış*”.

1. 2. 5. /uu/ sesi

Kalın, yuvarlak ve dar bir sestir; /uu/ sesi uzun telaffuz edilir:

sıyaktuu “*gibi, güya, sanki*” (189)

suut- “*soğutmak, dinlendirmek*” (190)

suu “*nehir, dere*” (190)

okuuçu “*öğrenci*” (192)

uuz “*ağız(yeni doğmuş memelilerin ilk sütü)*” (197)

buu “*buhar, buğu*” (198)

çuru-çuu “*gürültü*” (202)

çanduu “*tozlu*” (203)

uul “*oğul*” (205)

/uu/ ünlüsünün ortaya çıkışı şu şekildedir (Uzun, 2006, s. 13):

-agu- > -uu-

ET. -agu- ses grubunun Kırgız Türkçesinde /uu/ sesine dönüşmesiyle uzunluk oluşmuştur: ET. kagur- > Krg.T. kuur- “*kavurmak*” (207); ET. yaguk > Krg.T. cuuk “*yakın*” (210).

-ogu-, ugu- > -uu-

ET. -ogu-, -ugu- ses grubunun Kırgız Türkçesinde /uu/ sesine dönüşmesiyle uzunluk oluşmuştur: ET. soguk > Krg.T. suuk “*soğuk*” (290).

-ug- > -uu-

ET. -ug- ses grubunun Kırgız Türkçesinde /uu/ sesine dönüşmesiyle uzunluk oluşmuştur: ET. bugday > Krg.T. buuday “*buğday*” (207).

-og- > -uu-

ET. kelimelerde yer alan -og- ses grubunun Kırgız Türkçesinde /uu/ sesine dönüşmesiyle uzunluk oluşmuştur: ET. tog- > Krg.T. tuu- “*doğmak*” (209); ET. bog- > Krg.T. buu- “*boğmak*” (212).

1. 2. 6. /üü/ sesi

İnce, yuvarlak ve dar bir sestir; /üü/ sesi uzun telaffuz edilir:

köbüktüü “*köpüklü*” (189)

meerimdüü “*hoş, güzel*” (190)

asemdüü “*zarif; cilveli, nazlı; hırçın*” (192)

şüüdürüm “*çiğ*” (193)

kürdööldüü “*günün meselesi olan; ilk sırada gelen*” (201)

süyüü “*sevgi*” (213)

düülük- “*köpürmek; kudurmak*” (219)

üü ünlüsünün ortaya çıkışı şu şekildedir (Uzun, 2006, s. 14):

-igü-, -ügü- > -üü-

E.Moğ. -igü-, -ügü- ses grubunda bulunan iki ünlü arasındaki g sesinin düşerek Kırgız Türkçesine /üü/ şeklinde girmesiyle uzunluk oluşmuştur: E.Moğ. serigün > Krg.T. serüün "*serin*".

-ög > -üü

ET.'de kelimenin sonunda yer alan -ög ses grubunun Kırgız Türkçesinde /üü/ sesine dönüşmesiyle uzunluk oluşmuştur: Çin. kü > ET. kög > Krg.T. küü "*şarkı, türkü, nağme*" (285).

-Ig- > -üü-

ET. kelimelerde yer alan -ıg-, -ig-, -ug-, -üg- ses grubunun Kırgız Türkçesinde /üü/sesine dönüşmesiyle uzunluk oluşmuştur: ET. kiçig > Krg.T. kiçüü "*küçük*"; ET. sebüg, sevüg > Krg.T. süyüü "*sevme, sevgi*" (213).

2. ÜNSÜZLER

Kırgız Türkçesinde yirmi ünsüz bulunmaktadır: "b, c, ç, d, f, g, h, k, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z". Bugünkü Kırgız alfabesinde, ince ünlülerle kullanılan /g/ sesi ile kalın ünlülülerle kullanılan /ğ/ sesi, aynı harfle gösterilir. Fakat Kırgız Türkçesindeki /g/ sesi Türkiye Türkçesindekinden daha belirgin ve telaffuz yeri gırtlağa daha yakındır (Buran, Alkaya, 2012, s. 324).

Kırgız Türkçesindeki ünsüzler; dudak, diş dudak, diş, diş damak, ön damak, arka damak ünsüzleri olarak telaffuz özelliklerine göre sınıflandırılmıştır:

2. 1. Dudak Ünsüzleri: /b/, /p/, /m/

2. 1. 1. /b/ sesi

Patlayıcı ve tonlu bir ünsüzdür. Cümle sonunda bulunmaz:

bet "*yüz, sürat*" (189)

balkim "*belki*" (190)

baka "*kurbağa*" (192)

beşene "*alın; kader*" (196)

bulak “*pınar*” (199)

abal “*hal*” (202)

borbor “*başşehir, başkent*” (203)

bödönö “*bıldırcın*” (218)

şiber “*çim*” (219)

Kırgız Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdeki /y/ sesi /b/ sesine dönüşür: vakit > ubakıt (245); hava > aba (255) gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

2. 1. 2. /p/ sesi

Tonsuz ve patlayıcı bir ünsüzdür. /p/ sesi söz başında daha çok alıntı kelimelerde görülür:

kapar “*şuur, akıl*” (189)

palto “*palto, mont*” (189)

parta “*sıra*” (192)

pedegog “*eğitimci, terbiyeci*” (195)

cip “*ip*” (199)

sport “*spor*” (202)

peyzac “*peyzaj*” (204)

sıpaykerçilik “*nezaket*” (220)

Kırgız Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdeki /f/ sesi, /p/ sesine dönüşür: defter > depter (192); fayda > payda (201); taraf > tarap (249) gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

2. 1. 3. /m/ sesi

Tonlu ve geniş geçitli, yumuşak bir ünsüzdür:

murun “*burun; ilkin, önce*” (189)

may “*mayıs; yağ, tereyağı*” (189)

ceme “*tehdit*” (190)

kumurska “*karınca*” (192)

cımıñ “*tebessüm*” (196)

mukamduu “*ahenkli*” (200)

şamşar “*pala kılıcı*” (206)

sıdırım “*esinti*” (218)

mazar “*mezar*” (219)

TT. bazı söz başındaki /b/ sesi Kırgız Türkçesinde /m/ sesine döner: boyun > moyun (268); bun(sıkıntı) > muñ; bıyık > mıyık gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

2. 2. Diş Dudak Ünsüzleri: /v/, /f/

2. 2. 1. /v/ sesi

Tonlu ve sızıcı bir ünsüzdür. Sadece Rusçadan alınan kelimelerde görülür:

avtobus “*otobüs*” (189)

konvert “*zarf*” (193)

divan “*divan*” (194)

vino “*şarap*” (199)

decurstvo “*nöbetçi*” (201)

iskusstvo “*sanat*” (204)

bulvar “*bulvar*” (204)

pivo “*bira*” (206)

vals “*vals*” (211)

vaza “*vazo*” (212)

2. 2. 2. /f/ sesi

Tonsuz ve sızıcı bir ünsüzdür. Sadece Rusçadan alınan kelimelerde görülür:

şofer “*şoför*” (189)

telefon “*telefon*” (201)

fond “*fon, vakıf, sermaye*” (203)

tufli “*pabuç, ayakkabı*” (205)

fortoçka “*vasistas*” (209)

fontan “*fiskiye, çeşme*” (210)

asfalt “*asfalt*” (216)

2. 3. Diş Ünsüzleri: /d/, /t/, /n/, /z/, /s/

2. 3. 1. /d/ sesi

Tonlu, patlayıcı ve sızıcı bir ünsüzdür. Söz sonunda bulunmaz:

kadırsız “*itibarsız*” (190)

darak “*ağaç*” (190)

adabiyatçı “*edebiyatçı*” (191)

dobuş “*ses*” (193)

kuday “*Huda*” (202)

kadam “*adım*” (202)

düynö “*dünya*” (203)

durus “*doğru*” (204)

etyud “*etüt, çalışma*” (204)

adis “*uzman, usta*” (207)

TT. /d/ sesi ile başlayan kelimeler, Kırgız Türkçesinde /t/ sesi ile başlar: dil > til (237); diz > tiz (271); dağ > too (274); dört > tört (197) gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

2. 3. 2. /t/ sesi

Tonsuz, patlayıcı ve sızıcı bir ünsüzdür:

tokto- “*durmak*” (189)

butak “*dal*” (191)

tereze “*pencere*” (192)

tokoy “*orman, çalılık*” (193)

tunuk “*berrak*” (198)

tamçı “*damla*” (198)

ırgaktuu “*hareketli*” (200)

tetigil “*öteki*” (200)

tom “*cilt*” (202)

ataktuu “*meşhur*” (203)

2. 3. 3. /n/ sesi

Tonlu ve geniş geçitli, yumuşak bir ünsüzdür:

meymandos “*misafirperver*” (191)

nazar “*nazar, bakış, bakma*” (192)

nımduu “*nemli*” (193)

kün “*güneş*” (198)

nur “*ışın, nur*” (199)

institut “*enstitü*” (203)

menen “*ile*” (204)

manca “*tırnak*” (205)

iynelik “*yusufçuk böceği*” (218)

dan “*hububat*” (222)

2. 3. 4. /z/ sesi

Tonlu ve sızıcı bir ünsüzdür:

caz- “*yazmak; tasarlamak; yaymak, açmak; yanılmak*” (189)

kıyaz “*gidişat*” (189)

ooz “*ağız*” (191)

zamandaş “*çağdaş, muasır*” (192)

azezil “*şeytan*” (194)

mezgil “*mevsim, dönem, devre*” (200)

zamat “*an*” (202)

muzey “*müze*” (203)

zakas “*sipariş*” (203)

mazakta- “*alay etmek*” (222)

2. 3. 5. /s/ sesi

Tonsuz ve sızıcı bir ünsüzdür:

söz “*söz*” (190)

ısık “*sıcak*” (190)

kokus “*tesadüfen*” (191)

klass “*sınıf*” (192)

sabak “*ders*” (195)

sargıl “*sarı*” (198)

saymaluu “*nakışlı*” (201)

soguş “*savaş*” (207)

stakan “*bardak*” (207)

nerse “*nesne, şey; herhangi*” (222)

2. 4. Diş Damak Ünsüzleri: /c/, /ç/, /ş/, /j/

2. 4. 1. /c/ sesi

Tonlu ve patlayıcı bir ünsüzdür:

ce “*yahut, veya*” (189)

caka “*yaka*” (189)

cemiş “*meyve*” (191)

tacrıybasızdık “*tecrübesizlik*” (191)

ece “*abla*” (193)

calgız “*yalnız*” (198)

acar “*güzel yüz rengi; hoş, sevimli çehre*” (199)

comok “*halk hikâyesi*” (202)

etac “*zemin*” (208)

2. 4. 2. /ç/ sesi

Tonsuz ve patlayıcı bir ünsüzdür:

çeyin “*kadar*” (189)

çıgış “*çıkış, köken; şark, doğu*” (189)

büçür “*tomurcuk*” (190)

uçur “*zaman*” (191)

çañkay “*tamamen, mutlaka, tam*” (196)

çil “*keklik*” (198)

kurç “*keskin*” (199)

çet “*taşra; kenar*” (200)

ıkçamdık “*çeviklik, çabukluk, hız*” (224)

Türkçe asıllı kelimelerdeki /c/ sesi Kırgız Türkçesinde /ç/ sesine dönüşür: birinci > birinçi (216); ikinci > ekinçi (229) gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

2. 4. 3. /ş/ sesi

Tonsuz ve sızıcı bir ünsüzdür:

şamal “*rüzgâr, yel*” (189)

aşkana “*yemekhane*” (189)

uşak “*dedikodu, iftira*” (190)

şaydoot “*göç kafilesi*” (193)

şagılduu “*taşlı*” (197)

şilbi “*hanımeli*” (198)

şım “*pantolon, şalvar*” (202)

kartoşka “*patates*” (206)

şamal “*rüzgâr*” (217)

şoola “*şule*” (198)

2. 4. 4. /j/ sesi

Bir diş damak ünsüzüdür ve Kırgız Türkçesinde jurnal “*dergi”*, jandarm “*jandarma*” gibi alıntı kelimelerde kullanıldığı görülmektedir (Uzun, 2006, s. 22).

2. 5. Ön Damak Ünsüzleri: /l/, /r/, /y/, /g/, /k/

2. 5. 1. /l/ sesi

Tonlu yumuşak ve akıcı bir ünsüzdür. Söz başında alıntı kelimelerde yahut sadece tabiat taklidi sözlerde görülebilir:

köl “*göl*” (189)

plaşç “*yağmurluk*” (196)

lıca “*kayak*” (198)

eñilçek “*yosun*” (199)

mildet “*vazife, görev*” (209)

taalay “*baht, kader*” (210)

cılmay- “*gülümsemek*” (211)

zarıl “*mühim*” (213)

alaçık “*küçücük keçe ev; kulübe*” (219)

kalp “*yalan*” (222)

2. 5. 2. /r/ sesi

Tonlu, yumuşak ve titrek bir ünsüzdür. Söz başında, sadece alıntı kelimelerde vardır:

arı-beri “*oraya buraya, öyle böyle*” (189)

pristan “*iskele, rıhtım*” (189)

bazar “*pazar*” (190)

nariste “*genç*” (193)

kadırese “*adeta*” (199)

terebel “*etraf, civar*” (200)

sürötçü “*ressam*” (203)

raboçuy “*işçi*” (207)

aarı “*arı*” (208)

uurta- “*kaşıkla yemek*” (209)

2. 5. 3. /y/ sesi

Tonlu ve sızıcı bir ünsüzdür:

sayın “*her*” (189)

koyun-koynuçuna “*koynuna çorabına(her yerine)*” (189)

okuya “*olay*” (192)

karagay “*köknar*” (201)

ayıl “*avul*” (203)

çaynek “*demlik*” (209)

aykalış- “*karşılıklı sarmaşmak, kucaklaşmak*” (211)

ıyla- “*ağlamak*” (213)

aymak “*bölge; arazi; il*” (223)

ET. kelime başındaki /y/ sesi Kırgız Türkçesinde /c/ sesine dönüşür: yer > cer (230); yılan > cılan (258); yurt > curt (278); yürek > cürök (293) gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

2. 5. 4. /g/ sesi

Tonlu ve patlayıcı bir ünsüzdür:

gramm “*gram*” (189)

maga “*bana*” (190)

eger “*eğer*” (190)

gül “*gül, çiçek*” (191)

mugalim “*öğretmen*” (192)

tegerek “*yuvarlak*” (194)

agay “*ağabey*” (197)

sergek “*duyarlı*” (201)

gazet “*gazete*” (209)

egin “*ekin*” (222)

TT. /g/ sesi ile başlayan Türkçe kelimeler, Kırgız Türkçesinde /k/ sesi ile başlar: gel- > kel- (293); göz > köz (294); göl > köl (207) gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

TT. iç sesteki yumuşak /g/ sesi, Kırgız Türkçesinde /y/ sesine dönüşür: eğ- > iy- (192); öğren- > üyrön- (230) gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

2. 5. 5. /k/ sesi

Tonsuz ve patlayıcı bir ünsüzdür:

tamak “*yemek, aş*” (189)

kançalık “*ne kadar*” (190)

kartsımak “*ihtiyar*” (194)

kekilik “*keklik*” (198)

kızgılt “*kırmızıya çalan, kızılca*” (198)

kögüş “*mavimsi*” (198)

cuka “*ince*” (201)

kıştak “*köy, kışlak*” (216)

kumdak “*kumlu*” (217)

gektar “*hektar*” (222)

Kırgız Türkçesine Arapça ve Farsçadan geçen /ẖ/ sesi, k sesine dönüşür: hat(mektup) > kat (250); haber > kabar (260); halk > kalk; ruhsat > uruksat (298) gibi (Buran, Alkaya, 2012, s. 325).

2. 6. Arka Damak Ünsüzleri: /ġ/, /ķ/, /h/, /ñ/

2. 6. 1. /ġ/ sesi

Tonlu ve patlayıcı bir ünsüzdür.

cıgaç "*ağaç*" (191)

kagaz "kağıt" (249)

tuugan "*kardeş*, *akraba*" (250)

bayagı "*deminki*, *evvelki*" (256)

corgo "yorga" (259)

2. 6. 2. /ķ/ sesi

Tonsuz ve patlayıcı bir ünsüzdür:

carık "*parlak*" (191)

koş "*çift*" (226)

kaptal "*yan*, *kısım*" (273)

toktoo "durma" (295)

2. 6. 3. /h/ sesi

Tonsuz ve sızıcı bir ünsüzdür. /h/ sesi nispeten yeni bir sestir, önceleri Ar.-Far. ve daha sonra Rus.'dan alınan kelimelerle Krg.T.'ne yerleşmiştir (Öner, 2013, s. 10):

kolhoz "*kolhoz*" (191)

tarıh "*tarih*" (194)

rahat "*rahat*" (199)

sovhoz "*Sovyet ekonomisi*" (202)

mahabat "*muhabbet*; *aşk*" (203)

tehnika "*teknik*" (204)

ahval "*hal*, *durum*" (207)

hrustal "*kristal*" (212)

halat "*bornoz*" (214)

dohod “*kazanç*” (222)

2. 6. 4. /ñ/ sesi

Tonlu, yumuşak bir geniz ünsüzüdür:

cañı “*yeni*” (189)

köñül “*gönül*, *kalp*” (190)

mañkay- “*endamlı ve güzel olmak*” (190)

tañ “*tan*, *şafak*” (191)

erteñ “*yarın*” (194)

añgeme “*hikâye*” (194)

çoñ “*büyük*” (195)

toñ “*don*” (197)

cılañaç “*çırılçıplak*” (198)

karañgı “*karanlık*” (202)

muñayım “*mülayim*” (214)

Kırgız Türkçesi alfabesinde yirmi ünsüze ek olarak çift ses değerine sahip ve daha çok Rusça kelimelerde görülen şu işaretler de bulunmaktadır: Ё(yo), Ц(ts) avtostantsiya “*otogar*” (189), stsena “*sahne*” (210); Щ(şç) plaşç “*yağmurluk*” (196); Ю(yu) etyud “*etüt*” (207); Я(ya) sentyabr “*eylül*” (192), komissiya “*komisyon*” (243).

3. SES UYUMLARI

3. 1. Ünlü Uyumları

3. 1. 1. Damak Uyumu (Kalınlık İncelik Uyumu)

Damak uyumu, yalın veya eklerle uzatılmış olan Türkçe kelimelerde, ilk hecede bulunan ünlünün taşıdığı kalınlık incelik özelliğinin diğer hecelerde de devam etmesi kuralına denir (Korkmaz, 1992, s. 30).

En eski yazılı belgelerden itibaren Türk dilinin hemen bütün lehçe ve ağızlarında rastlanan damak uyumu, büyük ünlü uyumu olarak da bilinir. İlk hecesinde ince ünlü

bulunan kelimelerin sonraki hecelerinde ince, ilk hecesinde kalın ünlü bulunan kelimelerin diğer hecelerinde de yine kalın ünlüler bulunur (Baştaş, Kutlu, 2016, s. 38). Damak uyumu Kırgız Türkçesinde oldukça sağlam bir şekilde görülür.

3. 1. 1. 1. Kalın Ünlülerde

/a/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /a/ sesi varsa, sonraki hecelerde /a/ veya /ı/ kalın ünlülerinden biri bulunur:

ayıl "*köy*" (196)

bala "*çocuk*" (201)

caman "*kötü*" (237)

asman "*gökyüzü*" (255)

camgır "*yağmur*" (256)

calgız "*yalnız*" (276)

kayra-kayra "*geri geri*" (296)

azırınça "*şimdilik*" (300)

/ı/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /ı/ sesi varsa, sonraki hecelerde /ı/ veya /a/ kalın ünlülerinden biri bulunur:

çıgış "çıkış, köken; doğu" (189)

ısık "sıcak" (190)

çıyrak "cevval, çabuk" (191)

ıraak "uzak" (200)

kızık "ilginç, garip" (206)

mına "işte" (221)

mışık "kedi" (234)

ıyla- "ağlamak" (241)

/o/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /o/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /o/ veya /u/ kalın ünlülerinden biri bulunur:

coldoş "*yoldaş*" (211)

koroo “*sürü*” (239)

koyçu “*çoban*” (245)

koyuu “*koyu*; *koymak*” (247)

oylo- “*düşünmek*” (254)

oşol “*bu*" (255)

tokoy “*orman*” (266)

momun “*sakin, sessiz*” (283)

koñur “*kumral, esmer*” (291)

/u/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /u/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /u/ veya /a/ kalın ünlülerinden biri bulunur:

suluu “*güzel*” (194)

ulam “*her zaman, boyuna*” (194)

uşu “*şu*” (208)

cumuş “*iş*” (213)

çukul “*acele*; *sıra dışı*” (219)

kuura- “*kurumak, tükenmek*” (231)

kuday “*hüda, ilah, Tanrı*” (232)

durus “*iyi, doğru, dürüst*” (239)

ubada “*taahhüt, vaat*” (254)

3. 1. 1. 2. İnce ünlülerde

/e/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /e/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /e/ veya /i/ ünlülerinden biri bulunur:

çeyin “*kadar*” (189)

tereñ “*derin*” (190)

tereze “*pencere*” (196)

nerse “*şey, nesne, herhangi*” (206)

ceñil “*hafif*” (211)

menen “*ile*” (213)

eger “*eğer*” (217)

eşik “*kapı*” (235)

terebel “*etraf*” (254)

/i/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /i/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /i/ veya /e/ ünlülerinden biri bulunur:

kiyin “*sonra*” (194)

iñir “*akşamın alacakaranlığı*; *akşam*” (201)

imer- “*etrafını çevirmek, döndürmek*” (207)

cigit “*yiğit*” (217)

cibek “*ipek*” (219)

kiçine “*küçük*” (220)

biyik “*büyük*” (236)

çiyki “*çiğ, ham*” (295)

/ö/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /ö/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /ö/ veya /ü/ ünlülerinden biri bulunur:

kögüş “*mavimsi, açık maviye çalan*” (190)

örük “*erik*” (191)

töşök “*yatak*” (193)

köynök “*gömlek*” (202)

bötön “*bütün*” (207)

cönököy “*sade, basit* “(237)

kölökö “*gölge*” (256)

kömöç “*külde pişirilen pide*” (276)

/ü/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /ü/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /ü/ veya /ö/ ünlülerinden biri bulunur:

kündüz "*gündüz*" (230)

üçün "*için*" (233)

münöz "*ahlak, tabiat, seciye*" (239)

süröt "*resim, tasvir, portre*" (243)

cürök "*yürek, kalp*" (244)

üyür "*at sürüsü*; *evirmek, döndürmek*" (264)

düyüm "*muhtelif*; *her türlü*" (269)

dümür "*yanmış kütük*" (286)

3. 1. 1. 3. Alıntı Kelimelerde Ünlü Uyumu

Kırgız Türkçesinde yabancı dillerden alınan kelimelerde de damak uyumu görülmektedir. Ancak bazı alıntı kelimelerin imlası büyük ölçüde korunduğundan Krg.T.'de uyuma girmeyen alıntı kelimeler de bulunmaktadır.

3. 1. 1. 3. 1. Kalın Ünlülerde

/a/ sesi: Bazı alıntı kelimelerde /a/ ünlüsünden sonra /a/ veya /ı/ ünlüsü gelerek, damak uyumu korunurken, bazı kelimelerde ise /e/ veya /i/ ünlüsü gelerek bu uyumun bozulduğu görülmektedir:

Ar. 'âdet > Krg.T. adat "*âdet, görenek*" (200)

Ar. muhabbet > Krg.T. mahabat "*muhabbet, sevgi*" (203)

Ar. 'azamet > Krg.T. azamat "*yiğit*" (209)

Ar. 'âlem > Krg.T. aalam "*âlem*" (250)

Far. temâşâ > Krg.T. tamaşa "*zevk, eğlence*" (272)

Uyuma girmeyen bazı alıntı kelimeler:

Ar. te'sîr > Krg.T. taasir "*tesir, etki*" (194)

Ar. hareket > Krg.T. araket "*hareket*" (207)

Ar. ma'nâ > Krg.T. maani "*mana, anlam*" (234)

Far. âyine ~ âyîne > Krg.T. aynek "*ayna*" (257)

/ı/ sesi: Bazı alıntı kelimelerde /ı/ ünlüsünden sonra /ı/ veya /a/ ünlüsü gelerek uyum gerçekleşmektedir:

Ar. hayâl > Krg.T. kıyal "*hayal*" (195)

Ar. rızk > Krg.T. ırıs "*rızk, talih*" (198)

Ar. îmân > Krg.T. *ıyman* "*iman*" (282)

/o/ sesi: Bazı alıntı kelimelerde ilk hecede /o/ ünlüsünden sonra /o/ veya /u/ ünlüleri gelerek uyum sağlanmaktadır:

Ar. cevâb > Krg.T. coop "*cevap*" (193)

Ar. molla > Krg.T. moldo "*molla*" (240)

/u/ sesi: Bazı alıntı kelimelerin ilk hecesindeki /u/ ünlüsünden sonra, /u/ veya /a/ ünlüleri gelerek uyum sağlanmaktadır:

Ar. müsâfir > Krg.T. musapır "*misafir*" (214)

Ar. mülâyim > Krg.T. muñayım "*mülayim, ılımlı*" (214)

3. 1. 1. 3. 2. İnce Ünlülerde

/e/ sesi: Alıntı kelimelerde /e/ ünlüsünden sonra /e/ veya /i/ ünlüleri gelerek damak uyumu sağlanmaktadır:

Ar. mihnet > Krg.T. meenet "*zahmet, sıkıntı*" (217)

Ar. mekân > Krg.T. meken "*mekân, yer*" (257)

Bazı alıntı kelimelerde ise /e/ ünlüsünden sonra /a/ sesi gelerek damak uyumunun bozulduğu görülmektedir:

Far. mihmân > Krg.T. meyman "*konuk*" (201)

/i/ sesi: Bazı alıntı kelimelerde /i/ ünlüsünden sonra /i/ veya /e/ ünlüsü gelerek damak uyumu sağlanmaktadır:

Ar. kitâb > Krg.T. kitep "*kitap*" (202)

/ö/ sesi: Bazı alıntı kelimelerde /ö/ ünlüsünden sonra /ö/ veya /ü/ ünlüleri gelerek uyum sağlanmaktadır:

Ar. hükm > Krg.T. öküm "*hüküm*" (215)

Far. hüner > Krg.T. önör "*marifet, bilme*; *zanaat*" (279)

/ü/ sesi: bazı alıntı kelimelerde /ü/ ünlüsünden sonra /ü/ veya /ö/ ünlüsü gelerek uyum sağlanmaktadır:

Ar. dünyâ > Krg.T. düynö "*dünya*" (264)

3. 1. 1. 4. Birleşik Kelimelerde Damak Uyumu

İki Türkçe veya Türkçe ve alıntı kelimenin birleşmesiyle oluşan bazı kelimeler Krg.T.'de damak uyumuna girerken, bazı kelimeler uyuma girmemektedir:

3. 1. 1. 4. 1. Uyuma Giren Türkçe Birleşik Kelimeler

birdeme < bir+neme "*bir şey*" (208)

bıyıl < bul+cıl "*bu yıl*" (277)

3. 1. 1. 4. 2. Uyuma Girmeyen Türkçe Birleşik Kelimeler

oşentip < oşonu+etip "*bu yüzden*" (189)

kantip < kanday+etip "*nasıl*" (206)

kantet < kanday+etip "*nasıl*" (215)

kantse < kanday+etse "*nasıl yapsa*" (228)

antkeni < anı+etkeni "*bunun için, bu suretle*" (249)

3. 1. 1. 5. Eklerde Damak Uyumu

3. 1. 1. 5. 1. Türkçe Ekler

Kırgız Türkçesinde yapım ve çekim eklerinde de damak uyumu görülmektedir. Kalın sıralı kelimelerden sonra kalın, ince sıralı kelimelerden sonra ince sıralı ekler gelerek uyum sağlanmaktadır:

kelgende < kel-gen-de "*geldiğinde*" (233)

içindegi < iç-in-de-gi "*içindeki*" (268)

körbögön < kör-bö-gön "*görmeyen*" (269)

süylöşüp < süylö-ş-üp "*konuşup, sohbet edip*" (274)

oturup < otur-up “*oturup*” (284)

Başka dillerden alınıp Türkçe ek alan kelimeler, kalınlık-incelik uyumuna göre ek alırlar:

düynödö < düynö-dö “*dünyada*” (216)

aalamdın < aalam-dın “*âlemin*” (255)

kiteptin < kitep-tin “kitabın” (248)

tamaşada < tamaşa-da “*eğlencede*” (259)

kayrattuu < kayrat-tuu “*gayretli*” (260)

önörüñ < önör-üñ “*hünerin*” (279)

mektepke < mektep-ke “*okula*” (285)

3. 1. 1. 5. 2. Alınma Ekler

Kırgız Türkçesinde yabancı dillerden giren eklerin bazıları damak uyumuna girerken, bazılarının uyuma girmediği görülmektedir:

Far. bî çare > Krg.T. beçara “*çaresiz*” (196)

Far. bî taanış > Krg.T. beytaanış “*bilmedik, tanımadık*” (217)

Far. bî köñül > Krg.T. beyköñül “gönülsüz” (265)

3. 1. 2. Dudak Uyumu (Düzlük Yuvarlaklık Uyumu)

Dudak uyumu, Türkçe kelimelerin ilk hecelerinde bulunan ünlülerin düz ve yuvarlak oluşlarına göre, takip eden hecelerdeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ünlü ise düz olarak, yuvarlak ünlü ise yuvarlak ve geniş düz olarak gelmesi kuralına denir (Korkmaz, 1992, s. 104).

Küçük ünlü uyumu olarak da bilinen bu uyum, Türk dilinde sonradan geliştiğinden doğal olarak tarihi metinlerde ve pek çok lehçede zayıftır. Ancak Kırgız Türkçesinde oldukça gelişmiştir. Kırgız yazı dilinde ilk hecesinde u sesi bulunduran kelimeler dışında, yuvarlak ünlülü kök hecesini takip eden hemen bütün düz ünlüler, dudak çekerliği (labial atraction) sonucu yuvarlaklaşmıştır (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 39).

3. 1. 2. 1. Düz Ünlüler

/a/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /a/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /a/ veya /ı/ ünlüleri bulunur:

baarı "*hepsi*" (238)

babıra- "*dırdır etmek*" (246)

sarı "*sarı*" (246)

caşır- "*gizlenmek, saklanmak*" (247)

karañgı "*karanlık*" (256)

dalay "*hemen hemen*" (259)

mamı "*obanın önünde at bağlanacak direk*" (277)

/e/ sesi: İlk hecedeki /e/ ünlüsünden sonra, /e/ veya /i/ ünlülerinden biri bulunur:

mezgil "*dönem, devre*" (197)

etek "*etek*" (201)

teri "*deri*" (208)

ece "*büyük kız kardeş*; *abla*" (209)

keçe "*akşam, gece*" (243)

cetim "*yetim, öksüz*" (253)

eşek "*eşek*" (254)

/ı/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /ı/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /ı/ veya /a/ ünlülerinden biri bulunur:

kırtış "*yüzey*, *üst tabaka*, *zemin*" (197)

kıygaç "*eğri*, *çarpık*, *bükük*; *yarı dönerek*" (226)

kıcır "*hırs*, *kin*" (232)

tımızın "*yavaşça*, *sessizce ihtiyatla*" (250)

kılık "*ahlak, huy*" (253)

kıykır "*haykırmak*" (266)

ısı- "*ısınmak*; *adamakıllı kızmak*" (289)

/i/ sesi: İlk hecedeki /i/ ünlüsünden sonra gelen hecelerde /i/ veya /e/ ünlülerinden biri bulunur:

kiçine "*küçük*" (220)

izde- "*aramak*" (232)

kiyin "*sonra*" (247)

ini "*küçük erkek kardeş*" (249)

şiber "*herhangi bir yüksek*, *sık ot*; *delice buğday*" (254)

kişi "*insan*, *kişi*" (262)

biyle- "*oynamak*, *dans etmek*; *idare etmek*" (301)

3. 1. 2. 2. Yuvarlak Ünlüler

/o/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /o/ sesi varsa, sonraki hecelerde /o/ ve /u/ sesleri bulunur; daha sonraki hecelerde bulunan /a/ sesi de yuvarlaklaşarak /o/ sesine dönüşür:

coldoş "*yoldaş*, *arkadaş*" (211)

konok "*konuk, misafir*" (220)

ooru- "*hastalanmak*" (240)

cooluk "*mendil*" (242)

çooçun "*yabancı*" (246)

oloñ "*arka kolan*(*ki eğer kaşına takılır*" (257)

tolkun "*dalga*" (281)

/ö/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /ö/ ünlüsü varsa, sonraki heceleri /ö/ ve /ü/ ünlüsü takip eder, /e/ ünlüsü de yuvarlaklaşarak /ö/ sesine döner:

cönöş- "*hep beraber yönelmek*, *hareket etmek*" (191)

çögörül- "*diz üstüne düşürmek*, *çökermek*; *batırmak*" (202)

körköm "*güzel*, *sanatkârane*" (203)

köksö “*şiddetli arzu*; *arzu etmek*” (211)

döbö “*tepe*” (218)

kölökö “*gölge*” (275)

töşök “*döşek, yatak*” (278)

/u/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /u/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /u/ veya /a/ ünlüleri bulunur, /a/ ünlüsünü de /ı/ ünlüsü takip eder:

çurkaş “*koşu, koşma*” (189)

uşak “*ufak*; *dedikodu*, *laf*, *lakırdı*, *iftira*” (190)

çuñkur “*çukur*, *oyuk*” (200)

kuunak “*şen*, *memnun*, *neşeli*” (201)

buyum “*şey*, *nesne*” (202)

uyat “*utanç*, *ayıp*” (232)

tuugan “*akraba*, *kardeş*” (250)

Bunun yanı sıra istisna bir kelime olan “muzoo” kelimesinde ilk hecedeki /u/ sesinden sonra /o/ sesinin geldiği görülmektedir. Bu durum ET.’ deki -agı, -ogu ses grubunun uzun /o/ sesine dönüşmesiyle oluşmuştur(Uzun, 2006, s. 37). Bu şekilde uyum bozulmaktadır: buzagı > muzoo “buzağı” (287).

/ü/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde bulunan /ü/ sesinden sonra, onu takip eden hecelerde /ö/ veya /ü/ seslerinden biri bulunmaktadır:

süñgü- “*saplanmak*” (190)

cüdö- “*zayıflamak*” (195)

bügün “*bugün*” (196)

üñül- “*bir şeyin içine saplanmak, bir şeyi delmek*” (207)

şüüdürüm “*çiy*” (215)

süyrü “*uzunca*, *mustatil*” (240)

küyüt “*keder*” (252)

3. 1. 2. 3. Alınma Kelimelerde Dudak Uyumu

Türkçe kelimelerdeki dudak uyumu, yabancı dillerden alınan kelimelerde de görülmektedir:

3. 1. 2. 3. 1. Düz Ünlüler

/a/ sesi: Alıntı kelimelerde ilk hecede bulunan /a/ ünlüsünden sonraki hecelerde /a/ veya /ı/ ünlülerinden biri bulunur:

Ar. ‘âdet > Krg.T. adat “*adet*” (200)

Ar. kadr > Krg.T. kadır “*kadir, kıymet*” (240)

Ar. ‘âlem > Krg.T. aalam “*âlem*” (250)

Far. temâşâ > Krg.T. tamaşa “*zevk, eğlence*; *şaka*” (272)

Far. tâze > Krg.T. taza “*temiz, saf, halis*” (299)

/e/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /e/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /e/ ve /i/ ünlüleri bulunur:

Ar. mihnet > Krg.T. meenet “*mihnet, sıkıntı*” (217)

Ar. mekân > Krg.T. meken “*mekân*” (224)

ı: İlk hecede bulunan ı ünlüsünü, sonraki hecelerde ı veya a ünlüleri takip eder:

Ar. hayâl > Krg.T. kıyal “*hayal*” (226)

Far. ziyân > Krg.T. zıyan “*ziyan*” (268)

Ar. rızk > Krg.T. ırıs “*rızk, talih*” (284)

/i/ sesi: Kelimenin ilk hecesinde /i/ ünlüsü varsa, sonraki hecelerde /i/ veya /e/ ünlülerinden biri bulunur:

Ar. kitâb > kitep “*kitap*” (202)

Ar. fikr > pikir “*fikir*” (203)

3. 1. 2. 3. 2. Yuvarlak Ünlüler

/o/ sesi: Alıntı kelimelerde ilk hecedeki /o/ ünlüsünden sonra /o/ veya /u/ ünlüleri bulunur, bununla birlikte sonraki hecelerde bulunan /a/ ünlüsü de yuvarlaklaşarak /o/ ünlüsüne dönüşür:

Ar. cevâb > Krg.T. coop “*cevap*” (193)

Ar. molla > Krg.T. moldo “*molla*” (240)

Alıntı kelimelerde görülen uzun /oo/ sesinden sonra gelen /a/ ünlüsü ise yuvarlaklaşmaz:

coomart “*cömert, eli açık*” (217)

/ö/ sesi: Kelimenin ilk hecesindeki /ö/ ünlüsü, diğer hecelerdeki düz ünlüleri yuvarlaklaştırmakta olup, /ö/ ünlüsünü /ö/ veya /ü/ ünlüleri takip etmektedir:

Ar. hükm > Krg.T. öküm “*hüküm*” (215)

Far. hüner > Krg.T. önör “*marifet, bilme; zanaat*” (279)

/u/ sesi: Kelimenin ilk hecesindeki /u/ ünlüsünden sonra gelen düz geniş ünlüler yuvarlaklaşmaz, /u/ ünlüsünden sonra /u/ veya /a/ ünlüleri gelir:

Ar. kumar > Krg.T. kumar “*coşkunluk, kumar*; *şiddetli arzu* (198)

Ar. müsâfir > Krg.T. musapır “*misafir*” (214)

Ar. mülâyim > Krg.T. muñayım “*mülayim, ılımlı*” (214)

/ü/ sesi: Kelimenin ilk hecesindeki /ü/ ünlüsü, sonraki hecelerdeki ünlüleri yuvarlaklaştırır ve /ü/ ünlüsünü /o/ veya /ü/ ünlüleri takip eder:

Far. ümîd > Krg.T. ümüt “*ümit*” (249)

Ar. dünyâ > Krg.T. düynö “*dünya*” (256)

3. 1. 2. 4. Birleşik Kelimelerde Dudak Uyumu

Türkçe birleşik kelimelerin bazılarında dudak uyumu görülürken, bazı kelimelerde ise uyum görülmemektedir:

birdeme < bir+neme “*bir şey*” (208)

bıyıl < bul+cıl “*bu yıl*” (277) vb. birleşik kelimeler uyuma girerken;

oşonu etip > oşentip“ *bu yüzden*” (261) vb. birleşik kelimelerin uyuma girmediği görülmektedir.

3. 1. 2. 5. Eklerde Dudak Uyumu

3. 1. 2. 5. 1. Türkçe Ekler

Kırgız Türkçesinde yapım ve çekim eklerinde çoğunlukla dudak uyumu görülmektedir. Kelimeler düz ünlüyle başlıyorsa düz sıradan, yuvarlak ünlüyle başlıyorsa yuvarlak sıradan seslere sahip ekler gelir. Bu kuralı sadece /u/ ünlüsü bozmaktadır. Krg.T.'de /u/ sesinden sonra /a/ ünlüsü, onu takip eden hecelerde de /ı/ ünlüsü taşıyan ekler gelir. Bu Krg.T.'nin karakteristik bir özelliğidir:

özüñdöy < öz-ü-ñ-döy "*kendi gibi*" (191)

albagan < al-ba-gan "*almayan*" (195)

izdep < iz-de-p "*arayıp*" (205)

cakşılıkka < cakşı-lık-ka "*iyiliğe*" (210)

bölünüp < böl-ün-üp "*bölünüp*" (255)

/u/ ünlüsüyle başlayan kelimelere gelen eklerdeki /a/ sesi yuvarlaklaşmaz:

uuluna < uul-u-n-a "*oğluna*" (249)

muştumday < muştum-day "*kedi gibi*" (270)

tuulgan < tuu-l-gan "*doğmuş, doğulan*" (271)

uçurlarda < uçur-lar-da "*anlarda, vakitlerde*" (287)

Kırgız Türkçesinde dudak uyumuna girmeyen ekler de bulunmaktadır:

ET.' deki isimden sıfat yapan –lIg ekinden gelişen -lUU, -dUU, -tUU ekleri düz veya yuvarlak sıralı olan bütün kelimelere yuvarlak olarak gelir:

şamalduu <şamal-duu "*rüzgarlı*" (189)

tattuu < tat-tuu "*tatlı*" (199)

bölmölüü < bölmö-lüü "*odalı*" (201)

teskeylüü < teskeylüü "*gölgeli*" (249)

mömölüü < mömö-lüü "*meyveli*" (298)

Mastar eki -O, -U(U) da yuvarlak sıralı olarak eklenmektedir:

tut-uu > tutuu "*tutma*" (231)

makta-o > maktoo “*övme*” (247)

at-uu > atuu “*atma*” (266)

ET. sayılardan isim yapan -Agu ekinden gelişen -OO eki kelimelere her zaman yuvarlak olarak gelir:

üç-egü > üçöö “*üçü*” (208)

eke-gü > eköö “*ikisi*” (275)

bir-egü > biröö “*biri*” (284)

-mAn eki bütün kelimelere aynı şekilde gelir:

meer-man > meerman “*teveccüh sahibi*” (256)

3. 1. 2. 5. 2. Yabancı Ekler

Farsça bî olumsuzluk eki, düz ve yuvarlak sıralı bütün kelimelere be- veya bey- şeklinde gelir:

beçara < bîçare “*çaresiz*” (196)

beykapar < bîkapar “*şuursuz, akılsız*” (199)

Farsça -baz eki Krg.T.’de -boz şeklindedir ve uyuma girmez:

bekerpoz < beker-baz “*beyhude, boş yere*” (217)

Farsça -hor eki, Krg.T.’de -kor şeklinde olup, eklendiği bazı kelimelerde dudak uyumuna girmemektedir:

kamkor < kam-kor “*ihtimamlı*” (274)

3. 2. Ünsüz Uyumu

Ünsüzlerin fonetik kurallar dâhilinde patlayıcılık, sızıcılık, akıcılık, tonluluk, tonsuzluk ilişkileri doğrultusunda yan yana gelerek ses birliktelikleri oluşturmasına ünsüz uyumu denir (Çoşkun, 2008, s. 79).

Kırgız Türkçesinde ünsüz uyumu tam anlamıyla gerçekleşmektedir. Tonluyla biten kelimeler tonluyla, tonsuzla biten kelimeler de tonsuz ünsüzlerle başlayan ekler alırlar:

çıkpasa < çık-pa-sa “*çıkmasa*” (213)

tüşkönün < tüş-kön-ün "*düşenin*" (215)

eşikte < eşik-te "*kapıda*" (226)

kolgo < kol-go "*ele*" (237)

kazgaldaktar < kazgaldak-tar "*ördekler*" (254)

çatırçalardın < çatırça-lar-dın "*çadırların*" (255)

elikterdin < elik-ter-din "*karacaların*" (267)

sebeptenbi < sebep-ten-bi "*sebepten mi*" (268)

tartkan < tart-kan" *çeken*" (284)

örüktün < örük-tün "*eriğin*" (294)

Krg.T.'de /ç/ sesinin yer aldığı ekler, tonluyla biten kelimelere /ç/ şeklinde eklendiğinden ünsüz uyumunun dışında kalmaktadır:

ayılçı < ayıl-çı "*köylü*" (196)

koonçu < koon-çu "*kavuncu*" (217)

kolhozçu < kolhoz-çu "*kolhozcu*" (225)

oşonço < oşon-ço "*o kadar*" (251)

onunçu < on-un-çu "*onuncu*" (259)

tokoyçu < tokoy-çu "*ormancı*" (272)

koyçu < koy-çu "*koyun çobanı*" (285)

malçı < mal-çı "*hayvan bakan, malcı*" (290)

4. SES OLAYLARI

4. 1. ÜNLÜ DÜŞMESİ

Çeşitli fonetik etkilerle kelimelerin iç ve son seslerdeki bazı ünlülerin düşmesi kuralıdır (Korkmaz, 1992, s. 159).

Kırgız Türkçesinde ünlü düşmesi iç seste görülür. Orta hecedeki ünlü bazı yapım, çokluk, iyelik ve zarf fiil eklerini (l, n, m, r, y) alınca vurgusuzluktan dolayı düşer:

baldar < bal(a)-dar "*çocuklar*" (202)

kardımdı < kar(ı)n-dı-m-dı “*karnımı*” (208)

ilgerten < ilger(i)-ten “*geçmişten*” (217)

cogorku < cogor(u)-ku “*yukarıdaki*” (224)

cıynap < cıy(ı)na-p “*toplayıp*” (225)

buyruk < buy(u)r-u-k “*emir*” (241)

kıynagan < kıy(ı)na-gan “*zorlayan*” (251)

oynop < oy(u)no-p “*oynayıp*” (258)

aylındagı < ay(ı)l-da-gı “*köydeki*” (264)

moynu < moy(u)n-u “*boynu*” (271)

iynine < iy(i)n-i-ne “*omuzuna*” (284)

uurdagan < uur(u)-da-gan “*hırsızlık yapan*” (293)

murduna < mur(u)n-dun-a “*burnuna*” (301)

4. 2. ÜNLÜ TÜREMESİ

Ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı çeşitli sebeplerle kelimenin, önüne, ortasına veya sonuna ünlü getirilmesi kuralıdır (Korkmaz, 1992, s. 161).

4. 2. 1. Kelime Başında Ünlü Türemesi

Sadece yabancı kökenli kelimelerin başında bulunan akıcı /l/, /r/, /v(>b)/ ünsüzleri önünde ünlü türemesi gerçekleşmektedir. Anadolu ağızlarında benzer şartlarda, kelime başında sadece /ı/, /i/ seslerinin türemesi görülürken, Kırgız Türkçesinde uyuma göre /ı/, /i/, /o/, /u/ ünlülerinin türediği görülmektedir (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 34):

Rus. Rus > Krg.T. Orus “*rus*” (204)

Ar. rızk > Krg.T. ırıs “*rızk, talih*” (220)

Ar. va’de > Krg.T. ubada “*vade*” (242)

Ar. vakt > Krg.T. ubakıt “*vakit, zaman*” (245)

Rus. rayon > Krg.T. ırayon “*bölge*” (250)

Ar. lâyık > Krg.T. ılayık “*layık*” (251)

Ar. rahmet > Krg.T. ırakmat “*rahmet*” (262)

Ar. ruḫsat > Krg.T. uruksat “*ruhsat*” (266)

Ar. râzî > Krg.T. ıraazı “*razı*” (286)

4. 2. 2. Kelime İçinde Ünlü Türemesi

Kırgız Türkçesi, ünsüz çiftlerini kabul etmeyen bir dildir. Bu nedenle birçok Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerde yer alan ünsüz çiftlerinin arasına, kök hecesindeki ünlüyle uyumlu dar bir ünlü girer (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 35). Krg.T.'de daha çok iç seste, düz dar ünlüleri olan /ı/, /i/ sesleri türemiştir:

Ar. ‘umr > Krg.T. ömür “*ömür*” (190)

Ar. fikr > Krg.T. pikir “*fikir*” (203)

Ar. kıble > Krg.T. kıbıla “*kıble*” (222)

ET. tengri > Krg.T. teñri “*Tanrı*” (222)

Ar. sabr > Krg.T. sabır “*sabır*” (241)

ET. kıvanç > Krg.T. kubanıç “*kıvanç*”(258)

ET. akrun > Krg.T. akırın “*yavaş*” (270)

ET. toprak > Krg.T. topurak “*toprak*” (298)

Ar. ğaflet > Krg.T. kapılet “*gaflet*” (301)

4. 2. 3. Kelime Sonunda Ünlü Türemesi

Krg.T.'de, bazı istisnalar dışında, ünsüz çiftiyle biten tek heceli yabancı kökenli kelimeler ile birkaç uzun ünlülü kelimenin sonunda, kök ünlüsüyle uyumlu olan /a/, /e/, /ı/ düz ünlüleri türemiştir (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 36):

Far. ten > Krg.T. dene “*ten*” (224)

ET. tīz > Krg.T. tize “*diz*” (235)

Ar. ‘ışk > Krg.T. ışkı “*aşk*” (244)

4. 3. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

Kırgız yazı dilinde, daha çok yabancı kökenli kelimelerde görülen ünlü değişmeleri, ünlü uyumu gereği, genellikle kalınlaşma ve dudak çekerliğine (labial atraction) bağlı olarak yuvarlaklaşma şeklinde gerçekleşmektedir (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 28).

4. 3. 1. Ünlü Kalınlaşması

İnce ünlülerin, belirli ünsüzlerin kalınlaştırma veya kalın ünlülerin benzeştirme etkilerine bağlı olarak veya başka gerekçelerle kelimedeki ön, iç ve son seslerde kalın sıraya geçmeleri olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 162).

4. 3. 1. 1 e > a

Far. edebiyāt > Krg.T. adabiyat "*edebiyat*" (191)

Ar. gayret > Krg.T. kayrat "*gayret*" (195)

Ar. ādet > Krg.T. adat "*adet*" (200)

Far. şehr > Krg.T. şaar "*şehir*" (201)

Ar. mezar > Krg.T. mazar "*mezar*" (219)

Far. temāşā > Krg.T. tamaşa "*eğlence*" (225)

Far. çâre > Krg.T. çara "*çare*" (235)

Ar. te'sîr > Krg.T. taasir "*tesir, etki*" (244)

Ar. cemāl > Krg.T. camal "*güzellik, cemal*" (258)

Far. tāze > Krg.T. taza "*temiz, pak*" (263)

Far. meze > Krg.T. maza "*tad, zevk, meze*" (285)

4. 3. 1. 2. e > ı

Far. çerâg > Krg.T. çırak "*kandil*" (278)

4. 3. 1. 3. i > ı

Far. ziyān > Krg.T. zıyan "*ziyan*" (268)

4. 3. 1. 4. ü > u

Ar. mülâyim > Krg.T. munayım "*ılımlı*" (275)

4. 3. 2. Ünlü İncelmesi

Bazı ünsüzlerin etkisiyle kelimelerin bazı hecelerdeki kalın sıralı seslerin ince sıraya geçmesi olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 160).

4. 3. 2. 1. â > e

Ar. kitâb > Krg.T. kitep "*kitap*" (202)

Ar. mekân > Krg.T. meken "*mekân, yer*" (257)

4. 3. 3. Ünlü Düzleşmesi

Çeşitli fonetik sebeplerle ve çoğunlukla alıntı kelimelerde ilk hecedeki yuvarlak sıralı ünlünün düz sıraya geçmesidir (Korkmaz, 1992, s. 160).

4. 3. 3. 1. u > ı

Ar. nâmûs > Krg.T. namıs "*namus*" (194)

ET. bagatur > Krg.T. baatır "*bahadır, kahraman*" (273)

ET. katun > Krg.T. katın "*hatun, kadın*" (297)

4. 3. 4. Ünlü Yuvarlaklaşması

Kelime başında ve ortasında bulunan düz ünlülerin çeşitli fonetik gerekçelerle yuvarlaklaşması olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 162).

Kırgız Türkçesinin en önemli ve tipik özelliği olan yuvarlaklaşma hadisesinde; ilk hecedeki yuvarlak ünlüler (o, ö, u, ü), sonraki hecelerde bulunan düz ünlüleri yuvarlaklaştırır. İlk hecede bulunan /o/ ve /u/ sesi sonraki hecelerdeki /a/ sesini /o/ sesine, /ı/ sesini de /u/ sesine dönüştürür (Buran, Alkaya, 2012, s. 323):

4. 3. 4. 1. a > o

ET. -Ag(U) ses grubunun /oo/ sesine dönüşmesiyle yuvarlaklaşma olayı gerçekleşmektedir:

ET. agız > Krg.T. ooz "*ağız*" (203)

ET. tag > Krg.T. too "*dağ*" (209)

ET. yagı > Krg.T. coo "*düşman*" (272)

Kelimenin ilk hecesinde bulunan /o/ sesi, kendisinden sonra gelen eklerdeki /a/ ünlüsünü yuvarlaklaştırarak /o/ sesine dönüştürmektedir:

tokmak > tokmok "*tokmak*" (1909

boza > bozo "*boza*" (206)

yoldaş > coldoş "*yol arkadaşı*" (238)

orta > orto "*orta*" (245)

korkak > korkok "*korkak*" (258)

orak > orok "*orak*" (276)

konak > konok "*konuk*" (279)

yokla- > cokto- "*yoklamak*" (300)

Alıntı kelimelerde de bu değişime rastlanılmaktadır:

Ar. molla > Krg.T. moldo "*molla*" (240)

4. 3. 4. 2. â > ö

Özellikle alıntı kelimelerde rastlanan bir değişimdir:

Ar. dünyâ > Krg.T. düynö "*dünya*" (264)

Far. günâh > Krg.T. künöö "*günah*" (275)

4. 3. 4. 3. e > ö

Bu değişim genel olarak dudak benzeşmesi yoluyla ortaya çıkmıştır (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 30):

söyle- > süylö- "*söylemek*" (194)

bölme > bölmö "*oda*" (237)

tepe > döbö "*tepe*" (267)

kelebek > köpölök "*kelebek*" (269)

köynek > köynök "*gömlek*" (288)

İlk hecede yer alan /ö/ ünlüsü, sonraki hecelerde bulunan /e/ ünlüsünü yuvarlaklaştırarak /ö/ sesine dönüştürür. Bu durum ekleşmelerde de görülmektedir (Uzun, 2006, s. 48):

közdör > köz-dör "*gözler*" (194)

sözdör > söz-dör "*sözler*" (215)

döbögö > döbö-gö "*tepeye*" (218)

çöldö > çöl-dö "*çölde*" (225)

kölöködö > kölökö-dö "*gölgede*" (275)

körkkö > körk-kö "*güzelliğe*" (291)

4. 3. 4. 4. i > ü

ET. tilkü > Krg.T. tülkü "*tilki*" (293)

4. 3. 5. Ünlü Genişlemesi

Kelimenin içinde yer alan dar sıralı ünlülerin çeşitli sebeplerle geniş sıralı ünlülere dönüşmesi durumdur (Korkmaz, 1992, s. 160):

4. 3. 5. 1. i > a

Ar. tâlih > Krg.T. taalay "*talih, baht*" (209)

4. 3. 5. 2. i > e

Tarihi metinlerde i/e arasında değişen, Yenisey Kitabeleri ve diğer bazı tarihi metinlerle Anadolu ağızları ve Azerbaycan yazı dilinde kapalı/bulanık e (ė) ile gösterilen kök hecesindeki uzun /i/ sesi, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Kırgız yazı dilinde de uzunluğun etkisiyle genişleyerek /e/ sesine dönüşmüştür (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 32):

ET. il > Krg.T. el "*il*"(194)

ET. işik > Krg.T. eşik "*kapı*, *eşik*" (205)

ET. ir > Krg.T. er "*erkek*" (214)

ET. yir > Krg.T. cer "*yer*" (257)

ET. yit- > Krg.T. cet- "*yetmek*" (259)

ET. çiçek > Krg.T. çeçek “*çiçek*” (278)

4. 3. 5. 3. î > e

Far. bîçare > Krg.T. beçara “*çaresiz*” (196)

Far. bîtaanış > Krg.T. beytaanış “*bilmedik, tanımadık*” (217)

Far. bîkâr > Krg.T. beker “*boş*” (249)

Far. bîköñül > Krg.T. beyköñül “*gönülsüz*” (265)

4. 3. 5. 4. u > a

ET. togru > Krg.T. tuura “*dogru*” (251)

kuru- > kuura- “*kurumak*” (256)

4. 4. İLERLEYİCİ BENZEŞME

Kelimenin içinde yan yana yer alan ünsüzlerden öncekinin kendinden sonraki ünsüzü etkileyerek kısmen veya tamamen kendine benzetmesi olayıdır (Korkmaz, 1992. s. 86).

Kırgız Türkçesinde kelime köküne bağlı eklerin başındaki /l/, /m/, /n/ ünsüzlerinde benzeşme hadisesi gerçekleşmektedir:

4. 4. 1. l ünsüzündeki Benzeşmeler

4. 4. 1. 1. l > d

Kelime köküne bağlı ekin başındaki akıcı /l/ ünsüzü, tonlu /d/ ünsüzüne benzeşmektedir:

etyud-lar > etyuddar “*çalışmalar*” (207)

meerim-lü > meerimdüü “*hoş, güzel*” (208)

köñül-lü > köñüldüü “*gönüllü*” (212)

kün-ler > kündör “*günler*” (221)

adam-lık > adamdık “*insanlık*” (231)

adepsiz-lik > adepsizdik “*edepsizlik*” (232)

bar-lık > bardık “*varlık*” (251)

dıykan-lar > dıykandar “*çiftçiler*” (256)

kaz-lar > kazdar “*kazlar*” (257)

meyman-lar > meymandar “*misafirler*” (257)

müyüz-lü > müyüzdüü “*boynuzlu*” (270)

kum-lu > kumduu “*kumlu*” (277)

caz-lık > cazdık “*yazlık*” (278)

can-lı > canduu “*canlı*” (279)

caman-lık > camandık “*kötülük*” (287)

4. 4. 1. 2. l > t

Kelime köküne bağlı ekin başındaki akıcı /l/ ünsüzü, tonsuz /t/ ünsüzüne benzeşmektedir:

darak-lar > daraktar “*ağaçlar*”(190)

ıraak-la- > ıraakta- “*uzaklaşmak*” (199)

çaç-lı > çaçtuu “*saçlı*” (209)

salabat-lı > salabattuu “*azametli*” (211)

tat-lı > tattuu “*tatlı*” (227)

taş-la- > taşta- “*taşlamak*” (228)

kış-lak > kıştak “*kışlak, köy*” (232)

coldoş-lar > coldoştor “*yoldaşlar*” (245)

arbak-lar > arbaktar “*ruhlar*” (260)

kayrat-lı > kayrattuu “*gayretli*” (260)

aşık-lar > aşıktar “*aşıklar*” (263)

kat-lar > kattar “*mektuplar*” (264)

cıt-lı > cıttuu “*kokulu*” (266)

cayık-lı > cayıktuu “*yayvan, yayık*” (281)

baş-la- > başta- “*başlamak*” (288)

4. 4. 2. m Ünsüzündeki Benzeşmeler

4. 4. 2. 1. m > b

Kelime köküne bağlı ekin başındaki yumuşak /m/ ünsüzü, tonlu /b/ ünsüzüne benzeşmektedir:

çıda-may > çıdabay "*katlanmaz, tahammül etmez*" (189)

karıl-may > kayrılbay "*dönmez*" (189)

böl-möy > bölböy "*bölmez*" (194)

kara-maysıñ-mı > karabaysıñbı "*bakmıyor musun*" (195)

sürdö-möy > sürdöböy "*sıkılmaz, mahcup olmaz*" (195)

canı-mızdı > canıbızdı "*canımızı*" (206)

içil-mese > içilbese "*içilmese*" (238)

tur-baysıñar-mı > turbaysıñarbı "*durmasınlar mı*" (239)

bar-mı > barbı "*var mı*" (246)

adamı-mız > adamıbız "*adamımız, insanımız*" (248)

planı-mız > planıbız "*planımız*" (253)

muzdadı-mı > muzdadıbı "*dondu mu*" (256)

catpayım-mı > catpayımbı "*yatmayayım mı*" (263)

süylö-möysüz-mü > süylöböysüzbü "*söylemiyor musunuz*" (283)

4. 4. 2. 2. m > p

Kelime köküne bağlı ekin başındaki yumuşak /m/ ünsüzü tonsuz /p/ ünsüzüne benzeşmektedir:

alış-may > alışpay "*alışmaz*" (189)

çık-magan > çıkpagan "*çıkmamış*" (192)

tap-may > tappay "*bulmaz*"(197)

süylöş-mösö > süylöşpösö "*konuşmasa*" (200)

eskirt-mey > eskirtpey "*eskitmez*" (216)

körsöt-mögön > körsötpögön “*göstermemiş*” (221)

cet-mese > cetpese “*varmasa*” (222)

ös-möyt > öspöyt “*büyümez*” (222)

keliş-meyt > kelişpeyt “*gelişmez*” (249)

colot-moym > colotpoym “*yaklaşmaya müsaade etmem*” (266)

kork-mo > korkpo “*korkma*” (273)

oñdoş-moyt > oñdoşpoyt “*düzeltmez*” (278)

4. 4. 3. n Ünsüzündeki Benzeşmeler

4. 4. 3. 1. n > d

Kelime köküne bağlı ekin başındaki yumuşak /n/ ünsüzü tonlu /d/ ünsüzüne benzeşmektedir:

köl-nün > köldün “*gölün*” (189)

biz-ni > bizdi “*bizi*” (190)

kolhoz-nun > kolhozdun “*kolhozun*” (191)

torgoy-nun > torgoydun “*tarla kuşunun*” (200)

cer-nin > cerdin “*yerin*” (253)

şiberler-nin > şiberlerdin “*yüksek otların*” (254)

betiñ-ni > betiñdi “*yüzünü*” (255)

lager-nin > lagerdin “*karargâhın*” (257)

terekter-nin > terekterdin “*kavakların*” (258)

siler-ni > silerdi “*sizleri*” (259)

üy-nün > üydün “*evin*” (261)

gül-nün > güldün “*gülün*” (269)

üstöl-nün > üstöldün “*masanın*” (276)

üy-nü > üydü “*evi*” (291)

tokoy-nun > tokoydun “*ormanın*” (292)

4. 4. 3. 2. n > t

Kelime köküne bağlı ekin başındaki yumuşak /n/ ünsüzü tonsuz /t/ ünsüzüne benzeşmektedir:

turmuş-nun > turmuştun "*hayatın*" (191)

smolet-nun > samolettun "*uçağın*" (199)

internat-nın > internattın "*internetin*" (202)

mahabat-nın > mahabattın "*sevginin*" (203)

tabiyat-nın > tabiyattın "*tabiatın, doğanın*"(204)

tamak-nı > tamaktı "*yemeği*" (207)

çaynek-nin > çaynektin "*demliğin*" (208)

çöp-nün > çöptün "*otun*" (208)

cigit-nin > cigittin "*yiğidin*" (210)

mandalak-nın > mandalaktın "*lale çiçeğinin*" (212)

örük-tün > örüktün "*eriğin*"(217)

darak-nın > daraktın "*ağacın*" (221)

Tokmok-nun > Tokmoktun "*Tokmok'un*"(223)

köpölök-nün > köpölöktün "*kelebeğin*" (229)

molbert-ni > molbertti "*çizim sehpasını*" (289)

4. 5. GERİLEYİCİ BENZEŞME

Kelime içinde önde yer alan ünsüzün kendisinden sonra gelen ünsüze kısmen veya tamamen benzemesi olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 72).

4. 5. 1. -b- > -m-

Geniz ünsüzünün etkisiyle kelime içindeki /b/ dudak ünsüzü /m/ ünsüzüne benzeşmektedir:

cabın- > camın- "*örtünmek*" (207)

taban > taman "*taban*" (214)

4. 6. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

4. 6. 1. Tonlulaşma

Yakın ve uzak komşu ünsüzlerin etkisiyle, tonsuz ünsüzlerin yerlerini, karşılıkları olan tonlu ünsüzlere bırakması olayıdır (Çoşkun, 2008, s. 93).

Oğuz grubu lehçelerinde karakteristik olan tonlulaşma örnekleri, diğer Kıpçak ve Uygur-Karluk lehçelerinde olduğu gibi Kırgız yazı dilinde pek görülmemektedir (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 44). Bunun yanı sıra Kırgız yazı dilinde görülen örnekleri şu şekildedir:

4. 6. 1. 1. Damak Ünsüzlerinde Tonlulaşma

4. 6. 1. 1. 1. -ķ- > -ġ-

Kelimenin sonundaki /-k-/ ünsüzü, ek alındığında iki ünlü arasında tonluluşarak /-ġ-/ sesine dönüşmektedir:

kulak-ı > kulagı "*kulağı*" (210)

aşıktık-ı > aşıktıgı "*aşıklığı, tutkunluğu*" (211)

kabık-ına > kabıgına "*kabuğuna*" (213)

topurak-ı > topuragı "*toprağı*" (222)

calbırak-ı > calbıragı "*yaprağı*" (224)

tamak-ın > tamagın "*yemeğin*" (225)

kuçak-ına > kucagına "*kucağına*" (227)

kuyruk-un > kuyrugun "*kuruğun*" (234)

koozduk-u > koozdugu "*güzelliği*"(253)

tuyak-ı > tuyagı "*toynağı*" (271)

kursak-ım > kursagım "*kursağım*" (274)

4. 6. 1. 1. 2. -k- > -g-

Kelimenin sonunda bulunan /k/ ünsüzü, ek alınca iki ünlü arasında tonlulaşarak /-g-/ sesine dönüşmektedir:

cetek-inde > ceteginde "*yedeğinde*" (192)

kezek-inde > kezeginde “*zamanında*” (193)

kirpik-i > kirpigi “*kirpiği*” (195)

emgek-in > emgegin “*emeğin*” (207)

tilek-in > tilegin “*tileğin*” (242)

kökürök-ün > kökürögün “*göğsün*” (242)

cürök-ünö > cürögünö “*yüreğine*” (243)

etek-ine > etegine “*eteğine*” (254)

köpçülük-ün > köpçülügün “*cemiyetin, topluluğun*” (283)

söök-ü > söögü “*kemiği*; *dünürü*” (300)

4. 6. 1. 1. 3. -h- > -y- / -h > -y

Alıntı kelimelerde, kelime içinde ve sonunda yer alan /-h-/ ünsüzü, Krg.T.’de tonlulaşarak /-y-/ ünsüzüne dönüşmektedir:

Far. dihgân > dıykan “*çiftçi*” (189)

Ar. tâlih > taalay “*talih, baht*” (209)

Far. mihmân > meyman “*misafir*” (219)

4. 6. 1. 2. Dudak Ünsüzlerinde Tonlulaşma

4. 6. 1. 2. 1. -p- > -b-

Kelimenin içinde bulunan /p/ ünsüzü, ek alınca iki ünlü arasında tonlulaşarak /-b-/ sesine dönüşmektedir:

tüp-ündögü > tübündögü “*dibindeki*” (220)

kitep-in > kitebin “*kitabın*” (252)

kep-in > kebin “*sözün*” (267)

tap-ılgasın > tabılgasın “*bulunsun*” (292)

sebep-i > sebebi “*sebebi*” (296)

kesip-inin > kesibinin “*mesleğinin*” (302)

4. 6. 2. Tonsuzlaşma

Yakın ve uzak komşu ünsüzlerin etkisiyle, tonlu ünsüzlerin yerlerini, karşılıkları olan tonsuz ünsüzlere bırakması olayıdır (Çoşkun, 2008, s. 94).

4. 6. 2. 1. -b > -p

Alıntı kelimelerde kelime sonunda bulunan /b/ ünsüzü, Krg.T.'de tonsuzlaşarak /p/ sesine dönüşmektedir:

Ar. kitâb > Krg.T. kitep "*kitap*" (252)

Ar. hesâb > Krg.T. esep "*hesap*" (271)

4. 6. 2. 2. -ġ > -ķ

ET. kelimelerin sonunda yer alan /g/ ünsüzü, Krg.T.'de tonsuzlaşarak /k/ sesine dönüşmektedir:

ET. urug > Krg.T. uruk "*boy, uruk*" (221)

4. 6. 2. 3. ġ- > ķ-

ET. kelimenin sonundaki /ġ/ ünsüzü, Krg.T.'de tonsuzlaşarak /k/ sesine dönüşmektedir:

Ar. gayret > Krg.T. kayrat "*gayret*" (195)

Ar. garîb > Krg.T. karıp "*garip*" (249)

4. 6. 3. Süreklileşme

Türk dilinde süreklileşme, Eski Uygur Türkçesinden bu yana görülmektedir. Doğu lehçelerinde çoğunlukla korunan süreksiz ünsüzler (özellikle b, g) Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde genellikle süreklileşmiştir (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 46)

4. 6. 3. 1. b- > m-

Kelime başında yer alan /b/ dudak ünsüzü, Krg.T.'de /m/ dudak ünsüzüne dönüşmektedir:

buz > muz "*buz*" (201)

boyun > moyun "*boyun*" (240)

ben > men "*ben*" (253)

burun > murun “*burun*” (269)

boynuz > müyüz “*boynuz*” (270)

buzagı > muzoo “*buzagı*” (287)

4. 6. 3. 2. -d- > -y-

ET. kelimelerdeki /d/ kök ünsüzü, Krg.T. süreklileşerek /y/ sesine dönüşmektedir:

ET. bedük > Krg.T. biyik “*büyük*” (192)

ET. kidin > Krg.T. kiyin “*sonra*” (194)

ET. adrıl- > Krg.T. ayrıl- “*ayrılmak*” (196)

ET. tod- > Krg.T. toy- “*doymak*” (206)

ET. adak > Krg.T. ayak “*ayak*” (293)

4. 6. 3. 3. g > y

Kelime kökündeki /g/ ünsüzü, Krg.T.’de süreklileşerek /y/ sesine dönüşmektedir:

ET. bagla- > Krg.T. bayla- “*bağlamak*” (198)

ET. yıg- > Krg.T. cıy- “*yığmak*” (206)

ET. ıgla- > Krg.T. ıyla- “*ağlamak*” (213)

ET. egil- > Krg.T. iyil- “*eğilmek*” (226)

ET. teg- > Krg.T. tiy- “*değmek*” (228)

ET. ögren- > Krg.T. üyrön- “*öğrenmek*” (230)

4. 6. 4. Süreksizleşme

Kırgız yazı dilinde süreksizleşme, genellikle yabancı kökenli kelimelerde görülmektedir. Bu kelimelerde yer alan /f/ ve /h̭/ ünsüzleri, süreksizleşerek sırasıyla /b/, /p/, /k/ ünsüzlerine dönüşmektedir (Başdaş, Kutlu, 2016, s. 48):

4. 6. 4. 1. h > k̭

Alıntı kelimelerde söz başında, ortasında veya sonunda bulunan /h/ ünsüzü, Krg.T.’de /k/ sesine dönüşmektedir:

Ar. hatt > Krg.T. kat “*mektup*” (193)

Ar. āhir > Krg.T. akır “*son*” (194)

Ar. hayāl > Krg.T. kıyal “*hayal*” (195)

Ar. ahmak > Krg.T. akmak “*ahmak*” (217)

Ar. hizmet > Krg.T. kızmat “*hizmet*” (250)

Ar. haber > Krg.T. kabar “*haber*” (268)

Far. Hudây > Krg.T. Kuday “*Huda, Allah*” (300)

Far. hor > Krg.T. kor “*hor*” (301)

4. 6. 4. 2. f > p

Alıntı kelimelerde kelimenin başında, ortasında veya sonunda bulunan /f/ ünsüzü, Krg.T.’de süreksizleşerek /p/ sesine dönüşmektedir:

Ar. defter > Krg.T. depter “*defter*” (192)

Ar. fā’ide > Krg.T. payda “*fayda*” (201)

Ar. kāfir > Krg.T. kapır “*kafir*” (210)

Ar. sefer > Krg.T. sapar “*sefer*” (232)

Ar. fikr > Krg.T. pikir “*fikir, düşünce*” (237)

Ar. keyf > Krg.T. keyp “*keyif*” (279)

Ar. ğaflet > Krg.T. kapilet “*gaflet*” (301)

Bazı Türkçe kelimelerde de bu değişime rastlanmaktadır:

öfke > öpkö “*öfke*”

4. 6. 4. 3. f- > b-

Alıntı kelimelerin başındaki /f/ ünsüzü genellikle süreksizleşerek /b/ sesine dönüşmektedir:

Ar. felāket > Krg.T. balaket “*felaket*” (223)

Ar. fark > Krg.T. bark “*fark*” (260)

Ar. fehm > Krg.T. baam “*anlama*” (268)

4. 6. 4. 4. v > b

Alıntı kelimelerde kelime başında, ortasında veya sonunda bulunan /v/ ünsüzü, Krg.T.'de süreksizleşerek /b/ sesine dönüşmektedir:

Ar. vakt > Krg.T. ubakıt "*vakit, zaman*" (245)

Ar. ḥayvān > Krg.T. ayban "*hayvan*" (258)

Ar. ervâh > Krg.T. arbak "*ölülerin ruhu*" (260)

Ar. kuvvet > Krg.T. kubat "*kuvvet*" (264)

Ar. havâ > Krg.T. aba "*hava*" (269)

Ar. da'vâ > Krg.T. dabaa "*dava*" (286)

4. 6. 4. 5. y- > c-

ET. kelimelerin başında bulunan y ünsüzü, Krg.T.'de /c/ sesine dönüşmektedir:

yaman > caman "*kötü*" (217)

yigit > cigit "*yiğit*" (219)

yipek > cibek "*ipek*" (219)

yılan > cılan "*yılan*" (221)

yürek > cürök "*yürek*" (233)

yer > cer "*yer, toprak*" (260)

yıldız > cıldız "*yıldız*" (261)

yahşı > cakşı "*iyi*" (265)

yagı > coo "*düşman*" (272)

yılkı > cılkı "*yılkı*" (272)

4. 6. 5. Akıcılaşma

Patlayıcı ünsüzlerin yerine akıcı ünsüzlerin geçmesi olayıdır (Çoşkun, 2008, s. 95).

4. 6. 5. 1. -d- > -l-

erti >> edi~ede > ele (189)

emi ele ketken "*ne idi giden*?" (189)

cumuşuñar cok bele "*işler çok mu idi*?" (189)

cigit artımdan tüşöt bele "*yiğit arkamdan gelir mi idi*?" (225)

kaltırat belek "*kaldırır mıydık*" (253)

calgız iştemek bele "*yalnız çalışır mı idi?*" (253)

ayttım ele "*söylemiş idim*" (261)

Dıykanbek ele "*Dıykanbek idi*" (262)

cırgabayt belek "*çıkaramaz idik*" (272)

uktay eleksizbi "*dinliyor mu idiniz*?" (247)

4. 6. 6. Ünsüz Tekleşmesi

Özellikle alıntı kelimelerde, kelime içinde bulunan ikiz ünsüzler, Krg.T.'de tekleşmektedir:

Ar. muhabbet > Krg.T. mahabat "*muhabbet, sevgi*" (203)

Ar. kuvvet > Krg.T. kubat "*kuvvet*" (211)

Ar. 'izzet > Krg.T. ızat "*izzet, saygı*" (298)

4. 6. 7. Ünsüz Düşmesi

Kırgız Türkçesinde akıcılığı sağlamak için, bazı ünsüzlerin düştüğü görülmektedir.

4. 6. 7. 1. h > ø

Alıntı kelimelerde söz başında, ortasında veya sonunda bulunan /h/ ünsüzü, Krg.T.'de düşmektedir:

Far. hîç > Krg.T. eç "*hiç*" (194)

Ar. ḥükm > Krg.T. öküm "*hüküm*" (202)

Ar. ḥavā > Krg.T. aba "*hava*" (221)

Ar. hürmet > Krg.T. urmat "*hürmet*" (224)

Far. hüner > Krg.T. önör "*hüner*" (248)

Far. her > Krg.T. ar "*her*" (249)

Ar. hesâb > Krg.T. esep "*hesap*" (249)

Ar. hareket > Krg.T. araket “*hareket*” (251)

Ar. ḥarām > Krg.T. aram “*haram*” (282)

Ar. ḥîle > Krg.T. ayla “*hile*” (288)

Ar. hāzır > Krg.T. azır “*şimdi*” (290)

4. 6. 7. 2. -t > ø

Bazı alıntı kelimelerde, kelimelerin sonunda yer alan /t/ sesi düşmektedir:

Far. dost > Krg.T. dos “*dost*” (205)

Far. dürüst > Krg.T. durus “*dürüst*” (239)

Far. rast > Krg.T. ıras “*gerçek*” (240)

Far. mest > Krg.T. mas “*sarhoş*” (259)

Far. dıraḫt > Krg.T. darak “*ağaç*” (190)

Far. baḫt > Krg.T. bak “*baht*” (300)

4. 6. 7. 3. v- > ø

Alıntı kelimelerin başında bulunan /v/ ünsüzü genellikle düşmektedir:

Ar. vak’a > Krg.T. okuya “*olay*” (191)

Ar. vekîl > Krg.T. ökül “*vekil*” (247)

Ar. vebāl > Krg.T. ubal “*günah*” (262)

4. 6. 8. Ünsüz Türemesi

4. 6. 8. 1. y türemesi

Ar. kelimelerde yer alan aidiyet /î/ sesi Krg.T.’de /y/ sesinin türemesiyle /-iy/ ses grubuna dönüşmektedir (Uzun, 2006, s. 59):

Ar. medenî > Krg.T. madaniy “*medenî*” (243)

Alıntı kelimelerde kelime başı ve kelime ortasındaki /î/ sesi, Krg.T.’de /y/ sesinin türemesiyle /-ıy/ ses grubuna dönüşmektedir (Uzun, 2006, s. 59):

Ar. îmân > Krg.T. ıyman “*îman*” (282)

Far. bî olumsuzluk ekindeki /î/ sesi, /y/ sesinin türemesiyle genişleyerek +ey ses grubuna dönüşmektedir (Uzun, 2006, s. 59):

Far. bî taanış > Krg.T. beytaanış "*bilmedik, tanımadık*" (217)

Far. bî köñül > Krg.T. beyköñül "*gönülsüz*" (265)

4. 6. 9. Yer Değiştirme

Telaffuzu kolaylaştırmak için gerçekleştirilen bir ses olayıdır:

yagmur > camgır "*yağmur*" (230)

dünya > düynö "*dünya*" (264)

II. ŞEKİL BİLGİSİ

1. YAPIM EKLERİ

1. 1. İsimden İsim Yapım Ekleri

1. 1. 1. +L_3IK, +L_3UK (L= l, d, t)

Krg.T.'de birçok kullanım alanına sahip olan bu ek; yer, nesne, bir yere, bir nesneye veya bir zamana aitlik; vasıf, renk ve görünüş ifade eden; gereklilik ve miktar belirten soyut isimler oluşturmaktadır (Ergin, 1993, s. 146-147).

Krg.T.'de bu ek ünlüyle biten isimlere +lIk, +lUk; tonlu ünsüzle biten isimlere +dIk, +dUk; tonsuz ünsüzle biten isimlere de +tIk, +tUk şeklinde ve aynı zamanda düzlük yuvarlaklık, kalınlık incelik uyumu da dikkate alınarak eklenmektedir:

iygi+lik "*başarı*; *iyilik*" (203)

caş+tık "*gençlik*" (204)

cakşı+lık "*iyilik* (210)

tar+lık "*darlık*" (211)

tün+dük "*gecelik*" (235)

cañı+lık "*yenilik*" (246)

mugalim+dik "*öğretmenlik*" (250)

kamkor+duk "*hamilik*" (285)

caman+dık "*kötülük*" (287)

kün+dük "*bir günlük*" (302)

1. 1. 2. +L_3UU

Tarihi yazı dillerinde +lıy/+lig, +luy/+lüg isim yapma ekinin son sesi olan /g/ sesinin sızıcılaşarak /w/ sesine dönmesiyle bu ek, Krg.T.'nin diyalektlerinde +luw/+lüw şeklini alırken /w/ sesinin erimesi sonucu ortaya çıkan +luu/+lüü eki edebi dildeki şeklini yansıtmaktadır[33] (Çengel, 2005, s. 117). Bu ek, sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yanı sıra; bir müesseseye, bir kavme, bir hanedana bağlılık gösteren isimler türetir (Öner, age, s. 39).

Bu ek ünlüyle ve /y/ ünsüzüyle biten isimlere +luu, +lüü; tonlu ünsüzle biten isimlere +duu, +düü; tonsuz ünsüzle biten isimlere ise +tuu, +tüü şeklinde eklenmektedir:

ün+düü "*sesli*" (200)

may+luu "*yağlı*" (225)

tat+tuu "*tatlı*" (227)

sın+duu "*endamlı*" (258)

sır+duu "*sırlı*" (258)

ay+luu "*aylı*" (258)

bala+luu "*çocuklu*" (258)

ooru+luu "*ağrılı, sancılı*" (264)

taş+tuu "*taşlı*" (281)

mömö+lüü "*meyveli*" (298)

1. 1. 3. +sIz, +sUz

+L_3UU ekinin olumsuzu olan bu ek, Krg.T.'de +sIz, +sUz şeklinde hem damak hem de dudak uyumuna bağlı olarak kullanılmaktadır (Çengel, age, s. 119):

künöö+süz "*günahsız, suçsuz*" (190)

kıymıl+sız "*hareketsiz*" (212)

[33] Ayrıntılı bilgi için bkz: Hülya Kasapoğlu Çengel, (2005). *Kırgız Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi*, Akçağ yay. , Ankara, s. 117.

maşakat+sız “*zahmetsiz*” (213)

uyat+sız “*utanmaz*” (240)

arga+sız “*çaresiz, kuvvetsiz*” (241)

namıs+sız “*namussuz*” (242)

kapar+sız “*akılsız*”(242)

tacrıba+sız “*tecrübesiz*” (243)

carak+sız “*işe yaramayan, berbat; silahsız*” (245)

karoo+suz “*bakımsız*” (253)

1. 1. 4. +GI, +GU

Bu ek, isimlerden temsil ve vasıf isimleri, yani, zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yaparak; bulunma, bağlılık, aitlik ifade etmektedir. Ayrıca bu ekin ilgi hali ve bulunma hali gibi çekim eklerinden sonra gelmesinden dolayı istisnai bir durumu da vardır (Öner, age, s. 42). Bu ek, ünlülerden sonra +gI, ünsüzlerden sonra +kI şekliyle ve ses uyumuna göre isimlere eklenmektedir:

orto+do+gu “*ortadaki*” (194)

üstün+dö+gü “*üstündeki*” (194)

cayloo+do+gu “*yayladaki*” (197)

asman+da+gı “*gökyüzündeki*” (212)

mur(un)+da+gı “*önceki*” (227)

boorun+da+gı “*bağrındaki*” (235)

bulvar+da+gı “*bulvardaki*” (236)

kazan+da+gı “*kazandaki*” (239)

art+kı “*arkadaki*” (269)

koroo+do+gu “*koyun ağılındaki*” (284)

1. 1. 5. +çI, +çU

Bu ek, meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapar (Öner, age, s. 37). ET. +çI şekilleriyle ifade edilen ek, Krg.T.'de yuvarlak ünlülerle yapılan +çU şekilleriyle de isimlere eklenmektedir (Uzun, age, s. 63):

baş+çı "*lider*" (192)

aydoo+çu "*toprak süren kimse, çiftçi*" (206)

dıykan+çı "*çifçi; köylü*" (221)

tarbiya+çı "*eğitimci, öğretmen*" (253)

sak+çı "*bekçi*" (268)

cay+çı "*yada taşını kullanabilen kişi*" (280)

süröt+çü "*ressam*" (289)

koy+çu "*koyun çobanı*" (290)

mal+çı "*çoban*" (290)

çıgarma+çı "*icatçı, mucit*" (292)

Bu ekin üzerine, insanın bir şeye düşkünlüğünü, alışkanlıklarını ifaden eden sıfatlar yapmak ve meslek adlarını belirtmek için şahıslara bakılmaksızın -lIk eki getirilmektedir:

süröt+çü+lük "*ressamlık*" (205)

çeber+çi+lik "*el işlerinde ustalık*" (264)

tuugan+çı+lık "*akrabaya düşkünlük*" (265)

naarazı+çı+lık "*memnuniyetsizlik*" (275)

calgız+çı+lık "*yalnızlık*" (276)

bışık+çı+lık "dayanıklılık" (279)

çıgarma+çı+lık "*icatçılık*" (289)

1. 1. 6. +çIl, +çUl

Bu ek isimlerden, fazlalık, bir şeye düşkünlük, bağlılık ifadesi taşıyan isimler yapmaktadır. ET.'de +çIl şekilleriyle bulunan ek, Krg.T.'de düzlük yuvarlaklık uyumuna göre +çUl şekilleriyle isimlere eklenmektedir:

baam+çıl "*anlamaya düşkün*" (205)

emgek+çil "*emeğe düşkün; emekçi*" (217)

kaygı+çıl "*kaygıya düşkün; kaygılı*" (250)

caan+çıl "*yağmura yağmaya meyilli; yağmurlu*" (254)

ırım+çıl "*alametlere, fallara inanmaya düşkün*" (260)

1. 1. 7. +çA, +çO

Bu ek, isimlere eklenerek küçültme ifade etmektedir:

mışık+ça "*küçük kedi*" (192)

magnit+çe "*küçük mıknatıs*" (233)

Benzerlik, eşitlik işlevlerinin yanı sıra bu ek, isimlere gibi, göre, ile, kadar, birlikte anlamları da katmaktadır (Uzun, age, s. 65):

bütkön+çö "*bütünce*" (201)

bügün+çö "*bugüne kadar*" (219)

karaman+ça "*kahraman gibi, kahramanca*" (243)

elüü metr+çe "*elli metre kadar*" (270)

tuugan+dar+ça "*kardeş(akraba) gibi*" (283)

özgö+çö "*benim gibi, bana göre*" (290)

1. 1. 8. +L_3Aş, +L_3Oş

İsimlerden "ortaklık, beraberlik" bildiren ad ve sıfatlar türeten bir ektir (Korkmaz, 2009, s. 46). Ünlüye biten isimlere +lAş, +lOş; tonlu ünsüzle biten isimlere +dAş, +dOş; tonsuz ünsüzle biten isimlere de +tAş, +tOş şekilleriyle eklenmektedir:

zaman+daş "*akran, çağdaş*" (192)

col+doş "*yoldaş, arkadaş*" (211)

ayıl+daş “*aynı köyden olan; köylü, memleketli*” (220)

kurs+taş “*sınıftaş, aynı sınıftan olan*” (237)

karın+daş “*kardeş*” (239)

pay+daş “*ortak*” (241)

sanaa+laş “*fikirdeş*; *fikir ortağı*” (241)

1. 1. 9. +gıy

İşlek olmayan bir ek olmanın yanı sıra akrabalık bildiren isimler yapmaktadır (Çengel, age, s. 114):

kuda+gıy “*gelinin veya damadın anneleri veya onların yaşlı kadın akrabaları*” (226)

1. 1. 10. +OO

Sayı eklerinden birliktelik, ortaklık ifade eden isimler türeten tarihi +AgU ekinin -g- erimesiyle (+AgU > +Aw > + OO) aldığı şekildir (Başdaş, Kutlu, age, s. 117):

üç+öö “*üçü*” (208)

eki+öö “*ikisi*” (275)

bir+öö “*biri*” (284)

1. 1. 11. +(I)nçI, +(U)nçU

Bu ek sayı isimlerinden sıra ve derece ifade eden isimler yapmaktadır:

bir+inçi “*birinci*” (216)

tört+ünçü “*dördüncü*” (224)

eki+nçi “*ikinci*” (229)

üç+ünçü “*üçüncü*” (264)

cet+inçi “*yedinci*” (289)

1. 1. 12. +ke

Akrabalık bildiren isimlere gelerek küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapmaktadır (Çengel, age, s. 114). Bu ek bütün isimlere aynı şekilde eklenmektedir:

ece+ke “*ablacığım*” (283)

1. 1. 13. +key

Bu ek, küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapmaktadır:

kiçine+key "*küçücük*" (204)

1. 1. 14. +ek

Hayvan isimlerinde küçültme ifade eden bir ektir (Uzun, age, s. 67):

kırgıy+ek "*genç atmaca*" (198)

1. 1. 15. +(I)rAAk, +(U)rOOk

Tarihi yazı dillerinde +raq/+rek şeklinde olan bu ekin ünlüsü, Krg.T.'de uzundur ve bu ek ünlüyle biten isimlere +raak/+reek, +rook/+röök, ünsüzle biten isimlere ise /ı/, /i/, /u/, /ü/ bağlantılı eklerden birini alarak eklenmektedir (Çengel, age, s. 118):

murda+raak "*daha önce*"(192)

kıtmır+ıraak "*daha çevik*" (197)

az+ıraak "*daha az*" (208)

oroy+uraak "*daha çabuk*"(231)

köb+üröök "*daha çok*" (264)

arbın+ıraak "*daha çok*" (264)

cogoru+raak "*daha yukarı*" (270)

tez+ireek "*daha çabuk*" (289)

caksı+raak "*daha iyi*" (298)

uzag+ıraak "*daha uzun*" (298)

1. 1. 16. +man

Bu ek, isimlere geniş zaman sıfat fiil ekinden sonra gelerek, anlamı kuvvetlendiren ve niyetin beyanını ifade eden bir ektir (Uzun, age, s. 68):

çıtır+man "*çatırtmaya niyetli*" (192)

meer+man "*muhabbete, sohbete niyetli*" (256)

ölör+man "*ölmeye niyetli*" (300)

1. 1. 17. +çan

Sahip olmayı ifade eden isimler yapmaktadır:

at+çan "*atlı*" (218)

ukuruk+çan "*sırıklı*" (291)

kapka+çan "*kapılı*" (294)

sumka+çan "*çantalı*" (295)

1. 1. 18. +DAk

Ses yansımalı şekillerden fiil türeten +dA- ekine -k fiilden isim yapma ekinin gelmesi sonucu ortaya çıkan bir ektir (Korkmaz, age, s. 45). İşlek olmayan bir ek olmanın yanı sıra, çoğunlukla bir nesnenin bolluğunu, çokluğunu bildiren sıfat yapma eki olarak kullanılmakta ve yer ismi yapmaktadır (Çengel, age, s. 111):

kum+dak "*kumlu yer*" (217)

muz+dak "*buzlu, soğuk yer, buzul*" (248)

1. 1. 19. Alıntı Kelimelerde İsim Yapımı

1. 1. 19. 1. +Ger

Farsça +kâr ekinden gelen bu ek meslek ve meşguliyet ifade eden isimler yapmaktadır (Uzun, age., s. 69):

kızmatker "*hizmetkâr, hizmetçi*" (250)

1. 1. 19. 2. +kor

Sınırlı sayıda kelime üzerinde kullanılan bu ek, bağlılık düşkünlük bildiren Farsça +ḫor ekinden gelişmiştir (Başdaş, Kutlu, age, s. 119):

kam+kor "*çok gamlı, endişeli*" (274)

1. 1. 19. 3. +î > +Iy

Arapça asıllı mensubiyet eki /+î/ sesinin Krg.T.'de aldığı şeklidir ve bir nesneye veya bir olaya ait olmayı bildiren isimler yapar (Çengel, age, s. 122):

medenî > madaniy "*medenî*" (243)

1. 1. 19. 4. bî+ > be+, bey+

Farsça olumsuz eki bî+, Krg.T.'de be+ ve bey+ şeklinde olup, olumsuz anlamda vasıf isimleri yapmaktadır:

bî+çare > beçara "*çaresiz*" (196)

bî+taanış > beytaanış "*bilmedik, tanımadık*" (217)

bî+köñül > beyköñül "*gönülsüz*" (265)

1. 2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

1. 2. 1. +A-, +O-

Bu ek, /n/, /l/ gibi akıcı ve /d/, /p/ gibi patlayıcı, /ş/, /z/ gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli isim köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türetmektedir (Korkmaz, age, s. 111). Ayrıca bu ek, yapma, etme ve olma ifade etmektedir:

oyun+o- > oyno- "*oynamak*" (190)

köz+ö- > közö- "*delmek, delik açmak*" (192)

tün+ö- > tünö- "*gecelemek*"(217)

küç+ö- > küçö- "*kuvvetlenmek*" (231)

san+a- > sana- "*saymak; tasarlamak*" (239)

kıyın+a- > kıyna- "*azap çektirmek, eziyet etmek*" (251)

at+a- > ata- "*ad vermek, adlandırmak*" (256)

til+e- > tile- "*dilemek*" (256)

caş+a- > caşa- "*yaşamak*" (282)

tüz+ö- > tüzö- "*düzeltmek*" (290)

1. 2. 2. +L_3A-, +L_3O-

ET.'de de yaygın olarak kullanılan bu ek, ismin sonuna gelerek yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktadır (Ergin, age, s. 170). Ünlüyle biten isim tabanlarına ekin +lA-, +lO-; tonlu ünsüzle biten isimlere +dA-, +dO-; tonsuzla biten isimlere de +tA-, +tO şekli getirilmektedir:

erke+le- "*şımartmak*" (216)

oy+lo- "*düşünmek*" (233)

boy+lo- "*derinliğini, boyunu ölçmek; boyunca gitmek*" (236)

may+la- "*yağlamak*" (250)

teñ+de- "*denkleştirmek*" (263)

üy+lö- "*evde yaşamak*" (264)

bülkül+dö- "*çırpınmak, silkinmek*" (271)

oñ+do- "*düzeltmek, yoluna koymak*" (278)

ak+ta- "*suçsuz çıkarmak*" (280)

uur+da- "*çalmak*" (293)

kor+do- "*hor görmek, aşağılamak*" (295)

ır+da- "*şarkı söylemek*" (296)

+lA- ekiyle yapılan fiillerin bazıları bu şekilleri ile kullanılmayıp veya kullanımdan düşerek sonlarına fiilden fiil yapma eki olan /-n-/, /-ş-/, /-t-/ eklerinden birini alırlar ve bu şekilleriyle kullanılırlar (Çengel, age, s. 130). Böylelikle tek bir ek haline gelen bu eki, +lA- isimden fiil yapma ekinden türemiş olduğu için aynı başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük:

1. 2. 2. 1. +L_3A-n-, +L_3O-n-

can+da-n- "*canlanmak*"(198)

kıyal+da-n- "*hayale kapılmak*" (216)

tañ+da-n- "*hayret etmek*" (217)

oy+lo-n- "*düşünmek*" (232)

suk+ta-n- "*imrenerek bakmak*" (234)

tamak+ta-n- "*yemek, karın doyurmak*"(238)

ört+tö-n- "*yanmak, tutuşmak*" (261)

bay+la-n- "*bağlanmak*" (294)

at+ta-n- "*atlanmak, ata binmek*" (298)

mak+ta-n- "*övünmek*" (302)

1. 2. 2. 2. +L_3A-ş-, +L_3O-ş-

moyun+da-ş- "*sarılmak, kucaklaşmak*" (209)

baş+ta-ş- "*hep beraber başlamak*" (210)

iş+te-ş- "*çalışmak*" (243)

koş+to-ş- "*vedalaşmak*" (248)

salam+da-ş- "*selamlaşmak*" (258)

çatak+ta-ş- "*lafla takılmak, sataşmak*" (261)

cakın+da-ş- "*yakınlaşmak*" (264)

bet+te-ş- "*yüzleşmek*" (281)

akıl+da-ş- "*akıl danışmak*" (296)

cüz+dö-ş- "*yüzleşmek*" (297)

1. 2. 2. 3. +L_3A-t-, +L_3O-t-

balkıl+da-t- "*yumuşatmak, eritmek*" (199)

uk+ta-t- "*uyutmak, uykuya yatırmak*" (242)

cay+la-t- "*yerleştirtmek*" (253)

ıy+la-t- "*ağlatmak*" (256)

bılkıl+da-t- "*titretmek*" (258)

erke+le-t- "*şımartmak*" (282)

biy+le-t- "*oynatmak, dans ettirmek*" (295)

akırın+da-t- "*yavaşlatmak*" (301)

1. 2. 3. +I-, +U-

Bu ek, genellikle vasıf isimlerinden fiil yapar (Baştaş, Kutlu, 2016, s. 12):

üñ+ü- "*saplanmak, delmek*" (194)

sılt+ı- "*hafifçe aksamak*" (194)

taş+ı- "*taşmak*" (229)

oor+u- "*ağrımak, hastalanmak*" (243)

tınç+ı- "*rahat etmek, rahatlamak*" (293)

caş+ı- "*ağlamaklı olmak*" (295)

1. 2. 4. +Ik-, +Uk-

Bu ek, tek heceli isimlere gelerek olma ifade eden fiiller oluşturmaktadır:

col+uk- "*rastlamak, rast gelmek*" (242)

keç+ik- "*gecikmek*" (272)

kez+ik- "*karşılaşmak*" (281)

1. 2. 5. +Ay-, +Oy-

ET. +d-; +ad-/+ed- ekinden gelişen bu ek, Krg.T.'de daha işlek bir kullanım göstermektedir; ünlüyle biten isimlere +y-; ünsüzle biten isimlere ise ünlü uyumuna göre +Ay-, +Oy- şeklinde eklenerek, olma bildiren fiiller yapmaktadır (Çengel, age, s. 135):

çoñ+oy- "*büyümek, artmak*" (190)

tasır+ay- "*şişmek, kabarmak*" (222)

köb+öy- "*çoğalmak, sayıca artmak*" (228)

muñ+ay- "*kederlenmek*" (261)

kart+ay- "*kocamak, ihtiyarlamak*" (278)

1. 2. 6. +Al-, +Ol-

ET.'de çok az rastlanan bu ek, sıfatlardan fiil yapar ve yalnızca olma ifade eder (Uzun, age, s. 75):

oñ+ol- "*düzelmek, yoluna konulmak*" (242)

1. 2. 7. +GAr-, +GOr-

İsimlerden, olma ve yapma bildiren fiiller yapan bu ek, tarih boyunca pek işlek olmamıştır (Öner, age, s. 66). Krg.T.'de dudak uyumuna göre eklenen bu ek, tonlu ünsüzlere +gAr-, +gOr-; tonsuz ünsüzlere +kAr-, +kOr- şeklinde eklenmektedir:

es+ker- "*hatırlamak*" (214)

su+gar- "*sulamak*" (223)

baş+kar- "*idare etmek*" (233)

at+kar- "*ata bindirmek, yollamak*" (295)

1. 2. 8. +r-, +Ar-, +Or-

Bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek "olma" bildiren geçişsiz fiiller yapan +Ar- eki, ET.'deki er- fiilinin bir süre sonra birleştiği sözlerle kaynaşarak ekleşmesinden oluşmuştur (Korkmaz, age, s. 113). Bu ek ayrıca ET.'de, özellikle vasıf isimlerinden olma bildiren fiillerde de görülmektedir (Öner, age, s. 67):

kaygı+r- "*kederlenmek*" (200)

köönö+r- "*eskimek, köhneleşmek*" (202)

ak+ar - > ag-ar- "*ağarmak*" (228)

sarı+gar > sar-gar- "*sararmak*" (248)

özgö+r- "*değişmek, başkalaşmak*" (269)

çakşı+r- "*güzelleşmek, iyileşmek*" (274)

boz+or- "*yüzün rengi solmak*" (286)

cañı+r- "*yenilenmek*" (300)

kök+ör- > kög-ör- "*yeşillenmek, filizlenmek*" (300)

1. 2. 9. +sI-, +sU-

Genellikle ünsüzle biten isimlere gelerek aşırı istek ve ihtiyaç bildiren geçişli ve geçişsiz fiiller yapmaktadır:

tobor+su- "*kurumak*" (192)

koy-gon+su- "*bırakmış gibi yapmak*" (207)

erdem+si- "*cesaret göstermek*" (211)

alak+sı- "*rahatsızlanmak*" (248)

1. 3. Fiilden İsim Yapma Ekleri

1. 3. 1. -OO, -UU (< (I)G)

ET.'deki fiilden isim yapan /-g/, /-ġ/ ekinden gelişen bu ek mastar ekidir ve ünlüyle biten kelimelere /-oo/, /-öö/; ünsüzle biten kelimelere /-uu/, /-üü/ şeklinde gelir (Uzun, age, s. 77):

car- > caroo "*zayıf, incelmiş*" (196)

makta- > maktoo "*övme, övgü*" (228)

kurça- > kurçoo "*kuşatma*" (246)

şılta- > şıltoo "*bahane bulmak*" (250)

tın- > tınoo "*nefes, buğu*" (265)

cayla- > cayloo "*yaylak*" (269)

süy- > süyüü "*sevme*" (234)

kör- > körüü "*görme, görüş*" (252)

caz- > cazuu "*yazma, yazı*" (291)

1. 3. 2. -mA, -mO

Fiilin sonunda ortaya çıkan durumla veya söz konusu fiile bağlı olan nesneyle ilgili isimler yapan bu ek, ET.'de, daha çok sıfat olarak kullanılmış ve bu yolla da, nadiren isimleşmiş şekillerde görülmektedir (Öner, age, s. 73). Bu ek, kelimelerin düzlük yuvarlaklık, kalınlık incelik uyumuna göre kelimelere eklenmektedir:

tart-ma "*çekmece*" (193)

ker-me "*atları bağlamak için iki çadır arasına gerilen urgan*" (200)

say-ma "*nakışlı işleme*" (201)

böl-mö "bölme, oda" (208)

başkar-ma "*idare; idarehane*" (222)

tordo-mo "*ağ kurma*" (223)

çıgar-ma "*eser*" (244)

1. 3. 3. -(I)m, -(U)m

Bu ek, eklendiği fiilin anlamına bağlı olarak kavram veya nesne isimleri yapmaktadır:

saa-m "*sağım, sağma*" (205)

tüş-üm "*hasılat, kazanç*" (223)

bil-im "*bilim, bilgi*" (251)

tut-am "*kulp, sap; bir tutam*" (273)

kiy-im "*giysi, giyim*" (281)

ce-m "*yem*" (284)

sez-im "*his, sezme*" (288)

çıd-am "*tahammül, sabır*" (295)

öl-üm "*ölüm*" (298)

bas-ım "*baskı, tazyik*" (298)

1. 3. 4. -(I)ş, -(U)ş

Hareketi adlandırmak veya fiilin sonunda ortaya çıkan işi ifade eden isimler yapan bu ek, yazı dilimizde başlangıçtan beri görülmektedir (Öner, age, s. 76):

ur-uş "*kavga*" (194)

tala-ş "*kavga, dalaş*" (200)

sok-uş > soguş "*çarpma; savaş*" (207)

ce-ş "*yeme, beslenme*" (221)

süylö-ş "*konuşma*" (232)

kürö-ş "*güreş; mücadele*" (258)

kargı-ş "*lanetleme*" (260)

cürü-ş "*yürüyüş; adım*" (262)

taanı-ş "*tanıdık, bildik*" (301)

ceñ-iş "*yenme, zafer*" (302)

1. 3. 5. -mAk, -mOk

Bu ek, fiil kök veya gövdelerine eklenerek hareket ve nesne isimleri yapmaktadır:

ce-mek "*yemek*" (233)

1. 3. 6. -(I)k, -(U)k

Fiilin sonunda ortaya çıkan durumu ifade eden vasıf isimleri veya fiil kök ve gövdelerinden, çok çeşitli nesne isimleri yapan bu ek, tarihi boyunca, değişmeksizin ve geniş bir şekilde kullanılmıştır (Öner, age, s. 79). Ünlüyle biten fiil tabanlarına ek doğrudan eklenirken, ünsüzle biten fiil tabanlarına ise ünlü uyumuna göre bağlantı ünlülerinden (ı, i, u, ü) birini alır:

kazı-k "*kazık*" (189)

aç-ık "*açık*" (194)

tun-uk "*duru, şeffaf*" (197)

ay(ı)r-ık "*bölme, bölüm*" (204)

arı-k "*zayıf*" (223)

buy(u)r-uk "*emir, buyruk*" (226)

car-ık "*yarık*" (244)

tüşün-ük "*izah; kavram*" (249)

cap-ık > cabık "*kapalı*" (294)

1. 3. 7. -Ak, -Ok

Bu ek, fiilin anlamıyla ilgili isimler yapmaktadır. Fiillere kalınlık incelik, düzlük yuvarlaklık uyumuna göre eklenmektedir:

cat-ak "*yatak*" (213)

töş-ök "*döşek*" (226)

kork-ok "*korkak*" (258)

kon-ok "*konuk*" (279)

1. 3. 8. -GI, -GU

Bu ek, fiilin anlamıyla ilgili isimler yapmanın yanı sıra fiillerden nesne veya alet isimleri yapmaktadır. Ek, Krg.T.'de ünsüz uyumuna girerek tonluyla biten fiillere -gI, -gU; tonsuzla biten fiillere -kI, -kU şeklinde ve ünlü uyumuna göre eklenmektedir:

türt-kü "*dürtme*" (195)

çal-gı "*tırpan*" (208)

uy(u)- ku "*uyku*" (213)

kül-kü "*gülme, gülüş*" (259)

1. 3. 9. -GIç, -GUç

Vasıf, meslek ve alet isimleri yapan bu ek, Krg.T.'de tonluyla biten fiil kök veya tabanına -gIç, -gUç; tonsuzla biten fiillere de -kIç, -kUç şeklinde eklenmektedir:

al-gıç "*alıcı*" (271)

aç-kıç "*anahtar*" (299)

1. 3. 10. -ç

Fiillerin daha ziyade dönüşlü gövdelerine eklenerek, fazlalık, aşırılık bildiren veya fiilin sonunda ortaya çıkan durumu ifade eden isimler yapan bu ek, ET.' den beri özellikle dönüşlü gövdelerden yapılmış örneklerde, -ç veya muhtemelen, daha eski hali olan -çu/-çü şeklinde görülmektedir (Öner, age, s. 85). Krg.T.'de ünsüzle biten bazı fiil tabanlarına doğrudan eklenirken, bazılarına ise /ı/, /i/, /u/, /ü/ bağlantı eklerinden birini alarak eklenmektedir:

ökün-ü-ç "*pişmanlık*" (191)

sagın-ı-ç "*hasret*" (263)

kork-unuç "*korku, tehlike*" (268)

kuban-ı-ç "*kıvanç, sevinç*" (292)

1. 3. 11. -çAk, -çOk; -çAAk, -çOOk

Bu ek, fiillere gelerek aşırılık ifade eden vasıf isimleri, nesne isimleri, organ isimleri yapmaktadır. Tarihi yazı dillerinde işlek olmayan bu ek, Krg.T.'de özellikle vasıf

ismi olarak işlek bir kullanım göstermektedir (Çengel, age, s. 139). Bu ekin vurgu dolayısıyla uzun ünlülü şekilleri de bulunmaktadır:

iymen-çek "*utangaç*" (197)

em-çek "*meme, göğüs*" (201)

çemir-çek "*kıkırdak*" (266)

1. 3. 12. -GAk, -GOk

Nesne ve vasıf isimlerinin yanı sıra hayvan ve hastalık isimleri yapan bu ek, tonluyla biten kelimelere -gAk, -gOk; tonsuzla biten kelimelere de -kAk, -kOk şeklinde eklenmektedir:

kur(u)-gak "*kurak*" (235)

1. 3. 13. -GIn, -GUn

Fiillere gelerek abartma ve aşırılık ifade eden isimler yapan bu ek, Krg.T.'de ünlü ve ünsüz uyumuna girmektedir (Çengel, age, s. 143). Tonlu seslerden sonra -gIn, -gUn; tonsuz seslerden sonra -kIn, -kUn şeklinde eklenmektedir:

tür-kün "*türlü, muhtelif*" (193)

öt-kün "*çabuk geçen yağmur*" (204)

çal-gın "*kanat*" (208)

tiz-gin "*dizgin*" (218)

sol-gun "*gevşek*" (242)

ket-kin "*kaçak, kaçkın*" (274)

tör-kün "*kadının akrabaları*" (300)

uç-kun "*kıvılcım*" (301)

1. 3. 14. -(I)n, -(U)n

Fiilin oluşu veya yapılışıyla ilgili isimler, kavram adları yapan bu ekin, ET.'den beri, dil tarihi boyunca, az da olsa örnekleri görülmüştür (Öner, age, s. 90). Ünlüyle biten fiillere -n şeklinde, ünsüzle biten fiillere de bağlantı ünlülerinden birisini alarak eklenmektedir:

kel-in “*gelin*” (197)

cıy-ın “*yığın*” (253)

caa-n “*yağmur*” (254)

ek-in “*ekin*” (262)

tolku-n “*dalga*” (281)

tüt-ün “*duman*” (291)

1. 3. 15. -mIş, -mUş

Bu ek, ET.’den beri ve özellikle Batı Türkçesinde çok kullanılmış bir partisip eki olmasına rağmen, Krg.T.’de fiilden isim yapan ek olarak kullanılmaktadır (Öner, age, s. 92). Fiillere kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna göre eklenmektedir:

tur-muş “*hayat, yasayış*” (201)

tara-mış “*adalenin ucu*” (208)

ce-miş “*yemiş; meyve*” (222)

1. 3. 16. -AlAk

Vasıf ismi ve hastalık ismi yapan bu ek, fiillere kalınlık incelik uyumuna göre eklenmektedir:

şap-alak “*el çırpma, alkışlama*”(221)

1. 3. 17. -l

Bu ek, fiilin anlamıyla ilgili isimler yapmaktadır:

cırga- “*haz duymak, zevk almak” > cırga-l “haz, zevk*” (216)

1. 3. 18. -(I)t, -(U)t

Fiilin anlamıyla ilgili isimler yapan bu ek, ünlüyle biten kelimelere /-t/ şeklinde, ünsüzle biten kelimelere de bağlantı eklerinden birini alarak eklenmektedir:

küy-üt > küyüt “*keder, yas*” (252)

1. 3. 19. -gA

Fiillerden nesne adı yapma işleviyle bazı örneklerde görülen bu ekin, eskiden beri çok sınırlı bir kullanımı bulunmaktadır (Öner, age, s. 94):

kamıl-ga "*bakım, ihtimam*" (192)

casal-ga "*tezyinat, süs*" (240)

tabıl-ga "*veri, kazanç, ganimet*" (292)

1. 4. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

1. 4. 1. -BA-, -BO-

Fiillerden olumsuz anlamda fiiller yapan bu ek, tonlu ile biten kelimelere -bA-, -bO- şeklinde tonsuz ile biten kelimelere -pA-, -pO- şeklinde eklenmektedir:

kir-be- "*girmemek*" (195)

de-be- "*dememek*" (211)

toy-bo- "*doymamak*" (234)

körüs-pö- "*görüşmemek*" (239)

cat-pa- "*yatmamak*" (243)

öt-pö- "*geçmemek*" (249)

kayt-pa- "*dönmemek*" (260)

ket-pe- "*gitmemek*" (260)

cet-pe- "*yetmemek*" (264)

kork-po- "*korkmamak*" (268)

tüs-pö- "*düşmemek*" (268)

taanı-ba- "*tanımamak*" (278)

öl-bö- "*ölmemek*" (279)

aya-ba- "*acımamak, merhamet etmemek*" (280)

küy-bö- "*yakmamak*" (285)

1. 4. 2. -n-

Geçişli fiillerden olma veya yapma bildiren dönüşlü fiiller türeten bu ek de, fiilin gösterdiği iş yapana yani özneye dönmektedir (Korkmaz, age, s. 129). Krg.T.'de ünlüyle biten fiillere /-n-/ şeklinde, ünsüzle biten fiillere ise bağlantı ünlülerinden birini alarak eklenmektedir:

kör-ün- "*görünmek*" (191)

süy-ün- "*sevinmek*" (201)

camı-n- "*saklanmak, örtünmek*" (207)

oylo-n- "*düşünmek*" (232)

cuu-n- "*yıkanmak*" (238)

tara-n- "*taranmak*" (238)

taarı-n- "*darılmak*" (249)

ayla-n- "*dönmek*" (256)

bil-in- "*bilinmek*" (289)

böl-ün- "*bölünmek*" (291)

makta-n- "*övünmek*" (302)

1. 4. 3. -l-

Pasiflik ve meçhullük ifade eden fiiller yapan bu ek, bir iş veya harekete maruz kalmayı bildirmektedir (Uzun, age, s. 87). Krg.T. ünlüyle biten fiillere /-l-/ şeklinde, ünsüzle biten fiillere de bağlantı ünlülerinden birini alarak eklenmektedir:

cab-ıl- "*örtülmek*" (192)

de-l- "*denmek*" (197)

ker-il- "*gerilmek*" (213)

ayda-l- "*sürülmek, kovulmak*" (217)

ber-il- "*verilmek; teslim olmak*" (225)

cet-il- "*varılmak, yetişilmek*" (226)

bas-ıl- "*durmak, dinmek*" (227)

koş-ul- "*katılmak, birleşmek*" (241)

caz-ıl- "*yazılmak*" (243)

tab-ıl- "*bulunmak*" (252)

tög-ül- "*dökülmek*" (291)

cuu-l- "*yıkanmak*" (301)

1. 4. 4. -ş-

Bir işin birden fazla kişi tarafından aynı yöne doğru ya da karşılıklı yapıldığını göstermenin yanı sıra çekimli fiillerde üçüncü çokluk şahıs görevini üstelenen bu işteşlik eki, Krg.T.'de oldukça yaygındır (Başdaş, Kutlu, age, s. 141). Ünlüyle biten fiillere /-ş-/ şeklinde, ünsüzle biten fiillere de bağlantı ünlülerinden birini alarak eklenmektedir:

kör-üş- "*görüşmek*" (190)

tala-ş- "*dalaşmak*" (200)

karma-ş- "*beraberce tutmak, yakalamak*" (210)

kara-ş- "*bakışmak*" (217)

cuu-ş- "*beraberce bir şey yıkamak*" (235)

açı-ş- "*yakıcı ağrı hissetmek*" (242)

bar-ış- "*beraber gitmek*" (257)

cet-iş- "*yetişmek*" (261)

ur-uş- "*vuruşmak, savaşmak*" (262)

birgele-ş- "*birleşmek*" (266)

ku-uş- "*birbirini kovalamak*" (268)

uçura-ş- "*karşılaşmak*" (275)

1. 4. 5. -DIr-, -DUr-

Tarihi Türk yazı dillerinde çok işlek bir kullanım gösteren bu ek, Krg.T.'de da aynı canlılığı korumaktadır (Çengel, age, s. 156). Ek eklendiği fiillerde yaptırma ve

ettirme ifade etmektedir. Tonluyla biten fiillere -dIr-, -dUr-; tonsuzla biten fiillere de -tIr-, -tUr- şeklinde eklenmektedir:

kon-dur- "*kondurmak, misafir etmek*" (211)

kel-tir- "*getirmek*" (225)

küy-dür- "*yakmak*" (227)

kal-tır- "*bırakmak*" (227)

et-tir- "*ettirmek, yaptırmak*" (229)

tol-tur- "*doldurmak*" (234)

bil-dir- "*bildirmek*" (239)

çak-tır- "*yaktırmak, tutuşturmak*" (275)

al-dır- "*aldırmak, almaya izin vermek*" (277)

1. 4. 6. -(I)t-, -(U)t-

Fiillerde yaptırma ve oldurma ifade eden bu ek, tarihi geçişli ettirgenlik eki olmanın yanı sıra Krg.T.'de en fazla kullanılan çatı eki olma özelliğine sahiptir (Başdaş, Kutlu, age, s. 141). Ünlüyle biten fiillere /-t-/ şeklinde, ünsüzle biten fiillere bağlantı ünlülerinden birini alarak eklenmektedir:

oyno-t- "*oynatmak*" (195)

suu-t- "*soğutmak*" (220)

oygo-t- "*uyandırmak*" (220)

semir-t- "*beslemek; toprağı gübrelemek*" (223)

küçö-t- "*takviye etmek, güçlendirmek*" (231)

ürk-üt- "*ürkütmek, korkutmak*" (267)

eerçi-t- "*peşinden sürüklemek, takip ettirmek*" (289)

1. 4. 7. -GIz-, -GUz-

Bu ek, yaptırma, ettirme ve oldurma ifade etmektedir. Krg.T.'de tonluyla biten fiillerden sonra -gIz-, -gUz-, tonsuzla biten fiillerden sonra -kIz-, -kUz- şeklinde eklenmektedir:

bil-giz- “*bildirmek*” (211)

tiy-giz- “*dokundurmak*” (213)

kir-giz- “*girdirmek*” (230)

tur-guz- “*kaldırmak*” (230)

cuguz = cuktur < cuk-tur- “*yapıştırmak*” (248)

cet-kiz- “*yetiştirmek*” (249)

cür-güz- “*yürütmek, hareket ettirmek*” (252)

otur-guz- “*oturtmak*” (276)

1. 4. 8. -Ar-

Bu ek, ünsüzle sonuçlanan geçişsiz belirli bazı fiillerden, geçişli fiiller yapan ettirgenlik ekidir (Korkmaz, age, s. 126). Fiillere kalınlık incelik uyumuna göre eklenmektedir:

kayt-ar- “*geri döndürmek*” (255)

1. 4. 9. -Ir-, -Ur-

Geçişli ettirgen fiiller yapmaktadır. Fiillere kalınlık incelik, düzlük yuvarlaklık uyumuna göre eklenmektedir:

iç-ir- “*içirmek*” (242)

büt-ür- “*bitirmek*” (249)

keç-ir- “*geçirmek*” (253)

sek-ir- “*sektirmek, sıçramak*” (258)

tüş-ür- “*düşürmek*” (267)

kaç-ır- “*elden çıkarmak, kaçırmak*” (272)

öç-ür- “*söndürmek*” (274)

uç-ur- “*uçurmak*” (275)

kat-ır- “*sertleştirmek*” (286)

1. 4. 10. -kIr-

Krg.T.'de fazla işlek olmayan bu ek, fiillere kalınlık incelik uyumuna göre eklenmektedir:

cet-kir- "*yetiştirmek*" (276)

1. 4. 11. -Iz-, -Uz-

Türkçede eskiden beri görülen; fakat az kullanılan ve Krg.T.'de da fazla işlek olmayan bu ek, ettirgenlik ifade etmektedir (Çengel, age, s 159). Fiillere kalınlık incelik, düzlük yuvarlaklık uyumuna göre eklenmektedir:

tam-ız- "*damlatmak*" (186)

agız- < ak-ız- "*akıtmak*" (297)

1. 4. 12. -AlA-

Bu ek, fiilin gerçekleştirdiği işi kısa aralıklarla tekrarlama görevi yüklenmiş fiilden fiil yapma ekidir[34] (Korkmaz, age, s. 125):

sebele- < sep-ele- "*sepilemek*" (254)

kub-ala- "*kovalamak*" (259)

2. İSİM

Duyu organları ya da akıl/düşünce yoluyla varlığı bilinen yahut kabul edilen her türlü nesne ve kavramı soyutlayarak ifade eden, şekil ve anlam bakımından bağımsız dil birimine isim denir (Başdaş, Kutlu, age, s. 142).

2. 1. ÇOKLUK EKİ +L_3Ar, +L_3Or

Çokluk eki, bir ismin karşıladığı nesnenin sayısının birden fazla olduğunu bildirmek için, söz konusu isme çokluk eki getirilerek kullanılır (Öner, age, s. 105). Krg.T.'de çokluk eki; ünlüyle ve /r/, /y/ tonlu ünsüzleriyle biten isimlere +lAr, +lOr; tonlu ünsüzle biten diğer isimlere +dAr, +dOr; tonsuzla biten isimlere de +tAr, +tOr şeklinde eklenmektedir. Ekler, ismin son hecesindeki ünlünün ses özelliğine göre; /a/, /ı/, /ü/ ünlüsü bulunan isimlere +lar, +dar, +tar; /e/ ve /i/ ünlüsü bulunan isimlere

[34] Ayrıntılı bilgi için bkz: Zeynep Korkmaz, (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri(Şekil Bilgisi)*, Ankara, s. 125.

+ler, +der, +ter; /o/ ünlüsü bulunan isimlere +lor, +dor, +tor; /ö/ ve /ü/ ünlüsü bulunan isimlere +lör, +dör, +tör şeklinde eklenir. /u/ ünlüsünden sonra gelen /a/ sesi yuvarlaklaşmaz.

Krg.T.'de çokluk ekinin çekimi:

2. 1. 1. Ünlüyle ve /r/, /y/ ünsüzleriyle biten isimler; +lar, +ler, +lor, +lör

kapar-lar "*akıllar*" (189)

tarançı-lar "*serçeler*" (190)

şaar-lar "*şehirler*" (191)

depter-ler "*defterler*" (196)

çer-ler "*çalılıklar*" (201)

muzey-ler "*müzeler*" (210)

kıştoo-lor "*kışlaklar*" (221)

koy-lor "*koyunlar*" (235)

polotno-lor "*bezler*" (251)

too-lor "*dağlar*" (281)

üy-lör "*evler*" (291)

cürgünçü-lör "*yolcular*" (189)

büçür-lör "*tomurcuklar*" (190)

2. 1. 2. Tonlu ünsüzle biten isimler; +dar, +der, +dor, +dör

adam-dar "*insanlar*" (191)

ayal-dar "*kadınlar*" (194)

tuu-gan-dar "*akrabalar*" (276)

mugalim-der "*öğretmenler*" (194)

çil-der "*boz keklikler*" (268)

koon-dor "*kavunlar*" (217)

agronom-dor "*ziraat mühendisleri*" (222)

kün-dör “*günler*” (225)

şüüdürüm-dör “*çiğler*” (230)

gül-dör “*güller*; *çiçekler*” (271)

2. 1. 3. Tonsuz ünsüzle biten isimler; +tar, +ter, +tor, +tör

kabık-tar “*kabuklar*” (278)

taş-tar “*taşlar*” (281)

kesip-teş-ter “*meslektaşlar*” (286)

it-ter “*köpekler*” (293)

terek-ter “*kavaklar*” (294)

kolot-tor “*çukurlar*” (197)

dos-tor “*dostlar*” (205)

col-doş-tor “*yoldaşlar*” (211)

ördök-tör “*ördekler*” (216)

köpölök-tör “*kelebekler*” (218)

2. 2. İYELİK EKLERİ

İyelik ekleri, ismin karşılaştığı nesnenin kime ve neye ait olduğunu ifade eden, sahiplik gösteren, isimler ile isimler arasında bağ kuran ve dolayısıyla getirdikleri isimlerin dışında fakat o isimlere ait olan, o isimlerin malı sayılan nesneleri şahıs olarak bildiren eklerdir (Korkmaz, age, s. 259).

Krg.T. iyelik eklerinin şahıslara göre çekimleri şu şekildedir:

	Teklik	**Çokluk**
I. ş.	+(I)m/+(U)m	+(I)bIz/+(U)bUz
II. ş.	+(I)ñ/+(U)ñ	+(I)ñAr/+(U)ñAr[35]

[35] Ekin ince varyantı +üñör şeklindedir. bkz: Çengel, age, s. 162-163.

nez.	+(I)ñIz/+(U)ñUz	+(I)ñIzdAr/+(U)ñUzdAr
III. ş.	+I/U; +sI/+sU	+L_3ArI/+L_3OrU

2. 2. 1. Teklik Şahıs İyelik Ekleri

2. 2. 1. 1. I. Şh. Teklik İyelik Ekleri

Ünlüyle biten isimlere +m; ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre bağlantı ünlülerinden birini alarak +ım, +im, +um, +üm şeklinde eklenmektedir:

suur+um "*aklım*" (193)

üy+üm "*evim*" (201)

at+ım "*adım*" (206)

ene+m "*annem*" (256)

bala+m "*çocuğum*" (279)

cürök+üm "*yüreğim*" (281)

köz+üm "*gözüm*" (284)

çoñ+dor+um "*büyüklerim; âmirlerim*" (297)

boto+m "*yavrum*" (299)

ece+m "*ablam*" (299)

2. 2. 1. 2. II. Şh. Teklik İyelik Ekleri

Ünlüyle biten isimlere +ñ; ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre bağlantı ünlülerinden birini alarak +ıñ, +iñ, +uñ, +üñ şeklinde eklenmektedir:

aga+ñ "*ağabeyin*" (209)

ene+ñ "*annen*" (255)

kol+uñ "*elin*" (256)

cer+iñ "*yerin*" (261)

öz+üñ "*kendin*" (262)

col+uñ “*yolun*” (268)

baş+ıñ “*başın*” (278)

ata+ñ “*baban*” (278)

but+uñ “*ayağın*” (281)

sırt+ıñ “*sırtın*” (283)

2. 2. 1. 3. Nezâket

Krg.T.’de muhataba duyulan saygıyı bildirmek için kullanılan II. teklik şahıs iyelik eki, ünlüyle biten isimlere +ñIz, +ñUz; ünsüzle biten isimlere ise ünlü uyumuna göre bağlantı ünlülerinden birini alarak +ıñız, +iñiz, +uñuz, +üñüz şeklinde eklenmektedir (Çengel, age, s. 163):

şor+uñuz “*tuzlak yeriniz, çorağınız*” (191)

stol+uñuz “*masanız*” (197)

can+ıñız “*canınız*” (217)

kozu+ñuz “*kuzunuz*” (219)

koluktu+ñuz “*nişanlınız*” (225)

söz+üñüz “*sözünüz*” (253)

uul+uñuz “*oğlunuz*” (272)

2. 2. 1. 4. III. Şh. Teklik İyelik Ekleri

Ünlüyle biten isimlere +sI, +sU; ünsüzle biten isimlere de +I, +U şeklinde eklenmektedir:

şamala+sı “*kandili, mumu*” (189)

caka+sı “*yakası*” (189)

koşuna+sı “*komşusu*” (189)

başçı+sı “*müdürü, âmiri*” (192)

kamılga+sı “*ihtimamı*” (192)

kanca+sı “*piposu*” (193)

sanaa+sı “*fikri*” (193)

tamaşa+sı “*eğlencesi*” (194)

ırıs-ı “*talihi*” (284)

uyku+su “*uykusu*” (296)

2. 2. 2. Çokluk Şahıs İyelik Ekleri

2. 2. 2. 1. I. Şh. Çokluk İyelik Ekleri

Ünlüyle biten isimlere +bIz,+bUz; ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre bağlantı ünlülerinden birini alarak +IbIz, +UbUz şeklinde eklenmektedir:

öz+übüz “*kendimiz*” (190)

can+ıbız “*canımız*” (206)

akça+bız “*akçamız, paramız*” (206)

aydooçu+buz “*şoförümüz*” (206)

oy+ubuz “*düşüncemiz*” (246)

uul+ubuz “*oğlumuz*” (260)

eköö+büz “*ikimiz*” (261)

ceñe+biz “*yengemiz*” (297)

baarı+bız “*hepimiz*” (297)

etek+ibiz “*eteğimiz*” (298)

2. 2. 2. 2. II. Şh. Çokluk İyelik Ekleri

Ünlüyle biten isimlere +ñAr, +ñOr; ünsüzle biten isimlere ünlü uyumuna göre yardımcı ünlülerden birini alarak +IñAr, +UñAr şeklinde eklenmektedir:

cumuş+uñar “*işiniz*” (189)

üy+üñör “*eviniz*” (190)

kadır+ıñar “*itibarınız*” (238)

ceñe+ñer “*yengeniz*” (240)

erk+iñer “*iradeniz*” (247)

at+ıñar “*adınız*” (259)

öz+üñör “*kendiniz*” (260)

ordu+ñar “*yeriniz*” (270)

söz+üñör “*sözünüz*” (287)

mildet+iñer “*vazifeniz, ödeviniz*” (299)

2. 2. 2. 3. III. Şh. Çokluk İyelik Ekleri

Ünlüyle, /r/ ve /y/ ünsüzüyle biten isimlere +lArI, +lOrU; tonlu ünsüzle biten isimlere +dArI, +dOrU; tonsuzla biten isimlere +tArI, +tOrU şeklinde eklenmektedir:

palto+loru “*paltoları*” (189)

depter+leri “*defterleri*” (196)

tereze+leri “*pencereleri*” (213)

köz+dörü “*gözleri*” (233)

keçe+leri “*geceleri, akşamları*” (243)

pikir+leri “*fikirleri*” (244)

öz+dörü “*kendileri*” (244)

emgek+teri “*emekleri*” (250)

polotno+loru “*bezleri*” (251)

tür+lörü “*türleri*” (251)

2. 3. HAL EKLERİ

2. 3. 1. Yalın Hal

Yalın isimler, kök durumunda olan ve herhangi bir türetme ekiyle genişletilmemiş tek kelimeden ibaret olan; türemiş ve birleşik isimlerin dışında kalan isimlerdir (Korkmaz, age, s. 219).

kol “*el, kol*” (205)

gül “*çiçek*” (208)

koon “*kavun*” (217)

bala “*çocuk*” (227)

moldo “*hoca*” (241)

üy “*ev*” (269)

at “*at*” (272)

tamak “*yemek*” (274)

2. 3. 2. İlgi Hali

İki isim arasında doğrudan doğruya bağ kuran, yani birinci ismi ilgi haline sokan ektir (Öner, age, s. 118). Krg.T.’de ilgi hali eki, ünlüyle biten isimlere kalınlık-incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna göre +nIn, +nUn; tonlu ünsüzle biten isimlere +dIn, +dUn; tonsuz ünsüzle biten isimlere +tIn, +tUn şeklinde eklenmektedir:

atası+nın kurbu “*babasının yaşıtı*” (208)

çaçı+nın agı “*saçının beyazı*” (208)

too+nun çokusu “*dağın çukuru*” (209)

karoolçu+nun üyü “*bekçinin evi*” (215)

çal+dın canı “*ihtiyarın canı*” (217)

añız+dın çeti “*anızın kenarı*” (219)

kırtıştar+dın sırı “*yüzeylerin boyası*” (221)

cer+din topuragı “*yerin toprağı*” (222)

kün+dün nuru “*güneşin ışığı*” (222)

Ak-Çöl+dün koonu “*Ak Çölün kavunu*” (223)

koy+dun kuyruğu “*koyunun kuyruğu*” (228)

kolhoz+dun kampaçıları “*kolhozun hububat ambarı müdürleri*” (229)

curut+tun saltı “*yurdun âdeti*” (260)

çöp+tün arası “*otun arası*” (270)

Dıykanbek+tin nazarı “*Dıykanbek’in bakışı*” (291)

sabak+tın ayagı "*dersin sonu*" (291)

2. 3. 3. Yükleme Hali

Yükleme hali, ismin, doğrudan doğruya geçişli bir fiile bağlandığı durumdur (Öner, age., s. 121). Ayrıca yüklemin ifade ettiği ve öznenin gerçekleştiği işten etkilendiği için yükleme hali cümlenin nesnesini oluşturmaktadır (Uzun, age, s. 99). Krg.T.'de yükleme hali eki, ünlüyle biten isimlere damak ve dudak uyumuna göre +nI, +nU; tonlu ünsüzle biten isimlere +dI, dU; tonsuz ünsüzle biten isimlere de +tI, tU şeklinde eklenmektedir:

tarap+tı "*tarafı*" (189)

okuya+nı "*olayı*" (192)

konvert+ti "*mektubu*" (193)

aba+nı "*havayı*" (204)

araba+nı "*arabayı*" (206)

ceñe+ni "*yengeyi*" (215)

bede+ni "*yoncayı*" (219)

koo+nu "*kavunu*" (222)

papiros+tu "*sigarayı*" (231)

cürök+tü "*yüreği*" (255)

dolono+nu "*akdiken ağacını*" (270)

biröö+nü "*birini*" (275)

sülgü+nü "*havluyu*" (281)

canım+dı "*canımı*" (281)

karekteriñ+di "*karakterini*" (282)

murdum+du "*burnumu*" (297)

tün+dü "*geceyi*" (301)

Krg.T.'de I. ve II. teklik şahıs eki olan /+m/ ve /+ñ/ sesinden sonra yükleme hali ekinin /d/'li şekilleri kullanılmaktadır (Çengel, age, s. 168):

portret+iñ+di “*portresini*” (225)

tınç+ım+dı “*rahatımı*” (242)

möönöt+üñ+dü “*vadeni, mühletini*” (247)

bet+iñ+di “*yüzünü*” (255)

ene+ñ+di “*anneni*” (255)

mıltık+ım+dı “*tüfeğimi*” (272)

önör+üñ+dü “*hünerini*” (279)

can+ım+dı “*canımı*” (281)

til+im+di “*dilimi*” (284)

ece+m+di “*ablamı*” (299)

I. ve II. tek. şh. iyelik ekinden sonra gelen -dI yükleme hali ekindeki “d” ünsüzü, bazı örneklerde görülmemektedir:

Koktunun **alkımı** ötö kuuş. “*Dağ deresinin boğazı aşırı dardır*.” (267)

Zamirlerde de bu durum görülmektedir; men+di > meni, sen+di > seni, an+dı > anı:

Oşol kezde al koridordogu çoñ terezeden narı üç caşar balanın canında turgan Aynanı körüp, bir çeti içi cılıy, bir çeti **anı** kimdir-biröödön kızganıp koydu. “*O sırada koridordaki büyük pencerenin ilerisinde üç yaşındaki bir çocuğun yanında duran Ayna’yı görünce, bir yandan imrenip, bir yandan kıskandı.*” (195)

Meni suluu kılıp tart. “*Beni güzel çiz*.” (225)

Kır **seni** tüz ele caşıl koktunun alkımına alıp barat. “*Dağ sırtı seni yeşil dağ eteğindeki dereye götürür.*” (267)

III. teklik şahıs ekinden sonra yükleme hali eki, +n şekline gelmektedir (Çengel, age., s. 168):

- Atañ körü dese, keldiñbi? – dep ünü azıraak kargıldana tüşkön al kayra cazdıkka **başın** koydu. “*Babanı görmeye geldin dimi? dedi, sesi kısık bir şekilde ve kafasını tekrar yastığa koydu*.” (278)

2. 3. 4. Yönelme Hali

Yönelme hali, ismi fiile yönlendirme ve yaklaştırma işlevinin yanı sıra fiile amaç, maksat, sebep ilgisi ile bağlama, fiildeki hareketin yerini belirleme, zarf görevinde ikilemeler yapma, edat grupları oluşturma gibi birçok farklı görevleri bulunmaktadır (Korkmaz, age., s. 24). Krg.T.'de yönelme hali eki tonlu ünsüzle biten isimlere +gA, +gO; tonsuz ünsüzle biten isimlere de +kA, +kO şeklinde eklenmektedir:

balıkçı+ga "*Balıkçı'ya*" (189)

aşkana+ga "*restorana*" (189)

şilbi+ge "*hanımeline*" (193)

çer+ge "*koyu ormana*" (199)

koylor+go "*koyunlara*" (199)

ooz+go "*ağıza*" (201)

üy+gö "*eve*" (201)

köçö+gö "*sokağa*" (217)

bir cak+ka "*bir tarafa*" (220)

cazdık+ka "*yazlığa*" (220)

eşik+ke "*kapıya*" (228)

mektep+ke "*okula*" (250)

konok+ko "*misafire*" (279)

döböt+kö "*köpeğe*" (294)

Teklik şahıs eklerinden sonra yönelme hali eki /+a/, /+e/, /+o/, /+ö/ şeklinde kullanılmaktadır (Çengel, age, s. 171):

köz+ün+ö "gözüne" (198)

bet+in+e "yüzüne" (199)

alkım+ıñ+a "*gırtlağına*" (200)

ee+sin+e "sahibine" (209)

söz+ün+ö "sözüne" (209)

can+ıñ+a “*canına*” (206)

es+iñ+e “*aklına*” (240)

can+ım+a “*canıma*” (272)

2. 3. 5. Bulunma Hali

Bulunma hali, fiildeki oluş ve kılışın yerini bildirmenin yanı sıra ismi fiile zamanda ifade etme, zarf tümleci oluşturma, içinde bulunma, aracı olma; yaş, miktar, derece bildirme gibi işlev ve ifadelerle de bağlamaktadır (Korkmaz, age., s. 24). Krg.T.’de bulunma hali eki, tonlu ünsüzle biten isimlere +dA, +dO; tonsuz ünsüzle biten isimlere +tA, +tO şeklinde eklenmektedir:

vaza+da “*vazoda*” (212)

catakana+da “*yatakhanede*” (213)

çen+de “*yerde*” (222)

cer+de “*yerde*” (223)

col+do “*yolda*” (232)

koroo+do “*koyun ağılında*” (240)

üstün+dö “*üstünde*” (245)

cüzün+dö “*yüzünde*” (246)

ubak+ta “*vakitte*” (248)

internat+ta “*yurtta*” (252)

eşik+te “*kapıda*” (258)

çet+te “*kenarda*” (262)

Tokmok+to “*Tokmok’ta*” (279)

töşök+tö “*yatakta*” (280)

Bulunma hali eki, mevsim ifade eden isimlere bazen doğrudan doğruya, bazen de bu isimlerin /n/ sesi ile genişlemiş şekillerine eklenmektedir (Çengel, age, s. 172):

kışında “kışın” (206)

cayında “yazın” (250)

cazında “baharın” (253)

küzündö “sonbaharın” (290)

2. 3. 6. Çıkma Hali

Çıkma hali, eklendiği isme, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını bildirmenin yanı sıra ismi fiile, sebep, sonuç, zaman bildirme, ismin yapıldığı maddeyi gösterme, bir bütünü veya bütünün parçasını oluşturma, yer ve yön gösterme, edat grupları oluşturma, karşılaştırma, eş veya zıt anlamlı ilişkiler kurma gibi çeşitli görevler ile kullanılmaktadır (Korkmaz, age., s. 24-25). Krg.T.’de çıkma hali eki tonluyla biten isimlere +dAn, +dOn; tonsuzla biten ünsüzlere +tAn, +tOn şeklinde eklenmektedir:

gramm+dan “*gramdan*” (189)

adam+dan “*insandan*” (190)

tereze+den “*pencereden*” (192)

el+den “*memleketten*” (195)

col+don “*yoldan*” (196)

too+don “*dağdan*” (197)

töbö+dön “*tepeden*” (215)

köz+dön “*gözden*” (219)

çıgış+tan “*doğudan*” (220)

Tokmok+ton “*Tokmok’tan*” (222)

aşkabak+tan “*kabaktan*” (223)

bilek+ten “*bilekten*” (227)

es+ten “*akıldan*” (243)

çöp+tön “*ottan*” (270)

Çıkma hali eki, I. ve II. teklik şahıs eklerinden sonra ekin /d/ sesi /n/ sesine dönüşmekte ve bazen de /n/ sesi düşmektedir (Buran, Alkaya, age., s. 330):

kol-um-dan > kol-um-nan > koluman “*elimden*”(208)

III. şahıs iyelik ekinden sonra da ek, isimlere +nAn, +nOn şeklinde eklenmektedir (Buran, Alkaya, age., s. 330):

öz-ün-dön > öz-ün-nön > özünön "*özünden*" (203)

üst-ün-dön > üst-ün-nön > üstünön "*üstünden*" (222)

can-ın-dan > can-ın-nan > canınan "*canından*" (225)

söz-ün-dön > söz-ün-nön > sözünön "*sözünden*" (288)

2. 3. 7. Vasıta Hali

Vasıta hali, ismin bildirdiği varlığı veya nesnenin fiildeki harekete aracı olarak kullanıldığını veya birlikteliği ifade ettiğini göstermektedir (Korkmaz, age., s. 25). Krg.T.'de vasıta hali eki menen (ile) kelimesiyle yapılmakta ve ilave kelimelere ekleşmeden gelmektedir (Buran, Alkaya, age., s. 330):

Koonu güldöp cele alganı **menen** bışpayt. "*Kavun çiçeklenirken, rüzgâr alırsa olgunlaşmaz.*" (224)

Birok, kütüünün çegi coktoy, anan kız aylası kurugan ün **menen** caloorup ciberdi: "Canım ay, kıynabaçı…" "*Fakat sahip olmanın sınırı yok gibi, kız çaresiz bir ses ile yalvarırcasına bakarak: "Canım ay, lütfen rahat bırak…*" (227)

Bul zor ergüü **menen** aytılgan sözdün tereñinde kapalanuu cok ele. "*Bu büyük bir ilham ile söylenen sözün derininde üzüntü yoktu.*" (227)

Al emi cardamga kelgender oşol Şoruktun öz kolu **menen** özgöndörün gana alaçıktın canına taşıy berişet. "*Ancak yardıma gelenler Şoruk'un kendi eliyle kestiklerini keçe evin yanına taşırlar.*" (229)

Birok, Kadır Arukkeni oñoy **menen** kolgo tüşürö albasın bilgenden kiyin başkaça ayla izdey, oşol tapkan aylası anın özünö orunduuday köründü. "*Fakat Kadır Aruuke'yi kolay bir şekilde ikna edemeyeceğini anladıktan sonra farklı bir yöntem aradı, daha sonra bulduğu yöntem kendisine uygun görünüyordu.*" (237)

Bügün küngö dem alış eken. Siler **menen** bir seyildep kelelik. Eşikte maşinem dayar. "*"Bugün güneşe doyalım. Sizlerle bir gezi yapalım. Kapıda arabam hazır" dedi*" (238)

Emi esine kelgensigen Aruuke bayagı eköönü karay ciyirkengen tür **menen** kıykırdı: "*Şimdi aklı yerine gelir gibi Aruuke ikisine nefretle bağırdı:*" (240)

2. 3. 8. Eşitlik Hali

Eşitlik hali, eklendiği isim ile fiil ya da cümlenin diğer öğeleri arasında karşılaştırmaya dayanan farklı niteliklerde eşitlik ilişkisi kurmaktadır (Korkmaz, age., s. 25). Eşitlik ekleri aslında Türk dilinde işlekliğini kaybedip çekim eki halinden çıkmak üzeredir (Öner, age., s. 137). Krg.T.'de eşiklik eki +çA, +çO ve ET. teg "*gibi*" edatından gelişen +DAy, +Doy ekidir (Çengel, age., s. 177). +çA, +çO eki /a/, /ı/, /u/ ünlüsü bulunan isimlere +ça; /e/ ve /i/ ünlüsü bulunan isimlere +çe; /o/ ünlüsü bulunan isimlere +ço; /ö/ ve /ü/ ünlüsü bulanan isimlere +çö şeklinde eklenirken, +DAy, +Doy eki tonlu ünsüzle biten isimlere +dAy, +dOy; tonsuz ünsüzle biten isimlere +tAy, +tOy şeklinde eklenmektedir:

nariste+çe "*genç gibi*" (201)

ot+toy "*ateş gibi*" (212)

kırk gektir+çe "*kırk hektar kadar*" (223)

karaman+ça "*kahraman gibi*" (242)

on beş münöt+çö "*on beş dakika kadar*" (243)

özün+çö "*kendin gibi*" (245)

ıraak+tay "*uzak gibi*" (248)

çabıt+tay "*akın gibi*" (251)

kız+ça "*kız gibi*" (254)

cibek+tey "*ipek gibi*" (256)

tütük+töy "*lüle gibi; hortum gibi*" (256)

magnit+tey "*mıknatıs gibi*" (270)

on metr+çe "*on metre kadar*" (270)

köpölök+töy "*kelebek gibi*" (275)

orok+toy "*orak gibi, tırpan gibi*" (276)

2. 3. 9. Yön Gösterme Hali

Krg.T.'de fiilin gerçekleştiği doğrultuyu gösteren yön eki kalıplaşmıştır ve yönelme eki alan isimler, **karata**, **karay** ve **közdöy** gibi edatlarla birlikte kullanılmaktadır (Öner, age., s. 140):

Ayuu eç kaçan adamga özü katılbayt, korkpo" – dep, anan al ordunan turdu da ayuunu körmöksöngö salıp, mıltıgının oozun ıldıy **karata** asındı. "*"Ayı hiçbir zaman insana dokunmaz, korkma" diye yerinden kalktı ve ayıyı görmemezlikten gelip, tüfeğinin ağzını aşağıya doğru çevirdi.*" (273)

Anan Dıykanbek too taraptı **karay** azıraak turdu da, kıyalında Arruke menen cürgön cerlerdi köz aldına elestetti. "*Sonra Dıykanbek dağ tarafına doğru döndü ve hayale dalıp Aruuke ile yürüdüğü yerleri gözünde canlandırdı.*" (277)

Al emi mına bul arıktan bir çat cogoru **karay** koon aydaçı. "*Ancak işte bu arktan bir adım yukarı doğru kavun yetişmez.*" (224)

Appak kayıñdar capayı tal, şilbige okşogon türkün daraktar aralaş öskön çer tokoydun nımduu taza cıtı meesin sergitip al kayra mektepti **közdöy** şaydoot kele turgan. "*Bembeyaz kayınlar, yabani söğüt, hanımeline benzeyen türlü türlü ağaçlar yetişen gür ormanın nemli temiz kokusu kafasını rahatlatınca, tekrar okula doğru dinç bir şekilde geldi.*" (193)

Uşul sözdü köptön beri kütüp cürgön Aruuke koon aydalgan añızdı **közdöy** çurkap ketti. "*Bu sözü çoktandır bekleyen Aruuke kavun ekilen tarlaya doğru koşarak gitti.*" (226)

2. 4. İSİMLERDE SORU

Krg.T.'de adların soru eki, ünsüz uyumuna girerek tonlu ünsüzle biten isimlere -bI, -bU; tonsuzla biten isimlere de -pI, -pU şeklinde eklenir ve daima bitişik ve sonda yazılır (Çengel, age., 180):

Barsambı ce barbasambı? "*Gitsem mi gitmesem mi*?" (196)

Makulsunbu uşuga? "*Uygun mu ona*?" (216)

Süyüünü eskirtpey, caşıl arçaday köpkök karmay turgan küç cokpu tabiyatta? "*Sevgini eskitme, daima yeşil ardıç ağaçları gibi yemyeşil güç yok mu tabiatta?*" (216)

Kana körsötpöysüñbü işindi. "*Haydi, göstermesin mi çalışmasını?* " (246)

Dıykanbek etyuddarın körsötsömbü degen kıyazda azıraak oylono tüştü… "*Dıykanbek etütlerimi göstersem mi niyetiyle biraz düşünürken…*" (247)

Bul ömürdün uluu zakonubu dep oyloybuz. "*Bu hayatın büyük kuralı mı diye düşünürüz.* " (263)

Dıykanbek şaşılış türdö Isık-Kölgö baratkanın aytıp, ecesinin telegrammasın aga körsöttü da degi abalı cakşıbı dep büşürköy kaldı ele… "*Dıykanbek acele bir şekilde Isık Göl'e gittiğini söyleyip, ablasının telgrafını ona gösterdi ve durumu iyi mi diye düşündü…*" (297)

Krg.T.'de "ele" ve "eken" edatları soruyu kuvvetlendirmek için, soru eki -BI ile birleşerek bele < bı ele ve beken < bı eken şeklinde isimlere eklenmektedir (Uzun, age., 109):

Tuugandar, Tokmokto cumuşuñar cok bele? "*Arkadaşlar, Tokmok'ta işiniz yok muydu*?" (189)

Bayagı şorduu Abdıdan bir tuyak kalbadı bele. Oşobu? "*Her şeyden önce: önceden zavallı Abdı'nın bir oğlu yok muydu. O mu?*" (209)

Aytmakçı, suluu bolbosom top cigit artımdan tüşöt bele… "*Ha, güzel olmasam bu kadar delikanlı peşime düşer miydi…*" (225)

Ayalı bar beken? "*Eşi var mıymış*?" (233)

Künöösü bar eme beken? "*Eşi var mıymış*?" (276)

3. SIFAT

Sıfatlar, isimlerden önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını ifade eden veya çeşitli yönlerden bildiren sözlerdir (Korkmaz, age., 333). Krg.T.'de eklerle yapılan sıfatlar da vardır. Bu eklerden en sık kullanılanları şunlardır; +çAn/+çOn; +çIl/+çUl; +DAş/+DOş; +DAy/+Doy; +GI/+GU; +L_3UU, +L_3Ik/+L_3Uk; +sIz/+sUz; -çaak/çeek (Çengel, age., 187):

köynök-çön kızdar “*gömlekli kızlar*” (200)

ak sakal-çan “*ak sakallı*” (206)

bulut-suz, cıldız-sız asman “*bulutsuz, yıldızsız gökyüzü*” (212)

çıgarma-çıl adam “*eser sahibi insan*” (237)

ırım-çıl kempir “*afsunlu ihtiyar*” (260)

kayrat-tuu “*gayretli*” (261)

karagay-luu çerler “*köknarlı ormanlar*” (266)

appak möñgü-lüü tektirçeler “*bembeyaz karla kaplı tepeler*”(269)

sıykır-duu suluu “*sihirli güzel*” (271)

gül-düü kıska çöp “*çiçekli kısa ot*” (290)

can-sız süröt “*cansız resim*” (290)

kıymıl-sız aba “*hareketsiz hava*” (291)

ukuruk-çan cılkıçı “*sırıklı atlı*” (291)

sumka-çan poçtoçu “*çantalı postacı*” (296)

Krg.T.’de eñ, ötö, abdan gibi zarflar sıfatları pekiştirmek için kullanılmaktadır (Uzun, age, s. 110):

ötö ak “*oldukça beyaz*” (213)

ötö çeçkindüülük “*oldukça azimkâr*” (214)

ötö nazik “*oldukça kibar*” (215)

abdan şirin “*pek tatlı*” (226)

abdan sert “*pek sert*” (246)

abdan caançıl “*pek yağışlı*” (254)

eñ biyik “*en büyük*” (254)

eñ suluu “*en güzel*”(271)

eñ mıktı “*en sağlam*” (284)

3. 1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, canlı ve cansız varlıkların renk, şekil biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi çeşitli dış ve iç özelliklerini ifade etmektedir (Korkmaz, age., 361). Metnimizde en çok rastlanan niteleme sıfatları şunlardır:

Renkler:

kök calbıraktuu butak "*yeşil yapraklı dal*" (200)

caşıl darak "*yeşil ağaç*" (208)

sarı şoola "*sarı şule, ışık*" (215)

boz balapan "*boz palaz, kuş yavrusu*" (268)

ak tolkundar "*beyaz dalgalar*" (284)

kara col "*kara yol*" (291)

kızıl almalar "*kırmızı elmalar*" (294)

Temel Sıfatlar:

uluu "*büyük*" (191), çoñ "*büyük*" (194), çın "*doğru*" (204), kiçine "*küçücük*" (211), keñ "*geniş*" (212), içke "*ince*" (213), calkoo "*tembel*" (218), coon "*kalın*" (219), uzun "*uzun*" (225), kıska "*kısa*" (244), kıyın "*zor*" (246), ceñil "*hafif*" (247), cañı "*yeni*" (252), açuu "*acı*" (265), cakşı "*iyi*" (271), caman "*kötü*" (273), eski "*eski*" (277), suluu "*güzel*" (283), tattuu "*tatlı*" (293), katuu "*sert*" (295), calgan "*yalan*" (302)

3. 2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları niteleme değil belirtme görevi yüklenmiştir. Bu görev, isimleri işaret etme, sayısını bildirme, soru sorma veya belirsizlik gösterme şeklinde karşılanır. Bu yüzden belirtme sıfatları kendi içinde, işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır (Korkmaz, age., s. 38). Fakat biz soru, işaret ve belirsizlik sıfatlarını zamirler başlığı altında işlediğimizden burada sadece sayı sıfatları hususunu ele almış bulunmaktayız:

3. 2. 1. Sayı Sıfatları

Temel Sayılar:

bir "*bir*", eki "*iki*", üç "*üç*", tört "*dört*", beş "*beş*", altı "*altı*", ceti "*yedi*", segiz "*sekiz*", toguz "*dokuz*", on "*on*", cıyırma "*yirmi*", otuz "*otuz*", kırk "*kırk*", elüü "*elli*", altmış "*altmış*", cetimiş "*yetmiş*", seksen "*seksen*", tokson "*doksan*", cüz "*yüz*", miñ "*bin*", million "*milyon*"

Oşol borbordun iştegen **eki** cıldın içinde, al sanaasına kelbegen iygilikke ee boldu. "*Başkentte çalıştığı iki yıl içerisinde, aklına gelmeyecek başarılara sahip oldu.*" (203)

Al cerdin bedesine **tört** cılça boldu. "*Oranın yoncası dört yıldır var.*" (223)

Al **kırk** gektirçe kelet. "*O kırk hektar vardır*." (223)

Ceti cıl taalayluu boldu. "*Yedi yıl kısmeti oldu.*" (249)

Katuu kelatkan dobuş **elüü** metrçe cetpey toktodu. "*Şiddetli gelen ses elli metre uzaklaşmadan durdu.*" (270)

Eç kim coktuguna işengendey elik dagı **on** kadam şiltedi da, cıt andıp kara tumşuğun tike tostu. "*Hiç kimsenin olmadığına inanmış gibi karaca da on adım yürüdü ve koku ararken siyah burnunu doğruca önüne uzattı.*" (270)

Bir kündük cırgaldın, **miñ** kündük keyişi bolot. "*Bir günlük mutluluğun, bin günlük üzüntün olur.*" (302)

Sıfat tamlaması biçimindeki sayılar:

Antkeni, üç caşar balanın atası Baltabay Aynanı kızganuuga arzıbay turgan, koy oozunan çöp albagan momun, caşı **otuz beş**terdegi mugalim. "*Çünkü o üç yaşındaki çocuğun babası Baltabay Ayna'yı kıskanmamaya çalışarak, sessiz kendi halinde olan iyi niyetli, yaşı otuz beşlerde bir öğretmendi.*"(195)

Oşentip, **on beş** cıldan beri bul cerdin eesi menmin. "*Bu yüzden on beş yıldan beri bu toprağın sahibi benim.*" (222)

3. 2. 1. 1. Dereceleme Sayı Sıfatları

Krg.T.'de dereceleme sayı sıfatları, asıl sayılara +(I)nçI/+(U)nçU eki getirilerek yapılmaktadır (Çengel, age., 191):

… al emi keesi koşunasının depterine köz kıyıgın saluu menen alek bolo beyçeki şıbıraşuusuz, **altınçı** klasstın okuuçuları soçineniye cazıp cattı. "*ve yine bazıları arkadaşının defterine göz ucuyla bakmasından telaşlanıp bir şeylerle uğraşarak gereksiz bir şekilde sessiz, altıncı sınıf öğrencileri kompozisyon yazıyordu.*" (192)

Birok, Aruukedey ayaldar **birinçi** mahabattın barkın keç tüşünüşöt. "*Fakat Aruuke gibi kadınlar ilk aşklarının varlığını geç fark ederler.*" (234)

Bul Dıykanbek menen Aruukenin ortosundagı **ekinçi** pikir kelişpestik boldu. "*Bu Dıykanbek ile Aruuke'nin arasındaki ikinci fikir ayrılığıydı.*" (237)

Üçüngü kattı ecesi keçee cakında gana cazsa kerek. "*Üçüncü mektubu ablası dün yazmış olmalı.*" (264)

Dıykanbek **törtünçü** künü colgo kamındı. "*Dıykanbek dördüncü gün yola koyuldu.*" (298)

3. 2. 1. 2. Üleştirme Sayı Sıfatları

Sayıları bölüştürme yoluyla ifade eden (Korkmaz, age., 391) üleştirme sayı sıfatları, Krg.T.'de +DAn, +DOn ekiyle yapılmaktadır (Buran, Alkaya, age., s. 354):

Orus realist sürötçülörünün colun özdöştürüü gana iygilikti **birden-bir** bulagı dep tüşünüp kalgan. "*Rus realist ressamların tarzını öğrenme ve başarının birbirinin kaynağı olduğunu düşünürdü.*" (204)

Keede Dıykanbek internattın testiyer baldarınan kezek-kezegi menen **eki-üçtön** özünö koşup alçu da, karoolçunun uzun, oor kayıgına oturuşup, kamıştuu caşıl düynönün arasına kirip ketçü. "*Bazen Dıykanbek yurdun genç çocuklarını da sırayla iki üç tanesini yanına alıp, bekçinin uzun, ağır kayığına oturtup, sazlığın yeşil dünyasının içine giderdi.*" (257)

4. ZAMİR

Zamirler, isimlerin yerlerini tutan, kişileri ve nesneleri temsil veya işaret eden isim soylu kelimelerdir (Korkmaz, age., 399).

4. 1. Şahıs Zamirleri

Varlıkları şahıs halinde karşılayan ve temsil eden kelimelerdir (Çengel, age., 193).

Krg.T.'de şahıs zamirlerinin çekimleri şu şekildedir:

	Yalın	**İlgi**	**Yükleme**	**Yönelme**	**Bulunma**	**Ayrılma**
Tek. I. şh.	men	menin	meni	maga, mağa	mende	menden
II. şh. **Nezaket**	sen siz	senin sizdin	seni sizdi	saga sizge	sende sizde	senden sizden
III. Şh.	al	anın	anı	aga	anda	andan
Çok. I. şh.	biz	bizdin	bizdi	bizge	bizde	bizden
II. şh. **Nezaket**	siler sizder	silerdin sizderdin	silerdi sizderdi	silerge sizderge	silerde sizderde	silerden sizderden
III. şh.	alar	alardın	alardı	alarga	alarda	alardan

Ooba, aksakal, **men** Abdiyevmin. "*Evet, ihtiyar ben Abdiyev'im.*" (205)

Men sizdi taanıbayt ekenmin degençelik suroo turdu. "*Ben sizi tanıyor muyum diye soracak gibi oldu*." (205)

Al perinin kızınday suluu ele. "*O peri kızı gibi güzeldi.*" (205)

Dıykanbektin taasirdüü karaşın tuygan **anın** eki beti tamılcıy tüştü. "*Dıykanbek'in etkili bakışlarını hisseden kızın yanakları kızardı.*" (205)

Menin atım Şoruk. "*Benim adım Şoruk*." (206)

Meni suluu kılıp tart. "*Beni güzel çiz*." (225)

Menden uyalbagıla? "*Benden mi çekiniyorsun?*" (239)

Aga Kadırdın sıpaykerçiliktüü münözü caktı. "*Ona Kadır'ın kibar kişiliği hoşuna gitti.*" (239)

Koroodo **alardan** başka eç kim cok bolçu. "*Avulda onlardan başka hiç kimse yoktu.*" (240)

Özü makul bolup catsa, **biz** emne demek elek… "*Kendisi kabul ediyorsa, biz ne diyelim.*" (242)

Bizdin kesipti bilbegender tilsiz kesip deyt, coldoştor. "*Bizim mesleği bilmeyenler dilsiz meslek derler, arkadaşlar*." (245)

Birok **alardın** biri-birinen köñülü kalganday dele çatagı cok ele. "*Fakat onların birbirlerinde gönülleri kalacak, özellikle bir kavgaları olmamıştı.*" (249)

Rahmat **sizge**, Dıykanbek. "*Teşekkürler size, Dıykanbek.*" (254)

Sen düynögö ölbös bolup caralgansıñ. "*Sen dünyaya ölümsüz olarak geldin*." (256)

Bul elikterdin öz tilinde: "**siler** orduñardan cılbagıla" – degeni bolso kerek. "*Bu karacaların dilinde: "siz yerinizden oynamayın" demek olsa gerek.*" (270)

Seni birinçi körsöm da katılgan cokmun. "*Seni ilk kez görsem de saldırmam.*" (273)

Saga zıyan kılbaym. "*Sana zarar vermem*." (273)

Söz **sende** ele kaldı. "*Söz sende*." (284)

Ömürümdögü **senden** suraganım, ötünüçüm uşul. "*Ömrümde senden istediğim, ricam bu*." (284)

Ka-ap, **mende** emne cumuşuñ bar ele. "*Allah Allah benimle ne işi var.*" (287)

Silerdi kantip taanıbay kalayın. "*Sizi nasıl tanımam.*" (287)

Sıyagı **alar** tañdın atkanın acırata albay kalışsa kerek. "*Anlaşıldığı gibi onlar tan ağarana kadar kalırlar.*" (294)

Sono **saga** ece bolso, **bizge** cakın ceñe. "*Sono senin ablansa, bizim de yengemiz*." (297)

On som bersem da al **maga** kayra kayrıp bermek emes. "*On som versem de o yine bana vermez.*" (297)

Birok **alarga** colukkanda da emne deerin özü bilgen cok. "*Fakat onlarla karşılaştığında ne diyeceğini kendisi de bilmiyordu.*" (300)

4. 2. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri, varlıkları işaret yoluyla karşılamaktadır (Başdaş, Kutlu, age., s. 150). Kırgız yazı dilinde bulunan işaret zamirleri şunlardır:

Teklik		**Çokluk**	
bu(l)	"bu"	bular	"bunlar"
uşu(l)	"şu"	uşular, oşolor	"şunlar"
tigi(l), tetigi(l), teetigi(l)	"o"	tigiler, tetigiler, teetigiler	"onlar"

Mına **uşuga** okşogon okulbagan kattardın bir kançası stolunun tartmasıñda catkanın anı özü da bilbes. "*İşte buna benzer okunmamış mektupların kaç tanesinin masasının çekmecesinde durduğunu kendisi de bilmez.*"(193)

Anı **tigil** Kara-Toonun kolottorunan izdegile. "*Onu Kara-Dağ'ın diğer çukurlarıda araştır.*" (197)

Uşulardı oylondo kurulay iç tardıkka ceñdirip… "*Bunları düşündüğünde boşuna derde düşüp…*" (232)

Uşul oy-sanaasına kelgende Dıykanbek çındap ele süyündü. "*Bunu düşündüğünde Dıykanbek gerçekten sevindi.* " (232)

Cürüm-turumu salabattuu, kesibine berilgen **bul** cigit bat ele mugalimder içinde kadırga ee bolup, alınıp ketti. "*Davranışları mütevazı, mesleğine kendisini veren bu delikanlı, çabucak öğretmenler arasında takdir edilip, güven kazandı.*" (252)

Bulardın biri-birine öydö karaşpay cürüp ele acıraşıp ketkenine Almambettin tuugandarı tüşüngön cok. "*Bunların birbirine karşı gelmeden ayrılacaklarını Almambet'in akrabaları düşünemedi.*" (261)

Uşunun baarın al inisi Dıykanbek üçün cıyıp cürböybü. "*Bunların hepsini kardeşi Dıykanbek için biriktirmedi mi.*" (265)

Bulardın tuulgan cerleri, mekendegen çöyrösü suluu. "*Bunların doğduğu yer, yurt yaptığı çevresi güzel.*" (271)

…**bular** bir cakka köçüp ketkenbi dep aytarlık. "*bunlar başka bir yere mi taşındılar diye söylendi*" (278)

4. 3. Belirsizlik Zamirleri

Belirsizlik zamirleri, belirsiz bir kişi, kavram, olay veya onların durumunu, yer ve zamanını belirsiz bir şeklide ifade etmektedir (Başdaş, Kutlu, age., s. 151). Krg.T.'de ki başlıca belirsizlik zamirleri şunlardır: biröö "*birisi*", biröön "*birini*", eköö "*ikisi*", baarı "*hepsi*", ar kim "*herkes*", aç kim "*hiç kimse*", eç nerse "*hiçbir şey*", eçteme "*hiçbir şey*", eç kanday "*hiçbir türlü*", bir nerse "*bir şey*":

Ayna çıgıp, ketkenden kiyin Abdiyevdin özü da üstündögü oor cüktü **biröö** alıp ırgıtkanday kadırese ceñildey tüştü. "*.Ayna gittikten sonra Abdiyev'in kendisi de üstündeki ağır yükü birine atmış gibi hafifledi.*" (194)

Menin kempirim menen atañ **eköö** bir uruudan. *"Benim hanım ile ikisi aynı sülaleden.*" (206)

Uşu tapta oyuna **bir nerse** kılt etti. "*O anda aklına bir şey geldi*." (213)

Kızdarga kelgen cigitterdin **baarı** oşentip aytışçu. "*Kızlara gelen delikanlıların hepsi böyle söylerdi.*" (214)

Oşonduktan, al komissiya aldında **eç kanday** coop da kamdagan emes. "*Bu yüzden o komisyona karşı hiçbir zaman cevap da hazırlamadı.*" (244)

Eger **ar kim** öz kaaloosu menen barbasa, al işten ança natıyca çıkpayt. "*Eğer kimse kendi isteğiyle gitmezse, o işten pek netice çıkmaz.*" (253)

Dıykanbekke **eç kim** da köñül burgan cok. "*Dıykanbek'e de hiç kimse dikkat etmedi.*" (278)

Kempirdin bul corugunan kiyin Dıykanbek **eç nerse** tüşüngön cok. "*İhtiyarın bu tavrından sonra Dıykanbek hiçbir şey düşünemedi.*" (300)

4. 4. Soru Zamirleri

Soru zamirleri, varlıkları soru şeklinde bildirmek, onları sormak için kullanılmaktadır (Çengel, age., 197). Krg.T.'deki soru zamirleri şunlardır: kim "*kim*", kaysısı "*hangisi*", kaysınısı "*hangisi*", kaysı "*hangisi*", emne "*ne*", kançoo "*kaçı, ne kadarı*", neçesi "*kaçı, ne kadarı*", neçöö "*kaçı, ne kadarı*", kançası "*kaçı, ne kadarı*":

Bu **kaysı** cer? "*Bu hangi yer*?" (207)

Oy saga **emne** boldu? " *Oy sana ne oldu*?" (208)

Tetigi üyülgön otundu **kim** cagat? "*Ötede yığılı odunu kim yakacak*?" (217)

4. 5. Dönüşlülük Zamiri

Dönüşlülük zamirinin, yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir görevi bulunmaktadır (Korkmaz, age., 415). Krg.T.'de dönüşlülük zamiri öz kelimesiyle yapılmaktadır (Çengel, age., s. 198):

Teklik	**Çokluk**
I. ş. öz-ü-m	öz-ü-büz
II. ş. öz-ü-ñ	öz-ü-ñör
Nez. öz-ü-ñüz	öz-ü-ñüzdör
III. ş. öz-ü	öz-dörü

Köbünçö **özübüz** da baykamaksan bolup koyçubuz. "*Genellikle biz de anlar gibi yaparız.*" (208)

Kız **öz** süygönün tandaganın sezişti. "*Kızın kendi sevdiğini seçtiğini hissettiler*." (211)

Samoor kaynaganda **özüm** oygotpoyt belem. "*Semaver kaynadığında ben uyandırırdım*." (220)

Öz ırıskındı **özüñ** kıyba. "*Kendi kısmetini kendin kapatma*." (261)

Özü aytkanday ölsö körünö ala ketpeyt. "*Kendi söylediği gibi ölse bakanı olmaz*." (265)

5. ZARF

Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat fiillerden, ve zarf niteliğindeki kelimelerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum bildirme, pekiştirme ve sorma gibi farklı yönlerden etkileyip anlamlarını daha belirgin kılan kelimelerdir (Korkmaz, age., s. 451).

5. 1. Zaman Zarfları

Fiilin bildirdiği iş ve oluşun zamanını ifade eden, sınırlandıran zarflardır (Başdaş, Kutlu, age., s. 147). Krg.T.'deki zaman zarfları şunlardır: bügün "*bugün*", erteñ menen- erte menen "*sabahleyin*", azır "*şimdi*", murun "*önce*", murdatan "*önceden*", muruntan "*eskiden, öteden beri*", kiyin "*sonra*", tündö "*gecede*", tüştön kiyin "*öğleden sonra*", tün "*gece*", kündüz "*gündüz*", erte "*erken*", keç "*geç*", daroo "*çabuk, tez*", kayta "*tekrar, yeniden*", beşim "*ikindi*", keçinde "*akşamleyin*", bürsügünü "*öbür gün, yarından sonra*", künügö "*her gün*", bıltır "*geçen sene*", bıyıl "*bu yıl*", keede "*bazen, zaman zaman*", cayın "*yazın*", cayda "*yaz zamanında*", kışta "*kışın, kış zamanında*", anda-sanda "*arada sırada, zaman zaman*", ilgerki "*eskiden*":

Azır canına kelgen Abdiyevden murunkuday sürdöböy kalgan Ayna: "*Yanına gelen Abdiyev'den önceki kadar çekinmeyen Ayna:*" (195)

Birok, **keede** Aynanı alıstan imere karagan Baltabaydın kılıgın caktıra berbegen Abdiyev: "*Fakat bazen de Ayna'yı uzaktan izleyen Baltabay'ın davranışını beğenmeyen Abdiyev*:" (195)

Al **bügün keçinde** Dıykanbekti kütöt. "*O bugün akşam Dıykanbek'i çağırır*." (196)

Oşondon **kiyin** atañ oozuna eç nerse albay koygon. "*Ondan sonra baban ağzına hiçbir şey almazdı*." (206)

Catakanalardın terezelerinen **anda-sanda** körüngön carıktar öçüp, eşik aldındagı baskandarın da ayagı tıyıldı. "*Yatakhanelerin penceresinden ara sıra görünen ışıklar sönüp, kapı önünde yürüyenlerin de ayak sesleri kesildi.*" (213)

Tündö keç catkanına karabastan Dıykanbek **erteñ** menen **erte** turdu. "*Gece geç yatmasına rağmen Dıykanbek sabahleyin erken kalktı*." (220)

Tündö cazdıkka başın koybogon adamdan beter Şoruk karıyanın turpatı kambıl. "*Gece başını yastığa koymayan insandan daha gayretliydi Şoruk ihtiyar.*" (220)

Oşonu bilgen ata-bababız **ilgerteden** ele bul cerge koon aydooçu. "*Bunu bilen atalarımız eskiden buraya kavun ekmişler.*" (222)

Azır al cerdegi bedenin tamırı kartaya elek. "*Şimdi oradaki yoncanın kökü kocamıştır*." (225)

Kızdar bolso Kadırdın cigitçiligin, martçılıgın, kala berse anın adamgerçiliginen öydö **künügö** oozdorunan tüşürüşpöy tolgon-tokoy söz kılışsa, ansayın Aruukenin Kadırga bolgon kızıguusu kozgolo berdi. "*Kızlar Kadır'ın delikanlılığını, mertliğini hatta onun insanlığını her gün ağızlarından düşürmeden dolu dolu anlattıkça, Aruuke'nin Kadır'a olan ilgisi artmaya başladı.*" (237)

Süyrü bet kelin **daroo** cetip kelip, calbarıp ciberdi: "*İnce yüzlü gelin hemen gelip, yalvararak*:" (240)

Curttun tegeregindegi kuuragan calbırak kaldırap, **bıltırkıdan** kalgan koondun küngö kakşıgan kabıktarı catıptır. "*Yurdun etrafındaki kurumuş yapraklar uçuşup, geçen seneden kalan kavunun güneşte kuruyan kabukları yatıyordu*." (278)

Al ecesinikine keç **beşim** çende cetti. "*Ablasına akşama doğru vardı.*" (280)

Onunçunu bütüp **bıyıl** okuuga ötöm dep talpıngan cok. "*Onuncu sınıfı bitirip, bu yıl okula gitmeye heves etmedi.*" (284)

Menin sabagım **tüştön kiyin** bolot emessizbi? "*Benim dersim öğleden sonra değil mi?*" (289)

Közgö saysa körüngüs karañgı **tündö** kantip baram. Andan körö **kündüz** ele colugup cürölüçü. "*Göz gözü görmeyen karanlık gecede nasıl geleyim. Onun yerine gündüz görüşürüz*." (292)

5. 2. Yer ve Yön Zarfları

Fiilin bildirdiği iş ve oluşun yerini, yönünü bildiren zarflardır (Başdaş, Kutlu, age., s. 146). Krg.T.'de ki yer ve yön zarfları şunlardır: arı "*ötede*", beri "*buraya, beriye*", arı-beri "*öteberi, şöyle böyle*", narı "*ötede*", narı-beri "*öteberi, şöyle böyle*", ööde "*yukarı, yukarıya*", tömön "*aşağı, aşağıya*", anda "*orada*", içke "*içeriye*", tışka "*dışarıya*", ilgeri "*evvel*", cogoru "*yukarı*", ıldıy "*aşağıya*", mında "*burada*":

Butaktan butakka **cay** uçup kongon ileeñdi baktekter uya saluunun… "*Daldan dala yavaşça uçarak konan sünepe kumrular yuva yaparken…*" (190)

Abdiyev klassta olturgan okuuçularga nazar salgansıganı menen öz sanaası menen alek bolo kişi boyunan biyik, kün çıgıştı karagan terezeden **narı** betinde tügü cok, kuur tondoy cılañaç Kara-Toonun etegine carmaşa öskön çer tokoydon közüñ albay bir kızık kıyaldın ceteginde baylanıp kalgansıyt. "*Abdiyev sınıfta oturan öğrencilere*

bakarken kendi düşüncelerinden endişelenerek insan boyundan büyük, güneşin doğduğu tarafa bakan pencerenin öte yüzünde tüysüz, eski kurumuş, buruşuk kürk gibi çıplak Kara Dağ'ın eteğine sarılıp büyüyen gür ormandan gözünü alamayarak güzel bir hayalin içine dalar." (192)

Anda sen coksuñ. "*Orada sen yoksun*." (206)

Alar universitettin **tömön** cagındagı botanika bagına kirip ketişti da, tañ atkança oşo baktın arasında basıp cürüştü. "*Onlar üniversitenin aşağı tarafındaki botanik bahçesine girdiler ve şafak sökene kadar o bahçenin içinde yürüdüler*." (215)

Al emi mına bul arıktan bir çat **cogoru** karay koon aydaçı. "*Ancak işte bu arktan bir adım yukarı doğru kavun yetişmez.*" (224)

Sarı murut sürötçü başın çulguy kolun arkasına algan kalıbında köktü tiktegensip, **arı-beri** basa baştadı. "*Sarı bıyıklı ressam kafasını sallayıp ellerini arkasına atarak yukarı bakıp, ileri geri yürümeye başladı*." (246)

Too **ıldıy** muzdak şamal cürüp, bayagı üp bolgon… "*Dağdan aşağı serin rüzgâr esip, az önceki sıcak…*" (258)

Arı caktan kiçinekey boz balapan eerçitken mekiyan çil çıktı. "*Diğer taraftan küçücük beyaz civcivleri peşine takan dağ tavuğu çıktı.*" (268)

Karaçı, erteden **beri** beker ubara kıldıñ… "*Bak, sabahtan beri boşuna zahmet çektin…*" (272)

Baltabaydın calcıldagan uyañ köz karaşınan bütündöy adamdıgı **tışka** çıgıp turdu. "*Baltabay'ın yalvarırcasına mahcup bakışı insanlığını dışarı çıkartıyordu.*" (287)

5. 3. Tarz Zarfları

Fiilin ifade ettiği iş veya oluşun tarzını, niteliğini bildiren ve bir kısmı niteleme sıfatı olarak da kullanılan zarflardır (Başdaş, Kutlu, age., s. 148). Krg.T.'de ki tarz zarfları şunlardır: anday "*öyle*", mınday "*böyle*", uşunday "*şöyle*", cakşı "*iyi*", caman "*kötü*", akırın "*yavaş*", tez "*tez, çabuk*", tuura "*doğru*", ceke "*tek başına, yalnız*", cay "*yavaş*", asta "*yavaş*", asta-asta "*yavaş*":

Anday şirin, **anday** ısık erin Aruukede gana bolmok. "*Öyle tatlı, öyle sıcak dudaklar sadece Aruuke de olmalı.*" (215)

Cer semirtkiçti cerüü, bizdin kündün talabına **tuura** kelbeyt. "*Gübreyi esirgeme bizim günün şartlarına uygun olmaz.*" (223)

Oşonduktan kolhozdun kampaçıları Şoruk menen talaşuunun paydasız ekenin **cakşı** bilişçü. "*Bu yüzden kolhozun ambarcıları Şoruk ile tartışmanın faydasız olduğunu iyi bilirlerdi.*" (229)

Mınday koñur küzdün tünündö koyçu koroo küzötpöyt. "*Böyle sonbahar gecesinde çoban koyun sürüsünü beklemez.*" (235)

Kız balanın tagdırı **uşunday**. "*Kız çocuğunun kaderi budur*." (241)

Menin **caman** niyetim cok. "*Benim kötü niyetim yok.*" (273)

Dıykanbek artına **akırın** kayrıldı da: "*Dıykanbek arkasına yavaşça dönüp:*" (273)

Dıykanbek alardın üyündö bir da colu **ceke** özünçö bolgon emes. "*Dıykanbek onların evine bir kez bile tek gelmedi.*" (286)

Oorup catam. **Tez** kel. "*Hastayım. Çabuk gel.*" (296)

5. 4. Miktar Zarfları

Zarf, sıfat ve fiillerden önce gelerek onları miktar ve derece bakımından niteleyen zarflardır. (Çengel, age., s. 202). Krg.T.'de ki miktar zarfları şunlardır: az "*az*", az-azdan "*azar-azar*", bir-birden "*birer birer*", az-maz "*biraz*", saal "*azıcık, biraz*", ötö "*çok*", eñ "*en*", dalay-bir dalay "*pek çok*", köp "*çok*", köp-köptön "*çokça*", ança "*azıcık*", ayabay "*pek çok, oldukça*", dagı "*daha*":

Mından elüü cıl murda al **dalay** tataal, kaarduu okuyalardın kübösü bolup… "*bundan elli yıl önce o oldukça güç, çetin olaylara tanık olmuş…*" (191)

Mektepten **ança** alıs emes cerdegi bir bölmölüü üyün Dıykanbek taza tutçu. "*Okuldan biraz uzaktaki bir odalı evi Dıykanbek yeni tutmuştu.*" (201)

Oşogo karabastan alar restoranda **ayabay** köñüldüü oturuştu. "*Ona bakmadan onlar restoranda oldukça mutlu oturdular.*" (212)

- **Az** kaldı. Tetigi top karandız öskön döbögö cetsek atamdın alaçıgı körünöt, - dep erkelep ciberdi. "*Az kaldı. Ötedeki andız otu büyüyen tepeye gittiğimizde babamın keçe evi görünür, diyerek şımardı.*" (218)

İi, Aruuke sensiñbi, kagılayın. Körüşpögöndün işi da, bolboso siler menen biz **ötö** cakın söökpüz. "*Aa, Aruuke sen misin, canım. Görüşmesek de, sizler ile biz yakın akrabayız*." (239)

Al caşı kırktardı çamalap kalgan ayal sürötçünün "Enenin tilegi" – degen seriyadagı **eñ** mıktı işterinin biri bolçu. "*O yaşı kırklara yaklaşan kadın ressamın "Annenin dileği" adlı resmi, serideki en sağlam çalışmalardan biriydi*." (245)

Demeyde anın öñü **abdan** sert ele. "*Genellikle onun dış görünüşü çok sertti.*" (246)

- Calgız iştemek bele. **Dagı** bir tarbiyaçı koşup berüü kerek, - dedi. "*Yalnız çalışmak mı. Bir eğitimci daha vermek gerek, dedi*." (253)

Uuruga kelgen adamdan beter Dıykanbek aptıkkan demin basıp, cügörünün içinde **bir dalay** oturdu. "*Hırsızlık için gelen adamdan daha fazla Dıykanbek nefes nefese kalarak, mısırların içinde bir süre oturdu.*" (294)

Ay ötö carık tiyse itter **köp** üröt. "*Ay aşırı ışık saçtığında köpekler çok havlar*." (294)

5. 5. Soru Zarfları

Fiildeki iş ve oluşu farklı yönlerden soru yoluyla ifade eden zarflardır (Korkmaz, age., s. 523). Krg.T.'de ki soru zarfları şunlardır: kanday "*nasıl*", kandaydır "*ne zaman*", kandayça "*nasıl, ne suretle*", kayda "*nerede*", kaydan "*nereden*", kança "*ne kadar, kaç*", kançalık "*ne kadar, kaç*", emne "*niçin*", nege "*niye*", emne üçün "*ne için*", emnege "*neden, niçin*", kaçan "*ne zaman*":

Senin **kaydan** kelgeniñ menen, senin kim ekenin menen işi cok. "*Senin nereden geldiğinle, senin kim olduğunla işi olmaz*." (191)

Al kıştaktan alda **kança** oboçorook kumdak cerdegi cele algan koondordun arasında cürgön. "*O kışlaktan ne kadar uzaktaki tümsekli, kumlu yerde yetişen kavunların arasında kalıyordu*." (217)

Dıykanbek közün cuump, **kançalık** uktoogo arakettense da, uykusu kelbey... "*Dıykanbek gözünü yumup, ne kadar uyumaya çalışsa da, uykusu gelmeyip…*" (226)

Açık terezeden kızdardın saamayı celge ırgalıp, çarpı cazıla katkıra külgön alar Kara-Baltaga **kanday** cetkenin bilbey da kalıştı. "*Açık camdan kızların saçları rüzgâra*

kapılıp, neşelenip, kahkahalarla gülerken Kara Balta'ya nasıl geldiklerini anlamadılar." (238)

Moldo bala **emne** eken. "*Akıllı çocuk neydi*." (240)

Kolundan kelbegen işti **emne üçün** alasıñ? "*Elinden gelmeyecek işi neden alıyorsun*?" (246)

Kök bet dese, **emnege** kuttuu üydün bosogosun attap alıp, çır çıgarasıñ. "*İnatçı, niye kutlu evin kapısının eşiğinden atlayıp, huzursuzluk çıkartıyorsun.*" (261)

Birok cürögü tızıldap, **kandaydır** bir buşayman oy sanaasın basıp, kamıgıp turdu. "*Fakat yüreği cız edip, nedense endişeli bir düşünce aklına girerek, canı sıkıldı.*" (276)

Ooba, al mınçalık şaşıp, **kayda** baratat dep oylorsuzdar. "*Evet, o bu kadar hızlı nasıl gidebilir diye düşünebilirsiniz.*" (300)

6. FİİL

6. 1. ŞAHIS EKLERİ

Krg.T.'de şahıs ekleri, zamir kökenli, iyelik kökenli ve emir çekiminde kullanılan ekler olmak üzere üç tiptir.

6. 1. 1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Krg.T.'de zamir kökenli şahıs ekleri şunlardır (Çengel, age., s. 204):

	Teklik	**Çokluk**
I. şh.	-mIn/-mUn	-BIz/-BUz
II. şh.	-sIñ/-sUñ	-sIñAr/-sUñAr
Nez.	-sIz/-sUz	-sIzdAr/-sUzdAr
III. şh.	Ø	Ø

Krg.T.'de zamir kökenli şahıs ekleri, II., III., IV. tip geçmiş zaman, I. ve II. tip şimdiki zaman, I. tip gelecek zaman ve istek kipinin çekiminde kullanılmaktadır (Çengel, age., s. 204):

kara-y-bız "*bakıyoruz*" (219)

konokto-bo-y-buz-bu. "*ağırlamaz mıyız?*" (219)

cat-kan-sıñar "*yatarsınız*; *bulunursunuz*" (239)

tur-ba-y-sıñar-bı? "*durmaz mısınız*?" (239)

kör-ör-mün "*görürüm*" (243)

tur-ba-y-mın-bı? "*durmayım mı?*"(246)

maalkat-a-sıñ "*nazlanırsın*" (246)

ber-e-siz "*verirsiniz*" (247)

okşo-ş-suñ "*benzersin*" (256)

cür-ö-süñ-bü? "*hizmet eder misin?*" (261)

kıl-ba-y-mın "*yapmıyorum*" (263)

oylo-y-buz "*düşünürüz*" (263)

kör-ö-süñ "*görürsün*" (267)

iç-pe-y-siz-bi? "*yemez misiniz?*" (274)

süylö-bö-y-süz-bü? "*söylemez misiniz?*" (283)

de-y-siñ "*dersin*" (297)

tur-gan-sıñ-bı? "*durur musun?*" (297)

tur-a-bız "*dururuz*" (294)

tüşün-ö-büz "*anlarız*" (298)

cat-ıp-sızdar "*yatarsınız*" (299)

kıl-ar-sıñ "*yaparsın*" (302)

6. 1. 2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Krg.T.'de iyelik kökenli şahıs ekleri şunlardır (Çengel, age., s. 205):

	Teklik	**Çokluk**
I. şh.	-m	-k
II. şh.	-ñ	-ñAr/-ñOr
Nez.	-ñIz/-ñUz	-ñIzdAr/-ñUzdAr
III. şh.	Ø	Ø

Krg.T.'de iyelik kökenli şahıs ekleri, I. tip geçmiş zaman ve şart kipinde kullanılmaktadır (Çengel, age. s. 205):

al-dı-ñız "*aldınız*" (191)

ayda-dı-k "*sürdük*" (206)

bar-dı-k "*gittik*" (208)

dee-di-m "*dedim*" (209)

kıl-dı-m "*yaptım*" (209)

çıgar-dı-ñ "*çıkardın*" (209)

de-di-ñer-bi? "*dediniz mi?*" (219)

de-di-k "*dedik*" (234)

bol-du-k "*olduk*" (242)

kel-di-m "*geldim*" (248)

taşta-dı-m "*attım*" (248)

karal-dı-m "*görüldüm*" (262)

kör-dü-ñ-bü "*gördün mü?*" (263)

kel-di-ñ-bi? "*geldin mi?*" (278)

kartay-dı-m "*kocadım*" (283)

oylon-du-ñuz-bu? "*düşündünüz mü?*" (284)

kayrıl-dı-m "*döndüm*" (295)

köm-dü-k "*gömdük, defnettik*" (299)

Krg.T.'de III. çokluk şahıs, III. teklik şahıs gibi eksiz kullanılmakla birlikte fiil tabanına eklenen -(I)ş-, -(U)ş- ortaklaşma eki, hareketin birden fazla şahıs tarafından yapıldığını bildirmektedir (Çengel, age., s. 206):

kel-iş-çü "*gelirler*" (202)

kal-ış-tı "*kaldılar*" (228)

6. 1. 3. Emir Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri

Krg.T.'de emir çekiminde kullanılan şahıs ekleri şunlardır (Çengel, age., s. 206):

	Teklik	Çokluk
I. şh.	-yIn/-yUn, -AyIn/-OyUn	-ylI/-ylU, -AlI(k)/-OlU(k)
II. şh.	Ø; -GIn/-GUn	-GIlA/-GUlA
Nez.	-(I)ñIz/-(U)ñUz	-(I)ñIzdAr/-(U)ñUzdAr
III. şh.	-sIn/-sUn	-sIn/-sUn

Krg.T.'de bu ekler, sadece emir kipinde kullanılmaktadır:

kal-ba-yın “*kalmayım*” (189)

buyur-sun “*buyursun, emretsin*” (190)

kaltır-ba-yın “*bırakmayım*” (191)

kör-bö-yün “*görmeyim*” (213)

ur-sun “*vursun*” (219)

al-gıla “*alın*” (229)

ket-pe-gin “*gitme*” (237)

otur-t-gula “*oturtun*” (239)

bol-oyun “*olayım*” (240)

calcakta-ba-gıla “*sırıtmayın*” (259)

kögör-sün “*yeşersin*” (261)

tur-gula “*durun*” (267)

saktan-gıla “*korunun*” (268)

sın-ba-sın “*kırılmasın*” (284)

tap-sın “*bulsun*” (300)

kıl-ba-sın “*yapmasın*” (300)

bol-sun “*olsun*” (302)

6. 2. FİİL ÇEKİM EKLERİ

6. 2. 1. BASİT ÇEKİMLER

6. 2. 1. 1. ZAMANLAR

6. 2. 1. 1. 1. -DI/-DU Ekli Görülen Geçmiş Zaman

Bu çekim, yakın geçmişte başlayıp bitmiş bir eylemi ve konuşan için kesinlikle bilinen veya görülen bir fiilin varlığını bildirmektedir (Öner, age., s. 143). Krg.T.’de bu ek, damak ve dudak uyumuna göre tonlu ünsüzlerden sonra -dI/-dU; tonsuz ünsüzlerden sonra -tI/-tU şeklinde ve iyelik kökenli şahıs eklerini alarak fiillere eklenmektedir:

uturla-dı “*karşıladı*” (195)

başta-dı “*başladı*” (203)

tıyıl-dı “*menedildi*” (213)

otur-du “*oturdu*” (221)

tol-du “*doldu*” (222)

tokto-du “*durdu*” (224)

süylö-dü “*söyledi*” (224)

ötün-dü “*rica etti*” (227)

tüş-tü “*düştü*” (227)

kör-söt-tü “*gösterdi*” (240)

büt-tü “*bitirdi*” (241)

çayka-dı “*salladı*” (284)

çarpı-l-dı “*çarpıldı*” (285)

Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi, fiil kökü ile geçmiş zaman ekinin arasına -BA/-BO olumsuz ekinin gelmesiyle yapılmaktadır:

sura-ba-dı “*soramadı*” (276)

kork-po-du-m “*korkmadım*” (272)

de-be-di “*demedi*” (273)

6. 2. 1. 1. 2. -GAn/-GOn Ekli Görülen Geçmiş Zaman

ET.’de geniş zaman sıfat fiili olarak kullanılan bu ek, Krg.T.’de -GAn/-GOn şeklinde olup görülen geçmiş zamandan daha uzak bir geçmişi ifade etmek için kullanılmaktadır (Çengel, age., 210). Ek fiillere, kalınlık incelik, düzlük yuvarlaklık uyumuna göre tonlu ünsüzlerden sonra -gAn/-gOn; tonsuz ünsüzlerden sonra -kAn/-kOn şeklinde eklenmektedir:

sez-gen “*sezdi*” (193)

kel-gen “*geldi*” (224)

de-gen “*dedi*” (205)

aktan-ış-kan “*ağardı*” (222)

başta-gan “*başladı*” (285)

çakır-gan “*çağırdı*” (286)

cat-kan “*yattı*” (289)

kurca-l-gan “*kuşatıldı*” (290)

esepte-be-gen “*saymadı, hesaplamadı*” (298)

çökpögün “*çökmedi*” (302)

-GAn/-GOn ekli görülen geçmiş zaman, -dIr, -dUr ekini aldığında, geçmişte gerçekleşen işin veya oluşun konuşan tarafından tam olarak bilinmeyip, tahmin edildiğini ifade etmektedir (Uzun, age., 139):

bol-gon-dur “*olmuştur*” (243)

çarca-gan-dır-sıñ “*yorulmuşsundur*”(281)

de-gen-dir “*demiştir*” (296)

-GAn/-GOn ekli görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi, -BA/-BO olumsuzluk ekinin yanı sıra ekten sonra “cok” kelimesinin getirilmesiyle de yapılmaktadır (Uzun, age., s. 140):

koy-gon cok “*koymadı*” (214)

zordo-gon cok “*zorlamadı*” (250)

cılı-gan cok “*ısınmadı*” (261)

tüşün-gön cok “*düşünmedi*” (261)

katıl-gan cok-mun “*dokunmadım*” (273)

talpın-gan cok “*çırpınmadı*” (284)

kel-gen coksuñ “*gelmedin*” (287)

6. 2. 1. 1. 3. Âdet İfadeli Geçmiş Zaman

İş veya oluşun geçmişte sürekli yapıldığını ve alışkanlık haline geldiğini ifade eden bu zaman türü, Krg.T.’de fillere -çU ekinin getirilmesiyle gerçekleştirilmektedir (Çengel, age. 217). Bu ek sadece kalınlık incelik uyumuna göre çekimlenmektedir:

bar-çu “*giderdi*” (194)

bil-çu “*bilirdi*” (195)

katta-ş-çu “*hep beraber kaydederdi (mektuplaşırdı)*” (197)

kelişçü “*gelirdi*” (198)

kör-çü “*görürdü*” (201)

izde-n-çü “*araştırırdı*” (204)

de-çü “*derdi*” (225)

cönöş-çü “*hareket ederdi*” (225)

ooru-çu “*ağrırdı*” (262)

bolçu “*olurdu*” (263)

6. 2. 1. 1. 4. Duyulan Geçmiş Zaman

İş veya oluşun konuşan tarafından görülüp tanık olunmayan ve ancak duyuma veya sonradan öğrenime dayanan bilgi ve olaylar, duyulan geçmiş zaman değerindedir (Korkmaz, age., s. 597). Bu zaman türü Krg.T.’de iki şekilde kullanılmaktadır.

6. 2. 1. 1. 4. 1. -(I)ptIr/-(U)ptUr

Bu ek, ünlüyle biten fiillere doğrudan, ünsüzle biten fiillere ise ünlü uyumuna göre /ı/, /i/, /u/, /ü/ yardımcı ünlülerinden birini alarak eklenmektedir:

kel-iptir “*gelmiş*” (191)

otur-uptur “*oturmuş*” (194)

bol-uptur-suñ “*olmuşsun*” (204)

kal-ıptır “*kalmış*” (226)

cat-ıptır “*yatmış*” (241)

ber-iptir “*vermiş*” (246)

caz-ıptır “*yazmış*” (250)

ayt-ıptır “*söylemiş*” (264)

ös-üptür “*büyümüş*”(266)

ötün-üptür "*rica etmiş*" (280)

öçüptür "*sönmüş; silinmiş*" (294)

tur-uptur "*durmuş*" (296)

Bu ekin olumsuz şekli -BA/-BO olumsuz ekiyle sağlanmaktadır:

tiy-be-ptir "*dokunmamış*" (277)

6. 2. 1. 1. 4. 2. -(I)p

Bu ek, doğrudan şahıs ekleriyle birleşip (Uzun, age. 141), ünlüyle biten fiillere doğrudan ünsüzle biten fiillere ünlü uyumuna göre /ı/, /i/, /u/, /ü/ bağlantı ünlülerinden birini alarak eklenmektedir:

ket-ip-siz *gitmişsiniz*" (197)

tart-ıp-sıñ "*çekmişsin*" (207)

cara-p-sıñ "*yaramışsın*" (207)

kıl-ıp-sıñ "*yapmışsın*" (250)

kıl-ıp-mın "*yapmışım*" (262)

cat-ıp-sızdar "*yatmışsınız*" (299)

6. 2. 1. 1. 2. Şimdiki Zaman

6. 2. 1. 1. 2. 1. Basit Şimdiki Zaman

Fiilin gösterdiği oluş ve hareketin içinde bulunan zamanda başladığını ve devam ettiğini ifade eden (Korkmaz, age., s. 610) şimdiki zaman çekimi Kırg.T. -A-, -O- ve -y- ekleriyle yapılmaktadır (Çengel, age., s. 223). Aynı zamanda geniş zaman ve kesin gelecek zamanı da ifade eden bu ekler, basit şimdi zaman zamir kökenli şahıs ekleriyle birlikte çekime girmektedir (Uzun, age., 142).

6. 2. 1. 1. 2. 1. 1. -A-, -O-

cañıl-a-sız "*yanılıyorsun*" (225)

cür-ö-süñ "*yaşıyorsun*" (252)

sez-e-siñ "*hissediyorsun*" (255)

iy-e-siñ "*eğiyorsun*" (256)

bol-o-suñ “*oluyorsun*” (259)

sal-a-bız “*bırakıyoruz*” (260)

ber-e-siz “*veriyorsunuz*” (276)

bol-o-buz “*oluyoruz*” (279)

bil-e-siñ “*biliyorsun*” (282)

6. 2. 1. 1. 2. 1. 2. -y-

kara-y-bız “*bakıyoruz*” (219)

işte-y-siz “*çalışıyorsunuz*” (262)

oylo-y-buz “*düşünüyoruz*” (263)

de-y-biz “*diyoruz*” (271)

de-y-siñ “*diyorsun*” (292)

Krg.T.’de bu ekin I. teklik şahısla yapılan çekiminde şahıs ekinin kısalmış şeklinin de kullanıldığı görülmektedir (Çengel, age., s. 225):

uk-pa-y-m “*dinlemiyorum*” (214)

tolukta-y-m “*dolduruyorum*” (225)

oku-y-m “*okuyorum*” (248)

işte-y-m “*çalışıyorum*” (253)

kara-y-m “*bakıyorum*” (258)

okto-y-m “*silahı kuruyorum*” (272)

Bu ekin olumsuzluk şekli -BA/-BO olumsuzluk ekiyle yapılmaktadır:

kıl-ba-y-mın “*yapmıyorum*” (263)

taanış-tır-ba-y-sıñ “*tanıştırmıyorsun*” (275)

tur-ba-y-sız “*durmuyorsunuz*” (289)

6. 2. 1. 1. 2. 2. Birleşik Şimdiki Zaman

İş veya oluşun konuşma esnasında başlayıp devam ettiğini göstermektedir. (Öner, age., 163). Asıl fiile -(I)p, -(U)p veya -A-/-O- zarf fiil ekleri eklendikten sonra

yardımcı fiil olarak otur-, cat-, cür-, tur- fiillerinin kullanılmasıyla oluşan bu çekimin kuruluş şekli şu şekildedir:

Fiil+(I)p yardımcı fiil (otur-, cat-, cür-, tur-) + a(a, o, ö, y) + şahıs eki (Buran, Alkaya, age., 335).

6. 2. 1. 1. 2. 2. 1. -(I)p, -(U)p

Anın sırın da **bilip turam**. "*Onun sırrını da biliyorum.*" (223)

Kimdir-böröönün emi ele turup ketkeni **bilişip turat**. "*Kim olduğunu bilmediği birinin henüz kalkıp gittiğini anladı.*" (240)

- Öz kaaloosu menen ketti dep çın **aytıp catasıñarbı**? "- *Kendi isteğiyle gitti diye doğru söylüyorsun değil mi?*" (241)

Közüm **cetip turat**. "*Gözüm görüyor.*" (284)

Oorup catam. Tez kel. "*Hasta yatıyorum. Çabuk gel.*" (296)

6. 2. 1. 1. 2. 2. 2. -A, -O

Al Aynanın üyünö cetkende demin **basa otura** kaldı. "*Ayna'nın evine vardığında soluklandı.*" (294)

6. 2. 1. 1. 3. Gelecek Zaman

6. 2. 1. 1. 3. 1. Kesin Gelecek Zaman

-A-/-O- ve -y- kesin gelecek zaman ifade eden bu ekler aynı zamanda basit şimdiki zamanı ve geniş zamanı da ifade etmektedir:

-Kana **süylöböysüzbü**, eceke, - dedi. "-*Haydi, söylemeyecek misin, ablacığım, dedi.*" (283)

Men bügün **ketemin**. "*Ben bugün gideceğim.*" (299)

6. 2. 1. 1. 3. 2. Belirsiz Gelecek Zaman

Gelecekte gerçekleşmesi şüpheli olan iş, oluş veya durumu ifade eden belirsiz gelecek zamanın çekiminde, -r, -Ar-/-Or- ekleri kullanılmaktadır. Zamir kökenli şahıs eklerini alan bu ek, ünlüyle biten fiillere -r, ünsüzle biten fiillere de -Ar-/-Or- şeklinde eklenmektedir (Çengel, age., s. 230):

kör-ör-mün "*göreceğim*" (243)

çık-ar-sıñ “*çıkacaksın*” (248)

dee-r-sizder “*söyleyeceksiniz*” (265)

ber-er-siñ “*vereceksin*” (279)

Belirsiz zamanın olumsuz şekli, -BAs/-BOs eki kullanılarak yapılmaktadır. Fiil kök veya tabanıyla şahıs eklerinin arasında yer alan olumsuzluk eki, tonluyla biten fiillerden sonra -bAs/-bOs; tonsuzla biten fiillerden sonra -pAs/-pOs şeklinde eklenmektedir (Çengel, age., s. 231):

sagın-bas “*özlemez*” (209)

öl-bös “*ölmez*” (256)

karma-bas “*yakalamaz*” (279)

ooru-t-pas “*ağrıtmaz*” (287)

urun-bas “*çarpmaz*” (295)

bol-or-bol-bos “*olur olmaz*” (300)

unut-pas “*unutmaz*” (302)

süy-bös “*sevmez*” (302)

6. 2. 1. 1. 4. Geniş Zaman

Sadece belirli bir zaman dilimini değil bütün zamanları kapsayan ve düzenli olarak yapılan işlerle gelecekte yapılması muhtemel işleri ifade eden bir ektir (Başdaş, Kutlu, age., s. 93). Geniş zamanın çekiminde -r, -Ar-/-Or- ekleri kullanılmaktadır.

kör-ör-süñör “*görürsünüz*” (220)

kıl-ar “*yapar*” (250)

dee-r-siz “*söylersiniz*” (190)

kıl-ar-sıñ “*yaparsın*” (302)

6. 2. 1. 2. KİPLER

6. 2. 1. 2. 1. TASARLAMA KİPLERİ

6. 2. 1. 2. 1. 1. Emir Kipi

Krg.T.'de emir kipi ve emir istek kipi olarak değerlendirilen bu çekimde, iyelik ve zamir kökenli şahıs eklerinden farklı olan ekler kullanılmanın yanı sıra her şahsın ayrı bir emir eki de bulunmaktadır (Çengel, age., s. 234). Tasarlanan bir işin emir şeklinde yapılmasını ifade eden bu çekimin ekleri şunlardır: -(A)yIn/-(O)yUn, -GIn/-GUn, -(I)ñIz/-(U)ñUz, -sIn/-sUn, -ylI/-ylU; -AlI/-OlU, -GIlA/-GUlA. Emir kipinin olumsuz şekli ise fiillere -BA, -BO olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır.

6. 2. 1. 2. 1. 1. 1. -(A)yIn/-(O)yUn

I. teklik şahısın emir çekiminde kullanılan bu ek, düzlük yuvarlaklık, kalınlık incelik uyumuna göre ünlülerden sonra -yIn/-yUn; ünsüzlerden sonra -AyIn/-OyUn şeklinde eklenmektedir:

kör-bö-yün "*görmeyim*" (213)

koştoş-oyun "*vedalaşayım*" (248)

kuru-yun "*ortadan kaybolayım*" (262)

al-ayın "*alayım*" (276)

kagıl-ayın "*çatışayım*" (282)

otur-ayın "*oturayım*" (284)

ket-eyin "*gideyim*" (288)

erkele-t-eyin "*şımartayım*" (297)

akıldaş-ayın "*akıl danışayım*" (299)

6. 2. 1. 2. 1. 1. 2. -GIn/-GUn

II. teklik şahısta eksiz kullanım olmanın yanı sıra -GIn/-GUn eki de kullanılmaktadır. Bu ek, tonluyla biten fiillere -gIn/-gUn; tonsuzla biten fiillere -kIn/-kUn şeklinde eklenmektedir:

koy-gun "*bırak*" (190)

bar-kın “*git*” (234)

ket-pe-gin “*gitme*” (237)

6. 2. 1. 2. 1. 1. 3. -(I)ñIz/-(U)ñUz

II. teklik şahıs nezaket çekiminde kullanılan bu ek, ünlüyle biten fiillere -ñIz/-ñUz; ünsüzle biten fiillere bağlantı ünlülerinden birini alarak -IñIz/-UñUz şeklinde eklenmektedir:

kal-sa-ñız “*kalsanız*” (191)

kel-iñiz “*geliniz*” (205)

otur-uñuz “*oturunuz*” (205)

soy-uñuz “*kesiniz*” (219)

keç-ir-iñiz “*nehrin geçit yerinden geçiriniz*” (253)

6. 2. 1. 2. 1. 1. 4. -sIn/-sUn

III. teklik ve III. çokluk şahıs emir çekiminde kullanılan bu ek, ünlü uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyuma göre fiillere eklenmektedir:

kal-sın “*kalsın*” (225)

bol-bo-sun “*olmasın*” (268)

koy-bo-sun “*bırakmasın*” (275)

sozul-ba-sın “*uzamasın*” (296)

6. 2. 1. 2. 1. 1. 5. -ylI/-ylU; -AlI/-OlU

I. çokluk şahıs emir çekiminde kullanılan bu ek, ünlülerden sonra -ylI/-ylU; ünsüzlerden sonra -AlI/-OlU şeklinde eklenmektedir:

sına-ylı-k “*müsaade edelim*” (219)

sıyla-ylı “*hürmet edelim*” (256)

kıyna-ş-pa-ylı-k “*eziyet etmeyelim*” (261)

cırga-ylı-k “*lezzetlenelim*” (297)

6. 2. 1. 2. 1. 1. 6. -GIlA/-GUlA

II. çokluk şahıs emir çekiminde kullanılan bu ek, tonluyla biten fiillere -gIlA/-gUlA; tonsuzla biten fiillere -kIlA/-kUlA şeklinde eklenmektedir. Krg.T.'de karakteristik bir özellik olan /u/ sesinden sonra gelen /a/ sesinin düzlük yuvarlaklık uyumuna girmemesinden dolayı kalın ve yuvarlak fiillere bu ek -gula, -kula şeklinde eklenmektedir (Uzun, age., 152):

cür-gülö "*yürüyün*" (219)

ber-gile "*verin*" (222)

al-gıla "*alın*" (228)

uyal-ba-gıla "*utanmayın*" (239)

otur-t-gula "*oturtun*" (239)

sürdö-bö-gülö "*sıkılmayın*" (239)

kir-gile "*girin*" (239)

kör-gülö "*görün*" (239)

calcakta-ba-gıla "*sırıtmayın*" (259)

aşık-pa-gıla "*acele etmeyin*" (265)

tur-gula "*durun*" (267)

saktan-gıla "*korunun*" (268)

cıl-ba-gıla "*devirmeyin*" (270)

izde-be-gile "*aramayın*" (272)

ket-kile "*gidin*" (282)

6. 2. 1. 2. 1. 2. Şart Eki

Şart kipinin, ana cümlenin şartını; istek; iş veya hareketin zamanını; iş veya hareketin sebebini ve sonucunu; karşılaştırma; iş veya hareket karşısında zıtlık gibi işlevleri bulunmaktadır. Krg.T.'de şart çekimi için -sA/-sO ekleri kullanılmakta ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmektedir (Başdaş, Kutlu, age., s. 97).

çurkaş-sa "*koşsa*" (189)

çık-sa “*çıksa*” (190)

aybık-ış-sa “*utansa*” (194)

de-se-ñ “*söylesen*” (208)

araketten-se “*hareketlense*” (226)

körsöt-sö-m “*göstersem*” (247)

üylön-sö “*evlense*” (264)

ölsöñ “*ölürsen*” (269)

keçik-se-m “*geciksem*” (272)

kork-so-ñ “*korkarsan*” (292)

oylo-so-m “*düşünsem*” (302)

cür-sö-ñ “*yaşasan*” (302)

Şart ekinin olumsuz şekli, -BA/-BO olumsuzluk ekiyle sağlanmaktadır:

oku-ba-sa “*okumasa*” (193)

ber-be-se-m “*vermesem*” (222)

tünö-bö-sö-k “*gecelemesek*” (226)

içil-be-se “*içilmese*” (238)

büt-pö-sö-ñ “*bitiremezsen*” (247)

6. 2. 1. 2. 1. 3. İstek Eki

6. 2. 1. 2. 1. 3. 1. -GI/-GU

Tarihi metinlerde gelecek zaman eki olarak da kullanılan ve kel- yardımcı fiiliyle oluşturulan bu ek, Türkiye Türkçesindeki -mAk iste-, -AcAğI gel-, -AsI var/gel- yapılarına eşdeğer olup, sıfat fiile eklenen iyelik ekleri ile çekimlenmektedir (Başdaş, Kutlu, age., s. 96). Ayrıca hareketi istek halinde bildiren, dilek ifade eden, konuşanın dileğini veya niyetini bildiren bu ek, fiillere tonlu ünsüzlerden sonra -gI/-gU; tonsuz ünsüzlerden sonra -kI/-kU şeklinde eklenmektedir:

Aruukege **erkelegisi keldi**. “*Aruuke’ye nazlanmak istedi.*” (213)

Al uşul taalayluu uçur menen koşo kılımga siñip **ketkisi keldi.** "*O bu mutlu zaman ile birlikte yüzyıl sürmesini istedi*." (215)

6. 2. 1. 2. 1. 3. 2. -mAkçI; -mOkçU

İş veya oluşun gerçekleşip gerçekleşmemesi konusunda maksadı ve niyeti bildiren bu ekte, yakın gelecek için planlanmış iş veya hareket söz konusudur (Çengel, age., s. 249). Ek, Krg.T.'de ünlü uyumuna göre -makçı, -mekçi, -mokçu, -mökçü şeklinde fiillere eklenmektedir:

- Keçireek bolup kaldı go, - dep Dıykanbek sıpaykerçilik **kılmakçı** boldu ele, Şoruk aytkanınan kaytpay turgandıgın bışıktagansıp bak-bak etti. "*Geç oldu ya! diye Dıykanbek nezakette bulunur gibi oldu, Şoruk söylediğinden vazgeçmediğini onaylar gibi söylendi.*" (220)

Dıykanbektin cürögü elire **turmakçı** bolup… "*Dıykanbek'in kalbi yerinden çıkacakmış gibi olup…*" (227)

Birok emne deerin bilney Aruukeni özünö imere tartıp, **öpmökçü** boldu ele, al anın kolun akırın türtüp taştap, dagı üşkürdü. "*Fakat ne söyleyeceğini bilmeden Aruuke'yi kendine döndürüp, öpecek gibi oldu, Aruuke onun elini yavaşça kaldırıp, tekrar iç çekti.*" (228)

Dıykanbek booruna cış karandıs öskön döböçönün kıl çokusuna barıp **oturmakçı** boldu ele… "*Dıykanbek yamacında gür karandız büyüyen tepenin en zirvesine gidip oturmak istedi…*" (231)

Çak tüştö alar alaçıkka kirişe koon **cemekçi** bolup, uzun-uzun tilingen basıp aldıdan bir tilimden alışkanda alardın közdörü çagılışa tüştü da, köödöndörü albırgan aşıktar biri-birine magnitçe tartılışıp, aykalışa öbüşüp kalıştı. "*Tam öğle vakti onlar keçe eve girip kavun yemek istedi, uzun dilimlenen kavundan bir dilim aldıklarında onların gözleri parladı ve bedenleri alevlenen âşıklar birbirlerine mıknatıs gibi yapışıp, sarılıp öpüştüler.*" (233)

Meyman **demekçi**, özübüzdün kızdar turbaysıñarbı. "*Misafir dediğimiz, kendi kızlarımız*." (239)

A sen bolsoñ kaçandır okulgan cakşı kiteptin baragınday sargarıp, ulam ıraaktay **bermekçisiñ**. "*Sen uzun süredir okunan iyi bir kitabın yaprağı gibi sararıp, sürekli uzaklaşır gibisin.*" (248)

Oşondon ulam ünibersitettin filologiya fakultetine sırttan **okumakçı** boldu. "*Bu yüzden üniversitenin dil fakültesinde dışardan okumayı düşündü.*" (252)

6. 2. 1. 2. 1. 4. Gereklilik Eki

Bir oluşun bir hareketin veya tasarlanan bir eylemin gerçekleşmesi gereğini bildiren kiptir (Korkmaz, age., s. 693). Krg.T.'de gereklilik kipini karşılayan herhangi bir ek bulunmamaktadır. Krg.T. gereklilik, fiil ismine kerek, laazım, zarıl ve tiyiş gibi kelimelerin eklenmesiyle yapılmaktadır (Çengel, age., s. 249):

Silerdey tatına karındaştarım üçün **kerek** bolso bödönönün sütün zakaz berem. "*Sizin gibi güzel kardeşlerim için gerekirse kuş sütü sipariş ederim.*" (239)

Köñülün cubata turgan bir gana arga-aga işteş **kerek** bolçu. "*Gönlüne teselli olacak tek çare – onun çalışması gerekti.*" (243)

Basa, cana sürötçü degen az süylöp könüş **kerek** – dep ayttım bele. "*Ha, ressamın az konuşması gerek diye söylememiş miydim.*" (246)

Ayna eköönün mamilesin oñdoy turgan bir gana çara bar ekendigin tüşüngön Dıykanbek köp oylop, baş oorutkandan kiyin gana tündö aga baş koşuu **kerek** degen cıyıntıkka kelgen. "*Ayna ile ikisinin arasını düzeltebilecek bir çare var mı diye düşünen Dıykanbek çokça akıl yürütüp, başı ağrıdıktan sonra yine gece onunla bir araya gelmesi gerektiği sonuca vardı.*" (296)

6. 2. 2. BİRLEŞİK ÇEKİMLER

İki çekimli fiilin birleşmesinden, birlikte kullanılmasından oluşan birleşik çekim, bir araya gelen iki çekimden biri bir şekil ve zamanı, diğeri de başka bir şekil ve zamanı karşılayarak birbirine bağlanan iki şekil ve zamanı birlikte ifade etmektedir (Öner, age. 210).

ET. er- "olmak" fiili, eskiden beri ana yardımcı fiil olarak birleşik çekimlerde kullanıla gelmiştir. Şekil ve zaman eki almış bir ekten sonra gelen er- yardımcı fiili, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart şekillerine girerek iki kipi olan çekimlerin hikâye, rivayet ve şartını oluşturmaktadır. er- fiilinde tarihi lehçelerde

başlayan -r düşmesi sonucunda, bugünkü lehçelerde (Tat.T. i-; Kzk.T. e-; Krg.T. e-) sadece ünlü halinde bir kökle karşılaşılmaktadır. Bu yardımcı fiilin hikâye çekimi, /i-/ ~ /e-/ fiilinin görülen geçmiş zaman çekimiyle, rivayet çekimi ise -gan ekli geçmiş zaman ekiyle sağlanmaktadır (Öner, age., 210-211)

6. 2. 2. 1. HİKÂYE

6. 2. 2. 1. 1. Geçmiş Zamanlarda Hikâye

6. 2. 2. 1. 1. 1. -DI/-DU ele

İş veya oluşun daha uzak bir geçmişte gerçekleştiğini ifade eden görülen geçmiş zaman eki -DI ile çekimlenmiş fiillere ele yardımcı fiili getirilerek yapılmaktadır. Bu çekimde şahıs ekleri zaman eki -DI üzerinde yer almaktadır (Başdaş, Kutlu, age. 99).

Fiil + -DI/-DU + şahıs eki + ele:

Keçireek bolup kaldı go, - dep Dıykanbek sıpaykerçilik kılmakçı **boldu ele**, Şoruk aytkanınan kaytpay turgandıgın bışıktagansıp bak-bak etti. "*Geç oldu ya! diye Dıykanbek nezakette bulunur gibi oldu, Şoruk söylediğinden vazgeçmediğini onaylar gibi söylendi.*" (220)

Dıykanbek booruna cış karandıs öskön döböçönün kıl çokusuna barıp oturmakçı **boldu ele**… "*Dıykanbek yamacında gür karandız büyüyen tepenin en zirvesine gidip oturmak istedi…*" (231)

Alardı alıstan körgön Dıykanbek cakındaganda sport zaldı közdöy kayrılıp ketmekçü **boldu ele**: "*Onları uzaktan gören Dıykanbek yakınlardaki spor salonuna dönüp gitmek istedi:*" (287)

Dıykanbek şaşılış türdö Isık-Kölgö baratkanın aytıp, ecesinin telegrammasın aga körsöttü da degi abalı cakşıbı dep büşürköy **kaldı ele**, eki iyni daldaygan Niyazalı kebelbey, birok katırıp kaldı: "*Dıykanbek acele bir şekilde Isık Göl'e gittiğini söyleyip, ablasının telgrafını ona gösterdi ve durumu iyi mi diye düşündü, iki omzunu silken Niyazalı önemsemeyip, kahkaha atarak:*" (297)

6. 2. 2. 1. 1. 2. -GAn/-GOn ele

Duyulan, tanık olunan ve bilinen fakat biraz uzak bir zamanda gerçekleşen bir iş veya hareketi ifade eden bu kip de, ele yardımcı fiiliyle yapılmaktadır. Asıl fiile -GAn/-GOn eki gelir ve daha sonra ele yardımcı fiili eklenir (Çengel, age., s. 258).

Fiil + -GAn/-GOn + ele + şahıs eki:

Kışında atañ taruunun şagınan sarı kaymak bozonu kordop taştap, eşiginin aldına ordo kurup koyor ele. "Abdıkemdin bozosu ay" -deşip kereli-keçke beker bozo içişip, alaküü **bolgon ele** el. "*Kışında baban darının dalından sarı kaymak birası yapıp kapının önüne çadır kurardı. "Abdıkem'in birası hey" diyerek sabah akşam bedava bira içip, sarhoş olurdu halk.*" (206)

Şaar tımıp, el ayagı suyulup **kalgan ele**. "*Şehir sessizleşip, el ayak çekilmişti.*" (212)

Tünü menen camgır caap, al tañga maal gana **basılgan ele**. "*Geceleyin yağmur yağarken, tan ağarana kadar yürüdü.*" (230)

Elik atsam çükösün berem **degen elem**. "*Karaca vurursam âşık kemiğini veririm demiştim.*" (272)

Al dagı maga **okşogon ele** tarbiyaçı, eceke! "*O da benim gibi eğitimci, ablacığım!*" (276)

6. 2. 2. 1. 2. Şimdiki Zamanda Hikâye

Devam eden iş veya hareketi bildiren bu kipin hikâye çekimi de ele yardımcı fiiliyle yapılmaktadır. Çekimde, cat-, cür-, otur-, tur- yardımcı fiillerinin şimdiki zaman kipi ve III. şahısla çekimi kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır. -A zarf fiil eki, sadece bar-, kel- fiilleri ve cat- yardımcı fiiliyle çekime girerken, -(I)p/-(U)p zarf fiil eki, bütün fiillerle çekime girmektedir (Çengel, age., s. 261).

Fiil + -A; -(I)p/-(U)p + catat(oturat, cüröt, turat, barat, kelet) + ele + şahıs eki:

Tarıhçı eki kolun ulam öydö serpip, bir tentek okuuçunun corugun **aytıp catkan ele**. "*Tarihçi iki elini sürekli yukarı kaldırıp, yaramaz bir öğrencinin yaptığını anlatıyordu*" (194)

Kursaktarı kazanday bolgon beş-altı uy **cuuşap catkan ele**. "*Karınları kazan gibi olan beş altı inek yıkanıyordu.*" (269)

6. 2. 2. 1. 3. Gelecek Zamanda Hikâye

6. 2. 2. 1. 3. 1. -A/-O; -y+t ele

Geçmiş zamanda geleceğe dönük olarak yapılmak istenen fakat henüz gerçekleşmeyen iş veya oluşu bildiren bu kip ele yardımcı fiiliyle çekimlenmektedir. Asıl fiil ünsüzlerden sonra zarf fiil eki kökenli -A/-O; ünlülerden sonra /-y/ şimdiki zaman eki ile /-t/ bildirme ekini almaktadır. Şahıs eklerini ele kelimesi taşır (Çengel, age., s. 264).

Fiil + -A/-O; -y + -t + ele + şahıs eki:

Canagı bölösü menen taanışıp alsa **bolot ele** deyt. "*Az önceki kuzen ile seni tanıştırmak istiyordu.*" (232)

6. 2. 2. 1. 3. 2. -Ar/-Or; -r ele

Geçmişte alışkanlık edinilen ve sürekli tekrarlanan bir iş veya hareketi ifade eden bu çekim, asıl fiile ünsüzlerden sonra -Ar/-Or; ünlülerden sonra /-r/ belirsiz gelecek zaman eki getirilerek yapılmaktadır. Ve şahıs ekleri ele yardımcı fiiline eklenir (Uzun, age., s. 161).

Fiil + -Ar/-Or; -r + ele + şahıs eki:

Oşonduktan, Kara-Toonun etegindegi cerdin kırtışı kıştın ayazduu künündö da ançalık toñ tiştebey, anın künöstüü koktu-kolottorunan kıltıya baş bakkan kök çöptü körüügö **bolor ele**. "*Bu yüzden Kara Dağ'ın eteğindeki toprağın yüzeyi kışın ayazlı gününde bile o kadar don tutmaz, güneşli vadide ucu azıcık baş veren yeşil otlar görünmeye başlardı.*" (197)

Çoñ taşka çıgıp alıp, aydı karap şoñşoyup otura **berer ele**. "*Büyük taşa çıkıp, aya bakıp yukarı doğru sivrilerek dururdu.*" (208)

Ümütkör cigitter ansayın kızdın sarı izine tüşüp, instituttagı keçelerde Aruuke kayda bolso oşo cerde **cürüşör ele**. "*Ümitkâr delikanlılar durmadan kızın peşine düşüp, enstitüdeki akşamlarda Aruuke nereye giderse onlar da oraya giderlerdi.*" (210)

Kasiyettüü Çüygö, cazga maal kuu tayaktı sayın koysoñ da önüp çıgat deşip **aytışar ele** karılar. "*Bereketli Çüy'e, ilkbahara yakın kuru sopa diksen bile yetişir derler ihtiyarlar.*" (224)

Oşondo al tura kalıp, bir uluu emgek caratçuday cürögü bulkup-bulkup **alar ele.** "*O zaman büyük bir emek ortaya koyan yüreği yerinden fırlıyordu.*" (251)

6. 2. 2. 1. 4. Tasarlama Kiplerinde Hikâye

6. 2. 2. 1. 4. 1. Şart Kipinin Hikâyesi

Şart ekinden (-sA/-sO) sonra ele yardımcı fiili getirilerek yapılmaktadır. ele üzerine iyelik şahıs ekleri getirilerek çekimlenen şartın hikâyesi, gelecek zamanın hikâyesindeki gibi tasarlanan iş veya oluşun gerçekleşmediğini ifade etmektedir (Başdaş, Kutlu, age., s. 105).

Fiil + -sA/-sO + şahıs eki + ele:

Ansayın Aruuke nazdana cılmayıp, baktıga **tunsa**, bir çeti coldoştoru aga iç tarlık kılıp catkanday **körör ele**. "*Aruuke nazlanarak, şansına sevinse, bir yandan da arkadaşlarının onu kıskandığını düşünürdü.*" (211)

Kasiyettüü Çüygö, cazga maal kuu tayaktı sayın **koysoñ** da önüp çıgat deşip **aytışar ele** karılar. "*Bereketli Çüy'e, ilkbahara yakın kuru sopa diksen bile yetişir derler ihtiyarlar.*" (224)

Özü makul bolup **catsa,** biz emne demek **elek**… "*Kendisi kabul ediyorsa, biz ne diyelim…*" (242)

6. 2. 2. 1. 4. 2. İstek Kipinin Hikâyesi

İstek kipinin hikâyesi, bir işin, bir hareketin şu anda veya geçmişte bir niyet, hatta bir zorunluluk haline geldiğini bildirmektedir. Bu çekimde ele veya boldu yardımcı fiili kullanılmaktadır (Çengel, age., s. 268).

Fiil + -mAk(çI)/-mOk(çU) + ele/boldu + şahıs eki:

-Keçireek bolup kaldı go, - dep Dıykanbek sıpaykerçilik **kılmakçı boldu ele**, Şoruk aytkanınan kaytpay turgandıgın bışıktagansıp bak-bak etti. "*Geç oldu ya! diye Dıykanbek nezakette bulunur gibi oldu, Şoruk söylediğinden vazgeçmediğini onaylar gibi söylendi.*" (220)

Birok emne deerin bilney Aruukeni özünö imere tartıp, **öpmökçü boldu ele**, al anın kolun akırın türtüp taştap, dagı üşkürdü. "*Fakat ne söyleyeceğini bilmeden Aruuke'yi*

kendine döndürüp, öpecek gibi oldu, Aruuke onun elini yavaşça kaldırıp, tekrar iç çekti." (228)

Dıykanbek booruna cış karandıs öskön döböçönün kıl çokusuna barıp **oturmakçı boldu ele**… "*Dıykanbek yamacında gür karandız büyüyen tepenin en zirvesine gidip oturmak istedi…*" (231)

Özü makul bolup catsa, biz emne **demek elek**… "*Kendisi kabul ediyorsa, biz ne diyelim…*" (242)

6. 2. 2. 2. RİVAYET

6. 2. 2. 2. 1. Geçmiş Zamanda Rivayet

6. 2. 2. 2. 1. 1. -GAn/-GOn eken

Konuşan kişinin gözü önünde olmayan, tanık olunmayan, başkasından duyulan iş veya hareketi bildiren bu kip, eken yardımcı fiiliyle yapılmaktadır. asıl fiile, tonlu tonsuz durumuna göre -GAn/-GOn eki gelirken, şahıs ekleri de eken yardımcı fiiline eklenmektedir (Çengel, age., s. 271).

Fiil + -GAn/-GOn + eken + şahıs eki:

Bir esi cok kızga kurulay **çarpılgan ekenmin** dep tüşün. "*Aklı olmayan bir kıza boşuna çarpıldım diye düşün.*" (242)

Al meni ala kaçıp **algan eken** dep oylobo. "*O beni kaçırdı diye düşünme.*" (242)

Kapıray, ene kudureti uşunçalık taasın **açılgan eken**. "*Vay, anne kudreti bu kadar anlaşılır olabilirdi.*" (245)

Dıykanbek kaş karaygan çende üygö kelgende ecesinin koşunaları tolup, koy soyula, bapırap **kalgan eken**. "*Dıykanbek güneş batarken eve geldiğinde ablasının komşuları dolmuş, koyun kesilmiş, sohbet ediyorlardı.*" (282)

Seni bir tamaşa kılıp, erkeleteyin **degen eken**. "*Sana şaka yapıp, eğlenmiş.*" (297)

6. 2. 2. 2. 2. Şimdiki Zamanda Rivayet

Tanık olunmayan ve geçmişte devam etmekte olan bir işin veya oluşun bir başkasından duyulduğunu ifade eden bu kip, Krg.T.'de -A ve -(I)p/-(U)p zarf-fiil eki ile birlikte cat-, cür-, otur-, tur- yardımcı fiilleri eklenen asıl fiil, -GAn/-GOn eki ve eken kelimesiyle çekime girmektedir (Çengel, age., s. 273).

Fiil + -A; -(I)p/-(U)p + catkan (cürgön, oturgan, turgan) + eken + şahıs eki:

Bala okçunuraakta, kumda **oynop catkan eken**. "*Çocuk daha uzakta, kumda oynuyordu.*" (288)

6. 2. 2. 2. 3. Gelecek Zamanda Rivayet

Konuşan tarafından tanık olunmayan, başka biri tarafından anlatılan, geçmişte devam eden bir iş ve oluşu bildiren bu çekim, asıl fiile -A-/-O-; -y- şimdiki zaman eki ile /-t/ bildirme eki getirilerek yapılmaktadır. Şahıs ekleri de eken yardımcı fiiline eklenmektedir (Uzun, age., s. 164).

Fiil + -A-/-O-; -y- + eken + şahıs eki:

Antsek emne **bolot eken**? "*Öyle yapsak ne olurmuş?*" (196)

Men sizdi **taanıbayt ekenmin** degençelik suroo turdu. "*Ben sizi tanıyor muyum diye soracak gibi oldu*." (205)

Dalay agronomdor baş katırışıp, anan bul cer sepken tüşümün da **aktabayt eken** deşip kısır altırgan ubaktarı da bolgon. "*Birçok ziraat mühendisi kafa yorup, sonra bu toprak ekilen ürünü de temizlemez diye işlemedikleri zamanlar da oldu.*" (222)

- Canım, kiçine es alçı. Bayatan beri seni karap oturup özüm da zeriktim. Degele een çöldö cürgöndöy eç kimdi baykabay **kalat ekensiñ** – deçü. "- *Canım, biraz dinlen. Deminden beri sana bakıyorum, ben yoruldum. Büyük çölde çalışan kimseyi göremezsin, dedi.*" (225)

Erteñ **koyot eken**. "*Sabah kesermiş.*" (226)

Dıykanbek uşunday buşayman ahvalda cürgöndö: "Erteñ eksperttik komissiya **cıynalat eken**" – dep, sürötçülör dürböp kalıştı. "*Dıykanbek böyle endişeli haller yaşarken: "Yarın uzmanlık komisyonu toplanacakmış" diye, ressamlar telaşa düştü.*" (243)

Camgır **caayt eken**. "*Yağmur yağarmış.*" (255)

Özü **aytat eken** dese, bilmeksenge salıp ele unçukpaysıñ. Bu kim? "*Kendin söylesene, bilmezlikten gelip, konuşmuyorsun. Bu kim?*" (275)

Bu çekimin soru şekli, -BI soru ekinin eken kelimesiyle birleşmesinden oluşmaktadır:

beken > bı eken

Oşo da **bolot beken**. "*O da olur muymuş*." (279)

Oşentip da kat **cazat beken**! "*Böyle mektup yazılır mıymış!*" (280)

6. 2. 2. 2. 4. Tasarlama Kiplerinde Rivayet

6. 2. 2. 2. 4. 2. İstek Kipinin Rivayeti

İsteğin bir başkası tarafından aktarıldığını ifade eden bu çekim, asıl fiile -mAk(çI)/-mOk(çU) istek ekinin, eken yardımcı fiilinden sonrada şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Çengel, age., s. 277).

Fiil + -mAk(çI)/-mOk(çU) + eken + şahıs eki:

-Ata-a balam ay, kiçine uktay tursañ **bolmok eken**. Ali erte. Samoor kaynaganda özüm oygotpoyt belem. "*-Aa çocuğum ay, biraz daha uyusaydın. Daha erken. Semaver kaynadığında ben uyandırmaz mıyım.*" (220)

6. 3. SIFAT FİİL

Sıfat fiillerin bir yanları sıfat bir yanları fiildir. Fiil özelliklerinden ötürü, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, isim oldukları sıfata aktararak varlıkları ve nesneleri hareket ve zaman bildirme özellikleri ile geçici olarak nitelendirirler (Korkmaz, age., s. 909).

6. 3. 1. -GAn/-GOn

Geçmiş zaman ifade eden bir sıfat fiil olmakla birlikte fiillerin geçmiş zaman çekimine de girmektedir (Öner, age., 223). Bu sıfat fiil ayrıca geçici vasıf isimleri yapmanın yanı sıra ismin aldığı ekleri alarak isim görevinde de kullanılmaktadır (Çengel, age., s. 295). Tonluyla biten fiillere -gAn/-gOn; tonsuzla biten fiillere -kAn/-kOn şeklinde eklenmektedir:

Uzun, carık koridordo mışıkça cıla baskan mekteptin okuu bölümünün başçısı dım **çıkpagan** klasstın sırtınan ayarlay kaldı da: "Bu emne, baldardı taratıp cibergenbi?" – degen kıyazda kaalganı kıñır açtı. "*... Uzun, geniş koridorda kedi gibi hareket ederek yürüyen okul müdürü ses çıkmayan sınıfın önünde yavaşladı: "Bu ne, çocukları dağıtıp göndermişler mi?" diye düşünerek kapıyı araladı.*" (192)

Mına uşuga okşogon **okulbagan** kattardın bir kançası stolunun tartmasıñda catkanın anı özü da bilbes. "*İşte buna benzer okunmamış mektupların kaç tanesinin masasının çekmecesinde durduğunu kendisi de bilmez.*" (193)

Azır canına kelgen Abdiyevden murunkuday sürdöböy **kalgan** Ayna: "*Yanına gelen Abdiyev'den önceki kadar çekinmeyen Ayna:*" (195)

Mına uşul koñguroonun gana kagılışın çıdamı kete **kütkönsügön** Dıykanbek okuuçulardan soçineniye **cazgan** depterlerin cıynatıp alıp, curnaldı bir okuuçudan berip ciberdi da, birөö anı etekten daroo karmap kalçuday mektepten atıp çıktı. "*İşte bu zile ve koşuşturmaya sabrı tükenen Dıykanbek öğrencilerin kompozisyon yazılı defterlerini toplayıp, sınıf defterini bir öğrenciye verip gönderdi ve birisi onu eteğinden yakaladığı gibi okuldan çıktı.*"(196)

Kök **kuugan** koylor uuz sütkö **toygon** kozularına okurana kılçaktayt. "*Otlanan koyunlar ağız sütüne doyan kuzularına başlarını çevirip melerler.*" (199)

Çal kurcunun oşol **koygon** ordunda kaltırıp, divanga köçük bastı da, kalpagın alıp, kolgo **casalgan** kögüş barkıt topusunun çetinen **sızılgan** terin sürtö baştadı. "*İhtiyar heybesini koyduğu yerden kaldırıp, divana geçti ve beyaz kalpağını çıkarıp, elle yapılmış yeşil kadife takkesinin kenarından süzülen terini silmeye başladı.*" (205)

Gül **cıttangan** kıştoonun tütök cıtınan tim ele başıñ köçöt. "*Çiçek kokan kışlağın nefes kesen kokusundan başın döner.*" (208)

Mına uşul uluu okuyanın kübüsö bolgon Marfuşa ceñe da **turgan** ordunda katıp, özü da caşıp, coolugunun uçu menen közün sürtüp turgan. "*İşte bu yüce olaya tanık olan Marfuşa yenge de durduğu yerde gizlenip, kendisinin de gözleri yaşarıp, mendilinin ucuyla gözlerini sildi.*" (215)

Şoruk karıyanıkına Dıykanbek caydın tolup **turgan** kezinde keldi. "*Şoruk ihtiyarın yanına Dıykanbek yazın tam ortasında geldi.*" (216)

Cer toborsup, koş çıkkandan tartıp, koñur küzgö çeyin al oşol koon **aydalgan** talaadan çıkpay, kezeginde gana üyünö kelip, tiriçilikke karalaşpasa köbünçö özü **casagan** kiçinekey çöp alaçıkta tünöp, şamal cıttana, ter cıttana arık tüzötüp, cele **taştagan** koondordun arasındagı kekireni culup, Şoruk bir minut da tınım alçu emes. "*Toprak kuruyup, sürülmeye başlanmasından, serin güze kadar o kavun yetiştirilen*

tarladan çıkmayıp, ara sıra evine gelip, geçime yardım etmediğinde, genellikle kendi yaptığı küçücük keçe evde geceleyip, rüzgârı koklayıp, toprağı koklayıp, ark düzeltip, yetiştirdiği kavunların arasındaki peygamber otunu yoluyordu, Şoruk bir dakika bile dinlenmezdi." (217)

6. 3. 2. -r; -Ar/-Or

Gelecek zaman ifade eden sıfat fiiller yapan (Uzun, age., s. 169) bu ek, ünlüyle biten fiillere -r; ünsüzle biten fiillere -Ar/-Or şeklinde eklenmektedir:

Alar kıştaktan **çıgar** zamat kızgılt gül açkan bede ayantının tak ortosundagı calgız ayak colgo tüşüştü. "*Onlar köyden çıktıkları an kırmızı çiçek açan yonca tarlasının tam ortasındaki patika yola çıktılar.*" (217)

Tokoyçunun okuusun bütürüp kelgen Canıbek Çolpon-Atadan öydö teskeylüü toonun öndüründö karagay başı bolup iştep cürüp, oşol soguş **çıgaar** cılı, al, tolkusa bürkkön tamçıları terezeni caba tüşçüdöy körüngön köldün buluñundagı tektirçege mıktı tam salgan. "*Ormancılık okulunu bitiren Canıbek Çolpan-Ata'dan yukarıda güneş görmeyen dağın vadisinde ormancı olarak çalışıp, savaş çıktığı yıl, dalgalandığında dalga püskürten suların penceresini kapatıp, durgun gölün köşesindeki küçük tepeye sağlam bir duvar yaptı.*" (247)

İnternatta caykı kanikul uçurunda **barar** ceri cok tomolok cetim baldar-kızdar da bar eken. "*Yurtta yaz tatilinde gidecek yeri olmayan yetim çocuklar da vardı.*" (252)

Akırı **barar** ceriñ er. "*En sonunda gideceğin yer erkek.*" (261)

Anan kantsin, közgö basar inisinen başka anın karmanar, **sıyınar** kimisi bar… "*Sonra ne yapsın, kayda değer onun kardeşinden başka güveneceği, tutunacağı kimi var…*" (265)

Ecesi Dıykanbektin kareginen kagılıp, calbarıp, ünü da şañduu, açık çıgıp, aga **berer** tamagın tappay, karbalastayt. "*Ablası Dıykanbek'in gözlerinin içine bakıp, yalvarıp, sesi de neşeli, yüksek çıkarken, ona verdiği yemeği uzatamayıp, aceleyle telaşlandı.*" (282)

6. 3. 3. -BAs/-BOs

Krg.T.'de işlek bir kullanıma sahip olan bu ek, -Ar/-Or; -r gelecek zaman sıfat fiil ekinin olumsuz şeklidir (Çengel, age., s. 301). Tonluyla biten fiillerden sonra -bAs/-bOs; tonsuzla biten fiillerden sonra -pAs/-pOs şeklinde eklenmektedir:

Elin **sagınbas** er bolboyt. "*Memleketini özlemeyen erkek olmaz.*" (209)

Oşol tündön kiyin Dıykanbek menen Aynanın ortosun tutaştırıp turgan közgö **urunbas** cibek ciptin tüyünü çort üzülgönsüdü. "*O geceden sonra Dıykanbek ile Ayna'nın arası bağlandığı deliğe karışan ipek düğümünün cart diye birden kopması gibi oldu.*" (295)

6. 3. 4. -GIs/-GUs

Krg.T.'de olumsuz gelecek zaman sıfat fiil eki olarak kullanılan bu ek, -GI/-GU gelecek zaman sıfat fiil ekiyle +sIz/+sUz olumsuz isimden isim yapma ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Çengel, age., ss. 302-303). Tonluyla biten fiillerden sonra -gIs/-gUs; tonsuzla biten fiillerden sonra -kIs/-kUs şeklinde eklenmektedir:

Bet aldılarında birde kögüş, birde sargıç, birde kızgılt tarta kubulcuy kolhozdun köz **cetkis** meykin talaası meltireyt, kuçak **cetkis** balbıldagan kün gorizontko belçesine çeyin çögüp, anın kızgılt sarı koyuu nuru karakterge çagılıp, terebel köşüp, ürgülöy, celargı toktop, nıksıragan cerden bal cıttuu ısık ilep kelip, tabiyat ıñkıp turdu. "*Önlerinde kâh mavimsi, kâh sarı, kâh kızılımsı açıp renkten renge giren kolhozun göz alabildiğine geniş tarlası uçsuz bucaksız görünüyor, büyük parıldayan güneş ufuk çizgisinin ortasına kadar batıp, onun kızılımsı ışığı insanın göz bebeklerine değiyor, etraf sakinleşip, uyuklayıp, ılık rüzgâr durup, gevşeyen topraktan bal kokulu sıcak hava geliyor, tabiat gittikçe güzelleşiyordu.*" (217-218)

Emi say boyloy kuçak **cetkis** ak taştar caynap kalat. "*Şimdi nehir yatağı boyunca kucağa sığmayan beyaz taşlar dolup taşar.*" (236)

Tömön cagı adam cürö **algıs** karagay çerlüü tünt caşıl koktu. "*Aşağı tarafta insan eli değmemiş köknarlı gür orman vardı.*" (269)

Közgö saysa **körüngüs** karañgı tündö kantip baram. "*Göz gözü görmeyen karanlık gecede nasıl geleyim.*" (292)

Al ömürdün bir **kaytalangıs** uçuru menen koştoşup cattı. "*O ömrünün tekrar dönmeyeceği bir zamanıyla vedalaştı.*" (300)

6. 3. 5. -mAk(çI)/-mOk(çU)

Maksat ve niyet bildiren bu ek, daha çok bol- yardımcı fiilini alarak isim görevinde kullanılmaktadır (Çengel, age., s. 303). Fiillere ünlü uyumuna göre eklenmektedir:

Dıykanbektin cürögü elire **turmakçı** bolup, birok sıykırdap koygondoy başın kötörö albay… "*Dıykanbek'in kalbi yerinden çıkacakmış gibi olup, ancak büyü yapılmış gibi başını kaldıramayıp…*" (227)

Çak tüştö alar alaçıkka kirişe koon **cemekçi** bolup, uzun-uzun tilingen basıp aldıdan bir tilimden alışkanda alardın közdörü çagılışa tüştü da, kööñdörü albırgan aşıktar biri-birine magnitçe tartılışıp, aykalışa öbüşüp kalıştı. "*Tam öğle vakti onlar keçe eve girip kavun yemek istedi, uzun dilimlenen kavundan bir dilim aldıklarında onların gözleri parladı ve bedenleri alevlenen âşıklar birbirlerine mıknatıs gibi yapışıp, sarılıp öpüştüler.*" (233)

6. 3. 6. -OOçU/-UUçU; -çU

Gelecek zaman ve geniş zaman bildiren sıfat fiiller yapan bu ek, -OO,-UU mastar eki ile -çU geçmiş zaman ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Ekin bazen -çU şeklinde kullanıldığı da görülmektedir (Çengel, age., s. 304). Ünlü uyumuna göre fiillere eklenmeketedir:

Aruukenin ayınan universitettin çoñ zalında **ötçü** keçelerdin birinen da kalçu emes. "Aruuke'nin üniversitenin büyük salonuna gittiği akşamların hiçbirinden geri kalmadı." (211)

Birok, Dıykanbek özünün ıyık kesibine antip doo **ketirçü** sürötçülördön emes bolçu. "*Fakat Dıykanbek kutsal mesleğine böyle yaparak leke getiren ressamlardan değildi.*" (243)

Bir colu Dıykanbek Ayna eköö kordonçu menen birgeleşip, okuuçulardın pohodgo **çıguuçu** marşrutun tüzüp catışkanda baldar: "Agay, agay, tetigini karañızçı", - dep çuruldap ciberişti. "*Bir seferinde Dıykanbek ile Ayna korucu ile bir araya gelip, öğrencilerle yürüyüşe çıkmak için güzergâh belirlerken çocuklar: "Hocam, hocam ileriye bakın" diye yüksek sesle bağırdılar.*" (266)

Al temir coldu ceektey cürüp oturup, cıldız kılayıp, küügüm kirgen çende özünö taanış koon **aydooçu** Ak-Çöldö boldu da… "*Demir yolunun kenarı boyunca yürürken, gökyüzünde yıldız azdı, akşam olduğunda tanıdığı kavuncu Ak Çöl'dedir…*" (277)

Cer taanış, al emes suu cürgön tereñ arıktın boyundagı at **baylooçu** kuu mamı menen arıkka tuura salıngan eski köpürö öz ordunda eken. "*Yer tanıdık, su akan derin arkın boyundaki at bağlanan beyaz direk ile arka doğru giden eski köprü yerindeydi.*" (277)

Dıykanbek otko tüşüp **ketçü** cetim köpölöktöy kaldaktagan ecesin körüp, bir cagınan anı ayap, adep kelgendegi açuusu cogolup, özü da çeçinip taştap, kol kabış kılıp cürdü. "*Dıykanbek ateşe düşen yetim kelebek gibi sallanan ablasını görüp, bir yandan ona acıyıp, önceki öfkesi yok olurken, kendi de üstünü çıkarıp, yardım etti.*" (282)

6. 4. ZARF FİİL

Zarf fiillerin bir yanı fiil, bir yanı zarftır. Fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar; zarf yönleriyle de bir eylem ve hareketin durum ve tarzını ifade etme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede, kişi ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen; ancak, yargı ifade eden fiiller yanında, onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını bildiren zarf görevi yüklenmektedirler (Korkmaz, age., s. 983).

6. 4. 1. Basit Zarf Fiiller

6. 4. 1. 1. -A/-O; -y

Tarz, zaman ve sebep bildiren (Çengel, age., s. 306) bu ek, ünsüzle biten fiillere -A/-O; ünlüyle biten fiillere /-y/ şeklinde eklenmektedir:

Bayatan beri Şoruk karıyadan **közün albay** tıñşap oturgan Dıykanbek tañdanıp koydu: "*Deminden beri Şoruk ihtiyardan gözünü almadan dinleyen Dıykanbek hayretle:*" (223)

- Etyud cazgan emesmin. Bir-eki kurday zavoddo bolgom. Birok, tema köñülümö cakpagandıktan, araket kılgan cokmun. Emne kılsañar da öz erkiñer, - andan arı **unçukpay** turup aldı. "*Etüt yapmaz mıyım. Bir iki defa fabrikaya gittim. Fakat konu*

içime sinmediğinden yapmadım. Ne yaparsanız kendi iradeniz, sonra konuşmadan bekledi." (247)

Andan kiyin Aruuke Dıykanbekti sözümdü ugup catabı degendey tıñşap kaldı da, anın kaydıger cüzün bir **tiktey** keyip ketti. "*Ondan sonra Aruuke, Dıykanbek sözümü dinliyor mu diye sessizce bekledi. Onun gönülsüz yüzüne dikkatlice bakıp üzüldü.* " (248)

"Öldü" degen kara kagaz kelbegeden kiyin Sono da ümüt **üzböy** kütüp cürö berdi. "*"Öldü" diye kâğıt gelmedikçe Sono da ümidini kesmedi.*" (249)

Suu eñsegen ösümdüktün baarı bul caandan kiyin soyolonup kündü **közdöy** boy sozot. "*Suya doyan bitkilerin hepsi bu yağmurdan sonra çıkan güneşe doğru boy verir.*" (256)

Aynanın bul oyun Almambet tüşündü. Alar **çataktaşpay** acıraşıştı. "*Ayna'nın söylediklerini Almambet düşündü. Onlar tartışmadan ayrıldılar.*" (261)

Bul colu Dıykanbek tüş çende baldar menen kirip catkan Çüy suusuna tüşüp kelişip, emki cumada Şamşı kapçıgayı tarapka cürüşkö çıgarın aytkandan kiyin baldar canalı **kalbay** süyünüp, palataların közdöy uktaganı ketişti. "*Bu sefer Dıykanbek çocuklar ile akan Çüy nehrinde yüzdükten sonra bir sonraki hafta da Şamsı vadisi tarafına yürüyerek çıkacaklarını söylediğinde çocuklar çok fazla sevinip, çadırlarına doğru uyumaya gittiler.*" (262)

Mından arı saga **akıldaşpay** eç iş kılbaym. "*Bundan sonra sana danışmadan hiçbir şey yapmam.*" (263)

Keçeki makuldaşkan boyunça kordonçu bülbüldögön şiş çokunu **cañsay** bakıldap koydu: "*Akşamki anlaşmalarına göre ormancı silik görünen sivri tepeyi el hareketleri yaparak işaret etti:*" (267)

Öz boyun capkan çöptün arasına soylop ketken Dıykanbekk emi bet aldındagı kara kıyaktı kolu menen akırın açıp, anan dem da **çıgarbay** sulk catkan. "*Kendi boyu kadar olan otun arasında yürüyen Dıykanbek karşısındaki şalgam otunu eliyle yavaşça açıp, sonra nefes almadan sessizce tekrar uzandı.*" (270)

6. 4. 1. 2. -(I)p/-(U)p

Dilimizin en eski dönemlerinden bu yana var olan, zarflık fonksiyonun yanı sıra fiil çekimine de giren (Öner, age., s. 230) bu ek; tarz, sebep ve zaman bildirmektedir (Çengel, age., s. 308). Ünlüyle biten fiillere -p; ünsüzle biten fiillere -Ip/-Up şeklinde eklenmektedir:

Abdiyev al kattı **açıp** okuuga cürögü daabay… "*Abdiyev o mektubu açıp okumaya cesaret edememiş…*" (193)

Kızuulanıp süylöp catkan tarıh mugaliminin añgemesine alaksıgan kartsımak mugalim ayaldar Aynanın al-abalın baykaşkan cok. "*Sinirli bir şekilde konuşan tarih öğretmeninin hikâyesine dikkat kesilen daha yaşlı öğretmenler Ayna'nın durumunu fark edemedi.*" (194)

Anan özü da eç kim cok cerde koyçunun obonuna **salıp** ırdap kalçu: "*Sonra kendi de kimsenin olmadığı yerlerde çobanın ezgisine uyup şarkıyı söylerdi*:" (200)

Adamdın kuçagı cetkis ak taştardı toptoy agızıp, **agıp** baratkan taştar biri-birin süzgöndö anca açık emes dülöy ün tez-tez çıgıp, oşondon ulam suunun sürdüü şarı alda kayda ugulat. "*Kucak dolusu beyaz taşlar toplanıp dökülürken, akıp giden taşlar birbirlerine vurdukça çok anlaşılmayan kulakları sağır eden ses hayli hızlı bir şekilde çıkıyor, oradan gittikçe suyun heybetli uğultusu her yerden duyuluyordu.*" (204)

Çaldın çeçinip koyup, cayluu oturuşu atayı ele Dıykanbekti **izdep** kelgenine kübö boldu. "*İhtiyarın soyunup, rahatça oturuşunu Dıykanbek izleyerek şahit oldu*." (205)

Şoruk kızı Aruukeni surooluu tiktey, özü ısık kızıl çaydan **uurtap-uurtap** koydu. "*Şoruk kızı Aruuke'ye sorar gibi bakıp, sıcak kırmızı çaydan yudum yudum içti.*" (210)

Oşonduktan, cigitterdin özdörü da al cerge vino **içip** kelişçü emes. "*Bundan dolayı, delikanlılarda oraya bira içip gidemezlerdi.*" (213)

Oşondo gana özü tuulgan cerinin topuragın **tepsep** turganın estep, Dıykanbektin kirpikterinen caş kılgıra… "*O anda kendi doğduğu yerin toprağına bastığını hatırlayıp, Dıykanbek'in kirpiklerinden yaş süzülürken…*" (218)

Cıñaylak cürgöngö könbögön tamandarı düülügüp, al Aruukeni aldına **alıp** otura ketti. "*Yalınayak yürümeye alışık olmayan ayakları kaşınıp, Aruuke'yi yere indirip oturdu.*" (219)

Al cigittin oyun tüşüngöndöy oñ kolundagı muştumday taştı cerdi közdöy boş ırgıtıp koydu da, birok ordunan kozgolboston Dıykanbekti **tiktep** tura berdi. "*Delikanlının düşüncesini anlamış gibi sağ elindeki taşı yavaşça yere bıraktı, fakat yerinden kıpırdamadan Dıykanbek'e dikkatlice baktı.*" (274)

6. 4. 2. Birleşik Zarf Fiiller

6. 4. 2. 1. -GAnçA/-GOnçO

İş veya oluşun zamanını ve süresini ifade eden bu ek, -GAn/-GOn geçmiş zaman sıfat fiil eki ile +çA/+çO ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Çengel, age., s. 311). Tonluyla biten fiillere -gAn/-gOn; tonsuzla biten fiillere -kAn/-kOn şeklinde eklenmektedir:

Al ırdaganda studentter alakandarı **örttöngönçö** kol çaap, kızdı stsenadan ketirbey köpkö karmaşar ele. "*O şarkı söylerken öğrenciler avuçlarını birleştirip, el çırpıp, kızı sahneden indirmemek için uğraşırlardı.*" (210)

Adamdın boyunan uzun karandızdı aralay ötkön cigit kolottun kırına **çıkkança** arañ çıdadı. "*İnsan boyundan uzun andız otunun arasından geçen genç derenin kenarına çıkana kadar zar zor dayandı.*" (219)

Andan kiyin alar eşikke çıgışıp, arıktagı muzdak suuga cuunup kayra kelişti da, tañ **agargança** uktaşkan cok. "*Sonra onlar kapıya çıkıp, arktaki soğuk suda yıkanıp tekrar geldiler ve tan ağarana kadar uyumadılar.*" (228)

Oşentip, caykı kanikul **baştalgança** Dıykanbek tez ele mugalimder arasında öz kişi bolup kaldı. "*Bu yüzden yaz tatiline kadar Dıykanbek çabucak öğretmenler ile yakın arkadaş oldu.*" (252)

… Almambettin üyünün bosogosun **attagança** köp karşılık kılgan cok. "*... Almambet'in evinin kapısının eşiğinden atlayana kadar karşılık vermediler.*" (260)

Oşentip düynö acaygan cüzün açsa, köñülü kuunak cürüp catkan cigit bir künü ecesi Sonodon katarı menen üç kat alıp, cürögü opkolcuy, al kattardı **okugança** şaştı. "*Bu dünya güzeli yüzünü açtığında, gönlü neşelenen delikanlı bir gün ablası Sono'dan*

artarda üç mektup alınca, yüreği hoplayıp, mektupları okuduğunda telaşa düştü." (264)

Kündün murutu **çaçıragança** oşol kuuş alkımdı basıp oturup kalsañ, men koktunu ördöy tik öydö çıgıp, sen tarapka elikterdi ürkütüp berem. "*Güneş ışığı yansırken o dar dağ eteğine gidip otururbut, ben vadinin yukarısına doğru çıkıp, senin tarafına doğru karacaları korkuturum.*" (267)

Al küyüp baratkan cürögü **basılgança muzdagança** ıyladı. "*Yanan yüreği sakinleşene kadar, buz tutana kadar ağladı.*" (300)

6. 4. 2. 2. -GIçA/-GUçA

İş veya oluşun gelecek zamanda sınırlı olduğu bu ek, gelecek zaman bildiren -GI/-GU sıfat fiil eki ile +çA/+çO ekinin birleşmesinden oluşmuştur (Çengel, age., s. 316). Fiillere ünlü uyumuna göre eklenmektedir:

Ecesin avtobus **kelgiçe** kütüp, avtobuska oturguzup koyup ele kelbegendigi üçün özün cemeley, çekesinen nımşıgan ter çıgıp, bir çoñ çekilik ketirgenin emi tüşündü. "*Ablasını otobüse götürüp, bindirdiği için kendisine kızıp, alnından ter akarken, büyük bir kötülük yaptığını şimdi anladı.*" (276)

6. 4. 2. 3. -GAndA/-GOndO

-GAn/-GOn sıfat fiili bulunma hali +dA/+dO ekiyle birleşerek -GAndA/-GOndO zarf-fiilini meydana getirmiştir. Bulunma hali ekindeki bulunma kavramından ötürü bu zarf-fiil, eylemin tam gerçekleştiği anlamını ifade etmektedir (Öner, age., s. 232). İş veya oluşun zamanını bildiren ek (Çengel, age., s. 231) tonluyla biten fiillere -gAndA/-gOndO; tonsuzla biten fiillere -kAndA/-kOndO şeklinde eklenmektedir:

Kartayganda adamdın baarı ele ayılçı bolup ketebi deym. "*Yaşlandığında insanların hepsi tembel olur mu diyorum.*" (196)

Dıykanbek oşol ekinci sebepti **estegende** cürögü ısıy, közünön caş kılgırıp, düynö tarıy tüşçü. "*Dıykanbek o ikinci sebebi hatırladığında yüreği yanıp, gözünden yaş akıp, dünya ona dar gelirdi.*" (203)

Keede adamdın colu **açılganda** ıras özü ele kelet. "*Bazen insanın yolu açıldığında kendini bulur.*" (204)

Soguş baştalgandan bir cıldan kiyin anı raboçuy batalongo alıp ketti. Ayakka **barganda** da kırman basa turgançılap degele kebelip koyboyt. "*Savaş başladıktan bir yıl sonra onu işçi taburuna aldılar. Sonuna geldiğinde de harmancılıktan başka bir şey yapmadı.*" (207)

Alar tañ **agarganda** catakanaga kelişti da, Dıykanbektin kolun karmap turup, Aruuke entige-entige süylödü: "*Onlar tan ağardığında yatakhaneye gitti ve Dıykanbek'in elini tutup, Aruuke ağır ağır soluyarak söyledi:*" (216)

Aruuke cigitti murda ele bilgendikten anı algaç **körgöndö** cüzü kızarıp ketken. "*Aruuke delikanlıyı daha önce tanıdığından onu ilk gördüğünde yüzü kızardı.*" (231)

Uşul oy-sanaasına **kelgende** Dıykanbek çındap ele süyündü. "*Bunu düşündüğünde Dıykanbek gerçekten sevindi.* " (232)

Erten menen Aruuke **oygongondo** başı ayabay oorup, al özünün kayda catkanın bilbey añ-tañ boldu. "*Sabahleyin Aruuke uyandığında başı çok ağrıyıp, kendisinin nerede yattığını anlamayıp afalladı.*" (240)

Atı çıkkan mugalimder naarazılıgın açık ayta albay, birok öz ara küñk-mıñk bolup **catışkanda** Dıykanbek ordunan turdu da: "*Adı çıkan öğretmenler memnuniyetsizliklerini açıkça söylemeyip, aralarında mırın kırın ederken Dıykanbek yerinden kalktı ve:*" (253)

Köl üstün şamal cortup, köl suup muzdak tamçılar **çaçıraganda** Dıykanbek içirkene, ceekte bir kıylaga çeyin turdu. "*Gölün üstüne rüzgâr vurup, göl soğurken buz gibi damlalar saçtığında Dıykanbek üşüyüp titreyerek bir süre kıyıda durdu.*" (284)

6. 4. 2. 4. -GAndAy/-GOndOy

Tarz bildiren bu ek, -GAn/-GOn sıfat fiil eki ile +dAy/+dOy ekinin birleşmesinden oluşmuştur (Çengel, age., s. 312). Tonluyla biten fiillere -gAndAy/-gOndOy; tonsuzla biten fiillere -kAndAy/-kOndOy şeklinde eklenmektedir:

… anın apakay kızı Aruukeni ulam dit bagıp karagan sayın cürögü elcirep, içi cılıy, emi özün bir kezde cakşı körgön eesin eerçip cürüp adaşıp kalgan küçük can alaketke tüşkön maşakattan kiyin gana kokusunan eesine **kabılganday**, tuulgan uyasın taap **alganday** sanaası tına, baktıluu bolup oturdu. "… *onun bembeyaz kızı Aruuke'yi cesaretle bakıp yürekten sevmesinden mutlu olur, kendisini bir anda sevdiği*

sahibinin peşinden giderken yolunu kaybeden köpek yavrusu gibi can telaşına düştükten sonra tekrar tesadüfen sahibine rast gelmiş gibi, doğduğu yuvasını bulmuş gibi hissedip, mutlu oldu." (206)

Ansayın denesin ceñil tok **urganday** kanı dür ete, köödönü ısıp, cürögü lakıldap çıktı. "*Durmadan bedenine hafifçe tak diye vurur gibi kanını harekete geçirip, vücudunu ısıtıp, kalbi hızlıca çarptı.*" (213)

Kayra al buga içinen süyünüp, cımırılıp **oturganday** boldu. "*Hatta buna içinden sevinip, gülümser gibi oldu.*" (214)

Dıykanbek andan keçirim **suraganday** Aruukenin eşikke çıgıp kelüüsün ötündü. "*Dıykanbek ondan af diler gibi Aruuke'nin kapıya çıkıp gelmesini rica etti.*" (215)

Aruuke Dıykanbektin munusun **sezbegendey** urtunan külkü oynoy uktay berdi. "*Aruuke Dıykanbek'i hissetmemiş gibi tebessüm edip uyumaya devam etti.*" (221)

Çın ele bir çoñ çekilik **kılganday**, künöö **kılganday** sezdi özün. "*Gerçekten büyük bir yanlışlık yapmış gibi, suç işlemiş gibi hissetti kendisini.*" (262)

Dıykanbektin ançalık açuusu **kelgendey** ecesi katında emne cazdı eken deersizder? "*Dıykanbek'i böyle sinirlendirecek kadar ablasının mektubunda ne yazıyordu dersiniz?*" (265)

… al bayagı velosipedin kaltırgan kuu mamının canına kayra kelip, özü **oylogondoy** oşondon on kadam arıtadan alaçıktın ordun taptı. "*…bisikletine binip at bağlanan beyaz direğin yanına gelip, kendi düşündüğü gibi ondan on adım sonra keçe evin yerini buldu.*" (277)

Aynanın ünü dirildep, saal **öküngöndöy** çıktı: "*Ayna'nın sesi titreyerek, biraz üzülür gibi çıktı:*" (288)

Toonun etekteri **bütköndöy** caşıl karagayluu çer. "*Dağın etekleri tamamen yeşil köknarlı gür orman.*" (290)

Al karındaşına mamile **kılganday** cıluu süylödü. "O kardeşine davranıyormuş gibi samimiydi." (263)

6. 4. 2. 5. -GAndAn/-GOndOn

Ana cümledeki hareketin sebebini bildiren bu ek, -GAn/-GOn sıfat fiil eki ile +dAn/+dOn çıkma hali ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Çengel, age., s. 314). Tonluyla biten fiillere -gAndAn/-gOndOn; tonsuzla biten fiillere -kAndAn/-kOndOn şeklinde eklenmektedir:

Ayna çıgıp, **ketkenden** kiyin Abdiyevdin özü da üstündögü oor cüktü birөö alıp ırgıtkanday kadırese ceñildey tüştü. "*Ayna gittikten sonra Abdiyev'in kendisi de üstündeki ağır yükü birine atmış gibi hafifledi.*" (194)

Soguş **baştalgandan** bir cıldan kiyin anı raboçuy batalongo alıp ketti. "*Savaş başladıktan bir yıl sonra onu isçi taburuna aldılar.*" (207)

Töşök salıp **bergenden** kiyin çeçinip catkan Dıykanbektin canına kayra kelip, anın erdinen öptü da: "*Yatağı serdikten sonra soyunup yatan Dıykanbek'in yanına tekrar gelip, dudağından öptü ve:* " (226)

Anan al okuyanın çın-tögünün **taktagandan** kiyin bir bergen suroosuu uşul boldu: "*Sonra o olayı noktası noktasına öğrendikten sonra bir soru sordu:*" (241)

İş **bütköndön** kiyin da oşentet beken. "*İş bittikten sonra böyle yapılır mıymış.*" (241)

Bir az es **algandan** kiyin cürögü cay, bir kalıpta kaga baştadı. "*Biraz dinlendikten sonra kalbi yavaş bir ritimle atmaya başladı.*" (269)

Tamak içilip **bütköndön** kiyin, Sono bir ele küngö suranıp kelgendigin, işi çaçtan köp ekenin aytıp, Dıykanbektin bir tünöp ket degenine bolgon cok. "*Yemek yendikten sonra Sono bir günlük izin aldığını, işinin başından aştığını söylerken, Dıykanbek bir gece kal da git demedi.*" (276)

El **taragandan** kiyin ecesi uktaganı çeçinip catkan Dıykanbekti canına çakırdı. "*Misafirler dağıldıktan sonra ablası uyumak için soyunan Dıykanbek'i yanına çağırdı.*" (283)

Töşöktö catıp **kalbagandan** kiyin al ecesin ooruluu dep eseptebegen. "*Yatağa yatmadıkça o ablasının hastayım demesine inanmadı.*" (298)

Biri-biribizdi dayıma **ölgöndön** kiyin gana tüşünöbüz. "*Birbirimizi öldükten sonra tekrar düşünmeyiz*" (298)

6. 4. 2. 6. -GAnI/-GOnU

Maksat ve iş veya oluşun gerçekleşmek üzere olduğunu bildiren bu ek, -GAn ile -lI ekinin birleşmesinden oluşmuştur[36] (Çengel, age., s. 314). Tonlularla biten fiillere -gAnI/-gOnU; tonsuzla biten fiillere -kAnI/-kOnU şeklinde eklenmektedir:

Çaldı içinen anca caktıra **berbegeni** menen Dıykanbek emnegedir taysalday, elpek coop berdi. "*İhtiyardan o kadar hoşlanmasa da Dıykanbek nedense kaçınmayıp uysal bir şekilde cevap verdi.*" (205)

… arı caktagı karoolçunun üyünön caş balanın **ıylaganı** ugulat. "…*öteki taraftaki bekçinin evinden ufak çocuğunun ağlaması duyuluyordu*." (215)

Ayal ala elek deşet, anın da **oylogonu** bardır… "*Evlenecekmiş diyorlar, onun da düşüncesi vardır…*" (233)

Birok, al Dıykanbekke can-dili menen berilip, keleçegin aga **bagıştaganı** menen cigittin can düynösün köp tüşünö berçü emes. "*Fakat Dıykanbek'e tüm kalbini verip, geleceğini ona adamasına rağmen delikanlının ruh halini çok düşünmezdi.*" (234)

Anın basıp **baratkanı** tıkan, kaparsız adamdın keypindey ele… "*Onun gidişi düzgün, aldırış etmeyen insan gibiydi…*" (242)

Anday çıgarmanın kançalık tögörögü töp kelip **turgansıganı** menen oşol kemçilikti cürögüñ sezip turat. "*Böyle eserin her ne kadar çevreye uysa da eksikliğini yürek hisseder.*" (245)

Al özünün ayaldık gana mildetin **atkarganı** bolboso cürögü oşo boyunça cılıgan cok. "*Kendisinin kadınlığını ve isteğini gerçekleştirecek olan o olmadığından yüreği ona ısınmadı.*" (261)

Caykısın kölgö **tüşkönü** kelgender bul mayda korum taştuu buluñga ayarlaşpay, al cerden alda kança alıs, köldün kızıl kumu köşülgön keñ cayıktuu ceegin közdöy kaçırışat. "*Yazın göle girenler bu ufak çakıl taşlı pınarı tercih etmeyip, oradan epeyce uzakta, gölün kızıl kumu yumuşak, geniş düz kıyısına akın ederler.*" (281)

---

[36] yanı < -yannı < -yan-lı > -yallı > -yalı Ek, asimilasyon sonucunda -yannı ve -yallı şeklini alıp, daha sonra ikiz n sesi ile l sesi tekleşerek ek, -yanı ve -yalı' ya dönüşmüştür. Krg.T.'de -ganı; Güneydiyalektlerinde -galı kullanılırken, diğer Türk yazı dillerinde Uyg. -yili/-gili; Özb.T. -yalı/-yeli, yanı/-geni şeklindedir. H. K. Çengel, Kırgız Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi, Ankara, 2005, s. 314

Anday adam köpçülüktün közünçö ılayım ooz açıp **körbögönü** menen özünçö calgız bolgondo sözsüz ırdayt. "*Öyle insan genellikle kimse görmeyip yalnız kaldığında sürekli şarkı söyler.*" (296)

6. 4. 2. 7. -mAyInçA/-mOyUnçA

Zaman ifade eden bu ek, Krg.T.'de -GAnçA/-GOnçO ve -GIçA/-GUçA ekinin olumsuz şeklini bildirmektedir. Kırgız gramerlerinde bu ekin[37] -ma olumsuzluk, -yın zarf fiil ve -ça ekinden meydana geldiği belirtilmiştir (Çengel, age., s. 316). Ek, fiillere ünlü uyumuna göre eklenmektedir:

Oşentip, al kudaydın kuttuu künü internattın arı şok, arı şayır baldarı **uktamayınça** üyünö kelçü emes. "*Böylece Allah'ın her günü yurdun kimi muzip, kimi neşeli çocuklarını uyutmadan eve gitmezdi.*" (202)

Biz meymanga etti ürkör töbödön **oomoyunça** bersek ıraazı bolboybuz. "*Biz misafire eti, ülker yıldızı çıkmadan verirsek memnun oluruz.*" (220)

Cerdi kandıra **sugarmayınça** egin bolboyt. "*Toprağı doyuncaya kadar sulamazsan ekin olmaz.*" (222)

Birok topurak çeñgeldegen dıykan cerdin sırın **bilmeyinçe**, emgek üzürün körö albayt. "*Fakat toprak gübreleyen çiftçi toprağın sırrını bilmeyince, emeğinin karşılığını alamaz.*" (224)

Oşonun köbünön baş tartıp, erkti **tarbiyalamayınça** çınıgı iskusstvo caralbayt. "Bunların çoğundan vazgeçip, iradeyi eğitmedikçe gerçek sanat yapılamaz." (251)

Al ıy sırtka **çıkmayınça** Aynanın canı cay almak emes. "*O ağlama dışarı çıkmadıkça Ayna'nın içi rahat etmezdi.*" (263)

Ayttım go, ekinçi saga **akıldaşmayınça** eç nerse kılbaymın. "*Dedim ya, bir daha sana danışmadan hiçbir şey yapmam.*" (263)

… Aruuke menen cürgön cerlerdi körüp **kelmeyinçe** sanaası cay albay turgandıgına közü cetti da, velosipedin minip, keç beşim çende colgo çıktı. "*...Aruuke ile*

[37] ET.'de -mAtI; -mAdI ve onun daha genişlemiş şekli olan -mAtIn; -mAdIn ekleri mevcuttu. Fakat buna ilaveten -ma-y-u > -mayın > -meyin ekleri de olumsuz zarf fiil ekleri olarak kullanılmıştır. Takip eden lehçelerde de ekin -mayın/-meyin şekli görülmektedir. M. Öner, Bugünkü Kıpçak Türkçesi, Ankara, 2013, bsk. 2, s. 234.

yürüdüğü yerleri görünce, sakinleşemeyeceğini anladı ve bisiklete binip, akşamleyin yola çıktı." (277)

6. 4. 2. 8. -ArdA/-OrdO; -rdA/-rdO

Ana cümledeki eylemi, zaman bakımından nitelendiren bu ek, -Ar/-Or; -r belirsizlik gelecek zaman sıfat fiil eki ile +dA/+dO bulunma hali ekinin birleşmesinden oluşmuştur (Çengel, age., s. 309). Ünlüyle biten fiillere -rdA/-rdO; ünsüzle biten fiillere -ArdA/-OrdO şeklinde eklenmektedir:

Tünü menen camgır aldında turganbı ce cigit bıyakka **çıgarda** cuup çıkkanbı… "*Geceleyin yağmur altında durduğundan mı veya delikanlı buraya çıkarken yıkadığından mı…*" (230)

Restorandan **çıgarda** Kadır kızdardın közünçö tok peyil tür menen boosu çekilbegen kızıl akçanı ofitsiantkalardın aldına sanabastan taştap koydu. "*Restorandan çıkarken Kadır kızların yanında gönlü zengin görünüşüyle destesi açılmamış kırmızı parayı garsonların önüne saymadan koydu.*" (239)

6. 4. 2. 9. -BAstAn/-BOstOn

Ana cümledeki hareketin tarzını ifade eden bu ek, -BAs/-BOs olumsuzluk sıfat fiil eki ile -tAn/-tOn çıkma hali ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir (Çengel, age., s. 311). Tonluyla biten fiillere -bAstAn/-bOstOn; tonsuzla biten fiillere -pAstAn/-pOstOn şeklinde eklenmektedir:

Al mugalimder oturçu bölmönü koomay açıp, oturgandarga ooz uçunan akırıñ salam ayttı da, eç kimisine kol **berbesten** tör cakka ötüp barıp, eski kara bulgaarı divanga köçük bastı. "*Öğretmenlerin oturduğu odayı isteksizce açıp, oturanlara ağız ucundan selam verdi ve hiç kimseye el uzatmadan başköşeye geçip, eski siyah öküz derisinden yapılmış divana oturdu.*" (194)

Altımıştan aşıp kalganına **karabastan** çaçının agı azıraak eken. "*Altmışını aşmasına rağmen saçının beyazı azdı.*" (208)

Tündö keç catkanına **karabastan** Dıykanbek erteñ menen erte turdu. "*Gece geç yatmasına rağmen Dıykanbek sabah erken uyandı.*" (220)

"Kapıray tim ele can kirgizip koyduñ go", - dep maktap, al emes bir neçe colu özü da **cadabastan** üyülgön koondun canına turup berip, sürötün tartuuga uruksat kıldı. "

"Ay, ne kadar canlı çizdin ya" diye övüp, bir süre sonra kendi de usanmadan yığılan kavunun yanına gidip, resmini çizmesine izin verdi."(230)

Al cigittin oyun tüşüngöndöy oñ kolundagı muştumday taştı cerdi közdöy boş ırgıtıp koydu da, birok ordunan **kozgolboston** Dıykanbekti tiktep tura berdi. "*Delikanlının düşüncesini anlamış gibi sağ elindeki taşı yavaşça yere bıraktı, fakat yerinden kıpırdamadan Dıykanbek'e dikkatlice baktı.*" (274)

Ayna bolso şamdı **öçürböstön** uktabay oturgan eken. "*Ayna da mumu söndürmeden uyumayıp bekledi.*" (274)

… Kat orduna telegramma alıp, birok al telegrammanı açıp **okubastan** stolunun üstünö taştap koydu da, murdagısınday ele **kamırabastan** sakalın ala, kayradan ırdap cürdü. "*…Mektup yerine telgraf alıp, fakat telgrafı açıp okumadan masanın üstüne attı ve önceki gibi aldırış etmeden sakalını kesip tekrardan şarkı söyledi.*" (296)

Uruksat **surabastan** kirip bargan Dıykanbek tördö calgız çay içip oturgan Aynanın enesin körüp, bir saamga seleydi. "*İzin istemeden giren Dıykanbek başköşede tek başına çay içen Ayna'nın annesini görüp, bir süne dona kaldı.*" (299)

6. 5. FİİLLERDE SORU

Krg.T.'de fiillerin soru şekli -BI/-BU soru ekiyle sağlanmaktadır. Bu ek, eklendiği fiilin sonunda yer almaktadır. Tonlu ünsüzle ve ünlüyle biten fiillere -bI/-bU; tonsuz ünsüzle biten fiillere de -pI/-pU şeklinde eklenir ve daima bitişik yazılır:

Barsambı ce **barbasambı**? "*Gitsem mi gitmesem mi?*" (196)

Kartayganda adamdın baarı ele ayılçı bolup **ketebi** deym. "*Yaşlanınca insanların hepsi tembel mi olur.*" (196)

Mununu **körsöbü** atañ sözsüz kubanmak. "*Bunu görse baban mutlaka sevinirdi.*" (207)

Kana **körsötpöysüñbü** işindi. "*Haydi, göstermesin mi çalışmasını*?" (246)

Silerdi kantip taanıbay kalayın. Taanıp ele, sözüñörgö coltoo **bolombu** dep oylodum. "*Sizi nasıl tanımam. Tanıdım, konuşmanıza engel olmayayım diye düşündüm.*" (287)

Bala bul ıyık sözdü bügün birinçi colu **ayttıbı**… "*Çocuk bu samimi sözü bugün ilk kez söylediğinden mi…*" (288)

7. BAĞLAÇ

Bağlaçlar kelimeler, kelime grupları ve cümleler arasında anlam ve şekil ilişkisi oluştururlar. Bağlaçları diğer kelime gruplarından ayıran en önemli şekil özelliği hiçbir ek almamasıdır. Aynı zamanda birbirine bağladıkları ögelere de bağlaçlardan kaynaklanan bir ek gelmemektedir. (Demir, Yılmaz, 2010, s. 224).

7. 1. Sıralama Bağlaçları

7. 1. 1. cana "ve"

Pas, turmuş bar cerde: ölüm-ömür, aşıktık-acıraşluu **cana** ökünüç menen kubanıçka okşogon ömürdün tüyşüktüü sırları eriş-arkak bolo aralaş cüröt emespi. "*Doğru, hayatın olduğu yerde: ölüm kalım, kavuşma ayrılık ya da pişmanlık ile sevince benzeyen hayatın sıkıntılı sırları birbirine dayanarak birlikte yaşanmaz mı?*" (191)

Birok, kiçinekey boyuna caraşpagansıp, çaldın kolunun mancaları uzun **cana** ayabaganday coon ele. "*Fakat kısa boyuna yakışmayan, ihtiyarın parmakları uzun ve oldukça kalındı.*" (205)

… al Aruukenin **cana** Şoruk karıyanın portretin tartıp… "*Aruuke ve Şoruk ihtiyarın portresini çizerken…*"(225)

Oşol özü erte tüşüngön cönököylükkö cetiş üçün zor emgek, erk talant, adamgerçilik **cana** da bilim kerektigin, cönököylüktü ömür boyu izdep, aga cetiş üçün köp araket kerektigin Dıykanbek emi tüşünüp oturat. "*İlk önce düşündüğü sadeliğe ulaşmak için büyük emek, irade, yetenek, insanlık ve bilgi gerektiğini, sadeliği ömür boyu arayıp, ulaşmak için çok çalışmak gerektiğini Dıykanbek düşünüyordu.*" (251)

Al okuuçularga sürötkön **cana** çerçeniyeden sabak beret. "*Öğrencilere resim ve çizim dersi veriyordu.*" (251)

… Çaçına ak kirip, caşı elüünü tayanıp kalgan aga mına mınça düynönün: zañgıragan tam, şagı iyilgen alma-baktuu karoo-cay, bodo **cana** mayda candıktın keregi kança… "*Saçına ak düşüp, elliye dayanmış ona, işte bu dünyanın: parlayan evin, dalı eğilen elma bahçelerinin, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların gereği ne…*" (265)

7. 1. 2. menen “ile”

Tokoyçu Abdıralı **menen** Dıykanbek ertesi tañ kılaya elekte uuga çıgıştı. “*Ormancı Abdıralı ile Dıykanbek ertesi gün tan ağarırken ava çıktılar.*” (267)

Uuluñuz Irısbek **menen** Talipke uyat boldum. “*Oğlunuz Irısbek ile Talip’e rezil oldum.*” (272)

Ayuuga colugup, ayuu **menen** süylöşüp oturdum. “*Ayıyla karşılaşıp, ayıyla konuştum.*” (274)

Dıykanbek Ayna **menen** koştoşup, öz palatasına uktaganı ketti. “*Dıykanbek Ayna ile vedalaşıp, kendi çadırına uyumaya gitti.*” (274)

Açuusu kelgenin ecesine bilgizböögö arakettenip, al emes bir oroy söz aytıp albayın degendey sol kolu **menen** sanın mıcıgıp-mıcıgıp aldı. “*Sinirlendiğini ablasına fark ettirmeyip, kaba bir söz söylememek için sol eli ile bacağını sıktı.*” (275)

Künöösü **menen** acıraşıp ketiptir. “*Eşiyle ayrılmışlar.*” (276)

Eki künçö Dıykanbek kayradan Ayna **menen** süylöşkön cok. “*İki gün boyunca Dıykanbek Ayna ile tekrar konuşmadı.*” (277)

7. 1. 3. da “ve”

Dıykanbek şart eşikke çıgıp arabaga oturdu **da**, Şoruk toru beege şapalak üyürdü. “*Dıykanbek hemencecik kapıya çıkıp arabaya bindiğinde, Şoruk yağız kısrağa kamçı vurdu.*” (221)

Oşondon kiyin al Aynanı koldon aldı **da,** oyun salgan kulun sıyaktuu turgan ordunda tıbırçılay kultuñdap cattı. “*Ondan sonra Ayna’nın elinden tuttu ve oyun oynayan tay gibi olduğu yerde tepinirken sevinçten havalara uçtu.*” (288)

Çındap kubangan Dıykanbek saatın karadı **da**, kiyinki sabaktın baştalarına az ubakıt kalgandıgınan ulam, okuuçuların mektepke ciberip koyup, özü cardın çetindegi döbögö çıktı **da,** Ala-Toonu tiktep köpkö çeyin oturdu. “*Gerçekten sevinen Dıykanbek saatine baktı, sonraki dersin başlamasına az vakit kaldığı için öğrencileri okula gönderip, kendisi dik kayalığın kenarındaki tepeye çıktı ve Ala Dağ’a bakarak uzun süre oturdu.*” (289)

Al künü da Dıykanbek menen Ayna sabaktın ayagında mektepten çoguu çıgışıp, alar Aynanın ayılın közdöy ketken kara colgo çeyin çoguu barıştı **da**, anan unçukpay bir azga turup kalıştı. "*O gün de Dıykanbek ile Ayna dersin sonunda okuldan birlikte çıkıp, Ayna'nın köyüne doğru giden kara yola kadar birlikte yürüdüler ve sonra konuşmadan bir süre durdular*." (291)

Oşo boyunça al toktoo berbey köçö cakka buruldu **da**, çañduu kara coldo dikildep üyünö kelattı. "*Bunun üzerine o tekrar kontrol etmeyip, sokak tarafına yöneldi ve tozlu kara yolda hızlı bir şekilde yürüyerek evine gitti.*" (295)

7. 2. Denkleştirme Bağlaçları

7. 2. 1. ce "veya, ya da"

Barsambı **ce** barbasambı? "*Gitsem mi ya da gitmesem mi?*" (196)

Koyçunun mından başka ırı takır ele cok sıyaktuu, al bul ırdı erteli-keç **ce** tüştü da ırday bermey adatı bar. "*Çobanın bundan başka şarkı bildiği yok gibiydi, o bu şarkıyı sabah akşam yahut uyurken bile söyleme âdeti vardı*." (199-200)

Tünü menen camgır aldında turganbı **ce** cigit bıyakka çıgarda cuup çıkkanbı… "*Geceleyin yağmur altında durduğundan mı veya delikanlı buraya çıkarken yıkadığından mı…*" (230)

Ayşanın sözünö kançalık işenip **ce** işenbey tursa da, Dıykanbek Aruukege barıp bir coluguunu tuura taptı. "*Ayşa'nın sözüne inanıp, inanmama konusunda kararsız kalan Dıykanbek Aruuke'yi bulup görüşmek istedi*." (242)

Degi anın demeyde açuulanıp **ce** tamaşalap catkanın bilüünün özü kıyın bolçu. "*Doğrusu onun genellikle sinirlenip, öfkelendiğini kendisi de biliyordu.*" (246)

7. 2. 2. ce bolboso "veya, ya da"

Örüktün dümürün carsa bir akılduu carat, **ce bolboso** akmak carat. "*Eriğin kütüğünü parçalasa bir akıllı parçalar yahut ahmak parçalar.*" (217)

Ce bolboso ceñişke ee bolgon uçuru cönündö al ergul dalay cerde ooz köptürüp maktanar. "*Veya amacına ulaştığı zaman hakkında, o kahraman her yerde böbürlenip övünür.*" (302)

7. 3. Karşılaştırma Bağlaçları

7. 3. 1. emes “değil”

Seni atañday dıykan **emes**, sürötçü bolot dep kimdin oyuna keliptir. “*Senin baban gibi çiftçi olmayıp, ressam olacağın kimin aklına gelirdi.*” (207)

Erteñ **emes**, kozumdu bügün ele soyom. “*Yarın değil, kuzuyu bugün keselim.*” (220)

Kadır anday namıssız cigitterden **emes**. “*Kadır öyle namussuz delikanlılardan değil.*” (242)

Birok, Dıykanbek özünün ıyık kesibine antip doo ketirçü sürötçülördön **emes** bolçu. “*Fakat Dıykanbek kutsal mesleğine böyle yaparak leke getiren ressamlardan değildi.*” (243)

Sono özün baktısız sezgendiginin sebebi, ookatı ötpöy kalgandıgınan **emes**, kert başına baylanıştuu bolçu. “*Sono’nun kendisini mutsuz hissetmesinin sebebi, geçinememesinden değil, yalnız başına yaşıyor olmasındandı.*” (249)

Sen cönököy adam **emes**, ayaldın sırttanısıñ. “*Sen sıradan insan değilsin, cesur kadınsın.*” (261)

Ooba, al cön ele dekoratsiyaga okşogon cansız süröt **emes**, çoñ turmuştun canduu bir üzümü ele. “*Evet, o basit bir sinema perdesine benzeyen cansız bir resim değil, gerçek hayatın canlı bir parçasıydı.*” (290)

7. 4. Cümle Başı Bağlaçları

7. 4. 1. al emi “ama”

Oşonduktan, Kara-Toonun etegindegi cerdin kırtışı kıştın ayazduu künündö da ançaık toñ tiştebey, anın knöstüü koktu-kolottorunan kıltıya baş bakkan kök çöptü körüügö bolor ele. **Al emi** Kara-Toonun Kazakstanga tanaptaş teskey cagına dayıma kar tereñ tüşüp… “*Bu yüzden Kara Dağ’ın eteğindeki toprağın yüzeyi kışın ayazlı gününde bile o kadar don tutmaz, güneşli vadide ucu azıcık baş veren yeşil otlar görünmeye başlardı. Fakat Kara Dağ’ın Kazakistan’a sınır güneş görmeyen tarafına daima kar daha fazla yağar…*” (198)

Cerdi kandıra sugarmayınça egin bolboyt. **Al emi** caykı ısıkta ança suu kayda. "*Toprağı doyuncaya kadar sulamazsan ekin olmaz. Ancak yazın sıcağında o kadar su nerede.*" (222)

Oşondon tömön karay koon bışat. **Al emi** mına bul arıktan bir çat cogoru karay koon aydaçı. "*Oradan aşağı doğru kavun yetişir. Ancak işte bu arktan bir adım yukarı doğru kavun yetişmez.*" (224)

Celargı cürgön sayın seyil kurgandardın koyun-koyunçuna toltura calbırak caayt. **Al emi** Dıykanbek bolso tünt. "*Rüzgâr gezinenlerin koyunlarına yaprak doldururdu. Ancak Dıykanbek oldukça sessizdi.*" (236)

Buga sürötçünün içi da oorubayt. **Al emi** ministerstvonun kızmatkerlerine: "Öndürüştük temaga arnap cazılgan balançaday süröt kabıl aldık" – dep otçet berilse cetiştüü. "*Bunu ressamın kendisi de dert etmez. Ama bakanlığın memurlarına: "Üretim konusuna ithafen falanca resmi kabul ettik" diye rapor verilirse yeter.*" (243)

Demeyde, een tamda calgız tünögön adam da cürök zaada bolot. Sanaasına korkunuçtuu okuyalar tünöyt. **Al emi** tokoy içinde calgız baratkan adamga, ar bir karaan canduuday, sürdüüdöy sezilet. Birok, Dıykanbek korkkon cok. "*Hatta ıssız evde yalnız geceleyen adam da korkar. Aklına korkunç hikâyeler gelir. Ormanın içinde yalnız giden adama, her bir karaltı canlı gibi, korkunç gibi gelir. Fakat Dıykanbek korkmaz.*" (293)

7. 4. 2. antkeni "çünkü"

- Aruuke tur. Turagoy, - dedi. **Antkeni** koşkurgan dobuşu ugulup, alardı közdöy biröö bastırıp kelatkansıdı. "*- Aruuke kalk. Kalk, dedi. Çünkü kişneyen atın sesini duyup, onlara doğru birinin geldiğini gördü.*" (219)

Özü da ança çoñoyboyt. Algaç körgön adam munu baykabayt. **Antkeni**, öröön bir, birok, cakşılap baykasañ ar bir terdiktey cerdin özünçö şartı, sırı bar, kızık uşunda… "*Kendisi de o kadar büyümez. İlk önce gören adam bunu fark etmez. Çünkü dere bir, fakat güzelleştirip, dikkat edersen her bir keçe serilen yerin kendince şartı ve sırrı vardır. Güzelliği bunda…* " (224)

Munusu karanday gana özün cootkotuu bolçu. **Antkeni**, kisti karmagan kolu emnegedir kalçılday, oyu kımguut bolup, bir cerge toktoboy… "*Bu tamamen onu oyaladı. Zira fırça tutan eli nedense titreyip, aklı karışıp, yerinde duramayıp…*" (231)

Bir çeti Dıykanbekten korkso, bir çeti künöönü özünön alıstatuunun aylasın kılgan Ayşa kalp aytuuga argasız boldu. **Antkeni**, Kadırdı Aruukenin aldında cer-suuga tiygizbey maktagan, kala berse süyrü bet kelindin ötünüçü boyunça uktata turgan darı koşulgan şampandı Aruukege şıkap içirgen uşul Ayşanın özü bolçu. "*Bir yandan Dıykanbek'ten korkup, bir yandan da günahın kendisinden gitmesini isteyen Ayşa yalan söylemeye mecbur kaldı. Çünkü Kadır'ı Aruke'nin yanında yere göğe sığdıramayıp öven, hatta ince yüzlü gelinin ricasına uyup ilaç koyulan şampanyayı Aruuke'ye zorla içiren Ayşa'nın kendisiydi.*" (241-242)

Sononun inisi Dıykanbekke doomat koyo turgan cönü bar sıyaktançu. **Antkeni**, al tagdırına taarınıp, özün baktısızıraak sezgen ayaldardan ele. "*Sono'nun kardeşi Dıykanbek'i şikâyet etmeye hakkı var gibi. Çünkü Sono kendi kaderine boyun eğip, kendisini şanssız hisseden kadınlardandı.*" (249)

Anan kantsin, aşıktık degen erkke baş iybegen tabigıy küç ekendigin al cañıdan tuya baştagan. **Antkeni**, al bir erden çıkkanına karabastan çınıgı mahabattı başınan ötkörö elek boluçu. "*Sonra ne yapsa da, aşk denen iradeye karşı gelemeyen doğal gücü yeniden hissetmeye başladı. Çünkü o bir erkekten ayrılmasına rağmen gerçek aşkı yaşamıştı.*" (259)

Kat ecesinen ekendigin al daroo tüşünüp, açıp okugança şaştı. **Antkeni**, aga kat caza turgan başka kişisi da cok bolçu. "*Mektubun ablasından olduğunu hemen anlayıp, açıp okuduğunda telaşlandı. Çünkü ona mektup yazan başka kimse olmamıştı.*" (280)

7. 4. 3. ce "yoksa"

Bu kim? Kelinçegiñ bolso maalkatpay taanıştırbaysıñbı… **Ce** emne maga aytpay üylönüp algandıgıñ üçün uyalıp catasıñbı? "*Bu kim? Eşin ise nazlanmayı bırak tanıştırmayacak mısın… Yoksa bana söylemeden evlendiğin için utanıyor musun?*" (275)

- Emne kırındı salasıñ? **Ce** bizdi taanıbay kaldıñbı? "*Ne saklanıyorsun? Yoksa bizi tanımadın mı?*" (287)

7. 4. 4. balkim “belki”

Anan kalsa oşo cemelegen adamdardın biröö da **balkim** Tokmokto bolgon emestir. “*Belki de bu şekilde tehdit eden insanların bir tanesi Tokmok’ta yaşamamıştır.*” (190)

Balkim bir ubakta takır esten da çıgarsıñ. “*Belki bir zaman da aklından çıkartırsın.*” (248)

7. 4. 5. birok “fakat”

Oygonoru menen ele al sanaasındagı belgisiz kusalıktı sezgen. **Birok**, anın sebebin izdebey, eç nerse oylogusu da kelbey, töşögündö köpkö çeyin cön gana cattı. “*Uyanması ile o aklındaki belirsiz özlemi hissetti. Fakat sebebini anlamayıp, her neyse düşünesi de gelmeyip, yatağında uzun süre öylece yattı.*” (193)

Kız Dıykanbekti baykamaksanga salıp cattı. **Birok**, anın baskanında, kıymıldaganında nazdangandık, cigittin köönün özünö buruuga araket kılgandık bar. “*Kız Dıykanbek’in baktığını hissetti. Fakat onun yürümesindeki, hareket etmesindeki işve, delikanlının gönlünü kendine çevirmeye yönelik hareketlerdi.*” (207)

Universitette okugan ak maralday sınduu, nazduu kızga oşol tapta dalay studentter aşık bolup, artınan tüşüp cürgön kez boluçu. **Birok** Aruuke alardın birine da söz karmaktan emes. “*Üniversite okuyan beyaz ceylan gibi güzel, nazlı kıza birçok öğrencinin âşık olup, peşine düştüğü zamandı. Fakat Aruuke onların hiç birine söz vermezdi.*” (210)

Al catakanada köptön beri iştegen baraanduu ayal. **Birok** kızdarga kelgen cigitterge açuu kıykırıp, bak-bak etkeni menen, ötö ak köñül adam. “*O yatakhanede uzun süredir çalışan tecrübeli kadındı. Fakat kızlara gelen gençlere öfkeyle bağırıp, söylense de, oldukça temiz kalpli kadındı.* ” (213)

Uşul aymaktın ceri cüz gektarça bar. **Birok**, bul cerdi teñirim calañ koon üçün gana caratkan. “*Bu arazinin toprağı yüz hektar kadar var. Fakat bu toprağı Allah’ım sadece kavun için yaratmış.*” (222)

Diñkiyip çoñdugun aytpa. **Birok**, aşkabaktan ayırması cok. “*Büyüklüğüne diyecek yok. Fakat balkabağından farkı yok.*” (223)

Demeyde, een tamda calgız tünögön adam da cürök zaada bolot. Sanaasına korkunuçtuu okuyalar tünöyt. Al emi tokoy içinde calgız baratkan adamga, ar bir karaan canduuday, sürdüüdöy sezilet. **Birok**, Dıykanbek korkkon cok. "*Hatta ıssız evde yalnız geceleyen adam da korkar. Aklına korkunç hikâyeler gelir. Ormanın içinde yalnız giden adama, her bir karaltı canlı gibi, korkunç gibi gelir. Fakat Dıykanbek korkmaz.*" (293)

7. 4. 6. eger, egerde, egerim "eğer, şayet"

Eger siz tacrıybasızdık kılıp, kokus meymandos adamdın üyünö kayrıla kalsañız, anda ele "şoruñuzdun" kaynaganı. "*Şayet siz tecrübesizlik yapıp, tesadüfen misafirperver insanın evine uğrarsanız, işte o zaman "sıkıntı" çekersiniz.*" (191)

Eger, al çın bolso ekööbüz uşintip süyüşüp turup baş koşpoy armanda kalabızbı? "*Şayet o doğruysa, o zaman sevgi dediğimiz şey yalanmış…*" (216)

Egerde, sınga tolbogon çıgarmaga kez boluşsa oşo zamat dımıy tüşüp mındayda şarttı daroo baamdagan sürötçü akırın eşikke çıgıp ketkenden kiyin özdörü gana kalışkan komissiya süröttün kemçilikterin taldoogo ötüşçü. "*Eğer eleştirilecek bir eserle karşılaşırlarsa o zaman susup, durumu hemen anlayan ressam yavaşça kapıdan çıkıp gittikten sonra yalnız kalan komisyon üyeleri resmin eksikliklerini analiz ederler.*" (244)

Egerde al çındap açuulansa, anda anın aldına eç kim tura alçu emes. "*Şayet o gerçekten sinirlenirse, o zaman onun karısında hiç kimse duramazdı.*" (246)

Eger ar kim öz kaaloosu menen barbasa, al işten ança natıyca çıkpayt. "*Eğer kimse kendi isteğiyle gitmezse, o işten pek netice çıkmaz.*" (253)

Egerde cılkıçılarga barsañ karagayluu tokoydun içine kirbe. "*Eğer yılkıcılara gidersen köknarlı ormanın içine girme.*" (272)

Eger meni bir tuuganım deseñ, meni sıylasañ, anda üylön. "*Eğer benim kardeşimsen, beni sayıyorsan, o zaman evlen.*" (283)

7. 4. 7. oşonduktan "bu yüzden"

Bügün anın mından başka sabagı cok ele. **Oşonduktan**, koluna ceñil plaşçın karmay tike mañdayındagı Kara-Toonu közdöy bet aldı. "*Bugün onun bundan başka dersi*

yoktu. Bu yüzden eline hafif yağmurluğunu alıp tam karşısındaki Kara Dağ'a doğru yöneldi. " (196)

Üyü Tokmoktun üstündögü çakan kıştakta ele. **Oşonduktan** bir tört çakırım cerge cöö barsa ceterin estep, şaşkan cok. "*Evi Tokmok'un yukarısındaki küçük köydeydi. Bu yüzden dört kilometrelik bir yere yayan yürüyeceğini hatırlayıp, acele etmedi.*" (210)

Enenin cüzündögü meerimdi cakşı beriptir. Al degendin özü ene emespi. **Oşonduktan** enenin tabiyatın sonun tüşüngön. "*Annenin yüzündeki şefkat iyi verilmiş. O kendisi de anne değil mi. Bu yüzden annenin tabiatını güzel düşünmüş*." (246)

Caştardın içinen al Dıykanbekti özgöçö cakşı körörün sürötçülördün köbü bilişçü. **Oşonduktan** eksperttik komissiyanın müçölörü Dıykanbekti meerimdüü tiktep kalıştı. "*Gençlerin içinden Dıykanbek'i beğendiğini ressamların çoğu bilirdi. Bu yüzden bilirkişi komisyon üyeleri Dıykanbek'e hoşgörüyle bakıyorlardı.*" (246)

Çaarçıktardı caş. **Oşonduktan** bıyakka köp kelişpeyt. "*Ceylan yavruları genç. O yüzden buraya çok gelmezler.*" (267)

Oşonduktan, mekteptin aldındagı kızıl-tazıl gül öskön ayantçada, arıktın ceegindegi bürü kata elek çöptördün üstündö köpölöktör batpay ketiptir. "*Bu yüzden okulun önündeki kırmızısı çok olan karışık renklerde çiçek büyümüş meydanda, arkın kıyısında yetişen otların üstünde kelebekler uçup duruyordu.*" (292)

Aynada zarıl cumuşum bar ele. **Oşonduktan**, uruksatsız ele kelip kaldım. "*Ayna ile önemli bir işim vardı. Bu yüzden izin istemeden geldim.*" (299)

7. 4. 8. bolboso "yoksa"

Rayondun çoñdoruna çeyin kirem. **Bolboso** gazetaga açık kat cazam. "*İlçenin büyüklerine kadar giderim. Yoksa gazeteye mektup yazarım.*" (265)

Mına bul saatkı ooru gana kıynap turat. **Bolboso** köñülüm bayagısınday ele. "*İşte bu saatteki ağrı eziyet veriyor. Yoksa gönlüm eskisi gibi.*" (279)

Cezdeñdi kütüp, ümüt üzböy uşul caşka keldim. **Bolboso** maga dele biröö tabılmak. "*Enişteni bekleyip, umudumu yitirmeden bu yaşıma geldim. Oysa bana da birini bulabilirdik.*" (284)

Egerde ele al kelinge üylönüp alsañ, tezinen acıraş. **Bolboso** bir tuugandıktan keçip, cüzündü körböym. "*Eğer o kızla evlendiysen, hemen ayrıl. Yoksa kardeşlikten reddedip, yüzüne bakmam*" (258)

Seni bir tamaşa kılıp, erkeleteyin degen eken. **Bolboso** uşintip da telegramma berebi. "*Sana şaka yapıp, eğlenmiş. Yoksa böyle telgraf gönderir mi.*" (297)

8. EDAT

Edatlar tek başlarına belirgin kavram karşılıklıları olmayan ancak başka dil birimleriyle kullanılarak bağlama, pekiştirme, soru, zarf gibi işlevleri bulunan anlam bakımından bağımlı kelimelerdir (Başdaş, Kutlu, age., 156).

8. 1. Çekim Edatları

8. 1. 1. Yalın Halle Bağlanan Edatlar

8. 1. 1. 1. arkıluu "ile, sayesinde, vasıtasıyla"

Al dagı tabiyattın oşol suluulugun boyuna siñirip, kooz suluuluk kisti **arkıluu** kayradan etyudnikke tammak. "*Tabiatın bu güzelliğini benimseyip, o güzel coşku, fırça yardımıyla etüde damlamalı.*" (236)

Çın ele başkalar **arkıluu** da taktap körüp, ecesinin sopsoo iştep cürgönün bildi. "*Gerçekten başkalarının yardımıyla netleştirip, ablasının sapasağlam çalışıp, yaşadığını anladı.*" (297)

8. 1. 1. 2. boydon "gibi, olarak"

Buluñ murda kanday bolso, azır dele oşondoy capayı **boydon** eken. "*Köşe bucak nasıl olursa, şimdi de o haldeki gibiydi.*" (281)

8. 1. 1. 3. boyu "boyu"

… ömür **boyu** Tokmokko kuştar bolup cürüp ötmök. "*...ömür boyu Tokmok'a aşık olmalı.*" (190)

Ömür **boyu** topurak çeñgeldep cürüp anı kantip bilbeylik. "*Ömür boyu toprağı avuçlayarak yaşayıp onu nasıl bilmeyiz.*" (223)

Tulku **boyu** çımırap, ısuulagan Dıykanbek şeyşepti teep taştap kömkörösünön tüştü. "*Vücudu kaşınıp, hararet basan Dıykanbek çarşafı ayağıyla itip yüzüstü döndü.*" (227)

Oşondon kiyin gana bugu çıkkan Aruuke kün arkan **boyu** kötörülönçö uktadı. "*Ondan sonra içi rahatlayan Aruuke güneş yaklaşık on metre yükselene kadar uyudu.*" (228)

Saal kızıy tüşkön kızdar col **boyu** caaktarın cana ırdap… "*Biraz sarhoş olan kızlar yol boyu şarkı söylerken…*" (239)

Sürötçü al işin eç kimge körsötpöy cıldar **boyu** can ayabay emgektenip… "*Ressam o çalışmasını hiç kimseye göstermeden uzun yıllar boyu çok fazla emek verip…*" (245)

8. 1. 1. 4. boyunça "göre, üzerine, doğrultusunda"

Ayşadan algan adres **boyunça** al oşol ele künü Aruukege coluktu. "*Ayşa'dan aldığı adres doğrultusunda o gün Aruuke ile görüştü.*" (242)

Kelişim **boyunça** al bir cıldın içinde tsement zavodundagı emgektenüü uçurdu tartıp bermek. "*Anlaşma üzerine o bir yıl içinde çimento fabrikasındaki çalışma zamanını çizmesi gerekliydi.*" (243)

Ubadası **boyunça** direktor Dıykanbek menen iştöö üçün bir kişi koşup berdi. "*Söylediği gibi müdür Dıykanbek ile çalışmak için bir kişi daha ekledi.*" (254)

Ayna enesinin sözün eki kıla albay, oşo **boyunça** kelin bolup kaldı. "*Ayna annesinin sözünü ikiletmeyip, onun doğrultusunda gelin oldu.*" (261)

Keçeki makuldaşkan **boyunça** kordonçu bülbüldögön şiş çokunu cañsay bakıldap koydu: "*Akşamki anlaşmalarına göre ormancı silik görünen sivri tepeyi el hareketleri yaparak işaret etti:*" (267)

Anın bolcolu **boyunça** mından arı da bir saattık col bar. "*Onun tahmin ettiği üzere bundan başka bir saatlik yolu vardı.*" (267)

8. 1. 1. 5. cönündö "hakkında, konusunda"

Birok, özü **cönündö** oşonçoluk kadırsız söz ukkanday Tokmok emne kıldı eken deersiz. "*Fakat kendisi hakkında o kadar laf söylenen akılsız Tokmok ne yapmış dersiniz.*" (190)

Mından elüü cıl murda al dalay tataal, kaarduu okuyalardın kübösü bolup, Tokmok **cönündö** oşonçoluk köp cazışsa, al bügünkü kündö unutulgan karı cuban sıyaktuu adabiyatçılardın kaleminin cazdımıñda kalıp, al gana emes corogula biz eskertkendey

kee bir adamdardın beyçeki cemesin da uguuda. "*Bundan elli yıl önce o oldukça güç, çetin olaylara tanık olmuş, Tokmok hakkında o kadar çok şey yazılsa da, o şimdi unutulan yaşlı kadın gibi edebiyatçıların yazıklarında kalmış, yalnız o değil yukarıda söylediğimiz gibi bazı insanların yersiz iftirası da akıllarda.*" (191)

Mına azır eki ayrılış coldun tüyünö gelip, kay cagın közdöy bas arın bilbey başı mañ bolgon comoktogu beçara sıyaktuu terezeden közün albagan Dıykanbektin sanaası taruuday birindep, Ayna **cönündö**, ecesi **cönündö** oyloy… "*İşte şimdi iki ayrı yolun kavşağına gelip, hangi tarafa doğru gideceğini bilmeyen kafası karışan hikâyedeki biçare gibi pencereden gözünü alamayan Dıykanbek'in düşüncesi darı gibi dağılıp, Ayna hakkında, ablası hakkında düşünüp…*" (196)

Al keleçek **cönündö** kıyaldandı. "*O gelecek hakkında hayale daldı.*" (216)

Bul cer **cönündö** kolhozdun aktivderi saattuu cer dep da aktanışkan. "*Bu toprak hakkında kolhozun memurları kusurlu toprak diye de şikâyet eder.*" (222)

Suluu ayaldın tabiyatı **cönündö** Aruuke uşintip oylooçu. "*Güzel kadının tabiatı hakkında Aruuke böyle düşünürdü.*" (234)

8. 1. 1. 6. dep "diye, için"

Antsek emne bolot eken? Kıyıktaysızbı? - **dep** tiyişe coop berdi. "*Öyle yapsak ne olurmuş? Rahatsız mı olursun? diyerek cevap verdi.*" (196)

Ayrımdarı: "Üygö meyman keliptir, - **dep** çının aytışat. "*Diğerleri: "Eve misafir geldi, dediler.*" (201)

"Adaşıp kirse kerek" – **dep** oylodu. "*"Yolu şaşırmış olsa gerek" diye düşündü.*" (205)

"Uşunday da çoñ kartoşka bolobu?" – **dep** işenişpeyt. " *"Bu kadar büyük patates olur mu?" diye inanmıyorlardı.*" (206)

- Atam. Atam eken. Ata-a! – **dep** kıykırdı. "*-Babam. Babammış. Babaa! diye bağırdı.*" (219)

Uruk kıla turgansıp emne üçün uşul ubakka çeyin çappayt **dep** oy corudu. "*Tohum ekerken ne için o vakte kadar yolmamış diye düşündü.*" (221)

- Seni menen koştoşoyun **dep** keldim, Dıykanbek, - dedi. "- *Seninle görüşmeye geldim, Dıykanbek, dedi.*" (248)

8. 1. 1. 7. kataru "olarak"

Kayın atası da Sononu kelin **kataru** eseptebey kızınday körçü. "*Kaynatası Sono'yu gelini olarak değil, kızı gibi görürdü.*" (249-250)

8. 1. 1. 8. menen "ile"

Birok, cañıdan telçikken kozularının beykapar oyun salışına içi cılıy, kayra kıltıygan köktü kurç tişteri **menen** iskektep kiret. "*Fakat yeni adım atmaya başlayan kuzuların oyun oynamak hoşlarına gider, yeni yeni baş veren yeşil otları keskin dişleriyle koparırlardı.*" (199)

Kızıl taar **menen** cabılgan cañı divandı közdöy kol cañsadı. "*Kırmızı kilimle kaplanan yeni divana doğru eliyle işaret etti.*" (205)

"Zarıl cumuşum bar ele açsañız?" – dep Dıykanbek muñayım ün **menen** caloorudu. " *"Mühim bir işim vardı açar mısınız?" diyerek Dıykanbek yumuşak bir sesle yalvarırcasına baktı.*" (213-214)

Bul zor ergüü **menen** aytılgan sözdün tereñinde kapalanuu cok ele. "*Bu büyük bir ilham ile söylenen sözün derininde üzüntü yoktu.*" (227)

Birok, al Dıykanbekke can-dili **menen** berilip, keleçegin aga bagıştaganı **menen** cigittin can düynösün köp tüşünö berçü emes. "*Fakat Dıykanbek'e tüm kalbini verip, geleceğini ona adamasına rağmen delikanlının ruh halini çok düşünmezdi.*" (234)

Mına üç kündön beri özünün uşul sonun oyu **menen** gana alek bolup cürgön. "*İşte üç günden beri kendisinin bu güzel düşüncesiyle meşgul oluyordu.*" (292)

8. 1. 1. 9. sayın "her, -dIkçA"

Akırkı cıldarı ecesinen kat algan **sayın** al uşunday abalda bolot. "*Son yıllarda ablasından mektup aldıkça bu halde olur.*" (193)

Köptön beri Aynaga colukkan **sayın** tımızın sürdöp, nımşıy tok urganday kanı dir ete, kulagı tuna tüşçü. "*Çoktan beri Ayna ile her karşılaştığında afallayıp, terleyip, elektrik çarpmış gibi kanı titreyip, kulağı kızarıyordu.*" (194)

Tañdır-keçtir kükük tañşıgan **sayın** suular küküktöp kiret. "*Gece baykuş her öttüğünde sular kükremeye başlar.*" (200)

Cıl **sayın** üstü-üstünö tige berse cer da arıktayt. "*Her yıl üst üste ekersen toprakta zayıflar.*" (223)

Al külgön **sayın** mañdaykı orsok tişi ogo beter açılıp, mañday tırıştarı andan beter kattalıp, kekirteginen beri kızara cüzü meerimdüü körünüp ketçü. "*O güldükçe ağzındaki çıkık dişleri daha fazla açılıp, alnının kırışıklıkları daha fazla artarken, boğazına kadar kızaran yüzü sevecendi.*" (246)

Senden çındap acıraganımdı estegen **sayın** köñülüm karañgılap, canım açıyt. "*Senden gerçekten ayrıldığımı hatırladıkça gönlüm kararıp, canım acıyor.*" (248)

Köl üstü türmöktölüp, üyörlöngön ak tolkundar ceekti çelgen **sayın** şarpıldagan anın küüsü alda kayda uguluuda. "*Gölün üstü dalgalanıp, gürleyen beyaz dalgalar kıyıya vurdukça, şırıldayan melodisi her yerden duyuluyordu*." (284)

8. 1. 1. 10. sıyaktuu "gibi"

Anın türü kudu oyun salıp oyt berip ketçü cayloodogu kulun **sıyaktuu** koomay ele. "*Tıpkı bir tür oyun oynayıp kaçıp giden otlaktaki tay gibi insanlardan uzaklaşıyordu.*" (197)

Koyçunun mından başka ırı takır ele cok **sıyaktuu**, al bul ırdı erteli-keç ce tüştü da ırday bermey adatı bar. "*Çobanın bundan başka şarkı bildiği yok gibiydi, o bu şarkıyı sabah-akşam yahut uyurken bile söyleme âdeti vardı.*" (199-200)

Alar çapoo attın tizginine alı cetpegen öspürüm **sıyaktuu**, albuut mahabattın tizginin başkara albay kalıştı. "*Onlar ürkek atın dizginine gücü yetmeyen ergen gibi, ateşli aşkın dizginini yönetemediler.*" (233)

Anpedegeñde, Dıykanbek dagı kee bir kesipteşteri **sıyaktuu** oşol zakazın köz cumduga salıp bütürö koyuuga kudureti cetmek. "*Oysa Dıykanbek de bazı meslektaşları gibi o siparişe göz yumup, bitirmeli.*" (243)

Men üçün sen emi sanaa cetip, kol cetpegen çolpon **sıyaktuusuñ**, Dıykanbek. "*Benim için sen artık düşüncede olup, el yetişmeyen çoban yıldızı gibisin, Dıykanbek.*" (248)

Aruukenin kelip-ketkeni Dıykanbek üçün bir körgön cakşı tüş **sıyaktuu** boldu. "*Aruuke'nin gelip gitmesi Dıykanbek için güzel bir rüya gibiydi.*" (248)

Oşol col ceegindegi içke ak kayıñdardın bülbüldögön agış booru şam **sıyaktuu** colunan carık bergensiyt. "*Yol kenarındaki ince beyaz kayınların parlayan beyazımsı gövdeleri mum gibi yola ışık saçıyordu*." (293)

8. 1. 1. 11. üçün "için"

Oşol abalın Abdiyev Aynanın özünö da sezdirbes **üçün** eldin közünçö açık cana şar körünüügö arakettençü. "*Bu halini Abdiyev Ayna'ya hissettirmemek için insanların yanında rahat görünmeye çalışırdı.*" (194)

Bul aşıktar gana **üçün** caralganday maydın gül cıttangan ayluu tünü ulam köşülö berdi. "*Sadece bu âşıklar için yaratılmış gibi mayıs ayının çiçek kokan aylı gecesi gittikçe sakinleşti.*" (216)

Birok, bul cerdi teñirim calañ koon **üçün** gana caratkan. "*Fakat bu toprağı Allah'ım sadece kavun için yaratmış.*" (222)

Salmagın arttırış **üçün** suunu ayagan emes. Semirtiş **üçün** cerge balakettin baarın tökkön boluş kerek. "*Ağırlığını arttırmak için suyu esirgemezler. Beslemek için toprağa her türlü hile katmak lazım.*" (223)

Aruukeden acıroo Dıykanbek **üçün** oñoy bolgon cok. "*Aruuke'den ayrılmak Dıykanbek için kolay olmadı.*" (242)

Möltür süyüübüzgö kir cuguzgandıgım **üçün** keçir… "*Temiz sevgimizi kirlettiğim için affet…*" (248)

- Bolot İdrisoviç, sözüñüzgö aralcı bolgonum **üçün** keçiriñiz. "*- Bolot İdrisoviç, sözünüzü böldüğüm için affediniz.*" (253)

8. 1. 2. Yükleme Haliyle Bağlanan Edatlar

8. 1. 2. 1. közdöy, közdöp "doğru"

Aytarın aytıp alıp, kulagına çeyin kızargan al daroo klassın **közdöy** katuu bastı. "*Söyleyeceğini söyleyip, kulağına kadar kızararak hemen sınıfa doğru hızlı bir şekilde yürüdü.*" (196)

Oşonduktan, koluna ceñil plaşçın karmay tike mañdayındagı Kara-Toonu **közdöy** bet aldı. "*Bu yüzden eline hafif yağmurluğunu alıp tam karşısındaki Kara Dağ'a doğru yöneldi.*" (196)

Kañırıgı tütögön Dıykanbek "Şoruk soo emsko" – dep oyloy ayıldı **közdöy** cönödü. "*İçi sızlayan Dıykanbek "Şoruk sağ mı ki" diye düşünüp köye doğru yöneldi*." (278)

Dıykanbek dubaldın booruna cabışa, demin da tartpay kolun terezeni **közdöy** sundu. "*Dıykanbek duvarın ortasına yapışıp, nefes almadan elini pencereye doğru uzattı*." (295)

"Oorup catam. Tez kel" degen telegramma aldı da, oşol ele künü avtostantsiyanı **közdöy** cönögön. " *"Hasta yatıyorum. Çabuk gel" diye telgraf alıp, o gün otobüs garına yönelmişti.*" (296)

Dıykanbek Baltabaydın üyün **közdöy** kelatkan. "*Dıykanbek Baltabay'ın evine doğru gidiyordu.*" (300)

Al azır oşol sonun ümüttüü cañı düynönü **közdöy** sapar tartmak… "*O şimdi güzel, umut vadeden yeni dünyaya doğru yolculuk etmeli…*" (302)

8. 1. 3. Yönelme Haliyle Bağlanan Edatlar

8. 1. 3. 1. caraşa "uygun, göre"

Sabakka dayardanıp, sabaktı kızıktuu ötkörüünün kamın körüü, okugandarının ar birinin tabiyatına özünçö baykoo cürgüzüp, alarga oşogo **caraşa** mamile kıluuga okşogon tolgon-tolgon işter kün sayın çıgıp, egerde azıraak ubaktısı bolup kalsa, al koltuguna cakşı körgön kitebin kıskan boyunca too tarapka çıgıp ketçü. "*Derse hazırlanıp, dersi eğlenceli geçirmenin yollarını arayıp, öğrencilerin her birinin karakterlerini tanımaya çalışıp, onlara yarayan davranışlar gösterme gibi birçok işle her gün uğraşıyor, eğer biraz boş bir vakti olursa, koltuğuna sevdiği kitabı kıstırıp dağ tarafına çıkıyordu.*" (252)

"Silerdin atıñardı okuuçu deyt. Silerdi kız deyt. Köp calcaktabagıla", - dep zekip, özü da oşol coruguna **caraşa**, tiyişken boz baldardın adebin bere, muzday mostoyup koyçu. "*Size öğrenci denir. Size kız denir. Yerli yersiz sırıtmayın", diye azarlayıp, kendi de o davranışına yakışır şekilde ona sataşan delikanlılara terbiye verip, buz gibi somurturdu.*" (259)

8. 1. 3. 2. çeyin “kadar”

Kara-Toonun küñgöy-teskeyinin koyon catagına **çeyin** bilgen Dıykanbek uşul toonun eesi calgız özü sıyaktuu sezip, keede capadan calgız toonun kırın kıdıra… “*Kara Dağ’ın güney tarafını tavşan inine kadar bilen Dıykanbek, o dağın sahibi sadece kendisiymiş gibi hisseder, bazen yalnız başına dolaşıp…*” (198)

Dıykanbek kızdın butunan başına **çeyin** köz cügürtö salıp, bir saamga nes bolo tüştü. “*Dıykanbek kızı tepeden tırnağa süzüp, bir süre afalladı.*” (205)

Oşol künü keçke **çeyin** al üçöö şaar kıdırıp, muzeylerde boluştu. “*O gün o üçü akşama kadar şehri dolaşıp, müzeleri gezdiler.*” (210)

But kiyimin çeçip, şımın coon baltırına **çeyin** türö salgan Dıykanbek Aruukeni booruna balaça sıga kuçaktay kolottun öyüzgü kırına **çeyin** kötörüp bardı. “*Ayakkabısını çıkartıp, pantolonunu dizlerine kadar sıvayan Dıykanbek Aruuke’yi çocuk gibi kucaklayıp derenin karşı tarafına kadar götürdü.*” (219)

Emnegedir oşol künü Aruuke keçke **çeyin** oyluu, suz cürdü. “*Nedense o gün Aruuke akşama kadar düşünceli ve keyifsizdi.*” (226)

Uşul kezge **çeyin** saga bir dagı erkelegen cokmun. “*Bu zamana kadar sana bir kez ısınamadım.*” (261)

Rayondun çoñdoruna **çeyin** kirem. “*İlçenin büyüklerine kadar giderim.*” (265)

8. 1. 3. 3. karaganda “göre”

Al öñgögö **karaganda** özünün nazduu ekenin erte tüşüngön bolçu. “*O başkalarına baktığında önce kendisinin değerli olduğunu düşürdü.*” (234)

Tokoydun başka daraktarına **karaganda** alar cigittin cürögünö cakın sezilip cattı. “*Ormanın başka ağaçlarına baktığında onları delikanlı yüreğine yakın hissetti.*” (293)

8. 1. 3. 4. karata “göre”

“Ayuu eç kaçan adamga özü katılbayt, korkpo” – dep, anan al ordunan turdu da ayuunu körmöksöngö salıp, mıltıgının oozun ıldıy **karata** asındı. *“ “Ayı hiçbir zaman insana dokunmaz, korkma” diye yerinden kalktı ve ayıyı görmemezlikten gelip, tüfeğinin ağzını aşağıya doğru çevirdi.*” (273)

8. 1. 3. 5. karay "göre, -a,-e doğru"

Oşondon tömön **karay** koon bışat. Al emi mına bul arıktan bir çat cogoru **karay** koon aydaçı. "*Oradan aşağı doğru kavun yetişir. Ancak işte bu arktan bir adım yukarı doğru kavun yetişmez.*" (224)

Kadır oşol zamat arı **karay** basıp ketti. "*Kadır öteye doğru kaçtı.*" (240)

Körsötkön caktı **karay** salgan Dıykanbek carım çakırım tömöntö karagayluu betten beykapar tüşüp kelatkan eliktin kıpkızıl kuranın kördü. "*Gösterdikleri tarafa doğru bakan Dıykanbek beş yüz metre aşağıda köknarlı yerden kaygısızca gelen karacanın kıpkırmızı kuranını gördü.*" (266)

Anan Dıykanbek too taraptı **karay** azıraak turdu da, kıyalında Arruke menen cürgön cerlerdi köz aldına elestetti. "*Dıykanbek dağ tarafına doğru biraz durdu ve Aruuke ile yürüdükleri yerler gözünde canlandı.*" (277)

Bul turpatı çıyrak körüngön kız Dıykanbek keleri menen öydö **karay** albay… "*Bu çevik görünümlü kız Dıykanbek'in gelmesiyle başını yukarıya kaldırmayıp...*" (282)

8. 1. 3. 6. okşoş "benzer, gibi"

Men dagı sizge **okşoş** tarbiyaçımın. "*Ben de sizin gibi eğitimciyim.*" (262)

8. 1. 4. Çıkma Haliyle Bağlanan Edatlar

8. 1. 4. 1. başka "başka"

Bölmödö buurul çaç, sıltıp baskan tarıh sabagının mugaliminen **başka** üç ayal mugalim oturuptur. "*Odada kır saçlı aksayarak yürüyen tarih öğretmenin dışında üç kadın öğretmen oturuyordu.*" (194)

Bügün anın mından **başka** sabagı cok ele. "*Bugün onun bundan başka dersi yoktu.*" (196)

Basa, anın cakşı körgön on çaktı kitebinen **başka** oozgo alarlık buyumdarı dele cok ele. "*Ha, onun beğendiği on kadar kitaptan başka kayda değer başka eşyası da yoktu.*" (201)

Anı özünön **başka** bir da can bilçü emes. "*Bunu kendinden başka kimse bilmiyordu.*" (203)

Aruuke da bayagısınday ele “makoo” – dep erkelete çaçınan sılagandan **başka** aşık söz aytkan cok. “*Aruuke de önceki gibi “aptal” diyerek nazlanıp saçını okşamaktan başka aşk sözü söylemedi.*” (216)

Başka dan ösümdüktörü menen caşılçalar öspöyt. “*Başka tahıl ürünleri ve sebze yetişmez.*” (222)

8. 1. 4. 2. kiyin “sonra”

Oşondon **kiyin** atañ oozuna eç nerse albay koygon. “*Ondan sonra baban ağzına hiçbir şey almazdı.*” (206)

- Barakelde, cetilip kalıptır. Emi beş-altı kündön **kiyin** koon kıygaç bışat. Kana, ooz tiygile. “- *Maşallah, olmuş. Şimdi beş altı gün sonra kavun tamamen olgunlaşır. Haydi, yiyin.*” (226)

Ooba, oşol uuzday tündön **kiyin** al eköönün tagdırı acıragıs bolgon… “*Evet, o ağız sütü gibi geceden sonra ikisinin kaderi birbirinden ayrı olmaz…*” (232)

Ayna eköönün mamilesin oñdoy turgan bir gana çara bar ekendigin tüşüngön Dıykanbek köp oylop, baş oorutkandan **kiyin** gana tündö aga baş koşuu kerek degen cıyıntıkka kelgen. “*Ayna ile ikisinin arasını düzeltebilecek bir çare var mı diye düşünen Dıykanbek çokça akıl yürütüp, başı ağrıdıktan sonra yine gece onunla bir araya gelmesi gerektiği sonuca vardı.*” (296)

Kempir-çaldın çayın içkenden **kiyin** rayongo kelatıp, eceñdin dükönünö kayrıldım. “*İhtiyarın çayını içtikten sonra ilçeye gidip ablanın dükkânına döndüm.*” (297)

Töşöktö catıp kalbagandan **kiyin** al ecesin ooruluu dep eseptebegen. “*Yatağa yatmadıkça o ablasının hastayım demesine inanmadı.*” (298)

Dıykanbektin coobunan **kiyin** kempir kolundagı çınısın cerge koydu da, ün katpastan memirep kaldı. Kempirdin bul corugunan **kiyin** Dıykanbek eç nerse tüşüngön cok. “*Dıykanbek’in cevabından sonra ihtiyar elindeki fincanı yere koydu ve ses çıkarmadan tam bir sükûnet içinde kaldı.*” (300)

8. 1. 4. 3. murun, murda “önce”

Mından elüü cıl **murda** al dalay tataal, kaarduu okuyalardın kübösü bolup, Tokmok cönündö oşonçoluk köp cazışsa, al bügünkü kündö unutulgan karı cuban sıyaktuu

adabiyatçılardın kaleminin cazdımıñda kalıp, al gana emes corogula biz eskertkendey kee bir adamdardın beyçeki cemesin da uguuda. "*Bundan elli yıl önce o oldukça güç, çetin olaylara tanık olmuş, Tokmok hakkında o kadar çok şey yazılsa da, o şimdi unutulan yaşlı kadın gibi edebiyatçıların yazıklarında kalmış, yalnız o değil yukarıda söylediğimiz gibi bazı insanların yersiz iftirası da akıllarda.*" (191)

Maşinesin restorandın aldına toktotkon Kadır: "Elden **murda** tamaktanıp alalık", - dep ötündü. "*Arabayı restoranın önüne çeken Kadır: "Köye gitmeden önce yemek yiyelim" diye ricada bulundu.*" (238)

… Dıykanbek komissiyanın kelerin **murda** uksada kamırabay beykam cürgön. "*Dıykanbek komisyona gelmeden önce buna uysa da umursamayıp kaygısızdı.*" (244)

Taanımal skulptor cigit **murda** pikirin açık aytpay kaparsız cürgönsügönü menen azır al bayatan beri cıyıntıktap kelgen oyun ortogo salgansıdı: "*Ünlü heykeltıraş ilk önce fikrini açıkça söylemeyip aldırış etmeyen tavırlarıyla deminden beri neticeye vardığı düşüncelerini şimdi ortaya söyledi:*" (245)

Mından eki kün **murda** sarı kar caaganına karabastan, koroo içinde cılkıçı çımçıktar uçup cürüşüptür. "*Bundan iki gün önce kar yağmasına rağmen avlunun içinde mavi kuşlar uçuyordu.*" (248)

Bul tatınakay ayaldı **murda** emne üçün körgön cokmun degen kıyazda Dıykanbek Aynanın canına bardı da, akırın çaçına kolun tiygizip, caloorup ciberdi: "*Bu göze hoş gelen kadını önceden neden fark etmedim tavrıyla Dıykanbek Ayna'nın yanına gitti ve yavaşça eliyle saçına dokunup, yalvarırcasına baktı:*" (263)

8. 2. Pekiştirme Edatları

8. 2. 1. bolso "ise"

Eger, al çın **bolso** ekööbüz uşintip süyüşüp turup baş koşpoy armanda kalabızbı? "*Şayet, o doğruysa ikimiz birbirimizi sevip kavuşamazsak içimizde ukde kalır mı?*" (216)

Al emi Dıykanbek **bolso** tünt. "*Fakat Dıykanbek ise konuşmaz.*" (236)

Alar şaarga keleri menen Kadır Aruukenin catakanasına dembe-dem kelip, Aruuke **bolso** Kadırga boy salbay… "*Onların şehre gelmesiyle Kadır Aruuke'nin yatakhanesine nefes nefese geldi, Aruuke Kadır'a ilgi göstermezdi…*" (237)

Emi **bolso** al mintip boy salbay oturat. "*Şimdi ise ne yapacağını bilmiyordu.*" (237)

Kızdar **bolso** Kadırdın cigitçiligin, martçılıgın, kala berse anın adamgerçiliginen öydö künügö oozdorunan tüşürüşpöy tolgon-tokoy söz kılışsa, ansayın Aruukenin Kadırga bolgon kızıguusu kozgolo berdi. "*Kızlar ise Kadır'ın delikanlılığını, mertliğini hatta onun insanlığını her gün ağızlarından düşürmeden dolu dolu anlattıkça, Aruuke'nin Kadır'a olan ilgisi artmaya başladı.*" (237-238)

Okuunu **bolso** taştadım. "*Okulu ise bıraktım.*" (248)

8. 2. 2. da "da, de"

Büt dilim menen berilip, ayal **da** bolboym. "*Bütün kalbim ile kendimi verip, eşin de olamam.*" (261)

El **da** tüşüngön cok. "*Halk da düşünemedi.*" (261)

Mıltık ünün ukpagandıktan elikter **da** adamdan köp çooçubay kaldı. "*Tüfeğin sesini duymayan karacalar da insandan korkmaz.*" (266)

Sen cetkençe men özüm **da** elikterdi aydabaym. "*Sen vardığında ben de karacaları salıveririm.*" (267)

Aydagan çende elikterdin bara turgan andan başka colu **da** cok. "*Saldığımda karacaların gideceği başka yol da yok.*" (267)

Anı özüñ **da** körösüñ. "*Onu kendin de görürsün.*" (267)

8. 2. 3. dagı "da, de, dahi, bile"

Atam **dagı** seni izdep tappay, azır ele kıştakka ketti. "*Babam da seni arayıp bulamadı, şimdi köye gitti.*" (232)

Aruuke **dagı** karşılık kılgan cok. "*Aruuke de karşılık vermedi.*" (238)

Kelin **dagı** calbardı: "*Gelin de yalvardı.*"(241)

Ünü **dagı** kaltırabastan işenimdüü, birok kurgak çıktı. "*Sesi de tamamen güvenilir, fakat az çıktı.*" (242)

"Cıl sayın ele biz bara berebizbi. Bizdin **dagı** üy-bülöbüz menen çoguu es alsak degen planıbız bar" – dep köşörüp catıştı… "*Her yıl biz mi gideceğiz? Bizim de ailemizle tatil planımız var", diye direndiler…*" (253)

Ayna cönündö kamkorduk kılıp, Ayna **dagı** Dıykanbektin aldına aşın koyup, cüzü albıra, emne kılar aylasın tapay kalçu. "*Ayna'ya karşı korumacı davranırken, Ayna da Dıykanbek'in önüne yemeğini koyup, yüzü kızarırken, nasıl davranması gerektiğini bulmuştu.*" (274)

8. 2. 4. dele "da, de"

Alar **dele** tañ erteñ menen çıyrak basıp kızmatına cönöşsö, saal çarçañkı tartıp, keç kurun üylörünö kelişet. "*Onlar da özellikle sabah erkenden dinç bir şekilde işine gidip, yorgun bir şekilde geç vakitte evlerine dönerler.*" (191)

Bul kızıl alma bizdin ayılga, Tokmoktun çet cakasında **dele** ösöt, birok alardın daamı cıtı mına bul too tübündögüdöy bolboyt. "*Bu kırmızı elma bizim köyde, özellikle Tokmok'un kıyı tarafında da büyür, fakat onları tadı, kokusu işte bu dağın dibindeki gibi olmaz.*" (224)

Birok alardın biri-birinen köñülü kalganday **dele** çatagı cok ele. "*Fakat onların birbirlerinde gönülleri kalacak, özellikle bir kavgaları da olmamıştı.*" (249)

- Calgız iştese emne eken. Calgız **dele** iştep berem. "- *Yalnız çalışmakta ne var. Yalnız da çalışırım.*" (253)

Balaluuları özü **dele** eñ artında çıgat. "*Yavruları da en arkadan çıkar.*" (267)

- Cılkıçlardın aylına bargıñ kelse, üydön at minip çıksañ **dele** bolot. "-*Yılkıcıların köyüne gideceksen, evden at alıp çıksan daha iyi olur.*" (272)

8. 2. 5. ele "da, de, daha, sadece, öylesine"

Kartayganda adamdın baarı **ele** ayılçı bolup ketebi deym. "*Yaşlandığında insanların hepsi tembel olur mu diyorum.*" (196)

Birok eç kim çakırbasa **ele** özü mektepke barıp, catar maalda okuuçulardı alagdı kılgısı kelbey… "*Fakat hiç kimse çağırmasa da kendisi okula gidip, yatmaya yakın öğrencileri oyalamak istemeyip…*" (202)

Öñüñ **ele** cıluu uçurayt, sen balança emessiñbi, ıya? "*Yüzün tanıdık, sen falanca değil misin, ya?*" (275)

Tamak içilip bütköndön kiyin, Sono bir **ele** küngö suranıp kelgendigin, işi çaçtan köp ekenin aytıp, Dıykanbektin bir tünöp ket degenine bolgon cok. "*Yemek yendikten*

sonra Sono bir günlük izin aldığını, işinin başından aştığını söylerken, Dıykanbek bir gece kal da git demedi." (276)

Çınında **ele** bıyıl "koondun atası" – dep, koyçu, Ak-Çöldün müldö bir cerine da sokonun tişi tiybeptir. "*Gerçekten de bu yıl "kavunun babası" diyen çobanın, Ak Çöl'ün her yerine de sabanının dişi değmiştir.*" (277)

Iras **ele** cürögüm ooruyt. "*Gerçekten de yüreğim sancılanıyor.*" (281)

8. 2. 6. beken "mi ki?, mi acaba?"

- Ayalı bar **beken**? – dep Dıykanbek kakşıktay süylödü. "*-Eşi var mı ki? diye Dıykanbek alay eder gibi sordu.*" (233)

İş bütköndön kiyin da oşentet **beken**. "*İş bittikten sonra böyle yapılır mıymış ki.*"(241)

- Künöösü bar eme **beken**? "- *Eşi var mıymış ki?*" (262)

Oşo da bolot **beken**. "*Öyle olur mu ki?*" (279)

Oşentip da kat cazat **beken**! "*Öyle mektup yazılır mıymış ki!*" (280)

8. 2. 7. gana "sadece, yalnız"

Birok, bul cerdi teñirim calañ koon üçün **gana** caratkan. "Fakat bu toprağı Allah'ım sadece kavun için yaratmış." (222)

Kündöp-tündöp koondu al özü **gana** üzöt. "*Gece gündüz kavunu sadece kendisi toplar.*" (229)

… Aruukenin bul karşılıgın al ayal zatına **gana** taandık kecirlik dep corudu. "... *Aruuke'nin bu tepkisini kadınların bilindik nazlı tavırlarına yordu.*" (236)

Oşondoy **gana** çıgarma köpçülüktün kubattoosuna ee bolot. "*Öyle eser sadece halktan destek bulur.*" (244)

Oşol cayda Dıykanbek baldardı tarbiyaloodogu özünö **gana** taandık bir metodu boldu. "*Orada Dıykanbek çocukları eğitirken kendisine göre bir yöntem kullanıyordu.*" (258)

Uşul uçurda **gana** Dıykanbek öz abalın tuygansıdı. "*O sırada Dıykanbek kendi durumunu fark etti.*" (295)

8. 2. 8. go “da, de”

Kün bolso **go** beter çatırap, terebel ansayın köşülö… “*Güneş daha fazla sıcaklık yayıp, çevre gittikçe sakinleşir…*” (200)

Bayagı köp dostordun biri **go** dep oynogon Dıykanbek ordunan kozgolgon da, unçukkan da cok. “*Eski dostlardan biri galiba diye düşünen Dıykanbek yerinden kımıldanırken, seslenen de olmadı.*” (205)

Tokoydo ayuu bar. Ayuu **go** adamga özü kabılbayt. “*Ormanda ayı var. Ayı insana zarar vermez.*” (272)

Apası kele elek eken **go** dep oylodu Dıykanbek. “*Annesi gelir mi ki diye düşündü Dıykanbek.*” (292)

Saatına karabay tün ortosu **go** dep bolcoldodu Dıykanbek. “*Saatine bakmadan gece yarısı oldu galiba diye tahmin etti Dıykanbek.*” (294)

Sono ceñem printsipialnıy kişi **go** çirkin. “*Sono yengenin prensibine göre öyle kişi kötüdür.*” (297)

9. ÜNLEM

Ünlemler duygu ve heyecanı anlatma; seslenme; yansıma; cevap verme, onaylama, reddetme, sorma, gösterme gibi işlevleri bulunan kelimelerdir (Korkmaz, age., s. 1139).

9. 1. Duygu Ünlemleri

9. 1. 1. a “a”

A uulum, Ak-Çöldün koonunday koon kaydan bolsun. “*A oğlum, Ak Çöl’ün kavunu gibi kavun nerede olsun.*” (225)

A sen bolsoñ kaçandır okulgan cakşı kiteptin baragınday sargarıp, ulam ıraaktay bermekçisiñ. “*A sen uzun süredir okunan iyi bir kitabın yaprağı gibi sararıp, sürekli uzaklaşır gibisin.*” (248)

A seni közdöy taş ırgıtkan sebebim, cön gana eskertkenim. “ A *sana doğru taş fırlatmamın sebebi, yönümü hatırlamak.*” (273)

A men baykuş oşonu kütüp cürüp, mına saamayıma ak kirdi. “A *ben zavallımı bekledim, işte saçlarıma ak düştü.*” (284)

9. 1. 2. oy "vay, oy"

- **Oy** uulum, degi soosuñbu? "- *Oy oğlum, iyi misin?*" (272)

9. 2. Gösterme Ünlemleri

9. 2. 1. mına "işte"

Mına uşul mezgilde torgoydun tili kata, bulbul sayragan, kükük tañşıgan güldüü ay kelet. "*İşte bu sırada turgayın dili açılır, bülbüller ötüşür, baykuş öterken ay çıkar.*" (200)

Kasiyettüü Çüydögü cazdın bir körünüşü **mına** uşunday. "*Bereketli Çüy'deki baharın görüntüsü işte böyledir.*" (201)

Dıykanbek tuş bolgon mahabattın küçü **mına** şunday ele. "*Dıykanbek'in içinde olduğu aşkın gücü işte böyleydi.*" (203)

Aruuke, **mına** bul kurcundagı tamak-aştı çıgar. "*Aruuke şu heybedeki yemeği çıkar.*" (207)

Şamal toodon sokso da, kıbıladan sokso da **mına** uşul tasıraygan aymaktın betine kelip urunat. "*Rüzgâr doğudan esse de, kıbleden esse de işte o açık olan tarlanın yüzüne gelip vurur.*" (222)

Mına uşintip korkutsa ele inisin cetip kelet dep oylogon. "*İşte böyle korkutursa kardeşi gelir diye düşündü.*" (265)

9. 2. 2. tee "ta"

Tee oboçodo çalgı öñörgön calgız atçan barattı. Calkoo basıgı bar atının tizginin taştap koyup, kecigesi salañdagan al sıyagı ürgülöp baratkansıyt. "*Öteki taraftaki küçük tepede ekinini atının önüne yükleyen yalnız atlı gidiyordu. Yavaş yürüyen atının dizginini çekip, boynu aşağı eğilen o, galiba uyuklayarak gidiyordu.*" (218)

Tee alıstagı kızıl tolkundar estegen sayın kokusunan küçtüü tolkun oşol alkak toolordun bir cerin cıra koyup ketip, üstündö ak kuular süzüp, ak kuular öbüşüp, keede kudu aşıktarday biri-birinin moynuna moynun cazdap… "*Ta uzaktaki kırmızı dalgaların üstünde ak kuğular yüzüp, öpüşüp, bazen de tıpkı âşıklar gibi birbirlerinin boynuna yaslanır…*" (282)

9. 3. Sorma Ünlemleri

9. 3. 1. kana “hani”

Kana körsötpöysüñbü işindi. “*Hani göstermeyecek misin işini.*” (246)

- Kana süylöböysüzbü, eceke, - dedi. “- *Haydi, söylemeyecek misin, ablacığım, dedi.*” (283)

9. 4. Cevap Ünlemleri

9. 4. 1. ooba “evet”

Ooba, aksakal, men Abdiyevmin. “Evet, ihtiyar ben Abdiyev’im.” (205)

Ooba, oşol uuzday tündön kiyin al eköönün tagdırı acıragıs bolgon… “*Evet, o ağız sütü gibi geceden sonra ikisinin kaderi birbirinden ayrı olmaz…*” (232)

Ooba, alardın bul tıyanagına cöndüü dep tüşünsök da bolmok. “*Evet, onların bu tutumunu yerinde diye düşünmeliyiz.*” (233)

Ooba, anda Aruukenin süyüügö toyboy turgan kezi emes bele. “*Evet, o zaman Aruuke’nin sevgiye doyduğu anlar değil miydi.*” (234)

Ooba, al cön ele dekoratsiyaga okşogon cansız süröt emes, çoñ turmuştun canduu bir üzümü ele. “*Evet, o basit bir sinema perdesine benzeyen cansız bir resim değil, gerçek hayatın canlı bir parçasıydı*.” (290)

Ooba, al mınçalık şaşıp, kayda baratat dep oylorsuzdar. “*Evet, o bu kadar hızlı nasıl gidebilir diye düşünebilirsiniz.*” (300)

9. 4. 2. cok “yok, hayır”

Bügün anın mından başka sabagı **cok** ele. “*Bugün onun bundan başka dersi yoktu.*” (196)

Şoruk üyündö **cok** ele. “*Şoruk evinde yoktu.*” (217)

Cerde ayıp **cok** dedim başkarmaga. “*Toprakta kusur yok dedim başkana.*” (222)

Koroodo alardan başka eç kim **cok** bolçu. “*Avluda onlardan başka hiç kimse yoktu.*” (240)

Aalamda cok suluu turpat. “Dünyada olmayan güzel çehre.” (271)

9. 4. 3. ıras “doğru, gerçekten”

Iras bolbodubu. “*Doğru olmadı mı.*” (219)

Iras ele ançalık tutalanganday anı kim ıza kılıptır? “*Gerçekten o kadar hırslandırır gibi kim onu utandırıp öfkelendirmişti?*” (232)

- **Iras** ayttıñar, koluman kelgen cok. Eldin baarı ele birdey kıyın bolboyt tura… “*- Doğru söylediniz, elimden gelmedi. Memleketin hepsi de usta olmuyor…*” (246)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GRAMATİKAL DİZİN VE SÖZLÜK

A

a hayret ifade eden bir ünlem. (I/1392, I/1976, I/2300, I/520, I/553, I/786, I/593).

aalam **Ar.** (<âlem) âlem, dünya. (I/1449).

a. +da (I/1898).

a. +dagı (I/1861, I/1897, I/1915).

a. +dın (I/1540, I/1865, I/1912, I/1865).

a. +ga (I/1549).

aarçı- temizlemek; adamakıllı temizlemek.

a. -gan(I/2015).

a. -sı (I/2509, I/2648).

a. -şıp (I/2015).

aarı yabani arı. (I/372, I/754).

a. +lar (I/1869, I/28, I/847, I/928).

a. +nı (I/851).

aba **Ar.** (<havâ) hava. (I/1052, I/1534, I/1846, I/1847, I/696, I/256, I/2652, I/2659, I/2446).

a. +da (I/396).

a. +ga (I/1520).

a. +nı (I/247).

a. +sı (I/184, I/2434).

a. +sın (I/2443).

abal vaziyet, halet. (I/215).

a. +da (I/1377, I/489, I/2563, I/264, I/2373, I/973, I/56).

a. +ı (I/2580, I/2625, I/2723).

a. +ın (I/109, I/2542, I/528, I/78).

a. +ına (I/1730, I/481).

a. +ınan (I/482, I/542).

a. +ında (I/972).

abayla- dikkat etmek; ihtiyatlı, basiretli olmak.

a. -p (I/1965).

abdan **Far.** (<âbâdan) büsbütün, tamamen, pek, gayet. (I/1336, I/1518, I/857, I/1836, I/2564, I/2625, I/1752).

Abdı özel isim. (I/360).

a. +dan (I/408).

a. +nın (I/270, I/307, I/418).

Abdıkem özel isim.

a. +din (I/328).

Abdıralı özel isim. (I/1776, I/1789, I/1954, I/1917, I/1931, I/1799).

Abdiyev özel isim. (I/101, I/1367, I/46, I/74, I/52, I/55, I/59, I/65, I/68, I/71, I/49, I/78, I/99, I/80, I/81, I/82, I/84, I/79).

a. +den (I/102).

a. +din (I/76, I/86, I/465, I/75).

a. +min (I/278).

abiyir **Far.** (<âb-ı rû) vicdan; iyi nam; tevazu, hayâ. (I/1881).

a. +ibizdi (I/1611).

a. +iñ (I/1770).

acar güzel yüz rengi; hoş, sevimli çehre, çehre sevimliliği.

a. +ı (I/146).

acarlan- (=acardan-) taze, parlak, şen olmak(yüz hakkında).

a. -a (I/148, I/1737).

a. -ıp (165).

acaygan muhteşem. (I/1738, I/1866).

acayıp **Ar.** acayip; nadir bulunan. (I/2420).

acıdar ejderha. (197).

acılda- hiddetle homurdanmak.

a. -y (I/2516).

acıra- **1.** ayrılmak, ayrı düşmek; **2.** mahrum olmak.

a. -booçuday (I/404).

a. -dı (I/1016).

a. -gan (I/401).

a. -gandan (I/1744).

a. -ganımdı (I/1386).

a. -gıs (I/987).

a. -p (I/2709).

acıraş- ayrılmak; boşanmak. (I/2325).

a. -alık (I/1977).

a. -ıp (I/1661, I/2039).

acıraşış- hep beraber ayrılmak.

a. -tı (I/1660, I/590, I/2051).

acırat- **1.** ayırmak, ayrı düşürmek; **2.** mahrum etmek.

a. -a (I/2518).

a. -ıp (I/2478).

acıroo **iye.** acıra- dan. (I/1257).

aç- açmak; kilitlenmiş şeyi açmak.

a. -at (I/27).

a. -ıp (I/1486, I/1539, I/165, I/1825, I/1878, I/2169, I/2559, I/2567, I/2622, I/31, I/520, I/55, I/955, I/69, I/706, I/57).

a. -kan (I/1468, I/28, I/372, I/609, I/611, I/612, I/882).

a. -kanda (I/1403, I/2565).

a. -kanı (I/401).

a. -kıs (I/2346).

a. -sa (I/1738).

a. -sañız (I/516).

a. -tı (I/44, I/679).

aça **Moğ.** (<aça) bir şeyin çatallandığı yer; ikiye ayrılmış. (I/1299, I/485).

açakey bir nesnenin çatallaştığı yer; ikiye ayrılmış. (I/1877).

açı- **1.** ekşimek, **2.** ağrı hissetmek.

a.-yt (I/1386, I/2761).

açık açık. (I/1083, I/1132, I/1307, I/1318, I/1322, I/2344, I/1132, I/1307, I/1594, I/1769, I/1861, I/1916, I/220, I/2224, I/1496, I/1318, I/1322, I/1496, I/1594, I/1769, I/261, I/288, I/400, I/739, I/78, I/965, I/1916, I/220, I/2224, I/255, I/260, I/1861).

açıl- **1.** açılmak; **2.** meydana çıkmak.

a. -a (I/1960).

a. -at (I/166).

a. -bagan (I/57).

a. -bay (I/180).

a. -dı (I/2736).

a. -gan (I/1083, I/1309, I/1421, I/706, I/478).

a. -ganda (I/251).

a. -ganday (I/1737).

a. -ıp (I/1335, I/1378, I/146, I/1587, I/2330, I/884, I/266, I/46, I/2560).

a. -sın (I/1151).

açılış- hep beraber açılmak.

a.-ına (I/2342).

açış- üzücü, yakıcı ağrı hissetmek.

a. -ıp (I/1262).

a. -kan (I/1845).

açkıç maymuncuk, anahtar.

a. +ın (I/2668).

açuu **1.** acı; ekşi, ekşilik; **2.** hiddet, öfke. (I/1268, I/1329, I/2537, I/184, I/2022, I/2434, I/179, I/512, I/743).

a. +ga (I/1764).

a. +ların (I/5).

a. +m (I/314).

a. +su (I/1266, I/1488, I/1601, I/1678, I/1679,I/1748, I/979, I/2032, I/2033, I/2225, I/2347, I/1775).

açuulan- **1.** hiddetlenmek, kızmak, öfkelenmek; **2.** sövmek.

a. -ganı (I/1598).

a. -ganın (I/1371, I/1746).

a. -ganına (I/982).

a. -ıp (I/1345, I/2253, I/2317).

a. -sa (I/1346).

a. -sañ (I/1197).

açuulanuu **iye.** açuulan- dan. (I/1344).

açuulu öfkeli, kızmış, hiddetli.(I/1621).

adabiyat **Ar.** edebiyat. (I/46).

adabiyatçı **Ar.+Tk.** edebiyatçı, edip.

a. +lardın (I/38).

adegende öncelikle. (I/408, I/1434, I/1464, I/1535, I/1689, I/1980, I/2067, I/2179, I/2409, I/2564, I/464).

adam **Ar.** (<âdem) insan. (I/1025, I/1053, I/1369, I/1391, I/1397, I/1397, I/1422, I/1432, I/1533, I/1565, I/1636, I/1782, I/18, I/1858, I/1861, I/1906, I/2087, I/2423, I/2483, I/2484, I/2559, I/2641, I/2667, I/2770, I/324, I/33, I/395, I/396, I/512, I/577, I/600, I/729, I/745, I/796, I/798, I/810, I/814, I/938, I/942).

a. +bız (I/2150).

a. +ça (I/103, I/1102, I/2702, I/2718, I/480, I/931).

a. +da (I/2367).

a. +dan (I/1361, I/1376, I/1447, I/1795, I/214, I/226, I/2506, I/2508, I/26, I/2766, I/348, I/495, I/683, I/711, I/853, I/901, I/904).

a. +dar (I/1295, I/14, I/2020, I/2639, I/2643, I/2653, I/35).

a. +darday (I/712).

a. +dardın (I/1290, I/1416, I/16, I/256, I/34, I/35, I/38, I/915).

a. +darınday (I/397).

a. +day (I/1734, I/2470, I/2558).

a. +dı (I/1319, I/1457, I/28, I/581, I/602).

a. +dın (I/1, I/1025, I/1026, I/1031, I/1091, I/113, I/1256, I/1303, I/1310, I/1320, I/1322, I/1550, I/1551, I/1778, I/1860, I/1931, I/2152, I/2181, I/2316, I/251, I/2528, I/260, I/32, I/396, I/543, I/630, I/837, I/985, I/998).

a. +ga (I/1950, I/1980, I/2481, I/2486).

a. +ı (I/2554, I/2670).

a. +ıbız (I/1398).

adamdık **Ar.+Tk.** insani vasıflar (insana has olan bütün şeyler). (I/1618, I/231, I/2553, I/2763, I/967).

a. +ı (I/2368).

adamgerçilik **Ar.+Far.+Tr.** insanlık, insaniyet. (I/1452).

a. +indin (I/1767).

a. +inen (I/1110).

adamgerçiliktüü Ar.+Far.+Tr. insanca, insaniyetli. (I/1115).

adaş- yolu şaşırmak, yanılmak.

a. -ım (I/2078).

a. -ıp (I/267, I/403).

a. -payt (I/939).

adat **Ar.** (<âdet) adet, itiyat, anane. (I/190).

a. +ı (I/156).

a. +ınça (I/828).

a. +tagıday (I/1298).

a. +tagısınday (I/61).

adep **Ar.** (<edeb) terbiye, nezaket, zarafet. (I/2225, I/2232).

a. +in (I/1592).

adepki evvelki. (I/1745, I/2011, I/2022, I/311).

adepsizdik **Ar.+Tr.** terbiyesizlik, nezaketsizlik. (I/985).

adır tepemsi yer, küçük tepeler.

a. +dan (I/1937).

adis uzman, üstat. (I/348).

adres **Rus.** adres. (I/1241).

a. +in (I/1739).

aga I o, şu, ona, şuna. (I/101, I/1028, I/1030, I/1039, I/1040, I/1063, I/1095, I/1143, I/1207, I/1274, I/1281, I/1417, I/1452, I/1469, I/1519, I/1541, I/1733, I/1735, I/1754, I/1821, I/1862, I/19, I/2056, I/2170, I/2224, I/2249, I/2329, I/2348, I/2348, I/2350, I/2365, I/2387, I/2402, I/2420, I/2562, I/2580, I/2631, I/2691, I/27, I/2745, I/403, I/449, I/462, I/819, I/819, I/986)I/991)

aga II büyük erkek kardeş.

a. +ñ (I/412).

a. +sımın (I/525).

agar- ağarmak, yıldırmak.

a. -gança (I/911).

a. -ganda (I/574).

a. -ıp (I/2016).

agay bk. aga II. (I/125, I/125, I/127, I/1785, I/1785, I/2362, I/2396, I/2412).

agış aşk maceralarına yatkın olan. (I/1554, I/2479, I/492, I/627, I/951).

agız- akıtmak(suyu).

a. -gan (I/1067).

a. -ıp (I/260, I/2608).

agronom **Rus.** tarım uzmanı; ziraat mühendisi.

a. +dor (I/721).

a. +u (I/728).

ahval **Ar.** (<ahvâl) oluşlar, bulunuşlar, durumlar.

a. +da (I/1270).

a. +ga (I/1732, I/2329).

ak I **1.** beyaz; **2.** temiz, namuslu; **3.** masum. (I/1055, I/1067, I/1068, I/1163, I/1171, I/146, I/146, I/1510, I/1522, I/1528, I/1555, I/1556, I/1557, I/1571, I/1575, I/1754, I/1778, I/1825, I/1864, I/1867, I/20, I/2156, I/2176, I/2213), I/2215, I/2217, I/2217, I/2217, I/2217, I/2221, I/2255, I/2300, I/2313, I/2314, I/2318, I/2319, I/2416, I/2434, I/2434, I/2435, I/2441, I/2479, I/25, I/260, I/2675, I/27, I/27, I/2707, I/2729, I/273, I/291, I/34, I/391, I/398, I/399, I/4, I/438, I/480, I/51, I/512, I/697, I/842, I/842, I/875, I/966, I/992, I/2367).

a. +ı (I/146, I/394).

a. +ısı (I/1289).

ak- II akmak, akıp geçmek.

a. -ıp (I/1566, I/2434, I/2446, I/260, I/627).

a. -kan (I/1487, I/2070, I/2434, I/368).

a. -tı (I/2491).

akça sikke, para.

a. +bız (I/319).

a. +ga (I/1287).

a. +nı (I/1141, I/316).

a. +nın (I/764).

a. +sı (I/2602).

Ak-Çöl yer ismi.

a. +dö (I/2070).

a. +dün (I/2083, I/2084, I/745, I/785, I/786).

a. +gö (I/2133).

ake amca (yaşça büyük erkeğe hitap tarzı).

a. +mdikine (I/33).

akıbet akıbet.

a. +i (I/418).

a. +iñdi (I/797).

akıl **Ar.** (<‘akl) idrak akıl.

a. +ga (I/1542).

akıldaş- **Ar. +Tr.** akıl danışmak.

a. -ayın (I/2659).

a. -ıp (I/2570).

a. -mayınça (I/1722).

a. -pay (I/1717, I/2036).

a. -paysız (I/1683).

akılduu **Ar.+Tk.** akıllı, idrak sahibi. (I/606).

akıl-esiçi akıllı. (I/2284).

akır **Ar.** (<âhir) **1.** son; **2.** son; **3.** nihayet, işin ucunda. (I/75).

a. +ı (I/1075, I/1435, I/1468, I/1626, I/1732, I/2335, I/2375, I/2630, I/2748, I/57, I/884).

akırın yavaş. (I/1297, I/1303, I/1400, I/1583, I/1680, I/1713, I/1878, I/1982, I/2092, I/2236, I/2376, I/2459, I/2730, I/469, I/485, I/497, I/69, I/706, I/899, I/903, I/926).

akırında- yürüyüşü yavaşlatmak.

a. -p (I/1049, I/1114, I/1449).

akırındat- yavaşlatmak.

a. -tı (I/2722).

akırkı son, ahir, nihai. (I/1559, I/1743, I/190, I/2632, I/2745, I/56, I/598).

akmak **Ar.** ahmak, aptal. (I/606).

akmala- gözetlemek, göz kulak olmak, takip etmek.

a. -gandarın (I/465).

aksakal ak sakallı, elin ulusu, en yaşlısı, kabile başı. (I/1941, I/278).

Ak-Suu yer ismi.

a. +sun (I/787).

akta- ağartmak.

a. -bayt (I/721).

aktan- ağarmak; beraat etmek.

a. -ıp (I/2186).

aktanış- hep birlikte ağarmak.

a. -kan (I/723).

aktık beyazlık, aklık; **aktık-adaldık:** hak-hukuk. (I/1026).

a. +ın (I/1864).

aktiv **Rus.** devlet müessesinde veya âmme teşkilatında çalışan memur.

a. +deri (I/723).

aktrisa **Rus.** aktris, bayan oyuncu.

a. +larça (I/289).

al I o, şu. (I/1076, I/1086, I/1087, I/1167, I/550, I/1290, I/1301, I/1324, I/137, I/144, I/1664, I/1692, I/1696, I/1757, I/1772, I/182, I/1823, I/1836, I/1900, I/1914, I/1957, I/2, I/2248, I/230, I/2329, I/2355, I/2379, I/2441, I/2536, I/2630, I/347, I/361, I/367, I/401, I/56, I/918, I/1017, I/1026, I/1033, I/1037, I/1039, I/1039, I/1043, I/1044, I/1046, I/1058, I/1065, I/1070, I/1070, I/1080, I/1085, I/1086, I/1090, I/1095, I/1097, I/1100, I/1102, I/1104, I/1108, I/1112, I/1113, I/1119, I/1120, I/1122, I/1125, I/1134, I/1140, I/1140, I/1140, I/1148, I/1169, I/1170, I/1171, I/1225, I/1229, I/1234, I/1235, I/1241, I/1244, I/1246, I/1249, I/1254, I/1258, I/1259, I/1264, I/1266, I/1268, I/1273, I/1274, I/1275, I/1278, I/1283, I/1288, I/1293, I/1296, I/1299, I/1300, I/1302, I/1303, I/1305, I/1306, I/1307, I/1322, I/1326, I/1328, I/1335, I/1337, I/1346, I/1371, I/1376, I/1377, I/1402, I/1405, I/1406, I/1408, I/1410, I/1411, I/1419, I/1421, I/1425, I/1430, I/1435, I/1437, I/1447, I/1447, I/1449, I/1450, I/1451, I/1453, I/1454, I/1455, I/1462,

I/1465, I/1465, I/1468,
I/1473, I/1476, I/1477,
I/1479, I/1480, I/1482,
I/1486, I/1486, I/1487,
I/1498, I/1522, I/1553,
I/1563, I/1565, I/1567,
I/1575, I/1582, I/1582,
I/1585, I/1586, I/1593,
I/1594, I/1594, I/1597,
I/1643, I/1645, I/1665,
I/1674, I/1677, I/1693,
I/1694, I/1700, I/1704,
I/1708, I/1711, I/1712,
I/1725, I/1730, I/1732,
I/1733, I/1738, I/1744,
I/1747, I/1762, I/1765,
I/1774, I/1775, I/1820,
I/1837, I/1847, I/1852,
I/1859, I/1861, I/1872,
I/1881, I/1891, I/1908,
I/1910, I/1912, I/1919,
I/1960, I/1964, I/1972,
I/1980, I/1985, I/1986,
I/1986, I/1987, I/1991,
I/1994, I/2019, I/2032,
I/2035, I/2050, I/2055,
I/2060, I/2062, I/2066,
I/2070, I/2079, I/2081,
I/2084, I/2104, I/2138,
I/2150, I/2153, I/2160,
I/2164, I/2167, I/2169,
I/2176, I/2177, I/2195,
I/2208, I/2210, I/2211,
I/2222, I/2238, I/2244,
I/2249, I/2291, I/2295,
I/2325, I/2329, I/2331,
I/2337, I/2340, I/2344,
I/2346, I/2352, I/2365,
I/2371, I/2372, I/2374,
I/2375, I/2385, I/2405,
I/2412, I/2417, I/2419,
I/2425, I/2432, I/2433,
I/2440, I/2444, I/2451,
I/2454, I/2470, I/2478,
I/2488, I/2504, I/2506,
I/2513, I/2532, I/2539,
I/2543, I/2547, I/2550,
I/2551, I/2564, I/2566,
I/2567, I/2568, I/2570,
I/2573, I/2576, I/2598,
I/2623, I/2634, I/2636,
I/2638, I/2645, I/2675,
I/2676, I/2679, I/2700,
I/2708, I/2711, I/2713,
I/2715, I/2718, I/2719,
I/2721, I/2731, I/2744,
I/2750, I/2752, I/2777,
I/520, I/530, I/535,
I/538, I/539, I/540,
I/542, I/545, I/546,
I/551, I/552, I/555,
I/557, I/559, I/561,
I/571, I/578, I/582,
I/596, I/601, I/602,

I/607, I/611, I/614, I/629, I/631, I/631, I/681, I/684, I/691, I/695, I/698, I/712, I/720, I/737, I/753, I/777, I/778, I/779, I/781, I/797, I/804, I/811, I/819, I/819, I/819, I/828, I/883, I/889, I/891, I/902, I/903, I/905, I/910, I/916, I/930, I/932, I/935, I/944, I/945, I/947, I/947, I/948, I/950, I/955, I/965, I/968, I/972, I/987, I/989, I/992, I/992, I/992, I/2245, I/20, I/202, I/232, I/100, I/114, I/116, I/118, I/125, I/129, I/134, I/140, I/142, I/156, I/185, I/190, I/191, I/192, I/203, I/205, I/226, I/232, I/235, I/237, I/240, I/242, I/244, I/247, I/249, I/253, I/254, I/257, I/264, I/268, I/285, I/287, I/293, I/348, I/349, I/402, I/412, I/423, I/424, I/430, I/431, I/436, I/440, I/445, I/456, I/460, I/461, I/467, I/469, I/471, I/479, I/480, I/481, I/481, I/485, I/496, I/497, I/499, I/506, I/511, I/514, I/515, I/517, I/55, I/57, I/60, I/61, I/63, I/67, I/69, I/75, I/79, I/85, I/87, I/87, I/89, I/93, I/18, I/38, I/38, I/45, I/33, I/34, I/37, I/38, I/48, I/53); **al emi:** ama. (I/1581, I/1744, I/1883, I/2207, I/2217, I/2250, I/2430, I/2486, I/2601, I/1449, I/2423, I/140).

a. +dagı (I/842).

al- II **1.** almak; **2.** götürmek; **3.** evlenmek; **4.** yakalamak; **5.** yardımcı fiil. (I/12, I/2603, I/2606, I/1696, I/1409, I/1271, I/2743); **sanaası alıp-uçup:** düşünceye dalıp (I/2010).

a. -a (I/1405).

a. -agoy (I/486).

a. -alık (I/1135).

a. -am (I/1441, I/749).

a. -arlık (I/188).

a. +arına (I/442).

a. -asıñ (I/1350)

a. -asıñar (I/674).

a. -at (I/1492, I/2216).

a. -ayın (I/2036, I/2591, I/706).

a. -ba (I/1253).

a. -badı (I/1101).

a. -bagan (I/1025, I/1137, I/116, I/1551, I/1565, I/603, I/88).

a. -bagandagı (I/1020).

a. -bagandanbı (I/2334).

a. -baganday (I/836).

a. -bagandır (I/1847).

a. -bagansıp (I/1583, I/2025, I/2470, I/272).

a. -bas (I/2290).

a. -basa (I/1322, I/2350).

a. -basın (I/1107, I/116, I/2160, I/2327, I/496).

a. -basına (I/2160).

a. -bassıñ (I/1062)i

a. -bay (I/1023, I/1046, I/1070, I/1072, I/1156, I/119, I/1193, I/1228, I/1259, I/1263, I/1266, I/127, I/134, I/1357, I/1371, I/1376, I/1482, I/1496, I/153, I/1535, I/1540, I/1552, I/1594, I/1639, I/1645, I/1657, I/1864, I/1872, I/190, I/191, I/1962, I/1969, I/1999, I/2010, I/2020, I/2066, I/2076, I/2106, I/2117, I/215, I/2233, I/2322, I/2329, I/2344, I/2518, I/2525, I/2568, I/2632, I/2646, I/2677, I/2702, I/2737, I/320, I/326, I/462, I/49, I/495, I/52, I/605, I/644, I/766, I/82, I/881, I/883, I/916).

a. -bayın (I/1735, I/2032).

a. -baysıñ (I/1529).

a. -bayt (I/1264, I/1979, I/801, I/810, I/986, I/986).

a. -çu (I/1033, I/134, I/1346, I/1569, I/2244, I/2631, I/601).

a. -çuday (I/2215).

a. -dı (I/1145, I/1174, I/1254, I/1365, I/1407, I/1773, I/1914, I/1957, I/2017, I/2032, I/207, I/2089, I/230, I/2385, I/2390, I/2416, I/2530, I/2554, I/2574, I/2627, I/2668, I/2707, I/2712, I/431).

a. -dıbı (I/1920).

a. -dık (I/1283).

a. -dılar (I/752, I/928).

a. -dım (I/1982, I/2595).

a. -dıñızga (I/33).

a. -gan (I/1031, I/1117, I/1169, I/1241, I/1249, I/1330, I/1343, I/1368, I/1374, I/14, I/1428, I/148, I/158, I/1964, I/1971, I/2063, I/2324, I/2509, I/2711, I/2741, I/341, I/467, I/56, I/596, I/71, I/718).

a. -gandan (I/1848).

a. -ganday (I/1562, I/1747, I/2316, I/403, I/461).

a. -gañdı (I/79).

a. -gandıgıñ (I/2030).

a. -gandıgına (I/711).

a. -ganı (I/805).

a. -ganına (I/55).

a. -gasıgan (I/215).

a. -gıla (I/916, I/922).

a. -ınçu (I/1299).

a. -ıngan (I/1300, I/722).

a. -ıñız (I/2665).

a. -ıp (I/114, I/120, I/1233, I/129, I/1373, I/148, I/1533, I/1539, I/1581, I/1595, I/1602, I/1622, I/1721, I/1735, I/1738, I/1742, I/1764, I/1813, I/1861, I/1911, I/1969, I/2, I/2023, I/2041, I/2081, I/2093, I/210, I/2129, I/2158, I/2168, I/2204, I/2218, I/226, I/2287, I/2303, I/2335, I/2376, I/241, I/241, I/2441, I/2465, I/2478, I/2555, I/2560, I/2567, I/258, I/2648, I/2729, I/2737, I/282, I/313, I/314, I/316,

I/318, I/333, I/385, I/425, I/606, I/631, I/643, I/703, I/706, I/726 I/755, I/76, I/819, I/846, I/888, I/920, I/931).

a. -ıptır (I/1003, I/1972, I/2371).

a. -ırgan (I/2015).

a. -mayınça (I/2585).

a. -sa (I/375, I/933, I/996, I/1022, I/1490).

a. -sak (I/2293).

a. -sam (I/2197).

a. -sañ (I/1435, I/2325).

a. -sınçı (I/1169).

al III **Ar.** (<hâl) vaziyet, halet.

a. +ı (I/1023, I/1167, I/1993, I/986).

ala **1.** benekli, alaca; **2.** ayrı gayrılık, ittifaksızlık; **3.** cüzam; **4. mec.** namussuzluk. (I/1011, I/1070, I/1249, I/146, I/1480, I/1484, I/1578, I/1593, I/1594, I/1600, I/1756, I/1841, I/2114, I/217, I/2207, I/2312, I/2400, I/2407, I/2408, I/2418, I/2567, I/2571, I/269, I/2730, I/53, I/616), I/676, I/703, I/887).

a. +bız (I/1834).

Ala-Arça yer ismi. (I/1086, I/258, I/259).

a. +nın (I/1066, I/1079).

al-abal **Ar.** vaziyet, hâlet.

a. +ın (I/72).

alaçık küçücük keçe ev. (I/2081, I/661).

a. +ı (I/619).

a. +ın (I/2067).

a. +ıñdı (I/658).

a. +ının (I/915, I/935, I/977).

a. +ka (I/1013, I/1707).

a. +ta (I/659).

a. +tan (I/2077).

a. +tı (I/2076, I/672, I/989).

a. +tın (I/2084, I/846, I/916, I/932, I/937, I/951, I/953, I/965, I/969).

alagdı dalgın. (I/207, I/214, I/59).

al-ahval **Ar.** vaziyet, hâlet.

a. +ın (I/344).

alakan avuç.

a. +darı (I/445).

a. +ga (I/1811, I/980).

a. +ı (I/555).

a. +ına (I/461).

a. +ında (I/2420).

alaket **Ar.** mahvolma, helak olma.

a. +ke (I/1305, I/403).

alaksı- **1.** rahatsızlanmak; **2.** bakınmak.

a. -gan (I/1403, I/72).

alaksıt- birisinin dikkatini başka tarafa çekmek, oylamak.

a. -kısı (I/1267)

alaksıtuu **iye.** alaksıt-tan.

a. +ga (I/2054).

alaküü deli. (I/328).

alal- coop alalbay: cevap almaz. (I/1594, I/2017).

alar onlar. (I/1012, I/1013, I/1014, I/1018, I/1020, I/1023, I/1081, I/1102, I/1132, I/1236, I/1296, I/1298, I/1300, I/140, I/1416, I/145, I/1450, I/1489, I/1524, I/1589, I/1598, I/1660, I/17, I/1702, I/1776, I/1855, I/1906, I/201, I/2026, I/203, I/2159, I/2163, I/2332, I/2444, I/2480, I/2496, I/2518, I/2549, I/36, I/400, I/464, I/465, I/477, I/484, I/564, I/574, I/609, I/616, I/626, I/636, I/675, I/710, I/725, I/788, I/789, I/794, I/823, I/911, I/978, I/706, I/816).

a. +dan (I/1178).

a. +dı (I/1120, I/1121, I/1459, I/1600, I/1787, I/1838, I/1902, I/2346, I/2353, I/559, I/635, I/642, I/98).

a. +dın (I/1013, I/1021, I/1168, I/1267, I/1354, I/1357, I/1412, I/151, I/1588, I/1599, I/1883, I/1909, I/2013, I/2333, I/2374, I/2526, I/2677,

I/2725, I/2749, I/346, I/439, I/611, I/620, I/7, I/8, I/81, I/812, I/897, I/976).

a. +ga (I/1351, I/1479, I/1934, I/2720).

Ala-Too yer ismi.

a. +nu (I/2415).

a. +nun (I/180, I/621, I/981).

albır- nur saçmak, parlamak, alevlenmek, tutuşmak, kızarmak.

a. -a (I/2012, I/2387).

a. -an (I/975).

a. -gan (I/1013, I/1588).

a. -ıp (I/1862, I/215, I/217, I/2471).

albırt- parlatmak, alevlendirmek.

a. -kan (I/179).

albuut çabuk kızan, sinirli. (I/1023).

alça vişne, erik. (I/27).

alçı aşık kemiğinin taa denilen kısmın karşıtı olan yanıdır, ki (en ziyade kazandırıcı sayılmaktadır). (I/2261, I/820).

alda I alda kaçan, alda kanday, alda neçen: nasıl olduğu belli değil. (I/103, I/1288, I/1302, I/146, I/1739, I/2062, I/2175, I/2210, I/2250, I/2313, I/260, I/2723, I/398, I/596).

alda- II aldatmak, dolandırmak.

a. -gan (I/942).

aldamçı aldatıcı.

a. +lar (I/1180).

aldan I önden. (I/481, I/481, I/887, I/890).

aldan- II aldanmak, aldatılmış olmak.

a. -ıp (I/1454).

aldasta- şiddetli sıkıntı içinde bulunmak.

a. -p (I/284).

aldat- aldatmak, dolandırmak.

a. -ıp (I/906).

aldı ön; ön kısım. (I/2076, I/1109, I/697, I/1098).

a. +dan (I/2138, I/1013).

a. +ga (I/1366, I/1838, I/2776).

a. +larında (I/2406, I/610).

a. +larındagı (I/919).

a. +na (I/1017, I/1040, I/1135, I/1141, I/1145, I/1346, I/1595, I/1605, I/1679, I/1680, I/2012, I/2064, I/216, I/2419, I/2432, I/2729, I/327, I/476, I/510, I/540, I/603, I/631, I/71, I/975, I/990).

a. +nan (I/1258, I/1310, I/2055, I/2088, I/2371, I/2416, I/2434, I/2509, I/453).

a. +nda (I/1022, I/1083, I/1140, I/1232, I/1266, I/1293, I/1415, I/1417, I/1540, I/1770, I/1889, I/1895, I/2024, I/2186, I/2327, I/2330, I/2349, I/2439, I/2561, I/2645, I/272, I/361, I/468, I/602, I/626, I/902, I/954, I/970, I/993).

a. +ndagı (I/125, I/1538, I/166, I/1803, I/2448, I/2506, I/398, I/480, I/50, I/500, I/52, I/851, I/965).

a. +ndan (I/1395, I/26, I/28).

aldır- **1.** almaya müsaade etmek veya almayı emretmek; **2.** çaldırmak; eşyası çalınmış olmak.

a. -bay (I/45, I/597, I/977).

a. -bayt (I/1856).

a. -gan (I/2075).

a. -gısı (I/1966).

a. -ıp (I/2120, I/483, I/544).

a. -tan (I/107)

aldırt- **ett.** aldır- dan.

a.-kan (I/1122).

alek **Ar.** telaş, uğraşma, ıstırap. (I/1290, I/2123, I/2455, I/2456, I/341, I/48, I/49, I/602, I/74, I/92).

alga bk. aldı. (I/1880, I/1885).

algaç ilk. (I/22, I/814, I/974).

algaçkı birinci, baştaki. (I/137, I/138, I/1739).

algıç alıcı. (I/1906).

algır iyi kapan, yakalayan.

a. +dın (I/1742, I/2108).

algıs konuşmak ve danışmak için çağrılmaya liyakati olmayan kimse. (I/1858, I/2770).

Alım özel isim. (I/2200).

alın- **1.** alınmış, tesellüm edilmiş olmak; **2.** satın alınmak; **3.** hoşa gitmek.

a. -ıp (I/1471, I/238).

a. -sa (I/1279).

alıs **Moğ.** (<alus) uzak, uzaklık. (I/1825, I/186, I/2210, I/402, I/495, I/741, I/741, I/943, I/1568); **alıstan-alıstan**: uzaktan uzaktan (I/1408, I/2074, I/879).

a. +ka (I/1067).

a. +tagı (I/1520, I/2217).

a. +tan (I/101, I/146, I/1841, I/1870, I/1870, I/2353, I/2725, I/499, I/499, I/955).

alısta- uzaklaşmak; yadırgamak.

a. -bastan (I/1829).

a. -p (I/1524, I/164, I/1986).

alıstatuu uzaklaştırma, uzağa atma.

a. +nun (I/1231).

alış- birbirinden almak; hep beraber almak. (I/742).

a. -a (I/1837, I/400).

a. -at (I/3).

a. -çu (I/1296).

a.-ın (I/1743).

a.-ıp (I/1449, I/158, I/242, I/392).

a. -kan (I/1582, I/1776).

a. -kanda (I/1013).

a. -pay (I/2)

a. -tı (I/1130).

ali **Ar.** (<hâlî) henüz, daha, şimdilik. (I/1172,

I/1212, I/396, I/50, I/688, I/972).

alkak **coğ.** mıntaka, taraf, kısım. (I/2215, I/2421).

alkım **Ar.** (<hulkum) **1.** gırtlak, boğaz; **2.** dağ eteği. (I/1938).

a. +dı (I/1805).

a. +ı (I/1804).

a. +ın (I/1573, I/481, I/481, I/593, I/877).

a. +ına (I/143, I/165, I/1803, I/1810, I/1813).

a. +ınan (I/541, I/570, I/6).

a. +ındagı (I/1796, I/180, I/2431, I/352).

alkın- ileri atılmak, gayretle, taşkınlık etmek.

a. -a (I/166).

alma elma. (I/1071, I/1073, I/1075, I/219, I/2522, I/2647, I/697, I/808, I/812). **alma-baktuu**: elma bahçesi; (I/1484, I/1754).

a. +lar (I/2521).

a. +lardı (I/1072, I/2656).

a. +lardın (I/875).

a. +nı (I/2648, I/2649).

a. +nın (I/1063, I/2646, I/2648), I/697, I/703).

a. +sın (I/810).

Almambet özel isim. (I/1593, I/1595, I/1597, I/1648, I/1659).

a. +tin (I/1598, I/1601, I/1642, I/1661).

alma-örük elma erik.

a. +tördün (I/1486).

almaştıruu nöbetleşme, değişme.

a. +nu (I/1410).

aloolon- **Far.** alevlenmek, alevlenerek yanmak.

a. -gon (I/892, I/479).

a. -o (I/681).

a. -up (I/506).

alp aşırı uzun ve iri boylu mevhun insan cinsi. (I/1677).

a. +tardın (I/1454).

a. +tarının (I/1449).

alpar = alıp bar: götürmek.

a. -ıp (I/1109).

alpuruş- uğraşmak.

a. -up (I/119, I/2124).

alsıra- takatten düşmek.

a. -gan (I/1619).

altı altı. (I/1421, I/2595, I/2597).

altımış altmış.

a. +tan (I/394).

altın altın, altından olan. (I/1542, I/480).

a. +ı (I/2202).

altınçı altıncı. (I/48).

aluu **1.** alma, kabul etme, tesellüm; **2.** satın alma.

a. +ga (I/1174, I/326).

a. +nun (I/1962).

a. +sun (I/1741).

amal **Ar.** (<‘amel) amel, faaliyet, hareket.

a. +ın (I/154).

aman **Ar**. (<emân) mesut, tam, eksiksiz.

a. +bı (I/958).

anan ondan sonra, sonra, ötekinden sonra. (I/1010, I/1046, I/12, I/1202, I/1229, I/1242, I/1361, I/1416, I/143, I/1492, I/151, I/1519, I/1520, I/1523, I/1539, I/1585, I/159, I/16, I/1680, I/1742, I/1753, I/1778, I/1866, I/1870, I/1878, I/1980, I/2014, I/2064, I/2095, I/2101, I/2103, I/2179, I/226, I/2293, I/2311, I/2318, I/235, I/2367, I/2444, I/262, I/2668, I/27, I/2702, I/29, I/304, I/33, I/411, I/413, I/444, I/455, I/460, I/465, I/489, I/506, I/547, I/555, I/620, I/721, I/739, I/743, I/752, I/853, I/889, I/893, I/895, I/900, I/922, I/931, I/937, I/961, I/964).

ancı ihtimalli, şüpheli. (I/1102).

ança o kadar, işte bu kadar, oldukça çok. (I/1498, I/1829, I/186, I/260, I/272, I/277, I/462, I/737, I/813).

ançalık o kadar, o derece. (I/1067, I/140, I/1435,

I/1748, I/2445, I/272, I/983).

a. +ka (I/984).

añçı avcı.

a. +lar (I/1833).

anda orada; o zaman. (I/10, I/1022, I/1035, I/1041, I/1263, I/1346, I/136, I/1480, I/1702, I/18, I/2271, I/2608, I/2621, I/32, I/322, I/330, I/382, I/578, I/580, I/606, I/767, I/842, I/864, I/933). **anda-sanda**: arada sırada, zaman zaman; (I/500).

añda- anlamak.

a. -bay (I/1387).

andagı oradaki. (I/1449, I/1864, I/2416, I/2482).

andan **1.** ondan, şundan, oradan, **2.** ondan dolayı, sonra, ondan sonra. (I/1049, I/1089, I/1106, I/1166, I/1221, I/1335, I/1365, I/1385, I/146, I/1529, I/1560, I/1562, I/1742, I/1783, I/179, I/1815, I/1834, I/1971, I/2008, I/2046, I/227, I/2323, I/2332, I/2348, I/2401, I/2432, I/2440, I/2462, I/2515, I/2550, I/2603, I/2613, I/404, I/487, I/560, I/615, I/658, I/693, I/94). **andan beri**: ondan beri; (I/1939). **andan kiyin**: ondan sonra; I/2010, I/2311, I/2472, I/911).

andatr **Rus.** misk sıçanı.

a. +lardın (I/1572).

anday o gibi, bu gibi, böyle, öyle. (I/1026, I/1250, I/1317, I/2559, I/548, I/548)

a. +larga (I/2755).

andelek **Far.** çabuk yetişen bir çeşit kavun (Orta Asya'da yaşan Rusların dilinde). (I/2068, I/752, I/857).

a. +ter (I/848, I/928).

a. +terden (I/852).

a. +tin (I/853).

añdı- beklemek, tarassut etmek.

a. -p (I/1879).

andu sıcak. (I/583).

añgeme **1.** hikâye, yeni haberler; **2.** geçmiş zamanlar (olup bitenler) hakkında anlatma. (I/75).

a. +nin (I/1751).

a. +sine (I/72, I/74).

añgemele- hikâye söylemek, anlatmak.

a.-y (I/711).

añgıça ona kadar, o sırada, o esnada. (I/208, I/852).

anı onda, orada, o zaman. (I/1097, I/1102, I/1119, I/1144, I/120, I/1300, I/133, I/133, I/1414, I/1423, I/1446, I/145, I/1468, I/1550, I/158, I/1583, I/1619, I/1735, I/1741, I/1761, I/1817, I/1829, I/1834, I/1836, I/1861, I/1899, I/1904, I/1981, I/1998, I/2033, I/2151, I/2225, I/2236, I/225, I/2251, I/226, I/2329, I/2331, I/2334, I/2335, I/2338, I/234, I/2341, I/2344, I/2350, I/2366, I/2373, I/2387, I/2452, I/2555, I/2745, I/333, I/392, I/434, I/475, I/524, I/58, I/598, I/774, I/841, I/85, I/92, I/931, I/934, I/967, I/974, I/983, I/990, I/992, I/999).

a. +sı (I/2015, I/2344, I/290).

a. +sın (I/1140, I/2025, I/2336, I/250, I/469, I/71).

a. +sına (I/527, I/608).

anık aşikar, şüphesiz. (I/1177, I/2528, I/931).

anın = al I. (I/1008, I/1011, I/1024, I/1035, I/1035, I/1054, I/1072, I/1091, I/1098, I/1105, I/1107, I/1108, I/1110, I/1136, I/115, I/1197, I/121, I/1222, I/1233, I/1256, I/128, I/1280, I/1285, I/129, I/1306, I/1336, I/1345, I/1346, I/1372, I/1385, I/140, I/1428, I/143, I/1434, I/144, I/1447, I/1457, I/146, I/1477, I/148, I/1510, I/1523, I/154, I/1565, I/1565, I/1583, I/1634, I/17, I/1745, I/1750, I/1753, I/1759, I/1790, I/1794, I/1824, I/1869,

I/1877, I/188, I/1882, I/1890, I/1903, I/192, I/1961, I/197, I/1970, I/1973, I/2007, I/203, I/206, I/2106, I/2113, I/2160, I/2167, I/2181, I/2186, I/2207, I/2219, I/2236, I/2241, I/2242, I/2243, I/2266, I/229, I/2306, I/2313, I/2325, I/2327, I/2347, I/2363, I/2369, I/2417, I/2419, I/2423, I/2436, I/2440, I/2453, I/2470, I/2531, I/2533, I/2537, I/2553, I/2561, I/2563, I/2570, I/2575, I/2629, I/2641, I/2670, I/2717, I/272, I/2737, I/2738, I/2739, I/2745, I/292, I/33, I/343, I/344, I/345, I/347, I/35, I/403, I/444, I/454, I/464, I/497, I/52, I/52, I/524, I/525, I/54, I/541, I/545, I/555, I/593, I/610, I/632, I/64, I/677, I/730, I/74, I/761, I/796, I/82, I/823, I/873, I/895, I/899, I/902, I/903, I/91, I/925, I/945, I/948, I/966, I/966, I/978, I/992).

a. +a (I/771).

a. +ar (I/1205).

a. +ardı (I/1321).

añız tarla, sürülmekte olan toprak. (I/928).

a. +dan (I/951, I/934).

a. +dı (I/823, I/850, I/916).

a. +dın (I/636).

a. +ına (I/780).

a. +ınan (I/1050).

añkı- çıkmak, yaymak (koku hakkında).

a. -gan (I/928).

a. -p (I/754).

añkıt- çıkartmak (koku hakkında).

a. -at (I/752).

ansız onsuz. (I/2258, I/2512, I/2570, I/2663, I/403, I/679, I/90).

ant I **es.** yemin, ant; ant ber-: yemin etmek. (I/588, I/1596, I/587).

ant- II öyle hareket etmek, öyle yapmak. (I/1097, I/1438, I/1447).

a. -ip (I/1185, I/1211, I/1284, I/2147).

a. -kanınday (I/1597).

a. -kende (I/2327).

a. -pe (I/1184, I/1195).

a. -pedegeñde (I/1286).

a. -peym (I/1716).

a. -sek (I/105).

ansayın her; (an sayın: her an). (I/1067, I/1074, I/1083, I/109, I/1110, I/1167, I/1175, I/1225, I/146, I/146, I/1539, I/1541, I/1563, I/165, I/1678, I/1728, I/179, I/190, I/203, I/2207, I/2363, I/2742, I/345, I/404, I/443, I/449, I/457, I/461, I/481, I/498, I/611, I/611, I/75, I/876, I/928, I/96, 28, 165).

añ-tañ hayret. (I/1170).

añtarıl- tersine çevrilmiş olmak.

a. -ıp (I/1778).

a. -ta (I/48).

ante yemin. (I/1304).

antkeni (anı et-) öyle hareket etmek. (I/1232, I/1419, I/1486, I/1586, I/20, I/2170, I/635, I/815, I/88, I/972).

antüü yemin, ant.

a. +gö (I/2538).

apa büyük hemşire, anne. (I/1620, I/2388, I/608, I/705).

a. +m (I/110, I/1146, I/2387).

a. +kay (I/109, I/151, I/2760, I/403, I/497, I/53, I/611).

a. +ñ (I/861).

a. +sı (I/2466).

apkaarı- şaşırmak, apışıp kalmak.

a. -p (I/468).

aport yeşil elma. (I/808).

a. +tordu (I/2646).

a. +tun (I/809).

appak (ap + ak) büsbütün ak, bembeyaz. (I/1863, I/2310, I/2371, I/2469, I/287, I/497, I/541, I/60, I/617, I/706).

aptap **Far.** güneş, afitap; güneşin şuaları. (I/1560, I/179)

a. +ga (I/2022).

a. +ına (I/1563).

a. +tı (I/1542).

aptık- (heyecandan, şiddetli nefes darlığından) söz kesilmek.

a. -a (I/1620, I/2524).

a. -kan (I/2508).

ar **Far.** her (I/28, I/182, I/2088, I/1905); **ar bir**: her biri, herkes (I/2409, I/2486, I/2488, I/2533, I/815); **ar dayım**: daima, her zaman (I/1415, I/2219, I/2753); **ar kaçan**: her zaman, (I/1745, I/1745); **ar kanday**: her nasıl (I/1488, I/1581, I/2428); **ar kaysı**: her hangi (I/970); **ar kim**: her kim (I/1498).

a. bir+inin (I/1479).

ara ara, fasıla.(I/1296, I/1416, I/1496, I/1832). **ara-çolo**: fırsat; boş vakit; serbest zaman.

a. +da (I/2381).

a. +sı (I/1575).

a. +sın (I/1567).

a. +sına (I/1563, I/1776, I/1782, I/1878, I/2469, I/2506, I/2645, I/818).

a. +sınan (I/1519, I/1520, I/1572, I/169, I/2431, I/261, I/2736, I/28, I/398, I/566).

a. +sında (I/1449, I/1474, I/1476, I/1513, I/1796, I/239, I/2483, I/28, I/495, I/564, I/596, I/947).

a. +sındagı (I/2416, I/2435, I/601).

ara-ç. +do (I/19).

araba araba.

a. +dagı (I/682).

a. +dan (I/791).

a. +ga (I/706, I/708, I/789, I/952).

a. +nı (I/318, I/673, I/704).

a. +nın (I/675).

a. +sın (I/858).

a. +sına (I/709, I/868).

arak **Ar.** (<a‘râk) votka, rakı. (I/2590).

a. +ka (I/1595).

a. +tı (I/1595, I/2608).

araket **Ar.** hareket; çalışma; teşebbüs; uğraşma. (I/1364, I/1452, I/1896, I/343).

a. +ibi (I/51).

a. +in (I/250, I/2543, I/469).

a. +ine (I/1169, I/948, I/892).

a. +ke (I/148).

araketten- hareket etmek; teşebbüs etmek; çalışmak.

a. -çü (I/78).

a. -di (I/300).

a. -dibi (I/71).

a. -e (I/2054, I/246, I/2532).

a. -ip (I/2032, I/970).

a. -se (I/1376, I/875).

arala- bir şeyin arasında gezmek; aralamak. (I/1907).

a. -gan (I/2218).

a. -p (I/18, I/2483).

a. -ş (I/1063, I/40, I/60).

a. -y (I/1040, I/116, I/2081, I/2331, I/59, I/630).

aralcı bir dereceye kadar başkasının yerini tutabilen; bedel. (I/1497).

aram **Ar.** (<harâm) pak olmayan, necis; dince memnu olan, haram; kerate. (I/2235, I/2236).

aramdık **Ar.+Tr.** haramlık; necislik; fena fikirlilik; bozuk düşünce.

a. +ı (I/2367).

arañ ancak; hemen. (I/180, I/1801, I/1993, I/2022, I/2033, I/2069, I/381, I/454, I/630).

arba- büyü yapmak; sihir yapmak; tazarru, niyaz etmek.

a. -p (I/1899, I/1904, I/404, I/890).

arbak **Ar.** (<ervâh) ruh, ölünün ruhu.

a. +tardın (I/1608).

arbın çok; pek çok, ekseriyet; büyük kısım.

a. +ıraak (I/1739).

arbıt- büyütmek, kuvvetlendirmek.

a. -alık (I/671).

arça **Moğ.** (<arça) ardıç ağacı.

a. +day (I/576).

a. +nın (I/1059, I/148, I/1959).

arga **Moğ.** (<arga) kuvvet, çeviklik; çaresizlik; **arga-aga**: kuvvet, çeviklik (I/1269).

a. +sız (I/1140, I/1174, I/1231)

arı ötede, öte yanda. (I/1056, I/1089, I/1105, I/1115, I/1118, I/1147, I/1166, I/1169, I/1182, I/1210, I/1223, I/1252, I/129, I/129, I/1295, I/131, I/1365, I/1391, I/1391, I/140, I/140, I/1405, I/1459, I/148, I/157, I/1717, I/1737, I/1742, I/1783, I/1824, I/1830, I/1937, I/1969, I/202, I/202, I/2090, I/2160, I/2332, I/2401, I/2521, I/2550, I/2551, I/2656, I/2661, I/2673, I/2743, I/2776, I/289, I/29, I/29, I/335, I/398, I/399, I/421, I/480, I/487, I/499, I/50, I/507, I/518, I/537, I/552, I/566, I/607, I/629, I/693, I/892, I/919); **arı-beri**: şöyle böyle, öteberi (I/1343, I/1747, I/3).

arık ark (sulama kanalı) (I/1566, I/601).

a. +ka (I/2079).

a. +ta (I/2446).

a. +tagı (I/2023, I/911).

a. +tan (I/804), I/916).

a. +tarın (I/1486).

a. +tı (I/222).

a. +tın (I/2079, I/2448, I/2523, I/802, I/931).

arıkta- zayıflamak; kurumak.

a. -p (I/1259, I/767).

a. -yt (I/772, I/773).

arıla- uzaklaşmak, çekilmek.

a. -dı (I/2222).

arıluu temizleme; yakayı kurtarma.

a. +nun (I/1460).

arıta öte.

a. -da (I/1572).

a. -dan (I/2084).

arızdan- şikayet etmek.

a. -am (I/1767).

arka arka, art taraf, art kısım, geri, cephe gerisi.

a. +ñ (I/2607).

a. +sına (I/1343, I/1374).

arkan kalın ip; arkan boyu kötörül-: yaklaşık on metre yükselmek (I/65, I/913).

arkı öte taraftaki; uzaktaki; ileride bulunan. (I/130, I/1581, I/615, I/787).

arkıl **Far.** çeşit-çeşit; türlü.

a. +uu (I/1080, I/2620).

arman **Far.** kutsal rüya; nail olunmamış arzu. (I/1866, I/2158).

a. +da (I/582).

armanduu **Far.+Tr.** tatmin etmeyen. (I/2627).

arna- tahsis etmek.

a. -p (I/1283).

arpa arpa (hububat). (I/719).

Arpa-Tektir yer ismi.

a. +den (I/310).

a. +ge (I/311, I/325, I/789).

art I dağ geçidi.

a. +a (I/165).

a. +ında (I/459).

art II art; art kısım, arka taraf.

a. +a (I/617, I/966).

a. +ımdan (I/832).

a. +ın (I/226, I/489, I/964).

a. +ıña (I/1630).

a. +ına (I/1839, I/1982, I/487, I/695).

a. +ınan (I/1033, I/1103, I/115, I/125, I/1374, I/155, I/1573, I/1707, I/2318, I/2343, I/2744, I/402, I/438, I/441, I/465, I/764, I/82, I/93, I/945).

a. +ında (I/1808).

a. +ka (I/2332, I/2546).

a. +kı (I/1853).

art- III fazla olmak, artmak.

a. -ıp (I/1042, I/457).

a. -tı (I/1045).

arttır- arttırmak, çoğaltmak.

a. -a (I/182).

a. -at (I/1487).

a. -dı (I/266).

a. -ıp (I/1035, I/404).

artık daha fazla; daha iyi; arta kalan; fazla; ziyade. (I/239).

a. +tardagı (I/166).

artistka **Rus.** kadın artist.

a. +lar (I/843).

arttırış artırma. (I/762).

Aruuke özel isim. (I/1001, I/2064, I/1007, I/1016, I/1029, I/1032, I/1036, I/1087, I/1098, I/1101, I/1102, I/1111, I/1116, I/1117, I/1129, I/1140, I/1142, I/1148, I/1170, I/1176, I/1179, I/1193, I/1201, I/1224, I/1226, I/1242, I/1378, I/1380, I/1385, I/1400, I/2066, I/2124, I/2163, I/253, I/294, I/336, I/340, I/391, I/398, I/404, I/425, I/437, I/439, I/443, I/446, I/447, I/449, I/450, I/453, I/455, I/456, I/460, I/468, I/470, I/476, I/479, I/480, I/482, I/485, I/535, I/540, I/541, I/544, I/547, I/554, I/573, I/574, I/597, I/615, I/617, I/633, I/638, I/644, I/651, I/677, I/707, I/819, I/824, I/850, I/852, I/864, I/869, I/871, I/882, I/890, I/891, I/898, I/904, I/912, I/913, I/944, I/967, I/968, I/974, I/985, I/986, I/993).

a. +de (I/1017, I/524, I/548, I/1097, I/1245).

a. +den (I/1257, I/1744, I/341, I/444).

a. +dey (I/1034).

a. +ge (I/1030, I/1043, I/1119, I/1232, I/1240, I/1241, I/1277, I/2745, I/504, I/561, I/827, I/858).

a. +ni (I/1107, I/1108, I/1131, I/1140, I/1227, I/1379, I/2070, I/2710, I/403, I/422, I/452, I/467, I/474, I/532, I/594, I/620, I/628, I/631, I/887, I/888, I/903, I/964, I/966, I/1031).

a. +nin (I/1042, I/1041, I/1090, I/1092, I/1094, I/1097, I/1102, I/1102, I/1103, I/1105, I/1106, I/1110, I/1112, I/1113, I/1114, I/1133, I/1166, I/1167, I/1169, I/1227, I/1232, I/1401, I/1405, I/1476, I/1553, I/2244, I/230, I/2545, I/429, I/457, I/457, I/458, I/461, I/462, I/468, I/472, I/483, I/497, I/503, I/507, I/537, I/540, I/546, I/560, I/570, I/622, I/631, I/706, I/706, I/819, I/823, I/881, I/884, I/904, I/949, I/975, I/984).

arzı- **1.** değmek (para ve kıymeti, değeri olmak; **2.** tatmin edilmek.

a. -badı (I/1103).

a. -bay (I/88).

a. -p (I/2525, I/957).

a. -y (I/581).

asem şık, zarif; işvekâr. (I/53).

asemdüü zarif, işvekâr; nazlı. (I/1294, I/50).

asfalt asfalt. (I/593).

asıl I **Ar.** (<asîl) **1.** yüce soylu, asil; **2.** kıymetli taş. (I/1543, I/214, I/215, I/2408, I/495).

asıl- II asılmak, takılmak.

a. -gan (I/1146).

asılkeç **Far.** dost, ahbap.

a. +im (I/1399).

asın- takınmak.

a. -dı (I/1980).

aska **Moğ.** (<asha) yanaşılmaz, yüksek, kayalık, dağ. (I/1818).

a. +lardın (I/146, I/1784).

a. +nda (I/608).

a. +nın (I/1957).

a. +sına (I/1538).

asker **Ar. 1.** ordu; **2. es.** er (asker), nefer.

a. +ge (I/1426, I/361).

asman **Far.** (<âsmân) gök; semavât; yücelik. (I/1535, I/1554, I/1913, I/220, I/2215, I/2312, I/24, I/255, I/492, I/66, I/927); **asman-cer:** yeryüzü (I/895).

a. +da (I/612).

a. +dagı (I/491).

a. +dan (I/148).

a. +dı (I/1534).

a. +ga (I/1051).

a. +ına (I/2238).

assalomaleykum Ar. size barış dileriz (Müslümanca selam). (I/956).

aş I **1.** gıda; **2.** yemiş, mahsul (yalnız bazı bitkiler hakkında). (I/382).

a. +ın (I/2012)

a. +ınday (I/71).

aş- II bir şeyin üzerinden geçmek, aşmak.

a. -a (I/1594).

a.-ıp (I/1596, I/1743, I/1827, I/394); aşıp-taşıp: taşarak dökülmek. (I/1028, I/1072).

a. -kan (I/2332).

a. -pasa (I/730).

aşık I **Ar.** (<âşık) aşk ve alaka gösteren. (I/1580, I/1588, I/2249, I/438).

a. +ın (I/2207).

a. +ının (I/1098).

a. +tar (I/567, I/620, I/1013)

a. +tarday (I/2217, I/25).

a. +tardın (I/1702, I/457, I/573, I/608).

a. +tın (I/1022, I/1702, I/549, I/557).

aşık- II acele etmek; çabuk davranmak.

a. -pagıla (I/1749).

aşıktık **Ar.+Tr.** aşık olmaklık; tutkunluk. (I/1585, I/1698, I/2066, I/503); **aşıktık-acıraşuu**: kavuşma ayrılık (I/40).

a. +tın (I/1694).

a. +ı (I/454).

aşır- aşırmak, geçirmek.

a. -ıp (I/834).

aşkabak kabak.

a. +tan (I/758).

a. +tay (I/2137, I/928).

aşkana **k-f** (<aş+hâne) **1.** aşevi, mutfak; **2.** lokanta; yemek odası. (I/2026).

a. +ga (I/3, I/316).

a. +nı (I/7).

a. +sın (I/2061).

at I iri ve güzel at. (I/1806, I/1809, I/1945, I/2079, I/2424, I/772).

a. +ı (I/1496, I/2664).

a. +tarı (I/1601).

a. +tın (I/1023, I/1322).

at II ad, isim; **atı-cönüñ**: adın (I/407); **at-kölüñör**: razı olma (I/958).

a. +ım (I/1825, I/2685, I/305, I/693).

a. +ın (I/419).

a. +ınan (I/2626).

a. +ıñardı (I/1590).

a. +ıñdı (I/360).

a. +ının (I/614).

at- III fırlatmak; atmak; ateş etmek.

a. -ıp (I/120, I/1575, I/481, I/895).

a. -kan (I/2092).

a. -kança (I/1060, I/1596, I/1991, I/2194, I/2554, I/564).

a. -kanda (I/2310).

a. -kanın (I/2518).

a. -paganıñ (I/1923).

a. -sam (I/1930).

a. -tı (I/1826).

a. -tık (I/675).

ata I baba. (I/402, I/656, I/2142).

a. +m (I/146, I/2682, I/639, I/640, I/995).

a. +dın (I/619).

a. +ñ (I/2104, I/307, I/309, I/310, I/320, I/324, I/327, I/330, I/351, I/364, I/366, I/375, I/389, I/798).

a. +ñday (I/362).

a. +ñdı (I/388, I/94).

a. +ñdın (I/1539, I/365).

a. +sı (I/1429, I/2083, I/88, I/944).

a. +sın (I/1428, I/403, I/403, I/597).

a. +sına (I/299).

a. +sının (I/1421, I/2382, I/392).

ata- II adiyle söylemek.

a. -gan (I/839).

a. -at (I/1763, I/2116).

ata-a baba. (I/641, I/687).

ataandaş- birbirine atmak; pazarlık etmek.

a. -kanday (I/565, I/612).

ata-baba ecdat.

a. +bız (I/744).

a. +dan (I/711, I/799).

a. +mdın (I/624).

a. +nın (I/1607, I/710).

ata-ene ebeveyn, anne baba. (I/401).

a. +si (I/2250, I/2306).

ataganat keşke. (I/1312, I/357, I/430).

atak şöhret, unvan.

a. +ı (I/465).

ataktuu adlı, şanlı. (I/239, I/843).

atal- adlanmak.

a. -gan (I/1562).

ataş- hep birlikte adlandırmak.

a. -at (I/1557).

atayı mahsus; hassaten; bile bile. (I/1517, I/2427, I/2525, I/283, I/53, I/992).

atayın = atayı. (I/1271, I/1982, I/2015, I/460, I/957, I/841).

atçan ata binen; süvari, atlı. (I/1783, I/613, I/637, I/642).

atıl- **1.** atılmak; **2.** ateş edilmiş olmak (silah hakkında).

a. -at (I/1059).

a. -ıp (I/1871).

atkar- yollamak, yola çıkarmak.

a. -ganı (I/1643).

a. -ıp (I/2533).

atkı- hırpalamak.

a. -p (I/1174).

atkulak at kulağı.

a. +tan (I/1783).

atta- adımlamak; adım atmak; sıçramak, atlamak.

a. -gan (I/136).

a. -gança (I/1598).

a. -gandan (I/1623, I/1630).

a. -p (I/1622).

attanar misafirler. (I/2645).

attuu **1.** isimli, isimdeki; namında **2.** mümtaz; meşhur. (I/1604).

a. +nun (I/2084).

atuu atma, fırlatma.

a. +ga (I/1793).

avans **Rus.** avans, peşin verilen para.

a. +añızdı (I/1368).

avgust **Rus.** ağustos.

a. +ta (I/962).

avtobus **Rus.** otobüs. (I/2058, I/2061, I/2674).

a. +ka (I/2058, I/8).

a. +tan (I/7).

a. +tardın (I/499).

a. +tu (I/3, I/5).

avtomat **Rus.** otomat.

a. +tın (I/2533).

avtostantsiya **Rus.** otobüs istasyonu.

a. +ga (I/2060).

a. +nı (I/2059, I/2574).

a. +nın (I/7).

a. +sına (I/2048, I/2674).

a. +sınan (I/2174).

ay I ay (yer küresinin peyki); ay (ayın yer küresi çevresinde dolaşarak bir devir yapmasıyla ölçülen zaman) (I/1580, I/2573, I/167, I/2063, I/328, I/1056, I/2463, I/2464, I/2517, I/627, I/687, I/870, I/491, I/499, I/562)

a. +ça (I/1375, I/5).

a. +dı (I/385).

a. +dın (I/1574, I/2499, I/2502, I/2513, I/2514, I/2527, I/565, I/621, I/749, I/875, I/897, I/947).

a. +ga (I/1495).

a. +ı (I/1014, I/1518, I/50).

a. +ıñ (I/98).

a. +ınan (I/458).

a. +ında (I/253).

a. +ının (I/1559).

ay II nida. (I/893).

aya- merhamet etmek, acımak.

a. -bagan (I/444).

a. -baganday (I/2285, I/998, I/108, I/275).

a. -gan (I/331, I/762).

a. -p (I/1394, I/2055, I/2225, I/2366, I/2745).

a. -sa (I/2164).

ayabay acımadan, merhametsizce; alabildiğine; çok fazla. (I/1044, I/1066, I/1170, I/1259, I/1302, I/1468, I/148, I/1488, I/1832, I/1955, I/1959, I/1993, I/2011, I/2184, I/238, I/257, I/477, I/489, I/901, I/936, I/999).

ayak **1.** ayak, bacağın aşağı kısmı; **2.** son, netice. (I/1563, I/2477, I/609, I/67).

a. +ı (I/1742, I/490, I/500).

a. +ında (I/1299, I/1557, I/2444, I/525, I/906).

a. +ındagı (I/1559).

a. +ka (I/334).

ayakta- ayaklarını yere değdirmek; **ayaktay-ayaktay**: halka halka. (I/312).

a. -y (I/1818, I/794).

ayaktaş sınırdaş; birbirinin aynı olan.

a. +ına (I/1482).

ayal **Ar.** (<ʻıyâl) **1.** kadın; **2.** karı (zevce). (I/1011, I/1035, I/1035, I/1090, I/1301, I/1463, I/1549, I/1654, I/2243, I/511, I/70).

a. +da (I/1710).

a. +dar (I/1034, I/1709, I/193, I/72).

a. +dardan (I/1419).

a. +dardıkınday (I/966).

a. +dardın (I/2239, I/615).

a. +dı (I/1146, I/1550, I/1713).

a. +dın (I/1027, I/1028, I/1035, I/1036, I/1147, I/1551, I/1636, I/1897, I/2733, I/2766).

a. +ga (I/2766).

a. +ı (I/1004, I/1008, I/1642, I/1900, I/90).

a. +ının (I/1645, I/92).

ayaldık **Ar.+Tr.** kadın hassaları ve evsafı; kadın hareketleri. (I/1643, I/1730).

ayant meydan, saha; tarla.

a. +ına (I/765).

a. +ının (I/609, I/611).

ayantça **Tr.+Far.** küçük saha, meydan.

a. +da (I/2448).

a. +sın (I/712).

ayarla- **1.** yavaşlamak, gecikmek; **2.** ihtiyatlı davranmak; çarelere başvurmak. (I/2578)

a. -bayt (I/1097).

a. -y (I/126, I/2478, I/2527, I/44, I/9).

ayarlaş- hep birlikte çare aramak.

a. -pay (I/2210).

ayazduu ayaz, soğuk. (I/140).

ayban **Ar.** (<hayvân) hayvan. (I/1952).

aybanat **Ar.** (<hayvânât) hayvanat.

a. +tardan (I/1581).

a. tardın (I/1842).

aybık- sıkılmak, utanmak.

a. -tı (I/2724).

aybıgış- hep birlikte sıkılmak.

a. -ıp (I/2549).

a. -kandıktan (I/1354).

a. -sa (I/80).

ayda- sürmek, takip etmek.

a. -bay (I/788).

a. -baym (I/1814).

a. -çı (I/804).

a. -dık (I/311).

a. -gan (I/1815, I/953).

a. -p (I/717).

a. -y (I/807).

a. -ym (I/2133).

aydal- **edl.** ayda-dan.

a. -gan (I/601, I/636, I/711, I/712, I/775, I/823, I/850, I/916, I/934, I/951).

aydoo toprak sürme. (I/711); **koon aydooçu**: kavun yetiştirme (I/2070, I/2081, I/2160, I/744).

a. +çubuz (I/325).

a. +nun (I/784).

aydöştö meyilli. (I/1939).

aygır **1.** damızlık at; **2.** sarı aygır. (I/2434, I/2437, I/612).

ayıl **Moğ.** (<ayl) avul, köy (obalar yığınağı). (I/2072, I/2496, I/2498, I/621).

a. +da (I/2588).

a. +dagı (I/2248, I/2249, I/2281).

a. +dı (I/2086).

a. +dık (I/2683, I/997).

a. +dıktar (I/594, I/819).

a. +dın (I/1351, I/1602, I/224).

a. +ga (I/1441, I/1766, I/2088, I/2501, I/2503, I/755, I/812).

a. +ı (I/1940).

a. +ın (I/2444, I/2450).

a. +ına (I/1593, I/1945, I/2050, I/2331).

a. +ınan (I/2000).

a. +ındagı (I/1741).

ayılçı ikram edilmek maksadıyla yabancı avullarda dolaşmasını seven. (I/113).

ayıldaş aynı köyden olan, avuldaş.

a. +tarının (I/925).

ayıp **Ar.** (<‘ayb) **1.** suç, kabahatli olma; **2.** kusur eksiklik. (I/2688, I/727).

ayırma fark, mübayenet.

a. +sı (I/758).

aykalış- karşılıklı sarılmak.

a. -a (I/1013, I/1040, I/470).

a. -kan (I/549).

aykın açık; açıkça. (I/240).

ayla **Ar.** hiyle; çeviklik; çare; kavrayış, ustalık. (I/1107, I/2595).

a. +gan (I/2709).

a. +ları (I/1603).

a. +ñ (165).

a. +sı (I/1017, I/1107, I/893).

a. +sın (I/1231, I/1288, I/1584, I/1679, I/2012, I/2374, I/2374).

aylan- **1.** dönmek, deveran etmek, dolaşmak; **2.** dönmek (değişmek).

a. -a (I/124).

a. -at (I/579).

a. -aylık (I/1637).

a. -dı (I/1555).

a. -gan (I/2024, I/230, I/549).

a. -ganday (I/533).

a. -ıp (I/147, I/1903, I/611, I/851).

a. -ta (I/2434).

aylana **1.** etraf, civar (yöre); **2.** muhit. (I/1166, I/1876, I/2505, I/28, I/951).

a. +sı (I/2421).

aylanayın- okşamak, saygı göstermek. (I/1606, I/1635, I/330).

aylançıkta- oyalanmak.

a. -p (I/836).

aylanış- her birlikte dönme, değişme.

a. -ın (I/1861, I/550).

aylanköçök girdap. (I/895).

aylant- döndürmek; çevirmek.

a. -kan (I/2325).

ayluu aylı, ayı olan. (I/1054, I/1575, I/1581, I/1582, I/2522, I/567, I/675, I/676, I/879).

ayma- atıştırmak, oburca yemek.

a. -p (I/919).

aymak **1.** memleket, ülke arazi; **2.** halk; soy.

a. +ka (I/419, I/755).

a. +tarının (I/711).

a. +tın (I/713, I/740).

aymala- ağızla kapmak.

a. -gan (I/545).

a. -p (I/2434).

Ayna özel isim. (I/102, I/107, I/108, I/116, I/117, I/1516, I/1517, I/1517, I/1584, I/1587, I/1594, I/1596, I/1598, I/1599, I/1618, I/1619, I/1639, I/1647, I/1665, I/1673, I/1676, I/1678, I/1679, I/1682, I/1710, I/1719, I/1728, I/1734, I/1736, I/1785, I/1990, I/1992, I/2009, I/2010, I/2012, I/2012, I/2014, I/2015, I/2022, I/2024, I/2026 I/2065, I/216, I/227, I/2329, I/2329, I/2332, I/2334, I/2336, I/2342, I/2343, I/2346, I/2347, I/2348, I/2349, I/2357, I/2363, I/2387, I/2444, I/2450, I/2456, I/2462, I/2465, I/2474, I/2525, I/2550, I/2554, I/2562, I/2563, I/2669, I/2684, I/2698, I/2703, I/2729, I/2730, I/2733, I/71, I/76, I/80, I/82, I/92, I/97).

a. +da (I/1583, I/2686).

a. +dan (I/2670, I/2709).

a. +ga (I/1589, I/1712, I/1735, I/2015, I/2033, I/2041, I/2174, I/2339, I/2627, I/2719, I/2730, I/77).

a. +lardın (I/2506).

a. +nı (I/100, I/101, I/1645, I/1711, I/2325, I/2327, I/2331, I/2350, I/2352, I/2379, I/2385, I/2387, I/2403, I/2470, I/2560, I/2728, I/74, I/85, I/87, I/88).

a. +nın (I/104, I/1582, I/1594, I/1595, I/1597, I/1601, I/1633, I/1642, I/1659, I/1665, I/1675, I/1691, I/1696, I/1707, I/1713, I/1727, I/1994, I/2015, I/2016, I/2025, I/217, I/2327, I/2328, I/2330, I/2335, I/2337, I/2338, I/2348, I/2354, I/2391, I/2395, I/2402, I/2444, I/2454, I/2459, I/2470, I/2471, I/2504,

I/2548, I/2552, I/2561, I/2675, I/2677, I/2678, I/2702, I/2730, I/72, I/78, I/98).

aynek **Far.** (<âyine) **1.** ayna; **2.** cam.

a. +in (I/2539).

a. +ine (I/2530).

a. +terden (I/1571).

a. +ti (I/2534).

a. +tin (I/1563).

ayran ayran. (I/65).

a. +dan (I/1960).

ayrıkça ayrıca, bilhassa. (I/1742, I/245).

ayrılış ikiye ayrılma; parçalanma. (I/116).

ayrım ayrı, ayrı duran; bir şeye has olan. (I/179, I/2087, I/722, I/819).

a. +dardı (I/440).

a. +darı (I/1294, I/48I, /198, I/3, I/48, I/5).

a. +darın (I/2749).

a. +darına (I/2749).

aysız aysız. (I/212).

Ayşa özel isim. (I/1231, I/1233).

a. +dan (I/1241).

a. +ga (I/1227).

a. +nın (I/1228, I/1232, I/1240).

ayt- demek, söylemek; tekrar söylemek, hikâye etmek. (I/1311, I/1413, I/18).

a. -a (I/1193, I/1228, I/1496).

a. -arın (I/114, I/2376, I/2465).

a. -at (I/1356, I/2027).

a. -çı (I/1922, I/575, I/584).

a. -çu (I/1211, I/712).

a. -ıp (I/1026, I/114, I/1230, I/1394, I/1489, I/1598, I/1680, I/1767, I/1998, I/2007, I/203, I/2032, I/2047, I/2369, I/2376, I/2465, I/2580, I/2633, I/2697, I/73, I/799).

a. -ıptır (I/1742).

a. -kan (I/1099, I/117, I/1803, I/1820, I/1822,

I/1872, I/2049, I/573, I/95).

a. -kanda (I/2533).

a. -kandan (I/1681).

a. -kanday (I/1118, I/1534, I/1601, I/1756, I/1775, I/1954, I/857).

a. -kanı (I/1140, I/1826).

a. -kanına (I/1605).

a. -kanınan (I/1090, I/666).

a. -makçı (I/1528, I/39, I/734, I/802, I/832).

a. -pa (I/1185, I/2147, I/757).

a. -pasa (I/524).

a. -pasam (I/963).

a. -pastan (I/1339, I/2325, I/2401).

a. -pay (I/1307, I/2030, I/2691).

a. -sam (I/2618).

a. -tı (I/1086, I/1089, I/1202, I/1234, I/1495, I/1724, I/240, I/2730, I/69).

a. -tıbı (I/2387).

a. -tım (I/1206, I/1329, I/1650, I/1722, I/2109, I/2617).

a. -tıñar (I/1352).

aytarlık << cakşı >> dep aytarlık emes: << iyi >> denecek kadar değil. (I/1422, I/2089).

aytıl- **edl.** ayt- tan.

a. -gan (I/1354, I/894).

a. -ıp (I/1222).

aytış- söylemek; çekişmek; kavga etmek.

a. -ar (I/800).

a. -at (I/198, I/581).

a. -çu (I/526).

a. -ıp (I/1298, I/1488).

a. -kan (I/561).

aytor sözün kısası; umumiyetle. (I/1517, I/1568, I/1581, I/1603, I/2017, I/2347, I/2387, I/246, I/2488, I/2718, I/51, I/68).

aytuu söyleme, anlatma; telaffuz.

a. +ga (I/12, I/1231, I/545).

ayuu ayı. (I/1949, I/1950, I/1965, I/1971, I/1980, I/1986, I/1988, I/2003, I/1981).

a. +ga (I/1984, I/2003, I/2006).

a. +nu (I/1969, I/1980).

a. +nun (I/1974).

az az, az miktar, bir parça. (I/1314, I/132, I/1329, I/17, I/2415, I/618).

a. +dan (I/481).

a. +ıraak (I/1140, I/1157, I/1361, I/1441, I/1478, I/1479, I/1883, I/2064, I/2070, I/2104, I/2253, I/2506, I/394, I/597).

aza **Ar.** matem; sagu sağma (ölü için ağlama). (I/1617).

azamat **Ar.** (<azâmet) yiğit, babayiğit. (I/417).

azap **Ar.** (<azâb) eziyet; ıstırap. (I/1397, I/1822, I/1956, I/2198).

azazil **Ar.** şeytan, iblis.

a. +dey (I/68).

azgır- baştan çıkarmak, kandırmak, kışkırtmak.

a. -gan (I/1457).

azgırıl- baştan çıkarılmak, kandırılmak, kışkırtılmak.

a. -gan (I/1567).

azık yiyecek, erzak, rızk; hayvan yemi.

a. +ın (I/1944, I/1957).

azır **Ar.** (<hâzır) **1.** şimdi, şu dakikada; **2.** hazır bulunan; **3.** uyanık. (I/102, I/116, I/1307, I/1382, I/1437, I/1454, I/1598, I/1750, I/1890, I/1992, I/1999, I/2143, I/2209, I/2371, I/2418, I/2419, I/2419, I/2464, I/2561, I/2633, I/2676, I/2741, I/2777, I/481, I/506, I/524, I/781, I/995).

azırınça şimdi, şuanda (I/1736, I/2013, I/2717).

azırkı **Ar.+Tr.** şimdiki, muasır, çağdaş. (I/1925, I/2563).

azildeş- şaka yapmak.

a. +e (I/1296).

B

baala- kıymet biçmek, takdir etmek.

b. -gan (I/348).

b. -y (I/2239).

baamçıl **Ar.+Tr.** anlamaya düşkün. (I/2164).

baamçıldık **Ar.+Tr.** anlamaya düşkünlük

b. +ı (I/276).

baamda- **Ar.+Tr.** anlamak, farkına varmak, kavramak.

b. -dı (I/1832, I/299).

b. -gan (I/1297).

baarı onların hepsi, hep. (I/1065, I/113, I/1140, I/1353, I/1372, I/144, I/1451, I/1523, I/1534, I/1558, I/1563, I/1663, I/1811, I/1854, I/203, I/2084, I/2230, I/238, I/526, I/724, I/739).

b. +bız (I/1186, I/1218, I/2607).

b. +n (I/1111, I/1120, I/1137, I/1267, I/148, I/1757, I/2152, I/2164, I/2246, I/2276, I/2599, I/2605, I/33, I/482, I/763, I/807, I/97).

b. +na (I/1109, I/1841, I/979, I/1228).

b. +nan (I/1265, I/1828, I/2243, I/2763, I/1133, I/1259).

b. +nda (I/2323).

b. +nın (I/2150).

b. +sı (I/1354).

baatır **Moğ.** (<bagatur) bahadır, kahraman, cesur. (I/1977, I/2481).

baba **Far. ata-baba**: dedeler, ecdat. (I/733).

b. +dan (I/592, I/594).

babıra- çok söylemek, gevezelik etmek.

b. -p (I/1330).

bacıra- geniş açılmak.

b. -gan (I/146).

bada **Far.** sığır hayvanları sürüsü.

b. +ga (I/914).

badal **Moğ.** fundalık.

b. +dın (I/1796).

b. +ga (I/1933, I/1988).

badırak kavrulmuş buğday. (I/27).

bagışta- ithaf etmek, kurban vermek.

b. -ganı (I/1039).

bak I **Far.** bahçe, bağ; sebze bostanı. (I/2647, I/2703, I/565, I/565, I/565, I/568); **bak-daraktın**: ağacın (I/1065); **bak-daraktuu**: ağaçlı (I/27).

b. +ı (I/697).

b. + ın (I/716).

b. +ına (I/564).

b. +ının (I/28).

b. +tın (I/1403, I/2645, I/564).

bak II **Far**. (ve bakıt): talih, baht.

b. +ıñ (I/1151).

bak- III bakmak, göz kulak olmak; meşgul olmak.

b. -ıp (I/1519, I/2275, I/2770, I/329, I/403).

b. -kan (I/140).

b. -kandıktan (I/598).

b. -ma (I/1567).

b. -sa (I/783).

bak IV bak-bak **1.** keçi sesi taklit; **2.** mırıldanma. (I/1594, I/512, I/666).

baka kurbağa. (I/1573, I/1581, I/676).

b. +lar (I/51, I/627).

bakan sırık, ki onunla keçe evin iskeletinin üst kısmını kaldırırlar.

b. +day (I/1437).

bakça **Far**. bahçe. (I/711, I/2663).

b. +nı (I/2662).

bakılda- yaygara etmek.

b. -p (I/1802).

bakır- böğürmek; boğazı yırtılırcasına bağırmak.

b. -at (I/2431).

b. -gan (I/1905).

bakıt I = bak II. (I/1553, I/2745).

b. +ıga (I/1042, I/1142, I/2748, I/429, I/449).

b. +ıma (I/1017).

b. +ımdan (I/2250).

b. +ımdı (I/2673).

b. +ısın (I/2733).

b. +ısına (I/2010).

Bakıt II özel isim. (I/2379, I/2379, I/2398).

b. +çik (I/2390).

b. +tı (I/2729).

baktek **Far.** kumru.

b. +ter (I/26).

baktıluu **Far.+Tr.** bahtlı. (I/1853, I/1861, I/1915, I/2124, I/2558, I/2731, I/2732, I/2771, I/403, I/569, I/572).

baktısız **Far.+Tr.** talihsiz, bahtsız. (I/1420, I/1648, I/1645).

b. +ıraak (I/1419).

bal bal. (I/1869, I/610).

bala (cemi şekli: baldar) **1.** çocuk, yavru; **2.** erkek tarafından torun. (I/1169, I/1189, I/1211, I/1213, I/1214, I/1512, I/1539, I/1540, I/1587, I/1614, I/1653, I/1765, I/189, I/2208, I/2380, I/2382, I/2387, I/2391, I/2403, I/2577, I/2603, I/2606, I/2615, I/2662, I/2663, I/272, I/879); **balabakıra**: çocuklar. (I/819).

b. +dan (I/2024).

b. +day (I/1223, I/468, I/68).

b. +m (I/2140, I/2149, I/2153, I/2155, I/270, I/2700, I/2706, I/302, I/358, I/430, I/687, I/753, I/819).

b. +ñdı (I/2275).

b. +nı (I/2400).

b. +nın (I/1017, I/1220, I/1512, I/1513, I/2388, I/2705, I/566, I/85, I/88).

b. +sı (I/1032, I/1883, I/2381).

b. +sın (I/2219, I/2390, I/91).

b. +sıñ (I/361).

b. +sına (I/92).

b. +sınday (I/1038, I/1351).

b. +sının (I/2389, I/92).

balaça **Tr.+Far.** küçük çocuk. (I/628).

balaket **Ar.** felaket, kaza.

b. +tin (I/763).

balaluu çocuklu, çocuk sahibi. (I/1573, I/193).

b. +ları (I/1808).

b. +larına (I/1807).

balança **a.- k.** falanca. (I/2020, I/33).

b. +day (I/1283).

balapan palaz, kuş yavrusu. (I/1832, I/1838, I/1830).

b. +dardı (I/1832).

b. +darın (I/1568).

b. +ı (I/1831).

balatı taze sınavber fidanları, taze sınavber.

b. +larının (I/2431).

balban **Far**. pehlivan; güreşçi.

b. +dardı (I/2429).

balbılda- alevlenmek, yalınlamak.

b. -gan (I/610).

b. -p (I/148, I/1571).

baldar bk. bala. (I/1581, I/1582, I/1681, I/1681, I/1686, I/1785, I/1787, I/203, I/2412, I/2417, I/848); **baldar-kızdar**: oğlanlar kızlar (I/1483).

b. +dan (I/2683).

b. +dı (I/1581, I/1581, I/1691, I/210, I/2174, I/44).

b. +dın (I/1592, I/200, I/203, I/84).

b. +ga (I/1581, I/1588, I/1775, I/196).

b. +ı (I/202).

b. +ın (I/140, I/1572).

b. +ınan (I/1569).

b. +ıñdı (I/1444).

b. +ının (I/1351).

baldır- bir şeyler mırıldanmak.

b. -kandın (I/1782).

balee bela.

b. +ge (I/10).

baleket = balaket. (I/998).

b. +ke (I/933).

balerina **Rus.** balerin.

b. +dan (I/460).

balıkçı yer ismi.

b. +ga (I/2, I/6).

b. +ının (I/3).

balır **1.** bir su yosunun adıdır; **2. bot.** su yosunları. (I/1069, I/129, I/1572, I/1573).

b. +lar (I/1567).

bali **Far.** doğru! ; bravo! (I/349).

balkıldat- yumuşatmak, eritmek.

b. -a (I/151).

balkim **Ar.** olabilir, belki. (I/1393, I/16).

balnisa **Srp.** hastane.

b. +ga (I/2195).

b. +sına (I/2118).

Baltabay özel isim. (I/2362, I/2365, I/2381, I/2389, I/2396, I/2401, I/2719, I/2728, I/2730, I/88, I/92).

b. +dan (I/100).

b. +dı (I/2364, I/93).

b. +dın (I/101, I/2350, I/2368, I/2370, I/2716, I/2722, I/2724, I/96, I/97).

b. +ga (I/2729, I/2733).

balta balta.

b. +ñızdı (I/605).

b. +sın (I/606).

baltır baldır.

b. +ına (I/628).

b. +ları (I/2242).

bapırap kızılca kıyamet. (I/2223).

bar I **1.** varlık; nakit: mevcut olan; var; **2.** malik olan; zengin. (I/1004, I/1022, I/1147, I/1203, I/1204, I/1206, I/1208, I/1235, I/1272, I/1280, I/1289, I/1304, I/1324, I/1418, I/1442, I/1467, I/1483, I/1490, I/156, I/1582, I/1703, I/1732, I/1753, I/1810, I/1824, I/1831, I/1843, I/1946, I/1949, I/1965, I/1973, I/2038, I/2236, I/2355, I/239, I/2427, I/2562, I/2658, I/2686, I/269, I/2717, I/302, I/343, I/366, I/40, I/486, I/516, I/524, I/614, I/665, I/713, I/815).

b. +dır (I/1011, I/1360).

bar- II kımıldamak, yürümek, hareket etmek, yürüyüp

girmek; varmak. (I/191); bara-bara: gitgide (I/1095, I/144, I/1468, I/1481, I/1583, I/1735).

b. -a (I/1489, I/1815, I/1941, I/984).

b. -am (I/1942, I/2335, I/2461).

b. -ar (I/1483, I/1626).

b. -arı (I/2741).

b. -arın (I/1086).

b. -at (I/1813, I/378).

b. -atabız (I/1382).

b. -atasın (I/2577).

b. -atat (I/2715).

b. -atıp (I/1223, I/2379, I/25).

b. -atışkan (I/789).

b. -atışkanı (I/2332).

b. -atkan (I/1059, I/1570, I/1594, I/1600, I/1619, I/1839, I/1962, I/2052, I/2165, I/2216, I/2220, I/229, I/2441, I/2486, I/260, I/2708, I/31, I/398, I/561, I/592, I/594, I/603, I/791, I/966, I/989).

b. -atkanda (I/19, I/2623).

b. -atkandar (I/425).

b. -atkanday (I/2216, I/499, I/883, I/895, I/895)

b. -atkanı (I/1256, I/8).

b. -atkanın (I/1986, I/2, I/2580).

b. -atkansıdı (I/2411).

b. -atkansıyt (I/1572, I/614).

b. -atsa (I/1028).

b. -attı (I/1599, I/2069, I/2221, I/2740, I/613, I/677).

b. -bagın (I/1087).

b. -basa (I/1498).

b. -basambı (I/119).

b. -basın (I/456).

b. -bay (I/2328, I/2619, I/402).

b. -bı (I/1341, I/2127).

b. -çu (I/79).

b. -çuday (I/1820).

b. -day (I/396).

b. -dı (I/1121, I/1134, I/1226, I/1604, I/1713, I/2355, I/2452, I/628, I/706, I/888).

b. -dıgınça (I/1202, I/521).

b. -gam (I/959).

b. -gan (I/1268, I/1469, I/1597, I/2350, I/2627, I/2678, I/2703, I/401, I/475).

b. -ganda (I/1595, I/2213, I/334, I/651).

b. -gandabı (I/840).

b. -gandan (I/2724).

b. -ganıbızdan (I/1237).

b. -gıñ (I/1945, I/2612).

b. -ıp (I/1116, I/1227, I/1240, I/1403, I/143, I/1486, I/1488, I/1538, I/1563, I/1566, I/1572, I/1601, I/1803, I/1880, I/1903, I/1908, I/207, I/2321, I/2417, I/2440, I/2469, I/2506, I/2537, I/2613, I/2627, I/2679, I/2745, I/297, I/386, I/411, I/496, I/507, I/69, I/756, I/795, I/818, I/849, I/916, I/965, I/978).

b. -ışıp (I/1567, I/1581, I/1839, I/4).

b. -ıştı (I/2444).

b. -sa (I/433).

b. -sak (I/313).

b. -sambı (I/119).

b. -sañ (I/1947, I/755).

b. -sañar (I/864, I/922).

b. -sañarçı (I/559).

baraanduu görülen, fark edilen, büyük. (I/511).

barak **Ar.** kağıt yaprağı, varak.

b. +ınday (I/1392).

barakelde **Ar.** bravo! ; maşallah! (I/854).

bardık varlık; nakit; oluş. (I/370, I/1469).

bark **Ar. 1.** fark; **2.** kıymet, değer.

b. +ı (I/916).

b. +ın (I/1034).

barkıt **Rus.** kadife; plöş. (I/282).

b. +ka (I/220).

b. +tay (I/1567).

barktuu **Ar.+Tr.** kıymetli, değerli. (I/1602).

barlık hep; bütünü; herkes. (I/1468).

barmak parmak.

b. +ın (I/1416).

bas- **1.** tazyik etmek, basmak; **2.** ayak basmak; **3.** kaplamak; baştan başa örtmek; **4.** baskın yapmak. (I/2354); **baskan-turganı**: yürüyeni (I/1376); **bassa-tursa**: yalpalayarak yürüse (I/1258).

b. -a (I/1038, I/1248, I/127, I/1329, I/1343, I/188, I/2002, I/2136, I/2504, I/324, I/334, I/672).

b. -am (I/1391).

b. -ar (I/1753).

b. -arın (I/222).

b. -ıp (I/1013, I/1081, I/1168, I/1182, I/1223, I/1256, I/1281, I/1682, I/1708, I/1747, I/1747, I/1805, I/1839, I/1865, I/1909, I/2053, I/2070, I/2138, I/2434, I/2508, I/2509, I/2636, I/2651, I/2667, I/331, I/36, I/481, I/495, I/564, I/59, I/706, I/752, I/823, I/868, I/874, I/886, I/887, I/916, I/928, I/955, I/993).

b. -kan (I/1542, I/1553, I/1637, I/1845, I/1909, I/44, I/70, I/146).

b. -kanda (I/1838, I/2403, I/1873).

b. -kandarın (I/500).

b. -kandıktan (I/1993).

b. -kanı (I/918, I/1736).

b. -kanında (I/343).

b. -sa (I/18, I/2054).

b.-tı (I/114, I/116, I/129, I/1885, I/2076, I/2599, I/282, I/518, I/536, I/69, I/692, I/977, I/979).

basa evet, öyle; elbette. (I/738).

basık **1.** gidiş, yürüyüş (at hakkında); **2. mec**. tavrı harekat; gidişat.

b. +ı (I/614).

b. +ın (I/964).

b. +ına (I/143).

basıl- **edl.** bas- tan.

b. -at (I/499, I/879).

b. -bası (I/1556).

b. -bayt (I/2585).

b. -dı (I/1871, I/2074, I/2507, I/2516, I/910).

b. -gan (I/950, I/952).

b. -gança (I/2708).

b. -ıp (I/1522, I/208).

basım tazyik, basınç.

b. +ı (I/2637).

basış- hep birlikte basmak, yürümek. (I/1845, I/510).

b. -ıp (I/3).

b. -tı (I/1300).

basmayıl (eyer üzerinden geçen) kolan.

b. +ın (I/846).

basmırt sakin. (I/1449, I/1746, I/2367, I/916).

basta- alçalmak, inmek; dinmek.

b. -p (I/2723).

bastır- **1.** tazyik etmek; basmaya zorlamak; **2.** yürümek; yavaş yürümek;

b. -gansıdı (I/637).

b. -ıp (I/635, I/644).

b. -sañ (I/1783).

baş **1.** kafa baş; **2.** başak; baş al-: başaklanmak (I/1861, I/722, I/611); **3.** reis, amir, serdar; **4.** başlıca; **5.** üst kısım, tepe; **6.** başucu; **7.** insan, nüfuz (insanlar sayılırken); **8.** tane. (I/1022, I/1296, I/140, I/1446, I/1458, I/1475, I/1519, I/1585, I/2063, I/2090, I/2250, I/2255, I/2293, I/2562, I/2562, I/50, I/51, I/561, I/579, I/582, I/692, I/718, I/721, I/87).

b. +bız (I/1615).

b. +ı (I/116, I/1166, I/1170, I/142, I/1425,

I/1647, I/1742, I/2521, I/2532, I/71, I/720).

b. +ım (I/1387, I/2190, I/2193).

b. +ıñ (I/1212).

b. +ın (I/1255, I/1343, I/1542, I/155, I/1563, I/1871, I/2090, I/2092, I/2104, I/2325, I/2335, I/2412, I/2441, I/2472, I/2512, I/2636, I/297, I/373, I/522, I/540, I/541, I/602, I/677, I/683, I/883).

b. +ına (I/1035, I/1167, I/1420, I/1533, I/1601, I/1604, I/1755, I/2031, I/2408, I/286, I/981).

b. +ınan (I/1025, I/1025, I/1586, I/2352, I/2516, I/2564, I/2613, I/2775, I/606, I/1650).

b. +ındagı (I/1593, I/2372, I/310).

b. +ınday (I/146).

b. +ıñdı (I/2097, I/2101).

b. +ının (I/2345).

b. +tarın (I/119).

başalaman sırayla. (I/2519, I/284).

başbak- kafayı hafifçe çıkarmak.

b. -ar (I/71).

başçı işleri çeviren, müdür, amir.

b. +sı (I/1000, I/44).

başka diğer, gayri, özge; yabancı; başlı başına; ayrıca. (I/1178, I/1193, I/121, I/1278, I/1398, I/146, I/1527, I/1529, I/156, I/1583, I/1583, I/1701, I/1735, I/1753, I/1815, I/1853, I/188, I/1907, I/2170, I/2334, I/2336, I/234, I/2344, I/2409, I/2480, I/2492, I/2505, I/2630, I/2666, I/2670, I/35, I/545, I/549, I/573, I/70, I/715, I/738, I/775, I/867, I/890, I/909).

b. +da (I/54).

b. +lar (I/132, I/2620).

b. +lardıkına (I/2347).

b. +larga (I/1826).

b. +ları (I/1834).

başkaca başkaca, başka türlü. (I/1107, I/2389, I/840).

başkar- I idare etmek; başa geçmek.

b. -a (I/1023).

başkar- II değişmek. (I/1024).

b. -dı (I/1131).

b. -sa (I/1024).

başkarma idare; idarehane (bir müessese olmak sıfatıyla). (I/729).

b. +ga (I/727).

b. +lar (I/722).

b. +nın (I/924).

başkaruu başarma; başa geçme; idare.

b. +ga (I/1167, I/541, I/887, I/891).

baş-otu tek yönlü bakarak; tamamen. (I/241, I/819).

başta- **1.** başlamak; **2.** başa geçmek, rehberlik etmek.

b. -dı (I/1165, I/1343, I/1408, I/1465, I/1488, I/1495, I/1821, I/1829, I/1848, I/1960, I/2016, I/2101, I/215, I/224, I/2267, I/2357, I/2365, I/2405, I/2524, I/282, I/391, I/531, I/627, I/907, I/992, I/83).

b. -gan (I/1114, I/1537, I/1583, I/1585, I/1737, I/1743, I/1992, I/2014, I/2329, I/2348, I/2350, I/2370, I/2499, I/2503, I/259, I/848).

b. -ganda (I/1955).

b. -ganına (I/2329).

b. -laarın (I/61).

b. -ların (I/137).

b. -larına (I/2415).

b. -p (I/1809).

b. -ptır (I/2073, I/793, I/847).

b. -yt (I/1536, I/166, I/179).

baştal- **edl.** başta- dan. (I/909).

b. -at (I/1416, I/1525).

b. -çu (I/459).

b. -dı (I/1560).

b. -gança (I/1474).

b. -gandan (I/333).

b. -gansıdı (I/1734).

b. -ıp (I/1166, I/1426).

b. -sa (I/1522).

baştañ bir evin (başlıca kadın) gençleri tarafından (baba ve analarının evde bulunmadıklarında) diğer evin çocuklarına veya büyüklerine verilen ziyafet. (I/2362).

baştaş- **1.** hep birlikte başlamak; **2.** elbirliğiyle yönetmek (sevk ve idare etmek).

b. -at (I/1532)

b. -tı (I/1300, I/437).

baştatan baştan, evvelce, önce; (I/1438).

bat I hızlıca çabuk. (I/1109, I/1464, I/1471, I/1679).

bat- II **1.** batmak, gark olmak; sığmak; sokulmak, geçmek; **2.** gurubetmek, batmak (güneş, ay ve yıldızlar hakkında); **3.** cesaret etmek, cüret etmek.

b. -a (I/853).

b. -at (I/1534).

b. -bay (I/257).

b. -bayt (I/2319, I/372).

b. -ıp (I/1082, I/143, I/1476, I/1482, I/1570, I/1962, I/2052, I/2216, I/2220, I/230, I/2441, I/375, I/400, I/592).

b. -kan (I/2057, I/231).

b. -pay (I/1137, I/1595, I/2217, I/2448, I/454, I/928).

b. -payt (I/2600).

b. -tı (I/241).

bata **Ar. 1.** Kur'an'ın birinci suresinin adıdır, Fatiha; **2. dn.** takdis, hayırlı dua.

b. +mdı (I/2156).

b. +ñızdı (I/1612, I/1616).

b. +sın (I/1595).

batalon **Kzk.T.** tabur, bayrak, sancak.

b. +go (I/333).

batın- cesaret etmek, cüret etmek.

b. -a (I/2020, I/2334, I/462, I/467).

batış garp, batı (I/951); **batış-tündük**: kuzeybatı (I/1487).

battaş- dutkalla yapıştırılmak, yapışmak.

b. -ıp (I/978).

baya son günlerde (I/2458); bayatan beri yahut bayatadan beri: öteden beri (I/119, I/2061, I/2076, I/2412, I/2477, I/347, I/616, I/766, I/821, I/994).

bayagı deminki, çoktanki; (I/1168, I/1176, I/1179, I/1209, I/1374, I/147, I/1538, I/1554, I/1573, I/1575, I/1644, I/1838, I/1869, I/1872, I/1914, I/2011, I/2016, I/2054, I/2084, I/2090, I/2125, I/215, I/2437, I/2564, I/265, I/408, I/462, I/862).

b. +day (I/2073).

b. +nda (I/2126).

b. +sınday (I/1765, I/2131, I/2676, I/573, I/916).

bayan **Ar.** (<beyân) hikâye (anlatma), beyan; tasvir (taslak). (I/42).

b. +ın (I/464).

bayanda- **Ar.+Tr.** beyan etmek.

b. -p (I/711).

b. -y (I/59).

bayatan bk. baya (I/1307, I/154, I/1618, I/2026).

baybiçe **es.** ilkin karı, birinci karı; hatun; ev sahibesi; (I/1606, I/1616, I/20).

b. +lerinin (I/1602).

bayçeçekey karçiçeği.

b. +lerdi (I/146).

bayka- takip etmek; gözetlemek; dikkat etmek; ihtiyatlı davranmak.

b. -bagan (I/1466, I/1838).

b. -bay (I/2330, I/822).

b. -bayt (I/814).

b. -dı (I/1711, I/2033).

b. -gan (I/2232).

b. -maksan (I/387).

b. -maksanga (I/342, I/965).

b. -sa (I/1324, I/985).

b. -sam (I/2655).

b. -sañ (I/815).

b. -y (I/276).

baykaş- hep beraber takip etmek, gözetlemek.

b. -kan (I/72).

baykoo gözetleme. (I/1479).

baykuş **1.** baykuş; **2. mec.** miskin, beceriksiz. (I/1539, I/1542, I/2300, I/2604, I/418).

b. +um (I/1545, I/332).

bayla- **1.** bağlamak, bir araya toplayıp bağlamak; bir yere bağlamak; **2.** besiye koymak.

b. -p (I/1965, I/22).

b. -sa (I/357).

b. -y (I/146).

baylan- bağlanmış olmak, kendisini bağlamak; kendi üzerine bağlamak.

b. -gan (I/2515).

b. -ıp (I/2511, I/49).

baylanış- birbirine bağlanmak, birbirine geçerek karışmak.

b. -tı (I/1468).

baylanıştuu irtibatı, ilişiği olan. (I/1420, I/1482, I/1691, I/2563, I/2570).

bayloo **1.** bağlama, bir araya toplayıp bağlama; **2.** esaret.

b. +çu (I/2079).

b. +nun (I/1078).

baytal henüz kulunlamamış (doğurmamış) olan genç kısrak.

b. +dı (I/2437).

bazar **Far.** (<bâzâr) pazar.

b. +ın (I/18).

b. +ına (I/313, I/785).

bazarlık **Far.+Tr.** pazara giden kimsenin getirdiği hediye. (I/318, I/319).

beçara **Far**. (<bî-çâre) züğürt; miskin; fukara. (I/116, I/1387, I/1454, I/2003, I/2084, I/2251).

b. +dan (I/2352).

b. +nı (I/2325, I/2233).

b. +nın (I/90).

bede **Far.** yonca; kaba yonca. (I/2063, I/609, I/611,

I/675, I/698, I/779, I/783, I/952).

b. +den (I/868).

b. +ge (I/682).

b. +ni (I/1040, I/637, I/643, I/776, I/779).

b. +nin (I/611, I/674, I/676, I/700, I/780, I/781).

b. +sine (I/778).

bee kısrak (doğurmamış olan). (I/2609, I/357, I/358, I/643, I/682).

b. +ge (I/708).

b. +ler (I/2437).

bek sağlam, pek; muhkemce; gayet. (I/1623, I/301).

bekem **Ar.** (muhkem) sağlam, dayanıklı. (I/1970, I/2711, I/50, I/887)

beken (<bı eken) mi ki? , mi acaba? (I/1004, I/1196, I/2038, I/2148, I/2185).

beker **Far.** (<bî-kâr) beyhude, boş yere, nafile, boşu boşuna. (I/117, I/1416, I/1667, I/1926, I/2034, I/2692, I/328, I/329).

b. +inen (I/839).

bekerpos **Far.** beyhude.

b. +tor (I/917).

bekerpoz **Far.** beyhude. (I/603).

bekitil- tasdik edilmek, tasdik edilmiş olmak.

b. -begen (I/2537).

bel **1.** bedenin kuşak bağlanacak yeri; bel; **2.** dağ geçidi.

b. +i (I/1354).

b. +ine (I/1823, I/2459).

b. +inen (I/461).

belçe belçesinen battı : beline kadar battı.

b. +sine (I/610).

bele bı ele > bele mi acaba? (I/1041, I/1097, I/1103, I/1302, I/1329, I/1503, I/1965, I/2115, I/2245, I/366, I/408, I/832, I/9, I/905).

b. +m (I/689).

b. +ñ (I/1625).

belek **Moğ.** (<beleg) hediye (I/1492, I/1924, I/2335); **belek-beçkek**:

hediyeler (I/1109, I/1233).

belgi alamet, nişane, damga, işaret; yol göstermek için dikilen nişane.

b. +si (I/973).

b. +sinen (I/939).

belgilöö işaret etme; ifade etme.

b. +gö (I/2334).

belgilüü malum, muayyen. (I/1467, I/1556).

belgisiz alameti, işareti bulunmayan; meçhul. (I/1408, I/1576, I/1577, I/1580, I/2453, I/2482, I/2717, I/63, I/895).

ber- **1.** vermek; bir defa vermek; **2.** üzerine vermek; **3.** baş fiilin geçen zaman gerondifi ile birlikte yardımcı fiil sıfatıyla, işin başka bir şahsın tevkili ile yahut onun için yapıldığını ve iş neticesinin asıl iş gören şahsa değil de, diğer bir şahsa yöneltildiğini gösterir; **4.** baş fiilin hal gerondifi ile beraber oldukça işin sanki ahval dışında yahut mükerreren yapıldığını gösterir. (I/1545, I/1546, I/2383, I/2611, I/807, I/2598, I/1273).

b. -begen (I/101, I/1578, I/1677, I/1694, I/2391, I/2563, I/2736, I/494).

b. -begeni (I/277).

b. -besem (I/726).

b. -besten (I/69).

b. -bey (I/1028, I/133, I/1449, I/1583, I/1598, I/1617, I/1618, I/2015, I/2103, I/230, I/2344, I/2387, I/2387, I/2411, I/2547, I/2560, I/257, I/552, I/767, I/916, I/966).

b. -beybi (I/2377).

b. -beym (I/1653).

b. -beyt (I/1777, I/220).

b. -çü (I/1039, I/1376, I/1437, I/1449, I/1517, I/182, I/2323, I/2345, I/368, I/89, I/941).

b. -di (I/106, I/1079, I/1110, I/1259, I/1361, I/1427, I/1461, I/1468, I/1469, I/1515, I/1552, I/1728, I/1869, I/1985, I/1986, I/2082, I/2102, I/2121, I/2168, I/2409, I/2462, I/2521, I/2635, I/2702, I/2739, I/2745, I/277, I/2776, I/430, I/457, I/567, I/62, I/707, I/964, I/967, I/978).

b. -e (I/1322, I/1592, I/858, I/924).

b. -ebi (I/2587).

b. -ebiz (I/1358, I/1514).

b. -ebizbi (I/1489).

b. -em (I/1139, I/1464, I/1506, I/1686, I/1805, I/1930, I/1998, I/2007).

b. -en (I/481).

b. -er (I/2224, I/385).

b. -erde (I/794).

b. -erine (I/1473).

b. -ersiñ (I/2129, I/304).

b. -esiz (I/1368).

b. -esizbi (I/2037).

b. -et (I/1260, I/1462, I/148, I/1507, I/1530, I/1541, I/1614, I/164, I/26, I/922).

b. -eyin (I/2610, I/726, I/771).

b. -gem (I/2156).

b. -gen (I/1030, I/1030, I/1039, I/1043, I/1229, I/1478, I/1516, I/1775, I/1778, I/1810, I/2175, I/2596, I/272, I/2749).

b. -gende (I/1821).

b. -genden (I/434, I/873).

b. -genim (I/2597).

b. -gensiyt (I/2479).

b. -iñiz (I/1616, I/1941, I/2399).

b. -iñizçi (I/605).

b. -ip (I/1120, I/120, I/128, I/1288, I/1596, I/1612, I/1742, I/1766, I/1809, I/1944, I/2026, I/203, I/2095, I/2595, I/440, I/485, I/506, I/92, I/944, I/948).

b. -iptir (I/1325).

b. -mekçisiñ (I/1392).

b. -mey (I/156).

b. -se (I/1076, I/1091, I/1095, I/1110, I/1232, I/1294, I/1447, I/1455, I/1539, I/1581, I/1583, I/1913, I/2239, I/2242, I/2365, I/2387, I/2391, I/2544, I/2737, I/392, I/50, I/772, I/773, I/970, I/982).

b. -sek (I/667).

b. -sem (I/2598).

b. -señ (I/200).

b. -sin (I/420).

bereke **Ar.** başarı, muvaffakiyet.

b. +m (I/1191).

b. +si (I/165).

berekelüü **Ar.+Tr.** bereketli, feyizli. (I/1015).

bergile- birkaç defa vermek; birçoklarına vermek. (I/1600, I/726).

b. -çi (I/2396).

beri bu yana doğru, buraya; daha yakın. (I/103, I/1242, I/1307, I/1335, I/1411, I/143, I/146, I/148, I/154, I/1618, I/1675, I/1692, I/1742, I/189, I/190, I/1926, I/1992, I/2011, I/2026, I/2033, I/2114, I/2214, I/2348, I/2354, I/2455, I/2571, I/2736, I/375, I/414, I/511, I/55, I/731, I/799, I/850, I/92).

Berik-Taş yer ismi.

b. +tın (I/1528, I/1531).

beril- **1.** verilmek; **2.** teslim olmak; mağlup olmak; **3.** sadakatli olmak.

b. -gen (I/1471).

b. -ip (I/1039, I/1654, I/2409, I/819, I/824).

b. -se (I/1283).

berile- beriye doğru hareket etmek.

b. -ndikten (I/2411).

beriş- **1.** hep beraber vermek; **2.** yenilmek, teslim olmak.

b. -çü (I/1582).

b. -elik (I/587).

b. -et (I/932).

b. -ip (I/31).

b. -ti (I/1839, I/242).

berki bu tarafta bulunan, beriki. (I/1581, I/697).

b. +leri (I/1887).

berüü verme. (I/1504)

b. +dö (I/1473, I/1841, I/246).

b. +nü (I/2335).

beş beş. (I/1266, I/2550, I/731). beş-altı: beş altı (I/1850, I/749, I/855).

beş-a. +day (I/851).

beş-a. +nı (I/703).

beşene **Far. 1.** alın; **2.** kader, kısmet.

b. +si (I/107, I/185, I/2024).

b. +sinen (I/1916).

beşik beşik.

b. +ten (I/1354).

beşim **Far. 1.** hemen öğle zamanını takip eden vakit; **2.** öğle zamanı. (I/2066, I/2177, I/2445, I/374).

bet **1.** yanak; **2.** yüz; **3.** satıh (yüzey); **4.** hayvan çehresi, suratı; **5.** yönet (istikamet) **bet al-:** yönelmek. (I/1130, I/1163, I/1168, I/1176, I/158, I/1622, I/1803, I/1849, I/1863, I/2, I/2076, I/2406, I/2429, I/2509, I/2648, I/28, I/398, I/403, I/431, I/52, I/610, I/1232, I/1223, I/1209, I/1183, I/424).

beti-başı: yüzün her yeri.

b. +i (I/1588, I/1816, I/1862, I/2015, I/215, I/2330, I/292).

b. +in (I/1437, I/1554, I/1708, I/220, I/261).

b. +inçe (I/189, I/933).

b. +inde (I/1519, I/2206, I/49).

b. +indegi (I/179, I/951).

b. +iñdi (I/1539, I/1629).

b. +ine (I/146, I/2087, I/240, I/740).

b. +inen (I/2095, I/375).

b. +inin (I/2342, I/396).

b. +ke (I/130).

b. +ten (I/1602, I/1786).

b. +ter (I/140).

b. +terden (I/2430).

b. +terinen (I/140).

b. +ti (I/179).

bet a. -dı (I/1093, I/1987, I/221, I/122)

bet a. -dındagı (I/1878, I/495).

beti-b. +n (I/3).

beti-b. +ndagı (I/2105).

betege rişi (yeleğimsi) kılgan otu; bir nevi ayrık otu (Latincesi: Festuka).

b. +lerdin (I/1829).

b. +nin (I/1845).

beter **Far.** (<beter) yahut beş beter: daha fazla, daha iyi. (I/1076, I/1167, I/1303, I/1335, I/1361, I/1376, I/1447, I/146, I/165, I/1732, I/182, I/2024, I/2105, I/214, I/226, I/2432, I/2436, I/2506, I/2508, I/2550, I/266, I/348, I/460, I/495, I/523, I/683, I/711, I/819, I/853, I/890, I/891, I/901, I/904, I/916, I/96, I/165).

betteş- yüz yüze gelmek, karşı karşıya gelmek, yüzleşmek.

b. -ip (I/2215).

beybaş **f-k.** yol bilmez, söz dinlemez, haşarı; terbiyesiz, edepsiz. (I/1447).

beyçeki kötü. (I/187, I/38, I/48).

beykabar **Far.+Ar.** bihaber. (I/25).

beykam **f-k.** gamsızca, kaygısızca; gamsız, kaygısız. (I/1292, I/1300, I/2434).

beykapar akılsız, şuursuz. (I/1064, I/150, I/153, I/1786, I/399, I/682, I/916, I/970).

beykaruu **f-k.** kuvvetsiz, gevşek. (I/151).

beyköñül **Far.+Tr.** gönülsüz. (I/1774).

beykut **Far.** sakin, dağdağasız; sükûnetle. (I/1054,

I/1883, I/2438, I/2558, I/2735, I/51).

beykutçuluk **Far.+Tr.** dağdağasızlık, sükûn.

b. +ka (28).

b. +tu (I/1070).

beykünöö **Far.** günahsız.

b. +dön (I/2327).

beymaal **Far.+Ar.** vakitsiz. (I/2025).

beymaza **Far.** bıktırıcı; rahat durmayan; yol bilmez. (I/1540, I/2323)

beymazalan- **Far.+Tr.** bıktırmak.

b. -at (I/1437).

beypil **1.** refah, sükûn, huzur; **2.** sakin; nezaketli. (I/208, I/400).

beytaanış **Far.+Krg.T.** bilmedik, tanımadık (kimse). (I/1568, I/594, I/966, I/990).

bıc bıc-bıc tahammür etme, fısıldama, kaynama. (I/1778).

bıdılda- yankılanmak.

b. -gan (I/148).

bıkıra- kıpırdamak.

b. -p (I/928).

bılk kımıldamak; bılk etken: kımıldayan. (I/1038, I/2478, I/1869).

bılkıldat- titremek, sallamak.

b. -ıp (I/1573).

bıltırkı geçen seneki.

b. +dan (I/2085).

Bıstrovka yer ismi. (I/694)

b. +ga (I/861).

bış- olmak (olgunlaşmak); (meyve pişmek).

b. -a (I/2068, I/662, I/848).

b. -at (I/752, I/803, I/855).

b. -çu (I/2136, I/697).

b. -ıp (I/915, I/2178).

b. -kan (I/1071, I/2134, I/396 I/703, I/844, I/917, I/927, I/931).

b. -kança (I/817).

b. -kandarı (I/875).

b. -kanına (I/931).

b. -payt (I/805).

bışıkçılık ekinlerin ve yemişlerin olma çağı. (I/2135).

bışıkta- teyit etmek.

b. -gansıp (I/666).

bışıkulak bışıkulak kıl-: can kulağıyla dinlemek. (I/2387).

bışılda- sık sık burundan solumak; boyuna burnunu çekmek.

b. -p (I/2515, I/879).

bışırıl- pişirilmek, kavrulmak; hazırlanmak.

b. -gan (I/1063).

bışkır- (beygir) aksırmak.

b. -ıp (I/1880, I/1885).

bıtbıldıkta- bılbıldamak (bıldırcın sesi taklidi).

b. -p (I/566).

bıtıra- saçılmak, darmadağın olmak; parçalanmak.

b. -gan (I/1563).

bıtpıldık bıldırcın sesi taklidi.

b. -tap. (I/2074, I/612, I/676).

bıyak yahut biyak bu yan, bu cihet. (I/2429).

b. +ka (I/1742, I/1794, I/1798, I/284, I/284, I/808, I/954, I/867, I/1871).

b. +ta (I/1287, I/1953, I/2081, I/843).

b. +tan (I/1514).

bıyıl (<bul cıl) bu yıl, bu yılda. (I/2081, I/2083, I/2282, I/2417).

bil- **1.** bilmek; anlamak; **2.** güç yetmek; muktedir olmak; **3.** idare etmek; tasarruf eylemek. (I/1671, I/2762).

b. -begen (I/733)

b. -begender (I/1313).

b. -begendigine (I/972).

b. -begendikten (I/725).

b. -bes (I/2336, I/58).

b. -besin (I/2339).

b. -bey (I/1132, I/1144, I/116, I/1170, I/1482, I/1689, I/214, I/2365, I/2402, I/34, I/903).

b. -beylik (I/774).

b. -beym (I/2112, I/2583, I/318).

b. -beyt (I/831).

b. -çü (I/234, I/99, I/1453, I/81).

b. -di (I/1477, I/2620, I/496, I/906).

b. -ebiz (I/2584).

b. -em (I/59).

b. -esiñ (I/2218, I/2590).

b. -esizder (I/1750).

b. -et (I/137, I/1931, I/210, I/222, I/2572).

b. -gen (I/1113, I/116, I/1233, I/143, I/1601, I/1604, I/1647, I/1772, I/1774, I/2335, I/2568, I/2636, I/2720, I/513, I/527, I/744, I/925).

b. -genden (I/1107, I/1447, I/1598, I/1752).

b. -gendikten (I/201, I/974).

b. -gendiktenbi (I/2488).

b. -genin (I/1598).

b. -geniñizdi (I/1684).

b. -ip (I/1249, I/1390, I/1664, I/1866, I/2155, I/2266, I/2327, I/761, I/797).

b. -meksen (I/91).

b. -meksenge (I/2027).

b. -meyinçe (I/801).

b. -se (I/1994).

b. -sin (I/1744).

bildir- bildirmek, haber vermek.

b. -di (I/1213).

bildiriş- hep birlikte bildirmek, haber vermek. (I/1140).

b. -ken (I/2021).

bilek **1.** dirsekle el arasındaki kısım; bilek; **2.** hayvan ayağının aşağı kısmı.

b. +i (I/398)

b. +in (I/510, I/617).

b. +indegi (I/497).

b. +ten (I/887).

bilgi bilgi. (I/1118).

bilgilik akıllılık; bilgi.

b. +i (I/1634).

bilgiz- bildirmek; haberdar etmek; öğretmek.

b. -begen (I/472).

b. -bey (I/1449, I/469).

b. -böögö (I/2032).

b. -ip (I/396).

bilim bilgi, ilim. (I/1452).

bilin- bilinmek: aydınlanmak; meydana çıkmak; **biliner-bilinbes**: bilinir bilinmez (I/2534).

b. -bey (I/1572, I/2409, I/819).

b. -ip (I/298, I/1173).

biliş- **işt.** bil- den. (I/796).

b. -çü (I/1337, I/940).

b. -ken (I/17).

b. -kenden (I/1829, I/465).

b. -pey (I/2293).

bilüü bilme, tanıma.

b. +gö (I/1449, I/464).

b. +nün (I/1345).

bir bir; birisi; bir defa (I/1, I/1031, I/1071, I/1083, I/1089, I/1102, I/1105, I/1106, I/1108, I/111, I/1111, I/1120, I/1137, I/1166, I/1169, I/1174, I/120, I/1228, I/1231, I/1231, I/124, I/1273, I/1275, I/1285, I/129, I/1303, I/1339, I/1351, I/1354, I/1372, I/1375, I/1377, I/1385, I/1393, I/14, I/1409, I/142, I/1430, I/1447, I/1449, I/1450, I/1454, I/146, I/146, I/1467, I/1468, I/1472, I/148, I/1486, I/1511, I/1527, I/1535, I/155, I/1556, I/1578, I/1580, I/1595, I/1599, I/160, I/1605, I/161, I/162, I/163, I/1663, I/1664, I/1695, I/17, I/181, I/1810, I/1820, I/1824, I/1825, I/1827, I/1832, I/1834, I/1839, I/186, I/1861, I/1863, I/1863, I/1866, I/1885, I/1895, I/190, I/1905, I/191, I/1916, I/1923, I/2, I/200, I/2058, I/2066, I/2070, I/2087, I/2090, I/2093, I/21, I/2106, I/2124, I/2129, I/214, I/2141, I/2167, I/2167, I/2186, I/2186, I/2215, I/2236, I/2296, I/234, I/2366, I/2424, I/2429, I/2429, I/2433, I/2434, I/2476, I/2508,

I/2573, I/2575, I/2595,
I/2607, I/2641, I/2648,
I/2652, I/2653, I/2678,
I/2713, I/272, I/2729,
I/2730, I/2732, I/2732,
I/2740, I/2768, I/286,
I/308, I/309, I/314,
I/316, I/317, I/333, I/35,
I/358, I/366, I/370,
I/377, I/38, I/380, I/39,
I/397, I/400, I/401,
I/403, I/408, I/414, I/42,
I/433, I/449, I/455,
I/467, I/474, I/474,
I/480, I/481, I/481,
I/481, I/481, I/482,
I/488, I/49, I/495, I/499,
I/5, I/50, I/50, I/505,
I/520, I/524, I/53, I/540,
I/550, I/577, I/58, I/601,
I/611, I/626, I/626, I/65,
I/73, I/748, I/75, I/79,
I/791, I/794, I/804,
I/810, I/810, I/815,
I/818, I/85, I/85, I/853,
I/866, I/877, I/892,
I/895, I/895, I/901,
I/905, I/908, I/916,
I/928, I/931, I/948,
I/964, I/972, I/973,
I/993, I/993, I/998,
I/1013, I/540, I/1000,
I/1002, I/1019, I/1022,
I/1046, I/1086, I/1106,
I/1112, I/1126, I/1228,
I/1229, I/1240, I/1247,
I/1262, I/1269, I/1286,
I/1302, I/1310, I/1316,
I/1316, I/1373, I/1401,
I/1408, I/1480, I/1504,
I/1514, I/1515, I/1534,
I/1538, I/1542, I/1565,
I/1581, I/1582, I/1586,
I/1594, I/1595, I/1595,
I/1617, I/1630, I/1638,
I/1655, I/1656, I/1665,
I/1690, I/1701, I/1702,
I/1726, I/1727, I/1738,
I/1755, I/1773, I/1785,
I/1843, I/1848, I/1855,
I/1859, I/1861, I/1867,
I/1913, I/1920, I/2020,
I/2032, I/2047, I/2047,
I/2051, I/2053, I/2083,
I/2084, I/2089, I/2119,
I/2158, I/2163, I/2191,
I/2204, I/2225, I/2250,
I/2287, I/2315, I/2325,
I/2326, I/2333, I/2334,
I/2389, I/2478, I/2482,
I/2507, I/2519, I/2546,
I/2560, I/2562, I/2586,
I/2621, I/2630, I/2743,
I/2751, I/2775, I/534,

I/541, I/606, I/607, I/661, I/819, I/909, I/949, I/986); **bir-eki**: bir-iki (I/1097, I/1112, I/1363, I/154, I/1880, I/2321, I/2346, I/497, I/706); **bir a**z: biraz, bir parça (I/1519, I/1565, I/1760, I/1788, I/1848, I/1919, I/2022, I/2259, I/2472, I/2578, I/2649, I/2651, I/970, I/982, I/982); **bir neçe**: birkaç (I/2337); **bir nerse**: bir nesne, bir şeyler; **biri** yahut **birisi**: onlardan biri (I/1301, I/2011, I/227, I/2318, I/265, I/7, I/7, I/80); **bir-biribiz**: birbirimiz; bir-biri yahut biri-biri: birbiri (I/140, I/1572); birine-birin: birbirlerine (I/1704); **birinen-biri**: birbirlerinden (I/1827).

b. +di (I/2255, I/755, I/919).

b. +i (I/33).

bir a. +dan (I/1087, I/1160, I/1567, I/2493).

bir a. +ga (I/1010, I/1242, I/2376 I/2444, I/900).

bir b. +ge (I/2297).

biri b. +n (I/2322).

bir n. +ni (I/937).

biri-b. +bizdi (I/1658, I/2293, I/2640).

biri-b. +in (I/1020, I/260, I/2632)

biri-b. +ne (I/1012, I/1013, I/1082, I/1260, I/1661, I/182, I/1833, I/1835, I/2020, I/481, I/547, I/547, I/565, I/581, I/612, I/616, I/620, I/887, I/978)

biri-b. +nen (I/1412, I/1581).

biri-b. +nin (I/1022, I/1417, I/2217, I/2549).

biri+ge (I/895).

biri+ne (I/1775, I/439).

biri+nen (I/33, I/458, I/1288).

biri+nin (I/2215, I/2318).

birde birde alıstan, birde cakından: kah uzaktan,

kah yakından. (I/1302, I/1305, I/1305, I/143, I/146, I/146, I/151, I/1572, I/1572, I/1778, I/1841, I/1841, I/2218, I/232, I/232, I/2440, I/25, I/55, I/55, I/610, I/610, I/610).

birdeme bir nesne, bir şeyler. (I/1686, I/386).

b. +ñ (I/1341).

birden birden-bir: yalnız tek. (I/973, I/1017, I/1460, I/1861, I/1915, I/248)

birdey aynen, aynı, tıpkısı. (I/1315, I/132, I/1353, I/1469, I/887).

birdeylik aynılık, tıpkılık. (I/1467).

birge beraber, birlikte. (I/1500, I/1517, I/1582, I/1657, I/1702, I/2135, I/2331, I/2631, I/2684).

birgeleş- birleşmek, karışmak.

b. -ip (I/1785).

birik- birleşmek.

b. -ip (I/1913).

birin (bir+in) **birin-serin**: tek tük (I/700); **birin-biri**: tek tük. (I/81, I/1296, I/83).

birinçi birinci. (I/475, I/554, I/1034, I/135, I/136, I/1593, I/1711, I/1975, I/2291, I/2344, I/2347, I/2387, I/2407, I/2413, I/578).

birinde- muhtelif birliklere ayrılmak.

b. -p (I/116).

birok fakat, lakin. (I/101, I/1022, I/1034, I/1039, I/1090, I/1101, I/1102, I/1107, I/1122, I/1125, I/1140, I/1157, I/116, I/1210, I/1243, I/1270, I/1276, I/1284, I/129, I/1298, I/13, I/1315, I/134, I/1344, I/1354, I/1361, I/1364, I/1373, I/1376, I/1394, I/1412, I/1430, I/1431, I/1447, I/1451, I/1478, I/1482, I/1496, I/150, I/1510, I/1517, I/1529, I/1557, I/1646, I/166, I/1676, I/1678, I/1735, I/1806, I/182, I/1832, I/1852, I/1872, I/190, I/1959, I/1970, I/1985, I/2019,

I/2025, I/2034, I/2053, I/207, I/2077, I/2088, I/215, I/2212, I/2218, I/2239, I/2251, I/2266, I/2290, I/2330, I/2341, I/2389, I/2419, I/2454, I/2487, I/249, I/2541, I/2567, I/2580, I/264, I/266, I/268, I/2717, I/2720, I/275, I/2771, I/300, I/343, I/439, I/467, I/469, I/476, I/481, I/483, I/510, I/512, I/514, I/517, I/52, I/528, I/546, I/581, I/59, I/593, I/605, I/64, I/714, I/758, I/801, I/81, I/812, I/815, I/82, I/825, I/87, I/883, I/893, I/903, I/906, I/918, I/918, I/920, I/939, I/966, I/979, I/980).

birotolo tamamen, büsbütün; nihai surette. (I/1167, I/1225, I/145, I/1742, I/895).

biröö bir tane, bir tek; birisi. (I/1159, I/120, I/1261, I/1278, I/1447, I/157, I/16, I/1888, I/1907, I/225, I/226, I/230, I/2302, I/2509, I/2523, I/2555, I/635, I/76, I/933); **biröö-carım**: herhangi birisi, şu veya bu.

b. +dön (I/190, I/489).

b. +gö (I/1539, I/2369, I/2585).

b. +lördün (I/2345).

b. +lörgö (I/1594).

b. +lörü (I/4).

b. +nü (I/2034, I/2511, I/442, I/479, I/607, I/703).

b. +nün (I/2278, I/2760, I/967).

biröö-c. +dardan (I/2062).

biy raks, dans, oyun. (I/1166, I/459).

b. +ge (I/460, I/461).

biyik yüksek (hem sıfat, hem zarf manalarına olarak). (I/1069, I/1528, I/1937, I/2215, I/271, I/398, I/49, I/499).

biyiktik yükseklik.

b. +in (I/274).

biyle- I oynamak, dans etmek.

b. -geni (I/457).

b. -gensip (I/1167).

b. -p (I/1166, I/1578, I/1678, I/2416, I/2741, I/702).

b. -y (I/1114, I/1583, I/460).

b. -yt (I/1576).

biyle- II idare etmek; tasarruf etmek; emretmek.

b. -p (I/1046).

biylet- **ett.** biyle- I den.

b. -ip (I/2532).

biz (söyleyen ile arkadaşlarını ifade eden zamir) biz. (I/1149, I/1239, I/1314, I/1382, I/1489, I/1514, I/2584, I/43, I/667).

b. +den (I/957).

b. +di (I/12, I/2357, I/302).

b. +dikindey (I/787).

b. +din (I/1008, I/1313, I/1322, I/1367, I/1490, I/1656, I/2683, I/768, I/785, I/812).

b. +ge (I/2581, I/2717).

bloknot **Rus.** bloknot, not yaprağı.

b. +una (I/937).

b. +undagı (I/939).

bocu **Rus.** << vojji >> arabacının kullandığı uzun dizgin.

b. +nu (I/791).

bodo bodo mal: iri sığır hayvanı. (I/1754).

bokal **Rus.** kadeh; şarap kadehi.

b. +ga (I/476).

bol- **1.** olmak; olmaya başlamak; dönmek (bir halden diğer bir hale tahavvül etmek); vuku bulmak; husule gelmek; yapılmak; **2.** maksada uygun, kafi olmak; **3.** şu veya bu kılıkta, şekilde gözükmek; **4.** bitirmek, sonuna kadar ermek; **5.** muvaffakiyetli olmak; **6.** sebep olmak; **7.** muvafakat etmek; **8.** yardımcı fiil. (I/1399, I/1951, I/2756, I/2757, I/2773, I/338, I/1021, I/1113, I/1435, I/687,

I/1460, I/1469, I/548, I/1447); **bolor-bolbos**: olur olmaz (I/2702).

b. -bo (I/1211, I/889).

b. -bodu (I/1302).

b. -bodubu (I/193, I/649).

b. -bos (I/1308, I/2158, I/2351).

b. -boso (I/1097, I/1149, I/1643, I/1769, I/1832, I/2089, I/2131, I/2206, I/2302, I/2326, I/2587, I/553, I/606).

b. -bosom (I/832).

b. -boston (I/1476).

b. -bosun (I/1318, I/1487, I/1609, I/1836, I/201, I/2572, I/2733, I/369, I/973).

b. -boy (I/1651, I/1772, I/1935, I/2124, I/2274, I/2332, I/2343, I/382).

b. -boybuz (I/667).

b. -boym (I/1654, I/1669).

b. -boyt (I/1353, I/1369, I/1397, I/1833, I/1844, I/1952, I/2118, I/2277, I/2558, I/2766, I/411, I/415, I/716, I/736, I/812).

b. -çu (I/1071, I/1022, I/1037, I/1100, I/1147, I/1178, I/1232, I/1233, I/1265, I/1269, I/1272, I/1284, I/1301, I/1304, I/1345, I/1420, I/1691, I/1695, I/1735, I/1765, I/1852, I/1860, I/1883, I/1938, I/1958, I/2091, I/2170, I/2181, I/2238, I/2240, I/2248, I/2312, I/2326, I/2336, I/2343, I/2407, I/2434, I/2445, I/2456, I/252, I/2637, I/2718, I/2735, I/602, I/66, I/690, I/798, I/845, I/92, I/971).

b. -çuday (I/357).

b. -du (I/2418, I/1044, I/1092, I/1105, I/1119, I/1133, I/1140, I/1170, I/1174, I/1229, I/1231, I/1279, I/1401, I/1424, I/1466, I/1470, I/1472, I/1518, I/1559, I/1581, I/1631, I/1642, I/1752, I/1881, I/1905, I/1906, I/1956, I/1986, I/1997,

I/2057, I/2070, I/209, I/2175, I/2200, I/229, I/2342, I/2353, I/237, I/2413, I/2432, I/2439, I/2669, I/2671, I/2736, I/283, I/312, I/369, I/376, I/416, I/528, I/533, I/539, I/666, I/701, I/778, I/903, I/972, I/978).

b. -dubu (I/1542).

b. -duk (I/1246).

b. -dum (I/1017, I/1929, I/2144, I/2184, I/2588).

b. -duñar (I/1320).

b. -gom (I/1363).

b. -gon (I/1024, I/1045, I/1050, I/1110, I/1122, I/1136, I/1150, I/116, I/1225, I/1228, I/1257, I/1277, I/1290, I/133, I/1367, I/1414, I/1430, I/1482, I/1482, I/1487, I/1539, I/1539, I/1575, I/1588, I/16, I/1673, I/1742, I/1776, I/1850, I/190, I/2047, I/2063, I/2076, I/2124, I/214, I/2195, I/2213, I/2236, I/226, I/227, I/2278, I/2333, I/2348, I/2412, I/2535, I/2540, I/2546, I/2621, I/2741, I/328, I/43, I/448, I/480, I/556, I/569, I/721, I/729, I/928, I/93, I/95, I/987).

b. -gonbuz (I/1186, I/1218).

b. -gondo (I/1871, I/2243, I/2559, I/374).

b. -gondon (I/1644).

b. -gonduktan (I/123, I/140, I/1779, I/204, I/398, I/402, I/475).

b. gondur (I/1285, I/745).

b. gonsudu (I/912).

b. -gonsugan (I/2389).

b. -gonu (I/1100, I/191, I/2427).

b. -gonum (I/1497).

b. -gonuna (I/90).

b. -guçun (I/2360).

b. -gula (I/859).

b. -guñ (I/1580).

b. -m (I/1500, I/2760, I/307)

b. -o (I/444).

b. -ombu (I/2359).

b. -oorun (I/572).

b. -or (I/1009, I/140, I/2367).

b. -orun (I/1451, I/2266, I/396).

b. -oruna (I/2563).

b. -ot (I/1026, I/105, I/1052, I/1058, I/1291, I/1372, I/1431, I/1437, I/1493, I/1497, I/1511, I/1524, I/1526, I/1676, I/1709, I/180, I/1945, I/2137, I/2148, I/2191, I/2259, I/2293, I/2397, I/24, I/2429, I/2447, I/2484, I/259, I/2614, I/2705, I/2746, I/2768, I/293, I/360, I/362, I/412, I/56, I/575, I/751, I/808, I/842, I/853, I/864, I/935, I/942, I/996, I/7).

b. oyun (I/1184, I/1198, I/2200, I/2303, I/2309).

b. -oyunçu (I/2132).

b. -so (I/165, I/17, I/20, I/227, I/37, I/750, I/1009, I/1030, I/1085, I/1102, I/1104, I/1110, I/1139, I/1140, I/1278, I/1342, I/1383, I/1435, I/1454, I/1487, I/1686, I/1736, I/1760, I/1822, I/1826, I/1832, I/1855, I/1886, I/1907, I/1990, I/2025, I/2029, I/2057, I/2115, I/2128, I/2161, I/2180, I/2209, I/2215, I/2250, I/2292, I/2292, I/2348, I/2423, I/2442, I/2550, I/2568, I/2581, I/2636, I/2654, I/341, I/396, I/443, I/444, I/607, I/896, I/916).

b. -soñ (I/31, I/1392).

b. -sun (I/1137, I/138, I/2082, I/2642, I/2765, I/363, I/363, I/760, I/786, I/835, I/836, I/865, I/923).

b. -uçu (I/1586, I/1712, I/438, I/870, I/968).

b. -up (I/1013, I/1017, I/1042, I/1086, I/1095, I/1102, I/1112, I/1116, I/113, I/1142, I/1167, I/1239, I/1275, I/1312, I/1375, I/139, I/1411, I/1425, I/1432, I/1433, I/1453, I/1474, I/1475,

I/1478, I/1479, I/1482, I/1496, I/1502, I/1516, I/1534, I/154, I/1547, I/1581, I/1588, I/1600, I/1604, I/1614, I/1639, I/166, I/1665, I/1691, I/18, I/180, I/1838, I/1872, I/1875, I/200, I/2107, I/2111, I/2123, I/2143, I/2176, I/2233, I/2249, I/2250, I/2269, I/2310, I/2321, I/2329, I/2338, I/2365, I/2409, I/2455, I/2532, I/2570, I/262, I/2628, I/2645, I/2653, I/2738, I/38, I/387, I/403, I/410, I/430, I/435, I/438, I/524, I/55, I/578, I/62, I/666, I/681, I/718, I/718, I/75, I/80, I/86, I/883, I/90, I/902, I/91, I/92, I/944, I/970, I/972, I/98, I/124).

b. -uptur (I/1932, I/2166, I/2597, I/862).

b. -uptursuñ (I/417).

bolco- tahmin etmek; önceden tayin ve tarif etmek.

b. -gon (I/1857).

bolcol tayin edilen müddet, vade.

b. +u (I/1824).

bolcoldo- tahmin edilmek; tayin edilmek.

b. -du (I/2520).

bolk bolk et- : titremek; çalkanmak.

b. -e (I/480).

bolo (önde gelen mahruti şekille beraber) ne iyi olurdu (daha iyi olurdu). (I/1022, I/108, I/126, I/129, I/1354, I/143, I/1447, I/146, I/1461, I/1469, I/151, I/1619, I/1709, I/1737, I/1758, I/2117, I/2160, I/2182, I/2212, I/2214, I/2350, I/2376, I/2442, I/2470, I/2499, I/2527, I/2631, I/40, I/48, I/49, I/620, I/71, I/918, I/95, I/979).

b. -bu (I/1290, I/313, I/375).

b. -buz (I/2135).

b. -suñ (I/1596).

bolumduu iyi, uygun, elverişli. (I/382).

boluş- yardım etmek; taraftar olmak. (I/763, I/588).

b. -at (I/29).

b. -sa (I/1297).

b. -tu (I/423, I/710).

b. -up (I/1372, I/1416).

boluu bulunma, olma. (I/1693).

b.-da (I/55).

b. -nu (I/1070, I/2066).

boo bağ; bağ (demet).

b. +su (I/1141).

boor **1.** karaciğer; **2.** kan kardeşi (bu anlam ile yalnız ölü için ağlanırken kullanılmaktadır); **3.** dağ yamacı. (I/1835); **taş boorduk**: taş yürekli (I/2325, I/2176, I/1767, I/1759).

b. +lorun (I/146).

b. +u (I/1665, I/2055, I/2176, I/2366, I/2479, I/2499, I/2513, I/621, I/951, I/97).

b. +uñ (I/1394, I/1539).

b. +un (I/153, I/165).

b. +una (I/1015, I/1551, I/2387, I/2400, I/2529, I/620, I/628, I/978).

b. +unan (I/2491).

b. +unda (I/51, I/599).

b. +undagı (I/1046, I/1047, I/137, I/1560).

b. +unun (I/738).

boorsok = bavursak (yağda kavrulan kuşbaşı hamur parçaları). (I/398).

borbor 1. merkez; 2. başşehir, payitaht.

b. +dun (I/236, I/237).

b. +u (I/1865).

borguldan- bol bol terlemek, ter dökmek.

b. -a (I/96).

b. -ıp (I/2365).

bosogo **Moğ.** kapı çerçevesi, eşik. (I/1623).

b. +nu (I/1224, I/1630).

b. +nun (I/2565).

b. +sun (I/136, I/1598, I/1601, I/1622).

b. +sunan (I/1594).

boş **1.** hali, boş, serbest; tutulmamış; **2.** zayıf. (I/1478, I/1967, I/1985, I/341, I/472).

boşo- **1.** boşalmak, serbest kalmak; **2.** gevşemek.

b. -gon (I/1050).

b. -gondo (I/2129).

b. -p (I/891).

b. -y (I/134, I/451, I/92).

botanika **Rus.** bitkibilim, botanik. (I/564, I/71).

botko darı, bulgur ve benzerleri pilavı.

b. +doy (I/2325).

boto okşama veya taaccüp ifade etmek için kullanılan sözdür: o, botom! : yavrum! (I/2094, I/2097, I/2681, I/652).

boy **1.** bedenin uzunluğu ve yüksekliği; boy; **2.** endam, boy pos. (I/1102, I/1104, I/1558, I/1588, I/1742, I/2196, I/2273).

b. +don (I/2209, I/50).

b. +du (I/2075).

b. +go (I/1150).

b. +u (I/1142, I/1174, I/1228, I/1302, I/1452, I/1454, I/1727, I/1742, I/18, I/1896, I/1962, I/217, I/2203, I/2314, I/2411, I/2471, I/2524, I/2530, I/404, I/65, I/765, I/774, I/880, I/895, I/913, 165).

b. +un (I/1878, I/189, I/190, I/541).

b. +una (I/1080, I/129, I/275, I/288, I/92)

b. +uña (I/94).

b. +unan (I/49, I/630).

b. +unda (I/1741).

b. +undagı (I/1079, I/1520, I/1563, I/1781, I/2079, I/2405).

b. +unun (I/274).

boylo- derinliğini boyunu ölçmek; boyunca gitmek.

b. -p (I/18, I/1948, I/1954, I/2054).

b. -y (I/1068, I/222, I/43).

boyluu uzun boy; uzun boylu. (I/273, I/966).

boyo- boyamak. (I/1883).

boyok boya. (I/2409, I/970, I/2411, I/1316).

b. +un (I/1266).

b. +toru (I/1045).

b. +torun (I/823).

b. +torunun (I/2739).

b. +tu (I/246).

boyunça **1.** göre; **2.** bütün (hudutları içinde). (I/1060, I/1232, I/1241, I/1254, I/1271, I/1273, I/1281, I/1374, I/1426, I/1479, I/1515, I/1595, I/1596, I/1601, I/1604, I/1639, I/1643, I/1741, I/1765, I/1775, I/1802, I/1824, I/1869, I/1919, I/203, I/2051, I/2121, I/2379, I/2426, I/2437, I/2467, I/2474, I/2547, I/506, I/584, I/585, I/597, I/611, I/71, I/882, I/424).

boz **1.** beyaz; kurşuni renk; kır; **2.** havadaki karanlık (gayet sıcak günde); **3.** el değmemiş toprak; bakir toprak. (I/1055, I/1058, I/1064, I/1542, I/1554, I/1563, I/1588, I/1589, I/1592, I/1765, I/1830, I/1939, I/2249, I/2434, I/2437, I/2439, I/2440, I/2441, I/603); **boz üy**: oba (I/1852, I/2424).

boz ü. +dön (I/2440).

boz ü. +dün (I/2434).

bozo boza (hububattan yapılan bir çeşit alkollü içki). (I/321, I/324, I/328, I/329).

b. +nu (I/327).

b. +su (I/328).

bozomtuk yüzün solukluğu, yüz renginin solması. (I/146, I/27).

bozomuk sönük. (I/166).

bozor- yüzün rengi solmak; kül rengine girmek.

b. -o (I/2347).

böcöñdö- ürkmek.

b. -y (I/1839).

bödönö **Moğ.** (<büdüne) bıldırcın. (I/931, I/2074, I/566, I/676).

b. +lör (I/612).

b. +nün (I/1139).

bögöt bent, set, engel. (I/1669).

böksö gövdenin aşağı kısmı. (I/1027).

böl- bölmek; tevzi etmek.

b. -böy (I/74).

b. -gön (I/1582).

b. -ö (I/314, I/605).

b. -üp (I/2259, I/242, I/2649).

bölbürö- olmak.

b. -yt (I/2236).

bölmö oda.

b. +dö (I/1108, I/70, I/706).

b. +nü (I/1169, I/69).

b. +nün (I/398).

b. +sün (I/561, I/874).

b. +sündö (I/187).

bölmölüü odalı. (I/186).

bölö I iki kız kardeşin çocukları; (anne tarafından) kardeş çocukları; erkekler ve kızlar.

b. +sü (I/1105, I/996).

b. +sünö (I/1142).

b. +sünün (I/1115, I/1140).

bölö- II çocuğu kundaklamak; sarmak.

b. -p (I/1571).

bölögüröök bir parça. (I/912).

bölüm şube, kısım; daire, müessese.

b. +ünün (I/44).

bölün- taksim edilmek; bölünür olmak; ayrılmak.

b. -gön (I/2437).

b. -üp (I/1535, I/165).

bölünüş bölünme, ayrılma.

b. +tü (I/2322)

bölüş taksim.

b. +küsü (I/2454).

böödö **Far.** beyhude, boşuna. (I/18).

börü kurt (yırtıcı hayvan). (I/2429)

b. +sün (I/1594).

bötölkö **Rus.** << butılka >>: şişe; cam. (I/2595).

bötön başka; yabancı, yat. (I/1159, I/1913, I/230, I/2409, I/2625, I/306, I/335, I/679, I/929).

böypöñdö- **1.** atı link yürüyüşle koşturmak; **2. mec.** yaltaklanmak, yaranmak.

b. +dü (I/2186).

b. -p (I/1679).

böyrök böbrek (**anat.**).

b. +ü (I/1225).

b. +törü (I/1883).

böz bez (elişi olan beyaz, kaba pamuklu kumaş).

b. +döy (I/2347).

bu = bul. (I/1000, I/1340, I/2028, I/2236, I/2329, I/2540, I/2577, I/2683, I/356, I/43, I/44, I/594, I/648, I/716, I/958).

b. +lar (I/2089).

b. +lardın (I/1661, I/1901).

b. +larıñdı (I/351).

bufet **Rus.** büfe.

b. +ten (I/2576).

bufetçi **Rus.+Tr.** büfe işleten. (I/2061).

buga bk. bul. (I/1115, I/1268, I/1282, I/1285, I/1481, I/2236, I/539).

buk tasa, can sıkıntısı.

b. +u (I/913).

b. +un (I/167, I/1692).

bul (genetif: munun, datif: buga yahut boo, akuzatif: muna) bu. (I/1021, I/1022, I/1027, I/1090, I/1092, I/1117, I/1159, I/1210, I/127, I/1288, I/1310, I/132, I/132, I/133, I/134, I/135, I/1407, I/1447, I/145, I/1464, I/1471, I/148, I/1487, I/1535, I/1556, I/1557, I/1558, I/156, I/1568, I/157, I/1570, I/158, I/1583, I/1584, I/1598, I/1638,

I/1653, I/1659, I/1679, I/1681, I/1695, I/1706, I/1713, I/1724, I/1789, I/1812, I/1826, I/1853, I/1860, I/1883, I/1886, I/1897, I/1899, I/1903, I/1903, I/191, I/1914, I/2046, I/2130, I/2160, I/2210, I/2233, I/2236, I/2240, I/2247, I/231, I/2322, I/2327, I/235, I/2364, I/2366, I/2381, I/2386, I/2387, I/2427, I/2427, I/2449, I/2488, I/250, I/2543, I/2621, I/2653, I/2656, I/2661, I/2690, I/2727, I/2732, I/336, I/396, I/400, I/403, I/404, I/404, I/411, I/430, I/464, I/465, I/468, I/514, I/542, I/543, I/549, I/550, I/553, I/557, I/567, I/569, I/581, I/583, I/586, I/679, I/711, I/714, I/721, I/723, I/731, I/738, I/741, I/743, I/744, I/746, I/779, I/79, I/802, I/804, I/812, I/812, I/819, I/86, I/892, I/894, I/912, I/916, I/921, I/924, I/945, I/948, I/966, I/973, I/98, I/985, I/53).

bula- şerit gibi yükselmek (duman, toz hakkında).

b. -p (I/2434).

b. -y (I/2440).

bulak **1.** pınar; **2. mec.** kaynak (memba).

b. +ı (I/248).

b. +tar (I/146, I/2435, I/2436).

b. +tardın (I/180).

b. +tay (I/1642).

b. +tı (I/368).

b. +tın (I/481).

bulañ bulañ et yahut bulañ kak: ansızın gözükmek (göze hoş gelen herhangi bir nesne hakkında).

b. -ga (I/2208).

bulbul bülbül. (I/167, I/261, I/565).

bulga- kirletmek, bulaştırmak, pisletmek.

b. -p (I/1316).

bulgaarı telatin (sahtiyan); serpilenmiş deri. (I/69).

bulganç bayağılık, alçaklık. (I/2544).

bulk- keskin bir hareket yapmak, fırlamak; bulkup-bulkup: fırlatıp fırlatıp (I/1407, I/1450, I/1896).

b. -up (I/146).

buloolon- buğu çıkarmak.

b. -up (I/1825)

buluñ köşe, bucak. (I/2209).

b. +dun (I/2212).

b. +ga (I/2210).

b. +una (I/2321).

b. +undagı (I/1425).

bulut bulut. (I/1051, I/124, I/1521, I/1528, I/1529, I/1531, I/1533, I/261).

b. +suz (I/492).

b. +tar (I/1534, I/1554).

b. +tardan (I/1538).

b. +tardın (I/2736, I/951).

b. +tu (I/53).

bulvar bulvar. (I/1083).

b. +dagı (I/1083).

b. +ı (I/257).

b. +ında (I/1081).

bur- döndürmek, çevirmek, yoldan çevirmek.

b. -bay (I/1678).

b. -du (I/1888).

b. -gan (I/2088).

b. -up (I/2092).

burana direk; kule.

b. +nın (I/615).

burç köşe, zaviye (açı).

b. +ka (I/559).

b. +u (I/642).

burkan **burkan-şarkan**: gürleme; çatırtı. (I/1766).

burkura- **mec.** acı-acı ağlamak, yüksek sesle göz yaşı dökmek; **burkurap-burkurap**: acı acı ağlayıp ağlayıp. (I/1224).

b. -p (I/2554).

burul- dönmek.

b. -du (I/1371, I/2547, I/489).

b. -up (I/1224, I/2379, I/2549).

buruluş **mec.** buhran, dönüm noktası. (I/1302).

buruu çevrilmiş; düz olmayan.

b. +ga (I/343).

buşayman pişman. (I/1270, I/1447, I/2053, I/215, I/55).

but **1.** bacak, but (insanlar hakkında); **2.** art ayak. (I/628).

b. +a (I/1825, I/693).

b. +ka (I/1083, I/2311, I/50).

b. +tarın (I/1853).

b. +tarının (I/3).

b. +u (I/1167, I/1376, I/1860, I/1865, I/2242).

b. +umdu (I/1999).

b. +un (I/1962, I/1993, I/2515).

b. +una (I/287).

b. +unan (I/286).

b. +uñdu (I/2216).

b. +unun (I/706).

butak dal, budak. (I/169).

b. +ı (I/1075).

b. +ına (I/178).

b. +ınan (I/1403, I/1565, I/679).

b. +ınday (I/1544).

b. +ının (I/26, I/28).

b. +ka (I/26).

b. +tan (I/26).

b. +tar (I/1072).

b. +tarı (I/1959, I/2646).

b. +tarın (I/1486, I/2500, I/51).

buu buğu, buhar. (I/143, I/1520, I/1595, I/22, I/390, I/606, I/951).

buuday buğday. (I/2347, I/361, I/717, I/718, I/722, I/807).

b. +dın (I/1050, I/1063).

buuluk- keskin ve ani hareketler yapmak (diyelim fazla kızmış at hakkında).

b. -kan (I/2714, I/2723).

b. -up (I/192, I/481).

buurçak nohut. (I/2165).

b. +tay (I/1520, I/1778).

buurkan iskele, rıhtım.

b. +day (I/4).

buurul karışık kır (at tonu). (I/70).

buyruk ferman, emir. (I/1217, I/858).

buyum şey, nesne. (I/2233).

b. +dardın (I/187).

b. +darı (I/188).

b. +du (I/2544).

b. +u (I/2251).

b. +un (I/214, I/215, I/2408).

buyur- **1.** emretmek; ısmarlamak; **2.** önceden tayin etmek.

b. -baptır (I/335).

b. -basa (I/1596).

b. -sun (I/11).

buz- tahrip etmek, bozmak.

b. -badıkpı (I/310).

b. -bay (I/1733, I/2152).

b. -baylık (I/1606, I/1607).

b. -bastan (I/964).

b. -du (I/346).

b. -ganga (I/782).

b. -gusu (I/1853).

buzdur- **ett.** buz- dan.

b. -up (I/779).

buzul- yıkılmak, ihlal edilmek, bozulmak.

b. -bagan (I/2139).

b. -bayt (I/784).

b. -sun (I/1367).

b. -uşuna (I/229).

bücüñdö- hareketlerinde kıvrılmışa, kamburlaşmışa benzemek (kocakarı ve ihtiyar hakkında).

b. -gön (I/51).

büçür tomurcuk (**bot.**) (I/146, I/22, I/1078).

b. +lördön (I/27).

büdömök loş. (I/1174, I/1259, I/2063, I/215).

bügün bugün. (I/1125, I/118, I/121, I/1493, I/183,

I/2259, I/2387, I/2404, I/2407, I/2473, I/2622, I/2657, I/496, I/61, I/664).

b. +çö (I/657, I/867).

b. +dön (I/2624).

bügünkü bugünkü. (I/140, I/2442, I/38).

bük- bükmek, kıvırmak. (I/154).

b. -kön (I/1060, I/611).

büksü- bozulmak.

b. -p (I/339).

bükülüü bütünü, tam olarak. (I/1377)

bülbüldö- azıcık yıldıramak (ışık hakkında), pek az gözükmek.

b. -bögön (I/2089).

b. -gön (I/1455, I/1733, I/1802, I/2479, I/675).

bülk bülk et- 1) silmek, çırpmak (yumuşak bir nesneyi); 2) yavaşça dürtmek, fısıldamak; **bülk-bülk**: fıs-fıs (I/1572, I/669).

b. -üp (I/146).

bülküldö- silkinmek, çırpınmak (yumuşak bir nesne hakkında).

b. -gön (I/2435).

b. -y (I/1895).

bür tomurcuk (bot.); taze yapraklar.

b. +ü (I/2448).

bürk- bir mayii ağza alarak serpmek; boyuna tükürmek.

b. -kön (I/1425, I/390, I/398).

bürkö- örtmek, kapatmak. (I/165).

bürkök kapalı, kapalılık (hava hakkında). (I/2312).

bürköl- **edl.** bürkö- den.

b. -böy (I/927).

bürüş- büzülmek, buruşmak.

b. -tü (I/2514).

büşürkö- müphem bir surette göz önüne getirmek; karışık bir tarzda hatırlamak.

b. -y (I/2020, I/2580).

büt I bütün, tamamen, tam olarak. (I/1233, I/1654, I/1834, I/230, I/2411,

I/2560, I/2741, I/344, I/419, I/697, I/698, I/711, I/754, I/755, I/710).

büt- II **1.** bitirmek; bitirmek üzere bulunmak; **2.** bitmek. (I/1274).

b. -kön (I/1174, I/2075).

b. -könçö (I/2135).

b. -könsüp (I/2121).

b. -ör (I/1430).

b. -örü (I/236).

b. -pösöñ (I/1358).

b. -pöy (I/1300).

b. -tü (I/1199, I/825).

b. -üp (I/1049, I/1435, I/1436, I/1593, I/2282).

bütkön hep, bütün, tamamıyla. (I/1228, I/1727, I/1896, I/190, I/1962, I/217, I/2314, I/2411, I/2471, I/2524, I/541).

b. +çö (I/196).

b. +dön (I/1196, I/2047).

b. +döy (I/2422).

bütündöy büsbütün, tamamıyla. (I/1046, I/1316, I/1316, I/1519, I/1540, I/1781, I/2368, I/2416, I/2434, I/2434, I/2436).

bütür- bitirmek, bitirmek üzere bulunmak.

b. -gön (I/2341).

b. -ö (I/1286).

b. -üp (I/1425).

bütüş- **işt.** büt- II.

b. -ün (I/84).

C

caa I yay (silah).

c. +day (I/1572).

caa- II yağmak (kar, yağmur hakkında).

c. -gan (I/1556, I/1557).

c. -ganı (I/139).

c. -ganına (I/1404).

c. -gınan (I/2472).

c. -p (I/1254, I/1611, I/2061, I/290, I/950).

c. -ptır (I/981).

c. -ybı (I/962).

c. -yt (I/1084, I/1532).

caadır- **ett.** caa- II den.

c. -agan (I/148)

caak bazı nesnelerin yan yüzü yahut yan kısmı.

c. +tarın (I/1142).

caala- üzerine atılmak; toptan saldırmak;

c. -p (I/1348).

caan yağmur; **ak caan**: ufak, sicim gibi sürekli yağan yağmur. (I/1556, I/1557).

c. +dan (I/1558).

c. +dı (I/1557).

c. +dın (I/1541).

c. +ga (I/1555).

caançıl yağışlı, yağmurlu. (I/1518)

caat düşman taraf. (I/1354).

caba- örtmek, kapamak; kapatmak. (I/1425, I/261, I/45).

cabık kapalı; örtülü. (I/2526).

cabıl- **1.** örtülmek; **2.** toptan, kütle halinde üzerine atılmak.

c. -gan (I/280).

c. -ganın (I/46).

cabış- yapışmak.

c. -a (I/2529, I/2531, I/620, I/978).

c. -ıp (I/2325, I/396).

c. -kanday (I/547).

cada- **1.** nefret etmek; iğrenmek; **2.** dermansız düşmek.

c. -bastan (I/948).

c. -p (I/1266, I/2374).

cadıra- lezzetlenmek, zevk duymak; **cadırap-caynap**: aşırı eğlenip (I/446).

cak I cihet; taraf. (I/1816, I/2409).

c. +dayın (I/1177).

c. +ı (I/1487, I/1583, I/1858, I/692).

c. +ın (I/116, I/1787, I/1788, I/2070, I/2294, I/2676, I/295, I/555, I/742).

c. +ına (I/140, I/593, I/1961).

c. +ınan (I/2225, I/2551, I/743, I/892).

c. +ında (I/1938, I/2650).

c. +ındagı (I/1566, I/2430, I/2736, I/564, I/643, I/977, I/43).

c. +ka (I/1481, I/1534, I/1888, I/2026, I/2089, I/2547, I/2728, I/530, I/661, I/69, I/754).

c. +kı (I/71).

c. +ta (I/1086, I/1163, I/2521, I/284, I/375).

c. +tagı (I/1000, I/208, I/2215, I/2440, I/566, I/951).

c. +tan (I/1830, I/1905, I/1964, I/205, I/206, I/2090, I/215, I/2488, I/2496, I/2516, I/2521, I/2740, I/919).

c. +tarı (I/1457).

c. +tı (I/344).

cak- II **1.** hoşa gitmek; **2.** faydası dokunmak (yiyecek, ilaç, hava hakkında).

c. -a (I/2014, I/2015, I/2344, I/2387, I/2560, I/272, I/966).

c. -at (I/604).

c. -çu (I/1438, I/1634).

c. -ıp (I/1109).

c. -kan (I/1485, I/2564, I/827, I/991).

c. -kanday (I/875).

c. -kandıgınan (I/2338).

c. -pagandıktan (I/1364).

c. -paganı (I/1583).

c. -pay (I/2514).

c. -payt (I/2279).

c. -tı (I/1143, I/1786, I/1968, I/2237, I/2498).

cagıl- hoşa gidilmek.

c. -gan (I/2091).

cagımduu hoş, gökçek; hoşa giden. (I/146, I/146, I/1847, I/546).

cagınuu yaltaklanma, yaranma.

caka **1.** yaka; **2.** kenar, kıyı; **3.** dağ eteği.

c. +ga (I/1049).

c. +sı (I/2434).

c. +sın (I/1567, I/2363, I/540).

c. +sına (I/3).

c. +sında (I/812).

c. +sındagı (I/26).

cakın **1.** yakın (zarf olarak); **2.** hısım, akraba, dost, ahbap. (I/1149, I/1227, I/1305, I/1416, I/1469, I/1538, I/1776, I/1794, I/1832, I/1852, I/1963, I/1973, I/2, I/2381, I/2480, I/2490, I/2515, I/2581, I/262, I/392, I/398, I/402, I/710).

c. +da (I/1003, I/1740, I/752).

c. +dan (I/146, I/1841).

cakında- yaklaşmak, yakın gelmek.

c. -dı (I/2501).

c. -gan (I/1524, I/2503).

c. -ganda (I/2349, I/2353, I/2722).

cakındaşuu birbirine yaklaşma. (I/1734).

cakşı iyi (zarf olarak). (I/1040, I/1066, I/1112, I/131, I/1316, I/1318, I/132, I/1325, I/1337, I/137, I/1376, I/1392, I/1401, I/143, I/1440, I/1446, I/1453, I/1479, I/17, I/1751, I/188, I/1906, I/2023, I/2117, I/2132, I/2160, I/2208, I/2212, I/2292, I/243, I/245, I/247, I/2554, I/258, I/2584, I/2597, I/2613, I/2641, I/2751, I/367, I/403, I/447, I/527, I/729, I/808, I/940); **cakşı kör-**: sevmek.

c. +bı (I/2580)

c. +raak (I/2638).

c. kör-üp (I/79).

cakşıla- **1**. övmek; tasvip etmek, onamak; **2.** iyileştirmek; ıslah etmek.

c. -p (I/1324, I/783, I/815).

cakşılık iyilik; iyi.

c. +ka (I/430).

cakşılıktuu iyiliğe ihtiva eden; hayırlı; iyi. (I/1274).

cakşınakay iyi bir parça. (I/2305).

cakşır- iyileşmek; daha iyi olmak.

c. -ıp (I/2011).

cakşırtuu iyileştirme.

c. +nun (I/1108).

caktır- tasvip etmek, onamak. (I/441, I/351).

c. -a (I/133, I/277, I/101).

c. -bay (I/2033, I/2350).

c. -çu (I/468).

cal yele.

c. +dardın (I/1064).

c. +ına (I/1595).

cala- yalamak.

c. -p (I/2216).

calama düz, pürüzsüz. (I/1816).

calañ yalnız, yalın. (I/714, I/732, I/747, I/945).

calañdabay: kimi yaya kimi atlı (I/673).

calbar- yalvarmak.

c. -dı (I/1194).

c. -ıp (I/1183, I/2224, I/904).

calbırak bitki yaprağı. (I/26, I/2468, I/2085, I/1084).

c. +ı (I/1067, I/1565, I/50, I/793, I/875).

c. +ın (I/1522).

c. +ına (I/1563).

c. +ınan (I/890).

c. +ınday (I/978).

c. +tar (I/2647, I/27, I/50).

c. +tardı (I/51).

c. +tarı (I/1083).

c. +tarın (I/978).

calbıraktuu yapraklı, koyu yapraklarla örtünen. (I/169).

calcakta- sırıtmak, gevezelik etmek.

c. -bagıla (I/1592).

calcılda- korku, rica ifade eylemek (gözler hakkında).

c. -gan (I/1890, I/1892, I/1899, I/1904, I/2368).

c. -p (I/2470).

caldıra- rica, arzu ve intizar ile bakmak; şaşkınlıkla rica etmek.

c. -p (I/519).

calgan **1.** yalan, gerçek olmayan (sıfat olarak); **2.** sahte, kalp. (I/2754, I/2754, I/580, I/586).

calgız tek, biricik, yalnız, münferit. (I/1070, I/1103, I/1413, I/1421, I/143, I/143, I/143, I/1430, I/1503, I/1505, I/1506, I/1510, I/1511, I/1619, I/1742, I/1755, I/1862, I/1883, I/190, I/2003, I/2054, I/2066, I/2164, I/2196, I/2320, I/2332, I/2334, I/2348, I/2389, I/2439, I/2477, I/2484, I/2486, I/254, I/2559, I/2678, I/2753, I/2758, I/59, I/607, I/609, I/613, I/67, I/675, I/818).

c. +dan (I/420).

c. +ımdın (I/2228).

calgızçılık yalnızlık. (I/2057).

calgızsıray sadece. (I/1303, I/503).

calın I yalın, alev. (I/895).

calın- II yalvarmak, yakarmak; **calınıp-calbara**: yalvarıp yakarmak (I/2179).

c. -ıp (I/1605).

c. -sañ (I/1934).

calında- alevlenmek, alev alev yanmak.

c. -gan (I/1704, I/887).

calınduu alevli; kızgın. (I/1024).

calkoo tembel, aşırı tembel, işsiz gezmeyi seven. (I/614).

calooru- rica ve intizar ile bakmak; acıklı ve aciz durumda bulunmak.

c. -dan (I/2754).

c. -du (I/516).

c. -ganın (I/1097).

c. -p (I/1713, I/523, I/893).

c. -y (I/1088).

calpı umumi. (I/1140).

calt çabuk hareketi, ani faaliyeti ifade eden taklitlik sözdür. (I/1968).

camal **Ar.** güzellik, cemal. (I/187).

c. +ıñ (I/842).

camalduu **Ar.+Tr.** ay camalduu: ay yüzlü. (I/1580).

caman **1.** fena, kötü, berbat, bozuk; **2. tar.** avamdan olan, fakir. (I/1106, I/1174, I/1447, I/1604,

I/1978, I/2590 I/2692, I/602, I/728, I/990, I/1228).

camandık fenalık, kötülük. (I/2369).

cambaşta- uzanmak, yatmak.

c. -dı (I/1912).

camgır yağmur. (I/1532, I/1533, I/1534, I/1538, I/1555, I/1559, I/950, I/954, I/961, I/962, I/978).

c. +dın (I/1542).

c. +ga (I/1539).

camın- saklanmak, örtülmek; kapatılmak; örtünmek.

c. -dı (I/335).

camıra- çabucak yığın halinde toplanmak; birbirine üşüşmek.

c. -p (I/151).

can I yan, cihet.

c. +ımdagı (I/314).

c. +ına (I/102, I/1131, I/1168, I/1601, I/1602, I/1679, I/1682, I/1713, I/1919, I/1923, I/1957, I/2015, I/2084, I/2252, I/2365, I/2411, I/2651, I/2679, I/329, I/386, I/603, I/795, I/819, I/819, I/823, I/846, I/873, I/886, I/932, I/935, I/948, I/949, I/953, I/999).

c. +ınan (I/1113, I/1572, I/1582, I/1594, I/1733, I/19, I/2, I/2374, I/2451, I/8, I/836, I/915, I/943).

c. +ında (I/154, I/1851, I/200, I/2010, I/2125, I/2402, I/7, I/728, I/75, I/85, I/853, I/964, I/424).

c. +ındagı (I/1172, I/2, I/2232, I/2434, I/615, I/916, I/937).

c. +ından (I/31).

can II **Far.** ruh, can; canlı varlık; insan. (I/1025, I/1029, I/1039, I/1046, I/1137, I/1302, I/1305, I/1357, I/1373, I/1413, I/146, I/1544, I/1853, I/1906, I/2119, I/2152, I/2245, I/2319, I/2336, I/234, I/2348, I/2436, I/316, I/319, I/359, I/403, I/457, I/611,

I/765, I/923, I/948, I/148); can-alı: can havli (I/126, I/1681, I/33); **can-canıbar** (Tr.+Far.): bütün canlı varlıklar; **can-dili**: canı gönülden (I/1039, I/2563, I/824).

c. +da (I/161, I/163).

c. +day (I/2531).

c. +ga (I/257).

c. +gan (I/1519).

c. +ı (I/1742, I/1696, I/676, I/82).

c. +ıbızdı (I/303).

c. +ım (I/1386, I/161, I/163, I/2199, I/2757, I/2761, I/2767, I/2773, I/575, I/586, I/624, I/820, I/889, I/893, I/1928).

c. +ımda (I/2201).

c. +ımdı (I/199, I/2200).

c. +ın (I/1460, I/192, I/2324, I/2435, I/2550, I/345, I/977).

c. +ına (I/2057, I/2355).

c. +ının (I/1202, I/521).

c. +ıñdı (I/1521).

c. +ıñız (I/603).

c. +sıñ (I/2154).

can-c. +dın (I/1534, I/1563, I/1841).

can-c. +lar (I/1843).

can- III yanmak.

c. -ıp (I/2737).

cana yine, daha. (I/1142, I/1147, I/1329, I/1452, I/1462, I/1564, I/1621, I/1754, I/2211, I/2241, I/2338, I/275, I/344, I/40, I/457, I/78, I/819, I/936, I/966).

canagı yeni. (I/1003, I/1215, I/2109, I/2278, I/754, I/808, I/996).

canagintip biraz önceki gibi. (I/103).

canatan gene, yeniden, yeni baştan. (I/2033).

cañcal **Far.** şamata, kavga. (I/1601, I/1604, I/1766).

candan- canlanmak.

c. -ıp (I/146, I/146).

candık diri varlık; canlı.

c. +tın (I/1754).

canduu **Far.+Tr.** canlı, diri. (I/148, I/1869, I/2152, I/2412, I/2433, I/2489).

c. +day (I/2486).

cañı **1.** yeni; **2.** ahiren, az bir müddet önce; (I/1294, I/138, I/1476, I/1476, I/1482, I/1581, I/1739, I/2, I/2063, I/2371, I/2372, I/2374, I/2663, I/2695, I/2738, I/2777, I/280, I/478, I/50, I/584).

c. +dan (I/1124, I/1486, I/150, I/1537, I/1585, I/1647, I/2576, I/259, I/323, I/663, I/949).

canıbar **Far.** (<cân-âver) hayvan. (I/1903).

c. +dın (I/2491).

Canıbek özel isim. (I/1422, I/1425).

c. +i (I/1431).

cañıl- yanılmak.

c. -asız (I/830).

c. -baym (I/2672).

c. -ıp (I/1773).

cañılık yenilik, yeni şey. (I/1329)

c. +ı (I/1468).

c. +ka (I/1466).

cañılıştık yanlışlık.

c. +ı (I/2635).

c. +tar (I/2671).

cañır- çınlamak, yankılamak.

c. -arına (I/1014).

c. -ıp (I/35).

c. -sa (I/50).

cañırt- yankılandırmak; gürletmek (havayı sesle doldurmak).

c. -a (I/2434).

c. -ıp (I/2430, I/2436, I/2699).

cañsa- **1.** (bir yöneti göstererek yahut darbeyi defederek) el sallamak; elin ters yanıyla vurmak; **2.** jestler yapmak.

c. -dı (I/1984).

c. -p (I/1001, I/529).

c. -y (I/1802).

cansız cansız; hissiz. (I/1339, I/148, I/1544, I/2433, I/2533, I/2691, I/620).

cantalaş- **1.** ölümle güreşmek, can çekişmek; **2. mec.** büyük gayret sarf etmek, bütün kuvvetiyle çalışmak.

c. -a (I/2022, I/2318).

c. -ıp (I/2409).

capa tırnak, pençe.

c. +dan (I/143).

capalak puhu (kuş). (I/1959, I/2491).

capayı vahşi, yabani. (I/1567, I/1568, I/1572, I/1869, I/1951, I/1953, I/2209, I/2238, I/28, I/60, I/847, I/928).

cap- I örtmek, kapamak; kapatmak.

c. -kan (I/1878, I/499).

cap II ca sesiyle başlayan kelimelerin önüne takviye için katılır. **capcarık:** apaydınlık (I/681); **capcaş:** gepgenç (I/2738); **capcaşıl:** yemyeşil (I/166, I/180, I/50).

capır- devirmek, bükmek; yere doğru eğmek.

c. -gan (I/2437).

c. -ıp (I/682).

capıs alçak, kısa boylu; ezik. (I/130).

capsar örtü (örtecek nesne).

c. +ına (I/1534).

c. +ında (I/1811).

car I **Far.** (<yâr) dost, yar, sevgili. (I/1376).

car II **Far.** moynu car berbey: arzusu yok, tembelliği tuttu. (I/211, I/257, I/264, I/57).

car- III yarmak, parça parça etmek.

c. -a (I/2649).

c. -p (I/377, I/916).

c. -sa (I/606).

car IV yar, uçurum, dik sahil.

c. +dan (I/499).

c. +dın (I/2415).

c. +lardın (I/352).

cara I yara. (I/1551, I/503).

cara- II **1.** hoşa gitmek, yaramak; **2.** antrenman görmek; koşuya sefere

hazır bulunmak (at hakkında).

c. -bayt (I/2273).

c. -çuday (I/1450).

c. -p (I/1993).

c. -psıñ (I/350).

c. -t (I/1063, I/606, I/606).

caraka çatlak.

c. +sınan (I/146).

carakör rica ederek (zarf olarak). (I/889).

caraksız işe yaramayan, berbat. (I/1316).

caral- yaratılmak.

c. -bayt (I/1458).

c. -gan (I/2238).

c. -ganday (I/144, I/567).

c. -gansıñ (I/1547).

caramsızdık yaramazlık, fena hareket.

c. +ı (I/1322).

caraş- **1.** barışmak; **2.** yakışmak.

c. -a (I/1479, I/1592).

c. -ıp (I/157, I/290).

c. -kan (I/1709, I/2238, I/288).

c. -pagansıp (I/275).

carat- **1.** tasvip etmek, beğenmek; **2.** işe yarayanı seçmek, iyisini ayıklamak.

c. -kan (I/1863, I/1902, I/714, I/746).

carça kayalık.

c. +ga (I/2405).

cardam **Far.** yardım. (I/1507, I/1619).

c. +ga (I/932).

cardan- merakla, hayretle bakmak, gözlerini geniş açmak (çok şahıslar hakkında).

c. -a (I/819).

carık **1.** ışık, aydın; **2.** çatlak, yarık. (I/1289, I/1823, I/2089, I/2479, I/2499, I/2513, I/2517, I/2527, I/35, I/44).

c. +ı (I/2510, I/2514).

c. +ım (I/1195).

c. +ına (I/749, I/947).

c. +tar (I/500).

carıktık göz nuru, sevgili. (I/112, I/2183, I/603).

carıl- **1.** aydınlanmak, aydınlatılmak; **2.** yarılmak, çatlamak.

c. -a (I/179).

c. -gansıgan (I/1538).

c. -ıp (I/1070, I/2527, I/454).

carım yarım. (I/1786, I/1845, I/315).

cark bir işin ani bir suretle vukuu bulmasını, beklenilmeden peyda olan parıltıyı, ışığı taklidi ifade eder (I/398); **cark et-**: birden bire parlamak.

c. +ın (I/1574, I/2776, I/621).

cark e.-e (I/232, I/2736).

cark e.-ip (I/2545).

carkıra- parlamak, yıldıramak.

c. -gan (I/1130).

c. -p (I/1519).

c. -y (I/2499).

c. -yt (I/954).

carkırat- yıldıratmak, parlatmak.

c. -ıp (I/2502, I/875).

carmaş- takılmak, sarılmak, tırmanmak.

c. -a (I/1821, I/49).

carooker okşayıcı; sakin, şefkatli; hayırsever. (I/104).

carp carpı cazdı yahut çarpın açıldı: neşelendi. (I/1132, I/945).

c. +ın (I/256).

cartı yarı, yarım.

c. +sına (I/698).

caruu car- III den; yarma, parça parça etme. (I/602).

casa- **1.** yapmak; düzmek; yaratmak; **2.** süslemek; bezemek.

c. -gan (I/601, I/823).

c. -p (I/1111, I/2254, I/944).

c. -y (I/1302, I/250, I/608).

casal- yapılmak, yaratılmak.

c. -gan (I/282).

casalgaluu bezenme, süslenme. (I/1169).

casoo düzüş; tanzim etme.

c. +go (I/602).

caş **1.** genç; **2.** ham (olmamış); **3.** yaş (ömrün yıl ile ölçülen miktarı); **4.** ömür, hayat. (I/1212, I/1340, I/1488, I/1552, I/1797, I/1924, I/193, I/2272, I/228, I/2342, I/238, I/37, I/465, I/468, I/495, I/566, I/622, I/79, I/999, I/239).

c. +ı (I/1301, I/1743, I/1754, I/541, I/88).

c. +ın (I/555).

c. +ına (I/1541).

c. +ka (I/2301, I/430).

c. +tar (I/1320).

c. +tardın (I/1337).

c. +tı (I/2165).

caşa- yaşamak, sıhhatte ömür geçirmek.

c. -bagan (I/1533).

c. -gan (I/144, I/2653)

c. -gıñ (I/1579).

c. -tır (I/2638).

c. -ñ (I/1861).

c. -p (I/17, I/2229, I/2298, I/2305).

c. -y (I/657).

c. -yt (I/35).

caşar (filan kadar) yaşında; (I/2382, I/2729, I/85, I/88).

caşı- hemen ağlayacak bir durumda bulunmak, gözler yaşarmak.

c. -p (I/2095, I/556).

caşıl **1.** yeşil: yeşillik (ot), sebze: **2.** taze: açık. (I/129, I/1519, I/1520, I/1522, I/1523, I/1567, I/1567, I/1569, I/1572, I/1573, I/1780, I/1796, I/1803, I/1813, I/1858, I/1866, I/1867, I/1938, I/2215, I/2416, I/2422, I/2424, I/2431, I/2434, I/256, I/398, I/51, I/51, I/52, I/576).

c. +ı (I/1523).

caşılça yeşillik.

c. +lar (I/715).

caşıldan- **1.** yeşillenmek; **2.** göz yaşarmak.

c. -gan (I/2667).

c. -ıp (I/1449).

caşın- gizlenmek, saklanmak.

c. -ıp (I/1843, I/1965, I/1986, I/2552, I/2552).

caşır- gizlenmek, saklanmak.

c. -a (I/1137, I/1371, I/644).

c. -bay (I/2325).

c. -ıp (I/1323, I/2033).

caşıruu gizlenme, saklanma.

c. +n (I/712).

caşoo yaşayış, geçiniş. (I/146, I/1461).

c. +go (I/1487, I/578).

caşsımak genç (sıfat olarak). (I/1146).

caştık gençlik; acemilik (I/1698, I/2295, I/249).

c. +tı (I/1024).

cat I yad; yabancı; (I/1391, I/1642, I/2071, I/2118, I/2195, I/39).

cat- II **1.** yatmak, uzanmak; bulunmak; **2.** ait olmak; ilgilenmek; **3.** yardımcı fiil; **catsa-tursa**: yatıp kalksa (I/453).

c. -a (I/1582, I/1845, I/1873, I/2121, I/62).

c. -abı (I/1385, I/967).

c. -abız (I/1648).

c. -am (I/2143, I/2173, I/2573).

c. -ar (I/207).

c. -asıñarbı (I/1230).

c. -asıñbı (I/2005, I/2030, I/2100, I/885).

c. -asız (I/1687).

c. -at (I/1863, I/195, I/1964, I/693).

c. -çu (I/2641, I/509).

c. -ıp (I/1157, I/1330, I/1619, I/1861, I/1944, I/1965, I/2107, I/2197, I/2339, I/2556, I/2634, I/381, I/606, I/1354, I/434).

c. -ıpsızdar (I/2663).

c. -ıptır (I/2061, I/2085, I/684).

c. -ıptırbı (I/1223).

c. -kan (I/1108, I/1146, I/116, I/1171, I/1263, I/1324, I/1361 I/1377, I/1394, I/1400, I/1542,

I/1581, I/1582, I/1681, I/1726, I/1738, I/1761, I/1850, I/1878, I/1889, I/1895, I/1917, I/1937, I/2, I/2092, I/2125, I/2179, I/2216, I/2217, I/2252, I/2344, I/2362, I/2380, I/2406, I/2429, I/25, I/2551, I/2560, I/2570, I/2702, I/2737, I/323, I/4, I/425, I/50, I/520, I/602, I/627, I/676, I/705, I/706, I/72, I/73, I/819, I/858, I/873, I/949, I/952, I/779).

c. -kanda (I/119, I/1306).

c. -kañday (I/1097).

c. -kanday (I/1262, I/1571, I/190, I/2365, I/2544, I/301, I/449, I/967).

c. -kandıgın (I/1302, I/1906, I/1906, I/205).

c. -kandır (I/2295).

c. -kanı (I/2251).

c. -kanın (I/1111, I/1170, I/1345, I/1433, I/1510, I/187, I/58).

c. -kanına (I/1544, I/678).

c. -kanındı (I/2215).

c. -paybı (I/1281).

c. -payımbı (I/1721).

c. -sa (I/1239, I/2575, I/48).

c. -sañ (I/2215).

c. -tı (I/1167, I/1225, I/130, I/1303, I/1553, I/1596, I/1831, I/1837, I/1896, I/1899, I/1904, I/1916, I/206, I/2123, I/2241, I/2317, I/2363, I/2374, I/2385, I/2436, I/2454, I/2480, I/2488, I/2521, I/2533, I/2560, I/263, I/2713, I/2742, I/342, I/345, I/404, I/48, I/482, I/532, I/611, I/64, I/908, I/970).

cat III far. yâd, anma, hatıra getirme, hafıza; catka bilgen: ezbere bilen. (I/59).

catak yatacak yer, yatak.

c. +ına (I/143, I/2488).

catakana **k.f.** geceleyecek yer; konak; mesken.

c. +da (I/511, I/484, I/514, I/574).

c. +lardın (I/500).

c. +larına (I/210).

c. +sın (I/451).

c. +sına (I/1102, I/1227, I/474).

c. +sının (I/485, I/507).

c. +sınan (I/495).

catış- **işt.** cat- II den.

c. -ıp (I/1834, I/2342).

c. -kan (I/1124, I/2628, I/2727, I/756).

c. -kanda (I/1496, I/1785).

c. -tı (I/1490, I/1827, I/565).

catkansı- güya yatmak, yatar gibi gözükmek.

c. -dı (I/1961, I/2443, I/2525, I/2541, I/702).

c. -ñar (I/957).

c. -ıp (I/1565, I/1572, I/1895).

c. -yt (I/153).

catta- ezberden söylemek.

c. -p (I/158).

cay I **Far.** (<cây) **1.** yer, mahal; **2.** vaziyet, durum. (I/115), I/134, I/1487, I/1696, I/1848, I/2020, I/2066, I/2290, I/2447, I/2575, I/26, I/399, I/485, I/541, I/632, I/65, I/676, I/679, I/82, I/916, I/955, I/977); **caydı-caylata**: yerli yerinde (I/1039, I/1067, I/1762).

c. +da (I/1517, I/1581).

c. +dandır (I/1534).

c. +dı (I/1500, I/2419, I/2426).

c. +ga (I/1484, I/2662).

c. +ıma (I/1252).

c. +ın (I/711).

c. +ına (I/1108, I/2641).

c. +ıña (I/1542)

c. +ıñdı (I/304).

cay II yaz. (I/124); **caydır-kıştır**: yaz kış (I/2004).

c. +dın (I/1485, I/1487, I/1570, I/1571, I/1581, I/1582, I/1871, I/2010, I/2071, I/2310, I/2427, I/2438, I/591).

cay- III sermek, yaymak, asmak.

c. -a (I/2741).

c. -ıp (I/2408).

caybarakat **f-a** rahatça. (I/918).

caycılık sükûn, huzur; boş vakit.

c. +pı (I/2183).

caydarı açık tabiatlı; şen adam. (I/2328, I/2459, I/2563, I/395).

caydarılan- şenlenmek.

c. -dı (I/1139).

c. -gan (I/1997).

cayık yayvan, yayık. (I/140, I/2214, I/2423, I/354).

cayıktuu yayvan olan. (I/2210).

cayıl- serilmek, yayılmak.

c. -gan (I/993).

cayın yaz.

c. +ça (I/146, I/1977).

c. +da (I/1449, I/2453).

cayış- **iye.** cay- III den.

c. -payt (I/2425).

caykal- **1.** bir yandan o bir yana sallanmak; **2.** yakışmak; tam gelmek.

c. -gan (I/1040, I/147, I/776).

caykı yazlık, yaza ait. (I/1474, I/1483, I/1560, I/1741, I/1752, I/47, I/722, I/737).

c. +sın (I/1567, I/2210).

caylan- nizama konmak.

c. -a (I/45).

c. -ıp (I/2424).

caylata bütün yaz. (I/1500, I/2426).

cayloo yazlık otlak, yaylak. (I/2416, I/2417).

c. +do (I/1855).

c. +dogu (I/1049, I/128).

c. +go (I/2417).

c. +loruna (I/143).

c. +nu (I/2419, I/2438).

c. +nun (I/1938, I/2430, I/2443).

cayluu rahat, iyi, hoş. (I/283).

cayma yayılmış, dağıtılmış, dağınık. (I/675).

cayna- **1.** geniş ve çok dökülmek; **2.** güzel ve büyük olmak (gözler

hakkında); **3.** gönül kabarırcasına güzel gözükmek.

c. -gan (I/107, I/140, I/1520, I/1865, I/1866).

c. -p (I/1068, I/1519, I/185, I/2024, I/429).

c. -y (I/611).

caynat- **ett.** cayna- dan.

c. -ıp (I/1679, I/33, I/340).

caypa- yassılanmak; kapatmak.

c. -y (I/627).

caz I ilkbahar, ilkyaz. (I/137, I/1518, I/165, I/182, I/21, I/256); **caz-cayın**: yaz (I/17).

c. +dın (I/1403, I/138, I/146, I/181, I/400).

c. +ga (I/800, I/135).

c. +ı (I/145).

c. +ında (I/1486).

caz- II **1.** yazmak; **2.** tasarlamak.

c. -a (I/1778, I/2170, I/256).

c. -am (I/1769).

c. -at (I/1745, I/2185).

c. -bagandıgın (I/1477).

c. -baganı (I/1478).

c. -bay (I/1775).

c. -dı (I/1748, I/818, I/945).

c. -dımında (I/38).

c. -gan (I/1054, I/120, I/1362, I/1588, I/1623, I/1774, I/2017, I/2194, I/2323).

c. -ganda (I/59).

c. -ganı (I/2180).

c. -ıp (I/116, I/1501, I/1594, I/1917, I/2323, I/2327, I/48, I/922)

c. -ıptır (I/1433).

c. -sa (I/1740).

cazış- yazışmak.

c. -sa (I/3, I/38).

cazda- (hal zaman gerondifi şeklinde olan fiilden sonra) bışa cazdap: pişe yazıp.

c. -ganına (I/377).

c. -p (I/2068, I/2217, I/2697).

cazdan- başaltına yastık koymak; yastığa yaslanmak.

c. -gan (I/2090).

cazdık **1.** ilkbahara ait, yazlık ekin; **2.** yazlık (sıfat olarak;)

c. +ka (I/142, I/1647, I/2092, I/2104, I/2636, I/683).

c. +tı (I/1174).

cazdoo **iye.** cazda- dan.

c. +çu (I/471).

cazgı ilkbahara ait. (I/146, I/1532, I/28).

cazıl- **1.** yazılmak; **2.** yayılmak; **3.** ayrılmak.

c. -a (I/1132).

c. -gan (I/1283, I/1747, I/47).

c. -ıptır (I/2171).

cazuu yazı, yazış. (I/2443).

c. +ga (I/1287).

cazuuçu yazan, yazar.

c. +lardın (I/1465, I/1467).

ce I yahut ce bolboso: ya, veya (I/2752, I/1040, I/119, I/1240, I/1345, I/1517, I/156, I/1589, I/2017, I/2030, I/2327, I/2347, I/2357, I/2387, I/3, I/51, I/606, I/954).

ce- II yemek, tadını almak.

c. -begen (I/745).

c. -di (I/2161).

c. -gen (I/2649, I/566, I/67, I/700).

c. -gendey (I/2543).

c. -gile (I/920).

c. -mekçi (I/1013).

c. -sin (I/38).

c. -p (I/1680, I/1760, I/18, I/2087, I/489, I/788, I/810).

c. -yt (I/1137).

cebe **1.** ok; **2.** yay (silah).

c. +dey (I/2320).

ceek **Far.** bostanlarda uzunca tümsekler; arkın kenarı; kenar; pervaz.

c. +in (I/2210).

c. +indegi (I/2207, I/2446, I/2448, I/2479).

c. +ine (I/2523, I/931).

c. +ke (I/2213, I/2318, I/2650).

c. +te (I/2315).

c. +tey (I/2070).

c. +ti (I/1778, I/2313, I/4).

ceelik- çömelmek.

c. -et (I/2737).

c. -ken (I/1787).

cek = ceke. (I/1204, I/2325, I/2543, I/514).

ceke **Far.** ayrı, mümtaz, hususi; tak başına, yalnız. (I/1540, I/2325, I/2333, I/2709).

cekşembi **Far.** (<yekşembe): pazar günü. (I/1123, I/140).

c. +nin (I/34).

cel rüzgar, yel. (I/1067, I/1073, I/1521, I/1563, I/1565, I/1882, I/2063, I/2521, I/631, I/696, (I/701).

c. +e (I/1524, I/2158, I/596, I/601, I/805).

c. +ge (I/1132, I/1825, I/2740).

c. +inin (I/151).

celargı rüzgâr. (I/1084, I/2434, I/610, I/621, I/743).

celbire- esmek (rüzgâr hakkında).

c. -p (I/2428).

cele **1.** uçları iki kazığa bağlanarak gerilen, tayları ve buzağıları bağlamak için hizmet eden ip; **2.** örümcek ağı.

c. +degi (I/933).

c. +ge (I/2437).

c. +ni (I/2434).

c. +nin (I/2434).

c. +si (I/1522, I/262).

c. +sin (I/1523, I/2434).

celek bayrak. (I/2428).

cem yem, hububattan yem. (I/2311).

c. +e (I/18).

ceme tehdit.

c. +sine (I/35).

cemele- tehdit etmek, sövmek; paylamak.

c. -gen (I/16).

c. -p (I/2176).

c. -y (I/1540, I/2058, I/2635).

cemiş yemiş, meyve. (I/1156, I/28, I/711, I/716).

cemiştüü meyveli; çilekli. (I/28).

ceñ- yenmek.

c. -ip (I/1361).

ceñdir- yendirmek; yenilmiş olmak.

c. -ip (I/985).

c. -gen (I/1764).

ceñe yenge. (I/2581, I/509, I/527, I/556, I/561).

c. +biz (I/2585, I/2608).

c. +bizdin (I/2584).

c. +m (I/2592).

c. +ñer (I/1162).

c. +ni (I/559).

c. +nin (I/513).

ceñil hafif, yeğni. (I/1035, I/1044, I/1142, I/122, I/142, I/2338, I/2740, I/460, I/461, I/498, I/534).

c. +dey (I/1074).

ceñilde- hafiflemek.

c. -gensiyt (I/1076).

c. -y (I/76).

ceñiş yenme, zafer; fetih.

c. +ke (I/2752).

ceper- sövüp saymak.

c. -ine (I/934).

cer **1.** yer; **2.** mesafe. (I/1487, I/1535, I/1538, I/154, I/1542, I/1542, I/1564, I/1860, I/1910, I/1913, I/192, I/1959, I/2079, I/22, I/2215, I/2324, I/2391, I/2498, I/2550, I/356, I/396, I/549, I/601, I/623, I/721, I/723, I/723, I/741, I/765, I/767, I/768, I/773, I/783, I/797, I/799, I/887, I/165). **cer-suu**: 1) yer su (üzerinde çiftçilik yahut davarcılık ile meşgul olunabilecek olan toprak ve şartlar); 2) **mit.** toprak su ilahi (fena ruh)

c. +de (I/1159, I/1299, I/1324, I/1484, I/1538, I/159, I/1789, I/1810, I/1844, I/1852, I/1872, I/1973, I/2062, I/2381, I/2449, I/2549, I/2711,

I/2712, I/2752, I/40, I/443, I/50, I/50, I/690, I/693, I/711, I/727, I/738, I/80, I/944, I/982).

c. +degi (I/1484, I/1567, I/1825, I/186, I/596, I/781).

c. +den (I/1019, I/1112, I/146, I/1466, I/1520, I/1702, I/1711, I/1773, I/1911, I/2210, I/225, I/2327, I/2348, I/2429, I/2490, I/262, I/335, I/514, I/610, I/726, I/732, I/924)

c. +di (I/1072, I/1542, I/1617, I/1908, I/1985, I/714, I/736, I/746, I/775, I/796, I/875).

c. +din (I/1063, I/140, I/145, I/1486, I/165, I/2081, I/2211, I/335, I/725, I/731, I/733, I/734, I/739, I/742, I/751, I/755, I/778, I/801, I/815).

c. +ge (I/1255, I/1488, I/151, I/1520, I/1582, I/1604, I/1625, I/1818, I/1820, I/1823, I/1839, I/1857, I/1912, I/1963, I/2082, I/2427, I/2440, I/2689, I/2740, I/433, I/515, I/622, I/703, I/716, I/744, I/763, I/779, I/972).

c. +gebizdegi (I/37).

c. +gensidegi (I/711).

c. +i (I/1483, I/2326, I/2442, I/710, I/713).

c. +ibiz (I/2362).

c. +im (I/1394, I/2119).

c. +iñ (I/1626).

c. +in (I/1027, I/1920, I/2215, I/2326).

c. +inde (I/1188, I/1624).

c. +ine (I/2083, I/2707, I/358, I/401, I/738, I/819, I/970)

c. +inen (I/1361, I/1597, I/2034, I/26, I/2703).

c. +inin (I/622).

c. +lerdi (I/2064, I/2066, I/2081).

c. +lerdin (I/179).

c. +leri (I/1901).

c. +lerin (I/2087).

c. +lerinde (I/2084).

cer-s. +ga (I/1232).

cer-s. +nun (I/367).

c. +üü (I/768).

cergiliktüü yerli, mahalli. (I/1531).

cet- varmak, ermek, ulaşmak. (I/1286, I/1882, I/2538).

c. -çü (I/442).

c. -çüdöy (I/1820, I/1863, I/53).

c. -e (I/116, I/986).

c. -erin (I/433).

c. -et (I/1779, I/748).

c. -ip (I/1150, I/1183, I/1389, I/143, I/148, I/1595, I/1604, I/1771, I/1787, I/1883, I/1955, I/2, I/2017, I/2160, I/2179, I/2186, I/2304, I/2382, I/2627, I/2733, I/2741, I/2748).

c. -ken (I/1819, I/2751, I/2765).

c. -kençe (I/1814, I/992).

c. -kende (I/125, I/1818, I/1823, I/1857, I/2060, I/2208, I/2405, I/2504, I/615)

c. -kenden (I/1880, I/2070, I/522, I/931).

c. -kenge (I/484).

c. -kenin (I/1132).

c. -kensidi (I/466).

c. -pegen (I/1023, I/1288, I/1389).

c. -pese (I/743).

c. -pey (I/1167, I/1270, I/1742, I/1874, I/1967, I/2327, I/2531, I/2750, I/326, I/581, I/887, I/891).

c. -pööçüdöy (I/468, I/481).

c. -se (I/1836).

c. -sek (I/619).

c. -sin (I/669).

c. -ti (I/1473, I/1603, I/1732, I/2066, I/2081, I/2177, I/2527, I/2677, I/976).

cetek **1.** yedeğe alınmış; **2.** rehberlik, sevk ve idare.

c. +inde (I/1454, I/49).

cetele- yedeğe almak.

c. -gende (I/1169).

c. -p (I/1597).

c. -y (I/2062).

ceti **1.** yedi; **2.** hafta. (I/1423, I/1424).

cetik elverişli. (I/1542).

cetil- olmak, yetişmek.

c. -ip (I/854).

cetim yetim, öksüz. (I/1483, I/1484, I/2225).

c. +derdi (I/1492).

cetimdüü yetim olan. (I/1451).

cetinçi yedinci. (I/2404)

cetiş- hep birlikte yetişmek, ermek; kâfi gelmek. (I/1452, I/1452).

c. -et (I/1631, I/2044, I/750).

c. -pey (I/2443).

cetiştüü her şeyi kâfi miktarda bulunan kimse. (I/1283).

cetkileñ mükemmel; hiçbir kusuru eksiği olmayan. (I/972).

cetkir- tedarik etmek, yetiştirmek.

c. -bey (I/315).

c. -di (I/474).

c. -e (I/934).

c. -ip (I/12, I/2048, I/2331).

cetkis el ermez, yetişilmez. (I/1068, I/1072, I/1565, I/260, I/568, I/610, I/610).

cetkiz = cetkis. (I/434).

c. +gen (I/1414).

cetüü yetme, olma, kâfi gelme.

c. +nün (I/1453).

cezde enişte (büyük kız kardeşin kocası).

c. +ñdi (I/2296, I/2301).

cezkempir gökkuşağı.

c. +din (I/1522, I/1523).

cıgaç ağaç.

c. +ının (I/28).

c. +tın (I/1544, I/2168).

cıgıl- devrilmek, düşmek, yere serilmek; yenilmek.

c. -ıp (I/1376, I/326, I/471, I/503).

c. -sañ (I/130).

c. -a (I/1837).

cıkcıyma hıncahınç. (I/952).

cıl I yıl. (I/1423, I/1424, I/144, I/1449, I/1489, I/1491, I/2, I/235, I/2775, I/38, I/773, I/1305).

c. +a (I/44).

c. +ça (I/17, I/41, I/778, I/90).

c. +dan (I/148, I/1647, I/190, I/2020, I/2571, I/333, I/731).

c. +dar (I/1302, I/1454, I/230).

c. +darı (I/2632, I/56, I/598, I/1449).

c. +dın (I/1273, I/132, I/237).

c. +ga (I/706).

c. +ı (I/1425, I/1430, I/1435, I/1593, I/253, I/311).

c. +ına (I/2191, I/2417).

c. +ının (I/1482).

cıl- II hareket etmek, kımıldamak.

c. -bagıla (I/1886).

c. -boosun (I/1733).

cılan yılan. (I/1572, I/1581, I/794, I/795).

c. +dar (I/146).

c. +dın (I/1573).

cılañaç çıplak, çırılçıplak. (I/131, I/146, I/49).

cılañayak yalınayak. (I/2207).

cılas **1.** yok edilmiş; batmış; değersiz; **2.** pervasız; yürekli. (I/1742, I/2108).

cıldır- yerinden oynatmak.

c. -bay (I/203).

cıldız yıldız. (I/2070, I/212, I/2475, I/2734, I/675).

c. +dar (I/1800, I/220).

c. +day (I/146).

c. +dı (I/1642, I/2350).

c. +ı (I/1638).

c. +ım (I/338).

c. +sız (I/492).

cılga çayın yatağı, uzun çukur, oyuk.

c. +ga (I/2070).

c. +larındagı (I/146).

c. +sındagı (I/1595).

cılgacıbıt çukur.

c. +tarının (I/144).

cılgıs hareketsiz, sağlam pekitilmiş.

c. +ı (I/2451).

cılı- ılımak, ısınmak.

c. -gan (I/1643).

c. -p (I/607, I/926).

c. -y (I/150, I/403, I/85).

cılın- ısınmak, ılınmak.

c. -ıp (I/982).

cılış- yerinden hareket etmek. (I/2527).

c. -pay (I/1582).

cılıt- ılıtmak, ısıtmak.

c. -pagandan (I/1276).

cılkı at. (I/1050, I/1518, I/1938, I/2430, I/1308).

c. +nı (I/2434).

c. +sına (I/1595).

cılkıçı hergele çobanı. (I/1404, I/1593, I/1645).

c. +lar (I/2429).

c. +lardan (I/1989).

c. +lardın (I/1940, I/2000).

c. +larga (I/1947, I/1946).

c. +nın (I/2434).

c. +lardın (I/1945).

cılmakay düz, kaypak. (I/2214, I/497)

cılmay- gülümsemek.

c. -a (I/148, I/874).

c. -dı (I/1157, I/485).

c. -ıp (I/1147, I/2041, I/449).

cılmayış- gülümsemek, birbirine tebessüm etmek.

c. -at (I/31).

cılmayuu gülümseme, tebessüm. (I/1577).

c. +suna (I/2364).

cılt yahut **cılt et-:** göz yumup açınca ve ansızın yapılan hareketi ifade eden taklitlik

sözdür. (I/139, I/1408, I/1733).

cıltılda- yıldıramak.

c. -p (I/2088).

cıluu ılık, ılıklık. (I/1053, I/1172, I/1539, I/1575, I/1725, I/1849, I/2020, I/2207, I/2207, I/2211, I/2218, I/2222, I/2512, I/2515, I/2647, I/541, I/62).

c. +rak (I/561).

cıluuluk ılıklık. (I/1075, I/1077).

cım cım-cım et-: pırıl pırıl parlamak. (I/1128)

cımcırt tam sükûnet, sessizce. (I/2505).

cımcırttık tam sükûnet, tam sessizlik. (I/2075, I/549).

c. +ka (I/1542).

cımıñ gülümseme, tebessüm. (I/103).

cımıñda- gülümsemek.

c. -gan (I/220).

c. -p (I/429).

c. -y (I/2414).

cımırıl- saklanmak, gizlenmek.

c. -ıp (I/539).

cımırılış- **işt.** cımırıl- dan.

c. -ıp (I/2021).

cımıy- büzülmek, kısılmak.

c. -ıp (I/2476).

cıñaylak yalınayak. (I/631).

cıpar mis, misk, iyi koku. (I/1017, I/1861, I/541, I/754, I/928, I/928).

cıpcıluu ıpılık. (I/493).

cır- yırtmak, parçalamak.

c. -gabayt (I/1924).

cıra selin açtığı çukur; dağ geçidi. (I/2215).

cırgal haz; lezzetlenme; zevk; refah. (I/2749)

c. +dın (I/2768).

c. +ın (I/583).

cırgaylık fantastik. (I/2607).

cış sık, koyu (diyelim orman). (I/2434, I/978).

cışaan **Far.** nişane, alamet, belge.

c. +dı (I/1106).

cıt koku. (I/1849, I/1879, I/1880, I/2515, I/752, I/759).

c. +ı (I/1054, I/1063, I/1403, I/146, I/184, I/1882, I/2739, I/400, I/60, I/812).

c. +ıçı (I/811).

c. +ın (I/1058, I/1869).

c. +ına (I/1861, I/1061).

c. +ınan (I/373).

c. +ınday (I/1017, I/138).

c. +tı (I/1062).

cıttan- kokmak, koku vermek.

c. -a I/1534, I/2446, I/601, I/601).

c. -at (I/755).

c. -dı (I/2063).

c. -gan (I/1055, I/1520, I/1869, I/1931, I/2072, I/2105, I/219, I/2429, I/2522, I/2522, I/373, I/541, I/567, I/1055).

c. -ıp (I/1910, I/26, I/2468, I/2496, I/2647, I/565, I/621, I/951).

c. -sa (I/1063).

cıttuu kokulu, kokan, koku saçan. (I/1782, I/2238, I/478, I/610, I/676, I/697, I/928).

cıy- yığmak, yığın halinde toplamak.

c. -gan (I/1707).

c. -ıp (I/1692, I/1757, I/326, I/791).

cıyıntık kalabalık.

c. +ka (I/1416, I/2562).

cıyıntıkta- toplamak.

c. -p (I/1299, I/1307).

c. -y (I/1495).

cıyna- toplamak, yığmak; **cıynap-tergenimdin:** toplanmamızın. (I/2230).

c. -p (I/823).

cıynala- toplanmak, yığılmak.

c. -t (I/1270).

cıynat- **ett.** cıyna- dan.

c. -ıp (I/120).

cıyrıl- kıvrılmak (yılan, kurt hakkında).

c. -ıp (I/794).

cibek ipek, ipekten olan. (I/1055, I/2548, I/631).

c. +tey (I/1067, I/1542, I/50).

ciber- **1.** göndermek, yollamak; **2.** geçirmek (müsaade etmek); **3.** yardımcı fiil. (I/1818, I/1702).

c. -çü (I/2391, I/514).

c. -çüdöy (I/2741).

c. -di (I/1183, I/120, I/1224, I/1673, I/1713, I/1825, I/2364, I/340, I/523, I/540, I/541, I/553, I/558, I/619, I/893, I/904, I/525).

c. -dim (I/1928).

c. -e (I/2697).

c. -elik (I/2046).

c. -et (I/1521).

c. -genbi (I/44).

c. -genden (I/901).

c. -genderdi (I/919).

c. -ip (I/1688, I/2179, I/2415, I/74).

ciberiş- **işt.** ciber- den.

c. -et (I/2318).

c. -ken (I/80).

c. -ti (I/1605, I/1785, I/2412, I/2492, I/887).

cibert- göndermek, salıvermek.

c. -em (I/867).

cibi- nemlenmek, yaş olmak, ıslanmak. (I/1520).

c. -besin (I/1647).

c. -gen (I/1656).

c. -p (I/148, I/1729, I/1732, I/2411).

cibit- ıslatmak.

c. -e (I/1645).

c. -ip (I/457).

cigit delikanlı, yiğit. (I/1024, I/1144, I/1307, I/1340, I/1370, I/1471, I/153, I/155, I/1645, I/1678, I/1738, I/2563, I/272, I/494, I/494, I/594, I/630, I/832, I/953, I/954, I/964).

c. +in (I/1110).

c. +im (I/1203)

c. +ter (I/1103, I/443, I/462, I/513, I/603).

c. +terden (I/1118, I/1250).

c. +terdi (I/514).

c. +terdikine (I/1583).

c. +terdin (I/1035, I/1598, I/1600, I/440, I/515, I/526).

c. +terge (I/1032, I/512).

c. +tey (I/791).

c. +ti (I/1583, I/1604, I/1679, I/2250, I/2342, I/2357, I/2776, I/974).

c. +tin (I/973, I/1027, I/1028, I/1035, I/1039, I/1422, I/1542, I/1583, I/1603, I/1637, I/1723, I/1731, I/1735, I/1746, I/1765, I/1919, I/1985, I/2014, I/2016, I/2324, I/2343, I/2347, I/2480, I/343, I/344, I/441, I/464, I/522, I/528, I/606, I/677, I/886, I/895, I/970, I/972, I/990, I/991).

cigitçilik yiğide, gence ait olan bütün sıfatlar.

c. +ke (I/1678, I/2546).

cigittik gençlik, yiğitlik. (I/191, I/481).

cin **Ar.** şeytan, cin.

c. +di (I/1006).

c. +i (I/473).

cip iplik, ip.

c. +ke (I/1751).

c. +tin (I/147, I/2548).

cire- sökmek; yüzmek (hayvan derisi).

c. -gen (I/2221).

c. -p (I/2721).

c. -y (I/148, I/2734).

cit- yok olmak, yitmek, kaybolmak.

c. -ip (I/1534).

civopist **Rus.** sanat; resim.

c. +in (I/1315).

civopisçi **Rus.+Tr.** sanatçı; ressam.

c. +nin (I/240).

ciyirken- iğrenmek; nefret etmek.

c. -gen (I/1179).

c. -ip (I/2544).

cobura- mırıldanmak, dırlanmak.

c. -y (I/1437).

cogol- yitmek, kaybolmak, yok olmak.

c. -up (I/2022, I/2225).

cogorku yukarıki; yüksek, yüce. (I/1507, I/1588, I/809, I/1575).

cogoru yukarı, yukarıya. (I/2637, I/2763, I/804, I/977).

c. +da (I/38).

c. +dagıday (I/15, I/18).

c. +raak (I/1880).

cogot- kaybetmek, yitirmek.

c. -kon (I/215, I/2408).

c. -kondoy (I/1259).

cok yok. (I/1012, I/1018, I/1022, I/1039, I/1082, I/1087, I/1102, I/1117, I/1120, I/1122, I/1129, I/1136, I/1142, I/1159, I/1164, I/1169, I/117, I/1178, I/1192, I/121, I/1238, I/124, I/1244, I/1247, I/1257, I/1268, I/130, I/1344, I/1352, I/1373, I/1379, I/1394, I/1402, I/1412, I/1426, I/1428, I/1446, I/1453, I/1478, I/1483, I/1499, I/1511, I/1542, I/156, I/1582, I/1589, I/159, I/1598, I/1602, I/1613, I/1642, I/1643, I/1646, I/1661, I/1662, I/1735, I/1755, I/1774, I/1791, I/1815, I/1829, I/1852, I/188, I/1884, I/1887, I/1898, I/1900, I/191, I/1964, I/1971, I/1978, I/2011, I/2019, I/2021, I/2034, I/2047, I/2049, I/2055, I/2065, I/2077, I/2088, I/2092, I/2159, I/2163, I/2170, I/2175, I/2181, I/2240, I/2282, I/2299, I/2299, I/2331, I/2340, I/2362, I/2367, I/2378, I/2402, I/2470, I/2487, I/2509, I/2512, I/2535, I/2537, I/2540, I/2554, I/2569, I/2596, I/265, I/2666, I/2670, I/2676, I/2690, I/2694, I/2709, I/2718, I/272, I/2720, I/2736, I/2740, I/2751, I/2765, I/30, I/319, I/341, I/402, I/433, I/455, I/456, I/46, I/467, I/476, I/484, I/49, I/499, I/50, I/52, I/527, I/530, I/538, I/542, I/545, I/573, I/595, I/626, I/72, I/727, I/729,

I/745, I/758, I/759, I/769, I/80, I/827, I/84, I/872, I/894, I/9, I/911, I/918, I/943, I/968, I/991).

c. +mun (I/1364, I/1655, I/1656, I/1713, I/1975, I/2195, I/839).

c. +pu (I/2008, I/576).

c. +suñ (I/1349, I/1922, I/2363, I/2458, I/322).

c. +suñbu (I/2015).

c. +tun (I/1523).

cokto- **1.** yoklamak; malumat araştırmak; **2.** sagu sağmak: ölü için ağlamak. (I/1112, I/1236).

c. -du (I/2710).

c. -p (I/1225).

c. -y (I/1578, I/1853, I/252, I/893, I/918).

coktuk malik olmamak; fakirlik; yokluk.

c. +un (I/1455, I/1767).

c. +una (I/1836, I/1879, I/1880).

col yol. (I/1028, I/1142, I/1672, I/1824, I/1935, I/1946, I/2203, I/222, I/223, I/2321, I/2345, I/2446, I/2446, I/2477, I/2479, I/2575, I/2714, I/434, I/646, I/67, I/671, I/675, I/693, I/695, I/7).

c. +do (I/1920, I/2175, I/2184, I/2501, I/2547, I/2669, I/872, I/989).

c. +don (I/1002, I/125, I/50).

c. +du (I/1134, I/2070).

c. +dun (I/116, I/1563, I/2087, I/593).

c. +go (I/1459, I/2062, I/2066, I/2444, I/2478, I/2644, I/2668, I/609).

c. +u (I/1113, I/1236, I/1275, I/1302, I/133, I/135, I/136, I/1369, I/1377, I/1480, I/1486, I/154, I/1638, I/1656, I/1665, I/1679, I/1681, I/1711, I/1785, I/1788, I/1815, I/1855, I/2163, I/2322, I/2333, I/2334, I/2337, I/2344, I/2387, I/2407, I/2413, I/2427, I/251, I/2519,I/2539, I/2540, I/2621, I/455,

I/475, I/554, I/775, I/935, I/948).

c. +um (I/2658).

c. +un (I/1351, I/1391, I/1453, I/2405, I/248).

c. +uñ (I/1844)

c. +uña (I/1669).

c. +unan (I/143, I/243, I/2479).

c. +unda (I/51).

c. +undagı (I/1778).

colbun kimsesiz. (I/1563).

coldoş I **1.** yoldaş; **2.** arkadaş, dost. (I/1116).

c. +tor (I/1313).

c. +toru (I/449).

coldoş- II arkadaş olmak.

c. -up (I/1597).

colku birinçi (ikinci bs.) colku: birinci defa. (I/1594, I/1635, I/182, I/2176).

colo- yakın gelmek, yaklaşmak.

c. -boy (I/785).

colot- yaklaşmaya, yanaşmaya müsaade etmek.

c. -poy (I/1601).

c. -poym (I/1794).

colto engel. (I/252).

coltoo engel; müdahale. (I/227, I/2359, I/2360, I/2365, I/986).

coluguş- **işt.** coluk- tan.

c. -a (I/437).

c. -tu (I/1236).

coluguşuu karşılaşma.

c. +ga (I/440).

coluk- karşılaşmak, rastlamak.

c. -up (I/2003, I/2462, I/2575).

c. -kan (I/1018).

c. -çu (I/411).

c. -kan (I/2549, I/77).

c. -kanda (I/2720).

c. -kandan (I/1043, I/1277).

c. -pastan (I/2627).

c. -tu (I/1038, I/1227, I/1241, I/450).

c. -tum (I/2006).

colukuu **iye.** coluk- tan.

c. +nu (I/1240, I/2719).

comok kahraman destanı. (I/1525, I/203).

c. +togu (I/1046, I/116).

c. +tordon (I/1582).

con dağ sırtı. (I/1064, I/1931); **conu-başınan**: dağ sırtından (I/143, I/1821).

c. +una (I/2531).

c. +undagı (I/1944, I/1957).

coo düşman.

c. +bu (I/2040).

c. +buna (I/1931).

c. +bunan (I/2689).

coogazın **1.** Sibirya zambağı (bitki); **2.** çifte renkli lale.

c. +dın (I/1519).

co-ok yok, hayır! (I/2153)

cooluk mendil; başörtüsü. (I/1237, I/1601, I/1601, I/1604).

c. +u (I/399).

c. +unun (I/556).

coomart cömert, eli açık (I/1115, I/29, I/33, I/35, I/607).

coomartçılık cömertlik.

c. +tın (I/1054).

coon **1.** şişman, yoğun; **2. mec.** zengin; **3. gram.** kalın (ses hakkında). (I/1565, I/2242, I/2439, I/2707, I/275, I/628, I/966, I/992).

coop **Ar.** (<cevâb) cevap. (I/106, I/1245, I/1254, I/1293, I/1339, I/1361, I/1434, I/1477, I/1478, I/1594, I/1617, I/1686, I/1775, I/2017, I/2462, I/2535, I/2540, I/277, I/440, I/59, I/771, I/886).

coopkerçilik **Ar.+Far.+Tr.** mesuliyet.

c. +ti (I/1369).

cooşu- sakin olmak; ele alışmak.

c. -p (I/2723, I/890).

cootkot- rahatsızlık vermek; doğruyu söylememek; yanıltmaya çalışmak.

c. -o (I/993).

c. -poy (I/2361).

cootkotuu rahatsızlık verme. (I/971).

corgo yorga (at). (I/143).

c. +nun (I/1595).

c. +sun (I/1594).

c. +sunun (I/1595).

corgolo- yorga yürümek.

c. -gon (I/1827).

cort- (düşman arkasından) koşmak.

c. -up (I/1563, I/2315).

coru- I tabir etmek (yormak); tahminen söylemek.

c. -du (I/1090, I/209, I/699).

c. -y (I/430).

coru II bir cins akbaba kuşu (Vulturidae).

c. +lar (I/1064).

coruk **1.** yürüme, yürüyüş; **2.** hareket tarzı, gidişat; amel (iş).

c. +ka (I/579).

c. +tar (I/1026).

c. +tarınan (I/1417).

c. +tu (I/1033).

c. +u (I/1600).

c. +umdu (I/985).

c. +un (I/133, I/2350, I/2531, I/2550, I/73).

c. +una (I/1592, I/1599, I/98, I/985).

c. +unan (I/1117, I/1635, I/2690).

cölö- desteklemek; bir şeye yaslamak; yardım etmek; tutmak.

c. -y (I/2101).

cön yön, istikamet. (I/1476, I/1634, I/1976, I/2377, I/2433, I/64).

c. +gö (I/1290).

c. +ü (I/1022, I/1304, I/1418).

c. +üñ (I/302).

c. +ündö (I/1036, I/1026, I/1095, I/116, I/116, I/13, I/1300, I/1306, I/1478, I/1663, I/18, I/2012, I/2014, I/2163, I/2266, I/2329, I/2331, I/2347, I/2752, I/2761, I/38, I/571, I/723, I/80).

c. +ündögü (I/2346).

cöndüü muntazam; işe yarayan. (I/1021).

cönö- yönelmek.

c. -dü (I/1400, I/2086, I/2174, I/226, I/2314, I/2437, I/2675, I/597).

c. -gön (I/1597, I/2, I/2574, I/952).

c. -p (I/2627).

c. -yt (I/1573).

cönököy sade, basit. (I/1096, I/1451, I/1636, I/231, I/2564, I/546).

c. +döy (I/39).

cönököylük sadelik.

c. +kö (I/1449, I/1452).

c. +tü (I/1452).

cönöl- yönelmek; hareket etmek.

c. -gön (I/347).

cönöş- hep beraber yönelmek.

c. -çü (I/823).

c. -könsüdü (I/2496).

c. -öt (I/151, I/926).

c. -sö (I/36).

cöö yaya, yayan (I/712, I/433);

córgömüş örümcek.

c. +tör (I/1781).

cötöl- öksürmek.

c. -üp (I/2541).

cuban **Far.** (<cüvân~cevân) genç kadın; taze, dilber. (I/38).

cubat- avutmak; okşamak.

c. -a (I/1269).

c. -kısı (I/902).

cubay yavuklu; koca; karı (zevce).

c. +lar (I/425).

cuguz- yapıştırmak.

c. -ba (I/1390).

c. -gan (I/990).

cuka yufka (kalın olmayan). (I/179, I/396).

cul- yolmak.

c. -up (I/601).

cum- yummak (gözleri).

c. -du (I/1862, I/898).

c. -duga (I/1286, I/1288).

c. -up (I/629, I/853).

cuma **Ar. 1.** cuma günü; **2.** hafta.

c. +ça (I/111).

c. +da (I/1681).

c. +dan (I/2167, I/380).

c. +ga (I/1086, I/1089).

c. +sına (I/1855).

cumşak yumuşak. (I/1723, I/1727, I/1845, I/2015, I/2207, I/541, I/674, I/884).

cumşart- yumuşatmak.

c. -a (I/1486).

cumuru yumru, silindir. (I/1865, I/2434, I/273, I/602).

cumuş hizmet, iş.

c. +u (I/524).

c. +um (I/1161, I/2686, I/516).

c. +uñ (I/2355).

c. +uñar (I/9).

cumuşta- cumuştap kel: iş için gel.

c. -p (I/2049).

cupunu sade, basit. (I/20).

c. +day (I/593).

curnal **Rus.** dergi; sınıf defteri.

c. +dı (I/120, I/82).

curt **1.** halk; **2.** ülke, vatan.

c. +tun (I/2085, I/1606).

cut- yutmak.

c. -kandan (I/1960)

c. -kansıp (I/480).

c. -tu (I/1595).

cuu- yıkamak.

c. -du (I/235).

c. -p (I/1017, I/1542, I/520, I/853, I/92, I/954).

c. -y (I/531).

cuuk yakın. (I/135, I/1942, I/2627, I/431).

cuul- yıkanmak.

c. -gan (I/2726).

cuump cum- dan gerundif. (I/875)

cuun- yıkanmak; cuunup-taranıp: yıkanıp taranıp (I/1124).

c. -gan (I/1862).

c. -up (I/2022, I/2675, I/65, I/911).

cuurat yoğurt.

c. +ına (I/153).

cuuşa- tam sükûn ve rahat içinde bulunmak (karnını doyurduktan sonra tam bir sükûnet içinde yatan hayvan hakkında).

c. -p (I/1850).

c. -yt (I/1055).

cüdö- kuvvetten düşmek; zayıflamak.

c. -gön (I/489).

c. -göndöy (I/2056).

c. -gönsügön (I/2374).

c. -p (I/90).

cügörü **Far.** mısır (bitki). (I/2522).

c. +dön (I/2523).

c. +lör (I/2521).

c. +nün (I/2506, I/2508).

cügürt- koşturmak.

c. -ö (I/286).

c. -tü (I/2623).

c. -üp (I/1745).

cük yük.

c. +tön (I/1076).

c. +tü (I/76).

c. +ün (I/2636).

cüktö- yüklemek.

c. -p (I/952, I/1463).

cülün nuhai şevki.

c. +döy (I/2435).

cün yün, kıl (saç). (I/2093).

c. +ü (I/1883).

cündüü yünlü. (I/1055)

cür- **1.** hareket etmek, yürümek; **2.** süreklilik ifade eden yardımcı fiil. (I/1948, I/1965, I/456).

c. -bödüm (I/2418).

c. -bögöndüktön (I/2434).

c. -böy (I/124, I/1534, I/1563, I/1876).

c. -böybü (I/1757).

c. -çü (I/103, I/1480, I/1664, I/447, I/853).

c. -dü (I/1042, I/1166, I/1375, I/1447, I/1449, I/1482, I/1747, I/191, I/2225, I/2550, I/2567, I/495, I/612, I/700, I/709, I/817, I/871).

c. -gön (I/1084, I/1106, I/1292, I/1376, I/1377, I/165, I/1675, I/1675, I/1678, I/1692, I/1712, I/1844, I/1856, I/1938, I/2064, I/2066, I/2079, I/2249, I/2250, I/23, I/2343, I/2455, I/361, I/375, I/438, I/596, I/850, I/851, I/90).

c. -göndö (I/1102, I/1270, I/1449, I/1482, I/1588, I/1594).

c. -göndöy (I/1046, I/1166, I/822, I/28).

c. -göndü (I/143).

c. -göndügün (I/1454, I/1742, I/1742).

c. -göngö (I/631).

c. -gönsügönü (I/1307).

c. -gönsüp (I/2521).

c. -gönübüzdü (I/2112).

c. -gönüm (I/2229).

c. -gönüñ (I/2273).

c. -gönün (I/2620, I/2636).

c. -gönünö (I/1144).

c. -gülö (I/650, I/655, I/672).

c. -ö (I/1427, I/1858, I/189, I/2390, I/621).

c. -ölüçü (I/2462).

c. -örün (I/2631).

c. -ösüñ (I/994).

c. -ösüñbü (I/1649).

c. -sö (I/1583, I/161, I/163, I/1882, I/50).

c. -söñ (I/2762).

c. -ü (I/2379, I/2613).

c. -üp (I/1305, I/1387, I/1425, I/1465, I/1476, I/1537, I/1539, I/1575, I/1661, I/1738, I/18, I/1800, I/1803, I/1812, I/1821, I/1931, I/1954, I/2003, I/2063, I/2070, I/2270, I/2270, I/2300, I/2335, I/2467, I/2570, I/2677, I/2721, I/403, I/579, I/611, I/615, I/774, I/868, I/57).

c. -üptürbüzbü (I/10).

cürgünçü **1.** geçip giden yolcu, seyyah; **2. tar.** ülke ülke dolaşarak kervan

yürüterek alışveriş eden tüccar.

c. +lör (I/2, I/3, I/6, I/8).

cürgüz- yürütmek, harekete getirmek.

c. -üp (I/1479).

cürök kalp, yürek. (I/1024, I/1290, I/1701, I/1701, I/2484).

c. +ü (I/1042, I/1070, I/1079, I/1102, I/1228, I/1258, I/1260, I/1262, I/1302, I/1407, I/1450, I/146, I/148, I/1552, I/1643, I/1647, I/1738, I/1761, I/1845, I/1848, I/1861, I/1896, I/1916, I/2053, I/2069, I/2081, I/2164, I/217, I/2175, I/228, I/2321, I/2324, I/2343, I/2408, I/2411, I/2432, I/2441, I/2503, I/2509, I/2527, I/2527, I/2537, I/2543, I/2561, I/2575, I/2696, I/2708, I/2737, I/2739, I/2742, I/300, I/403, I/454, I/454, I/498, I/532, I/55, I/558, I/7, I/807, I/876, I/883).

c. +üm (I/2192, I/2761).

c. +ün (I/1067, I/116, I/116, I/1276, I/1449, I/1542, I/1645, I/1907, I/2416, I/2453, I/2456, I/2632, I/2712, I/462, I/503, I/506, I/2066).

c. +üñ (I/1317, I/148, I/1540, I/1543, I/165, I/2215, I/2218).

c. +ündö (I/2753, I/494).

c. +ündögü (I/1070, I/1405, I/1455, I/1693, I/2737).

c. +üñdögü (I/838).

c. +üngö (I/1277, I/1288).

c. +ünö (I/1469, I/1677, I/1903, I/230, I/2470, I/2480, I/2736, I/392, I/454, I/494)

c. +üñö (I/148)

c. +ünün (I/2316, I/2505, I/2506, I/2509, I/2513, I/883).

c. +kö (I/1578, I/1694).

c. +törünün (I/549).

c. +tü (I/1538, I/1576, I/1578, I/1704).

cüröt resim. (I/2617, I/40).

cürötçü ressam. (I/1290).

cürötçülük ressamlık. (I/2246).

cürüm **cürüm-turum**: edişler ve gidişler.

c. turum+u (I/1737, I/1471).

c. turum+unda (I/1026).

cürüş I adım (at yürüyüşü), yürüme.

c. +kö (I/1681).

c. +ün (I/441).

cürüş- II hep birlikte yürümek.

c. -ör (I/443).

c. -tü (I/1081, I/1294, I/1581, I/2022, I/564, I/725).

c. -üp (I/2330).

c. -üptür (I/1404).

cüz yüz, çehre; yüzey. (I/1197, I/158, I/1593, I/2213, I/2232, I/3, I/713); **cüzü-başın:** elin yüzün, her yerin (I/545).

c. +dön (I/2613).

c. +dü (I/2591).

c. +ü (I/1335, I/1374, I/1919, I/2012, I/2016, I/2247, I/2347, I/2357, I/2387, I/2413, I/2471, I/291, I/399, I/429, I/537, I/974).

c. +ün (I/1320, I/1385, I/1738, I/2549, I/975).

c. +üñdö (I/837).

c. +ündö (I/918).

c. +ündögü (I/1325, I/2022).

c. +ündü (I/1577, I/2326).

c. +üñdü (I/2618, I/2760).

c. +ünö (I/1709, I/904).

c. +ünön (I/1621).

c. +ünün (I/2241).

cüzdöş- yüzleşmek.

c. -ölü (I/2579).

cüzdüü nur cüzdüü: nur yüzlü. (I/1422, I/1542).

cüzüm üzüm. (I/165, I/221, I/710).

Ç

çaap gerondif çap- II den. (I/445).

çaar **1.** alaca; **2.** benekli (at tonu). (I/1867, I/269, I/540, I/794).

çaarçık karaca yavrusu.

ç. +ı (I/1889).

ç. +ın (I/1895).

ç. +tardı (I/1797).

ç. +tarı (I/1884).

çabak çapak balığı. (I/1575).

ç. +tar (I/1069, I/1575).

çabalakta- acele etmek.

ç. -y (I/875).

çaba- çap- II hal zamanı gerondifidir.

ç. -yın (I/1185).

çabıl- dibinden kesilmek.

ç. -gan (I/1581).

çabım yarışların mesafesi. (I/2424).

çabındı ot biçilen yer, çayır. (I/354).

ç. +nı (I/375).

çabış yarış, koşu.

ç. +tardı (I/711).

çabıtta- av arayıp dolaşmak; araştırmak.

ç. -y (I/1449).

ç. -yt (I/876).

çaç I saç (insan başındaki). (I/1571, I/2176, I/2435, I/70); **çaçı-başı**: saçı başı (I/1618).

ç. +ı (I/1673, I/629).

ç. +ın (I/289, I/541, I/631, I/898, I/964).

ç. +ına (I/1713, I/1727, I/1754).

ç. +ınan (I/2236, I/541, I/570, I/573, I/622, I/677).

ç. +ının (I/394).

ç. +tan (I/2047).

ç. +tarın (I/1294).

çaç- II saçmak, püskürtmek.

ç. -a (I/1157).

ç. -kan (I/1549, I/2434).

ç. -kıñ (I/1578).

çaçıl- saçılmak.

ç. -gan (I/257).

ç. -ıp (I/2251, I/1519, I/2311, I/494, I/558).

çaçıra- sıçramak; param parça olmak.

ç. -dı (I/1857).

ç. -gança (I/1805).

ç. -ganda (I/2315).

ç. -ap (I/2320, I/681, I/949).

ç. -rı (I/1520).

çaçtuu saçlı. (I/1542, I/404).

çagıl- şikâyet etmek.

ç. -a (I/148).

ç. -gandın (I/1538, I/1542, I/2736).

ç. -ıp (I/610).

çagılış- aksetmek.

ç. -a (I/1013, I/481).

ç. -kan (I/1864).

çak zaman vakit. (I/1013, I/1958).

ç. +ıñ (I/1539).

ç. +ınan (I/1587).

ç. +ında (I/450).

ç. +a (I/2434).

ç. +ta (I/1539, I/1540, I/192, I/446).

çaka kova.

ç. +sın (I/2179).

çakala- gürlemek.

ç. -p (I/1538, I/961).

çakan **1.** biraz, bir miktar; **2.** küçük. (I/2434, I/432, I/593, I/594).

çakçay- kabarmak.

ç. -a (I/1563).

çakır- çağırmak, davet etmek.

ç. -at (I/33).

ç. -basa (I/207).

ç. -dı (I/2252).

ç. -gan (I/2334).

ç. -ganı (I/597).

ç. -ıp (I/1523, I/1565, I/206, I/263, I/2742, I/2776).

çakırım insan sesinin duyulabileceği mesafe. (I/1786, I/433).

çakırış- hep beraber çağırmak; birbirini davet etmek.

ç. -tı (I/1475).

çakırt- çağırtmak, davet ettirmek.

ç. -tı (I/2645).

çaktı takribi miktar. (I/154, I/188, I/2570, I/284).

çal I **1.** kır (kül rengine çalar, beyaz); **2.** ihtiyar. (I/2096, I/2096, I/2113, I/2590, I/273, I/282, I/295, I/301, I/956, I/992).

ç. +dı (I/1531, I/2124, I/277).

ç. +dın (I/2165, I/266, I/269, I/271, I/275, I/283, I/603).

çal- II **1.** şiddetli ve keskin bir vuruşla vurmak; **2.** bakmak; yolu yoklamak.

ç. -a (I/1157, I/1372, I/2327, I/497).

ç. -gan (I/133, I/2409, I/2416, I/429, I/492).

ç. -ıp (I/1064, I/1554, I/1563, I/199, I/2215, I/643, I/916, I/1571).

çalgı tırpan. (I/377, I/613).

ç. +nı (I/374, I/375).

çalın- **edl.** çal- II den.

ç. -dı (I/1387).

ç. -gan (I/50).

ç. -ın (I/608).

ç. -ıp (I/2101).

çalışta- dolanmak.

ç. -p (I/1167).

çalka arka üstü.

ç. +sınan (I/1845, I/1868, I/1869, I/1911, I/1917, I/207).

çalkala- göğsü ve karnı öne çıkarmak.

ç. -y (I/1595).

çalma kement.

ç. +nı (I/2344).

çalpoo harın, az bilinen at. (I/1024).

çama kuvvet, kudret.

ç. +sı (I/545).

çamala- takriben takdir etmek.

ç. -p (I/1301).

çamalaş kuvvetçe denk. (I/2342).

çañ toz. (I/1281, I/2446).

çanaç **1.** tulum; **2.** çanak, tulumba.

ç. +ının (I/1965).

ç. +tagı (I/1960).

ç. +tay (I/1851).

çanda nadiren. (I/600).

çandır karnın aşağı kısmı. (I/51).

çañduu tozlu. (I/1563, I/2087, I/223, I/2501, I/2547, I/2714).

çañk- bağırıp çağırmak.

ç. -ap (I/901).

çañkay tamamen, mutlaka. (I/123, I/2168).

çap I kasık.

ç. +tarının (I/2084).

çap- II **1.** hızlı koşmak; **2.** kesmek; **3.** atılmak.

ç. -kandardın (I/818).

ç. -kanı (I/370).

ç. -pay (I/204).

ç. -payt (I/699).

ç. -sam (I/314).

çapçı- ön ayağıyla, tırnağıyla tere vurmak (at, yabani hayvan hakkında).

ç. -y (I/154).

çapkıla- dövmek.

ç. -yt (I/451).

çapoo hızlı koşma. (I/1023).

çaptal- tıkamak.

ç. -a (I/547).

çaptır- **ett.** çap- II den.

ç. -baym (I/375, I/375).

ç. -dı (I/2078).

ç. -ganı (I/257).

çar ot, kuru ot. (I/1487, I/1519, I/2424, I/681).

çara **Far.** ölçü, vasıta; çare. (I/2562).

ç. +sınday (I/1056).

çarba atın dudaklarına vurulan kıskaç.

ç. +sın (I/1742).

çarça- **1.** yorulmak; **2. mec.** ölmek.

ç. -gan (I/1305, I/2015, I/2314, I/2722).

ç. -gandırsıñ (I/2203).

ç. -ganın (I/140, I/1960).

ç. -p (I/1430, I/2022).

ç. -yıt (I/2532).

çarçañkı bir parça yorulmuş. (I/2519, I/36).

çarda- kurbağa bağırmak.

ç. -p (I/1573).

ç. -y (I/627, I/676).

çardak baraka.

ç. +tar (I/2217, I/2319).

çarık ip. (I/147).

çark **Far.** çark: daire. (I/2024, I/2434, I/28, I/611).

çarpıl- çarpılmak.

ç. -a (I/2329).

ç. -dı (I/2320).

ç. -gan (I/1247).

çart çatırtı: çart etken: çatırtı çıkaran. (I/1535, I/1070, I/454, I/1072).

çat adım. (I/804).

çatak kavga; nifak. (I/1416, I/1646)

ç. +ı (I/1412).

çataktaş- lafla takılmak; kavga çıkarmak.

ç. -pay (I/1660).

çatır **Far.** çatı.

ç. +ının (I/1534).

çatıra- çatırdamak.

ç. -gan (I/2470).

ç. -p (I/1530, I/165).

ç. -y (I/65).

çatırça **Far.+Tr.** küçük çadır.

ç. +lardın (I/1535).

çay çay. (I/1820, I/2026, I/2321, I/2678, I/2691, I/2729, I/340, I/391, I/397, I/398, I/399, I/685, I/706).

ç. +dan (I/2702, I/422).

ç. +dı (I/2730).

ç. +ın (I/2589).

çayı- çalkamak, yıkamak.

ç. -gan (I/1069, I/129, I/140, I/2207).

ç. -gansıgan (I/398).

ç. -p (I/1567, I/627).

ç. -yt (I/1577).

çayıl- çalkanmak, yıkanmak.

ç. -ıp (28).

çayıttay büsbütün. (I/1083, I/166, I/2736).

çayka- yıkamak; çalkalamak.

ç. -dı (I/2311).

ç. -p (I/340, I/391).

ç. -y (I/522).

çaylan- körleşmek.

ç. -ıp (I/1535).

çayna- çiğnemek.

ç. -gan (I/1595).

ç. -p (I/643, I/703).

çaynek **Rus.** çaydanlık.

ç. +ke (I/398).

ç. +ten (I/2729).

ç. +ti (I/340, I/390).

ç. +tin (I/391).

çaypal- çalkalanmak, sallanmak.

ç. -a (I/887).

ç. -gansıyt (I/1538).

ç. -ıp (I/1595).

çeberçilik ustalık; dikkatlilik. (I/1735).

çeç- çözmek, halletmek; çıkarmak.

ç. -ip (I/1944, I/2213, I/374, I/207, I/628).

ç. -kenbiz (I/317).

ç. -pesten (I/2679).

ç. -ti (I/1410, I/1764).

çeçe anne, ana (I/2329).

çeçek velet.

ç. +terge (I/2109).

çeçendik söz ustalılığı; akıllılık.

ç. +ine (I/570).

çeçiliş- hep birlikte çözmek.

ç. -ine (I/2563).

çeçim karar.

ç. -ine (I/1372).

çeçin- soyunmak.

ç. -besten (I/1377).

ç. -ip (I/2225, I/2252, I/283, I/873).

çeçkindüü azimkâr. (I/109, I/2539, I/348, I/507).

çeçkindüülük azimkârlık. (I/540).

çeçkinsizdik azimsizlik.

ç. -in (I/468).

çege çivi, küçük çivi. (I/673).

çegirtke çekirge.

ç. +ler (I/1563, I/794).

çek I hat, sınır. (I/1046).

ç. +i (I/1431, I/1578, I/893).

ç. +ine (I/119).

ç. +ten (I/2332).

çek- II çekmek.

ç. -ip (I/704, I/858).

ç. -kenibizdi (I/318).

çeke şakak; gözüstü. (I/399).

ç. +sin (I/2707).

ç. +sine (I/1380).

ç. +sinen (I/2058, I/2667, I/545, I/985).

ç. +sinin (I/1823).

çekil- çekilmek.

ç. -begen (I/1141).

çekilik yanlışlık. (I/1690, I/1715, I/2058, I/296).

ç. +in (I/2561).

çeksiz hudutsuz, sınırsız. (I/1305).

çektelüü tehdit etme, sınırlama (I/1025).

çel- çelmek.

ç. -gen (I/2313).

ç. -ip (I/4).

çelek **1.** ağaç kova; **2.** arı kovanı.

ç. +terin (I/45).

çemen hastalık, hasta.

ç. +i (I/15).

çemirçek bir bitki adıdır. (I/1781).

çemodan **Rus.** bavul, valiz.

ç. +ın (I/2675).

çen **1.** yer; **2.** yan, cihet. (I/123, I/2445, I/845).

ç. +de (I/140, I/1681, I/1815, I/183, I/2052, I/2066, I/2070, I/2134, I/2168, I/2177, I/2216, I/2223, I/2441, I/474, I/718, I/869).

çeñgel **Far.** (<çeng) yırtıcı kuşun ayağı, pençe, tırnak. (I/1072, I/53).

ç. +ine (I/1747).

çeñgelde- pençelemek, kapmak.

ç. -gen (I/801).

ç. -p (I/774).

çer koyu orman, içinden geçilmez çalılık. (I/1873, I/2422, I/49, I/60).

ç. +din (I/1986).

ç. +ge (I/1788).

ç. +ler (I/1780).

ç. +lerdin (I/180).

çerçeniye **Rus.** çizim, çizme.

ç. +den (I/1462).

çerlüü çalılık olan yer. (I/1858)

çert- fiske vurmak.

ç. -ip (I/442).

ç. -ti (I/2534).

çertil- fiske yemek.

ç. -di (I/264).

ç. -ip (I/192, I/2565).

çertiliş- **işt.** çertil- den.

ç. -ine (I/192).

çertüü **Far.** asker, nefer; ordu.

ç. +gö (I/2537).

çet **1.** kenar, uç; **2.** hudut ötesi. (I/1567, I/2434, I/26, I/375, I/812).

ç. +i (I/1106, I/1111, I/1231, I/1231, I/1285, I/1599, I/2106, I/2186, I/2186, I/224, I/2332, I/2366, I/2429, I/2575, I/2732, I/2732, I/308, I/377, I/39, I/449, I/481, I/481, I/482, I/540, I/540, I/692, I/82, I/85, I/85, I/993, I/993).

ç. +inde (I/197, I/71).

ç. +indegi (I/1484, I/1573, I/165, I/222, I/2415, I/43, I/568, I/67, I/691).

ç. +ine (I/125, I/2429, I/2452, I/2495, I/390, I/617, I/636, I/965).

ç. +inen (I/1574, I/282, I/301, I/442).

ç. +te (I/1682, I/402, I/697).

çettet- bir kenara atmak, uzaklaşmak.

ç. -ip (I/1688).

çeyin (sınır gösteren ektir) dek, değin, kadar. (I/1012, I/1086, I/1089, I/114, I/1228, I/129, I/1328, I/1402, I/1417, I/143, I/143, I/1435, I/1447, I/148, I/1482, I/1484, I/151, I/1523, I/1556, I/1582, I/1582, I/1655, I/1677, I/1768, I/1839, I/1995, I/2010, I/2082, I/2103, I/2139, I/2251, I/226, I/231, I/2315, I/2331, I/2415, I/2444, I/2452, I/2488, I/2500, I/2627, I/2631, I/2668, I/2749, I/284,

I/286, I/344, I/4, I/423, I/434, I/484, I/488, I/495, I/541, I/601, I/610, I/626, I/628, I/628, I/64, I/699, I/7, I/79, I/871, I/931, I/1581).

çıbık çubuk, küçük çubuk. (I/1523).

çıbıral- kaynaşmak.

ç. -a (I/2206).

çıçala- adamakıllı kızmak, kendinden geçmek.

ç. -y (I/79).

çıda- **Moğ.** (<çida-) tahammül etmek, katlanmak.

ç. -bagan (I/1397, I/2364).

ç. -bay (I/1563, I/195, I/5, I/75).

ç. -dı (I/630).

ç. -p (I/1441, I/2112).

ç. -yt (I/1762).

çıdam sabır, tahammül.

ç. +ı (I/120, I/2536, I/532).

çıdamduu sabırlı. (I/2756, I/2773).

çıdamkayluuluk sabırlılık.

ç. +tun (I/1455).

çıdoo tahammül etme.

ç. +çu (I/454).

çıgar- çıkarmak; sürüp çıkarmak; yükleyip çıkarmak; salıvermek. (I/1900, I/1425, I/203, I/2382, I/336, I/600, I/609).

ç. -a (I/992).

ç. -asıñ (I/1622).

ç. -ba (I/2769).

ç. -bay (I/1303, I/1566, I/1878, I/2527).

ç. -baylı (I/2771).

ç. -baym (I/2673).

ç. -da (I/1141, I/954).

ç. -dı (I/1692, I/521).

ç. -dıñ (I/419).

ç. -gan (I/1922).

ç. -gısı (I/1679).

ç. -ın (I/1604, I/1681, I/1742).

ç. -ıp (I/1267, I/1476, I/165, I/1834, I/931).

ç. -sa (I/157).

ç. -sıñ (I/1393).

çıgarış- hep birlikte çıkarmak.

ç. -at (I/5).

ç. -pay (I/2412).

çıgarma eser. (I/1290, I/1291, I/1292, I/1318).

ç. +çıl (I/1091).

ç. +ga (I/1297).

ç. +ları (I/1467).

ç. +ların (I/1465).

ç. +nı (I/1296).

ç. +nın (I/1289, I/1316, I/1317)

çıgarmaçılık icat. (I/2411, I/2454).

ç. +ına (I/1302).

çıgın- masraf etmek.

ç. -basam (I/413).

ç. -ganda (I/2409).

ç. -ıp (I/1302, I/223).

çıgış I **1.** çıkış; **2.** doğu (şark). (I/1001, I/1566, I/1695, I/2, I/221, I/35, I/43).

ç. +ı (I/966).

ç. +tan (I/681).

çıgış- II **işt.** çık- tan.

ç. -çu (I/1567, I/2331).

ç. -ıp (I/2444, I/911).

ç. -kan (I/1486).

ç. -kandan (I/1121).

ç. -payt (I/1934)

ç. -tı (I/1372, I/1799, I/561).

çıguu çıkış, yukarı çıkış. (I/1822)

ç. +çu (I/1785).

çık- çıkmak. (I/1113, I/243).

ç. -a (I/2, I/1020, I/1035, I/119, I/1354, I/140, I/1519, I/166, I/166, I/1810, I/1992, I/2070, I/2180, I/2409, I/314, I/375, I/794, I/895, I/966).

ç. -abız (I/2141).

ç. -at (I/1535, I/1766, I/1808, I/800, I/934).

ç. -çu (I/1019).

ç. -çuday (I/481).

ç. -ıp (I/1083, I/1160, I/1176, I/1242, I/1277, I/1297, I/134, I/140, I/146, I/1479, I/1479, I/1481, I/1573, I/1575, I/1581, I/1581, I/1595, I/1635, I/1702, I/1745,

I/1775, I/1805, I/1820, I/1825, I/1827, I/1827, I/185, I/1873, I/1905 I/1980, I/2026, I/2058, I/2087, I/2089, I/2165, I/2184, I/2224, I/2368, I/2429, I/2464, I/2474, I/2495, I/2516, I/2576, I/260, I/385, I/440, I/529, I/560, I/607, I/68, I/708, I/75, I/76, I/82, I/951, I/951, I/989, 28).

ç. -kam (I/2296).

ç. -kan (I/686, I/1167, I/1303, I/1421, I/1426, I/146, I/1463, I/1496, I/1563, I/1572, I/1597, I/1604, I/1617, I/1646, I/1825, I/185, I/1931, I/205, I/2174, I/2387, I/2405, I/2407, I/2488, I/2523, I/2609, I/2711, I/401, I/465, I/546, I/594, I/606, I/913, I/966).

ç. -kanbı (I/954).

ç. -kança (I/630).

ç. -kanda (I/224, I/2463, I/65, I/681).

ç. -kandan (I/1745, I/601, I/712, I/979).

ç. -kandarga (I/257).

ç. -kanday (I/2389).

ç. -kandı (I/1809, I/82).

ç. -kanına (I/143, I/1586).

ç. -kansıdı (I/2408).

ç. -kısı (I/2222).

ç. -mayınça (I/1696).

ç. -pagan (I/44).

ç. -pasa (I/506).

ç. -pay (I/2051, I/2062, I/601, I/616, I/890).

ç. -paybı (I/866).

ç. -payt (I/1216, I/1498).

ç. -pooçuday (I/413).

ç. -sa (I/18, I/2015, I/578).

ç. -sañ (I/1945).

ç. -sın (I/1551).

ç. -tı (I/1043, I/1088, I/120, I/1210, I/1243, I/125, I/1516, I/1723, I/1830, I/195, I/2031, I/2062, I/2066, I/215, I/2255, I/2338, I/2354, I/2395, I/2415, I/2458, I/2470, I/2471, I/2490,

I/2494, I/2627, I/337, I/410, I/498, I/792, I/881, I/884).

ç. -tım (I/2194).

çıkanak dirsek.

ç. +tay (I/2092).

çıkıroon şiddetli ayaz. (I/180).

çıla- karıştırmak; çalkalamak.

ç. -p (I/1032).

çımçı- çimdikleme.

ç. -p (I/965).

çımçık her türlü ufak kuş. (I/612).

ç. +tar (I/1404).

çımçım üç parmak ile alma. (I/124, I/2641, I/2740).

çımıra- **1.** kaşınmak; **2.** unutmak, mahcup olmak.

ç. -dı (I/1175).

ç. -p (I/2530, I/880).

çımırkan- gerin ve heyecanlı olmak.

ç. -a (I/1278).

çın hakikat, doğruluk. (I/1099, I/1230, I/1690, I/1691, I/1724, I/1862, I/2006, I/2040, I/2387, I/243, I/2563, I/2620, I/410, I/430, I/522, I/578, I/631, I/636); **çın bolsa**: doğru olsa (I/580, I/580, I/582); **çın-tögün**: doğrusuyla

ç. +ı (I/1600, I/514).

ç. +ın (I/198).

ç. +ında (I/1726, I/2083, I/2451).

çın-t. +dün (I/942)

çın-t. +nün (I/1229).

çıña- tahkim eylemek.

ç. -p (I/288).

çınar **Far.** çınar; dağ kavağı. (I/1565, I/1565, I/1581, I/2022).

çıñda- tahkim eylemek.

ç. -p (I/1091).

çındap layıkıyla, ciddiyetle. (I/1142, I/1346, I/1357, I/1386, I/1411, I/1665, I/213, I/232, I/2325, I/2415, I/2528, I/2553, I/988, I/990).

çındık hakikat, doğruluk. (I/2630).

ç. +tı (I/1174, I/1459).

çını **Far.** kase. (I/65).

ç. +day (I/2646).

ç. +sın (I/2689).

çınıgı hakiki. (I/1458, I/1586).

çıpılda- küçük damlalar şeklinde belirmek (diyelim, ter hakkında).

ç. -p (I/1821).

çır diyelim, kaynayan yağ üzerine su döküldüğü zaman çıkan çıtırtıyı taklit. (I/1622).

çırak **Far.** (<çerâg) mum, kandil. (I/2091).

ç. +ka (I/2112).

çırılda- cıvıldamak, yaygara etmek.

ç. -gan (I/2490).

ç. -ganı (I/398).

ç. -p (I/1403, I/679).

çırma- bükmek, sarmak.

ç. -p (I/230).

çırp çırp-çırp et-: uyuklamak. (I/26).

çırt çatırdamayı taklit eden ses. (I/931).

çıtırman çalılık, sık fundalık. (I/2431, I/43).

çıy pıy yahut mıy ile bir arada: çıy-mıy ün çıktı: çığlık kapardı. (I/1880)

çıyılda- çığlık koparmak, feryat etmek.

ç. -p (I/790).

çıykan çıban.

ç. +day (I/2648).

çıyrak sağlam, dayanıklı. (I/2233, I/36).

çıyral- **1.** kıvrılmak, bükülmek; **2.** pişmek, kuvvetlenmek.

ç. -a (I/1351).

ç. -ıp (I/481).

çıyraltuu kıvrılma, bükülme.

ç. +nun (I/93).

çıyrık kıvırma, bükme.

ç. +a (I/1565).

çıyt çiğit (I/965).

çil boz keklik. (I/1830, I/1834, I/1835, I/1836).

ç. +de (I/1832).

ç. +der (I/1828, I/1829, I/1837).

ç. +dey (I/1833).

çimirik topaç (çocuk oyuncağı).

ç. +tey (I/460).

çimiril- şiddetlice dönmek.

ç. -e (I/1167).

çirkin menfur, mundar. (I/2592).

çiy I çiğ (yüksek sert bir ottur ki saplarından hasır yapılır). (I/1277)

çiy- II çizgi çekmek.

ç. -ip (I/819, I/937).

çiye yabani vişne; kiraz.

ç. +ler (I/146).

ç. +nin (I/71).

çiyil- çizilmek; yazılmak

ç. -begenine (I/2081).

ç. -gen (I/939).

çiyki çiğ, pişmemiş. (I/2543).

çoçu- ürkmek, korkmak.

ç. -dum (I/960).

ç. -p (I/2145, I/2676).

çoçula- kuşkulanmak.

ç. -gansıgan (I/819).

ç. -p (I/1106).

çoçut- korkutmak.

ç. -tu (I/2626).

çogoyno deve dikeni. (I/2084).

çogult- toplamak, yığmak.

ç. -at (I/1077).

çogun **Bulg.** (<çugun) dökme demir.

ç. +an (I/1059).

ç. +day (I/148, I/1562).

çoguu beraber, toptan. (I/1490, I/1856, I/2444, I/2444).

çok yana kömür. (I/1562, I/1747, I/2737).

çokto- kızdırmak (diyelim, fitilli tüfeği).

ç. -y (I/50, I/620, I/891).

çoku I tepe. (I/1825).

ç. +ga (I/1955).

ç. +gan (I/45).

ç. +nu (I/1802, I/1803).

ç. +nun (I/1533).

ç. +su (I/1528, I/398, I/702).

ç. +sun (I/1531, I/1571, I/2416, I/2434).

ç. +suna (I/794, I/978).

ç. +sunda (I/612).

ç. +sundagı (I/1565, I/875).

çoku- II gagalamak.

ç. -p (I/1836).

çokula- **edl.** çoku- I den.

ç. -p (I/1829).

çolpon I zühre yıldızı. (I/1389)

ç. +doy (I/2278).

Çolpon II özel isim.

ç. +du (I/126).

Çolpon-Ata yer ismi.

ç. +dan (I/1425).

çoñ **1.** büyük, ulu; **2.** büyük (yaşça); **3.** amir. (I/1064, I/1146, I/125, I/1302, I/1308, I/1436, I/1567, I/1690, I/1778, I/1932, I/2058, I/2090, I/2327, I/2433, I/2679, I/2725, I/2727, I/313, I/385, I/396, I/458, I/611, I/643, I/682, I/71, I/85, I/852, I/916, I/964); **çoñ-çoñ**: büyük büyük (I/2435).

ç. +dorum (I/2594).

ç. +doruna (I/1768).

çoñduk büyüklük.

ç. +u (I/2137).

ç. +un (I/757).

çoñoy- büyümek, artmak.

ç. -boyt (I/813).

ç. -gon (I/157, I/26, I/396).

çoñoyt- büyütmek, artırmak.

ç. -om (I/2270).

ç. -up (I/1444).

çoo-cay ayrıntılar.

ç. +ın (I/1115).

çooçu- ürkmek.

ç. -bay (I/1795).

ç. -dubu (I/2017).

ç. -sa (I/1464).

çooçun yabancı. (I/1351, I/1476, I/1880, I/1916, I/2507, I/2760, I/594, I/964, I/970).

çort kesik ve ani hareketi taklit sözü. (I/2548)

çoyokto- nazlanmak, kırıtmak.

ç. -gon (I/1589).

çoy-çoylo- yayılmak.

ç. -gon (I/2430).

çök- çökmek.

ç. -üp (I/610).

ç. -pögün (I/2764).

ç. -ö (I/1259).

çögölö- diz çökmek.

ç. -y (I/1899, I/622).

çögörül- diz üstüne düşürmek, çökermek.

ç. -gön (I/220).

çöl çöl, step; ova. (I/741).

ç. +dö (I/822).

çölkö bölge.

ç. +mdö (I/1853).

çömül- dalmak, yıkanmak.

ç. -göndön (I/2215).

çöntök cep.

ç. +ü (I/1287).

ç. +ünö (I/55).

çöp ot, kuru ot çöp (I/2067, I/2077, I/2087, I/370, I/462, I/818, I/846, I/88, I/915, I/953, I/965); **çöp alaçık**: keçe ev.

ç. +ü (I/179, I/1931, I/793).

ç. +ün (I/2426).

ç. +kö (I/1871, I/2090).

ç. +tön (I/1884).

ç. +tör (I/1053, I/371).

ç. +tördün (I/1563, I/2448, I/379).

ç. +tü (I/140).

ç. +tün (I/1581, I/1861, I/1869, I/1878, I/372, I/382).

çöp a. +ının (I/943).

çöp a. +ka (I/992)

çöp a. +ta (I/601).

çöptök otluk.

ç. +kö (I/316).

ç. +tögü (I/319).

çöyrö daire, çevre.

ç. +gö (I/1259, I/400).

ç. +sü (I/1901).

ç. +sündö (I/465).

ÇP ? (I/2008)

çto **Rus.** ne, nasıl. (I/522)

çu (türleri çi, çı, çü) meslek ve uğraşma ile ilgili isimler yapan ektir. (I/1523, I/2059).

çubaş- birbiri ardına gitmek.

ç. -ıp (I/51).

çukul acele. (I/644).

çukuran- inleyişe benzer bir ses çıkarmak.

ç. -ganday (I/2492).

çulga- kuşatmak, sarmak.

ç. -p (I/1534).

ç. -yt (I/1528).

çulgan- sarınmak, bürünmek.

ç. -at (I/1065).

çulgu- yürümek arzusuyla başını sallamak.

ç. -y (I/1343, I/297).

çumu- dalmak (suya).

ç. -p (I/2204).

çunak kulaksız; şom. (I/2147).

çuñkur oyuk.

ç. +lar (I/166).

çurka- koşmak, kaçmak.

ç. -gan (I/2474).

ç. -gısı (I/146, I/2069).

ç. -p (I/126, I/1688, I/1707, I/1839, I/2022, I/2081, I/226, I/2470, I/2496, I/2506, I/2627, I/2707, I/2714, I/361, I/4, I/850).

ç. -y (I/2082).

çurkaş- hep birlikte koşmak.

ç. -sa (I/7).

çuru **çuru-çuu**: gürültü. (I/208, I/83).

çurulda- çuruldap ıyla-: yüksek sesle ağlamak.

ç. -p (I/1785, I/2412).

çükö aşık (koyunun yahut keçinin diz kemiği).

ç. +sün (I/1930).

çümkü- dalmak, batmak.

ç. -dü (I/2321).

çürpö **1.** piliç; **2. mec.** çocuk.

ç. +lördü (I/625).

ç. +mdü (I/819).

ç. +sünün (I/1058).

çürüldük tarla kuşu taklitlik sesidir. (I/612, I/612).

çürüş- buruşmak, kıvrılmak.

ç. -üp (I/718).

Çüy yer ismi. (I/1015, I/1046, I/1047, I/1054, I/1062, I/1065, I/129, I/130, I/137, I/1529, I/1538, I/1560, I/1564, I/1581, I/165, I/166, I/1681, I/18, I/2405,

I/43, I/599, I/711, I/738).

ç. +dö (I/135, I/1533).

ç. +dögü (I/1518, I/181, I/182).

ç. +dü (I/2321, I/799).

ç. +dün (I/310, I/710).

ç. +gö (I/2446, I/800).

D

da **1.** de, da, dahi; **2.** ve. (I/1002, I/1011, I/1013, I/1981, I/1017, I/1021, I/1030, I/1042, I/1044, I/1053, I/1053, I/1060, I/1067, I/1070, I/1075, I/1076, I/1095, I/1098, I/1102, I/1102, I/1106, I/1109, I/1111, I/1120, I/1132, I/1133, I/1145, I/1149, I/115, I/1160, I/1174, I/1174, I/1196, I/1197, I/12, I/120, I/1222, I/1224, I/1227, I/1233, I/1240, I/1244, I/1254, I/1255, I/1259, I/1264, I/1267, I/1272, I/1275, I/1282, I/1287, I/129, I/1293, I/1295, I/1296, I/1300, I/1302, I/1304, I/1305, I/1324, I/134, I/134, I/1351, I/1354, I/1354, I/136, I/1361, I/1365, I/1366, I/1374, I/1376, I/1380, I/1385, I/139, I/1393, I/1398, I/140, I/140, I/1400, I/1407, I/1409, I/1414, I/1415, I/1416, I/142, I/1426, I/1427, I/1429, I/1431, I/1434, I/144, I/1449, I/1452, I/1453, I/146, I/146, I/146, I/1463, I/1464, I/1468, I/1469, I/1476, I/148, I/148, I/1480, I/1481, I/1483, I/1495, I/1496, I/151, I/1510, I/1520, I/1529, I/1532, I/1533, I/1534, I/1535, I/1538, I/1542, I/1542, I/1542, I/1548, I/156, I/1563, I/1563, I/1564, I/1565, I/1567, I/1569, I/157, I/1571, I/1573, I/1578, I/158, I/1582, I/1583, I/1583, I/1584, I/1588, I/159, I/1592, I/1594, I/1595, I/1596, I/16, I/1600, I/1602, I/1604, I/164, I/1645, I/1645, I/1646, I/1654, I/1656, I/166, I/1662,

I/1663, I/1664, I/1665,
I/1678, I/1680, I/1709,
I/1713, I/1732, I/1737,
I/1742, I/1764, I/1775,
I/1778, I/1790, I/1795,
I/1814, I/1815, I/1817,
I/1824, I/1828, I/1829,
I/183, I/1832, I/1836,
I/1836, I/1837, I/1844,
I/185, I/1866, I/1871,
I/1872, I/1878, I/1879,
I/1880, I/1882, I/1887,
I/1894, I/1896, I/1897,
I/190, I/1916, I/192,
I/1934, I/1957, I/1967,
I/197, I/1971, I/1974,
I/1975, I/1980, I/1980,
I/1982, I/1985, I/1991,
I/1993, I/1994, I/2, I/20,
I/2010, I/2014, I/2016,
I/2017, I/2019, I/2020,
I/2042, I/2050, I/2054,
I/2057, I/2059, I/2062,
I/2064, I/2066, I/207,
I/2070, I/2083, I/2087,
I/2088, I/2088, I/2090,
I/2092, I/2095, I/2115,
I/2139, I/2148, I/215,
I/2161, I/2163, I/2164,
I/2170, I/2174, I/2179,
I/2185, I/2198, I/2201,
I/2214, I/2215, I/2224,
I/2225, I/2229, I/2233,
I/2243, I/2250, I/2251,
I/2255, I/226, I/2266,
I/227, I/229, I/229, I/23,
I/23, I/2306, I/231,
I/2311, I/2321, I/2322,
I/2324, I/2325, I/2327,
I/2327, I/2327, I/2329,
I/2329, I/2331, I/2331,
I/2332, I/2332, I/2333,
I/2338, I/234, I/2347,
I/2348, I/2350, I/2365,
I/2372, I/2374, I/2379,
I/2381, I/2385, I/2388,
I/2389, I/239, I/2403,
I/2405, I/2408, I/2409,
I/241, I/2411, I/2415,
I/2415, I/2417, I/2418,
I/2419, I/2419, I/242,
I/2425, I/2441, I/2442,
I/2444, I/2444, I/2445,
I/245, I/246, I/246,
I/2470, I/2470, I/2481,
I/2484, I/2488, I/2489,
I/2492, I/250, I/2506,
I/2507, I/2511, I/2512,
I/2513, I/2521, I/2527,
I/2529, I/253, I/2532,
I/2537, I/2538, I/2540,
I/2547, I/2554, I/2560,
I/2561, I/2563, I/2563,
I/2567, I/2569, I/2570,

I/2574, I/2580, I/2587, I/2598, I/26, I/26, I/262, I/2620, I/2621, I/2622, I/2627, I/2636, I/2645, I/265, I/265, I/2663, I/2667, I/2668, I/2675, I/2677, I/2679, I/2689, I/2691, I/2699, I/2702, I/2707, I/2720, I/2723, I/2730, I/2736, I/2743, I/2762, I/282, I/3, I/313, I/321, I/325, I/334, I/34, I/341, I/344, I/38, I/387, I/39, I/395, I/396, I/399, I/4, I/402, I/403, I/427, I/439, I/44, I/440, I/440, I/441, I/442, I/446, I/448, I/453, I/458, I/46, I/46, I/462, I/467, I/473, I/476, I/479, I/483, I/485, I/497, I/499, I/499, I/50, I/50, I/500, I/510, I/513, I/515, I/52, I/52, I/520, I/525, I/53, I/530, I/538, I/541, I/542, I/545, I/553, I/556, I/556, I/561, I/564, I/57, I/573, I/574, I/579, I/58, I/580, I/59, I/594, I/597, I/598, I/6, I/601, I/612, I/62, I/622, I/64, I/670, I/670, I/679, I/680, I/69, I/695, I/7, I/706, I/708, I/710, I/716, I/717, I/718, I/718, I/719, I/721, I/721, I/722, I/723, I/739, I/74, I/740, I/740, I/741, I/747, I/747, I/75, I/759, I/759, I/76, I/761, I/764, I/772, I/773, I/78, I/788, I/791, I/791, I/793, I/795, I/796, I/8, I/8, I/80, I/80, I/800, I/81, I/813, I/819, I/821, I/823, I/83, I/834, I/844, I/853, I/869, I/872, I/873, I/875, I/879, I/881, I/883, I/887, I/889, I/890, I/895, I/895, I/898, I/90, I/902, I/91, I/911, I/915, I/916, I/916, I/918, I/919, I/92, I/924, I/925, I/927, I/931, I/936, I/939, I/941, I/944, I/944, I/947, I/947, I/948, I/949, I/95, I/962, I/964, I/967, I/986, I/986, I/99, I/999, I/1245).

daa- cüret etmek; cesaret etmek; atılmak.

d. -bay (I/2537, I/55).

daam **Ar. 1.** yiyecek; **2.** tat.

d. +ı (I/759, I/812).

daamduu **Ar.+Tr.** lezzetli hoş. (I/607).

daana I **Far.** tane; nüsha. (I/398).

daana II **Far. 1.** maruf tanınmış; **2.** bilen, hâkim. (I/1890, I/2420, I/2432, I/2478, I/2502).

daarı- değmek, hafifçe dokunmak.

d. -gan (I/2154).

dabaa **Ar.** (<devâ) deva; ilaç. (I/2343).

dabırat- ayak patırtısı çıkarmak.

d. -a (I/1522).

dabış ses. (I/534).

dagı ve; daha; keza; dahi. (I/1017, I/1032, I/1072, I/1079, I/1080, I/1105, I/1129, I/1142, I/1194, I/1243, I/1286, I/1373, I/1430, I/1490, I/1504, I/1638, I/1655, I/1685, I/1686, I/1845, I/1879, I/1880, I/1967, I/2012, I/2035, I/2082, I/2113, I/2124, I/2334, I/2349, I/2429, I/2442, I/2456, I/2470, I/2573, I/2597, I/2629, I/2693, I/2747, I/367, I/380, I/401, I/455, I/499, I/544, I/607, I/720, I/75, I/892, I/903, I/995, I/1885).

dal tas-tamam, noktası-noktasına. (I/2423).

dalalat **Ar.** kayırma; himaye. (I/414).

d. +ına (I/1598).

dalay bir dalay: oldukça çok; ehemmiyetlice. (I/133, I/1453, I/1486, I/1594, I/2508, I/2752, I/310, I/38, I/438, I/711, I/721, I/80).

d. +dı (I/2747).

d. +ga (I/2749)

d. +ın (I/1281).

d. +lar (I/2748).

dalday- yatıp uzanmak, serilmek.

d. -gan (I/2580).

d. -ıp (I/2179).

dalı **1.** kürek kemiği (**anat.**); **2.** omuzlar.

d. +sın (I/2728, I/290).

d. +sına (I/965).

dalilde- ispat etmek.

d. -ylik (I/586).

dan **Far.** (<dân) hububat.(I/480, I/715).

d. +ı (I/718).

d. +ın (I/326).

danek **Far.** çekirdek.

d. +i (I/1548).

dañkay- öne çıkmak.

d. -gan (I/928).

dañk şöhret, ün.

d. +ka (I/1453).

dañkı şöhret, ün. (I/1635).

daraca **Ar.** derece.

d. +ga (I/1414).

d. +sı (I/1140).

daracaluu **Ar.+Tr.** dereceli. (I/2345).

darak **Far.** ağaç. (I/51, I/1074).

d. +ına (I/1071).

d. +ının (I/1075).

d. +ka (I/1548).

d. +tar (I/22, I/60).

d. +tardı (I/1486).

d. +tardın (I/1083, I/1566).

d. +tarına (I/2480).

d. +tı (I/2488).

d. +tın (I/2490, I/398, I/702, I/890).

darbaza **Far.** sokak kapısı.

d. +dan (I/1242).

d. +nı (I/1254).

d. +nın (I/1145).

darek **Far.** haber; salık. (I/2077, I/50).

darı **Far.** ilaç, deva. (I/1232)

darılaş- hep birlikte tedavi etmek.

d. -ıp (I/1486).

darıya nehir; büyük ırmak.

d. +ga (I/1787)

d. +nın (I/1801).

d. +sı (I/1538).

d. +sının (I/2405).

daroo çabuk, tez. (I/114, I/1176, I/1183, I/120, I/1296, I/1297, I/1872, I/2169, I/2382, I/2411,

I/2462, I/250, I/2751, I/31, I/82, I/87, I/887).

dasıkkan nitelikli, deneyimli. (I/460)

dava dava.

d. +sı (I/1460).

dayar **Ar.** (<teyyâr) hazır; hazırlanmış. (I/1127, I/1300, I/1443, I/1493, I/1760).

dayarda- **Ar.+Tr.** hazırlamak.

d. -gan (I/2161).

d. -p (I/2022, I/2205).

dayardan- **Ar.+Tr.** hazırlanmak.

d. -ıp (I/1479).

dayardık **Ar.+Tr.** hazır olma. (I/1274).

dayıma **Ar.** daima; her zaman. (I/1019, I/1312, I/140, I/1698, I/1700, I/1702, I/1704, I/2640, I/396, I/462, I/509, I/581, I/853).

dayın **Ar.** (<ta‘yin) muayyen; tayin edilmiş; haber.

d. +ı (I/1426, I/2062).

d. +ın (I/2249).

d. +ındı (I/405).

de- **1.** demek, söylemek; **2.** ad vermek, adlandırmak. (I/1239, I/1469).

d. -bedi (I/1965).

d. -besin (I/456).

d. -çü (I/1448, I/822, I/942)

d. -çübüz (I/329).

d. -di (I/1127, I/1235, I/1246, I/127, I/1347, I/1381, I/1491, I/1504, I/1509, I/1514, I/1620, I/1649, I/1881, I/1915, I/1927, I/1943, I/1965, I/1995, I/1997, I/2040, I/2094, I/2162, I/2256, I/2265, I/2379, I/2384, I/2414, I/2450, I/2458, I/2474, I/2579, I/2652, I/2680, I/270, I/405, I/520, I/522, I/559, I/561, I/625, I/634, I/651, I/826, I/849, I/864).

d. -dibi (I/1255).

d. -dik (I/1030).

d. -dim (I/1195, I/1198, I/2659, I/376, I/412, I/727).

d. -diñerbi (I/648).

d. -gen (I/1140, I/119, I/1215, I/1217, I/1219, I/1245, I/125, I/1276, I/1301, I/1329, I/1329, I/1329, I/133, I/1331, I/1361, I/1427, I/1437, I/1456, I/1490, I/1571, I/1585, I/1713, I/1732, I/1897, I/1930, I/1986, I/2034, I/2082, I/2119, I/2248, I/2281, I/2326, I/2329, I/2354, I/2388, I/2562, I/2564, I/2574, I/2586, I/2630, I/37, I/412, I/44, I/586, I/7, I/7, I/743, I/831, I/921, I/967, I/985).

d. -genbiz (I/580).

d. -gençelik (I/101, I/274, I/281).

d. -gende (I/1097, I/2605, I/593).

d. -genden (I/545).

d. -gender (I/372).

d. -genderdi (I/1601).

d. -gendey (I/1385, I/1831, I/1837, I/1880, I/1984, I/1986, I/2032, I/2078, I/2092, I/2250, I/2355, I/2378, I/2411, I/2454, I/2621, I/510, I/529, I/594, I/791, I/2175).

d. -gendin (I/1187, I/1326, I/146, I/1578, I/1866, I/2150).

d. -gendir (I/2568).

d. -geni (I/1096, I/1886, I/652).

d. -genin (I/2186).

d. -genine (I/2047, I/2195).

d. -geninen (I/1152).

d. -geniñizden (I/2184).

d. -gensidi (I/2546).

d. -gensip (I/1735, I/1871, I/1971, I/1972, I/1979, I/518, I/2363).

d. -mekçi (I/1154, I/2002, I/324).

d. -p (I/1004, I/1017, I/1021, I/103, I/1047, I/106, I/1087, I/1090, I/1099, I/1105, I/1135, I/1139, I/1144, I/1146, I/1169, I/1230, I/1247, I/1249, I/1254, I/1270,

I/1283, I/1292, I/1300, I/1302, I/1311, I/1321, I/1322, I/1329, I/1381, I/1394, I/1395, I/1406, I/1415, I/1416, I/1422, I/1434, I/1437, I/1437, I/1439, I/1446, I/1464, I/1465, I/1469, I/1490, I/1492, I/1495, I/1510, I/1523, I/1533, I/1557, I/1592, I/1596, I/1600, I/1623, I/1629, I/1676, I/1688, I/1701, I/1701, I/1706, I/1745, I/1771, I/1785, I/1789, I/1819, I/1822, I/1826, I/1832, I/1834, I/1835, I/1841, I/1861, I/1895, I/1897, I/1912, I/1920, I/1928, I/1940, I/1964, I/198, I/1980, I/1996, I/2015, I/2017, I/2018, I/2020, I/2046, I/2050, I/2068, I/2083, I/2084, I/2086, I/2089, I/209, I/2104, I/2173, I/2179, I/2180, I/2227, I/2236, I/2236, I/2243, I/2270, I/2270, I/2282, I/2309, I/2325, I/2329, I/2335, I/2338, I/2339, I/2342, I/2351, I/2359, I/2367, I/2376, I/2387, I/2390, I/240, I/2418, I/2466, I/248, I/2520, I/2536, I/2566, I/2580, I/2591, I/2594, I/2625, I/2634, I/2641, I/265, I/2663, I/267, I/2673, I/2691, I/2692, I/2715, I/2730, I/2748, I/284, I/299, I/313, I/317, I/318, I/331, I/34, I/360, I/362, I/369, I/369, I/375, I/386, I/409, I/430, I/434, I/514, I/516, I/525, I/553, I/573, I/581, I/59, I/606, I/612, I/616, I/619, I/641, I/646, I/666, I/699, I/706, I/723, I/745, I/756, I/788, I/799, I/825, I/839, I/841, I/843, I/874, I/920, I/948, I/95, I/957, I/964, I/973, I/992).

d. -ptir (I/1444, I/1770).

d. -se (I/1006, I/1017, I/1181, I/1370, I/1622, I/2027, I/2104, I/2118, I/2235, I/2236, I/603).

d. -sem (I/411).

d. -señ (I/12, I/1671, I/2153, I/2271, I/2303, I/386).

d. -y (I/1128, I/1967, I/71).

d. -ybiz (I/1900).

d. -ym (I/113, I/2096).

d. -ysiñ (I/2602, I/316).

d. -siñbi (I/1199, I/2454).

d. -yt (I/1000, I/111, I/1313, I/1590, I/1591, I/197, I/2146, I/2151, I/380, I/412, I/577, I/579, I/916, I/924, I/94, I/996).

decurstvo **Rus.** nöbet, nöbetçilik. (I/196).

d. +sunda (I/513).

deer şuur, akıl.

d. +in (I/1689, I/2402, I/2720, I/903).

deersiz akılsız. (I/1029, I/13).

d. +der (I/1748).

degde- şiddetle arzu etmek.

d. -p (I/905).

d. -y (I/1079, I/2739).

degele müştemilat misali. (I/2, I/334, I/822).

degi mutlaka, tamamen. (I/112 I/1294, I/1345, I/1359, I/1918, I/1922, I/2004, I/2183, I/2248, I/2580, I/272, I/984, I/998).

dekoratsiya **Rus.** manzara.

d. +ga (I/2433).

dekret **Rus.** dekre (inkılap günlerinde Sovyet hükümetinin çıkardığı ve çokluğu muvakkat mahiyette olan kanun ve karar).

d. +ke (I/1463).

deldey- dimdik durmak(örneğin kulaklar hakkında).

d. -gen (I/1522).

dele ve; keza. (I/1022, I/1033, I/1412, I/1506, I/1808, I/188, I/1945, I/2191, I/2209, I/2258, I/2296, I/2302, I/36, I/59, I/812).

delebe heyecan; alaka, ilgi.

d. +sin (I/1035, I/134, I/1790, I/206, I/263).

dem **Far. 1.** nefes; dem al-: 1) teneffüs etmek; 2) dinlenmek; **2.** an. (I/1125, I/1847, I/1878, I/881); **dembe-dem**: nefes-nefese (I/1102, I/2440, I/400, I/891, I/964).

d. +dey (I/391).

d. +i (I/1702, I/256).

d. +in (I/129, I/2070, I/2504, I/2508, I/2529, I/521, I/979).

demeyde mutat, gündelik şartlar içinde. (I/1336, I/1345, I/2484).

d. +gi (I/1712).

demik- ağır ve sık-sık solumak.

d. -ip (I/2470, I/2471).

d. -kenin (I/127).

demöör cesaret. (I/7).

d. -den (I/59).

dene **Far.** (<ten) gövde; ten.

d. +si (I/1035, I/1175, I/1175, I/1574, I/794).

d. +sin (I/498).

d. +sine (I/1077, I/2374).

depter **Far.** defter.

d. +ine (I/48).

d. +lerin (I/120).

desinçi isteğinde bulunma. (I/9).

deş- hep beraber söylemek; söyleşmek.

d. -e (I/598, I/916).

d. -et (I/1011, I/1532, I/1844).

d. -ip (I/12, I/2412, I/31, I/328, I/33, I/605, I/721, I/800, I/819).

d. -ken (I/448).

d. -kendey (I/1372).

d. -ti (I/1137, I/1356, I/1637, I/428)

dıbıra- takırtı yapmak.

d. -p (I/703).

dıhni üfleme. (I/520).

dım ünü-dımı cok: sessizlik, tam sükûnet. (I/2412, I/2527, I/44).

dımak **Far.** arzu; düşünce.

d. +ın (I/101).

dımı- **1.** süzülerek ve görünür-görünmez bir

tarzda akmak; **2.** ağır, yavaş kaynamak.

d. -p (I/1534, I/1565, I/2206, I/882).

d. -y (I/1297).

dıñ hiç sürülmemiş sapan görmemiş toprak. (I/310).

dıñkılda- çınlamak.

d. -sa (I/28).

dır taklitlik sözüdür; dır etse; dır etse (I/1521, I/794).

dıykan **Far.** (<dihkan) köylü, çiftçi. (I/360, I/362, I/396, I/733, I/742, I/801).

d. +dar (I/1557).

d. +dın (I/165, I/2, I/824).

d. +tay (I/2226).

Dıykanbek özel isim. (I/1005, I/1016, I/104, I/1042, I/1066, I/1070, I/1071, I/1079, I/1085, I/1090, I/1092, I/1093, I/1112, I/1113, I/115, I/120, I/1227, I/1228, I/1240, I/1255, I/1257, I/126, I/1267, I/1270, I/1274, I/1284, I/1286, I/129, I/1292, I/1300, I/131, I/132, I/1339, I/1347, I/135, I/1351, I/1960, I/1361, I/1375, I/1379, I/1381, I/1389, I/140, I/1401, I/1403, I/1407, I/1409, I/1413, I/1415, I/142, I/143, I/1432, I/1433, I/1445, I/1449, I/1452, I/1459, I/1461, I/1464, I/1466, I/1472, I/1474, I/1476, I/1478, I/1482, I/1496, I/1509, I/1513, I/1515, I/1517, I/1552, I/1561, I/1569, I/1570, I/158, I/1581, I/1582, I/1675, I/1678, I/1680, I/1681, I/1689, I/1697, I/1707, I/1713, I/1724, I/1733, I/1734, I/1735, I/1739, I/1742, I/1745, I/1757, I/1758, I/1765, I/1775, I/1785, I/1786, I/1787, I/1789, I/1799, I/1820, I/1822, I/183, I/1831, I/1832, I/1838, I/1854, I/1857, I/186, I/1864, I/1868, I/1869, I/1871, I/1871, I/1873, I/1878, I/189,

I/1899, I/191, I/1911,
I/1916, I/1917, I/1927,
I/1937, I/1940, I/1943,
I/1954, I/1962, I/1968,
I/1973, I/1980, I/1982,
I/1986, I/1989, I/1991,
I/1997, I/2009, I/2011,
I/2018, I/2022, I/2023,
I/2034, I/204, I/2048,
I/2052, I/2057, I/2062,
I/2064, I/2065, I/2076,
I/2081, I/2086, I/209,
I/2091, I/2098, I/2099,
I/2102, I/2106, I/211,
I/2122, I/2124, I/213,
I/2140, I/215, I/2153,
I/2160, I/2161, I/2165,
I/2166, I/2174, I/2182,
I/2207, I/221, I/2212,
I/2213, I/2221, I/2223,
I/2225, I/223, I/2232,
I/2233, I/2236, I/2239,
I/224, I/2246, I/2251,
I/2264, I/228, I/2314,
I/2315, I/2328, I/233,
I/2330, I/2331, I/2332,
I/2333, I/2335, I/2338,
I/2345, I/2348, I/2349,
I/2350, I/2353, I/2354,
I/236, I/2364, I/2365,
I/2366, I/2373, I/2378,
I/2381, I/2402, I/2403,
I/2404, I/2407, I/241,
I/2413, I/2415, I/2417,
I/2444, I/2452, I/2459,
I/2466, I/2472, I/2477,
I/2487, I/2495, I/2498,
I/2501, I/2508, I/2520,
I/2523, I/2525, I/2527,
I/2529, I/254, I/2542,
I/2548, I/2550, I/2553,
I/2556, I/2560, I/2562,
I/2565, I/2568, I/2571,
I/258, I/2580, I/2619,
I/2621, I/2627, I/2631,
I/2633, I/2636, I/2638,
I/2644, I/2648, I/265,
I/2652, I/2678, I/2685,
I/2690, I/2692, I/2707,
I/2709, I/2714, I/2716,
I/2722, I/2732, I/2734,
I/274, I/2743, I/277,
I/2775, I/284, I/286,
I/296, I/300, I/301,
I/340, I/341, I/344,
I/360, I/390, I/392,
I/400, I/403, I/406,
I/429, I/434, I/437,
I/451, I/46, I/460, I/462,
I/466, I/468, I/470,
I/474, I/475, I/481,
I/482, I/488, I/495,
I/503, I/516, I/519,
I/521, I/523, I/530,

I/536, I/541, I/550, I/560, I/569, I/584, I/591, I/615, I/616, I/620, I/628, I/632, I/666, I/678, I/692, I/703, I/706, I/708, I/709, I/711, I/766, I/770, I/792, I/817, I/823, I/824, I/843, I/851, I/869, I/875, I/880, I/881, I/887, I/888, I/899, I/901, I/904, I/914, I/943, I/945, I/949, I/970, I/973, I/975, I/978, I/979, I/988, I/990, I/299).

d. +ke (I/1039, I/1357, I/1372, I/1373, I/1418, I/1463, I/1485, I/1679, I/1888, I/1890, I/1944, I/1967, I/2088, I/2168, I/2237, I/2288, I/2342, I/2344, I/2419, I/2457, I/2470, I/2514, I/2564, I/272, I/450, I/485, I/545, I/686, I/710, I/791, I/944, I/966).

d. +siz (I/1089).

d. +ten (I/1231, I/1254, I/1278, I/1761, I/1825, I/1837, I/1880, I/1907, I/1979, I/2374, I/2375, I/243, I/2702, I/819, I/889).

d. +ter (I/2017).

d. +ti (I/107, I/1099, I/1103, I/118, I/1242, I/1337, I/1338, I/1385, I/1400, I/1475, I/1517, I/1828, I/1839, I/1877, I/1985, I/2026, I/203, I/2050, I/2095, I/2125, I/2164, I/2179, I/2240, I/2252, I/2323, I/2334, I/2347, I/2363, I/242, I/2626, I/2628, I/2668, I/2679, I/283, I/342, I/42, I/425, I/481, I/538, I/594, I/597, I/644, I/704, I/965, I/993).

d. +tikindey (I/1676).

d. +tin (I/1017, I/1040, I/1042, I/1043, I/1046, I/1067, I/109, I/1094, I/1096, I/1100, I/1102, I/116, I/1245, I/1272, I/1277, I/133, I/1380, I/1411, I/1510, I/1582, I/1682, I/1743, I/1744, I/1748, I/1760, I/182, I/1845, I/1861, I/1896,

I/1903, I/1931, I/1992, I/1993, I/201, I/2011, I/2012, I/2024, I/2031, I/2040, I/2047, I/2092, I/2103, I/217, I/2207, I/2224, I/2249, I/231, I/232, I/2321, I/2325, I/2326, I/2351, I/2388, I/240, I/2432, I/2439, I/2443, I/2451, I/2456, I/2462, I/2474, I/2503, I/2538, I/2551, I/2552, I/257, I/2629, I/263, I/2632, I/2649, I/2651, I/266, I/2667, I/2669, I/2689, I/2699, I/2736, I/2737, I/276, I/292, I/345, I/347, I/398, I/404, I/455, I/457, I/461, I/468, I/469, I/476, I/492, I/527, I/532, I/540, I/541, I/547, I/555, I/574, I/593, I/617, I/622, I/629, I/629, I/676, I/679, I/685, I/707, I/712, I/794, I/819, I/819, I/873, I/876, I/883, I/890, I/892, I/964, I/985, I/990, I/992, I/239).

dıykançılık **Far.+Tr.** çiftçilik.

d. +tın (I/711).

didar çehre, sima.

d. +ın (I/2387).

dikilde- çarpmak (korkudan kalp hakkında).

d. -p (I/1845, I/2547).

d. -y (I/2069).

dil **Far.** (<dîl) kalp. (I/1030)

d. +derin (I/887).

d. +i (I/2411).

d. +im (I/1654).

d. +e (I/1391).

d. +in (I/230).

d. +inde (I/435, I/973).

d. +indegi (I/1726).

d. +inen (I/1724).

dilgir **Far.** şiddetli arzu eden. (I/2024).

dilgirlik **Far.+Tr.** şiddetli arzu. (I/2730).

diñkiy- abartmak.

d. -ip (I/757).

dir tatlitlik sözdür; dir et-: dir etmek.

dir e. -e (I/77).

dir e. -ken (I/1067, I/1073, I/875).

direktor **Rus.** direktör, müdür. (I/1463, I/1491, I/1515, I/1475, I/91, I/1517, I/1510).

d. +don (I/2627).

d. +tordun (I/1473, I/1488).

d. +toru (I/2572, I/1472).

dirilde- titremek.

d. -gen (I/2363, I/890).

d. -p (I/2395, I/702).

d. -y (I/1688).

dit **Far.** düşünceler, tasarlar; arzu. (I/2770, I/403).

d. +im (I/1653).

divan divan, kanepe. (I/284).

d. +da (I/1377, I/207).

d. +dı (I/280).

d. +ga (I/282, I/69).

dobuş ses. (I/1873, I/205, I/890, I/1874).

d. +ka (I/1038).

d. +tan (I/1563).

d. +tu (I/2507).

d. +u (I/635, I/881).

d. +un (I/1992, I/2509).

d. +unan (I/51).

dodolon- yığın küme halinde toplanmak.

d. -ot (I/398).

dogdur doktor.

d. +u (I/2195).

dohod **Rus.** kazanç, gelir. (I/726).

d. +go (I/732).

dolono **Far.** akdiken ağacı. (I/1810, I/1872).

d. +nu (I/1873)

d. +nun (I/1811).

doo **Ar.** (<da‘vâ) dava; talep. (I/1284, I/1316).

doomat **Ar.** iftira. (I/1418).

doska **Rus.** tahta (sınıftaki).

d. +da (I/47).

dos **Far.** dost.

d. +tordun (I/265).

döbö tepe. (I/1542, I/1820).

d. +gö (I/2070, I/2415, I/619).

d. +nü (I/977).

döböçö **Tr.+Far.** küçük tepe.

d. +nün (I/978).

döböt büyümüş erkek köpek. (I/2507, I/2512).

d. +kö (I/2515).

d. +ü (I/154, I/2090, I/2511).

döñ tepe, yüksek yer.

d. +gö (I/979).

döñgöç kütük.

d. +kö (I/1544).

d. +tün (I/2651).

döñsöö tümsek, tepe.

d. +gö (I/2434, I/792).

d. +nün (I/793).

döñsöröök küçük tepe. (I/2440)

dubal **Far.** duvar, çit.

d. +dın (I/2529).

d. +ga (I/347, I/47).

dubana **Far.** divane.

d. +nın (I/546).

dubdar meşe ağacı. (I/1565).

dulduya- inat etmek.

d. -sıñ (I/1332).

dumuk- havasızlıktan nefes darlığı çekmek.

d. -a (I/124).

d. -kan (I/2071, I/2482).

dungan küçük saksağan.

d. +dın (I/316).

durus **Far.** dürüst, doğru. (I/1144, I/245).

duşman **Far.** düşman. (I/1619).

duula- gürültü yapmak.

d. -ylık (I/317).

dükön **Ar.** dükkan, mağaza.

d. +dün (I/1595, I/2198).

d. +ün (I/1742).

d. +ünö (I/2589).

düküldö- çarpmak (korkudan kalp hakkında).

d. -p (I/1552).

d. -y (I/217).

dülöy sağır. (I/1542, I/260, I/549).

dümür yanmış kütük.

d. +gö (I/2337).

d. +ün (I/602, I/605, I/606).

düñgürök uğultu.

d. +tön (I/1542).

dünüyö = düynö

d. +nün (I/2599).

d. +sü (I/2665).

dür taklitlik sözdür; dür et-: dür etmek.

dür e. -e (I/498).

dür e. -ip (I/1035, I/2408).

dür e. -ken (I/499).

dürbö- şaşkınlığa kapılmak.

d. -p (I/1270).

dürgü- kaçmak.

d. -y (I/119, I/151).

dürkürö- titremek.

d. -y (I/541).

düülük- köpürmek.

d. -üp (I/2031, I/631).

düülüktür- **ett.** düülük- ten.

d. -gön (I/215).

düynö **Ar.** dünya (alem). (I/1738, I/1866, I/228, I/2738).

d. +dö (I/1166, I/583).

d. +gö (I/1547, I/1893).

d. +nü (I/1702, I/2777, I/52, I/895).

d. +nün (I/1482, I/1567, I/1569, I/1732, I/1732, I/1754, I/1860, I/1866, I/1883).

d. +sü (I/1025).

d. +sün (I/1039, I/1046, I/2742, I/457).

düyüm muhtelif; her türlü. (I/1156, I/1859, I/1861, I/372).

Dzercinskiy yer ismi. (I/1081, I/257).

E

ece büyük kız kardeş. (I/2581)

e. +ke eceke; ablacığım (sevgi sözü) (I/2035, I/2265, I/2291).

e. +mdi (I/2654).

e. +ñ (I/2617).

e. +ñdin (I/2589, I/2625).

e. +si (I/116, I/1411, I/1414, I/1433, I/1438, I/1738, I/1740, I/1748, I/2017, I/2018, I/2033, I/2173, I/2179, I/2224,

I/2236, I/2236, I/2249, I/2252, I/2267, I/227, I/2323, I/2325, I/2570, I/2628, I/2632).

e. +sin (I/1476, I/2019, I/2048, I/2055, I/2057, I/2058, I/2225, I/2290, I/2634, I/2710).

e. +sine (I/1413, I/2032, I/2055, I/2176, I/2621)

e. +sinen (I/1434, I/2169, I/2324, I/2568, I/2573, I/55, I/56, I/59).

e. +sinikine (I/2177, I/2321, I/2638).

e. +sinin (I/129, I/1415, I/1447, I/1739, I/1745, I/1758, I/1775, I/185, I/2024, I/2056, I/2062, I/2223, I/2264, I/2288, I/2575, I/2580, I/2620, I/2627, I/2629, I/2633, I/2645, I/2696, I/2711, I/401).

eç **Far.** (<hîç) hiç (I/1025, I/1242, I/1288, I/1293, I/1300, I/1302, I/1339, I/159, I/1676, I/1717, I/1722, I/1746, I/1864, I/1879, I/1980, I/207, I/2088, I/2339, I/2759, I/2766, I/320, I/402, I/413, I/440, I/545, I/1847); **eç bir**: hiçbir (I/2707, I/2707, I/890, I/892); **eç kaçan**: hiçbir zaman (I/1020, I/1031, I/1891, I/2753, I/2764); **eç kanday**: hiçbir türlü (I/1117); **eç kim**: hiç kimse (I/1136, I/1178, I/1346, I/1446, I/2087, I/2558, I/785, I/93); **eç nerse**: hiçbir şey (I/191, I/2331, I/2505, I/252, I/2690, I/549, I/64).

eç kim+di (I/1964, I/822).

eç kim+din (I/1022).

eç kim+ge (I/1449, I/2244).

eç kim+ibiz (I/1328).

eç kim+isine (I/69).

eç n. +den (I/2525).

eç n. +ge (I/1062).

eç n. +ni (I/1962, I/2409).

eç n. +si (I/730).

eçak **Ar.** çoktan. (I/1288).

eçkir- hıçkırmak; **eçkirip-eçkirip**: hıçkıra hıçkıra (I/2707).

e. -ip (I/907).

ee I sahip; ee bol-: sahip çıkmak. (I/2752, I/1471, I/1291, I/237, I/2470).

e. +lerinin (I/2664).

e. +si (I/143, I/1855, I/731).

e. +sin (I/154, I/403).

e. +sine (I/403).

ee II manayı kuvvetlendirmek için kullanılan nida. (I/369, I/603).

eele- sahip olmak.

e. -y (I/2329).

eelik- heyecana gelmek; çoşmak.

e. -e (I/146).

eeliktir- **ett.** eelik- ten.

e. -ip (I/148).

een ıssız; tenha. (I/2484, I/2645, I/2655, I/2660, I/2712, I/822, I/860).

eenbaştık kendi bildiğini yapma. (I/933).

eerçi- birbirinin peşinden gitmek; takip etmek.

e. -p (I/403).

e. -y (I/1167, I/1839, I/2452, I/594, I/792, I/82).

eerçiş- dizi halinde birbirini takip eylemek.

e. -e (I/1083).

eerçit- kendinin peşinden götürmek; takip ettirmek.

e. -e (I/140, I/1597, I/91).

e. -ip (I/1121, I/1572, I/1581, I/2405, I/421, I/475, I/607).

e. -ken (I/266, I/597, I/1830).

e. -keni (I/1838).

eger **Far.** eğer (şart sözü). (I/1498, I/1562, I/17, I/1702, I/1991, I/2271, I/243, I/32, I/524), I/580, I/582, I/607, I/9, I/933).

egerde eğer, şayet. (I/1028, I/1297, I/1346, I/1479, I/1742, I/1766, I/1834,

I/1843, I/1947, I/2325, I/2638).

egin ekin. (I/711, I/736).

eken iken, imiş. (I/105, I/1115, I/1118, I/1125, I/1145, I/1172, I/1189, I/1235, I/1249, I/1270, I/13, I/1309, I/1370, I/1469, I/1483, I/1505, I/1532, I/1623, I/1710, I/1748, I/1819, I/1831, I/1971, I/1990, I/2003, I/2027, I/2079, I/2105, I/2178, I/2191, I/2209, I/2223, I/2247, I/2299, I/2372, I/2380, I/2466, I/2586, I/2628, I/273, I/371, I/394, I/425, I/537, I/553, I/580, I/636, I/640, I/687, I/692, I/721, I/728, I/756, I/857, I/863).

e. +biz (I/1328).

e. +i (I/1582, I/395).

e. +in (I/1037, I/1268, I/1843, I/1854, I/1872, I/1973, I/2047, I/2236, I/465, I/940).

e. +iñ (I/193, I/30).

e. +indi (I/2583).

e. +ine (I/1732, I/1883, I/976).

e. +min (I/1247, I/281).

e. +siñ (I/1629, I/2152, I/822).

ekendik eken fiilinden oluşan soyut isim.

e. +i (I/2717, I/557).

e. +in (I/1022, I/1467, I/1585, I/1744, I/1745, I/1829, I/191, I/2169, I/2327, I/2562, I/2568, I/2630, I/2633, I/586, I/831, I/524).

e. +ine (I/522).

eki iki. (I/1022, I/1102, I/1116, I/116, I/1171, I/1225, I/1227, I/1299, I/1404, I/1417, I/1477, I/1481, I/1488, I/1565, I/1597, I/1639, I/1647, I/1702, I/1704, I/1739, I/1741, I/1743, I/1745, I/1776, I/1787, I/1788, I/1816, I/1956, I/2013, I/2015, I/2020, I/2065, I/2070, I/2213, I/2263, I/2322, I/235, I/237, I/2472, I/2571, I/2573, I/2580, I/2676, I/2775,

I/290, I/292, I/301, I/430, I/547, I/549, I/555, I/557, I/593, I/7, I/73, I/80); **eki-üç**: iki-üç (I/1938, I/2427, I/608, I/709, I/1569).

ekilen- nazlanmak.

e. -et (I/1629).

ekinçi ikinci. (I/103, I/1092, I/1113, I/1169, I/1211, I/1268, I/1369, I/1669, I/1701, I/1716, I/1722, I/2144, I/228, I/229, I/232, I/2346, I/2546, I/2573, I/514, I/935)

e. +sin (I/1809).

e. +sinin (I/227).

eköö iki tane; ikisi birlikte. (I/1082, I/1785, I/1931, I/2021, I/2122, I/2124, I/2311, I/2346, I/2348, I/2467, I/2469, I/309, I/561, I/590, I/887, I/945).

e. +büz (I/1648, I/2135, I/2141, I/2262, I/2362, I/310, I/316, I/370, I/582, I/861).

e. +büzdün (I/2770).

e. +nön (I/2336).

e. +nü (I/1179).

e. +nün (I/1019, I/1646, I/1734, I/2011, I/2342, I/2355, I/2549, I/2562, I/2632, I/2691, I/465, I/481, I/559, I/572, I/986, I/987)

eksperimenttik Rus.+Tr. deney, tecrübe. (I/1295).

ekspert **Rus.** bilirkişi, uzman. (I/1299).

eksperttik **Rus.+Tr.** uzmanlık. (I/1270, I/1303, I/1338).

el **1.** halk, millet, soy; **2.** el, yabancı. (I/1605, I/1638, I/1835, I/2057, I/2252, I/999, I/1633, I/328, I/417, I/1531, I/1662, I/2434, I/598, I/869, I/490); **el-ceriñden**: öz vatanından (I/416); **el-curt**: memleket (I/2628).

e. +den (I/1135, I/303, I/330, I/331, I/95).

e. +di (I/1435, I/329).

e. +dik (I/155).

e. +din (I/103, I/1353, I/1437, I/430, I/448, I/78).

e. +ge (I/1222, I/1371, I/1451, I/1634, I/2274).

e. +i (I/29).

e. +in (I/415).

elcire- sevdirmek.

e. -p (I/403, I/558, I/966).

eldeş- barışmak.

e. -kensip (I/2051).

ele **1.** yalnız, sadece; **2.** olmak anlamına gelen yardımcı fiil. (I/10, I/1017, I/1029, I/1032, I/1063, I/1096, I/1099, I/11, I/1109, I/1116, I/1118, I/1118, I/113, I/1140, I/1142, I/1144, I/1150, I/1173, I/1186, I/121, I/1218, I/1226, I/1235, I/1237, I/1241, I/1256, I/1263, I/1263, I/1266, I/128, I/1288, I/1294, I/1296, I/1300, I/1305, I/1312, I/1316, I/1316, I/1336, I/1344, I/1353, I/1357, I/1376, I/139, I/140, I/1412, I/1419, I/1422, I/143, I/1435, I/1438, I/1449, I/145, I/1450, I/1451, I/146, I/1463, I/1464, I/1471, I/1472, I/1474, I/1478, I/1485, I/1489, I/1508, I/1519, I/1534, I/1538, I/1539, I/156, I/1562, I/1564, I/1565, I/158, I/1594, I/1597, I/1600, I/1601, I/1601, I/1650, I/1650, I/166, I/166, I/1661, I/1675, I/1679, I/1679, I/1690, I/1693, I/1694, I/1726, I/1734, I/1765, I/1771, I/1782, I/1787, I/1803, I/1811, I/1813, I/1825, I/1828, I/1834, I/1850, I/1863, I/1872, I/188, I/1883, I/1925, I/1927, I/1946, I/195, I/1959, I/1963, I/1993, I/2, I/200, I/2004, I/2006, I/2013, I/2020, I/2027, I/203, I/2035, I/2040, I/2047, I/2058, I/2062, I/207, I/2077, I/2082, I/2083, I/2109, I/2119, I/2126, I/2131, I/2158, I/2166, I/2174, I/2192, I/2232, I/2242, I/2257,

I/227, I/2280, I/2293, I/2296, I/2298, I/2305, I/2325, I/2325, I/2325, I/233, I/2330, I/2337, I/2337, I/2345, I/2353, I/2355, I/2359, I/236, I/2361, I/2374, I/2377, I/2387, I/2387, I/239, I/2409, I/2425, I/243, I/2433, I/2433, I/2446, I/2453, I/2462, I/2490, I/251, I/2526, I/2528, I/255, I/2553, I/2564, I/2567, I/2574, I/2576, I/2580, I/2588, I/261, I/2612, I/2617, I/262, I/2620, I/2627, I/2641, I/2670, I/2675, I/2686, I/2687, I/269, I/2695, I/2709, I/271, I/2717, I/272, I/2727, I/2731, I/2740, I/2741, I/275, I/28, I/28, I/283, I/285, I/291, I/312, I/314, I/32, I/324, I/327, I/328, I/332, I/332, I/35, I/353, I/355, I/373, I/385, I/396, I/430, I/432, I/440, I/443, I/444, I/445, I/449, I/451, I/460, I/465, I/47, I/472, I/480, I/490, I/5, I/50, I/50, I/514, I/516, I/522, I/533, I/535, I/54, I/543, I/546, I/563, I/573, I/592, I/595, I/603, I/607, I/63, I/631, I/636, I/664, I/666, I/673, I/692, I/696, I/718, I/720, I/724, I/729, I/73, I/744, I/755, I/80, I/80, I/800, I/829, I/843, I/864, I/894, I/90, I/903, I/916, I/918, I/933, I/948, I/950, I/974, I/978, I/98, I/983, I/508, I/984, I/988, I/990, I/991, I/995, I/996).

e. +m (I/1930, I/2694).

elek şimdilik, henüz anlamında kullanılan ve fiili olumsuz yapan ek. (I/1011, I/1239, I/1354, I/146, I/1586, I/1871, I/2448, I/2466, I/2571, I/308, I/662, I/781).

e. +min (I/924).

e. +pi (I/2698).

e. +sizbi (I/1995).

e. +te (I/1799).

e. +tigin (I/2506).

e. +tigine (I/966).

elekstetken ? (I/1676)

elep elep-celep bol-: heyecan içinde bulunmak. (I/7).

eles siluet; hayalet. (I/1962, I/28)

e. +i (I/230, I/2545, I/263, I/2776, I/990).

e. +in (I/1903, I/26).

e. +inde (I/2753).

eleste- hayal meyal görünmek.

e. -di (I/2420).

elestet- **ett.** eleste- den.

e. -ti (I/2064).

eletr elektrikli. (I/340).

elik karaca. (I/1787, I/1789, I/1790, I/1879, I/1910, I/1928, I/1930, I/2431).

e. +ten (I/1791).

e. +ter (I/1795, I/1796, I/1880, I/1883, I/1905, I/1908, I/1933).

e. +terdi (I/1805, I/1814).

e. +terdin (I/1815, I/1886).

e. +terge (I/1882).

e. +tey (I/1900).

e. +ti (I/1923).

e. +tin (I/1786, I/1877, I/1884, I/1897, I/1900, I/1911, /1925).

e. -tiri (I/2108).

elir- enerji toplamak.

e. -e (I/883).

e. -gen (I/148, I/887).

elpek hamarat; çevik, atik. (I/277)

elüü elli. (I/1874, I/38).

e. +nü (I/1754).

emçek meme (kadın memesi).

e. +tegi (I/194, I/879).

eme bir neme: bir nesne, bir şey. (I/2038).

emerek ev eşyası.

e. +terin (I/1093).

emes değil. (I/100, I/1020, I/1031, I/1033, I/1039, I/1041, I/1067, I/1250, I/1284, I/1293, I/1298, I/1310, I/1328, I/134, I/1346 I/1376, I/1409, I/1413, I/1415, I/1420, I/1432, I/1434, I/1438, I/1464, I/1477, I/1480,

I/1540, I/1563, I/1570, I/1582, I/1588, I/1594, I/1636, I/1676, I/1691, I/1696, I/1712, I/1736, I/1772, I/1793, I/186, I/1882, I/1891, I/19, I/1991, I/2018, I/202, I/2032, I/2079, I/2113, I/2119, I/2195, I/2244, I/2245, I/2249, I/23, I/23, I/2333, I/234, I/2345, I/2373, I/2417, I/242, I/2433, I/2445, I/2458, I/250, I/2538, I/2598, I/260, I/2631, I/2636, I/2711, I/272, I/2743, I/321, I/362, I/366, I/38, I/39, I/401, I/41, I/424, I/439, I/458, I/468, I/515, I/522, I/53, I/53, I/569, I/586, I/601, I/61, I/664, I/730, I/762, I/81, I/819, I/837, I/91, I/93, I/941, I/947, I/948, I/2084).

e. +ko (I/2086).

e. +min (I/1362, I/1439, I/306, I/765).

e. +pi (I/1326, I/1431, I/1925, I/197, I/2481, I/2571, I/40, I/751).

e. +piz (I/2297).

e. +siñ (I/1783, I/2272, I/2683).

e. +siñbi (I/2020).

e. +sizbi (I/2397).

emese eğer öyle ise; o takdirde. (I/1029, I/303, I/645, I/671).

emestey eğer değilse (I/2419).

e. +tir (I/1245, I/16, I/1746, I/93).

emestik emes – ten mücerret isimdir.

e. +in (I/1581).

emgek emek. (I/1308, I/801, I/1450, I/1452, I/1311).

e. +i (I/240, I/239).

e. +in (I/348).

e. +inin (I/918).

e. +ke (I/396).

e. +terin (I/1449).

e. +tin (I/1302).

emgekçil emek sever; çalışkan. (I/607).

emgekten- emek sarf etmek; çalışmak.

e. -ip (I/1302).

emgektenüü emek sarf etme; çalışma. (I/1273).

emi **1.** şimdi; şu zamanda; **2.** ondan sonra. (I/1068, I/1085, I/1104, I/1108, I/1165, I/1167, I/1173, I/1177, I/1179, I/1234, I/1274, I/1283, I/1300, I/1300, I/1303, I/1324, I/1330, I/1351, I/1354, I/1376, I/1388, I/1389, I/1437, I/1444, I/1452, I/1455, I/1469, I/1527, I/1554, I/1565, I/1670, I/1714, I/1730, I/1733, I/1737, I/1745, I/1762, I/1837, I/1878, I/1882, I/1900, I/1934, I/1960, I/1963, I/1965, I/1986, I/2033, I/2044, I/205, I/2058, I/2081, I/2138, I/2260, I/2267, I/230, I/2320, I/2348, I/2365, I/2381, I/2420, I/2434, I/2478, I/2528, I/2549, I/2561, I/2564, I/261, I/2611, I/2655, I/2669, I/2672, I/2699, I/2703, I/2712, I/2714, I/2723, I/2733, I/2745, I/2750, I/2776, I/348, I/392, I/397, I/403, I/404, I/416, I/48, I/485, I/489, I/5, I/541, I/559, I/611, I/737, I/780, I/788, I/797, I/804, I/811, I/855, I/897, I/904, I/909, I/932, I/966, I/977, I/985, I/986, I/992, I/698).

e. +ten (I/1355, I/1356).

emki **1.** şimdiki; **2.** ilerdeki (I/1308, I/1681).

emne ne? (I/10, I/10, I/1008, I/105, I/1115, I/1189, I/1239, I/13, I/1323, I/1349, I/1350, I/1365, I/1505, I/1571, I/1683, I/1684, I/1689, I/1713, I/1748, I/1866, I/1871, I/1923, I/1971, I/1996, I/2005, I/2012, I/2030, I/2049, I/2146, I/2175, I/2191, I/2236, I/2236, I/2257, I/2259, I/2266, I/2355, I/2356, I/2363, I/2374, I/2402, I/2418, I/2458, I/2616, I/2621, I/2717, I/2720, I/329, I/369, I/376, I/44, I/584, I/585, I/648, I/651, I/652, I/659, I/699,

I/743, I/864, I/903, I/982, I/238).

e. +ge (I/1332, I/1340, I/1622, I/1922, I/2449).

e. +gedir (I/1320, I/484, I/1303, I/131, I/1379, I/1407, I/1539, I/1567, I/1724, I/1790, I/2055, I/211, I/2124, I/2320, I/2416, I/2424, I/2649, I/2719, I/277, I/593, I/871, I/966, I/972).

e. +si (I/1035, I/2279).

e. +sin (I/2378).

eñ pek, en. (I/1097, I/1301, I/1528, I/1808, I/1897, I/2281, I/37, I/398).

ene ana, anne. (I/1054, I/1309, I/1326, I/1542, I/1635, I/1663, I/2680, I/2684, I/2694).

e. +dey (I/2218).

e. +lerin (I/151).

e. +lerinin (I/1851).

e. +m (I/1543, I/1546).

e. +ñ (I/1540)

e. +ñdi (I/1539).

e. +ñdin (I/1540, I/1541).

e. +ni (I/1328).

e. +nin (I/1301, I/1325, I/1327).

e. +si (I/1157, I/1164, I/1621, I/1633, I/1665, I/1665, I/2702, I/597).

e. +sin (I/1618, I/1619, I/1673, I/2678).

e. +sine (I/1603).

e. +sinin (I/117, I/1595, I/1639, I/1674, I/2387).

enelik analık. (I/558).

eñilçek yosun cinsinden bir nebattır. (I/146, I/1542).

e. +terdin (I/179).

eñilçektüü yosunlu. (I/1825).

eñkee yay. (I/1911, I/2102).

enöö dalgın, ağzı açık. (I/92)

eñse- şiddetli arzu etmek.

e. -gen (I/1558, I/8).

e. -p (I/1070, I/1742, I/2418, I/2750).

e. -y (I/1563).

e. -yt (I/452).

eñsöö şiddetli arzu.

e. +dön (I/481).

entik- ağır ağır solumak; entige-entige: ağır ağır soluyarak (I/574).

ep ustaca, akıllıca.

e. +i (I/2470).

epte- kolayını bulmak.

e. -p (I/1278, I/2374).

er **1.** koca; erkek; **2.** kahraman; yiğit. (I/1024, I/1223, I/1626, I/415).

e. +ge (I/1619, I/1625).

e. +im (I/1208).

erdemsi- erkeklik taslamak; cesaretlenmeye çalışmak.

e. -se (I/467).

erdemsin- cesaretlenmeye çalışmak.

e. –begendey (I/2765).

erden- erkeklik göstermek. (I/1586).

erdi dudak.

e. +n (I/497, I/541, I/622, I/632).

e. +nen (I/1400, I/873, I/891), I/899).

erdik erkeklik; mertlik. (I/1025).

ergi- sıçramak, atlamak.

e. -p (I/891, I/918).

e. -y (I/104).

ergit- sıçratmak, atlatmak.

e. -e (I/23).

e. -se (I/232).

ergul güle güle. (I/2752).

ergüü jest. (I/2411, I/2741, I/819, I/894).

e. +nü (I/1070).

eri- erimek.

e. -p (I/139, I/2411, I/460, I/895).

erin dudak. (I/548).

e. +deri (I/547, I/620).

e. +e (I/154).

eriş tar, arış; **eriş-arkak bol-**: bir tabaktan bir kaşıktan yercesine dost olmak. (I/2631, I/40).

erk irade, hürriyet. (I/1452).

e. +i (I/1028).

e. +in (I/1161, I/1167, I/2483, I/272).

e. +indegi (I/1861).

e. +ine (I/1022).

e. +iñer (I/1365).

e. +ke (I/1585).

e. +ti (I/1458).

e. +tin (I/1455).

erke şımarık; nazlı. (I/1351, I/1883, I/2207).

erkele- okşamak; şımartmak; nazlandırmak.

e. -gen (I/1655).

e. -gendey (I/2458).

e. -gisi (I/504).

e. -p (I/619).

e. -ppi (I/51).

e. -y (I/403, I/540, I/651, I/828, I/993).

erkelet- **ett.** erkele- den.

e. -e (I/1007, I/2236, I/2253, I/541, I/573, I/964).

e. -eyin (I/2586).

e. -ip (I/2219).

erkelik şımarıklık.

e. +i (I/298).

ermen pelin (bitki). (I/2084).

e. +din (I/184).

eröön kaygı. (I/2062, I/607, I/82).

erte erken. (I/1037, I/1123, I/1294, I/1452, I/1589, I/401, I/678, I/688, I/697); erteden beri: önceden beri (I/611).

erteden erkenden. (I/1926, I/375).

erteli **erteli-keç**: sabahleyin ve akşam. (I/134, I/156, I/158, I/1583, I/2015, I/2200, I/2431).

erteñ yarın. (I/1270, I/1170, I/1377, I/1563, I/1998, I/2007, I/2618, I/36, I/518, I/524, I/656, I/660, I/664, I/68, I/863, I/864, I/947); **erten menen**: sabahleyin (I/1086, I/1123, I/142, I/1520, I/166, I/61, I/678, I/949).

erteñki yarınki; sabahki.

e. +nin (I/665).

ertesi yarın. (I/1014, I/1093, I/1294, I/1799, I/2328, I/2555, I/2556).

es hafıza; akıl; şuur. (I/1169, I/1484, I/1490,

I/1492, I/1523, I/1589, I/1848, I/1962, I/486, I/820); **esi-köönüñdön ket**-: aklı başından gitmek (I/28).

e. +i (I/1247, I/1523, I/1980, I/2174, I/2751, I/2765, I/901)

e. +im (I/2184).

e. +in (I/1707).

e. +iñden (I/2769).

e. +iñe (I/1191, I/1539).

e. +ine (I/1179, I/1274, I/2179, I/2568, I/2699, I/489, I/554).

e. +inen (I/1277, I/1476, I/2180, I/185, I/895).

e. +ke (I/1022, I/1822, I/2631).

e. +ten (I/1267, I/1393, I/2409, I/2771, I/578).

e. +ter (I/217).

esençilik sıhhat; selamet. (I/2681).

esensiz sıhhatsiz.

e. +derbi (I/2680).

esep **Ar.** (<hesâb) hesap.

e. +ke (I/742).

esepte- **Ar.+Tr.** saymak; hesap etmek.

e. -begen (I/2634).

e. -begeni (I/825).

e. -bey (I/1429).

e. -gen (I/1912).

e. -sek (I/2351).

eseptöö **Ar.+Tr.** hesaplama; sayma.

e. +çü (I/1415).

eskert- hatırlatmak.

e. -e (I/1743).

e. -ip (I/1600, I/532).

e. -kendey (I/225).

e. -kenim (I/1976).

e. +ti (I/524, I/572).

eski eski. (I/2, I/2079, I/37, I/69, I/710, I/802, I/846, I/937, I/992).

eskir- eskimek (eşya hakkında).

e. -bey (I/581).

e. -ip (I/579)

e. -se (I/578).

eskirt- eskitmek.

e. -pey (I/576).

este- hatırlamak.

e. -di (I/1871).

e. -gen (I/1386, I/2215, I/2550).

e. -gende (I/228, I/232, I/471).

e. -gensidi (I/2381).

e. -p (I/1454, I/1539, I/1540, I/2696, I/433, I/532, I/61, I/622).

e. -y (I/1539, I/215, I/2176, I/2561).

estetikalık estetik. (I/1473).

estüü aklı başında olan; akıllı. (I/1370, I/1523, I/2285, I/2292, I/2667).

eşek eşek.

e. +tin (I/1522).

eşik kapı ağzı; kapı. (I/1145, I/1378, I/1605, I/166, I/192, I/205, I/2088, I/2089, I/2349, I/2434, I/2565, I/264, I/266, I/500, I/510, I/520, I/602, I/603, I/71, I/851, I/884).

e. +in (I/2677, I/485, I/507, I/706, I/955).

e. +inin (I/1594, I/2439, I/2506, I/327, I/697).

e. +ke (I/1297, I/1372, I/1992, I/560, I/561, I/65, I/681, I/708, I/75, I/82, I/911, I/1176).

e. +te (I/1053, I/1127, I/1581, I/218, I/875)

e. +ti (I/1406, I/1400, I/2537, I/45)

e. +tin (I/192, I/46).

et I et; ten.

e. +i (I/1925).

e. +in (I/2041).

e. +ke (I/1146, I/670).

et- II (yardımcı fiil) etmek.

e. -e (I/1778, I/2507, I/398, I/481, I/51).

e. -ip (I/1073, I/1572, I/1575, I/2318, I/2509, I/331, I/454, I/694, I/953, I/980).

e. -ken (I/1038, I/205, I/50, I/1563).

e. -keni (I/512).

e. -kensidi (I/1733).

e. -pegen (I/148).

e. -peñiz (I/2688).

e. -pey (I/142, I/1869).

e. -ti (I/103, I/1408, I/2107, I/2182, I/666, I/667).

e. -tibi (I/68).

etac **Rus.** zemin, kat.

e. +dan (I/534).

e. +dı (I/529).

e. +ında (I/398).

etacduu **Rus.+Tr.** katlı. (I/35)

etek etek. (I/809).

e. +ibizdi (I/2641).

e. +indegi (I/1050, I/140, I/146, I/166, I/179, I/2421, I/2431, I/43).

e. +ine (I/147, I/1522, I/49, I/787).

e. +ten (I/120).

e. +teri (I/180, I/2422).

e. +tey (I/1049).

eteri tok eteri: hasılı.

e. +nen (I/2267).

etika **Rus.** ahlakiyat.

e. +nı (I/1687).

etiş- **işt.** et- II den.

e. -ip (I/26).

etiyat **Ar.** ihtiyat, dikkat. (I/823).

etiyattık **Ar.+Tr.** ihtiyatlık. (I/622, I/916).

etkeel etli eti dolgun (insan hakkında). (I/966).

ettir- **ett.** et- II den.

e. -e (I/931).

etüü etme.

e. +nü (I/42).

etyud **Rus.** etüt; çalışma. (I/1096, I/1275, I/1362, I/945, I/945).

e. +dar (I/818).

e. +darga (I/257).

e. +darın (I/1361, I/347).

e. +darına (I/1039, I/1264).

e. +darında (I/246).

e. +darındı (I/1359).

e. +dun (I/970).

etyudnik taslak kitap; çalışma malzemeleri.

e. +imdi (I/2418, I/616, I/706).

e. +in (I/1480, I/2407, I/258).

e. +ke (I/1080).

etyudniksiz **Rus.+Tr.** çalışma malzemesiz. (I/1481).

ey ey, hey, ay! seslenme ünlemi. (I/376).

ez- ezmek.

e. -gen (I/1449, I/2066, I/2456, I/506).

e. -ip (I/2453, I/978).

ezelki kadim, çok eski. (I/155, I/392, I/711).

ezil- **edl.** ez- den.

e. -e (I/917).

eziliş- **işt.** ezil- den.

e. -e (I/992).

F

fakultet **Rus.** fakülte.

f. +ine (I/1470).

filologiya **Rus.** filoloji. (I/1470).

fon arka plan; ortam; zemin.

f. +unda (I/2440).

fondu **Rus.** meblağa, sermaye.

f. +da (I/236).

f. +sunda (I/1281).

fontan **Rus.** fıskiye.

f. +dın (I/424).

fortoçka **Rus.** vasistas, pencere yaprağı.

f. +dan (I/400).

f. +sın (I/882).

fragment **Rus.** fragman.

f. +teriñ (I/1360).

Frunze yer ismi. (I/256).

f. +degi (I/110, I/1449).

f. +den (I/2, I/411, I/787, I/826).

f. +ge (I/1014, I/12, I/2, I/7, I/756).

f. +ni (I/8).

G

galstuk **Rus.** kravat. (I/1294, I/2371).

gana sınırlama eki. (I/1017, I/1047, I/1086, I/1090, I/120, I/1269, I/129, I/1290, I/1291, I/1292, I/1296, I/1297, I/1298, I/1312, I/1318, I/1322, I/140, I/1416, I/142, I/1430, I/1444, I/1476, I/155, I/1571, I/1581,

I/1594, I/1595, I/1643, I/1740, I/1742, I/1760, I/1812, I/1855, I/1861, I/1862, I/1883, I/1883, I/191, I/1969, I/1976, I/1988, I/2020, I/205, I/210, I/2130, I/2179, I/2275, I/2310, I/2318, I/2367, I/2372, I/2389, I/2389, I/242, I/2426, I/2427, I/2441, I/2447, I/2455, I/248, I/2542, I/2562, I/2562, I/2623, I/2628, I/2630, I/2640, I/2641, I/2707, I/2722, I/38, I/403, I/431, I/45, I/485, I/489, I/499, I/521, I/53, I/541, I/548, I/559, I/567, I/568, I/601, I/622, I/64, I/670, I/714, I/732, I/746, I/816, I/819, I/82, I/823, I/86, I/910, I/913, I/930, I/931, I/932, I/950, I/971, I/973, I/979).

gazeta **Rus.** gazete. (I/240).

g. +ga (I/1769).

g. +ten (I/405).

gektar **Rus.** hektar.

g. +ça (I/1484, I/713)

gektir hektar.

g. +çe (I/777).

go = ko galiba, olabilir. (I/165, I/1195, I/1198, I/1206, I/1384, I/1437, I/1722, I/1950, I/2126, I/2188, I/2278, I/2466, I/2520, I/2582, I/2592, I/2617, I/265, I/2683, I/332, I/354, I/666, I/848, I/948, I/957, I/985).

gorizont **Rus.** ufuk.

g. +ko (I/610).

goszakaz **Rus.** devlet düzeni.

g. +dı (I/1274).

grafik **Rus.** çizelge; tablo; grafik. (I/1495).

gramm **Rus.** gram.

g. +dan (I/3).

gül **Far.** çiçek. (I/1083, I/1120, I/1145, I/1486, I/1520, I/1520, I/1859, I/1861, I/1865, I/1866, I/1931, I/2015, I/2448, I/27, I/28, I/372, I/373, I/565, I/567, I/609, I/611, I/612).

g. +dördü (I/1909, I/1911).

g. +dörü (I/478).

g. +dün (I/1867, I/479).

g. +gö (I/1869, I/2238).

g. +ü (I/1422, I/1519, I/379).

g. +ündöy (I/2247).

güldö- **Far.+Tk.** çiçek açmak.

g. -gön (I/135, I/2158, I/28).

g. -p (I/27, I/371, I/805).

g. -y (I/1421).

güldüü **Far.+Tr.** çiçekli. (I/167, I/2426, I/288, I/424).

gülkayır **Far.** çiçek.

g. +ının (I/612).

H

halat **Rus.** bornoz; sabahlık.

h. +ının (I/540).

hrustal **Rus.** kristal. (I/478).

I

ık elverişli hal, çare. (I/2335).

ı. +ka (I/2250).

ıkçam **1.** çevik, atik; **2.** ılık; ılıklık. (I/2211, I/980).

ıkçamdık çeviklik, atiklik. (I/791).

ıkma maharet; çeviklik, atiklik.

ı. +dan (I/250).

ıksız uygunsuz, elverişsiz. (I/1356, I/991).

ılayık **Ar.** lâyık; münasip. (I/1465).

ılayım **Ar.** ilâh. (I/2559).

ıldıy aşağıya. (I/143, I/1575, I/1818, I/1825, I/1872, I/1980, I/1982, I/980).

ılım hoş görünme. (I/227).

ınak temiz, halis. (I/579)

ınandır- inandırmak.

ı. -gam (I/381).

ıñgayluu rahat; maksada uygun. (I/140).

ıñkı- pek çok olmak.

ı. -p (I/610).

ıntık- ağır sulamak, nefes darlığından muzdarip olmak.

ı. -ıp (I/879).

ıpta taraf.

ı. +sın (I/2409).

ır şarkı.

ı. +dı (I/155, I/156, I/157, I/158).

ı. +dın (I/157).

ı. +ı (I/156).

ıraakta- uzaklaşmak.

ı. -p (I/155, I/615).

ı. -y (I/1392, I/164).

ıraazı **Ar.** razı; tatmin edilmiş. (I/1142, I/1214, I/126, I/161, I/163, I/2343, I/2413, I/2442, I/435, I/667, I/918, I/98); ıraazı bolup: razı olup (I/1510, I/1140).

ıraazıçılık **Ar.+Tr.** rıza.

ı. +ın (I/1140, I/1213).

ı. +mın (I/1251).

ırañ **Far.** (<reng) yeşil ot. (I/147).

ıras **Far.** (<râst) hakikat; hakikaten. (I/1033, I/1071, I/117, I/1171, I/1263, I/1275, I/1314, I/1352, I/1589, I/1623, I/1755, I/1856, I/193, I/2013, I/2192, I/2247, I/2381, I/2443, I/251, I/594, I/649, I/772, I/983, I/991).

ıray çehre.

ı. +ı (I/393)

ırda- şarkı söylemek.

ı. -ganda (I/445).

ı. -ganı (I/165, I/215, I/457).

ı. -gısı (I/2740).

ı. -p (I/1134, I/1142, I/159, I/1869, I/2560, I/2563, I/2567)

ı. -y (I/156).

ı. -yt (I/2559).

ırgaktuu ahenkli, ritmik; hareketli. (I/157).

ırgal- sallanmak, kımıldanmak.

ı. -ıp (I/1132).

ırgı- sıçramak, atlamak.

ı. -p (I/300).

ırgıt- atmak, fırlatmak.

ı. -ıp (I/1961, I/1985, I/2179, I/374).

ı. -kan (I/1964, I/1976).

ı. -kanday (I/76).

ı. -sa (I/2344).

ırgıtıl- atılmak, fırlatılmak.

ı. -gan (I/1967, I/1968).

ırımçıl bilge. (I/1604).

ırıs **Ar.** (<rızk) talih; kısmet.

ı. +ı (I/2299).

ı. +tarı (I/140).

Irısbek özel isim. (I/1929).

ırıskı **Ar.** rızık, nimet.

ı. +ndı (I/1627).

ı. +sı (I/665).

ırıstuu şanslı, bereketli, mübarek. (I/2653, I/2727, I/427).

ısı- ısınmak.

ı. -dı (I/2696).

ı. -gan (I/2411).

ı. -p (I/148, I/1540, I/1914, I/2470, I/2471, I/2524, I/2532, I/2737, I/2742, I/337, I/461, I/498, I/977).

ı. -y (I/1070, I/228).

ı. -yt (I/878).

ısık **1.** sıcak; **2.** sevimli; hoş. (I/1051, I/123, I/144, I/1518, I/1562, I/1562, I/1563, I/1563, I/1564, I/179, I/2211, I/2232, I/23, I/2325, I/2386, I/2445, I/2472, I/262, I/390, I/398, I/422, I/545, I/548, I/610, I/620, I/632, I/65, I/706, I/790, I/845, I/877, I/890, I/891, I/895, I/944).

ı. +ta (I/737).

Isık-Köl yer ismi.

ı. +dön (I/2017, I/2695).

ı. +dü (I/2174, I/2627).

ı. +dün (I/1741, I/2650).

ı. +gö (I/2580, I/2619).

ısıt- ısıtmak.

ı. -kan (I/116).

ısuula- sıcaklamak.

ı. -dı (I/883).

ı. -gan (I/880).

ı. -ganday (I/1575).

ı. -p (I/2010).

ış tütsülemeye tahsis edilen şey (deri ve

deriden yapılan kap-kaçak gibi): (I/1055)

ışkı **Ar.** sevgi; aşk; arzu.

ı. +sın (I/1287, I/2249).

ışkın ravend kökü.

ı. +darga (I/1784).

ıy ağlama. (I/1695, I/1696, I/1709).

ı. +ı (I/1693, I/1694, I/543).

ıya evet! benim! (karşı seslenme). (I/1922, I/2020, I/2040, I/2236, I/2236, I/355).

ıyık kutsal; mukaddes; uğurlu. (I/1284, I/1732, I/2149, I/2151, I/2157, I/2387, I/2544, I/2753, I/624, I/626).

ı. +ıñ (I/1539).

ıyla- ağlamak.

ı. -baçı (I/1714).

ı. -dı (I/2708).

ı. -gan (I/1244, I/910).

ı. -ganda (I/1709).

ı. -ganı (I/566).

ı. -ganının (I/1691).

ı. -gısı (I/503).

ı. -p (I/1224, I/1303, I/1306, I/1673, I/1688, I/1708, I/195, I/2391, I/2554, I/2707, I/541, I/879).

ı. -y (I/1728, I/907, I/2711).

ıylat- ağlatmak.

ı. -kan (I/1550).

ı. -kanıñdı (I/1540).

ıyman **Ar.** (<îmân) **1.** vicdan; **2.** iman.

ı. +ı (I/2232, I/2386).

ıza **Ar.** teessür; gücenme. (I/1351, I/1691, I/2760, I/983); **ıza körgön**: gücenen (I/904).

ı. +ga (I/2550).

ı. +m (I/377).

ı. +sı (I/979).

ızaat **Ar.** (<izzet) saygı. (I/268, I/284).

ızalan- gücenmek, küsmek.

ı. -ıp (I/1678).

ızattoo **Ar.+Tr**. saygı gösterme. (I/2642).

ızgaap rüzgar. (I/980).

ızıçuu gürültü. (I/151).

ı. +ga (I/2428).

ı. +su (I/164).

ızılda- acı acı sesler çıkarmak.

ı. -gan (I/1571).

ı. -p (I/1563).

İ

i,i şaşkınlık ifade eden nida. (I/193, I/1148, I/964).

iç I iç, iç kısım. (I/2691, I/449); **içi-koynuna**: içine (I/998); **iç tardık**: kıskançlık; **iç-ara**: içten (I/1296).

i. +i (I/1094, I/1282, I/129, I/150, I/1534, I/1759, I/1778, I/1783, I/180, I/2091, I/2410, I/2468, I/2481, I/2493, I/2647, I/403, I/47, I/51, I/565, I/565, I/85, I/966).

i. +in (I/2434, I/2513, I/391, I/565, I/875).

i. +inde (I/1273, I/1305, I/1404, I/1454, I/1471, I/1638, I/1835, I/2057, I/2057, I/2367, I/237, I/2486, I/2489, I/2508, I/2558, I/2628, I/2712, I/2775, I/710, I/86, I/918, I/969).

i. +indegi (I/168, I/1841, I/2021, I/2337, I/2477).

i. +indegiler (I/2726).

i. +ine (I/1403, I/1692, I/1777, I/1947, I/398, I/594).

i. +inen (I/101, I/1144, I/1337, I/1448, I/1502, I/1596, I/1664, I/1665, I/1745, I/1831, I/1881, I/1965, I/2106, I/2289, I/2338, I/2350, I/2414, I/2537, I/277, I/341, I/403, I/429, I/430, I/539, I/616, I/7).

i. +terindegi (I/2051).

iç t. +ka (I/985).

iç- II içmek; yemek; **içip-cep:** yiyip içip (I/2228).

i. -çü (I/321).

i. -e (I/1165).

i. -ip (I/1137, I/1140, I/1267, I/1924, I/2046,

I/2054, I/2263, I/2678, I/515, I/65).

i. -kenden (I/2321, I/2589, I/823).

i. -kendey (I/146).

i. -kendi (I/607).

i. -keni (I/1790).

i. -kisi (I/685).

i. -pey (I/2084).

i. -peysizbi (I/1996).

i. -señ (I/2590).

i. -sin (I/331).

içil- **edl.** iç- II den.

i. -bese (I/1138).

i. -ip (I/2047).

içir- içirmek.

i. -gen (I/1232).

içirken- ürpermek.

i. -e (I/2315).

i. -ip (I/1539).

içiş- hep beraber içmek.

i. -ip (I/2026, I/3, I/328, I/706).

içke ince; ip. (I/1542, I/1894, I/2434, I/2446, I/2479, I/2714, I/398, I/497, I/51, I/71).

içkeri içeriye, içeride. (I/1153, I/1224, I/1617, I/2403).

içki içeride. (I/2370).

içkilik içecek; içki.

i. +tin (I/1137).

içüü içme.

i. +gö (I/204, I/397).

ideya **Rus.** ide, fikir.

i. +nı (I/1323).

i. +nın (I/1318).

İdrisoviç özel isim. (I/1497).

il- takmak, iliştirmek.

i. -gen (I/2434).

i. -ip (I/1914, I/2314).

ileendi sünepe, pis. (I/2512, I/26, I/264, I/611).

ileeş- takılmak, çam sakızı gibi yapışmak.

i. -e (I/1083).

i. -ken (I/2311, I/68).

ileñ **ileñ-salañ:** yavaşça, ağır, gevşekçe (I/1375, (I/2376, (I/62); **ilen-salañ bolup**: ne daha

iyi ne daha kötü olup (I/57).

i. +di (I/510).

ilep sıcaklık; sıcak hava. (I/1562, I/610, I/980).

i. +i (I/23).

i. +in (I/455).

ilgeri **1.** ileri, ileride; **2.** daha önce. (I/2112).

ilgerteden çoktan, öteden beri. (I/1047, I/744).

ilgerten = ilgerteden. (I/608).

ilin- takılmak, ilişmek.

i. -bey (I/720).

i. -gen (I/2491, I/47).

i. -ip (I/1520, I/612).

imer- **Moğ.** (<imer-) döndürmek, çevirmek.

i. -e (I/101, I/2387, I/2472, I/347, I/903, I/931).

i. -ip (I/2434, I/2725).

imeril- dönmek.

i. -ip (I/2437).

ini küçük erkek kardeş.

i. +si (I/1418, I/1757).

i. +sin (I/1771, I/2179).

i. +sine (I/2180, I/2325).

i. +sinen (I/1753).

i. +sinin (I/1752, I/1764, I/1773, I/2186).

iñir akşamın alaca karanlığı; akşam. (I/183, I/615, I/947).

institut **Rus.** enstitü.

i. +tagı (I/443).

i. +tu (I/1435, I/236).

internat **Rus.** yatılı; yurt.

i. +ta (I/1483, I/193).

i. +tın (I/140, I/1569, I/202).

irdüü iri, büyük. (I/1747).

irencit- incitmek.

i. -ip (I/992).

i. -ken (I/906).

irette- sıraya koymak; tanzim etmek.

i. -p (I/340).

iretsiz intizamsız, karışık bir halde, manasızca. (I/593).

iride evvelce, önce; daha çabuk. (I/50).

irim girdap; koy. (I/1778).

i. +din (I/178).

irme- **1.** göz kırpmak; **2.** çekmek (tüfeğin tetiğini); **3.** nişan almak.

i. -bey (I/1302, I/1449, I/1596).

i. -gen (I/2554).

irmençilik göz kırpma. (I/620, I/86).

iske- koklamak.

i. -bey (I/2426).

i. -p (I/1058, I/1853).

i. -y (I/1869).

iskek cımbız. (I/2736).

iskekte- cımbız ile yolmak.

i. -p (I/150).

iskusstvo **Rus.** sanat. (I/1329, I/1458).

i. +nun (I/1468, I/1469).

i. +sunun (I/245).

iş iş; çalışma. (I/1026, I/1118, I/1196, I/1199, I/1422, I/1473, I/1717, I/1744, I/602).

i. +i (I/1149, I/1279, I/1280, I/1290, I/1512, I/1542, I/1582, I/1742, I/2047, I/2196, I/2198, I/2341, I/30).

i. +ibiz (I/1008).

i. +in (I/1302).

i. +iñ (I/369).

i. +indi (I/1333, I/1766).

i. +ine (I/2413, I/2442).

i. +ke (I/241, I/350, I/730, I/819).

i. +ten (I/1498, I/1688, I/722).

i. +ter (I/1479).

i. +terin (I/1271, I/1495).

i. +terinin (I/1301).

i. +ti (I/1350).

işaarat işaret. (I/791).

işembi **Far.** cumartesi.

i. +nin (I/204).

işen- inanmak.

i. -bey (I/1240, I/1302, I/1677, I/2005, I/2188, I/2616).

i. -di (I/1430).

i. -e (I/552).

i. -gen (I/527).

i. -gendey (I/1879).

i. -genin (I/1931).

i. -gisi (I/1968).

i. -ip (I/1095, I/1240, I/1449, I/1718, I/1733, I/1863, I/2610).

işeniçtüü saflık, çabuk inanma. (I/1883).

işenimdüü = işeniçtüü. (I/1125, I/1243, I/1621, I/271).

işeniş- hep birlikte inanmak.

i. -peyt (I/313).

işte- işlemek. (I/1503).

i. -begeniñerdi (I/1494).

i. -bes (I/1288).

i. -dibi (I/1517).

i. -gen (I/1302, I/193, I/237, I/2441, I/511).

i. -gisi (I/1042, I/1070, I/2739).

i. -gisin (I/819).

i. -p (I/1302, I/1425, I/1433i I/1449, I/1506, I/1517, I/1582, I/2143, I/236, I/244, I/2620, I/2741, I/819).

i. -şe (I/1505).

i. -y (I/1264, I/1290, I/2409).

i. -ybiz (I/1509).

i. -ym (I/1510, I/2684).

i. -ysiz (I/1684).

işteş- hep birlikte çalışmak. (I/1269).

i. -e (I/1422).

i. -ibiz (I/1314).

iştöö çalışma, işleme. (I/1044, I/1461, I/1511, I/1515).

i. +çü (I/97).

i. +gö (I/1270, I/1376, I/257).

i. +nü (I/1488).

it köpek. (I/2072, I/2516, I/26, I/331, I/1563, I/499, I/594, I/679).

i. +ter (I/2088, I/224, I/2516, I/2517).

i. +terdin (I/2496, I/2502, I/2519).

iy- eğmek, bükmek.

i. -begen (I/1585).

i. -bey (I/1022).

i. -e (I/461).

i. -siñ (I/1562).

i. -et (I/1573).

i. -gen (I/50).

i. -ip (I/1522, I/2250).

iygilik iyi iş; hayırlı iş; başarı.

i. +ke (I/237, I/252).

i. +tin (I/248).

iyi- sağmak.

i. -gen (I/165).

iyil- eğilmek; bükülmek.

i. -et (I/2646, I/697).

i. -gen (I/1072, I/1754, I/2656, I/875).

i. -ip (I/297).

iyin omuz.

i. +den (I/146, I/289).

i. +din (I/1542).

i. +i (I/2580).

i. +ine (I/629, I/2314).

iyke- sallamak, silkmek.

i. -p (I/561).

iykeş- hep birlikte sallamak.

i. -ip (I/1296).

iymeleñde- sürünmek.

i. -p (I/794).

iymençek utangaç. (I/138).

iymeñde- kamburu çıkarak yürümek.

i. -gen (I/2736).

iyne iğne.

i. +dey (I/1565).

i. +lerdin (I/190).

iynelik yusufçuk böceği.

i. +ter (I/611).

iz iz, eser.

i. +i (I/918).

i. +in (I/1553).

i. +indin (I/1637).

i. +ine (I/1106, I/443, I/462).

izde- aramak, araştırmak.

i. -begile (I/1943).

i. -bey (I/64).

i. -gen (I/1266, I/1676).

i. -gile (I/133).

i. -p (I/1452, I/1453, I/1675, I/283, I/402, I/995).

i. -y (I/1098, I/1107, I/1351).

i. -yt (I/1075).

izden- araştırmada bulunmak.

i. -çü (I/244).

izdöö araştırma, arama. (I/341).

K

kaada **Ar.** (<kaide) âdet; kaide.

k. +sı (I/668).

kaadaluu **Ar.+Tr.** kaideli. (I/399).

kaala- **f-k**. istemek.

k. -bagandardı (I/1499).

k. -bay (I/1488).

k. -dıbı (I/1517).

k. -gan (I/442).

kaalga (**karş.** eşik) obanın iki kanatlı kapısı.

k. +nı (I/2565, I/44).

kaaloo isteme; arzu etme.

k. +m (I/1248).

k. +su (I/1230, I/1445, I/1498).

kaalooçu isteyici. (I/470).

ka-ap **Ar.** korku; dehşet; Allah Allah. (I/2158, I/2355, I/616).

kaarduu **Ar.+Tr.** kızmış; gazaplı. (I/38).

kaarı- kızgın demirle yakmak; yakmak.

k. -ganına (I/3).

k. -na (I/131, I/1618, I/5).

kabak gözkapağı (I/1351); kabağı carık: şendir, keyiflidir (I/35).

kabar **Ar.** haber; salık. (I/1603, I/1841).

k. +dı (I/1228).

kabık kabuk.

k. +ına (I/497).

k. +tarı (I/2085).

kabıl I **Ar.** kabul. (I/1271, I/1279, I/1283, I/1296, I/1299, I/1300, I/1742).

kabıl- II rast gelmek, karşılaşmak; birleşmek.

k. -bayt (I/1950).

k. -ganday (I/403).

k. -ganına (I/35).

k. -ıp (I/14, I/967).

kabıluu karşılaşma.

k. +suna (I/2345).

kabış birleştirme; kol kabış: yardım; tutma. (I/2225).

kacı- gevşetmek.

k. -p (I/48).

kaç- kaçmak, sakınmak.

k. -a (I/179).

k. -ıp (I/1070, I/1249, I/1405, I/146, I/1567, I/1578, I/1593, I/1594, I/1600, I/2124, I/214, I/2207, I/2408, I/51, I/661, I/957).

k. -kan (I/1621, I/602).

k. -tı (I/217).

kaçan ne zaman. (I/1025, I/1288, I/1288, I/146, I/1676, I/1739, I/1847, I/1955, I/1980, I/2026, I/2062, I/2250, I/456, I/65).

kaçandır ne zamandır (I/1392, I/1449, I/1695, I/1727).

kaçankı kaçan’ dan sıfat ismidir. (I/2020, I/2408, I/992).

kaçantan kaçantan beri: ne zamandan beri (I/103).

kaçır- kaçırmak, elden çıkarmak.

k. -ıp (I/143, I/1928).

kaçıra- gıcırdamak, kıtırdamak.

k. -y (I/2490).

kaçırat- gıcırdatmak.

k. -a (I/1873, I/2649, I/703).

kaçırış- **işt.** kaçır- dan.

k. -at (I/2210).

kaçuu kaçma; firar; sakınma.

k. +nun (I/250).

kadal- saplanmak; çakılmak.

k. -a (I/1588).

k. -ganday (I/1862).

k. -gansıdı (I/1903).

kadam **Ar.** (<kadem) adım. (I/1879, I/1969, I/2084, I/223, I/2442, I/2450, I/2478, I/2501).

k. +ça (I/1880, I/1967).

k. +ın (I/2722).

kadıkem her an. (I/1152).

kadır I **Ar.** (<kadr) değer; liyakat; kadir; **kadır-köñülü**: kadir kıymeti (I/103).

k. +ga (I/1471).

k. +ıñ (I/1140).

k. +ına (I/1117).

k. +ıñar (I/1137, I/923).

k. +ıñardı (I/1205).

Kadır II özel isim. (I/1102, I/1107, I/1111, I/1112, I/1114, I/1116, I/1118, I/1123, I/1131, I/1135, I/1139, I/1141, I/1144, I/1146, I/1165, I/1166, I/1182, I/1226, I/1250).

k. +dan (I/1233).

k.+dı (I/1176, I/1232).

k. +dın (I/1105, I/1106, I/1110, I/1130, I/1143, I/1157, I/1164).

k. +ga (I/1102, I/1110, I/1140, I/1248).

kadırese oldukça, aşırı (I/146, I/1565, I/403, I/696, I/76, I/79, I/82).

kadırla- hürmet etmek, saymak, takdir etmek.

k. -y (I/1633).

k. -yt (I/999).

kadırsız **Ar.+Tr.** değersiz. (I/13).

kadimki çoktan ki; eski; eski zamanlara ait. (I/1560, I/853).

k. +dey (I/1708, I/2499).

kafe **Rus.** kafe.

k. +ge (I/1121).

kagaz **Far.** (<kâgaz) kağıt. (I/1427).

kagıl- **1.** çarpmak, çatışmak; **2. kagılayın:** canım, sevgilim (I/1148, I/2231, I/2231).

k. -a (I/2748).

k. -dı (I/83).

k. -ıp (I/119, I/2224, I/2403).

kagılış çarpışma; çatışma.

k. +ın (I/120).

kagış- bir nesneyi başka bir nesneye çarptırmak.

k. -ınan (I/549).

kagıştır- bir şeyi başka bir şeye çarptırmak.

k. -ıp (I/2262).

kak- vurmak, çarpmak; kakmak. (I/1617).

k. -a (I/1147, I/1848).

k. -ıp (I/1621, I/1679, I/2346, I/2641).

k. -pay (I/2194).

k. -tı (I/507).

kakay- arkaya doğru bükülmek.

k. -ıp (I/7).

kakılıkta- gıdaklamak.

k. -p (I/679).

kakır- balgam çıkarmak.

k. -a (I/160).

kakişim özel isim. (I/161, I/163).

kakşa- hıçkırmak; acı-acı ağlamak.

k. -ganının (I/2633).

k. -yt (I/1779).

kakşı- kurumak.

k. -gan (I/2085).

kakşık **1.** serzeniş; **2.** alay. (I/1354).

k. +ına (I/2462).

k. +tay (I/1005).

kakşıktuu serzenişli; serzenişte bulunan. (I/2364)

kakta- kurutmak; kavurmak.

k. -y (I/146).

kal- **1.** kalmak, geri kalmak; **2.** yardımcı fiil (I/977); kala berse: hatta daha beter, bu daha bir şey değil. (I/179, I/1861, I/1076, I/1091, I/1095, I/1110, I/1232, I/1294, I/1409, I/1447, I/1455, I/1539, I/1581, I/1583, I/1913, I/2239, I/2242, I/2329, I/2365, I/2387, I/2391, I/2544, I/2737, I/2743, I/50, I/883, I/970, I/982)

k. -a (I/392).

k. -abız (I/1513).

k. -abızbı (I/582).

k. -abasın (I/860).

k. -am (I/2384, I/2392, I/2393).

k. -ar (I/1138).

k. -arın (I/1432, I/1604, I/1866, I/524).

k. -asıñ (I/34).

k. -asıñar (I/1600).

k. -at (I/1068, I/1439, I/1522, I/2018, I/2201, I/2309, I/718, I/785, I/806, I/822).

k. -ayın (I/2358).

k. -badı (I/408).

k. -bagan (I/2758).

k. -bagandan (I/2634).

k. -baganday (I/710).

k. -basın (I/1601).

k. -bay (I/126, I/1449, I/1681, I/2624, I/33).

k. -baybı (I/382, I/767).

k. -bayın (I/7).

k. -bayt (I/2138, I/585).

k. -çu (I/1038, I/159, I/2012, I/2015, I/231, I/326, I/458, I/720, I/944).

k. -çuday (I/120, I/2655).

k. -dı (I/1554, I/1046, I/1160, I/1237, I/126, I/1300, I/1339, I/1385, I/1474, I/1639, I/1656, I/1795, I/1873, I/1935, I/1992, I/208, I/2120, I/216, I/2179, I/2233, I/2280, I/2330, I/2338, I/2344, I/236, I/2376, I/2387, I/2391, I/241, I/2440, I/2464, I/2504, I/2580, I/2580, I/2619, I/268, I/2689, I/2692, I/2730, I/2770, I/284, I/44, I/549, I/570, I/618, I/622, I/644, I/666, I/7, I/71, I/711, I/794, I/853, I/881, I/882).

k. -dık (I/1657, I/2111, I/2449).

k. -dım (I/1347, I/1666, I/1999, I/2172, I/2180, I/2269, I/2687).

k. -dımbı (I/2078).

k. -dıñbı (I/2357).

k. -gan (I/102, I/1024, I/1070, I/129, I/1301, I/1379, I/1380, I/1428, I/146, I/1548, I/1727, I/1743, I/1754, I/1872, I/1875, I/189, I/1913, I/2003, I/2060, I/2085, I/2105, I/2208, I/2223, I/2328, I/2402, I/246, I/248, I/2495, I/2531, I/2674, I/2723, I/403, I/420, I/490, I/495, I/581, I/638, I/698, I/826, I/887).

k. -ganda (I/1014, I/134, I/1032).

k. -gandar (I/2750).

k. -gandarı (I/1827, I/1839).

k. -ganday (I/1412, I/1829, I/2215).

k. -gandıgı (I/2632, I/2709).

k. -gandıgın (I/2062, I/79).

k. -gandıgınan (I/1420, I/2415).

k. -gandır (I/2068).

k. -ganı (I/10, I/933).

k. -ganına (I/2106, I/2124, I/394).

k. -gansıdı (I/629).

k. -gansıgan (I/131).

k. -gansıptır (I/680).

k. -gansıyt (I/1739, I/49).

k. -gılık (I/2706).

k. -ıp (I/1010, I/1300, I/1351, I/1376, I/1380, I/1430, I/1450, I/1539, I/1573, I/1673, I/1899, I/1911, I/1919, I/2015, I/205, I/2078, I/2102, I/232, I/2454, I/2498, I/274, I/38, I/7, I/904).

k. -ıptır (I/2080, I/2226, I/2557, I/562, I/788, I/854).

k. -ıptırbız (I/318).

k. -ıptırmın (I/1927).

k. -sa (I/1299, I/1479, I/1481, I/16, I/1742, I/2014, I/2367, I/2536, I/29, I/1046, I/430, I/444, I/451, I/455, I/602, I/739, I/92, I/961).

k. -sañ (I/1805).

k. -sañız (I/32).

k. -sın (I/1287, I/2398, I/843).

kalakayla- kalakalmak.

k. -p (I/1562).

kalçılda- **1.** (soğuktan) titremek; **2.** homurdanmak.

k. -gan (I/1618).

k. -p (I/1745, I/1896, I/1980, I/2471, I/2523).

k. -y (I/2470, I/972).

k. -yt (I/1193).

kaldakta- sallanmak, dalgalanmak.

k. -gan (I/2225).

kaldasta- telaş etmek.

k. -p (I/2699, I/644).

k. -yt (I/2024).

kaldır- gümbürtü ve şakırtı sesini taklittir.

k. -kan (I/1562).

k. -kanday (I/179).

kaldıra- gürlemek; gümbürdemek.

k. -p (I/2085).

kaldırtta- gümbürdetmek.

k. -p (I/1535).

kalem **Ar.** kalem.

k. -inin (I/38).

kalemsap kalem sapı.

k. -tarının (I/45, I/48).

kalıp şekil, model.

k. +ın (I/1733).

k. +ınan (I/1861, I/2125).

k. +ında (I/1343, I/955, I/965, I/965).

k. +ta (I/1848, I/1861, I/1916).

kalıñ kalın, sık. (I/1605, I/1969).

kalış- **işt.** kal- dan.

k. -ar (I/98).

k. -at (I/1416).

k. -ı (I/1094, I/1102).

k. -ına (I/1017).

k. -ıp (I/603).

k. -kan (I/1297, I/636).

k. -sa (I/133, I/2518).

k. -tı (I/1013, I/1023, I/1132, I/1270, I/1338, I/1517, I/1787, I/2306, I/2347, I/2403, I/2444, I/462, I/900).

Kalıyça özel isim. (I/1162).

kalkan **1.** kalkan; **2.** siper; perde. (I/1520, I/1867, I/2320, I/461, I/611).

kalp **Ar.** (<kalb) yalan. (I/1231, I/1234, I/1539, I/1594, I/1927, I/2369, I/2618, I/724, I/963).

kalpak sivri tepeli keçe kalpak.

k. +ın (I/282).

kaltır- bırakmak, terk etmek.

k. -at (I/1492).

k. -bay (I/1142, I/2660, I/440).

k. -bayın (I/34).

k. -bayınçı (I/2162).

k. -gan (I/1828, I/2084, I/721).

k. -ıp (I/28, I/282).

kaltıra- titremek.

k. -bastan (I/1243).

k. -gan (I/884).

k. -p (I/1228, I/1727, I/461).

k. -ay (I/1174, I/895).

kaltırat- titretmek.

k. -ıp (I/541).

k. -tı (I/1731).

kaluu **iye.** kal- dan. (I/2645).

k. +ga (I/1478, I/1843, I/2410).

k. +nun (I/2374).

kam **Ar.** gam, endişe, kaygı. (I/1508).

kaman yabani domuz. (I/1953).

k. +dan (I/1951).

k. +day (I/1952).

kambıl çevik, gayretli. (I/1278, I/683, I/918).

kamda- hazırlanmak.

k. -gan (I/1293).

k. -p (I/2276).

kamduu meşgul olan. (I/1294, I/2730).

kamgak ruta graveolens otu.

k. +ka (I/2084).

kamık- **1.** havasızlıktan sıkıntı hissetmek; **2. mec.** küsmek.

k. -ıp (I/2053, I/891).

k. -kan (I/2054, I/2470, I/2531).

kamıktır- **ett.** kamık- tan.

k. -gan (I/2712).

kamılga ihtimam; bakım hazırlama

k. +sın (I/51).

kamın- itina etmek; tedbirler almak. (I/1078, I/1108, I/1479, I/1532, I/26, I/93).

k. -dı (I/2441, I/2644)

k. -ıp (I/1152).

kamıra- merak etmek.

k. -bagan (I/1347).

k. -bastan (I/2567).

k. -bay (I/1176, I/1292, I/1478).

kamış kamış, saz. (I/1567, I/1573, I/1575, I/480).

k. +tın (I/1567).

kamıştuu kamışlı, sazlı (I/1566, I/1567, I/1569, I/26).

kamkorduk ihtimam; himaye. (I/2012, I/2014, I/2329, I/2329, I/2331).

kampa **Far.** hububat ambarı.

k. +dan (I/922).

k. +ga (I/936).

kampaçı **Far.+Tr.** hububat ambarı müdürü.

k. +larga (I/941).

k. +ları (I/940).

kan I kan. (I/1049, I/143, I/148, I/1519, I/2491, I/2668).

k. +ı (I/1035, I/179, I/1903, I/2031, I/2408, I/498, I/77).

k. +ın (I/109, I/215).

k. +ına (I/230).

k. +ının (I/2637).

kan- II tatmin edilmek; kanmak.

k. -gan (I/1960).

k. -gança (I/1788, I/2215).

k. -ganday (I/2318).

k. -ıp (I/2557, I/680).

kana **1.** nerede; **2.** hani ya. (I/1333, I/2265, I/2615, I/338, I/430, I/605, I/650, I/655, I/671, I/856, I/916, I/920).

kanat kanat. (I/1520, I/1563, I/1567).

k. +ına (I/1142).

k. +tarı (I/611).

k. +tarın (I/25).

k. +tarınan (I/148).

kanattandır- kanatlandırmak.

k. -a (I/1031).

kanattuu **1.** kanatlı; **2.** kuş. (I/1833).

k. +nun (I/2490).

kança ne kadar; kaç. (I/1103, I/1454, I/148, I/1754, I/1831, I/2210, I/2214,

I/2519, I/2595, I/2602, I/2723, I/596, I/1236).

k. +sı (I/58).

kançalık kaç; ne kadar. (I/1070, I/1240, I/1242, I/1264, I/1317, I/132, I/1376, I/139, I/152, I/1522, I/1564, I/1822, I/1896, I/1931, I/20, I/2054, I/2164, I/2332, I/2481, I/2482, I/2568, I/344, I/467, I/875).

kanday nasıl; ne gibi. (I/1029, I/1132, I/1280, I/1289, I/1293, I/1318, I/1482, I/1671, I/1836, I/1871, I/2209, I/2293, I/2329, I/2335, I/2583, I/34, I/652, I/958, I/964, I/973).

kandayça nasıl; ne suretle. (I/2330, I/2405).

kandaydır nedendir. (I/1097, I/1468, I/2053).

kandır- tatmin eylemek.

k. -a (I/736).

k. -çu (I/2417).

kandidattık müteallik, mensup

k. +ka (I/242).

kanduu kanlı. (I/973).

kandууluk kanlılık. (I/1024).

kanık- alışmak.

k. -kan (I/1061, I/1061).

kañılcar geniz.

k. +ıñdı (I/1063).

kañırık kañırıgı tütön: içi sızlayan. (I/2496, I/2086).

Kanışbek özel isim. (I/1663).

k. +ti (I/1633).

kaniyet kanaat; fırsat (I/2772).

kanikul **Rus.** tatil. (I/1474, I/1483, I/47).

k. +da (I/1752).

k. +du (I/1741).

k. +ga (I/1593).

kant- nasıl hareket etmek; ne yapmak.

k. -et (I/2234, I/545, I/545, I/9).

k. -ip (I/1089, I/1200, I/1437, I/1464, I/1762, I/1763, I/1763, I/2036, I/2082, I/2112, I/2358, I/2461, I/2618, I/2642, I/318, I/378, I/412,

I/575, I/760, I/774, I/865).

k. -se (I/1098, I/1174, I/1354, I/1764, I/902).

k. -sin (I/1585, I/1753).

kap I kutu; çuval; kap.

k. +ınan (I/300).

kap- II kapmak.

k. -pagan (I/2511).

kapa **Far. 1.** sıkıntılı; **2.** keder, can sıkıntısı. (I/1752, I/2034).

kapal- kederlenmek.

k. -baydın (I/1421).

kapalanuu kederlenme. (I/894).

kapar şuur, akıl.

k. +ına (I/134, I/1583, I/191, I/2025, I/2350, I/52, I/916).

k. +ında (I/2331).

k. +larına (I/2).

k. +sız (I/1256, I/1307, I/2525, I/795).

kapçıgay boğaz; dağ geçidi. (I/1777, I/1778, I/1800).

k. +dın (I/1780).

k. +ı (I/1681).

k. +ın (I/1775).

kapçık çuval, torba.

k. +ı (I/732).

kapıray ay (nida). (I/1309, I/2621, I/426, I/948, I/962).

kapilet **Ar.** gamsızlık, gaflet.

k. +ten (I/2737).

kapkaçan herhangi bir. (I/1542, I/158, I/2121, I/2510, I/2525).

kapkara kapkara, simsiyah. (I/2087, I/218, I/289).

kapkarañgı kapkaranlık. (I/2734).

kapta- kaplamak; her yandan kuşatmak.

k. -gan (I/180, I/615).

kaptal yan, kısım.

k. +ı (I/2080).

k. +ındagı (I/1957).

kar kar. (I/139, I/140, I/1404, I/22, I/981).

k. +dan (I/842).

k. +dı (I/1538).

k. +dımdı (I/377).

k. +ı (I/180).

kara I siyah. (I/125, I/130, I/139, I/1427, I/143, I/143, I/146, I/1487, I/1521, I/1532, I/1534, I/1536, I/1538, I/1539, I/1542, I/1554, I/1559, I/1562, I/1566, I/1568, I/160, I/165, I/1727, I/179, I/184, I/1878, I/1879, I/2112, I/2168, I/2311, I/2316, I/2410, I/2444, I/2446, I/2547, I/2565, I/261, I/2630, I/2679, I/2736, I/291, I/47, I/50, I/605, I/606, I/69, I/756, I/794, I/797, I/879, I/951, I/989, I/165, I/165).

kara- II bakmak, gözlemek, dikkat etmek, seyretmek. (I/2251).

k. -bastan (I/1019, I/1404, I/1522, I/1531, I/1586, I/274, I/35, I/394, I/477, I/678, I/966, I/973).

k. -bay (I/1103, I/1119, I/2329, I/2520, I/344, I/555, I/92, I/999).

k. -baysıñbı I/94).

k. -çı (I/1926, I/2042, I/510).

k. -dı (I/2415, I/406).

k. -gan (I/101, I/129, I/1413, I/1893, I/1968, I/2365, I/403, I/49).

k. -ganda (I/1037, I/2480).

k. -ganga (I/2476).

k. -ganı (I/2124).

k. -gansıyt (I/148).

k. -gılaçı (I/849).

k. -ñızçı (I/1785).

k. -p (I/1106, I/1140, I/1373, I/1600, I/1787, I/1788, I/1839, I/1883, I/1981, I/2093, I/2363, I/2363, I/2679, I/2728, I/2732, I/347, I/375, I/385, I/425, I/530, I/561, I/686, I/695, I/728, I/821, I/919, I/931).

k. -payım (I/26, I/272, I/33, I/711, I/829).

k. -ybız (I/646).

k. -ym (I/1437, I/2618).

k. -yt (I/2197).

karaan **1.** uzaktan gözüken nesnenin müphem çizgileri, karaltı; **2.** hacim; miktar. (I/2486, I/2488).

k. +dı (I/2478).

k. +ı (I/915).

k. +ın (I/989).

k. +ıñdan (I/2748).

k. +ıñdı (I/514).

Kara-Balta yer ismi.

k. +ga (I/1132).

k. +nı (I/1130).

karagan bir çeşit kısa ve dikenli çalı.

k. +dın (I/1563).

karagat **Ar.** masraf, harç.

k. +tın (I/1969, I/1972).

karagay köknar; köknar ormanı. (I/1425, I/1858, I/2439).

k. +dın (I/2431).

k. +lar (I/2434).

k. +lardın (I/1776, I/2434, I/2435).

karagayluu köknarı çok olan, köknar ağacı biten mahal. (I/1780, I/1786, I/1788, I/180, I/1938, I/1939, I/1947, I/1986, I/1988, I/2422, I/2430).

Kara-Koo yer ismi.

k. +nun (I/1595).

karal- bakılmak; görülmek.

k. -dım (I/1440, I/1667, I/2203, I/2227).

karala- **1.** bakmak; **2.** meşgul olmak.

k. -gansıgan (I/1146, I/993).

k. -mış (I/2107).

karalaş- yardım etmek; yardımlaşmak.

k. -ıp (I/2200).

k. -pasa (I/601).

karalcın siyaha çalan, esmer. (I/1069, I/1565, I/1572, I/1892, I/1895, I/220, I/27, I/396).

karamança **1.** katıksız, safi, halis; **2.** meskensiz, sığınaksız. (I/1234, I/1277, I/1775, I/476, I/502, I/541, I/965).

karan- bakınmak.

k. -gan (I/2676).

karanday halis, tamamıyla, nihai suretle. (I/971).

karandıs bir haşişi bitkisinin adıdır. (I/978).

k. +tın (I/1563, I/793, I/978, I/980).

karandıstuu karandısı çok olan yer. (I/2070).

karandız bir tür haşişi bitkisi. (I/619).

k. +dı (I/630).

k. +dın (I/1522).

karañgı **Moğ.** (<harangguy) karanlık, zulmet. (I/1542, I/212, I/223, I/2461, I/2475, I/2483, I/2526).

k. +da (I/2481).

karañgıla- karartmak.

k. -p (I/1386).

k. -y (I/481).

karañgılık karanlık, zulmet.

k. +ka (I/2478).

k. +tan (I/2482).

karaş- **1.** hep birlikte bakmak; **2.** yardım etmek.

k. -ın (I/292, I/75).

k. -ınan (I/1035, I/2368).

k. -ında (I/1974).

k. -ından (I/2755).

k. -kan (I/2297).

k. -pay (I/1661).

k. -tı (I/594).

karat- baktırmak.

k. -a (I/1980).

k. -ıp (I/1888, I/1982).

Kara-Too yer ismi. (I/2406, I/43).

k. +don (I/137, I/2497).

k. +go (I/135).

k. +nu (I/122, I/131).

k. +nun (I/133, I/140, I/140, I/143, I/144, I/146, I/147, I/1522, I/1528, I/1537, I/1538, I/1562, I/157, I/157, I/166, I/179, I/183, I/2409, I/49, I/710).

k. +suna (I/18).

karay I göre, kadar. (I/1179, I/1182, I/154, I/1786, I/1880, I/2064, I/2070, I/2233, I/2264, I/2379, I/2770, I/50, I/803,

I/804, I/819, I/964, I/967).

karay- II kararmak, bulanmak.

k. -gan (I/2223).

k. -ıp (I/2674).

karbalasta- telaş etmek; acele etmek.

k. -yt (I/2224).

karbalastak acele, telaş.

k. +anın (I/1481).

karduu karlı; karla örtülmüş. (I/1571).

karek **1.** gözbebeği; **2. mec.** göz.

k. +i (I/2152).

k. +ine (I/1903).

k. +inen (I/2224).

k. +terge (I/610).

k. +teri (I/1588, I/481).

k. +terindi (I/2218).

kargıldan- hırıltı ses çıkarmak.

k. -a (I/2104).

kargış lanet.

k. +ına (I/1604).

karı I ihtiyar. (I/2218, I/38).

k. +day (I/144).

k. +lar (I/800).

karı- II kocamak.

k. -ganda (I/1432).

k. -p (I/1428).

k. -yt (I/1331).

karındaş **1.** erkek kardeş tarafından yeğen kız; **2.** küçük kız kardeş; **3.** akraba.

k. +ıñ (I/293, I/411).

k. +ına (I/1725).

k. +ınday (I/2329).

k. +tarım (I/1139).

karış I uzunluk ölçüsü; karış. (I/1113, I/1582, I/1733, I/1923, I/203, I/2451).

karış- II gevşemek.

k. -ıp (I/992).

karışkır kurt.

k. +ga (I/1856).

karıya ihtiyar, aksakal. (I/346, I/427, I/435, I/948, I/992).

k. +dan (I/766).

k. +lardın (I/1822).

k. +nı (I/403, I/425, I/916).

k. +nıkına (I/591).

k. +nın (I/2167, I/393, I/399, I/406, I/429, I/683, I/709, I/711, I/819, I/424).

kark I **Ar.** (<gark) bolluk. (I/1042).

kark II baştanbaşa, fasılasız, katıksız. (I/879).

karkılda- karga gibi ötmek, kaz gibi ötmek, bağırmak (turnalar hakkında).

k. -gan (I/593).

k. -yt (I/26).

karkıldaş- karga gibi ötüşmek.

k. -a (I/1567).

karluu karlı. (I/1825).

karma- kapmak, yakalamak, tutmak.

k. -bas (I/2144).

k. -gan (I/2233, I/2251, I/2340, I/965, I/972).

k. -ganda (I/2408, I/461).

k. -p (I/120, I/1562, I/1562, I/1581, I/1861, I/2544, I/540, I/55, I/574).

k. -y (I/122, I/520, I/576, I/972).

k. -ybız (I/1523).

karmak olta iğnesi.

k. +tan (I/439).

karmal- **edl.** karma- dan.

k. -gan (I/1361).

k. -ıp (I/1739).

karman- birisine tutunmak, birisinden yardım aramak.

k. -ar (I/1753).

karmanaça yapışan. (I/1169).

karmaş- hep beraber tutmak, hep beraber yakalamak.

k. -ar (I/445).

karmat- yakalatmak, tutturmak; elini vermek.

k. -pa (I/2755).

Karmış yer ismi. (I/862).

karmoo tutma; yakalama.

k. +go (I/1896).

karoo bakma, muayene (I/74); **karoo-cay**: bakım yeri (I/1754).

k. +don (I/2549).

karoo-c. +ıçı (I/2601).

karool bekçilik; karakol. (I/1803, I/1820).

karoolçu bekçi. (I/867).

k. +nun (I/1569, I/566).

karoosuz bakımsız (çocuk hakkında). (I/1492).

kars çatırtıyı, keskin sesi ve keskin vuruştan doğan sesi taklittir; **kars et-**; çatırdamak. (I/51).

karşı karşı, karşıya. (I/1136, I/201, I/2350, I/2572, I/729).

karşılık karşı koyma, karşılık. (I/1129, I/1169, I/1238, I/1598, I/545, I/889, I/892); **karşı-terşi**: birbiri ardınca (I/51).

k. +ın (I/1090)

kart ihtiyar.

k. +ın (I/2712).

kartañ kocamaya yüz tutmuş olan; kocamaya başlamış olan. (I/2507, I/2511).

kartay- kocamak.

k. -a (I/781).

k. -dım (I/2268).

k. -gan (I/2176).

k. -ganda (I/113).

k. -ıp (I/2105, I/2106).

kartayt- **ett.** kartay- dan.

k. -pay (I/587).

kartoşka **Rus.** patates. (I/2015, I/2015, I/311, I/313, I/807).

k. +bız (I/312).

k. +bızdı (I/315).

k. +nı (I/314).

kartsımak ihtiyar. (I/72).

karuu kuvvet, kudret.

k. +larına (I/2434).

k. +su (I/481, I/541).

kasiyet **Ar.** iyi sıfat, hasiyet.

k. +i (I/1022).

k. +iñdi (I/1388, I/2763).

k. +inen (I/1637).

kasiyettüü hasiyetli; kutsal. (I/1635, I/181, I/623, I/799, I/800).

kassa **Rus.** kasa, vezne.

k. +dagı (I/2602).

kaş kaş. (I/2223, I/2674); **kaş karaygan:** karanlık çöken (I/140).

k. +ın (I/1147, I/71).

k. +ında (I/1760).

kaşka **1.** akıtmalı (hayvan), alnında beyaz lekesi olan; **2.** ak, beyaz, temiz. (I/222, I/2446, I/368, I/627, I/965).

k. +sınday (I/1322).

kaşkay- ağarmak.

k. -gan (I/148).

kat I **Ar.** (<hatt) mektup, yazı. (I/1433, I/1594, I/1738, I/1769, I/2168, I/2169, I/2170, I/2171, I/2180, I/2185, I/2194, I/2324, I/2566, I/2567, I/55, I/56).

k. +ka (I/2327).

k. +tardı (I/1738).

k. +tardın (I/58, I/59).

k. +tarına (I/1774, I/2017).

k. +tarında (I/2325).

k. +tarının (I/1775, I/2323).

kat- II **1.** sertleşmek, katılaşmak; **2.** ilave etmek, katmak.

k. -a (I/167, I/2448, I/3, I/1871).

k. -ıp (I/1563, I/2128, I/382, I/556, I/793).

k. -kanın (I/214).

k. -makçı (I/1871).

k. -pastan (I/129, I/2689).

k. -tı (I/1010, I/127, I/1740, I/1747, I/2323, I/2327, I/55, I/57, I/59, I/955).

kat III tabaka, sıra, kat.

k. +ı (I/1739, I/185).

kataçılık hata.

k. +ın (I/1664).

katar **Ar.** (<katâr) sıra, dizi. (I/1134, I/1463, I/1565, I/2175, I/2184, I/2669, I/398).

k. +ı (I/1429, I/1738, I/2409).

k. +ın (I/2365).

katıl- takılmak, dokunmak; saldırmak; saklanmak.

k. -bayt (I/1980).

k. -gan (I/1975).

katıluu dokunma. (I/23).

katın **Moğ.** (<hatun) karı (zevce), kadın, evli kadın. (I/129, I/1745, I/2603, I/2606).

k. +a (I/1477, I/1588, I/1745).

k. +da (I/1741, I/1748).

k. +ım (I/1596).

katır- **ett.** kat- II den.

k. -ıp (I/2335, I/2580).

katırış- hep birlikte katmak.

k. -ıp (I/721).

katış- katılmak, ilave edilmek; karışmak.

k. -ıp (I/1267).

katıştır- iştirak ettirmek.

k. -bayt (I/929).

katkır- kahkaha atmak, yüksek sesle gülmek.

k. -a (I/1132).

katkırık kahkaha; **katkırık şanı**: kahkaha. (I/398).

k. +ı (I/257).

katta- ileri geri yürümek; ziyaret etmek.

k. -bagandıktan (I/2087).

k. -sa (I/132).

kattal- deftere kaydedilmek.

k. -ıp (I/1335).

kattaş- iştirak etmek, karışmak.

k. -çu (I/132).

katuu katı, sert, kaba. (I/114, I/1376, I/1587, I/1601, I/1766, I/1874, I/2180, I/2181, I/2470, I/2537, I/2626, I/2636, I/701, I/883, I/904, I/907, I/907); **katuu-katuu**: katı katı (I/1843).

katuula- katuulay sogup: sert sert çarpıp. (I/2408).

kauhar gevher; mücevher. (I/220).

kay tek basına çok sık kullanılmayan bir zamirdir. (I/116).

kayak kano.

k. +ka (I/2365, I/2577).

k. +ta (I/994).

kayaşa nazlanma. (I/1356, I/1413, I/1489, I/1598).

kayberen karaca. (I/1788).

k. +din (I/1899).

kayçılaş- birbirine karşı varırken biri biriyle karşılaşmak. (I/1700).

kayda nerede. (I/1170, I/214, I/2313, I/260, I/2715, I/2762, I/414, I/443, I/456, I/737).

kaydadır nerededir. (I/1070).

kaydan nereden. (I/138, I/1534, I/1697, I/1744, I/30, I/398, I/786, I/906);

kaydan-caydandır: bilmem nereden, ansızın (I/2741).

k. +dır (I/1565).

kaydıger **1.** şöyle bir, boşu boşuna, mühim bir sebep olmaksızın; **2.** kayıtsızca. (I/1245, I/1303, I/1385, I/1647).

kaygıçıl çabuk kederlenen. (I/1432).

kaygıluu kederli. (I/1416).

kaygır- kederlenmek, tasalanmak.

k. -gan (I/161).

kayık kayık, sandal.

k. +ına (I/1569).

k. +tı (I/1024).

kayıl **Ar.** mutabık, muvafakat eden. (I/143, I/1430, I/979, I/3).

kayım **Ar.** gizli, gözle görülmeyen. (I/139, I/1524, I/1905).

kayın koca yahut karı tarafından akraba. (I/1428, I/1429).

kayıñ huş ağacı. (I/495).

k. +dar (I/60).

k. +dardın (I/1067, I/2469, I/2479).

k. +ga (I/2707, I/497).

kayış kayış. (I/846).

kaymak kaymak. (I/327).

kayna- kaynamak.

k. -gan (I/1562, I/669).

k. -ganda (I/689).

k. -ganı (I/32).

k. -p (I/1146, I/1601, I/1778).

kaynak kaynak. (I/391).

kaynat- kaynatmak.

k. -ımda (I/1820).

k. -kan (I/2022).

kayra bir kez daha; tekrar (I/1097, I/1330, I/1113, I/12, I/1202, I/1209, I/1373, I/1407, I/1435, I/1447, I/1469, I/150, I/151, I/1527, I/1575, I/1629, I/1679, I/1788, I/1836, I/1912, I/1914, I/1966, I/1986, I/2062, I/2084, I/2090, I/2104, I/215, I/2158, I/2236, I/230, I/2321, I/2340, I/2376, I/2440, I/2454, I/2493, I/2516, I/2522, I/2522, I/2527, I/2530, I/2545, I/2598, I/262, I/2736, I/440, I/499, I/520, I/530, I/539, I/545, I/555, I/60, I/71, I/873, I/898, I/911, I/919, I/98, I/992); **kayra-kayra**: tekrar tekrar (I/1302, I/1449, I/2419, I/2560, I/2635).

kayradan tekrardan. (I/1078, I/1080, I/1157, I/1538, I/1868, I/1871, I/1911, I/1914, I/1919, I/2065, I/2066, I/2078, I/2133, I/215, I/2254, I/2494, I/2500, I/2509, I/2534, I/2567, I/2745, I/977, I/990, I/992).

kayrat I **Ar.** gayret, yararlık, cesaret. (I/94).

kayrat- II yarar sağlamak; gayret etmek.

k. -ar (I/797).

kayrattuu **Ar.+Tr.** gayretli. (I/1605).

kayrattuuluk **Ar.+Tr.** cesaret, enerji, atılganlık.

k. +u (I/1634).

kayrı- çevirmek, bükmek.

k. -p (I/2598).

kayrık nakarat.

k. +tarı (I/2560).

kayrıl- kıvrılmak, dönmek; yüz çevirmek.

k. -a (I/32, I/603).

k. -bay (I/19, I/6).

k. -dı (I/1982, I/695).

k. -dım (I/2589).

k. -gan (I/2694).

k. -ıp (I/1407, I/232, I/2353, I/401)

kaysalakta- etrafa bakınmak.

k. -yt (I/214).

kaysı hangi. (I/2088, I/356, I/984).

kayt- geri dönmek. (I/2546).

k. -çu (I/2332).

k. -ıp (I/592).

k. -kan (I/2299, I/594).

k. -kandan (I/2017).

k. -pagan (I/1605).

k. -pay (I/1090, I/666).

k. -tı (I/183, I/1989, I/418).

kaytadan tekrar, bir daha, yeniden. (I/2524).

kaytalan- tekrarlanmak.

k. -gıs (I/2713, I/611).

kaytar- geri döndürmek; geriye göndermek.

k. -gan (I/455).

k. -ıp (I/1539).

kaz kaz (kuş); **kaz-ördöktör**: kaz ördekler (I/1567, I/26).

k. +dar (I/1567).

kaz-ö. +tördü (I/593).

kaza **Ar.** alınyazısı, kader; **kaza bol-**: vefat etmek ölmek. (I/2166, I/2628, I/862, I/90).

Kazakstan Kazakistan.

k. +ga (I/140).

kazak Kazak (Kazaklar).

k. +tın (I/2736).

kazan büyük tencere, kazan. (I/608); **kazan-ayakka**: kazana (I/2107).

k. +dagı (I/1146).

k. +day (I/1067, I/1850).

k. +dı (I/669).

k. +ga (I/2041, I/499).

kazgaldak bir çeşit ördek.

k. +tar (I/1519).

kazık kazık, kama.

k. +tay (I/7).

kebel- hareket etmek, kımıldamak.

k. -begen (I/1374).

k. -bey (I/2580).

k. -beyt (I/1792).

k. -gen (I/2569, I/769).

k. -ip (I/334).

kecige ense.

k. +si (I/614).

kecirlik inat, naz. (I/1090, I/1361).

keç I geç vakit. (I/1034, I/1431, I/1992, I/2066, I/2136, I/2177, I/2216, I/2218, I/2419, I/2443, I/2445, I/36, I/374, I/524, I/678).

k. +i (I/1571, I/204, I/2071, I/2072, I/2438).

k. +inde (I/118, I/142, I/1647, I/816, I/859, I/960).

k. +ke (I/1942, I/2627, I/423, I/431, I/602, I/871).

k. +te (I/475).

keç- II **1.** bir nehri geçit yerinden geçmek; **2.** vazgeçmek.

k. -ip (I/1674, I/2326).

keçe = keçee.

k. +ge (I/1268).

k. +ki (I/1802).

k. +lerde (I/443).

k. +lerdin (I/458).

k. +lerine (I/1267).

k. +nin (I/459).

keçee **1.** dün, geçenlerde; **2.** akşam. (I/166, I/1740, I/2588).

keçik- gecikmek.

k. -ip (I/2002).

k. -kenimdin (I/1997).

k. -sem (I/1943).

k. -ti (I/1996).

keçir- baştan geçirmek, yaşamak. (I/1396).

k. -e (I/1551).

k. -iñiz (I/1497).

k. -ip (I/1720).

keçireek geç vakit. (I/2556, I/61, I/666).

keçirim affetme; umumi af. (I/1395, I/2186, I/2375, I/2693, I/560).

keçki akşamki. (I/2432, I/2701).

keçkisin akşamleyin. (I/190).

keçkurun akşamleyin, akşama doğru. (I/1597, I/2048, I/36).

keçte- akşam olmak.

k. -p (I/2208).

kedergi engel, set. (I/1017, I/229).

kee **Far.** (<gâh~geh) başkası; bazı. (I/1286, I/1288, I/14, I/2084, I/35, I/38, I/7, I/7, I/79, I/4).

k. +sin (I/1837).

keede bazen. (I/101, I/1262, I/143, I/143, I/1567, I/1569, I/1594, I/2015, I/203, I/2216, I/2217, I/2218, I/249, I/251, I/26, I/2760, I/368, I/473, I/603, I/818, I/819, I/92, I/944, 165).

keesi bazısı. (I/48, I/48).

Kegeti yer ismi. (I/980).

k. +nin (I/180, I/352).

kekerlüü kinli, soğuk adam. (I/1210).

keket- azarlamak, sövmek.

k. -e (I/2026).

kekilik keklik (I/1825); **kekilik-çil**: keklik.

k. +ter (I/1827).

k. +tin (I/146, I/1826).

kekilik-ç. +din (I/162, I/143).

kekire acı peygamber çiçeği.

k. +ni (I/601).

kekirtek nefes borusu, gırtlak.

k. +indegi (I/1747).

k. +inen (I/1335, I/1931).

kekse yaşlı, ihtiyar. (I/1604).

kel- **1.** gelmek; **2.** ermek, ulaşmak; **3.** yardımcı fiil. (I/1191, I/1977, I/2134, I/2204, I/2463, I/2473, I/2574, I/2624, I/518, I/586); **kelip-ketkeni**: gelip gideni (I/1401).

k. -atam (I/2000).

k. -atıp (I/1920, I/2589).

k. -atıptır (I/2576).

k. -atkan (I/126, I/1163, I/1486, I/1786, I/1873, I/1874, I/1877, I/2434, I/2434, I/2477, I/2716, I/2719, I/534, I/616, I/681, I/711, I/949, I/955, I/6).

k. -atkanda (I/872, I/989).

k. -atkanday (I/1142, I/2318, I/2555, I/226).

k. -atkansıdı (I/635).

k. -atsa (I/2434).

k. -atsak (I/957).

k. -attı (I/1142, I/2207, I/2547, I/2673, I/2714, I/2734, I/643, I/67).

k. -begeden (I/1427).

k. -begen (I/1350, I/237).

k. -begendigi (I/2058).

k. -bese (I/1762, I/1991, I/62).

k. -beseñ (I/1766).

k. -besin (I/232).

k. -bestey (I/1407).

k. -bey (I/1431, I/1752, I/1853, I/1966, I/1968, I/207, I/2222, I/2451, I/541, I/59, I/64, I/875).

k. -beyt (I/1026, I/1698, I/1699, I/768, I/8).

k. -çi (I/2046).

k. -çü (I/202, I/146, I/2331, I/2630, I/473, I/607, I/823).

k. -di (I/1015, I/1123, I/1227, I/1378, I/1436, I/1445, I/1561, I/1730, I/1849, I/2017, I/2048, I/2052, I/2067, I/211, I/2167, I/2328, I/2545, I/2555, I/257, I/329, I/377, I/503, I/504, I/510, I/520, I/551, I/554, I/591, I/685, I/844, I/852, I/886, I/902, I/914, I/915, I/1116).

k. -dim (I/1248, I/1381, I/1395, I/2270, I/2301, I/2695).

k. -diñbi (I/2104).

k. -e (I/1045, I/142, I/1960, I/216, I/2409, I/2466, I/2698, I/60, I/847, I/992).

k. -eçekti (I/1449).

k. -egoy (I/2260).

k. -elik (I/1126, I/380).

k. -em (I/111, I/1629, I/2329).

k. -eri (I/1102, I/2233, I/2251, I/2365).

k. -erin (I/1292).

k. -et (I/1025, I/1054, I/1152, I/1266, I/147, I/1519, I/1533, I/1539, I/1578, I/1579, I/1580, I/166, I/167, I/1771, I/1836, I/2179, I/2211, I/251, I/28, I/646, I/718, I/734, I/754, I/777, I/838, I/916, I/919).

k. -gen (I/102, I/1168, I/1242, I/1245, I/1307, I/135, I/1352, I/138, I/142, I/1422, I/1425, I/1434, I/155, I/1593, I/1665, I/1679, I/1679, I/1775, I/1788, I/1790, I/1923, I/2022, I/2041, I/21, I/2363, I/2382, I/2437, I/2446, I/2458, I/2470, I/2483, I/2497, I/2508, I/2525, I/2528, I/2537, I/2562, I/2626, I/28, I/411, I/476, I/512, I/514, I/526, I/545, I/59, I/644, I/799, I/966, I/979, I/979, I/993).

k. -gende (I/1017, I/1145, I/1407, I/1917, I/1928, I/2223, I/2232, I/2347, I/2707, I/468, I/540, I/988).

k. -gendegi (I/2225).

k. -genden (I/1411, I/2011, I/960).

k. -gender (I/2210, I/932).

k. -genderdi (I/1602, I/1794).

k. -gendey (I/1619, I/1748, I/1913, I/2179, I/2699).

k. -gendigin (I/1871, I/2047, I/2049, I/2568).

k. -gendigine (I/1732).

k. -genin (I/2032, I/2033, I/532).

k. -geniñ (I/30).

k. -geniñçe (I/2205).

k. -genine (I/1776, I/2186, I/283, I/91).

k. -geninen (I/314).

k. -gensigen (I/1179, I/1916).

k. -giçe (I/2058).

k. -iñiz (I/2662, I/284).

k. -ip (I/1042, I/1070, I/1079, I/1102, I/1113, I/116, I/1183, I/12, I/1267, I/129, I/1299, I/1302, I/1317, I/146, I/1488, I/1562, I/1603, I/1618, I/1678, I/1682, I/1732, I/1739, I/1742, I/1760, I/1778, I/1899, I/1963, I/1964, I/1986, I/2015, I/2018, I/2023, I/2069, I/2084, I/2116, I/2129, I/215, I/2168, I/2173, I/2191, I/2195, I/2214, I/2215, I/2226, I/2318, I/2321, I/2344, I/2411, I/2432, I/2454, I/2523, I/2552, I/2568, I/2638, I/2651, I/2667, I/2674, I/2675, I/2687, I/2739, I/2740, I/390, I/530, I/601, I/610, I/617, I/636, I/660, I/740, I/819, I/819, I/853, I/873, I/901, I/906, I/953, I/980).

k. -iptir (I/198, I/2099, I/2227, I/33, I/362).

k. -mekçi (I/2570).

k. -meyinçe (I/134, I/2066).

k. -se (I/1539, I/1604, I/1945, I/1965, I/2566, I/2612, I/594).

k. -sek (I/318).

k. -iptirmin (I/2692).

kelbet kılık, heyet.

k. +i (I/1527, I/1676, I/345).

k. +in (I/1079, I/2419).

k. +iñ (I/1542)

k. +ine (I/1032).

keleçek gelecek, istikbal. (I/571).

k. +i (I/1306, I/240).

k. +in (I/1039).

k. +tegi (I/1287).

kelgensi- gelir gibi olmak.

k. -p (I/489).

kelgis gelmez. (I/935).

kelin **1.** gelin; **2.** genç kadın. (I/1168, I/1176, I/1183, I/1186, I/1194, I/1211, I/1218, I/1223, I/1429, I/1639, I/1644, I/2325); **kelin-uul**: kız erkek (I/428).

k. +der (I/2434).

k. +dey (I/138).

k. +di (I/1163, I/1583, I/79).

k. +din (I/1169, I/1209, I/1232, I/1693, I/1737, I/2364).

k. +ge (I/1678, I/2325).

kelinçek genç kadın. (I/1743, (I/2036).

k. +iñ (I/2029).

k. +inin (I/426).

keliş I geliş.

k. +i (I/1405, I/266).

k. +ine (I/229).

keliş- II hep beraber gelmek; anlaşmak.

k. -çü (I/140, I/201, I/513, I/515).

k. -et (I/318, I/36).

k. -ip (I/1294, I/1581, I/1681).

k. -ken (I/1294, I/425).

k. -kençe (I/1416).

k. -kenden (I/2331).

k. -pegensip (I/1411).

k. -pestik (I/1092).

k. -peyt (I/1417, I/1798).

k. -ti (I/1014, I/574, I/816, I/869, I/911).

kelişim anlaşma, antlaşma. (I/1273, I/1367).

k. +imi (I/1272).

kelişimdüü endamlı, yakışıklı. (I/1487).

keltir- getirmek, gelmeye müsaade etmek.

k. -di (I/2552, I/975).

k. -ip (I/2419, I/2544, I/819).

kelüü gelme. (I/421).

k. +dö (I/2515).

k. +gö (I/4).

k. +sün (I/560).

kem **Far.** daha az, eksik; daha fena; eksiklik, kusur. (I/1122, I/2138, I/941).

kemçildik muhtaçlık.

k. +in (I/1302, I/826).

kemçilik **Far.+Tr. 1.** noksan; **2.** kusur sakatlık.

k. +terin (I/1297).

k. +ti (I/1317).

kemin yer ismi.

k. +din (I/143).

kemir- kemirmek.

k. -gen (I/2214).

kemit- eksiltmek; alçaltmak.

k. -pey (I/834).

kemkarç ihtiyaç.

k. +ıñ (I/2277).

kemkarçsız ihtiyacı olmayan. (I/1287).

kempir kocakarı. (I/1604, I/1617, I/2679, I/2689, I/2691, I/2699);
kempir-çal: ihtiyar.

k. +din (I/1635, I/1638, I/2161, I/2679, I/2690).

k. +ge (I/1605).

k. +i (I/2093, I/2107, I/608, I/862).

k. +im (I/309).

k. +ler (I/819).

kempir-ç. +dar (I/819).

kempir-ç. +dı (I/648).

kempir-ç. +dın (I/2589).

kemtik **1.** gedik; **2.** eksiklik. (I/1609).

k. +i (I/1613, I/436).

keñ geniş, bol. (I/1054, I/2210, I/2736, I/492).

kene- dikkat etmek, görmek, hissetmek.

k. -dey (I/1678).

kenen yetecek kadar, tamamıyla kâfi gelen. (I/1145).

kenendik genişlik, engin, ferahlık.

k. +ine (I/1732).

kep **Far.** söz, kelime; konuşma. (I/12, I/1300, I/1306, I/140, I/1582, I/43).

k. +in (I/1822).

k. +ke (I/1609, I/670).

ker I **Far.** sağır (I/272).

k. +di (I/2160).

ker- II ker tart-: gerisin-geri gitmek.

k. -den (I/901).

kerek lazım, gerek, lüzumlu. (I/1139, I/1269, I/1290, I/1314, I/1329, I/133, I/1406, I/1504, I/157,

I/1695, I/1740, I/1826, I/1832, I/1855, I/1886, I/1965, I/2180, I/2336, I/2518, I/2536, I/2562, I/2566, I/267, I/742, I/763, I/796, I/896).

k. +i (I/1323, I/1499, I/1754, I/1755, I/239).

kerekte- istihlak etmek.

k. -yt (I/735).

kerektik gereklik, lüzum.

k. +in (I/1452, I/1452).

kerektüü gerekli. (I/1093).

kereli **kereli-keçke**: akşam geç vakte kadar. (I/1040, I/1742, I/2199, I/328).

keremet **Ar.** mucize, keramet; güzel. (I/138, I/152, I/1571, I/1902, I/21).

k. +ine (I/1567).

k. +ke (I/611).

k. +ti (I/1863).

k. +tin (I/1861).

keremettüü **Ar.+Tr**. kerametli. (I/1047, I/1054, I/134, I/1527, I/1860, I/1869, I/2416, I/483, I/1015).

keril- gerilmek.

k. -e (I/492).

Kerimbay özel isim.

k. +dan (I/1789).

k. +dın (I/1776).

kerme atları bağlamak için iki çadır arsına gerilen urgan. (I/162).

kert (baş sözü ile birlikte) kendi, yalnız kendisi. (I/1420).

kes- **1.** kesmek; **2.** tayin etmek.

k. -e (I/1361, I/440).

k. -ip (I/2610, I/726, I/931).

kesip **Ar.** meşgale, meslek. (I/1313, I/1435, I/2151).

k. +in (I/1410, I/1476).

k. +inden (I/1446).

k. +indi (I/2157).

k. +ine (I/1284, I/1438, I/1471).

k. +inin (I/2744).

k. +ti (I/1313, I/1433).

kesipteş **Ar.+Tr.** meslektaş.

k. +teri (I/1286, I/133).

k. +terinin (I/2346).

kesiş- **işt.** kes- ten.

k. -ip (I/1486).

keskeldirik kertenkele.

k. +ter (I/146).

ket- **1.** gitmek; **2.** yardımcı fiil. (I/2047, I/2173, I/2568).

k. -çü (I/57, I/59, I/1017, I/128, I/1335, I/144, I/1479, I/1569, I/1679, I/192, I/2225, I/2327, I/2332, I/249, I/331, I/386, I/446, I/461).

k. -çüdöy (I/1070, I/148, I/165, I/2527, I/300, I/506).

k. -e (I/120, I/1310, I/1428, I/1986, I/1992, I/2365, I/2377, I/2383, I/2396, I/2399, I/377, I/454, I/471, I/495, I/532, I/836).

k. -ebi (I/113).

k. -ebiz (I/920).

k. -elik (I/1936).

k. -em (I/1160).

k. -emin (I/2657).

k. -erdin (I/361).

k. -esiñer (I/2305).

k. -et (I/139, I/165, I/1770, I/2217, I/2243, I/2428, I/261, I/879, I/928).

k. -eyin (I/2376, I/957).

k. -iñiz (I/1611, I/1612, I/31).

k. -ip (I/1094, I/1102, I/1167, I/1361, I/1827, I/1993, I/2062, I/2207, I/2215, I/2236, I/2344, I/2348, I/2374, I/2492, I/382, I/561, I/722).

k. -ipsiz (I/127).

k. -iptir (I/1715, I/2039, I/2087, I/2108, I/2448).

k. -ken (I/1254, I/1277, I/1294, I/1447, I/1448, I/154, I/1589, I/1594, I/1878, I/1946, I/2055, I/2365, I/2444, I/2536, I/3, I/5, I/593, I/819, I/92, I/943, I/974, I/989).

k. -kenbi (I/2089).

k. -kenbiz (I/2298).

k. -kende (I/1102, I/2026, I/794).

k. -kenden (I/1297, I/1836, I/2554, I/76, I/82).

k. -kendey (I/1535, I/1535, I/2737, I/499).

k. -kendi (I/258).

k. -kendigi (I/1906).

k. -kendigin (I/1453).

k. -kendikten (I/2409).

k. -keni (I/1173, I/2324, I/2552).

k. -kenin (I/117, I/2330).

k. -kenine (I/1661).

k. -kensidi (I/2553, I/631).

k. -kile (I/2228).

k. -mekçü (I/2353).

k. -mey (I/190).

k. -pe (I/1105).

k. -pegen (I/1584).

k. -pegin (I/1099).

k. -pesin (I/1610, I/339).

k. -pey (I/1098, I/2054, I/2416, I/519).

k. -peyin (I/1972).

k. -peym (I/2394).

k. -peyt (I/1258, I/1756, I/453, I/661).

k. -se (I/1980, I/2377).

k. -sek (I/9).

k. -ti (I/1095, I/110, I/1182, I/1222, I/1228, I/1230, I/1255, I/1374, I/1385, I/1426, I/1464, I/1471, I/1593, I/1617, I/1688, I/1729, I/1745, I/1788, I/1838, I/1840, I/1845, I/1863, I/1867, I/1967, I/1988, I/2009, I/2043, I/2095, I/2145, I/215, I/223, I/2329, I/2366, I/2401, I/2408, I/2474, I/2506, I/2575, I/333, I/392, I/400, I/435, I/436, I/481, I/529, I/621, I/631, I/676, I/694, I/75, I/850, I/868, I/874, I/990, I/995).

k. -tibi (I/75).

k. -tik (I/2379, I/2615, I/861).

k. -tim (I/2450).

keteer çiçek.

k. +i (I/22).

ketir- **1.** gidermek, gitmeye zorlamak; **2.** kaçırmak.

k. -bey (I/445).

k. -beyt (I/2004).

k. -çü (I/1284).

k. -gen (I/1316, I/1664, I/2561, I/918).

k. -genin (I/2058, I/296, I/985).

ketiş- **işt.** ket- ten. (I/1406).

k. -çü (I/2549).

k. -i (I/1102).

k. -inde (I/2236).

k. -ine (I/227).

k. -ip (I/1296).

k. -ken (I/315).

k. -kensip (I/1534).

k. -pedibi (I/1933).

k. -se (I/25).

k. -ti (I/1348, I/1681, I/1775, I/2497, I/564).

ketkin kaçkın. (I/1979).

ketkis gitmeyen. (I/28).

k. +i (I/551).

ketüü gitme, gidiş.

k. +gö (I/264).

keyi- kederlenmek.

k. -gen (I/163).

keyip **Ar. 1.** keyif, mizaç; **2.** kılık, şekil. (I/1017, I/1385, I/1454, I/1491, I/1664, I/2106, I/2124).

k. +in (I/1303, I/2528).

k. +inde (I/2181).

k. +indey (I/1256).

k. +inen (I/2152).

k. +ti (I/2366).

keyiş- **işt.** keyi- den.

k. -i (I/2768).

kez an, zaman; fırsat. (I/1297, I/1698, I/323, I/438).

k. +de (I/1042, I/1065, I/146, I/1478, I/1539, I/1542, I/1542, I/1574, I/1695, I/180, I/1849, I/1961, I/2041, I/2066, I/2070, I/2124, I/2495, I/2565, I/264, I/2653, I/403, I/483, I/621, I/85, I/881, I/9).

k. +degi (I/1664).

k. +ge (I/1328, I/1582, I/1655).

k. +i (I/1041, I/1588, I/2178, I/371, I/90).

k. +inde (I/103, I/1038, I/591).

k. +indegi (I/1644).

k. +indi (I/1539).

k. +inen (I/2208).

kezdeş- karşılaşmak; rast gelmek.

k. -ip (I/2020, I/235).

kezdeşüü karşılaşma. (I/2614).

kezeginde bazen, ara sıra; zamanında. (I/1600, I/1853, I/1895, I/2124, I/2201, I/2207, I/499, I/51, I/566, I/568, I/601, I/879, I/91).

kezek **1.** sıra, nöbet; **2.** an, zaman; **kezek-kezek**: sıra sıra, sırayla.

k. +i (I/1751, I/2087).

kezek-k. +i (I/1569).

kezek-k. +inde (I/45).

kezik- karşılaşmak.

k. -çü (I/2213).

keziktir- **ett.** kezik- ten.

k. -et (I/577).

kıbıla **Ar.** kıble.

k. +dan (I/740).

kıbıra- ağır hareket etmek.

k. -p (I/2229).

kıbırat- ağır hareket ettirmek.

k. -tı (I/1254).

kıcalat **Ar.** utangaçlık. (I/2321).

kıcır hırs, kin.

k. +ı (I/992).

kıça- ısrarla istemek.

k. -p (I/1742).

kıçıştır- giciştirmek.

k. -gan (I/481).

kıdır- dolaşmak, avare gezmek; bir şey araştırıp dolaşmak. (I/2154).

k. -a (I/143, I/18).

k. -ıp (I/1581, I/423).

kıdırış- hep birlikte dolaşmak.

k. -ıp (I/710).

kıl I kuyruk, yele kılı; kıl maya:, incecik, cılız

(I/1565, I/1571, I/1595, I/2434, I/718, I/978, I/875); **kılday**: azıcık, gayet az (I/1417, I/1613, I/2563, I/834).

k. +da (I/612).

kıl II **Far.** nevi, çeşit. (I/28, I/1834).

kıl- III yapmak, kılmak. (I/1198).

k. -a (I/1025, I/1300, I/140, I/1639, I/1735, I/1829, I/2240, I/2323, I/2331, I/268, I/699, I/986).

k. -abı (I/154).

k. -abız (I/2342, I/651, I/652).

k. -alık (I/2772).

k. -am (I/1671).

k. -ar (I/1435, I/1971, I/2012, I/2374).

k. -arın (I/1774).

k. -arsıñ (I/2747, I/2749).

k. -bagıla (I/920).

k. -basın (I/2218, I/2706).

k. -bay (I/2347, I/1435, I/545, I/892).

k. -baym (I/1717, I/1983).

k. -baymın (I/1722).

k. -dı (I/13, I/1584, I/1645, I/2513, I/791, I/853, I/948).

k. -dım (I/414).

k. -dıñ (I/1926).

k. -gan (I/1129, I/1231, I/1238, I/1364, I/1598, I/2506, I/43).

k. -ganda (I/2638).

k. -gandan (I/2337).

k. -ganday (I/1540, I/1690, I/1690, I/1725, I/2327).

k. -gandık (I/343).

k. -ganıñ (I/1540).

k. -ganın (I/2176).

k. -gansıgan (I/2543).

k. -gısı (I/207).

k. -ıp (I/101, I/1279, I/1290, I/1306, I/1322, I/1361, I/1473, I/1510, I/1761, I/1803, I/1904, I/1964, I/1965, I/2012,

I/2034, I/2225, I/2295, I/2306, I/2346, I/2350, I/2369, I/2374, I/2387, I/2586, I/2636, I/274, I/32, I/449, I/833, I/840, I/933, I/94, I/7).

k. -ıpmın (I/1667).

k. -ıppı (I/249).

k. -ıpsıñ (I/1440).

k. -ıptır (I/983).

k. -ıptırmın (I/1416).

k. -makçı (I/666).

k. -mışı (I/984).

k. -sa (I/1896).

k. -sañar (I/1365).

kılay- gözükmek, doğmak (ayın, güneşin).

k. -a (I/1799).

k. -gan (I/1051, I/1528).

k. -ıp (I/2070).

kılçakta- başı çevirmek, geriye bakınmak.

k. -p (I/495).

k. -yt (I/149).

kılçañda- = kılçakta-.

k. -gan (I/2470).

kılçay- = kılçakta-.

k. -ba (I/1630).

k. -bay (I/1839, I/487).

kıldat **Far.** usta. (I/711).

kılgır- parıldamak.

k. -a (I/622).

k. -gan (I/1552).

k. -ıp (I/228, I/491).

kılık kılık, ahlak, huy.

k. +ın (I/101, I/2551).

kılım **Ar. 1.** asır, devir; **2.** dünya, âlem; **3.** her şey; hepsi.

k. +dan (I/2214).

k. +ga (I/1861, I/533, I/550, I/551).

kılış- **işt.** kıl- III den. (I/59, I/98).

k. -ı (I/992).

k. -ıp (I/1582).

k. -kan (I/2163).

k. -sa (I/1110).

kılkılda- **1.** (mayi hakkında) bılk bılk etmek; **2.** süzülerek yürümek.

k. -p (I/1570, I/374).

k. -y (I/592).

kılkıldat- **ett.** kılkılda- dan.

k. -a (I/480).

kılt ani bir hareketi ifade eden taklitlik sözüdür; oyuna bir nerse kılt etti: aklına bir şey geldi. (I/505).

kıltıy- ucu azıcık gözükmek; sarkmak.

k. -a (I/140).

k. -gan (I/147, I/150).

k. -ıp (I/27, I/720).

kıluu kılma, yapma. (I/2014).

k. +dan (I/80).

k. +ga (I/1479).

kımguut canlılık; şen gürültü; galeyan. (I/2546, I/972).

kımırıl- büzülmek, kısılmak.

k. -a (I/75).

k. -ıp (I/918).

kımırın- kısılmak; sıkışmak.

k. -ıp (I/2026).

kımız kımız, at sütünden yapılan içecek. (I/2429).

k. +dı (I/901).

kımtıl- kısılmak; sıkışmak.

k. -ap (I/706).

kın kın.

k. +ınan (I/853).

kıñır eğri, bir yanı eğilmiş olan. (I/44).

kıpılda- merak etmek; çırpınmak.

k. -y (I/1334).

kıpında- tatlı bir çırpıntı hissetmek.

k. -y (I/26, I/542, I/74, I/889, I/918).

kıpkızıl kıpkırmızı. (I/612, I/1786 I/1787, I/1883).

kır step, tepe, kır. (I/1354, I/1596, I/1812, I/1813, I/1948); **kır-kırlardın**: kırların (I/1519).

k. +dan (I/1596).

k. +dı (I/1954).

k. +dın (I/1823).

k. +ga (I/1821).

k. +ına (I/628, I/630).

kırça kırça bas-: kesip almak. (I/1909).

kırçıl- kesilmek.

k. -gan (I/1911).

kırçın genç oğlan.

k. +day (I/345).

kırçınduu ufak, küçük. (I/2208, I/2212, I/2213).

kırdır- kazıtmak; yok ettirmek.

k. -a (I/1294).

kırgıyek genç atmaca.

k. +tey (I/142).

kırgız Kırgız halkı, Kırgızların yasadığı yer.

k. +da (I/745).

kırın I köz kırgın: göz ucuyla. (I/143, I/2364, I/92).

kırın II kırın sal-: kılıçtan geçirmek, katliam tertip etmek.

k. +dı (I/2356).

kırk I kırk. (I/1969, I/777).

k. +a (I/130).

k. +tardı (I/1301).

kırk- II kırpmak, kesip almak.

k. -ıp (I/1986).

kırktır- kırptırmak.

k. -ıp (I/289).

kırman harman dövmek için daire şeklinde yapılan sert ve düz mahal; ekin demetleri yığılan yer. (I/334).

k. +ga (I/739).

kırtış üst tabaka, yüzey, zemin. (I/784).

k. +ı (I/140).

k. +tardın (I/711).

kıs- sıkmak, sıkıştırmak, kısmak.

k. -at (I/877).

k. -ıp (I/541, I/82, I/887).

k. -kan (I/1479, I/481).

k. -tı (I/2400).

kısa **Ar.** hisse, pay. (I/620).

kısıl- sıkıştırılmak, kısılmak.

k. -a (I/559).

k. -bay (I/1161).

kısır doğurmaz, çocuğu olmaz, kısır. (I/1854, I/721).

kıska kısa. (I/1298, I/1582, I/2010, I/2171, I/2242, I/2243, I/2310, I/2426).

kıskaça kısaca. (I/59).

kıskası kısası. (I/1761, I/2021, I/396, I/441, I/730).

kış kış. (I/51); **kış-küz**: sonbahar-kış.

k. +ında (I/139, I/327).

k. +ka (I/2139).

k. +tan (I/615).

k. +tın (I/140).

kış k. +ün (I/17).

kışkı kışlık. (I/928).

k. +sın (I/140, I/602).

kıştak köy, kışlak. (I/593, I/594).

k. +ının (I/165).

k. +ka (I/869, I/995).

k. +ta (I/432).

k. +tan (I/596, I/609).

k. +tı (I/675, I/952, I/989).

k. +tın (I/26).

kıştoo kışlak; kışlık mesken.

k. +go (I/370).

k. +lorunan (I/710).

k. +nun (I/371, I/373).

kıt kıt-kıt kül-: kıs kıs gülmek. (I/1334, I/606).

kıtıgıla- gıdıklamak.

k. -gan (I/1578).

k. -p (I/190).

k. -y (I/1067, I/2207).

kıtkılıkta- kıtkılıktap kül-: kıs kıs gülmek.

k. -p (I/2357).

kıtmırıraak **Ar.+Tr**. daha çevik. (I/129).

kıy- I kesmek.

k. -ba (I/1627).

kıy- II acımamak, bir şeyi kurban etmek.

k. -ıp (I/1428).

kıya yamaç, bayır. (I/2770)

k. +sı (I/162, I/160).

kıyak kara kıyak: ot ismidir.

k. +tı (I/1878).

kıyal I **Ar.** hayal, rüya, düşünce. (I/86, I/992); **kıyal-coruk**: hayalperest.

k. +da (I/2082).

k. +dar (I/1448, I/1448).

k. +dın (I/119, I/1454, I/49).

k. +ga (I/1595, I/495, I/906, I/143).

k. +ı (I/146, I/1861, I/2123, I/2124, I/217, I/2251, I/2408, I/2745, I/395, I/876).

k. +ın (I/1114, I/184, I/232, I/461).

k. +ıñ (I/1578)

k. +ına (I/1449, I/1677, I/990).

k. +ınan (I/1584, I/87).

k. +ında (I/1070, I/1140, I/2064, I/470).

k. +ındagı (I/1361, I/2454, I/2456).

k. +ının (I/1302).

kıyal-c. +un (I/1583).

kıyal- II hayal etmek, düşünmek.

k. -bay (I/2164).

kıyala- dağ yamacı yürümek.

k. -y (I/1788).

kıyaldan- düşünceye dalmak.

k. -dı (I/571).

kıyaldant- düşünceye daldırmak.

k. -ıp (I/1487).

kıyalkeç **Far.** düşünceli. (I/403).

kıyan yağmur suyunun şiddetli akıntısı, su taşması. (I/1537, I/1542, I/2087, I/2215).

kıyaz maksadıyla.

k. +da (I/1140, I/1276, I/1361, I/1713, I/1986, I/2034, I/44, I/967, I/985, I/7).

k. +ı (I/1384, I/882).

kıygaç eğri, çarpık, bükük. (I/855).

kıyık kesik yeri; yarık; **köz kıyıgı**: göz ucu.

k. +ın (I/74, I/2025, I/2033, I/48).

kıyıkta- incitmek, kızdırmak.

k. -ysızbı (I/106).

kıyın **1.** güç, zor; **2.** usta, cesur. (I/1345, I/1353, I/1430, I/1822, I/2645).

kıyınsın- kuvvetlilik veya cesaret taslamak.

k. -at (I/1355).

kıyır kenar, uç. (I/2626).

kıykır- haykırmak, bağırmak.

k. -dı (I/1179, I/641, I/896).

k. -gısı (I/146, I/2740, I/2434).

k. -ıp (I/1787, I/2519, I/512, I/756).

k. -sa (I/679).

kıyla **Far.** (<hayli) çok, oldukça çok, hayli. (I/1102, I/151, I/222, I/246).

k. +dan (I/1086, I/109, I/2736, I/82, I/910).

k. +ga (I/226, I/2315).

kıymıl hareketli tempo.

k. +dı (I/2478).

k. +ı (I/2533).

kıymılda- hareket etmek.

k. -bay (I/1831, I/1877, I/1981).

k. -ganına (I/344).

k. -ganında (I/343).

k. -p (I/359).

kıymıldaş- hep birlikte hareket etmek.

k. -ındagı (I/2241).

kıymılsız hareketsiz. (I/1056, I/1060, I/2443, I/491, I/965).

kıyna- eziyet etmek.

k. -baçı (I/893).

k. -gan (I/1460).

k. -p (I/1499, I/2066, I/2130).

kıynal- azap çekmek.

k. -bay (I/2338).

k. -dı (I/1955).

kıynaş- hep birlikte eziyet etmek.

k. -paylık (I/1658).

kız kız. (I/1099, I/1106, I/1117, I/1150, I/1169, I/1187, I/1219, I/1220, I/127, I/1591, I/1644, I/2233, I/2249, I/2250, I/2285, I/2292, I/2292, I/2295, I/2309, I/2417, I/266, I/2705, I/297, I/342, I/463, I/891, I/893, I/908, I/964); **kız-cigitterdin**: kız erkeklerin (I/398).

k. +da (I/2240).

k. +dan (I/1594).

k. +dar (I/1110, I/1124, I/1128, I/1130, I/1137, I/1137, I/1142, I/1145, I/1154, I/1571).

k. +darçılap (I/1588).

k. +dardan (I/2248, I/2281).

k. +dardı (I/1142, I/1157, I/447).

k. +dardın (I/1120, I/1132, I/1141, I/165, I/215, I/2239, I/257, I/495).

k. +darga (I/1109, I/1140, I/512, I/513, I/526).

k. +darı (I/1108, I/1116).

k. +darının (I/1589).

k. +day (I/829).

k. +dı (I/2232, I/2706, I/296, I/445, I/890).

k. +dın (I/1174, I/1600, I/1603, I/1640, I/2202, I/2236, I/2237, I/2247, I/286, I/291, I/344, I/443, I/541, I/541, I/902).

k. +ga (I/1247, I/1580, I/284, I/438).

k. +ı (I/1430, I/1604, I/1665, I/2200, I/403, I/422, I/839).

k. +ım (I/294).

k. +ın (I/2164, I/2278).

k. +ına (I/1665).

k. +ınan (I/1663).

k. +ınday (I/1429, I/2245, I/285, I/631).

k. +ıñdı (I/2291).

k. +ının (I/1621).

kızar- kızarmak.

k. -a (I/1335, I/2357, I/2648, I/50, I/71).

k. -dı (I/2465).

k. -gan (I/114).

k. -ıp (I/1534, I/1747, I/2220, I/2251, I/2327, I/974).

kızça **Tr.+Far.** küçük kız. (I/1519).

kızgan- kıskanmak.

k. -çu (I/100).

k. -ıp (I/85).

kızganıç acıma. (I/1095).

kızganuu acıma. (I/1113, I/2351, I/977).

k. +ga (I/88).

k. +nu (I/2352).

k. +sun (I/966).

kızgılt kırmızıya çalan, kızılca. (I/611, I/1083, I/146, I/1894, I/261, I/28, I/499, I/51, I/609, I/610, I/610, I/615).

kızı- adamakıllı kızmak, hiddetlenmek.

k. -p (I/318).

k. -y (I/1142).

kızık I zevkli, eğlenceli. (I/1044, I/1456, I/1461, I/1482, I/1526, I/1698, I/2329, I/324, I/366, I/370, I/384, I/49, I/607, I/815).

k. +ın (I/2007).

k. +ına (I/1476, I/1482).

kızık- II ilgilenmek, heveslenmek.

k. -ıp (I/1449, I/1836, I/246, I/249).

k. -pay (I/1264).

k. -pız (I/2639, I/2643).

kızıgış- **işt.** kızık- II den.

k. -tı (I/464).

kızıguu ilgilenme, heveslenme.

k. +su (I/1045, I/1110).

kızıkçılık zevklilik, eğlencelik.

k. +ın (I/1259, I/1487).

kızıktır- ilgilendirmek, teşvik etmek.

k. -a (I/1468).

k. -ıp (I/1583).

kızıktuu zevkli, eğlenceli. (I/1479).

kızıl kırmızı. (I/1072, I/1073, I/1141, I/1145, I/1421, I/146, I/1520, I/1523, I/1571, I/1571, I/158, I/1593, I/165, I/1784, I/1825, I/1829, I/1837, I/1867, I/1867, I/1883, I/1957, I/2023, I/2207, I/2210, I/2216, I/2217, I/2218, I/2232, I/2236, I/2241, I/2249, I/2320, I/2428, I/2429, I/2431, I/2434, I/2435, I/2521, I/2646, I/2648, I/2649, I/2656, I/280, I/352, I/398, I/422, I/461, I/478, I/479, I/540, I/559, I/681, I/694, I/785, I/808, I/812); **kızıl-tazıl**: her nevi kırmızı şeyler (I/2448).

k. +ı (I/146, I/1523).

kızılça pancar. (I/615, I/807).

k. +çılardın (I/818).

kızmat **Ar.** hizmet.

k. +ıñ (I/1435, I/1438).

k. +ına (I/36).

k. +tın (I/1476).

kızmatker **a-f.** hademe. (I/1437).

k. +kerlerine (I/1283).

kızuu kızgın, sıcak. (I/1157, I/514).

kızuulan- kızışmak, heyecana gelmek.

k. -ıp (I/72).

kiçine küçücük, azıcık. (I/1152, I/1169, I/1300, I/1782, I/2092, I/2097, I/2101, I/2132, I/2256, I/451, I/607, I/687, I/718, I/748, I/820, I/1875).

kiçinekey küçücük, minnacık. (I/1572, I/1830, I/1895, I/2070, I/2165, I/242, I/254, I/275, I/391, I/601, I/792, I/1832).

kilem **Ar.** halı, kilim. (I/2600).

kim kim. (I/1137, I/2766, I/1495, I/159, I/1746, I/1879, I/1931, I/2028, I/207, I/2088, I/2197, I/2339, I/2656, I/2759, I/30, I/402, I/583, I/594, I/604, I/983); **kimde-kim**: her kim, bir kimse (I/17); **kimdir-biröö**: kimse (I/1097, I/157, I/1502, I/225, I/489, I/190, I/2736, I/1961, I/2541, I/1565); **kimisi**: onların hangisi (I/1753).

k. +den (I/1495).

k. +der (I/1047).

k. +di (I/1487).

k. +din (I/1280, I/362).

k. +ge (I/1302).

k. +siñ (I/2092, I/2094, I/2681).

kimdir-b. +dön (I/2525, I/2525, I/85).

kimdir-b. +gö (I/1266).

kimdir-b. +nün (I/1173).

kimisi+nin (I/440).

kindik göbek.

k. +i (I/1865, I/1912).

kino **Rus.** sinema, film.

k. +don (I/1121).

k. +go (I/1116).

k. +lordogu (I/289).

kinolo- **Rus.+Tr.** sinemaya gitmek.

k. -p (I/1112).

kir I kir, kirli (I/990); **kir cuguz-**: kirletmek.

k. +i (I/1642).

kir c. -ba (I/1221).

kir c. -gan (I/1390).

kir c. -gandıgım (I/1396).

kir- II girmek.

k. -be (I/1947).

k. -bey (I/1744, I/541, I/96).

k. -beyt (I/1533).

k. -di (I/1431, I/1707, I/1823, I/184, I/2300, I/2311, I/2506, I/2645, I/501, I/615, I/68, I/703).

k. -dim (I/374).

k. -e (I/83, I/1537, I/166, I/259, I/706).

k. -em (I/1768).

k. -esin (I/434).

k. -et (I/150, I/171, I/1782).

k. -gen (I/115, I/2070, I/795, I/998).

k. -gende (I/1300, I/2088, I/2091).

k. -genden (I/1992).

k. -gile (I/1153).

k. -ip (I/1070, I/1254, I/1378, I/148, I/1569, I/1581, I/1589, I/1617, I/1681, I/1754, I/1788, I/1933, I/1988, I/2060, I/223, I/2401, I/2436, I/2436, I/266, I/2678, I/2724, I/3, I/316, I/417, I/564, I/594, I/611, I/794, I/84).

k. -se (I/267).

kirde- kirlenmek, bulaşmak.

k. -p (I/1447).

kirdet- kirletmek, bulaştırmak.

k. -ken (I/185).

k. -kisi (I/59).

k. -pey (I/575, I/587).

k. -y (I/55).

kirgil kirgil tart-: kirlenmek, bulanmak. (I/1538, I/1542).

kirgiz- içeriye sokmak, girdirmek.

k. -e (I/2348).

k. -gen (I/1165, I/1544).

k. -gensip (I/2319).

k. -ip (I/948).

kirin- yıkanmak.

k. -ip (28).

kiriş- hep beraber girmek. (I/1287).

k. -e (I/1013, I/1296).

k. -erin (I/210).

k. -et (I/151).

kirpi kirpi. (I/1581, I/51).

kirpik kirpik. (I/1302, I/2554, I/1596, I/2194, I/1449); **kirpik-kaşı**: kirpik ve kaşı (I/2363).

k. +i (I/2365, I/93).

k. +inin (I/344).

k. +teri (I/2549, I/291).

k. +terinen (I/622, I/631).

kirsiz kirsiz, lekesiz. (I/493).

kist **Rus.** bilek, el; fırça. (I/2340).

k. +i (I/1080, I/2144, I/2432, I/972).

k. +ini (I/2408).

k. +isin (I/965).

kişene- kişnemek.

k. -yt (I/1050).

kişi **1.** insan, kişi; **2.** başka, yabancı. (I/1474, I/1511, I/1515, I/1838, I/1915, I/2336, I/2369, I/2592, I/2625, I/49, I/935).

k. +dey (I/2450).

k. +ge (I/608, I/992).

k. +ni (I/733, I/929).

k. +nikindey (I/2458).

k. +nin (I/1565, I/1676, I/2196).

k. +si (I/1675, I/2170).

kişiçelik kişilik. (I/1328).

kişilik kişilik. (I/1171).

kitep **Ar.** (<kitâb) kitap. (I/211).

k. +in (I/1479).

k. +ine (I/71, I/75).

k. +inen (I/188).

k. +ter (I/1465).

k. +teri (I/1449).

k. +tin (I/1392).

kiy- giymek.

k. -di (I/207, I/2528).

k. -gen (I/205, I/256).

k. -genden (I/2675).

k. -ip (I/1294, I/1303, I/2371).

k. -iptir (I/287).

kiyim giyim; **kiyim-keçe**: her nevi elbise, pırtı.

k. +i (I/2374).

k. +in (I/2213, I/628).

k. +indegi (I/2241).

kiyim-k. +sin (I/92).

kiyim-k. +sine (I/978).

kiyin I sonra, ondan sonra. (I/1012, I/1018, I/1043, I/1086, I/1087, I/109, I/1107, I/910, I/1121, I/1160, I/1164, I/1196, I/1227, I/1229, I/1237, I/1254, I/1276, I/1277, I/1280, I/1297, I/1303, I/1351, I/1375, I/1385, I/1427, I/1447, I/1495, I/1519, I/1558, I/1560, I/1567, I/1598, I/1623, I/1630, I/1635, I/1644, I/1647, I/1665, I/1674, I/1681, I/1741, I/1744, I/1745, I/1752, I/1774, I/1827, I/1829, I/1848, I/1866, I/1880, I/2016, I/2017, I/2020, I/2022, I/2047, I/2070, I/2159, I/2167, I/2167, I/2215, I/2252, I/2297, I/2318, I/2321, I/2323, I/2329, I/2331, I/2337, I/2347, I/2381, I/2385, I/2386, I/2397, I/240, I/241, I/2493, I/2548, I/2554, I/2562, I/2589, I/2629, I/2634, I/2640, I/2651, I/2675, I/2689, I/2690, I/320, I/333, I/380, I/401, I/403, I/434, I/437, I/465, I/476, I/520, I/522, I/561, I/590, I/597, I/712, I/76, I/82, I/82, I/823, I/855, I/873, I/895, I/901, I/904, I/909, I/931, I/979, I/982, I/987, I/1960).

kiyin- II giyinmek.

k. -e (I/1176, I/1408, I/215).

k. -gen (I/257).

k. -ip (I/686).

kiyinki son, gerideki. (I/1296, I/2370, I/2415).

klass **Rus.** sınıf. (I/47).

k. +sın (I/114, I/84).

k. +sına (I/115).

k. +ka (I/2401).

k. +ta (I/1588, I/1594, I/2404, I/49).

k. +tardı (I/83).

k. +tı (I/2403).

k. +tın (I/1507, I/44, I/48).

klassik **Rus.** klasik. (I/1467).

ko galiba, olabilir. (I/2084)

kobura- mırıldanmak.

k. -dı (I/1223, I/2702).

k. -gan (I/2516).

k. -p (I/1944).

k. -y (I/1552, I/2745).

koburaş- hep birlikte mırıldanmak.

k. -ıp (I/2310, I/669).

kocogat **Rus.** çilek. (I/2015).

koçkul koyu kırmızı. (I/1538, I/2316).

koçuşta- kapmak.

k. -p (I/1578).

kodo kısa. (I/793).

kodoluk kısalık.

k. +una (I/274).

kokteyl **Rus.** kokteyl.

k. +den (I/480).

koktu çukur, dağ deresi, oyuk yer. (I/1858); **koktu-kolottorunan**: dağ derlerinin (I/140).

k. +larınan (I/1537).

k. +nu (I/1805).

k. +nun (I/1796, I/1803, I/1804, I/1813, I/1816, I/2410).

koktuça **Tr.+Far.** küçük tepe.

k. +dan (I/1849).

kokus beklenilmeyen, tesadüfi. (I/1882, I/32, I/933).

k. +tan (I/215, I/2341).

k. +unan (I/1299, I/1351, I/1376, I/1468, I/1734, I/1735, I/2017, I/2215, I/235, I/235, I/2532, I/403, I/967).

kokustat- tesadüfen olmak.

k. -ıp (I/1920)

kol el. (I/1017, I/1389, I/1614, I/1820, I/1984, I/1986, I/2102, I/2225, I/235, I/2625, I/2675, I/416, I/445, I/476, I/529, I/69, I/964, I/1960); **kol cañsadı**: el salladı (I/280); **kol sozso**: el uzatsa (I/53); **kolu-baştarın**: eli ve ayaklarının (I/7).

k. +don (I/232, I/2385, I/2390, I/2673).

k. +doru (I/2365).

k. +du (I/1374).

k. +go (I/1107, I/1299, I/2258, I/282).

k. +u (I/1001, I/134, I/165, I/1727, I/1731, I/1878, I/1972, I/2032, I/2472, I/2530, I/2729, I/2760, I/451, I/461, I/461, I/461, I/541, I/541, I/823, I/823, I/895, I/92, I/932, I/972).

k. +uma (I/2144).

k. +uman (I/1352, I/375).

k. +un (I/1343, I/1380,I/1713, I/2103, I/2311, I/2391, I/2459, I/2529, I/2534, I/574, I/73, I/853, I/903, I/965).

k. +uñ (I/1544, I/1779, I/2129, I/2215, I/378).

k. +una (I/122, I/1665, I/207, I/2251, I/2340, I/2408, I/2432, I/55, I/965).

k. +unan (I/1026, I/129, I/1422, I/2233, I/2730, I/606).

k. +unda (I/2179, I/269, I/2706, I/396, I/401).

k. +undagı (I/1985, I/2689, I/75).

k. +undan (I/1350).

k. +unun (I/275).

kolhoz **Rus.** (kollektivnoye hozyaystvo tabirinin kısaltılmış şeklidir, anlamı da müşterek ekonomidir) kolektif çiftlik.

k. +dun (I/2645, I/2661, I/28, I/598, I/610, I/723, I/732, I/921, I/922, I/940).

k. +go (I/726).

kolhozçu kolhozda çalışan.

k. +nun (I/839).

kollektiv **Rus.** kolektif, mecmu. (I/1476).

kolomto obanın içinde ateş yakılacak olan yer, obada yemek pişirilmeye mahsus olan ocak.

k. +dogu (I/1059).

kolot iki tümsek arasındaki çukur yer; dar dağ deresi, çukur. (I/690).

k. +ko (I/2434, I/615).

k. +togu (I/627).

k. +tordogu (I/1067, I/146).

k. +tordon (I/1050).

k. +torunan (I/133).

k. +tun (I/2434, I/617, I/628, I/630, I/691, I/692).

k. +un (I/2409).

kolotço **Tr.+Far.** küçük dağ deresi.

k. +nun (I/692).

koltuk koltuk, koltuk altı.

k. +una (I/1479, I/1520, I/703, I/82).

k. +unan (I/2101).

koluktu nişanlı kız.

k. +ñuzdun (I/831).

kombayn biçerdöver.

k. +dın (I/720).

komissiya **Rus.** komisyon. (I/1270, I/1271, I/1293, I/1297, I/1306).

k. +ga (I/1302).

k. +nın (I/1292, I/1295, I/1299, I/1300, I/1303, I/1338, I/1354, I/1372).

kommuna **Rus.** komün. (I/323).

kon- **1.** konmak, inmek; **2.** konaklamak.

k. -gon (I/26).

k. -so (I/146).

k. -up (I/12).

kondur- misafiri konaklatmak.

k. -up (I/461).

koñguroo çan, zil. (I/119, I/2403, I/83).

k. +nun (I/120).

konok konuk, misafir. (I/668).

k. +ko (I/2134).

konokto- gecelemek, konaklamak.

k. -boybuzbu (I/654).

k. -gongo (I/33).

k. -yt (I/1162).

kontor **Rus.** ofis, büro.

k. +una (I/922).

koñul küçük çukur, oyuk.

k. +dun (I/795).

k. +ga (I/794).

koñultukta- oyuk oluşmak.

k. -p (I/190).

k. -y (I/82).

koñur kumral, esmer. (I/1015, I/1046, I/1047, I/1048, I/1052, I/1057, I/158, I/164, I/184, I/219, I/2446, I/2446, I/2447, I/50, I/601).

konuş durma, geceleme.

k. +u (I/624).

k. +unan (I/402).

konvert **Rus.** mektup zarfı.

k. +ti (I/55, I/57).

kooldo- kararsız kalmak.

k. -yt (I/1261).

koomay insanlarda kaçan, münzevi. (I/128, I/2679, I/55, I/69, I/965).

koomçuluk cemiyet, topluluk. (I/1770).

koon kavun. (I/1013, I/2070, I/2081, I/2133, I/2134, I/2139, I/2158, I/2158, I/2160, I/601, I/636, I/662, I/712, I/714, I/744, I/746, I/748, I/756, I/760, I/775, I/779, I/780, I/786, I/804, I/817, I/823, I/844, I/850, I/855, I/915, I/916, I/917, I/924, I/927, I/929, I/934, I/943, I/945, I/945, I/951, I/803).

k. +don (I/933, I/945, I/952).

k. +dor (I/928).

k. +dordu (I/947).

k. +dordun (I/596, I/601).

k. +du (I/787, I/916, I/919, I/930, I/931, I/936, I/937).

k. +dun (I/2083, I/2085, I/2136, I/2137, I/765, I/931, I/946, I/948, I/949).

k. +go (I/926).

k. +u (I/745, I/756, I/785, I/805).

k. +uda (I/751).

k. +un (I/1783, I/1810, I/598, I/600, I/788).

k. +una (I/755, I/785).

k. +unan (I/18).

k. +unday (I/786).

koonçu kavuncu. (I/598).

k. +nu (I/917).

k. +nun (I/916, I/935).

koonduk kavunluk, kavun bostanı.

k. +u (I/747).

kooş- yaklaşmak, kavuşmak.

k. -poy (I/2374).

kooz güzel, nefis, sanatkârane. (I/1079, I/1080, I/129, I/1523, I/1527, I/1564, I/1863, I/1869, I/1891, I/1914, I/2417, I/2419, I/2427, I/263, I/2650, I/28, I/35, I/540, I/965).

koozduk güzellik, nefaset.

k. +u (I/1485, I/2420).

k. +una (I/249).

kor **Far.** hor, hakir görülmüş. (I/2733).

kordo- hor görmek, küçümsemek.

k. -gon (I/2766).

k. -p (I/1447, I/1550, I/2553, I/327).

kordol- hor ve hakir görülmek.

k. -up (I/967).

kordon **Rus.** kordon; sınır.

k. +don (I/1946).

kordonçu **Rus.+Tr.** ormancı, korucu. (I/1785, I/1792,

I/1802, I/1872, I/1937, I/1944, I/1964, I/1965).

k. +ga (I/1966)

korgolo- kurtulmaya çabalamak, saklanmak.

k. -so (I/1563).

korgoloş- hep birlikte kurtulmaya çabalamak, saklanmak.

k. -ot (I/1534).

korgon çit, duvar; kale.

k. +dun (I/1146).

korgoşun kurşun. (I/1907).

koridor koridor.

k. +do (I/44).

k. +dogu (I/85).

kork- korkmak.

k. -kon (I/2487).

k. -po (I/1980).

k. -podumbu (I/1920).

k. -poy (I/1837).

k. -so (I/1231).

k. -soñ (I/2463).

k. -tum (I/2460).

k. -up (I/1996, I/2528, I/26).

korkok korkak. (I/1581, I/1581).

korkunuç korkunç. (I/1843, I/2482).

korkunuçtuu tehlikeli, korkunç. (I/1265, I/1469, I/1582, I/2219, I/2481, I/2485, I/2494, I/259).

korkut- korkutmak.

k. -sa (I/1771).

korkuu korkma, korku.

k. +nu (I/1025).

koro- eksilmek. (I/730).

koroo **1.** koyun ağılı, hayvan avlusu; **2.** koyun sürüsü. (I/1057, I/1404, I/1050); **koroo-cay**: hayvan ağılı (I/860).

k. +do (I/1176, I/1178).

k. +dogu (I/2311).

k. +go (I/1165).

k. +nun (I/698).

k. +su (I/1145).

k. +sunun (I/31).

koroz **Far.** horoz. (I/1826, I/2519, I/679, I/896).

k. +u (I/1837).

koru- korumak.

k. -pbu (I/1568).

korum moloz; çakıl taşı. (I/2210).

kostyum **Rus.** elbise. (I/1294).

k. +dun (I/2371).

k. +un (I/207).

koş I sağ-esen, iyi durumda, hoş. (I/1254, I/1399, I/1984, I/485, I/864);
koş köñül: halim-selim olma (I/919).

koş II iğreti keçe ev. (I/601).

koş- III katmak, birleştirmek.

k. -kondordun (I/579).

k. -ot (I/2435).

k. -poy (I/582).

k. -up (I/1504, I/1514, I/1515, I/1516, I/1569, I/2293, I/2334, I/887, I/914).

koşkur- hırlamak.

k. -gan (I/635).

koşo bk. koş- III. (I/144, I/1480, I/1542, I/1903, I/2407, I/2411, I/551, I/93).

koşomatçı yaltak, yüze gülen, yaranan.

k. +lardın (I/916).

koşpeyil güzel huy. (I/918).

koşto- onamak, hoş görmek.

k. -yt (I/1704).

koştoş- veda etmek, vedalaşmak.

k. -oyun (I/1381).

k. -up (I/2009, I/2165, I/2713, I/908).

koşul I koşul-taşıl: karışmış, karmakarışık olmuş, hep birlikte. (I/1167, I/92).

koşul- II katılmak, birleşmek.

k. -gan (I/1232, I/2436, I/480).

k. -up (I/1207, I/1267, I/203).

koşuna komşu.

k. +ları (I/2223, I/33).

k. +larına (I/1437).

k. +mdın (I/2200).

k. +sı (I/2575).

k. +sının (I/48, I/7).

koşuu ilave etme, katma. (I/2562).

kotor- çevirmek, yerini değiştirmek.

k. -up (I/2675).

kotorttur- çevirtmek; yerini değiştirtmek.

k. -up (I/1441).

kotorul- çevrilmek, yeri değiştirilmek. (I/2050).

k. -up (I/1741).

kotoruştur- altını üste çevirmek, yerini değiştirmek.

k. -up (I/784).

kotur oyuz (hayvanlarda). (I/1324).

koy I koyun. (I/1195, I/1249, I/1252, I/154, I/155, I/2128, I/2155, I/2223, I/2287, I/2303, I/2309, I/2361, I/2430, I/834, I/853, I/874, I/88); **koy-kozunun**: koyun kuzunun (I/164).

k. +dun (I/1061, I/917, I/752, I/153).

k. +lor (I/1050, I/1055, I/1060, I/149).

k. +lorgo (I/153).

koy- II **1.** koymak; **2.** bırakmak; **3.** yardımcı fiil. (I/1184, I/1720, I/1185, I/2610, I/1278, I/19).

k. -bogon (I/683).

k. -bosun (I/2034).

k. -boy (I/1583, I/199, I/26, I/2636).

k. -boyt (I/334).

k. -çu (I/1592, I/101, I/164, I/1718, I/196, I/2083, I/2200, I/2327, I/358, I/369, I/440, I/447, I/469, I/57, I/606, I/819, I/843, I/1320).

k. -çubuz (I/387).

k. -çuday (I/2509).

k. -du (I/1001, I/1007, I/1141, I/1147, I/1201, I/1380, I/1481, I/1787, I/1802, I/1864, I/1880, I/1919, I/1944, I/1957, I/1985, I/199, I/2054, I/2059, I/2090, I/2092, I/2104, I/2117, I/2337, I/2341, I/2441, I/2442, I/2459, I/2470, I/2532, I/2566, I/2567, I/2594, I/2668, I/2675, I/2689,

I/2730, I/2732, I/274, I/276, I/390, I/422, I/45, I/479, I/497, I/519, I/544, I/561, I/686, I/706, I/766, I/85).

k. -dum (I/2283, I/409).

k. -duñ (I/1651, I/948).

k. -duñuz (I/1688).

k. -gom (I/1207, I/2142, I/2276).

k. -gon (I/1102, I/1142, I/1276, I/1288, I/1463, I/1476, I/1674, I/1680, I/1790, I/1851, I/2023, I/282, I/320, I/360, I/483, I/530, I/559, I/965).

k. -gonbu (I/2387).

k. -gonbuz (I/1152).

k. -gondon (I/2629).

k. -gondoy (I/1883, I/288, I/883).

k. -gonduktan (I/1122).

k. -gonu (I/2501).

k. -gula (I/1501, I/1508).

k. -gun (I/12).

k. -o (I/1046, I/1418, I/1600, I/1618, I/1809, I/2103, I/2391, I/2611, I/2699).

k. -oluk (I/2262).

k. -om (I/1302, I/2205, I/779).

k. -ondoy (I/1260).

k. -or (I/2454, I/327).

k. -orgo (I/192, I/2324, I/2550).

k. -orun (I/906).

k. -ot (I/1144, I/1316, I/1600, I/1895, I/1897, I/2152, I/2176, I/733, I/863, I/931, I/937).

k. -oyun (I/1395, I/673).

k. -so (I/1115).

k. -soñ (I/2191, I/2259, I/800).

k. -up (I/1108, I/1787, I/1823, I/2012, I/2058, I/2174, I/2215, I/2241, I/2400, I/2415, I/283, I/316, I/340, I/481, I/52, I/529, I/614, I/644, I/669, I/677, I/684,

I/704, I/756, I/794, I/846, I/949).

k. -uptur (I/2254, I/2625, I/289).

k. -upturbu (I/10, I/659).

koyon tavşan. (I/143, I/2488).

koyçu koyun çobanı. (I/1057, I/153, I/158).

k. +da (I/1061).

k. +lar (I/147).

k. +lardın (I/1047, I/2430).

k. +nun (I/1055, I/1056, I/156, I/159).

koygonsu- koyar, bırakır gibi gözükmek.

k. -du (I/1405, I/2388).

k. -gan (I/53).

k. -p (I/2125, I/359, I/482).

koykoy- ince ve zarif gözükmek.

k. -gon (I/1837).

koyun koyun, koltuk, kucak; **koyun-konçuna**: koynuna çorabına (I/3); **koyun-koyunçuna**: koynunun her yerine (I/1084).

k. +u (I/144, I/2218).

k. +una (I/1519).

k. +unan (I/1054, I/1575, I/2222).

k. +unda (I/157, I/2219).

k. +undagı (I/1842, I/52).

koyul- **edl.** koy- II den.

k. -gan (I/2727).

k. -ganı (I/1280).

k. -up (I/1916, I/951).

koyuluş koyma, ortaya çıkarma.

k. +un (I/1318).

koyuş- **işt.** koy- II den.

k. -at (I/1523, I/1835).

k. -tu (I/465).

koyuu I koyu, sık. (I/1354, I/1871, I/1535, I/291, I/51, I/1884, I/1892, I/2023, I/26, I/2739, I/610, I/700, I/875).

koyuu II **iye.** koy- II den.

k. +ga (I/1140, I/1286).

k. +nu (I/1112, I/1764).

k. +nun (I/1323).

koyuulan- koyulaşmak.

k. -a (I/2440, I/2075).

k. -ıp (I/480).

kozgo- **1.** harekete getirmek; kımıldatmak, sallamak; **2.** galeyana getirmek; rahatını kaçırmak.

k. -gon (I/1287, I/134, I/2249).

k. -p (I/1035, I/1354, I/1405, I/1790, I/206, I/263, I/440, I/966, I/2388).

k. -y (I/1094).

kozgol- hareket etmek, kımıldamak.

k. -boston (I/1985).

k. -boy (I/2125, I/2514).

k. -du (I/509).

k. -gon (I/1402, I/1887, I/2092, I/265).

k. -o (I/1110).

k. -up (I/180).

kozgoluş- hep birlikte hareket etmek.

k. -tu (I/2310).

kozu kuzu. (I/653).

k. +lar (I/151).

k. +lardı (I/152).

k. +larına (I/149).

k. +larının (I/150).

k. +mdu (I/664).

k. +ñuzdu (I/656).

köböy- çoğalmak, adetçe artmak.

k. -üp (I/2105, I/916).

köbük köpük. (I/2434).

köbüktüü köpüklü. (I/4).

köbünçö en ziyade, ekseriya. (I/1948, I/387, I/601).

köbüröök fazla, daha çok. (I/1743, I/2329, I/2329, I/246, I/249, I/296).

köç- göçmek.

k. -öt (I/373).

k. -üp (I/1382, I/147, I/1561, I/2089).

köçö **Far.** sokak. (I/215, I/2547, I/398).

k. +gö (I/607).

k. +lör (I/256).

k. +lörün (I/18).

k. +nün (I/1593, I/2332, I/2516, I/301).

köçük insanın kaba etleri, kıç. (I/1300, I/282, I/69).

k. +ü (I/1969, I/1888).

köçür- göçürmek.

k. -üp (I/2662).

kögör- **1.** yeşillenmek, filizlenmek; **2.** inat etmek.

k. -sün (I/1632, I/2704).

kögüçkön güvercin.

k. +dör (I/1534, I/25).

kögültür mavimsi, gök renginde olan. (I/2215).

kögüş mavimsi, açık maviye çalan. (I/1069, I/146, I/146, I/146, I/1520, I/1520, I/1520, I/2178, I/22, I/2215, I/2426, I/2434, I/2446, I/27, I/27, I/282, I/288, I/610, I/927, I/951, I/980, 28); **kögüş-caşıl**: yemyeşil (I/262).

kök **1.** gök; **2.** lacivert, mavi; **3.** yeşil. (I/1040, I/1051, I/1145, I/1242, I/140, I/146, I/147, I/147, I/148, I/149, I/1520, I/153, I/153, I/1565, I/1567, I/1581, I/1594, I/1622, I/169, I/1778, I/1778, I/178, I/180, I/1861, I/1871, I/2215, I/2218, I/2425, I/2427, I/2429, I/2434, I/340, I/566, I/568, I/627, I/674, I/675, I/676, I/682, I/700, I/776, I/809, I/868, I/952).

k. +kö (I/1075, I/148, I/165, I/2215, I/2434).

k. +tö (I/1056, I/124, I/147, I/2063).

k. +tögü (I/1521, I/1800).

k. +tön (I/1535).

k. +tü (I/1343, I/150, I/146).

k. +tün (I/179, I/25).

Kök-Cayık yer ismi. (I/1937).

k. +tagı (I/1989, I/2432).

k. +tı (I/1987, I/2418).

k. +tın (I/2420, I/2421, I/2426, I/2428, I/2429, I/2431, I/2434).

kökölö- göklere çıkmak, başı göklere doğru yükselmek.

k. -y (I/2564).

kökölöt- yukarıya doğru fırlatmak, yukarıya çıkarmak.

k. -ö (I/917).

köksö şiddetli arzu.

k. +sü (I/457).

köktö- yeşillenmek.

k. -p (I/846).

köktük inatçılık. (I/1361).

kökürök göğüs.

k. +ü (I/1263, I/1729, I/1880, I/2629, I/2737, I/481, I/1043).

k. +ün (I/1262, I/1825, I/2740).

k. +üñ (I/1540).

k. +ünö (I/2472, I/2737, I/543).

köl göl. (I/1572, I/1572, I/1575, I/2178, I/2206, I/2206, I/2206, I/2215, I/2216, I/2218, I/2218, I/2218, I/2218, I/2313, I/2315, I/2315, I/2317, I/2317, I/2319, I/2320, I/332, I/401).

k. +dördün (I/1571).

k. +dörünün (I/2215).

k. +dü (I/2314).

k. +dük (I/1421).

k. +dün (I/1572, I/1575, I/2178, I/2207, I/2210, I/2213, I/2222, I/2316, I/2321, I/4, I/6, I/1425).

k. +gö (I/1382, I/1575, I/2204, I/2210).

kölçük küçük göl.

k. +tön (I/51).

kölmö durgun su.

k. +lördön (I/26).

k. +lördün (I/1567).

k. +lörgö (I/1487, I/1566).

kölmölö- göllenmek.

k. -p (I/166).

kölökö gölge. (I/1563, I/2409, I/2410).

k. +dö (I/2022).

k. +sü (I/1959).

k. +sündö (I/2168, I/846).

k. +sünön (I/1566).

kölökölüü gölgeli. (I/2406).

köm- gömmek, defnetmek.

k. -dük (I/2654).

kömkörö yüzü koyun, yüz aşağı.

k. +sünön (I/1861, I/1873, I/880).

kömöç külde pişirilen pide. (I/2041, I/499).

kömür kömür.

k. +dün (I/1562).

kömürköy kunduracı aletlerini koymak için dört kenarlı kutu.

k. +ün (I/846).

kömüskö hayal meyal gözüken, bir nesnenin hayal meyal göründüğü yer.

k. +dögü (I/1043, I/2388).

kön- muvafakat etmek; alışmak.

k. -bögön (I/631, I/679).

k. -gön (I/608).

k. -üp (I/1464, I/1481, I/2250).

köñül gönül, kalp. (I/1268, I/1582, I/1678, I/2088, I/34, I/512, I/74, I/864).

k. +dörü (I/1296).

k. +dü (I/23).

k. +gö (I/2071).

k. +ü (I/1094, I/1098, I/1103, I/1133, I/1259, I/1405, I/1412, I/1738, I/184, I/1993, I/2016, I/2207, I/2207, I/2329, I/2454, I/2506, I/2649, I/2736, I/2758, I/45, I/593, I/982, I/982).

k. +üm (I/1386, I/2131).

k. +ümö (I/1364).

k. +ün (I/1269, I/1773, I/2017, I/2040, I/2162, I/2329, I/2369, I/34, I/428, I/440, I/59, I/902, I/906, I/992).

k. +üñ (I/1439).

k. +ündö (I/2076).

k. +üñdö (I/1106)

k. +ünö (I/1642, I/2564, I/825, I/86).

k. +ünün (I/1102).

köñüldüü sevinçli; gönüllü. (I/142, I/477, I/68).

köñülkoş mutlu, gönlü hoş. (I/485).

könümüş alışmış. (I/579).

könüş- hep birlikte alışmak. (I/1329).

köödön **Far.** göğüs, gövdenin üst kısmı, beden, vücut.

k. +dörü (I/1013).

k. +ü (I/1261, I/498, I/878, I/977).

k. +üñ (I/28).

k. +ün (I/503).

köömö pek, çok. (I/1791).

köön gönül.

k. +ü (I/204, I/54).

k. +ün (I/343).

köönör- eskimek, köhneleşmek; kocamak, ihtiyarlamak.

k. -gön (I/218).

kööp- kabarmak, şişmek. (I/22).

köp çok, fazla, kalabalık. (I/1026, I/1032, I/1039, I/1095, I/1295, I/1298, I/1302, I/1314, I/132, I/1449, I/1452, I/1457, I/1465, I/15, I/158, I/1583, I/1592, I/1598, I/1619, I/1795, I/1796, I/1798, I/1953, I/1993, I/2020, I/2047, I/2057, I/2249, I/244, I/244, I/2442, I/2447, I/2517, I/2562, I/2568, I/265, I/2671, I/2705, I/2711, I/2746, I/299, I/35, I/38, I/513, I/527, I/711, I/735, I/751, I/1026); **köptön beri**: çoktan beri. (I/2189, I/2373, I/2413, I/2563, I/77, I/905).

k. +kö (I/1040, I/129, I/2103, I/1402, I/1482, I/1582, I/1677, I/2415, I/445, I/495, I/64).

k. +pü (I/1789).

k. +ü (I/1337).

k. +ünön (I/1458).

k. +tön (I/1675, I/1692, I/1742, I/511, I/850, I/92).

k. +tü (I/1449).

köpçülük halk kütlesi, cemiyet, topluluk. (I/2331, I/1416, I/1584, I/1376).

k. +ün (I/2239).

k. +tün (I/1291, I/1299, I/1374, I/2559).

köpkök yemyeşil, masmavi. (I/1846, I/2214, I/24, I/2423, I/576, I/593, I/66).

köpölök kelebek. (I/2320, I/372, I/461).

k. +tör (I/1069, I/146, I/1520, I/1867, I/1867, I/1869, I/2447, I/2448, I/28, I/611, I/700).

k. +töy (I/2024, I/2225).

k. +tün (I/1142, I/928).

köptür- kabartmak, şişirmek.

k. -üp (I/2752).

köpürö köprü. (I/2079).

k. +nün (I/2080).

kör- **1.** görmek; **2.** denemek, sınamak; **3.** yardımcı fiil rolünde asıl fiilden sonra gelir.

k. -bögön (I/1137, I/1836, I/1859, I/266).

k. -bögönü (I/2559).

k. -bönü (I/1274).

k. -y (I/10, I/2387).

k. -böym (I/2326).

k. -böyün (I/514).

k. -çü (I/1040, I/1066, I/1429, I/187, I/2352).

k. -çümün (I/2613).

k. -dü (I/1108, I/1112, I/1176, I/1267, I/1786, I/1872, I/1969, I/2062, I/2165, I/2335, I/2349, I/728, I/851, I/989).

k. -dük (I/42, I/756).

k. -düm (I/2250).

k. -düñ (I/2278).

k. -düñbü (I/1721, I/776, I/802).

k. -göm (I/787).

k. -gön (I/2208, I/1, I/1275, I/1310, I/1351, I/1379, I/1401, I/1446, I/1449, I/1479, I/1713, I/1746, I/188, I/1891, I/2023, I/2212, I/2325, I/2327, I/2353, I/2373,

I/2417, I/2751, I/313, I/403, I/403, I/583, I/814, I/985).

k. -gönbüz (I/717).

k. -göndö (I/1589, I/974).

k. -göndör (I/835).

k. -göndöy (I/992).

k. -gönünö (I/1968).

k. -gülö (I/1158).

k. -güm (I/838).

k. -güsü (I/1079, I/1836, I/2067).

k. -ö (I/2160, I/245, I/258, I/2613, I/367, I/801, I/1117, I/1221, I/1289, I/1302, I/143, I/1529, I/1964, I/1532).

k. -öbüz (I/1494).

k. -ögönün (I/2325).

k. -öm (I/1204, I/1318, I/1751).

k. -ör (I/449).

k. -örmün (I/1276).

k. -örsüñör (I/660).

k. -örün (I/1337, I/2590).

k. -ösüñ (I/1817).

k. -öt (I/1078).

k. -sö (I/1070, I/1264, I/17, I/2594).

k. -söbü (I/351, I/364).

k. -söm (I/1975, I/2158).

k. -söñ (I/1562, I/1779).

k. -ü (I/2104).

k. -üp (I/1097, I/1242, I/126, I/132, I/152, I/1589, I/1618, I/1619, I/1712, I/1763, I/185, I/1866, I/1986, I/2019, I/2066, I/2084, I/2179, I/2225, I/2249, I/2291, I/2296, I/2329, I/2366, I/2432, I/2506, I/2543, I/2554, I/2620, I/2678, I/2692, I/2719, I/2760, I/347, I/392, I/4, I/45, I/462, I/514, I/522, I/538, I/593, I/602, I/607, I/685, I/753, I/79, I/82, I/85, I/853, I/990).

k. -üppü (I/93).

körgöz körlük. (I/658).

körgözmö sergi; gösterme.

k. +sündö (I/238).

körk güzellik, nefaset. (I/2427).

k. +kö (I/1571, I/2438).

k. +ün (I/165, I/367).

k. +ündöy (I/138).

k. +ünö (I/2, I/1083, I/52, 28).

körmöksön- görmemezlikten gelme.

k. -gö (I/1980).

körköm güzel, sanatkârane. (I/1449, I/236).

körksüz güzel olmayan, çirkin. (I/131).

körktön- güzelleşmek.

k. -ö (I/148, I/256).

körktüü güzel, nefis, sanatkârane. (I/1900).

körö (önce gelen ablatif ile) nispeten, olacak yerde; **andan körö**: bunun yerine (I/1033, I/1040, I/131, I/2008, I/2046, I/2462, I/2603, I/658, I/94).

körsöt- göstermek.

k. -çü (I/1359).

k. -kön (I/1354, I/1786).

k. -ö (I/1169, I/1372).

k. -pögön (I/710).

k. -pögönünö (I/284).

k. -pöy (I/1302, I/889).

k. -pöysüñbü (I/1333, I/1342).

k. -sömbü (I/1361).

k. -tü (I/1163, I/2580, I/284, I/295, I/510).

k. -üp (I/2585, I/712).

körsötmö sergi, gösterme. (I/2409).

körsötüü gösterme, işaret etme.

k. +nün (I/1351).

körük = körk. (I/1263).

körün- görünmek. (I/2774).

k. -bögön (I/1566, I/190).

k. -böy (I/994).

k. -dü (I/1107, I/1600, I/1861, I/1890, I/2738).

k. -gön (I/1164, I/1425, I/1746, I/1884, I/2056, I/2233, I/2450, I/2564, I/39, I/500).

k. -göndö (I/2332).

k. -gönü (I/180, I/2219).

k. -ö (I/144, I/1756, I/1783, I/2329).

k. -ömbü (I/829).

k. -öt (I/1986, I/2123, I/2233, I/2342, I/2374, I/2387, I/2481, I/2497, I/262, I/2692, I/2730, I/619, I/882, I/963).

k. -sö (I/1572, I/2482).

k. -üp (I/1335, I/1811, I/1820, I/1877, I/1939, I/224, I/2513, I/2726, I/395, I/398).

körüngüs görünmez. (I/2461).

körünüş görünüş.

k. +tün (I/2152).

k. +ü (I/181)

körünüü **iye.** körün- den.

k. +gö (I/300, I/78, I/970).

körüş- birbirini görmek, karşılaşmak, görüşmek.

k. -köndüktönbü (I/2347).

k. -könsügön (I/559).

k. -könsüp (I/132).

k. -pögöndün (I/1149).

k. -üp (I/26).

körüü **iye.** kör- den. (I/1479).

k. +gö (I/140, I/2250, I/2429).

k. +nün (I/51).

köşögö **Moğ.** (<kösige(n)) perde. köşögö kögör-: evlenmek.

k. +ñ (I/1632).

k. +sü (I/2704).

köşökörlön- dalkavukluk etmek, yaltaklanmak.

k. -gön (I/2721).

köşör- direnmek, inat etmek.

k. -üp (I/1090, I/1490, I/1775, I/2594, I/411).

köşü- rahat, gamsız olmak.

k. -p (I/610, I/879).

k. -y (I/1530, I/2522).

köşül- = köşü-.

k. -gön (I/2210).

k. -ö (I/165, I/499, I/567).

k. -üp (I/1054, I/1056, I/2500, I/491, I/676).

kötör- **1.** kaldırmak; **2.** katlanmak. (I/2101).

k. -bögön (I/1397).

k. -böy (I/602).

k. -çü (I/2097).

k. -dü (I/2046).

k. -dük (I/1398).

k. -gön (I/155, I/2403, I/2636).

k. -göndö (I/2412).

k. -gönün (I/428).

k. -ö (I/1070, I/1072, I/1156, I/153, I/1535, I/2646, I/326, I/883, I/916).

k. -ör (I/2512).

k. -öt (I/1292).

k. -üp (I/1163, I/1794, I/2070, I/2441, I/258, I/390, I/628, I/888, I/919).

kötörül- kaldırılmak, kalkmak.

k. -dü (I/1638).

k. -gön (I/241, I/65, I/951).

k. -ö (I/627).

k. -öngö (I/913).

k. -öt (I/1520).

k. -üp (I/1140, I/1520, I/22, I/2329, I/621, I/916).

kötörülüü **iye.** kötörül- den.

k. +nün (I/918).

kötörüñkü kalkık. (I/1993, I/2454).

köynök gömlek. (I/205, I/2675, I/2371).

k. +ü (I/2531).

k. +ünön (I/288).

k. +ünün (I/703).

k. +tü (I/374).

köynökçön tek bir gömlek giyinmiş halde (üzerine hiçbir şey giymeksizin). (I/1565, I/165).

köz **1.** göz; **2.** delik, ilmik. (I/1017, I/1035, I/401, I/1258, I/1286, I/1288, I/1310, I/1541, I/1745, I/1862, I/1892, I/1893, I/1899, I/1903, I/1904, I/196, I/1969, I/1974, I/2025, I/2033, I/2055, I/2064, I/2078, I/216, I/2236, I/2246, I/2364, I/2368, I/2416, I/2417, I/2419, I/2432, I/257,

I/2623, I/2755, I/286, I/453, I/48, I/610, I/620, I/74, I/75, I/86, I/92, I/975, I/990); **köz salgan:** gözleyen, bakan(itina eden) (I/153).

k. +dögönü (I/594).

k. +dön (I/139, I/1905, I/647, I/1524).

k. +dörü (I/1013, I/127, I/1883, I/80).

k. +dörün (I/48).

k. +dörünçö (I/80).

k. +dörünön (I/481).

k. +dü (I/1891).

k. +gö (I/1753, I/2, I/2076, I/2461, I/2548).

k. +ü (I/1449, I/1473, I/1732, I/180, I/1836, I/1880, I/1890, I/1897, I/2066, I/2081, I/2160, I/2327, I/2470, I/2478, I/2667, I/2733, I/395, I/442, I/448, I/471, I/480, I/481, I/522, I/931, I/976, I/895, I/1960).

k. +üm (I/2304).

k. +ün (I/116, I/155, I/1552, I/1589, I/1594, I/1862, I/1971, I/1979, I/2264, I/2365, I/2509, I/2702, I/341, I/541, I/556, I/629, I/679, I/766, I/853, I/875, I/898, I/49).

k. +ündöy (I/146, I/1900).

k. +ünö (I/1296, I/144, I/1897, I/2738, I/593).

k. +üñö (I/829).

k. +ünön (I/1552, I/1899, I/2165, I/228, I/541, I/555, I/570, I/823).

közdö- bakmak, gözetlemek, hedef edinmek.

k. -y (I/1059, I/1072, I/1093, I/114, I/116, I/1169, I/122, I/1400, I/1449, I/151, I/1523, I/1558, I/1597, I/1619, I/1621, I/1681, I/1775, I/1778, I/1827, I/1838, I/1873, I/1877, I/1961, I/1976, I/1985, I/2, I/2059, I/2086, I/2174, I/2179, I/221, I/2210, I/2213, I/2221, I/2222,

I/226, I/2314, I/2320, I/2321, I/2344, I/2353, I/2364, I/2403, I/2434, I/2434, I/2441, I/2442, I/2444, I/2450, I/2496, I/25, I/2529, I/2560, I/2574, I/2627, I/2675, I/2714, I/2716, I/2742, I/2777, I/280, I/431, I/451, I/481, I/489, I/529, I/561, I/593, I/597, I/60, I/635, I/637, I/642, I/650, I/672, I/675, I/694, I/7, I/823, I/83, I/84, I/850, I/87, I/874, I/875, I/895, I/916, I/952, I/964, I/977, I/989, I/989, I/993).

közdöş- **işt.** közdö- den.

k. -üp (I/1354).

közdüü kara közdüü: kara gözlü. (I/291).

közö- delmek, delik açmak.

k. -p (I/51, I/565).

közömöldö- müşahede etmek, nezaret etmek.

k. -bösö (I/1855).

k. -p (I/1473).

közünçö yanında, karşısında, göz önünde. (I/103, I/1141, I/2331, I/2347, I/2454, I/2559, I/78).

krovat **Rus.** karyola, ranza, yatak.

k. +ına (I/888).

k. +ının (I/897).

kubala- kovalamak, takip etmek.

k. -gan (I/1032).

kubalaş- birbirini kovalamak, takip etmek.

k. -a (I/1589).

kuban- sevinmek, kıvanmak. (I/364).

k. -a (I/1305, I/143).

k. -dı (I/1618).

k. -gan (I/2152, I/2415).

k. -ıp (I/1433, I/1539, I/1734, I/2207, I/2563, I/2732, I/436).

k. -sa (I/1447, I/2186).

kubanıç sevinç, kıvanç. (I/1576, I/2453).

k. +ı (I/543).

k. +ın (I/2456).

k. +ka (I/28, I/40).

kubanuu **iye.** kuban- dan.

k. +nun (I/1303).

kubat **Ar.** kuvvet, gayret.

k. +ı (I/1742, I/468, I/891).

kubatta- kuvvetlenmek.

k. -p (I/948).

k. -y (I/1296).

kubattoo kuvvetlendirme.

k. +suna (I/1291).

kubul- değişmek.

k. -at (I/1778).

k. -gan (I/1867, I/1869, I/1914).

kubulcu- renkten renge girmek; güzellikle parlamak.

k. -y (I/610).

kuculdaş- büyük bir canlılıkla konuşmak.

k. -a (I/140).

kuçak kucak. (I/1068, I/568, I/610).

k. +ı (I/1565, I/260).

k. +ın (I/1054).

k. +ına (I/2216, I/503, I/887).

k. +ınan (I/2474).

k. +ında (I/2476).

kuçakta- kucaklamak.

k. -p (I/28).

k. -y (I/1400, I/1673, I/2470, I/628, I/629).

kuçaktaş- kucaklaşmak.

k. -a (I/1572).

kuda dünür. (I/2577, I/2603, I/2606, I/2615).

k. +nın (I/862).

kudagıy gelinin ve güveyin anneleri ve onların yaşlı kadın akrabaları.

k. +dın (I/866).

kuday **Far.** Allah, Huda. (I/2706, I/553).

k. +dın (I/131, I/202, I/986, I/986).

kudu **Far.** tıpkısı, aynı, tam. (I/1046, I/1070, I/128, I/1565, I/1571, I/185, I/2217, I/2238, I/2470, I/25, I/26, I/28, I/454, I/461, I/481, I/631).

kuduret **Ar.** kudret.

k. +i (I/1167, I/1270, I/1286, I/1309, I/2531, I/2538).

k. +in (I/2553).

k. +ine (I/2150, I/2319).

k. +teri (I/887).

kula- yuvarlanmak, düşmek.

k. -p (I/1967, I/1972, I/499).

k. -yt (I/1073, I/875).

kulaç kulaç. (I/1581, I/794).

k. +ın (I/1917).

kulak kulak. (I/1038, I/205, I/748).

k. +ı (I/133, I/1914, I/429, I/77).

k. +ın (I/154, I/2437, I/682).

k. +ına (I/114, I/1869, I/2236, I/2251, I/712).

k. +ınday (I/1522).

k. +ının (I/918).

k. +tardın (I/785).

kulan- yuvarlanmak, düşmek.

k. -ıp (I/980).

kulanöök kula (at tonu). (I/1061).

kulat- devirmek, indirmek, yıkmak.

k. -ıp (I/1818).

k. -makçı (I/1872).

kuldurtta- gümbürtü ve şakırdı sesinin taklididir.

k. -gan (I/222).

k. -p (I/368).

k. -y (I/2446).

kulpun- renkten renge girmek.

k. -gan (I/1542).

kultuñda- içten bir sevinç duymak.

k. -p (I/2385).

kulun süt emen tay. (I/128, I/2385).

k. +darına (I/2437).

kulunduu süt emen tayı olan. (I/358).

kum kum. (I/2207, I/3).

k. +da (I/2380).

k. +du (I/2207).

k. +u (I/2210, I/2211).

kumar **Ar. 1.** coşkunluk, kumar; **2.** şiddetli arzu, ihtiras. (I/2250).

k. +dan (I/140, I/1486, I/203, I/2141).

k. +ın (I/1778, I/2417).

kumarlanuu şiddetli arzu etme.

k. +sun (I/1035, I/182, I/404).

k. +suna (I/1046).

kumarpos **a-f.** kumarbaz. (I/1030, I/1032).

k. +tor (I/917).

kumdak kumsal. (I/596, I/734).

k. +ka (I/743).

kumduu kumlu. (I/2084).

kumgan su kaynatmak için madeni çaydanlık; ibrik.

k. +dagı (I/2311).

kumsar- aşırı derecede solmak (yüz hakkında).

k. -a (I/1682).

kumurska karınca.

k. +lar (I/51).

kunan üç yaşına basmış olan tay. (I/752, I/917).

kunarsız **mec.** çirkin, suratsız. (I/1, I/1260).

kunduz kunduz. (I/1519, I/404).

kunt dikkat, ilgi, özen. (I/52).

kun **Far.** (<hûn) diyet, kan pahası; **kunu kaçıp**: işleri sarsılıp, eski iyi durumunu kaybedip (I/2124).

kupul kupuldarına tolgan: tamamıyla tatmin edilen, arzularının en yüksek derecesine eren. (I/1296)

k. +una (I/1).

k. +ga (I/1289).

kupuya **Ar.** sır, saklı, gizli. (I/1053, I/499, I/52, I/616).

kur I vakit, defa. (I/1097).

kur- II kurmak, dikmek, tanzim eylemek.

k. -a (I/1069, I/612).

k. -abız (I/2663).

k. -gan (I/25).

k. -gandar (I/1083).

k. -gandardın (I/1084).

k. -up (I/1513, I/327).

kurak zaman, yaş.

k. +ında (I/1421).

k. +ındagı (I/1765).

k. +ka (I/2270).

k. +tın (I/191).

kuran bir vahşi hayvanın adıdır. (I/1885).

k. +dı (I/1809).

k. +dın (I/1905).

k. +ı (I/1877, I/1883).

k. +ın (I/1786).

kuray ağaç. (I/793).

k. +ı (I/130).

kurbu yaşıt; denk. (I/1108, I/1589).

k. +larının (I/1140, I/2344).

k. +su (I/1227).

k. +sun (I/992).

k. +suna (I/392).

kurcun heybe, hurç.

k. +dagı (I/336).

k. +u (I/269).

k. +un (I/282).

kurç çelik; keskin, kesici. (I/150, I/377).

kurçal- kuşatılmak; kuşak bağlanmak.

k. -gan (I/2421).

k. -ıp (I/1487).

kurçoo kuşatma.

k. +sunda (I/1351).

kurçut- keskinleştirmek, bilemek.

k. -kusu (I/2483).

kurday = kur I. (I/1112, I/1116, I/1363, I/2346, I/370, I/474, I/497).

kurgak kuru, kurumuş olan. (I/1052, I/1243, I/184, I/1871, I/2446, I/2468).

kurgur mahvolası, kahrolası.

k. +um (I/2120).

kurkulday peridae cinsinden bir kuş: parus pendulinus. (I/178).

kurman **Ar.** kurban, kurban kesme. (I/624).

kursak karın, kursak, iç. (I/1567, I/611, I/643, I/682).

k. +ım (I/2001).

k. +tarı (I/1850).

k. +tarın (I/926).

kurs **Rus.** kurslar, dersler.

k. +un (I/1593).

kurstaş **Rus.+Tr.** kurs arkadaşı. (I/1108).

kuru- kurumak; ortadan kalkmak, yok olmak.

k. -gan (I/1017, I/893).

k. -ganda (I/1603).

k. -gunday (I/752).

k. -sun (I/2196).

k. -yun (I/1668).

kurulay boşuna, beyhude. (I/1247, I/35, I/985).

kuruş- kurumak, kasılmak, büzülmek.

k. -up (I/966).

kus- kusmak.

k. -up (I/2194).

kusa **Ar.** hasret, tasa; şiddetli arzu. (I/1693).

kusalık **Ar.+Tr.** arzu. (I/68).

k. +tı (I/63).

kusaluu **Ar.+Tr.** kederli, küskün, özleyen. (I/2076).

kusur **Ar.** eksiklik, kusur.

k. +u (I/1608).

k. +uñ (I/625).

kuş kuş.

k. +tar (I/1534, I/169, I/18, I/1904, I/2240, I/2747, I/51).

k. +tardın (I/1840, I/2492).

k. +tun (I/160).

kut **1.** kut, talih. **2.** hayati kuvvet, ruh. (I/1610, I/232).

kutmanduu uğurlu. (I/1616).

kuttu = kuttuu. (I/1604).

kuttuktoo kutlama, tebrik.

k. +sunan (I/1303).

kuttuu uğurlu, bereketli. (I/1622, I/202, I/2124, I/2655, I/2660, I/611, I/928).

kutu **Far.** kutu; çekmece.

k. +larına (I/2327)

kutul- kurtulmak.

k. -gança (I/1097).

k. -ganına (I/1076).

kuu I ak, beyaz. (I/1883, I/1885).

k. +day (I/1673).

kuu II kuru, kurumuş. (I/2079, I/2084, I/2090, I/2337,

I/26, I/2651, I/51, I/621, I/800).

kuu III kuğu kuşu.

k. +lar (I/2217, I/2217).

k. +nukunan (I/842).

kuu- IV kovalamak, takip etmek.

k. -gan (I/149, I/153).

k. -p (I/1568, I/1573, I/226, I/2437, I/2497, I/514, I/934).

kuunak şen, memnun, neşeli. (I/1133, I/1296, I/1738, I/184).

kuur I kurumuş, buruşuk. (I/49).

kuur- II kavurmak, kızartmak.

k. -up (I/361).

kuura- kurumak, tükenmek, yok olmak.

k. -gan (I/1486, I/1544, I/1563, I/184, I/2084, I/2085, I/978, I/980).

k. -sa (I/1548).

k. -y (I/2084).

kuurul- kavrulmak, kurumak.

k. -gan (I/2041).

k. -up (I/1174).

kuuş I dar, sıkışık. (I/1804, I/1805, I/2212, I/398).

kuuş- II hep beraber takip etmek, birbirini kovalamak.

k. -up (I/1040, I/140, I/1827, I/2318, I/25).

kuy- dökmek.

k. -a (I/1536).

k. -at (I/1538, I/1566).

k. -ganı (I/3).

k. -up (I/2026, I/2593, I/2729, I/288, I/961).

kuyka kafa derisi.

k. +sı (I/966).

kuykala- (tavuğun, yoğunun vs.) derisinin tüylerini yakmak.

k. -p (I/1702).

kuyruk kuyruk. (I/2434); **kuyruk-calı**: kuyruk yelesi (I/2434).

k. +u (I/1841, I/695).

k. +un (I/1032, I/1895, I/4).

k. +unday (I/917).

k. +tarın (I/152).

kuyul- dökülmek.

k. -gan (I/476).

k. -up (I/629).

kübö **Far.** şahit, tanık. (I/283).

k. +sü (I/1482, I/2412, I/38).

kübü- silkmek, çırpmak.

k. -gön (I/1075).

k. -sö (I/556).

kübül- **edl.** kübü- den.

k. -ö (I/1520).

k. -üp (I/1067).

kübür fısıltı; **kübür-şıbırın**: büyük bir heyecanla konuşmanın (I/1357).

küç güç, kuvvet. (I/1202, I/1585, I/2436, I/329, I/396, I/576).

k. +kö (I/191, I/605).

k. +ü (I/233).

k. +ünö (I/1302, I/1449, I/231).

küçöt- takviye etmek, kuvvet vermek.

k. -tü (I/492, I/966).

küçtüü güçlü. (I/2215).

küçük köpek yavrusu, inik. (I/403).

küdük evham, şüphe. (I/967).

kükük **1.** guguk kuşu; **2.** (su hakkında) coşkun, taşkın. (I/1520, I/167, I/170, I/171, I/1870, I/1871, I/1871).

kükütö- taşmış bir halde bulunmak.

k. -p (I/171).

kül I kül, köz. (I/2326).

kül II **Far.** (<gül) çiçek.

k. +ö (I/1167).

kül- III gülmek.

k. -bösö (I/395).

k. -böy (I/1587)

k. -dü (I/2289).

k. -gön (I/1132, I/1335).

k. -üp (I/1007, I/1109, I/1334, I/1522, I/1599, I/2332, I/2459, I/2730, I/606).

külkü gülüş, gülme. (I/2731, I/707).

k. +dön (I/2754).

k. +sün (I/1589).

külmüñdö- gülümseyen, sevinçli bir çehreye sahip olmak.

k. -gön (I/1919).

k. -y (I/395).

külmüñdöş- hep beraber gülümsemek.

k. -ö (I/1296).

küm **küm-cam**: tahrip edilmiş, mahvedilmiş. (I/1225)

kümüş gümüş. (I/148, I/1565, I/2499, I/2513, I/398).

kün **1.** güneş; **2.** gün. (I/1014, I/1051, I/1075, I/1083, I/1089, I/1097, I/123, I/1404, I/1409, I/146, I/1479, I/148, I/1530, I/1534, I/1562, I/1566, I/1566, I/1570, I/165, I/166, I/1763, I/1776, I/179, I/179, I/1862, I/1864, I/1914, I/1932, I/1958, I/2052, I/2208, I/221, I/2216, I/2220, I/230, I/2329, I/2441, I/2445, I/262, I/2647, I/27, I/2743, I/337, I/374, I/398, I/55, I/592, I/610, I/65, I/709, I/738, I/790, I/845, I/913, I/927, I/963, I/1875); **kün çıgıştı**: güneşin doğması, doğu (I/49); **kündön-küngö**: günden güne (I/1678, I/454); **kündö**: her gün (I/1513, I/38, I/396, I/749); **kündöp-tündöp**: gece gündüz (I/930); **kündür-tündür**: gece gündüz, geceli-gündüzlü (I/1777, I/1855); **künü-tünü**: gece gündüz (I/943).

k. +çö (I/2065, I/2570).

k. +dön (I/1227, I/1519, I/2455, I/855, 165).

k. +dör (I/1259, I/1260, I/1260).

k. +dördü (I/2771).

k. +dördün (I/710, I/819).

k. +dörü (I/142, I/448).

k. +dü (I/1558).

k. +dün (I/139, I/140, I/1403, I/142, I/1520,

I/1522, I/1563, I/1565, I/1805, I/1857, I/23, I/2320, I/2434, I/247, I/261, I/262, I/681, I/743, I/750, I/768, I/949, I/951, I/980).

k. +gö (I/1061, I/1125, I/1447, I/146, I/1556, I/2047, I/2085, I/2627, I/982).

k. +ü (I/1123, I/1226, I/1241, I/1734, I/1738, I/202, I/2174, I/2194, I/2211, I/2444, I/2458, I/254, I/2574, I/2627, I/2644, I/423, I/475, I/751, I/816, I/871, I/949).

k. +ün (I/2334).

k. +ündö (I/140).

k. +ünön (I/189).

kündük günlük; günlükçü. (I/2768, I/2768).

kündüz gündüz. (I/2462, I/947).

k. +dü (I/1064).

k. +ü (I/1519).

kündüzgü gündüz cereyan eden gündüzki.

k. +döy (I/2513).

küñgöy güneşe bakan cihet, güneş tarafı; **küñgöy-teskey**: güneş gören görmeyen cihet (güney kuzey).

k. +ünö (I/139).

k. +ünön (I/2430).

küñgöy-t. +inin (I/143).

küñgöy-t. +leri (I/1780).

küñk boğuk sesi taklittir (I/2107, I/2182, I/2507); **küñk etip**: (yavaş, boğuk tarzda) mırıldanıp (I/2092); **küñk-mıñk bol-**: mırın kırın etmek (I/1496)

küñküldö- memnuniyetsizlik ifade ederek, burun içinden mırıldanmak.

k. -gön (I/1745).

künöm **Far.** şüphe. (I/1300, I/1417, I/2563).

künöö **Far.** günah, suç. (I/1540, I/1690, I/2327).

k. +gö (I/1033).

k. +nü (I/1231).

k. +sü (I/2034, I/2038, I/2039).

k. +sün (I/1551, I/1674).

künöölö- **Far.+Tr.** itham etmek.

k. -çü (I/1020)

k. -p (I/2325).

künöölü = künöölüü. (I/2389).

k. +döy (I/1228).

künöölüü **Far.+Tr.** mezmun, günah sayılan. (I/1017, I/1022, I/1417, I/902).

k. +mün (I/1415).

k. +süñ (I/1652).

künöösüz **Far.+Tr.** günahsız. (I/14, I/2327).

künöstö- güneşlenmek.

k. -p (I/2216, I/2651).

künöstüü güneş gören yeri olan. (I/140, I/2321).

künügö her gün. (I/1110, I/646).

küñürt donuk. (I/1169, I/2091).

küptüü tüylü. (I/1665).

kürdööldüü günün meselesi olan, ilk sırada gelen. (I/191).

kürkürö- gürlemek.

k. -dü (I/963).

k. -gön (165).

küröñ **Moğ.** (<küreng) koyu al (at tonu). (I/1969).

küröö kürekle küreme. (I/1747).

küröş- hep beraber küremek; güreşmek.

k. -üp (I/1572, I/2429).

kürtkü kar yığını. (I/140).

kürüldö- çağlamak, gürlemek; **kürüldöp-şarıldap**: gürleyip-şarıldayıp (I/1067).

küşüldö- burundan sık-sık nefes almak, solumak.

k. -p (I/531).

küt- itina etmek, uğraşmak; gütmek; **kütö-kütö**: uğraşa-uğraşa (I/1431).

k. -kön (I/1676, I/1736, I/2018, I/2554).

k. -köndör (I/2061).

k. -könsügön (I/120).

k. -könsüp (I/521, I/541).

k. -öm (I/2474).

k. -öt (I/118).

k. -pödü (I/905).

k. -pöstön (I/1254, I/886).

k. -tü (I/892).

k. -üp (I/1097, I/1427, I/1675, I/1994, I/2058, I/217, I/2300, I/2301, I/2343, I/2628, I/318, I/704, I/84, I/850).

kütüü bekleme. (I/533).

kütürö- kıtırdamak.

k. -gön (I/1050).

k. -p (I/2430).

kütüröt- kıtırdatmak.

k. -ö (I/643).

kütüş- **işt.** küt- ten.

k. -könsüp (I/5).

k. -öt (I/3).

kütüü **1.** bekleme; **2.** bakım güdüm.

k. +gö (I/1742).

k. +nün (I/1694, I/668, I/893).

küü hava, nağme, melodi. (I/1778, I/2318).

k. +sü (I/2313).

küügüm alacakaranlık. (I/2060, I/2070).

küügümdöt- karanlık çöktürmek.

k. -üp (I/1320).

küül- kopmak.

k. -üp (I/2521).

küüldö- tınlamak, uğuldamak.

k. -gön (I/2494).

küy- yanmak.

k. -bögön (I/2326).

k. -ö (I/1263, I/2344, I/2737).

k. -öm (I/1544).

k. -öt (I/1759).

k. -sün (I/1550).

k. -üp (I/1094, I/1571, I/2108, I/2550, I/2708, I/506, I/722).

küydürgü (atlarda) şarbon hastalığı. (I/890).

küyöö güveyi, damat. (I/430).

k. +m (I/199).

k. +sü (I/1422)

k. +sünö (I/1647).

k. +sünün (I/2575, I/2626).

küyük- solumak, nefes kesilmek.

k. -kön (I/1917, I/2722).

küyümdüü uğraşan. (I/1833, I/1835).

küyüş- birbiriyle meşgul olmak.

k. -pöy (I/1656).

küyüt keder, tasa.

k. +tün (I/2712).

k. +ü (I/92).

k. +ün (I/1476).

küz güz, sonbahar. (I/1015, I/1046, I/1047, I/1048, I/2446).

k. +dö (I/2166, I/2447, I/779).

k. +dön (I/50).

k. +dü (I/1070).

k. +dün (I/1057, I/1066, I/1079, I/1086, I/219).

k. +gö (I/601).

küzgü ayna.

k. +döy (I/954).

küzö- kırkmak (kuyruğu, yeleyi).

k. -yt (I/2656).

küzöt- kırktırmak (kuyruğu, yeleyi).

k. -pöyt (I/1057).

küzündö güzün. (I/2426, I/313).

kvartira **Rus.** mesken, daire.

k. +sının (I/1375).

L

lager **Rus.** kamp, karargah. (I/1484, I/1485, I/1564).

l. +de (I/1517).

l. +den (I/2331).

l. +din (I/1566).

l. +ge (I/1561, I/2052).

lakılda- hesapsız olmak.

l. -p (I/498).

l. -y (I/2503).

laktalgan vernikli, cilalı. (I/287).

Lermontov özel isim; yazar.

l. +dun (I/2168, I/207).

Levitan özel isim.

l. +dı (I/245).

lıca kayak. (I/140, I/140).

M

maal **Ar.** (<mehâl) süre, vakit, mehil. (I/592,

I/800, I/844, I/870, I/915, I/950).

m. +da (I/135, I/1535, I/1875, I/1905, I/1967, I/207, I/2220, I/2652, I/534, I/694, I/791, I/83, I/943).

m. +dagı (I/1570).

m. +dı (I/2158).

m. +ın (I/1086).

maalkat- azamet satmak, nazlanmak.

m. -asıñ (I/1340).

m. -pay (I/2029).

maani **Ar.** (<ma'nâ) mana, anlam. (I/1039).

m. +si (I/157).

maanilüü **Ar.+Tr.** manalı. (I/2568).

maara- melemek.

m. -gan (I/164).

m. -p (I/1050, I/151).

m. -yt (I/2430).

maaşırlan- memnun edilmek, tatmin edilmek.

m. -a (I/964, I/1061).

macburla- mecbur etmek.

m. -y (I/1488).

macburloo **Ar.+Tr.** mecbur etme.

m. +go (I/1772).

macüröö **Ar.** gevşek, kuvvetsiz. (I/2366).

madaniy **Ar.** medeni, kültürlü. (I/1271).

maga bana. (I/12, I/1394, I/1438, I/1444, I/1974, I/2030, I/2035, I/2259, I/2302, I/2598, I/726).

magazin **Rus.** mağaza.

m. +den (I/2591).

magdıra- sükunet içinde bulunmak, keyif çekmek.

m. -gan (I/1145, I/1527).

m. -p (I/1916, I/631, I/853).

m. -y (I/2022).

magnit **Rus.** mıknatıs. (I/2470), I/547).

m. +tey (I/1869, I/481).

magnitçe **Rus.+Far.** küçük mıknatıs. (I/1013).

mahabat **Ar.** (<muhabbet) muhabbet, sevgi. (I/1732, I/235, I/2560).

m. +ı (I/1031).

m. +ın (I/1225).

m. +ına (I/986).

m. +ınan (I/1016, I/1017).

m. +ka (I/1024).

m. +tarının (I/1020).

m. +tı (I/1586).

m. +tın (I/1023, I/1034, I/233).

maki çakı.

m. +si (I/931).

makoo anlayışsız, ahmak. (I/545, I/573).

makröö **Ar. dn.** şeriatın tasvip etmediği iş, mekruh. (I/1174)

maksat **Ar.** (<maksad) maksat, gaye.

m. +ın (I/1354).

makta- övmek, methetmek.

m. -gan (I/1232).

m. -gandar (I/916).

m. -gandardın (I/239).

m. -p (I/1581, I/948).

m. -yt (I/917).

maktal- övülmek.

m. -dı (I/238)

maktan- övünmek.

m. -ar (I/2752).

maktoo övme, methetme.

m. +lordun (I/918).

m. +nun (I/1356).

m. +sun (I/916).

makul **Ar.** (<ma‘kul) makul, uygun. (I/1239, I/2118, I/2309, I/2563).

m. +sunbu (I/589).

makuldaş- birbiriyle anlaşmak; hep beraber onamak.

m. -kan (I/1802).

mal hayvan; emlak, mal. (I/2425, I/2426).

m. +dar (I/1049).

m. +ga (I/382).

m. +ı (I/2601).

mala **Far.** koyu kırmızı. (I/1883).

malçı **1.** çoban; **2.** hayvan besleyen davarcı.

m. +lar (I/2424, I/2427).

m. +lardın (I/2427).

malın- daldırılmak; kirlenmek.

m. -ıp (I/2215).

malyar **Rus.** badanacı, boyacı.

m. +dın (I/1438).

mama **Rus.** anne. (I/2392, I/2393).

m. +m (I/2384).

mamalak ayı.

m. +ı (I/1973).

mamı obanın üstünde at bağlanan direk. (I/2079).

m. +nı (I/851).

m. +nın (I/2084).

mamile **Ar.** muamele. (I/1479, I/1725, I/1735, I/1774, I/2350, I/2638, I/992).

m. +biz (I/1369).

m. +de (I/1119, I/2330).

m. +ler (I/2013).

m. +ni (I/2343).

m. +nin (I/231).

m. +si (I/1411, I/2011).

m. +sin (I/1108, I/2562).

m. +sine (I/2343, I/992).

m. +sinen (I/2016).

m. +sinin (I/557).

mañ mañ bol-: şaşalamak, şaşakalmak. (I/116).

manatta- açık kırmızı renge girmek.

m. -y (I/2465).

manca parmak.

m. +ları (I/275).

mandalak lale çiçeği.

m. +tay (I/2236).

m. +tın (I/478).

mañday alın. (I/1335).

m. +dındagı (I/53).

m. +ın (I/1888).

m. +ıña (I/1623).

m. +ınan (I/225).

m. +ında (I/1863, I/403, I/424).

m. +ındagı (I/122, I/1849).

m. +kı (I/1335).

m. +larınan (I/140).

mañkay- endamlı ve güzel olmak.

m. -a (I/1883).

m. -gan (I/398).

m. -ıp (I/24, I/980).

mantu mantı.

m. +sunan (I/316).

maral **Moğ.** (<maral) maral, ceylan.

m. +day (I/438).

Marfuşa özel isim. (I/509, I/513, I/527, I/556, I/559, I/561).

m. +ga (I/561).

Marka özel isim. (I/608, I/705).

marşrut yol.

m. +un (I/1785).

mart **Far.** (<merd) **1.** mert; **2.** cömert. (I/2604, I/33).

martçılık **Far.+Tr.** mertlik; cömertlik. (I/1142).

m. +ın (I/1110).

mas **Far.** sarhoş, mest. (I/522, I/480, I/146);

mas bol-: sarhoş olmak; **mas kıl-**: sarhoş etmek.

m. +sıñbı (I/510).

mas b. -o (I/1595, I/1861, I/495).

mas k. -ıp (I/461).

masterskaya **Rus.** atölye, dükkan, yapımevi. (I/242).

masterskoy = masterskaya

m. +loruna (I/1294).

m. +u (I/1375, I/398).

m. +un (I/347).

m. +una (I/1296, I/1300).

m. +unda (I/1306, I/1376, I/254).

m. +undagı (I/1377).

maşakat **Ar.** meşakkat, zahmet.

m. +tan (I/403).

maşakatsız **Ar.+Tr.** zahmetsiz. (I/493, I/603).

maşakattan- azap çekmek, zahmete katlanmak.

m. -ganınan (I/1040).

maşakattuu **Ar.+Tr.** zahmetli.(I/2564, I/2744, I/2775, I/909).

maşina **Rus.** makine; araba. (I/1145).

m. +nın (I/9).

maşine = maşina.

m. +m (I/1127).

m. +sin (I/1135, I/1165).

matematika **Rus.** matematik.

m. +dan (I/89).

may **1.** yağ; **2. Rus.** mayıs ayı. (I/1519, I/1557, I/1559, I/2207, I/2344, I/253, I/2543, I/3, I/569).

m. +a (I/718).

m. +da (I/2596, I/1487).

m. +dın (I/1557, I/493, I/567).

m. +ga (I/1063).

mayda **Far.** ufak. (I/1026, I/1571, I/1754, I/1781, I/1781, I/2206, I/2210, I/2650, I/718, I/734, I/985).

maydala- ufalamak.

m. -p (I/1556).

maydan **Far.** meydan, alan. (I/153).

mayla- yağlamak.

m. -gan (I/1438).

maylanış- hep beraber yağlanmak.

m. -kan (I/1056).

m. -kansıgan (I/565).

mayluu yağlı. (I/2411, I/2739, I/823).

mayram bayram.

m. +ı (I/2427).

maza **Far.** (<meze) tad, zevk.

m. +sı (I/2324).

mazakta- eğlenmek, maytaba almak.

m. -p (I/733).

mazar **Ar.** mezar.

m. +dın (I/626).

m. +ın (I/1447).

mazmun **Ar.** mana, anlam.

m. +un (I/59).

meder **Ar.** umut, yardım. (I/1760, I/2670, I/403).

m. +imdin (I/2228).

mee beyin. (I/2022).

m. +sin (I/60).

meelüün beyin yakan. (I/23).

meenet **Ar.** azap, minnet.

m. +ten (I/602).

meenetkeç **a-f. es.** emekçi. (I/165).

meerim **Far.** muhabbet, teveccüh. (I/1157, I/1726, I/404).

m. +di (I/1325).

m. +i (I/429).

m. +in (I/558)

m. +inen (I/401).

meerimdüü **Far.+Tr.** hoş, nazik, sevimli. (I/1335, I/1338, I/1543, I/20, I/2041, I/29, I/31, I/393, I/399, I/537).

meerman **Far.** nezaketli. (I/1546).

meken **Ar.** (<mekân) mesken, yurt.

m. +i (I/809).

m. +inen (I/1568).

mekende- ikamet etmek.

m. -gen (I/1901).

m. -p (I/1567).

mekiyan **Far.** tavuk soyundan olan kuşların dişisi. (I/1830).

m. +dardı (I/1837).

mektep **Ar.** okul, mektep. (I/1484, I/206, I/208); **mektep-internattın**: okul yurdunun (I/136).

m. +ke (I/140, I/142, I/1433, I/1445, I/1461, I/1741, I/207, I/2328, I/2349, I/2415, I/2555, I/2623, I/2627, I/2694, I/91).

m. +ki (I/2442).

m. +te (I/68).

m. +ten (I/120, I/186, I/2331, I/2444, I/2698).

m. +ti (I/60).

m. +tin (I/125, I/1472, I/2448, I/44, I/50, I/83).

mektepçe **Ar.+Far.** küçük okul (ilk okul).

m. +de (I/43).

melci- (kök, asman, obo sözleriyle bir arada) kök melcigen çınar terekterdin: en yükseklerde dalgalanan çınar ağaçlarının).

m. -gen (I/1581)

m. -yt (I/1565).

melmilde- sakin, hareketsiz bulunmak.

m. -gen (I/1571, I/2650).

m. -p (I/1487, I/2178).

meltire- parlamak, yıldıramak.

m. -gen (I/1937).

m. -p (I/1087, I/1242, I/2206).

m. -yt (I/610).

memire- tam bir sükun içinde bulunmak.

m. -gen (I/2438).

m. -p (I/1962, I/2689).

m. -y (I/146, I/23, I/2647).

m. -yt (I/1060).

memireş- **işt.** memire- den.

m. -et (I/1853).

men ben. (I/1207, I/1248, I/1251, I/1318, I/1389, I/1391, I/1500, I/1653, I/1668, I/1685, I/1686, I/1721, I/1751, I/1794, I/1803, I/1805, I/1814, I/1819, I/1920, I/1942, I/1974, I/2136, I/2142, I/2153, I/2205, I/2268, I/2275, I/2283, I/2291, I/2296, I/2300, I/2303, I/2376, I/2384, I/2392, I/2588, I/2657, I/2684, I/2694, I/278, I/281, I/374, I/525, I/578, I/726, I/765, I/829, I/838).

m. +de (I/2355).

m. +den (I/1160, I/1715, I/2378).

m. +i (I/1249, I/1252, I/1394, I/1501, I/1543, I/1683, I/1688, I/1720, I/1965, I/2126, I/2271, I/2271, I/2398, I/728, I/833).

m. +in (I/1203, I/1208, I/1399, I/1596, I/197, I/1978, I/1997, I/2308, I/2397, I/2666, I/305, I/309, I/730).

m. +min (I/1915, I/2753, I/2758, I/731).

mençelik bence. (I/2759).

mençik mülk, mülkiyet. (I/953).

m. +ine (I/2661).

menen ile, birlikte. (I/1001, I/1008, I/1016, I/1039, I/1039, I/908, I/328,

I/1070, I/1092, I/1102,
I/1107, I/1108, I/1112,
I/1116, I/1119, I/1120,
I/1126, I/1140, I/1141,
I/1149, I/1166, I/1170,
I/1176, I/1179, I/1202,
I/1226, I/1230, I/1248,
I/1267, I/1272, I/1280,
I/1290, I/1299, I/1307,
I/1310, I/1315, I/1317,
I/1367, I/1369, I/1374,
I/1375, I/1377, I/1381,
I/139, I/1391, I/140,
I/1411, I/142, I/1423,
I/144, I/1441, I/1445,
I/1449, I/1465, I/1467,
I/1480, I/1486, I/1487,
I/1488, I/1490, I/1498,
I/150, I/1500, I/1515,
I/1517, I/1520, I/1542,
I/1542, I/1561, I/1563,
I/1565, I/1566, I/1569,
I/1572, I/158, I/1581,
I/1582, I/1583, I/1589,
I/1598, I/1600, I/1601,
I/1617, I/1619, I/1653,
I/1654, I/1665, I/1681,
I/1683, I/1735, I/1738,
I/1747, I/1751, I/1778,
I/1783, I/1785, I/1788,
I/1799, I/180, I/1812,
I/1836, I/1847, I/1853,
I/1878, I/1880, I/1883,
I/1903, I/1913, I/1929,
I/193, I/1931, I/1937,
I/1969, I/1972, I/2003,
I/2009, I/2015, I/2022,
I/2032, I/2039, I/2064,
I/2065, I/2066, I/2079,
I/2123, I/2124, I/2124,
I/22, I/2215, I/2219,
I/223, I/2233, I/2246,
I/2251, I/227, I/2311,
I/2332, I/2349, I/235,
I/236, I/2365, I/2375,
I/2384, I/2389, I/2391,
I/2392, I/2393, I/2398,
I/240, I/2407, I/241,
I/2411, I/2411, I/2417,
I/2421, I/2429, I/2444,
I/2455, I/2456, I/2472,
I/2477, I/2509, I/2527,
I/253, I/2548, I/2559,
I/2563, I/257, I/2570,
I/2600, I/2601, I/2604,
I/2607, I/2631, I/2648,
I/2659, I/2665, I/2675,
I/2684, I/2702, I/2713,
I/2714, I/2719, I/2729,
I/2730, I/2736, I/2741,
I/2747, I/277, I/280,
I/30, I/30, I/301, I/309,
I/319, I/341, I/344, I/36,
I/391, I/396, I/399, I/40,

I/403, I/425, I/437, I/440, I/45, I/460, I/462, I/470, I/472, I/48, I/48, I/480, I/481, I/49, I/507, I/510, I/512, I/514, I/516, I/52, I/531, I/540, I/540, I/541, I/547, I/551, I/555, I/556, I/597, I/602, I/615, I/62, I/622, I/63, I/644, I/67, I/68, I/692, I/706, I/706, I/715, I/74, I/75, I/791, I/80, I/805, I/819, I/819, I/823, I/824, I/824, I/825, I/869, I/893, I/894, I/916, I/92, I/92, I/928, I/931, I/932, I/940, I/944, I/947, I/950, I/954, I/964, I/992, I/992, I/996, I/49, I/203).

menmensin- övünmek.

m. -et (I/1076).

m. -gen (I/1679).

m. -ip (I/450).

menmensinüü övünme. (I/1147).

menti menti tay-: güçten düşmek. (I/2105, I/2120, I/90).

merçemdüü belirlenmiş, planlanmış. (I/1818).

mergençi nişancı, avcı.

m. +ler (I/1844).

metod **Rus.** yöntem.

m. +u (I/1581).

metr **Rus.** metre.

m. +çe (I/1872, I/1874, I/2213).

meykin ova, düz. (I/610).

meyli **Ar.** arzu, meyil. (I/2250).

meyman **Far.** misafir, konuk. (I/1152, I/1154, I/198, I/33, I/670).

m. +dardı (I/1568).

m. +dı (I/654).

m. +ga (I/667, I/957).

m. +gada (I/1475).

meymanda- misafir etmek.

m. -ganga (I/2334).

meymañdos **Far.** misafirperver. (I/32).

mezgil zaman, mevsim, an.

m. +de (I/167, I/927).

m. +din (I/1292).

m. +ge (I/1047).

m. +in (I/1066).

m. +inde (I/1016, I/132).

m. +indegi (I/2443).

m. +indegidey (I/124, I/2447).

mıcık- mıncıklamak; **mıcıgıp-mıcıgıp:** mıncıklayıp mıncıklayıp (I/2032).

m. -ıp (I/1747).

mıkta- bir nesneyi sağlam ve dayanıklı olmak üzere yapmak.

m. -p (I/1145).

mıktı kuvvetli, sağlam, dayanıklı. (I/1301, I/1425, I/2281, I/2338).

mıltık tüfek. (I/1794, I/1795, I/1871).

m. +ımdı (I/1927).

m. +ın (I/1957).

m. +ının (I/1980).

m. +tı (I/1928).

m. +tın (I/1982).

mına işte. (I/1000, I/116, I/120, I/127, I/1351, I/1356, I/137, I/1484, I/1561, I/1575, I/167, I/1754, I/1771, I/181, I/1812, I/1921, I/1932, I/2043, I/2046, I/2130, I/225, I/230, I/2300, I/233, I/2455, I/263, I/2656, I/28, I/336, I/403, I/411, I/53, I/556, I/58, I/62, I/645, I/694, I/710, I/740, I/755, I/779, I/802, I/804, I/807, I/812, I/819, I/83, I/943); **mına uşul**: işte o (I/131, I/953, I/982); **mına şunday**: böyle (I/233).

mınakey işte. (I/1982).

mınça o kadar, bunca. (I/1754, I/1755).

mınçalık o kadar. (I/1746, I/1847, I/2179, I/2715, I/982).

mında burada, işte burada. (I/1063).

m. +gı (I/2215).

mından buradan, bundan, bunun içinden, ondan (I/121, I/1252, I/1308, I/1391, I/1404, I/1405, I/1449, I/1459, I/156, I/1717, I/1736, I/1824, I/2160,

I/235, I/2573, I/2656, I/2661, I/2673, I/2743, I/38, I/41, I/421, I/909, I/239); **mından arı**: bundan öte (I/1215, I/1409).

mınday böyle, bu gibi. (I/1057, I/1142, I/1245, I/1268, I/1296, I/134, I/142, I/1434, I/1539, I/1732, I/1891, I/2329, I/2367, I/2369, I/2373, I/2614, I/446).

m. +da (I/1297, I/258, I/27).

mındayça böylece, bu suretle. (I/2533).

mırza **a-f.** cömert; efendi, bay. (I/1332).

Mırza-Çöl yer ismi.

m. +dün (I/756, I/788).

mıskıl mizah, yergi; şaka.

m. +dardı (I/134).

mıskılduu mizahlı, mizahı olan. (I/1210).

mışık kedi.

m. +tın (I/1032, I/1038).

mışıkça **Tr.+Far.** küçük kedi. (I/44)

mıyık bıyık.

m. +ınan (I/1599).

mildet vazife, göre.

m. +in (I/1643, I/2533).

m. +iñ (I/421).

m. +iñer (I/2660).

mildettüü mecburi, vazife olarak yükletilmiş olan. (I/1415).

miñ bin. (I/144, I/148, I/148, I/1778, I/1867, I/1869, I/1914, I/2768).

min- binmek, ata binerek gezmek.

m. -di (I/2059).

m. -e (I/772).

m. -gen (I/1523).

m. -ip (I/1945, I/2066).

miñde- miñdegen suluu köz: binlerce güzel göz.

m. -gen (I/1862).

ministerstvo **Rus.** vekalet. (I/1272).

m. +nun (I/1283, I/1366).

m. +sunun (I/1271).

mint- öyle hareket etmek.

m. -pey (I/447)

m. -peyt (I/2115).

mintip öyle, şöyle, bu suretle. (I/1102, I/1104, I/1303, I/192, I/2273, I/2554, I/428).

minut **Rus.** dakika. (I/601).

minuttuk **Rus.+Tr.** dakikalık. (I/1861, I/2749, I/550).

moko- körleşmek, kesmez olmak.

m. -y (I/973).

molbert **Rus.** şövale, çizim sehpası.

m. +ti (I/2408, I/2419, I/2741).

m. +tin (I/1040, I/1266, I/993).

moldo **Ar. 1.** okur-yazar kimse; **2.** molla, imam. (I/1169, I/1189, I/1213, I/1214, I/1223).

molo mezar, kabir.

m. +ñdu (I/1542).

momun **Ar.** (<mü'mîn) mümin; iyi niyetli. (I/2352, I/608, I/88, I/90, I/93).

m. +ça (I/2197).

m. +dan (I/2261).

mookum **Ar. 1.** keder; **2.** arzu.

m. +u (I/1788).

m. +uñ (I/2215).

Moskva yer ismi.

m. +da (I/1449, I/2239).

m. +dan (I/1436).

m. +ga (I/1435).

mostoy- somurtmak.

m. -up (I/1592).

motor **Rus.** motor.

m. +u (I/148).

moymolcu- güzelleşmek, güzel görünüşte bulunmak.

m. -gan (I/291).

m. -y (I/480).

moyun boyun. (I/1568).

m. +darı (I/1837).

m. +ga (I/1174, I/79).

m. +u (I/1376, I/1894, I/211, I/2243, I/257, I/264, I/57).

m. +uma (I/1721).

m. +un (I/2217).

m. +uñ (I/842).

m. +una (I/2217, I/617).

m. +unan (I/629).

moyundaş- birbirinin boynuna sarılmak.

m. -a (I/403).

möl **Far.** çok yaş; çok nemli. (I/2436).

möltür parlayan; temiz, şeffaf. (I/1396, I/1642, I/1778).

möltürö- parıltı ve hafifçe titremek; temiz ve şeffaf olmak.

m. -gön (I/2241).

mömö **Far.** meyve.

m. +lörü (I/703).

m. +sü (I/1071).

m. +sün (I/1075).

mömölüü **Far.+Tr.** meyveli. (I/1548, I/2645).

möñgü dağ cümudiyesi, ebedi kar. (I/1888, I/2416).

m. +nün (I/1864, I/2421).

möñgülüü ebedi karlar ile kaplı. (I/1863, I/398).

möönöt **Ar.** vade, müddet, mühlet.

m. +üñdü (I/1358).

möörö- böğürmek.

m. -p (I/26, I/679).

mugalim **Ar.** muallim, öğretmen. (I/1411, I/1433, I/1486, I/2143, I/70, I/72, I/88).

m. +der (I/1471, I/1474, I/1475, I/1488, I/1496, I/1502, I/2342, I/2347, I/69, I/80, I/98).

m. +derdin (I/2331, I/79).

m. +derge (I/2334, I/2344).

m. +di (I/1488).

m. +din (I/1463).

m. +i (I/46, I/71).

m. +inen (I/70).

m. +inin (I/72).

mugalimdik **Ar.+Tr.** öğretmenlik. (I/1435).

mukam **Ar.** makam, ahenk. (I/444).

mukamduu **Ar.+Tr.** ahenkli. (I/157, I/2560).

mulcuñ yüzünü ekşiterek bakma. (I/331).

muluñda- sessizce sevincini belli etmek.

m. -p (I/369).

munarıkta- hafif karanlıkla, hafif sisle örtülmek.

m. -gan (I/1563).

muñay- kederlenmek, tasalanmak; hasret çekmek

m. -dı (I/1641, I/1665).

muñayım keder, tasa. (I/1578, I/193, I/2022, I/2555, I/516).

munu bunu. (I/1113, I/1394, I/1517, I/1697, I/276, I/429, I/513, I/527, I/745, I/814, I/99).

m. +su (I/971).

m. +sun (I/2351, I/707).

munun bunun. (I/101, I/1137, I/2360, I/724).

m. +du (I/364).

munuñ bu.

b. +a (I/359).

murda önce, daha evvel. (I/1122, I/1135, I/1137, I/1140, I/1144, I/1235, I/1292, I/1307, I/1404, I/1449, I/1466, I/1485, I/1517, I/1533, I/1713, I/1746, I/1836, I/1859, I/1891, I/2209, I/2573, I/303, I/38, I/819, I/819, I/974, I/235).

m. +raak (I/2335, I/41).

murdagı eskideki, evvelki. (I/1476, I/1679, I/1741, I/1788, I/1873, I/2081, I/2514, I/2723).

m. +dan (I/2011, I/2389, I/890, I/912)ç

m. +day (I/47).

m. +sınday (I/1165, I/1259, I/1264, I/1374, I/1376, I/1481, I/2124, I/2331, I/2567, I/918).

murdatan evvelden, eskiden. (I/1633, I/2345, I/2387, I/976).

murdu burun (I/949).

m. +mdu (I/2610, I/726).

m. +na (I/2739).

murun I burun.

m. +darı (I/1853).

murun II daha evvel, eskiden.

m. +darın (I/3, I/48).

m. +kuday (I/102).

murut bıyık. (I/1334, I/1343, I/1354, I/1357, I/1373, I/239, I/272).

m. +u (I/1520, I/1805, I/139, I/681).

musapır **Ar.** (<müsâfir) misafir, konuk. (I/528).

m. +dan (I/523).

muştum **Far.** yumruk.

m. +dan (I/852).

m. +darı (I/992).

m. +day (I/1872, I/1985, I/928).

muyu- inanmak; güvenmek.

m. -p (I/2249).

muz buz. (I/180).

m. +du (I/1405).

muzda- buz kesilmek.

m. -dı (I/1175).

m. -dıbı (I/1543).

m. -gança (I/2708).

m. -p (I/1380).

m. -y (I/1592).

muzdak buz gibi, soğuk, sonmuş. (I/1542, I/1575, I/1647, I/1779, I/180, I/1800, I/1825, I/1907, I/2022, I/2023, I/223, I/2315, I/2501, I/2530, I/2714, I/566, I/911, I/1960).

m. +tı (I/1542).

muzdaktık soğukluk.

m. +ı (I/1779).

muzey **Rus.** müze. (I/241).

m. +ge (I/1280).

m. +lerde (I/423).

m. +lerden (I/1449).

m. +lerdin (I/1281).

muzıka **Rus.** müzik.

m. +ga (I/1316).

m. +nın (I/1167, I/1167, I/1315, I/1914, I/461).

muzoo bir yaşında olan buzağı. (I/2365).

müçö bedeni bir kısmı, uzuv, organ; **müçö-baştı**: organları (I/444).

m. +lörü (I/1295, I/1300, I/1338).

m. +lörünün (I/1303, I/1354, I/1372).

müçöl doğum senesi.

m. +üdön (I/1743).

müldö büsbütün, tamamıyla. (I/1065, I/1519, I/2083, I/2216).

mülk **Ar.** mülk, mal, emlak.

m. +tün (I/1755).

m. +ü (I/921).

mümkün **Ar.** (<mümkin) mümkün, olabilen. (I/1832, I/2638).

mümkünçülük **Ar.+Tr.** imkan, yapılabilirlik. (I/1478).

münöt = minut.

m. +çö (I/1266).

münöz ahlak, seciye, karakter, tabiat.

m. +ü (I/1070, I/1143, I/1583, I/1644, I/1676, I/1737, I/2016, I/607, I/366).

m. +ünö (I/1510).

m. +ünön (I/2347, I/2370).

m. +ünün (I/2011, I/1033).

mürzö **Far.** kabir, mezarlık.

m. +sünö (I/2167).

müşküldüü **Ar.+Tr.** ıstıraplı, üzüntülü. (I/1177).

müyüz boynuz. (I/1885).

m. +ünün (I/1877).

müyüzdüü boynuzlu. (I/1883).

N

n nida. (I/1325).

naadan **Far.** (<nâ-dân) cahil. (I/386).

naar **Far.** aş, yiyecek. (I/31).

naarazı **Far.+Ar.** memnun olmayan nârazı. (I/1745, I/2182, I/2527, I/2621, I/972).

n. +mın (I/578).

naarazıçılık **Far.+Ar.+Tr.** memnuniyetsizlik.

n. +tarın (I/2021).

naarazılan- memnun olmamak.

n. -dı (I/1091).

naarazılık **Far.+Ar.+Tr.** memnuniyetsizlik. (I/2051).

n. +ın (I/1496).

naçar **Far.** zayıf, aciz, kötü. (I/2625, I/719).

nado **Rus.** şart. (I/522).

nak tam, noktası noktasına. (I/153, I/1871, I/478).

n. +a (I/2412).

n. +ta (I/1025, I/1730, I/2446, I/388).

namıs **Ar.** (<nâmûs) namus. (I/1255, I/2352, I/79).

n. +ı (I/1192, I/1603).

n. +ın (I/1094, I/1354, I/1618, I/966).

n. +ıñ (I/967).

n. +ına (I/1102, I/1113, I/2552).

namıssız **Ar.+Tr.** namussuz. (I/1250).

n. +nan (I/1063).

nan **Far.** (<nân) ekmek.

n. +day (I/499).

narı ötede, öte yanda. (I/49, I/85).

Narın yer ismi. (I/6).

nariste **Far. 1.** genç, sabi; **2.** masum, günahsız. (I/1017) (I/1914, I/2387, I/68).

n. +çe (I/185).

n. +nin (I/2386).

nasip **Ar.** kısmet, alınyazısı.

n. +ten (I/2701).

nasiya yersiz, boş. (I/15).

nastroyoniyesiz **Rus.+Tr.** keyifsiz. (I/1319).

natıyca **Ar.** netice, sonuç. (I/1498).

n. +sında (I/784).

natura **Rus.** tabiat.

n. +dan (I/2405).

natyurmort **Rus.** natürmort. (I/945).

nazar **Ar.** nazar, bakış. (I/406, I/49).

n. +ı (I/2439).

n. +ın (I/1354, I/1621).

nazdan- nazlanmak.

n. -a (I/449, I/828).

n. -gan (I/298).

nazdangandık nazlılık. (I/343).

nazduu nazlı. (I/1037, I/104, I/1056, I/107, I/1147, I/2348, I/2364, I/438, I/480).

nazik nazik. (I/1088, I/1167, I/1565, I/1723, I/1732, I/1839, I/190, I/2458, I/398, I/444, I/541, I/546).

n. +ireek (I/966).

ne ne. (I/1083, I/1137, I/1582, I/1859, I/1867, I/669, I/928).

neçe kaç; **bir neçe**: birkaç. (I/1275, I/1486, I/577, I/948).

neçen = neçe. (I/1302, I/1302, I/1449, I/1679).

negiz temel, esas, prensip.

n. +gi (I/2441).

neme ne. (I/998).

n. +ndi (I/1215).

n. +nin (I/1354).

nerse nesne, eşya, şey. (I/1117, I/1262, I/1268, I/1300, I/1722, I/1895, I/2632, I/2730, I/320, I/413, I/505, I/580, I/586, I/877).

n. +den (I/129).

n. +dey (I/1861).

n. +ge (I/1836, I/1864).

n. +ni (I/1038, I/1174).

n. +nin (I/1451, I/148, I/1732).

n. +si (I/495).

n. +sin (I/215).

nes **1.** dalgın; **2.** sağır (I/226); **nes bol**: daglın olmak (I/286).

n. +i (I/2348).

nıksıra- gevşetmek.

n. -gan (I/610).

n. -p (I/153).

nım nem. (I/168, I/951).

nımduu nemli. (I/146, I/146, I/1542, I/223, I/60).

nımış- ıslanmak.

n. -ıp (I/96).

n. -ıy (I/1035).

nımşı- terlemek.

n. -gan (I/1588, I/2058, I/2105).

n. -p (I/2233).

n. -y (I/77).

niyet niyet, düşünce. (I/1510).

n. +i (I/1829).

n. +im (I/1978).

Niyazalı özel isim. (I/2575, I/2580).

nookas hasta. (I/2114).

nota **Rus.** nota. (I/1316).

novatorduk yenilikçi. (I/1321).

nöşör sağanak, birden dökülen yağmur. (I/1536, I/1559, 165).

n. +dö (I/1539).

n. +dön (I/1532).

nuk ırmağın yatağı, mecra.

n. +u (I/916).

n. +un (I/43, I/802).

n. +unun (I/229).

nuka **Rus.** haydi bakalım. (I/520).

nuku- tokatlamak, dirseklemek.

n. -p (I/225).

nukura mutlak, saltık. (I/2388).

nur **Ar.** (<nûr) ışık, nur. (I/1422, I/148, I/1542, I/1571, I/492, I/627, I/631).

n. +ga (I/51).

n. +ları (I/148, I/2434).

n. +u (I/1403, I/1522, I/1530, I/1565, I/1857, I/2320, I/2502, I/262, I/398, I/610, I/743, I/750, I/897).

n. +un (I/247).

n. +una (I/1862, I/1864, 28).

n. +unan (I/1075, I/980).

nurdan- nur saçmak, nurlanmak.

n. -a (I/2016).

n. -gan (I/2413).

O

o bir ünlem. (I/414).

obdul- ileri atılmak.

o. -a (I/2095).

oboço **1.** tümsek, tepe; **2.** bir parça ileride, bir parça uzakta.

o. +do (I/613).

o. +rook (I/596).

o. +rooktogu (I/2434).

oboloy evvela, her şeyden önce. (I/23).

obon melodi, nağme.

o. +du (I/1869, I/2560, I/611).

o. +dun (I/2560, I/2564).

o. +go (I/155).

o. +una (I/159).

obraz **Rus.** suret; görüntü.

o. +ın (I/1322).

oçor-baçar eski ve oturaklı. (I/2653).

odono kaba, nezaketsiz. (I/1262, I/1316, I/2346, I/2550).

odonoluk kabalık. (I/2241).

ofitsiantka **Rus.** garson.

o. +lardı (I/1142).

o. +lardın (I/1141).

ogo **Moğ.** (<ogu) gayet, pek, daha çok. (I/1167, I/1303, I/146, I/165, I/1732, I/182, I/2105, I/2436, I/266, I/819, I/890, I/891, I/891, I/916, I/96, I/1076); **ogo beter**: daha fazla (I/1140, I/1335, I/1449, I/1510, I/1635, I/1644, I/230, I/2350, I/2374, I/2471, I/2502, I/256, I/2739, I/492, I/71, I/917, I/966, I/891).

ogorod **Rus.** bahçe, sebze bahçesi.

o. +dogu (I/1040).

o. +u (I/690).

ok ok, mermi. (I/1922).

o. +u (I/1538).

o. +unan (I/549).

okçun ötede, ötede bulunan uzan; ayrıca. (I/2511)

o. +uraakta (I/2380).

okşo- benzemek.

o. -bogon (I/1583, I/2347).

o. -boyt (I/299).

o. -gon (I/1115, I/1268, I/1438, I/1479, I/1867, I/2035, I/2084, I/2348, I/2433, I/40, I/58, I/60).

o. -p (I/1281, I/1295, I/1541, I/314, I/739).

okşoş- birbirine benzemek. (I/1071, I/1260, I/1685, I/1712, I/1832, I/2238).

o. -poy (I/182).

o. -suñ (I/1548).

okşoştuk benzeyiş, benzerlik. (I/1467).

okto- silahı kurmak.

o. -boy (I/1927).

o. -ym (I/1928).

oktos- ani bir dönüş yapmak, birden bire bir yana sıçramak. (I/1778, I/481).

oku- **1.** okumak; **2.** öğrenmek.

o. -bagan (I/1449).

o. -basa (I/59).

o. -bastan (I/2327, I/2567).

o. -gan (I/1449, I/438).

o. -gança (I/1738, I/2169).

o. -ganda (I/2326).

o. -gandarının (I/1479).

o. -ganga (I/57).

o. -p (I/1435, I/1449, I/1588, I/1594, I/1745, I/2168, I/2239, I/2327, I/59).

o. -y (I/1465).

o. -ym (I/1384).

okul- okunmak.

o. -bagan (I/58).

o. -gan (I/1392).

o. -makçı (I/1470).

okumuştuu okumuş (tahsilli), âlim, bilgin. (I/711).

okuran- yavaşça kişnemek.

o. -a (I/149).

o. -ıp (I/682).

okut- **1.** okutmak; **2.** öğretmek.

o. -kan (I/1414).

o. -sam (I/407).

o. -up (I/405).

okutuu öğretme. (I/1469).

okuu **1.** okuma; **2.** öğrenme. (I/1436, I/1449, I/1482, I/1482, I/44).

o. +ga (I/211, I/2282, I/2573, I/2622, I/55).

o. +nu (I/1383).

o. +sun (I/1425).

okuuçu okuyan; talebe. (I/1590).

o. +dan (I/120).

o. +lar (I/119, I/1484, I/1486, I/1488, I/1500, I/1561, I/2403, I/2409, I/46, I/83).

o. +lardan (I/120).

o. +lardı (I/207, I/2405, I/45).

o. +lardın (I/1449, I/1785, I/203, I/206, I/48).

o. +larga (I/1462, I/1473, I/2409, I/49).

o. +ları (I/1507, I/48).

o. +larım (I/1749).

o. +ların (I/116, I/2415).

o. +larına (I/1459).

o. +nun (I/73).

o. +su (I/126).

o. +suna (I/129).

okuya **Ar.** hadise, olay. (I/2564, I/43).

o. +lar (I/2485).

o. +lardı (I/711).

o. +lardın (I/38).

o. +nı (I/1228, I/42).

o. +nın (I/1177, I/1229, I/1482, I/1482, I/2412, I/2627, I/556).

olco ganimet.

o. +go (I/1734).

oldokson beceriksiz, biçimsiz, hantal. (I/1400, I/468, I/469, I/895, I/985).

oloñ arka kolan (ki eğer başına takılır). (I/1542, I/1571).

oltur- **1.** oturmak; **2.** ikamet etmek; **3.** yardımcı fiil.

o. -gan (I/49, I/969).

olturuş- **işt.** oltur- dan.

o. -tu (I/397).

oluray- boynunu uzatmak, gözlerini açarak bakmak.

o. -a (I/728).

on on (sayı) (I/1266, I/1305, I/1421, I/1484, I/1872, I/1879, I/188, I/1880, I/1967, I/2084,

I/209, I/2570, I/2598, I/2627, I/474, I/731); **on beş**: on beş (I/41); **on segizdegi**: on sekizdeki (I/2232); **on beştegi**: on beşteki (I/1519).

o. +do (I/210).

o. +doy (I/898).

oñ **1.** sağ; **2.** münasip, uygun. (I/1100, I/1961, I/1985, I/2650, I/295, I/965); **oñdu-soldu:** sağlı sollu. (I/1595).

oñdo- düzeltmek; ders vermek.

o. -y (I/2363, I/2562).

oñdoş- hep birlikte düzeltmek.

o. -poyt (I/2110).

oñko dik konulan aşığın durumu. (I/780).

oñol- düzelmek, yoluna konulmak.

o. -o (I/1376).

oñoy kolay kolay başarılabilen. (I/1107, I/1257, I/1310, I/1453, I/2337, I/2563, I/782).

o. +bu (I/2152).

onto- ıkınmak, inlemek.

o. -p (I/2218, I/2318).

onunçu onuncu. (I/1594).

o. +nu (I/2282).

o-o nida. (I/1437, I/1449).

oo- ağmak, bir yana sarkmak, bir tarafa yatmak.

o. -gondo (I/2556, I/318).

o. -moyunça (I/667).

o. -p (I/2410, I/562).

o. -y (I/1528, I/901).

ooba evet! (muvafakat). (I/1021, I/1041, I/1099, I/1406, I/2433, I/2526, I/2715, I/278, I/97, I/987).

ookat **Ar.** gıda, rızk, erzak. **ookat-cayıñdın**: maddi vaziyetinin (I/2276).

o. +ı (I/1420).

oolak uzaktaki, uzak, uzakta.

o. +tan (I/153).

oolaktatuu uzaklaşma.

o. +nun (I/1584).

o-opiy seslenme. (I/2412)

oor **1.** ağır; **2.** güç, zor. (I/1070 I/1076, I/1188, I/1376, I/1511, I/1535, I/1569, I/1624, I/2636, I/76, I/898).

ooru I hastalık, ağrı. (I/2130).

o. +dan (I/2160).

o. +ga (I/2120).

o. +sun (I/1394).

ooru- II hastalanmak, ağrımak.

o. -basa (I/2191).

o. -bayt (I/1282).

o. -çu (I/1665).

o. -gan (I/2181).

o. -gandıktan (I/97).

o. -p (I/1170, I/1539, I/1742, I/1742, I/2055, I/2172, I/2176, I/2180, I/2197, I/2366, I/2573, I/2761).

o. -yt (I/2190, I/2192, I/2193).

oorukçal hastalıklı. (I/2269).

ooruluu hasta, hastalıklı; ağrılı. (I/1745, I/2124, I/2633, I/2634, I/2636).

o. +day (I/2056).

o. +mun (I/2186, I/2189, I/2184).

oorut- ağrı vermek.

o. -kandan (I/2562).

o. -pas (I/2369).

o. -up (I/1773, I/2017).

ooz **1.** ağız; **2.** kaynak. (I/1254, I/1663, I/2346, I/2559, I/2701, I/2752, I/31, I/476, I/69, I/856).

o. +don (I/1303, I/1372).

o. +dorunan (I/1110).

o. +go (I/1449, I/188, I/238).

o. +u (I/57).

o. +un (I/1595, I/1965, I/1980, I/1982, I/2509, I/31, I/481).

o. +una (I/1542, I/2527, I/320, I/417, I/541, I/853, I/96).

o. +uña (I/2218).

o. +unan (I/1595, I/2389, I/546, I/88, I/895).

op **obu cok**: gayet. (I/1589)

opkolcu- burulmak, canı sıkılmak.

o. -p (I/1540, I/2175).

o. -y (I/1738).

ordo karargâh. (I/327).

ordu onun yeri; yer. (I/1045); **ordu-orduna**: yerli yerine (I/2409).

o. +buzdan (I/2641).

o. +n (I/2084).

o. +nan (I/1300, I/1334, I/1402, I/1496, I/1680, I/1980, I/1985, I/205, I/2092, I/2095, I/211, I/2442, I/2525, I/2527, I/2541, I/265, I/2667, I/268, I/2699, I/2714, I/509, I/638, I/75, I/82, I/882, I/887).

o. +ñardan (I/1886).

o. +nda (I/1689, I/2079, I/226, I/2385, I/282, I/488, I/556).

orduna yerine; onun yerine. (I/1045, I/1303, I/1873, I/2567, I/264, I/611).

organikalık **Rus.+Tr.** organik.(I/1468).

orok orak.

o. +toy (I/2063).

oron- kendi üzerine sarmak, bürünmek.

o. -gon (I/1533).

o. -up (I/1539).

oroy **1.** çabuk sinirlenen; **2.** kaba. (I/2032).

o. +uraak (I/966).

orsok üst dişleri çıkık duran kimse. (I/1335).

orto **1.** orta; **2.** orta halli. (I/1741, I/273, I/966).

o. +buzda (I/2770).

o. +dogu (I/71).

o. +go (I/1307, I/2727, I/425).

o. +lorunda (I/2332).

o. +su (I/2423, I/2520, I/318, I/508, I/563, I/896).

o. +sun (I/2548).

o. +suna (I/1572).

o. +sunan (I/2649, I/965).

o. +sunda (I/1375, I/1467, I/1646, I/1734, I/1871, I/1989, I/2428, I/2691, I/942, I/963).

o. +sundagı (I/1092, I/1416, I/1468, I/2714, I/478, I/579, I/609).

orul- biçilmek.

o. -a (I/2506).

orun yer, mahal. (I/1172, I/1742, I/230).

o. +darınan (I/1787, I/2310).

o. +darında (I/2386).

o. +ga (I/869).

o. +unan (I/2514).

orunduk yatakhane.

o. +targa (I/1300).

orunduu yerinde olan, işe yarayan; makul. (I/1109, I/1109).

o. +day (I/1107).

orunsuz yerinde olmayan. (I/2705).

orus Rus. (I/1463, I/1469, I/248).

o. +tar (I/313, I/315).

oşent- öyle yapmak.

o. -ken (I/1553, I/2604).

o. -kende (I/670).

o. -pese (I/2610).

o. -et (I/1196).

oşentip bu yüzden, bu suretle. (I/1038, I/1114, I/1306, I/1426, I/147, I/1474, I/1638, I/164, I/1675, I/1738, I/1912, I/202, I/2185, I/2218, I/2585, I/2619, I/2721, I/2775, I/35, I/450, I/466, I/526, I/569, I/725, I/731, I/8).

oşo o, öteki. (I/1033, I/1277, I/1297, I/1376, I/1426, I/1484, I/1595, I/1596, I/16, I/1604, I/1639, I/1643, I/1673, I/1760, I/1905, I/1961, I/2041, I/2051, I/2059, I/2127, I/2148, I/2379, I/2411, I/2426, I/2467, I/2547, I/2736, I/311, I/443, I/564, I/760, I/865, I/9).

o. +bu (I/409).

oşogo ona, oraya, bu yüzden. (I/1019, I/1030, I/1403, I/1463, I/1479, I/1531, I/1553, I/1678, I/2389, I/2563, I/2760, I/2772, I/477).

oşol = oşo. (I/1017, I/1046, I/1070, I/1080, I/1098, I/1107, I/1168, I/1174, I/1182, I/1226, I/1241, I/1286, I/1292, I/1302, I/1305, I/1317, I/140, I/1411, I/1425, I/1438, I/1452, I/1455, I/1459, I/1468, I/1478, I/1482, I/1517, I/1518, I/1520, I/1523, I/1533, I/1539, I/1540, I/1562, I/1565, I/1566, I/1567, I/1578, I/1581, I/1582, I/1592, I/1677, I/1682, I/1708, I/1734, I/1805, I/1835, I/1867, I/1875, I/1902, I/1931, I/1938, I/1967, I/1986, I/2166, I/2174, I/2194, I/2200, I/2207, I/2215, I/2220, I/226, I/228, I/229, I/2325, I/2329, I/2344, I/237, I/2387, I/2403, I/2434, I/2440, I/2441, I/2479, I/2490, I/2509, I/253, I/2548, I/2565, I/2574, I/2627, I/2635, I/2751, I/2761, I/2777, I/282, I/423, I/438, I/475, I/482, I/483, I/488, I/495, I/546, I/578, I/580, I/601, I/668, I/78, I/795, I/80, I/83, I/85, I/871, I/891, I/932, I/933, I/934, I/943, I/987).

o. +lor (I/1484).

o. +nun (I/1111, I/1376, I/1458).

o. +nusun (I/1758).

oşon = oşo.

o. +u (I/1101, I/2300, I/744).

oşonço o kadar. (I/1454, I/1513).

oşonçoluk o kadar, şu kadar. (I/1070, I/13, I/20, I/132, I/1522, I/1526, I/1564, I/1822, I/201, I/2482, I/37, I/38).

oşondo orada, o zaman. (I/1416, I/1449, I/1450, I/1451, I/1494, I/155, I/1575, I/1595, I/1680, I/1819, I/2133, I/2141, I/2332, I/2418, I/2428, I/2630, I/2641, I/315, I/386, I/622, I/753, I/823).

oşondon oradan, ondan. (I/1375, I/1012, I/1042, I/1164, I/119, I/1227, I/1254,

I/1470, I/1538, I/1565, I/1647, I/1665, I/1674, I/1774, I/1827, I/2, I/2084, I/2159, I/2251, I/2324, I/2347, I/2374, I/2385, I/241, I/260, I/2622, I/320, I/335, I/401, I/437, I/55, I/590, I/79, I/803, I/895, I/907, I/967, I/148); **oşondon beri**: ondan beri (I/137); **oşondon kiyin**: ondan sonra (I/1988, I/2340, I/2702, I/626, I/913).

oşondoy o gibi, bu gibi. (I/1017, I/1187, I/1291, I/444, I/1710, I/2082, I/2209, I/2330, I/2425, I/440, I/798).

o. +bu (I/2040).

o. +lordon (I/2767).

oşonduktan bundan dolayı, bunun için, onun için, o (bu) sebepten. (I/100, I/1070, I/122, I/1293, I/1327, I/1338, I/140, I/1415, I/1447, I/157, I/1677, I/1703, I/1766, I/1798, I/2182, I/223, I/2240, I/2346, I/2448, I/2457, I/2560, I/2687, I/2693, I/403, I/433, I/515, I/597, I/91, I/940, I/98).

o. +bı (I/246).

ot I ateş. (I/148, I/481); **ot algan**: ateş alan (I/2074).

o. +u (I/457).

o. +ubuz (I/1656).

ot II ot. (I/2088, I/2232).

o. +ko (I/2225, I/2344).

otçet **Rus.** rapor. (I/1283).

otpusk **Rus.** izin; mezuniyet.

o. +a (I/2571, I/2572).

otto- otlamak.

o. -y (I/1519, I/1829, I/479).

otun odun, yakacak.

o. +du (I/604).

otur- oturmak. (I/1623, I/1812).

o. -a (I/1573, I/190, I/2015, I/2078, I/2391, I/2498, I/2504, I/368, I/385, I/631).

o. -agoy (I/2045, I/294).

o. -alık (I/2256).

o. -am (I/2291).

o. -ar (I/8).

o. -arda (I/706).

o. -at (I/1064, I/1104, I/1452, I/2633, I/2728).

o. -ayın (I/2275).

o. -çu (I/69).

o. -du (I/1954, I/2025, I/2070, I/2106, I/2164, I/2174, I/2266, I/2415, I/2508, I/2523, I/2679, I/2721, I/297, I/403, I/708, I/965).

o. -dum (I/2003).

o. -gan (I/1565, I/1708, I/1778, I/1837, I/1990, I/2026, I/2093, I/2124, I/2125, I/2160, I/2168, I/254, I/257, I/2651, I/2678, I/2729, I/2730, I/347, I/398, I/399, I/403, I/612, I/71, I/766, I/846, I/853, I/869).

o. -gandan (I/982).

o. -gandardın (I/1502).

o. -gandarga (I/69).

o. -ganday (I/539).

o. -ganga (I/669).

o. -ganı (I/2705).

o. -ganın (I/1994, I/2033, I/217).

o. -ganına (I/1539).

o. -gansıgan (I/119, I/1300).

o. -gula (I/1161).

o. -makçı (I/978).

o. -sañ (I/1803).

o. -uñuz (I/279).

o. -up (I/1130, I/1142, I/1237, I/1566, I/1601, I/1766, I/1805, I/1821, I/1862, I/1957, I/1969, I/2042, I/2070, I/2310, I/2464, I/2575, I/2677, I/2707, I/2732, I/34, I/615, I/674, I/821).

o. -uptur (I/70).

oturguz- oturtmak, dikmek.

o. -up (I/1131, I/1157, I/2058, I/2337, I/434).

oturuş oturma, oturuş.

o. +u (I/283, I/398).

oturuş- II **işt.** otur- dan.

o. -kan (I/1306).

o. -payt (I/2424).

o. -tu (I/1931, I/2122, I/2263, I/2467, I/477, I/1970, I/2563).

o. -up (I/1569, I/484, I/675, I/789).

o. -uptur (I/318).

otuz otuz; otuz beşterdegi: otuz beşlerdeki (I/88).

o. +ga (I/1832, I/966).

oy I fikir, düşünce; kaygı. (I/1098, I/1112, I/1245, I/1332, I/1407, I/1578, I/1735, I/2053, I/2054, I/2076, I/209, I/2456, I/2577, I/369, I/699); **oy-düynösün**: fikir dünyası (I/1583). **oy-sanaasına**: düşüncesine (I/988).

o. +do (I/2583).

o. +don (I/1460, I/68).

o. +du (I/1584, I/1838).

o. +dun (I/116, I/1677, I/2563).

o. +duñ (I/690).

o. +go (I/1082, I/1102, I/1319, I/2341, I/375, I/400, I/581, I/885).

o. +o (I/1909).

o. +u (I/2123, I/2455, I/2532, I/972).

o. +ubuzça (I/1322).

o. +un (I/128, I/1307, I/1659, I/1985, I/185).

o. +una (I/1411, I/2537, I/362, I/505).

o. +unan (I/2718).

o. +unda (I/1174, I/2717).

oy II alçak yer, çukur. (I/1827); **oy-kırı**: ovası (I/1840).

oy III nida: oy! ah! vay! (I/1918).

oyçul düşünceli. (I/1295).

oyduñ alçak yer, ovalık.

o. +dardın (I/1519).

oyduñça **Tr.+Far.** alçak yer, küçük ovalık.

o. +ga (I/2434).

oygon- uyanmak.

o. -boyt (I/1061).

o. -çu (I/142).

o. -du (I/1726, I/1727).

o. -gondo (I/1170).

oygonor- tasarlamak.

o. -u (I/63).

oygot- uyandırmak.

o. -poyt (I/689).

oygotuu uyandırma.

o. +nun (I/154).

oylo- düşünmek.

o. -bo (I/1249).

o. -bogon (I/2179).

o. -bogonduktan (I/2329).

o. -boso (I/2338).

o. -boy (I/1300, I/1476).

o. -du (I/1406, I/1940, I/2068, I/2367, I/2466, I/2536, I/2569, I/267, I/2692).

o. -dum (I/2359).

o. -gom (I/2591).

o. -gon (I/1292, I/1771, I/1964, I/2718).

o. -gondoy (I/2084, I/2166).

o. -gonduktan (I/1095).

o. -gonu (I/1011, I/2669).

o. -gonunday (I/1116, I/2337).

o. -gusu (I/64).

o. -p (I/1469, I/1897, I/2562, I/2566, I/409, I/553).

o. -rsuzdar (I/2715).

o. -som (I/2761).

o. -y (I/116, I/1227, I/2086).

o. -ybuz (I/1706).

oylon- düşünceye dalmak; kendini düşünceye kaptırmak.

o. -bogon (I/1449).

o. -do (I/985).

o. -duñuzbu (I/2294).

o. -o (I/1361).

o. -up (I/1514).

oyloo tefekkür, muhakeme.

o. +çu (I/1036).

oyluu düşünceli. (I/48, I/791, I/871).

oyno- oynamak.

o. -gon (I/265).

o. -gonun (I/1040).

o. -p (I/1575, I/1836, I/2380, I/2381, I/25).

o. -y (I/140, I/1837, I/203, I/707).

oynok zıplama.

o. +ton (I/127).

oynol- oynanmak.

o. -o (I/1166).

oynatuu oynatma. (I/92).

oyt oyt berip: bir yana sapıp. (I/146, I/151, I/128).

oyun oyun, eğlence, şaka. (I/1069, I/150, I/2385, I/25, I/346, I/612).

oyun-zooktuu: eğlenceli (I/2428).

oyunkaraak oynak, şakacı. (I/1032).

ozun- öne atılmak, öne geçmek.

o. -du (I/2693).

o. -gandıkı (I/1219).

o. -up (I/31).

Ö

öböktö- dayanmak.

ö. -y (I/48).

öbüş- öpüşmek.

ö. -köñdü (I/470).

ö. -ö (I/25).

ö. -üp (I/1013, I/1040, I/2217, I/590).

öbüü öpme.

ö. +gö (I/467).

öcör inatçı, intikamcı. (I/1952).

öcörlük inatçılık. (I/1449).

öç- sönmek.

ö. -ö (I/179).

ö. -pösün (I/2664).

ö. -üp (I/1059, I/1619, I/500).

ö. -üptür (I/2510).

öçöş- kin beslemek, kızmak.

ö. -köndöy (I/565).

öçür- söndürmek.

ö. -böstön (I/1990).

ökmöt **Ar.** hükümet. (I/424).

öktöö tatmin edilmemiş arzu.

ö. +sü (I/2318).

ökül **Ar.** vekil, delege.

ö. +ü (I/1366).

öküm **Ar.** (<hükm) hüküm, karar. (I/1339, I/1575,

I/2075, I/208, I/2489, I/2691, I/549).

ö. +ünö (I/50).

ökün- pişman olmak.

ö. -göndöy (I/2395, I/2418).

ö. -ö (I/284).

ö. -ör (I/2750).

ö. -üp (I/1416, I/616, I/686).

ökünüç pişmanlık. (I/40).

öküt yerine getirilmeyen arzu, pişmanlık.

ö. -tö (I/2750).

öl- ölmek.

ö. -bös (I/1547).

ö. -böy (I/2149).

ö. -dü (I/1427).

ö. -gön (I/93).

ö. -göndön (I/2640).

ö. -göndün (I/93).

ö. -gönün (I/2167, I/2696).

ö. -sö (I/1756, I/939).

ö. -söñ (I/1866).

ölkö ülke, memleket.

ö. +dö (I/1046).

ölörman azgın, pek kızgın. (I/1598, I/2718).

ölörmandık azgınlık, aşırı kızgınlık. (I/2636).

ölüm ölüm. (I/2630); **ölüm-ömür**: ölüm kalım (I/40).

ö. +dün (I/2631).

ömür **Ar.** (<‘ömr) ömür, hayat. (I/1259, I/1423, I/1444, I/1452, I/1456, I/1526, I/1553, I/1578, I/1702, I/1742, I/18, I/1866, I/2329, I/2631, I/404, I/430, I/464, I/765, I/774).

ö. +dü (I/1578).

ö. +dün (I/1391, I/1706, I/2636, I/2713, I/2775, I/2776, I/40, I/909).

ö. +ü (I/2119, I/2511).

ö. +ümdö (I/2671).

ö. +ümdögü (I/2286).

ö. +ündö (I/266, I/577).

ö. +ündögü (I/1430).

ö. +ünö (I/1045).

ö. +ünün (I/1017, I/2239, I/908).

ömürlük **Ar.+Tk.** ömürlük. (I/588).

ön- binmek.

ö. -üp (I/800).

öñ yüz, çehre. (I/1030).

ö. +dörü (I/180).

ö. +dörün (I/2436).

ö. +ü (I/1336, I/1682, I/1737, I/179, I/2648).

ö. +üñ (I/2020).

ö. +ündö (I/1070).

öndür dere, vadi, havza.

ö. +ündö (I/1425, I/1800).

ö. +ündögü (I/1066).

ö. +ünön (I/621).

öndürüştük üretime ait. (I/1283).

öñgö başka, özge.

ö. +gö (I/1037).

öñgöç yemek borusu.

ö. +ün (I/1225).

öñör- birisini veya bir şeyi önde giden atın üzerinde götürmek.

ö. -gön (I/613).

önör **Far. 1.** zanaat, hüner; **2.** bilgi, ustalık. (I/2149).

ö. +ü (I/2621).

ö. +üñ (I/2149).

ö. +üñdü (I/2153).

ö. +üñö (I/1390).

öön eksiklik, kusur. (I/1117, I/2).

ööp öp- ten gerundif. (I/1553, I/2095, I/2470, I/497, I/570, I/632, I/706, I/823).

öp- öpmek.

ö. -küsü (I/1899).

ö. -mökçü (I/903).

ö. -tü (I/1400, I/2667, I/555, I/873, I/899).

öpkö **1.** akciğer; **2.** öfke; öpkö-cürögümdü çabayın: sevgilim, görüp, doyamadığım. (I/1185, I/1261); öpkösü-öpkösünö: öfkesi öfkesine (I/1595).

ö. +sün (I/1845).

öpkülö- birkaç defa öpmek.

ö. -y (I/541, I/620).

ördö- yukarıya doğru gitmek.

ö. -p (I/1873).

ö. -y (I/1805).

ördök ördek. (I/1572, I/1573).

ö. +tör (I/1568).

örköçtön- kamburlaşmak.

ö. -gön (I/2218).

örkön mutluluk; zarafet; özgürlük.

ö. +üñ (I/420).

öröön **1.** insan vücudunun yarısı; **2. coğ.** dere.(I/1054, I/815).

ö. +dördü (I/2215).

ö. +dün (I/263).

ö. +ü (I/258).

ö. +ündögü (I/1062, I/1065).

ö. +ünün (I/1529).

ört yangın; ört alıp: yanıp (I/1571).

örttö- kundaklamak, yakmak.

ö. -p (I/345).

örttön- yanmak, tutuşmak.

ö. -dü (I/1640).

ö. -gönçö (I/445).

ö. -üp (I/1017, I/2216, I/883, I/966).

örük kayısı; erik. (I/135, I/1925, I/28, I/50); örük-alma: erik elma (I/27).

ö. -tün (I/2511, I/602, I/605, I/606, I/679).

ös- büyümek.

ö. -kön (I/1567, I/2219, I/2439, I/2448, I/403, I/43, I/49, I/60, I/619, I/711, I/711, I/978).

ö. -könün (I/2084, I/787).

ö. -ö (I/420).

ö. -öt (I/719, I/743, I/812).

ö. -pöyt (I/715).

ö. -tü (I/1587, I/402).

ö. -üp (I/1294, I/2, I/2105, I/35).

ö. -üptür (I/1781).

öspürüm yetişmiş genç (14-15 yaşında genç). (I/1023).

ö. +gö (I/1523).

ösümdük bitki.

ö. +törü (I/715).

ö. +tün (I/1558).

öt- **1.** geçmek; **2.** öne geçmek; **3.** ölmek, göçmek. (I/18).

ö. -çü (I/1594, I/458).

ö. -kön (I/1308, I/2, I/2070, I/2176, I/2440, I/42, I/51, I/630, I/711).

ö. -könü (I/2409, I/819).

ö. -könün (I/1482, I/34).

ö. -ö (I/1565).

ö. -pöy (I/1420).

ö. -sün (I/2661).

ö. -tü (I/1366, I/2246, I/86).

ö. -üp (I/125, I/1260, I/1395, I/19, I/2, I/230, I/2470, I/261, I/31, I/425, I/603, I/69, I/694, I/8).

ötkör- geçirmek, geçirmeye zorlamak. (I/2404).

ö. -bögön (I/1025, I/1025).

ö. -dü (I/2775).

ö. -gön (I/2239).

ö. -göndön (I/1741).

ö. -ö (I/1586).

ö. -öörün (I/1089).

ö. -üp (I/1742, I/1766, I/189, I/2665).

ötkörül- **edl.** ötkör- den.

ö. -gön (I/1482).

ötkörüü geçirme, sürme (malı); devir teslim, nakil.

ö. +dö (I/936).

ö. +nün (I/1479).

ötkün çabuk geçen yağmur. (I/1522, I/261).

ö. +dün (I/1522).

ötkür keskin; çevik. (I/597).

ötkürdük keskinlik, çeviklik.

ö. +ü (I/1105).

ötö I aşırı, son derece; pek ziyade. (I/1118, I/1149, I/140, I/1456, I/146, I/146, I/1804, I/2343, I/2517, I/2645, I/271, I/393, I/512, I/540, I/546, I/546, I/593, I/622, I/23, I/23).

ötö- II ödemek; yerine getirmek.

ö. -m (I/2282).

ö. -t (I/1527, I/1700, I/2427).

ötöö ödeme, yerine getirme.

ö. +sünö (I/1020).

ötün- rica etmek.

ö. -dü (I/1135, I/2339, I/560, I/889, I/1087).

ö. -gönünün (I/1105).

ö. -ö (I/819).

ö. -üptür (I/1741, I/2173).

ötünüç rica.

ö. +ü (I/1232, I/203, I/424).

ö. +üm (I/2286, I/2666).

ötüş- hep birlikte geçmek.

ö. -çü (I/1297).

ö. -kön (I/103).

ö. -pöyt (I/6).

öydö **1.** yokuş, üst, yüksek, yukarıya; **2.** hatta. (I/1110, I/1119, I/1413, I/1425, I/1661, I/1747, I/1805, I/1931, I/1946, I/2233, I/2297, I/2329, I/2370, I/692, I/73, I/807); **öydö-tömön**: ileri-geri (I/1083).

öykö- sürtmek; rahatsız etmek.

ö. -p (I/1262).

öyü- = öykö-.

ö. -gön (I/116).

öyüz o cihet (yüz); öteki kıyı.

ö. +dü (I/1523).

ö. +gü (I/628).

ö. +ü (I/1581).

ö. +ündö (I/130).

ö. +ünö (I/1581).

öz kendi, öz. (I/1017, I/1032, I/1032, I/1045, I/115, I/1158, I/1167, I/1230, I/1248, I/1251, I/1267, I/1268, I/1296, I/1302, I/1365, I/1416, I/1445, I/1449, I/1474, I/1496, I/1498, I/1568, I/1598, I/1619, I/1627, I/1664, I/1684, I/1688, I/1703, I/1751, I/1832, I/1837, I/1861, I/1878, I/1886, I/189, I/189, I/1968, I/2009, I/2079, I/2123, I/2124, I/2219, I/2329, I/2413, I/2456,

I/2531, I/2542, I/2658, I/2658, I/2673, I/2733, I/303, I/304, I/35, I/463, I/465, I/665, I/823, I/823, I/825, I/827, I/831, I/834, I/92, I/932, I/933, 49); **özünö-özü**: kendi kendine (I/1596).

ö. +bü (I/352).

ö. +büz (I/26, I/387).

ö. +büzdün (I/1154, I/1441).

ö. +dörü (I/1297, I/1532, I/1883, I/515, I/925).

ö. +dörün (I/1417).

ö. +dörünö (I/1295, I/1829).

ö. +dörünön (I/1853).

ö. +dörünün (I/1839).

ö. +ü (I/1002, I/1032, I/109, I/1095, I/1106, I/1111, I/1131, I/1213, I/1214, I/1232, I/1237, I/1239, I/1264, I/1299, I/13, I/1302, I/1305, I/1326, I/1345, I/136, I/1387, I/143, I/144, I/1452, I/1454, I/1459, I/1466, I/1480, I/1481, I/1482, I/1517, I/152, I/1588, I/159, I/1592, I/1604, I/1676, I/1676, I/1732, I/1737, I/1756, I/1808, I/1836, I/1859, I/1860, I/1885, I/190, I/192, I/1950, I/1965, I/1980, I/2023, I/2027, I/207, I/2084, I/2101, I/2115, I/2208, I/2213, I/2225, I/2233, I/231, I/2329, I/2344, I/2348, I/2374, I/2389, I/239, I/2400, I/2407, I/2411, I/2415, I/2432, I/246, I/250, I/251, I/2543, I/2554, I/2564, I/2604, I/2645, I/2702, I/2702, I/2719, I/2720, I/2723, I/353, I/353, I/422, I/441, I/446, I/465, I/476, I/483, I/545, I/556, I/58, I/601, I/602, I/622, I/679, I/712, I/739, I/76, I/79, I/813, I/818, I/819, I/883, I/895, I/930, I/937, I/948, I/982, I/986, I/997).

ö. +üm (I/1017, I/1160, I/1318, I/1330, I/1794,

I/1814, I/1861, I/2695, I/413, I/689, I/821).

ö. +ümdöy (I/360).

ö. +ümmün (I/1017).

ö. +ün (I/1070, I/1142, I/1228, I/1264, I/1267, I/1407, I/1415, I/1419, I/142, I/1420, I/1447, I/1454, I/1476, I/1621, I/1645, I/1690, I/1820, I/1896, I/1913, I/1961, I/1994, I/2054, I/2058, I/2069, I/2161, I/2176, I/2387, I/2481, I/2523, I/2532, I/2635, I/2711, I/2740, I/355, I/365, I/403, I/461, I/468, I/481, I/544, I/971, I/972, I/973).

ö. +üñ (I/1627, I/1652, I/1670, I/1671, I/1817, I/2042, I/2215, I/2590, I/2681).

ö. +ünçö (I/1303, I/143, I/146, I/1472, I/1479, I/1552, I/1734, I/1766, I/21, I/2198, I/2212, I/2239, I/2239, I/2333, I/2559, I/2740, I/2745, I/533, I/611, I/741, I/815).

ö. +ündö (I/1455, I/236).

ö. +ündön (I/1866).

ö. +ündöy (I/1899, I/33).

ö. +ündü (I/1390).

ö. +üñdü (I/1540, I/2762).

ö. +üñö (I/11, I/2747).

ö. +ünö (I/1107, I/1288, I/1464, I/1478, I/1523, I/1565, I/1569, I/1581, I/1583, I/1600, I/1867, I/1904, I/2014, I/2070, I/2292, I/2338, I/2488, I/2560, I/343, I/711, I/78, I/903, I/918, I/924).

ö. +ünön (I/1231, I/1584, I/1872, I/1969, I/234, I/2409)

ö. +üñörgö (I/1614).

ö. +ünün (I/1037, I/109, I/1170, I/1284, I/134, I/1643, I/1742, I/1774, I/1986, I/2327, I/2329, I/2455, I/2570, I/2739, I/2742, I/2744, I/442, I/473, I/481,

I/541, I/542, I/552, I/570, I/59, I/888).

özdöştür- özleştirmek, benimsemek.

ö. -üp (I/245, I/246).

özdöştürüü benimseme. (I/248).

özgö başka.

ö. +nçö (I/775).

ö. +ndörün (I/932).

özgöçö özel, özgün; özellikle. (I/1022, I/1054, I/1066, I/1337, I/145, I/1467, I/1570, I/1796, I/2024, I/2432, I/2447, I/247, I/257, I/738, I/808, I/239).

özgöçölük başka.

ö. +ün (I/946).

özgör- değişmek.

ö. -ö (I/2016, I/2370).

özgört- değiştirmek.

ö. -könçö (I/2410).

ö. -pöy (I/1861).

özök öz, iç; sap.

ö. +ü (I/1017, I/1640, I/382, I/980).

özön nehrin yatağı, mecra; havza. (I/799).

ö. +dögü (I/1067, I/2435).

P

paçkilenip ? (I/806).

pahta pamuk.

p. +day (I/2740).

palata **Rus.** oda, çadır.

p. +ların (I/1681).

p. +sına (I/1688, I/2009).

palatka **Rus.** çadır. (I/1776).

palto **Rus.** palto.

p. +lorunun (I/3).

papa **Rus.** baba. (I/2383).

papiros **Rus.** sigara.

p. +tu (I/965).

parda **Far.** perde, ördü.

p. +sı (I/2725).

paren **Rus.** delikanlı, oğlan. (I/520).

pars İranlı; farz. (I/2719, I/42).

parta **Rus.** mektep sırası.

p. +ga (I/48).

partorg **Rus.** parti organizatörü. (I/2651, I/2668).

p. +un (I/2645).

parvana pervane. (I/2024).

pas I **Far.** (<pest) alçak, adi. (I/2766).

pas II müddet, süre.

p. +ka (I/75).

p. +ta (I/1527).

pasta- hafifletmek.

p. -p (I/2440).

payda **Ar.** fayda, kazanç. (I/1095, I/1112, I/1113, I/190, I/2076, I/2741).

p. +sı (I/1356).

paydalanuu faydalanma.

p. +nun (I/2405).

paydasız **Ar.+Tr.** faydasız. (I/1197, I/940).

pedagog **Rus.** terbiyeci, eğitmen. (I/94).

p. +dor (I/1476).

p. +dordun (I/1449.)

pedagogduk **Rus.+Tr.** terbiyecilik, eğitmenlik. (I/1687).

pedsovet **Rus.** öğretmen konseyi.

p. +te (I/1482).

p. +ti (I/1495).

peri **Far.** peri.

p. +nin (I/2245, I/285, I/631).

peyil **Ar.** (<fi‘il) huy. (I/1054, I/1141, I/20, I/2367).

p. +inen (I/1099, I/2563).

peyzac **Rus.** peyzaj; görünüm; manzara.

p. +ga (I/246).

pikir **Ar.** fikir. (I/1092, I/1299).

p. +i (I/1299).

p. +in (I/1307, I/1447, I/240).

p. +lerin (I/1298).

pivo **Rus.** bira.

p. -go (I/316).

piyala fincan.

p. +dan (I/706).

planeta **Rus.** gezegen.

p. +dan (I/1913, I/1916).

plan **Rus.** plan.

p. +ga (I/2441).

p. +ı (I/47).

p. +ıbız (I/1490).

plastinka **Rus.** disk; levha, şerit; plaka.

p. +lar (I/1166).

plaşç **Rus.** yağmurluk; pardösü.

p. +ın (I/122, I/2679).

plitka ocak, küçük soba.

p. +sına (I/340).

poçtoçu **Rus.+Tr.** postacı. (I/2168, I/2565).

poçtalon- **Rus.+Tr.** postalanmak.

p. +do (I/1739).

poyezd **Rus.** tren.

p. +din (I/695).

pohod **Rus.** sefer, askeri sefer, yürüyüş.

p. +go (I/1775, I/1785).

pol **Rus.** taban, zemin, döşeme. (I/520, I/531).

polotno **Rus.** keten, tuval, bez. (I/1310).

p. +lorunun (I/1467).

p. +sun (I/1287).

portrebsoyuz **Ukr.** tüketici birliği.

p. +dun (I/1000).

portret **Rus.** resim, portre. (I/2338, I/2338).

p. +i (I/827).

p. +in (I/2335, I/2337, I/819, I/824).

p. +iñdi (I/839, I/840).

p. +ter (I/825).

p. +ti (I/2339).

Prcevalski yer ismi.

p. +den (I/1435).

predsedatel **Rus.** reis, başkan.

p. +i (I/1299).

prikaz **Rus.** emir, kumanda. (I/1493).

printsipialnıy **Rus.** prensip sahibi. (I/2592).

pristan **Rus.** iskele, rıhtım.

p. +ga (I/4).

programma **Rus.** program.

p. +ga (I/1465).

R

raboçuy **Rus.** çalışma; işçi. (I/333).

rahat rahat.

r. +ın (I/146, I/1853, I/1866).

r. +ına (I/1962).

rahattan- rahatlamak.

r. -gan (I/917).

r. -ıp (I/2207).

rahmat **Ar.** rahmet. (I/1514, I/561).

rakmat = rahmet. (I/1680).

ramatılık **Ar.** rahmetlik. (I/310).

ras gerçek. (I/40).

rayon **Rus.** bölge.

r. +dun (I/1768).

r. +go (I/2589).

r. +o (I/1441).

r. +un (I/1741).

realist **Rus.** gerçekçi. (I/248).

restoran **Rus.** lokanta.

r. +da (I/477).

r. +dan (I/1141).

r. +dıkınan (I/1122).

r. +dın (I/1135).

r. +ga (I/2613, I/475).

rul **Rus.** dümen.

r. +du (I/1131).

S

saa- sağmak.

s. -p (I/2179, I/2311, I/705).

saal **Ar.** azıcık, bir parçacık. (I/1143, I/2395, I/36, I/55).

saam defa, kere. (I/1863).

s. +ga (I/1339, I/2678, I/286, I/400, I/620).

saamay kâkül, peçem. (I/1519).

s. +ı (I/1132).

s. +ıma (I/2300).

s. +ınan (I/1665).

saat **Ar.** (<sâat) **1.** saat; **2.** zaman olarak saat. (I/209, I/474).

s. +ça (I/1845, I/200).

s. +ın (I/2415).

s. +ına (I/2520).

s. +ka (I/315).

s. +kı (I/2130).

s. +tı (I/510).

saattık saatlik. (I/1824, I/7).

saattuu güç, ıstırap verici. (I/723).

saba- dövmek, pataklamak.

s. -p (I/1522, I/25).

s. -sa (I/743).

s. -y (I/1535).

sabak **Ar. 1.** ders; **2.** beyit, mısra; **3.** sap. (I/1462, I/89).

s. +ı (I/121, I/61).

s. +ım (I/2397).

s. +ın (I/1463, I/1469, I/2404).

s. +ınan (I/1067, I/50).

s. +ının (I/46, I/70).

s. +ka (I/1479).

s. +tı (I/1464, I/1479).

s. +tın (I/2415, I/2444).

sabatsız **Ar.+Tr.** okur yazarı olmayan, cahil. (I/938).

sabır **Ar.** (<sabr) sabır, tahammül. (I/1198).

sadaga **Ar. 1.** sadaka; **2.** okşama hitabıdır. (I/1151, I/2042, I/2756, I/2769, I/2774, I/447).

s. +lar (I/1155, I/1158).

s. +ñ (I/1184, I/1198, I/2200, I/2303, I/2309).

s. +sının (I/2284).

saga sana. (I/1372, I/1653, I/1655, I/1717, I/1722, I/1974, I/1983, I/2156, I/2194, I/2218, I/2279, I/2581, I/2748, I/2750, I/2751, I/2765, I/306, I/369, I/624, I/376).

sagın- özlemek.

s. -bas (I/415).

sagınıç özleme, hasret.

s. +tın (I/1694).

sagızgan saksağan (kuş). (I/1841, I/1842, I/1843, I/1844).

sak uyanık; tetikte bulunan (I/1951, I/509, I/679, I/936); **sak bol**: ihtiyatlı ol (I/2754, I/2767)

sak b. -gula (I/1837).

sakal sakal; **sakal-murut**: sakal bıyık.

s. +ın (I/2567)

sakal-m. +tarın (I/1294)

sakal-m. +u (I/2105)

sakal-m. +un (I/2560).

sakalçan sakallı. (I/273).

sakalduu sakallı. (I/992).

sakçı bekçi.

s. +sı (I/1842).

sakta- muhafaza etmek, korumak.

s. -bay (I/1687).

s. -p (I/2753).

s. -sañ (I/2139).

s. -y (I/1390, I/2762).

saktan- korunmak, kendini muhafaza etmek.

s. -gıla (I/1841, I/1841).

saktanuu korunma, saklanma.

s. +nun (I/1532).

saktaş- hep birlikte korumak.

s. -kansıp (I/2427).

saktoo koruma, saklama.

s. +go (I/575).

sal- **1.** salmak, koymak, bırakmak, vermek; **2.** çalmak, vurmak; **3.** atmak; **4.** yardımcı fiil. (I/1459).

s. -a (I/1102, I/2025, I/2236, I/33, I/406).

s. -abı (I/1986).

s. -abız (I/1601).

s. -asıñ (I/2257, I/2356).

s. -at (I/169).

s. -bay (I/1102, I/1104, I/1255).

s. -bayt (I/1319).

s. -dı (I/1601, I/2379).

s. -gan (I/1176, I/1425, I/1786, I/2 I/2385, I/462, I/581, I/628, I/965, 52).

s. -ganday (I/1811, I/980).

s. -gansıdı (I/1307).

s. -gansıganı (I/49).

s. -ıp (I/1144, I/119, I/128, I/1286, I/1288, I/155, I/159, I/196, I/1980, I/2023, I/2027, I/2033, I/2152, I/2341, I/2492, I/2641, I/2728, I/286, I/342, I/359, I/55, I/57, I/59, I/605, I/617, I/749, I/853, I/873, I/916, I/92, I/937, I/947).

s. -ıptır (I/691).

s. -mayınça (I/1061).

s. -sañ (I/1779).

salaa çukur, küçük çukur, dere, çay.

s. +sı (I/964).

s. +sın (I/59).

s. +sına (I/965).

salaalan- çukurları, dereleri mebzul olmak.

s. -ıp (I/541).

salabattuu **Ar.+Tr. 1.** sert; **2.** azametli, heybetli.(I/1295, I/1471, I/464, I/964).

salam **Ar.** selam. (I/31, I/69).

s. +ına (I/2092).

salamdaş- selamlaşmak.

s. -kandan (I/1583).

salañda- **1.** sallamak; **2. mec.** kuvvetten düşmek.

s. -gan (I/178, I/614).

s. -p (I/2365).

s. -y (I/2549, I/612).

salañdat- **ett.** salañda- dan.

s. -ıp (I/1563).

salbıra- sarkmak, asılı durmak.

s. -gan (I/93).

saldar fena tesir, kötü netice.

s. +ınan (I/1376).

salın- salınmak, konulmak.

s. -bay (I/1604).

s. -gan (I/1145, I/2079, I/593, I/615, I/675).

s. -ıp (I/1601).

salış- hep beraber salmak. (I/1290).

s. -ına (I/150).

s. -kanda (I/1237).

salıştır- karşılaştırmak, mukayese etmek.

s. -a (I/1062, I/1864, I/2244).

s. -ganda (I/738).

salkın serinlik, serin. (I/1024, I/1521, I/1564, I/1853, I/1959, I/219, I/2735, I/2740, I/565, I/696, I/973).

salkında- serinlemek.

s. -gandan (I/2022).

salmak ağır çeken, ağır ağır davranan.

s. +ı (I/2740).

s. +ın (I/762).

salmaktan- ağırlaşmak.

s. -gan (I/2314).

salt **1.** adet, yaşayış; **2.** güzellik.

s. +ın (I/1606, I/1607).

s. +tan (I/1604).

saluu **iye.** sal- dan. (I/1299, I/48).

s. +nun (I/26).

sama- şiddetli arzu etmek.

s. -dı (I/550).

s. -p (I/1733, I/2066, I/2321).

s. -y (I/1861).

samolet **Rus.** uçak.

s. +tun (I/148).

samoor **Rus.** semaver. (I/1163, I/684, I/689).

s. +du (I/685).

samoo şiddetli arzu etme.

s. +sun (I/492).

san but, kalça.

s. +ın (I/2032).

sana- **1.** saymak; **2.** düşünmek; **3.** özlemek.

s. -bagan (I/2563).

s. -bastan (I/1141).

s. -bay (I/1508).

s. -p (I/1831).

s. -sı (I/1449).

sanaa **1.** fikir, düşünce; **2.** keder, tasa. (I/1389, I/2184).

s. +dagı (I/23).

s. +larına (I/8).

s. +m (I/195).

s. +ñdı (I/1578).

s. +nı (I/2736).

s. +sı (I/1019, I/1070, I/116, I/1227, I/134, I/1447, I/2010, I/2066, I/214, I/2321, I/2453, I/2546, I/2560, I/2564, I/403, I/970, 49).

s. +sın (I/1678, I/185, I/2053, I/2488, I/2570).

s. +sına (I/1407, I/1533, I/1744, I/237, I/2485, I/2563, I/1245).

s. +sınan (I/1098, I/230).

s. +sında (I/1095, I/1112, I/1434, I/1553, I/1642, I/2443).

s. +sındagı (I/2054, I/63).

s. +sının (I/82).

sanaalaş fikirdeş. (I/1227, I/447).

sanarka- düşünmek; tasalanmak.

s. -gandıktanbı (I/2017).

s. -p (I/1303, I/1305).

sanarkoo düşünme.

s. +çu (I/1411).

sanaş- hep birlikte saymak; hep birlikte düşünmek.

s. -ıp (I/227).

s. -pagan (I/1300).

s. -pay (I/1417).

sanoo zihni hesap.

s. +go (I/1832).

sapar **Ar.** sefer, yolculuk, seyahat. (I/1210, I/1638, I/2777, I/895, I/912, I/973).

sapsarı sapsarı. (I/314).

saratan **Far. 1.** yazın aşırı sıcaklığı; **2.** mayıs böceği. (I/1563).

s. +dın (I/611, I/722).

saratanduu aşırı sıcak. (I/1571).

sargar- sararmak.

s. -a (I/2554).

s. -ıp (I/1392).

sargay- = sargar-.

s. -a (I/179).

s. -at (I/2426).

s. -bay (I/50).

s. -ıp (I/1065).

sargıç sarımtırak, sarıya çalan. (I/1567, I/610, I/875, I/928, I/978).

sargıl **ak sargıl**: sarışın; beyaz yüzlü; taze, pembe (yüz rengi, beniz hakkında). (I/146, I/291).

s. +ınan (I/966).

sarı sarı. (I/1050, I/1056, I/1064, I/1064, I/1067, I/1069, I/1083, I/1106, I/1334, I/1343, I/1354, I/1357, I/1373, I/1404, I/1581, I/1867, I/1869, I/1909, I/1911, I/2073, I/2184, I/2320, I/239, I/2426, I/2647, I/327, I/354, I/443, I/462, I/50, I/565, I/610, I/611, I/612, I/799, I/851, I/852, I/949).

sarık- damlamak.

s. -kan (I/1541).

sat- satmak.

s. -ıp (I/1003, I/1120, I/241, I/756).

s. -paym (I/2593).

say I **Moğ.** (<say) çay, nehir. (I/1068, I/928).

say- II sançmak, saplamak.

s. -ıp (I/479).

s. -sa (I/2461).

sayaban **Far.** fena havadan ve güneşten korunmak için yapılan gölgelik; tente.

s. +ına (I/1563).

saygıla- saplamak, sançmak.

s. -sa (I/2218).

sayıl- saplanmış, batırılmış olmak.

s. -ganday (I/1538).

sayılış- hep beraber saplanmak.

s. -at (I/1563).

sayın her. (I/1067, I/1073, I/1084, I/1335, I/1386, I/140, I/1411, I/1449, I/1469, I/1479, I/1489, I/1491, I/1524, I/165, I/171, I/1727, I/2, I/205, I/2215, I/230, I/2313, I/2324, I/2329, I/2350, I/2365, I/2417, I/2436, I/2503, I/2550, I/2560, I/2649, I/398, I/403, I/411, I/480, I/541, I/56, I/77, I/800, I/875, I/891, I/917, I/951, I/966; **cıl sayın**: her sene, her yıl (I/773).

Saylık yer ismi. (I/165).

saymaluu işlemeli; nakışlı. (I/179).

sayra- ötmek; **mec.** çok söylemek.

s. -bay (I/1534).

s. -gan (I/148, I/167).

s. -ganı (I/146).

s. -ganına (I/1840).

s. -p (I/1825, I/261).

s. -sa (I/1827).

s. -y (I/147, I/1839, I/612).

sayuu saplama.

s. +ga (I/716).

sazdak bataklık.

s. +tardın (I/1781).

seans **Rus.** oturum, seans. (I/2337).

sebep **Ar.** (<sebeb) sebep. (I/229).

s. +i (I/1105, I/1305, I/1420, I/1691, I/1997, I/2573).

s. +çi (I/2342).

s. +im (I/1976).

s. +in (I/1098, I/2633, I/64).

s. +ten (I/1349, I/80).

s. +tenbi (I/1835).

s. +terdin (I/227).

s. +ti (I/228).

sebele- sepelemek.

s. -p (I/1521).

sebeptüü sebepli, neticesinde. (I/2344).

sebil- sepelemek.

s. -iptir (I/698).

sedep **Ar.** sedef. (I/220).

sekelek kâkül.

s. +ten (I/1523).

sekiçek (obada) kumaştan yapılan asma raf.

s. +e (I/853).

sek- sekmek.

s. -ip (I/469).

sekir- sıçramak, atlamak.

s. -gen (I/143).

s. -gende (I/1880).

s. -ip (I/1573, I/1825, I/791).

s. -se (I/1863).

seldee türbanlı. (I/1242).

seldey- hayrete düşmek, şaşırmak.

s. -di (I/1689).

selee selee tüş-: kalakalmak. (I/2386).

seley- = seldey-.

s. -di (I/2527, I/2678).

s. -gen (I/1575).

selt işin aniliğini ifade eden bir taklitlik sözdür. (I/51).

semirtiş besleme; gübreleme. (I/763).

semirtkiç gübreleme. (I/765).

s. +ti (I/768).

semirtüü besleme; gübreleme.

s. +nüm (I/775).

sen sen. (I/1140, I/1340, I/1389, I/1392, I/1539,

I/1547, I/1548, I/1636, I/1648, I/1701, I/1805, I/1809, I/1814, I/1974, I/2020, I/2092, I/2094, I/2204, I/2217, I/2270, I/2383, I/2605, I/270, I/2747, I/2749, I/304, I/322, I/365, I/388, I/791).

s. +de (I/2280).

s. +den (I/1386, I/1395, I/2286, I/2758).

s. +i (I/1381, I/148, I/1813, I/1819, I/1920, I/1975, I/1976, I/2270, I/2482, I/2586, I/2613, I/2748, I/2750, I/2751, I/2753, I/2759, I/360, I/362, I/389, I/625, I/821, I/995).

s. +iki (I/1672).

s. +in (I/1140, I/1190, I/1388, I/1439, I/1444, I/1539, I/1542, I/1542, I/2149, I/2216, I/2275, I/2582, I/2607, I/2618, I/2760, I/30, I/30, I/361, I/421, I/514, I/829, I/838, I/840).

s. +siñbi (I/1148).

sençilep senin gibi. (I/1218).

senek sertleşmiş, kabalaşmış, kaba. (I/1544).

sentyabr **Rus.** eylül. (I/1014, I/50).

s. +ga (I/1484).

sep- serpmek, dökmek.

s. -ken (I/721).

septir- **ett.** sep- ten.

s. -ip (I/779).

sergek canlı, uyanık; hassas, dikkatli. (I/1787, I/189).

sergit- dinlendirmek, tazelendirmek.

s. -ip (I/184, I/60).

s. -ken (I/1521).

seriya **Rus.** seri.

s. +dagı (I/1301).

serme- sallamak, kapmak maksadıyla eli şiddetle uzatmak.

s. -bey (I/1563).

s. -gen (I/1520).

s. -p (I/1567).

serp- sallanmak, ani bir hareket yapmak.

s. -ip (I/1853, I/2207, I/71, I/73, I/2515).

serpil- yeltenmek, silkinmek.

s. -ip (I/1778).

sert **Far.** nahoş, berbat. (I/1336).

ses tehdit, gözdağı.

s. +in (I/1764).

sestee tehdit etme. (I/794).

seyil **Far.** gezinti. (I/1083, I/1084).

seyilde- gezmek.

s. -p (I/1126, I/257).

seyrek tek tük; seyrek. (I/1535, I/2105, I/2614).

sez- sezmek, duymak, farkına varmak, hissetmek.

s. -begen (I/819).

s. -begendey (I/707).

s. -bey (I/1476, I/1542, I/1542, I/2409, I/2456).

s. -di (I/1407, I/1454, I/1467, I/1468, I/1690, I/1820, I/205, I/2236, I/506, I/895).

s. -esiñ (I/1540).

s. -gen (I/1174, I/1228, I/1228, I/1419, I/142, I/1843, I/2481, I/46, I/63).

s. -gendiginin (I/1420).

s. -geni (I/1070).

s. -gisi (I/1417).

s. -ip (I/1142, I/1317, I/143, I/144, I/1447, I/1913, I/1960, I/250, I/2561, I/2740, I/296, I/461, I/468, I/481, I/75, I/985).

sezdir- hissettirmek, sezdirmek.

s. -bes (I/78).

s. -beske (I/71).

sezil- hissedilmek.

s. -et (I/1535, I/2486, I/499).

s. -ip (I/2480, I/2564, I/593, I/594).

sezim his, kavrayış. (I/1727, I/506).

s. +den (I/191).

s. +derin (I/887).

s. +din (I/892).

s. +ge (I/2532, I/483, I/912).

s. +i (I/344).

s. +in (I/2388, I/541, I/891).

s. +inde (I/1735).

s. +ine (I/2544).

sezimtalı duyarlı, hassas. (I/472).

seziş- **işt.** sez- den.

s. -pey (I/140).

s. -ti (I/463).

s. -se (I/1415).

sıbızgı ses. (I/1167, I/461).

sıdırım hafif ve serin yel. (I/50, I/621).

sık- sıkmak.

s. -a (I/28, I/628, I/629).

sıla- sıvamak, sıvazlamak, okşamak.

s. -gan (I/541, I/964).

s. -gandan (I/573).

s. -p (I/2236, I/2760, I/677).

s. -y (I/1665, I/2472, I/541, I/570, I/622, I/926).

sılık düz, pürüzsüz; nezaketli, zarif. (I/1118, I/1125).

s. +ka (I/1308).

sıltı- hafifçe aksamak.

s. -gan (I/489).

s. -p (I/70).

sımak benzeyişi ifade eden sözdür. (I/165, I/2342).

sımal gibi. (I/1054, I/1083, I/2417).

sımbat endamlılık, güzellik.

s. +ın (I/2244).

sıñar çiftin teki, yalnız.

s. +ınday (I/1024).

sın I tenkit; sıntagıp: tenkit edip. (I/101, I/2766).

s. +ga (I/1297).

sın- II **1.** kırılmak; **2.** iflas etmek.

s. -basın (I/2307, I/2308).

s. -gan (I/51).

s. -ın (I/1292, I/2241).

sına- denemek, sınamak.

s. -ylık (I/648).

sındır- kırmak.

s. -a (I/1621).

s. -ıp (I/1354).

sınduu güzel, endamlı. (I/1575, I/2248, I/438).

sınık kırık, kırılmış.

s. +ınday (I/1563).

sınır- kırılmak.

s. -ıp (I/1604).

sıpaa **Far.** nezaketli, zarif. (I/399).

sıpat sıfat. (I/2240).

sıpatta- tasvir etmek.

s. -p (I/2246).

sıpayıkerçilik **Far.+Tr.** zariflik, nezaketlik. (I/2702, I/666).

sıpaykerçiliktüü **Far.+Tr.** zarif. (I/1143).

sır **Ar.** sır, mahrem. (I/1372, I/1583, I/1966, I/2236, I/2387, I/2585, I/712, I/916).

s. +ı (I/815).

s. +ın (I/1750, I/2584, I/711, I/725), I/733, I/761, I/796, I/797, I/801, I/925).

s. +ları (I/40).

sırdaş- birbirine sırlarını söylemek.

s. -pay (I/1665).

sırduu **Ar.+Tr.** sır dolu, gizemli. (I/1169, I/1575, I/1773, I/2363, I/2489, I/2702, I/480, I/485, I/51, I/52, I/616, I/874, I/909).

sırt **1.** dış taraf, dış görünüş; **2.** sırt.

s. +ın (I/1144).

s. +ınan (I/1583, I/2249, I/44, I/472, I/918).

s. +ıñdı (I/2257).

s. +ka (I/1043, I/1692, I/1696, I/2051, I/506, I/521).

s. +tan (I/1384, I/1470).

s. +tı (I/481).

sırtkı harici, dıştaki. (I/2370).

sırttan **mec.** cesur, mert.

s. +ısıñ (I/1636).

sıy I **1.** hediye; **2.** hürmet, ikram. (I/1119, I/2330, I/2343, I/33).

s. +dan (I/2329).

s. +dı (I/1761).

s. +dın (I/2343).

sıy- II sığmak.

s. -a (I/45).

s. -bagan (I/543).

s. -bay (I/1268, I/429, I/985).

s. -bayt (I/2150).

sıya **Far.** mürekkep. (I/1033).

sıyak **Far. 1.** yüz, çehre; **2.** benzeyiş.

s. +ı (I/1568, I/1986, I/2427, I/2518, I/614).

sıyaktan- benzemek, andırmak.

s. -at (I/1865, I/252).

s. -çu (I/1418).

s. -dı (I/1096, I/1889, I/1970).

sıyaktuu benzeyen, gibi. (I/1023, I/1025, I/1072, I/116, I/1263, I/128, I/1286, I/1316, I/14, I/1401, I/143, I/148, I/1520, I/156, I/1582, I/2, I/20, I/220, I/232, I/232, I/2385, I/2479, I/2564, I/27, I/2751, I/35, I/38, I/690, I/895).

s. +suñ (I/1389).

sıyın- **1.** hürmetle eğilmek; **2.** himayeye sığınmak.

s. -ar (I/1753).

s. -gan (I/1447).

s. -ıp (I/626).

sıyır- sıyırmak.

s. -ıp (I/2712).

sıykırda- **1.** büyülemek, sihir yapmak; **2. es.** hipnoz etmek.

s. -p (I/145, I/1899, I/883).

sıykırduu **Ar.+Tr.** sihirli.(I/1167, I/1544, I/1903, I/892, I/905, I/546).

sıykırla- = sıykırda-.

s. -p (I/148, I/1523).

sıyla- hürmet etmek, ikram etmek, ağırlamak.

s. -gan (I/796).

s. -p (I/1120, I/2329, I/2331).

s. -sañ (I/2271).

s. -ylı (I/1549).

sıyloo hürmet etme.

s. +don (I/1735).

s. +nu (I/1772).

sıymıktan- iftihar etmek.

s. -dı (I/2010).

sıypala- sıvazlamak.

s. -dı (I/2539).

sıyra defa, kere. (I/964).

sız- süzülmek.

s. -ıp (I/989).

sızda- sızlamak.

s. -p (I/1258).

s. -y (I/1260).

sızdat- sızlatmak.

s. -kan (I/2632).

sızıl- sızmak, akmak.

s. -a (I/146).

s. -dı (I/985).

s. -gan (I/282).

s. -ıp (I/1541).

siler sizler. (I/1126, I/1149, I/1236, I/1320, I/1886, I/648).

s. +dey (I/1139).

s. +di (I/1162, I/1492, I/1591, I/2358).

s. +din (I/1590).

s. +ge (I/42).

simfoniyalık **Rus.+Tr.** senfoni. (I/1315).

siñ- kökleşmek; hazmedilmek.

s. -e (I/230).

s. -ip (I/551).

siñir- sindirmek; benimsemek.

s. -ip (I/1080, I/1903, I/711).

siz siz. (I/1683, I/1687, I/1941, I/2412, I/2659, I/32, I/831).

s. +de (I/2666).

s. +der (I/2396).

s. +derdin (I/2660).

s. +dey (I/1369).

s. +di (I/1996, I/281, I/33).

s. +ge (I/1513, I/1685, I/2036).

skulptor **Rus.** heykeltıraş. (I/1307).

soçineniye **Rus.** kompozisyon; yazma; besteleme. (I/116, I/120, I/48).

s. +nin (I/47).

sogul- çarpmak, vurulmak.

s. -gandan (I/2318).

soguş I savaş. (I/1425, I/1426, I/1430, I/333).

s. +tan (I/2299).

soguş- II savaşmak.

s. -up (I/1619).

sok- vurmak, dövmek, çarpmak.

s. -kon (I/1825, I/2740).

s. -kondoy (I/701).

s. -konuna (I/883).

s. -konunan (I/2505).

s. -oluk (I/2613).

s. -ot (I/1701).

s. -so (I/1701, I/740, I/740).

s. -up (I/1861, I/1916, I/2408, I/2591, I/3, I/532, I/696).

sokku defetme, darbe.

s. +nu (I/1535).

soko saban, pulluk.

s. +nun (I/2083).

soku havan. (I/2214).

sokur kör. (I/2111, I/2482, I/2532).

sol sol. (I/2032, I/2409, I/540).

s. +u (I/540).

solgun sukut.

s. +day (I/1259).

solk solk et-: esnemek. (I/148).

solkulda- esnemek.

s. -gan (I/1784).

s. -p (I/1225, I/1883, I/695).

solu- solmak.

s. -gan (I/978).

som **Rus.** ruble. (I/2595, I/2597, I/2598).

Sono özel isim. (I/1411, I/1420, I/1423, I/1427, I/1433, I/1741, I/1742, I/1743, I/1752, I/1764, I/1773, I/2017, I/2022, I/2025, I/2026, I/2041, I/2047, I/2049, I/2311, I/2581, I/2592, I/2608, I/2636).

s. +don (I/1738).

s. +go (I/1760).

s. +nu (I/1429).

s. +nun (I/1418, I/1430, I/2040, I/2180, I/2249, I/2585, I/2626, I/2637).

sonun **1.** iyi, güzel hoş; **2.** nahoş hal, felaket. (I/1017, I/1046, I/1166, I/1327, I/1488, I/1567, I/1839, I/1866, I/232, I/2455, I/2544, I/2742, I/2777, I/550, I/895, I/905, I/908, I/945).

sonunduk güzellik, iyilik.

s. +una (I/1732).

soo sağ-esen. (I/2084, I/2086, I/2113).

s. +suñbu (I/1918).

soodalaş- pazarlık etmek.

s. -pay (I/671).

sool- tükenmek, kurumak.

s. -p (I/146).

sooluk sağlık, sıhhat.

s. +un (I/59).

soorot- teskin etmek, teselli vermek.

s. -o (I/559).

sopson en son.

s. -un (I/2298).

sopsoo sapasağlam. (I/1919, I/2617, I/2620).

sor- emmek.

s. -gon (I/480).

s. -po (I/1924).

s. -up (I/151).

sorokto- sivrilip durmak.

s. -gon (I/1841).

sovhoz **Rus.** Sovyet ekonomisi.

s. +un (I/221).

s. +unda (I/710).

soy- deri yüzmek, kesmek.

s. -gon (I/853).

s. -obuz (I/653).

s. -om (I/664).

s. -ot (I/2609).

s. -uñuz (I/656).

soyolon- kesilmek.

s. -up (I/1558).

soygolon- kesilmek.

s. -up (I/143).

soyku fahişe; hafifmeşrep (I/2437, I/966).

soykuluk fahişelik, fuhuş.

s. +u (I/991).

soylo- sürünmek.

s. -p (I/146, I/1878).

soyul I sopa. (I/226).

soyul- II **edl.** soy- dan.

s. -a (I/2223).

soyuz **Rus.** birlik, ittifak.

s. +una (I/242).

soz- uzatmak, çekmek.

s. -gon (I/2560, I/476).

s. -ot (I/1558).

s. -so (I/1820, I/51).

s. -up (I/2534, I/611).

sozul- uzamak.

s. -basın (I/2561).

s. -up (I/50, I/693).

sök- sökmek.

s. -üp (I/934).

söök **1.** kemik; **2.** dünür; **3.** ölü, ceset. (I/308).

s. +ü (I/2245, I/2711).

s. +ün (I/2629).

s. +üñö (I/1779).

s. +ünö (I/231, I/396).

s. +ünün (I/866).

s. +püz (I/1149).

söz kelime, söz; konuşma. (I/1110, I/1117, I/1193, I/13, I/1329, I/2032, I/2163, I/2274, I/2280, I/2332, I/2347, I/2387, I/2389, I/2401, I/2564, I/439, I/545, I/573, I/80, I/96, I/541).

s. +dör (I/546).

s. +dördön (I/1351).

s. +dördü (I/1724).

s. +dörü (I/1801, I/890).

s. +dörünün (I/80).

s. +dü (I/2387, I/850).

s. +dün (I/894).

s. +gö (I/1604).

s. +ü (I/2121, I/2266, I/2288).

s. +ümdü (I/1385).

s. +ün (I/1140, I/1602, I/1639, I/2267, I/2699, I/430, I/7).

s. +ündöy (I/546).

s. +ündü (I/517).

s. +ünö (I/1240, I/2249, I/406, I/925).

s. +ünön (I/2386).

s. +üñörgö (I/2359).

s. +ünün (I/525).

s. +üñüzgö (I/1497).

sözsüz itirazsız. (I/2559, I/351, I/364, I/797).

sport **Rus.** spor. (I/207, I/2353).

stakan **Rus.** bardak. (I/341).

stol **Rus.** masa. (I/1156).

s. +du (I/2727, I/397).

s. +dun (I/1137, I/2254, I/340, I/390, I/398, I/478, I/71).

s. +go (I/1157, I/344).

s. +unun (I/2567, I/57, I/58).

s. +uñuzdun (I/127).

stsena **Rus.** sahne.

s. +dan (I/445).

student **Rus.** öğrenci.

s. +ter (I/438, I/445).

s. +ka (I/841).

sugar- içirmek, sulamak.

s. -ıp (I/749).

s. -mayınça (I/736).

sugun- büyük yiyecek parçasını ağzına koymak, yutmak. (I/966).

suktan- imrenerek bakmak; hırs ve haset gözüyle bakmak.

s. -a (I/1259, I/143, I/425).

s. -bagan (I/1047).

s. -gan (I/616, I/52).

s. -gandan (I/1449).

s. -gandar (I/2746).

s. -ganday (I/2423).

s. -ıp (I/1032, I/2732).

suktanuu haset, imrenme, hayranlık.

s. +dan (I/1570).

suktuk hırs, haset.

s. +unan (I/1836).

sulk sulk catkan: büsbütün hareketsiz yatan. (I/1400, I/1878).

suluu güzel. (I/1036, I/1070, I/108, I/1146, I/1157, I/1294, I/1519, I/1709, I/1737, I/1837, I/1862, I/1891, I/1893, I/1894, I/1150, I/1897, I/1898, I/1899, I/1900, I/1901, I/1903, I/1903, I/1904, I/2247, I/2248, I/2417, I/257, I/257, I/285,

I/289, I/345, I/404, I/631, I/71, I/831, I/832, I/833).

s. +ça (I/966).

s. +ga (I/2746).

s. +sun (I/426).

sulululuk güzellik. (I/1080, I/2416, I/1324, I/1900, I/1902, I/837).

s. +u (I/2212).

s. +un (I/1080, I/1866, I/2239).

s. +una (I/1570, I/616).

s. +ka (I/1065, I/148).

s. +tu (I/838).

sumkaçan **Rus.+Tr.** çantalı. (I/2565).

sun- uzatmak, sunmak.

s. -du (I/2529, I/2729).

s. -gan (I/398).

s. -up (I/1962).

sunuş teklif, sunma

s. +una (I/1136, I/2563).

supsak mayasız (tuzsuz), tatsız. (I/759).

sur I gök kır (at tonu) (I/953, I/954, I/989).

sur II ruh, can.

s. +u (I/1621).

sura- **Moğ.** (<sura-) **1.** sormak; rica etmek; **2.** idare etmek.

s. -badı (I/2050).

s. -bastan (I/2678).

s. -dı (I/1789, I/2026, I/964).

s. -gan (I/2375).

s. -ganday (I/2693, I/560).

s. -gandı (I/2062).

s. -ganım (I/2286).

s. -p (I/1395, I/2015).

s. -sa (I/2572).

s. -sañ (I/369).

s. -yt (I/2378).

suran- ricada bulunmak, müsaade istemek.

s. -ganday (I/2186).

s. -ıp (I/2047).

suraş- birbirini soruşturmak, birbirinin sıhhatini sormak.

s. -a (I/2575).

suraştır- soruşturmak.

s. -sam (I/410).

surdan- korkunç bir çehre göstermek, yüzü sararmak.

s. -a (I/2033).

suroo soruşturma, sorgu, sorma. (I/281).

s. +nun (I/2329).

s. +suu (I/1229).

surooluu sorulu. (I/2363, I/422).

suu I **1.** su, nehir; **2.** yaş, nemli. (I/1520, I/1539, I/1558, I/1563, I/1572, I/1778, I/1779, I/1781, I/1790, I/2054, I/2070, I/2079, I/2084, I/222, I/2311, I/2434, I/2446, I/391, I/615, I/631, I/737, I/743, I/748).

s. +dan (I/1788, I/627).

s. +day (I/2608).

s. +ga (I/1597, I/2022, I/2023, I/2215, I/2435, I/911).

s. +lar (I/1487, I/1566, I/166, I/171).

s. +nu (I/735, I/762).

s. +nun (I/1069, I/129, I/2488, I/260).

s. +su (I/1067, I/1541, I/1542, I/2211, I/2214, I/2434).

s. +sun (I/18).

s. +suna (I/1681, I/2436).

s. +sunan (I/166).

s. +sunu (I/1960).

s. +sunun (I/129, I/130, I/1581, I/1777, I/259, I/43).

suu- II soğumak.

s. -gan (I/1102).

s. -p (I/2315).

s. -y (I/1098).

suuk soğuk. (I/194, I/2426).

suur- çekip çıkarmak, yolmak.

s. -up (I/1261, I/2255, I/2736, I/314, I/853).

suurul- sürükleyip çıkarılmak.

s. -gan (I/1002).

suuruma çekip çıkarma.

s. +sına (I/57).

suusa- susamak.

s. -gan (I/1960).

suut- soğutmak.

s. -up (I/10, I/659).

suyuk seyrek (koyu değil). (I/1520).

suyul- seyrekleşmek.

s. -bay (I/1800).

s. -up (I/2061, I/490).

suz sükûti, ekşi yüzlü. (I/1102, I/1644, I/2555, I/871).

sülgü yüz havlusu.

s. +nü (I/2204, I/2314).

süñgü- saplanmak.

s. -dü (I/2222).

s. -p (I/1782).

süñgüş- hep birlikte saplanmak.

s. -öt (I/25).

sür I heybet, heybetli. (I/1351).

s. +ü (I/2219, I/2316, I/259).

sür- II ileri hareket ettirmek; sürmek; sürüp-sürüp: sürüp sürüp (I/703).

s. -dü (I/1423, I/2691).

s. -ö (I/1339, I/1575, I/2075, I/208).

s. -sö (I/1702).

s. -üp (I/1648, I/2489, I/549).

sürdö- sıkılmak, mahcup olmak; şaşırmak.

s. -bögülö (I/1155).

s. -böstön (I/1242).

s. -böy (I/102).

s. -gön (I/2233).

s. -göndöy (I/2374, I/2525).

s. -p (I/482, I/77).

s. -y (I/1157, I/2251).

sürdüü heybetli; azametli; korkunç. (I/1067, I/166, I/2481, I/260, I/51).

s. +döy (I/2486).

s. +röök (I/2757, I/2774, I/970).

süröt I **Ar.** resim, tasvir, portre, tablo. (I/1279, I/1283, I/1319, I/2135, I/2142, I/2404, I/2405, I/2433, I/245).

s. +kö (I/1086, I/2419, I/2419, I/424, I/425, I/424).

s. +tördün (I/1281).

s. +törünö (I/1264).

s. +tün (I/1297, I/1300).

s. +üm (I/2127).

s. +ün (I/2249, I/241, I/948, I/949).

s. +üñ (I/352).

s. +ünün (I/1302, I/1306, I/238).

süröt- II ittirmek.

s. -kön (I/1462).

sürötçü ressam, fotoğrafçı. (I/1297, I/1302, I/1329, I/1334, I/1343, I/1357, I/1373, I/2412, I/243, I/362, I/465).

s. +dön (I/1354).

s. +lör (I/1267, I/1270, I/1294, I/242, I/398).

s. +lördön (I/1284).

s. +lördün (I/1271, I/1288, I/1295, I/1337, I/1449, I/1467, I/238).

s. +lörünün (I/248).

s. +nün (I/1282, I/1296, I/1296, I/1301, I/1304, I/1322, I/239, I/348).

sürötçülük ressamlık, fotoğrafçılık. (I/1433, I/276).

sürt- sürtmek.

s. -kön (I/2409, I/970).

s. -köndö (I/2648).

s. -ö (I/282).

s. -ünö (I/399).

s. -üp (I/555, I/556).

sürüü memleketten çıkarma; sürme. (I/1259, I/1444, I/1456, I/1526, I/1866, I/2329).

s. +nü (I/1742).

süt süt.

s. +kö (I/149).

s. +ün (I/1139).

süttüü sütlü. (I/165).

süy- sevmek; öpmek.

s. -bös (I/2759).

s. -düm (I/1215).

s. -gön (I/2343, I/891).

s. -gönüm (I/1204, I/1206, I/830).

s. -gönün (I/463).

s. -öm (I/2748).

s. -öp (I/2707).

s. -üp (I/545).

süygü sevgi.

s. +ñ (I/28).

süyküm hoş. (I/50).

süylö- söylemek.

s. -bögön (I/1295).

s. -böysüzbü (I/2265).

s. -dü (I/1005, I/1242, I/1357, I/1621, I/1725, I/2253, I/348, I/574, I/795, I/828, I/858, I/993).

s. -p (I/1314, I/1329, I/1330, I/284, I/304, I/711, I/72, I/992).

süylöş- konuşmak, sohbet etmek.

s. -çü (I/1298).

s. -kön (I/1801, I/2065).

s. -könü (I/992).

s. -ö (I/2121).

s. -pösö (I/158).

s. -üp (I/1122, I/1176, I/1441, I/1565, I/1583, I/2003, I/2256, I/2349, I/2702, I/301).

süyön- dayanmak, yaslanmak.

s. -dü (I/1224).

s. -üp (I/497).

süyrö- sürüklemek.

s. -p (I/1604).

süyrü uzunca. (I/1163, I/1168, I/1176, I/1183, I/1209, I/1223, I/1232).

süyün- sevinmek.

s. -dü (I/988).

s. -gönün (I/644).

s. -üp (I/1681, I/192, I/215, I/2506, I/539).

süyüş- sevişmek.

s. -üp (I/579, I/582).

süyüü sevme, muhabbet. (I/494, I/578, I/579, I/580, I/581, I/581, I/584, I/585, I/586).

s. +büzdü (I/587).

s. +büzgö (I/1396).

s. +gö (I/1038, I/1041, I/1042).

s. +nü (I/1025, I/1772, I/575, I/576).

s. +nün (I/577, I/583).

s. +sü (I/1027, I/1028).

s. +sün (I/2766).

süz- süzmek, göz süzmek; kesmek; yüzmek.

s. -göndö (I/1778, I/260).

s. -sö (I/1572).

s. -üp (I/1567, I/1572, I/1572, I/1589, I/2213, I/2217, I/2221).

süzüü **iye.** süz- den.

s. +nü (I/1581).

Ş

şaa **Far.** şah.

ş. +bız (I/326).

şaar **Far.** (<şehr) şehir. (I/20, I/1, I/18, I/37, I/423, I/490, I/499, I/501, I/502, 28).

ş. +da (I/1100, I/1409, I/2239).

ş. +dan (I/1406).

ş. +dı (I/2714).

ş. +dın (I/1484, I/18, I/197, I/25, I/26, I/28, I/5).

ş. +ga (I/1102, I/1145, I/117, I/1227, I/1407, I/840).

ş. +ı (I/15).

ş. +lar (I/35).

ş. +lardan (I/37).

şabdalı **Far.** şeftali.

ş. +ga (I/314).

şadıluu uzun parmaklı. (I/2365).

şagıl çakıl taşı, moloz.

ş. +dar (I/179).

ş. +dardan (I/143).

şagılduu taşlı. (I/130, I/139, I/184, I/2431).

şak **Far.** (<şâh) dal, küçük dal.

ş. +ı (I/1754, I/2307, I/2490, I/2656, I/697, I/875).

ş. +ım (I/2308).

ş. +ınan (I/2521, I/327).

ş. +ındagı (I/703).

şakılda- çağlamak, kaynamak.

ş. -sa (I/1843).

şakılıkta- ötmek.

ş. -p (I/1841).

şakıy baş ağrısı.

ş. +ı (I/2585).

şalbaa bataklık çayır.

ş. +dagı (I/593).

şalbırt ala şalbırt: yer yer karın erimesinden hâsıl olan açıklık.

ş. +tan (I/2114).

şalday- bitkin bir halde bulunmak, kuvvetten düşmek.

ş. -a (I/488).

ş. -dı (I/1968, I/891, I/901).

ş. -ıp (I/1962).

şam **Ar.** lamba. (I/2479, I/875).

ş. +dı (I/1990, I/2024).

şamal **Ar.** (<şimâl) rüzgar, yel. (I/124, I/1534, I/1542, I/1575, I/1800, I/1876, I/2315, I/601, I/740, I/875).

ş. +ı (I/3).

ş. +ın (I/1853).

şamalduu **Ar.+Tr.** rüzgarlı. (I/5).

şamdagay çevik, atik, atik olan.(I/146, I/1568, I/1572, I/1581, I/51).

şampan **Rus.** şampanya. (I/1167, I/2263).

ş. +dan (I/1140, I/2255).

ş. +dı (I/1232).

ş. +ga (I/1145).

şampanskiy **Rus.** şampanya. (I/476).

ş. +den (I/476).

şamşar **Far.** pala kılıç.

ş. +ımdı (I/314).

ş. +ın (I/853).

Şamşı yer ismi. (I/1681, I/1775).

ş. +nın (I/180).

şañ **Çin.** azamet, ihtişam, şan.

ş. +ga (I/256).

ş. +ı (I/2436, I/259).

şañduu **Çin.+Tr.** muhteşem, şanlı. (I/1267, I/2224, I/2332).

şap şap kelip: ansızın, şıp diye, dakikasında. (I/547).

şapalak kamçı. (I/708).

şar I **Rus. cer şarı**: yer küresi. (I/549).

ş. +nın (I/2215).

şar II **1.** hızlı çağlayan akıntı; **2.** gürleme. (I/1255, I/2724, I/78); **şar ketti**: gürledi (I/487).

ş. +ı (I/1777, I/2219, I/2488, I/260).

ş. +ınan (I/1801).

şarkıratma şelale.

ş. +lar (I/1778).

şarpılda- şiddetle hışırdamak.

ş. -gan (I/2313, I/2319).

şarp şiddetli ve keskin vuru taklittir. şarp-şurp urun-: şarp-şurp çarpmak (I/2650).

şart I **Ar.** şart, gerekli. (I/708).

ş. +ı (I/747, I/815).

ş. +tı (I/1297).

şart II keskin hareketi taklittir. (I/129, I/1378, I/481, I/506, I/967); şart turup: birden durup (I/264).

şartıldat- çatırdatmak.

ş. -a (I/374)

şaş- **1.** acele etmek; **2.** şaşmak.

ş. -at (I/33).

ş. -ıp (I/1400, I/1408, I/215, I/2577, I/2715).

ş. -kan (I/433, I/84).

ş. -pa (I/2140).

ş. -paganı (I/2622).

ş. -pastan (I/2478).

ş. -pay (I/1788, I/510, I/955).

ş. -tı (I/1738, I/2169, I/2410).

şaşıl- şaşırmak.

ş. -baganının (I/2573).

ş. -ıp (I/1097).

şaşılış acelelik. (I/2580).

şaşke **Far.** sabahın geç vakti. (I/1875, I/1932).

şaydoot **1.** (göç esnasında) sırtına hafif yükletilmiş olan ve başkalarının önünde giden yük hayvanı; **2.** faal, aktif. (I/129, I/142, I/1619, I/1737, I/60).

şayı **Rus.** bir çeşit kumaş. (I/165).

ş. +day (I/1845).

şayır şen, neşeli. (I/202, I/615).

şek **Ar.** (<şekk) şüphe. (I/2544, I/2552, I/45).

şekşin- şüphelenmek.

ş. -gendey (I/129).

şermende **Far.** mahcup edilmiş, hayasız, utanmaz.

ş. +biz (I/866).

şeyşep **Far.** yatak çarşafı. (I/706).

ş. +ti (I/880).

şeyşeptüü **Far.+Tr.** çarşaflı. (I/1171).

şıbak kır pelini (ot). (I/2084).

ş. +tı (I/184).

şıbıra- fısıldamak; hışırdamak.

ş. -dı (I/712).

ş. -p (I/2236).

şıbıraşuu fısıldama.

ş. +suz (I/48).

şık talih, saadet. (I/1043).

ş. +ı (I/1042, I/1072).

şıka- sıkıştırmak.

ş. -p (I/1232, I/2737, I/3).

şıkaala- gizlice bakmak; göz koymak.

ş. -ganda (I/142).

ş. -lap (I/1403, I/1571).

ş. -yt (I/1574).

şıktuu yatkın, hevesli, kabiliyetli. (I/1038).

şıldıñ şaka, alay.

ş. +ına (I/967).

şıldıñda- alaya almak.

ş. -p (I/1599).

şılk oynayan, sallanan. (I/71).

şıltoo bahane, sebep. (I/1096, I/1488).

şıluun **1.** çevik, atik; **2.** başkasının sırtından geçinen. (I/1002).

ş. +dar (I/764).

şım pantolon, şalvar.

ş. +ın (I/205, I/207, I/628).

şınarla- yanaşmak.

ş. -gan (I/2350).

şıp çeviklikle; hızlıca.

ş. +tı (I/2121, I/48).

şıpılda- ıslık sesi çıkarmak.

ş. -p (I/1573).

şıpır- süpürmek.

ş. -ıp (I/1823).

şırdak "tekimat" denilen ve nakışlarla bezenen keçe. (I/2600).

şırduu çabuk, hızlı.

ş. +nun (I/366).

şırp şırp etken dobuşka kulak türüp: tam bir sükunete kulak verip. (I/1038, I/205, I/50).

şıypa- sallamak; kuyrugun şıypap: kuyruğunu sallayıp (I/1895).

şıyrak baldır.

ş. +tarı (I/151).

şiber yüksek sık ot. (I/566).

ş. +di (I/627).

ş. +ge (I/147).

ş. +inin (I/1520).

ş. +lerdin (I/1519).

şiberlüü sık otlu. (I/2425).

şilbi hanımeli.

ş. +ge (I/60).

ş. +ler (I/146).

şilte- sallamak, baş sallamak.

ş. -di (I/1879).

ş. -y (I/51).

şimir- nefes almadan içmek.

ş. -gen (I/1788).

şire **Far.** tat, çeşni.

ş. +si (I/314).

şirelüü **Far.+Tr.** tadı hoş, lezzetli.(I/2649)

şirin **Far.** (<şîrîn) şirin, tatlı, sevimli. (I/18, I/2136, I/548, I/600, I/751, I/752, I/787, I/857, I/917).

şirindik **Far.+Tr.** tatlılık.

ş. +in (I/2138).

şiş sivri uçlu herhangi bir şey. (I/1533, I/1802, I/1803).

şişe şişe. (I/1595).

şlyapa **Rus.** şapka.

ş. +sı (I/2372).

şofer **Rus.** şoför.

ş. +don (I/5).

ş. +u (I/9).

şok **Far.** muzip. (I/1038, I/202).

şoke **Rus.** şok. (I/916, I/916).

şokolad **Rus.** çikolata. (I/1120, I/480).

şokton- muziplik yapmak.

ş. -çu (I/889).

şolokto- hıçkırmak.

ş. -p (I/1728, I/904).

ş. -y (I/910).

şoñşoy- yukarı doğru sivrilip durmak; şoñşoyup-şoñşoyup: sivrilip sivrilip (I/1064).

ş. -up (I/1573, I/385).

şoola **Ar.** şule.

ş. +sı (I/142, I/565, I/875).

şor tuzlak yer, çorak. (I/48).

ş. +uñuzdun (I/32).

şorduu çoraklı. (I/360, I/408).

Şoruk özel isim. (I/708, I/2084, I/2086, I/2092, I/2103, I/2121, I/2123, I/2125, I/2145, I/2166, I/305, I/346, I/393, I/396, I/399, I/403, I/405, I/422, I/424, I/429, I/435, I/591, I/595, I/598, I/598, I/601, I/602, I/644, I/666, I/683, I/686, I/704, I/709, I/711, I/766, I/769, I/791, I/795, I/819, I/824, I/846, I/853, I/858, I/868, I/918, I/929, I/934, I/936, I/938, I/940, I/941, I/945, I/948, I/952, I/992).

ş. +ka (I/964).

ş. +tu (I/2160, I/792).

ş. +tukuna (I/594).

ş. +tukunda (I/817).

ş. +tun (I/2067, I/2089, I/2090, I/2105, I/2107, I/2164, I/600, I/607, I/690, I/697, I/710, I/915, I/925, I/932, I/943, I/965).

şölbürö- perişan olmak.

ş. -gön (I/2401, I/528).

ş. -y (I/2389, I/96).

şpilka **Rus.** firkete, iğne. (I/287).

şuru mercan, mercan gerdanlık.

ş. +day (I/1520, I/1751).

şuu fısıltı, burundan sık sık nefes alırken çıkan ses taklittir. (I/694, I/953).

şuudura- hışırdamak.

ş. -p (I/1565, I/1575, I/2521, I/568).

şüdürüm **Far.** çiy. (I/1520).

şümtürö- zayıflamak; üstü başı yırtılmak perişan olmak.

ş. –p (I/1539).

şüüdürüm = şüdürüm. (I/1053, I/566, I/67, I/700, I/980).

ş. +dör (I/1520, I/951).

şvabra **Rus.** paspas, süpürge.

ş. +nı (I/520).

ş. +sı (I/531).

T

taa ana tarafından akrabalık.

t. +sın (I/1309, I/1322, I/246).

taalay **Ar.** talih, kısmet. (I/404, I/430).

t. +dın (I/1733, I/239).

t. +ı (I/1916).

t. +ın (I/1225).

t. +ına (I/552).

t. +ıñdı (I/1670).

taalayluu **Ar.+Tr.** talihli, kısmetli. (I/1424, I/543, I/551).

taamay düz, doğru, açık. (I/738).

taamp- damlamak. (I/631)

taandık aidiyet, mülkiyet. (I/1090, I/1581, I/891).

taanı- tanımak; itiraf etmek.

t. -bay (I/2100, I/2357, I/2358, I/2682, I/302).

t. -bayt (I/281).

t. -p (I/2359).

t. -y (I/2095, I/644).

taanımal alametli, işaretli, bildik. (I/1307).

taanış I tanıdık. (I/1464, I/2020, I/2070, I/2076, I/2079, I/2742, I/976).

t. +tay (I/407).

taanış- II tanışmak.

t. -am (I/1465).

t. -ıp (I/996).

t. -kandan (I/240).

t. -tı (I/253).

taanıştır- tanıştırmak.

t. -baysıñbı (I/2029).

t. -dı (I/1146).

taap **ger.** tap- III ten. (I/215, I/403).

taar kaba yünlü kumaş. (I/280).

taarın- darılmak.

t. -gan (I/2458).

t. -ganday (I/2457).

t. -ıp (I/1419).

taarınıç darılma, alınganlık.

t. +ı (I/2561).

taarınış- birbiriyle darılmak.

t. -payt (I/925).

taarınt- **ett.** taarın- dan.

t. -ıp (I/1735, I/2290).

taasir **Ar.** intiba; tesir, etki. (I/68).

t. +i (I/1300).

t. +indey (I/2470).

taasirdüü **Ar.+Tr.** etkili. (I/292, I/75).

tabıl- bulunmak. (I/2302).

t. -ar (I/2612).

tabılga buluntu; akrabaya giderken alınan armağan. (I/1472).

t. +sın (I/2454).

tabışta- seslenmek.

t. -p (I/2174).

tabigıy doğal, tabii. (I/1585, I/1467).

tabiyat **Ar.** (<tabîat) tabiat. (I/1030, I/1043, I/1869, I/2476, I/444, I/610, I/68).

t. +ı (I/1036, I/1469).

t. +ın (I/1042, I/1091, I/1316, I/1327, I/2741).

t. +ına (I/1268, I/1479, I/157).

t. +ınan (I/2238).

t. +ındagı (I/2544).

t. +ının (I/1485).

t. +ka (I/1259).

t. +ta (I/1900, I/576).

t. +tagı (I/148).

t. +tı (I/1914).

t. +tın (I/1080, I/1703, I/1869, I/1899, I/249, I/50, I/616, I/1016).

tacrıyba **Ar.** tecrübe.

t. +m (I/730).

t. +sın (I/711).

tacrıybasızdık **Ar.+Tr.** tecrübesizlik. (I/1510).

t. +ı (I/1285, I/32).

tagdır **Ar.** (<takdîr) takdir, kader, alın yazısı.

t. +dan (I/1736).

t. +ı (I/1187, I/1220, I/987).

t. +ıma (I/1251).

t. +ına (I/1419, I/1733, I/2250, I/97).

tagın- takınmak.

t. -ıp (I/2371).

tagınış- **işt.** tagın- dan.

t. -a (I/1294).

tak I **Far. 1.** dürüst; **2.** tam. (I/1298, I/1832, I/2428, I/2443, I/246, I/460, I/609).

tak II **Far.** yara izi; benek. (I/1050).

tak- III takmak, asmak. (I/936).

takal- sımsıkı yanaşmak, dayanmak.

t. -çu (I/143).

t. -ıp (I/2745).

takala- nal vurmak, nallamak.

t. -sıñ (I/1803).

takay sımsıkı, çok yakın. (I/598).

takır **1.** çıplak, bitkisiz, otsuz; **2.** ot bitmeyen balçıklı toprak; **3.** katiyen, büsbütün. (I/1018, I/1238, I/1393, I/1464, I/156, I/1712, I/230, I/465, I/603).

taksi taksi. (I/2612, I/2675).

t. +den (I/485).

t. +ge (I/2174, I/2575, I/434, I/484).

t. +ndi (I/2611).

taksist **Rus.** taksi şoförü.

t. +ke (I/2175, I/434).

takta I **Far.** tahta, kereste. (I/1495).

t. +ga (I/1216).

t. +nın (I/916, I/965).

takta- II noktası noktasına hesap yapmak.

t. -gandan (I/1229).

t. -p (I/2620).

t. -y (I/1438, I/853).

taktala- bir şeyi bir şey üzerine sıra ile koymak. (I/2442).

tal badem söğüdü, dal. (I/261, I/60). **tal-terekter**: ağaçlar (I/166).

t. +dardın (I/1520).

t. +dın (I/178).

talaa step, kır, sahra; vadi. (I/1064, I/1581, I/612).

t. +da (I/1223).

t. +dan (I/1581, I/601).

t. +ga (I/1563, I/611).

t. +ların (I/710).

t. +nı (I/597, I/1571, I/611).

t. +nın (I/165, I/754, I/928).

t. +sı (I/1054, I/1564, I/610).

t. +sındagı (I/615).

t. +sının (I/165, I/2470, I/2736).

talant **Rus.** deha. (I/1452).

t. +tardın (I/1453).

talap **Ar.** (<taleb) talep; aday. (I/1761, I/315).

t. +ına (I/768).

talapker **Ar.+Far.** arzulu, istekli.

t. +ge (I/239).

talaş- münakaşa etmek, itiraz etmek.

t. -tı (I/1482)

talaşuu **iye.** talaş- dan.

t. +nun (I/940).

taldoo demetlere ayrıma; tasnif.

t. +go (I/1297, I/2531).

talı- donakalmak.

t. -gansıgan (I/611).

t. -rın (I/1742).

Talip özel isim.

t. +ke (I/1929).

talpın- çırpınmak; ileriye atılmak.

t. -dı (I/1619).

t. -gan (I/1621, I/2282).

t. -ıp (I/2560).

tam I dam, balçıktan yapılmış ev. (I/1425, I/1754).

t. +da (I/2484).

t. +dı (I/691).

t. +dın (I/1145, I/1534, I/2509, I/398).

t. +ı (I/2).

t. +ına (I/1776).

t. +ında (I/2645).

t. +ınday (I/1781).

t. +ının (I/2).

tam- II damlamak. (I/1080).

tamak **1.** yiyecek; **2.** gırtlak. (I/1996, I/2026, I/204, I/2047, I/2205, I/3, I/339, I/607, I/944); **tamak-aş**: yemek (I/1137, I/2022, I/2699).

t. +ı (I/1122, I/480, I/607, I/992).

t. +ın (I/1680, I/2161, I/2224, I/823).

t. +ının (I/33).

t. +ka (I/2042).

t. +tan (I/2700).

t. +tı (I/2046, I/331, I/608).

tamak-a. +ıñ (I/1443).

tamak-a. +ın (I/1679, I/1760, I/2254).

tamak-a. +tı (I/1156, I/336, I/340).

tamaktan- bir parça yemek; doymak.

t. -ıp (I/1135, I/2727).

taman taban. (I/1538, I/26, I/2609).

t. +darı (I/631).

t. +ı (I/2740, I/887).

t. +ın (I/2207).

t. +ına (I/541).

tamaşa **Ar.** (<temâşâ) **1.** zevk, temasa; **2.** şaka. (I/1921, I/1964, I/1965, I/2332, I/2342, I/2586).

t. +day (I/1600, I/2288).

t. +sın (I/133, I/140, I/2344, I/2346).

t. +sına (I/2345, I/79).

tamaşala- alaya almak, eğlenmek.

t. -p (I/1345, I/843).

t. -y (I/1109, I/2357).

tamçı damla.

t. +lar (I/146, I/1535, I/1778, I/2315).

t. +ları (I/1425, I/1522).

t. +sı (I/895).

tameki tütün.

t. +nin (I/978).

tamga damga; harf.

t. +lar (I/1747).

t. +gan (I/152).

tamılcı- kızarmak, utanmak.

t. -y (I/292).

t. -p (I/429).

tamır **1.** kök; **2**. kan damarı; **3.** dost, ahbap.

t. +ı (I/1421, I/1548, I/227, I/307, I/781).

t. +ınan (I/1747).

t. +larıñdı (I/148).

tamız- damlatmak.

t. -ganday (I/2344).

tampıs **Rus.** mayıs böceği.

t. +tar (I/2073, I/611).

tamşan- dudaklarını şapırdatmak.

t. -ganday (I/835).

tañ I şafak, tan. (I/1060, I/1061, I/1142, I/1379, I/1596, I/1763, I/1799, I/1826, I/1828, I/1829, I/1919, I/1991, I/2194, I/231, I/2310, I/2329, I/2554, I/274, I/36, I/564, I/570, I/574, I/61, I/711, I/883, I/911); **tañdır-keçtir**: sabah akşam (I/171).

t. +dın (I/2518).

t. +ga (I/950).

tañ- II hayret etmek, şaşa kalmak.

t. -ıp (I/1093, I/2362, I/895).

tanaptaş müşterek bağlayıcı tellere malik olan. (I/140).

tañazar **Ar.** tañazar albay: on paralık kıymet vermez (I/1357, I/272, I/53).

tanda- seçmek, iyisini ayırıp almak.

t. -bayt (I/783).

t. -ganın (I/463).

t. -p (I/1806, I/442).

tañdan- hayret etmek, şaşa kalmak.

t. -ıp (I/766).

tañdana yarın. (I/594).

tañday damak.

t. +ına (I/917).

tañgal- hayrete düşmek. (I/948).

t. -gan (I/2019, I/538).

t. -ganday (I/2179).

t. -ganın (I/1137).

t. -ıp (I/1201, I/1732, I/2106, I/982).

tañgaluu hayrete düşme.

t. +sun (I/266).

tañşı- muhtelif şekillere girmek; türlü türlü ahenklere dökülmek (ses hakkında).

t. -dı (I/1870).

t. -gan (I/167, I/171).

t. -p (I/565).

t. -yt (I/1520).

tap I idman.

t. +ka (I/142).

tap II zaman, an.

t. +ta (I/1062, I/1071, I/108, I/1100, I/1376, I/1376, I/215, I/2490, I/2531, I/301, I/438, I/480, I/505).

tap- III bulmak, ele geçirmek. (I/1670).

t. -a (I/1266, I/1872).

t. -ay (I/2012).

t. -ı (I/991).

t. -kan (I/1107, I/1543).

t. -kança (I/1739).

t. -kanday (I/2408).

t. -kanına (I/2733).

t. -pagansıp (I/2374).

t. -pay (I/133, I/1679, I/192, I/2224, I/2324, I/2550, I/602, I/995).

t. -sın (I/2703).

t. -tı (I/1240, I/1908, I/2084).

t. -tım (I/2136, I/2414).

tapandık **mec.** çeviklik.

tapşır- teslim etmek.

t. -ıp (I/2339).

taptak taptak kötör-: hızlı hareket yaparak birden kaldırmak. (I/888).

taptuu bir miktar. (I/148).

tara- taramak; yayılmak.

t. -gandan (I/2252).

t. -gansıp (I/1554).

taramış adalenin ucu.

t. +ın (I/3).

taramıştuu adaleli. (I/396).

taran- taranmak.

t. -a (I/1519).

tarançı serçe. (I/612).

t. +lar (I/1403, I/1563, I/26, I/679).

t. +nın (I/398).

tarap **Ar.** taraf. (I/1417, I/1519, I/1679, I/681).

t. +ı (I/1487, I/2424).

t. +ınan (I/739).

t. +ındagı (I/221, I/35, I/980, I/18).

t. +ının (I/398).

t. +ka (I/1086, I/1479, I/1681, I/1805, I/258, I/401).

t. +ta (I/398).

t. +tan (I/1521, I/2063, I/6, I/696, I/980).

t. +tı (I/1001, I/1093, I/1827, I/2, I/2064, I/2496, I/694).

tarat- **1.** tarattırmak; **2.** dağıtmak.

t. -ıp (I/1294, I/44, I/80).

taraza **Far.** terazi.

t. +dan (I/942).

t. +ga (I/937).

t. +sı (I/1703).

tarbiya **Ar.** terbiye. (I/1473, I/985).

tarbiyaçı **Ar.+Tr.** terbiyeci, mürebbi. (I/1504, I/1514, I/193, I/2035).

t. +lar (I/210).

t. +mın (I/1685).

t. +sı (I/1516).

tarbiyala- terbiye etmek.

t. -mayınça (I/1458).

t. -p (I/1414).

tarbiyalan- terbiye edilmek.

t. -ıp (I/401).

tarbiyaloo terbiye etme.

t. +dogu (I/1581).

t. +go (I/1691).

tarı- daralmak.

t. -çu (I/232).

t. -gan (I/1224, I/2629).

t. -y (I/228).

tarıh **Ar.** (<târih) tarih. (I/70, I/72).

t. +ın (I/245).

tarıhçı **Ar.+Tr.** tarihçi. (I/73).

tarıhıy **Ar.** tarihi. (I/711).

tarlık darlık. (I/449).

tart- **1.** çekmek, sürüklemek. **2.** tartmak, ölçmek; **3.** hareket etmek (I/833, I/2777).

t. -a (I/1070, I/1225, I/1302, I/1357, I/1538, I/1999, I/2178, I/2718, I/610).

t. -am (I/1096, I/840)

t. -arın (I/1086).

t. -asıñ (I/2135).

t. -aygan (I/151, I/1959).

t. -çu (I/247).

t. -ıp (I/1115, I/1259, I/1273, I/1274, I/1275, I/1278, I/1458, I/1523, I/1539, I/1562, I/1588, I/1595, I/1737, I/179, I/2063, I/2335, I/2337, I/2338, I/2410, I/2446, I/2472, I/2530, I/358, I/36, I/48, I/50, I/601, I/710, I/819, I/87, I/895, I/901, I/903, I/92, I/927, I/941, I/945, I/949).

t. -ıpsıñ (I/365, I/388).

t. -ıptırsıñ (I/355).

t. -kan (I/1039, I/1045, I/1264, I/1271, I/1523, I/166, I/2316, I/238, I/2387, I/246, I/27, I/694, I/875).

t. -kandarı (I/1276).

t. -kanday (I/1373).

t. -kandı (I/2142).

t. -kansıdıñ (I/2126).

t. -kın (I/1446).

t. -makçı (I/2409).

t. -pay (I/2529).

t. -payt (I/1836).

t. -tı (I/1094, I/2321, I/2543, I/2677, I/824, I/945, I/947).

tartıl- **edl.** tart- tan.

t. -a (I/990).

t. -bagan (I/2725).

t. -gan (I/1281, I/2434).

t. -ıp (I/1067, I/129, I/1869, I/2432, I/481).

tartılış- **işt.** tartıl- dan.

t. -ıp (I/1013).

tartın- çekilmek, yönelmek.

t. -bay (I/1165, I/2707, I/446).

t. -gan (I/456).

tartış- çekişmek.

t. -sa (I/2429).

t. -tı (I/675).

tartma kendisine çekme.

t. +sında (I/58).

tartuu **iye.** tart- tan. (I/1615, I/2419, I/2419).

t. +da (I/2405).

t. +ga (I/1993, I/948).

taruu darı. (I/325).

t. +buz (I/326).

t. +day (I/116, I/1781).

t. +nun (I/327).

tasıray- şişmek, kabarmak.

t. -gan (I/740).

tasmal **Far.** havlı.

t. +dın (I/2699).

taş taş. (I/1188, I/1562, I/1624, I/1759, I/1767, I/1818, I/1827, I/1872, I/1872, I/1961, I/1963, I/1964, I/1967, I/1968, I/1976, I/2176, I/2216, I/2325).

t. +ın (I/1562).

t. +ınday (I/928).

t. +ka (I/143, I/1563, I/385).

t. +ta (I/1324).

t. +tan (I/143, I/1838).

t. +tar (I/1068, I/2213, I/260).

t. +tardı (I/129, I/1778, I/260).

t. +tardın (I/146, I/148, I/179, I/2214, I/2435).

t. +targa (I/148).

t. +tarı (I/1067, I/1562).

t. +tı (I/1909, I/1985, I/2221).

t. +tın (I/1825, I/1837, I/2215, I/2217).

taşbaka kaplumbağa. (I/942).

taşı- I taşımak.

t. -p (I/945).

taşı- II taşmak.

t. -y (I/932).

taşta- **1.** atmak; **2.** yardımcı fiil.

t. -ba (I/2157).

t. -dım (I/1383).

t. -gan (I/2346, I/601).

t. -ganday (I/1261, I/1519, I/2736, I/2737).

t. -gandıktan (I/978).

t. -p (I/1141, I/1276, I/1433, I/1562, I/1594, I/1621, I/1679, I/1825, I/2090, I/2213, I/2225, I/2327, I/2567, I/289, I/327, I/540, I/614, I/880, I/903).

t. -ptır (I/1909).

t. -y (I/2450).

t. -ym (I/1629).

t. -yt (I/170, I/2605, I/2608).

taştaş- hep birlikte atmak.

t. -çu (I/1568).

taştoo atma, fırlatma.

t. +do (I/2478).

taştuu taşlı. (I/2210).

tat- yemek tadına bakmak.

t. -pagan (I/600).

t. -pay (I/476).

tataal ıstıraplı, güç. (I/1391, I/2744, I/2776, I/38).

tatıktuu tatlı, lezzetli. (I/1308).

tatına hoş. (I/1139, I/2240).

tatınakay zarif; hoş. (I/1016, I/1030, I/1713, I/537, I/79).

tattuu tatlı, hoş. (I/1140, I/1145, I/1167, I/1457, I/146, I/1578, I/2476, I/2776, I/476, I/481, I/501, I/506, I/590, I/877, I/892, I/912).

tay I tay. (I/1216).

tay- II **1.** kaymak; **2. mec.** eksilmeye yüz tutmak; aldan taygan: kuvvetten düşen (I/481, I/890).

t. -bagan (I/243).

t. -ıp (I/1376, I/2105, I/2120, I/481, I/887, I/90).

tayak baston, değnek.

t. +ı (I/1617).

t. +ın (I/1604).

t. +tı (I/800).

tayan- dayanmak.

t. -a (I/1821).

t. -gan (I/1782).

t. -ıp (I/1754).

tayız sığ. (I/2211, I/2321).

tayman- kuşkulanmak.

t. -bastıgınan (I/1105).

taysalda- kaçamak yola sapmak.

t. -y (I/277).

taz kel. (I/1064).

taza **Far.** temiz, pak. (I/1145, I/1730, I/184, I/1847, I/186, I/1893, I/1899, I/1916, I/205, I/2214, I/2245, I/256, I/2660, I/2726, I/2731, I/557, I/575, I/585, I/587, I/60).

tazala- temizlemek.

t. -y (I/1486).

tazalık temizlik.

t. +ın (I/1864).

te işte, öteki, işte orada. (I/1520).

tebe **Rus.** sana. (I/522).

tebüü tepme.

t. +gö (I/140).

tee = te. (I/2217, I/613).

teep- tepmek, çifte atmak, ayakla vurmak. (I/1043, I/1837, I/503, I/880).

teetigi ötedeki, işte orada. (I/1049, I/310).

teetigil = tetigi. (I/1572, I/1796).

tegerek muhit, daire. (I/1849, I/499, I/71).

t. +i (I/1859).

t. +in (I/967).

t. +inde (I/1055, I/1677, I/1837, I/83).

t. +iñde (I/1482)

t. +indegi (I/2085, I/257).

t. +ine (I/1781, I/2217).

t. +inen (I/1872).

t. +te (I/968).

t. +tegi (I/1852).

t. +tey (I/2727, I/397).

tegerekte- kuşatmak, etrafını dolaşmak.

t. -p (I/2403).

tegiz **1.** düz; **2.** denk. (I/1083, I/611).

tehnika **Rus.** teknik.

t. +nı (I/246).

tekeberdüü **Ar.+Tr.** kibirli.(I/992).

tekke boşuna, beyhude. (I/1448).

tektirçe **Tr.+Far.** küçük tümsek, tepecik.

t. +ge (I/1425, I/1957, I/691).

t. +ler (I/1863).

telçik- yürümeye başlamak.

t. -ken (I/150).

telefon **Rus.** telefon. (I/199).

telegramma **Rus.** telgraf. (I/2567, I/2574, I/2587, I/2626).

t. +ga (I/2623).

t. +nı (I/2567, I/2573, I/2622).

t. +nın (I/2568).

t. +sın (I/2580).

tema **Rus.** mevzu. (I/1277, I/1364).

t. +ga (I/1283).

t. +nı (I/1288).

t. +sın (I/1290).

temene çuvaldız.

t. +nin (I/146).

temgil benek; benekli. (I/1064).

temir demir. (I/1145, I/1909, I/2070, I/693, I/695).

teñ denk. (I/1082, I/132, I/1417, I/1535, I/1854, I/2021, I/2311, I/2386, I/241, I/2549, I/887, I/165).

t. +iñ (I/1190).

teñde- denk etmek.

t. -p (I/1705).

teñdeşsiz eşsiz. (I/1065).

teñdüü denkli, eşi bulunan. (I/1267, I/1588, I/35, I/79).

teñgel- denk gelmek.

t. -bes (I/1897).

teñir Tanrı.

t. +ge (I/1863).

teñiri Tanrı.

t. +m (I/714, I/746).

teñsel- ağır bir surette sallamak.

t. -e (I/1778).

teñsin- kendini denk saymak.

t. -begendey (I/2350).

tentek oynak, muzip; delice. (I/1351, I/73).

tepiş- tepişmek.

t. -ip (I/140).

tepkile- tekme atmak, tepmek.

t. -p (I/2391).

tepse- ayaklar altına almak, çiğnemek.

t. -gen (I/1908).

t. -p (I/622).

t. -y (I/2207).

ter I ter. (I/1821, I/1825, I/2058, I/2105, I/601, I/985).

t. +ge (I/1061).

t. +in (I/1823, I/282, I/399).

ter- II derlemek, toplamak.

t. -e (I/2015).

t. -ip (I/703).

terde- terlemek; **terdep-çardap**: kan ter içinde (I/2060).

t. -gen (I/96).

t. -p (I/1228, I/1745, I/2327, I/2365, I/2531).

t. -y (I/1361, I/2389).

terdik teğelti.

t. +tey (I/1521, I/261, I/815).

terdüü terli. (I/2760).

terebel etraf. (I/148, I/1530, I/165, I/2476, I/2499, I/610, I/980).

t. +de (I/2075).

t. +degi (I/627).

t. +di (I/2430, I/2502).

t. +din (I/1520, I/1527).

t. +ge (I/2078).

terek kavak. (I/26).

t. +indegi (I/2409).

t. +ter (I/1565).

t. +terdin (I/1581, I/2521, I/568, I/875).

t. +terge (I/1565).

t. +tin (I/2022).

tereñ derin. (I/140, I/2079, I/227, I/230, I/916).

t. +den (I/1098).

t. +di (I/2222).

t. +in (I/25).

t. +inde (I/1102, I/1302, I/82, I/894).

tereze **Far.** pencere. (I/2728).

t. +den (I/1132, I/116, I/1403, I/142, I/1541, I/1552, I/2726, I/398, I/49, I/85).

t. +ge (I/211).

t. +ler (I/1535).

t. +lerinen (I/500).

t. +ni (I/1403, I/1425, I/2529, I/2537).

t. +nin (I/2510, I/2527, I/2530, I/2539, I/2551, I/2725, I/679, I/879, I/882).

t. +si (I/2526).

t. +sinen (I/1594, I/2089).

teri deri.

t. +si (I/396).

t. +sine (I/429).

terik- gücenmek. (I/992).

terim derleme, toplama. (I/1049).

termel- deprenmek, sallanmak.

t. -gensiyt (I/2476).

teskeri aksi tarafa; aksi. (I/2549).

teskey güneş görmeyen gölgeli yer. (I/140, I/180).

t. +din (I/140).

teskeylüü gölgeli. (I/1425).

testiyer genç, oğlan. (I/140, I/1569).

tete müsavi. (I/1030).

tetigi işte, öteki. (I/352, I/354, I/604, I/619, I/637, I/809).

t. +ni (I/1785).

tetigil = tetigi. (I/165, I/262, I/710).

tetiri bilakis, tersine. (I/2379)

tez **Far.** seri, çabuk, tez. (I/1474, I/1522, I/1522, I/2106, I/2173, I/2179, I/2186, I/2574, I/338, I/51). tez-tez: çabuk

çabuk (I/201, I/223, I/260, I/2638, I/437).

t. +inen (I/2325).

t. +ireek (I/12, I/2411, I/2411).

tezek tezek (yakacak).

t. +tin (I/1055, I/621).

tıbıra- tepinmek, çırpınmak (ağlayan çocuk hakkında).

t. -y (I/148).

tıbırat- **ett.** tıbıra- dan.

t. -a (I/152).

tıbırçıla- = tıbıra-.

t. -p (I/1747, I/875).

t. -y (I/2385, I/2521).

tıbırçılat- = tıbırat-.

t. -ıp (I/1594).

tıgıl- tıkılmak.

t. -a (I/165).

tıgılı- tıkılmak, sokulmak.

t. -p (I/2218, I/2527).

tık tık toktodu: şıp diye durdu. (I/225); tık-tık çokugan: sık sık batıran (I/45).

tıkan derli toplu, çevik. (I/1256, I/1737, I/189, I/398).

tım- saklamak.

t. -ıp (I/47, I/490).

t. -ıy (I/400).

tımızın yavaşça, sessizce, sezdirmeden, gizlice. (I/1306, I/1354, I/1449, I/1517, I/1566, I/1583, I/2160, I/346, I/77).

tımtırakay her biri bir yana dağılarak.

t. +ı (I/951).

tıñ canlı, çevik, sağlam. (I/998).

tın- dinlenmek.

t. -a (I/1876, I/403, I/593, I/970, I/982, I/982).

t. -bagan (I/1227).

t. -bayt (I/603, I/1083, I/2199).

t. -gan (I/2506).

tınç rahat, sakin. (I/1058, I/1444, I/1742, I/18, I/2075, I/2089, I/2206, I/2218, I/2482, I/496);

tınç alıp: rahatlayıp (I/2042).

t. +ı (I/1992, I/2365, I/2492).

t. +ımdı (I/1253).

tınçı- rahat etmek.

t. -dı (I/2493, I/502).

t. -gansıdı (I/2649).

t. -p (I/499).

t. -y (I/2522).

tınçıt- rahat ettirmek.

t. -ıp (I/2488).

tınçtık rahatlık, huzur. (I/1339, I/1449, I/1578, I/1677, I/1694, I/1777, I/208, I/2411, I/2563, I/257, I/2691, I/2736, I/494).

tındır- rahatlatmak, teskin etmek.

t. -dı (I/2040).

t. -ıp (I/2200, I/2570).

tınım **1.** soluma; **2.** sükûnet bulma; **3.** teneffüs. (I/2175, I/2677, I/597, I/601).

t. +ga (I/1120).

tınımsız duraksız, durmaksızın, nefes almaksızın. (I/146, I/1541, I/80).

tınoo sükûnet, rahatlık. (I/1539).

tıñşa- dinlemek, kulak vermek.

t. -gan (I/75).

t. -ganday (I/2498).

t. -p (I/1385, I/766, I/881).

t. -y (I/1869, I/1914).

tıp ünü tıp basıldı: sesi hemen kesildi. (I/1871, I/2074, I/208, I/499, I/2507).

tırış kırışık, buruşuk.

t. +tarı (I/1335, I/2105).

tırmak tırnak, pençe.

t. +ına (I/2491).

tırmış- çabalamak.

t. -ıp (I/2391).

tırp tırp et-: kımıldamak. (I/142).

tırs çatırtı, kıtırtı, gıcırtı; tırs etken: çatırdayan

(I/2500); **tırs-tırs**: gıcırdayarak (I/1535).

tıs tıs etip: tıs edip (eriyip) (I/1059); tıs-tıs et-: tıs-tıs etmek (I/980).

tış dış.

t. +ka (I/2368).

tışkı dış taraftaki. (I/249)

tışta- dışlamak.

t. -gan (I/223).

tıt- ditmek, atmak.

t. -ıp (I/2093).

tıtkıla- parçalamak.

t. -y (I/503).

tıy- menetmek.

t. -ıp (I/1787).

tıyanak fezleke, sonuç, netice.

t. +ına (I/1021).

tıyıl- menedilmek.

t. -dı (I/500).

tıyın madeni para.

t. +ça (I/1755).

tızılda- şiddetlice ağrımak.

t. -p (I/2053).

tigi öteki. (I/1162).

t. +ni (I/2187).

t. +reek (I/738).

tigil I = tigi. (I/133, I/559, I/559, I/75, I/780).

tigil- II dikilmek.

t. -e (I/2679).

t. -gen (I/2434, I/2440).

tigiş- **işt.** tik- ten.

t. -ip (I/2424).

tik I dik. (I/143, I/1805, I/1816, I/1956, I/2405, I/2770).

tik- II dikmek.

t. -ip (I/1776).

t. -e (I/773).

tikçiyt- dimdik durdurmak.

t. -et (I/154).

tike doğruca; büsbütün. (I/1106, I/122, I/1879, I/53).

tikte- dimdik koymak; dikmek.

t. -bey (I/103).

t. -di (I/107, I/2498).

t. -gen (I/2121, I/2420).

t. -gensip (I/1343).

t. -p (I/129, I/1338, I/1406, I/1583, I/1778,

I/1829, I/1862, I/1969, I/1985, I/2160, I/2415, I/2482, I/2523, I/296, I/368, I/52, I/669, I/967).

t. -y (I/1140, I/1385, I/1517, I/2702, I/422, I/48).

tikteş- **işt.** tikte- den.

t. -i (I/966).

til I **1.** bir ülkenin dili; **2.** dil (organ) (I/1287, I/1463, I/1469); **til albay**: söz dinlemez (I/1094).

t. +de (I/1565, I/51).

t. +i (I/1315, I/1315, I/167, I/2387, I/1871).

t. +imdi (I/2287, I/2303).

t. +imin (I/853).

t. +in (I/1563).

t. +iñ (I/361).

t. +inde (I/1837, I/1839, I/1886).

til- II dilmek, kesmek.

t. -ip (I/1540, I/1629).

tile- dilemek, arzu etmek, istemek.

t. -p (I/1553, I/430).

t. -gen (I/165).

t. -y (I/2745).

tilek dilek, arzu.

t. +i (I/1702, I/1742i I/1301).

t. +im (I/2658).

t. +in (I/1233, I/1449).

t. +ine (I/466).

tilim dilim.

t. +den (I/1013).

tilin- dilimlenmek, kesilmek.

t. -gen (I/1013, I/919).

tilsiz dilsiz. (I/1313).

tim **1.** sükut, sükunet; **2.** sebepsiz, boşuna. (I/1108, I/1150, I/1562, I/1883, I/1925, I/312, I/314, I/332, I/353, I/355, I/373, I/460, I/948); **tim ele**: hiçbir maksadı olmama (I/2037, I/2187, I/2202).

tiriçilik hayat, yaşama.

t. +ke (I/601).

t. +ti (I/52).

tirüü diri. (I/2316).

tiş diş.

t. +i (I/1335, I/2083, I/48).

t. +iñ (I/1779).

t. +ine (I/720).

t. +inin (I/965).

t. +teri (I/150).

tişte- ısırmak, dişlemek.

t. -bey (I/1053, I/140).

t. -p (I/1416).

t. -y (I/26).

titire- titremek.

t. -p (I/454).

t. -yt (I/1156, I/2215).

titiret- titretmek, sarsmak.

t. -ken (I/1538, I/1542).

tiy- değmek, dokunmak. (I/2701, I/1625).

t. -be (I/1807, I/1974).

t. -begen (I/1860).

t. -begende (I/1625).

t. -begenden (I/476).

t. -beptir (I/2083).

t. -bey (I/1102, I/2740).

t. -beyin (I/1974).

t. -beysiñ (I/2258).

t. -e (I/31).

t. -eri (I/142).

t. -et (I/262, I/448, I/738, I/1051).

t. -gen (I/148, I/1563, I/1647, I/165, I/1727, I/23, I/743, I/917, I/980).

t. -gende (I/2530).

t. -genine (I/2527).

t. -gile (I/856).

t. -ip (I/123, I/146, I/1563, I/179, I/1959, I/2647, I/65, I/790, I/897).

t. -iptir (I/194).

t. -se (I/1542, I/2517).

tiyak öteki taraf, öteki. (I/2429).

tiygiz- değdirmek, dokunmak.

t. -bey (I/1232).

t. -e (I/1117).

t. -ip (I/1713, I/2459, I/497, I/622).

tiyiş- **işt.** tiy- den.

t. -e (I/106, I/2344, I/2348).

t. -i (I/918).

t. -ken (I/1592).

tiyiştüü zaruri. (I/2348).

tiz- dizmek.

t. -gen (I/1751).

tize diz. (I/1060, I/1895).

t. +si (I/1956, I/1980).

t. +sine (I/677).

tizgin dizgin, terbiye.

t. +di (I/642).

t. +in (I/1023, I/614).

t. +ine (I/1023).

toborsu- kurumak.

t. -p (I/601).

t. -y (I/146).

t. -yt (I/168).

tobulga çalı.

t. +lardın (I/146).

togolok yuvarlak. (I/1520, I/1520, I/1522, I/611, I/951).

t. +toy (I/1747).

togolot- yuvarlatmak.

t. -o (I/481).

tok tok (aç olmayan). (I/1035, I/1141, I/2001, I/2267, I/2530, I/498, I/541, I/77).

tokçuluk tok olma, hali vakti yerinde olma.

t. +tun (I/1054).

tokmok I tokmak. (I/489).

Tokmok II yer ismi. (I/1, I/13, I/15, I/20, I/26, I/35, I/37, I/38)

t. +ko (I/1411, I/18, I/21, I/229).

t. +to (I/10, I/16, I/17, I/2143, I/2743, I/42, I/710, I/9).

t. +ton (I/741).

t. +tu (I/10, I/17, I/2321, I/431).

t. +tuktar (I/39).

t. +tun (I/1563, I/18, I/2, I/2048, I/2174, I/221, I/2674, I/27, I/2736, I/29, I/313, I/43, I/432, I/785, I/8, I/812).

t. +uñ (I/11).

t. +uña (I/12).

tokol kemiksiz; boynuzsuz. (I/1895, I/1931).

tokoy orman, çalılık. (I/1534, I/168, I/2331, I/2337, I/2477, I/2481, I/2482, I/2483, I/2486, I/2489, I/2493, I/2712, I/50, I/51, I/59).

t. +do (I/1949).

t. +don (I/1965, I/224, I/49).

t. +doy (I/909).

t. +du (I/1873).

t. +dun (I/125, I/1947, I/222, I/2452, I/2468, I/2480, I/2488, I/2495, I/2707, I/2714, I/43, I/60, I/67).

t. +go (I/223).

tokoyçu ormancı. (I/1776, I/1799, I/1820, I/1917, I/1931).

t. +nun (I/1425).

tokpeyil gönlü zengin; zarif, nezaketli. (I/1064).

tokpeyildüülük zariflik. (I/1147).

tokto- durmak, kesilmek, dinmek.

t. -boy (I/1051, I/139, I/972).

t. -boyt (I/112).

t. -du (I/1595, I/1874, I/1880, I/225, I/2405, I/2519, I/2697, I/2707, I/2725, I/795, I/953).

t. -gon (I/1937, I/226, I/617).

t. -gondo (I/1787, I/2674).

t. -p (I/1145, I/1482, I/549, I/610).

t. -yt (I/2).

toktoo durma. (I/2547, I/300, I/464, I/972, I/973).

toktoş- hep birlikte durmak.

t. -tu (I/2469).

toktot- durdurmak, kesmek.

t. -kon (I/1135).

t. -up (I/2069, I/2283).

tol- dolmak, olgunlaşmak; **tolgon-tokoy**: dolu dolu (I/1110, I/12); **tolgon-tolgon**: dolu dolu (I/1479).

t. -bogon (I/1289, I/1297).

t. -bogonsugan (I/1).

t. -du (I/732).

t. -gon (I/1056, I/1296, I/1302, I/140, I/1487, I/151, I/191, I/212, I/2427, I/2475, I/2734, I/491, I/870).

t. -gondoy (I/436).

t. -gonsudu (I/825).

t. -o (I/1403).

t. -up (I/1287, I/1542, I/1840, I/1867, I/2043, I/2223, I/2243, I/2428, I/256, I/371, I/398, I/591).

tolku- dalgalanmak.

t. -p (I/2218, I/2317).

t. -sa (I/1425).

tolkun dalga. (I/2207, I/2207, I/2214, I/2215, I/2216, I/2221).

t. +da (I/1024).

t. +dar (I/2206, I/2216, I/2217, I/2218, I/2313, I/2318, I/2319).

t. +darı (I/2650).

tolkunduu dalgalı. (I/2320).

toltur- doldurmak.

t. -a (I/1084, I/1145, I/1146, I/1784, I/2737).

t. -up (I/1027).

toluk dolu. (I/2665, I/2726, I/825).

tolukta- doldurmak.

t. -ym (I/826).

tom **Rus.** cilt.

t. +un (I/207, I/2168).

tomkorul- köküyle çıkarılmak.

t. -up (I/1538).

tomolok toparlak, küre. (I/1483).

tompoy sığır hayvanının aşığı.

t. +doy (I/1963).

tomuk diz kapağı.

t. +tay (I/1529, I/1533).

ton kürk, geniş yakalı gocuk.

t. +doy (I/49).

t. +una (I/1539).

toñ don, soğuk; çiğ. (I/140).

t. +uraak (I/2347).

toñ- donmak.

t. -gon (I/1405).

toñursak soğuk. (I/2016).

too dağ. (I/1049, I/1050, I/1067, I/1093, I/130, I/1479, I/1519, I/1521,

I/1538, I/1575, I/1777, I/180, I/180, I/1841, I/1842, I/1865, I/1872, I/2063, I/2064, I/2247, I/2434, I/2434, I/2436, I/2436, I/2488, I/2496, I/2521, I/2740, I/696, I/812); **toodoy-taştay**: dağ taş gibi (I/866); **too-taştar**: dağ taşlar (I/144, I/2483).

t. +do (I/2003).

t. +dogu (I/754).

t. +don (I/132, I/1822, I/2017, I/740, I/741, I/847).

t. +go (I/134, I/1776, I/1822, I/2011, I/2015).

t. +lor (I/24, I/2421).

t. +lordun (I/2215, I/2215, I/2434).

t. +nu (I/132, I/2420).

t. +nun (I/139, I/1425, I/143, I/143, I/1562, I/1571, I/1574, I/160, I/162, I/184, I/1840, I/1853, I/2238, I/2238, I/2416, I/2422, I/2431, I/398, I/593).

took tavuk. (I/2497, I/679).

t. +torgo (I/2311).

t. +tun (I/2041).

tooru- gözetlemek.

t. -gan (I/931).

t. -y (I/146, I/375).

top I küre, top. (I/1967); **top-top**: yuvarlak (I/875).

top II **1.** zümre, küme, yığın; toplantı; **2.** çok, oldukça; (I/1073, I/1447, I/1449, I/1473, I/1556, I/1575, I/1839, I/2082, I/441, I/612, I/619, I/818, I/832); **bir topko kiyin**: bir müddet sonra (I/1228, I/2010, I/2122, I/488, I/626, I/931); **bir topton beri**: çoktan beri (I/414); **bir topton kiyin**: bir müddet sonra (I/520).

topto- yığmak, toplamak.

t. -y (I/1067, I/260).

toptol- yığılmak, toplanmak.

t. -gon (I/1605).

topu **Far.** takke.

t. +sunun (I/282).

topura- yığın veya küme halinde toplanmak.

t. -p (I/83).

topurak toprak. (I/2641, I/774, I/801).

t. +ı (I/734, I/747).

t. +ın (I/335, I/622).

tordomo ağ şeklinde olan. (I/756, I/928).

torgoy tarla kuşu. (I/147).

t. +dun (I/148, I/167).

torpok toprak.

t. +toru (I/1851).

t. +toy (I/1787).

torsoy- kabarmak, şişmek.

t. -gon (I/288).

toru doru. (I/2434, I/708, I/2437, I/682).

tos- **1.** yolu kapatmak; **2.** beklemek.

t. -kondo (I/1825).

t. -o (I/2740).

t. -tu (I/1879).

toskool engel. (I/1285).

tovar **Rus. ik.** mal. (I/694).

toy I ziyafet, işret, düğün şöleni; **toy-tamaşada**: eğlencede (I/1594).

t. +uña (I/2609).

toy- II doymak.

t. -boy (I/1041).

t. -çu (I/1570).

t. -duk (I/316).

t. -gon (I/149, I/153, I/682, I/879, I/926).

t. -gonuñarça (I/920).

t. -ot (I/670, I/670).

töbö tepe; zirve.

t. +dön (I/1563, I/2556, I/562, I/667).

t. +sü (I/1572).

t. +sünön (I/1595).

tögörök muhit, daire.

t. +ü (I/1317).

tögül- dökülmek.

t. -gön (I/2434).

t. -üp (I/1028).

tök- dökmek.

t. -kön (I/763).

t. -üp (I/2605, 165).

töktür- döktürmek.

t. -gön (I/765).

tölö- ödemek.

t. -p (I/1368).

tömön aşağı, aşağıya. (I/1642, I/1858, I/1955, I/1967, I/2215, I/2241, I/564, I/803).

t. +dö (I/1778).

t. +kü (I/2080, I/776).

t. +tö (I/1786).

töö deve. (I/146).

t. +nün (I/1781).

töp kaideye uygun, doğru. (I/1317, I/1699).

tör **1.** obanın giremecine karşı olan yer, başköşe; **2.** yüksek yer otlağı, yayla. (I/69).

t. +dö (I/2092, I/2678).

t. +kü (I/706).

törkün zevcenin akrabaları.

t. +ünün (I/2706).

törö I efendi, devlet memuru. (I/965, I/992).

törö- II doğurmak.

t. -p (I/1653).

töröt doğum.

t. +tön (I/90).

tört dört. (I/132, I/433, I/778).

törtünçü dördüncü. (I/2644, I/816).

töş göğüs, döş. (I/1782, I/1821, I/2440).

t. +ü (I/2081, I/288, I/541).

t. +ün (I/1825, I/706).

t. +ünö (I/479, I/540, I/541).

t. +ünön (I/541).

töşök yatak. (I/873).

t. +ündö (I/64).

t. +ünö (I/2554).

t. +tö (I/1171, I/2173, I/2634, I/62).

t. +tön (I/2106).

traktor **Rus.** traktör.

t. +lor (I/165).

t. +dun (I/2074).

tsement **Moğ.** çimento. (I/1273).

tsirk **Rus.** sirk.

t. +ten (I/185).

tufli **Rus.** pabuç, ayakkabı. (I/287).

tulku hep bütün, tamamıyla, hacim. (I/2530, I/880, I/895).

t. +sun (I/1731).

tultuy- surat asmak.

t. -kan (I/316).

tuman sis.

t. +day (I/471, I/895).

tumboçka **Rus.** dolap, komodin.

t. +nın (I/341).

tumşuk **1.** gaga; **2. coğ.** burun. (I/1829, I/1837).

t. +u (I/1836).

t. +un (I/1879).

tun- dinmek; durulmak; memnun olmak.

t. -a (I/1042, I/1142, I/77).

t. -ar (I/2748).

t. -sa (I/449).

t. -up (I/1083, I/1542, I/1846, I/2206, I/2434, I/28, I/429, 28).

tunar- kararmak, karanlık olmak.

t. -at (I/2316).

tuncura- tam bir rahat ve sükûn içinde bulunmak.

t. -p (I/2123).

tundur- **1.** şeffaf ve temiz yapmak, dinlendirmek; **2.** memnun etmek.

t. -gan (I/2438).

t. -up (I/611).

tunuk şeffaf, saf, duru. (I/1016, I/129, I/146, I/1566, I/1567, I/24, I/2434, I/2443, I/68, I/980, I/990).

tuptunuk dupduru. (I/66).

tur- **1.** ayakta durmak; **2.** bulunmak; **3.** oluşmak; **4.** yardımcı fiil. (I/2101, I/529, I/633, I/770).

t. -a (I/1144, I/1150, I/1300, I/1346, I/1353, I/1450, I/1657, I/1787, I/1872, I/1985, I/205, I/2106, I/2525, I/268, I/603, I/638, I/887, I/904).

t. -abı (I/359).

t. -abız (I/2641).

t. -agoy (I/634).

t. -am (I/62, I/761).

t. -asıñ (I/2188).

t. -asıñbı (I/2616).

t. -at (I/1173, I/1317, I/1680, I/1705, I/1811, I/2130, I/22, I/2219, I/2304, I/2489, I/2511, I/288, I/290, I/395, I/780, I/918, I/931).

t. -basa (I/1035).

t. -baybı (I/1212, I/2098).

t. -baymınbı (I/1330).

t. -baysıñarbı (I/1154).

t. -baysızbı (I/2412, I/831).

t. -bayt (I/584).

t. -du (I/1072, I/1111, I/124, I/129, I/1334, I/1496, I/185, I/1877, I/1910, I/1939, I/1980, I/204, I/2053, I/2064, I/2095, I/226, I/2315, I/2368, I/2472, I/2500, I/2556, I/2667, I/2699, I/281, I/298, I/344, I/429, I/478, I/488, I/610, I/678, I/695, I/75, I/790, I/82, I/927, I/951, I/961, I/980).

t. -gan (I/1022, I/1022, I/1027, I/1028, I/1033, I/1041, I/1042, I/1117, I/1124, I/1176, I/1232, I/1268, I/1269, I/1289, I/1290, I/1296, I/1302, I/1304, I/131, I/1310, I/1418, I/142, I/143, I/1455, I/1484, I/1564, I/1594, I/1633, I/1682, I/1689, I/1744, I/1783, I/1815, I/1829, I/1846, I/1865, I/189, I/191, I/1911, I/192, I/1959, I/1969, I/1981, I/2010, I/2121, I/2149, I/2170, I/2178, I/2212, I/2214, I/2239, I/2240, I/2349, I/2385, I/2442, I/245, I/2450, I/2451, I/250, I/2548, I/256, I/2561, I/2562, I/258, I/261, I/264, I/2647, I/2718, I/284, I/302, I/367, I/371, I/441, I/450, I/460, I/53, I/556, I/556, I/576, I/591, I/598, I/60, I/608, I/61, I/85, I/88, I/887, I/945, I/964, I/965, I/985, I/444).

t. -ganbı (I/954).

t. -gançılap (I/334).

t. -gandan (I/2381).

t. -gandar (I/1348).

t. -ganday (I/2420, I/2432, I/2523, I/2544, I/2760, I/481, I/594, I/626, I/984).

t. -gandıgın (I/1598, I/1752, I/1772, I/666).

t. -gandıgına (I/2066, I/2570).

t. -gandıktanbı (I/2).

t. -ganı (I/2089).

t. -ganın (I/2381, I/622).

t. -ganına (I/1522).

t. -gansıganı (I/1317, I/52).

t. -gansıp (I/272, I/454, I/699).

t. -gansıyt (I/157, I/1571, I/2482).

t. -gay (I/1097, I/1274, I/1296, I/1413, I/1438, I/1447, I/1469, I/18, I/2050, I/2251, I/230, I/2372, I/319, I/497, I/948, I/98, I/992, I/1465).

t. -gula (I/1826, I/1826).

t. -makçı (I/883).

t. -sa (I/1240, I/1266, I/1312, I/1473, I/1564, I/1993, I/238, I/1302).

t. -sañ (I/1441, I/1811, I/687).

t. -sun (I/1113, I/1986, I/2081, I/657).

t. -up (I/1098, I/111, I/1173, I/1242, I/1365, I/14, I/1403, I/1406, I/1514, I/1522, I/1578, I/1788, I/1866, I/1908, I/1919, I/2036, I/211, I/2179, I/2293, I/2366, I/2376, I/2442, I/2444, I/2449, I/2527, I/2541, I/2714, I/301, I/442, I/529, I/574, I/582, I/590, I/65, I/75, I/882, I/948).

t. -uptur (I/123, I/1800, I/2468, I/2565, I/2726, I/65, I/704, I/897).

turguz- dikmek.

t. -up (I/949).

turmuş yaşayış, hayat (tarzı). (I/1648, I/189, I/2489, I/40).

t. +ka (I/1421, I/1745, I/2296, I/401).

t. +tun (I/1022, I/2433, I/39).

t. +u (I/1259).

t. +umdan (I/834).

t. +unun (I/229).

turpat görünüş, şekil, biçim, çehre. (I/1898, I/2367).

t. +ı (I/2056, I/2233, I/2237, I/2370, I/398, I/683).

t. +ıñ (I/2747).

t. +ın (I/522).

t. +ına (I/2236).

t. +ında (I/1147, I/298).

t. +tı (I/1891).

turuktuu daimi surette yaşayan (ikamet eden) (I/1742).

turuş I **iye.** tur- dan.

t. +u (I/272).

turuş- II **işt.** tur- dan.

t. -kansıp (I/2020).

t. -tu (I/1829, I/2651).

turuu durma, karsı koyma. (I/1861).

t. +nun (I/152).

tuş **1.** karşı, karşı taraf; **2.** yön, istikamet; **3.** zaman, an, fırsat (I/1024, I/1416, I/1466, I/1482, I/257, I/28, I/739, I/912, I/980); **tuş-tuş**: karşı karşıya (I/643, I/743); **tuş-tuşka**: karşı karşıya (I/1563); **tuş bolgon**: karşılaşan (I/233, I/2733); **tuş-tarabın**: her yanın (I/1883), **tuş-tarabınan**: her tarafının (I/1529); **tuş-tuştan**: her tarafından (I/1617, I/241, I/676).

t. +una (I/2725).

tut- tutmak, yakalamak. (I/2763).

t. -ar (I/2670).

t. -çu (I/2753, I/186).

t. -up (I/189, I/2488, I/2711, I/403).

tutalan- hırslanmak, kin beslemek.

t. -a (I/1266).

t. -ganday (I/983).

t. -ıp (I/1678, I/190, I/2550).

tutamda- avuçlamak.

t. -p (I/1972).

tutan- tutuşmak, yanmaya başlamak.

t. -ıp (I/1619).

tutandır- yakmak, tutuşturmak.

t. -a (I/109, I/1454).

tutaştır- yan yana bulundurmak.

t. -ıp (I/2548).

tutuu tutma, alıkoyma. (I/2660, I/587, I/973).

tuu I sancak, bayrak. (I/1823).

tuu- II doğmak, doğurmak.

t. -gan (I/2063, I/335, I/401, I/623).

tuudur- doğurtmak.

t. -a (I/1106).

tuugan hısım, soydaş; **bir tuugan**: öz kardeş (I/1447, I/2020, I/2263, I/2322, I/55).

t. +dar (I/2310, I/9).

t. +darça (I/2262).

t. +dardı (I/1835).

t. +dardın (I/2051).

t. +darı (I/1637, I/1661, I/402).

t. +darının (I/2626).

t. +ı (I/2582, I/2575).

t. +ım (I/2271).

t. +ımın (I/525).

tuugançılık akrabalık, kardeşlik. (I/1761).

tuugandık akrabalık.

t. +ınday (I/2013).

t. +tan (I/2326).

tuul- doğmak, doğmuş olmak.

t. -gan (I/1901, I/2334, I/403, I/475, I/622).

t. -up (I/1299).

tuura **1.** doğru, dürüst, sahi, düz; **2.** en, genişlik. (I/1112, I/1240, I/1459, I/2079, I/2351, I/250, I/2610, I/348, I/768, I/802).

t. +sınan (I/726).

tuural- doğranmak, kesilmek.

t. -gan (I/398).

tuuraluu hakkında. (I/2560, I/47).

tuy- duymak, sezmek.

t. -a (I/1585).

t. -baganday (I/146).

t. -bay (I/1906).

t. -du (I/1455, I/2544).

t. -gan (I/1140, I/1459, I/292).

t. -gansıdı (I/2542).

t. -up (I/109, I/1302, I/1866, I/2551, I/344, I/482).

tuyak **1.** hayvan tırnağı; **2.** nesil, zürriyet. (I/408, I/420).

t. +ı (I/1909, I/1911).

t. +ının (I/1906).

tuyla- sıçramak; cesurluk taslamak, horozlanmak.

t. -gan (I/148, I/2411, I/2432, I/2470).

t. -p (I/1216, I/300, I/454).

tuytun- servet edinmek.

t. -gan (I/1734).

tuyuk kapalı, çıkmaz. (I/344, I/692, I/706).

tuyul- duyulmak, hissedilmek.

t. -at (I/1262).

t. -du (I/1097).

tuz tuz; **tuz-nasip**: nasip (I/335).

tuzak tuzak.

t. +ka (I/1387, I/1834, I/1834, I/1836).

tübölük daima, ebediyen. (I/2641).

tügön- tükenmek, kurumak.

t. -bögön (I/1578).

tügöt- tüketmek, bitirmek.

t. -ö (I/810).

tük tüy (I/2329); cürögü tük-tük et-: kalbi küt küt atmak (I/2509).

t. +ü (I/375, I/49).

tükşümöldö- tahmin etmek.

t. -y (I/2037).

tüktüü tüylü.(I/1567, I/1869, I/622).

tüküldö- sağır ve hafif bir ses yayımlamak (örneğin kapıda bir parmağı çalmak);

t. -p (I/2527).

tükür- tükürmek.

t. -ö (I/965).

tülkü tilki. (I/143).

t. +nü (I/2497).

tün gece. (I/1575, I/1989, I/2075, I/212, I/218, I/2475, I/2500, I/2520, I/2522, I/2558, I/2628, I/2735, I/2735, I/318, I/494, I/508, I/563, I/676, I/879, I/890, I/896, I/963); **tünü menen**: gece boyu (I/195).

t. +dö (I/1053, I/1054, I/2363, I/2461, I/2483, I/2489, I/2512, I/2556, I/2562, I/675, I/678, I/683, I/959, I/981).

t. +dön (I/2548, I/987).

t. +dördö (I/1302).

t. +dördü (I/1449).

t. +dörü (I/1581).

t. +dü (I/2721, I/2734).

t. +dügünön (I/2434).

t. +dün (I/2328).

t. +kü (I/2024, I/474, I/978).

t. +küsün (I/1053).

t. +ü (I/1742, I/219, I/493, I/495, I/567, I/950, I/954, 165).

t. +ündö (I/1057, I/1582, I/2010, I/2310).

t. +ündöçü (I/383).

t. +ündögüdöy (I/569).

tündük gecelik, gece boyu. (I/18, I/43); **tündük-batış**: gün batımı (batı) (I/2736).

t. +tü (I/1059).

tünö- geceleme, gece geçirmek.

t. -bösök (I/866).

t. -dü (I/2629).

t. -gön (I/1053, I/2484).

t. -p (I/1376, I/2047, I/2201, I/601, I/944).

t. -sün (I/2483).

t. -yt (I/2485).

tünör- azıcık gözükmek, uzakta kararıp görünmek.

t. -dü (I/1644).

tünt sükûti, konuşmaz. (I/1085, I/1858, I/1933, I/223, I/2481, I/2707, I/2712, I/56, I/909).

t. +üröök (I/1587, I/1737).

tüp **1.** alt, dip, kök; **2.** soy. (I/1071, I/1810).

t. +ü (I/1784, I/319, I/499).

t. +ün (I/1486, I/1829, I/2214, I/48).

t. +ündö (I/1146, I/1565, I/1906, I/1969, I/2511, I/2565).

t. +ündögü (I/1069, I/129, I/1566, I/2022, I/679, I/710, I/879).

t. +ündögüdöy (I/812).

t. +ünö (I/116, I/2527).

t. +ünön (I/1972, I/2435).

tüpkür en dip, an alt.

t. +ün (I/2213).

tüpöyül **Ar.** rahatsızlık. (I/1094, I/119, I/2543, I/2736).

tüptüü köklü, esaslı. (I/1606).

tür I biçim, şekil. (I/1141, I/1179, I/1374, I/1883, I/2375, I/2389, I/2391, I/507).

t. +dö (I/2539, I/2580).

t. +gö (I/1527).

t. +lörü (I/1137, I/928).

t. +lörün (I/946).

t. +lörünün (I/1468, I/1469).

t. +ü (I/128, I/2181, I/2470, I/2512, I/2718).

t. +ün (I/2410, I/577).

tür- II dürmek, kaldırmak.

t. -ö (I/628).

t. -üp (I/1038, I/205).

türdüü biçimli, türlü. (I/203).

türköy okumaz, yazmaz; cahil. (I/1583).

türküm zümre. (I/51).

türkün muhtelif, türlü türlü (I/1867, I/60).

türmöktöl- yumaklanmak.

t. -üp (I/2313).

türs türs-türs: ses taklidi. (I/532).

türsüldö- ayak patırtısı çıkarmak; çarpmak (kalp hakkında).

t. -gön (I/2509).

türsüldöt- **ett.** türsüldö- den.

t. -üp (I/531).

türt- dürtmek, itmek.

t. -üp (I/903).

türtkülö- teşvik ederek birkaç defa itmek.

t. -y (I/83).

tüs görünüş, renk.

t. +kö (I/1083).

t. +tögü (I/28).

t. +ü (I/1523).

t. +ündö (I/928).

tüstüü renkli. (I/1520).

tüş I öğle zamanı. (I/123, I/845, I/1528, I/1681, I/1958, I/2168).

t. +kö (I/1012).

t. +tö (I/1013).

t. +tön (I/2397).

t. +tü (I/156).

tüş II rüya, düş. (I/1401, I/232, I/2751).

t. +üm (I/553).

t. +ünö (I/1039).

tüş- III düşmek, inmek. (I/791, I/2744).

t. -çü (I/228, I/77, I/96).

t. -çüdöy (I/1425).

t. -kön (I/104, I/1098, I/1142, I/1157, I/1188, I/1411, I/1535, I/154, I/1619, I/1624, I/1709, I/1837, I/1869, I/2104, I/2180, I/232, I/2347, I/2357, I/284, I/400, I/403, I/45, I/461, I/55, I/732, I/764, I/83, I/901, I/970)

t. -köndö (I/785).

t. -köndü (I/1398).

t. -könsüdü (I/2075, I/973, I/982).

t. -könsüp (I/611).

t. -könsüyt (I/1778).

t. -könü (I/2210, I/568).

t. -könün (I/559).

t. -könünö (I/1103).

t. -ö (I/148, I/1955).

t. -öt (I/155, I/1049, I/1074, I/1565, I/1575, I/1834, I/8, I/832).

t. -pösö (I/1035).

t. -pöy (I/772).

t. -pöyt (I/1836).

t. -sö (I/151, I/1834).

t. -sün (I/379).

t. -tü (I/1013, I/108, I/119, I/1274, I/1351, I/1361, I/1403, I/1868,

I/1876, I/1911, I/1963, I/1967, I/2522, I/2648, I/286, I/292, I/296, I/314, I/485, I/547, I/593, I/76, I/791, I/880, I/887, I/890, I/895, I/1960).

t. -üp (I/2647, I/1045, I/1242, I/1297, I/1305, I/140, I/1595, I/1642, I/1681, I/1766, I/1786, I/1838, I/207, I/2225, I/2233, I/2251, I/2409, I/2434, I/2490, I/2497, I/2521, I/2554, I/33, I/425, I/438, I/441, I/443, I/460, I/48, I/50, I/534, I/703, I/709, I/71, I/71).

tüştük güney. (I/2430, I/398).

tüşüm hasılat, kazanç. (I/767).

t. +ün (I/721).

tüşün- anlamak, kavramak. (I/1247, I/389).

t. -bögön (I/1369).

t. -bögöndügünö (I/1091).

t. -böy (I/1042, I/1144, I/2295).

t. -dü (I/1177, I/1510, I/1659, I/1663, I/1854, I/1973, I/2058, I/2160, I/2243, I/2630, I/2733, I/557).

t. -düm (I/1388).

t. -gön (I/1037, I/1288, I/1327, I/1328, I/1432, I/1451, I/1452, I/1661, I/1662, I/2062, I/2562, I/2690).

t. -göndöy (I/1985, I/2057, I/528).

t. -göndüktön (I/2325, I/2387, I/59).

t. -gönünö (I/973).

t. -ö (I/1070, I/1482, I/2454, I/559).

t. -öbüz (I/2640).

t. -öm (I/1322, I/1819).

t. -sö (I/1758).

t. -sök (I/1021).

t. -sün (I/1697).

t. -üp (I/1111, I/1268, I/1452, I/1649, I/1861, I/2164, I/2169, I/2239, I/248, I/2633).

tüşündür- anlatmak, izah etmek.

t. -ö (I/1101, I/2327, I/2405).

t. -ölük (I/303).

t. -ösüñör (I/1321).

t. -üp (I/1459).

tüşünük izah.

t. +kö (I/1416).

tüşünüş- **işt.** tüşün- den.

t. -ö (I/2322, I/2632).

t. -öt (I/1034).

tüşünüşüü hep birlikte anlama. (I/1734).

tüşür- indirmek, düşürmek.

t. -dü (I/1822).

t. -ö (I/1107).

t. -üp (I/2241).

tüşürüş- **işt.** tüşür- den.

t. -pöy (I/1110).

tüşüş- **işt.** tüş- III ten.

t. -tü (I/1128, I/1354, I/2386, I/424, I/609, I/620).

t. -ü (I/1106).

tüşüü **iye.** tüş- III ten. (I/1822, I/1956).

t. +dö (I/2564).

tütö- tütmek.

t. -p (I/1263, I/2737).

t. -y (I/2629, I/506).

tütök nefes darlığı. (I/184, I/1869, I/373).

t. +ön (I/2086, I/685).

tütük pipo, lüle, boru. (I/480).

t. +töy (I/1542).

tütün duman. (I/1520, I/165, I/2072, I/2434, I/2440, I/2496, I/26, I/27).

t. +gö (I/1063).

t. +ü (I/1055, I/621).

tüy- örmek, düğümlemek.

t. -dü (I/1351).

tüynök kuzularda mide hastalığının adıdır.

t. +töy (I/2434).

tüyşük uğraşma, meşgale, kaygı; zahmetli iş. (I/1302).

t. +ü (I/39).

tüyşüktüü kaygılı. (I/1391, I/40).

tüyül- top şeklinde toplanmak, büzülmek.

t. -dü (I/663).

tüyün düğüm; **mec.** mahrem sır.

t. +ö (I/116).

t. +ü (I/2548).

t. +ün (I/2329).

t. +ünün (I/2563).

tüz I **1.** düz, pürüzsüz; **2.** doğru, düzenli. (I/1572, I/1803, I/1813, I/1946, I/1986, I/2, I/229, I/2675, I/2677).

tüz- II düzmek, yoluna koymak.

t. -gön (I/1272).

t. -üp (I/1495, I/1785).

tüzöñ ova, düz yer, düz saha.

t. +dörgö (I/1519).

t. +dü (I/2427).

t. +gö (I/2424, I/2425).

t. +ündögü (I/1519).

tüzöñdüü ovalı. (I/2423).

tüzöt- düzeltmek, tamir etmek.

t. -üp (I/601).

U

ubada **Ar.** (<va'd) vaat, söz. (I/1288).

u. +ları (I/1235).

u. +sı (I/1515, I/1741, I/1775).

ubadalaş- sözleşmek.

u. -tı (I/434).

ubakıt **Ar.** (<vakt) vakit. (I/2415).

u. +ın (I/1305, I/1482, I/2409, I/86).

u. +ında (I/1619, I/722).

u. +ındı (I/2259)

u. +ka (I/1995, I/699).

u. +ta (I/1296, I/1393, I/1416, I/1584, I/1743, I/442).

u. +tarı (I/721).

u. +sı (I/1479).

ubal **Ar.** (<vebâl) günah, vebal.

u. +ıña (I/1666).

ubara **Far.** rahatsız edilmiş, zahmete katlanmış; rahatsız etme, zahmet verme (I/1435, I/1926)

ubaralan- rahatsız edilmek; zahmete katlanmak.

u. -a (I/1872).

ubaralanış- hep birlikte rahatsız edilmek.

u. -çu (I/605).

uç I uç, sivri uç.

u. +u (I/1877, I/190, I/45, I/556, I/706).

u. +un (I/1254).

u. +una (I/1581, I/611).

u. +unan (I/69).

u. +unday (I/147).

uç- II uçmak.

u. -a (I/1861, I/2073, I/51).

u. -at (I/1069).

u. -kan (I/2081).

u. -sa (I/26).

u. -tuñar (I/647).

u. -up (I/1404, I/148, I/1838, I/2441, I/26, I/2737, I/612, I/700, I/754, I/851).

uçkun kıvılcım; hububat savururken bir yana uçan çerçöp. (I/1059, I/2737).

u. +du (I/1455).

u. +u (I/1408, I/1733, I/2736).

uçur **1.** vakit, an, fırsat; **2.** mevsim. (I/1017, I/1430, I/21, I/2446, I/551, I/945).

u. +da (I/1168, I/133, I/1376, I/1561, I/1562, I/1708, I/2331, I/2403, I/2523, I/2542, I/819, I/891, I/916, I/933, I/953, I/1682).

u. +du (I/1273, I/2432, I/905).

u. +dun (I/550).

u. +larda (I/2370).

u. +ları (I/1302, I/95).

u. +u (I/1017, I/191, I/2713, I/2752, I/28, I/909, I/908).

u. +un (I/1589, I/2775).

u. +unda (I/1483, I/2427).

u. +undagısınday (I/65).

uçura- karşılaşmak.

u. -p (I/2).

u. -yt (I/2020).

uçuraş- karşılaşmak, birbirine rast gelmek.

u. -ayın (I/2227).

u. -ıp (I/2191).

u. -kandan (I/2651).

uçuraşış- hep birlikte karşılaşmak.

u. -tı (I/2020).

uçurat- **ett.** uçura- dan. (I/23).

u. -a (I/2076).

uçuruş- karşılaşmak.

u. -kandan (I/597).

udaa sırayla, fasılasız. (I/1519, I/2519).

udaalaş birbirini takip eden. (I/1063, I/27).

ugul- duyulmak.

u. -a (I/2496, I/499).

u. -at (I/1801, I/260, I/566, I/568).

u. -bay (I/2501, I/2505, I/549).

u. -bayt (I/1067).

u. -du (I/1209, I/2288, I/534).

u. -gan (I/206).

u. -sa (I/146).

u. -up (I/1869, I/215, I/2500, I/398, I/635).

uguluu dinlenme, duyulma.

u. +da (I/2313, I/2502).

uguu dinleme, duyma.

u. +da (I/38).

uk- dinlemek; duymak. (I/1287).

u. -am (I/1245, I/1434).

u. -at (I/15).

u. -kan (I/1433, I/1602, I/2346).

u. -kanday (I/13).

u. -kandıktan (I/158).

u. -kusu (I/2344).

u. -paganday (I/2699).

u. -pagandıktan (I/1795).

u. -pasa (I/1663).

u. -paym (I/517).

u. -sada (I/1292).

u. -tum (I/405, I/788).

u. -tuñbu (I/1628).

u. -up (I/1385, I/1992, I/2167, I/2186, I/2249, I/2432, I/2509, I/770).

ukkuluktuu anlaşılır; kulağa hoş gelen. (I/155).

ukta- uyumak. (I/1991).

u. -bay (I/1582, I/1742, I/1990, I/1994, I/2311, I/318).

u. -dı (I/913).

u. -gan (I/1539, I/2558).

u. -ganı (I/1681, I/2009, I/2252).

u. -mayınça (I/202).

u. -mış (I/1539).

u. -p (I/142, I/153, I/1581, I/2525, I/2536, I/629, I/706).

u. -y (I/1545, I/1546, I/1995, I/2010, I/496, I/687, I/707, I/874).

u. -yt (I/1058).

uktaş- hep birlikte uyumak.

u. -kan (I/911).

uktat- uyutmak.

u. -a (I/1232).

uktoo uyuma.

u. +go (I/875).

ukurukçan at yakalamak için kullanılan uzun sırık. (I/2434).

ula- uçlarıyla bitiştirmek.

u. -gan (I/1563).

u. -y (I/2434, I/2507).

ulaga eşik yanındaki yer. (I/1163, I/284).

ulam her zaman, boyuna. (I/1042, I/1042, I/1045, I/119, I/1392, I/1461, I/1470, I/148, I/1538, I/1563, I/1565, I/164, I/165, I/1823, I/1904, I/199, I/2, I/205, I/2116, I/2222, I/2222, I/2236, I/2338, I/2344, I/2350, I/2363, I/2374, I/2415, I/2503, I/2560, I/2564, I/260, I/2776, I/403, I/482, I/495, I/567, I/615, I/73, I/79, I/87, I/907, I/967, I/148, I/980).

u. +bı (I/2347).

ulan bekar delikanlı.

u. +dardı (I/1589).

u. +dardın (I/2249).

ulant- devam ettirmek. (I/2153).

ulanuu eklenme.

u. +sun (I/1751).

ulgay- büyümek.

u. -gan (I/1475).

uluu büyük, yüce, ulu. (I/1026, I/1450, I/1451, I/1706, I/39, I/556).

ululuk ululuk, yücelik.

u. +ka (I/1449).

umaçta- hafifçe ıslatmak.

u. -y (I/679).

umtul- yeltenmek, ileriye atılmak.

u. -a (I/1449).

u. -at (I/1075).

unçuk- ses çıkarmak, seslenmek.

u. -up (I/1594).

u. -çu (I/1439)

u. -kan (I/1087, I/1373, I/2378, I/2402, I/265, I/872).

u. -pastan (I/1617, I/620).

u. -pay (I/1010, I/1237, I/1365, I/1601, I/1680, I/2263, I/2444, I/2454, I/2667, I/529, I/561).

u. -paysıñ (I/2027).

u. -tu (I/1125, I/2290, I/2376, I/301, I/91).

unçuguş- **işt.** unçuk- tan.

u. -kan (I/1012, I/1082, I/2159, I/484, I/626).

u. -pay (I/1931, I/2122, I/2467, I/2651, I/900, I/616).

universitet **Rus.** üniversite.

u. +te (I/438).

u. +tin (I/451, I/458, I/495, I/1470, I/1593, I/564).

unut- unutmak. (I/1215, I/1727, I/495).

u. -ar (I/2751).

u. -kan (I/215, I/625).

u. -pas (I/2753).

u. -up (I/127, I/1476, I/2125).

unutkarıl- unutulmak.

u. -ıp (I/57).

unutul- unutulmak. (I/230).

u. -gan (I/38).

ur- **1.** vurmak, dövmek; **2.** kahretmek.

u. -a (I/1617).

u. -basın (I/1608).

u. -gan (I/376).

u. -ganday (I/1035, I/2530, I/498, I/541, I/77).

u. -sun (I/625).

u. -up (I/1581, I/179, I/2426, I/400).

ura- yıkılmak.

u. -p (I/2080).

urgaaçı dişi.

u. +larının (I/1883).

urmat **Ar.** hürmet, saygı.

u. +ı (I/2228).

urmatta- hürmet etmek, saygı göstermek.

u. -gan (I/796).

u. -p (I/428).

u. -sañ (I/797).

urt = uurt.

u. +unan (I/707).

uruk I **Ar.** ruh. (I/1549).

uruk II tohum; cins. (I/699).

u. +un (I/2136).

uruksat **Ar.** ruhsat, izin. (I/1793, I/2627, I/2678, I/948).

uruksatsız **Ar.+Tr.** izinsiz. (I/2687).

uruktuugan akraba.

u. +darının (I/1603).

urun- çarpmak, çatmak.

u. -ar (I/130).

u. -at (I/740).

u. -bas (I/2548).

u. -ganday (I/2432).

u. -up (I/2739).

urunuu çarpma.

u. +da (I/2650).

uruş- dövüşmek, kavga etmek.

u. -a (I/386).

u. -at (I/2594).

u. -kanga (I/79).

u. -tu (I/1677).

uruu kabile.

u. +dan (I/309).

uşak dedikodu.

u. +ka (I/14).

u. +tardı (I/80).

uşala- ovalamak, ovuşturmak.

u. -y (I/155, I/7).

uşintip böyle, bu şekilde. (I/1036, I/1186, I/1246, I/1416, I/1476, I/1525, I/1552, I/1771, I/2569, I/2587, I/57, I/582, I/1482).

uşu bu. (I/1071, I/108, I/1100, I/1328, I/146, I/1491, I/1542, I/1574, I/1601, I/1733, I/180, I/1849, I/215, I/2270, I/2387, I/243, I/2495, I/2523, I/2531, I/2747, I/301, I/480, I/481, I/505, I/506, I/710, I/754, I/881).

u. +ga (I/284, I/378, I/468, I/468, I/58, I/589).

u. +lardı (I/985).

u. +n (I/2316).

u. +nda (I/815).

u. +nu (I/1249, I/1311, I/1649, I/2155, I/2769, I/471, I/521, I/541).

u. +nuku (I/2230).

u. +nun (I/1228, I/1663, I/1757, I/2246, I/482, I/97).

u. +nundun (I/358).

u. +nusuna (I/473).

uşul = uşu. (I/1016, I/1047, I/1062, I/1065, I/1066, I/1086, I/1112, I/120, I/1217, I/1229, I/1232, I/1233, I/1265, I/1331, I/1351, I/136, I/137, I/1414, I/143, I/144, I/1460, I/1466, I/1539, I/1561, I/157, I/157, I/1623, I/1635, I/1655, I/167, I/1711, I/1773, I/1853, I/1855, I/1861, I/1861, I/1863, I/1866, I/1881, I/1912, I/1995, I/2228, I/2229, I/225, I/2286, I/229, I/2294, I/2301, I/2455, I/2542, I/263, I/2642, I/2662, I/2775, I/28, I/551, I/556, I/621, I/694, I/699, I/713, I/726, I/732, I/734, I/740, I/742, I/755, I/850, I/988, I/997).

uşunça bunca, o kadar. (I/1435, I/329).

uşunçalık o kadar, o derece. (I/1309, I/1779, I/1883, I/1893, I/2106, I/2409, I/2527, I/2731, I/2738, I/460, I/537, I/570, I/572, I/883, I/962).

uşundan itibaren. (I/807, I/904).

uşunday öyle, o gibi. (I/1220, I/1270, I/1312, I/1377, I/1488, I/1539, I/181, I/1866, I/2016, I/313, I/529, I/56).

uturla- karşılamak.

u. -dı (I/2179, I/87).

u. -y (I/115, I/536).

uu av.

u. +ga (I/1799).

uuçta- avuçlamak.

u. -y (I/540).

uu-duu gürültü, patırtı. (I/1502).

uul oğul.

u. +ubuz (I/1609).

u. +ubuzdun (I/1613).

u. +um (I/1806, I/1918, I/1951, I/2126, I/350, I/770, I/786).

u. +uma (I/194).

u. +una (I/1421).

u. +unukuna (I/110).

u. +uñuz (I/1929).

u. +usuñbu (I/270).

uurda- çalmak, hırsızlık etmek.

u. -ganı (I/2497).

uurt yanak.

u. +u (I/1895).

u. +unan (I/152, I/706).

uurta- kaşıkla yemek; uurtap-uurtap: kaşıklayıp (I/422).

u. -gan (I/2702).

u. -p (I/1779).

u. -y (I/399).

uuru hırsız. (I/1361, I/2506, I/2527, I/2543).

u. +ga (I/2508, I/2528).

uuz ağız (yeni doğan hayvanın ilk sütü). (I/138, I/146, I/149, I/151, I/152).

u. +day (I/557, I/875, I/987).

uy inek. (I/1539, I/165, I/1850, I/2179, I/2311, I/2515, I/26, I/679, I/705, I/879).

u. +du (I/914).

u. +lar (I/1854, I/1856, I/592).

u. +ların (I/594).

uya yuva. (I/26); uya salat: yuva yapar (I/178).

u. +day (I/1849).

u. +larında (I/2492).

u. +ñ (I/146, I/2342, I/2368, I/468).

u. +sı (I/160, I/162).

u. +sın (I/403).

u. +sına (I/1570, I/592).

uyal- utanmak.

u. -a (I/190, I/191, I/296, I/982).

u. -ba (I/412).

u. -bagıla (I/1160).

u. -bay (I/2707).

u. -gan (I/193, I/542).

u. -ganday (I/1862, I/2525).

u. -ıp (I/1144, I/2030, I/2309, I/482).

u. -sa (I/429).

u. -sañar (I/95).

uyat utanç, ayıp; rezalet. (I/1600, I/1929); uyat boldum: rezil oldum (I/985).

uyatsız hayâsız, utanmaz. (I/1205).

u. +dar (I/1181).

uyattuu vicdanlı, utangaç. (I/2389, I/2550).

uygu uygu-tuygu: karışıklık. (I/129).

uyku uyku.

u. +ga (I/501).

u. +nun (I/2476).

u. +su (I/1058, I/1960, I/214, I/2557, I/62, I/679, I/680, I/875).

uypalan- karışık top şekline girmek, ezilmek.

u. -gan (I/898).

uyu- pıhtılaşmak, birikmek; takip etmek

u. -gan (I/1962, I/3).

u. -p (I/1726, I/1956).

uyuş- teşkilatlanmak.

u. -up (I/323).

uyuştur- teşkilatlandırmak.

u. -up (I/1484).

uyuşturuuçu teşkilatlandırıcı. (I/1485).

uzak uzun (zaman).

u. +ıraak (I/2638).

u. +ka (I/2561)

uzartı- uzatmak.

u. -p (I/1358).

uzat- uzaklaştırmak, gitmeye müsaade etmek.

u. -ıp (I/2668).

uzun uzun, uzunluk. (I/142, I/148, I/151, I/1513, I/1569, I/2320, I/2365, I/2434, I/275, I/2776, I/291, I/44, I/615, I/630, I/842, I/965); uzun-uzun: uzun uzun (I/1013).

Ü

üç üç. (I/1495, I/1738, I/2382, I/241, I/2439, I/2455, I/2629, I/2729, I/55, I/70, I/85, I/88, I/90, I/239).

üçöö üç kişi, her üçü. (I/2386, I/397, I/423).

ü. +nün (I/75).

üçün için. (I/1020, I/1044, I/1100, I/1111, I/1139, I/1140, I/1140, I/1140, I/1255, I/1257, I/1288, I/1350, I/1389, I/1396, I/1401, I/1452, I/1452, I/1461, I/1466, I/1472, I/1484, I/1497, I/1511, I/1515, I/1683, I/1684, I/1713, I/1757, I/1765, I/1845, I/1871, I/2015, I/2030, I/2058, I/2228, I/2229, I/2290, I/230, I/2329, I/2363, I/2418, I/2419, I/2427, I/2458, I/2564, I/2635, I/2645, I/2702, I/2709, I/2719, I/39, I/53, I/567, I/584, I/585, I/587, I/588, I/59, I/699, I/714, I/746, I/748, I/762, I/763, I/78, I/982).

üçüncü üçüncü. (I/1740, I/1745, I/2539).

üksüy- süzülmek.

ü. -gön (I/951).

ükü puhu kuşu.

ü. +nün (I/2491, I/2494).

ülbürö- narin, zarif olmak; gevşemek.

ü. -p (I/1067).

ü. -y (I/492).

ülbürök narin, ince. (I/148).

ülgür- yetişmek, vaktinde gelebilmek veya yapabilmek.

ü. -böy (I/1347).

ü. -gön (I/1349).

ülgürüş- hep birlikte yetişmek.

ü. -öt (I/4, I/12, I/1843).

ülp mübarek. (I/50).

ümüt **Far.** (<ümîd) ümit, umut. (I/1427, I/1432, I/1619, I/2301, I/2306, I/920).

ü. +kö (I/1430).

ü. +tü (I/23, I/892).

ü. +tün (I/1408, I/1431).

ü. +ün (I/440).

ü. +ünö (I/2343, I/2348, I/1431).

ümütkör **Far.** ümitli, ümit eden. (I/2749, I/443).

ümüttöndür- ümitlendirmek.

ü. -ö (I/2776).

ümüttüü **Ar.+Tr.** ümitli. (I/1140, I/2379, I/2777).

ün ses, seda. (I/1010, I/1014, I/125, I/129, I/1303, I/1535, I/1566, I/158, I/166, I/169, I/193, I/2015, I/2492, I/2516, I/2546, I/260, I/2689, I/51, I/516, I/893, I/955); **ün kattı**: bağırdı. (I/109).

ü. +dörgö (I/1617).

ü. +dörü (I/2430).

ü. +ü (I/1067, I/1088, I/1167, I/1209, I/1243, I/148, I/1542, I/1688, I/1723, I/1869, I/1871, I/1905, I/206, I/2074, I/2104, I/2224, I/2354, I/2382, I/2388, I/2395, I/2458, I/2490, I/2494, I/2560, I/271, I/444, I/461, I/499, I/611, I/615, I/884, I/966, I/989).

ü. +ün (I/1167, I/1795, I/1914, I/992).

ü. +ündö (I/1344).

ü. +ünö (I/104, I/2500).

ü. +ünün (I/274, I/966).

ündüü sesli. (I/164).

üñkür mağara.

ü. +ü (I/1973).

üñül- dikkatle aşağı bakmak.

ü. -gönsügönü (I/344).

ü. -gönü (I/75).

ü. -ö (I/1380, I/904).

ü. -ümüş (I/71).

üp hava sıkıntısı; en küçük hava hareketi. (I/124, I/1563, I/1534, I/1575).

ür- havlamak.

ü. -böy (I/2088).

ü. -dü (I/2090).

ü. -gön (I/154, I/2516).

ü. -gönsüdü (I/2507).

ü. -gönü (I/2496, I/2502).

ü. -gönünö (I/2519).

ü. -ö (I/2072, I/224, I/26, I/679).

ü. -öt (I/2517).

ü. -üp (I/2516, I/499).

ürgülö- uyuklamak, pineklemek.

ü. -dü (I/1966).

ü. -gön (I/2492).

ü. -p (I/499, I/614, I/676, I/631).

ü. -y (I/610, I/611, I/8, I/890).

ürkör ülker (yıldız topu). (I/667, I/2556).

ürküt- ürkütmek.

ü. -üp (I/1805).

ürpöy- horozlanmak, hırslanmak.

ü. -üp (I/1618).

üst üst; üstü-üstünö: üst üste (I/2323, I/773).

ü. +ü (I/2043, I/2178, I/2214, I/2313).

ü. +ün (I/1064, I/1528, I/1535, I/1563, I/1571, I/1986, I/2215, I/2216, I/2315, I/2320, I/340).

ü. +ündö (I/1064, I/1137, I/1302, I/1442, I/153, I/1572, I/1572,

I/1575, I/1581, I/2215, I/2216, I/2217, I/2448, I/25, I/2651, I/372, I/611, I/621, I/676, I/700, I/754, I/897, I/398).

ü. +ündögü (I/1542, I/1563, I/27, I/2736, I/432, I/76).

ü. +üñkü (I/398, I/529, I/534).

ü. +ünö (I/1222, I/127, I/1428, I/1573, I/178, I/1794, I/1825, I/1827, I/1845, I/197, I/203, I/2113, I/2215, I/2254, I/2306, I/2319, I/2567, I/2699, I/33, I/464, I/674, I/675, I/866, I/916, I/928).

ü. +üñö (I/1539).

ü. +üñön (I/1767).

ü. +ünön (I/2627, I/743, I/772).

üstöl **Rus.** masa.

ü. +dün (I/2043).

üstömöndö- yüzüstü yatmak.

ü. -p (I/2554).

üşkür- ıslık çalar gibi ses çıkarmak; iç çekmek.

ü. -dü (I/898, I/903).

ü. -ör (I/2750).

üşkürün- iç çekmek.

ü. -üp (I/1583).

üşü- üşümek, donmak.

ü. -böyt (I/1053).

ü. -gön (I/1539).

ü. -p (I/1539).

ütüktöl- ütülenmek.

ü. -gön (I/205).

üy ev, oba. (I/2655, I/2661, I/2124); **üy-bülö**: aile. (I/2727); **üy-cayluu**: evli barklı. (I/1246); **üy-ookattı**: ev erzakı (I/2197).

ü. +dö (I/1058, I/1539, I/1539, I/193, I/2275, I/2439, I/2590, I/2653, I/2705, I/859).

ü. +dögülör (I/318).

ü. +dön (I/1945, I/2511).

ü. +döy (I/1778, I/2213).

ü. +dü (I/2441, I/2660, I/650).

ü. +dün (I/1351, I/1403, I/1604, I/1622, I/2088, I/2091, I/2664, I/2668, I/2726, I/875).

ü. +gö (I/112, I/1152, I/1221, I/1604, I/1936, I/1941, I/198, I/2223, I/318, I/421, I/651, I/706, I/816, I/920).

ü. +lör (I/1939, I/2440).

ü. +lördö (I/35).

ü. +lördün (I/2434).

ü. +lörünö (I/1475, I/36).

ü. +ü (I/1550, I/2526, I/432).

ü. +übüzdön (I/1610).

ü. +üm (I/197).

ü. +üñ (I/1442).

ü. +ün (I/1597, I/186, I/2441, I/2675, I/2716, I/2725).

ü. +ündö (I/190, I/2333, I/2334, I/2570, I/2600, I/2629, I/595, I/607).

ü. +ünö (I/1237, I/1254, I/1760, I/184, I/202, I/2328, I/2332, I/2334, I/2504, I/2547, I/2627, I/2675, I/2677, I/2722, I/2724, I/2734, I/32, I/33, I/434, I/496, I/601).

ü. +ünön (I/566).

ü. +üñördöy (I/1158).

ü. +üñörgö (I/959).

ü. +ünün (I/1055, I/1594, I/1598, I/1601, I/31, I/398, I/424).

üy-b. +büz (I/1490).

üy-b. +nü (I/2732).

üy-b. +nün (I/397).

üylö- üflemek, nefes vermek.

ü. -p (I/1851).

ü. -sö (I/743).

ü. -y (I/631).

üylön- evlenmek. (I/2271, I/2274).

ü. -ö (I/2570).

ü. -sö (I/1742).

ü. -üp (I/2030, I/2325).

üylönüü evlenme. (I/1744, I/2564).

üyörlön- şarıldamak, kaynamak.

ü. -gön (I/2313, I/2318).

üyrön- öğrenmek.

ü. -dü (I/946).

üyröt- öğretmek.

ü. -üp (I/1581).

üyrül- evrilmek, dönmek.

ü. -gön (I/1539).

üyül- yığılmak, toplanmak, kümelenmek.

ü. -gön (I/1064, I/604, I/948, I/949).

ü. -üp (I/602).

üyür I at sürüsü. (I/1582, I/1595, I/1735, I/1837, I/1938, I/2434, I/2478, I/392, I/400, I/819).

ü. +dön (I/2437).

ü. +gö (I/2434).

üyür- II döndürmek; kamçı üyürdü: kamçı salladı (I/708); üyür-üyür: döndüre-döndüre (I/2430).

üz- kesmek, koparmak.

ü. -bö (I/416).

ü. -böy (I/1427, I/2301).

ü. -gön (I/943).

ü. -öt (I/930).

ü. -üp (I/1911, I/2648, I/852, I/916, I/933, I/945).

üzük obanın belli yerlerinden geçen keçeler.

ü. +töy (I/1534, I/1554).

üzül- **1.** kesilmek, kopmak; **2.** ölmek.

ü. -bögön (I/2087, I/915).

ü. -gön (I/1059, I/1520).

ü. -gönçö (I/695).

ü. -gönsüdü (I/2548).

ü. -üñkü (I/206).

ü. -üp (I/33, I/50).

üzüm parça.

ü. +ü (I/2433).

üzür **Ar.** zevk.

ü. +ün (I/801).

ü. +ünö (I/918).

üzüü koparma, kesme.

ü. +**gö** (I/929).

V

vagon **Rus.** vagon.

v. +**dor** (I/694).

vals **Rus.** vals.

v. +**tı** (I/460).

vaza **Rus.** vazo.

v. +**da** (I/478).

velosiped **Rus.** bisiklet.

v. +**ge** (I/2059).

v. +**in** (I/2062, I/2066, I/2084).

vino **Rus.** şarap. (I/1267, I/146, I/2046, I/2054, I/515).

v. +**don** (I/2023).

volga **Rus.** öküz arabası. (I/953, I/954).

v. +**nı** (I/1003).

v. +**nın** (I/955, I/989).

v. +**sına** (I/1130).

vraç **Rus.** doktor.

v. +**ı** (I/2116).

Z

zaada yahut cürök zaada: ürkmüş, korkak. (I/2484).

zaar **Ar.** tañ zaar: şafak, seher.

z. +**dan** (I/61).

zags **Rus.** evlendirme dairesi.

z. +**ka** (I/1226).

zakas **Rus.** sipariş, ısmarlama. (I/1139, I/1281, I/241).

z. +**ı** (I/1271).

z. +**dı** (I/1278).

z. +**ın** (I/1286, I/1300).

zakım serap, hafifçe yel. (I/2215).

zakımda- ışığı aksettirmek.

z. -**p** (I/1524).

Zakiş özel isim. (I/2234).

zakon Ar. kanun.

z. +**ubu** (I/1706).

zal **Rus.** salon.

z. +**dı** (I/2353).

z. +**ında** (I/458).

zalkar kuvvetinin gelişim çağında, olgun zamanında. (I/1467).

zaman **Ar.** (<zamân) zaman, vakit.

z. +dan (I/146).

zamana **a-f.** zamanlar devir; zor zamanlar.

z. +sı (I/1174, I/1224, I/232, I/2629).

zamandaş muasır, çağdaş.

z. +tar (I/42).

zamat **Ar.** vakit, an. (I/1182, I/1297, I/1302, I/1673, I/1905, I/2059, I/217, I/2382, I/2736, I/609, I/71, I/8, I/934).

z. +ta (I/1538, I/276).

zañgıra- tiz ses çıkarmak.

z. -gan (I/1754).

zar **Far.** (<zâr) hıçkırık, acı acı ağlama, şiddetli ihtiyaç. (I/2633).

zarıl **Ar.** (<zarûrî) gerekli, zaruri. (I/2686, I/516, I/524).

zat **Ar.** madde, cins.

z. +ı (I/1035).

z. +ın (I/1549).

z. +ına (I/1090, I/891).

z. +ının (I/1117).

zavod **Rus.** fabrika, yapımevi.

z. +do (I/1275, I/1363).

z. +undagı (I/1273).

zavuç **Rus.** baş öğretmen.

z. +ka (I/1495).

zeki- korkutmak, gözdağı vermek.

z. -p (I/1592, I/2236).

zerik- rahatsız olmak.

z. -e (I/82).

z. -ip (I/2003, I/204, I/257).

z. -ken (I/2321).

z. -ti (I/213).

z. -tim (I/821).

zeriktir- rahatsız edilmek.

z. -gen (I/1120).

zırp cürögü zırp etip: yüreği sızlayıp. (I/2324, I/876).

zıyan **Far.** (<ziyân) zarar, ziyan. (I/1829, I/1983, I/2218).

z. +ı (I/1836).

zobolo itibar, şeref.

z. +su (I/241).

zoo kaya. (I/1816).

zor **Far.** (<zûr) büyük, kocaman. (I/1452, I/819, I/894).

zordo- zorlamak.

z. -gon (I/1446)

z. -p (I/1264, I/2161, I/2555).

SONUÇ

Kırgız edebiyatının önemli yazarı ve devlet adamı Asanbek Stamov'un "Çüy Bayanı" adlı hikâyesi tez çalışmamızın inceleme konusunu oluşturmuştur. Bu kapsamda çalışmamızın giriş bölümünde Kırgız edebiyatının ve dilinin gelişim süreci, Kırgız hikâyecilik geleneği ana hatlarıyla verilmiş olup; yazarın hayatı, edebi kişiliği, Kırgız edebiyatındaki yeri hakkında bilgiler sunulmuştur. Çalışmamızın esası kuşkusuz dil ve inceleme üzerine olduğundan, metnimizin birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerine ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Birinci bölümde Kiril alfabesiyle yazılmış olan hikâyemizin Latin alfabesine transkripsiyonundan sonra Türkiye Türkçesine aktarımı da yapılmıştır. Bu bağlamda "Çüy Bayanı" adlı hikâyemiz günümüz Kırgız dilinde yazılmış ve yayın tarihi 2001 olmasına rağmen içerisinde birçok Arapça, Farsça ve Moğolca kelimeler barındırmasıyla yazarın geniş kelime haznesi ve edebi tecrübesini yansıtması bakımından önemli bir nokta olmuştur. Hikâyede yer alan Dıykanbek, Aruuke, Ayna gibi genç karakterlerin, kendi gelenek, görenek ve günlük yaşam biçimlerine (tarım, hayvancılık gibi) sahip çıkması ve bunları devam ettirmesi, Kırgız gençlerinin ve yeni nesillerinin kültürel mirasına bağlı kalıp, onlardan kopmaması adına örnek teşkil etmektedir. Yazar, ressam ve öğretmen olan Dıykanbek karakteriyle, insanların modern yaşamın getirdikleriyle birlikte nasıl geleneksel kalınabileceğini okuyucularına ifade etmeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra sayfalarca yapmış olduğu deniz, dağ, orman, ağaç, bitki ve hayvan betimlemeleri ve benzetmeleriyle Kırgızistan'ın doğal güzelliklerini anlatması, yazarın edebi estetikliğe ne denli hâkim olduğunu da göstermektedir. Bu durum okuyucuda, Kırgızistan'ın dağlarını, ovalarını, nehirlerini kısacası tüm doğal güzelliklerini gezip, görme isteği uyandırmaktadır. Yazarın birçok yabancı kelime kullanmasına karşın metnin sadeliği ve anlaşılırlığı, diğer yandan dikkat çeken bir özellik olmuştur. Kullanılan deyimler, atasözleri ve geleneksel terimler hikâyeyi üslup bakımından zenginleştirmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde dil incelemesi adı altında hikâyemizin ses ve sekil bilgisi bakımından değerlendirmesi yapılmıştır. Ses bilgisi açısından ele alındığında yazar hikâyenin içerisinde Kırgız Türkçesinin karakteristik özelliği olan uzun ünlülerden oluşan "şaar, sanaa, taasir, ıraazı" gibi kelimelere oldukça fazla yer vermiştir. Bunun yanı sıra metinde ses uyumları (damak ve dudak uyumu), ünlü düşmesi, ünlü türemesi, ünlü değişimleri, ilerleyici benzeşme

ve ünsüz değişmeleri (tonlulaşma, tonsuzlaşma, süreklileşme, akıcılaşma) gibi ses olaylarının örneklerine sıkça rastlanırken; kelime içinde önce gelen sesin sonraki sese kısmen ya da tamamen benzeme durumu olan gerileyici benzeşme örneklerine (cabın- > camın-, taban > taman'ın dışında) pek rastlanılmamaktadır. Şekil bilgisi bakımından değerlendirildiğinde Türkçe yapım eklerinden oluşan kelimelerin yanı sıra Farsça bî+ > be+, bey+ ve +kâr, Arapça +î > +Iy ekleriyle oluşturulan isimler de metnin içerisinde görülmektedir. Kırgız Türkçesinde, bir oluşun bir hareketin veya tasarlanan bir eylemin gerçekleşmesi gereğini bildiren "kerek, laazım, zarıl ve tiyiş" kelimelerinden gereklilik ekini karşılayan "kerek" kelimesini yazar sıkça kullanmasına rağmen "laazım, zarıl ve tiyiş" kelimelerini çok fazla tercih etmemiştir. Dikkatimizi çeken diğer bir durum ise yazarın hikâyeyi kaleme alırken tek bir cümle içerisinde aynı anlamda iki farklı kelimeyi yan yana sıkça kullanmasıdır. "Kara-Toonun etegine carmaşa öskön çer tokoydon közüñ albay… "*Kara Dağ'ın eteğine sarılıp büyüyen gür ormandan gözünü alamayarak…*" (192)" bu cümledeki "çer" ve "tokoy" kelimelerinin "*orman*" anlamında kullanımı olmasına karşın yazar bu iki kelimeyi yan yana kullanmıştır. Kırgız Türkçesinde fiil çekimlerinde kullanılan basit ve birleşik çekimli zaman eklerinin örnekleri metin içerisinde yer alan cümlelerde oldukça fazladır. Kesin gelecek zaman dışında, şimdiki, geçmiş, geniş zaman ve bunların hikâye ve rivayet şekillerine yazar sıkça yer vermiştir. Hikâyenin akışında dikkatimizi çeken diğer bir özellik ise yazarın cümleleri nokta ile sonlandırmadan, -A/-O; -y, -(I)p/-(U)p gibi zarf fiil ekleriyle birbirine bağlayarak uzun uzadıya tasvirler yapmasıdır. Bu şekilde hikâyenin bazı bölümlerinde âdete bir roman edasında cümleler ve paragraflar görmek mümkündür. Çalışmamızın üçüncü bölümünü oluşturan gramatikal dizin ve sözlük kısmında ise orijinal metinde geçen sözcükler alfabetik olarak sıralanmış, cümle numaraları metne göre her bir kelimenin kök ve çekim ekli şekillerinin yanında metinde geçtiği cümle numaraları yazılmıştır. Bu kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları da belirtildiği gibi, hangi kelimenin hangi sıklıkla metinde yer aldığı görülebilmektedir. Kelimelerin kök ve gövdelerinin veya onlara gelen eklerin hangi dile ait olduğu belirtildiği için metin içerisinde geçen alıntı kelimelerin veya Kırgız Türkçesine ait kelimelerin sıklığı da anlaşılmaktadır. Ayrıca sözcüklere gelen çekim ekleri ayrı ayrı verildiğinden, Kırgız Türkçesinin morfolojik yapısını tespit etmek mümkün olmuştur.

Sonuç olarak, Türk dillerinden Kıpçak grubuna mensup olan Kırgız Türkçesine ait bir eser Türkiye Türkçesine kazandırılmış, bu şekilde bu alana ilgi gösteren araştırmacıların faydalanabileceği bir kaynak meydana getirilmiştir. Bu ve bunun gibi çalışmalarla Türk dilinin her sahasından zengin edebi ürünleri tanımak, tanıtmak ve ortak kültür birikimimizi görmek daha fazla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

ARIKOĞLU, Ekrem ve ALİMOVA, Cıldız ve ASKAROVA, Rahat ve SELÇUK, Bilge Kağan. (2017). *Kırgızca-Türkçe Sözlük*. Bişkek: Manas Üniversitesi Yay.

ARTIKBAYEV, Kaçkınbay. (2003). *20. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi*. (Mayramgül Dıykanbayeva, Çev.) İstanbul: Bengü Yay.

ASKAROV, Tendik. (-). Hayat Yolunda Yoruldukça Yokuşa Koşan Yetenek, *Yeni Ala-Too Dergisi*, ss. 154-158.

ASLAN, Mehmet ve STOLETNEYA, Galina. (2009). *Rusça-Türkçe, Türkçe-Rusça Sözlük*. İstanbul: Fono Yay.

AŞLAR, Halit. (2015). Modern Kırgız Edebiyatında Biyografik Roman Türünün Tarihi Gelişimi Üzerine. Ankara: *Turkish Studies, S. 10/4*, ss. 79-94.

BAŞDAŞ, Cuma ve KUTLU, Abdülmukaddes. (2016). *Kırgız Türkçesi Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Pradigma Akademi Yay.

BAYCİGİTOV, K. (2002). *Kırgız Edebiyatı*. Bişkek, Kırgız Cumhuriyeti Bilim ve Kültür Bakanlığı.

BAYRAM, Ali. (2014). *Rusça Sözlük (2. Bsk.)*. İstanbul: Alfa Yay.

BOLAT, Cuma (2014). Asanbek Stamov'un Cortuul Romanı Üzerine Dil İncelemesi (Çeviri, Yazı, Aktarma, Şekil Bilgisi İncelemesi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Kayseri.

BORSOKEEVA, Nurabübü (2010). Türk ve Kırgız Edebiyatında Destani Unsurların Mukayesesi, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

BURAN, Ahmet. (2015). *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.

BURAN, Ahmet ve ALKAYA, Ercan (2012). *Çağdaş Türk Lehçeleri (8. Bsk.)*. Ankara: Akçağ Yay.

CİGİTOV, Salican. (2006). Çağdaş Kırgız Edebiyatına Dair. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, *S. 3/1*, ss. 7-20.

ÇINAR, Ali Abbas. (1999). "Aytmatov'un Eserlerinde Halk Kültürünün Rolü", Doğumunun 70. Yıldönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara: *Atatürk Kültür Merkezi Yay*., s. 63-70.

ÇOŞKUN, Mustafa Volkan. (2008). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

DEMİR, Nurettin, ve YILMAZ, Emine. (2010). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay.

DEVELLİOĞLU, Ferit. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (26. Bsk.)*. Ankara: Aydın Kitapevi Yay.

DOĞAN, Ahmet. (2009). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yay.

DUMAN, Gül Banu. (2016). Kırgız Halk Edebiyatının Çağdaş Kırgız Edebiyatına Tesirleri. *V. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri*, Komrat/Moldova.

EKİCİ, Fatih. (2014). Kaçkınbay Artıkbayev-XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi, S. 3/1*, ss. 416-422.

ERGİN, Muharrem. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basın Yay.

GÜLENSOY, Tuncer. (2004). *Kırgız Türkçesi Grameri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.

GÜLENSOY, Tuncer. (2004). *Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi, Kırgız Türkçesi-Türkiye Türkçesi Gramer Terimleri Sözlüğü*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.

GÜLTEK, Vedat. (2014). *Rusça-Türkçe Sözlük (2. Bsk.)*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yay.

GÜNGÖR, Ebubekir. (2016). Bolşevik İhtilalinden Önce Geleneksel Kırgız Aydınları. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, S. 1*, ss. 55-73.

İSAKOV, Abdrasul. (2010). Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi İle İlgili Türkiye'de Yayımlanmış Bilimsel Çalışmalar (1910-2009). *OAKA, S. 9*, ss. 101-131.

KALLİMCİ, İsmail Turan (2002). Çağdaş Kırgız Şiiri ve Alıkul Osmanov'un Kırgız Şiirindeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Muğla.

KASAPOĞLU, Hülya Çengel. (2005). *Kırgız Türkçesi Grameri: Ses ve Şekil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yay.

KAYIPOV, Süleyman. (2005). Kırgız Edebiyatı-II (Nesir-Nazım). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (32. Cilt)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

KOÇ, Saadettin. (2015a). Kırgız Edebiyatında Nesrin Gelişimi ve Tölögön Kasımbek. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 13*, ss. 61-80.

KOÇ, Saadettin (2015b). Sovyet Döneminden Önce Kırgız Edebiyatı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. S. 17*, ss. 77-90.

KORKMAZ, Zeynep. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: (Şekil Bilgisi) (3. Bsk.)*. Ankara: TDK. Yay.

KORKMAZ, Zeynep. (1992). *Gramer Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDK. Yay.

KULAMSHAEVA, Baktygul (2008). Kırgız Hikâye ve Destanlarında Anlatı Zamanları (Atadan Kalgan Tuyak Hikâyesi ile Manas ve Er Töştük Destanları Örneğinde), Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

MUSTAFAYEV, E. ve SÇERBİNİN V. G. (1972). *Rusça-Türkçe Sözlük*. Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya Yayınevi.

NASKALİ, Emine Gürsoy. (1996, Bahar). Sovyet Türk Edebiyatı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 1*, ss. 54-64.

ÖNER, Mustafa. (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: TDK. Yay.

ÖZGEN, Nurcan (2008). Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

PARLATIR, İsmail. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.

SADIKOV, A. (1982). *Kırgız Sovyet Edebiyatının Tarihi (1. Cilt)*. Frunze.

SÖYLEMEZ, Orhan. (2013). Çağdaş Kırgız Edebiyatı. *Çağdaş Türk Edebiyatları II* (ss. 118-138). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yay.

ŞAVK, Ülkü Çelik. (2002). *Kırgız Atasözleri*. Ankara: TDK. Yay.

TURGUNBAYER, Caştegin. (2013). Kırgızistan ve Kırgızlar İle İlgili Türkçe Akademik Çalışmalar Bibliyografyası (2009-2012). *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, *S. 1*, ss. 28-52.

TÜRKHAN, İbrahim. (2015). Muhalif Şair, Aalı Tokambayev. *Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi, Y. 9, S. 101*.

ULUTAŞ, İsmail ve SOLDAN Uğur. Bağımsızlık Sonrası Kırgız Roman ve Hikâyesine Genel Bir Bakış. http://www.aytmatov.org/tr/bagimsizlik-sonrasi-kirgiz-romani-ve-hikayesine-genel-bir-bakisdoc-dr-ismail-ulutasogr-gor-ugu (Giriş Tarihi: 13.06.2017)

UZUN, Gülsine. (2006). Doğu Kırgızlarından Derlenmiş Metinler (Gramer-Metin-İndeks), Doktora Tezi, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.

YAYIN, Nerin. (2008). *Kırgız Epik Terimler Sözlüğü*. İzmir: Ege Üniversitesi Yay.

YILMAZ, Özlem Deniz. (2012). Kırgızlar**.** *İslam Ansiklopedisi (41. Cilt)* (ss. 513-514). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

YUDAHİN, Konstantin Kuzmiç. (2011). *Kırgız Sözlüğü* (Abdullah Taymas, Çev.). Ankara: TDK. Yay.

https://www.azattyk.org/a/25107019.html (Giriş Tarihi: 20.07.2017)

https://www.azattyk.org/a/24974280.html (Giriş Tarihi: 11.08.2017)

https://www.azattyk.org/a/2122207.html (Giriş Tarihi: 06.08.2017)

https://www.azattyk.org/a/1217644.html (Giriş Tarihi: 23.07.2017)

http://old.kabar.kg/kyr/society/full/10238 (Giriş Tarihi: 14.08.2017)

http://students.com.kg/publ/insandar/asanbek_stamov/1-1-0-198 (Giriş Tarihi: 18.07.2017)

https://www.turkyurduhaber.org/haber/26208/kirgizistandan-latin-alfabesi-adimi.html (Giriş Tarihi: 04.06.2017)

http://sozduk.manas.edu.kg/ (Giriş Tarihi: 01.06.2018)

http://ctle.pau.edu.tr/kgtr/ (Giriş Tarihi: 19.05.2017)

http://ctle.pau.edu.tr/rutr/ (Giriş Tarihi: 19. 05. 2017)

http://el-sozduk.kg/ (Giriş Tarihi: 19.05.2017)

https://translate.google.com/?hl=tr (Giriş Tarihi: 19.05.2017)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Cem CEBECİ

Doğum Yeri: İSTANBUL

Doğum Tarihi: 04.11.1991

Medeni Hali: Bekâr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Nuri Cıngıllıoğlu Lisesi - 2011

Lisans: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü - 2011-2015

Yabancı Dil: İngilizce